یزسوپ خلس هاجب

تپتا دخو بلمک

مسلم تلمزیه شرسیاتی

Yusuf haş ḥajib

QUTAḌƏU BILIK

MILLƏTLƏR NƏXRIYATI

یۇسۇپ خاس ھاجىپ

قۇتادغۇبلىك

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائى پەنلەر
ئاكادېمىيىسى مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقات
ئىنىستىتۇتى تەرىپىدىن نەشرگە تەييارلاندى

مىللەتلەر نەشرىياتى

نەزمى يەشمىسى ئىشلىگۈچىلەر:

ئابدۇرەھىم ئوتكۇر

ئەخمەت زىيائى

مەمتىمىن يۇسۇپ

تىرانسكرىپسىيىلىك مەتىنىنى ئىشلىگۈچىلەر:

ئابدۇشۇكۇر تۇردى

ئابدۇللا مۇھەممىدى

مەھمۇت زەيىدى

مۇقاۋا، نەقىش ۋە ھوسنىخەتلەرنى ئىشلىگۈچىلەر:

تۇرسۇن غازى

سا يىغو

ھوشۇر ئىپلى

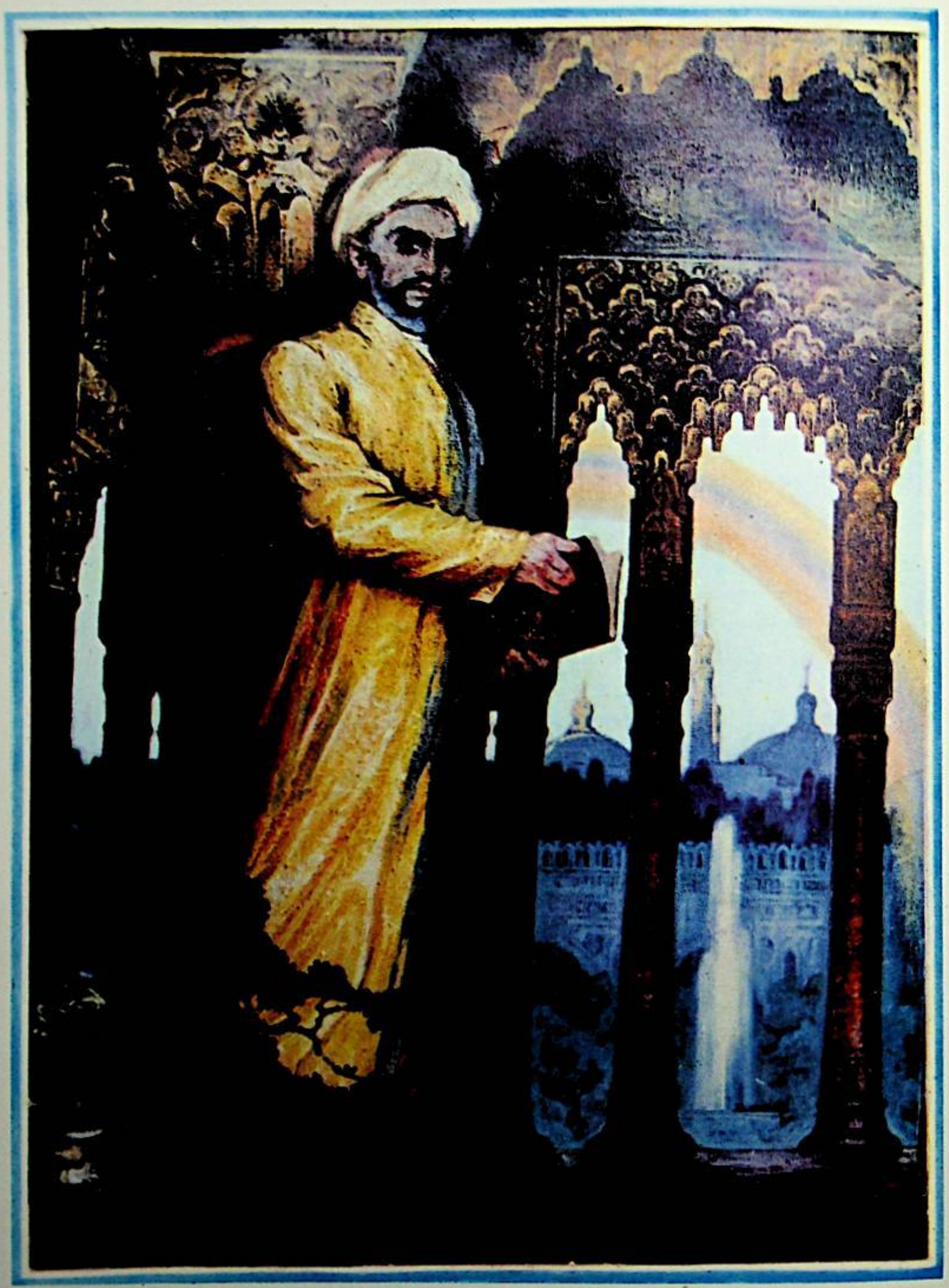

سۇرەتنى ئابدۇكېرىم نەسىرىدىن سىزغان

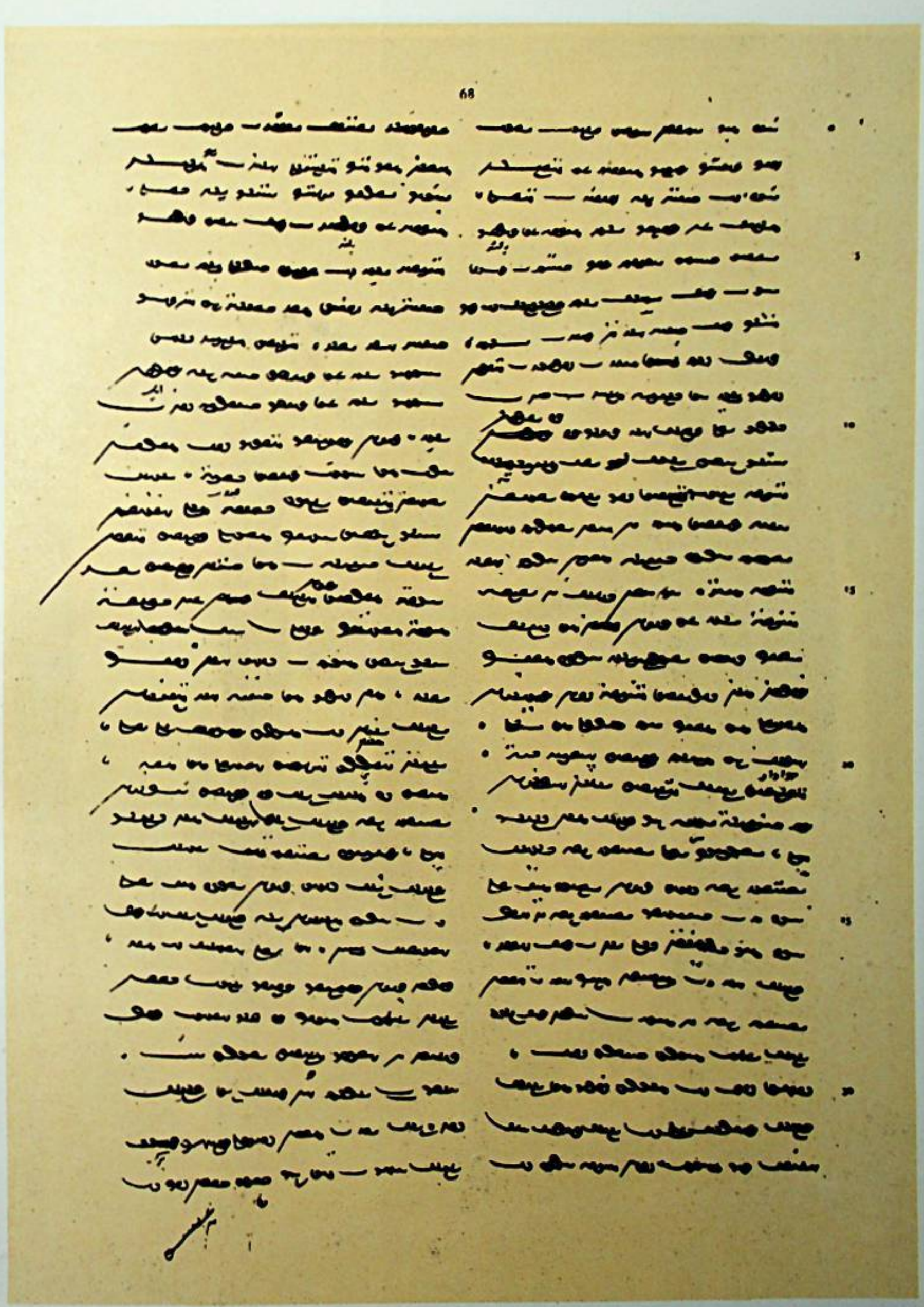

ۋىينا نۇسخىسىنىڭ 68 - بېتى

قلی اذکو بولسا بو کلار قوتون — تموغ لاذکو بولدی قولسی توتون

بو کلار ایسیز بولما غینی ایسیز — اول ایلدا سفو کون قیزار تماس منکیز

ما اذکو تروا اوزره بکلار یکی — ایسیز کا تبن سرکا زندان یکی

قلی اذکو بولسا بوزون تشیکی — تموغ اذکو بولدی اینتک ایشکی

ابانک اذکو بولسا بو کلار اوزون — بایور بوزنی برجا کورا ایتلور ازون

ای تولبی مولجی ایلنکا

ینا ایدی ای تولبک اوتتوم موتی — ابلیک میز لقادی بو سوزلار کوتی

بو اذکو کوک یلیسر اول کشی اذکو تب — اسیغ لیغ ارورین موینی قیلغو تب

سقار برجا یلنکوز سلار آرزولار — انی قولدا جیلار تلوک یلنکلار

الیک ایدی اذکو تلوننک شرور — تلوننک تو تشی تلولار قولور

قیزننک تلو بولسا اوذ روم بولور — اینتک قیلماتی برجا اوزکا بولور

ایسیز لیک ارجوز اول ای قیلدا اجی — یقوز ایش اوجوز اول ایسیز بولدا اجی

قیزننک ارجوز بولسا بردا یتور — اغی جوز اغیر بولدی تورداتور

بو اذکو اغشتک اغیر اغفر تا — یقورننک ایشی اول ارجوز بولغو تا

شعر

نکو بارا ژون دا انکار حیله سیز — نکو حیله بار کیم انکار جاره سیز
قوغ تنک کا حیله انکار جاره بار — مکر بو اولوم کا اولوم حله سیز

اشیتی اوغول کوراتا سی سوزین
تیل احتی اتاقا ایقوردی یوزین

ایورای اتام بیر سوزوم بار سنکا — انی ایتایین من ایو بیر منکا
بو دنیا الحیندا تیریلدینک اوکش — ملک بیلدینکا ردام اوقدینک اوقوش
ایتینک اشیتنک بیما اوکرانو — سینا یو تیریلدینک قوغ نی کرو
نکو ایرسا بارمو اولوم کا اتنک — انی اوزو تو تغل ای بیلکا تاتیک
اکر جله جاره بوق ایرسا ادبن — قوغ تنک خزینه اولا کیک بارین
خزینه بو تنک بولسا بشقا یولوش — اسان بول بنا بولغا التون کومش
نیکو تیرا اشیتکیل کوزی توق کتی — توزاو تماک ادبی انی ارسیتی
اولا تنک کشی کا بتورمیم انجور — سینی تنک کجورکان بن انی کجور
اسانلیک کراک ایرکا تنکا اکسوماز — تیریلدیک کراک قوش قاتنک اکسوماز
تیریک بولسا تنکلوق تیلاکی انوق — انی اوزنش اسان بولسا ارزو یغوق

ای تولدی جوانی اوغلی اوکدولیش کا

یوق بیردی ای تولدی ایدی اوغول — اشتکیل سوزوم نی بو ایش دیر تونکول

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن

«قۇتادغۇ بىلىك» (بەخت-سائادەتكە ئېرىشتۈرگۈچى بىلىم)-ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 11-ئەسىردە ياشىغان بۈيۈك مۇتەپەككۇر شائىرى يۈسۈپ خاس ھاجىپ تەرىپىدىن يېزىلغان چوڭ ھەجىملىك داستان. بۇ داستان قەدىمقى زامان ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتىدىن ھازىرچە بىزنىڭ دەۋرىمىزگە يېتىپ كەلگەن يېگانە بەدىئى ئەسەر ۋە 11-ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئەڭ ياخشى نەمۇنىسى بولۇش بىلەن ئۇلۇغ ۋەتەنىمىز جۇڭگوسىنىڭ مەدەنىيەت غەزىنىسىدىكى بىباھا گوھەرلەرنىڭ بىرى ۋە خەلقىمىزنىڭ ئىپتىخارى ھىساپلىنىدۇ. شۇنداقلا، بۇ ئەسەر ئۇزىنىڭ ئىلمىي ۋە بەدىئى قىممىتى بىلەن جاھان مەدەنىيىتى سەھنىسىدىمۇ ئىنسانىيەت تەپەككۇرىنىڭ ئىسىل دۇردانىلىرىدىن بولغان مەشھۇر ئەسەرلەر قاتارىدا ئۇزۇندىن بۇيان پەخرى ئورۇن تۇتۇپ كەلمەكتە.

پارتىيە ۋە ھوكۇمەت بۇ ئەسەرنىڭ ئەنە شۇنداق قىممىتى ھەمدە ئىلمىي تەتقىقاتتىكى مۇھىم ئەھمىيىتىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۇنى نەشر قىلىش ئىشىغا ئىنتايىن كۆڭۈل بولدى. نەتىجىدە، 1980-يىلى 8-ئايدا يولداش ھامۇت ئىمىنوپ مەسئۇللىغىدا بىر تەھرىر ھەيئىتى قۇرۇلۇپ، بۇ ئەسەرنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى نەزمى ھەم نەسرى يەشمىسى بىلەن خەنزۇچە تەرجىمىسىنى، ئاخىرىدا ئىندېكس (سوزلۇك) قىسمىنى نەشرگە تەييارلاش قارار قىلىندى.

مەزكۇر قارارغا ئاساسەن، بۇ ۋەزىپە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائى

سعر

نکو بارا ژون کا انکا رجیله سیز — نکو جیله بارکیم انکا رجاره سیز
قوغ تنک کا جیله انکا رجاره بار — مکر بو اولوم کا اولوم حله سیز

اشیتی اوغول کوراتا سی سوزین
تیل احتی اتا قا ایقوردی یوزین

ایورای اتام بیر سوزوم بار سنکا — انی ایتایین من او بیر منکا
بو دنیا الجیدا تیریلدینک اوکش — ملک بیلدینکا ردام اوقیدینک اوتوش
ایتسنک اشیتنک بیما اوکرانو — سینا یو تیریلدینک قوغ تی کرو
نکو ایرسا بارمو اولوم کا اتنک — انی اوتروتو تیل ای بیلکا تاتینک
اکر جیله جاره بوق ایرسا ادین — قوغ تنک خزینه اولا کیلدا رین
خزینه بو تنک بولسا بشقا یولوش — اسان بول بنا بولغا التون کوموش
نیکو تیرا شیتکیل کوزی توق کتی — توزاو تماک ادیسی انی ارسیتی
اولا تنک کشی کا بتورمیم انجور — سینی تنک کجورکان بن انی کجور
اسانلیک کراک ایرکا تنکا اکسوماز — تیرمکلیک کراک قوش قانتنک اکسوماز
تیرمک بولسا تنکلوق تیلاکی انوق — انی اوزش اسان بولسا ارزو یغوق

ای تولدی حوانی اوغلی اوکدولیش کا

یتوق بیردی ای تولدی ابدی اوغول — اشتکیل سوزوم تی بوایش دیر تونکول

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن

«قۇتادغۇ بىلىك» (بەخت-سائادەتكە ئېرىشتۈرگۈچى بىلىم)—ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 11-ئەسىردە ياشىغان بۇيۇك مۇتەپەككۇر شائىرى يۇسۇپ خاس ھاجىپ تەرىپىدىن يېزىلغان چوڭ ھەجىملىك داستان. بۇ داستان قەدىمقى زامان ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتىدىن ھازىرچە بىزنىڭ دەۋرىمىزگە يېتىپ كەلگەن يېگانە بەدىئى ئەسەر ۋە 11-ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئەڭ ياخشى نەمۇنىسى بولۇش بىلەن ئۇلۇغ ۋەتىنىمىز جۇڭگوسىنىڭ مەدەنىيەت غەزىنىسىدىكى بىباھا گوھەرلەرنىڭ بىرى ۋە خەلقىمىزنىڭ ئىپتىخارى ھىساپلىنىدۇ. شۇنداقلا، بۇ ئەسەر ئۇزىنىڭ ئىلمىي ۋە بەدىئى قىممىتى بىلەن جاھان مەدەنىيىتى سەھنىسىدىمۇ ئىنسانىيەت تەپەككۇرىنىڭ ئىسىل دۇردانىلىرىدىن بولغان مەشھۇر ئەسەرلەر قاتارىدا ئۇزۇندىن بۇيان پەخرى ئورۇن تۇتۇپ كەلمەكتە.

پارتىيە ۋە ھوكۇمەت بۇ ئەسەرنىڭ ئەنە شۇنداق قىممىتى ھەمدە ئىلمىي تەتقىقاتتىكى مۇھىم ئەھمىيىتىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۇنى نەشر قىلىش ئىشىغا ئىنتايىن كۆڭۈل بولدى. نەتىجىدە، 1980-يىلى 8-ئايدا يولداش ھامۇت ئىمىنوپ مەسئۇللىغىدا بىر تەھرىر ھەيئەتى قۇرۇلۇپ، بۇ ئەسەرنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى نەزمى ھەم نەسرى يەشمىسى بىلەن خەنزۇچە تەرجىمىسىنى، ئاخىرىدا ئىندېكس (سوزلۇك) قىسمىنى نەشرگە تەييارلاش قارار قىلىندى.

مەزكۇر قارارغا ئاساسەن، بۇ ۋەزىپە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائى

پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقات ئىنستىتۇتىغا تاپشۇرۇلدى، تەتقىقات ئىنستىتۇتى كوللىكتىۋى مەمتىمىن يۇسۇپ، ئابدۇشۇكۇر تۇردى، ئابدۇرېھىم ئوتكۇر، لىيۇ زىشياۋلاردىن تەركىپ تاپقان مەخسۇس گۇرۇپپىنىڭ يېتەكچىلىگىدە «قۇتادغۇ بىلىك» داستانىنىڭ قولىگىزدىكى بۇ نۇسخىسىنى نەشرگە تەييارلاپ چىقتى. بۇ نۇسخا ھەققىدە توۋەندىكىچە ئىزاھات بېرىمىز:

1) بۇ نۇسخا «قۇتادغۇ بىلىك» داستانىنىڭ ئەسلى مەتنى (تېكىستى)گە بېرىلگەن تىرانسكرىپسىيە بىلەن ئۇنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا ئىشلەنگەن نەزمى يەشمەسىدىن ئىبارەت.

2) بۇ نۇسخىنىڭ نەزمى يەشمىسى ۋە تىرانسكرىپسىيىسىنى ئىشلەشتە، «قۇتادغۇ بىلىك»نىڭ ۋېنا نۇسخىسى، قاھىرە نۇسخىسى ۋە پەرغانە نۇسخىسى ئاساس قىلىندى. رەت تەرتىۋى تۇركىيە ئالىمى پروفېسسور رېشىت رەھمىتى ئارات تەرىپىدىن 1947-يىلى نەشر قىلدۇرۇلغان تىرانسكرىپسىيىلىك تولۇق مەتنىنىڭ رەت نومۇرى ئاساسىدا ئىشلەندى.

3) بۇ نۇسخىنىڭ نەزمى يەشمىسىنى ئىشلەشتە، رېشىت رەھمىتى ئاراتنىڭ يۇقۇرىدا بايان قىلىنغان تىرانسكرىپسىيىلىك تولۇق مەتىن بويىچە تۇركچىگە قىلغان نەسرى تەرجىمىسى (1952-يىل، ئەنقەرە)، «قۇتادغۇ بىلىك»نىڭ پەرغانە نۇسخىسى بويىچە سوۋېت ئىتتىپاقى ئالىمى قېيۇم كەرىموپ تەرىپىدىن ئۇزبېك تىلىغا قىلىنغان ئەسرى تەۋسىپى (1972-يىل، تاشكەنت) ۋە بلىشقا ئالاقىدار ماتېرىياللاردىن پايدىلىنىلدى.

4) نەزمى يەشمىسىنى ئىشلەشتە، مۇئەللىپنىڭ ئۇزى قوللانغان ۋەزىننى ئەينەن ساقلاشقا ۋە مىسرالارنى سوزمۇ-سوز ئېلىشقا ئەھمىيەت بېرىلدى. شۇنداقتىمۇ شېئىرىيەت زورۇرىيىتى بىلەن بەزى مىسرالارنى مەزمۇنەن ئېلىشقا توغرا كەلدى؛ بەزى مىسرالار ئالماشتۇرۇلدى؛ ۋەزىن ۋە قافىيە تەقەززاسى بىلەن ئايرىم مىسرالاردا قەدىمقى سوزلەر ئىزاھات بىلەن ئىشلىتىلدى.

5) ئىزاھاتلار تەرتىپ نومۇرى بويىچە كىتاپنىڭ ئاخىرىغا بېرىلدى.

«قۇتادغۇبىلىك»نىڭ تىرانسكرىپسىيىسى توغرىسىدا

1) «قۇتادغۇبىلىك»نىڭ تىرانسكرىپسىيىلىك تېكىستىنى ئىشلەشتە، تۇركىيە ئالىمى رېشىت رەھمىتى ئاراتنىڭ ۋىنا، پەرغانە، قاھىرە نۇسخىلىرىنى تەپسىلى سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق تىكلەپ چىققان تولۇق مەتىندىكى بىيىتلار سانى ئاساس قىلىندى. يازما نۇسخىلاردا بولمىغان، ر. ئاراتنىڭ تېكىست مەزمۇنىغا قاراپ قوشقان بەزى ماۋزۇ ۋە ئايرىش بەلگىلىرىمۇ ئەسلى پېتىچە ئەينەن ساقلاپ قېلىندى.

2) يازما نۇسخىلارنى سېلىشتۇرۇش ئاسان بولسۇن ئۈچۈن، يازما نۇسخىلارنىڭ شەرتلىك بەلگىسى (ۋىنا نۇسخىسى A، پەرغانە نۇسخىسى B، قاھىرە نۇسخىسى C) ۋە بەت نومۇرى ئۇز ئورنىدا كورستىلدى.

3) «قۇتادغۇبىلىك»نىڭ تىرانسكرىپسىيە بەلگىلىرى ئۈچۈن، ئاكادېمىيەمىزنىڭ تىل تەتقىقات ئىنىستىتۇتىنىڭ «دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك» تە قوللانغان ئۇيغۇر يېڭى يېزىقى ئاساسىدىكى تىرانسكرىپسىيە بەلگىلىرى ۋە تىرانسكرىپسىيە پرىنسىپلىرى ئاساس قىلىندى*، لېكىن ئەرەبچە سوزلەردىكى "ذ" بىلەن تۈركى سوزلەردىكى "ذ" (d>ż>y)نى پەرقلەندۈرۈش يۈزىسىدىن تۈركى سوزلەردىكى "ذ" تاۋۇشى ḍ بەلگىسى بىلەن ئىپادىلەندى ۋە سوزۇلما سوزۇق تاۋۇشلار يازما نۇسخىلاردا ئىپادىلەنمىگەنلىگى ئۈچۈن، ئۇلارغا ئايرىم بەلگە

---

* «دىۋانۇ لۇغەتىت تۈرك»كە قارالسۇن. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىنىڭ 1981 ـ يىلى نەشرى، 53 ـ بەت.

بېرىلمىدى.

4) ئەرەپچە، پارسچە سوزلەرگە ئىمكان قەدەر ئەرەپ، پارس تىلىدىكى تەلەپپۇز بويىچە تىرانسكرىپسىيە بېرىلدى. پارسچە سوز باغلىغۇچىلار ۋە سوز ئالدى قوشۇمچىلار ھەمدە ئەرەپچىدىكى تەشدىد ئارقىلىق ئىپادە قىلىنىدىغان تەكرار ئۈزۈك تاۋۇشلار سىزىقچە (-) ئارقىلىق، ئەرەپچىدىكى سوز بىرىكمىسى تەشكىل قىلغۇچى "ال" (ئەلىف، لام) ئايرىش بەلگىسى (') ئارقىلىق ئۈزەكتىن ئايرىپ كورستىلدى.

5) ئەسەردىكى ئەرەپچە، پارسچە سوزلەرنى ئىپادىلەشتە، ئۇيغۇر تىلىدا بولمىغان ئايرىم تىرانسكرىپسىيە بەلگىلىرى قوللىنىلدى. ئۇلار: ث—ṡ، ح—ḥ، ذ—ż، ص—ṣ، ض—ẓ، ط—ṭ، ظ—ẓ، ع—ʿ، ۋ—w

شۇنداق قىلىپ «قۇتادغۇ بىلىك» تېكىستىنىڭ تىرانسكرىپسىيىلىك بەلگىلىرى سىستىمىسى تۆۋەندىكىچە بولدى:

a, b, d, ḍ, f, g, h, ḥ, ḫ, i, ī, j, k, ḳ,
l, m, n, ṇ, o, e, p, q, r, s, ṣ, ṡ, t, ṭ,
u, ü, v, w, x, y, z, ż, ẓ, z, ɑ, ə, ə̣, ʿ

مۇقەددىمە

ئۇيغۇرلار — ئۇزۇن تاريخقا، مول مەدەنىيەتكە ۋە قىممەتلىك مەدەنى مىراسلارغا ئىگە قەدىمىي بىر مىللەت. ئۇلۇغ ۋەتىنىمىز جۇڭگونىڭ بىرلىككە كەلگەن كۆپ مىللەتلىك ۋە پارلاق مەدەنىيەتكە ئىگە مەملىكەت بولۇپ شەكىللىنىشىدە، ئۇيغۇر خەلقىمۇ، باشقا قېرىنداش مىللەتلەرگە ئوخشاشلا، تۇرلۇك تاريخىي دەۋرلەردە سىياسى، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنى جەھەتلەردە مۇھىم رول ئوينىغان، بولۇپمۇ ۋەتىنىمىزنىڭ مول مەدەنىيەت غەزىنىسىنى بېيىتىشقا چوڭ توھپىلەرنى قوشقان ئىدى. ئەنە شۇنداق توھپىلەرنىڭ بىرى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 11 ـ ئەسردە ياشىغان بۇيۇك مۇتەپەككۇرى ۋە دانىشمەن شائىرى يۇسۇپ خاس ھاجىپنىڭ ئولمەس ئەسىرى «قۇتادغۇ بىلىك» داستانىدۇر.

بۇ داستان ئۇيغۇرلارنىڭ ئىسلامىيەت قوبۇلدىن كېيىنكى يازما ئەدەبىياتىدىن ھازىرچە زامانىمىزغا يېتىپ كەلگەن تۇنجى بەدىئى ئەسەر؛ 11 ـ ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئەڭ ياخشى نەمۇنىسى ھەم قاراخانىلار دەۋرى ئىجتىمائى ھاياتى بىلەن ئىجتىمائى ئىدىئولوگىيىسىنىڭ روشەن ئىنكاسى ۋە ئىپادىسىدۇر. بۇ داستان پۈتۈن ئۇيغۇر مەدەنىيىتى تاريخىدىكى پارلاق نامايەندە بولۇش سۈپىتى بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيا مەدەنىيىتى تاريخىدىمۇ زور قىممەتكە ئىگە.

10ـ، 11ـئەسرلەردە، بىزنىڭ ھازىرقى بىرلىكىگە كەلگەن كوپ مىللەتلىك ۋەتىنىمىزدە بىرقانچە ھاكىمىيەت تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان ئىدى. شىمالىي جۇڭگۇدا كىدان (قىتان)لار ھاكىمىيىتى، جەنۇبىي جۇڭگودا سۇڭ سۇلالىسى، غەربىي شىمال ئىگىزلىگىنىڭ بىر قىسمىدا تاڭغۇتلار ھاكىمىيىتى، خېشى كوريدورىدا گەنجۇ ئۇيغۇر ھاكىمىيىتى، تۇرپان ئۇيمانلىغى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى بىر قىسىم جايلاردا قۇجۇ (ئىدىقۇت) ئۇيغۇر ھاكىمىيىتى، كۇچارنىڭ غەربىدىن تارتىپ بۇخاراغىچە ۋە شىمالدا ئىسىق كولدىن تارتىپ جەنۇپتا خوتەنگىچە بولغان كەڭ زىمىندا قاراخانىلار ھاكىمىيىتى مەۋجۇت ئىدى. دەسلەپ بالاساغۇن① شەھرىنى، ئاندىن قەشقەر (ئورداكەنت)نى پايتەخت قىلغان قاراخانىلار ھاكىمىيىتىمۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەجداتلىرى تەرىپىدىن قۇرۇلغان بىر سۇلالە بولۇپ، بۇ سۇلالە مىلادى 9ـئەسردىن 13ـئەسرنىڭ باشلىرىغىچە دەۋر سۈرگەن ۋە پۈتۈن ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىنىڭ ئىقتىسات ھەم مەدەنىيەت تەرەققىياتىدا مۇھىم رول ئوينىغان ئىدى. قاراخانىلار سۇلالىسى بولۇپمۇ 11ـئەسردە زور گۈللىنىش دەۋرىگە كىردى. بۇ دەۋردە، بىر تەرەپتىن، ئاللىقاچان باشلىنىپ كەتكەن يېزا ئىگىلىك ۋە قول ھۈنەر سانائىتى ئىجتىمائى ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ ئاساسىي قىسمى بولۇپ قېلىش نەتىجىسىدە، ئولتۇراقلىشىش ۋە شەھەرلىشىش ئومۇملىشىپ كەتتى. قەشقەر، بارچۇق (مارالۋېشى)، بالاساغۇن، ئوترار، فاراب، سەمەرقەنت ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش يىرىك ئىقتىسات، سودا ۋە مەدەنىيەت مەركەزلىرى مەيدانغا كەلدى؛ يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇزۇن تارىخقا ئىگە مىللى ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت ئاساسىدا، ئىسلام مەدەنىيىتى ۋە مەملىكىتىمىزنىڭ ئوتتۇرا تۈزلەڭلىگى مەدەنىيىتىنىڭ مۇنەۋۋەر ئامىللىرىنى قوبۇل

① بالاساغۇن شەھرىنىڭ ئورنى ھازىرقى سوۋېت قىرغىزىستانى توقماق رايونىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا توغرا كېلىدۇ.

قىلىش بىلەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەدەنىيەت تارىخىدا يېڭى بىر دەۋر باشلاندى. بۇ يېڭى دەۋر مەدەنىيىتى (تاكى 13 ـ ئەسىرگىچە) غەرپ مەدەنىيىتىدىن ئېشىپ كەتكەن ئىدى. ئەنە شۇ چاغلاردا قاراخانىلار سۇلالىسى تەۋەسىدە ئەبۇ ئابباس پەرغانى، ئەبۇ نەسىر فارابى، ئەبۇ رەيھان بىرۇنى، يۇسۇپ خاس ھاجىپ، مەھمۇت قەشقىرى قاتارلىق ئۇلۇغ ئالىم، مۇتەپەككۇر ۋە شائىرلار مەيدانغا كەلدى. شەرقتىكى بۇددا چى "ئىدىقۇت" ئۇيغۇرلىرى ئىچىدە ساكىقۇسالى تۇتۇق قاتارلىق بۇيۇك ئالىم ۋە تەرجىمانلار يېتىشىپ چىقتى. دىنىي ئايرىمىلىقلاردىن قەتئىي نەزەر، ئۇز دەۋرىگە نىسبەتەن يۇكسەك سەۋىيىگە ئىگە بىر پۈتۈن ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋۇجۇتقا كەلدى.

«قۇتادغۇ بىلىك» داستانى ئەنە شۇنداق بىر تارىخىي شارائىتتا مەيدانغا كەلدى.

بۇ داستان قەشقەردە يېزىلغان بولۇپ، مۇئەللىپنىڭ ئېيتىشىچە، ھىجرىيىنىڭ 462 ـ يىلى 18 ئايدا تاماملانغان. شۇنىڭغا قارىغاندا، داستاننىڭ يېزىلغان ۋاقتى مىلادى 1070 ـ 1069 ـ يىللىرىغا توغرا كېلىدۇ. مۇئەللىپنىڭ ئۇزى بالاساغۇندا تۇغۇلۇپ، ئىجادىي پائالىيىتىنى قەشقەردە ئوتكۈزگەن.

تەگۈردى ماڭا ئەلگىن ئەلىگ ياشىم،
قوغۇ قىلدى قۇزغۇن تۇسى تەگ باشىم.
(تەككۈزدى ماڭا قولىن ئەللىك يېشىم،
قوغۇ① قىلدى قۇزغۇن تۇسىدەك بېشىم.)

① قوغۇ ـ ئاققۇ.

بۇ مىسرالاردىن مۇئەللىپنىڭ بۇ داستانىنى يېزىۋاتقان چاغلىرىدا ئەللىك ياشلاردىن ئاشقانلىغى، داستاننى يېزىپ بولغان ۋاقتى بىلەن سېلىشتۇرۇپ قارىغاندا، تەخمىنەن مىلادى 1018 ـ ياكى 1019 ـ يىلى تۇغۇلغانلىغى مەلۇم بولىدۇ.

داستان يېزىلىپ بولغاچ، مۇئەللىپ ئۇنى قاراخانىلار ھوكۇمدارى تاۋغاچ بۇغرا قاراخان ئەبۇ ئېلى ھەسەنگە تەقدىم قىلغان، ھەسەن بۇغراخان مۇئەللىپكە خاس ھاجىپلىق① ئۇنۋاننى بەرگەن.

داستاننىڭ ئەسلى قولىيازمىسى تېخى تېپىلغىنى يوق. ھازىر ئىلىم دۇنياسىغا مەلۇم بولغىنى ئوز زامانىسىدىن خېلى كېيىن كوچۇرۇلگەن ۋېنا، قاھىرە، پەرغانە (ياكى نەمەنگان) نۇسخىلىرىدىن ئىبارەت.

ۋېنا نۇسخىسى مىلادى 1439 ـ يىلى ھىرات شەھىرىدە ھەسەن قارا سايىل شەمس دىگەن كىشى تەرىپىدىن قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىغىدا كوچۇرۇلۇپ، مىلادى 1474 ـ يىلى ئىستانبۇلغا كەلتۈرۈلگەن ۋە كېيىن ئاۋستىرىيىلىك شەرقشۇناس ھاممىر پورگىشتال بۇ نۇسخىنى ۋېنا ئوردا كۇتۇپخانىسىغا كەلتۈرگەن، بۇ ھازىرمۇ شۇ كۇتۇپخانىدا ساقلانماقتا (بۇ نۇسخا ھىرات شەھىرىدە كوچۇرۇلگىنى ئۈچۈن، ھىرات نۇسخىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ). 1823 ـ يىلى فرانسۇز شەرقشۇناسى ژائۇبىرت ئامبىدى تۇنجى بولۇپ مەتبۇئاتتا «قۇتادغۇ بىلىك» ھەققىدە خەۋەر ئېلان قىلىش بىلەن تەڭ ئۇنىڭدىن بەزى نەمۇنىلەرنى نەشر قىلدۇرغان. 1870 ـ يىلى ۋېنگىرىيە ئالىمى ۋامبىرى شۇ نۇسخا بويىچە «قۇتادغۇ بىلىك»نىڭ ئەڭ مۇھىم قىسىملىرىنى نېمىسچىغا تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلدۇرغان.

قاھىرە نۇسخىسى ئەرەپ ھەرپى ئاساس قىلىنغان ئۇيغۇر يېزىغىدا كوچۇرۇلگەن بولۇپ، قاھىرەدىكى "ھىدىۋ" (ھازىرقى قىرال) كۇتۇپخانىسىدا ساقلانماقتا، بۇ نۇسخىنى 1896 ـ يىلى نېمىس ئالىمى مورىتىز تۇنجى قېتىم ئاشكارىلىغان ھەم 1897 ـ يىلى مەشھۇر رۇس ئالىمى

---

① ھاجىپ ــ (ئەرەپچە) ئارىچى، ۋاكالەتدار، خاننىڭ ئەڭ يېقىن مەسلىھەتچىسى دىگەن مەنىلەردىكى سوز بولۇپ، مەھمۇت قەشقىرىنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ سوزنىڭ قەدىمقى تۈركچىسى "تاياڭۇ" يەنى تايانچ، سەلتەنەت تايانچى، دولەت تۈۋرۈگى دىمەكتۇر. («دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك»، فوتو نۇسخا 230 ـ بەت.)

رادلوفقا شۇ نۇسخىنىڭ كوچۇرمىسىنى ئەۋەتكەن، رادلوف ۋېنا نۇسخىسى بىلەن بۇ نۇسخىنى سېلىشتۇرۇپ، نۇرغۇن ئەمگەك سىڭدۈرگەندىن كېيىن، 1910-يىلى «قۇتادغۇ بىلىك»نىڭ تىرانسكرىپسىيىسى بىلەن نېمىس تىلىغا قىلىنغان تەرجىمىسىنى نەشر قىلدۇرغان. 1943-يىلى قاھىرە نۇسخىسىنىڭ فوتو نۇسخىسى تۇركىيىگە كەلتۈرۈلۈپ، قايتا بېسىلىپ چىققان.

پەرغانە نۇسخىسى ئەرەپ ھەرپى ئاساس قىلىنغان ئۇيغۇر يېزىغىدا كوچۇرۇلگەن ۋە ھەممىدىن تولۇق نۇسخا بولۇپ، بۇ نۇسخىنى تۇنجى قېتىم تاتار ئالىمى زەكى ۋەلىدى 1914-يىلى پەرغانىنىڭ نەمەنگان شەھىرىدىكى مۇھەممەت ھاجى ئىشان لالەرىش دىگەن كىشىنىڭ شەخسى كۇتۇپخانىسىدا كورگەن ۋە بۇ ھەقتە خەۋەر ئېلان قىلغان. 1924-يىلى ئۇزبېك ئالىمى پىترەت بۇ نۇسخىنى قولغا چۈشۈرۈشكە مۇۋەپپەق بولغان ۋە بىر يىلدىن كېيىن بۇ نۇسخا ھەققىدە ماقالا ئېلان قىلغان، ئاندىن 1928-يىلى بۇ نۇسخىنىڭ ئايرىم پارچىلىرىنى زورۇر ئىزاھلار بىلەن ئۇزبېك تىلىدا نەشر قىلدۇرغان. يۇقۇرىدىكى 3 خىل كوچۇرمە نۇسخىدا بېيىتلار سانى ھەر خىل ئىدى. مەسىلەن: قاھىرە نۇسخىسى 5.400 بېيىتتىن، پەرغانە نۇسخىسى 6.095 بېيىتتىن تەركىپ تاپقان. ۋېنا نۇسخىسى تېخىمۇ تولۇقسىز ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، 3 نۇسخىدا دىگۈدەك كوچۇرگۈچىلەردىن كەتكەن ئايرىم خاتالارمۇ بار ئىدى. كېيىن، تۇركىيە ئالىمى رېشىت رەھمىتى ئارات يۇقۇرىدا بايان قىلىنغان 3 نۇسخىنى تەپسىلى سېلىشتۇرۇپ تولۇقلاش بىلەن 1947-يىلى «قۇتادغۇ بىلىك»نىڭ A. نەسرى مۇقەددىمە؛ B. نەزمى مۇقەددىمە؛ C. باپلار مۇندەرىجىسى؛ D. «قۇتادغۇ بىلىك» تېكىستى؛ E. مۇئەللىپ تەرىپىدىن ئىلاۋە قىلىنغان ئۈچ پارچە لېرىكىدىن ئىبارەت تىرانسكرىپسىيىلىك تولۇق مەتىن (تېكىست)نى تۇرغۇزۇپ چىقتى. شۇ مەتىن بويىچە ئېيتقاندا، «قۇتادغۇ بىلىك» داستانى 85 باپقا بولۇنگەن بولۇپ، 6.645 بېيىت، يەنى 13.290 مىسرادىن تەركىپ تاپقان (كېيىن قوشۇلغان نەسرى ۋە نەزمى مۇقەددىمىلەر بۇنىڭ سىرتىدا).

داستان ئايرىم توتلىكلەرنى ھىساپقا ئالمىغاندا، مەسنەۋى (ئىككىلىك) شەكلىدە ئارۇز ۋەزنىنىڭ مۇتاقارىب بەھرىدە يېزىلغان بولۇپ، 3.800-ۋە 3.801-بېيىت بىلەن ئاخىرىدا

ئىلاۋە قىلىنغان 3 لىرىكىسىنىڭ ئىككىسى مۇتاقارىپ مۇسەممەنى سالىم (يەنى فەئۇلۇن، فەئۇلۇن، فەئۇلۇن، فەئۇلۇن) ۋەزىنىدە، قالغان بىيىتلارنىڭ ھەممىسى مۇتاقارىپ مۇسەممەنى مەھزۇپ ياكى مەقسۇر (يەنى فەئۇلۇن، فەئۇلۇن، فەئۇلۇن، فەئۇل) ۋەزىنىدە يېزىلغان.

«قۇتادغۇ بىلىك» ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان ھەجىم جەھەتتىن چوڭ، ژانىر ۋە ئۇسلۇپ جەھەتتىن ئوز دەۋرى ئۈچۈن تامامەن يېڭى بىر بەدىئى ئەسەر بولۇش بىلەن بىللە، شۇ زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭمۇ مۇجەسسەم قامۇسىدۇر. مەشھۇر سوۋېت ئالىمى س. ي. مالوفمۇ "«قۇتادغۇبىلىك» ــ ئۇيغۇرلارنىڭ يېزىلغان يىلى مەلۇم بولغان ئەڭ قەدىمقى ئىسلام دىداكتىك مەزمۇندىكى يادىكارلىغىدۇر"... ئۇنىڭ "ئەرەپ ئىلىپبەسى بىلەن يېزىلغان نۇسخىلىرى 11 ـ ئەسىردىكى ئۇيغۇر تىلىنىڭ تاۋۇشلىرىنى بىرقەدەر روشەن ئەكس ئەتتۈرىدۇ" دەيدۇ.①

«قۇتادغۇ بىلىك» ئوزىنىڭ قۇرۇلمىسى ۋە مەزمۇنى بىلەن ھەممىدىن بۇرۇن بىر ئەدەبىي ئەسەر ۋە ئۇيغۇر داستانچىلىغىنىڭ تىپىك نەمۇنىسىدۇر. ئۇنىڭدا لىرىكا ئاممىلىرى بىلەن ئېپىك بايان، دىراممىلىق ئېپىزوتلار بىلەن تەبىەت تەسۋىرى، ئوبرازلىق تەسەۋۋۇر بىلەن شەخس (ئادەم) خاراكتىرى، پەلسەپىلىك تەپەككۇر بىلەن مەجاز (مىتافورا) ناھايىتى ئۇسـتىلىق بىلەن جىپسلاشتۇرۇلغان. لېكىن ئۇ مۇھەببەت داستانى ياكى قەھرىمانلىق داستانى ئەمەس، شۇنداقلا، بەزىلەرنىڭ ئېيتقىنىدەك، نوقۇل پەند ـ نەسىھەت (دىداكتىكا) كىتاۋىمۇ ئەمەس. بۇ ئەينى زامان ئىجتىمائى ھاياتى بىلەن زىچ باغلانغان، ئوز دەۋرىگە نىسبەتەن رىيالىلىغى ئىنتايىن كۈچلۈك بولغان ئەدەبىي ئەسەردۇر. «قۇتادغۇ بىلىك»تىكى

① س. ي. مالوف: «قەدىمقى تۈركى يېزىقلار يادىكارلىقلىرى» 229 ـ بەت. 1959 ـ يىل، موسكۋا ـ لېنىنگراد.

نۇرغۇن تەسۋىرلەردە رىيالىزىم نۇرى چاقناپ تۇرىدۇ، مۇئەللىپ ئۇز دەۋرىدىكى ئىجتىمائى تۇرمۇشنى قۇرۇق پەندىنەسىھەتكە تايىنىپ ئەمەس، بەلكى بەدىئى ئۇسۇل بىلەن پىرسۇناژلار ئوبرازىنى يارىتىپ، كونكىرىت ۋەقە ئىپىزۇتلىرى ئارقىلىق ئەكس ئەتتۇرىدۇ. ئەسەردىكى توت پىرسۇناژ ئۇز ئارا بىر بىرىنى يورۇتۇپ بېرىدۇ. ئۇلارنىڭ خاراكتىرىدىكى پەرقلەر پىرسۇناژلارنىڭ بىر بىرىگە تامامەن ئوخشىمايدىغان ھايات پەلسەپىسى ۋە پائالىيەتلىرى ئارقىلىق گەۋدىلەندۇرۇلىدۇ. مانا بۇ نۇقتا «قۇتادغۇ بىلىك»داستانىنى باشقا ھەرقانداق پەندىنەسىھەت خاراكتىرىدىكى ئەسەردىن پەرقلەندۇرۇپ تۇرىدۇ.

ئەسەردىكى ھوكۇمدار كۇنتۇغدى مۇئەللىپ تەرىپىدىن يۇكسەك دەرىجىدە غايىۋىلەشتۇرۇلۇپ، "ئادىل قانۇننىڭ سىمۋولى" قىلىنغان. ئۇ مۇنداق دەپ جاكالايدۇ:

كونىلىك ئۇزەلە كەسەرمەن ئىشىگ،
ئادىرمازمەن بەكسىگ يا قۇلسىغ كىشىگ.
(قىلۇرمەن ئادالەت بىلەن ھەل ئىشىن،
ئايرىماسمەن بەگ ۋە قۇل دەپ ھىچ كىشىن.)

كەرەك ئوغلۇم ئەرسە ياقىن يا ياغۇق،
كەرەك بارقىن ئەرسە كەچىگلى قونۇق،
(كىرەك ئوغلۇم ئولسۇن، يېقىن تۇققىنىم،
يولۇچى، ئوتكۇنچى، بىرەر قونىغىم.)

تورۇدە ئىكىگۇ ماڭا بىر سانى،
كەسەردە ئادىن بولماغاي ئول مىنى،
(ماڭا تەڭ ئىككىسى قانۇن ئالدىدا،
بولەكچە بولماسمەن ھوكۇم ۋاقتىدا.)

ئەسەردىكى ۋەزىر ئايتولدى ئوزىنىڭ بەخت-سائادەت سىمۋولى ئىكەنلىگىنى، ئەما بەخت-سائادەتنىڭ قارارسىزلىغىنى، تۇتۇشنى بىلمىسە، ئۇنىڭ تېز قېچىپ كېتىدىغانلىغىنى ئېيتىدۇ ۋە بەخت-سائادەتنى تۇتۇپ تۇرۇشنىڭ ئەڭ مۇھىم ئامىلى گۈزەل ئەخلاقلىق بىر كىشى بولۇش ئىكەنلىگىنى تەكىتلەيدۇ.

ۋەزىرنىڭ ئوغلى ئوگدۇلمىش ئەقىل-پاراسەت سىمۋولى بولۇپ، ئۇنىڭ ئوبرازى ئاتىسىنىڭ ئوبرازىدىنمۇ يارقىنراق، ئۇ بىرمۇنچە ئالىجاناپ پەزىلەتلەرنى تولۇق ئىگەللىگەندىن تاشقىرى، يەنە يۈكسەك ئەقىل-پاراسەت ۋە بىلىمگە ئىگە ھەم ئاشۇ ئەقىل-پاراسەت ۋە بىلىم ئارقىلىق دولەت ۋە پۇقرالار ئۈچۈن خىزمەت قىلىشقا ئىنتىلىدىغان بىر ئوبرازدۇر.

ئەسەردىكى قانائەت سىمۋولى ئودغۇرمىش ھەممىدىن مۇرەككەپ شەخس. ئۇ زور ئالىم، دانىشمەن، پەيلاسوپ، لېكىن، رىيال دۇنىيادىن قول ئۈزگەن زاھىت. ئۇ، بۇ دۇنىيانى بىر قونالغۇ (ئوتەڭ)، كىشى ئۈچۈن ئازغىنا يىمەكلىك بىلەن بەدەننى ياپقۇدەك بىر پارچە لاتا كۈپايە، باشقا ئىشلارنىڭ ھەممىسى بىھۇدە ئاۋارىگەرچىلىك دەپ قارايدۇ. كۈنتۈغدى ئېلىگىناڭ ساراي خىزمىتىگە تەكلىپ قىلىپ يازغان خېتىگە قاتتىق جاۋاپ قايتۇرىدۇ. لېكىن، ئاخىرىدا ئوگدۇلمىش بىلەن كۈنتۈغدى ئېلىگىناڭ: خەلققە پايدىلىق بولۇش كېرەك، خەلققە خىزمەت قىلغان كىشىلەرلا ھەقىقى بەختكە ئېرىشىدۇ، خەلققە خىزمەت قىلىشنىڭ ئوزىمۇ بىر ئىبادەت دىگەن مەزمۇندىكى گەپلىرىگە قايىل بولىدۇ ۋە ئوگدۇلمىشكە: سېنىڭ ماڭغان يولۇڭ توغرا، سەن شۇ يولدا مېڭىشنى داۋام ئەت، دەپ ئىپادە بىلدۈرىدۇ.

دىمەك، مۇئەللىپ ئوزىنىڭ بىر پۈتۈن ئىدىيە سىستېمىسىنى ئەنە شۇ توت پېرسۇناژ، يەنى ئادالەت سىمۋولى كۈنتۈغدى ئېلىگ (ھوكۈمدار)، بەخت-سائادەت سىمۋولى ئايتولدى (ۋەزىر)، ئەقىل-پاراسەت سىمۋولى ئوگدۇلمىش (ۋەزىرنىڭ ئوغلى)، قانائەت سىمۋولى ئودغۇرمىش (زاھىت) ئارىسىدىكى دىراممىلىق سوھبەتكە سىڭدۈرۈپ، ئوزىنىڭ دولەت ۋە جەمىيەتنى قانۇن، بىلىم ۋە ئەخلاق-پەزىلەت بىلەن ئىدارە قىلىش ھەققىدىكى بىرقاتار غايىۋى قاراشلىرىنى نامايەن قىلىدۇ. ئوز دەۋرىدىكى رىيالىلىقنى ئىسلاھ قىلىشقا قارىتىلغان بىر قاتار ئىجتىمائى تەشەببۇسلارنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ، ئۇ، قاراخانىلار دەۋرىدىكى يۇقۇرى

تەبىقىغە مەنسۇپ شەخس بولسىمۇ، ئىجتىمائى زىددىيەتلەردىن ئوزىنى قاچۇرماستىن ۋە ريالىلىقنى پەدەزلىمەستىن، بەلكى ئۇنىڭدىكى مەۋجۇت ئىللەتلەرنى دادىلىق ۋە رەھىمسىزلىك بىلەن ئېچىپ تاشلايدۇ ھەم سوكىدۇ. مەسىلەن:

ئەي ئېلىگ، ئوتاچى سانى سەن بۇ كۈن،
بۇدۇن بارچا ئىگلىگ ساڭا مۇڭلۇغۇن.
(ئېلىگ سەن تىۋىپقا ئوخشارسەن بۇ كۈن،
ساڭا مۇھتاج ئېرۇر ئاغرىق—خەلق پۈتۈن.)

قايۇسى كوتۇرمىش بولۇر كۈچ ئىرىنچ،
قايۇسى چىغايلىق بىلە يېر ساقىنچ.
(بىرى چەككەچ زۇلۇم، بەختى قارادۇر،
بىرى يوقلۇق غېمىدە بىنەۋادۇر.)

قايۇ ئاچ، قايۇسى يالىنمىش بولۇر،
قايۇ قادغۇ بىرلە ئۇنىمىش بولۇر.
(بىرى ئاچ، ئۇ بىرسى يالاڭغاچ يۇرۇر،
بىرى قايغۇ-غەمدە پىغانلار چېكۈر.)

سىنىڭدە تۇرۇر، كور، بۇلارنىڭ ئەمى،
ئوتاغىل دارۇ بىرلە، بولغىل قامى.
(سىنىڭدە تۇرۇر، كور، بۇنىڭ دورىسى،
داۋالا بولۇپ سەن ھېكىم-ئۇستىسى.)

قالی قىلماسا سەن ئەمى يا ئوتى،
بودۇنقا بولۇرسەن تىرىكلىك يۇكى.
(بىرنىپ دورا-داۋاسىن قىلمىساڭ گەر،
سىنىڭدىن بۇ خەلققە پالاكەت كېلەر.)

مۇئەللىپ يەنە بىرقانچە بىيىتتا شۇ ۋاقىتتىكى رىيال جەمىيەتكە بولغان كوزقارىشىنى توۋەندىكى مەزمۇنلار بىلەن ئىپادىلەپ بېرىدۇ:

"ئەي بىلىملىك كىشى، ئەتراپىڭغا بىر باق. نىمىلەرنى كورەرسەن، بىلىملىكلەر خارلانغان، ئېتىۋاردىن چۇشكەن، چەتكە قېقىلغان... ئەقىللىقلار تىلسىز، ئۇلار ئاغزىنى ئاچماس... ھالالنىڭ پەقەت ئېتىلا قالدى، ھەممە ياقنى ھارام قاپلىدى، بۇنى سەزگەن كىشى يوق..... ۋاپا ئورنىنى جاپا ئىگەللىدى، توغرا يولدا ماڭغان كىشى نەدە؟!"

ئوز دەۋرىدىكى رىياللىققا قارىتا، يۇسۇپ خاس ھاجىپ ئوزى ياراتقان غايىۋى پىرسۇناژلار ئاغزىدىن ئادىل قانۇن يۇرگۇزۇش، بىلىم، ئەقىل-پاراسەت ۋە ئەخلاقنى ئىزىزەتلەش ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان ئىجتىمائى غايىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. بۇنداق بىر ئىجتىمائى غايىنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلۇشى ئەينى دەۋرگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، بىر "ئوتوپىيە" (خىيال) بولسىمۇ، شۇبھىسىزكى، ئۇ مەلۇم دەرىجىدە ئەينى دەۋردىكى خەلق ئارزۇ-ئارمانلىرىنى ۋە مەنپەئەتىنى ئەكس ئەتتۇرگەن، تارىخىي تەرەققىيات تەلىۋىنى ئىپادىلىگەن، شۇڭا بۇ مۇئەييەن ئىلغارلىققا ئىگە. ئەنە شۇ نۇقتىلار بويىچە ئېيتقاندا، «قۇتادغۇ بىلىك» باشقا بارلىق مۇنەۋۋەر كىلاسسىك ئەدەبىيات مىراسلىرىغا ئوخشاشلا، روشەن خەلقچىللىق خۇسۇسىيىتىگە ئىگە ئەسەردۇر.

شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەپ كورسىتىش كېرەككى، «قۇتادغۇ بىلىك» تىل ۋە شېئىرىي ئۇسلۇپ جەھەتتىكى ئالاھىدىلىگى بىلەن ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ 11-ئەسىردىلا خېلى يۇقۇرى سەۋىيىگە ئېرىشكەنلىگىدىن دالالەت بېرىدۇ. مەسىلەن: ئەسكەر باشلىغى يۇرەكلىك ۋە جەسۇر بولۇشى لازىم، شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ جەڭچىلىرىمۇ جاسارەتلىك بولالايدۇ، دىگەن پىكىر

مۇنداق كەۋدىلەندۇرۇلگەن:

كور، ئارسلان بولۇ بىرسە ئىتقا باشى،
بۇ ئىت بارچا ئارسلان بولۇر ئوز تۇشى.
قالى بولسا ئارسلانغا ئىت باشچىسى،
ئول ئارسلان بولۇر بارچە ئىت ساقىشى،
(بولىۋەسە ئىتقا، كور، باش ئارسلان،
بولۇر ئىتلار ھەممە ئارسلانىمان.
ئەگەر بولسا ئىت ئۇ ئارسلانغا باش،
بولۇر ئارسلانلار ھەم ئىتتەك ھامان.)

مۇئەللىپ ئادەمنىڭ مەنىۋى كامالەتكە ئىرىشىش ۋاقتى ياشلىق چېغى ئىكەنلىگى توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ:

بودۇم ئوقتەگ ئەردى، كوڭۈل ئەردى يا،
كوڭۈل قىلغۇ ئوقتەگ بودۇم بولدى يا،
(بويۇم ئىدى ئوقتەك، كوڭۈل ئىدى يا،
كوڭۈل قىلغۇ ئوقتەك، بويۇم بولدى يا.)

تەبىەت تەسۋىرىگە بىر مىسال:

قالىق يىرتتى كەدمىش قارا كوڭلەكىن،
ئاچىلدى يارۇق يۈز كوتۇردى ئەگىن.
كۆلە باقتى ئورلەپ تانۇ قىز يۈزى،
يارۇدى بۇ دۇنىيا ئىرى ھەم قوزى.
(پەلەك يىرتتى كەيگەن قارا كوڭلەگىن،

كوتەرىپ پەرەنجە، ئۇ ئاچىتى يۇزىن،
كۆلۈپ باقتى ئورلەپ گۈزەل قىز يۇزى،
يوردى جاھاننىڭ ھەر ئىككى يۇزى①.)

«قۇتادغۇ بىلىك»نىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتى بولۇپمۇ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى يەنە بىر مۇھىم توھپىسى شۇكى، ئۇنىڭدا ھازىرقى زامان ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى بەزى نادىر ژانىرلار (مەسىلەن: رۇبائى، تەجنىس، تۈيۈق)نىڭ شۇ دەۋرلەردىن تارتىپ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە مەۋجۇت ئىكەنلىگى، يەنى بۇ ژانىرلارنىڭ قەدىمدىن قالغان مىللى مىراسلىرىمىز ئىكەنلىگى روشەن نامايەن قىلىنغان. بۇ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى ۋە ئەدەبىيات نەزىرىيىسىدىكى بەزى چىگىش مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتا بەك مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

رۇبائىلارغا مىسال:

نەگۇ ئەر بولۇر، كور، مىڭەر دۇشمانى،
مىڭەر سوزلەمەسە كۇنىگە ئانى.
بورىمۇ بولۇر كورگىل ئىتتە قايار،
ئۇدۇلا ئىشتىسە مىڭ ئىتلەر ئۇنى.
(نىچۇك ئەر سانالۇر مىڭەر دۇشمنى،
مىڭ غەيۋەت قىلمىسا ئۇنى ھەر كۇنى.
كور، ئىتتىن قاچقان ئۇ بورى بولۇرمۇ،
ئاڭلانسا كەينىدىن مىڭ ئىتنىڭ ئۇنى.)

قۇت ئول بەگ، بودۇنقا قۇتادغۇ كەرەك،
قۇتادسا بودۇن قارنى تودغۇ كەرەك.

---

① ئىككى يۇزى — كۇنگەي ۋە تەسكەي.

بۇ بەگلەر تەڭىز ئول تۈپى يىنچۈلۈگ،
تەڭىزكە ياغۇغىلى بايۇغۇ كەرەك.
(بەگدۇر بەخت، ئەلگە بەخت بەخش قىلماق كېرەك
بەخت بەرسە، ئەل قارىنى تويدۇرماق كېرەك.
بۇ بەگلەر دېگىزدۇر، تۈۋى ئۇنچىلىك،
دېگىزگە يېقىنلار بېنىماق كېرەك.)

مانا بۇ كوبلىتلاردا رۇبائىنىڭ ھەممە ئالاھىدىلىكلىرى، يەنى چوڭقۇر پەلسەپىلىك پىكىر، ھەنا جەھەتتىن مۇستەقىللىق ۋە تولغۇنلۇق، تىل ۋە ئۇسلۇپ جەھەتتىن پىششىق ھەم ئىخچاملىق، شەكىل جەھەتتىن توتلۇق بولۇش.خۇسۇسىيەتلىرى تولۇق ئىپادىلەنگەن.

تەجنىس ۋە تۈيۈق ئۇمونىم سوزلەردىن پايدىلىنىپ يېزىلغان بىر خىل شېئىر شەكلى بولۇپ، ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقىلىرى بولۇپمۇ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە كەڭ تارقالغان بىر خىل نادىر سوز سەنئىتىدۇر. بۇ خىل شېئىر شەكلى قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە مەۋجۇت بولۇپ كەلمەكتە، بەلكى تەرەققى قىلماقتا. «قۇتادغۇ بىلىك»تە مانا شۇ سوز سەنئىتىگىمۇ ئاللىقاچان ئاساس سېلىنغانلىغىنى كورىمىز.

مەسىلەن: "قىز" دىگەن سوز قەدىمقى ئۇيغۇرچىدا ھازىرقى مەنىسىدىن تاشقىرى، "قىس"، "كەم"، "نادىر" دىگەن مەنىلەرنى بېرەتتى. شائىر بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ بۇنداق يازىدۇ:

بۇ مۇنداغ كىشىلەر بولۇر ئىزى① قىز،
بۇ قىز قىزلىغى قىلدى قىز ئاتى قىز.
(مۇشۇنداق كىشىلەر بولۇر بەكمۇ قىز،
بۇ قىز قىزلىغى قىلدى قىز ئاتى قىز.)

---

① ئىزى — (قەدىمقى ئۇيغۇرچە) بەك، بەكمۇ.

"همساپ" دىگەن سوز قەدىمقى ئۇيغۇرچىدا "ساقىش" دىيىلەتتى. "ساقىش" سوزىنىڭ ئېتىمولوگىيەسى (كېلىپ چىقىشى) "ساق ئىش" بولغاچقا، شائىر بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ مۇنداق يازغان:

ساقىش ساقلىغىن بولدى ئاتى ساقىش،
كورۇ بارسا ساقىش ئىزى ئوك ساق ئىش.
(همساپ ساقلىغىدىن ئاتالدى "ساقىش"،
كورۇرسەن همساپ ئۇ ئوزى بەك ساق ئىش.)

"قەسىر"، "ساراي"، "ئوردا" سوزلىرى قەدىمقى ئۇيغۇرچىدا "قارشى" دىيىلەتتى. "قارشى" سوزى يەنە ھازىرقى مەنىسىدىمۇ ئىشلىتىلەتتى. شائىر بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ مۇنداق يازغان:

بۇ بەگلەر ئەۋى ئاتى قارشى تۇرۇر،
بۇ قارشى ئىچىندەكى قارشى تۇرۇر.
(بۇ بەگلەر ئويىنىڭ ئېتى "قارشى"دۇر،
بۇ "قارشى" ئەھلى ئوز-ئارا قارشىدۇر.)

"ئوگ" دىگەن سوز قەدىمقى زامانىدا ئەقىل-ئىدرەك، ماختىماق، چوك ياكى بۇيۇك دىگەن مەنىلەردە قوللىنىلاتتى، شائىر بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ ناھايىتى ئوبدان تۇيۇق (مۇختەسىلات) يازغان:

قايۇ ئەردە بولسا ئۇقۇش بىرلە ئوگ،
ئانى ئەر ئاتاغىل، نەچە ئوگسە ئوگ،
ئۇقۇش ئوگ بىلىك كىمدە بولسا تۇگەل،
ياۋۇز ئەرسە كەدتى، كىچىك بولسا ئوگ.
(ئەگەر كىمدە بولسا ئاڭ-ئىدرەك ۋە ئوگ،

ئۇنى ئەر ساناپ سەن قانچە ئوگسەك ئوگ.
ئەقىل-ئاك، بىلىم كىمدە بولسا تولۇق،
يامان بولسا خوپ دە، كىچىك بولسا ئوگ.)

بۇ يەردە "ئوگ" سوزى بىرىنچى مىسرادا ئەقىل، ئىككىنچى مىسرادا ماختىماق، توتىنچى مىسرادا چوك دىگەن مەنىلەردە كەلگەن.

«قۇتادغۇ بىلىك»تە مول ۋە كىشىنى چوڭقۇر ئويلاندۇرىدىغان پەلسەپىلىك پىكىرلەر شەرھىلەنگەنلىگى، يۇكسەك بەدىئىلىك ئىپادىلەنگەنلىگى ئۈچۈن، ئۇ دۇنياغا كېلىشى بىلەنلا قاراخانىلار تېرىتورىيىسىنىك ئىچى ۋە سىرتىدىكى كەك رايونلاردا چوڭقۇر تەسىر قوزغىغان. كىتاپقا شۇ دەۋرلەردىلا باشقىلار تەرىپىدىن ئىككى مۇقەددىمە يېزىلغانلىغى ۋە 14-ئەسىرنىك كېيىنكى يېرىمىغىچە ياشىغان "ئالتۇن ئوردا" دولىتىنىك مەركەزلىرىدىن بولغان سارايچىق شەھرى خارابىسىدىن 1909-يىلى تېپىلغان بىر كوزىدا «قۇتادغۇ بىلىك»كە تەقلىدەن يېزىلغان. مىسرالارنىك ئۈچرايدىغانلىغى بۇنىك جانلىق دەلىلىدۇر.

12-ئەسىرنىك ئاخىرى بىلەن 13-ئەسىرنىك باشلىرىدا ياشىغان ئەدىپ ئەخمەت يۈكنەكنىك «ئەتىبەتۇل ھاقايىق» (ھەقىقەت ئىشىگى) ناملىق دىداكتىك داستانىنىك مەزمۇن، ئۇسلۇپ ۋە تىل جەھەتتىن «قۇتادغۇ بىلىك»كە ئوخشايدىغانلىغى، «قۇتادغۇ بىلىك»تىن 250 يىل كېيىن ئەسىردىن رابغۇزى تەرىپىدىن يېزىلغان «قىسەسۇل ئەنبىيا» ناملىق ئەسەرنىك بېشىدىكى «باھار ھەققىدىكى مەدھىيە»دىمۇ «قۇتادغۇ بىلىك» ئەدىبىي ماھارەت تەسىرىنىك كۈچلۈكلۈگى «قۇتادغۇ بىلىك»نىك دولەت، سىياسەت ۋە ئىجتىمائى ئىدىيىلەر جەھەتتىلا ئەمەس، بەلكى ئەدىبىيات جەھەتتىمۇ كېيىنكىلەرگە قانچىلىك كۈچلۈك تەسىر كورسەتكەنلىگىنى ئىسپاتلايدۇ.

4

يۇقۇرىدا بايان قىلىنغانلاردىن مەلۇم بولىدۇكى، «قۇتادغۇ بىلىك» يېڭىدىن ئايىغى

چىقىپ، تايتاڭلاپ مېڭىۋاتقان بىر مەدەنىيەتنىڭ ئەمەس، بەلكى قەدىمىي ۋە يۇكسەك بىر مىللى مەدەنىيەتنىڭ بىۋاستە مەھسۇلى. ئۇ، ئەدەبىي ئەسەر بولۇش بىلەن بىللە ھەم تارىخ، ھەم پەلسەپە، ھەم "سىياسەتنامە" ياكى دولەتشۇناسلىق، ھەم ئىجتىمائى تەلىم-تەربىيە ۋە ئۇزاق ئوتمۇش ھايات بىلەن قاراخانىلار دەۋرىدىكى رىيال ھاياتنى ئوزىدە مۇجەسسەملەشتۈرگەن سىستېمىلىق بىر ئىلمىي ئەسەر. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ، شەرق مەدەنىيىتىنى، ئۇيغۇر ۋە باشقا تۈركى تىللىدا سوزلىشىدىغان خەلقلەر تارىخىنى، بولۇپمۇ قاراخانىلار سەلتىنىتى تارىخى بىلەن ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتى تارىخىنى، قەدىمقى ئەجداتلارنىڭ پەلسەپە، ھوقۇق (قانۇن)، ئېتىكا (ئەخلاق)، تەلىم-تەربىيە، دىنىي ئېتىقات، دۇنياقاراش، ئورپ-ئادەتلىرىنى تەتقىق قىلىشتا زور ئىلمىي ئەھمىيەتكە ئىگە.

شۇنداق بولغاچقا، ئوتكەن ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپلا، بۇ ئەسەر خەلقارادا ئىلىم ساھەسىدىكىلەرنىڭ زور دەرىجىدە دىققەت-ئېتىۋارىنى قوزغىدى، ھەرقايسى مەملىكەت ئالىملىرى ۋە تەتقىقات خادىملىرى «قۇتادغۇ بىلىك» تەتقىقاتىدا كوزگە كورۇنەرلىك نەتىجىلەرنى ياراتتى. ھەقىقەتەنمۇ «قۇتادغۇ بىلىك» ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىدىكى يازما يادىكارلىقلار ئىچىدە ھەممىدىن كوپ تەتقىق قىلىنغان ئەسەر، بۇ ئەسەر خەلقارا ئىلىم ساھەسىدىكىلەرنىڭ مۇھىم تەتقىقات تېمىلىرىنىڭ بىرسى بولۇپ كەلمەكتە. بىزنىڭ ئېلىمىزدىمۇ ماركسىزىملىق مەيدان، نۇقتىنەزەر ۋە ئۇسۇل بىلەن «قۇتادغۇ بىلىك» ئۇستىدە ئومۇمىي يۇزلۈك ۋە سىستېمىلىق تەتقىقات ئېلىپ بېرىلماقتا. ئوچۇقراق قىلىپ ئېيتقاندا، «قۇتادغۇ بىلىك» 11-ئەسىرگە تەئەللۇق بىر ئەدەبىي ئەسەر بولغاچقا، بارلىق كلاسسىك مەدەنىي مىراسلارغا ئوخشاشلا، بۇ ئەسەر ۋە ئۇنىڭ مۇئەللىپىمۇ بەزى جەھەتلەردە سىنىپىي ھەم تارىخىي چەكلىمىلەردىن خالى بولالمىغان. شۇڭا، بىز تارىخىي ماتېريالىزىملىق نۇقتىنەزەر بىلەن، ئۇنىڭ شاكىلىنى چىقىرىۋېتىپ، مېغىزىنى ئېلىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى پايدىلىق تەرەپلەرنى سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇشىمىز لازىم.

«قۇتادغۇ بىلىك» داستانىنى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا ئوز ۋەزنى بىلەن نەزمى

شەكىلدە ئىشلەش تۈنىجى قېتىم بولۇۋاتقان ئىش. سەۋىيىمىزنىڭ چەكلىك بولۇشى تۈپەيلىدىن بۇ نۇسخىدا بەزى يېتىشسىزلىكلەرنىڭ كورۇلۇشى تەبىئى. كىتابخانلارنىڭ قىممەتلىك پىكىرلىرىنى ئايىماسلىغىنى ئۈمىت قىلىمىز.

«قۇتادغۇ بىلىك»نى نەشرگە تەييارلاش گۇرۇپپىسى

1983 - يىل ماي.

MUNDƏRIJƏ

	biyit	bət
A. nəsri muḳəddimə	(1 — 38)	2
B. Nəzmi muḳəddimə	(1 — 77)	8
C. fihristü 'l-əbwab	(1 — 82)	22
D. ḳutaḍoɣu bilig		
1. tənri 'əzzə wə jəllə əgdisin ayur	(1 — 33)	36
2. yalavaɣ 'ələyhi's-səlam əgdisin ayur	(34 — 48)	44
3. tərt şəḥabənin əgdisin ayur	(49 — 62)	48
4. yaruḳ yaz fişlin uluoɣ buoɣra han əgdisin ayur	(63 — 123)	52
5. yəti yulduz on iki əkəkni ayur	(124 — 147)	64
6. yalnuḳ ooɣlanī aqīrlīḳī bilik uḳux birlə ərdükin ayur	(148 — 161)	70
7. til ərdəmin münin asīoɣīn yasīn ayur	(162 — 191)	74
8. kitab iḍisi əz 'uzrin ayur	(192 — 229)	80
9. əḍgülük ḳilmaḳ əgdisin asīoɣlarīn ayur	(230 — 286)	88
10. bilik uḳux ərdəmin asīoɣīn ayur	(287 — 349)	100

مۇندەرىجە

A. نەسرى مۇقەددىمە.....3

B. نەزمى مۇقەددىمە.....9

C. باپلار مۇندەرىجىسى.....23

D. ئەسلى مەتىن (تېكىست).....37

بىرىنچى باپ هەممىدىن ئەزىز ۋە ئۇلۇغ بولغان تەڭرىنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا.....37

ئىككىنچى باپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسالامنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا.....45

ئۈچىنچى باپ توت ساھابىنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا.....49

تۆتىنچى باپ پارلاق باھار پەسلى ۋە ئۇلۇغ بۇغراخان مەدھىيىسى بايانىدا.....53

بەشىنچى باپ يەتتە يۇلتۇز ۋە ئون ئىككى بۇرج بايانىدا.....65

ئالتىنچى باپ ئادەم بالىسىنىڭ قىممىتى بىلىم ۋە ئەقىلدىن ئىكەنلىگى بايانىدا.....71

يەتتىنچى باپ تىلنىڭ پەزىلىتى بىلەن قۇسۇرى ۋە پايدىسى بىلەن زىيىنى بايانىدا...75

سەككىزىنچى باپ مۇئەللىپنىڭ ئۆز ئۇزرىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا.....81

توققۇزىنچى باپ ياخشىلىق قىلماقنىڭ مەدھىيىسى ۋە پايدىسى بايانىدا.....89

ئونىنچى باپ بىلىم بىلەن ئەقىلنىڭ پەزىلەت ۋە پايدىلىرى بايانىدا.....101

11. kitab atï yərügin yəmə avuqoqalïkïn ayur (350 — 397) ····· 112

12. səz baxï kün tooqdï əlig əzə (398 — 461) ····· 122

13. ay toldï kün tooqdï əlig tapuoqïna kəlmixin ayur (462 — 580) ····· 134

14. ay toldï kün tooqdï əlig tapuoqïna kərünmixin ayur (581 — 619) ····· 160

15. ay toldï əligkə əzi dəwlət ərdükin ayur (620 — 656) ····· 170

16. ay toldï əligkə dəwlət şifətin ayur (657 — 764) ····· 178

17. kün tooqdï əlig ay toldïka 'ədil şifətin ayur (765 — 791) ····· 200

18. kün tooqdï əlig ay toldïka 'ədil şifəti nətəg ərdükin ayur (792 — 954) ····· 206

19. ay toldï əligkə til ərdəmin səz asïoqlarïn ayur (955 —1044) ····· 238

20. kut kïvlïkïn dəwlət ərsəllikin ayur (1045—1157) ····· 258

21. ay toldï ooqlï əgdülmixkə pənd bərmixin ayur (1158—1277) ····· 280

22. ay toldï ooqlï əgdülmixkə ətləmixin ayur (1278—1341) ····· 304

23. ay toldï kün tooqdï əligkə kumaru bitik bitimixin ayur (1342—1547) ····· 316

24. kün tooqdï əlig əgdülmixni okïmïxïn ayur (1548—1580) ····· 352

ئون بىرىنچى باپ كىتاپنىڭ نامى، مەنىسى ۋە مۇئەللىپنىڭ ئۇز قېرىنداشلىرىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا.....113
ئون ئىككىنچى باپ سوز بېشى كۇنتۇغدى ئېلىگ ھەققىدە.....123
ئون ئۈچىنچى باپ ئايتولدىنىڭ كۇنتۇغدى ئېلىگ خىزمىتىگە كىرگەنلىكى بايانىدا...135
ئون تۆتىنچى باپ ئايتولدىنىڭ كۇنتۇغدى ئېلىگ ھوزۇرىغا كىرگەنلىكى بايانىدا....161
ئون بەشىنچى باپ ئايتولدى ئۇزىنىڭ بەخت-سائادەت ئىكەنلىگىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا.....171
ئون ئالتىنچى باپ ئايتولدىنىڭ ئېلىككە بەخت-دەۋلەتنىڭ سۇپىتى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى.....179
ئون يەتتىنچى باپ كۇنتۇغدى ئېلىگىنىڭ ئايتولدىغا ئادالەت سۇپەتلىرى ھەققىدە ئېيتقانلىرى.....201
ئون سەككىزىنچى باپ كۇنتۇغدى ئېلىگىنىڭ ئايتۇلدىغا ئادالەت سۇپىتىنىڭ قانداقلىغىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا.....207
ئون توققۇزىنچى باپ ئايتولدىنىڭ ئېلىككە تىلىنىڭ پەزىلىتى ۋە سوزنىڭ پايدىلىرىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا.....239
يىگىرمىنچى باپ بەختنىڭ داۋامسىزلىغى ۋە دەۋلەتنىڭ تۇراقسىزلىغى بايانىدا.....259
يىگىرمە بىرىنچى باپ ئايتولدىنىڭ ئوغلى ئوگدۇلمىشكە نەسىھەت قىلغانلىغى بايانىدا...281
يىگىرمە ئىككىنچى باپ ئايتولدىنىڭ ئوغلى ئوگدۇلمىشكە نەسىھىتى.....305
يىگىرمە ئۈچىنچى باپ ئايتولدىنىڭ ئېلىككە ۋەسىيەتنامە يازغانلىغى بايانىدا.....317
يىگىرمە تۆتىنچى باپ كۇنتۇغدى ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشنى قىچقىرتقانلىغى بايانىدا...353

25. өgdülmix kün tooɣdī ǫlig tapuoɣīŋa kөrünmixin ayur (1581—1590) ····· 360

26. өgdülmix kün tooɣdī ǫlig tapuoɣīŋa kirmixin ayur (1591—1849) ····· 364

27. өgdülmix ǫligkə ukux şurətin ayur (1850—1920) ····· 414

28. bəglikkə səza boloɣu təg bəg nəgü təg kərəkiṅ ayur (1921—2180) ····· 430

29. өgdülmix bəglərkə wəzir boloɣu nəgü təg ər kərəkin ayur (2181—2268) ····· 476

30. өgdülmix ǫligkə sü baxlar ər nəgü təg kərəkin ayur (2269—2434) ····· 492

31. өgdülmix ǫligkə uluoɣ ḥajiblīkka nəgü təg ər kərəkin ayur (2435—2527) ····· 522

32. өgdülmix ǫligkə kapuoɣ baxlar ər nəgü təg kərəkin ayur (2528—2595) ····· 540

33. өgdülmix ǫligkə yalavaq īḍoɣuka nəgü təg ər kərəkin ayur (2596—2671) ····· 554

34. өgdülmix ǫligkə bitikqi īlīmoɣa nəgü təg kərəkin ayur (2672—2742) ····· 568

35. өgdülmix ǫligkə aoɣīqī nəgü təg ər kərəkin ayur (2743—2827) ····· 582

یىگىرمە بەشىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ كۇنتۇغدى ئېلىگ ھوزۇرىغا كىرگەنلىگى بايانىدا...361

یىگىرمە ئالتىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ كۇنتۇغدى ئېلىگ خىزمىتىگە كىرگەنلىگى بايانىدا.....365

یىگىرمە يەتتىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە ئەقلىنى سۈرەتلەپ بەرگەنلىگى بايانىدا.....415

یىگىرمە سەككىزىنچى باپ بەگلىككە لايىق بەگنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىگى بايانىدا.....431

یىگىرمە توققۇزىنچى باپ بەگلەرگە ۋەزىر بولىدىغان كىشىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىغى توغرىسىدا ئوگدۇلمىشنىڭ ئېيتقانلىرى.....477

ئوتتۇزىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە ئەسكەر باشلىغۇچى كىشىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىگى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى.....493

ئوتتۇز بىرىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئۇلۇغ ھاجىپلىققا قانداق كىشى لازىملىغى توغرىسىدا ئېلىككە ئېيتقانلىرى.....523

ئوتتۇز ئىككىنچى باپ ئىشىك ئاغىسىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىغى ھەققىدە ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى.....541

ئوتتۇز ئۈچىنچى باپ ئەلچىلىككە ئەۋەتىشكە قانداق كىشى يارايدىغانلىغى توغرىسىدا ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى.....555

ئوتتۇز تۆتىنچى باپ پۇتۇكچى قانداق بولۇشى لازىملىغى توغرىسىدا ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى.....569

ئوتتۇز بەشىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ غەزىنىدارلىققا قانداق كىشى لازىملىغى توغرىسىدا ئېلىككە ئېيتقانلىرى.....583

36. өgdülmix әligkә ax baxqī han salar nәgü tәg kәrәkin ayur (2828—2882) ····· 598

37. өgdülmix әligkә īdīxqī baxī nәgü tәg kәrәkin ayur (2883—2956) ····· 610

38. өgdülmix әligkә tapuoqqīlar ḥәkī bәglәr өzә nәgü tәg әrdükin ayur (2957—3186) ····· 626

39. kün tooqdī әlig oḍoqurmīxḳa bitik bitip īḍmīxīn ayur (3187—3288) ····· 670

40. өgdülmix oḍoqurmīx tapa barmīxīn ayur (3289—3317) ····· 690

41. oḍoqurmīx өgdülmix birlә munaẑәrә ḳīlmīxīn ayur (3318—3511) ····· 696

42. oḍoqurmīx өgdülmixkә dunyanīn әyīblarīn ayur (3512—3645) ····· 732

43. өgdülmix oḍoqurmīxḳa dunya birlә ʻuḳbī ḳazoqanoqusīn ayur (3646—3712) ····· 756

44. oḍoqurmīx әligkә bitik bitip īḍmīxīn ayur (3713—3895) ····· 770

45. kün tooqdī әlig oḍoqurmīxḳa ikinq bitik īḍmīxīn ayur (3896—3970) ····· 806

46. өgdülmix oḍoqurmīx birlә ikinq ḳata munaẑәrә ḳīlmīxīn ayur (3971—3030) 822

47. өgdülmix oḍoqurmīxḳa bәglәrkә tapīnmaḳ tәrüsin toḳusīn ayur (4031—4664) ····· 834

ئوتتۇز ئالتىنچى باپ باش ئاشپەزنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىغى توغرىسىدا ئوگدۇلـ
مىشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى.....599
ئوتتۇز يەتتىنچى باپ ئىچىملىك بېشىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىغى توغرىسىدا
ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى.....611
ئوتتۇز سەككىزىنچى باپ خىزمەتچىلەرنىڭ بەگلەر ئۈستىدە قانداق ھەقلىرى بارلىغى
ھەققىدە ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى.....627
ئوتتۇز توققۇزىنچى باپ كۈنتوغدى ئېلىگىنىڭ ئودغۇرمىشقا خەت يېزىپ ئەۋەتكەنلىگى
بايانىدا.....671
قىرىغىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىش قېشىغا بارغانلىغى بايانىدا.....691
قىرىق بىرىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىش بىلەن مۇنازىرە قىلغانلىغى بايانىدا...697
قىرىق ئىككىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە دۇنيانىڭ ئەيىپلىرىنى ئېيتقانلىغى
بايانىدا.....733
قىرىق ئۈچىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا دۇنيا ۋاستىسى بىلەن ئاخىرەتنى
تېپىش مۇمكىنلىگىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا.....757
قىرىق توتىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئېلىككە خەت يېزىپ ئەۋەتكەنلىگى بايانىدا.....771
قىرىق بەشىنچى باپ كۈنتۇغدى ئېلىگىنىڭ ئودغۇرمىشقا ئىككىنچى قېتىم خەت يازغانـ
لىغى بايانىدا.....807
قىرىق ئالتىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن ئىككىنچى قېتىم مۇنازىرە
قىلغانلىغى بايانىدا.....823
قىرىق يەتتىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا بەگلەرگە خىزمەت قىلىشنىڭ
قائىدە-يوسۇنلىرىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا.....835

48. əgdülmix kapuoqdakï ər at birlə nəgü
təg tirilgüsin ayur (4165—4319) ····· 858

49. əgdülmix oḍoqurmïxḳa ḳara ʻam boḍun
birlə nətəg ḳatïloqu kərəkin ayur (4320—4335) ····· 886

50. ʻələwilər birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4336—4340) ····· 890

51. bilgə ʻalimlər birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4341—4354) ····· 892

52. otaqïlar birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4355—4360) ····· 896

53. muʻəzzimlər birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4361—4365) ····· 898

54. tüx yoroquqïlar birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4366—4375) ····· 900

55. yuïduzqïlar birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4376—4391) ····· 904

56. xaʻirlər birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4392—4399) ····· 908

57. tarïoqqïlar birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4400—4418) ····· 910

58. satïoqqïlar birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4419—4438) ····· 914

59. igdixqilər birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4439—4455) ····· 918

60. uzlar birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4456—4468) ····· 922

61. qïoqaylar birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4469—4474) ····· 926

62. əvlik nəgü təg almaḳnï ayur (4475—4503) ····· 928

63. ooqul ḳïz tooqsa ńətəg igiḍgüsin ayur (4504—4526) ····· 934

64. əlig asraḳïlarïoq nəgü təg tutoqusïn ayur (4527—4572) ····· 940

65. əgdülmix oḍoqurmïxḳa axḳa barmaḳ
tərüsin ayur (4573—4643) ····· 950

قىرىق سەككىزىنچى باپ ئوگدۇلمىشىنىڭ ساراي ئەھلى بىلەن قانداق مۇئامىلىدە بولۇش توغرىسىدا ئېيتقانلىرى.....859
قىرىق توققۇزىنچى باپ ئوگدۇلمىشىنىڭ ئودغۇرمىشقا ئاۋام بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش توغرىسىدا ئېيتقانلىرى.....887
ئەللىگىنچى باپ پەيغەمبەر ئەۋلادلىرى بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....891
ئەللىك بىرىنچى باپ ئالىملار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....893
ئەللىك ئىككىنچى باپ تىۋىپلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....897
ئەللىك ئۈچىنچى باپ ئەپسۇنچىلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....899
ئەللىك تۆتىنچى باپ چۈش ئورۇگۈچىلەر بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....901
ئەللىك بەشىنچى باپ مۇنەججىملار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....905
ئەللىك ئالتىنچى باپ شائىرلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....909
ئەللىك يەتتىنچى باپ دىخانلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....911
ئەللىك سەككىزىنچى باپ سودىگەرلەر بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....915
ئەللىك توققۇزىنچى باپ چارۋىچىلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....919
ئاتمىشىنچى باپ قول ھۈنەرۋەنلەر بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....923
ئاتمىش بىرىنچى باپ پېقىرلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....927
ئاتمىش ئىككىنچى باپ ئۈيلىنىشنىڭ قانداق بولۇشى بايانىدا.....929
ئاتمىش ئۈچىنچى باپ پەرزەنتلەرنى قانداق تەربىيىلەش بايانىدا.....935
ئاتمىش تۆتىنچى باپ خىزمەتچىلەر بىلەن قانداق مۇئامىلە قىلىش بايانىدا.....941
ئاتمىش بەشىنچى باپ ئوگدۇلمىشىنىڭ ئودغۇرمىشقا زىياپەتكە بېرىش قائىدە-يوسۇنلىرىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا.....951

66. өgdülmix oḍoɣurmïxḳa axḳa oḳïmaḳ tө-
rüsin ayur (4644—4679) ····· 964

67. oḍoɣurmïx өgdülmixkə dunyadïn yüz
əvrüp barïṇa tapï bolmaḳïn ayur (4680—4933) ····· 972

68. kün tooɣdï ə̣lig oḍoɣurmïxnï üqünq yolï
ündəyü ïḍmïxïn ayur (4934—5030) ····· 1018

69. oḍoɣurmïx өgdülmix tapa kəlmixin ayur (5031—5034) ····· 1038

70. kün tooɣdï ə̣lig oḍoɣurmïx birlə kerüx-
mixin ayur (5035—5131) ····· 1040

71. oḍoɣurmïx ə̣ligkə pənd bə̣rmixin ayur (5132—5466) ····· 1060

72. өgdülmix ə̣ligkə ə̣l ə̣tgü tөrüsin ayur (5467—5631) ····· 1120

73. өgdülmix kəqmix tiriglikkə aqïp təwbə-
ḳa ooɣramïxïn ayur (5632—5720) ····· 1150

74. oḍoɣurmïx өgdülmixkə kə̣ṇəx bə̣rmixin
ayur (5721—5761) ····· 1168

75. kөnilikkə kөnilik kixilikkə kixilik ḳïl-
maḳïn ayur (5762—5952) ····· 1176

76. oḍoɣurmïx iglig bolup өgdülmixni ündə-
mixin ayur (5953—5992) ····· 1212

77. өgdülmix oḍoɣurmïxḳa tüx yөrügin ayur (5993—6031) ····· 1224

ئاتمىش ئالتىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا زىياپەتكە چاقىرىش قائىدىلىرى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى.....965

ئاتمىش يەتتىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە دۇنياۋىي يۈز ئوروپ، بارغا قانائەت قىلىش ھەققىدە ئېيتقانلىرى.....973

ئاتمىش سەككىزىنچى باپ كۇنتۇغدى ئېلىگىنىڭ ئودغۇرمىشنى ئۇچىنچى قېتىم دەۋەت قىلغانلىغى بايانىدا.....1019

ئاتمىش توققۇزىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىش يېنىغا كەلگەنلىگى بايانىدا....1039

يەتمىشىنچى باپ كۇنتۇغدى ئېلىكنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن كورۇشكەنلىگى بايانىدا....1041

يەتمىش بىرىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئېلىككە نەسىھەت قىلغانلىغى بايانىدا.....1061

يەتمىش ئىككىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە مەملىكەتنى ئىدارە قىلىش ئۇسۇللىرى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى.....1121

يەتمىش ئۈچىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئوتكەن ھاياتىغا ئېچىنىپ تەۋبە قىلغانلىغى بايانىدا.....1151

يەتمىش توتىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە كېڭەش بەرگەنلىگى بايانىدا....1169

يەتمىش بەشىنچى باپ توغرىلىقتا توغرىلىق، ئادەمگەرچىلىكىكە ئادەمگەرچىلىك قىلىش بايانىدا.....1177

يەتمىش ئالتىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئاغرىپ قېلىپ، ئوگدۇلمىشنى چاقىرغانلىغى بايانىدا.....1213

يەتمىش يەتتىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا چۈش تەبىرىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا.....1225

78. oḍoqurmïx өgdülmixkə tüx kөrmixin ayur (6032—6036) ····· 1232
79. өgdülmix oḍoqurmïx tüxiṇə tə'bir ḳilmïxïn ayur (6037—6046) ····· 1234
80. oḍoqurmïx bu tüxkə aḍïn yөrüg ayur (6047—6086) ····· 1238
81. oḍoqurmïx өgdülmixkə pənd bөrmixin ayur (6087—6285) ····· 1246
82. ḳumaru өgdülmixkə oḍoqurmïxnïṇ өlmixin ayur (6286—6292) ····· 1284
83. ḳumaru өgdülmixkə tə'ziyət ḳilmïxïn ayur (6293—6298) ····· 1288
84. өgdülmix oḍoqurmïxḳa yas tutmïxïn ayur (6299—6303) ····· 1290
85. ə̣lig өgdülmixkə tə'ziyət ḳilmïxïn ayur (6304—6520) ····· 1292
E (ilawilər)
1. yigitlikkə aqïp avuqoqalïḳïn ayur (6521—6564) ····· 1334
2. өḍlək artaḳïn dostlar jəfasïn ayur (6565—6604) ····· 1342
3. kitab iḍisi yusuf - uluoq ḥajib өziṇə pənd bөrür (6605—6645) ····· 1350

یەتمش سەککىزىنچى باپ ئودغۇرمشنىڭ ئوگدۇلمشكە چۈش كورگەنلىگنى ئېيتقانلىغى بايانىدا.....1233
یەتمش توققۇزىنچى باپ ئوگدۇلمشنىڭ ئودغۇرمش چۈشىگە تەبىر بەرگەنلىگى بايانىدا.....1235
سەكسىنچى باپ ئودغۇرمشنىڭ بۇ چۈشكە باشقا تەبىر بەرگەنلىگى بايانىدا.....1239
سەكسەن بىرىنچى باپ ئودغۇرمشنىڭ ئوگدۇلمشكە نەسىھەت قىلغانلىغى بايانىدا...1247
سەكسەن ئىككىنچى باپ قۇمارۇنىڭ ئوگدۇلمشكە ئودغۇرمشنىڭ ئولگەنلىگنى ئېيتقانلىغى بايانىدا.....1285
سەكسەن ئۈچىنچى باپ قۇمارۇنىڭ ئوگدۇلمشكە تەزىيە بىلدۈرگەنلىگى بايانىدا....1289
سەكسەن تۆتىنچى باپ ئوگدۇلمشنىڭ ئودغۇرمشقا ماتەم تۇتقانلىغى بايانىدا.....1291
سەكسەن بەشىنچى باپ ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمشكە تەزىيە بىلدۈرگەنلىگى بايانىدا.....1293
E. ئىلاۋىلەر
I يىگىتلىككە ئېچىنىپ، قىرىلىق ھەققىدە ئېيتقانلىرى.....1335
II زامانىنىڭ بۇزۇقلۇغى ۋە دوستلارنىڭ جاپاسى توغرىسىدا.....1343
III كىتاپ ئىگىسى يۈسۈپ ئۇلۇغ خاس ھاجىپنىڭ ئۇزىگە نەسىھىتى.....1351

قوتادغو بلك

A

B1 C2

BISMI'LLAḢI'R-RƏḢMANI'R-RƏḢIM

A2

1. ḣəmd-u sipas-u minnət wə əküx əgdi təŋri
2. 'əzzə wə jəlləḳa kim uluƣluḳ iḍisi tükəl

3. ḳudrətlïƣ padixah turur yəṛli kəkli yarat-

4. ƣan ḳamuƣ tïnlïƣlarḳa ṛuzi bəṛgən nəni
5. kim tilədi ərsə ḳildï yəmə nəni tiləsə ḳilur

6. yəf'əlu'llahu ma yəxa' wə yəḣkumu ma

7. yurid taḳï sansïz səlam-u durud həlḳlarda
8. yəgi yalavaqlarda əḍrünïtüsi uluƣ savqïsï

9. muḣəmməd-i muṣṭəfa əzə bolsun taḳï
10. ma anïŋ əxləri 'əziz aƣïrlïƣ ṣəḣabələr əzə

11. riẓwanu' llahi 'ələyhim əjmə'in bu kitab
12. yavlaḳ 'əziz turur qin ḣukəmalarïnïŋ əm-

A

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

(ئايىغۇچى ۋە كويۇنگۇچى تەڭرىنىڭ
ئېتى بىلەن باشلايمەن)

1. ھەمدۇ-سانا، مىننەت ۋە سانسىز مەدھىيىلەر
2. ئەزىز ۋە ئۇلۇغ تەڭرىگەكىم، (ئۇ) ئۇلۇغلۇق ئىگىسى ۋە كامال
3. قۇدرەتلىك پادىشادۇر. (ئۇ) يەرنى، كوكنى ياراتقان،
4. بارلىق جانلىقلارغا رىزىق بەرگەن. ئۇ، نىمىنىكى
5. خالىدى، شۇنى قىلدى؛ ھەمدە نىمىنىكى خالىسا، شۇنى قىلۇر.
6. يەقئەلۇللاھۇ مايەشا ۋە يەھكۇمۇ مايۇرىد (خۇدا خالىغىنىنى قىلىدۇ ۋە ئىرادىسى بويىچە ھوكۇم قىلىدۇ).
7. يەنە سانسىز سالام ۋە دۇرۇتلار ئىنسانلارنىڭ
8. ياخشىسى، پەيغەمبەرلەرنىڭ سەرىخىلى (ۋە تەڭرىنىڭ) ئۇلۇغ ئەلچىسى
9. مۇھەممەت مۇستاپاغا بولسۇن، يەنە
10. ئۇنىڭ يارەنلىرى بولغان ئەزىز ۋە مۇھتەرەم ساھابىلاردىن
11. ئاللا رازى ئولغاي.
12. بۇ بەك ئەزىز بىر كىتاپتۇر، (ئۇ) چىن ھېكمىلىرىنىڭ

13. ŝalləri birlə bəzənmix maqin ʻuləmalarīnīŋ
14. əxʻarlarī birlə arəstə qīlīnmīx turur bu
15. kitabnī oqīoqlī bu bəyitlərni məʻlum qīlīoqlī

16. kitabdīn yaqxī ʻəzizraq turur qin-ü maqin
17. ʻalimləri wə ḥəkimləri qamuoq ittifaq
18. boldīlar kim məxriq wilayətində qamuoq
A3 B2
19. türkistan əllərində buoqra han tilinqə türk
20. luoqətinqə bu kitabdīn yaqxīraq ḥərgiz kim

21. ərsə təşnif qīlmadī bu kitab qayu padixaḥ-
22. qa ya qayu iqlimqa təgdi ərsə oqayət
23. uzluqīndīn niḥayəttin kəqə kərklüglükin-
24. din ol əllərniŋ ḥəkimləri ʻalimləri qəbul

25. qīlīp təgmə biri bir türlüg at ləqəb urdīlar
26. qinlīoqlar ədəbü'l- müluk atadīlar maqin

27. məlikiniŋ ḥukəmalarī ayinu'l-məmlikə

28. təḍilər məxriqlīoqlar zinətü'l-ümərə təp

29. aydīlar iranlīoqlar xaḥnamə-i türki atamīx-
30. lar bəʻẓīlarī ma pəndnamə-li muluk təmix-

31. lər turanlīoqlar qutaḍoqu bilik təp aymīxlar
32. bu kitabnī təşnif qīlīoqlī balasaoqun məw-
33. ludluoq pərḥiz iḍisi ər turur əmma bu

13. هىكمەتلىرى بىلەن بىزەلگەن، ماچىن ئالىملىرىنىڭ
14. شېئىرلىرى بىلەن ياسانغاندۇركى،
15. بۇ كىتاپنى ئوقۇغان ۋە بۇ بىيىتلەرنى (باشقىلارغا) بىلدۈرگەن (كىشى بۇ)
16. كىتاپتىنمۇ ئەزىزراقتۇر. چىن-ماچىن
17. ئالىملىرى ۋە ھېكىملىرىنىڭ ھەممىسى بىر قارارغا
18. كەلدىلەركى، مەشرىق ۋىلايىتىدە،
19. پۈتۈن تۈركى خەلقلەر ياشايدىغان يەرلەردە، بۇغراخان تىلىدا
20. تۈركى سوز بىلەن (ھىچكىم) بۇنىڭدىن ياخشىراق كىتاپنى ھەرگىز
21. يازغىنى يوق. بۇ كىتاپ قايسى پادىشالىققا
22. ياكى قايسى ئىقلىمغا يەتسە، غايەت
23. ئۈزلىگى ۋە پەۋقۇلئاددە گۈزەللىگىدىن،
24. ئۇ ئەللەرنىڭ ھېكىملىرى بىلەن ئالىملىرى قوبۇل قىلىپ،
25. ئۇنىڭغا ھەر بىرى بىر تۈرلۈك ئات ۋە لەقەپ بەردى.
26. چىنلىقلار «ئەدەبۇلمۇلۇك» (شاھلارنىڭ ئەدەپ-قائىدىلىرى) دەپ ئاتىدى؛ ماچىن
27. مۇلكىنىڭ ھېكىملىرى «ئايىنۇل مەملىكە» (مەملىكەتنىڭ دەستۇرى)
28. دىسە، مەشرىقلىقلار «زىننەتۇلئۇمرا» (ئەمىرلەر زىننىتى) دىدى؛
29. ئىرانلىقلار «شاھنامەئى تۈركى» دەپ ئات قويدى؛
30. بەزىلىرى «پەندنامەئى مۇلۇك» (پادىشالارغا نەسىھەت) دەپ ئاتىدى؛
31. تۈرانلىقلار «قۇتادغۇ بىلىك» دەپ ئات قويدى.
32. بۇ كىتاپنى يازغۇچى بالاساغۇندا
33. تۇغۇلغان بىر تەقۋادار زاتتۇر؛ ئەمما،

34. kitabnï kaxoɣər əlində tükəl kïlïp məxrik
35. məliki tavoɣaq buoɣra han üskinə kigürmïx
36. turur məlik buoɣra han ma anï aoɣïrlap
37. uluoɣlap ez haş ḥajiblïkïnï anа bərü yarlï-
38. kamïx turur anïn üqün yusuf uluoɣ haş
C3
39. ḥajib təp atï qavï azunda yayïlmïx turur
40. bu ʻəziz kitab tert uluoɣ aoɣïr ul ezə bina
A4
41. kïlïnmïx turur bir ʻədil ikinqi dəwlət
42. üqünqi ʻəkil tertünqi kəna'ət yana təgmə
43. birinə türkqə bir at bərmix turur ʻədilka
44. kün tooɣdï əlig at bərip padixah ornïna
B3
45. tutmïx turur dəwlətka ay toldï at bərip
46. wəzir ornïna koḋmïx turur ʻəkilka egdül-
47. mix at bərip wəzirnin ooɣlï yərində tutmïx
48. turur kəna'ətka oḋoɣurmïx at bərip wəzir-
49. nin karïndaxï təp aymïx turur takï anlar
50. ara munaẑərə suali jəwabï kəqər təg sezlər
51. sezləmix turur okïoɣlïnïn kənli aqïlïp
52. muşannifni əḋgü du'a birlə yad kïlsun təp

34. بۇ كىتاپنى قەشقەر ئېلىدە تاماملاپ، مەشرىق
35. شاھى تاۋغاچ بۇغراخان ھوزۇرىغا سۇنغاندۇر.
36. شاھ بۇغراخانمۇ ئۇنى قەدىرلەپ
37. (ۋە) ئۇلۇغلاپ، ئۇنىڭغا خاس ھاجىپلىقنى
38. ئىلتىپات قىلغان (ۋە) شۇنىڭ بىلەن يۇسۇپ ئۇلۇغ خاس
39. ھاجىپ دەپ نام-شوھرىتى دۇنياغا يېيىلغاندۇر.
40. بۇ ئەزىز كىتاپ توت ئۇلۇغ (ۋە) مۇھىم ئۇل ئۇستىگە بىنا
41. قىلىنغان: بىرى، ئەدىل (ئادالەت)؛ ئىككىنچىسى، دەۋلەت (بەخت)؛
42. ئۈچىنچىسى، ئەقىل؛ توتىنچىسى، قانائەت بولۇپ، يەنە (ئۇلارنىڭ)
43. ھەر بىرىگە تۈركچە بىر ئات قويۇلغان. ئەدىلگە
44. "كۇنتۇغدى ئېلىگ"[1] ئېتى بېرىلىپ، پادىشا ئورنىغا
45. قويۇلغان؛ دەۋلەتكە "ئايتولدى" دەپ ئات قويۇلۇپ،
46. ۋەزىر ئورنىغا قويۇلغان؛ ئەقىلغە
47. "ئوگدۇلمىش" دەپ ئات قويۇلۇپ، ۋەزىرنىڭ ئوغلى ئورنىغا قويۇلغان؛
48. قانائەتكە "ئودغۇرمىش"ئېتى بېرىلىپ، ۋەزىرنىڭ
49. قېرىندىشى دەپ ئېيتىلغان. شۇنىڭدەك، (مۇئەللىپ ئۇز پىكىرلىرىنى)
50. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى مۇنازىرە ۋە سوئال-جاۋاپلىق سوزلەر ئارقىلىق
51. ئىپادىلىگەن، تاكى (بۇنى) ئوقۇغانلارنىڭ كۆڭلى ئېچىلىپ،
52. مۇئەللىپنى ياخشى دۇئا بىلەن ياد قىلىۋۇن دەپ.

Ƀ

1 uoɣan bir bayat ol ḳamuoɣda oza
eküx ḥəmd-u egdi aṇar oḳ səza

2 uluoɣluḳ iḍisi uoɣan żü'l-jəlal
yaratoɣan tərütgən mə ḳadir kəmal

3 ay yạr kək iḍisi həlayiḳ bilə
ruzinï anutmïx yạgil sən külə

4 saḳïxsïz bạrigli ḳamuoɣḳa ruzi
yạtürür ḳamuoɣnï ma yạməz əzi

5 aqïn ḳoḍmaz ḥərgiz ḳamuoɣ tïnlïoɣïoɣ
yạtürür iqürür təzü sanlïoɣïoɣ

6 nətəg kim tilədi mə boldï ḳamuoɣ
kimi kim tiləsə ḳïlur ol uluoɣ

7 durud ol əḍürmix rəsulḳa səlam
yạnə ạxlərinə səlam ḥəm ulam

8 muḥəmməd yalavaq həlayiḳ baxï
ḳamuoɣ barqalarḳa ol ol kəz ḳaxï

A5

9 yạmə bu kitab ol ạḍi ḳək 'əziz
bilikligkə boloɣay bilikdin təṇiz

B

1 قادىر بىر خۇدا ئۇ، جىمىدىن ئۇزا،
تولا كوپ شۇكۇر، مەدھ ئاڭالا سازا[2] .

2 ئۇلۇغلۇق ئىگەسى، قادىر زۇلجەلال[3] ،
ياراتقان، تورەتكەن ۋە قادىر كامال.

3 يەر، ئاسمان ۋە مەخلۇق ئىگەسى يەنە،
تەييار قىلدى رىزقىڭ، يىگىن سەن كۇلە.

4 بېرۇر ئۇ جىمىگە ساناقسىز روزى[4] ،
جىمىگە يىگۇزۇر، يىمەس ئۇ ئۇزى.

5 ئۇ قويماس ئاچ ھەرگىز جىمى تىنغۇچىن،
يىدۇرۇر، ئىچۇرۇر ئۇ زات ھەممىسىن.

6 نىچۇك خالىدى، بولدى شۇنداق قامۇغ[5]
تىلەسە ئۇ كىمنى قىلۇر ئۇ ئۇلۇغ.

7. تاللانغان رەسۇلغا دۇرۇت ھەم سالام،
يەنە يارلىرىغا سالام-ئىھتىرام.

8 مۇھەممەت رەسۇلدۇر خالايىق بېشى،
ئىرۇر ھەممىنىڭ ئۇ كوزى، ۋە قېشى.

9 يەنە بۇ كىتاپتۇر ناھايەت ئەزىز،
ئالىملارغا بولغاي بىلىمدىن دېگىز.

C4

10 bəzənmix aoɣïrlïoɣ biliklər bilə
qalï kim xükür qïl qəna'ət tilə

11 qamuoɣ barqasïŋa bəgülər səzi
tizip yinqüləyü qamuoɣ tüp tüzi

12 bu məxriq məliki maqinlar bəgi
biliklig uquxluoɣ azunda yəgi

13 qamuoɣ bu kitabnï alïp əzləmix
həzinə iqində urup kizləmix

14 birindin biriŋə miraŝlar qalïp
aḑïnlarqa bərməz əziŋə alïp

15 asïoɣlïoɣ turur bu yoq ol ḥiq yasï
əküx türklər uqmaz munïŋ mə'nisi

16 kitabdïn əxitgən bilür ux anï
oqïoɣan bitigən uqumaz munï

17 əlig kəz tutar kər kitab səzləri
ikigün azunda ətər ixləri

18 maqinlər ḥəkimi bu qin yumoɣïsï
təzü barqa aymïx munïŋ yaqxïsï

19 bu məxriq əlində qamuoɣ türk-ü qin
munï təg kitab yoq azunda aḑïn

20 kitab qədrini mə biliklig bilir
uquxsuz kixidin aḑïn nə kəlir

21 ay təgmə kixikə kitab bərməgü
apaŋ dostuŋ ərsə əmin bolmaoɣu

10 بىزەنگەن ئۇ قىممەت بىلىملەر بىلە،
ئەي كىمسە، شۇكرى قىل، قانائەت تىلە.

11 ھېكىملەر سوزىنى جىمگە يېزىپ،
گوھەر ـ ئۇنچىلەردەك قويۇپتۇ تىزىپ.

12 ماچىنلار بېگى[6] ، شەرق سۇلتانلىرى،
بىلىملىك، ئاقىل، دۇنيا ياخشىلىرى،

13 جىمىسى كىتاپنى ئوزىنىڭ قىلىپ،
يوشۇرغان غەزىنە ئىچىگە قويۇپ.

14 بىرىدىن ـ بىرىگە مىراس قالدۇرۇپ،
بولەكلەرگە بەرمەس ئوزىگە قويۇپ.

15 ئېرۇر پايدىلىق، ھىچ زىيان ئۇندا يوق،
تولا تۇركلەر ئۇقماس مەنىسىن تولۇق.

16 كىتاپنى چۇشەنگەن بىلۇرلەر ئۇنى،
ئوقۇپ، يازسىلا ئۇ بىلەلمەس مۇنى.

17 بېرۇر يولىيورۇق بۇ كىتاپ سوزلىرى،
ھەر ئىككى جاھاندا تۇزەر ئىشلىرى.

18 ماچىن، چىن ھېكىمى ئۇلار بارچىسى،
گۇزەل دەپ ماختىدى ئۇنى ھەممىسى.

19 پۇتۇن تۇرك، چىن، شەرق ئېلىدە دىمەك،
مۇنىڭدەك كىتاپ يوق جاھاندا بولەك.

20 كىتاپ قەدرىنى ھەم بىلىملىك بىلۇر،
ئەقىلسىز كىشىدىن بولەك نە كېلۇر؟

21 كىتاپنى ھەر ئادەمگە بەرمەس كېرەك،
ئەگەر بولسىمۇ دوست، ئىشەنمەس كېرەك.

22 nətəg kim biliksiz bilüməz munī
ukuxluoq ukupan küzətür anī

23 bu buoqra han wəkitī iqrə anī
yəmə han tilinqə bu aymīx munī

24 munī təg kitabnī kim aymīx oza
kəḍin mə kim ayoqay munī təg uza

25 kim ərsə munī təg ətərmu kanī
ətigli bar ərsə egər mən anī

26 kayu kənd ulux ordu karxī yərə
kitabka ənin at atamīxlara

C5

27 ol əlnin begüsi ḥəkimi turup
at urmīx ol əlnin tərüqə kerüp

28 qinilər ədəbü' l-müluk təp ayar
maqinlar ənisü'l-məmalik atar

29 bu məxrik əlində uluoqlar munī
zinətü' l-ümərа təyürlər keni

A6

30 iranlīoqlar xahnamə tərlər munar
turanlīoq kutaḍoqu bilik təp ukar

31 nə türlüg bu sezlər ənin tildəki
kigürmix munar ker kamuoq əldək

32 yəmə bu kitabka at urmīx uluoq
bayat yarlīkasu ol əḍgü kuluoq

33 ay ol bu kitabka kəbul boldukī
bu türklər tilində 'əjəb kerdüki

22 نىچۈككىم، بىلىمسىز بىلمەس قەدرىنى،
ئەقىللىق ئوقۇبان كۆزەتۈر ئۈنى.

23 بۇ بۇغراخان ۋاقتى مۇئەللىپ ئۈنى،
يەنە خان تىلى بىرلە ئېيتمىش بۇنى.

24 مۇنىڭدەك كىتاپنى كىم ئېيتقان ئەۋەل،
كېيىن كىممۇ ئېيتار بۇنىڭدەكنى دەل؟

25 كىم ئولسا مۇنىڭدەك يازارمۇ، قېنى؟
يازۇچى بار ئولسا، مەن ماختاي ئۈنى.

26 كى ھەر بىر ساراي-ئوردا، كەنت ھەم شەھەر
كىتاپقا ئالاھىدە نام بەردىلەر.

27 ھەر ئەلنىڭ بىلىملىك ھېكمى تۈرۈپ،
ئوتۇپتۇ شۇ ئەل رەسمىچە ئات قويۇپ.

28 بۇ چىنلىق «ئادابۇلمۇلۇك» ئاتىدى،
ماچىنلىق «ئەنسۇل مەمالىك»[7] دىدى.

29 بۇ شەرق ئەللىرىدە ئۇلۇغلاپ ئۈنى،
«زىننەتۇلئۇمۇرا» دىدىلەر كونى[8] .

30 ئىرانلىقلار «شاھنامە» دەپ ئاتىشار،
تۇرانلىق «قۇتادغۇ بىلىك» دەپ ئاتار.

31 يە تۇرلۇك ئەللەردە، تۇرلۇك تىل ئارا،
ئاڭا تۇرلۇك ئاتلار قويۇلمىش، قارا.

32 يەنە بۇ كىتاپقا قويۇچى بۇ ئات
ئۇلۇغ قۇللىرىنى كەچۈرسۇن بايات[9] .

33 ئايا، بۇ كىتاپنى قوبۇل قىلغۇچى،
بۇ تۈركچە ئەسەرگە ئەجەپلەنگۈچى،

34 yạnə bu kitab kər ḳamuoqḳa yarar
məliklərkə artuḳ ạlig kənd tutar

35 kim ol ma bu mülkni tutuoqlī ḳayu
kərəklig aṇar bu ḥəkimlər ayu

36 məliklər ḳoruoqī ma əsbab tüzə
bu tərtib-u xərṭī əmarət əzə

37 bu mülkniṇ hərabī bəḳasi nədin
ya mülkət ḳalurī barurī aḍīn

38 yạmə bu qərik sü ər at ma ḳamuoq
nəgü təg tirilgü yạr buloqu yoluoq

39 munīṇ tərtibin mə kitabda aqa
aḍīrmīx əḍürmix ḳamuoqnī səqə

40 yana bərk bu mülkni tutuoqlī kixi
yaraoqlīoq ərənkə buyurdī ixi

41 kərəklig uḳuxluoq birisi oṇay
yulaḳa nəgü təg aqīoq ḳildī ay

42 boḍunnīṇ ḥəḳī bar məliklər əzə
məlikniṇ ḥəḳī ma boḍundīn tüzə

43 ẏạnə bu rə'iyyət küḍəzgü anī
məlik mə küzətsə təni mə janī

C6

44 ḳayu ol məlik kim toḳīx ḳīloqunī
uruxlar əḍində qərik tüzgüni

45 ayur ḳər nəgü təg ạtingü ḥilə
bu duxmən qərikin sīoquḳa tilə

34 قارا، بۇ كىتاپكى جىمىگە يارار،
بولۇپمۇ شاھلارغا، كى ئەل-يۇرت تۇتار.

35 ئەل-يۇرتنى ئىداره قىلۇچىلار كىم،
ئۇنۇ نه كېرەكنى دىمىشتۇر ھېكىم.

36 نىمىكى ئۇ قوغدار ھوكۇمدارىنى،
كېرەكلىك نىزام ۋە شەرتلەر بارىنى؛

37 بۇ شاھلىق خارابى، باقاسى نەدىن،
ئۇنىڭ تۇرۇشى، كېتىشى نىمەدىن؛

38 يەنه چېرىك-لەشكەر، خادىملەر بارى،
نىچۇك توپلىنۇر، قونۇر، سەپەر يوللىرى؛

39 بۇلارنىڭ تەرتىۋىن كىتاپتا ئېچىپ،
سەرەلەپ ئايرىغان بارچىسىن يېشىپ.

40 يەنه ئەلنى مەھكەم تۇتۇچى كىشى،
ياراملىق كىشىگە بۇيۇرسۇن ئىشى.

41 ئەقىللىق ۋە لايىق كىشىلەر كېرەك،
گويا ئاي چىراقتەك ئېھسان ئولغاندەك.

42 خان ئۇستىدە باردۇر خەلقلەر ھەققى،
خەلق ئۇزرە خاننىڭمۇ ھەققى بار تېخى.

43 يەنه پۇقرالار ھەم كۇزەتسۇن ئۇنى،
شاھلارمۇ كۇزەتسۇن ئۇنىڭ جان-تېنى.

44 بۇ شاھلار نىچۇك ئەيلەسۇنلەر ئۇرۇش،
ئۇرۇشقاندا لەشكەرنى قانداق قۇرۇش.

45 يەنه ئېيتۇر نىچۇك قىلماقنى ھىلە،
يېڭەي دىسە ياۋنى بىر ھىلە بىلە.

46 məlikkə nəgü təg əṭingü kərək
əzi təg boḍunlar kənülgü kərək

47 bu yanḷïoɣ məlikni boḍunlar səvər
yüzini kərəy ṭəp aḍïnlar ə̣vər

48 kutï bar yakïn ṭəp tapuoɣ ḳïloɣuḳa
kimini yaoɣutup yïrak ḳoyoɣuḳa

49 bir anqa bəkitip yakïn tutoɣunï
bu ḳutsuz yavuz ṭəp yïrak saloɣunï

50 yana bir siyasət baxïn kəsgükə
ikinqi fərasət kəṇül bə̣rgükə

A7

51 uḳuxluoɣ biliklig toṇa alp yürək
həzinə tolulap aḳïtoɣu kərək

52 rə'iyyətḳa bolsa əküx ṭaḳəti
ḳamuoɣ ix iqində bulur raḥəti

53 bu ḳaq ḥərfḳïna mən ḳumaru saṇa
ḳoḍundum unïtma du'a ḳïl maṇa

54 baḳa kər kitabnï bu ṭərgən kixi
ḥünərlïoɣ ər ərmix kixilər baxï

55 bu türlüg fəẓayil uḳuxlar bilə
arastə ol ərmix yorïmïx külə

56 pütünlük mə ḥurmət bu zuḥdlïoɣ əzə
saḳïnuḳ biliklig arïoɣlïoɣ oza

57 bu təṇi turuoɣlaoɣ ḳuz ordu ə̣li
tüp əşlï nəsəbdin yorïmïx tili

46 بۇ شاھ ھەركىتىدە نە ئەتمەك كېرەك،
كى خەلق قىلسا ھەركەت ئۇنىڭ كۆڭلىدەك.

47 شۇ ياڭلىغ بولسا شاھ، ئۇنى خەلق سويەر،
يۈزىنى كورەي دەپ كىشى تەلمۇرەر.

48 دىبان كىمنى قۇتلۇق ئاڭا بەرسۇن ئىش،
ئوزىدىن يەنە كىمنى نېرى قىلىش؛

49 ئۇ كىمنى ئوزىگە يېقىن تۇتقۇلۇق،
ئۇ كىمنى ياماں دەپ يىراق قىلغۇلۇق؛

50 سىياسەتلە كىمنىڭ بېشىن چاپقۇلۇق،
پاراسەتلە قانداق كوڭۈل ئالغۇلۇق.

51 ئەقىللىق، بىلىملىك، باتۇر شىر يۈرەك،
نىچۇك غەزنە توپلاپ، تاراتماق كېرەك.

52 خەلق ئۇزرە كوپ بولسا بەگ قۇۋۋەتى،
پۇتۇن ئىش ئىچىدە بولۇر راھەتى.

53 بۇ بىرنەچچە سوزنى ۋەسىيەت ساڭا ــ
قىلىپ قويدۇم، ئۇنۇتما، دۇئا قىل ماڭا.

54 كورەرسەن كىتاپنى بۇ يازغان كىشى،
ھۇنەرلىك ئەرەنكەن، كىشىلەر بېشى.

55 بۇ تۇرلۇك پەزىلەت، ئەقىل ـ ئاڭ بىلە
ئۇ ئەرمىش بىزەنگەن، يۈرەرمىش كۇلە.

56 ئۇ توغرا، باھورمەت بىر زاھىت ئېرۇر،
بىلىملىك ۋە تەقۋا، ئېرىغ ـ پاك يۇرۇر.

57 تۇرۇغلۇق ماكانى "قۇز ئوردۇ"[10] ئېلى،
تۇپ ئەسلى نەسەپتىن خەۋەرچى تىلى.

58 bu tooqmïx ǫlindin qïkïp baroqanï
kitabnï qoxupan tükəl qïloqanï

59 barusïn bitimix yətürmix nizam
bu kaxoqər ǫlində qoxulmïx təmam

60 məliknin ənində okïmïx munï
bu tavoqaq qara buoqra hanlar hanï

C7

61 aoqïrlamïx artuq oküx hil'əti
qələmnin ḥəqï təp uqux ḥurməti

62 bu has ḥajib atïn təgürmix muna
munï bu əzinə yaoqutmïx yana

63 bu mə'ni üqün kər aoqïrlar anï
yusuf haş ḥajib təp ayurlar kəni

64 yana bu kitabnïn bəyanïn ayur
bu tərt nik xəriflər əzələ qïlur

65 birisi mə 'ədl ol kənilik əzə
ikinqi bu dəwlət qut iqbal tüzə

66 üqünqi hirəd ol uluoqluq bilə
tərtünqi qəna'ət wə 'afyət bilə

67 bu təgmə biriną at urmïx ənin
bu yanlïoq atïnï atamïx qəḍin

68 'ədilqa kün tooqdï ǫlig təp atar
anï kər məliklik qurïna tutar

69 bu ay toldï dəwlət atanur kəni
wəzirlïk yǫrinə tutar kər munï

58 ئۇ تۇققان ئېلىدىن كېتىپتۇ چىقىپ،
كىتاپنى نەزىمگە قوشۇپ تۈگىتىپ.

59 پۈتۈن ھەممەسىگە بېكىتكەچ نىزام،
ئۇنى قەشقەر ئىچىدە قىلغان تامام.

60 ھوزۇرىدا خانىنىڭ ئوقۇغان مۇنى،
ئۇ تاۋغاچ قارا بۇغراخانلار خېنى—

61 قەدىرلەپ ئۇنى كوپ بېرىپ خىلئىتى[11]،
قەلەم ھەققى دەپ كوپ قىلىپ ھورمىتى،

62 ئۇنىڭغا بېرىپ خاس ھاجىپلىق ئېتىن،
ئۇنى ئەيلەمشتۇر ئۇزىگە يېقىن.

63 بۇ مەنە ئۇچۇن، كور، قەدىرلەر ئۇنى،
يۈسۈپ خاس ھاجىپ دەپ ئاتارلەر كونى.

64 يەنە بۇ كىتاپنىڭ بايانىنى دەر،
بۇنى توت ئۇلۇغ ئۇل ئۇزرە ئۇ تۇزەر:

65 بىرى، توغرۇلۇق ئۇزرە ئادالەت ئېرۇر،
ئىككىنچىسى، دەۋلەت ۋە ئىقبال تۇرۇر.

66 ئۇچىنچى، ئەقىلدۇر ئۇلۇغلۇق بىلە،
تۆتىنچى، قانائەت، ئاپىيەت ئىلە.

67 بۇنىڭ ھەر بىرىگە بېرىپ باشقا نام،
ئاتاپ باشقا ئات بىرلە قىلمىش تامام.

68 ئادالەتنى كۇنتۇغدى ئېلىگ ئاتار،
ئۇنى كور، بۇ شاھلىق ئورۇندا قويار.

69 بۇ ئايتولدى دەۋلەت ئاتالدى كونى،
ۋەزىرلىك ئورۇندا تۇتار ئۇ مۇنى.

70 hirədqa atadï bu ol egdülmix
munï ma wizirniŋ oǫlï tạp tạmix

71 qəna'ətqa oḍoǫurmïx atï bạrür
muŋar ma wəzirniŋ yaǫuqï tạyür

72 munïŋ ḥikməti kər bu tərt nəŋ əzə
kitabnï tükətmïx bularnï tüzə

A8

73 'ərəbqa təzikqə kitablar əküx
biziŋ tilimizqə bu yumǫï uqux

74 biliklig bilür ol munïŋ ḥurməti
uquxluǫ uqar ol bilik qiyməti

75 bu türkqə qoxuǫlar tüzəttim saŋa
oqïrda unïtma du'a qïl maŋa

76 barur mən azundïn əxit sən əzüŋ
əküx 'ibrət alǫïl ma aqǫïl kəzüŋ

77 ilaḥi sən ək sən təzü yarlïqa
ruzi qïl qamuǫ mü'minlarqa liqa

70 ئەقىلنى ئاتاپ ئۇ دىدى ئوگدۇلمىش،
بۇنى ئۇ ۋەزىرىنىڭكى ئوغلى دىمىش.

71 قانائەتكە ئودغۇرمىش ئاتىن بېرىپ،
بۇنى ھەم ۋەزىرنىڭ يېقىنى قىلىپ،

72 بۇنىڭ ھېكمەتىن، كور، مۇشۇ توت ئۈزە،
كىتاپنى تۈگەتكەن بۇلارنى تۈزە.

73 ئەرەپچە، تاجىكچە كىتاپلار تولا،
بىزنىڭ تىلىمىزدا بۇ يالغۇز، شۇلا.

74 ئىلىملىك بىلۈرلەر بۇنىڭ ھورمىتىن،
ئەقىللىق ئۇقارلەر بىلىم قىممىتىن.

75 بۇ تۈركچە قوشاقلارنى تۈزدۇم ساڭا،
ئوقۇردا ئۇنۇتما، دۇئا قىل ماڭا.

76 كېتۈرمەن جاھاندىن، ئىشىت سەن ئۈزۈڭ،
تولا ئىبرەت ئالغىن ۋە ئاچقىن كوزۈڭ.

77 ئىلاھىم سەنلا سەن، بىزنى يارلىقا[12]،
نەسىپ قىلغىن پۈتۈن مومىنگە لىقا[13].

C

FIḤRISTÜ'I-ƏBWAB

C8

1. bab tənri 'əzzə wə jəllənin əgdisin ayur
2. bab yalavaqïmïz uluoı muḥəmməd-i muṣṭəfa əgdisin ayur
3. bab yalavaqïmïznïn tərt əxlərinin əgdisin ayur
4. bab yaz fəşlïn buoıra han əgdisin ayur
5. bab yəti yulduz on iki ükəkni ayur
6. bab yalnuk oqlï aqïrlïkï ukux bilik birlə ərdükin ayur
7. bab til ərdəmin münin asïqïn yasin ayur
8. bab kitab iḍisi əz 'užrin ayur
9. bab əḍgülük kïlmïxka ət sav ərig tutuzur

C

باپلار مۇندەرىجىسى*

1. باپ ئەزىز ۋە ئۇلۇغ تەگرىنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا
2. باپ پەيغەمبىرىمىز ئۇلۇغ مۇھەممەت مۇستاپانىڭ مەدھىيىسى بايانىدا
3. باپ پەيغەمبىرىمىزنىڭ توت يارى مەدھىيىسى بايانىدا
4. باپ ياز پەسلى ۋە بۇغراخان مەدھىيىسى بايانىدا
5. باپ يەتتە يۇلتۇز ۋە ئون ئىككى بۇرج بايانىدا
6. باپ ئىنسان ئوغلى ھورمىتىنىڭ ئەقىل ۋە بىلىم بىرلە ئىكەنلىگى بايانىدا
7. باپ تىلنىڭ پەزىلىتى، قۇسۇرى، پايدىسى، زىيىنى بايانىدا
8. باپ كىتاپ ئىگىسىنىڭ ئۇز ئۇزرىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا
9. باپ ياخشىلىق قىلماق خۇسۇسىدا ئوگۈت ۋە نەسىھەت

---

* بەزى ئالىملارنىڭ تەتقىق قىلىشىچە، بۇ مۇندەرىجە مۇئەللىپنىڭ ئۇزى تەرىپىدىن ئەمەس، كىتاپنى كۆچۈرگۈچىلەر تەرىپىدىن قوشۇپ قويۇلغان، شۇڭا، بەزى ماددىلىرى تېكىست مەزمۇنىغا ئۇيغۇن كەلمەيدۇ.

B4

10. bab bilik uḳux ərdəmin asïoqïn ayur

11. bab kitab atï yərügin yạmə avuqoqalïḳïn ayur

12. bab ḳïlïḳ ḳïlïnq artaḳï yasïn ayur

13. bab səz baxï kün tooqdï ạlig ʻədil ṣifətin ayur

14. bab ay tóldï kün tooqdï ạligkə kəlmixin ayur

15. bab ay toldï kün tooqdï ạligkə kərünmixin ayur

16. bab ay toldï ạligkə əzi dəwlət ərdükin ayur

B5

17. bab dəwlət ṣifəti ḳïlḳï ạrsəllikin ayur

C9

18. bab kün tooqdï ạlig ay toldïḳa əzin bəlgürtmixin ayur

19. bab kün tooqdï ʻədil ṣifəti nətəg ərdükin ayur

20. bab ay toldï ạligkə sual ḳïlmïxïn ayur

21. bab ạlig jəwabï ay toldïḳa

22. bab til ərdəmlərin səz asïoqlarïn ayur

23. bab ay toldï wəzir suali ạlig jəwabï

10. باپ بىلىم ۋە ئەقىلنىڭ پەزىلەت ھەم پايدىسى بايانىدا
11. باپ كىتاپنىڭ نامى، مەنىسى ۋە ئۇزىنىڭ قېرىلىغى بايانىدا
12. باپ قىلىق ۋە خۇي-پېىل بۇزۇقلۇغىنىڭ زەرەرى بايانىدا
13. باپ سوز بېشى كۇنتۇغدى ئېلىگ بىلەن ئادا-لەتنىڭ سۇپىتى بايانىدا
14. باپ ئايتولدىنىڭ كۇنتۇغدى ئېلىگ ھوزۇرىغا كەلگەنلىگى بايانىدا
15. باپ ئايتولدىنىڭ كۇنتۇغدى ئېلىككە كورۇنگەن-لىگى بايانىدا
16. باپ ئايتولدىنىڭ كۇنتۇغدى ئېلىككە ئۇزىنىڭ بەخت-دەۋلەت ئىكەنلىگىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا
17. باپ بەخت-دەۋلەتنىڭ سۇپىتى ۋە تەبىئىنىڭ ۋاپاسىزلىغى بايانىدا
18. باپ كۇنتۇغدى ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا ئۇزىنى كورسەتكەنلىگى بايانىدا
19. باپ كۇنتۇغدى ئېلىگنىڭ ئادالەتنىڭ قانداقلىغىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا
20. باپ ئايتولدىنىڭ ئېلىگدىن سوئال سورىغانلىغى بايانىدا
21. باپ ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى
22. باپ تىلنىڭ پەزىلەتلىرى ۋە سوزنىڭ پايدىلىرى بايانىدا
23. باپ ۋەزىر ئايتولدىنىڭ سوئالى ۋە ئېلىگنىڭ جاۋابى

B6

24. bab sözləməkmü ədgürək azu xük turmaqmu

A9

25. bab qut qïvlïqïn dəwlət ərsəllikin ayur

26. bab ay toldï oqlï egdülmixni etləmixin ayur

27. bab ay toldï əligkə qumaru bitik bitmixin ayur

28. bab əlig egdülmixni oqïp tapuqqa kerünmixin ayur

29. bab əlig suali egdülmixkə

30. bab egdülmix jəwabï əligkə

31. bab egdülmix əligkə uqux şifətin ayur

B7

32. bab bəglər nəgü təg kərəkin ayur

33. bab wəzirlər nəgü təg kərəkin ayur

34. bab sü baxlar ər nəgü təg kərəkin ayur

35. bab uluq ḫajïp nəgü təg kərəkin ayur

36. bab qapuq baxlar ər nəgü təg kərəkin ayur

C10

37. bab yalavaq nəgü təg kərəkin ayur

38. bab bitikqi ïlïmqa nəgü təg kərəkin ayur

B8

39. bab aqïqï nəgü təg kərəkin ayur

24. باپ سوز سوزلىمەك ياخشىراقمۇ ياكى شۇك تۇرماقمۇ
25. باپ بەختىنىڭ تۇراقسىزلىغى ۋە دەۋلەتنىڭ ۋاپاسىزلىغى بايانىدا
26. باپ ئايتولدىنىڭ ئوغلى ئوگدۇلمىشكە نەسىھەت قىلغانلىغى بايانىدا
27. باپ ئايتولدىنىڭ ئىلىككە ۋەسىيەتنامە يازغانلىغى بايانىدا
28. باپ ئىلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشنى قىچقىرتقانلىغى ۋە ئۇنىڭ ئىلىككە كورۇنگەنلىگى بايانىدا
29. باپ ئىلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى
30. باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئىلىككە جاۋابى
31. باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئىلىككە ئەقىل سۇپىتىنى ئىپىتقانلىغى
32. باپ بەگلەرنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىگى بايانىدا
33. باپ ۋەزىرلەرنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىگى بايانىدا
34. باپ لەشكەر بېشىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىگى بايانىدا
35. باپ ئۇلۇغ هاجىپنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىگى بايانىدا
36. باپ ئىشىك ئاغىسىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىگى بايانىدا
37. باپ ئەلچىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىگى بايانىدا
38. باپ كاتىپنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىگى بايانىدا
39. باپ غەزىنىدارنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىگى بايانىدا

40. bab ax baxqïsï han-salar nəgü təg kərəkin ayur
41. bab ïḍïxqïlar baxï xərabdar nəgü təg kərəkin ayur
42. bab tapuoqqïlar ḥəkḳï bəglər əzə nəgü ərdükin ayur
43. bab əlig suallərinə əgdülmix jəwablarïn ayur
44. bab kün tooqdï əlig oḍoqurmïxḳa bitik ïḍmïxïn ayur
45. bab əgdülmix oḍoqurmïx tapa barmïxïn ayur

B9

46. bab əgdülmix oḍoqurmïx birlə munaẑərə ḳïlmïxïn ayur
47. bab əgdülmix oḍoqurmïxnï oḳïmïxïn ayur
48. bab dunya ərdəmin asïoqïn yasïn həbər bərür
49. bab oḍoqurmïx əgdülmixkə dunyanïn münin ʻəyïblarïn ayur
50. bab əgdülmix oḍoqurmïxḳa fani dunya birlə baḳi ʻuḳbi ḳazoqanoqusïn ayur
51. bab oḍoqurmïx əligkə pənd bitip ïḍmïxïn ayur
52. bab əlig oḍoqurmïxḳa ikinq yolï bitiḳ ïḍmïxïn ayur

40. باپ باش ئاشپەزنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىگى بايانىدا

41. باپ باش ساقىينىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىگى بايانىدا

42. باپ خىزمەتچىلەرنىڭ بەگلەر ئۈستىدە قانداق ھەقلىرى بارلىغى بايانىدا

43. باپ ئېلىگىنىڭ سوئاللىرىغا ئوگدۇلمىشىنىڭ جاۋاپلىرى بايانىدا

44. باپ كۈنتۈغدى ئېلىگىنىڭ ئودغۇرمىشقا خەت ئەۋەتكەنلىگى بايانىدا

45. باپ ئوگدۇلمىشىنىڭ ئودغۇرمىش قېشىغا بارغانلىغى بايانىدا

46. باپ ئوگدۇلمىشىنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن مۇنازىرەلەشكەنلىگى بايانىدا

47. باپ ئوگدۇلمىشىنىڭ ئودغۇرمىشنى دەۋەت قىلغانلىغى بايانىدا

48. باپ دۇنيانىڭ پەزىلىتى، پايدىسى ۋە زىيىنى بايانىدا

49. باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە دۇنيانىڭ قۇسۇر ۋە ئەيىپلىرى ھەققىدە ئېيتقانلىرى

50. باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا بۇ پانى دۇنيا بىلەن باقى ئاخىرەتكە ئېرىشىش ھەققىدە ئېيتقانلىرى

51. باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئېلىككە نەسىھەتلىرىنى يېزىپ ئەۋەتكەنلىگى بايانىدا

52. باپ ئېلىگىنىڭ ئودغۇرمىشقا ئىككىنچى قېتىم خەت ئەۋەتكەنلىگى بايانىدا

53. bab əgdülmix oḍoqurmïx birlə ikinq munaẑərə kïlmïxïn ayur

B10

54. bab bəglərkə tapïnmak tərüsin tokusïn ayur

55. bab kapuoqdakï ər at birlə nəgü təg tirilgüsin ayur

C11

56. bab kara boḍun birlə nəgü təg katïloqusïn ayur

57. bab 'ələwilər birlə nətəg katïloqusïn ayur

58. bab 'ilim adamlarï birlə katïlmakïn ayur yạmə otaqïlar mu'əzzimlər mu'əbbirlər munəjjimlər xa'irlər tarïoqqïlar igdixqilər uzlar qïoqaylar birlə katïlmak nəgü təg kərəkin kərəkməzin ayur

59. bab əvlik almak ooqul kïz igiḍməkni ayur

60. bab əlig asrakïlarïoq nətəg tutoqusïn ayur

61. bab axka okïmak ḥəm baroqu barmaoqusïn ayur

62. bab axka barsa nəgü təg yạgüsin yạməgüsin ayur

63. bab yumoqïka okïmak bəyanï kïlïnur

B11

64. bab oḍoqurmïx dunyanï yạrip 'əyiblarïn aytïp kəna'ət əgmixin ayur

65. bab oqafillïktïn oḍanmak bəyanï kïlïnur

53. باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن ئىككىنچى قېتىم مۇنازىرىلەشكەنلىگى بايانىدا
54. باپ بەگلەرگە خىزمەت قىلماقنىڭ ئەدەپ ۋە ئۇسۇللىرى بايانىدا
55. باپ ئوردا خادىملىرى بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا
56. باپ ئاۋام خەلق بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا
57. باپ پەيغەمبەر ئەۋلادى بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا
58. باپ ئالىملار، تىۋىپلار، ئەپسۇنچىلار، چۈش ئورىگۈچىلەر، مۇنەججىملەر، شائىرلار، دىخانلار، چارۋىچىلار، ھۈنەرۋەنلەر ۋە پەقىرلەر بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا
59. باپ ئويلىنىش ۋە ئوغۇل-قىز پەرزەنتلەر تەربىيىسى بايانىدا
60. باپ ئېلىگ خادىملىرى بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا
61. باپ زىياپەتكە چاقىرىلىش ۋە بېرىش-بارماسلىق بايانىدا
62. باپ زىياپەتكە بارغاندا، غىزانى قانداق يېيىش-يىمەسلىك بايانىدا
63. باپ چايغا چاقىرىش قائىدىلىرى بايانىدا
64. باپ ئودغۇرمىشنىڭ دۇنيادىن بېزىپ، ئۇنىڭ ئەيىپلىرىنى ئېيتىپ، بارغا قانائەت قىلىشنى ماختىغانلىغى بايانىدا
65. باپ غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغانماقلىق بايانىدا

66. bab ەgdülmix oḍoɣurmīxnī ziyarەt üqün okīoɣalī barmīxīn ayur
67. bab oḍoɣurmīx ەlig tapa kەlmixin ayur
68. bab oḍoɣurmīx ەligkە pەnd bەrmixin ayur
69. bab ەgdülmix ەligkە ەl ەtgü tەrüsin ayur
70. bab ەgdülmix ەkünüp tەwbەḳa ooɣramī-xīn ayur
B12
71. bab kixilikkە kixilik yanut ḳīlmaḳīn ayur
72. bab oḍoɣurmīx iglig bolup ەgdülmixin oḳīmīxīn ayur
73. bab oḍoɣurmīx tüx kەrmixin ayur
74. bab oḍoɣurmīx tüxinە tە'bir ḳīlmīxīn ayur
75. bab oḍoɣurmīx ەgdülmixkە pەnd bەrmixin ayur
76. bab ەgdülmix ەligkە oḍoɣurmīx iglەmixin ayur
77. bab ەgdülmix ḳadaxī tapa barmīxīn ayur
C12
78. bab ەgdülmix oḍoɣurmīxḳa yas tutmīxīn ayur
79. bab tiriglik yava ḳīlmīxḳa ەkünmەkin ayur

66. باپ ئوگدۇلمشنىڭ ئودغۇرمشنى زىيارەت ئۈچۈن چاقىرىشقا بارغانلىغى بايانىدا

67. باپ ئودغۇرمشنىڭ ئېلىگ قېشىغا كەلگەنلىگى بايانىدا

68. باپ ئودغۇرمشنىڭ ئېلىككە نەسىھەت قىلغانلىغى بايانىدا

69. باپ ئوگدۇلمشنىڭ ئېلىككە مەملىكەتنى ئىدارە قىلىش ئۇسۇللىرىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا

70. باپ ئوگدۇلمشنىڭ پۇشايمان چېكىپ، تەۋبە قىلماقچى بولغانلىغى بايانىدا

71. باپ ئادەمگەرچىلىككە ئادەمگەرچىلىك قىلىش بايانىدا

72. باپ ئودغۇرمشنىڭ ئاغرىپ قېلىپ، ئوگدۇلمشنى چاقىرتقانلىغى بايانىدا

73. باپ ئودغۇرمشنىڭ چۈش كورگەنلىگى بايانىدا

74. باپ ئودغۇرمشنىڭ چۈشىگە تەبىر بەرگەنلىگى بايانىدا

75. باپ ئودغۇرمشنىڭ ئوگدۇلمشكە نەسىھەت قىلغانلىغى بايانىدا

76. باپ ئوگدۇلمشنىڭ ئېلىككە ئودغۇرمشنىڭ ئاغرىپ قالغانلىغىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا

77. باپ ئوگدۇلمشنىڭ قېرىندىشى قېشىغا بارغانلىغى بايانىدا

78. باپ ئوگدۇلمشنىڭ ئودغۇرمشقا ماتەم تۇتقانلىغى بايانىدا

79. باپ ئومۇرنىڭ بىھۇدە ئوتكەنلىگىگە ئېچىنغانلىغى بايانىدا

80. bab yusuf qalbaxï yigitlikkə əkünüp avuqoqalïkïn ayur

81. bab əḑlək artakïn dostlar jəfasïn ayur

82. bab kitab iḑisi əziṇə pənd bərip ‘użrin ḳolur

80. باپ يۇسۇپنىڭ ياشلىقىغا ئېچىنىپ، قېرىلىق
هەققىدە ئېيتقانلىرى

81. باپ زامانىنىڭ بۇزۇقلىغى ۋە دوستلارنىڭ ۋاپاسىز-
لىغى بايانىدا

82. باپ كىتاپ ئىگىسى ئۆزىگە نەسىهەت قىلىپ،
ئۆز ئۆزرىنى ئېيتىدۇ

D

B13

BISMI'LLAḲI'R-RƏḲMANI'R-RƏḲIM

1
TƏṆRI 'ƏZZƏ WƏ JƏLLƏ ƢGDISIN AYUR

1 bayat atī birlə səzüg baxladīm
tərütgən igiḍgən kəqürgən iḍim

2 əküx əgdi birlə tümən miṇ ŝəna
uƣan bir bayatḳa aṇar yoḳ fəna

3 yaƣïz yər yaxïl kək kün ay birlə tün
tərütti həlayiḳ əḍ əḍlək bu kün

4 tilədi tərütti bu bolmīx ḳamuƣ
bir ək bol tạdi boldī ḳolmīx ḳamuƣ

D

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(ئايىغۇچى ۋە كويۇنگۇچى تەڭرىنىڭ
ئېتى بىلەن باشلايمەن)

بىرىنچى باپ

ھەممىدىن ئىلگىرى ئۇلۇغ بولغان تەڭرىنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا

1 خۇدا ئاتى بىرلە سوزۇم باشلىدىم،
تورەلتكەن، ئوستۇرگەن، كەچۈرگەن ئىزىم[14].

2 تولا مەدھى بىرلە تۇمەن مىڭ سەنا
قادىر بىر خۇداغا، ئاڭا يوق پەنا[15].

3 قوڭغۇر يەر، يېشىل كوك، كۈن، ئاي بىرلە تۈن—
ياراتتى زامان، ۋاقىت، مەخلۇق ۋە كۈن.

4 ئۇ خالاپ ياراتتى، يارالدى پۈتۈن،
ئۇ بىرلا دىدى "بول"، بار ئولدى پۈتۈن.

5 qamuoɣ barqa muŋluoɣ tərütülmixi
muŋī yoq iḍi bir aŋar yoq əxi

6 ay ərklig uoɣan mənü muŋsuz bayat
yaramaz səniŋdin aḍīnqa bu at

7 uluoɣluq saŋa ol bəḍüklük saŋa
səniŋdin aḍīn yoq saŋa tux təŋə

8 aya bir birikməz saŋa bir aḍīn
qamuoɣ axnuda sən sən əŋdün qəḍin

9 saqīxqa qatīlmaz səniŋ birlikiŋ
təzü nəŋkə yətti bu ərkliglikiŋ

10 səziksiz bir ək sən ay mənü aqu
qatīlmaz qarīlmaz·saqīxqa saqu

A11 C13

11 ay iq tax biligli ay ḥəqqu'-lyaqīn
kəzümdə yīraq sən kəŋülkə yaqīn

12 barīŋ bəlgülüg sən kün ay təg yaruq
nətəglikkə yətgü kəŋül əgdə yoq

13 nə ərsədin ərməz səniŋ birlikiŋ
nə ərsələrig sən tərüttüŋ səniŋ

14 qamuoɣ sən tərüttüŋ nə ərsələrig
yoqaḍur nə ərsə sən ək sən tirig

B14

15 tərütgən barīŋa tərütmix tanuq
tərimix iki bir tanuqī anuq

16 anīŋ oqxaoɣī yoq azu mənzəgi
nətəglikkə yətməz həlayiq əgi

5 بۇ بارچە يارالغان مۇھتاجدۇر ئاڭا،
ئىگەم سەن بىھاجەت، يوق ھەمرا ساڭا.

6 ئەي قادىر ۋە مەڭگۇ بىھاجەت بايات،
سېنىڭدىن بولەككە ياراشماس بۇ ئات.

7 ئۇلۇغلۇق ساڭا ھەم بۇيۇكلۇك ساڭا،
سېنىڭدىن بولەك يوق ساڭا تۇش-تەڭا.

8 ئەي بىر سەن، بىرىكمەس ساڭا باشقا بىر،
بۇرۇن سەن جىمىدىن، جىمىدىن ئاخىر.

9 ساناققا قېتىلماس سېنىڭ بىرلىگىڭ،
پۈتۈن نەرسىگە يەتتى قۇدرەتلىگىڭ.

10 گۇمان يوقكى، بىر سەن، ئەي مەڭگۇ خۇدا،
ئۇزۇڭ ھەر نىچۇك سان-ساناق سىرتىدا.

11 ئىچۇ-تاش بىلۇچى ئەي ھەققۇلىيەقىن[16]،
كوزۇمدىن يىراقسەن، كوڭۇلگە يېقىن.

12 ئېرۇر بارلىغىڭ كۇن ۋە ئايدەك يورۇق،
تېگىڭگە يېتۇچى كوڭۇل-ئەقىل يوق.

13 نىمەلىكتىن ئەرمەس سېنىڭ بىرلىگىڭ،
ياراتتىڭ جىمىنى، جىمىسى سېنىڭ.

14 پۈتۈن بار نىمەنى ياراتتىڭ ئۇزۇڭ،
يوقىلۇر جىمىسى، تىرىك سەن ئۇزۇڭ.

15 ياراتقان بارلىغىغا يارالغان تانۇق[17]،
يارالغان ئىككى بىر تانۇقى ئېنىق.

16 ئۇنىڭ ئوخشىشى يوق ۋە ياكى تېڭى،
نىچۇكلۇكىگە يەتمەس خالايىق ئېڭى.

17 yorïmaz nə yatmaz uḍïmaz oḍuoɣ
nə mənzəg nə yaŋzaoɣ kətürməz boḍuoɣ

18 kəḍin əŋdün ərməz nə soldïn oŋun
nə astïn nə üstün nə otru oruŋ

19 orun ol tərütti orun yok aŋar
anïŋsïz orun yok pütün bol muŋar

20 ay sïrka yakïn ay kəŋülkə əḍiz
tanuk ol saŋa barqa şurət bəḍiz

21 tərüttüŋ tümən miŋ bu sansïz tirig
yazï taoɣ təŋiz kətki oprï yəṛig

22 yaxïl kək bəzədiŋ tümən yulduzun
kara tün yaruttuŋ yaruk kündüzün

23 uquoɣlï yorïoɣlï tïnïoɣlï nəqə
tirilgü səniŋdin bulup yəṛ iqə

24 əḍiz ʻərxtə altïn ŝəraka təgi
təzü barqa muŋluoɣ saŋa ay iḍi

25 aya birkə pütmix tiliŋ birlə əg
kəŋül pütti xəksiz amul tutoɣïl əg

26 nətəglikkə kirmə küḍəzgil kəŋül
barïŋa pütün boloɣïl amrul amul

27 kalï kanqaka kirmə tutoɣïl əzüŋ
kalï kanqasïz bil uzatma səzüŋ

C14

28 ay muŋsuz iḍim sən bu muŋluoɣ kuluoɣ
suyurkap kəqürgil yazukïn kamuoɣ

17 ئۇ يۇرمەس، ئۇ ياتماس، ئويغاق، ئۇخلىماس،
ئۇنىڭدىن يىراقتۇر تەسەۋۋۇر-قىياس.

18 نە ئالدا، نە كېيىن، نە ئوڭ-سولدا ئۇ،
نە پەستە، ئىگىزدە، نە ئۇدۇلدا ئۇ.

19 ئورۇن ئول يارانتى، ئورۇن يوق ئاڭا،[18]
ئۇنىڭسىز ئورۇن يوق، ئىشەنگىن بۇڭا.

20 ئەي سىرغا يېقىن، ئەي كوڭۇلگە ئەزىز،
گۇۋادۇر ساڭا بارچە سۇرەت ۋە ئىز.

21 يارانتىڭ تۇمەن مىڭ تىرىك، ساناقسىز،
قۇرۇقلۇق، چۇقۇر، تاغ، دالا، دوڭ، دېڭىز.

22 بىزەتتىڭ يېشىل كوكنى يۇلتۇز بىلە،
يورۇتتۇڭ قارا تۇننى كۇندۇز بىلە.

23 ئۇچارلىق، ماڭارلىق، تىنارلىقكى بار،
سېنىڭدىن ئىچىپ، يەپ تىرىكلىك قىلار.

24 ئىگىز ئەرش ئۇستىدىن يەر ئاستىغا تا،
پۈتۈن بارچە مۇھتاج ئەي ئىگەم ساڭا.

25 ئايا ھەققە پۈتكەن، ئاچ ھەمدىگە تىل،
دىلىڭ پۈتسە شەكسىز، يۇرۇتمە ئەقىل.[19]

26 ئۇ قانداق دىمەكتىن كوڭۇلنى كۇزەت،
پۈتۈپ بارلىغىغا ئاسايىشقا يەت.

27 نىچۇك، قانچە دەپ يۇرمە، تۇتقىن ئۇزۇڭ،
نىچۇك، قانچىسىز بىل، ئۇزارتما سوزۇڭ.

28 بۇ مۇڭلۇق قۇلۇڭنى، ئەي مۇڭسىز ئىگەم،
كەچۈرگىن گۇناھىنى ئەيلەپ كەرەم.

29 saŋar oḳ sïoɣïndïm umïnqïm saŋa
muŋaḍmïx yərimdə əlig tut maŋa

B15

30 səvüg savqï birlə ḳopuroɣïl mạni
əlig tuttaqï ḳïl kənilik küni

31 təzü tərt ạxiŋə tümən miŋ səlam
təgürgil kəsüksüz tutaxï ulam

32 uluoɣ kündə kərkit olarnïŋ yüzin
əlig tuttaqï ḳïloɣïl əḍgü səzin

A12

33 sạni ərdükün təg əgüməz əzüm
sạni sənmət əggil kəsildi səzüm

29 ساڭالا سغىندىم، ئۈمىدىم ساڭا،
قىينىلىق يېرىمىدە مەدەت قىل ماڭا.

30 سويۇملۇك رەسۇل بىرلە تۇرغۇز مېنى،
قولۇم تۇتقۇچى قىل قىيامەت كۈنى.

31 ئۈنىڭ توت يارىغا تۇمەن مىڭ سالام،
يېتىشتۇر مېنىڭدىن داۋام ۋە داۋام.

32 ئۇلۇغ كۈندە كورسەت ئۇلارنىڭ يۈزىن،
قولۇم تۇتقۇچى ئەيلە ياخشى سوزىن.

33 سېنى ماختىيالمايمەن لايىق ئوزۇم،
سېنى سەنلا ماختا، كېسلىدى سوزۇم.

2

YALAVAQ 'ƏLƏYḤI'S-SƏLAM ƏGDISIN AYUR

34 səvüg savqï ïḍtï baoqïrsak iḍi
boḍunda talusï kixidə kəḍi

35 yula ərdi həlkka karanku tüni
yarukluki yaḍtï yaruttï sạni

36 okïqï ol ərdi bayattïn sana
sən ətrü kəni yolka kirdin tona

37 atasïn anasïn yuluoq kïldï ol
tilək ümmət ərdi ayu bạrdi yol

38 künün yạmədi kər tunün yatmadï
sạni koldï rəbda aḍïn kolmadï

39 sạni koldï tün kün bu əmgək bilə
anï əg sən əmdi səvinqin tilə

40 kamuoq kaḍoqusï ərdi ümmət üqün
kutulmak tilər ərdi raḥət üqün

ئىككىنچى باپ

پەيغەمبەرنىڭ يەھسالامنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا

34 ئەۋەتتى رەسۇلنى رەھىملىك ئىگەم،
كىشى ياخشىسى، تاللىنىلغىنى ھەم.

35 چىراق ئىدى خەلقىگە قاراڭغۇ تۇنى،
يورۇقلۇقنى چاچتى، يورۇتتى سېنى.

36 خۇدادىن دەۋەتچى ئىدى ئۇ ساڭا،
يىگىت، توغرا بىر يولنى تاپتىڭ، شۇڭا.

37 ئاتاسىن، ئاناسىن پىدا قىلدى ئول،
تىلەك ئۇممەت ئەردى، بايان قىلدى يول.

38 كېچە ئۇخلىماستىن ۋە كۈندۈز يىمەي،
سېنى سوردى ھەقتىن، يولەكنى دىمەي.

39 تىلەدى سېنى كۈن-تۈن ئەمگەك بىلە،
ئۇنى ماختا ئەمدى، رىزاسىن تىلە.

40 پۈتۈن قايغۇسى ئەردى ئۇممەت ئۈچۈن،
قۇتقۇزماق تىلەر ئەردى راھەت ئۈچۈن.

41 atada anada baoqïrsak̡ bolup
tilər ərdi tutqï bayattïn k̡olup

42 bayat rəḥməti ərdi həlk̡ï əzə
k̡ïlïnqï silig ərdi k̡ïlk̡ï tüzə

B16 C15

43 tüzün ərdi alqak̡ k̡ïlïnqï silig
uvutluoq baoqïrsak̡ ak̡ï kən̡ əlig

44 yaoqïz yər yaxïl kəktə ərdi kəsüx
an̡ar bər̡di tən̡ri aoqïrlïk̡ əküx

45 baxï ərdi ən̡dün k̡amuoq baxqïk̡a
k̡ə̡din boldï tamoqa k̡amuoq savqïk̡a

46 kən̡ül badïm əmdi anïn̡ yolïn̡a
səvip səzi tuttum pütüp k̡avlïn̡a

47 ilaḥi küḍəzgil mənin̡ kən̡lümi
səvüg savqï birlə k̡opur k̡opoqumï

48 k̡iyamət̡tə kərkit tolun təg yüzin
əlig tuttaqï k̡ïl ilaḥi əzin

41 ئاتادىن، ئانادىن بولۇپ مېھرىۋان،
تىلەيتتى خۇدادىن شۇنى ھەر زامان.

42 خەلققە ئىدى ئۇ خۇدا رەھمىتى،
قىلغى سىلىقتۇر، تۈزلۈك خىسلىتى.

43 ئىدى ئۇ مۇلايىم، قىلغى سىلىق،
ھايالىق، قولى كەڭ، سېخى رەھمىلىك.

44 قوڭۇر يەر، يېشىل كوكتە ئەردى ئەزىز،
ئاڭا بەردى تەڭرى قىممەت ئېيتقۇسىز.

45 بۇرۇندىن ئىدى باش پۇتۇن باشچىغا،
كېيىن بولدى تامغا پۇتۇن ساۋچىغا[20].

46 ئۇنىڭ مەن يولىغا كوڭۈل باغلىدىم،
ئىشەندىم، سويۇپ ھەم سوزىن ئاڭلىدىم.

47 ئىلاھا، كۈزەتكىن بۇ كوڭلۈمنى سەن،
قوپاردا رەسۇلله قوپار مېنى تەڭ.

48 قىيامەتتە كورسەت تولۇندەك يۈزىن،
قولۇم تۇتقۇچى قىل ئىلاھا ئۇزىن.

3

TƏRT SƏḲABƏNIṆ ƏGDISIN AYUR

A13

49 anīṇ tərt ạxi ol avīnoq̣u kərüp
kạṇəxqi bular ərdi birlə turup

50 iki ḳaḍīn ərdi küḍəgü iki
bular ərdi əḍrüm boḍunda iki

51 ʻətiḳ ərdi axnu ḳamuoq̣dạ oza
bayatḳa pütügli kəṇül til tüzə

52 yuluoq̣ ḳīldī malī təni janīnī
yalavaq səvinqi tilədi kəni

53 basa faruḳ ərdi kixi əḍrümi
tili kəṇli bir təg boḍun kəḍrümi

54 bu ərdi basutqī kəni dinḳa kək
xəriʻət yüzindin kạtərdi əxük

55 basa ʻusman ərdi uvutluoq̣ silig
kixidə əḍürmix aḳī kạṇ əlig

ئوچىنچى باب

توت ساھابىنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا

49 ئۇنىڭ توت ھەمرىيى سويۇنچى ئىدى،
ھەر ئىشتا بىللە ھەم كېڭەشچى ئىدى.

50 قېيناتا ئىككىسى، كىياۋ ئىككىسى،
تاللانغان كىشىلەر ئىدى توتىسى.

51 جىمىدىن ئابابەكر ئىدى ئەۋۋىلى،
خۇداغا ئىشەنگەن تىلى ۋە دىلى.

52 پىدا قىلدى مالى، تېنى-جانىنى،
رەسۇلنىڭ رىزاسى ئىدى كۆتكىنى.

53 كېيىن پارۇق[21] ئەردى كىشىلەر خىلى،
تىلى ۋە دىلى بىر، خەلق ئىسىلى.

54 ئىدى ئۇ يارەمچى ۋە ھەق دىننىغا ئۇل،
كوتەردى توساقنى شەرىەتتىن ئول.[22]

55 ئوسماندۇر مۇلايىم، ئۇياتچان تېخى،
كىشىلەر خىلى ھەم قولى كەڭ سېخى.

B17

56 fida ḳildï barïn nəṇin ḥəm əzin
yalavaq aṇar bạrdi iki ḳïzïn

57 ʻəli ərdi munda basaḳï talu
kür ərsig yürəklig məṇəsi tolu

C16

58 aḳï ərdi əlgi yürəki təḍük
biliklig saḳïnuḳ kər atï bəḍük

59 bular ərdi din ḥəm xəriʻət kəki
bular yüḍti kafir munafiḳ yüki

60 bu tərt ạx maṇa tərt tadu təg turur
tüzülsə tadu qïn tiriglik bolur

61 məniṇdin bularḳa əküx miṇ səlam
təgürgil iḍim sən kəsüksüz ulam

62 olarnï məniṇdin səvindür tuqï
uluoɣ kündə ḳïloɣïl əlig tuttaqï

56 پىدا قىلدى بارچە مال ھەم ئوزىنى،
رەسۇل بەردى ئاڭا ئىككى قىزىنى.

57 سوڭ ئاندىن، سەرە-خىل مەردان ئېلىدۇر،
ئەقىللىق يىگىت ئەر، يۇرەكلىك جەسۇر.

58 ئوچۇق قول ئىدى ئۇ، يۇرەكى سۇزۇك،
بىلىملىك ۋە تەقۋا، ئېتىدۇر بۇيۇك.

59 ئۇلار ئىدى دىن ھەم شەرىەت كوكى[23]،
كوتەردى مۇناپىق ۋە دىنسىز يۇكى.

60 بۇ توت يار ماڭا توت . تادۇدەك [24] ئېرۇر،
تۇزۇلسە تادۇ چىن ھاياتلىق بولۇر.

61 مىنىڭدىن ئۇلارغا تۇمەن مىڭ سالام،
يەتكۈزگىن ئىگەم سەن ئۇزۇكسىز داۋام.

62 سويۇندۇر مىنىڭدىن ھامان كوڭلىنى،
قولۇم تۇتقۇچى قىل قىيامەت كۈنى.

4

YARUQ YAZ FƏŞLIN ULUƢI BUƢIRA HAN ƢGDISIN AYUR

63 toƣardïn əsə kəldï əŋdün yạli
azun ạtgükə aqtï uxtmah yolï

64 yaƣïz yạr yïpar toldï kafur kạtip
bəzənmək tilər dunya kərkin ạtip

65 ạrinqig kïxïƣ sürdi yazkï əsin
yaruk yaz yana kurdï dəwlət yasïn

66 yaxïk yandï boloƣay yana ornïŋa
balïk kuḍrukïndïn kozï burnïŋa

A14 B18
67 kurïmïx yïƣaqlar tonandï yaxïl
bəzəndi yipün al sarïƣ kək kïzïl

B18
68 yaƣïz yạr yaxïl torku yüzkə badï
hïṭay arkïxï yaḍtï tavƣaq əḍi

69 yazï taƣ kïr oprï təxəndi yaḍïp
ạtindi kolï kaxï kək al kəḍip

توتىنچى باپ

پارلاق باھارىپىلى ۋەئۇلۇغ بوغراخان ھەددىسى بايلاندا

63 ئېسىپ كەلدى شەرقتىن باھارنىڭ يېلى،
بىزەشكە جاھان ئاچتى جەننەت يولى.

64 قوڭۇر يەر ئىپار تولدى، كافۇر[25] كېتىپ،
بىزەنمەك تىلەر دۇنيا كوركەم ئېتىپ.

65 جاپا قىشنى قوغلاپ يازغى ئېسىن،[26]
پارلاق ياز يەنە قۇردى دەۋلەت ياسىن.

66 قۇياش ياندى بولغاي يەنە ئورنىغا،
بېلىق قۇيرۇغىدىن قوزى بۇرنىغا.[27]

67 قۇرۇغان ياغاچلار كىيندى يېشىل،
بىزەندى يىپۇن[28]، ھال، سىرىق، كوك، قىزىل.

68 قوڭۇر يەر يېپىندى يېشىل تورقىنى،
تاۋغاچ رەختى يايدى قىتان كارۋىنى.

69 دالا، تاغ، قىر، ئويمان توشەندى يېيىپ،
بىزەندى ۋادىلار يېشىل، ھال كىيىپ.

70 tümən tü qəqəklər yazildi külə
yipar toldi kafur azun yiḍ bilə

71 şəba yəli kopti karanfil yiḍin
azun barqa pütrü yipar burdi kin

72 kaz ərdək kuoqu kil kalikioq tudi
kakilayu kaynar yokaru koḍi

c.

73 kayusi kopar kər kayusi konar
kayusi qapar kər kayu suv iqər

74 kəkix turna kəktə ünün yaŋkular
tizilmix titir təg uqar yəlkürər

75 ular kux ünin tüzdi ündər əxin
silig kiz okir təg kəŋül bərmixin

76 ünin ətti kəklik külər katoqura
kizil aoqzi kan təg kaxi kap kara

77 kara qumoquk ətti sita tumxukin
üni ooqlaoqu kiz üni təg yakin

78 qəqəkliktə sandvaq ətər miŋ ünün
okir şuri 'ibri tünün həm künün

79 əlik külmiz oynar qəqəklər əzə
siqun muyoqak aoqnar yorir təp kəzə

80 kalik kaxi tügdi kəzi yax saqar
qəqək yazdi yüz kər külər katoqurar

81 bu əḍtə azun əz əziŋə bakip
küvənip səvinip əḍiŋə bakip

70 تۇمەن رەڭ چىچەكلەر ئىچىلدى كۆلۈپ،
ئىپار، كافۇر ھىدىغا دۇنيا تولۇپ.

71 ئىسسىپ تاڭ شامالى قەلەمپۇر پۇراق،
ئىپار بۇيىغا تولدى دۇنيا بىراق.

72 غاز، ئۇدەك، قىل[29]، ئاققۇ خوشاللىق بىلەن،
قاقىلداپ ئۇچۇشۇر يۇقۇرى-توۋەن.

73 ئەنە كور، بىرى قونسا، ئۇچار ئۇ بىرى،
بىرى ئۇزسە ئويناپ، ئىچەر سۇ بىرى.

74 تىزىلغان توگىدەك كوكش[30] تۇرنىلار،
ئۇچار، يەلپۇنەر ھەم ئۇنىن ياڭرىتار.

75 ئۇلاي قۇش سايرىدى ئۇندەپ يولدىشىن،
گۈزەل قىز قىچىرغان كەبى سويمىشىن.

76 قاقىلدادى كەكلىك، كۆلۈپ قاتقارا[31]
قىزىل ئاغزى قاندەك، قىشى قاپقارا.

77 قارا قۇچقاچ ئوتتى ستا تۇمشۇغىن،[32]
ئۇنى نازىنىن قىزنىڭ ئۇنىگە يىقىن.

78 چىچەكلىكتە مىڭ خىلدا بۇلبۇل ئۇنى،
ئوقۇر سورى ئەبرىنى[33] كۈن ھەم تۈنى.

79 ئىلىك ۋە جەرەن گۈل ئارا ئوينىشۇر،
ئارقار، تاغ ئوچكىسى جۇپ-جۇپ سەكرىشۇر.

80 قاشىن تۇردى ئاسمان، كوزى ياش چاچار،
چىچەكلەر يۇز ئاچتى، كۆلۈپ قاتقارار.

81 بۇ ۋاقتا جاھان ئوز-ئوزىگە قاراپ،
سويۇنۇپ، قۇۋانىپ مىلىغا قاراپ،

82 ilətü maŋa aqtï dunya səzin
ayur kərmədiŋmü bu hakan yüzin

83 uḑïr ərdiŋ ərsə tur aq əmdi kəz
əxitmədiŋ ərsə əxit məndə səz

B19

84 tümən yïlda bərü tul ərdim tulas
bu tul tonï suqlup ərüŋ kəḑtim as

85 bəzəndim bəgim boldï hakan uluoɣ
ətündüm munu kolsa janïm yuluoɣ

86 bulït kəkrədi urdï nəwbət tuoɣï
yaxïn yaxnadï tarttï hakan tuoɣï

87 biri kïnda qïktï sunup əl tutar
biri küsi qavï azunka yətər

88 azun tuttï tavoɣaq uluoɣ buoɣra han
kutaḑsu atï bərsü iki jəhan

89 ay din 'izzi dəwlətka naşir mu'in
millətka taj ay xəri'ətka din

90 bayat bərdi barqa tiləmix tilək
bayat ok bolu bərsü arka yələk

91 ay dunya jəmali uluoɣlukka kərk
ay mülkətka nur ay yayïoɣ kutka ərk

92 bolu bərdi əvrən əlig bərdi təht
tuta bərsü təŋri təht birlə bəht

93 azun tïndï ornap bu hakan əzə
anïn ïḑtï dunya taŋuklar tüzə

82 ماڭا كوز يۇگۇرتكەچ ئۇ ئاچتى سوزىن،
دىدى: كورمىدىڭمۇ، بۇ خاقان يۇزىن؟

83 ئەگەر ئۇيقۇلۇقسەن، تۇر، ئاچ ئەمدى كوز،
ئىشتىمگەن ئولساڭ، ئىشت مەندىن سوز:

84 تۇمەن يىل تۇل ئەردىم، سۇلغۇن يۇز ئىدىم،
سىلىپ تۇل كىيىم، كىيدىم ئاق ئاس[34] كىيىم.

85 ئۇلۇغ خان بېگىمدۇر، ياساندىم شۇڭا،
قوبۇل قىلسا، جانىم پىدادۇر ئاڭا.

86 بۇلۇت گۇكىرەپ چالدى خان دۇمبىغىن،
چېقىن چاقىندى، تارتتى خاقان تۇغىن.

87 بىرى چىقسا قىنىدىن، ئەل بوي سۇنار،
بىرى شان-شوھرىتىن جاھانغا يايار.

88 جاھان تۇتتى تاۋغاچ ئۇلۇغ بۇغراخان،
قۇتاتسۇن ئېتى، تاپسۇن ئىككى جاھان.

89 ئەي دىن ئىززىتى، دەۋلەتكە يار-مۇئىن[35]،
ئەي مىللەتكە تاج، ئەي شەرىەتكە دىن،

90 خۇدا بەردى بارچە تىلىگەن تىلەك،
ساڭا بولسۇن ھەق مەڭگۇ يارۇ-يولەك.

91 ئەي دۇنيا جامالى، ئۇلۇغلۇققا كورك،
ئەي مۇلك نۇرى، ئەي بىۋاپا بەختكە ئورك[36]،

92 زامان بەردى ساڭا دەۋلەت ۋە تەخت،
بىرىۋەرسۇن تەڭرى بۇ تەخت بىرلە بەخت.

93 جاھان تىندى چىققاچ خاقان تەختىگە،
جاھان سۇندى سوغات خاقان بەختىگە.

94 əsirdin kəligli qalīq quxlarī
qayu ray-i hindi qayu qəyşəri

95 əgər atīn ündəp ünin türtüxüp
küvənq birlə avnur səvinqkə tuxup

96 bu türlüg qəqək yərdə munqa bədiz
yazī taoq qīr oprī yaxīl kək mənıiz

97 qayusī yīdī birlə tapnur tapuoq
qayu kərk mənıiz birlə aqtī qapuoq

98 qayusī əlig sundī tütsük tutar
qayu büvkirər kin azun yīd qopar

B20
99 qayusī tooqardīn tutar min tanuk
qayusī batardīn tapuoqqī anuk

A15
100 tapuoqqa kəlip qut qapuoqda turur
qapuoqda turuoqlī tapuoqda turur

101 bu yanlīoq tapuoqqa ətindi azun
yaoqī boynī əgdi kətürdi əzün

102 azunda qavī bardī hakan küsi
kərüməgli kəzlərdə qətti usī

103 azun inqkə təgdi tüzüldī tərü
tərü birlə atīn qopurdī ərü

104 akī şurətin kim kərəyin təsə
kəlip kərsü hakan yüzini usa

105 jəfasīz wəfalīoq tiləsə qutun
yüzi kər qilīnqī wəfa ol pütün

94 پازادىن كېلۈچى ساما قۇشلىرى،
بىرى رايى ھىندى[37]، بىرى قەيسەرى[38].

95 ئېتىن ئاتىشىپ، بەسلىشىپ سايرىشۇر،
سويۇنۇش، خوشاللىق ئارا يايرىشۇر.

96 گۈزەل مەنزىرە، يەردە گۈل خىلمۇ-خىل،
دالا، تاغ، ئېدىر، قىر يۈزى كوك، يېشىل.

97 بىرى خۇش ھىدى بىرلە قۇللۇق قىلار،
بىرى كورك يۈزىلە ئىشكىنى ئاچار.

98 بىرى قول سۇنۇپ ئاڭا ئىسرىق تۇتار،
ئىپار بىرلە بىرى جاھان تولغۇزار.

99 بىرى شەرقتىن تۇتار مىڭ ئارمىغان[39]،
بىرى غەرپتىن تىكەر خىزمىتىگە جان.

100 تۇرار بەخت ئىشكىتە خىزمەتكە كېلىپ،
قىلاي دەپ بىر خىزمەت ئۇمىتلەر قىلىپ.

101 شۇ ياڭلىغ خىزمەتكە تەييار دۇر جاھان،
بويۇن ئەگدى دۇشمەن، يوقالدى شۇئان.

102 يېيىلدى جاھانغا خاقان داڭقىسى،
قېچىپ كورمىگەن كوزلەرنىڭ ئۇيقىسى.

103 تۇزەلدى قانۇن ۋە تىنچلاندى جاھان،
قازاندى نام ئۇستۇن قانۇن بىرلە خان.

104 دىسە كىم، كورەيمەن سېخىنىڭ ئوزىن،
كېلىپ كورسۇن ئۇ ئۇشبۇ خاقان يۈزىن.

105 جاپاسىز، ۋاپا، بەخت تىلەسە كىشى،
يۈزىن كورسۇن ئۇنىڭ، ۋاپادۇر ئىشى.

106 asïoɣ ḳolsa barqa ezüṇ yassïzïn
bərü kəl tapuoɣ ḳïl kəṇül bạr isin

107 tüzün ḳïlḳï alqaḳ baoɣïrsaḳ kəṇụl
kərəyin tạsə kəl munï kər amul

108 ay əḍgü ḳïlïnq əṣlï əḍgü uruoɣ
azun ḳalmasunï sizïṇsiz ḳuruoɣ

109 bayat bạrdi dəwlət ay tərkən ḳutï
anïṇ xükri ḳïloɣu oḳïp miṇ atï

110 iḍi kạqki səz ol məŝəldə kəlir
ata ornï atï ooɣulḳa ḳalïr

111 ata orni ḳaldï atï ma bilə
aḍïn ma taḳï bolsu miṇ miṇ ula

112 talu nəṇ taṇuḳ tuttï miṇ miṇ əlig
munu ḳïl taṇuḳï ḳutaḍoɣu bilik

113 olarnïṇ taṇuḳï kəlir ḥəm ḅarïr
mənïṇ bu taṇuḳ boldï mənụ ḳalïr

114 nəqə tạrsə dunya tükər alḳïnur
bitisə ḳalïr səz azun təzginür

B21
115 kitabḳa bitindi bu haḳan atï
bu at mənụ ḳaldï ay tərkən ḳutï

116 ya rəb üstə dəwlət tükəl ḳïl tilək
ḳamuoɣ ixtə boloɣïl sən arḳa yelək

117 səvərin əsən tut yaoɣïsïn kətür
səvinqïn tolu tut saḳïnqïn ḳotur

106 زەرەرسىز مەنپەئەت كورەي دىسەڭ گەر،
يېقىن كەل، ئىشىن قىل، ئىسىن، كوڭۈل بەر.

107 ئىسىل، خۇلقى كەمتەر، دىلى مېھرىۋان—
كىشى كىم؟ دىسەڭ، كەل، ئۇنى كور بۇئان.

108 ئەي خۇيى گۈزەل، پاك نەسەپ، پاك ئۇرۇق،
جاھان قالمىسۇن سەندىن ھەرگىز قۇرۇق.

109 ساڭا ھەق بەردى بەخت، ئەي ساھىپقىران،
ئوقۇپ مىڭ ئېتىنى ئاڭا قىل شۈكران.

110 تولا كونا بىر سوز مەسەلدە كېلۈر،
ئاتا ئورنى، ئاتى ئوغۇلغا قالۇر.

111 ئاتانىڭ ئېتى، ئورنى قالدى ساڭا،
قوشۇلسۇن يەنە باشقا مىڭ-مىڭ ئاڭا.

112 قىممەتلىك سوغات تۇتتى مىڭ-مىڭچە قول،
قۇتادغۇ بىلىكتۇر مېنىڭ سوغام ئول.

113 ئۇلارنىڭ سوغاتى كېلەر ھەم كېتۇر،
مېنىڭ بۇ سوغاتىم تا مەڭگۇ قالۇر.

114 نىچە يىغسا دۇنيا تۇگەيدۇ يوقاپ،
قالۇر سوز پۇتۇلسە، جاھانغا تاراپ.

115 كىتاپقا يېزىلدى بۇ خاقان ئېتى،
بۇ ئات، ئەي ھوكۇمدار، قالار شۇ پېتى.

116 خۇدايا، ئاشۇر دەۋلەتىن، بەر تىلەك،
پۇتۇن ئىشتا بولغىن سەن ئارقا يولەك.

117 ئېسەن ئەيلە دوستىن، يېغىسىن يوقات،
خوشال قىل دائىما، قايغۇدىن ئازات.

118 yaoqa tursu yaoqmur yazïlsu qəqək
kurïmux yïoqaqtïn salïnsu küzək

119 bolu bərsü əvrən tuqï əvrilü
koḍï bolsu duxman baxï kavrïlu

120 yaoqïz yər bakïr bolmaoqïnqa kïzïl
ya otta qəqək ənməginqə yaxïl

121 tirilsüni tərkən kutï min kutun
yalïnsunï kərməz karakï otın

122 takï ma nəgü ərsə arzu tilək
bayat ok bolu bərsü arka yələk

123 səvinqin avïnqïn küvənqin əli
axasu yaxasunï lukman yïlï

118 يېغىپ تۇرسۇن يامغۇر، چىچەك گۈللىسۇن،
قۇرىغان دەرەختە بىخلار كوكلىسۇن.

119 پەلەك چاقى تۇرسۇن دائىم ئايلىنىپ،
توۋەن بولسۇن دۈشمەن بېشى ئېگىلىپ.

120 قوڭۇر يەر بولمىغۇنچە مىستەك[40] قىزىل،
يا ئۇتتا چىچەك ئۇنمىگۈنچە يېشىل،

121 بۇ ساھىپقىران كوپ ياشاسۇن ئۇزۇن،
ھەسەتخور كوزى ئوتتا كويسۇن پۇتۇن.

122 تېخى بولسا نىمە ئۇنىڭدا تىلەك،
ئاڭا بولسۇن داۋام ھەق ئارقا يولەك.

123 ھوزۇر ۋە ھالاۋەت، ئىشەنچتە ئېلى
ئىچىپ، يەپ، ياشاسۇن ئۇ لوقمان يىلى.[41]

5

YƏTI YULDUZ ON IKI ƏKƏKNI AYUR

124 bayat atī birlə səzüg baxladīm
tərütgən igiḍgən kəqürgən iḍim

125 tərütti tilək təg təzü ʻaləmīoɣ
yarutti azunḳa künüg ḥəm ayīoɣ

126 yarattī kər əvrən tuqī əvrilür
anīṇ birlə təzginq yəmə təzginür

127 yaxīl kək yarattī əzə yulduzī
ḳara tün tərütti yaruk kündüzī

B22

128 bu kəktəki yulduz bir anqa bəzək
bir anqa ḳulavuz bir anqa yəzək

129 bir anqa yarutmīx hələyikḳa ol
bir anqa ḳulavuz bulur yitsə yol

130 ḳayusī ərürək ḳayusī ḳoḍī
ḳayusī yaruḳraḳ ḳayu əksüdi

بەشىنچى باپ

يەتتە يولتوزۇە ئون ئىككى يولچى بايلاندا

124 خۇدا ئاتى بىرلە سوزۇم باشلىدىم،
تورەلتكەن، ئوستۇرگەن، كەچۈرگەن ئىزىم.

125 ياراتتى ئالەمنى ئۇ خالاپ ئوزى،
يورۇتتى كۈن، ئاي بىرلە دۇنيا يۇزى.

126 ياراتتى پەلەك، كور، دائىم ئايلىنۇر،
هايات هەم ئۇ بىرلە تىنماي چورگىلۇر.

127 ياراتتى يېشىل كوكتە يۇلتۇزنى ئۇ،
ياراتتى قارا تۇن ۋە كۈندۈزنى ئۇ.

128 كوكتىكى يۇلتۇزلار بەزىسى بىزەك،
يول باشلار بەزىسى، بەزىسى يەزەك[42]؛

129 كىشىگە يورۇقلۇق بېرۇر بەزىسى،
يول يۇتسە كورسىتۇر يەنە قانچىسى.

130 بەزىسى، ئىگىزدە، بەزىسى توۋەن،
غۇۋادۇر بەزىسى، بەزىسى روشەن.

131 bularda ən üstün səkəntir yorīr
iki yīl səkiz ay bir əvdə kalīr

132 anīnda basa boldī ikinq onay
bir əvdə kalīr on adīn iki ay

133 üqünqi kürüd kəldi kəksün yorīr
kayuka bu baksa yaxarmīx kurīr

134 yaxīk boldī tərtinq yarutti azun
yakīxsa yarutur bakīxsa əzün

135 səvüg yüz urundī bəxinqi səvit
səvə bakti ərsə sən əzni avīt

136 basa kəldi arzu tilək arzular
kayuka yaoquxsa anar əz ular

137 bularda ən altīn bu yalqīk yorīr
yaxīk birlə utru bakīxsa tolīr

138 on iki ükək ol bularda adīn
kayu iki əvlig kayu birkə in

139 kozī yazkī yulduz basa ud kəlir
ərəntir kuqīk birlə sanqu yorīr

140 kər arslan bilə koxnī buoqday baxī
basa ülgü boldī qadan ya əxi

141 basa kəldi ooqlak kənək həm balīk
bular tooqdī ərsə yarudī kalīk

142 üqi yazkī yulduz üqi yaykī bil
üqi küzki yulduz üqi kīxkī bil

131 بۇلاردىن ئەڭ ئۈستۈن سەكەنتىر[43] تۇرۇر،
ئىككى يىل سەككىز ئاي بىر بۇرجدا قالۇر.

132 ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ ئوڭاي[44]،
قالۇر بىر بۇرجدا ئۇ دەل ئون ئىككى ئاي.

133 ئۈچىنچى كۇرۇددۇر[45] غەزەپتە يۇرۇر،
قايان بارسا بارلىق ياشارغان قۇرۇر.

134 توتىنچى قۇياشتۇر، يورۇتار جاهان،
يېقىن هەم ئۇدۇل كەلگەننى هامان.

135 بەشىنچى سەۋىتتۇر[46]، سويۇملۇك ئوزى،
ئۇ باقسا كورەرسەن خوشاللىق يۇزى.

136 ئۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئارزۇ[47] كېلەر،
ئۇ كىمگە يۇقۇشسا، تىلەككە يېتەر.

137 بۇلاردىن توۋەنرەكتە يالچىق[48] تۇرار،
قۇياشقا ئۇدۇل باقسا تولۇن بولار.

138 ئون ئىككى بۇرج باردۇر بۇلاردىن بولەك،
جۇپ ئويلۇك بەزىسى ۋە بەزىسى يەك:

139 قوزى يازغى يۇلتۇز، كېيىن ئۇي كېلۇر،
جەۋزا بىلەن سەرتان تۇرتۇشۇپ يۇرۇر.

140 ئىرۇر خوشنا بۇغداي بېشى. ئارسلان،
كېلەر ئارقىدىن قەۋس، ئەقرەپ، مىزان.

141 كېلەر ئاندىن ئوغلاق، سوغا هەم بېلىق،
تۇغۇلسا بۇلار كوك بولغۇسى يورۇق.

142 ئۇچ يۇلتۇز باهارنىڭ، ئۇچى يازغىدۇر،
قىشنىڭدۇر ئۇچىسى، ئۇچى كۇزگىدۇر[49].

B23

143 üqi ot üqi suv üqi boldī yəl
üqi boldī tuprak azun boldī əl

144 bularda birisi biriŋə yaoqī
yaoqīka yaoqī īdtī kəsti qooqī

145 karīxmaz yaoqīlar yaraxtī iqin
kərüxməz yaoqīlar kətürdi əqin

146 ətikli bayatīm ətə bərdi əz
ətə bərdi tüzdi yaraxturdī tüz

147 basa aydīm əmdi munu yalnukuoq
aoqīrlīkī boldī bilik əg ukuoq

143 ئۇچى سۇ، ئۇچى يەل، ئۇچى بولدى ئوت،
ئۇچى تۇپراق، بۇلاردىن دۇنيا ۋۇجۇت.

144 يېغىدۇر بۇلارنىڭ بىرىگە-بىرى،
قويۇپ ياۋغا ياۋ، قىلدى جەڭنى نېرى.

145 ئۇرۇشماس بۇ ياۋلار، ياراشقان ئۇچۇن،
كۆرەشمەس بۇ ياۋلار كوتەرگەچ ئوچۇن.

146 يېتىشلىك ئىلاھىم سېلىپ ئىزغا ئوز،
ياراتتى ئۇلارنى، ياراشتۇردى توز.

147 بۇ ئىنسان بايانىن قىلاي ئەمدى مەن،
قەدىر تاپتى ئەقلى، بىلىم-ئاڭ بىلەن.

6

YALŊUQ OƢLANÏ AƢÏRLÏĶÏ BILIK UĶUX BIRLƏ ƏRDÜKIN AYUR

148 tərütti əḍürdi səqü yalŋuḳuƣ
aŋar bạrdi ərdəm bilik əg uḳuƣ

149 kəŋül bạrdi ḥəm mə yorïttï tilig
uvut bạrdi ḳilḳ ḥəm ḳilïnqï silig

150 bilik bạrdi yalŋuḳ bəḍüdi bu kün
uḳux bạrdi ətrü yazïldï tügün

151 bayat kimkə bạrsə uḳux əg bilik
əküx əḍgülükkə uzattï əlig

152 bilikni bəḍük bil uḳuxnï uluƣ
bu iki bəḍütür əḍürmix ḳuluƣ

153 . bu səzkə tanuḳï munu kəldi səz
bu səzni əxitgil səzüŋ munda üz

154 uḳux ḳayda bolsa uluƣluḳ bulur
bilik kimdə bolsa bəḍüklük alur

ئالتىنچى باپ

ئادەم بالىسىنىڭ قىممىتى بىلىم ۋە ئەقىلدىن ئىبارەت ئىكەنلىگى يايلاندا

148 ياراتتى ۋە يۈكسەلتتى تاللاپ ئادەم،
بېرىپ ھۇش ـ ئەقىل، پەزىل، ئىلىمنى ھەم.

149 تىلىنى چىقاردىپ، ئاڭا بەردى دىل،
ئۇيات بەردى يەنە گۈزەل، خۇش پېىل.

150 بىلىم بەردى، ئىنسان زورايدى بۇ كۈن،
ئەقىل بەردى، شۇڭا يېشىلدى تۈگۈن.

151 خۇدا بەرسە كىمگە ئەقىل ـ ھۇش، بىلىك،
تولا ياخشىلىققا ئۈزاتۇر ئىلىگ[50].

152 بىلىمنى بۇيۇك بىل، ئۇقۇشنى ئۇلۇق،
بۇ ئىككى يۈكسەلتۇر قۇلىنىمۇ تولۇق.

153 بۇ سوزگە گۇۋادۇر توۋەندىكى سوز،
بۇ سوزنى ئىشتىكىن، سوزۇك بۇندا ئۈز:

154 ئەقىل قايدا بولسا، ئۇلۇغلۇق بولۇر،
بىلىم كىمدە بولسا، بۇيۇكلۇك تاپۇر.

155 uḳuxluoɣ uḳar ol biliklig bilir
bilikli uḳuoɣlï tiləkkə təgir

B24

156 bilik mə'nisi bil nəgü tər bilik
bilik bilsə ətrü yïrar ərdə ig

157 biliksiz kixi barqa iglig bolur
igig əmləməsə kixi tərk əlür

158 yorï ay biliksiz iginni ota
biliksiz otïn sən ay bilgə ḳuta

159 uḳux ol burunduḳ anï yətsə ər
tiləkkə təgir ol tümən arzu yər

160 uḳux bolsa ərkə kər asoɣï əküx
bilik bilsə ətrü bolur ər kəsüx

A17

161 uḳux birlə ixlə ḳamuoɣ ix küḍük
bilik birlə bəklə bu bulmïx əḍüg

155 ئەقللىق ئۇقار ئول، بىلىملىك بىلۇر،
بىلىملىك، ئەقللىق تىلەككە يېتۇر.

156 بىلىم مەنسىن بىل، بىلىم نىمە دەر،
بىلىم ئۇ ساقايتۇر كېسەل بولسا ئەر.

157 بىلىمسىز كىشى بارچە ئاغرىق بولۇر،
داۋالانمىسا ئۇ تىرىكلا ئولۇر.

158 كېسەلنى داۋالات، بار، ئەي بىلمىگەن،
ئەي ئالىم نادانغا داۋا ئەيلە سەن.

159 ئەقىلدۇر بۇرۇندۇق، ئاڭا يەتسە ئەر،
تۇمەن مىڭ تىلەگى ھەم بولسا يېتەر.

160 كىشىگە ئېرۇر كوپ ئەقىل پايدىسى،
بىلىم بىلسە ئىنسان ئەزىز بولغۇسى.

161 جىمىكى ئىشىڭنى ئەقىل بىرلە قىل،
بىلىم بىرلە ۋاقتىڭنى ساقلاشنى بىل.

7

TIL ƏRDƏMIN MÜNIN ASÏƣÏN YASÏN AYUR

162 uḳuxḳa bilikkə bu tīlmaqī til
yaruttaqī ərni yorīḳ tilni bil

163 kixig til aƣīrlar bulur ḳut kixi
kixig til uquzlar barīr ər baxī

164 til arslan turur kər ixiktə yatur
aya əvlig ər saḳ baxīṇnī yạyür

165 tilin əmgəmix ər nəgü tạr əxit
bu səz ixkə tutƣīl əzünə ạx ạt

166 mạni əmgətür til ạḍi ək təlim
baxïm kəsməsüni kəsəyin tilim

167 səzüṇni küḍəzgil baxīṇ barmasun
tiliṇni küḍəzgil tixiṇ sïnmasun

B25
168 biliklig bilik bạrdi tilkə pïxïƣ
aya til iḍisi küḍəzgil baxïƣ

یەتتینچی باپ

تىلنىڭ پەزىلىتى بىلەن قوسۇمچا ۋە پايدىسى بىلەن زىيىنى يايلاندا

162 ئەقىل ھەم بىلىم تەرجىمانى بۇ تىل،
روشەن تىل كىشىنى يورۇتقۇچى، بىل!

163 قەدىرلىك قىلار تىل، تاپار بەخت كىشى،
قىلار ئەرنى تىل خار، كېتەر ھەم بېشى.

164 ئىشكىتە تۇرار ئارسىلاندۇر بۇ تىل،
ئەي ئويلۇك ھەزەر قىل، بېشىڭ يەيدۇ، بىل.

165 نىمە دەيدۇ تىلدىن جاپا كورگەن ئەر،
قۇلاق سال، ئەمەل قىل، دىققىتىڭنى بەر:

166 جاپا سالدى تىلىم ماڭا كوپ قېتىم،
كېسىلمەستە باشىم، كېسەي مەن تىلىم.

167 سوزۇڭنى كۆزەتكىن، بېشىڭ كەتمىسۇن،
تىلىڭنى كۆزەتكىن، چىشىڭ سۇنمىسۇن.

168 بىر ئالىم دىدى تىل ئۇچۇن پۇختا سوز،
ئايا تىل ئىگەسى كۆزەت باشنى ئوز.

169 əsənlik tiləsə sənin bu əzün
tilində qïqarma yaraqsïz səzün

170 bilip səzləsə səz bilikkə sanur
biliksiz səzi əz baxïnï yəyür

171 əküx səzdə artuq asïq kərmədim
yana səzləmixtə asïq tulmadïm

172 əküx səzləmə səz birər səzlə az
tümən səz tügünin bu bir səzdə yaz

173 kixi səz bilə qoptï boldï məlik
əküx səz baxïq yərkə qïldï kəlik

174 əküx səzləsə yanxadï tər bilik
yana səzləməsə aqïn tər tilig

175 qalï mundaq ərsə yorïq utru ur
yorïq utru ursa kixig yoqlatur

176 tilig kəd küdəzgil küdəzildi bax
səzünni qïsuroqïl uzatïldï yax

177 til asqï təlim bar yasï ma əküx
ara əgdilür til ara min səküx

178 qalï mundaq ərsə bilip səzlə səz
səzün bolsu kəzsüz qaraquqa kəz

179 biliksiz qaraqu turur bəlgülüg
yorï ay biliksiz bilik al ülüg

180 toquqlï əlür kər qalïr bəlgü səz
səzün ədgü səzlə əzün əlgüsüz

169 ئىسەنلىك تىلەسەڭ ئەگەر سەن ئوزۇڭ،
تىلىڭدىن چىقارما يارامسىز سوزۇڭ.

170 بىلىپ سوزلىسە سوز، بىلىم سانىلۇر،
بىلىمسىز سوزى ئوز بېشىنى يىيۇر.

171 تولا سوزدە ئارتۇق پايدا كورمىدىم،
يەنە سوزلىمەيمۇ پايدا تاپمىدىم.

172 تولا سوزلىمە سوز، بىرەر سوزلە ئاز،
تۇمەن سوز تۇگۇنىن بۇ بىر سوزدە ياز[51].

173 كىشى بولغۇسى شاھ ئوسۇپ سوز بىلەن،
تولا سوز بېشىڭنى قىلار يەر توۋەن.

174 بىلىم دەر "مەمەدانە"، كوپ سوزلىسەڭ،
گاچا دەيدۇ سوزنى ئەگەر دىمىسەڭ.

175 پاساھەت[52] بىلە قىل شۇڭا سەن سوزۇڭ،
پەسىھ بولسا تىلىڭ، ئوسەرسەن ئوزۇڭ.

176 تىلىڭنى كۇزەت بەك، كۇزىتىلەر باش،
سوزۇڭنى قىسقا قىل، ئۇزارتىلار ياش.

177 بۇ تىل پايدىسى كوپ، زىيانمۇ تولا،
ئارا ماختىلۇر، مىڭ سوكىلۇر ئارا.

178 ئەگەر مۇنداغ ئولسا، بىلىپ سوزلە سوز،
سوزۇڭ بولسۇن كوزسىز قارغۇ ئۇچۇن كوز.

179 ئېنىقكى، بىلىمسىز بىر قارغۇ ئېرۇر،
بىلىمدىن نەسىپ ئال، بىلىمسىز، يۇگۇر.

180 تۇغۇلغان ئولەر، كور، قالۇر بەلگۇسىز،
سوزۇڭ ياخشى بولسا، ئوزۇڭ ئولگۇسىز.

181 iki nəŋ bilə ər qarīmaz əzi
bir əḍgü qilīnqī bir əḍgü səzi

182 kixi toǫdī əldi səzi qaldī kər
əzi bardī yalŋuq atī qaldī kər

B26
183 tiriglik tiləsə əzüŋ əlməgü
qilīnqīŋ səzüŋ əḍgü tut ay bəgü

184 tilig əgdüm anqa ara səktüküm
tiləkim səz ərdi saŋa yərdüküm

185 qamuǫ səzni yīǫsa uqux taplamaz
kərək səzni səzlər kixi kizləməz

186 səzüm oǫluma səzlədim mən toŋa
oǫul mənḍə altīn maŋa nə təŋə

187 saŋa səzlədim mən səzüm ay oǫul
saŋa bərdi bu pənd əzüm ay oǫul

188 kümüx qalsa altun məniŋdin saŋa
anī tutmaǫīl sən bu səzkə təŋə

A18
189 kümüx ixkə tutsa tükər alqīnur
səzüm ixkə tutsa kümüx qazǫanur

190 kixidin kixikə qumaru səz ol
qumaru səzüg tutsa asǫī yüz ol

* * *

191 bu kün tügmə qaxīŋ ay bilgə bəgü
əzüm 'uźrin aysa yəmə əymənü

181 ئەر ئىككى نىمەدىن قېرىماس ئوزى،
بىرى ياخشى ئىش، بىرى ياخشى سوزى.

182 كىشى تۇغدى، ئولدى، سوزى قالدى، كور،
ئوزى كەتتى ئىنسان، ئېتى قالدى، كور.

183 ئولۇمسىز ھاياتنى تىلەسەك ئوزۇڭ،
قىل ياخشى، ئەي ھېكىم، خۇلقۇڭ ھەم سوزۇڭ.

184 قىلىپ مەدھى تىلنى، ئارا سوكمىگىم،
ساڭا سوز ئۇقتۇرۇش ئىدى تىلىگىم.

185 پەقەت سوزلىمەسلىكنى ئەقىل خالىماس،
كېرەك سوزنى سوزلەر كىشى، يوشۇرماس.

186 سوزۇمنى دىدىم مەن بالامغا، باتۇر،
مېنىڭدىن توۋەن ئۇ، نىچۇك تەڭ بولۇر؟

187 ئەي، ئوغلۇم دىدىم مەن ساڭا بۇ سوزۇم،
ساڭا بۇ ناساتىمنى بەردىم ئوزۇم:

188 كۇمۇش قالسا ئالتۇن مېنىڭدىن ساڭا،
ئۇنى تۇتمىغىن سەن بۇ سوزگە تەڭا.

189 كۇمۇشنى ئىشلەتسە، تۇگەر، يوقىلۇر،
سوزۇمنى ئىشلەتسە، كۇمۇش قازىنۇر.

190 كىشىدىن ـ كىشىگە مىراس سوز قالۇر،
مىراس سوزنى تۇتساڭ يۇز پايدا بولۇر.

191 قاۋاق تۇرمە بۇگۇن، ئەي دانا ماڭا،
يەنە ئوزۇر ئېيتسام ئەيمىنىپ ساڭا.

8

KITAB IḌISI ƱZ 'UZRIN AYUR

192 tiləkim səz ərdi ay bilgə bəgü
kạḍin kəldəqikə əzüm səzləgü

193 uḳux kəldi utru ayur pütrü kər
səzüṇ bolsa yaṇluḳ saṇa boloḳa ḳor

194 boḍun tili yavlaḳ sạni səzləgəy
kixi ḳilḳī kirtüq ətiṇni yạgəy

195 baḳa kərdüm ərsə yạnik boldī yük
əzüm aydī səzlə səzüṇ barī tek

B27
196 nəgülük tạsə sən ayayīn saṇa
əxitgil səzümni ay ərsig toṇa

A-
197 bu yalṇuḳ atī boldī yaṇluk üqün
bu yaṇluḳ uruldī bu yalṇuḳ üqün

198 yaṇīlmaz kixi kim ayu bạr maṇa
yaṇīlmix tümən miṇ ayayīn saṇa

سەگزىنچى باپ

مۇئەللىپنىڭ ئوزۇرنى ئېتىقانلىغى باياندا

192 تىلەكىم ئىدى، ئەي ھېكىم، سوزلىمەك،
كېيىنكىلەرگە بىر يادىگار قالغىدەك.

193 ئەقىل كەلدى قارشى، دىدى دىققەت ئەت،
سوزۇك بولسا يېگىلىش، بولۇر ساڭا سەت.

194 ياماندۇر خەلق تىلى سېنىڭ سوزلىگەي،
كىشى خۇلقى قىزغانچ، ئېتىگنى يىگەي.

195 قاراپ كورگىنىمچە يېنىكلەندى يۈك،
ئوزۇمگە دىدىم سوزلە، بار سوزنى توك.

196 نىمىشقا دىسەك مەن ساڭا ئېيتايىن،
سوزۇمنى ئەي ھۇشيار يىگىت ئاڭلىغىن:

197 كىشى ئاتى يالڭۇق[53]، يېگىلغاق ئۇچۇن،
دىيىلدى ئۇ يالڭۇق، يېگىلغان ئۇچۇن.

198 يېگىلمەس كىشى كىم، دىگىن سەن ماڭا،
تۇمەن مىڭ يېگىلغاننى دەيمەن ساڭا.

199 biliklig əḍi az biliksiz əküx
uḳuxsuz əküx bil uḳuxluoɣ kəsüx

200 biliksiz bilikligkə boldī yaoɣī
biliksiz bilikligkə ḳīldī qooɣī

201 kixidə kixi aḍruḳī bar təlim
bu aḍruḳ bilikdin ayur bu tilim

202 bilikligkə səzlədim ux bu səzüm
biliksiz tilini bilüməz əzüm

203 biliksiz bilə ḥiq səzüm yoḳ mənin̡
ay bilgə əzüm ux tapuoɣqī sənin̡

204 səzüm səzləmixkə sana əymənü
əzüm 'uẓri ḳoldī sana ux munu

205 səzüg səzlədəqi azar ḥəm yazar
uḳuxluoɣ əxitsə oṇarur tüzər

206 burunduḳluoɣ ol səz tạvə burnī təg
barur ḳanqa yətsə titir boynī təg

207 bilip səzlədəqi kixi bar əküx
anī bildəqi ər mana kəḍ kəsüx

208 ḳamuoɣ əḍgülüklər bilik asoɣī ol
bilik birlə buldī məŝəl kəkkə yol

209 bilik birlə səzlə ḳamuoɣ səzni sən
bilikin bəḍük bil ḳamuoɣ əzni sən

210 yaxīl kəktin indi yaoɣīz yạrkə səz
sẹzi birlə yalṇuḳ aoɣīr ḳildī əz

199 بەك ئازدۇر بىلىملىك، تولا بىلىمسىز،
ئەقىلسىز تولادۇر، ئەقىللىق ئەزىز[54].

200 بىلىمسىز بىلىملىككە بولدى يېغى،
نادانلار ئالىمغا قارشى ھەر چېغى.

201 كىشىدىن ـ كىشىنىڭ تولا پەرقى بار،
بىلىمدۇر بۇ پەرق، سوز شۇ ئۇزرە بارار.

202 بىلىملىككە سوزلىدىم مەن بۇ سوزۇم،
بىلىمسىز تىلىنى بىلمەيمەن ئوزۇم.

203 بىلىمسىز بىلەن ھىچ سوزۇم يوق مېنىڭ،
ئەي ئالىم، ئوزۇم بىر قۇلۇڭمەن سېنىڭ.

204 سوزۇمنى دىگەلى سەندىن ئەيمىنىپ،
قويارمەن بۇ ئوزرۇمنى ئۇمىت قىلىپ.

205 سوز ئېيتقان كىشىلەر ئازار، ئالدىرار،
ئەقىللىق ئىشتىسە، تۇزەتىپ بارار.

206 بۇرۇندۇقلۇق ئول سوز توگە بۇرنىدەك،
ماڭار نەگە تارتسا ھىڭگان توگىدەك.

207 بىلىپ سوزلىگۇچى كىشى كوپ ئېرۇر،
ئۇنى بىلگۇچى ئەر ماڭا خوپ ئېرۇر.

208 پۇتۇن ياخشىلىقلار ئىلىم نەپىنى ئول،
بىلىم بىرلە تاپتى مىسال كوككە يول.

209 بىلىم بىرلە سوزلە پۇتۇن سوزنى سەن،
بۇيۇك بىل بىلىمى بىلەن ئەزنى سەن.

210 يېشىل كوكتىن ئىندى[55] قوڭۇر يەرگە سوز،
كىشى تاپتى قىممەت سوزى بىرلە ئوز.

B28

211 kixi kənli tüpsüz tənız təg turur
bilik yinqü sanī tüpində yatur

212 tənızdin qīkarmasa yinqü kixi
kərək yinqü bolsun kərək say taxī

213 yaoqīz yər katīndakī altun tax ol
kalī qīksa bəglər baxīnda tux ol

214 biliklig qīkarmasa bilkin tilin
yarutmaz anīn bilki yatsa yīlīn

215 ukuxlī bilikli ədi ədgü nən
kalī bulsa ixlət uqup kəkkə tən

216 nəgü tər əxitgil bu əl kənd bəgi
ukuxka bilikkə yətürmix əgi

217 azun tutoquka ər ukuxluoq kərək
bodun basoquka əg kərək həm yürək

218 ukux birlə tuttī azun tutoquqī
bilik birlə bastī bodun basoquqī

219 azunka apa inmixində bərü
ukuxluoq uru kəldi ədgü tərü

220 kayu ədtə ərsə bu kündə burun
bilikligkə təgdi bədükrək orun

221 ukux birlə aslur kixi artakī
bilik birlə süzlür bodun buloqakī

222 bu ikin ətüməsə kodoqīl bilik
kīlīqka təgürgil sən ətrü əlig

211 كشى كوڭلى تۈپسز دېڭىزدەك ئېرۇر،
بىلىم ئۇنچە ئوخشاش تۈۋىدە ياتۇر.

212 دېڭىزدىن چىقارمىسا ئۇنچە كشى،
قالۇر پەرقسز بولۇپ ئۇنچە ساي تېشى.

213 قوڭۇر يەر تېگىدە ئالتۇن ئىدى تاش،
گەر چىقسا بەگلەرگە بولۇر باشقا تاج.

214 گەر ئالىم ئىلمنى چىقارمىسا تىل،
يورۇتماس ئۇنىڭ ئىلمى ياتسمۇ يىل.

215 ئەقىل ۋە بىلىم ئول ئۇز نەرسىدۇر ئەڭ،
ئەگەر بولسا ئىشلەت، ئۇچۇپ كوككە تەڭ.

216 نىمە دەيدۇ ئەلنىڭ بېگى ئاڭلىغىل،
ئۇقۇشقا، بىلىمگە يۈگۈرتۈپ ئەقىل:

217 جاھان تۈتقىلى ئەر ئۇقۇشلۇق كېرەك،
كېرەك يۈرت سوراشقا ئەقىل ۋە يۈرەك.

218 ئەقىل بىرلە تۈتتى جاھان تۈتقۇچى،
بىلىم بىرلە تۈتتى ئەلنى سورغۇچى.

219 قاچانكىم جاھانغا چۈشۈپتۇ ئادەم،
ئاقىللار تۈزەپ كەلدى ياخشى نىزام.

220 قايۇ ۋاقتا بولسۇن، بۇ كۈندىن بۇرۇن،
بىلىملىككە تەگدى بۈيۈكرەك ئورۇن.

221 ئەقىللە ئېسىلغاي ئادەم ئەسكىسى،
بىلىمىلە بېسىلغاي خەلق پەتنىسى.

222 بۇ ئىككى يول بىلەن ئىش پۈتمىسە ھىچ،
بىلىمنى قويۇپ ئال قولۇڭغا قىلىچ.

223 bəgü bilgə bəglər boḍunḳa baxï
ḳïlïḳ birlə ạtmix biliksiz ixi

224 azun tutoḳuḳa ər uḳux bilsə kəḍ
boḍun basoḳuḳa ər bilik bilsə kəḍ

225 bu iki biriksə bolur ər tükəl
tükəl ər azunuoḳ təmam yạr tükəl

B29

226 apaṇ iki azun ḳolur ərsə sən
otï əḍgülük ol ḳïlur ərsə sən

227 ḳalï əḍgü bolmaḳ tiləsə ezüṇ
yorï əḍgülük ḳïl kəsildi sezüṇ

228 kixi mənṇü bolmaz bu mənṇü atï
anïṇ mənṇü ḳaldï bu əḍgü atï

A18

229 ezüṇ mənṇü ərməz atïṇ mənṇü ol
atïṇ mənṇü bolsa ezüṇ mənṇü ol

223 بىلىملىك، ئاقىل بەگ بولسا ئەل بېشى،
قىلىچ بىرلە تۈگەر بىلىمسىز ئىشى.

224 جاھان تۈتماق ئۈچۈن ئەرگە ئاڭ كېرەك،
ئەل-يۇرتنى سوراشقا بىلىم ئەڭ كېرەك.

225 بۇ ئىككى بىرىكسە بولۇر ئەر تولۇق،
تولۇق ئەر جاھان نېمەتىن يەر تولۇق.

226 ساڭا ئىككى دۇنيا گەر ئولسا تىلەك،
ئامالى ياخشىلىق ئېرۇر ئەيلىمەك.

227 ئەگەر ياخشى بولماق تىلەسەڭ ئوزۇڭ،
يۇرى، ياخشىلىق قىل، قوي ئوزگە سوزۇڭ.

228 كىشى مەڭگۈ بولماس، كى مەڭگۈ ئېتى،
شۇڭا مەڭگۈ قالدى بۇ ياخشى ئېتى.

229 ئوزۇڭ مەڭگۈ ئەرمەس، ئېتىڭ مەڭگۈ ئول،
ئېتىڭ مەڭگۈ ئولسا، ئوزۇڭ مەڭگۈ ئول.

9

ƏḌGÜLÜK ḲĬLMAḲ ƢGDISIN ASĬƣILARĬN AYUR

230 ḳalī bolsa əlgiṇ boḍunḳa uzun
ḳamuoɣ əḍgülük ḳil ḳilīnqīn səzün

231 yigitlik ḳaqar ol tiriglik uqar
bu tüx təg aẓundīn əzüṇ tərk kəqər

232 tiriglikni mün ḳīl asīoɣ əḍgülük
yarīn boloɣa əḍgü yəgü kəḍgülük

233 nəgü tər əxitgil kixi əḍgüsi
yorīp tīn toḳīoɣlī ahir əlgüsi

234 aẓunda nə yaṇlīoɣ ərən tooɣdī kər
bir anqa yorīdī yana əldi kər

235 kərək bəg kərək ḳul nə əḍgü əsiz
əzi əldi ərsə atī ḳaldī iz

236 saṇa təgdi əmdi kəzikqə orun
ḳamuoɣ əḍgülük ḳil sən əḍgü burun

توققوز ىنجى باب

ياخشلىق قىلماقنىڭ ھەممىسى ۋە پايدىسى بايلىندا

230 ئەگەر بولسا، خەلق ئۈزرە قولۇڭ ئۈزۈن،
ئەمەل سوزدە قىل ياخشىلىقنى پۈتۈن.

231 يىگىتلىك قاچار ئۇ، تىرىكلىك ئۇچار،
بۇ چۈشتەك جاھاندىن كىشى تېز كېچەر.

232 ھايات ــ دەسمىيە، پايدا ــ ئەزگۈلۈك[56]،
بولۇر ساڭا تاڭنا يىمەك ــ كەيگۈلۈك.

233 نىمە دەيدۇ ئاڭلا كىشى ياخشىسى:
تىنارلىق، ماڭارلىق ئاخىر ئولگۈسى.

234 جاھانغا نە ياڭلىغ ئەر تۇغۇلدى، كور،
بىر ئازلا يۈردى ــ دە، يەنە ئولدى، كور!

235 بەگ ئولسۇن ۋە يا قۇل يا ياخشى ــ ياماڭ،
ئۈزى ئولدى، قالدى ئېتىدىن نىشان.

236 ساڭا تەگدى ئەمدى بۇ نوۋەت ئورۇن،
قىلىپ سەن ياخشىلىق، ياخشى بول بۇرۇن.

237 tirig əlgü ahir təxəngü yạrig
kixi əlsə əḍgün kər atī tirig

238 iki türlīg at ol bu tildə yorīr
bir əḍgü bir ạsiz azunda ḳalīr

B30

239 ạsizkə səküx əḍgü əgdi bulur
əzünḳə baḳa kər ḳayusīn ḳolur

240 əzün əḍgü bolsa atīn əgdilig
ḳalī bolsa ạsiz səküx ay silig

241 səküxlüg nəlük boldī ẓəḥḥak otun
nəlük əgdi buldī fəridun ḳutun

242 biri əḍgü ərdi anī əgdilər
biri ạsiz ərdi anī səktilər

243 ạsizmü saṇa yạg azu əḍgümü
səküxmü ḳolur sən azu əgdimü

244 ḳayusīn tiləsə üḍürgil birin
ạsiz əḍgü bolsa əkünmə yarīn

245 muṇar mənẓətür səz sīnamīx kixi
sīnamīx kixi bildi ạl kün ixi

246 kixi əḍgü atīn kər alḳīx bulur
atīḳmīx ạsiz əlsə ḳaroḳīx bulur

247 nəqə mə sīnadīm ạsiz ḳīloḳuqī
ḳạtə bardī kündə üzüldi küqi

248 nəqə kərdüm ərsə ạsizlər ixi
ozu bolmadī ay biliklig kixi

237 تىرىك ئولۇر ئاخىر، توشەك بولۇر يەر،
تىرىكتۇر ئېتى، ياخشى بولسا ئەگەر.

238 كىشىدە ئىككى ئات، بۇ تىلدا يۈرۈر،
بىر ياخشى، بىر ئەسكى جاھاندا قالۇر.

239 يامانى سوكۇلۇر، ياخشى ماختىلۇر،
قاراپ كور ئوزۇڭگە قايۇسى ياقۇر!

240 ئوزەڭ ياخشى بولساڭ، ئېتىڭ ماختىلۇر،
ئەي ھۇشيار، يامان ئات بولسا سوكىلۇر.

241 يامان خۇيلۇق زاھاڭ[57] سوكۇلدى نىچۇن؟
نىچۇن ماختىنىلدى قۇتلۇق پەرىدۇن[58]؟

242 بىرى ياخشى ئەردى، ئۇنى ماختىدى،
يامان ئەردى بىرسى، ئۇنى قاغىدى.

243 يامانلىق كېرەكمۇ، ياخشىلىق ساڭا؟
قاغىشلىق كېرەكمۇ، ماختاشلىق ساڭا؟

244 قايۇسىن تىلەسەڭ، بىرىن تاللىغىن،
يامان ـ ياخشىلىققا ئوكۇنمە كېيىن.

245 بۇ ياڭلىغ سوز ئېيتتى سىناغان كىشى،
سىناغان كىشى ئۇ بىلەر ئەل ئىشى:

246 كىشى ياخشى ئات بىرلە ئالقىش ئالۇر،
يامان ئاتلىق ئولسا، ئۇ قارغىش ئالۇر.

247 نىچە مەن سىنادىم يامان قىلغۇچى
ئوتۇپ كۇنمۇ ـ كۇنلەر ئازايدى كۇچى.

248 كورۇپ قانچە ئوتتۇم، يامانلار ئىشى ـ
راۋاج تاپمىدى، ئەي بىلىملىك كىشى.

249 ąsizlik ot ol ot kəyürgən bolur
yolïnda kəqik yoḳ ətülgən bolur

250 kərü tursa bizdə oza baroquqï
ḳara tut ya bəglər azun tutoquqï

251 bularda ḳayu buldï ərsə bilik
olar urmïx eḍ kün azunḳa əlig

A19

252 bilik kimdə ərsə azun bəgləri
tərü əḍgü urmïx kixi yəgləri

253 bu kün mə kim əḍgü atansa kixi
olar boldï axnu ol əḍgü baxï

B31

254 bəgü bəg kim ərsə bilikkə yaḳïn
biliklig kixig ḳïlmïx əzkə yaḳïn

255 əlig urmïx ixkə baḳïp ixləmix
bilik ixkə tutmïx boḍun baxlamïx

256 ąlin ątmix ətrü bayumïx ḳara
ḳara baylïḳïn ḳïlmïx əzkə tura

257 atï əḍgü bolmïx atanmïx aḳï
aḳï əlsə atï tirig tąp uḳï

258 əlürin bilip ḳïlmïx əzkə ątik
bitip ḳoḍmïx atïn tirigkə bitik

259 bu kün kim oḳïsa olarïoq bilir
aṇar ətgünür andïn əḍgü kəlir

260 nəgü bar azunda bilikdə kəsüx
biliksiz tąsə ərkə kərksüz səküx

249 یامانلىق ئېرۇر ئوت، بۇ ئوت كويدۇرۇر،
ئوتۇشكە يولدا كېچىك يوق ئېرۇر.

250 كورەرسەنكى، بىزدىن بۇرۇن ئوتكۈچى،
ئاۋام خەلق ۋە يا بەگ جاھان تۇتقۇچى،

251 ئۇلاردىن بىلىملىك بولۇر قايسىسى،
بولۇپ ئوتتى دۇنيا-زامان ئىگىسى.

252 جاھان بەگلىرىدىن كىم ئالىم ئىكەن،
ئۇلار ياخشى قانۇن تۇزەپ، ئورلىگەن.

253 بۇ كۈندىمۇ ياخشى ئاتالغان كىشى،
ئەڭ ئاۋال ئېرۇر ئۇ ياخشىلار بېشى.

254 كىم ئاقىل خان ئولسا، بىلىمگە يېقىن،
قىلىپتۇر بىلىملىكنى ئوزگە يېقىن.

255 تۇتۇنغان ئىشنى بىلىپ ئىشلەر ئۇ،
بىلىمنى ئىشلىتىپ ئەلنى باشلار ئۇ.

256 تۇزەدى ئەلنى ئۇ، بېيىدى قارا،
خەلق بايلىغىن قىلدى ئوزىگە تۇرا[59].

257 چىقاردى ياخشى ئات، ئاتالدى سېخى،
سېخى ئولسە، ئېتىن تىرىك بىل تېخى.

258 ئولۇشنى بىلگەچ تەييارلىق قىلىپ،
قويۇپتۇر تىرىككە پۇتۇك، ئات يېزىپ.

259 بۇ كۈن، كىم ئوقاركەن ئۇلارنى بىلەر،
ئالۇر ئۇلگە ئۇندىن ياخشىلىق كېلەر.

260 جاھاندا نىمە بار بىلىمدىن قىممەت،
بىلىمسز دىسە ئەر ئۇچۇن بەكمۇ سەت.

261 nəgü tər əxitgil biliklig kixi
azunda sīnayu yətilmix yaxī

262 biliksizkə tərdə orun bolsa kər
bu tər əlkə sandī əlig buldī tər

263 kalī bilgəkə təgsə əldə orun
ol əl boldī tərdə takī kəd burun

264 bilikkə turur bu aqīrlīk kamuq
azunka kərək tər kərək əl kapuq

265 iki türlüg ol kər bu əşlī kixi
biri bəg biri bilgə yalnuk baxī

266 anīnda naru barqa yīlkī sanī
tiləsə munī tut tiləsə anī

267 sən əmdi kayu sən mana ay aqa
ikidə biri bol üqünqtə kaqa

268 kīlīq aldī biri bodunuq tüzər
kələm aldī biri yorīk yol süzər

B32
269 olardīn kalu kəldi ədgü tərü
kumaru turur təgsə koprur erü

270 elügdin tirigkə kumaru səz ol
kumaru səzüg tutsa asqī yüz ol

271 biliksiz karaqu turur bəlgülüg
ay kəzsüz karaqu bilik al ülüg

272 kixi kərki səz ol bu səz ək təlim
yorī ədgü səzlüg kixig eg tilim

261 نىمە دەيدۇ ئاڭلا بىلىملىك كىشى،
جاھاندا سىنالغان، يېتىلگەن يېشى:

262 بىلىمسىزگە تورده ئورۇن بولسا، كور،
بۇ تور بولدى پەگا، پەگا بولدى تور.

263 بولۇپ قالسا پەگا ئالىمغا ئورۇن،
بۇ پەگا بولۇر تور تېخى ئەڭ بۇرۇن.

264 بۇ ھورمەت پۇتۇنلەي بىلىمگە ئېرۇر،
ئۇ مەيلى ئىشكىتە يا تورده تۇرۇر.

265 ئىككى خىل ئېرۇر، كور، بۇ ئىسىل كىشى،
بىرى بەگ، بىرى ئالىم—ئىنسان بېشى.

266 بۇلاردىن بولەكنى سەن يىلقى سانا،
تىلەسەڭ بۇنى تۇت، ئۇنى سەن ۋە يا.

267 ئوزۇڭ قايسىسى سەن ماڭا تىلىڭ ئاچ،
ئىككىدىن بىرى بول، ئۇچىنچىدىن قاچ!

268 ئېلىپ قولغا قىلىچ، بىرى ئەل تۇزەر،
قەلەم بىرلە بىرسى، ھەق يول كورسىتەر.

269 ئۇلاردىن قېلىپ كەلدى ياخشى نىزام،
مىراس بۇ، كىم ئالسا، ئۇ ئورلەر تامام.

270 ئولۇكتىن تىرىككە مىراستۇر بۇ سوز،
مىراس سوزنى تۇتسا بولۇر پايدا يۇز.

271 بىلىمسىز ئېرۇر ئۇ قارغۇ بەلگۈلۈك،
ئەي كوزسىز، بىلىمدىن سەن ئالغىن ئۇلۇگ[60]

272 كىشى كوركى سوزدۇر، كوپتۇر سوز تۇرى،
تىلىم، ماختا خۇش سوز كىشىنى، يۇرى!

273 məšəl kəldi türkqə muŋar mənzətür
anī səzlədim mən munu yaŋzatur

274 uḳux kərki til ol bu·til kərki səz
kixi kərki yüz ol bu yüz kərki kəz

275 tili birlə yalŋuḳ səzi səzlənür
səzi yaḳxī bolsa yüzi suvlanur

276 kərü barsa əmdi bu türk bəgləri
azun bəglərində bular yəgləri

277 bu türk bəglərində atī bəlgülüg
toŋa alp ər ərdi ḳutī bəlgülüg

278 bəḍük bilki birlə əküx ərdəmi
biliklig uḳuxluoɣ boḍun kəḍrümi

279 nə əḍrüm nə kəḍrüm nə ərsig ərən
azunda tətik ər yəḍi bu jəḥan

280 təziklər ayur anī əfrasiyab
bu əfrasiyab tuttī əllər talap

281 əḍi artuḳ ərdəm kərək əg bilik
azun tutoɣuḳa ətrü sunsa əlig

282 təziklər bitikdə bitimix munī
bitikdə yoḳ ərsə kim uḳoɣay anī

A20
283 əḍi yaḳxī aymīx azīoɣlīoɣ kür ər
azīoɣlīoɣ ərən bərk tügünlər yazar

284 miŋ ərdəm kərək bu jəḥan tutoɣuḳa
kər arslan kərək bu ḳulan basoɣuḳa

273 كېلۈر بۇڭا ئوخشاپ تۈركچە مەسەل،
بۇنى ئېيتايىن مەن مۇشۇ يەردە دەل:

274 ئەقىل كوركى تىلدۇر، بۇ تىل كوركى سوز،
كىشى كوركى يۈزدۇر، بۇ يۈز كوركى كوز.

275 كىشى تىل بىلەن دەر سوزىنى ئوزى،
سوزى ياخشى بولسا، يورۇيدۇ يۈزى.

276 بۇ تۈرك بەگلىرىگە سېلىنسا نەزەر،
جاھان بەگلىرىنىڭ ياخشىسى شۇلەر.

277 بۇ تۈرك بەگلىرىدىن ئېتى بەلگۈلۈك،
توڭا ئالپ ئەر[61] ئىدى بەختى بەلگۈلۈك.

278 ئىلىمدە بۇيۇك، كوپ پەزىللىك دىلى،
بىلىملىك، ئەقىللىق، خەلقىنىڭ خىلى.

279 ئىدى ئۇ سەرەـخىل، زىرەك ئەر ئوغلان،
دۇنياغا زىرەكلەر بولۇر ھوكۇمران.

280 تاجىكلار ئۇنى دەيدۇ ئەفراسياپ،
بۇ ئەفراسياپ تۇتتى ئەللەر تالاپ.

281 جاھاننى تۇتاي دەپ سۇنۇشقا ئىلىگ،
كېرەك كوپ پەزىلەت بىلەن كوپ بىلىك.

282 تاجىكلار كىتاپتا پۇتۇپتۇ بۇنى،
كىتاپقا پۇتمىسە، كىم ئۇققاي ئۇنى.

283 ئەجەپ ياخشى ئېيتقان جەسۇر باتۇر ئەر،
جاسارەتلىك ئەر چىڭ تۇگۇننى يېشەر.

284 پەزىلەت كېرەك مىڭ تۇتۇشقا جاھان،
قۇلان تۇتقىلى، كور، كېرەك ئارسلان.

B33

285 azunqïka ərdəm kərək min tümən
anïn tutsa əl kün kətərsə tuman

286 kïlïq ursa pïqsa yaoqï boynïnï
tərü birlə tüzsə əli boḍnïnï

285 هوكۇمدارغا خىسلەت كېرەك مىڭ تۇمەن،
ئۇنۇڭلە تۇتسا ئەل، يوقالۇر تۇمان.

286 قىلىچ بىرلە كەسسۇن يېغى بوينىنى،
قانۇن بىرلە تۇزسۇن ئېلى ـــ خەلقىنى.

10

BILIK UQUX ƏRDƏMIN ASÏƢÏN AYUR

287 tiləkim səz ərdi ay bilgə bəgü
uquxuƣ bilikig əzüm səzləgü

288 uqux ol yula təg qaranqu tüni
bilik ol yaruqluq yarutti-sąni

289 uquxun aƣar ol bilikin bəḍür
bu iki bilə ər aƣïrlïq kərür

290 munar pütməsə kər bu nuxin rəwan
uqux kəzi birlə yarutti jəḥan

291 tərü tüz yorïtti bayudï boḍun
atïn əḍgü qïldï ol əḍgü əḍün

292 munar təgdi mundaƣ biliklig səzi
tamudïn yïrar tąp tamuluq əzi

293 kiqig ooƣlanïƣ kər uquxqa ulam
yaxï yətməginqə yorïmaz qïlam

توققىزىنچى باب

بىلىم ئىگىلەش ئۈستىدە ئۇزۇن ۋە پايدىلىق بايانلار

287 تىلەكىم ئىدى سوز، ئەي ئالىم ھېكىم،
ئەقىل ۋە بىلىمدىن سوزلەش مەقسىدىم.

288 ئەقىلدۇر چىراقتەك قاراڭغۇ تۈنى،
بىلىم — ئۇ يوروغلۇق، يوروتقاي سېنى.

289 ئوسەر ئەر ئەقىلدىن، بىلىمدىن بۇيۇر،
بۇ ئىككى بىلەن ئەر قەدىرلىك بولۇر.

290 ھۇڭا پۇتمىسەڭ كوركى، نوشىن راۋان[62]،
ئەقىل كوزى بىرلە يوروتتى جاھان.

291 بېيىدى ئېلى، توز يوروتكەچ نىزام،
ئەجىپ ياخشى ۋاقتا قويۇپ ياخشى نام.

292 دىمىش بىر ھېكىم سوز ئۇنىڭغا ئاتاپ،
دەۋزىخى بولسىمۇ ئاڭا يوق ئازاپ.

293 كودەككە قارا، ئۇ تاپۇر ئەقىل ھەم،
يېشى تولمىغۇنچە يوروتمەس قەلەم.[63]

294 uḳuxlɥoɣ kixi kər ḳarïsa munar
uḳux kətti tạp ḥəm ḳələm mə tïnar

295 ḳalï tạlvə ursa kər əlsə kixi
əlüm yoḳ aṇar ḥəm bạrilməz xixi

296 nəgülük tạsə sən uḳuxsuz turur
uḳuxsuz kixilər ülügsüz turur

297 uḳuxḳa turur bu aoɣïrlïḳ ạtik
uḳuxsuz kixi bir avuqqa tətik

298 kərü barsa yaḳxï ayur bu səzüg
uḳuxsuz biliksiz bəḍütməz əzüg

B34
299 kərü barsa barqa urur bu kəḍük
uḳuxluoɣ biliklig kər əşlï kəḍ ək

300 uḳux bolsa əşlï bolur bolsa ər
bilik bolsa bəglik ḳïlur ḳïlsa ər

301 kimiṇdə uḳux bolsa əşlï bolur
ḳayuda bilik bolsa bəglik bulur

302 yaoɣïz yạr əzə yalṇuḳ ooɣlï əlig
kətürdi ḳamuoɣḳa yətürdi bilik

303 uḳux birlə əşlï atanur kixi
bilik birlə bəglər ạtər ạl ixi

304 tümən miṇ tü ərdəm əküx əgdilər
uḳux birlə ḳïlmïx üqün əgdilər

305 uḳux azïn azlanma asoɣï əküx
bilik azïn azlanma ərkə kəsüx

294 ئەقللىق كىشى ھەم قېرىسا ئازار،
ئەقىل كەتتى دەپ ھەم قەلەممۇ تىنار.

295 ئەگەر تەلۋە بىر ئەرنى ئولتۇرسە راس،
ئۇنىڭغا ئولۇم يوق، ئېلىنماس قىساس.

296 نىمىشقا دىسەڭ، ئۇ ئەقلسىز ئېرۇر،
ئەقلسىز مۇكاپات، جازاسىز ئېرۇر.

297 ئەقلدىن بولەككە ھورمەت بولمىغاي،
ئەقلسىز ئادەم ئۇ بىر ئۇچۇملا لاي.

298 قاراپ كور، مۇنۇ سوز ياخشى ئېيتىلغان:
ئوزىنى بۇيۇتمەس ئەقلسىز نادان.

299 ھەر كىمنىڭ كىيىمى بولۇر ئۇستىدە،
ئەقللىق، بىلىملىك ئەزىز ئەسلىدە.

300 ئەقىل بولسا، ئىسىل بولۇر بولسا ئەر،
بىلىم بولسا، بەگلىك قىلۇر قىلسا ئەر.

301 ئەقىل كىمدە بولسا، بولۇر ئۇ ئىسىل،
بىلىم كىمدە بولسا، بولۇر خان ئۇ، بىل.

302 كىشى ئوغلى سۇندى قوڭۇر يەرگە قول،
بىلىم بىرلە تاپتى ھەر نەرسىگە يول.

303 ئەقىل بىرلە ئىسىل ئاتىلۇر كىشى،
بىلىم بىرلە بەگلەر قىلۇر ئەل ئىشى.

304 تولا ئالقىش ئالغان تۇمەن پەزىلەر،
قىلىنغاچ ئەقىل بىرلە ماختالدىلەر.

305 ئەقىل ئازىنى ئاز دىمە، نەپئى كوپ،
بىلىم ئازىنى ئاز دىمە، قەدرى خوپ.

306 bu tərt nən azīn azқa tutma nəgü
bəgü səzləmix səz əxitgü əgü

307 bu tərttə biri ot birisi yaoqī
üqünqi ig ol kər tiriglik aoqī

308 basasī bilik ol bularda biri
bu tərt nən uquz tutma yüksək təri

309 bu təgmə biri asoqī yasī təlim
qayusī bərim təg qayusī alīm

310 bilik kimya təg ol nən irklü turur
uқux ordusī ol nən üglü turur

311 yīparlī bilikli tənī bir yanī
tutup kizləsə bolmaz əzdə ənī

312 yīpar kizləsə sən yīdī bəlgürər
bilik kizləsə sən tilig ülgülər

A21
313 bilik baylīқ ol bir qīoqay boloqusuz
təgip ooqrī təvlig anī aloqusuz

314 kixən ol kixikə bilik həm uқux
kixənlig yaraoqsīzқa barmaz əküx

B35
315 səvügrək atīn ər kixənlig tutar
kərəklig atīn kər küdəzlig tutar

316 kixənlig kürəməz kərəkqə yorīr
tuxaoqlīoq yīramaz tiləkqə barīr

317 uқux ol sanə ədgü andlīoq adax
bilik ol sanar kəd baoqīrsaқ qadax

306 هېكمـلەر سوزىنى ئىشىت ۋە چۈشەن،
بۇ توت نەرسە ئازىنى ئاز دىمە سەن:

307 بۇ توتنىڭ بىرى ئوت، بىرىدۇر يېغى،
ئۇچىنچى، كېسەللىك ـ ھايات تۈزىغى.

308 ئۇلاردىن كېيىنكى بىرىدۇر ئىلىم،
بۇ توتنى بوش كورمە، بەكمۇ مۇھىم.

309 بۇلاردا بولۇر كوپ پايدا يا زىيان،
بېرىم يا ئېلىمدەك بولۇر ھەر قاچان.

310 بىلىم كىمىيادەك[64] يىغار نەرسىنى،
ئەقىلدۇر سارايى، يىغار ھەممىنى.

311 ئىپار بىرلە بىلىم كېتەر ئوخشىشىپ،
تۇتۇپ بولماس ئۇنى ئوزدە يوشۇرۇپ.

312 ئىپارنى يوشۇرساڭ، بويى بىلدۇرەر،
بىلىمنى يوشۇرساڭ، تىلىڭ كورستەر.

313 بىلىم بايلىق ئول، گادايلاشمايدىغان،
قاراقچى ۋە ئوغرى ئالالمايدىغان.

314 كىشىگە ئەقىل ۋە بىلىمدۇر كىشەن،
يامانلىق قىلالماس ئەر كىشەن بىلەن.

315 كىشى ياخشى ئاتنى كىشەنلەپ تۇتار،
كېرەكلىك ئېتىنى كۇزەتىپ تۇرار.

316 كىشەنلىك قاچالماس، كېرەكچە يۇرۇر،
تۇشاغلىق كېتەلمەس، تىلەكچە بولۇر.

317 ئەقىلدۇر ساڭا ئانت قىلىشقان ئاداش،
بىلىم چىن مېھرىۋان ساڭا قېرىنداش.

318 biliksizkə bilki ḳilïnqï yaoqï
aḍïn bolmasa tap bu iki qooqï

319 muṇar mənzətü kəldi türkqə məŝəl
oḳïoqïl munï sən kəṇül əgkə al

320 uḳuxluoq kixikə əxi tap uḳux
biliksiz kixikə atï tap səküx

321 bilikligkə bilki tükəl ton ax ol
biliksiz ḳilïnqï yavuz ḳoldax ol

322 uḳuxluoq kəḍ ər əvkə əzdin yïrat
biliklig bəg ər puxma əḍgü ḳil at

323 bu iki bilə ixkə yaḳma əvə
ḳalï yaḳsa ḳildïṇ tiriglik yava

324 əkünqlüg bolur tutxï əvkə ixi
yazuḳluoq bolur ixtə puxsa kixi

325 amulluḳ kərək ərkə ḳilḳï oṇay
ərüglük kərək bəgkə tooqsa kün ay

326 tüzünlük kərək ḥəm biliklig kərək
uḳuxluoq kərək ḥəm biliklig kərək

327 uḳuxluoq kərək kəḍ əḍürsə kixig
biliklig kərək kəḍ pütürsə ixig

328 yaraoqlïoq yaraoqsïznï tətrü kərüp
kərəklig kərəksizni kərtü sorup

329 aḍïrsa əḍürsə səqə bilsə əz
ḳamuoq ix iqində yitig tutsa kəz

318 نادانغا يېغىدۇر بىلگەن-ئەتكىنى،
يېتەر شۇ ئىككىنىڭ جىدەل-غەلىيىنى.

319 بۇنۇڭ ئوخشاپ كېلەر تۈركچە مەسەل،
ئوقى ھەم كوڭۇلدە بۇنۇڭ قىل ئەمەل:

320 ئاقىلغا ئوز ئەقلى ئەشلىككە[65] يارار،
نادانغا ئېتى بەس، قاغىش ياغدۇرار.

321 بىلىملىككە ئىلمى تولۇق تون ۋە ئاش،
بىلىمسىزگە قىلقى يامان بىر ئاداش.

322 ئەي ئاقىل، غەزەپنى قىل ئوزدىن يىراق،
ئاچچىقتىن يىراق بول، ئال ياخشى ئاتاق.

323 بۇ ئاچچىق، غەزەپتىن سەن ئەيلە ھەزەر،
يېقىن كەلسەڭ ئولغاي ھاياتىڭ خەتەر.

324 غەزەپلىك ئىشىڭ ئۇ پۇشايمان بېرۇر،
قىزىققانلىق ئولساڭ ئىشىڭ بۇزۇلۇر.

325 كىشىگە چىداملىق، ئېغىرلىق كېرەك،
كۈن-ئاي تۇغسا بەككە تەمكىنلىك كېرەك.

326 يۇمشاقلىق كېرەك ھەم سىلىغلىق كېرەك،
ئاقىل ھەم بىلىملىك بولماغلىق كېرەك.

327 ئەقىل كوپ كېرەكتۇر، تاللاشقا كىشى،
بىلىم بەك كېرەكتۇر، قىلىشقا ئىشى.

328 ياراملىق، يارامسىزنى ئايرىپ كورۇپ،
كېرەكلىك، كېرەكسىزنى ئوبدان تونۇپ،

329 راسا تاسقىسا چىڭ، ئېنىق تاللىسا،
پۇتۇن ئىشقا ئوتكۇر نەزەر تاشلىسا؛

330 bolur ətrü ixlər pütün ḥəm pïxïoɣ
biliklig kixilər pïxïoɣ yər axïoɣ

331 tiləkkə təgir ol bu.yaŋlïoɣ kixi
ikigü azunda ətiklig ixi

332 puxaḳlïḳ bilə ərkə əvkə yavuz
bu iki bilə tutqï əmgər ət əz

333 əxitgil nəgü tər bəgü bilgə təŋ
bu səz ixkə tutoɣïl aya ḳïzoɣu əŋ

334 puxï bolsa yalŋuḳ biliksiz bolur
ḳalï əvkə kəlsə uḳuxsuz ḳïlur

335 puxïlïḳ yavuz ərkə əltür bilik
otunluḳ ḳïlur puxsa ḳïlḳï silig

336 əxitgil nəgü tər biliklig kixi
biliklig səzi qïn səvüg jan tuxï

337 bu bir ḳaq nəŋ ol kər kixikə yavuz
munï bilsə yalŋuḳ ïlïḳar ət əz

338 bularda birisi bu til yaloɣanï
munïŋda basasï səzüg ḳïyoɣanï

339 üqünqi taḳï bir bor iqsə səvə
səziksiz bu ər boldï birtəm yava

340 taḳï biri ərkə bu arḳuḳ ḳïlïnq
bu arḳuḳ ḳïlïnqlïoɣḳa bolmaz səvinq

341 yana bir arïoɣsïz bu ḳïlḳï otun
kixilər əvində bu ḳoprur tütün

330 شۇ چاغدا بولۇر ئىش پۈتۈن ۋە پىششىق،
بىلىملىك كىشى يەر ئېشىنى پىششىق.

331 يېتەدۇر تىلەككە ئاشۇنداق كىشى،
چۈشەر ئىككى دۇنيادا يولغا ئىشى.

332 غەزەپ بىرلە ئاچچىق كىشىگە يامان،
چېكەر تەن ھەمىشە بولاردىن زىيان.

333 ئىشتىكىن، نىچۈك قىلدى ئالىم خىتاپ،
بەختلىك كىشى ماڭ بۇ سوزگە قاراپ:

334 قىزىققان بولسا ئىنسان بىلىمسىز بولۇر،
غەزەپلەنسە ئادەم ئەقلدىن قالۇر.

335 غەزەپ ئەرگە يامان، بىلىم كەتكۈزۈر،
غەزەپتە يۇمشاقمۇ قوپاللىق قىلۇر.

336 نىمەدەر بىلىملىك كىشى ئاڭلىغىن،
بىلىملىك سوزى تەڭ شىرىن جانغا چىن:

337 بۇ بىر نەچچە نەرسە كىشىگە ياۋۇز[66]،
بۇنى قىلسا كىشى بۇزار ئوزنى-ئوز:

338 بىرى يالغان ئېيتماق ئېرۇر سوزىدە،
ئىككىنچى، تۇرماسلىق قىلغان ۋەدىدە؛

339 ئۈچىنچى، ھاراققا بولۇش مۇپتىلا،
بۇ ئەر ئومرى شەكسىز كېتەر بوشقىلا.

340 يەنە بىرسى كاجلىق، جاھىللىق قىلىش،
جاھىللىق جاھاندا ياشاتمايدۇ خۇش.

341 ئېرىغسىز قىلىقىنىڭ بىرى قوپاللىق،
قىلۇر ئۇ كىشىلەر ئويىن توزانلىق.

342 yana bir tili ạl puxī əvkəlig
ulītur kixig səksə aqsa tilig

343 bu ḳaq nəṇ biriksə birəgü əzə
anīṇdīn yīrar ol īḍuḳ ḳut təzə

344 bolu bạrməz əvrən baxī təzginür
anīṇ birlə ḳīlḳī yaṇī təzginür

B37
345 yorī əḍgülük ḳīl ay əḍgü kixi
ạtiklig bolur tutqī əḍgü ixi

A22
346 nəgü tạr əxit əmdi ḳīlḳī silig
sīnayu təgip ạlkə sunmīx əlig

347 ḳarīmaz bu əḍgü nəqə yīllasa
ạsizlik əḍikməz nəqə əḍləsə

348 yaxī ḳīsoḳa ạsiz əkünqün ḳarīr
uzun yaxlīoḳ əḍgü əkünqsüz yorīr

349 tiləkin bulur əḍgü kündə yaṇī
ạsiznīṇ küniṇə miṇ artar muṇī

342 بىكارغا چىچىلىپ، ئاچچىغلاش بىرى،
تىلىن ئاچسا يارا بولۇر ئەل دىلى.

343 كىشىدە يىغلىسا بۇ نەرسىلەر گەر،
مۇبارەك سائادەت ئۇنىڭدىن تېزەر.

344 پەلەكمۇ يار ئولماس، بېشى ئايلىنار،
بۇنىڭلە خۇلقىمۇ ئىزىدىن چىقار.

345 يۇرى، ياخشىلىق قىل ئەي ياخشى كىشى،
ئوڭۇشلۇق ھامانە ياخشىنىڭ ئىشى.

346 نىمە دەر ئىشتىكىن مۇلايىم كىشى،
سىناپ ئالغۇچى قولىغا دولەت ئىشى:

347 قېرىماس ياخشىلار يىل ئوتكەن بىلەن،
تۇزەلمەس يامان، مىڭ تۇزەتكەن بىلەن.

348 يامان—ئومرى قىسقا، ئوكۇنچىتە قېرۇر،
ئۇزۇن ياشلىق، ياخشى ئوكۇنچسىز يۇرۇر.

349 تىلەككە يېتەر ياخشى كۇندە يېڭى،
كۇنىگە مىڭ ئارتار يامانىنىڭ مۇڭى.

11

KITAB ATÏ YƏRÜGIN YƢMƏ AVUQƣALÏKĶÏN AYUR

350 kitab atï urdum ķutaḍoɣu bilik
ķutaḍsu okïoɣlïķa tutsu əlig

351 səzüm səzlədim mən bitidim bitik
sunup iki azunnï tutoɣu əlig

352 kixi iki azunnï tutsa ķutun
ķutaḍmïx bolur bu səzüm qïn pütün

353 bu kün tooɣdï ƣlig tƣdim səz baxï
yərügin ayayïn ay əḍgü kixi

354 basa aydïm əmdi bu ay toldïnï
anïnḍïn yaruyur ïḍuk ķut küni

355 bu kün tooɣdï tƣgli tərü ol kəni
bu ay toldï tƣgli ķut ol kər anï

ئون بىرىنچى باپ

كىتابنىڭ نامى، مەسىۋە مۇئەللىپنىڭ نۇرقىلىغىنى بىيتقانلىغى بايانىدا

350 كىتاپ نامى قويدۇم قۇتادغۇ بىلىك،
قۇتاتسۇن ئوقۇچىغا تۇتسۇن ئىلىگ.

351 سوزۇم سوزلىدىم مەن، پۇتىدىم بىتىك،
سۇنۇپ ئىككى دۇنيانى تۇتسۇن ئىلىگ.

352 كىشى تۇتسا بەخت بىرلە ئىككى جاھان،
بەختلىك بولۇر، بۇ سوزۇم چىن ھامان.

353 بۇ كونتۇغدى ئىلىگنى قىلدىم سوز بېشى،
ئىزاھلاي بۇنى ھەم، ئەي ياخشى كىشى.

354 ئۇنىڭ كەينىدىن ئېيتتىم ئايتولدىنى،
يورۇيدۇ ئۇنىڭدىن سائادەت كۇنى.

355 بۇ كۇنتۇغدى توپ-توغرا قانۇن ئوزى،
بۇ ئايتولدى—بەخت ھەم سائادەت سوزى.

356 basa aydïm əmdi kər egdülmixig
uqux atï ol bu bəḍütür kixig

357 anïnda basasï bu oḍoqurmïx ol
munï ‘aqibət tạp əzüm yormïx ol

B38

358 bu tərt nən əzə səzlədim mən səzüg
oqïsa aqïloqay yitig qïl kəzüg

359 səvinqin yorïoqlï ay əḍgü yigit
səzümni yava qïlma kənlün əxit

360 qatïoqlan yanïlma kənilik yolïn
yigitlik yava qïlma asoqïn alïn

361 kəsüx tut yigitlik kəqər sạndə tərk
qaqar bu tiriglik nəqə tutsa bərk

362 sənïndə bar ərkən yigitlik küqi
yava qïlma ta‘ət tapuoq qïl tuqï

363 küsərmən yigitlikkə əknür əzüm
əkünqüm asïoq yok kəsər mən səzüm

364 kimin qïrqta kəqsə tiriglik yïlï
əsənləxti ərkə yigitlik tili

365 təgürdi manə əlgin əlig yaxïm
quoqu qïldï quzoqun tüsi təg baxïm

366 oqïr əmdi altmïx manar kəl tạyü
pusuoq bolmasa bardïm əmdi naru

367 kimin yaxï altmïx tükətsə saqïx
tatïoq bardï andïn yayï boldï qïx

356 كېيىن ئېيتتىم ئەمدى ئوگدۇلمىشىن،
ئەقىلنىڭ ئېتى ئۇ، زورايتۇر كىشىن.

357 كېيىن ئېيتتىم ئودغۇرمىش ئۇزرە سوزۇم،
ئۇنى ئاتىدىم "ئاقىۋەت" دەپ ئوزۇم.

358 سوزۇم ئۇشبۇ توت نەرسە ئۇستىدەدۇر،
ئوقۇساڭ دىققەتلە، مەنا ئاچىلۇر.

359 خوشاللىقتا يۇرگەن ئەي ياخشى يىگىت،
سوزۇمنى زايا قىلما، ئوبدان ئىشىت.

360 تىرىش، توغرا يولدىن ئاداشما ھامان،
يىگىتلىك كەتمىسۇن بىكار، پايدىلان!

361 ئەزىز توت يىگىتلىكنى، تېز كەتكۇسى،
توتساڭمۇ قانچە چىڭ، ئاخىر قاچقۇسى.

362 سېنىڭدە بار ئىكەن يىگىتلىك كۇچى،
زايە قىلما، بول تائەت، خىزمەت قىلغۇچى.

363 بۇ ياشلىقتا ھەسرەتتە پۇشايمان ئوزۇم،
پۇشايماندا يوق پايدا، كەستىم سوزۇم.

364 قىرىقتىن ئوتسە كىمنىڭ تىرىكلىك يىلى،
ۋىدالاشتى ئۇندىن يىگىتلىك تىلى.

365 تەككۇزدى ماڭا قولىن ئەللىك يېشىم،
قوغۇ[67] قىلدى قۇزغۇن توسدەك بېشىم.

366 مېنى قىچقىرىپ ئاتىمىش، دەيدۇ ئۇ كەل!
بارارمەن ئەگەرچە يەتمىسە ئەجەل.

367 ئەگەر تولسا ئاتمىشقا ئادەم يېشى،
كېتىپ زەۋق، ئۇنىڭ يازى بولۇر قىشى.

368 otuz yïoqmïxïn yandru aldï əlig
nəgü qïloqay altmïx təgürsə əlig

A23

369 nəgü qïldïm ərki əlig mən saŋa
nəlük türdüŋ əmdi bu əqkə maŋa

370 tatïoq ərdi barqa yigitlik ixim
aoqu qïldï əmdi maŋa yər axïm

371 boḍum ərdi oq təg kəŋül ərdi ya
kəŋül qïloqu oq təg boḍum boldï ya

372 yigitlik nəgü yïoqdï ərsə maŋa
qarïlïq kəlip aldï kəlgəy saŋa

B39

373 aya qərgüqi kəl məni qərgülə
yïl ay tutoqunï boldum əmgək bilə

374 kixənsiz külündi maŋumaz aḍaq
tünərdi yarumaz kərügli qaraq

375 tatïoq bardï əqti quruoqsaq otï
yïradï məniŋdin yigitlik atï

376 oḍunoqïl ay kəkqin əlümkə anun
bu kəqmix künüŋkə sïoqït qïl ünün

377 kəqip bardï əḍ kün yavalïq bilə
bu qalmïx künüŋ birlə 'uẓrüŋ tilə

378 ay muŋsuz iḍim məŋü tutqï tirig
əlümkə tərüttüŋ bu sansïz tirig

379 tilər mən səniŋdin du'am bu səzün
tirig tutoqïl anqa yaxïm qïl uzun

368 ئوتتۇز يىققاننى ئالدى ئەللىك مانا،
قولىن ئۇرسا ئاتمىش نەقىلغاي تاڭا.

369 نىمە قىلغان ئەردىم ئەي ئەللىك ساڭا،
نىمە شۇنچە سەن ئوچ ساقلىدىڭ ماڭا.

370 يىگىتلىكتە تاتلىق ئىدى ھەر ئىشىم،
ئوغا قىلدى ئەمدى مېنىڭ يەر ئېشىم.

371 بويۇم ئىدى ئوقتەك، كوڭۇل ئىدى يا،
كوڭۇلنى قىلغۇچە ئوق، بويوم بولدى يا.

372 يىگىتلىك نىمە يىققان بولسا ماڭا،
قېرىلىق كېلىپ ئالدى، كەلگەي ساڭا.

373 ئايا، كەل نىجاتچىم، قۇتۇلدۇر مېنى،
بولۇپمەن جاپادا يىل، ئاي تۇتقۇنى.

374 كىشەنسىز پۇكۇلدى، ماڭالماس پۇتۇم،
قارايدى ــ يورىماس بولۇپ نۇر كوزۇم.

375 كېتىپ زەۋق، ئوچتى ھەم كوڭۇلنىڭ ئوتى،
ئۇزاقلاشتى مەندىن يىگىتلىك ئېتى.

376 ئويغان ئەي بوز چاچلىق، ئولۇمگە ئىشەن،
بۇ كەچمىش كۇنىڭگە يىغلا ھەم ئوكەن.

377 ئوتۇپ كۇن بىكارغا، تۇگىدى ھايات،
بۇ قالمىش كۇنىڭنى تەۋبىلە ئۇزات.

378 ئەي ئىگەم سەنلا مەڭگۇ مۇڭسىز تىرىك،
ياراتتىڭ ئولۇمگە بۇ سانسىز تىرىك.

379 دۇنيا بىرلە سەندىن تىلەيمەن شۇنى،
ئۇزارتىپ يېشىمنى، تىرىك قىل مېنى.

380 sənindin qolup küq bu səz baxladīm
təkəl qīloquqa küq sən ək bir iḍim

381 tilim tīnma əggil yaratīoqlīnī
yaraoqsīznī mạndin yīratīoqlīnī

382 əḍürdi tərütti yarutti kənül
kəni yol əzə tuttī kənlüm amul

383 qaranquda ərdim yarutti tünüm
tünəriktə ərdim tooqurdī künüm

384 azīp yügrür ərdim ayu bạrdi yol
kəyər ərdim otqa küḍəzməsə ol

385 əḍürdi aḍīrdī kətürdi mạni
azuqlar yolīndīn qạtərdi mạni

386 kənülüg bəzədi yaruqluq bilə
tilimni bəzədi tanuqluq bilə

B40

387 kənül bạrdi kəz ḥəm uqux əg bilık
aqa bạrdi səzüm yorīttī tilig

388 ḥəbib savqī yolī mạni yəttəqi
ol ol savqī bolsu əlig tuttaqī

389 bu barqa iḍim fəẓlī ərdi qamuoq
aoqīrladī mạntəg tapuoqsuz quluoq

390 munīn xükri əmdi nətəg ətəyin
tirig bolsa əzüm yīlīn ḥəm ayīn

391 ilaḥi bilür sən bu ʻajizlīqīm
sanar oq aqar mən munum ḥəm taqīm

380 بۇ سوز باشلىدىم سەندىن تىلەپ مەدەت،
تاماملاشقا سوزۇم ماڭا بەر قۇۋۋەت.

381 تىلىم تىنما، ماختا ياراتقۇچىنى،
يامانلىقنى مەندىن يوقاتقۇچىنى.

382 ئۇ تاللاپ ياراتتى، يورۇتتى دىلىم،
ئىمان بىرلە تېچ يولنى تاپتى دىلىم.

383 قاراڭغۇدا ئەردىم، يورۇتتى تۇنۇم،
زۇلمەتتە ئىدىم مەن، تۇغۇلدى كۇنۇم.

384 يۇرەتتىم ئېزىپ مەن، ئۇ كورسەتتى يول،
كويەتتىم مەن ئوتتا، قۇتۇلدۇردى ئول.

385 كوتەردى، تاللىدى، ئايرىدى مېنى،
ئازغىنلار يولىدىن قايرىدى مېنى.

386 بىزەتتى دىلىمنى يورۇقلۇق بىلە،
تىلىمنى بىزەتتى گۇۋالىق بىلە.

387 ئۇ بەردى كوڭۇل، كوز، بىلىم، ئاڭ، ئەقىل،
سوزلەشكە يول ئاچتى، راۋان قىلدى تىل.

388 ھەبىپ[68] ئەلچى يولى كىپايە ماڭا،
شۇ ئەلچىلا بولسۇن ماڭا باشپانا.

389 بۇ ھەممە ئىگەمنىڭكى پەزلى ئىدى،
مېنىڭدەك ئاسى قۇلىنى قەدىرلىدى.

390 بۇنىڭ شۇكرىنى مەن نىچۇكمۇ ئوتەي،
ئەگەرچە ياشاسامۇ يىللار ۋە ئاي.

391 ئىلاھا بىلەرسەن بۇ ئاجىزلىغىم،
ئاچارمەن ساڭا بار مۇشكۇلۇم، غېمىم.

392 qīlumaz ma xükrüŋ saŋa mən birə
məniŋdin xükür kīl saŋa sən sira

393 kəni yol əzə tüz tuta bər məni
suqulma məniŋdin bu'iman tonī

394 tənimdin qīqarda məniŋ bu janīm
xəḥadət bilə kəsgil ahir tīnīm

395 əzüm qalsa yalŋuz qara yər qatīn
maŋar īḍoqīl anda əküx rəḥmətin

396 tapuoqsuz quluŋ mən yazuqum əküx
əzuŋ fəẓlī birlə kəqür ay kəsüx

397 qamuoq mü'minīoq sən təzü yarlīqa
yarīnqī bəqadīn bu kün qīl liqa

392 قىلالمايمەن ساڭا مەن لايىق شۇكۇر،
مىنىڭچۇن ئۇزەڭ قىل مۇۋاپىق شۇكۇر.

393 مۇشۇ توغرا يول ئۇزرە تۇتقىن مىنى،
مىنىڭدىن چۇچۇلما[69] بۇ ئىمان تونى.

394 تىنىمدىن چىقاردا مىنىڭ بۇ جىنىم،
شاھادەت بىلە كەس ئاخىرقى تىنىم.

395 ئۇزەم يەر ئاستىدا قالغاندا تەنھا،
تولا رەھمىتىڭنى ماڭا توك خۇدا.

396 تائەتسىز قۇلۇڭمەن گۇناھىم تولا،
ئۇزۇڭ پەزلى بىرلە كەچۇر ئەي خۇدا!

397 مومىنلەر بارىنى ئۇزۇڭ ئەپۇ ئەت،
ئۇ باقى جاھاننىڭ دىدارىن كورسەت.

12

SƏZ BAXÏ KÜN TOƢDÏ ƏLIG ƏZƏ

398 ukux etgünür kər bilik·bildürür.
yayïƣ dunya ḳïlḳïn saṇa uḳturur

399 bu ərsəl yayïƣ ḳïlḳï ḳurtƣa azun
ḳïlïnqï ḳïz ol kərsə yaxï uzun

400 ara ḳïlḳï ḳïz təg ḳïlïnqï silig
səvitür sunup tutsa bərməz əlig

B41
401 səviglini səvməz kəyik təg ḳaqar
ḳaqïƣlïḳa yapqur aḍaḳïn ḳuqar

402 ara kərsə yügrür bəzənip uḍu
ara kərmədük təg ḳïlur yər ḳoḍu

403 ara kərsə əvrər yana tərk yüzin
avaƣlar nəqə tutsa bərməz əzin

404 əküx bəg ḳarïttï ḳarïmaz əzi
təlim bəg kəqürdi kəsilməz səzi

ئون ئىككىنچى باپ

سوزبىشى كۆتىۋغدى ئىلىك مەققدە

398 ئەقىل ئەرز ئىتەر، كور، بىلىك بىلدۇرۇر،
قارارسىز جاھاننى ساڭا ئۇقتۇرۇر.

399 قىرى بۇ قارارسىز، ۋاپاسىز جاھان،
قىلىغى قىز كەبى، ئۇزى قىرىغان.

400 ئىرۇر بەزى خۇلقى قىز خۇلقىدەك خوپ،
ئۇزىن سويدۇرەر، قولنى بەرمەس تۇتۇپ.

401 ئۇ، سويگەننى سويمەس، كىيىكتەك قاچار،
قاچقانغا يىپىشىپ، پۇتىنى قۇچار.

402 ياسانىپ ئۇ بەزى ئارقاڭدىن چاپار،
سىلىپ بەزى كورمەسكە تەتۇر قارار.

403 قاراساڭ ئۇ بەزەن تىز ئورەر يۇزىن،
قىلىپ نازنى نەچچە تۇتقۇزماس ئۇزىن.

404 تالاي بەگنى قىرىتتى، قىرىماس ئۇزى،
كەچۇردى تالاي بەگنى، تۇگىمەس سوزى.

* * *

405 bəg ərdi azunda bəgü bilgə bax
bu bəglik əzələ uzun boldī yax

406 bu kün toqdī ərdi atī bəlgülüg
azunda qavīkmīx kutī bəlgülüg

407 kilīnqī kəni ərdi kilkī onay
tili qīn pütün ham kəzi kənli bay

408 biliklig bəg ərdi ukuxluoq oduoq
əsizkə ot ərdi yaoqīka yoduoq

409 yana kür küvəz ərdi kilkī kəni
künīnə kətürdi bu kilkī anī

410 bu yanlīoq bəg ərdi bu bilki əzə
tirildi yorīdī kilīnqīn tüzə

411 siyasət kilur ərdi himmət bilə
bu himmət yaraxur mürüwwət bilə

412 munar mənzətü kəldi xa'ir səzi
okīsa aqīloqay okīoqlī kəzi

413 kərək ərkə himmət mürüwwət təni
yavuz yunqīoq andīn yīrasa əni

414 kixilikkə himmət mürüwət kərək
kixi kədri himmət mürüwwət yanī

415 bu kün toqdī əlig bu kilkī bilə
yarudī azunka kün ay təg yala

* * *

405 بەگ ئەردی جاهاندا بىلگىچ، ھېكىم، باش،
بۇ بەگلىكتە بولدى ئۇزۇن ئاڭا ياش.

406 بۇ كۇنتۇغدى ئەردى، ئېتى بەلگۇلۇك،
جاهان ئىچرە مەشھۇر قۇتى بەلگۇلۇك.

407 مىجەزى ئىدى تۇز ۋە خۇلقى ئوڭاي[70]،
سوزى چىن، پۇتۇن ھەم كوزى، كوڭلى باي.

408 ئەقىللىق ۋە ئويغاق بىلگىچ زات ئىدى،
يامانغا بىر ئوت، ياۋغا ئاپەت ئىدى.

409 جەسۇر، مەغرۇر ئەردى ۋە قىلقى كونى،
يۇكسەلتتى كۇندىن-كۇن بۇ خۇلقى ئۇنى.

410 مۇشۇنداق بەگ ئەردى بىلىمى بىلە،
ياشادى ۋە يۇردى تۇز خۇلقى بىلە.

411 سىياسەت قىلۇر ئەردى ھىممەت بىلە،
بۇ ھىممەت ياراشۇر مۇرۇۋۋەت بىلە.

412 بۇڭا ئوخشاپ كېلۇر بىر شائىر سوزى،
ئوقۇسا ئېچىلغاي ئوقۇچى كوزى:

413 مۇرۇۋۋەت ۋە ھىممەت بىردەك كېرەك،
يىراقلاش ئۇچۇن پەس- ياماندىن دىمەك.

414 مۇرۇۋۋەت، ھىممەتلە قەدىر ئولچىنۇر،
كىشىلىككە ھىممەت، مۇرۇۋۋەت كېرەك.

415 مۇشۇ قىلقى بىرلە بۇ كۇنتۇغدى خان—
كۇن-ئايدەك چېچىپ نۇر، يورۇتتى جاهان.

416 uḳuxluoɣ kim ərsə oḳittī anī
biliklig kim ərsə bəḍütti anī

B42

417 yumittī aṇar bək azun əḍrümi
uḳuxluoɣ biliklig boḍun kəḍrümi

418 əzi ətti tüzdi kər ə̣l kün ixi
taḳī ma tilər ərdi əḍrüm kixi

419 əziṇə basut ḳilsa ix baxlasa
əzi tinsa anqa ol ix ixləsə

* * *

A25

420 muṇaḍīp ayur bir kün oldrup əzi
bəḍük ix bu bəglik ixi ḥəm səzi

421 bax aoɣrïoɣ kəp ol kərsə ixi əküx
əküx ixni süzgən uḳuxluoɣ kəsüx

422 ḳilumaz əzüm bu ḳamuoɣ ə̣l ixin
maṇa ər kərək tə̣r bilir ix baxīn

423 kərək tə̣r maṇa əmdi əḍrüm kixi
uḳuxluoɣ biliklig kixilər baxī

424 baoɣïrsak pütün qīn ḳilinqī kəni
tili kəṇli tüz bolsa bilsə munī

425 ḳilu bə̣rsə ərdi mənin̨ ixlərim
kərü barsa ərdi iqim taxlarīm

426 nəgü tə̣r əxit bu sïnamïx kixi
baxïnda kəqürmix yətürmix yaxī

416 ئاقىل بولسا كىم، ئۇ چاقىرتتى ئۇنى،
كىم ئالىم بولسا ئۇ، بۇيۇتتى ئۇنى.

417 يىغىلدى يېنىغا جاھان خىللىرى،
ئەقىل ھەم ئىلىمدە تاللانغانلىرى.

418 ئوزى ئىشلىدى، تۇزدى ئەل ئىشنى،
تىلەيتتى يەنە ئۇ سەرخىل كىشنى.

419 كى يارىدەم قىلسا، ئىش باشلىسا ئۇلار،
ئوزى تىنسا بىر ئاز، ئىشلىسە ئۇلار.

* * *

420 دىدى ئولتۇرۇپ غەمدە بىر كۈن ئوزى:
بۇيۇك ئىش بۇ بەگلىك ئىشى ھەم سوزى.

421 كورەرسەن، ئېرۇر كوپ باش ئاغرىق ئىشى،
سۇزەر بۇ كوپ ئىشنى ئەقىللىق كىشى.

422 قىلالماسمەن يالغۇز پۇتۇن ئەل ئىشىن،
كېرەك ماڭا بىر ئەر بىلۇر ئىش بېشىن.

423 كېرەكتۇر ماڭا بىر سەرەـخىل كىشى،
ئەقىللىق، بىلىملىك، كىشىلەر بېشى.

424 كويۇمچان بولسا، راست ھەممە قىلغىنى،
تىلى، كوڭلى تۇز بولسا، بىلسە بۇنى.

425 قىلىپ بەرسە ئەردى مېنىڭ ئىشلىرىم،
كورۇپ تۇرسا ئەردى ئىچۇـتاشلىرىم.

426 نىمە دەيدۇ، ئاڭلا، سىناغان كىشى،
تولا ئىش كەچۇرۇپ چوڭايغان يېشى:

427 basutqï kərək ərkə yarīqīlar
ukuxluoq biliklig bəgü əlqilər

428 basutqï kərək barqa ixni bilir
bilip ixləsə ər tiləkkə təgir

429 basutqï təlim bolsa bəg əmgəməz
ixi barqa ətlür tərü artamaz

430 basutqï kərək barqa ixtə bilin
bu bəglik ixinə takï kəp kilin

431 basutqï tiləp bulmadï kər əlig
təgürdi əzi barqa ixkə əlig

B43

432 təgir boldï kündə kər əmgək əküx
ərəz kolsa əmgək təgir ol ülüx

433 kərü barsa yakxï ayur ux bu səz
sïnap səzləgüqi ïduk kutluoq əz

434 ərəz kolsa əmgək tutaxï barïr
səvinq kolsa kadoqu tutaxï yorïr

435 nəqə ər bədüsə bax aoqrïoq bədür
nəqə bax bədüsə bədük bərk kədür

436 əlig kəz kulak tuttï əldə kamuoq
aqïldï anar barqa bəklig kapuoq

437 yaraoqsïznï booqdï əligdə urup
əsizig yïrattï əlindin sürüp

438 bu saklïk bilə kər əlin baxladï
kutï kündə arttï ərü yokladï

427 كېرەك ئەرگە قولداش ۋە يارەمچىلەر،
ئەقىللىق، بىلىملىك دانا ئەلچىلەر.

428 كېرەكتۇر ئىش بىلەر يارەمچى دىمەك،
بىلىپ ئىشلىسە قولغا كەلگەي تىلەك.

429 يارەمچى كوپ ئولسا، بەككە جەۋر كام،
ئىشى يولغا چۈشكەي، بۇزۇلماس نىزام.

430 كېرەكتۇر ھەر ئىشتا يارەمچىلەر، بىل،
بۇ بەگلىك ئىشىدە ئۇنى تولا قىل.

431 تىلەپ يارەمچىنى تاپالماي ئېلىگ،
پۇتۇن ئىشقا سۇندى ئۇ ئاخىر ئىلىگ.

432 قىينالدى ئۇ شۇنداق ئەمگەك ئىچرە كوپ،
ھالاۋەت ئىستىگەن ئەمگەك چېكەر خوپ.

433 بۇ ھەقتە سوزىنى سىناپ سوزلىگەن—
بىر قۇتلۇق ئەزىز ئەر مۇنۇنى دىگەن:

434 ھالاۋەت ھەمىشە جاپا بىرلەدۇر،
سويۇنۇش قايغۇلە دائىم تەڭ يۇرۇر.

435 باش ئاغرىق چوڭايۇر، چوڭايسا كىشى،
يوغان بوك كىيۇر گەر زورايسا بېشى.

436 پۇتۇن ئەلگە سالدى كوز-قۇلاق ئېلىگ،
ئېچىلدى ئۇنىڭغا بېكىگلىك ئىشىك.

437 يارامسزنى قولدىن تۇتۇپ باغلىدى،
يامانىنى ئېلىدىن سۇرۇپ قوغلىدى.

438 زىرەكلىك بىلەن ئۇ باشقۇردى ئېلىن،
يۇكسەلدى، ئېشىپ ھەم بەختى كۇنمۇ-كۇن.

439 ḳamuoɣ yạ̈rdə ərkə bu saḳlïḳ kərək
bu bəglik ixiṇə taḳï saḳ kərək

440 bu saḳlïḳ oḍuoɣluḳ bu ạ̈l ixiṇə
təzü asoɣï boldï uzun yaxïṇa

441 muṇar mənzəyü kəldi xa'ir tili
bu xa'ir tili boldï səzkə ulï

442 oḍuoɣluḳ bu saḳlïḳnï əgdi ərən
usallïḳ bilə əldi ər miṇ tümən

443 usal bolma saḳlan ḳamuoɣ ixtə sən
bu saḳlïḳ bilə iki azun tilən

444 kixi əmini kər usallïḳ ḳïlur
yaoɣï yətsə əṇdün usallar əlür

445 nəgü tạ̈r əxit bu azun tutmïx ər
tükəl saḳlap ətrü yaoɣïoɣ utmïx ər

A26
446 ạ̈lig ḳolsa saḳlan azunqï kixi
bu saḳlïḳ ərür ḥəm xəri'ət ixi

447 usal ər təgər kəz usalïn uḍïr
usal bolma saḳlan ay ḳïlḳï ḳaḍïr

448 ạ̈lig saḳlïḳï ḳïldï ạ̈lkə asïoɣ
bu saoɣï bilə boldï ạ̈ldə tatïoɣ

B44
449 ạ̈lin ạ̈ttı tüzdï bayudï boḍun
bəri ḳoy bilə suvladï ol əḍün

450 səvigli səvinqin anï əgdilər
yaoɣïlarï əxtip boyun əgdilər

439 دىمەك، ئەرگە دائىم ھۇشيارلىق كېرەك،
بۇ، بەگلىك ئىشىغا كېرەك يەنە بەك.

440 ھۇشيارلىق، ئويغاقلىق بىلەن ئەل ياشار،
بۇنىڭ بىرلە دولەت ئۇزۇن چاغ تۇرار.

441 ئوخشايدۇ بۇنىڭغا بىر شائىر تىلى،
بۇ شائىر تىلىدۇر بۇ سوزنىڭ ئۇلى:

442 ئويغاقلىق ۋە ساقلىقنى ماختىدى ئەر،
غاپىللىق بىلەن ئەر تۇمەنلەپ ئولەر.

443 غاپىل بولما ساقلان، پۇتۇن ئىشتا سەن،
تىلە ئىككى دۇنيا بۇ ساقلىق بىلەن.

444 كىشى بولسا بىغەم، ئۇ غاپىل قالۇر،
يېغى كەلسە ئاۋال غاپىللار ئولۇر.

445 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، جاھان تۇتقان ئەر،
يېغىنى سەگەكلىك بىلەن ئۇتقان ئەر:

446 دىسەڭ ئەل تاپاي، ساق بول ئەي ھوكۇمدار،
ساق ئولماق شەرىئەت يولىدىمۇ بار.

447 يۇمۇپ كوزنى غاپىل غەپلەتتە ئۇخلار،
غاپىل ئولما، ساقلان، ئەي پەيلى ناچار.

448 ساق ئولسا ئەگەر خان، پايدا ئەلگەدۇر،
بۇ پايدا بىلەن ئەر ھوزۇرغا تولۇر.

449 ئېلى بولدى باي، يۇرتنى تۇزگەچ خاقان،
بورى، قوي سۇ ئىچتى بىر جايدا شۇئان.

450 سويۇپ دوستلىرى ماختىدىلار ئۇنى،
بۇنى ئاڭلاپ يېغى ئەگدى بوينىنى.

451 kayu sïoqnu kəldi tilədi kəxik
kayu kəldi əpti əligkə ixik

452 nəgü tər əxit əmdi kənli oḍuoq
səzi kər qəqək təg tümən tü boḍuoq

453 bu bəglik uluoqluk əḍi əḍgü nən
yorïkï kəni ərsə ay kïzoqu ən

454 əḍi əḍgü bəglik takï əḍgürək
tərü ol anï tüz yorïtoqu kərək

C17
455 nə kutluoq bolur əḍ boḍunka küni
bəgi əḍgü bolsa yorïsa kəni

456 nə kutluoq kut ol ərkə əḍgü atï
bu əḍgü atï bardï mənü kutï

457 nə əḍgü bolur bəg ol əḍgü kixi
kixilik bilə ətsə əl kün ixi

458 təzü əlkə təgdi əlig əḍgüsi
azunka yaḍïldï bu qavï küsi

459 du'a arttï əldə kər əḍgü atï
bəḍüdi küninə atï həm kutï

460 azun boḍnï əxtip anï arzulap
ava yïoqlu kəldi anar əz ulap

461 azunka badï kər tügəl kut kurï
kozï birlə katlïp yorïdï bəri

451 سغنىپ بىرى كەلدى، ئىستەپ پانا،
بىرى ئوپتى كېلىپ ئىشگىن يانا.

452 نىمەدەر، ئىشىت، ئەمدى كوڭلى ئويغاق،
سوزىدە چىچەكتەك تۇمەن مىڭ بوياق:

453 بۇ بەگلىك، ئۇلۇغلۇقنى خوپ نەرسە بىل،
يۇرۇشى تۇز ئولسا، ئەي مەڭزى قىزىل.

454 بولاتتى بۇ بەگلىك تېخى ياخشىراق،
گەر يولغا قويۇلسا قانۇن توغرىراق.

455 بېگى ياخشى بولسا ھەم خۇلقى كونى،
شۇ چاغدا نە قۇتلۇق بولۇر خەلق كۇنى.

456 نە قۇتلۇق بەخت ئەرگە بۇ ياخشى ئېتى،
بۇ ياخشى ئېتىدۇر مەڭگۇلۇك قۇتى[71].

457 نە ياخشى بولۇر بەگ ئۇ ياخشى كىشى—
كىشىلىك بىلە قىلسا ئەلنىڭ ئىشى.

458 پۇتۇن ئەلگە يەتتى ئېلىگ خىسلىتى،
يېيىلدى جاھانغا ئۇنىڭ شوھرىتى.

459 كوپەيدى دۇئا ئەلدە، ياخشى ئېتى،
زورايدى كۇنمۇ-كۇن ئېتى، دەۋلتى.

460 جاھان خەلقى ئاڭلاپ ئۇنى ئارزۇلاپ،
توپلاشتى ئەتراپقا ئوزىنى ئۇلاپ.

461 جاھان باغلىدى، كور، تولۇق بەخت قۇرى،
قوزى بىرلە قېتىلىپ يۇرۇشتى بورى.

13

AY TOLDÏ KÜN TOƣIDÏ ƏLIG TAPUƣIÏŊA KƏLMIXIN AYUR

462 bir ay toldï atlïoɣ ər ərdi tətik
əxitti bu qavïoɣ əṭindi əṭik

463 yigit ərdi ooɣlan ḳïlïnqï amul
uḳuxluoɣ biliklig ḥəm eglüg kəŋül

B45
464 yüzi kərklüg ərdi kərüp kəz ḳamar
səzi yumxaḳ ərdi tili tüz tamar

465 ḳamuoɣ türlüg ərdəm tükəl egrənip
yorïr ərdi ərdəm əligkə alïp

* * *

466 əziŋə baḳïp aydï mən mə bu kün
tümən ərdəmim birlə əṭdə burun

467 nəgükə yorïr mən bu yəṭrdə ḳuruoɣ
əṭligkə barayïn ḳïlayïn tapuoɣ

نۇن نۇچىنچى باپ

ئايتولدىنىڭ كونتۇغدى بىلىگ خىزمىتىگە كىرگەنلىگى بايانىدا

462 بار ئەردى ئايتولدى ئاتلىق تىتىك،
بۇ شوھرەتنى ئاڭلاپ ئىتىندى ئىتىك[72].

463 يىگىت ئوغلان ئەردى مىجەزى بىسىق،
بىلىملىك، ئوچۇق دىل، ئاڭلىق، ئەقىللىق.

464 چىرايلىق يۈز ئەردى، كورۇپ كوز قامار،
سوزى يۇمشاق، تىلىدىن توغرىلىق تامار.

465 پۇتۇن پەزىلەتنى تامام ئۇگىنىپ،
يۇرەتتى پەزىلەتنى قولغا ئېلىپ.

* * *

466 ئوزىگە قاراپ ئېيتتى: مەنمۇ بۇ كۇن،
ئېرۇرمەن پەزىلەتتە ئەلدىن بۇرۇن.

467 نىمىشقا يۇرۇرمەن بۇ يەردە قۇرۇق؟
بارايىن ئېلىككە، خىزمەت قىلغۇلۇق.

468 ạligkə tusulsun bu ərdəmlərim
aqïnsun mənin̨ kạtsü əmgəklərim

469 uḳuxluoɣ biliklig bəg ərmix amul
tilər ərmix ərdəm iḍilərin ol

A27 C18
470 uḳux ḳədrini ḥəm uḳuxluoɣ bilir
bilik satsa bilgə bilklig alïr

471 səzin aydï xa'ir muṇar mənzətü
tili ləfẓï birlə aṇar yaṇzatu

472 bilik ḳiymətini biliklig bilir
uḳuxḳa aoɣïrlïḳ bilikdin kəlir

473 nəgü bilgə tạlvə bilik ḳədrini
bilik ḳayda bulsa biliklig alïr

* * *

474 bu ay toldï ạtti kər at ton tolum
ayur kəndürəyin tapuoɣḳa yolum

475 əziṇə kərəkin ạtindi ạtik
ạligkə yüz urdï bu bilgə tətik

* * *

476 yana aydï mundïn barur mən turup
ạlig tapoɣïṇa bu əzüm yüz urup

B46
477 oɣəriblïḳ yạrində kərək boloɣa nən̨
bu əlgim tarusa sarïoɣ ḳïloɣa ən̨

468 ئېلىككە يار ئولسۇن پەزىلەتلىرىم،
ئېچىنسۇن[73] ماڭا، سىڭسۇن ئەمگەكلىرىم.

469 ئەقىللىق، بىلىملىك خان ئەرمش بېسىق،
تىلەرمش پەزىلەت ئىگىسىن ئېنىق.

470 ئەقىل قەدرىنى ھەم ئەقىللىق بىلۇر،
بىلىم ساتسا ئالىم، بىلىملىك ئالۇر.

471 مۇشۇ خىلدا بىر سوزنى شائىر دىدى،
تىلى، لەۋزى بىرلە شۇ خىلدا ئىدى:

472 بىلىم قىممىتىنى بىلىملىك بىلۇر،
ئەقىلنى قەدىرلەش بىلىمدىن كېلۇر.

473 نىچۇك تەلۋە بىلگەي بىلىم قەدرىنى؟
بىلىم نەدە بولسا، بىلىملىك ئالۇر.

* * *

474 بۇ ئايتولدى ئات، تون، قورال راسلىدى،
سالاي خىزمىتىگە يولۇمنى، دىدى.

475 ئوزىگە كېرەكنى ئىتىندى ئىتىك،
يۇزلەندى ئېلىككە، بۇ ئالىم تىتىك.

* * *

476 يەنە ئېيتتى: مۇندىن بارۇرمەن تۇرۇپ،
ئېلىگ خىزمىتىگە ئوزۇمنى ئۇرۇپ.

477 غېرىپلىق يېرىدە بۇ مال بەك زورۇر،
قولۇم قىسقا بولسا، يۇزۇم سارغىيۇر.

478 әḍi kəḍ katïoɣ bu oɣəriblïk ixi
oɣəriblïkta yaŋlur talu ər baxï

479 sәziksiz kərək boloɣa altun kümüx
əzüm ixlətəyin tәsə mən əküx

480 nəgü tәr əxit əmdi bilki təŋiz
səzin yaŋzatur kərsə kïzoɣu məŋiz

481 kim ərsə tapuoɣka kirəyin tәsə
iki nəŋ kərək bil səz aydïm kəsə

482 tiriglik kərək bir tuqï igsizin
tapïnsa kïyïksïz yarutsa yüzin

483 takï bir sav altun kərək ay tətik
anï ixlətip ətsə əzkə ətik

484 anïŋda basala yarar bu tapuoɣ
munï bilsə bolmaz bu bəklig kapuoɣ

485 kətürdi sav altun kümüx nəŋ tavar
ayur əz muŋaḍsa maŋa bu yarar

* * *

486 əvindin turup qïktï kəldi bərü
bir anqa yorïyu bir anqa turu

C19
487 kəlip təgdi əlig turur orduka
əgi kəŋli kolmïx tilək arzuka

488 kirip kənd iqində tilədi tüxün
tüxün bulmadï kər tarudï azun

478 ناھايەتمۇ قاتتىق غېرىپلىق ئىشى،
غېرىپلىقتا قاتقاي تولا ئەر بېشى.

479 كېرەك بولغاي ئالتۇن-كۈمۈش بىگۈمان،
ئۇنى خەرج قىلايىن دىسە ھەر قاچان.

480 بۇنا ئوخشىتىپ ئۇ، ئاڭلا، نىمە دەر،
بىلىمى دېگىزدەك، مەڭزى قىزىل ئەر:

481 دىسە كىمكى خىزمەت قىلىشقا كىرەي،
كېرەك ئىككى نەرسە، سوزۇمنى كېسەي:

482 بىرىنچى، كېرەكتۇر كېسەلسىز ھايات،
يۇزىنى ئاقارتقاي قىلىپ ئىشنى راست.

483 ئىككىنچى، ساپ ئالتۇن كېرەك، ئەي تىتىك،
ئۇنى ئىشلىتىپ قىل ئوزۇڭگە ئىتىك.

484 ئاشۇ چاغدا خىزمەت يارامليق بولۇر،
ئۇنىڭغا ئېتىكلىك ئىشىك ئېچىلۇر.

485 ئۇ ساپ ئالتۇن ئالدى كۈمۈش ھەم تاۋار،
دىدى: باشقا كۈن چۈشسە بۇ ئەسقاتار.

* * *

486 ئۇيىدىن چىقىپ ماڭدى يولغا چۈشۈپ،
يۈرۈپ يول گاھىدا ۋە گاھى تۇرۇپ.

487 كېلىپ يەتتى ئېلىگ تۇرار ئوردىغا،
يېتىپ كوڭلى كۈتكەن تىلەك-ئارزۇغا.

488 شەھەرگە كىرىپ ئۇ سوراشتى ماكان،
تاپالماي، كوزىگە تار ئولدى جاھان.

489 muŋaḍtï muyanlïḳta tüxti barïp
kạqə yattï anda tünədi sərip

490 nəgü tạr əxitgil uḳuxluoɣ bilip
saŋa səzlədi səz bilikdin alïp

491 ạḍi tərs bolur kər bilixməz kixi
ḳalïn yat ara kirsə yalŋuz baxï

492 ạḍi sarp bolur bu yaŋï kəlgüqi
bilixi yoḳ ərsə muŋaḍsa tuqï

B47
493 bilixməz kixilər ḳaraoɣu sanï
ḳaraoɣu yorïḳ yazsa səkmə anï

494 kixi kirmədük ạlkə kirsə ḳalï
kəlin təg bolur ər aoɣïn təg tili

A28
495 yatïoɣ yarlïḳaoɣïl iqür bạr yạgü
üməg əḍgü tutoɣïl ay bilgə bəgü

496 yatïoɣ əḍgü tutsa yarur ər kəzi
üməg əḍgü tutsa yaḍïldï səzi

497 kixikə kərək təgmə yạrdə bilix
bilix birlə ạtlür ḳamuoɣ türlüg ix

498 bu ay toldï anqa yorïdï bu yaŋ
oɣəriblïḳ saḳïnqï sarïoɣ ḳïldï əŋ

499 bilixti yạmə ol kixlər bilə
otaoɣ tuttï əzkə yarudï külə

500 yạmə tuttï ạx tux yaḳïn ḳïldï əz
uluoɣḳa kiqigkə aquḳ tuttï yüz

489 مۇساپىرخانىغا چۈشۈپ، مۈگلۈنۈپ،
تۈنەدى قىلىپ سەۋر، ئۇ يەردە قونۇپ.

490 نىمە دەر، ئاڭلىغىن، ئەقىللىق بىلىپ،
ساڭا سوز سوزلىدى بىلىمدىن ئېلىپ:

491 تولا قىينىلۇر، كور، تونۇشسىز كىشى،
كېرىپ قالسا يات ئىچرە يالغۇز بېشى.

492 تولا كوپ كۈچەنۇر يېڭى كەلگۈچى،
قالۇر غەم ئارا، يوق ئولسا بىلگۈچى.

493 تونۇشسىز كىشىنى بىر قارغۇ سانا،
يول ئازسا ئەگەر قارغۇ، سوكمە يانا.

494 كىشى كىرمىگەن ئەلگە كىرسە ئەگەر،
كېلىن يا كىكەچكە ئوخشاپ قالۇر ئەر.

495 كەچۈر يات كىشىنى، يىگۈز، بەر ئىچىم،
مۇساپىرنى خۇش تۇت، بىلىملىك ھېكىم.

496 مۇساپىرنى كۈتسە يورۇيدۇ يۈزى،
مۇساپىر كۈتكەننىڭ يېيىلۇر سوزى.

497 كىشىگە كېرەكتۇر ھەر يەردە تونۇش،
تونۇشلار بىلەن ھەل بولۇر تۈرلۈك ئىش.

498 شۇ خىل تۈردى ئايتولدى بىر قانچە ۋاخ،
غېرىپلىقتا سارغايدى رەڭگى بىۋاخ.

499 تونۇشتى كىشىلەر بىلەن ئاخىر ئۇ،
ماكانىمۇ تېپىلدى، كۈلدى يۈزىمۇ.

500 تۈتۈپ دوست-يولداش، بولۇشتى يېقىن،
ئوچۇق تۈتتى چوڭ ھەم كىچىككە يۈزىن.

501 bu ay toldï əzkə kər əṭti ə̣xig
adaxtï kə̣ŋəxti bir atlïoɣ kixig

* * *

502 adax tuttï ay toldï əḍgü kixi
küsəmix atï ərdi əḍgü ixi

503 aŋar aqtï ay toldï kəŋli səzi
nə ərmix tiləki kim ərmix əzi

C20
504 yə̣rindin bu ə̣lkə nəlük kəlmixin
ayu bə̣rdi barqa əzi bilmixin

* * *

505 ə̣ligkə yakïn has ḥajib ərdi bir
ayï ərsig ə̣lig bilə səzkə sïr

506 küsəmix aŋar bardï bir kün turup
səzin səzlədi səzkə ul tüp urup

507 ayïttï bu ḥajib səzin yətrürək
tiləki nə ərmix takï pütrürək

508 küsəmix ayu bə̣rdi barqa səzin
nə ərdi tiləki kim ərmix əzin

ḤAJIB JƏWABÏ KÜSƏMIXKƏ

B48
509 ḥajib aydï axnu maŋa kəlsüni
kərəyin anï mən mə̣ni kərsüni

510 yana ukturayïn ə̣ligkə bu səz
kayu kün kərüngü kaqan kəlgü əz

501 ئوزىگە ئايتولدى تاپتى بىر قاياش،
تۇتۇپ دوست كېڭەشتى، بولۇشتى ئاداش.

502 ئاداش تۇتتى ئايتولدى ياخشى كىشى،
كۇسەمش ئىدى ئاتى، ياخشى ئىشى.

503 ئاڭا ئاچتى ئايتولدى كوڭلى-سوزى،
تىلەگى نىمەدۇر، ئېرۇر كىم ئوزى.

504 يېرىدىن بۇ ئەلگە نىچۇك كەلگىنىن،
ئاڭا بەردى ئېيتىپ جىمى بىلگىنىن.

* * *

505 ئېلىككە يېقىن خاس ھاجىپ بار ئىدى،
ئوزى مەرت، ئېلىككە ھەم ئەسرار ئىدى.

506 كۇسەمش ئاڭا باردى بىر كۇن تۇرۇپ،
گېپىنى باشلىدى، سوزگە يول تېپىپ.

507 بۇ ھاجىپ ئۇنىڭ ھەر سوزىن ئاڭلىدى،
تىلەگى نىمە دەپ، ئېنىق سوريدى.

508 ئاڭا ئېيتتى كۇسەمش بارچە سوزى،
تىلەگى نىمە ھەم كىمكەن ئوزى.

ھاجىپنىڭ كۇسەمشكە جاۋابى

509 دىدى ھاجىپ: ئاۋال ماڭا كەلسۇن ئۇ،
كورەيىن ئۇنى مەن، مېنى كورسۇن ئۇ.

510 يەنە مەن ئېلىككە بۇنى ئۇقتۇراي،
كورۇنگەي ۋە كەلگەي قاچاندا، سوراي.

KÜSƏMIX SƏZI AY TOLDĪQA

511 küsəmix turup qīqtī andīn yana
kəlip aydī ay toldī toƣdī künə

512 yorī bar bilix əmdi ḫajib bilə
tiləkin nəgü ərsə andīn tilə

513 sạni kərsü bilsü əxitsü səzüṇ
tiləkiṇ nə ərsə tilin ay əzüṇ

514 aṇar səzlədim mən səzüṇni nəqə
taqī mạndə yạgrək sən ayƣīl aqa

515 ạḍi yaqxī aymīx tili kəṇli tüz
kərü barsa yətrü kəni ək bu səz

516 kixi səzlər ək kər kixiniṇ səzi
kixidə baƣīrsaq əz ixkə əzi

517 nəqə kəḍ kixi bolsa əzkə yaqīn
əzində baƣīrsaq bolurmu saqīn

518 baƣīrsaq tiləsə əzüṇkə əzüṇ
əzüṇdə baƣīrsaq yoq ol kəs səzüṇ

* * *

519 tonīn kəḍti ay toldī turdī ərü
küsəmix bilə qīqtī bardī naru

520 qapuƣqa təgip tüxti kirdi yorīp
kərü aldī ḫajip kixisi kəlip

كۇسەمشنىڭ ئايتولدىغا ئېيتقانلىرى

511 كۇسەمش يېنىپ چىققاچ ئاندىن يانا،
دىدى: ئايتولدى تۇغدى كۇنۇڭ مانا.

512 قېنى، ماڭ، تونۇش ئەمدى ھاجىپ بىلەن،
تىلەگىڭ نە ئولسا، ئۇنىڭدىن تىلەن.

513 سېنى بىلسۇن كورۇپ، ئىشەنسۇن سوزۇڭ،
تىلەگىڭ نە ئولسا، ئۇنى ئېيت ئوزۇڭ.

514 سوزۇڭنى دىدىم مەن ئۇنىڭغا، بىراق—
ئوزەڭ سوزلە، مەندىن ئېچىپ ياخشىراق.

515 ئەجەپ ياخشى دەپتۇ دىلى-كوڭلى توز،
كورەرسەنكى، بەكمۇ توغرى ئۇشبۇ سوز:

516 كىشىنىڭ سوزىنى كىشىمۇ قىلار،
كىشى ئوز ئىشىغا مېھرىۋان بولار.

517 ھەرقانچە بولسىمۇ يېقىن ئۇ كىشى،
ئوزەڭدىنمۇ كويۇمچان بولۇرمۇ كىشى؟

518 كويۇمچان تىلەسەڭ ئوزۇڭگە-ئوزۇڭ،
ئوزەڭدىن كويۇمچان يوق، بەس قىل سوزۇڭ.

* * *

519 تونىن كىيدى ئايتولدى، تۇردى شۇئان،
كۇسەمش بىلەن چىقتى، ماڭدى ئۇيان.

520 قوۋۇقتا يېتىپ كەلدى ئاخىر يۇرۇپ،
قارشى ئالدى ھاجىپ كىشىسى تۇرۇپ.

* * *

C21

521 küsəmix kirip tuxtī yandru qīkīp
alīp kirdi ḥajib taparu okīp

* * *

522 kərü aldī ḥajib orun bərdi tər
isig səzlədi səz tilin yakxī kər

ḤAJIB SUALI AY TOLDĪKA

A29

523 ayittī ḥajib əmdi kənlüŋ nətəg
kəlip kayda tüxtüŋ nə ornuŋ nətəg

B49

524 bilixiŋ nə barmu adax ya kadax
kərügli nə barmu yəgü iqgü ax

525 yana ma ayittī tiləkiŋ nə ol
nəgü ix kīlur sən kərəkiŋ nə ol

AY TOLDĪ JƏWABĪ ḤAJIBKA

526 bu ay toldī aydī ay ḥajib kutī
əxittim bu kün tooqdī əlig atī

527 əxittim yīraktīn anīŋ qavīnī
bilikin ukuxīn silig savīnī

528 əzüm arzuladī anīŋ tapoqīna
tapīnoqalī kəldim anīŋ kapoqīna

* * *

521 كۆسەمش هاجىپلە ئۇچرىشىپ چىقىپ،
كورۇشتۇردى هاجىپلە باشلاپ كىرىپ.

* * *

522 هاجىپ قارشى ئالدى، ئورۇن قىلدى تور،
مۇلايىم سوزلىدى، ئېغىز ئېچىپ، كور.

هاجىپنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

523 هاجىپ سوردى: ئەمدى كوڭلۇڭ نىچۇك؟
قونالغۇڭ قەيەر، چۈشكەن ئورنۇڭ نىچۇك؟

524 تونۇشۇڭ بارمۇ يا قېرىنداش، ئاداش،
كۆتكۈچىڭ بارمۇ، يەپ-ئىچمىگىگە ئاش؟

525 يەنە ئېيتتى: سەندە نىمەدۇر تىلەك،
نىمە ئىش قىلۇرسەن، ساڭا نە كېرەك؟

ئايتولدىنىڭ هاجىپقا جاۋابى

526 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي هاجىپ قۇتى،
ئىشىتتىم كۈنتۈغدى ئېلىگىنىڭ ئېتى.

527 ئىشتىكەچ يىراقتىن ئۇنىڭ شوهرىتىن،
ئەقىللىق، بىلىملىك، نادىر خىسلىتىن،

528 قىلىپ ئارىزۇ مەن ئۇنىڭ خىزمىتىن،
ئىشىگىگە كەلدىم قىلاي دەپ ئىشىن.

529 tilək bu ǫligkə tapïnsa əzüm
yaraoɣ kərsə ḥajib ətünsə səzüm

* * *

530 kərüp səvdi ḥajib bu ay toldïnï
tilində yorïttï ḳamuoɣ əgdini

531 yüzi kərki ḳïlḳï ḳïlïnqï əzi
ḳamuoɣ yaḳxï kərdi tili uz səzi

532 ǫḍi səvdi kənlün anï tapladï
ǫlig topoɣïna bu yaraoɣay tǫdi

533 nəgü tǫr əxitgil səvitmix kixi
səvitsə kixi kər mün ərdəm baxï

534 kimi səvsə ʻəybï kər ərdəm bolur
kimi səvməsə ərdəm əktəm bolur

535 bu səzkə tanuḳï munu kəldi səz
oḳïoɣïl munï sən aya əḍgü əz

536 kənül kimni səvsə mün ərdəm bolur
ḳamuoɣ tətrüsi on ḳoḳuzï tolur

537 kənül kimni səvsə ḳamuoɣï səvüg
kərür kəzkə ursa kərünməz bolur

ḤAJIB JƏWABÏ AYʻ TOLDÏḲA

C22
538 yanut bǫrdi ḥajib kər ay toldïḳa
ayur əmdi ǫvmə maṇa tur baḳa

529 تىلەكسم ئېلىككە ئىشلىسەم ئوزۇم،
لايىق كورسە ھاجىپ دىسكەن سوزۇم.

* * *

530 ھاجىپ ياخشى كوردى بۇ ئايتولدىنى،
دىدى ئوز سوزىدە تولا مەدھىنى.

531 يۇزى، كوركى، خۇلقى-مىجەزى ئوزىن،
ئۇز كوردى ھەممىنى، تىلىن ھەم سوزىن.

532 ئۇنى چىن يۇرەكتىن سويۇپ قوللىدى،
ئېلىگ خىزمىتىگە لايىقكەن، دىدى.

533 نەدەيدۇ ئىشتىكىن، سويدۇرگەن كىشى،
سويدۇرسە بولۇر ئەيىپ پەزىلەت بېشى:

534 سويۇلسە كىشى ئەيبى پەزل سېزىلۇر،
سويۇلمىسە، پەزلى قۇسۇر تۇيۇلۇر.

535 بۇ سوزنىڭ گۇۋاسى ئېرۇر ئۇشبۇ سوز،
ئوقۇغىن بۇ سوزنى سەن ئەي ياخشى-ئۇز:

536 كوڭۈل كىمنى سويسە مۇن[74] ئەردەم[75] بولۇر،
تەتۇرى بولۇر ئوڭ، كېمىمۇ تولۇر.

537 كوڭۈل كىمنى سويسە، ھەر ئىشىن سويۇر،
كورەر كوزگە ئۇرسا، كورۇنمەس بولۇر.

ھاجىپنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

538 بۇ ئايتولدىغا بەردى ھاجىپ جاۋاپ،
دىدىكىم، قاراپ تۇر، كەتمە ئالدىراپ.

539 mən axnu ayayïn ǫligkə səzüŋ
nə ərmix tiləkiŋ kim ərmix əzüŋ

B50
540 sǫni bilsü ətrü yüzüŋ kərsüni
uquz tutmasunï aɣïr tutsunï

541 saŋa mən kərəkiŋ baḳa turɣa mən
ḳamuɣ ixlərinni səvə ḳïlɣa mən

* * *

542 əküx əḍgü səzlər tilin səzlədi
ixiŋ ǫtgə mən tǫp ḳatïɣ ḳur badï

543 bu yaŋlïɣ bolur bu kixi əḍgüsi
kixi əḍgüsi ol boḍun yüḍgüsi

544 nəgü tǫr əxitgil boḍun baxlar ər
ḳamuɣ ixni yətrü kərüp ixlər ər

545 kimiŋ dəwləti bax kətürsə ərü
ḳamuɣ əḍgü ḳïlɣu boḍunḳa tərü

546 kimiŋ əlgi bolsa boḍunḳa uzun
silig bolɣu ḳïlḳï ḳïlïnqï tüzün

547 yorïḳ bolsa kimiŋ boḍunḳa səzi
süqig tutɣu til səz mə ḳoḍḳï əzi

548 yayïɣ ol bu dəwlət ǫtər ḥəm buzar
nə ǫrsəl turur tərk iriksə təzər

549 bu ḳutḳa ïnanma usa əḍgü ḳïl
bu kün munda ərsə yarïn anda bil

539 ئېلىككە مەن ئېيتاي ئەگ ئاۋال سوزۇڭ،
تىلەكىڭ نىمە، كىم ئېرۇرسەن ئوزۇڭ.

540 يۈزۈڭنى كورۈپ ئۇ، سېنى تونۇسۇن،
سېنى خارلىماستىن، ئەزىز ئەيلىسۇن.

541 كېرەكلىكلىرىڭگە تۇرارمەن قاراپ،
قىلۇرمەن ئىشىڭنى سويۇپ ياخشىلاپ.

* * *

542 شۇ ياڭلىغ تولا ياخشى سوز سوزلىدى،
ئىشىك ھەل قىلاي دەپ بېلىن باغلىدى.

543 كىشىلەر ياخشىسى مۇشۇنداق بولۇر،
ياخشى ئەر خەلقنىڭ يۈكىن كوتىرۇر.

544 ئىشىتكىن، نىمەدەر ئېلىن باشلار ئەر،
پۈتۈن ئىشنى ئوبدان كورۈپ ئىشلەر ئەر:

545 ئەل ئىچرە كىم ئالسا بىر ئۈستۈن ئورۇن،
تۇزىسۇن ئەل ئۈچۈن بىر ياخشى قانۇن.

546 قولى بولسا كىمنىڭكى ئەلدە ئۇزۇن،
سىلىق بولسۇن قىلىغى، خۇلقى تۇزۇن[76].

547 ئوتەر بولسا كىمنىڭ خەلققە سوزى،
چۈچۈك بولسۇن تىلى، مۇلايىم ئوزى.

548 ۋاپاسىز بۇ دەۋلەت بۇزار ھەم توزەر،
تۇراقسىز بولغاچقا زېرىكسە تېزەر.

549 ئىشەنمە بۇ بەختكە، ياخشىلىقلا قىل،
بۇ كۇن مۇندا بولسا ئەتە ئاندا، بىل،

550 bu ḳutḳa küvənmə ay ḳut buloɣuqī
kəligli turur ḳut yana baroɣuqī

A30

551 ay dəwlət ə̣ḍisi bu dəwlət bilə
turayïn tə̣sə tur sən ə̣ḍgü tilə

552 sana təgsə bəglik uluoɣluḳ oḳa
kiqiglik anuḳ tut ərün̡ boloɣuḳa

553 yana aydï ḥajib sən əmdi yorï
səvinqin tirilgil badïn̡ ḳut ḳurï

554 sən az ə̣vmə ixlər ə̣ḍin̡ə tapuoɣ
ə̣ḍi kəlsə aqlur bu bəklig ḳapuoɣ

B51 C23

555 yə̣mə yaḳxï aymïx biliklig səzi
biliklig səzi kərsə barqïn təzi

556 ḳayu ixkə ə̣vsə uzar kə̣q ḳalur
ə̣və ḳïlmïx ixlər ə̣künqlüg bolur

557 ə̣ḍin̡ə küḍəzgü ixig ə̣vməgü
ḳamuoɣ ix ə̣ḍində bolur ay bəgü

AY TOLDÏ JƏWABÏ ḤAJIBḲA

558 əxitti bu ay toldï barqa səzüg
ayur sərnəyin mən tutayïn əzüg

559 mə̣ni kərdi ḥajib səzüm tïn̡ladï
yaraoɣï kərü tursu wəḳtï ə̣ḍi

560 ḳayu ə̣ḍtə ḥajib tiləsə mə̣ni
ol ə̣ḍtə kələyin tə̣di səz küni

550 گۆۋەنمە بۇ بەختكە ئەي بەخت تاپقۇچى،
بۇ بەخت كەلگۈچىدۇر يەنە كەتكۈچى.

551 ئەي دەۋلەت ئىگىسى بۇ دەۋلەت بىلە—
تۇراي مەن دىسەك سەن، ياخشىلىق تىلە.

552 ساڭا تەگسە بەگلىك، ئۇلۇغلۇق نوقۇل،
ئاقارغىچە باشىڭ، كىچىك پىپل بول.

553 يەنە ئىيتتى ھاجىپ: سەن ئەمدى يۇرى،
خوشال ياشا، باغلاندى بەختىڭ قۇرى[77].

554 سەن ئالدىرما، خىزمەتكە بىر پەيت كېلۇر
پەيت كەلسە ئىتىگلىك قوۋۇق ئىچىلۇر.

555 ئەجەپ ساز دىيىلگەن بىلىملىك گېپى،
بىلىملىك گېپىدۇر يىپەك رەخ كەبى:

556 ئۇزارىپ قالۇر كەچ، ئالدىرالسا ئىش،
ئالدىراش ئىش بولۇر پۇشايمان يىيىش.

557 ئالدىرماي كۇتكۈلۈك ئىشقا پەيتنى دەل،
ئەي ھېكىم، ئىش بولۇر ئۇز پەيتىدە ھەل.

ئايتولدىنىڭ ھاجىپقا جاۋابى

558 ئايتولدى بۇ سوزنى تولۇق ئاڭلىدى،
ئۇ ھالدا قىلىپ سەۋر، كۇتەي مەن، دىدى.

559 سوزۇم تىڭشىدى، كوردى ھاجىپ مېنى،
ئوزى بىلسۇن بۇ ئىشنىڭ ۋاقت-چېغىنى.

560 قايۇ ۋاقتا قىچقىرسا ھاجىپ مېنى،
كېلەي مەن شۇ ۋاقتا—دىيىلگەن كۇنى.

* * *

561 turup qīqtī ay toldī andīn yana
əviŋə kəlip kirdi yazdī tona

* * *

562 ḥajib kərdi ay toldī qīlqī yaŋī
ərəndə aḍīnsïoɣ kixidə əŋi

563 ayur kərmixim yoq bu yaŋlīoɣ kixi
biliklig uquxluoɣ boḍunda baxī

564 bu mundaoɣ kixilər bolur ə̣ḍi qīz
bu qīz qīzlīqī qīldī qīz atī qīz

565 qayu nəŋ qīz ərsə ux ol nəŋ kəsüx
kəsüx nəŋ tiləp bulmaz əmgər əküx

566 bu mundaoɣ kixilər ə̣ligkə kərək
ə̣ligkə kərək nəŋ kər ə̣lkə kərək

567 qamuoɣqa tusulur kər ərdəmlig ər
bu ərdəm bilə ər tilək arzu yə̣r

* * *

568 əḍi boldī ḥajib ə̣ligkə səzin
aqa aydī ay toldī qīlqī təzin

569 ayu bə̣rdi qīlqīn qīlīnqī yaŋīn
sayu bə̣rdi bilkin uquxī təŋin

* * *

561 تۇرۇپ چىقتى ئايتولدى ئۇندىن يانا،
ئويىگە كىرىپ سالدى تونىنى مانا.

* * *

562 كورۇپ ھاجىپ ئايتولدىنىڭ قىلىقلىرىن،
كىشىلەردىن بولەكچە پەرق بارلىغىن،

563 دىدى: كورگىنىم يوق بۇ ياڭلىغ كىشى،
بىلىملىك ــ ئەقىللىق، خەلقىنىڭ بېشى.

564 مۇشۇنداق كىشىلەر بولۇر بەكمۇ قىز،
بۇ قىز قىزلىغى قىلدى قىز ئاتى قىز[78].

565 ئەزىزدۇر شۇ نەرسە ئۇ گەر بولسا كەم،
تېپىلماس ئەزىز كوپ قىلسا ئەجىر ھەم.

566 مۇشۇنداق كىشىلەر ئېلىككە كېرەك،
ئېلىككە كېرەك نەرسە ئەلگە كېرەك.

567 پەزىللىك كىشىدىن ئومۇم نەپ ئالۇر،
بۇ پەزلى بىلەن ئەر تىلەككە يېتۇر.

* * *

568 ئېلىككە ئېيتتى ھاجىپ ۋاقىت تېپىپ،
بۇ ئايتولدىنى تولا تەۋسىپ ئېتىپ.

569 ئۇنىڭ ھالى، ھەركىتى، خۇلقىنى دىدى،
ئەقىلغە مۇناسىپ ئىلمىنى دىدى.

ƏLIG JƏWABÏ ḤAJIBḲA

B52

570 əxitti əlig aydï kəldür ḳanï
ḳayuda turur bir kərəyin anï

571 tilər ərdim əmdi bu yaṇlïoɣ kixig
uḍu barsa ḳïlsa bu bəglik ixig

C24

572 tilək barqa buldum bu ol bir səzüm
bu yaṇlïoɣ kixikə muṇaḍur əzüm

573 yorï bar oḳïoɣïl anï sən maṇa
tapuoɣḳa kəründür ay ərsig toṇa

* * *

574 turup qïḳtï ḥajib ḳapuoɣḳa təgip
bir ooɣlan yügürtti tilin səz ïḍïp

575 bu ooɣlan yügürdi təgürdi səzi
tonïn kəḍti turdï səvinqin əzi

576 atïn mindi kəldi ḳapuoɣḳa tüxüp
yorïp utru ḥajib oḳïdï tuxup

577 aoɣïrladï ḥajib orun bərdi tər
ədəb birlə ay toldï oldurdï kər

* * *

578 ḥajib kirdi əlig tapa yüz urup
əligkə ətündi aḍaḳïn turup

ئېلىگىنىڭ ھاجىپقا جاۋابى

570 ئىشتىكەچ ئېلىگ، دىدى: كەلتۇر قېنى،
ئېرۇر قانچىلىك، مەن كورەيىن ئۇنى.

571 تىلەر ئەردىم ئەمدى مۇشۇنداق كىشى،
كۆزەتسە، بېجىرسە بۇ بەگلىك ئىشى.

572 تىلەگىمنى تاپتىم، لېكىن بىر سوزۇم
كى، شۇنداق كىشىگە مۇھتاجدىم ئوزۇم.

573 يۇگۇر، ماڭ قىچقىرغىن ئۇنى سەن ماڭا،
كەلتۇر خىزمىتىمگە، ئەي جەسۇر توڭا.

* * *

574 چىقىپ ھاجىپ ئويدىن، ئىشىككە كېلىپ،
يۇگۇرتتى بىر ئوغلان خەۋەرچى قىلىپ.

575 يۇگۇردى بۇ ئوغلان خەۋەر يەتكۈزۈپ،
ئايتولدى كىيىندى سويۇنچىكە تولۇپ.

576 ئېتىن مىندى، كەلدى قوۋۇقتا چۇشۇپ،
بېرىپ ھاجىپمۇ، ئۇنى ئالدى كۇتۇپ.

577 قەدىرلەپ ھاجىپ توردىن بەردى ئورۇن،
ئەدەپ بىرلە ئايتولدى ئالدى ئورۇن.

* * *

578 ئېلىگ قېشىغا كىردى ھاجىپ يېنىپ،
ئېلىكتىن ئوتۇندى ئۇ ئورە تۇرۇپ.

ƏLIG JƏWABĪ ḤAJIBḲA

579 əlig aydī ündə maṇa kirsüni
kərəyin anī mən məni kersüni

* * *

580 ḥajib qīḳtī aydī ay ay toldī tur
tapuoḳa kərüngil ḳutuṇ badī ḳur

ئېلىگىنىڭ ھاجىپقا جاۋابى

579 ئېلىگ ئېيتتى: قىچقار، ماڭا كىرسۇن ئۆ،
كورەيىن ئۇنى مەن، مېنى كورسۇن ئۆ.

* * *

580 ھاجىپ چىقتى، ئېيتتى: ئەي، ئايتولدى تۇر،
ئېلىككە كورۇنگىن، بەختىڭ تاپتى قۇر.

14

AY TOLDÏ KÜN TOƣIDÏ ƢLIG TAPUƣIÏŊA KƏRÜNMIXIN AYUR

581 bu ay toldï kirdi keründi seküp
aqïldï ƣlig kəŋli ol yüz kerüp

582 yükündi ƣligkə kər aqtï səzin
süqitti səzi ħəm səvitti əzin

ƢLIG SUALI AY TOLDÏKA

583 ƣlig aydï kim sən nəgü ol atïŋ
kayudïn kəlir sən nəgü ol yatïŋ

* * *

B53
584 amulluk bilə aqtï ay toldï til
siliglik bilə əz səzin aydï bil

* * *

ئون توتنچی باب

ئایتولدىنىڭ كۆتىۋىدى ئېلىك ھوزۇرغا كىرىلگەن بايلىندا

581 بۇ ئايتولدى كىردى، كورۇندى چوكۇپ،
ئېچىلدى ئېلىك كوڭلى ئۇنى كورۇپ.

582 يۇكۇندى ئېلىككە، كور، ئاچتى سوزىن،
قىلىپ سوزنى شىرىن، سويدۇردى ئۇزىن.

ئېلىگىنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

583 ئېلىك ئېيتتى: كىم سەن، نىمەدۇر ئېتىك؟
قايەردىن كېلۇرسەن، قايەردە يۇرتۇڭ؟

* * *

584 بېسقلىق بىلەن ئاچتى ئايتولدى تىل،
سىلىقلىق بىلەن ئۇ سوزىن ئاچتى، بىل،

* * *

A31

585 amulluk siliglik ukux kïlkï ol
ukuxsuz kixilər kamuoɣ yïlkï ol

586 muɳar mənzətü aydï xa'ir bu bəyt
ixiɳ tüxsə əvmə şəbir birlə ayt

C

587 əvə kirmə ixkə şəbir kïl sərin
əvə kïlmïx ixlər əkünqi yarïn

588 kamuoɣ ixtə əvmə sərin əz tutun
sərinsə bulur kul bu bəglik kurïn

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

589 bu ay toldï aydï ay əlig kutï
tapuoɣ birlə hox boldï kulluk atï

590 atïm kul tapuoɣqï kər ornum kapuoɣ
kïlïnqïm kənilik mə kïlkïm tapuoɣ

591 saɳa kəldim ooɣrap uzun yol yorïp
tiləkkə bu kün təgdim arzum kanïp

592 tiləkim bu ol sən məni yərmədin
tapuoɣka yakïn tut maɳa ərmədin

* * *

593 əxitti bu səz kər səvindi əlig
tilək təg bululdï sïnadï ərig

585 بىسقلىق، سلىغلىق ئاقىل خۇلقى ئول،
ئەقىلسىز كىشىلەر تامام يىلقى ئول.

586 بۇنۋا ئوخشىتىپ ئېيتتى شائىر بۇ بىيت،
ئىشىك بولسا شاشما، سەۋر بىلەن ئېيت:

587 ئالدىراش قىلما ئىش، سەۋر بىرلە قىل،
ئالدىراپ قىلغان ئىش تاكنا پۇشمان، بىل.

588 تۇتۇپ ئوزنى، ئالدىرما، ئىشتا پۇتۇن،
تاپار قۇل سەۋرلە بۇ بەگلىك ئورۇن.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

589 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ئېلىگ قۇتى،
بولۇر خىزمەتلە ياخشى قۇللۇق ئېتى.

590 ئېتىم — قۇل، تاپۇغچى[79]، ماكانىم قوۋۇق،
ئادىتىم ئىشلەشتۇر، خۇيۇم — توغرۇلۇق.

591 ساكا كەلدىم ئوزۇم ئۇزۇن يول بىسىپ،
مۇرادىمغا يەتتىم بۇ كۇن مەن قىنىپ.

592 تىلەگىم شۇ: مىنى يامان كورمىسەك،
سىلىپ ئىشقا، لېكىن ئوزۇڭ بەزمىسەك.

* * *

593 سويۇندى ئېلىگ ئاڭلاپ، ئۇنىڭ بۇ سوزىن،
سىناپ كوردى ھەم بەك ياقتۇردى ئوزىن.

ƏLIG JƏWABĪ AY TOLDĪQA

594 əlig aydī ay toldī kərdüm səni
səvitti bu kərkün bu qilqīn məni

595 tapīn əz oƣurluƣ baƣīrsaqlīqīn
qapuƣda asunƣīl mana bol yaqīn

596 mənindin aqīƣ bolsu səndin tapuƣ
tapuƣ bolsa ətrü aqar qut qapuƣ

597 bu kündə naru sən qīyīlma tapīn
tapīnsa ətər bəg tapuƣqī ḫəqīn

AY TOLDĪ JƏWABĪ ƏLIGKƏ

598 yər əpti kər ay toldī aydī əlig
yarutsa kəzin bərdi dəwlət əlig

B54
599 tapīnmaq üqün kəldim əvdin turup
uzun yol yorīdīm sana yüz urup

600 bayat bərsü küq bu tapuƣ qīlƣuqa
küḋəzsü sanar əz tapuƣ yazƣuqa

* * *

601 turup qīqtī səvnü qapuƣqa külə
əgi kənli aqīlīp yarudī yula

602 nəgü tər əxit bu qutun qopmīx ər
qutī birlə arzu tilək bulmīx ər

* * *

ئېلىكنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

594 ئېلىك ئېيتتى: ئايتولدى كوردۇم سېنى،
سويۇندۇردى كوركىك، قىلىغىك مېنى.

595 ساداقەت بىرلە ئىشلە، بول مېھرىۋان،
ئىشكىتە تۇر، ماڭا يېقىن بول ھەرئان.

596 مېنىڭدىن سېخىلىق، سېنىڭدىن تاپۇغ،
بۇ خىزمەت تۈپەيلى ئاچار بەخت قوۋۇغ.

597 كىرىشكىن سەن ئىشقا بۇ كۈندىن كېيىن،
ئوتەر بەگ ئىشلىگەن خىزمەتچى ھەققىن.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

598 يەر ئۈپتى ئايتولدى، دىدى: گەر ئېلىگ—
سويۇنسە، بېرۇر بەخت ئىشچىغا ئىلىگ.

599 بۇ خىزمەتنى دەپ كەلدىم ئويدىن تۇرۇپ،
ئۈزۈن يولنى يۇردۇم ساڭا يۈزلۈنۈپ.

600 بۇ خىزمەت ئۈزە ھەق مەدەت ئەيلىسۇن،
خىزمەتتە خاتادىن مېنى ساقلىسۇن.

* * *

601 خوشال چىقتى ئايتولدى ئىشىككە كۈلۈپ،
ئەقىل-كۈڭلى ئېچىلىپ چىراقتەك يورۇپ.

602 نىمە دەيدۇ، ئاڭلا، بەخت قۇچقان ئەر،
قۇتى بىرلە ئارزۇسىغا يەتكەن ئەر:

603 külə baḳsa bəglər kixikə kəzün
əgi kəṇli tirlür küvənür əzün

604 yaruḳ tutsa bəglər kixikə yüzi
yarur ər kəzi ḥəm yarayur səzi

605 kimi tutsa bəglər əziṇə yaḳīn
ḳamuoɣ nəṇ yaḳīnlīḳ ḳīlur kər baḳīn

606 ḳut ol bəg yaḳīn bolsa ḳutḳa kixi
tiləkin bulur barqa əṭlür ixi

* * *

607 tapīndī bu ay toldī anda naru
tapuoɣda ḳīyīlmadī ərtə turu

608 künün turdī turoɣaḳ tünün yatoɣaḳīn
tapīndī ḳīyīḳsīz baoɣīrsaḳlīḳīn

609 əṭligkə kirü ḥəm qīḳa türqidi
əṭlig əḍgü kəzün baḳa türqidi

610 tapuoɣ arturu bardī kündə yaṇī
aoɣīrladī əṭlig küniṇə əṇi

611 tapuoɣ birlə bəglər aoɣīrlar ḳuluoɣ
tapuoɣ siṇsə boldī kiqig əz uluoɣ

612 tapuoɣ ḳīl tapuoɣ birlə ḳul bəg bolur
tapuoɣ siṇməginqə tilək kim bulur

613 əxit əmdi bilgə səzi nə ṭəyür
səzin yaṇzatur səzkə yinqkə ayur

603 كىشىگە كۆلۈپ باقسا بەگلەر كوزى،
دىلى، ئەقلى تىرىلىپ گۈۋىنۈر ئوزى.

604 كىشىگە ئوچۇق بولسا بەگلەر يۈزى،
يورۇيدۇ كوزى ھەم يارايدۇ سوزى.

605 بەگ كىمنى ئوزىگە يېقىن تۇتسا گەر،
كورەرسەن، يېقىنلىق قىلۇر ئوزگىلەر.

606 بەگ بىر بەخت، يېقىن بولسا بەختكە كىشى،
يېتىپ ھەممە مەقسەتكە، پۇتكەي ئىشى.

* * *

607 چۈشۈپ ئىشقا ئايتولدى شۇندىن بۇيان،
سەھەر تۇردى، قايماي ئىشىدىن ھامان.

608 قوۋۇقچى، گۈزەتچى بىلەن كۈن ۋە تۈن—
بولۇپ قىلدى خىزمەت ئۇ سادىق پۈتۈن.

609 كىرەتتى، چىقاتتى ئېلىگ يېنىغا،
ئېلىگمۇ ئىشەنچىلە قارايتتى ئۇنا.

610 ئۇ خىزمەت ئاشۇردى كۈندە يېگى،
ئېلىگمۇ قەدىرلەپ تۇردى ھەر تېگى.

611 بېگى قۇلنى خىزمەت بىلە قەدىرلەر،
ئەگەر سىگا خىزمەت كىچىكمۇ ئوسەر.

612 خىزمەت قىل، خىزمەت بىلە قۇل بەگ بولۇر،
كىم ئەمگەك سىگدۈرمەي تىلەككە يېتۈر؟

613 ئىشىت ئەمدى ئالىم سوزىن، نىمە دەر،
بۇ گەپنى ئىنچىكە ئىپادە ئېتەر:

B55

614 təgimsiz tapuoɣ birlə tərkə təgir
yaraoɣsïz yaransa kər ᾳlkə təgir

615 tapïnoɣu ḳïyïḳsïz tapuoɣ ḳïloɣuqï
tapuoɣ siṇsə ətrü tiləkkə təgir

616 bu ay toldï kündə yətürdi tapuoɣ
ᾳlig mə aqïoɣ birlə aqtï ḳapuoɣ

617 küniṇə ərü bardï iqrək bolu
ḳoḳuz boldï ḳaḍoɣu səvinqi tolu

618 tapuoɣḳa süqindi bu ay toldï kəḍ
ᾳlig mə aqïndï yarï arttï əḍ

A32

619 ḳamuoɣ türlüg ixkə sïnadï ᾳlig
tilək təg tükəl buldï tapnur ərig

614 تىگمىسىز خىزمەت بىرلە تورگە چىقۇر،
يارامسىز نە قىلسا ئىشكتە قالۇر.

615 خىزمەتنى قايماستىن راست ئىشلەش كېرەك،
قوبۇل بولسا خىزمەت تىلەككە يېتۇر.

616 بۇ ئايتولدى كورسەتتى كۇندە تاپۇغ،
ئىلىگمۇ سېخىلىكلە ئاچتى قوۋۇغ.

617 ئىلىككە يېقىنلاشتى ئۇ كۇنسېرى،
ئېشىپ خۇشلىغى، كەتتى قايغۇ نېرى.

618 بېرىلدى خىزمەتكە بۇ ئايتولدى بەك،
ئىلىگ قىلدى ئېھسان، كوپەيدى يولەك.

619 ئىلىگ ھەممە ئىشتا سىنادى ئۇنى،
كوڭۇلدە كۇتكىنىدەك بىلدى ئۇنى.

15

AY TOLDÏ ƏLIGKƏ ƏZI DƏWLƏT ƏRDÜKIN AYUR

620 əlig bir kün oldurup əzi yalnuzun
okïp kirdi ay toldï səvnür əzün

621 kirip turdï ay toldï utru ərü
əlig imlədi kəlgil oldur bərü

622 qïkardï topïk koḍtï ay toldï kər
anï ystanïp ətrü oldurdï kər

623 ayïttï əlig təgmə türlüg bilik
yanut bərdi ay toldï aqtï tilig

624 səvindi əlig kər yaruttï yüzin
anï kərdi ay toldï yumdï kəzin

625 səzin kəsti əlig hiq ündəmədi
kəzin yumdï ay toldï hiq aqmadï

626 yana aytu kirdi əlig əz səzin
yanut bərdi ay toldï tügdi yüzin

ئون ئىنچى باپ

ئايتولدى ئوزىنىڭ بەخت-سائادەت ئىگىسى بىلەن ئالغىنى بايلىدا

620 ئېلىك تەنها بىر كۈن ئوزى ئولتۇرۇپ،
چاقىردى، ئايتولدى كىردى خوش بولۇپ.

621 كىرىپ تۇردى ئايتولدى ئۈدۈلدا تىك،
كەل ئولتۇر، دىدى ئۈنى ئىملەپ ئېلىك.

622 چىقاردى بۇ ئايتولدى بىر توپنى، كور،
ئۈنى قويۇپ ئاستىغا ئولتۇردى، كور.

623 بىلىمدىن سوز ئاچتى ئېلىك قانچىلاپ،
ئېچىپ سوز ئايتولدىمۇ بەردى جاۋاپ.

624 سويۇندى ئېلىك، كور، يورۇتۇپ يۈزىن،
كورۇپ ئايتولدى بۇنى يۈمدى كوزىن.

625 دىمەي ھىچنىمە، كەستى ئېلىك سوزىن،
بۇ ئايتولدى ئولتۇردى ئاچماي كوزىن.

626 ئېلىك باشلىدى سوزنى بىردەم تۇرۇپ،
جاۋاپ بەردى ئايتولدى تەرىن تۇرۇپ.

B56

627 baḳa kərdi ə̣lig ḳamuoɣ türlügün
tükəl buldī bilki uḳuxī əgün

628 səvə baḳtī ə̣lig avïttī əzin
bu ay toldī tərkin əvürdi yüzin

Ə̣LIG SƏZI AY TOLDĪḲA

629 ə̣lig puxtī artuḳ ḳarartti mənız
ayur ay ə̣vəklik kixikə ə̣siz

630 yanıldī bu tüxtə mənin bu əzüm
nəgü təg aqayīn kixikə səzüm

631 nəgü tə̣r əxitgil biliklig tilin
ə̣və ḳilmīx ixlər əkünqi yīlīn

632 ə̣və ḳilmīx ixlər nəqə yig bolur
ə̣və pīxmīx axnī yə̣sə ig bolur

633 ə̣vəklik turur barqa yanluḳ baxī
amulluḳ turur barqa əḍgü ixi

634 ə̣vəklik bu ərdī sə̣ni bilmədin
yaḳīn tuttum əzkə tapīndurmadīn

635 ḳayu ərsə bəglər tapuoɣqī ḳulīn
tapīnduroɣu ətrü aqīnsa yolīn

636 pīxïroɣu tapuoɣda sīnaoɣu kərü
aoɣïrlasa ətrü kətürgü ərü

627 ئېلىگ ئاڭا كوز سالدى ئوبدان قاراپ،
تولۇق تاپتى ئەقىل-ھۇش، ئىلىمنى سىناپ.

628 خوشال باقتى ئېلىگ ئاۋۇتتى ئوزىن،
بۇ ئايتولدى بەك تېز ئوردى يۇزىن.

ئېلىگنىڭ ئايتولىدىغا ئېيتقانلىرى

629 ئېلىگ كايىپ ئارتۇق، قارايدى يۇزى،
دىدى: ئالدىراڭغۇلۇق ياماندۇر ئىش ئوزى.

630 بۇ نوۋەت بۇ ئىشتا يېڭىلدىم ئوزۇم،
نىمىشقا كىشىگە مەن ئاچتىم سوزۇم.

631 نىمە دەر بىلىملىك، سوزىن ئاڭلا، بىل،
شېشىپ[80] قىلغان ئىشنىڭ پۇشايمانى يىل.

632 شېشىپ قىلغان ئىشلار ھامان خام قالۇر،
چالا پىشقان ئاشتىن كېسەللىك كېلۇر.

633 ئېرۇر بۇ شاشماقلىق، يېڭىلىش بېشى،
تەمكىنلىك بىلەندۇر ياخشىلىق ئىشى.

634 بولۇپ ئالدىراقسان، سېنى تونۇماي،
تۇتۇپمەن يېقىن، ئىشلىتىپ قارىماي.

635 نىچۇك بولسىمۇ بەگلەر خادىم قۇلىن—
سېلىپ ئىشقا سوڭ، ئاچقاي ئېھسان يولىن.

636 ئاۋال پۇشۇرۇپ ئىشتا، كورسۇن سىناپ،
قەدىرلەپ كوتەرسۇن بۇنىڭغا قاراپ.

AY TOLDÏ SUALI ƣLIGKƏ

637 bu ay toldï aydï ay ƣlig ḳutï
nəgükə puxar ərki toldï otï

638 yazuḳum nə ərki bilüməz ɵzüm
ayu bƣrsü əvrə əxitsü səzüm

639 bar ərsə yazuḳum ḳïna ərk saṇa
yoḳ ərsə yüzüṇni ḳaratma maṇa

640 nəgü tƣr əxitgil uḳux mənzətü
ḳïyas mə'ni birlə aṇar yaṇzatu

641 tapuoqqï yaṇïlsa oḳïtoqu kərək
nəgükə yaṇïlmïx ayïtoqu kərək

B57

642 yazuḳï bar ərsə ḳïnaoqu tutup
yoḳ ərsə miṇ əḍgün avïtoqu kərək

ƣLIG JƏWABÏ AY TOLDÏḲA

643 yana oḳ puxup aydï ƣlig səzi
ayur ay biliksiz kixi munduzï

644 ɵzüṇkə baḳa kər kim ərdiṇ maṇa
ḳayudïn kəlir bu fuƣulluḳ saṇa

645 tapuoqluoq tƣsə mən ɵzüṇ tapoqï yoḳ
tusuoqluoq tƣsə mən yana asoqï yoḳ

646 tapuoqsuz aoqïrlap aqïndïm sƣni
orun bƣrdim ərsə basïndiṇ mƣni

ئايتولدىنلىق ئېلىككە سوئالى

637 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي، ئېلىگ قۇتى،
نىمشقا كايىپ مۇنچە تاشتى ئوتى؟

638 گۇناىىم نىمكىن، بىلمىدىم ئوزۇم،
دىسە ئۇنى، سوڭرە ئىشتىسە سوزۇم.

639 گۇناىىم بار ئولسا، قىىنا، ئەرك ساڭا،
يوق ئولسا، يۇزۇڭنى قارايتما ماڭا.

640 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، ئەقىل ئوخشۇتۇپ،
قىياس مەنا بىرلە ئۇنى ئۇقتۇرۇپ:

641 خاتا قىلسا خادىم چاقىرتماق كېرەك،
نىمشقا يېڭىلدى، سورىماق كېرەك.

642 گۇناىى بار ئولسا، تۇتۇپ قىىنىسۇن،
يوق ئولسا، دىلنى ئاۋۇتماق كېرەك.

ئېلىگنىڭ ئايتولىدىغا جاۋابى

643 ئېلىگ قىلدى سوزنى تېشىپ ئاچچىغى،
دىدى: سەن بىلمىسىز، كىشى ئاخمىغى.

644 ئوزۇڭگە قاراپباق، كىم ئەردىك ماڭا،
بۇ گۇستاخلىق كەلدى قەيەردىن ساڭا؟

645 دىسەم خىزمىتىڭ بارمۇ، يوق خىزمىتىڭ،
دىسەم تەگدى پايداڭ، يوق مەنپەتىڭ.

646 كورمەي خىزمىتىڭنى قەدىرلەپ سىىنى،
ئورۇن بەردىم ئەرسە، سەن باستىڭ مىنى

C25

647 topïk yastadïŋ əmdi olduroqukə
nə oldruoq yəri bu ma kəŋlün ukə

A33

648 saŋa səzlədim mən səzüŋ tïŋladïm
kəzüŋ yumduŋ ərsə əzüm taŋladïm

649 kəqürdüm yana səzlədim səz saŋa
nəlük yüz əvürdüŋ ayu bər maŋa

650 əxitməzmü ərdiŋ bəgüdin bu səz
yakïn bolsa bəgkə küḑəzgü kəḑ əz

651 ayu bərmədimü ataŋ ya anaŋ
ay oqlum bəgiŋkə əzüŋ kïlma təŋ

652 tutuzmadïmu kər saŋa hil baxïŋ
basïnma bəgiŋni küḑəzgil baxïŋ

653 bu bəglər ot ol otka barma yaqukə
kalï bardïŋ ərsə kəyürmək anukə

654 usal bolma bəglər kəyər ot turur
kəyər otka yaksa aŋar yut turur

655 baka kərsə bəglər kəyər ot sanï
basïnsa üzər bax sorar əz kanï

656 baka tursa artuk anïn korku tur
kalï korkmasa sən küqün korkïtur

647 قويۇپ توپنى ئولتۇردۇڭ ئۈستىدە سەن،
بۇ توپ ئولتۇرۇر يەرمۇ، ئوبدان چۈشەن.

648 ساڭا سوزلىدىم ھەم سوزۇڭ ئاڭلىدىم،
كوزۇڭ يۇمغىنىڭدا ئوزۇم تاڭلىدىم[81].

649 كەچۈردۈم، يەنە سوز سوزلىدىم ساڭا،
نىچۈن ئورىدىڭ يۈز، قېنى ئېيت ماڭا؟

650 ئىشتىمەپىمدىڭ سەن ھېكمىنىڭ سوزىن،
يېقىن بەككە بولساڭ، كۈزەتكىن ئوزۇڭ.

651 ساڭا دىمگەنمۇ ئاتاڭ يا ئاناڭ،
ئەي ئوغلۇم بېگىڭگە ئوزۇڭ قىلما تەڭ.

652 نەسىھەت بەرمىدىمۇ ساڭا توپ بېشىڭ،
بېگىڭنى باسما سەن، كۈزەتكىن بېشىڭ.

653 بۇ بەگلەر ئېرۇر ئوت، يېقىن بارما ئەر،
كويۇشۇڭ ئېنىقتۇر، بارارسەن ئەگەر.

654 غاپىل بولما، بەگلەر كويەر ئوت ئېرۇر،
يېقىنلاشماق ئوتقا پالاكەت بولۇر.

655 دىققەت قىلما بەگلەر كويەر ئوتتەك ئول،
غادايىسا ئۈزەر باش، شورار قاننى ئول.

656 ساڭا باقسا ئارتۇق قورقۇنچ ئىچرە تۇر،
ئەگەر قورقمساڭ، كۈچ بىلەن قورقىتۇر.

16

AY TOLDÏ ƏLIGKƏ DƏWLƏT ŞIFƏTIN AYUR

B58

657 külə aydï ay toldï ukţï ezüm
ayïttïŋ munï sən əxitgil sezüm

658 ukup kïldïm əmdi bu ixlərni mən
kərək ərdi sən mə munï ukşa sən

659 munu mən mə əmdi saŋa kəldüküm
mənïŋ kïlkïm ərdi bu kerkittüküm

660 orun bərdïŋ axnu mən oldurmadïm
orun yok maŋa sən munï uk tədim

661 topïk yərdə urdum bu sez bərkitü
ezüm yaŋzaoqïnï saŋa kerkitü

C26

662 nətəg kim orunsuz topïk yuvlunur
anï təg mə dəwlət ezüm yolunur

ئون ئالتىنچى باب

ئايتولدىنىڭ پىلىگىمىچىت - دەۋلەتنىڭ سوۋېتى تونۇرسىدا ئېتىقانلىرى

657 كۆلۈپ دىدى ئايتولدى: ئۇقتۇم ئوزۇم،
بۇنى سەن دىدىڭ، ئەمدى ئاڭلا سوزۇم.

658 بىلىپ قىلغان ئەردىم بۇ ئىشلارنى مەن،
كېرەك ئەردى بىلىسەڭ بۇ ئىشلارنى سەن.

659 مانا ئەمدى مېنىڭ ساڭا كەلمىشىم،
ئىدى خۇي ۋە پەيلىمنى كورسىتىشىم.

660 ئورۇن بەردىڭ ئاۋال مەن ئولتۇرمىدىم،
ئورۇن يوق ماڭا، ئۇق دىمەكچى ئىدىم.

661 بۇ توپ يەرگە قويدۇم سوزۇم بېكىتىپ،
ئوزۇمنىڭ ئوخشىشنى ساڭا كورسىتىپ.

662 نىچۇككىم دۇمۇلار ئوزىچە بۇ توپ،
بۇ دەۋلەتمۇ شۇنداق كېتەر سۇرۇلۇپ.

663 səvə baqtïŋ ərsə kəzüm yümdüküm
saŋa kərkitür mən nəgü ərdüküm

664 bu kün mən mə dəwlət qaraoqu sanï
maŋa kim ilinsə tutar mən anï

665 yana səzlədiŋ sən yəmə səzlədim
səvə baqtïŋ ərsə yüzüm kizlədim

666 əzüm kərkitür əz qïlïnqïn saŋa
ayur qïlqïm ərsəl ïnanma maŋa

667 nəgü tər əxit əmdi türkqə məsəl
baxïnda kəqürmix bu kəkqin saqal

668 küvənmə əzüŋ qutqa qutluoq kixi
ïnanma əzüŋ qutqa atlïoq kixi

669 aqar suv yorïq til bu qut turmadï
azun təzginürlər yorïp tïnmadï

B59
670 ïnanqsïz turur qut wəfasïz yayïoq
yorïrda uqar tərk aḍaqï tayïoq

ƏLIG SUALI AY TOLDÏQA

671 əlig aydï uqtum aqïldï səzüŋ
yazuq ʻuźri qolduŋ qutuldï əzüŋ

672 maŋa ayoqïl əmdi nə ol ərdəmiŋ
bəḍük səzlədi səz bu əktəm tiliŋ

663 سویۇپ باققىنىڭدا كوزۇم يۇمـمۇغۇم،
ساڭا كورستىشتۇر نىمە مەن ئوزۇم.

664 بۇ كۈن مەنمۇ دەۋلەت، دىگىن كور مېنى،
ماڭا كىم ئىلىنسا تۇتارمەن ئۇنى.

665 يەنە سوزلىدىڭ سەن، مەنمۇ سوزلىدىم،
خوشال باققىنىڭدا، يۇزۇم ئورىدىم.

666 بۇ ئەردى كورسەتمەك ئوزۇمنى ساڭا،
دىمەك مەن تۇراقسىز، ئىشەنمە ماڭا.

667 نىمە دەر، ئىشىت ئەمدى تۇركچە ماقال،
كوپ ئىشلار بېشىدىن كەچكەن ئاقساقال:

668 گۇۋەنمە بۇ بوش بەختكە، قۇتلۇق كىشى،
ئىشەنمە بۇ بەختكە ئاتاقلىق كىشى.

669 ئاقار سۇ، گۇزەل سوز، بۇ بەخت توختىماي—
كېزەرلەر جاهاننى، يۇرۇپ تىنمىغاي.

670 ئىشەنچسىز، ۋاپاسىز بەخت بىقارار،
يۇرەر هەم ئۇچار تېز، ئاياغى تايار.

ئېلىگىنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

671 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم ئېچىلدى سوزۇڭ،
گۇنا ئوزىرىن ئېيتتىڭ، قۇتۇلدۇڭ ئوزۇڭ.

672 ماڭا ئېيتقىن ئەمدى نەدۇر ئەردىمىڭ،
يوغان سوزنى قىلدى بۇ ئوكتەم تىلىڭ.

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƢLIGKƏ

673 bu ay toldï aydï kər ərdəm əküx
mənındin təgir təgsə ərkə ülüx

674 kïlïnqïm onay kərsə yaxïm kiqig
kamuoɣ bəg bəḍükkə mənındin kəqik

675 yüzüm kərki kərklüg nə kïlkïm sılig
tiləmix tiləkkə yətürdüm əlig

676 əzüm kayda bolsa kamuoɣ arzular
mənı birlə yügrür manı əz ular

677 ərəz məndə əmgək mənındin təzər
səvinq məndə sakïnq manı yol azar

678 manı əznəsə kim əzəlip əlür
manı kim boyun əgsə arzu bulur

C27
679 urayïn təgüqi əzi ursukar
basayïn təgüqi əzi bassïkar

A34
680 munar mənzətü kəldi əmdi bu səz
munï əxtip uksu biliklig kəḍ əz

681 bu kut kayda bolsa boyun bər yarax
kalï əznəsə kutka kaḍoɣun kürəx

682 bu kut kəlsə yalnuk kutaḍur kəni
tümən arzu birlə talulap yər ax

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

673 دىدى ئەردىمىم كوپ، — بۇ ئايتولدى، كور،
كىشىلەرگە مەندىن نەسىبە تېگۈر.

674 خۇيۇمدۇر مۇلايىم، يېشىمدۇر كىچىك،
پۇتۇن بەگ، بۇيۇككە ئېرۇرمەن كېچىك.

675 يۈزۈم كورىكەم مېنىڭ، مۇلايىم خۇيۇم،
تىلەگەن تىلەكلەرگە يەتتى قولۇم.

676 ئوزۇم قايدا بولسام، پۇتۇن ئارزۇلار —
يۈرەر مەن بىلەن ھەم ماڭا باغلىنار.

677 ھوزۇر مەندە، مېھنەت مېنىڭدىن قاچار،
سويۇنچ مەندە، قايغۇ مەندە يول ئازار.

678 ماڭا كىم غادايسا يوقالۇر، ئولۇر،
كىم ئەگىشە بويۇن، ئۇ، ئۇمىدىن تاپۇر.

679 ئۇرايمەن دىگۈچى ئوزى ئۇرىلۇر،
باسايمەن دىگۈچى ئوزى بېسىلۇر.

680 بۇ سوز كەلدى ئەمدى بۇڭا ئوخشىشىپ،
بىلىملىك چۈشەنسۇن بۇنى ئىشتىپ:

681 بۇ بەخت قايدا بولسا بويۇن ئەگ، ياراش،
قېرىشىڭ ئۈنىگلە قاتار غەمدە باش.

682 بۇ بەخت كەلسە ئىنسان كونى قۇتلىنىپ،
تۇمەن مىڭ تىلەككە يېتىپ، يەيدۇ ئاش.

ƏLIG SUALI AY TOLDĪQA

683 ƏLIG aydī uqtum bu ərdəmlərin
münün barmu ayoqīl biləyin sənin

AY TOLDĪ JƏWABĪ ƏLIGKƏ

684 bu ay toldī aydī maŋa yas qīlur
münüm yoq wəlikin kixilər ayur

B60

685 münüm bu məni yalŋuq ərsəl təyü
ayīoqlap yorīrlar kixikə ayu

686 mün ərməz maŋa kər bu ərsəllikim
yaŋī nəŋ talular ma əzkə bəkim

687 qamuoq əski nəŋlər ərinqig bolur
ərinqig yüki kər yərinqig bolur

688 yaŋī nəŋ bolurda bu əski nərək
talu nəŋ bolurda yavuz nə kərək

689 yaŋīda bolur kərsə barqa tatīoq
tatīoqnī tiləp ər kər əmgər qatīoq

690 yayīoq təp səkərlər bu qīlqīm üqün
maŋa mün ururlar bu atīm üqün

A38

691 muŋar məŋzətü aydī alp ər aquq
anīŋ mə'nisi kər bu səzkə tanuq

692 tərümix nəŋ ərsə yoqaloqu turur
tərütügli halīq nə qolsa qīlur

ئېلىگىنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

683 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم بۇ ئەردەملىرىڭ،
قۇسۇرۇڭ بارمۇ، ئېيت، بىلەي مەن سېنىڭ.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

684 دىدى ئايتولدى: توھمەت ماڭا قىلمىشۇر،
قۇسۇرۇم يوق، لېكىن بار دەپ ئېيتىشۇر.

685 قۇسۇرۇم شۇدۇركى، تۇراقسىز ئاتاپ،
يۇرەرلەر كىشىلەر ئارا يامانلاپ.

686 تۇراقسىز بولۇشۇم ماڭا ئەيپ ئەمەس،
تاللايمەن ئوزۇمگە يېگى نەرسە، بەس.

687 پۇتۇن كونا نەرسە يېقىمسىز بولۇر،
يېقىمسىز يۇكى، كور، كوڭۇلسىز كېلۇر.

688 يېگى نەرسە بولسا، كونا نە كېرەك،
سەرە نەرسە بولسا، يامان نە كېرەك.

689 پۇتۇن تەم ۋە لەززەت يېگىدا بولۇر،
بۇ لەززەتنى ئىستەپ كىشى قىينىلۇر.

690 تۇراقسىز دەپ ئېيتار بۇ قىلىغىم ئۈچۈن،
ماڭا ئەيپ قويۇرلەر شۇ ئاتىم ئۈچۈن.

691 بۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى بىر قەھرىمان،
بۇ سوزگە گۇۋادۇر مەنىسى ھامان:

692 تورەلگەن نىمەلەر بارى يوقىلۇر،
تورەلتكەن بىر ئاللا، نە قىلسا قىلۇر.

693 tiriglik tạdükün bu yạl təg kəqər
qaqar tutsa bolmaz anī kim bulur

694 küvənmə bu qutqa kəlir ḥəm barīr
īnanma bu dəwlət bạrür ḥəm alīr

C28

695 yayïoq ərməz ərsə bu dəwlət əzi
nə əḍgü nən ərdi bu qut ay qozī

696 kəlip barmaz ərsə bu dəwlət yana
tünərməgəy ərdi yarumīx künə

ẠLIG SUALI AY TOLDĪQA

697 ạlig aydī uqtum bu ạrsəllikin
ạrip kạtgü yạrdə bolurmu bəkin

AY TOLDĪ JƏWABĪ ẠLIGKƏ

698 bu ay toldī aydī mənin bu əzüm
kəyik təg turur qilqī kəstim səzüm

699 mạni tərk bulumaz tiləgli səvə
qalī bulsa tutmaz qilur tərk yava

A39 B61

700 mạni buldaqī ər tutup bəkləsə
qaqumaz mən andīn səz aydīm kəsə

ẠLIG SUALI AY TOLDĪQA

701 ạlig aydī ayoqil bu bərkin qayu
nəgü təg kixən ol sạni bərkləgü

693 تىرىكلىك دىگەن ئۇ شامالدەك كېتەر،
قاچار، تۇتسا تۇرماس، ئاڭا كىم يېتەر؟

694 گۈۋەنمە بەختكە، كېلەر ھەم كېتەر،
ئىشەنمە، بۇ دەۋلەت ئالار ھەم بېرەر.

695 تۇراقسىز ئەمەس بولسا دەۋلەت ئوزى،
نە ياخشى ئىدى بۇ بەخت ئەي قوزى[82].

696 كېلىپ كەتمەس ئولسا بۇ دەۋلەت يانا،
يورۇق كۈن قارايماس ئىدى، كور، مانا.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

697 ئېلىگ دىدى: بىلدىم تۇراقسىزلىغىڭ،
بولۇرمۇ كېتىپ يەنە كەلمەكلىگىڭ؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

698 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: مېنىڭ بۇ ئوزۇم—
قىلىغىم كىيىكتەك، قىلاي بەس سوزۇم.

699 سويۇپ ئىستىگەن تېز تاپالماس مېنى،
قاچۇرسا ئەگەر، تېز تۇتالماس مېنى.

700 مېنى تۇتسا چىڭ گەر كىشىلەر تېپىپ،
سوزۇم شۇكى، كەتمەيمەن ئۇندىن قېچىپ.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

701 دىدى خان: نەدۇر سېنى باغلاش يولى،
كېرەك نە كىشەن سېنى چىڭ تۇتقىلى؟

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƢLIGKƏ

702 bu ay toldï aydï maŋa bərk kixən
bu bir ḳaq nəŋ ol kər bƣrəyin nixan

703 məni buloɣuqï ḳilḳï alqaḳ kərək
kəŋül ḳoḍḳï til səzdə yumxaḳ kərək

704 əzini küḍəzsə ayï ərtməsə
yavuz yunqïoɣ ixkə aykïn turmasa

705 təni birlə tutsa tƣrilmix nəŋin
yorïḳ tüzsə ḳilḳï ḳilïnqï yaŋïn

706 əzində uluoɣḳa tapuoɣ ḳïlsa əz
əzində kiqigkə süqig tutsa səz

707 kixig satoɣamasa küvəzlik bilə
basïtmasa əzdə kiqigkə külə

708 yavalïḳ bilə borḳa bax soḳmasa
yavalïḳḳa boxlaoɣ nəŋin saqmasa

709 oyunḳa ḳatïlmasa əlgin tilin
kənilik əzə tutsa ḳilḳï yaŋïn

710 yayïoɣ ḳut kixəni bu nəŋlər turur
bu yaŋlïoɣ basa ḳutnï ḳaqmaz ḳalur

711 bu səzkə tanuḳï bu xa'ir səzi
bu xa'ir səzi səzkə ḳattï tuzï

C29
712 kəyik sanï dəwlət kixikə təzik
ḳalï kəlsə bəklə tuxa ḥəm tizig

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

702 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ماڭا چىڭ كىشەن—
ئېرۇر قانچە نەرسە، بېرديمەن نىشان:

703 تاۋازۇلۇق ئولسۇن مېنى تاپقۇچى،
كىچىك پېيل ھەم سوزنى يۇمشاق قىلغۇچى.

704 ئوزىنى تۇتسا ئۇ ئاشماي ھەددىدىن،
يامان-ئەسكى ئىشلارغا بارماي يېقىن.

705 يىغىلغان مېلىنى بۇزۇپ چاچمىسا،
تۇزەپ خۇلقىنى ئۇ، پەيلىن بۇزمىسا.

706 ئوزىدىن ئۇلۇققا خىزمەت قىلسا ئۇز،
ئوزىدىن كىچىككە چۇچۇك قىلسا سوز.

707 كىشىنى كىبىر بىرلە رەنجىتمىسە،
كىچىكلەر كۇلۇپ ھەم بوزەك ئەتمىسە.

708 بىكاردىن ھاراقتا بېشىن تىقمىسا،
بىكاردىن-بىكارغا مېلىن چاچمىسا.

709 ئويۇنغا بەرمىسە تىلۇ-قولىنى،
دۇرۇس قىلسا دائىم خۇيى-پەيلىنى.

710 تۇراقسىز بەختكە شۇلاردۇر كىشەن،
مۇشۇ خىلدا باغلانسا، قاچماس، چۇشەن.

711 بۇ سوزنىڭ گۇۋاسى شائىرنىڭ سوزى،
شائىرنىڭ سوزىدۇر بۇ سوزنىڭ تۇزى:

712 سائادەت كىشىگە ھۇرىككەك كىيىكتەك،
ئەگەر كەلسە ساقلا چۇشەپ تېز ۋە بەك.

713 tuta bilsə dəwlət təzüməz turur
qalī təzsə təgməz yana tərk kəzik

ƣLIG JƏWABĪ AY TOLDĪQA

B62

714 ƣlig aydī uqtum aya qut sƣni
qatīoq səvdim ərdi ƣrər sən mƣni

715 yayīoqlīq yoq ərsə bu ƣrsəllikiƣ
nə əƣgü ix ərdi səniƣ kəlməkiƣ

716 wəlikin yayīoq sən əzüƣ bi-wəfa
wəfa kərkitür sən qīlur sən jəfa

717 anada atada baoqīrsaq bolup
ayada tutar sən külər yüz urup

718 ara kərmədük təg yüz əvrər əzüƣ
aƣīnsīoq bolur barqa qīlqīƣ səzüƣ

719 tƣrər sən yumītsa saqar sən qamuoq
oqīr sən yüz ursa yapar sən qapuoq

AY TOLDĪ JƏWABĪ ƣLIGKƏ

720 bu ay toldī aydī ay ƣlig qutī
münüm ərdəmim barqa aydīm atī

721 mƣni kim bulup bərk tutayīn tƣsə
ayu bƣrdim ol nəƣni tutsuƣ usa

722 maƣa urmasa ərk mƣni tuttaqī
kəyik təg qaqar mən kim ol yəttəqi

713 تۇتۇشنى بىلسە دەۋلەت قاچماي تۇرۇر،
قېچىپ كەتسە كەلمەس يېنىپ تېز گېزەك.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

714 ئېلىگ ئېيتتى: ئەي بەخت ئۇقتۇم سېنى،
سېنى بەك سويۇپتىم، تاشلارسەن مېنى.

715 ئەگەر بولمسا بۇ تۇراقسزلىغىڭ،
نە ياخشى ئىش ئىدى سېنىڭ كەلمىگىڭ.

716 لېكىن سەن تۇراقسز، ئوزۇڭ بىۋاپا،
ۋاپا كورستىپ، قىلىسەنكەن جاپا.

717 ئاتادىن، ئانادىن بولۇپ مېھرىۋان،
ئالقاندا كوتەرىپ، كۆلۈپ باقىبان؛

718 گەھى كورمىگەندەك ئورۇيسەن يۈزۈڭ،
بولەكچە بولۇپ ھەر قىلىغىڭ، سوزۇڭ.

719 تېرەرسەن، يىغارسەن، يەنە چاچارسەن،
ھەم چىللاپ، يۈزىگە ئىشىك ياپارسەن.

ئايتولدىنىڭ ئېلىگكە جاۋابى

720 ئايتولدى ئېيتتى: ئەي، ئېلىگ بەختىيار،
دىگەنتىم مېنىڭ پەزىل، قۇسۇرۇممۇ بار.

721 مېنى كىم تېپىپ چىڭ تۇتايىن دىسە،
ئېيتتىم چىڭ تۇتۇشنىڭ يولىنى، بىلسە.

722 مېنى تۇتقۇچى گەر يۇگەن سالمسا،
كىيىكتەك قاچارمەن، يېتەر كىم ماڭا؟

723 nəgü tər əxitgil sïnamïx qarï
sïnamïx qarïlar səzi səz qurï

724 kəlir qut tuta bilməsə sən barïr
bərür nən yəyü bilməsə sən alïr

725 yayïoq qutnï bulsa əḍi bəkrü tut
qalï bəkləməsə yana bardï püt

726 qutaḍmïx kixi kər saqïnmïx kərək
qamuoq tənsiz ixtin yïramïx kərək

727 arïoq bolsa əzi yorïsa kəni
munïn baoqï mundaoq bilingü munï

ƏLIG SUALI AY TOLDÏQA

C30
728 əlig aydï uqtum münün ərdəmin
bu ay toldï atïn nə ol bu sənin

729 nəgü ol munïn mə'nisi ay mana
biləyin uqayïn pütəyin sana

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

A40
730 bu ay toldï aydï mənin atïmï
bəgü mənzətür ayqa bu qilqïmï

B63
731 bu ay tooqsa axnu əḍi az tooqar
küninə bəḍüyür yoqaru aoqar

732 tolun bolsa tolsa azunqa yarur
azun həlqï andïn yaruqluq bulur

723 نىمەدەر ئىشىت، كوپنى كورگەن قېرى،
قېرىلار سوزىدۇر ئۇ سوز گوھىرى:

724 كېلۇر بەخت، تۇتۇشنى بىلمىسەك، كېتۇر،
بېرۇر مال، يىيىشنى بىلمىسەك، ئالۇر.

725 تۇراقسىز بەختنى تاپساڭ مەھكەم تۇت،
تۇتمساڭ ئەگەر چىڭ، كېتەر يەنە، پۇت.

726 بەختلىك كىشى ئوزنى ساقلاش كېرەك،
پۇتۇن ئەسكى ئىشتىن يىراقلاش كېرەك.

727 ئوزى پاكىزە، توغرا بولسا ئىشى،
بەختىنىڭ باغى[83] شۇدۇر، بىلسە كىشى.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

728 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم قۇسۇر ئەردەمىڭ،
بۇ ئايتولدى ئىسمىڭ نەدىمەك سېنىڭ؟

729 نىمەدۇر مەنىسى بۇنىڭ، ئېيت ماڭا،
بىلەي مەن، ئۇقاي ھەم پۇتەي مەن ساڭا.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

730 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: مېنىڭ بۇ ئېتىم،
خۇيۇم ئوخشىتىپ ئايغا قويمىش ھېكىم.

731 ئاي ئاۋال تولامۇ كىچىك تۇغۇلۇر،
كۇندىن-كۇن چوڭىيىپ يۇقۇرى چىقۇر.

732 تولۇن بولسا تولۇپ، جاھان يورۇتار،
جاھان خەلقى ئۇندىن يورۇقلۇق ئالار.

733 tükəl bolsa kər ay bu aqsa əḍiz
yana ạrlü türqir kạtər kərk mənız

734 yarukluḳï əksür yana yoḳ bolur
tooqar kạqə azïn yana oḳ tolur

735 mənıṇ bu əzüm mə bu yanlïoq turur
ara bar bolur ma ara yoḳ bolur

736 nəqə yunoqïoq əzkə yüz ursa əzüm
baru kərki artar kəsər mən səzüm

737 bayusa bəḍüsə yaḍïlsa qavï
kạtər mən anïndïn kạtər yüz suvï

738 yana saqlur andïn tạrilmix nənı
səki təg bolur yandru ḳïlḳï yanï

739 munar mənzətü kəldi xa'ir səzi
bu xa'ir səzi ol biliksiz kəzi

740 kəlir ḳut kixikə atï qavlanur
yanï ay təg artar yaruḳï tolur

741 yayïoq tạlvə dəwlət kənül bamaoqïl
tolun təg bu dəwlət yana ạrilür

742 taḳï bir bu mə'ni ayayïn sana
əxitgil anï sən munu püt mana

743 bu ay ornï boldï əvi münḳəlib
orunsuz bolur münḳəlib nən ḳïlïp

C31
744 bu ay burqï sərtan bu əv əvrilür
əvi əvrilür ḥəm əzi qəvrilür

733 تولۇپ ئاي ئىگىزگە ئورلىگەچ، كېيىن—
كېمىپ ئاستا، كورىگى كېتەر يۇزىدىن.

734 يورۇغى ئاز-ئازدىن يەنە يوقىلۇر،
تۇغۇلۇپ كىچىك ئۇ، قايتىدىن تولۇر.

735 مېنىڭ بۇ ئوزۇمۇ شۇنداق ئېرۇرمەن،
بەزى بار، بەزىدە يوقاپ كېتۇرمەن.

736 ھەرقانچە ئاجىزغا قاراتسام يۇزۇم،
ئاشار كورىگى ئۇنىڭ، قىلاي بەس سوزۇم.[84]

737 بېيىسا، چوڭايسا، ئاشسا شوھرىتى،
كېتەرمەن ئۇنىڭدىن تۇگەر ھورمىتى.

738 ئۇ يىققان جىمى مال چېچىلىپ كېتەر،
ئوزىمۇ بۇرۇنقى ھالىغا چۇشەر.

739 بۇڭا ئوخشۇشۇپ كەلدى شائىر سوزى،
بۇ شائىر سوزىدۇر بىلمىسز كوزى:

740 بەخىت كەلسە ئەرگە، ئېتى يېيىلۇر،
يېڭى ئايدەك ئېشىپ يورۇغى تولۇر.

741 تۇراقسىز تەلۇىدۇر بەخىت، بەرمە دىل،
بۇ دەۋلەت تولۇنئاي كەبى كېمىيۇر.

742 يەنە بىر مەنىنى مەن ئېيتاي ساڭا،
بۇنى سەن ئاڭلىغىن، ئىشەنگىن ماڭا:

743 بۇ ئاينىڭ ئويى ھەم ئورنى مۇنقەلىپ[85]،
مۇنقەلىپ قالۇر ئويىسز ئاخىر بېرىپ.

744 بۇ ئاي بۇرجى سەرتان، بۇ بۇرج ئوزگىرۇر،
ئويى ئوزگىرۇر ھەم ئوزى چورگىلۇر.

745 qayu əvkə kirsə bu ay tərk qīqar
qīqarī üqün tərk yatarīn yīqar

B64

746 mənin mə əzüm kər anar oqxadī
ara qilqim ildi ara yoqladī

747 kəlir mən barīr mən yorīr mən burun
azunuoq kəzər mən mana yoq orun

748 bu mə'ni üqün atīm ay toldī tap
atadī biliklig səzin yinqkə yip

749 munu mən mə dəwlət münüm ərdəmim
ayu bardim əmdi igim ham əmim

750 aqa səzlədim səz mana əmdi püt
īdayīn tasə īd qalī tutsa tut

ƏLIG JƏWABĪ AY TOLDĪQA

751 əlig aydī barqa əxittim səzün
yarutti səzün ham yaradī əzün

752 tilər ərdim əmdi sani təg kixī
bayat bardi arzu ay ərdə baxī

753 bayat kimkə barsə tilək arzusī
anīn xükri boldī yanut qiloqusī

754 bu kündə naru bu əzüm tīnmadīn
munīn xükri qiloqu kərək ərmədin

755 nəgü tar əxit əmdi bilgə tətik
əzi bardī qodtī bizinə bitik

745 قايۇ ئويگە كىرسە بۇ ئاي تېز چىقار،
چىقىشقا ئالدىراپ ئويىن تېز بۇزار.

746 ئوزۇممۇ ئاڭا ئوخشىشۇرمەن، قارا،
گەھى مەن ئىگىزدە، توۋەندە ئارا.

747 كېلۇرمەن، كېتەرمەن، يۇرۇرمەن بۇرۇن،
كېزەرمەن جاھاننى ماڭا يوق ئورۇن.

748 شۇ مەنا ئۇچۇن ئاتىم ئايتولدى دەپ،
ئاتادى بىلىملىك سوزىن ئىنچىكلەپ.

749 مانا مەنمۇ دەۋلەت، پەزلىم، قۇسۇرۇم،
كېسەلىم، داۋايىمنى ئېيتتىم ئوزۇم.

750 ئوچۇق ئېيتتىم سوزۇم، ماڭا ئەمدى پۇت،
قاچۇرساڭ قاچۇر، گەر توتاي دىسەڭ تۇت.

ئېلىگىنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

751 ئېلىگ ئېيتتى: بارچە ئىشتىتىم سوزۇڭ،
يورۇتتى سوزۇڭ ھەم يارادىڭ ئوزۇڭ.

752 تىلەر ئەردىم ئەمدى سېنىڭدەك كىشى،
خۇدا بەردى ئارزۇ، ئەي، ئەرلەر بېشى.

753 خۇدا كىمگە بەرسە تىلەك ـ ئارزۇنى،
كېرەكتۇر جاۋابەن دىمەك شۇكرىنى.

754 بۇ كۇندىن كېيىن مەن ئوزۇم تىنمايىن،
زېرىكمەي ئۇنىڭكىم شۇكرىن ئېيتايىن.

755 نىمە دەر ئىشت ئەمدى ئالىم تىتىك،
ئوزى كەتتى، قويدى ئۇ بىزگە بىتىك:

756 xükür qīl əy ni'mət iḍisi unur
xükür qīlsa ni'mət bayat arturur

757 bu ni'mət iḍisi unītur əzin
munīṇ xükri qīlsa əvürməz yüzin

C32
758 az əḍgükə artuq əküx xükri qīl
əküx bolsa ni'mət anīṇ qədri bil

759 xükür qīlsa ni'mət biri on bolur
biri on bolup kər əvi nəṇ tolur

* * *

760 əlig bạrdi alqīx kər ay toldīqa
ayur tünlə kündüz maṇa tur baqa

B65
761 təlim nəṇ tavar bạrdi əgdi əküx
aoqīrladī bạrdi kər altun kümüx

A41
762 aṇar səzlədi səzni barqa əlig
anīṇdīn tilədi qamuoq əg bilik

763 kər ay toldī ma bu aoqīrlīq bulup
tapīndī pütün qīn baoqīrsaq bolup

764 bir anqa yorīdī sīnadī əlig
qamuoqdīn tükəl boldī bulmīx ərig

756 ئەي نېمەت ئىگىسى سەن قىلغىن شۈكۈر،
شۈكۈر قىلسا نېمەتنى ھەق ئارتتۇرۇر.

757 بۇ نېمەت ئىگىسى ئۇنىتۇر ئوزىن،
شۈكۈر قىلسا نېمەت ئورىمەس يۈزىن.

758 كىچىك ياخشىلىققا تولا شۈكۈر قىل،
تولا بولسا نېمەت، ئۇنىڭ قەدرىن بىل.

759 شۈكۈر قىلسا، نېمەت بىرى ئون بولۇر،
بىرى ئون بولۇپ ھەم ئوي مالغا تولۇر.

* * *

760 كور، ئايتولدىنى ئېلىگ ئالقىشلىدى،
ماڭا قارىغىن كېچە-كۈندۈز، دىدى.

761 تولا مال-تاۋار بەردى ماختاپ ئۇنى
ھەم ئالتۇن-كۈمۈش بەردى، قەدىرلەپ ئۇنى.

762 ئاڭا ئېيتتى ھەممە سوزىنى ئېلىگ،
ئۇنىڭدىن سورادى ئەقىل ھەم بىلىك.

763 بۇ ئايتولدى بۇ قەدىر-ھورمەتنى كورۇپ،
خىزمەت قىلدى ئۇ چىن كويۇمچان بولۇپ.

764 ئېلىگ بىرنەچچە ۋاق سىناپ كوردى ئۇ،
تېپىلغان كىشىنى كامىل تاپتى ئۇ.

17

KÜN TOƢDÏ ƏLIG AY TOLDÏKA 'ƏDIL ŞIFƏTIN AYUR

765 əlig bir kün oldurup əzi yalnuzun
əvin kildï hali ərikti əzün

766 okïdï kər ay toldïka kildï yol
bu ay toldï kirdi kavuxturdï kol

767 əlig ətrü turdï adakïn ərü
əlig səzləmədi bir anqa turu

768 bakïp kərdi əlig kəzin imlədi
ixarət bilə kəlgil oldur tədi

769 bu ay toldï oldurdï akru amul
kəzin yərkə tikti yarottï kənül

770 əligkə baka kərdi yaxru kəzin
kaxï kəzi tügmix aqïtmïx yüzin

771 kümüx kürsi urmïx əzə oldurur
bu kürsi adakï üq adrï turur

ئون تۆتىنچى باب

كۆنتوغدى ئېلىگىنىڭ ئايتولدغانادالەت سۈپەتلىرى

ھەققىدە پىتىقانلىرى

765 ئېلىگ ئولتۇرۇپ يالغۇز بىر كۈنى،
زېرىكتى ۋە قىلدى خالى ئويىنى.

766 بۇ ئايتولدىنى قىچقىرىپ بەردى يول،
بۇ ئايتولدى كىردى، قوۋۇشتۇردى قول.

767 ئۇ تۇردى ئېلىگنىڭ ئۇدۇلىدا تىك،
ئولتۇردى سوزلىمەي بىر مەھەل ئېلىگ.

768 قاراپ بىردەم ئېلىگ، كوزىنى ئىملىدى،
ئىشارەت بىلە كەلگىن، ئولتۇر، دىدى.

769 بۇ ئايتولدى ئولتۇردى تىپ-تىنچ، كېلىپ،
يورۇپ كوڭلى، كوزىنى يەرگە تىكىپ.

770 ئېلىككە يۈگۈرتتى يوشۇرۇنچە كوز،
تۇرۇلگەن قاش-قاپاق، پۇرۇشتۇرمە يۈز.

771 كۈمۈش كۈرسى ئۈستىدە جىم ئولتۇرۇر،
بۇ كۈرسىنىڭ پۈتى ئۈچ، چېتىقسىز تۇرۇر.

772 bəḍük bir piqəkig əligdə tutar
solīndīn uraoqun oṇīndīn xəkər

C33
773 anī kərdi ərsə bu ay toldī qīn
ḳatīoq ḳorḳtī ezkə ḳoḍī aldī tīn

ƏLIG SUALI AY TOLDĪḲA

B66
774 bir anqa turup bax kətürdi əlig
bu ay toldīḳa aydī təprət tilig

775 nəlük səzləməz sən aoqīn təg bolup
məni munda yalṇuz bu yaṇlīoq bulup

AY TOLDĪ JƏWABĪ ƏLIGKƏ

776 bu ay toldī aydī ay əlig ḳutī
mənin̨ səzləgükə ezüm yoḳ xatī

777 aḍīnsīoq kərür mən bu kün ḳilḳ ətik
aṇar əymənür mən ay bilgə tətik

778 ḳaraḳa bilik bərdi bilki aquḳ
puxar eḍtə bəglərkə barma yaoquḳ

779 taḳī yaḳxī aymīx biliklig begü
puxar eḍtə bəglər bolur ot aoqu

780 ḳalī bolsa bəglər puxup evkəlig
yaḳīn turma anda ay ḳilḳī silig

781 puxar bolsa bəglər kəlip evkəsi
yīraḳ turoqīl anda təgürgəy yasī

772 قولىدا تۇتۇغلۇق يوغان بىر پىچاق،
شېكەر ئوڭدا، سولدا ئۇراغۇن[86] بىراق.

773 كورۇپ قورقتى ئايتولدى، ئاشتى غېمى،
ئۇنى باستى تىترەك، كېسىلدى دېمى.

ئېلىگىنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

774 ئېلىگ باش كوتەردى بىر ئازدىن كېيىن،
دىدى ئايتولدىغا: قېنى سوزلىگىن.

775 نىچۇك سوزلىمەيسەن گاچادەك بولۇپ،
مېنى مۇندا يالغۇز بۇ ياڭلىغ كورۇپ؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

776 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ساھىپقىران،
سوزلەشكە مادار يوق مەندە بۇ زامان.

777 كورەرمەن بۇ كۇن سەندە يات ھال ئوزۇم،
ئەيمەندىم ئەي ئاقىل، شۇڭا يوق سوزۇم.

778 بىر ئالىم خەلققە بېرىپ بىر ساۋاق،
دەپتۇ بەگ غەزەپلىك چاغدا بول يىراق.

779 بىلىملىك بىر دانا خوپ ئېيتمىش تېخى،
بولۇر بەگ زەھەر، ئوت-غەزەپلىك چېغى.

780 غەزەپتە قىزىشسا ئەگەر ھوكۇمدار،
ئۇنىڭغا سەن يېقىن بارما، ئەي ھۇشيار.

781 غەزەپكە كېلىپ بەگ كايىغان زامان،
يىراق تۇر ئۇنىڭدىن، تېگۇر كوپ زىيان.

782 muŋar mənzətü kəldi əmdi bu səz
kəŋülkə alïnoɣïl küḑəzgil kəḑ əz

783 puxar əḑtə bəglərkə barma yaoɣuk
ḳalï bardïŋ ərsə uquzluk anuk

784 kər arslanḳa oḳxar bu bəglər əzi
puxursa kəsər bax ay bilki yaruk

ƏLIG SUALI AY TOLDÏḲA

785 əlig aydï kəldür maŋa ay səzüŋ
nəgüni taŋïrḳadï əmdi əzüŋ

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

786 bu ay toldï aydï taŋïm bu mənïŋ
kümüx kürsi ornuŋ nə ol bu sənïŋ

787 bu oldruoɣ nə kürsi yəri ol saŋa
bu mə'ni uḳayïn ayu bər maŋa

788 ikinqi əligdə nə ol bu piqək
munï ma əzüm yətrü bilgü kərək

A42 B67 C34
789 üqünqi oŋuŋdïn nəgü ol xəkər
solïŋdïn uraoɣun nə ol bu saŋar

790 baḳa kərdüm ərsə əzüŋ əvkəlig
munï kərdüm ərsə yitürdüm bilik

791 bu yaŋlïoɣ kərüp bu əzüm əymənip
ətüg ətnüməz mən tilimni yazïp

782 بۇ سوز كەلدى ئەمدى بۇڭا ئوخشۇشۇپ،
كۆزەت بەك ئوزۇڭنى، كوڭۇلدە تۇتۇپ:

783 يېقىن بارما بەككە غەزەپلەنسە گەر،
ئېنىق خارلىنۇرسەن، بارۇرسەن ئەگەر.

784 بۇ بەگلەر خۇددى بىر ئارسلان ئوزى،
ئەي ئالىم، غەزەپلەنسە باشنى كېسەر!

ئېلىگىنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

785 ئېلىگ ئېيتتى: كەلگىن ماڭا ئېيت سوزۇڭ،
نىمىشقا تېڭىرقاپ تۇرۇرسەن ئوزۇڭ؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

786 بۇ ئايتولدى ئېيتتىكى، ھەيرىتىم مېنىڭ،
نىچۇندۇر كۇمۇش كۇرسى ئورنۇڭ سېنىڭ؟

787 بۇ كۇرستا ئولتۇرۇش نالايىق ساڭا؛
ئۇنىڭ مەنىسىنى دىگىن سەن ماڭا.

788 ئىككىنچى، قولۇڭدا پىچاق نە دىمەك،
بۇنى ھەم ياخشىراق بىلىشىم كېرەك.

789 ئۇچىنچى، ئوڭۇڭدا نىمىشقا شېكەر،
سولۇڭدا ئۇراغۇن، نە مەنا بېرەر؟

790 سېنى مەن غەزەپلىك شۇ ھالدا كورۇپ،
يۇتتۇردۇم بىلگىنىم تامام ئۇتۇتۇپ.

791 بۇ ھالنى كورۇپ مەن ئوزۇم ئەيمىنىپ،
ئوتۇنچ قىلىمدىم مەن تىلىمنى يېرىپ.

18

KÜN TOƣIDÏ ƏLIG AY TOLDÏQA ‘ƏDIL ŞIFƏTI NƏTƏG ƏRDÜKIN AYUR

792 əlig aydï uqtum səzüŋ bəlgüləp
aqayïn səzümni saŋa ülgüləp

793 səni mən oqïdïm əŋ axnuqï kün
aƣïrlïq bilə bərdim ol kün orun

794 bu taŋ taŋsuq ixlər maŋa kərkitip
puxurduŋ məni sən ixiŋ bərkitip

795 kərüp puxtum ərsə iləndi əzüŋ
sərildim saŋa mən tügüldi yüzüŋ

796 sən aydïŋ maŋa qut mən bilgil məni
saŋa uqturu qïldïm uqƣïl munï

797 nəgü qïlmïxïŋnï sən aďra səqə
yora bərdiŋ uqtum qamuƣnï aqa

نۇن سەكىزىنچى باب

كۆنتوغدى ئېلىمنىڭ يا تولدىغانا دالەت سۈپىتىنىڭ قانداق قىلىشى يا ئىشلىنىشى

792 ئېلىمگ ئېيتتى: ئۇقتۇم سوزۇڭ بىر-بىرلەپ،
ئاچايمەن سوزۇمنى ساڭا شەرھىلەپ.

793 قىچقىردىم سېنى مەن ئەڭ ئاۋالقى كۈن،
قەدىرلەپ شۇ كۈن ھەم بەردىم مەن ئورۇن.

794 ئەجەپ تاڭسۇق ئىشلار ماڭا كورستىپ،
كايىتتىڭ مېنى سەن، ئوزۇڭ بەك تۇرۇپ.

795 كورۇپ قەھرىلەنسەم، رەنجىتتىڭ ئوزۇڭ،
چىداپ تۇرسام يەنە تۇرۇلدى يۇزۇڭ.

796 دىدىڭ سەن ماڭا: مەن بەخت، بىل مېنى،
ئۇقتۇراي دەپ قىلدىم، سەن ئۇققىن بۇنى.

797 نىمە قىلغىنىڭنى سەن ئايرىم يېشىپ—
دىدىڭ ماڭا، مەنمۇ چۈشەندىم يېتىپ.

798 kəqürdüm mən anda sənin̥ ʻuẓrüni
aoqïrladïm ətrü ol ərdəm tən̥i

799 bu kün mə mənin̥ bu əzüm k̥ilk̥larïn
sana kərkitür barqa ərdəmlərin

800 munu mən mə kərgil kənilik tərü
tərü k̥ilk̥larï bu bak̥a tur kərü

801 bu kürsi əzələ əz oldurduk̥ï
ad̥ak̥ï üq ol kər ay kən̥lüm tok̥ï

B68

802 k̥amuoq üq ad̥ak̥lïoq əmitməz bolur
üqəgü turur tüz k̥amïtmaz bolur

803 k̥alï üq ad̥ak̥ta əmitsə biri
ikisi k̥amïtar uqar ol əri

C35

804 k̥amuoq üq ad̥ak̥lïoq kəni tüz turur
k̥alï bolsa tərt kər bir əgri bolur

805 k̥ayu nən̥ tüz ərsə k̥amuoqï uz ol
k̥amuoq uz kərü barsa k̥ilk̥ï tüz ol

806 k̥ayu nən̥ əmitsə kər əgri bolur
k̥amuoq əgirilər ə̣siz uroqï bulur

807 k̥ayu tüz əmitsə turumaz tüxər
k̥ayu nən̥ kəni bolsa tüxməz sərər

808 mənin̥ k̥ilk̥im ol kər əmitməz kəni
kəni əgri bolsa kənilik küni

809 kənilik əzələ kəsər mən ixig
ad̥ïrmaz mən bəgsig ya k̥ulsïoq kixig

798 كەچۈردۈم ئاشۇ چاغدا ئوزرۇكنى مەن،
قەدىرلەپ بۇ پەزلىكنى هورمەت بىلەن.

799 بۇگۈن كورستەي مەنمۇ ئەمدى ساڭا ـ
قىلىق، ئەردىمىنى، قاراپ تۇر ماڭا.

800 ئادالەت ۋە قانۇن ئوزۇم مەن، قارا،
قانۇننىڭ ۋەسپىنى بۇلاردىن سورا:

801 مۇنۇ مەن ئولتۇرغان بۇ كۇرسىغا باق،
ئەي كوڭلۇم توقى، بار ئۇندا ئۇچ ئاياق.

802 پۇتۇن ئۇچ ئاياقلىق قىڭغايماس بولۇر،
تۇرۇر ئۇچ پۇتى تۇز هەم قايماس بولۇر.

803 قىڭغايسا بىرى ئۇچ ئاياقنىڭ ئەگەر،
قايار ئىككىسى، ئولتۇرۇچى چۈشەر.

804 پۇتۇن ئۇچ ئاياقلىق توغرا، تۇز تۇرۇر،
ئەگەر بولسا توت، كور، بىر ئەگرى بولۇر.

805 نىمىكى تۇز ئولسا، پۇتۇن ئۇز بولۇر،
نىمىكى ئۇز ئولسا، دىمەك تۇز بولۇر.

806 نىمىكى ئېگىلسە، ئۇ ئەگرى بولۇر،
پۇتۇن ئەگرى، يامانلىق ئۇرۇغى بولۇر.

807 قايسى تۇز ئېگىلسە، تۇرماس، يىقىلار،
نىمىكى تۇز ئولسا، يىقىلماي تۇرار.

808 مېنىڭ هەم قىلىغىم ئېگىلمەس ئېرۇر،
ئېگىلسە دۇرۇسلۇق، قىيامەت بولۇر.

809 قىلۇرمەن ئادالەت بىلەن هەل ئىشىن،
ئايرىماسمەن بەگ ۋە قۇل دەپ هىچ كىشىن.

810 bu bəgdə piqək kim əligdə turur
pïqïoqlï kəsigli turur ay unur

811 piqək təg bïqar mən kəsər mən ixig
uzatmaz mən də'wi qïlïoqlï kixig

812 xəkər ol kixi bir aŋar küq təgip
tərü bulsa məndin qapuoqqa kəlip

813 xəkər təg süqiyü barïr ol kixi
səvinqlig bolur anda yazlur qaxï

814 uraoqun yəmə ol kixilər iqər
əzi küqkəy ərsə kənidin qaqar

815 maŋa kəlsə tütxü tərü bərsə mən
uraoqun iqər təg aqïr kərsə mən

816 bu qaxïm tügüki bu kərksüzlüküm
küqəmqi kəlirkə bu yüzsüzlüküm

B69

817 kərək ooqlum ərsə yakïn ya yaoquk
kərək barkïn ərsə kəqikli konuk

818 tərüdə ikigü maŋa bir sanï
kəsərdə adïn bolmaoqay ol məni

819 bu bəglik ulï kər kənilik turur
kəni bolsa bəglər tiriglik bolur

820 muŋar məŋzətü səzlər əglüg kixi
kim əglüg səzin tutsa ətlur ixi

A43 C36

821 kənilik əzə boldï bəglik ulï
bu bəglik kəki ol kənilik yolï

810 بۇ خەنجەر-پىچاقكىم، قولۇمدا تۇرۇر،
پىچار ھەم كېسەر بىر قورال، ئەي غەيۇر

811 پىچاقتەك كېسەرمەن، پىچىپ ئىشىنى،
ساقلاتماي دەۋاغا كەلگەن كىشىنى.

812 شېكەر شۇكى، بىركىم زۇلۇم يەتتى دەپ—
ئىشىگىمگە كەلسە ئادالەت تىلەپ،

813 شېكەردەك لەززەتلە يانۇر ئۇ كىشى،
سويۇنۇپ ئېچىلۇر يۈزى ھەم قېشى.

814 بۇ تۇرغان ئۇراغۇن شۇنداقلار ئىچەر،
كى زورلۇق ئىشلىتىپ، ئەدىلدىن كېچەر.

815 تۇتۇشۇپ ماڭا كەلسە قىلسام ھوكۇم،
ئۇراغۇن ئىچكەندەك بولۇرلەر چوقۇم.

816 بۇ قاشىم تۇرۇگى، بۇ كوركىسزلىگىم،
زۇلۇم قىلغۇچىغا بۇ يۈزسىزلىگىم.

817 كېرەك ئوغلۇم ئولسۇن، يېقىن تۇققىنىم،
يولۇچى، ئوتكۇنچى، بىرەر قونىغىم،

818 ماڭا تەك ئىككىسى قانۇن ئالدىدا،
بولەكچە بولماسمەن ھوكۇم ۋاقتىدا.

819 بۇ بەگلىك ئاساسى ئادالەت ئېرۇر،
ئادىل ئولسا بەگلەر، تىرىكلىك بولۇر.

820 مۇنىگدەك دىدى سوز ئەقىللىق كىشى،
كىم ئاقىل سوزىن تۇتسا تۇزىلەر ئىشى؛

821 ئادالەت ئۇستىدە بۇ بەگلىك ئۇلى،
بۇ بەگلىك ئاساسى ئادالەت يولى.

822 tərü qïlsa ǫlkə kəni bolsa bəg
tilək arzu buloqay bu qolsa qalï

AY TOLDÏ SUALI ǫLIGKƏ

823 yana aydï ay toldï ǫlig qutï
nəlük boldï kün tooqdï ǫlig atï

ǫLIG JƏWABÏ AY TOLDÏQA

824 ǫlig aydï bilgə mənin qïlqïmï
kərüp mənzətü urdï bu atïmï

825 künüg kər ǫrilməz tolu oq turur
yaruqluqï bir təg talu oq turur

826 mənin mə qïlïnqïm anar oqxadï
kənilik bilə toldï əksümədi

A34
827 ikinqi tooqar kün yarur bu azun
təzü həlqqa təgrür yoqalmaz əzün

828 mənin mə tərüm bu yoqalmaz əzün
qamuoq həlqqa bir təg nə qïlqïm səzüm

829 üqünqï bu kün tooqsa yǫrkə isig
qǫqək yazlur anda tümən min tüsig

830 qayu ǫlkə təgsə mənin bu tərüm
ol ǫl barqa ǫtlür tax ərsə qorum

831 tooqar kün arïoq ya arïoqsïz tǫməz
qamuoqqa yaruqluq bǫrür əksüməz

822 هوكۇم قىلسا ئەلگە ئەدىل بىرلە بەگ،
تىلەك-ئارزۇسىغا بولۇر يەتكىلى.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

823 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئېلىك قۇتى،
نىچۇن بولدى كۇنتۇغدى ئېلىك ئېتى؟

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

824 ئېلىك دىدى: ئالىم بۇ قىلىغىم كورۇپ،
قويدى بۇ ئېتىمنى كۇنگە ئوخشۇتۇپ.

825 قارا، كۇن ئۇۋالماس—ھەمىشە پۇتۇن،
يورۇغى بىردەكلا ۋە پارلاق تولۇن.

826 مېنىڭمۇ قىلىغىم ئاڭا ئوخشىدى،
ئادالەت بىلەن تولدى، كەم بولمىدى.

827 ئىككىنچى، تۇغار كۇن، يورۇر بۇ جاھان،
ئومۇمغا چاچار نۇر، كېمەيمەس ھامان.

828 مېنىڭمۇ ھوكمۇم شۇ، يوقالماس ئۇزۇم،
پۇتۇن خەلققە بىردەك قىلىغىم سوزۇم.

829 ئۇچىنچى، ئىسسىيدۇ يەر، تۇققاندا كۇن،
چىچەك ئاچىلۇر ئاندا تۇمەن مىڭ تۇسۇن.

830 قايۇ ئەلگە كىرسە، مېنىڭ قانۇنۇم،
ئۇ ئەل تۇزىلەر بولسا تاش يا قۇرۇم[87].

831 تۇغار كۇن ئېرىغ يا ئېرىغسىز دىمەس،
ئومۇمغا يورۇقلۇق بېرەر كېمەيمەس.

B70

832 mənin mə kilinqim bu ol bəlgülüg
təzükə təgir barqa məndin ülüg

833 yana ma bu kün burji šabit turur
bu šabit tədüküm tüpi bərk bolur

834 bu kün burji arslan bu burj təprəməz
əvi təprəməzi üqün artamaz

835 mənin kilkimi kər yəmə bir yanin
əzüm təgxürülməz yarukta ənün

AY TOLDI SUALI ƏLIGKƏ

C.

836 bu ay toldi aydi ay əlig kuti
axasu azun əl yadilsu ati

837 mənin mə əzüm bu uzun yol yorip
sana kəldi əmgəp həm artuk arip

838 bu kilkin bu ərdəmlərin bar üqün
kəsəp kəldim əmdi tapuoqka küqün

839 ayu bər mana sən nətəg tapnayin
səvinqin kayu ol ani tutnayin

840 tapuoq bəg tapisi əzə bolmasa
yaramaz bu tapoqi nəqə əmgəsə

841 nəgü tər əxitgil ila atlioqi
tapuoqun bədümix kixi kutluoqi

842 tapinsa tapuoqqi bəginə kali
katioq tutoqu bəglər səvinqi yoli

832 مېنىڭمۇ قىلىغىم مۇشۇنداق بولۇش،
مېنىڭدىن جىمىگە تېگەر تەڭ ئۇلۇش.

833 يەنە بۇرجى كۈننىڭ ئۇ سابىت[88] ئېرۇر،
بۇ سابىت دىگەنىم تېگى چىڭ بولۇر.

834 بۇ كۈن بۇرجى ئارسلان، ئۇ تەۋرىمەس،
تەۋرىمەس بولغاچ ئويى ھەم بۇزۇلماس.

835 مېنىڭمۇ قىلىغىم، تۇرقۇمغا قارا،
يورۇغۇم مېنىڭ ئوزگىرىشسز بارا.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

836 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ساھىپقىران،
يېيىلسۇن ئېتىڭ ھەمدە تۇتقىن جاھان.

837 ئوزۇمۇ بۇ ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ،
ساڭا ئەمگىنىپ كەلدىم ئارتۇق ھېرىپ.

838 شۇ خۇلقۇڭ، بۇ ئەردەملىرىڭ بار ئۇچۇن،
ئۇمىت بىرلە خىزمەتكە كەلدىم كۇچۇن[89].

839 دىگىن خىزمىتىڭنى نىچۇك مەن قىلاي،
سويۇنچۇڭ سېنىڭ قايسى، شۇنى مەن تۇتاي.

840 خىزمەت بولمىغاندا، بۇ بەگ مەيلىچە،
ئىشى يوقىماس ئىشلەسمۇ نىچە.

841 ئىشتىكىن، نىمە دەر ئىلا ئاتلىغى[90]،
ئىش ئىشلەپ چوڭايغان كىشى قۇتلۇغى:

842 خادىم بەگ ئىشىگە باغلارىكەن بېلىن،
قاتتىق تۇتقۇلۇق بەگ سويۇنچى يولىن.

843 bu bəǵlər tapīsī əzə ḳīl tapuoɣ
bəgi taplasa tapoɣī aqtī ḳapuoɣ

844 tapuoɣqī tapuoɣ bilsə tərkə təgir
tapuoɣ bilməsə tərdin ə̣lkə kəlir

B71

845 bəgin kəḍ səvindürsə tapnur ḳulï
aqīldī bu ḳulḳa aoɣīrlīḳ yolï

ə̣LIG JƏWABÏ AY TOLDÏḲA

846 ə̣lig aydī uḳtum mən əmdi səzüṇ
səvinqim tilə kəḍ küḍəzgil əzüṇ

847 saṇa mən ayayïn yaraoɣsīzlarīoɣ
yaraoɣsīzḳa yaḳma yorīoɣīl arīoɣ

848 əzüm taplamaz nəṇ biri yaloɣan ol
munīṇda basasï bu küq ḳīloɣan ol

849 suḳ ərsə ḳīlïnqï yig ərsə əzi
ə̣vək ərsə ḳīlḳï uvutsuz kəzi

850 puxï ərsə ixtə yə̣mə əvkəlig
yava ərsə borqī ya ḳīyoɣan əlig

A35

851 bu yaṇlïoɣ kixilər yaramaz maṇa
ayu bə̣rdim əmdi aquḳluoɣ saṇa

852 yarayïn tə̣sə sən maṇa bəlgülüg
bu ḳaq nəṇ əzüṇdin yïrat ay külüg

853 yaḳïn boloɣa sən kündə ətrü maṇa
aoɣīrlīk aqïoɣ artoɣa mə̣ṇdin saṇa

843 بۇ بەگلەر ئۈمىدىچە قىلغىن تاپۇغ،
رىزا بولسا بەگلەر ئاچار بەخت قوۋۇغ.

844 تاپۇغچى تاپۇغ بىلسە تورگە چىقۇر،
تاپۇغ بىلمىسە توردىن پەسكە چۈشۈر.

845 سويۇندۇرسە خىزمەتتە بەگنى قۇلى،
ئىچىلار ئۇنۇا قەدىر ـ ھورمەت يولى.

ئىلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

846 ئىلىگ ئىيتتى: ئۇقتۇم مەن ئەمدى سوزۇڭ،
سويۇنچۇم تىلە، بەك كۆزەتكىن ئوزۇڭ.

847 مەن ئىيتاي يارامسز نىمەنى ساڭا،
ئوزەڭ پاكىزە يۈر، يولۇما ئاڭا.

848 ئوزۇم خالىماسىڭ بىرى يالغان ئول،
ئۇنىڭدىن كېيىنكى زۇلۇم قىلغان ئول.

849 بىرى ئاچكوز، تاماخور ۋە تويماس ئوزى،
بىرى ئالدىراڭغۇ، ئۇياتسىز كوزى.

850 ھەر ئىشتا غەزەپكار، ئاچچىغى يامان،
قول ئەگرى، ھاراققا بېرىلسە ھەر ئان.

851 بۇ ياڭلىغ كىشىلەر يارامىس ماڭا،
بۇنى ئىيتتىم ئەمدى ئوچۇقلا ساڭا.

852 يارايمەن دىسەڭ سەن ماڭا بەلگۈلۈك،
ئەي نامدار بۇلاردىن يىراق يۈرگۈلۈك.

853 بولۇرسەن كۈنۈ ـ كۈن يېقىن سەن ماڭا،
ئاشار قەدىر ـ ئىھسان مېنىڭدىن ساڭا.

AY TOLDİ SUALI ƣLIGKƏ

854 bu ay toldī aydī əxittim munī
takī bir səzüm bar ayu bƣr anī

855 bu əḍgü ḳayu ol nətəg ol əzi
nəgü təg bolur əḍgü ḳilḳī təzi

ƣLIG JƏWABİ AY TOLDİḲA

B72
856 ƣlig aydī əḍgü bu ḳilḳī yanı
tusulur bolur həlḳḳa asoɣī onı

857 təzü həlḳḳa barqa ḳilur əḍgülük
yana minnət urmaz kixikə kəlük

858 əz asoɣīn tiləməz kixikə asīoɣ
bƣrür ol asīoɣdīn bu ḳolmaz yanīoɣ

AY TOLDİ SUALI ƣLIGKƏ

859 yana aydī ay toldī uḳtum bu səz
takī bir tiləkimni aytur bu əz

860 maṇa ay kənilik ḳayu ol kəni
anīṇ birlə yalṇuḳ yarutsa küni

861 ḳayunī ayurlar kənilik yolī
nəgü təg bolur bu kənilik ulī

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

854 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئىشىتتىم بۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار يېشىپ بەر ئۇنى.

855 نەدۇر ھەم نەخىلدا ئېرۇر ياخشىلىق،
نىچۇكتۇر ئۇنىڭدا تەبىەت ـ قىلىق؟

ئېلىگىنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

856 ئېلىك ئېيتتى: ياخشىلىق سۈپاتى شۇدۇر،
كى خەلققە ئۇنىڭدىن پايدىلار يېتۇر.

857 قىلۇر ياخشىلىق ئۇ پۈتۈن ئېلىگە،
يەنە مىننەت ئۇرماس كىشى يۈزىگە.

858 تىلەر نەپ ئۇ ئەلگە ئوز نەپسىن دىمەس،
يەتكۈزگەن نەپسىچۈن بەدەل كوزلىمەس.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

859 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئۇقتۇم بۇنى،
تېخى بىر تىلەك باركى، ئېيتاي ئۇنى.

860 ماڭا ئېيت، دۇرۇسلۇق نىچۇك نەرسىدۇر،
ئۇنىڭدىن كىشى كۈنى قانداق يورۇر؟

861 قايۇ نەرسىنى دەر دۇرۇسلۇق يولى،
نىمەدەك بولۇر بۇ دۇرۇسلۇق ئۇلى؟

ƏLIG JƏWABĪ AY TOLDĪQA

862 əlig aydī kərgil kəni ər əzi
tili kənli birlə birikər səzi

863 taxī təg iqi ol iqi təg taxī
bu yanlīoq bolur ol kəni qīn kixi

864 kənülin qīqarsa ayada urup
yorīsa uyadmasa yalnuq kərüp

B73

865 kənilik kərək ərkə qopsa qutun
kənilik atī ol kixilik pütün

866 qīz ərməz bu yalnuq kixilik qīz ol
az ərməz bu yalnuq kənilik az ol

867 munar mənzətü aydī xa'ir bu səz
sana səzlədi əmdi kərgil bu əz

868 yorīoqlī bu yalnuq ədi ək əküx
kəni qīn pütün ər mana kəd kəsüx

869 qīz ərməz kixi kər kixilik qīz ol
kəni qīn kixilərni əgdi uqux

AY TOLDĪ SUALI ƏLIGKƏ

870 yana aydī ay toldī əlig qutī
mana aqsa əmdi bu səz bük qatī

871 bu ədgü kixilər bolurmu əsiz
əsiz mə ururmu kər ədgükə iz

ئېلىگىنىڭ ئايتولدىسىغا جاۋابى

862 ئېلىگ ئېيتتى: شۇدۇر دۇرۇس ئەر ئوزى،
تىلى، كوڭلى بىرلە بىرىكەر سوزى.

863 تېشىدەك ئىچىمۇ، ئىچىدەك تېشى،
بۇ ياڭلىغ بولۇر چىن ۋە توغرا كىشى.

864 چىقارىپ يۇرەكنى ئالقاندا تۇتۇپ،
ئۇياتماي يۇرەلىسە ئەلنى كورۇپ.

865 بەختلىك ياشاشقا دۇرۇسلۇق كېرەك،
كىشىلىك ئېتىدۇر دۇرۇسلۇق دىمەك.

866 كىشى قىس ئەمەستۇر، كىشىلىك قىس ئول،
ئەمەس ئازِ بۇ ئىنسان، دۇرۇسلۇق ئاز ئول.

867 بۇ ھەقتە شائىرنىڭ دىگەن بىر سوزى—
ئوخشايدۇ مەن ئېيتقان سوزۇمگە ئوزى:

868 مېڭىپ يۇرگەن ئىنسان بەكمۇ كوپ ئېرۇر،
دۇرۇس، چىن، پۇتۇن ئەر ماڭا خوپ ئېرۇر.

869 كىشى قىس ئەمەستۇر، كىشىلىك قىس ئول،
دۇرۇس، چىن كىشى ئۇ، تولا ماختىلۇر.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

870 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: بەختىيار خان،
بۇ سوزنىڭ سىرىنى ماڭا قىل ئايان.

871 بۇ ياخشى كىشىلەر بولۇرمۇ يامان،
يامانلار بولۇرمۇ ياخشى بىر زامان؟

ƏLIG JƏWABI AY TOLDIQA

872 əlig aydī ədgü iki türlüg ol
munīnda biri qīn tutar ədgü yol

873 bir ədgü bolur kər anadīn tooqup
yorīr ol kəni qīn kər ədgü bolup

874 takī biri ədgü kər ətgünq bolur
əsizkə katīlsa ol əsiz kīlur

875 iki türlüg ol kər bu əsiz yəmə
ikigüni bir təp əsizkə sama

B74
876 tooqa əsiz ol kər munīnda biri
bu ər əlməginqə arīmaz kiri

877 takī biri ətgünq bolur bu əsiz
əxi ədgü bolsa tüzər bu ma iz

A36
878 tooqa ədgüdin tutqī ədgü kəlir
azun boḍnī andīn asīoqlar alīr

879 tooqa əsiz ərsə anar yok otī
azunka bəla ol boḍunka yutī

880 munar mənzətü aydī türkqə məŝəl
əxitgil munī sən ukup ətzkə al

881 ərün süt bilə kirsə ədgü kīlīk
əlüm tutmaoqīnqa əvürməz yorīk

882 tadu birlə katlīp tərümix kīlīnq
əlüm buzmaoqīnqa buzulmaz ərinq

ئېلىگىنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

872 ئېلىك ئېيتتى: ياخشى ئىككى تۇرلۈك ئول،
بۇنىڭدىن بىرى چىن، تۇتار ياخشى يول.

873 بىرىدۇر ئانادىن ياخشى تۇغۇلۇپ،
يۇرەر ئۇ دۇرۇس ۋە ياخشى بولۇپ.

874 بىرى دورىماق بىرلە ياخشى بولۇر،
يامانغا قوشۇلسا، يامانلىق قىلۇر.

875 يامانمۇ ئىككى خىل بولۇر دائىما،
ئىككى خىل يامانىنى بىردەك سانىما.

876 يامان بوپ تۇغۇلۇر ئۇنىڭدىن بىرى،
بۇ ئەر ئولمىگۈنچە ئېرىمەس كىرى.

877 يەنە بىرسى دوراپ يامانلىق قىلۇر،
ئەشى ياخشى بولسا، ئۇ ياخشى بولۇر.

878 كېلۇر تۇغما ياخشىدىن دائىم ياخشىلىق،
جاھان خەلقى ئالۇر ئۇندىن پايدىلىق.

879 يامان بولسا تۇغما، ئاڭا يوق داۋا،
خەلققە ئاپەتتۇر، جاھانغا بالا.

880 كېلۇر بۇڭا ئوخشاپ تۇركچە ماقال،
ئىشتىكىن بۇنى سەن، ئۇقۇپ ئۇلگە ئال:

881 ئەگەر كىرسە ئاق سۈت بىلەن ياخشى خۇلق،
ئولۇم تۇتمىغۇنچە ئۇزگەرمەس قىلىق.

882 قىلىقكىم تەبىئى تورەلگەن ئىكەن،
ئولۇم بۇزمىغۇنچە يۇزۇلمايدىكەن.

883 qarïnda tərümix qïlïnq əgrətik
yaoqïz yər qatïnda qətər ay tətik

884 qalï əḍgükə bolsa əsiz əxi
əsiz boldï qïlqï ol əsiz tuxï

885 əsiz mə qatïlsa kər əḍgü bilə
qamuoq əḍgülükkə bu buldï yula

886 taqï bir səbəb kər bu əḍgü əsiz
yaqïnlïq yolïndïn tüzər tüzsə iz

887 bəgi əḍgü bolsa boḍun barqa tüz
bolur qïlqï əḍgü yorïqlarï uz

888 yaqïn tutsa bəglər kər əḍgü kixig
əsiz barqa əḍgü qïlur ol ixig

889 əsizlər yaqïn bolsa bəglər tapa
uzadï əsiz əlgi əlkə tüpə

890 əsiz bax kətürsə kər əḍgü yitər
bu əḍgü əlig bulsa əsiz qətər

B75

891 qalï əḍgü bolsa bu bəglər qutun
qamuoq əḍgü boldï qarasï pütün

892 bu bəglər əsiz bolmaoqïnqa əsiz
ol əldə səvinqin qïzartmaz mənqiz

893 nə əḍgü tərü urdï bəglər bəgi
əsizkə bu qïn bərgə zindan yəgi

894 qalï əḍgü bolsa boḍun baxqïsï
qamuoq əḍgü boldï anïn ixiqisi

883 قوساقتا تورەلمش خۇلقى، ئەي چۈەر،
قوڭۇر يەر قېتىغا كىرگەندە تۈگەر.

884 ئەگەر ياخشىغا بولسا ھەمرا يامان،
يامان بولدى قىلقى يامانلارسىمان.

885 يامانمۇ قوشۇلسا ياخشىغا بىراق،
پۇتۇن ياخشىلىققا تاپار ئۇ چىراق.

886 يەنە بىر سەۋەپ شۇ بۇ ياخشى-يامان،
يېقىنلىق يولىدىن تاپار ئىز ھامان.

887 بېگى ياخشى بولسا، پۇتۇن خەلقى تۈز—
بولۇر ھەم قىلىغى، يۈرۈشلىرى ئۈز.

888 يېقىن تۇتسا بەگلەر، قارا، ياخشىنى،
يامانلارمۇ ياخشى قىلار ئىشنى.

889 ئەگەردە يېقىن بولسا بەككە يامان،
يامان قولى ئەلگە بولۇر ھوكۇمران.

890 يامان باش كوتەرسە، ياخشىلار تۈگەر،
گەر ياخشى بەگ ئولسا، يامانلار بىتەر.

891 ئەگەر بولسا بەگ ياخشى ھەمدە قۇتۇن[91]،
تامام ياخشى بولغاي ئاۋام خەلق پۇتۇن.

892 يامان بولمىغۇنچە بۇ بەگلەر ئۈزى،
ئۇ ئەلدە يامانلىق سويۇنمەس يۈزى.

893 نە ياخشى نىزام قويدى بەگلەر بېگى،
يامانغا جازا بەردى زىندان تېگى.

894 ئەگەر ياخشى بولسا خەلق باشچىسى،
پۇتۇن ياخشى بولۇر ئۇنىڭ ئىشچىسى.

895 apaŋ əḍgü bolsa bu bəglər əzün
bayur boḍnï barqa kər ət̡lür azun

AY TOLDÏ SUALI ƏLIĠKƏ

896 yana aydï ay toldï uḳtum munï
ə̣lig yarliḳadï bu səzlər kəni

897 bu əḍgüg bilir ol kixi əḍgü tə̣p
asïoɣlïoɣ ərürin munï ḳïloɣu tə̣p

898 səvər barqa yalnuḳ tilər arzular
anï ḳoldaqïlar nəlük buldïlar

ƏLIG JƏWABÏ AY TOLDÏḲA

899 ə̣lig aydï əḍgü talu nəŋ turur
talu nəŋni tutqï talular ḳolur

900 ḳayu nəŋ talu bolsa əḍrüm aoɣïr
anïŋ ḳïlmaḳï barqa əzkə aoɣïr

901 ə̣sizlik uquz ol anï ḳïldaqï
yavuz ix uquz ol ə̣siz boldaqï

902 ḳayu nəŋ uquz bolsa yə̣rdə yatur
aoɣï quz aoɣïr boldï tərdə yatur

903 bu əḍgü aoɣïx təg aoɣïr aoɣoɣuḳa
yavuz nəŋ inix ol uquz buloɣuḳa

B76
904 muŋar məŋzətü səzlədi kər uḳux
uḳuxluoɣ səzi tutsa asoɣï əküx

895 ئوزى ياخشى بولسا بۇ بەگلەر ئەگەر،
بىپىپ ھەممە خەلقى، جاھان تۆزۈلەر.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

896 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئۇقتۇم بۇنى،
ئېلىگ ئېيتتى سوزنىڭ توغرىسىنى.

897 بۇ ياخشىنى كىشى بىلۈر ياخشى دەپ،
تونۇپ پايدىسىنى ھەم ئەيلەر تەلەپ.

898 سويۇپ ھەممە ئادەم ئۇنى ئارزۇلار،
لېكىن ئىستىكەنلەر نىچۇكمۇ تاپار؟

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

899 ئېلىگ ئېيتتى: ياخشى — ئۇ نادىر ئېرۇر،
نادىرنى نادىرلارلا ئۇمىت قىلۇر.

900 نىمىكى نادىر بولسا، ئۇ خىل بولۇر،
ئۇنى قىلماقمۇ ئانچە مۇشكۇل تۇرۇر.

901 يامانلىق قەدىرسىز، قىلغان خار ھامان،
يامان ئىشنى قىلغان ھەمىشە يامان.

902 نىمىكى قەدىرسىز ئۇ، يەردە ياتۇر،
ئاغى[92] — چۇز[93] قىممەتلىك ئۇ تورنى ئالۇر.

903 ئېرۇر ياخشىلىق ئورلىگەندەك ئىبغىر،
يامان ئىش چۇشۇشتەك، ئاساندۇر ئاخىر.

904 ئەقىل ئېيتتى بىر سوز ئۇنا ئوخشۇتۇپ،
ئەقىلنىڭ سوزىن تۇت، ئۇنىڭ نەپىنى كوپ:

A37

905 aoɣïx təg bu əḍgü aoɣumaz kixi
təgip təgmə yalnuḳ ḳïlumaz ixi

906 aoɣïr nən ḳamuoɣï aoɣïr ḳïloɣuḳa
ḳïlumaz bu ixni biliksiz puxi

AY TOLDÏ SUALI ƣLIGKƏ

907 bu ay toldï aydï ay ƣlig kutï
bu əgdi bilə munqa əḍgü atï

908 müni barmu yalnuḳ anï səzləgü
uḳuxluoɣ uḳarmu bilirmü nəgü

ƣLIG JƏWABÏ AY TOLDÏḲA

909 ƣlig aydï əḍgü tuqï əgdilür
müni bu ƣsizlər ara savlanur

910 yaḳïnlïḳ ḳïlur ər kixikə tuxï
yavuz bolmasa ḳïlmaz əḍgü ixi

911 bu satoɣaoɣ basïnqaḳ üqün əḍgüni
ƣsizlər yorïp kər yarutmaz kəni

912 kim əḍgü tilər ərsə əḍgü ḳïlur
basïnqaḳ ya satoɣaoɣḳa baḳmaz bolur

913 kim ərsə bu künlük tiləsə səvinq
ƣsizlik ḳïlur ol yarïn yƣr saḳïnq

914 bu əḍgü tiləgli nəgü tƣr əxit
ḳamuoɣ əḍgülük ḳïl əzünḳə ƣx ƣt

905 ياخشىلىق ئورلەشتەك، چىقالماس كىشى،
قىلالمايدۇ ھەركىم بۇ ئورلەش ئىشى.

906 قەدىرلىك ئىشلارنى قىلماقلىق قىيىن،
قىلالماس بۇ ئىشنى بىلىمسىز كىشى.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

907 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ئېلىك قۇتى،
ئىكەن شۇنچە ماختاشتا ياخشىلىق ئېتى.

908 قۇسۇرى بارمىكىن كىشى دەيدىغان؟
ئاقىللار بىلىپ بايقىيالايدىغان؟

ئېلىكنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

909 ئېلىك ئېيتتى: ياخشى ھامان ماختىلۇر،
يامانلار بۇنى بىر قۇسۇر دەپ بىلۇر.

910 يېقىندۇر كىشىگە كىشى ھەر زامان،
ئىش يوقتۇر ياخشىغا، بولمىسا يامان.

911 يامانلار كۆرەشتە يېڭىلغان ئۈچۈن،
قىلار قەست يورۇتماسقا ياخشىغا كۆن.

912 ياخشىلىق تىلەگەن ياخشىلىق قىلۇر،
زەئىپ، پەس—خۇنۇكلەرگە باقماس بولۇر.

913 كىمىكى تىلەسە بۇ كۆن خوشلىغىن،
يامانلىق قىلىپ تاڭنا يەر قايغۇسىن.

914 نىمە دەر ياخشىلىق تىلەگەن كىشى،
پۈتۈن ياخشىلىقنى قىل ئۇزىنىڭ ئەشى:

B77

915 yas ərməz bu əḍgü bu künlük saṇa
yarïn boloɣa asoɣïṇ bu kün püt maṇa

916 asïoɣ kərnür ərsə ạsizlik bu kün
yarïn yas ḳïlur anda uḳoɣïl əgün

917 bu əḍgü on ol kər ạsizlik bu sol
soluṇdïn tamu ornï uxtmah oṇ ol

918 nəqə mə ərəzlənsə ạsiz bu kün
əkünq birlə əmgək yarïnḳï künün

919 nəqə satoɣaoɣ ərsə bu əḍgü kixi
əkünməz yarïn anda ạtlür ixi

920 ḥəḳiḳət munï bil ay ay toldï sən
əkünqsüz mən əḍgü atïn əlsə mən

921 nə əḍgü səz aymïx kəni ər tili
kəni ər tili urdï səzkə ulï

922 kim əḍgüg yạrər ərsə ạsiz bolup
tilər mən ay əḍgü sạni mən ḳolup

923 ay əḍgü saṇar kim toḍar ay maṇa
bərü kəlgil əmdi mən aq mən saṇa

924 nəqə satoɣaoɣ ərsə bu əḍgü kixi
tapï mən bolayïn bu əḍgü ạxi

925 ạsizlik bilə ərsə bəglik maṇa
kərəkməz bu bəglik ḳoḍur mən saṇa

926 kixi ḳïlḳï ạsiz kərür mən kəzün
ərəzi az ol kər əkünqi uzun

915 زىيان يوق بۇگۇن ياخشىلىقتىن ساڭا،
بولۇر تاڭنا پايدا، بۇگۇن پۇت بۇڭا.

916 كورۇنسە يامانلىق بۇگۇن پايدىلىق،
ئۇ تاڭنا زىياندۇر، بۇنى ئۇق ئېنىق.

917 ئېرۇر ياخشىلىق ئوڭ، يامانلىق ئۇ سول،
جەھەننەم سولىڭدا، بىيش ئوڭدا ئول.

918 ھوزۇرلانسا قانچە يامانلار بۇگۇن،
قىينىلار پۇشايمان بىلەن تاڭنا كۇن.

919 خار ئولسا نىچەكىم، بۇ ياخشى كىشى،
ئوكۇنمەس، تاڭنا كۇن بولۇر ھەل ئىشى.

920 بۇنى بىل ھەقىقەت، ئەي ئايتولدى سەن،
ئوكۇنچسىز مەن ئولسەم ياخشى ئات بىلەن.

921 نە ياخشى دىدى توغرا ئەرنىڭ تىلى،
دۇرۇس ئەر تىلىدۇر ئۇ، سوزنىڭ ئۇلى:

922 كىمىكى يامانلاپ خارلار ياخشىنى،
ئەي ياخشى، مەن خالاپ ئىستەيمەن سېنى.

923 ئى ياخشى ساڭا كىم تويار، ئېيت ماڭا،
يېقىن كەل، مەن ئەمدى ئاچتۇرمەن ساڭا.

924 ھەر قانچە خارلانسا ئۇ ياخشى كىشى،
زىنزا مەن بولايىن ئۇنىڭ يولدىشى.

925 يامانلىق بىلە كەلسە بەگلىك ماڭا،
كېرەكمەس بۇ بەگلىك، قويارمەن ساڭا.

926 كورەرمەن كىشىنىڭ قىلقى گەر يامان،
ھوزۇرى ئېرۇر ئاز، كوپى پۇشايمان.

927 muŋar məŋzətü aydī xa'ir bu səz
okīsa aqīloɣay yiti ḳīl bu kəz

928 ḳayu əḍgü əknür kər əḍgü üqün
atīḳmīx ə̣siz ahir əknür küqün

929 ə̣siz ḳīlsa ə̣siz yanutī əkünq
usa əḍgülük ḳīl ə̣sizkə əqün

B78
930 nəgü təg əgəyin bu ə̣siz kixig
nəgü təg tiləyin bu ə̣siz ixig

931 otunluḳ bivalīḳ yavalīḳ ḳamuoɣ
ə̣sizlər ḳīlīnqī bolur ay uluoɣ

932 bəla miḥnət əmgək əkünqün sīoɣīt
ə̣sizlik yanutī bolur ay yigit

933 ḳalī səvməyin kər bu əḍgü kixig
ḳalī əgməyin mən bu əḍgü ixig

A38
934 aḳīlīḳ kixilik asīoɣ əḍgülük
bu əḍgü kixidin kəlir bəlgülüg

A37
935 bu əḍgü kixi barqa ə̣x əḍgüsi
bu əḍgü ix ol barqa ix əḍgüsi

A38
936 ə̣xin əḍgü bolsa nəgü ḳolsa ḳol
ə̣x əḍgü kərək ol əzüŋ bulsa yol

937 ərəz arzu ni'mət küvənqin avīnq
bu əḍgü yanuḳī bolur bu səvinq

* * *

227 بۇنۋا ئوخشتىپ ئېيتتى شائىر بۇ سوز،
چوڭايغاي ئوقساڭ، ئىتتىكلىنىپ كوز:

928 ياخشىلىق قىلىپ كىم ئۇندىن ئوكىنۇر،
يامان مىڭ ئاتانسا، پۇشايمان قىلۇر.

929 يامانلىققا مۇمكىنچە قىل ياخشىلىق،
يامان قىلسا يامانلىق، پۇشايمان يانۇر.

930 نىچۇكمۇ مەدھىيلەي يامان كىشىنى،
نىچۇكمۇ تىلەيىن يامان ئىشىنى.

931 قوپاللىق، گۇستاخلىق، تەتۇرلۇك بولار،
ئى ئۇلۇغ، يامانلار ئىشىدۇر ئۇلار.

932 بالا، مىھنەت، پۇشايمان، زەخمەت، يىغا،
يامانلىق جاۋابى بولۇر، ئەي توغا.

933 شۇنۋا ياخشىنى مەن نىچۇك سويمەيىن؟
نىچۇن ياخشى ئىشنى مەدھى ئەتمەيىن؟

934 سىخىلىق، كىشىلىك، پايدا، ئەزگۇلۇك—
كىلۇرلەر ياخشىدىن بۇلار بەلگۇلۇك.

935 بۇ ياخشى كىشى بارچە ئەش ياخشىسى،
ئىرۇر ياخشى ئىش ھەممە ئىش ياخشىسى.

936 ھەمرا ياخشى بولسا نىمە كۇتسەڭ كۇت،
تاپايىن دىسەڭ يول، ھەمرا ياخشى توت.

937 راھەت، نىمەت، ئارزۇ، قۇۋانچ ھەم ھوزۇر،
بۇلارغا جاۋاپ شۇ، خوشاللىق بولۇر.

* * *

938 ạlig aydī ay toldī uḳoḳīl bu sez
ayïtmïx sezünḳə yanut ḳildī ez

AY TOLDĪ JƏWABĪ ẠLIGKƏ

939 yạr epti ker ay toldī turdī erü
ayur ay īḍuḳ ḳut ay əḍgü terü

940 aẓun ərki buldunạ uzun bolsu yax
ərəẓ əḍgü birlə əsən bolsu bax

941 buzulmasu bəglik bəḍüklük bilə
avïnqïn tirilgil səvinqin külə

942 uluoḳluoḳ bilə bul eküx ạlkə ərk
bu ərk birlə bəglik ulī bolsu bərk

943 aḳa kəlsü arzu ḳurumaz bolup
ḳapuoḳ tutsu dəwlət ḳarīmaz bolup

944 səvinq barqa yumoḳī saṇa kəlsüni
saḳïnq birlə duxman sīzīp əlsüni

945 səza ol saṇa kim tapïnsa tapuoḳ
səzaḳa tapïnsa aqar ḳut ḳapuoḳ

B79
946 nəgü tạr əxitgil tapuoḳ ḳīlmïx ər
tapuoḳ birlə arzu tilək bulmïx ər

947 tapuoḳ ḳīlma ḳīlsa səzaḳa tapīn
səza bəg bilir ol tapuoḳqī ḥəḳīn

948 tapïnma tapïnsa aḳī tapoḳī ḳīl
aḳī əvi altun kümüx ḳapoḳī bil

938 ئېلىك ئېيتتى: ئايتولدى، ئۇققىن سوزۇم،
جاۋاپ قىلدىم ئېيتقان سوزۇڭگە ئوزۇم.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

939 يەر ئۈپتى ئايتولدى، تىك تۇردى شۇئان،
دىدى:ئەي ياخشى قانۇن، ساھىپقىران،

940 جاھان قۇدرىتىن تاپتىڭ، ئۇزارسۇن يېشىڭ،
ھوزۇر ياخشىلىقتا تېچ ئولسۇن بېشىڭ.

941 ساق ئولسۇن بەگلىگىڭ بۇيۇكلۇك بىلە،
ياشا سەن ھوزۇردا سويۇنۇپ كۈلە.

942 ئۇلۇغلۇق بىلەن بول تولا ئەلگە بەگ،
بۇ كۈچ بىرلە بەگلىك ئۈلى بولسۇن بەك.

943 ئېقىپ كەلسۇن ئارزۇ قۇرىماس بولۇپ،
تۇرسۇن ئىشكىتە دەۋلەت قېرىماس بولۇپ.

944 يىغىلسۇن ساڭا ھەممە خوشلۇق كېلىپ،
ئەلەم ئىچرە دۇشمەنلەر ئولسۇن سىزىپ.

945 لايىقتۇر خىزمىتىڭ كىم قىلسا ساڭا،
ئېچىلۇر بەختىنىڭ ئىشىگى ئاڭا.

946 نىمە دەيدۇ، ئاڭلا، خىزمەت قىلغان ئەر،
خىزمەت بىرلە ئارزۇ-تىلەك تاپقان ئەر:

947 خىزمەت قىلما، قىلساڭ لايىق بەككە قىل،
لايىق بەگ بىلۇر ئۇ خادىم ھەققىن، بىل.

948 خىزمەت قىلما، قىلساڭ سېخىلەرگە قىل،
سېخى ئويى ئالتۇن، كۈمۈش ئىشىگى بىل.

949 saranḳa tapïnma ay tapnur kixi
tiriglik yava boloɣa ǫsiz baxï

950 ǝzüŋǝ ǝsirkǝr saran ǝz nǝŋin
kixikǝ ḳaqan bǫrgǝ ayoɣïl tǝŋin

* * *

951 sǝzin kǝsti ay toldï qïḳtï turup
ǝviŋǝ yüz urdï sǝvinqlig bolup

952 ḳïyïḳsïz tapuoɣ ḳïldï anda naru
tüni yattï yatoɣaḳta kündüz ǝrü

953 ḫǝḳïḳǝt tapïndï baoɣïrsaḳlïḳïn
ǫlig tuttï kündǝ ǝziŋǝ yaḳïn

954 yǫmǝ kǝqti ǝḍlǝr bir anqa bu yaŋ
bu ay toldï tapoɣun ḳïzïl ḳïldï ǝŋ

949 بېخىل خىزمىتىن قىلما سەن ھىچ زامان،
ھاياتىڭ كېتەر بوش، بولۇرسەن يامان.

950 بېخىل ئوز مېلىدىن ئوزى قىزغىنار،
قاچان كىشى ھەققىن بېرىشكە ئۇنار؟!

* * *

951 سوزىن كەستى ئايتولدى چىقتى تۇرۇپ،
ئويىگە يۇرۇپ كەتتى، خوشال بولۇپ.

952 قۇسۇرسىز خىزمەت قىلدى شۇندىن بېرى،
يېتىپ كەچ، تۇرۇپ ئوره كۇندۇزلىرى.

953 كويۇمچان بولۇپ قىلدى ئۇ ئىشنى چىن،
ئېلىگ كۇنسايىن تۇتتى ئوزگە يېقىن.

954 ئوتۇپ كەتتى بىر قانچە ۋاقت ئۇشبۇ خىل،
ئىشى قىلدى ئايتولدىنى مەگزى قىزىل.

19

AY TOLDÏ ƏLIGKƏ TIL ƏRDƏMIN SƏZ ASÏƢLARÏN AYUR

955 əlig bir kün ay toldïnï ündədi
orun bərdi oldur təyü imlədi

A43
956 bu ay toldï oldurdï akru silig
kəzin yərkə tikti bəkütti tilig

ƏLIG SUALI AY TOLDÏKA

C37
957 əlig aydï ay toldï səzlə səzün
nəlük xük turur sən nə boldï əzün

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

958 bu ay toldï aydï bu bəglər bəgi
kulï bəg yüzin kərsə yitrür əgi

B80
959 əlig yarlïkamaz nəgü səzləyin
ayïtmazda axnu nəgü ətnəyin

ئون توققوزنچی باب

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە تىلىنىڭ پەزىلىتى ۋە سوزىنىڭ پايدىلىرىنى ئېتىقانلىغى بايلىندا

955 ئېلىگ بىر كۈن ئايتولدىنى ئۈندىدى،
ئورۇن بەردى، ئولتۇر دىبان ئىملىدى.

956 بۇ ئايتولدى ئولتۇردى ئاستا كېلىپ،
كوزىن يەرگە تىكتى، تىلىنى يىغىپ.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

957 ئېلىگ ئېيتتى: ئايتولدى سوزلە سوزۈڭ،
نىچۈن شۇڭ تۇرۇرسەن، نە بولدۇڭ ئوزۇڭ؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

958 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي بەگلەر بېگى،
كېتەر بەگ يۈزىن كورسە قۇلنىڭ ئوگى[94].

959 ئېلىگ بۇيرۇماستىن نىچۈك سوز قىلاي،
سوراماستىن ئاۋال نىچۈك تىل يارايي؟

960 biliklig səzin sən əxit əznəmə
ayïtmazda axnu səzüŋ səzləmə

961 kixig kim oḳïsa kərəkləp tiləp
ol oḳ səzləgü axnu səzni ulap

962 ayïtmazda axnu səzüg səzləsə
kəni səzlədi kim ay yïlḳï tạsə

963 taḳï tạlvə munduz kixi bu bilin
ayïtmadï bəglərkə aqsa tilin

964 ḳïzïl til ḳïlur ḳïsoɣa yaxlïoɣ sạni
əsənlik tiləsə ḳatïoɣ ba anï

965 nəgü tạr əxitgil əzin ḳïsoɣan ər
əsən tirlür inqin əzin basoɣan ər

966 ḳara bax yaoɣïsï ḳïzïl til turur
nəqə bax yạdi bu taḳï ma yạyür

967 baxïŋnï tiləsə tiliŋni küḍəz
tiliŋ təgmə kündə baxïŋnï yanur

ẠLIG JƏWABÏ AY TOLDÏḲA

968 ạlig aydï uḳtum səzüŋni tükəl
tirig səzləməsə ạḍi ək muḥal

969 məgər iki türlüg kixi ol bilin
birisi biliksiz birisi aoɣïn

970 aoɣïn kəndü bərklig tili səzləməz
biliksiz tili ol səzin kizləməz

960 بىلىملىك سوزىنى ئاڭلا، ياق دىمە،
سورىماستىن ئاۋال ئوزۇڭ سوزلىمە.

961 كىشى كىمنى قىچقارسا لازىم تېپىپ،
كېرەك سوزلىشى ئۇ ئاۋال سوز ئېچىپ.

962 سوراماي تۇرۇپلا ئاۋال سوزلىسە،
بولۇر توغراكىم، ئۇنى ھايۋان دىسە.

963 تېخى تەلۋە، ئەخمەق كىشى بىل ئۇنى،
بېگى سوزلىمەستە، ئاچسا تىلىنى.

964 قىزىل تىل قىلۇر قىسقا ياشلىق سېنى،
تىلەسەڭ ئىسەنلىكنى، چىڭ تۇت ئۇنى

965 نىمە دەر ئىشتىكىن ئوزىن يىققان ئەر،
ئىسەن-تېچ ياشايدۇ ئوزىن باسقان ئەر

966 قارا باش دۇشمىنى قىزىل تىل ئېرۇر،
يىدى قانچە باشنى، يەنە ھەم يىيۇر.

967 بېشىڭنى تىلەسەڭ تىلىڭنى كۇزەت،
تىلىڭ ھەر كۇنىدە بېشىڭنى يونۇر.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

968 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم سوزۇڭنى تۇگەل،
تىرىك سوزلىمىسە، بۇ ئەمرى مۇھال.

969 ئىككى خىل كىشى سوزلىمەس ئوزلىرى،
بىرىدۇر بىلىمسىز، گاچادۇر بىرى.

970 گاچانىڭ تىلى يوق، قىلالمايدۇ سوز،
بىلىمسىز تىلى ساقلىيالمايدۇ سوز.

971 biliksiz tili tutqï bərklig kərək
biliklig kixi tilkə ərklig kərək

C38
972 biliklig səzi yạrkə suv təg turur
akïtsa suvuoq yạrdə ni'mət ənür

973 biliklig kixinin savï əksüməz
akïoqlï süzük yul suvï əksüməz

B81
974 üyük qim osuoqluoq bolur bilgələr
qïkar suv kayuda ạdak təpsələr

975 biliksiz kixi kənli kum təg turur
egüz kirsə tolmaz ap ot yəm ənür

AY TOLDÏ JƏWABÏ ẠLIGKƏ

976 yana aydï ay toldï ạlig ukar
bu til yasï təgsə tiriglik tükər

977 tirig bolsa yalnuk kalï səzləməz
kərəkligni səzlər kixi kizləməz

978 ayïtoqu kərək səz kixi səzləsə
ayïtmasa səzni katïoq kizləsə

979 ayïtmaklïk ərkək turur ay ạlig
jəwabï tixi ol yətürsə bilik

980 tixikə bir ərkək bolur kər əri
anïndïn tooqar tooqsa iki urï

971 بىلىمسىز تىلنى دائىم بەك تۇتماق كېرەك،
بىلىملىك تىلگە ھاكىم ئولماق كېرەك.

972 بىلىملىك سوزى يەرگە سۈدەك بولۇر،
ئېقىتسا سۈنى يەردە نىمەت ئۈنۈر.

973 بىلىملىك كىشىنىڭ سوزى ئازلىماس،
ئاقار ساپ بۇلاقنىڭ سۈيى كاملىماس.

974 چىم ئوسكەن سۈلۈق يەر كەبىدۇر ئالىم،
چىقار سۇ، قەيەرگە ئاياق باسسا كىم.

975 بىلىمسىز كىشى كوڭلى قۇمدەك ئېرۇر،
دەريا كىرسە تولماس، ئوت ئۈنمەس بولۇر.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

976 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئېلىگ ئۇقار،
زىيان يەتسە تىلدىن ھاياتلىق يوقار.

977 تىرىك بولسا ئىنسان نىچۈك سوزلىمەس،
كېرەكلىكنى سوزلەر، ئۈنى يوشۇرماس.

978 كىشى سوزلىمەككە سورالماق كېرەك،
سورالمىسا، سوزنى دىمەسلىك كېرەك.

979 ئەي ئېلىگ، سورىماق — بۇ ئەركەك ئېرۇر،
چۈشەنسە بۇنىكىم، جاۋاپ چىشدۇر.

980 چىشىغا بىر ئەركەك كىشى ئەر بولۇر،
ئۇلاردىن ئىككى ئوغۇل بالا تۇغۇلۇر.

ƏLIG SUALI AY TOLDİQA

981 əlig aydï uktum səzüŋ barqa qïn
ayïtoqu səzüm bar takï bir aḍïn

982 bu til yasïn aydïŋ əxittim anï
anïŋ asoqï barmu ayu bər kəni

A44
983 bu til yasïŋa korksa əmdi əzüŋ
yatu kaloqa barqa asïoqlïoq səzüŋ

AY TOLDİ JƏWABİ ƏLIGKƏ

984 bu ay toldï aydï səz asoqï təlim
kalï səzləyü bilsə ux bu tilim

B82
985 yava səz biliksiz tilindin qïkar
biliksiz kixig bilgə yïlkï atar

986 kara kïlkï tənsiz yava səzləgən
yava səz turur bu kara bax yəgən

C39
987 yava səzləsə səz nəqə yas kïlur
əgər səzləyü bilsə asoqï bolur

988 kara karnï toḍsa kər uḍ təg yatur
yava səzkə avnur əzin səmritür

989 yəsə toḍsa yatsa bu yïlkï turur
bu yïlkï təḍüküm bu kïlkï turur

990 biliklig kixilər ət əz yavrïtur
bilik birlə avnur janïn səmritür

ئېلىگىنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

981 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم سوزۇڭ بارچە چىن،
سوزۇم بار تېخى دەيدىغان باشقىدىن.

982 دىدىڭ تىل زىيانىن، ئىشىتتىم بۇنى،
ئۇنىڭ نەپىنى بارمۇ، راست ئېيتقىن، قېنى؟

983 بۇ تىل زەرەرىدىن كەر قوقساڭ ئوزۇڭ،
يوشۇرۇن قالۇر ھەر پايدىلىق سوزۇڭ.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

984 دىدى ئايتولدى: سوزدە پايدا تولا،
ئەگەر سوز قىلىشنى تىلىم بىلسىلا.

985 بىكار سوز بىلمىسز تىلىدىن چىقار،
بىلمىسزنى ئالىملار "ھايۋان" ئاتار.

986 ئاۋام خەلق قىلىغى بىكار سوزلىگەن،
بىكار سوز ئۇلارنىڭ بېشىنى يىگەن.

987 بىكار سوزلىسە سوز زىيانلىق بولۇر،
ئەگەر بىلسە سوزلەشنى پايدا ئالۇر.

988 ئاۋام خەلق قارنى تويسا ئۇيدەك ياتۇر،
بىكار سوزگە ئاۋىنىپ، ئوزىن سەمرىتۇر.

989 يىسە-تويسا، ياتسا ئۇ بىر يىلقىدۇر،
بۇ يىلقا دىگەنىم ئۇنىڭ قىلقىدۇر.

990 بىلىملىك كىشىلەر تېنىن جۇدىتۇر،
بىلىمىلە ئاۋىنىپ جانىن سەمرىتۇر.

991 ət əz ülgi barqa boоquzdīn kirür
bu jan ülgi qīn səz ḳulaḳtīn kirür

992 bilik bəlgüsi kər iki nəŋ turur
bu iki bilə ər ḳīzīl əŋ urur

993 biri til turur kər birisi boоquz
bu iki basa tutsa asоqī əgüz

994 biliklig boоquz tilkə ərklig kərəḳ
boоquz til küḍəzgən biliklig kərək

ƣLIG SUALI AY TOLDĪḲA

995 ƣlig aydī uḳtum bu səz bəlgülüg
səz əşlī nəqə ol nəgü ol ülüg

996 ḳayudīn qīḳar səz ḳayuḳa barīr
munī ma ayu bər maŋa ay bilir

997 nəqə səzləməgü nəqə səzləgü
nəgü tər biliklig uḳuxluоq bəgü

AY TOLDĪ JƏWABĪ ƣLIGKƏ

B83
998 bu ay toldī aydī səz ornī sīr ol
səz ülgi on ol səzləgüsi bir ol

999 biri səzləgü ol toḳuzī tīḍīоq
tīḍīоq səz tüpi əşlī barqa yīḍīоq

991 بەدەننىڭ ئۇلۇشى ئېغىزدىن كىرۋر،
بۇ جان ئۇلۇشى چىن سوز، قۇلاقتىن كىرۋر.

992 بىلىم بەلگىسى ئىككى نەرسە ئېرۋر،
ئۇ ئىككى بىلەن ئەر قىزىل ئوڭ بولۇر:

993 بىرى تىل، ئۇ بىرسى بوغۇز-گال ئېرۋر،
ئەگەر تۇتسا چىڭ، نەپئى دەريا بولۇر.

994 بىلىملىك بوغۇز، تىلنى ساقلاش كېرەك،
بوغۇز، تىل ساق ئالمىنى تاللاش كېرەك.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

995 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم بۇ سوز بەلگۇلۇك،
نەدۇر سوزنىڭ ئەسلى، ئۇ نەچچە تۈرلۈك؟

996 قەيەردىن چىقىپ سوز، قەيەرگە يېتەر؟
بۇنى ھەم ماڭا ئېيت، ئەي بىلگۈچى ئەر.

997 دىمەسلىك قانچىلىك، قانچىلىك دىيىش،
بۇ ھەقتە بىلىملىك ھېكىم نە دىمىش؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

998 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: سوز ئورنىدۇر سىر
سوز ئون بولسا، سوزلەشكە لازىمى بىر.

999 بىرىن سوزلىسە، توققۇزىدۇر ياساق،
ياساق سوز تېگىدىن بولۇر بەد پۇراق.

ƏLIG SUALI AY TOLDİQA

1000 yana aydī ƣlig səz asoqī nəqə
yasī ma nəqə ol maŋa ay aqa

AY TOLDİ JƏWABİ ƏLIGKƏ

C40
1001 bu ay toldī aydī səz asoqī uluoq
yƣrinqə tüxürsə bəḍütür quluoq

1002 səz asoqī bilə kər yaoqīz yƣrdəki
yaxīl kəkkə yoqlar bolur tərdəki

1003 qalī səzləyü bilməsə til səzüg
yaxīl kəktə ərsə kər indrür əzüg

ƏLIG SUALI AY TOLDİQA

1004 yana aydī səznüŋ əküxi nəqə
azī ma nəqə ol maŋa ay aqa

AY TOLDİ JƏWABİ ƏLIGKƏ

B84
1005 bu ay toldī aydī əküx səz ol ol
ayītmadī səzləp ƣriksə kəŋül

1006 bu az səz ol ol kim ayītmīxqa əz
jəwap bƣrsə səzkə yanut qīlsa səz

1007 muŋar məŋzətü aydī xa'ir səzin
tilin səz bilə tüzdi aqtī yüzin

ئېلىگىنىڭ ئايتولىدىغا سوئالى

1000 ئېلىگ ئېيتتى: سوز پايدىسىدۇر نىچە،
ئېچىپ ئېيت ماڭا ھەم زىيانى نىچە؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1001 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: بۇ سوز نەپئى زور،
يېرىدا دىيىلسە، قۇلنى بۇيۇتۇر.

1002 بۇ سوز نەپئى بىرلە قوڭۇر يەردىكى—
يېشىل كوككە ئورلەپ، بولۇر توردىكى.

1003 نىچۈك سوز قىلىشنى گەر تىل بىلمىسە،
ئوزىنى پەسلتەر، ئاسمانىدا ئىسە.

ئېلىگىنىڭ ئايتولىدىغا سوئالى

1004 يەنە ئېيتتى: سوزنىڭ كوپىدۇر نىچۈك،
ئېچىپ ئېيت بۇ سوزنىڭ ئېزىدۇر نىچۈك؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1005 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: تولا سوزدۇر ئول،
سورالماستا سوزلەپ، زىرىكسە كوڭۈل.

1006 بۇ ئاز سوز شۇدۇركىم، سورالغاندا ئوز،
جاۋاپ بەرسە سوزگە ۋە ياندۇرسا سوز.

1007 بۇڭا ئوخشۇتۇپ ئېيتتى شائىر سوزىن،
بىرىپ تىلگە بىزەك ھەم ئاچىتى يۇزىن:

1008 sözüg yaqxï sözlə ạḍi saqnu öz
ayïttuqta sözlə yana tərkin üz

1009 öküx söz əxitgil təlim sözləmə
uqux birlə sözlə bilik birlə tüz

ẠLIG SUALI AY TOLDÏQA

1010 ạlig aydï uqtum bu sözni yạmə
taqï bir sözüm bar sən ay kizləmə

1011 kimiṇdin əxitgü kərək söz qïnï
sözüg kimkə ayoqu maṇa ay munï

AY TOLDÏ JƏWABÏ ẠLIGKƏ

C41
1012 bu ay toldï aydï sözüg bilgədin
əxitgü biliksizkə aysa kạḍin

1013 uluoqdïn əxitgü kərəklik sözüg
kiqigkə ayu bạrgü tutsa özüg

B85
1014 öküx tïṇlaoqu söz birər sözləgü
maṇa mundaoq aydï biliklig bögü

1015 öküx sözləyü bilgə bolmaz kixi
öküx əxtü bilgə bulur tər baxi

A45
1016 aoqïr bolsa yalṇuq bilir ḥəm bilik
tuṇu bolsa təgməz bilikkə əlig

1008 ئوزۇڭنى كۆزەت بەك، ياخشى سوزلىگىل،
سورالغانـدا سوزلە، يەنە قىسقا قىل.

1009 كوپ ئاڭلا بۇ سوزنى، تولا سوزلىمە،
بىلىم بىرلە سوز تۇز، ئىشلىتىپ ئەقىل.

ئېلىگىنىڭ ئايتولـدىغا سوئالى

1010 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم بۇ سوزنىڭ بارىن،
يەنە بىر سوزۇم بار، يوشۇرماي دىگىن:

1011 ئىشتىمەك كېرەك كىمدىن سوزنىڭ چىنى،
بولۇر سوزنى كىمگە دىسە، ئېيت مۇنى.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1012 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: بىلىم ئەھلىدىن—
ئىشت سوز، بىلىمسىزگە ئېيتقىن كېيىن.

1013 كېرەك سوزنى چوڭدىن ئىشتىمەك كېرەك،
كىچىككە دىگۈلۈك، ئۇ قىلسۇن كېرەك.

1014 بىرەر-بىر سوزلە، كوپ ئاڭلا سوزنىكىم،
ماڭا مۇنداق ئېيتـتى بىلىملىك ھېكىم:

1015 تولا سوز بىلەن بولـماس ئالىم كىشى،
كوپ ئاڭلاپ بولۇر ئۇ ئالىم تور بېشى.

1016 گاچا بولسا ئىنسان بىلەر ھەم بىلىم،
پەقەت ساڭرو كىشى تاپالماس ئىلىم.

ƏLIG SUALI AY TOLDĪQA

1017 yana aydī əlig uqıldī bu səz
taqī bir səzüm bar anī aysun əz

1018 tilig xükmü tutoqu azu səzləsə
səzüg aqsamu yəg azu kizləsə

AY TOLDĪ JƏWABĪ ƏLIGKƏ

1019 bu ay toldī aydī əxitsü əlig
tilin səzləməsə qalur bu bilik

1020 tilig səksə bolmaz təlim əggüsi
səzüg əggüsi bar yəmə səkgüsi

1021 qamuoq təprənigli bu sansīz qalīn
tanuqluq bərür bir bayatīoq tilin

1022 tərütti tümən min halayiqlarīoq
tili birlə tənrig əgərlər arīoq

1023 ət əzlüg kixikə kərəki bu ol
birisi tilin səz birisi kənül

1024 kənül til tərütti keni səz üqün
səzi əgri bolsa kəyər ol küqün

B86
1025 keni səzləsə səz kər asoqī əküx
qalī səzləsə əgri barqa səküx

1026 keni səzlər ərsə tilin təprəsü
səzün əgri ərsə əzün kizləsü

ئېلىگىنىڭ ئايتولىدىغا سوئالى

1017 يەنە ئېيتتى ئېلىگ: ئۇقۇلدى سوزۇڭ،
يەنە بىر سوزۇم بار، جاۋاپ بەر ئوزۇڭ.

1018 بۇ تىل تۇرسا شۇڭ خوپمۇ يا سوزلىسە،
دىسە سوزنى خوپمۇ ۋە يا دىمىسە؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1019 بۇ ئايتولىدى ئېيتتى: ئىشتىسۇن ئېلىگ،
تىلىڭ سوزلىمىسە قالۇر بۇ بىلىك.

1020 سوكۇۋەمە تىلنى، ماختىۋىمۇ بار،
بۇ سوز سوكۇلەر ھەم يەنە ماختىلار.

1021 بۇ سانسىز مىدىرلاپ تۇرغان ھەمە جان،
تىلى بىرلە ئېيتار خۇداغا ئىمان.

1022 ياراتتى خالايىقنى مىڭ-مىڭ تۇمەن،
ماختايدۇ تەڭرىنى ئۇلار تىل بىلەن.

1023 تېنى باركىشىگە كېرەكلىگى شول:
بىرى تىل ۋە سوزدۇر، بىرىدۇر كوڭۇل.

1024 كوڭۇل، تىل يارالىدى دۇرۇس سوز ئۈچۈن،
سوزى ئەگرى بولسا كويەر ئۇ كۇچۇن.

1025 دۇرۇس سوزلەنسە سوز كوپتۇر پايدىسى،
سوكۇلەر ھەمىشە سوزنىڭ ئەگرىسى.

1026 تىلىڭ تەۋرىسۇن گەر دۇرۇس سوزلىسە،
يوشۇرغىن سوزۇڭنى گەر ئەگرى ئىسە.

C42

1027 tilin səzləməsə aqïn tər kixi
əküx səzləsə atï yaŋxak baxï

1028 kixidə uquzï kixi yaŋxakï
kixidə aqïrï kixi ol akï

* * *

1029 bu səzlər əxitti səvindi əlig
kəzün kəkkə tikti kətürdi əlig

1030 bayatka xükür kïldï əgdi əküx
ayur ay idim sən baqïrsak kəsüx

1031 kamuoq əḍgülük təgdi sə̣ndin maŋa
tapuoqsuz kuluŋ mən yazukluoq saŋa

1032 tiləkimni bə̣rdiŋ kamuoq arzular
ərəz dunya dəwlət əküx əḍgülər

1033 bu xükruoq nəgü təg ətəy əz əzün
munïŋ xükri sən kïl saŋa ay tüzün

* * *

1034 səzin kəsti aqtï aqï kaznakï
ülədi əküx nəŋ qïoqaylar ḥəkï

1035 aqïrladï əlig bu ay toldïnï
aqïoq bə̣rdi əlgin tilin əgdini

1036 wəzirlïk aŋar bə̣rdi tamoqa ayaoq
tuoqï kəvrügi birlə bə̣rdi kuyaoq

1027 گاچا دەر خالایىق تىل سوزلىمىسە،
مەمەدانە بېشى دەر كوپ سوزلىسە.

1028 بىھۇدە سوز ئېيتقان كىشى قەدىرسىز،
قەدىرلىك كىشىدۇر سېخى، شۇبھىسىز.

* * *

1029 بۇ سوزنى ئىشىتىپ سويۇنـدى ئېلىگ،
كوزىن تىكتى كوككە، كوتەردى ئىلىگ.

1030 خۇداغا شۇكۇر قىلدى، كوپ ماختىدى،
ئەزىز مېھرىۋان بىر ئىگەمسەن، دىدى.

1031 پۇتۇن ياخشىلىق تەگـدى سەندىن ماڭا،
ئۇتۇقسىز، گۇنالىق قۇلۇڭمەن ساڭا.

1032 تىلەك ـ ئارزۇلىرىمنى بەردىڭ پۇتۇن،
بۇ دەۋلەت، ھوزۇر ھەم ياخشىلىق، ئاجۇن[95].

1033 نىچۇك مەن ئوتەلەي بۇلار شۇكرىنى،
ئوزەڭگە ئوزەڭ قىل ئادا شۇكـرىنى.

* * *

1034 سوزىن توختىتىپ ئۇ ئېچىپ غەزىنىنى،
ئۇلەشتۇردى يوقسۇلغا كوپ نەرسىنى.

1035 بۇ ئايتولدىنى ئېلىگ ئىززەتلىدى،
قولى بەردى ئېھسان، تىلى ماختىدى.

1036 ۋەزىرلىك ئۇنۋانى ۋە تامغا ئاڭا ـــ
توغ، ناغرا ھەم ساۋۇت بەردى يانا.

1037 ḳamuoɣ ạlkə ḳīldī kər əlgi uzun
boyun əgdi duxman ḳạtərdi əzün

* * *

1038 bu ay toldī sordī ḳamuoɣ ix küḍük
küvənq ḳīldī əzkə bu bulmïx əḍüg

1039 bayudī boḍun ḥəm ạtildi ạli
ạligkə du'a ḳīldī boḍnī tili

B87
1040 ḳutuldī boḍun ḳạtti əmgəkləri
ḳozī birlə ḳatlïp yorīdī bəri

1041 ạtildi ạli ḥəm tüzüldi tərü
ạlig dəwləti boldī kündə ərü

1042 yorīdī bir anqa bu yanlïoɣ ḳutun
tüzüldi ạli boḍnī barqa pütün

1043 təlim arttī ạldə yanī kənd ulux
ạlig ḳaznaḳī toldī altun kümüx

C43
1044 səvindi ạlig inqkə təgdi əzi
azunda yaḍīldī kər atī səzi

1037 پۇتۇن ئەلگە قىلىدى قولىنى ئۇزۇن،
چىقىپ چەتكە دۇشمەن ئېگىشتى بويۇن.

* * *

1038 بۇ ئايتولدى سۇردى پۇتۇن ئىش كۇچەپ،
بۇ ئىقبال دەۋرىنى غەنىمەت ساناپ.

1039 بېيىدى خەلقىمۇ، يېتىلدى ئېلى،
ئېلىككە دۇنيا قىلدى خەلقنىڭ تىلى.

1040 قۇتۇلدى خەلق، كەتتى زەخمەتلىرى،
قوزى بىرلە يۇردى قوشۇلۇپ بورى.

1041 يېتىلدى ئېلى ھەم تۇزەلدى قانۇن،
ئېلىگىنىڭ دەۋلىتى ئوستى كۇنمۇ-كۇن.

1042 شۇ ياڭلىغ ھوزۇردا ئوتتى بىر زامان،
تۇزەلدى ئېلى ھەم خەلقى ھەر تامان.

1043 تولا ئارتتى ئەلدە شەھەر-كەنت قۇرۇش،
جۇغلاندى غەزىنىگە ئالتۇن ھەم كۇمۇش.

1044 سويۇندى ئېلىگ، تاپتى ئارام ئوزى،
جاھاندا يېيىلدى ئېتى ھەم سوزى.

20

QUT QİVLİQİN DƏWLƏT ƏRSƏLLIKIN AYUR .

1045 tükəl buldī ay toldī arzu tilək
qīvī qut qarīp yīqtī arqa yelək

A46
1046 yəmə yaqxī aymīx biliklig bəgü
tükəl bolsa ni'mət bulumaz yəgü

1047 taqī munda yəgrək bilik səzləmix
tükəl bolsa ni'mət tükər yax təmix

1048 əḍi yaqxī aymīx biliklig səzi
bu bilgə səzi ol biliksiz kəzi

1049 inigli aoqar ol aoqīoqlī inər
yaruoqlī tunar ol yorīoqlī tīnar

1050 nə kim ixlər ərsə tükəlin küḍər
tükəgli tükəsə inixkə yanar

1051 bu ay toldī buldī tiləkin tükəl
tükətti tiriglig turu qaldī mal

یگرمینچی باب

بەختنىڭ داۋامسىزلىغى ۋە دەۋلەتنىڭ توراقسىزلىغى بايانىدا

1045 تولۇق قۇچاقاندا ئايتولدى ئارزۇ-تىلەك،
قېرىپ بەۋاپا بەخت، يىقىلدى يولەك.

1046 ئەجەپ ياخشى ئېيتمىش دانا-بىلگۈچى:
تەل بولغاندا نېمەت، يوقار يىگۈچى.

1047 بىر ئالىم بۇنىڭدىنمۇ ياخشىراق دىمىش:
تولۇق بولغاندا نېمەت، ئۇمۇر تۈگەرمىش.

1048 ئەجەپ خوپ دىيىلمىش بىلىملىك سوزى،
بىلىملىك سوزىدۇر بىلىمسىز كوزى:

1049 ئورلىگەن چۈشەر ھەم چۈشكەنلەر چىقار،
يورىغان ئوچەر ھەم يۇرگەنلەر تىنار.

1050 نەئىشكىم قىلىنسا تولۇقلۇق كۈتەر،
تولۇقلۇققا يەتسە چۈشۈشكە يانار.

1051 بۇ ئايتولدى يەتكەندە تىلەككە تۈگەل،
تۈگەدى تىرىكلىك، قېلىپ قالدى مال.

1052 yaṇa ạrlü kirdi bu tolmïx ayï
qạḍïr kïxqa yandï yarumïx yayï

B88

1053 yaraxïq tadular qarïxtï iqin
küqəndi biri tuttï bastï üqin

1054 tadu təgxürüldi axï boldï yig
aoqïr boldï kəṇli qatïoq tuttï ig

1055 tadu artadï kər küqi əksüdi
qaoqïl təg kəni boḍ əgildi qoḍï

1056 tutup qaldï yạrkə aoqïr ig kəlip
təxəkkə kirip yattï muṇluoq ulïp

1057 otaqï tạrildi tamur kərdilər
ol ig kəm nə ərmix ayu bạrdilər

C44

1058 qayu aydï qan tutmïx əmdi munï
aqa bạrgü əkqək aqïtoqu qanï

1059 qayu aydï ətrüm iqürgü kərək
əzi qatmïx əmdi boxutoqu kərək

1060 qayusï sooqïq ạtti qattï julab
qayu qïldï bạrdi kərəklig xərab

1061 ot əm qalmadï kər nəqə qïldïlar
yaraxïq nə ərsə anï bạrdilər

1062 asïoq qïlmadï kündə arttï igi
qoradï küqi kündə yitti əgi

1063 nəgü tạr əxitgil saqïnuq kixi
saqïnuq kixi ol kixilər baxï

1052 كىچىكلەپ قايتىدىن ئۇ تولغان ئايى،
قەھرلىك قىشقا يانىدى يورىغان يايى[96].

1053 جىدەل باستى يارىشىق تادۇ ئىچىنى،
يېڭىپ بىرى باستى كېلىپ ئۇچىنى.

1054 مىزاجى ئۇزگەردى، تاماق بى تېتىق،
كوڭۈل بولىدى غەش، تۇتۇپ بەك ئاغرىق.

1055 مىزاجى بۇزۇلغاچ كۇچى كەملىدى،
چۈىقتەك ئېگىلدى قامىتى-قەددى.

1056 ئېغىر بىركېسەللىك يىقىتتى كېلىپ،
ئۇ ياتتى مۇڭ ئىچرە توشەككە كىرىپ.

1057 تىۋىپلار يىغىلىپ تۇتۇشتى تومۇر،
دىيىشتى ئۇلار: بۇ كېسەل نىمەدۇر؟

1058 بىرى دىدى: قانى تۇتۇلمىش بۇنىڭ،
ئېلىپ قان، تومۇرىن ئاچايلى ئۇنىڭ.

1059 بىرى دىدى: سۇرگە ئىچۈرمەك كېرەك،
ئىچى قاتقان ئەمدى بوشاتماق كېرەك.

1060 بىرى شەرۋەت ئەتتى ۋە قوشتى جۇلاپ،
ياساپ بەردى بىرسى كېرەكلىك شاراپ.

1061 داۋا-دورا قالماي، بارىن قىلدىلەر،
نىمىكى يارىشسا ئۇنى بەردىلەر.

1062 ئېشىۋەردى ئاغرىق، پايدا قىلمىدى،
خوراپ كۇچ كۇندىن-كۇن، ھۇشى قالمىدى.

1063 نىمە دەيدۇ ئاڭلا ئۇزى پاك كىشى،
ئۇزى پاك كىشى ئۇ كىشىلەر بېشى:

1064 kərək ḳat xəliŝə kərək tiryak ạt
kərək matridus ḳat ya qurnī əgit

1065 kərək tut otaqī kərək ərsə ḳam
əlüglikə ḥərgiz asīoɣ ḳīlmaz əm

1066 usal bolmaoɣīl ay tirig boldaqī
tirig boldun ərsə əzün əldəqi

* * *

1067 bu ay toldī ḥalīn əxitti ạlig
əlüm tutoɣakī ig təgürmix əlig

B89

1068 ạlig aytu kəldi bu ay toldīnī
kəlip kərdi ạlig yatur ḥalini

ẠLIG SUALI AY TOLDĪḲA

1069 ayīttī ạlig əmdi kənlün nətəg
nəgü ol igin əmdi uḍḳun nətəg

AY TOLDĪ JƏWABĪ ẠLIGKƏ

1070 bu ay toldī aydī ay ạlig ḳutī
mạni tuttī ol ig anar yok otī

1071 tolu ərdi ayīm ạrildi tolu
talu ərdi ḳilḳīm barīr bu talu

1072 səvinqin tooɣar ərdi tooɣmīx künüm
künüm patoɣalīr təg yarumaz tünüm

1064 تەریاك[97] بەر ۋە مەیلی قات شەلسە[98]،
قوشۇپ ماترىدۇس[99] یا سۇركە ئىچۇرسە؛

1065 تىۋىپنى قىچقىرغىن ۋە خاھى داخان،
ئولۇمگە داۋا نەپئى بەرمەس هامان.

1066 غاپىل بولمىغىن ئەي تىرىك يۇرگۈچى،
ئەگەرچە تىرىكسەن ئۇزۇك ئولگۈچى.

* * *

1067 بۇ ئايتولدى هالىن ئىشتىتى ئېلىگ،
ئولۇم خەۋەرچىسى سۇنۇپتۇ ئىلىگ.

1068 سوراشقا ئېلىگ كەلدى ئايتولدىنى،
كېلىپ كوردى ئۇنىڭ ياتۇر هالىنى.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

1069 ئېلىگ ئېيتتى: ئەمدى ئەي هالىڭ نىچۇك،
نىچۇكتۇر كېسەلىڭ ھەم ئۇيقۇڭ نىچۇك؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1070 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئېلىگ دەي ساڭا،
مېنى تۇتتى ئاغرىق، داۋا يوق ئۇڭا.

1071 ئايىم تولغان ئەردى، كىچىكلىدى ئۇ،
ئىسىل ئەردى خۇلقۇم، كېتەر بولدى ئۇ.

1072 خوشال تۇققان ئەردى بۇ تۇققان كۇنۇم،
كۇنۇم پاتقان كەبى يورۇماس تۇنۇم.

1073 küvənqlik tiriglik kətürdi əzin
yayïoɣ dunya məndin əvürdi yüzin

1074 səvinq arzu ni'mət turu qaloɣalïr
sakïnq qaḍoɣu miḥnət maṇa kəlgəlir

C45
1075 munu aḍrïlur mən səniṇdin bu kün
ulïyu barïr mən əkünqün muṇun

1076 nəgü tər əxitgil bəgü əl bəgi
boḍun baxlaoɣuqï kixidə yəgi

1077 nə əḍgü nəṇ ərdi bu dəwlət kəlip
yana barmaz ərsə tiləkqə yəlip

1078 nə yaqxï nəṇ ərdi bu bəglik ixi
əlüm tutmaz ərsə yorïsa kixi

1079 nə kərklüg kün ərdi yigitlik küni
qarïlïq yoq ərsə yorïsa kəni

ƏLIG JƏWABÏ AY TOLDÏQA

A47
1080 əlig aydï ay toldï qoḍoɣïl bu səz
bu səz səzləməgil aya kəṇli tüz

B90
1081 kixi barqa iglər kər əḍgü bolur
saṇa yalṇuz ərməz bu ig ay unur

1082 nəlük tildə kərksüz yorïr bu səzüṇ
nəlük kəṇlüṇi artatur sən əzüṇ

1083 saṇa əmdi avnïp yorïr ərdi əz
maṇa tətgü təg sən aḍïn boldï səz

1073 ئېلىپ قاچتى قۇۋانچلىق، تىرىكلىك ئۈزمەن،
ۋاپاسىز جاھان ئورۇپ مەندىن يۈزىن.

1074 سويۇنچ، ئارزۇ، نېمەت قويۇپ كەتكىدەك،
ئەلەم ـ قايغۇ، مېھنەت ماڭا كەلگىدەك.

1075 سېنىڭدىن بۇ كۈن ئايرىلۇرمەن مانا،
كېتەرمەن ئىگىراپ، ئوكۇنچتە يانا.

1076 ئىشىت، ئەل بېگى بىر ئالىم نىمە دەر،
كىشى ياخشىسى، خەلقىنى باشلار ئەر:

1077 ئەجەپ ياخشى ئەردى بۇ دەۋلەت كېلىپ،
يەنە كەتمىسە ئۇ ئۈزىچە يېنىپ.

1078 ئەجەپ ياخشى ئەردى بۇ بەگلىك ئىشى،
ئولۇم تۇتمىغان بولسا، يۇرسە كىشى.

1079 نە كورىكەم كۈن ئەردى يىگىتلىك كۈنى،
قېرىلىق يوق ئولسا، يورىسا كونى.

ئېلىگىنىڭ ئايتولىدىغا جاۋابى

1080 ئېلىگ ئېيتتى: ئايتولدى قويغىن بۇ سوز،
بۇ سوزنى دىمەگىن ئايا كوڭلى تۈز.

1081 كىشى بارچە ئاغرىپ، ساقايغۇسى، بەس،
ئەي قابىل، بۇ ئاغرىق ساڭىلا ئەمەس.

1082 نىچۈك تىلغا ئالدىڭ بۇ كوركسىز سوزۈڭ،
نىمىشقا كوڭۈلنى بۇزارسەن ئۈزۈڭ؟

1083 يۇرەتتىم ئۈزۈم سەن بىلەن ئاۋۇنۇپ،
مېنى قايغۇرىتتى، سوزۈڭ ئۈز گۈ رۇ پ .

1084 bayat əḍgü ḳīloɣay bu səz səzləmə
tügün urma otun mənin̡ kən̡lümə

AY TOLDĪ JƏWABĪ ƣLIGKƏ

1085 bu ay toldī aydī ay ƣlig ḳutī
bu igkə əmi yoḳ tiləmə otī

1086 ḳayu kim tooɣar ərsə əlgü kərək
ḳayu nən̡ aoɣar ərsə ilgü kərək

1087 aoɣīxḳa inix ol əḍizkə patīoɣ
səvinqkə saḳīnq ol aqīoɣḳa tatīoɣ

1088 yana ma san̡a aydīm ux bu səzüm
ḳilīnqīm yayīoɣ tƣp nə ƣrsəl əzüm

1089 mənin̡ ḳilḳīmī aydīm ərdi san̡a
kən̡ül bamaoɣu ərdin̡ əmdi man̡a

C46
1090 barīr mən mun̡ar sən sƣzik tutmaoɣīl
tooɣuoɣlī kim əlməz tƣsə pütməgil

1091 īnanqsīz tƣmə əmdi səkmə mƣni
īnanq ḳilmaoɣa dunya ḳoḍoɣa sƣni

1092 jəfa ḳildī tƣp sən ilənmə man̡a
mənin̡də jəfaqī bu dunya san̡a

1093 usanma əlür sən mənin̡də basa
īnanma bu dunyaḳa pütmə usa

B91
1094 aoɣīrladīn̡ ərdi tapuoɣsuz mƣni
tapuoɣ yətrümədim ay ƣlig ḳanī

1084 خۇدا یاخشی ئەیلەر، بۇ سوز سوزلىمە،
تۇگۈن چەكمە ئوتتىن مېنىڭ كوڭلىمە.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1085 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ھەي ساھىپقىران،
بۇ ئاغرىقتا ھىچ كىم داۋا تاپىمغان.

1086 نىمەكىم تۇغۇلار ھەم ئولمەك كېرەك،
نىمە ئورلىسە، پەسكە چۈشمەك كېرەك.

1087 چىقىشقا چۈشۈش بار، ئىگىزگە باتىق[100]،
سويۇنچكە قايغۇ-غەم، ئاچچىقتا تاتىق[101].

1088 دىگەنتىم يەنە مەن ساڭا شۇ سوزۇم،
خۇيۇم ئوزگىرىشچان، تۇراقسىز ئوزۇم.

1089 خۇيۇم ئېيتقان ئەردىم ئوزۇم مەن ساڭا،
بولاتتى كوڭۈل بەرمىسەڭ سەن ماڭا.

1090 كېتۇرمەن، بۇڭا سەن شۇبھە قىلمىغىن،
تۇغۇلغانكىم، ئولمەس دىسە پۇتمىگىن.

1091 ئىشەنچسىز دىمە ئەمدى سوكمە مېنى،
ئىشەنمە جاھانغا، ئۇ تاشلار سېنى.

1092 جاپا قىلدى دەپ ئەيىپ قويما ماڭا،
جاپاچى مېنىڭدىنمۇ دۇنيا ساڭا.

1093 ئولەرسەن، غاپىل ئولما مەندىن كېيىن،
ئىشەنمە جاھانغا ھەم گول بولمىغىن.

1094 قەدىرلەپ ئىدىگىسەن خىزمەتسىز مېنى،
ئەي ئېلىگ، بېجىرگەن خىزمىتىم قېنى؟

1095 tilək arzun ərməz mənin elməkim
bu kün bolmix ərməz kəlip barmakim

1096 əzəlü barir mən əz ərksiz bolup
kutuloqu yərim yok tiriglik bulup

1097 yok ərdim tərütti igidti məni
kiqig ooqlan ərdim bədütti məni

1098 yalin yüzlüg ərdim pütürdi sakal
kara kuzoqun ərdim kuoqu kildi qal

1099 bodum ərdi ok təg əgildi bodum
tiriglik tükədi yətildi ədüm

1100 yənə yakxi aymix bəgü bilki kən
əxitgil muni sən aya kizoqu ən

1101 kayu baxka kirsə kuoqu kirtixi
kuoqu təg ərün kiloqu kənlin kixi

1102 kimin əgri bolsa kəni tal bodi
kəni kiloqu kənlin yətildi ədi

1103 ərün boldi ərsə kara saq sakal
anunoqu pusuoqqi əlümkə tükəl

1104 munar mənzətü aydi xa'ir bu səz
əxitgil muni sən aya ədgü əz

C47
1105 kara saq ərüni əlümdin yumux
kilur ol tirigkə tiriglik kəsüx

1106 tü ni'mət yədin mə tiriglik yədin
əlüm yər səni sən usanma əküx

1095 تىلەكىم ئەمەس بۇ مېنىڭ ئولمىكىم،
بۇكۇنلا ئەمەستۇر كېلىپ-كەتمىكىم.

1096 ئىلاجسىز كېتۇرمەن ئېرىكسىز بولۇپ،
قۇتۇلۇر يېرىم يوق ھاياتتا تۇرۇپ.

1097 يوق ئەردىم ياراتتى، ئوستۇردى مېنى،
كىچىك ئوغلان ئەردىم بۇيۇتتى مېنى.

1098 يېلىڭ يۇزلۇك ئەردىم، چىقاردى ساقال،
قارا قۇزغۇن ئەردىم، ئاققۇ قىلدى چال.

1099 بويۇم ئەردى ئوقتەك، ئېگىلدى بويۇم،
تىرىكلىك تۇگىدى، يېتىلدى كۇنۇم.

1100 ئەجەپ ياخشى دەپتۇ ئالىم، ئىلمى چوڭ،
ئىشتىكىن بۇنى سەن، ئايا قىزىل ئوڭ:

1101 ئاقارسا ئاققۇدەك كىشىنىڭ بېشى،
دىلىن ئاققۇ كەبى ئاقارتىۋۇن كىشى.

1102 ئېگىلسە كىشىنىڭ تۇز تالدەك بويى،
تۇزەتىۋۇن دىلىنى، يېتىلدى چېغى.

1103 قارا چاچ، ساقاللار ئاقارسا تولۇق،
موكۇنگەن ئولۇمگە تەييار تۇرغۇلۇق.

1104 بۇنا ئوخشىتىپ ئېيتتى شائىر بۇ سوز،
ئىشتىكىن بۇنى سەن، ئايا ياخشى ئوز:

1105 قاراچاچنىڭ ئېقى—ئولۇم بەلگىسى،
تىرىككە ھاياتنى ئەزىز قىلغۇسى.

1106 يىدىڭ قانچە نېمەت، تېتىدىڭ ھايات،
غاپىل ئولما، سېنى ئولۇم يىگۇسى.

ƏLIG JƏWABĪ AY TOLDĪQA

1107 əlig aydī ay toldī əvmə sərin
ig ol bu yazuqlarqa yuloqī yarīn

1108 əlür ərdi ərsə qamuoq igləgən
kixi qalmaoqay ərdi ruzi yəgən

B92
1109 bayat ədgü qīloqay bu igdin səni
kənülün qəkürmə sən inq yat kəni

* * *

1110 du'a qildī əlig kər aqtī tilig
xifa qoldī rəbdīn kətürdi əlig

1111 turup qīqtī andīn saqīnqīn tügük
kəlip qarxīqa kirdi kənli tüxük

1112 qīoqayqa ülədi əküx nən tavar
asīoq qīloqamu təp saqīndī anar

1113 asīoq qildī ərsə əlümkə kümüx
kümüx qīloqay ərdī ər əzkə yulux

1114 əlümkə yulux qildī ərsə kixi
yulup əlməgəy ərdi əlqi baxi

* * *

A48
1115 bu ay toldīnīn kər igi aoqrudī
umīnqsīz bolup jandīn əlgin yudī

ئېلىگىنىڭ ئايتولىدىغا جاۋابى

1107 ئېلىگ ئېيتتى: ئايتولىدى سەۋىر قىل، چىدا،
كېسەلدۇر كۈنالىققا تاڭنا پىدا[102].

1108 ئولەر بولسا گەر ئۇ پۇتۇن ئاغرىغان،
بولاتتى رىزىق يەر كىشى قالىمغان.

1109 كېسەلدىن سېنى ياخشى قىلسۇن بايات،
يىرىم قىلما كوڭلۇڭ، تېچ-راھەتتە يات.

* * *

1110 دۇئا قىلدى ئېلىگ ئېچىپ تىلىن ئول،
شىپا تىلەپ ھەقتىن، كوتەردى ئۇ قول.

1111 ئېلىگ چىقتى ئاندىن بەك غەمكىن بولۇپ،
كېلىپ قەسىرگە كىردى كوڭلى سۇنۇپ.

1112 تاراتتى پېقىرلەرگە كوپ مال-تاۋار،
ئاڭا قايغۇرۇپ، دەپ پايدىسى بولار.

1113 ئولۇمگە كۈمۈشتىن پايدا يەتسە گەر،
قىلاتتى كۈمۈشنى پىدا ئوزگە ئەر.

1114 ئولۇمگە پىدا تاپقان ئولسا كىشى،
پىدا بىرلە ئولمەيتتى ئەللەر بېشى.

* * *

1115 بۇ ئايتولدى بەكمۇ قاتتىق ئاغرىدى،
ئۇمىتسىز بولۇپ قولنى جاندىن يۇدى.

1116 ökündi ayur ay tiriglik äsiz
yavalïkka ïdtïm äsiz kärk bädiz

1117 tiriglik käqürdüm usallïk bilä
yigitlikni ïdtïm yavalïk bilä

1118 kürämix küräk ärdi ux bu özüm
äjäl tuttï ältür nä asoqï sözüm

1119 azun malï tärdi özüm sukluqun
qalïr nänq barïr män bu kün yokluqun

C48
1120 älig til uzun qïldïm ärdi köx
älüm käldi tuttï tïnïm qïstï ux

* * *

1121 bu yanlïoq ökündi köx yïoqladï
ökünqi älümkä asïoq qïlmadï

1122 nä munluoq turur bu apa ooqlanï
tiläk täg bulumaz tiriglik küni

1123 tiläk bulsa bolmaz tiriglik yägü
tirg bolsa bulmaz tiläk ay bögü

B93
1124 az äqgükä tägsä unïtur özin
yaxïl käktä üstün yorïtur sözin

1125 aqïrlïkka tägsä küväz kür bolur
älüm tutsa uqlur ökünqün älür

1126 yäsä toqsa qïlqï bolur buoqraoqu
qalï qarnï aqsa bilip yär aoqu

1116 دىدى ئۇ ئوكۇنۇپ: ھاياتىم ئىسىت،
بىكارغا ئوتتى-كەتتى كوركۇم، ئىسىت.

1117 تىرىكلىك كەچۈردۇم غاپىللىق بىلە،
يىگىتلىك تۈگەتتىم زايەلىق بىلە.

1118 ئىدىم بىر قاچاقكىم، قاچاتتىم ئوزۇم،
ئەجەل تۇتتى، توستى، نە پايدا سوزۇم؟

1119 جاھان مالى يىغدىم بىخىللىق بىلە،
قالۇر مال، كېتەرمەن بۇ يوقلۇق بىلە.

1120 ئۇزارتقان ئىدىم كوپ تىلىم ھەم قولۇم،
تىنىقنى مانا قىستى، تۇتتى ئولۇم.

* * *

1121 شۇ ياڭلىغ ئوكۇندى، تولا يىغلىدى،
ئولۇمگە ئوكۇنچى پايدا قىلمىدى.

1122 نە مۇھتاج ئىرۇر بۇ ئادەم ئوغلانى،
تىلەگىدەك ئولماس تىرىكلىك كۇنى.

1123 تىلەككە يېتىشسە ياشالماس كىشى،
ھاياتتا تىلەككە يېتەلمەس كىشى.

1124 بىر ئاز ياخشىلىق كورسە ئۇنتار ئوزىن،
يېشىل كوكتىن ئۇستۇن يۇرۇتەر سوزىن.

1125 قەدىرلەنسە مەغرۇر، كورەك ھەم بولۇر،
ئولۇم تۇتسا پۇكۇلۇپ ئوكۇنچىتە ئولۇر.

1126 يىسە، تويسا بولۇر قىلىغى بۇغرا،
ئەگەر قارنى ئاچسا، بىلىپ يەر ئوغا.

1127 sakïnqka sïzar kər ərəzkə ər
səvərin bulur bulsa ərkin yər

* * *

1128 əkündi bu ay toldï tïndï uluoɣ
ayur mən yitürdüm kənilik yoluoɣ

1129 nəlük tər dim ərdi bu altun kümüx
nəlük kïlmadïm mən qïoɣayka ülüx

1130 nəlük koḍtum ərki bu əḍgü ixig
nəlük səktüm ərki yazuksuz kixig

1131 burun iḍoɣum ərdi kamuoɣ əḍgülüg
asïoɣ kïloɣay ərdi yarïn bəlgülüg

1132 nəgü asoɣï bar bu əkünqüm bu kün
əlüm tuttï kəsti bu səz birlə ün

1133 nəgü tər əxitgil yiti kəzlüg ər
kixikə baoɣïrsak kəni səzlüg ər

1134 təzü tïn tokïrka əlüm bir kapuoɣ
kirür bu kapuoɣka yorïoɣlï kamuoɣ

1135 nəgü ol tiriglik nəgü ol əlüm
kayudïn kəlir mən kayuka yolum

C49
1136 nəlük tooɣdum ərki yana əlgəli
nəlüg küldüm ərki sïoɣït kərgəli

1137 azunda əlümdin katïoɣrak kayu
tooɣuoɣlï kixi əldi mundaoɣ ayu

1127 راھەتتە زېرىكەر، غەم ئىچرە سىزەر،
سويگۇنىن تاپسا تېزلا ئاندىن بېزەر.

* * *

1128 ئۇلۇغ تىندى ئايتولدى، پۇشمان يىدى،
دۇرۇسلۇق يولىنى يوقاتتىم، دىدى.

1129 نىچۇن توپلىدىمكىن مەن ئالتۇن-كۇمۇش،
نىچۇن بەرمىدىم مەن يوقسۇلغا ئۇلۇش؟

1130 نىچۇن ياخشى ئىشنى مەن قويغاندىمەن،
نىمشقا گۇناسىزنى سوككەندىمەن؟

1131 ئەۋەتسەم ئىدىم مەن بۇرۇن ئەزگۇلۇك،
قىلۇر ئەردى پايدا تاڭنا بەلگۇلۇك.

1132 نە پايدا بېرەر بۇ ئوكۇنچىم بۇگۇن،
ئولۇم تۇتتى، كېسىلدى سوز ھەمدە بۇ ئۇن.

1133 نىمە دەيدۇ ئاڭلا ئىتتىك كوزلۇك ئەر،
كىشىگە كويۇمچان دۇرۇس سوزلۇك ئەر:

1134 پۇتۇن جانى بارغا ئولۇم بىر ئىشىك،
ئۇنىڭدىن كىرەرلەر جىمى يۇرۇگلۇك[103].

1135 نىمە بۇ تىرىكلىك، نىمە بۇ ئولۇم؟
قەيەردىن كېلىپمەن، قەيەرگە يولۇم؟

1136 ئولەر جانغا نىچۇك تۇغۇلغاندىمەن،
يىغا بار ئىكەن، نىچۇن كۇلگەندىمەن؟!

1137 جاھاندا ئولۇمدىن نە باردۇر يامان؟
تۇغۇلغان كىشى ئولدى شۇنداق دىبان.

1138 muŋar məŋzətü aydï xa'ir səzi
munïŋ mə'nisi uḳsa aqïlur kəzi

B94

1139 nəgü bar aẓunda əlümdin ḳatïoɣ
əlümüg saḳïnsa ḳətər miŋ tatïoɣ

1140 əlüm bir təŋiz ol uqï yoḳ tüpi
baḳa kərsə yətrü tüpi yoḳ patïoɣ

1141 əlümni biligli usansa əzün
əlüm tutsa asoɣï bulunmaz səzün

1142 ərəẓlərkə avnïp usal boloɣuqï
əlüm tutsa oḍlur yətilməz küqi

1143 əküx nəŋkə toḍmaz kəzi suḳ kixi
əjəl tutsa əknür ət̤üməz ixi

1144 yayïoɣ ḳutḳa avnïp küvənür kür ər
yaoɣïz yə̤r ḳatïnda yürəkin yə̤rər

1145 səvinqlərkə avnïp əküx külgüqi
sïoɣïtḳa anunoɣu aya əlgüqi

1146 nəgü tə̤r əxitgil uḳuxluoɣ bilir
bu səz ixkə tutsa kər asoɣï alïr

1147 yarïnlïḳ orun əḍgü ḳolsa əzün
ə̤siz ḳïlmasunï bu iki aẓun

1148 ə̤siz ḳïlmaoɣïl sən ay ḳïlḳï tüzün
bu kün əḍgü ḳïloɣïl ḳïlïnqïn səzün

* * *

1138 كېلۇر بۇنۇا ئوخشاپ شائىرنىڭ سوزى،
كىم ئۇقسا مەنىسىن ئېچىلۇر كوزى:

1139 نىمە بار جاھاندا ئولۇمدىن قاتتىق؟
ئولۇمنى ياد ئەتسە كېتەر مىڭ تاتىق.

1140 ئولۇم بىر دېگىزدۇر، ئۇچى يوق تۇۋى،
قاراپ كورسە ياخشى، تۇۋى يوق پېتىق.

1141 ئولۇمنى بىلىپمۇ گەر ئولسا غاپىل،
ئولۇم تۇتسا سوز قىلماغاي پايدا، بىل.

1142 ھوزۇرغا ئاۋۇنۇپ غاپىل يۇرگۇچى،
ئۇيغىنار ئولۇم تۇتسا، يەتمەس كۇچى.

1143 تولا مالغا تويماس كوزى ئاچ كىشى،
ئەجەل تۇتسا ئوكۇنۇر، يۇرۇشمەس ئىشى.

1144 تۇراقسىز بەختكە ئاۋىنغان مەغرۇر،
قوڭۇر يەر قېتىدا يۇرەكىن ئارۇر.

1145 سويۇنچكە ئاۋۇنۇپ تولا كۇلگۇچى،
يىغىغا تەييار ئول، ئايا ئولگۇچى.

1146 ئىشتىكىن، ئەقىللىق ئالىم نىمە دەر،
بۇ سوزگە ئەمەل كىم قىلسا نەپ كورەر:

1147 ئەگەر كىم تاڭنا كۇتسە ياخشى ئورۇن،
ھەر ئىككى جاھاننى يامان قىلىسۇن.

1148 ئەي خۇلقى مۇلايىم، يامان قىلمىغىل،
قىلىغىڭ، سوزۇڭنى بۇ كۇن ياخشى قىل.

* * *

1149 bu ay toldī өknüp өküx yïoɣladī
өkünqi bu yәrdә asïoɣ kīlmadī

1150 qïoɣayka ülәdi kөr altun kümüx
kadaxlarka kīldī kumaru өküx

A49
1151 kөzin kөkkә tikti ayur ay idim
sәninda adïn mөn idi bilmәdim

C50
1152 tөrüttün igidtin bәdüttün mәni
sәnin fәzlïn өrdi bilir mөn munī

1153 sana tapnur өrdi mөnin bu өzüm
munukī өjөl tuttī kөsti sөzüm

B95
1154 kutuloɣu yәrim yok yitürdüm bilik
sәnin rөhmөtin tutsu өmdi өlig

1155 otunluk bilө kīldīm әsiz өküx
tüzünlük bilө sөn kөqür ay kөsüx

1156 yavalīkta kөqti tiriglik әsiz
sürө ïdtïm өd kün bu bөglik әsiz

* * *

1157 sөzin kөsti anqa sakīndī turup
akīttī kөzün yax kөr ooɣlīn kөrüp

1149 ئوكۇندى بۇ ئايتولدى كوپ يىغلىدى،
ئوكۇنچى بۇ يەردە پايدا قىلمىدى.

1150 ئۇلەشتۇردى يوقسۇلغا ئالتۇن-كۈمۈش،
قاياشلارغا قىلدى نەسىھەت ئۇلۇش.

1151 كوزىن كوككە تىكىپ، دىدى: ئەي ئىگەم،
سېنىڭدىن بولەك يوق ئىگە ماڭا ھەم.

1152 تورەتتىك، ئوستۇردۇك، بۇيۇتتۇك مېنى،
سېنىك پەزلىك ئەردى، بىلۇرمەن بۇنى.

1153 تېۋىنغان ئىدىم مەن ساڭىلا ئوزۇم،
مانا بۇ ئەجەل تۇتتى، كەستىم سوزۇم.

1154 قۇتۇلار يېرىم يوق، يوقالدى ھۇشۇم،
سېنىك رەھمىتىك تۇتسۇن ئەمدى قولۇم.

1155 بولۇپ گۇستاخ، ئەتتىم يامانلىق تولا،
كەچۇر رەھمىتىك بىرلە سەن ئەي ئىلاھ!

1156 بىھۇدە ئوتتى بۇ تىرىكلىك ئىسىت،
بىكار كەتتى ئاي-كۈن، بۇ بەگلىك ئىسىت.

* * *

1157 سوزىن كەستى، ئويلاندى بىر ئاز تۇرۇپ،
كوزىدىن ياش ئاققۇزدى ئوغلىن كورۇپ.

21

AY TOLDÏ OƢLÏ ƟGDÜLMIXKƏ PƏND BƢRMIXIN AYUR

1158 bir ək oƣlï ərdi bu ay toldïnïŋ
kiqig ərdi yaxï ux ol oƣlïnïŋ

1159 atï ərdi ɵgdülmix əşlï arïoƣ
yüżi kərklüg ərdi mə ḳïlḳï arïoƣ

1160 oḳudï bu oƣlïn ɵzïŋə yaḳïn
tutup ḳuqtï kɵzdə aḳïttï aḳïn

1161 ayur əmdi oƣlum barïr mən munu
saŋa ḳaldï ornum barï nəŋ unu

1162 sən ərdiŋ maŋa kɵz yaruḳï tükəl
barïr mən səniŋdin əsən əḍgü ḳal

1163 yƣmə yaḳxï aymïx bu türk buyruḳï
kərü kɵz yaruḳï oƣul ḳïz oḳï

1164 oƣul ḳïz saḳïnqï bu tüpsüz təŋiz
oƣul ḳïż sarïoƣ ḳïldï ḳïzoƣu məŋiz

یگىرمىنچى باپ

ئايتولدىنىڭ ئوغلى ئوگدۈشكەنىنىڭ قىلغانلىرى بايانىدا

1158 بار ئەردى بىر ئوغلىلا ئايتولدىنىڭ،
كىچىك ئىدى ياشى ئاشۇ ئوغلىنىڭ.

1159 ئاتى ئەردى ئوگدۈلمىش، ئەسلى ئېرىنغ،
يۈزى كوركەم ئەردى قىلىغى ئېرىنغ.

1160 قىچقىردى ئوغلىنى ئوزىگە يېقىن،
تۈتۈپ قۇچتى، كوزدىن ئېقىتتى ئېقىن.

1161 دىدى: ئوغلۇم ئەمدى كېتەرمەن يانا،
بۇ ئورنۇم، مالۇ-مۈلكۈم قالدى ساڭا.

1162 سەن ئەردىڭ ماڭا كوز يورۇغى تۈگەل،
كېتۈرمەن سېنىڭدىن، ئىسەن ياخشى قال.

1163 بىر تۈركى ۋەزىر بەك ياخشى دەپتىكەن،
كورەر كوز يورۇغى ئوغۇل-قىز ئىكەن.

1164 ئوغۇل-قىز غېمى بۇ—تۈۋى يوق دېگىز،
ئوغۇل-قىز غېمىدىن سارغايدى مېگىز.

1165 kimiŋ boldī ərsə oǫul ḳīz kisi
nəgü təg kəlir ol kixiniŋ usī

C51
1166 oǫul ḳīzda ətrü ata yạr ətin
oǫul ḳīz atamaz atasī atīn

B96
1167 bu ay toldī aydī əxit ay oǫul
sezümni unītma maŋa tut keŋül

1168 mạni ker ata ərdim əmdi saŋa
atīm ərdi ay toldī baḳ ker maŋa

1169 tirigliki toldī bu ay toldīnīŋ
ekünqün ulīr ker asīǫ yoḳ anīŋ

1170 süqig bu tiriglik aqīǫ bu elüm
anundī ḳanī əmdi ḳaqǫu yolum

1171 avīndīm bu dunyaḳa keŋlüm bạrip
wəfa ḳīlmadī ker məniŋdin ạrip

1172 mạni ardī dunya oḳīdī səvə
keŋül bạrdim ərsə ạrikti ạvə

1173 jəfa ḳīldī dunya ḳarīdī bu ḳut
sạni armasunī munu sezkə püt

1174 kərəklig ixim barqa yạrdə ḳoḏup
kərəksizni ḳīldīm ḥəwaḳa uḏup

1175 tüpi yạl kəqər təg tiriglik kəqip
asīǫsīz ulīr mən ezümkə aqīp

1176 orunqun ya malīn ạtilməz ixim
əlig tuttaqī yoḳ bu kün bir kixim

1165 كىشىنىڭ بولسا ئوغلى-قىزى، خوتۇنى،
نىچۈك كورگەي ئۇنىڭ كوزى ئۈيقۇنى؟

1166 ئوغۇل-قىزنى دەپ يەر ئاتا ئوز ئېتىن،
ئوغۇل-قىز ئاتىماس ئاتانىڭ ئېتىن.

1167 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئىشىت ئەي ئوغۇل،
سوزۇمنى ئۇنۇتما، بۇگا قوي كوڭۈل:

1168 مېنى كور، ئاتا ئەردىم ئەمدى ساڭا،
ئېتىم ئەردى ئايتولدى، باققىن ماڭا.

1169 هاياتى تولدى ئەمدى ئايتولدىنىڭ،
ئوكۈنچ بىرله ئىگرار، نەپسى يوق ئۇنىڭ.

1170 تىرىكلىك چۈچۈكتۇر، ئاچچىقتۇر ئولۇم،
ئولۇم تۇتتى، قايدا قېچىشقا يولۇم؟

1171 ئاۋىندىم بۇ دۇنياغا كوڭلۇم بېرىپ،
ۋاپا قىلمىدى ئۇ، مېنىڭدىن بېزىپ.

1172 مېنى ئالدىدى دۇنيا، سويۇپ قىچقىرىپ،
كوڭۈل بەردىم ئەرسە، زېرىكتى تېزىپ.

1173 جاپا قىلدى دۇنيا، قېرىدى بۇ قۇت،
سېنى ئالدىمىسۇن، مۇنۇ سوزگە پۇت:

1174 كېرەكلىك ئىشىم بارچە يەردە قويۇپ،
كېرەكسىزنى قىلدىم هەۋەسكە چۈشۈپ.

1175 تىرىكلىك—بوراندەك ئوتەر ئۇ كېچىپ،
ئىگرايمەن ئوزەمگە بىكار ئېچىنىپ.

1176 پارا ياكى مال بىرله پۇتمەس ئىشىم،
بۇگۇن يوق قولۇمنى تۇتۇچى كىشىم.

1177 nəgü tər əxitgil oḍulmïx kixi
ölümüg uḳup yətrü bilmix kixi

1178 bəgü bilki kətti ölümüg kərüp
uḳuxluoɣ əgi yitti əgsüz bolup

1179 nə yavlaḳ nəŋ ol bu ölüm tarmaḳï
nə yavlaḳ ərür bu kixig urmaḳï

1180 ətiklik sarayïoɣ buzuoɣlï ölüm
ḳamuoɣ yumoɣïlarïoɣ saqïoɣlï ölüm

1181 muŋar məŋzətü aydï xi'r ayoɣuqï
oḳïoɣïl munï sən aya bilgüqi

B97 C52
1182 nəgü bar azunda aŋar ḫiləsiz
nəgü ḫilə bar kim aŋar qarəsiz

1183 ḳamuoɣ nəŋkə ḫilə ətik qarə bar
məgər bu ölümkə ölüm ḫiləsiz

ÖGDÜLMIX SUALI AY TOLDÏḲA

A50
1184 əxitti ooɣul kər atasï səzin
til aqtï ataḳa əvürdi yüzin

1185 ayur ay atam bir səzüm bar saŋa
anï aytayïn mən ayu bər maŋa

1186 bu dunya iqində tirildiŋ əküx
bilik bildiŋ ərdəm oḳïdïŋ uḳux

1187 ayïttïŋ əxittiŋ yəmə əgrənü
sïnayu tirildiŋ ḳamuoɣnï kəru

1177 نىمە دەيدۇ ئاڭلا ئويغانغان كىشى،
ئولۇمنى تونۇپ ياخشى بىلگەن كىشى:

1178 ھېكىم ئىلمى كەتتى ئولۇمنى كورۇپ،
ئاقىل ئەقلى يۇتتى، ئەقىلسىز بولۇپ.

1179 نىمانچە يامان بۇ ئولۇم تىرنىغى،
نىمانچە ياماندۇر ئادەم ئۇرمىغى؟

1180 زىننەتلىك سارايلارنى بۇزغان ئولۇم،
پۇتۇن جەم بولغاننى چاچقان ئولۇم.

1181 بۇنۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى شېىر ئېيتقۇچى،
ئوقۇغىن بۇنى سەن، ئايا بىلگۈچى:

1182 نىمە بار جاھاندا ئاڭا ھىلە يوق،
نىمە ھىلە باردۇر، ئاڭا چارە يوق؟

1183 پۇتۇن ئىشقا ھىلە، ئۇسۇل-چارە بار،
مەگەر بۇ ئولۇمكىم، ئاڭا چارە يوق.

ئوگدۇلمىشىنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

1184 ئىشىتتى ئوغۇل، كور، ئاتاسى سوزىن،
سوز ئاچتى ئاتاسىغا ئورۇپ يۇزىن.

1185 دىدى: ئەي ئاتام، بىر سوزۇم بار ساڭا،
ئەيتايىن ئۇنى مەن جاۋاپ بەر ماڭا.

1186 بۇ دۇنيا ئىچىدە ياشاشىڭ تولا،
بىلىم بىلىشىڭ، ئەخلاق ئوقۇشۇڭ تولا.

1187 سورىشىڭ، ئىشىتىشىڭ، ئۇگەنىشىڭ يانا،
ياشاشىڭ سىناپ، كوپنى كوردۇڭ يانا.

1188 nəgü ərsə barmu ölümkə əṭik
anï utru tutoq̣ïl ay bilgə tətik

1189 əgər ḥilə qarə yoḳ ərsə aḍïn
ḳamuoq̣ nəṇ həzinə üləgil barïn

1190 həzinə bu nəṇ bolsa baxḳa yulux
əsən bol yana boloq̣a altun kümüx

1191 nəgü təṭr əxitgil kəzi toḳ kixi
tuz ətmək iḍisi aḳï ər baxï

1192 ülə nəṇ kixikə yəṭür ḥəm iqür
səṭni nəṇ kəqürgəy sən anï kəqür

1193 əsənlik kərək ərkə nəṇ əksüməz
tiriglik kərək ḳuxḳa məṇ əksüməz

1194 tirig bolsa yalnuḳ tiləki anuḳ
ət öz bax əsən bolsa arzu yaoq̣uḳ

AY TOLDÏ JƏWABÏ ÖGDÜLMIXKƏ

B98
1195 yanut bəṭrdi ay toldï aydï ooq̣ul
əxitgil sözümni bu ixtin təṇül

C53
1196 ölümkə asïoq̣ ḳïlmaz altun kümüx
ölümüg tïḍumaz bilik ya uḳux

1197 ölümüg tïḍar ərsə dunya nəṇi
bolup ölməgəy ərdi bəglər bəgi

1198 ḥəkimlərkə ḥikmət asïoq̣ ḳïlmadï
bögülərkə bilki əlig tutmadï

1188 نىچۈك ئولسا بارمۇ ئولۇمگە چارە،
بار ئولسا، ئى زىرەك ئاختۇرۇپ كورە!

1189 ئەگەر ھىلە، چارە يوق ئولسا بولەك،
پۈتۈن مال، غەزىننى تارىتىش كېرەك.

1190 غەزىننە، مۇلۇك-مال گەر ئولسا پانا،
ئىسەن بول، تىپىلار بۇ بايلىق يانا.

1191 نىمە دەر، ئىشتىكىن، كوزى توق كىشى،
تۇزۇ-نان ئىگىسى، سىخى ئەر بېشى:

1192 كىشىگە ئۇلەشتۇر مال، يىدۇر، ئىچۇر،
سىنى مال كەچۇرگەي، ئۇنى سەن كەچۇر.

1193 ئىسەنلىك كېرەك،ئەرگە مال كەم ئەمەس،
تىرىكلىك كېرەك، قۇشقا دان كەم ئەمەس،

1194 تىرىك بولسا ئىنسان تاپار مەقسىدىن،
ئىسەن بولسا باش-تەن، تىلەگى يېقىن.

ئايتولدىنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

1195 جاۋاپ بەردى ئايتولدى، ئېيتتى: ئوغۇل،
سوزۇمنى ئىشىت، ئۇز بۇ ئىشتىن كوڭۈل.

1196 ئولۇمگە پايدا قىلماس ئالتۇن-كۇمۇش،
ئولۇمنى توسالماس بىلىم ھەم ئۇقۇش.

1197 ئولۇمنى توسا ئالسا دۇنيا مېلى،
ئىدى ئولمەس ھىچ چاغدا بەگلەر بېگى.

1198 ھېكمىلەرگە ھېكمەت پايدا قىلمىدى،
ئالىملارغا ئىلىم يارىدىم بەرمىدى.

1199 ölümkə asïoɣ ḳïldï ərsə ot əm
otaqï turu ḳaloɣay ərdi ulam

1200 ölüm yüz ḳïlur ərdi ərsə kərüp
aoɣïr savqïlar ḳaloɣay ərdi turup

1201 tooɣuoɣlï tiriglər ölümkə sanï
ölümkə tooɣuoɣlï tirig kim ḳanï

1202 tüxün ol bu dunya kəligli kəqər
yəgən yəl bəkə təg yər ərkən aqar

ÖGDÜLMIX JƏWABÏ AY TOLDÏḲA

1203 əxitti kər ögdülmix aydï ata
əḍi kəḍ uḳulmïx ölümüg yətə

1204 nəgülüg usandïṇ tiriglik ïḍïp
nəgükə ilənür sən əmdi ulïp

1205 nəlük tərdiṇ ərdi bu ḳaloɣu nəṇiṇ
nəgükə üləmədiṇ artoɣu nəṇiṇ

1206 tirilsə usal bolsa yalṇuḳ özün
əkünsü özinə ilənsü səzün

1207 bu kün öknüp asoɣï nəgü ay ata
baxïn yərkə qalsa ulïp miṇ ḳata

AY TOLDÏ JƏWABÏ ÖGDÜLMIXKƏ

B99
1208 bu ay toldï aydï ay oɣlum əxit
məni kər usanma yarïnlïḳ ix ət

1199 ئولۇمگە پایدا قىلسا ئەردى ئوت-ئەم[104]،
قالاتتى تىۋىپلار تىرىك مەڭگۈ ھەم.

1200 ئولۇم يۈز-خاتىر قىلسا ئىدى كورۇپ،
مۇبارەك رەسۇللار قالاتتى تۇرۇپ.

1201 تۇغۇلغان تىرىكلەر ئولۇر، بىل مۇنى،
ئولۇشكە تۇغۇلغان، تىرىك كىم قېنى؟

1202 بۇ دۇنيا قونالغۇ، كېلۇچى بارار،
يوغان ئەجدىھادەك يىسە، ئېچىقار.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

1203 ئوگدۇلمىش ئىشتىكەچ، دىدى: ئەي ئاتا،
ئۇقۇلغان ئىكەن بۇ ئولۇم بەك يانا،

1204 نىچۇن غاپىل ئولدۇڭ تىرىكلىك تىلەپ،
نىچۇن تارتىشۇرسەن ئەمدى ئىگىرەپ؟

1205 نىچۇن بۇ قالار مالنى سەن توپلىدىڭ،
ئوشۇق مالنى نىچۇن ئۈلەشتۇرمىدىڭ؟

1206 كىشى ئوتسە غەپلەت ئىچىدە ياشاپ،
ئوكۇنسۇن ئوزىنى ئەيىپلىك ساناپ.

1207 ئوكۇنچتىن بۇ كۈندە نەپايدا ئاتا،
باشىن يەرگە ئۇرسا ئىگراپ مىڭ قاتا؟

ئايتولدىنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

1208 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: بالام ئاڭلىغىن،
ئۇ دۇنيا ئىشىن قىل، غاپىل بولمىغىن.

1209 usallïk məni alktï əknür əzüm
oḍunoɣïl usal bolma kərklüg yüzüm

1210 tooɣuoɣlï nəqə tooɣdï əlgü üqün
nəqə barmasa əltür ahir küqün

C54

1211 əlügli kixi barqa əḍkə tutuoɣ
yətilsə əḍi kər manïtmaz putuoɣ

1212 munar mənzətü aydï xa'ir tili
tükəl səz turur bu ukulsa kalï

1213 kamuoɣ nənkə wəkt ol küni bəlgülüg
nəfəs tïm tokïrka sanï bəlgülüg

1214 yïl ay kün kəqər təg tiriglik kəqər
kəqər kün kəqürgəy səni bəlgülüg

A51

1215 yana aydï ay toldï kər ay oɣul
nə ḥalin barïr mən məni kər oḍul

1216 sən ək sən sakïnqïn barïr mən munun
kiqigliktə mənsiz kalïr sən bu kün

1217 nəgü təg bolur sən mənində kəḍin
mənin yok sakïnqïm munïnda aḍïn

1218 ata əmgəki bolsa oɣlï əzə
ol oɣlï bilir ətrü kïlk yan tüzə

1219 kïsa tutsa oɣlïn kər əḍgü bolur
atasï anasï yarunoɣu bolur

1220 kalï kïstaqï bolmasa ol oɣul
yava boldï sən ol oɣuldïn tənül

1209 مېنى باستى غەپلەت، پۇشايمان ئوزۇم،
ئويغان، بولما غاپىل، كۆزەل يۇزلۇكۇم!

1210 ئولمەككە تۇغۇلدى تۇغۇلغان بارى،
كى قانچە قىلىسمۇ، كېتەر ئاخىرى.

1211 ۋاقىت تۇتقۇنىدۇر ئولۇچى ئادەم،
يېتىلسە ۋاقىت، كور، باسالماس قەدەم.

1212 بىر شائىر ئېيتقان سوز بۇنا ئوخشىشۇر،
ئەگەر بۇ ئۇقۇلسا، تولۇق سوز ئېرۇر:

1213 جىمىكى نەرسىنىڭ كۇنى بەلگىلىك،
نەپەس-تىن ئېلىشنىڭ سانى بەلگىلىك.

1214 يىل، ئاي، كۇن ئوتەردەك تىرىكلىك كېچەر،
ئوتەر كۇن تۇگەتكەي سېنى، بەلگىلىك.

1215 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: كور، ئەي ئوغۇل،
نە ھالدا كېتەرمەن، كورۇپ ئويغاق ئول.

1216 غېمىم سەنلا ئەردىك، كېتەرمەن بۇگۇن،
كىچىكلىكتە مەنسىز قالارسەن بۇگۇن.

1217 نىچۇكرەك ئوتەرسەن مېنىڭدىن كېيىن،
غېمىم يوق مېنىڭكى بولەك ئۇشبۇدىن.

1218 ئاتا ئەمگىكى سىڭسە ئوغلىغا كوپ،
بولۇر بۇ ئوغۇلنىڭ خۇيى-پەيلى خوپ.

1219 ئوغۇلنى قىسىپ تۇتسا، ياخشى ئېرۇر،
ئاتاسى-ئاناسى بەختلىك بولۇر.

1220 ئەگەر چىڭ تۇتۇلماس ئىكەن ئۇ ئوغۇل،
بولۇر زايە، ئاندىن سەن ئۇزگىن كوڭۇل.

B100

1221 oqulluoq ata bolsa bilgə tətik
kīsa tutoqu tutqī əmi bu əṭik

1222 nəgü tə̣r əxitgil oqulluoq kixi
baxīnda kəqürmīx yətilmix yaxī

1223 kimiṇ oqlaoqu bolsa oqlī ḳīzī
aṇar yīoqlaoqu boldī muṇluoq əzi

1224 kiqigdə ata īḍsa oqlīn yava
oquldīn yazuḳ yoḳ atadīn jəfa

1225 oqul ḳīz ə̣siz bolsa ḳīlḳī yaṇī
ol ə̣siz ata ḳīldi īḍtī oṇī

CSS

1226 ḳīsa tutsa oqlīn ata əgrətü
uluoq bolsa səvnür oqul ḳīz yətü

1227 oquluoq ḳīsa tut ata boloquqī
saṇa külməsüni ḳə̣ḍin kəlgüqi

1228 oqul ḳīzḳa əgrətgü ərdəm bilik
bu ərdəm bilə bolsu ḳīlḳī silig

ƏGDÜLMIX JƏWABĪ AY TOLDĪḲA

1229 yanut bə̣rdi əgdülmix aydī ata
sənin ḳaḍoqunī yə̣p kəyər mən tütə

1230 səninḍə ḳə̣ḍin mən tirig turmayīn
sənin ḳaḍoqularīn kəzün kərməyin

1231 sənin janīnī bir baoqīrsaḳ iḍi
maṇa bə̣rsü ḳaḍoqun mə̣ni ḳoḍmadī

1221 زەكى بولسا ئالىم، ئوغۇل ئاتىسى،
ئۇنى تۇتقۇلۇق چىك، شۇدۇر چارىسى.

1222 نىمە دەر ئىشتىكىن ئوغۇللۇق كىشى،
كوپ ئىشنى كەچۈرگەن—يېتىلگەن يېشى:

1223 كىمنىڭكى بولۇر ئەركە ئوغلى-قىزى،
چىكىپ ئاھ ۋە ھەسرەتتە يىغلار ئۇزى.

1224 كىچىك چاغدا ئوغلىنى قويسا ياۋا[105]،
ئوغۇلدا گۇنا يوق، ئاتاغا جاپا.

1225 ئوغۇل-قىز خۇيى-پەيلى بولسا يامان،
يامان قىلغان ئاتا بۇلارنى ھامان.

1226 قىسىپ تۇتسا ئوغلىن ئاتا ئوگۇتۇپ،
ئوغۇل-قىز سويىنۇر چوڭايسا تولۇپ.

1227 ئوغۇلنى قىسىپ تۇت ئاتا بولغۇچى،
ساڭا كۇلمىسۇنلەر كېيىن كەلگۈچى.

1228 ئوغۇل-قىزغا ئوگەت پەزىلەت، بىلىم،
پەزىلەتلە بولسۇن خۇلقى مۇلايىم.

ئوگدۇلىمىشىك ئايتولدىغا جاۋابى

1229 جاۋابەن ئوگدۇلمىش دىدى: ئەي ئاتا،
غىمىك يەپ كويەرمەن، بولۇرمەن ئادا.

1230 سىنىڭدىن كېيىن مەن تىرىك تۇرمايىن،
سىنىك غەملىرىڭنى كورۇپ يۇرمەيىن.

1231 سىنىك ئورنۇڭدا بىر شەپقەتلىك ئىگەم—
چىنىمنى ئالسا، مەندە قالمىسا غەم.

1232 ḳalī bạrməz ərsə yətilsə əjəl
bitilmix bolur bu əjəlkə əzəl

1233 nərək ḳạḍoqurar sən nərək bu sīoqīt
bayat ḥukmi kəldi sīoqītnī aoqīt

1234 ḳalī dunya dəwlət ḳalīrī üqün
sīoqīt ḳilsa ḳīlma bu bolmaz küqün

1235 ḳalī bu tü ni'mət ḳalīrḳa yạmə
əzüṇ yīoqlar ərsə yorī yīoqlama

B101
1236 təlim dunya yạgli sənīṇdə oza
ḳoḍup bardī barqa bu īnqīḳ əzə

1237 bilir ərdiṇ əmdi jəfaqī azun
jəfa ḳīloqusīn sən usandīṇ əzün

1238 ḳamuoq dunya bolsa birəgükə tüz
ḳalīr dunya ülgi təgir iki bəz

1239 tiriglik üqün əkünər ərsə əzüṇ
əkün tutqī yīoqla ḳurītma kəzüṇ

1240 yana yanoqu ərməz kəqürmix künüṇ
nəgü ḳildīṇ ərsə anundī tünüṇ

1241 maṇa ərsə əmdi bu ḳạḍoqu sakīnq
sakīnq ḳīlma ḳīloqīl sən əmdi səvinq

1242 tərütülmix ərdiṇ tərügli əlür
tərügli əlür ol tərütgən ḳalur

C56
1243 atam ərdiṇ artuḳ baoqīrsaḳ aḳī
sənīṇdə baoqīrsaḳ tərütgən taḳī

1232 ئەگەر ئۇنداق ئولماي، يېتىشسە ئەجەل،
پۇتۇلمىش بولۇر بۇ ئەجەلى ئەزەل.

1233 نىمە قايغۇرۇرسەن، نىمە بۇ يىغا؟
خۇدا ھوكمى كەلدى، توختا يىغلىما!

1234 يىغلىساڭ دۇنيا-مال، دەۋلەت قالدى دەپ،
ئۇ قايتماس ھەر نىمە قىلساڭمۇ كۆچەپ.

1235 ئەگەر قالغىنىغا بۇ نېمەت يانا—
يىغلىساڭ ئەرزىمەس، توختا، يىغلىما.

1236 سېنىڭدىن بۇرۇن كوپ نېمەتلەر يىگەن—
كىشىلەرمۇ كەتكەن شۇ ئىنجىق بىلەن.

1237 بىلۇر ئەردىك ئەمدى جاپاچى جاھان—
قىلاتتى جاپانى، غاپىل سەن ھامان.

1238 پۇتۇن دۇنيا گەر بىر كىشىنىڭ بولۇر،
تېگۇر ئىككى بوز، ھەممە دۇنيا قالۇر.

1239 تىرىكلىك ئۇچۇن سەن ئوكۇنسەڭ ئوزۇڭ،
ئوكۇن، يىغلا دائىم، قۇرۇتما كوزۇڭ.

1240 يەنە قايتا كەلمەس كەچۇرگەن كۇنۇڭ،
نە قىلغان بىلەن بولدى تەييار تۇنۇڭ.

1241 مېنىڭچۇن بولسا گەر بۇ قايغۇ-ئەلەم،
سويۇن، ئەمدى قىلما يەنە قايغۇ-غەم.

1242 يارالغان ئىدىڭ سەن، يارالغان ئولۇر،
يارالغان ئولۇر، ئۇ ياراتقان قالۇر.

1243 ئاتام ئەردىك ئارتۇق كويۇمچان، سېخى،
سېنىڭدىن كويۇمچان ياراتقان تېخى.

1244 sạni ol tərütti saṇa bạrdi ḳut
maṇa bạrməgəymü munu səzkə püt

A52
1245 uquzḳa aoq̈ïrlïḳ aniṇdïn təgir
kiqigkə uluoq̈luḳ ol ïḍsa kəlir

1246 muṇar mənzəyür kərsə əglüg səzi
bu əglüg səzi ol kər əgsüz kəzi

1247 ʻəziz ol ʻəziz kim ʻəzizlarḳa ʻiz
aniṇdïn təgir ʻiz ʻəziz əmdi ḳïz

1248 uquzḳa aoq̈ïr ol kiqigkə uluoq̈
yavuzḳa yələki bəḍükkə əḍiz

* * *

1249 əxitti kər ay toldï ooq̈lï səzin
kətürdi əlig kəkkə tikti kəzin

B102
1250 bayatḳa xükür ḳildï artuḳ əküx
bayat bạrmixiṇə ooq̈ulḳa uḳux

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

1251 ayur ooq̈luma boldï kəṇlüm pütün
bayat fəẓlï birlə tirilgil ḳutun

1252 qïn aymïx uḳuxluoq̈ kərü bar bu səz
aniṇ mə'nisi bil yiti ḳïl bu kəz

1253 bayat kimkə bạrsə uḳux əg bilik
ḳamuoq̈ arzularḳa yətildi əlig

1244 سېنى ئۇ يارانتى، ساڭا بەردى قۇت،
ماڭا بەرمىگەيمۇ، مۇنۇ سوزگە پۇت.

1245 قەدىرسىزگە قىممەت ئۇنىڭدىن تېگۈر،
كىچىككە ئۇلۇغلۇق ئۇنىڭدىن كېلۈر.

1246 بۇڭا ئوخشىشۇر، كور، بىر ئاقىل سوزى،
بۇ ئاقىل سوزىدۇر ئەقىلسىز كوزى:

1247 ئەزىز ئول، ئەزىز كىم، ئەزىزلەرگە ئىز[108]،
ئۇنىڭدىن تېگۈر ئىز، ئەزىز ئەمدى قىز.

1248 قەدىرسىزگە قەدىر ئۇ، كىچىككە ئۇلۇغ،
يامانغا يولەكتۇر، بۇيۇككە ئىگىز.

* * *

1249 ئىشىتتى بۇ ئايتولدى ئوغلى سوزىن،
كوتەردى قولىن، كوككە تىكتى كوزىن.

1250 خۇداغا شۈكۈر قىلدى تولادىن-تولا،
خۇدا بەرگىنىچۈن ئەقىل ئوغلىغا.

ئايتولدىنىڭ ئوگدۈلمىشكە جاۋابى

1251 دىدى: ئوغلۇم بولدى بۇ كوڭلۇم پۇتۇن،
خۇدا پەزلى بىرلە ياشارسەن قۇتۇن.

1252 قارا، ئۇشبۇ سوزنى ئاقىل چىن دىگەن،
كوزۈڭنى قىل ئىتتىك، مەنىسىن چۈشەن:

1253 خۇدا كىمگە بەرسە ئەقىل، ئاڭ، بىلىك،
پۇتۇن ئارزۇسىغا يېتىلگەي ئىلىگ.

1254 kimiŋ ḳilḳï əḍgü ḳilïnqï oŋay
tilək buldï barqa yarottï kün ay

1255 ḳamuoɣ əḍgükə mün bu əḍgü ḳilïnq
ḳilïnq əḍgü bolsa bolur miŋ səvinq

* * *

1256 bu ay toldï əlgin kətürdi yana
bayatïoɣ əküx əgdi ḳildï ŝəna

C57
1257 ayur ay iḍim sən tərüttüŋ təzüg
yəmi birlə igḍür sən sansïz əzüg

1258 tərüttüŋ məni sən kətürdüŋ ḳutun
yazuḳluoɣ ḳuluŋ mən tapuoɣsuz otun

1259 əḍi əḍgü tuttuŋ bu əḍkə təgi
ḳamuoɣ arzu bərdiŋ bu dunya yəgi

1260 təzü arzu ni'mət tükəl mən yədim
səvinqlig mən səndin ay əḍgü iḍim

1261 maŋa təgdi ḥukmüŋ barur mən munu
bir ək ooɣlum ərdi ḳoḍur mən unu

1262 ata ərdim əmdi əlür bu ata
iḍim sən tirig sən aŋar bər ḳuta

1263 ərəzkə yaḳïn tut yïraḳ tut bəla
ikigün azunda munï sən yula

1264 əsizdin küḍəzgil ula əḍgükə
muŋaḍturmaoɣïl sən yəgü kəḍgükə

1254 كىمىكى بولۇر ياخشى، يۇمشاق خۇيى،
يېتەر ئۇ تىلەككە، يورۇپ كۆن، ئېيى.

1255 پۇتۇن ياخشىلىقنىڭ مۇنى[107] ياخشى خۇلق،
بېرۇر ئۇ خوشاللىقنى مىڭلاپ، تولۇق.

* * *

1256 بۇ ئايتۇلدى قولنى كوتەردى يانا،
خۇداغا تولا ئېيتتى ھەمدۇ-سانا.

1257 دىدى: سەن ياراتتىڭ ئوزۇڭ ھەممىنى،
بېرۇرسەن بۇ سانسىز جانلىق رىزقىنى.

1258 تورەتتىڭ، ئوستۇردۇڭ مېنى بەخت بىلەن،
ئۇتۇقسىز، گۇناكار، ئاسى قۇلۇڭمەن.

1259 جاھان نېمىتىن، ئارىزۇسىن بېرىپ،
مۇشۇ چاققىچە كەلدىڭ ياخشى قىلىپ.

1260 پۇتۇن نېمەت ئارزۇغا يەتتىم تۇگەل،
ئى ياخشى ئىگەم، مەن سېنىڭدىن خوشال.

1261 ماڭا كەلدى ھوكمۇڭ، بارۇرمەن مانا،
ئىدى بىرلا ئوغلۇم، قويۇرمەن مانا.

1262 ئاتا ئەردىم ئەمدى ئولۇر بۇ ئاتا،
ئىگەم سەن ئاڭا قىل ھايات بەخت ئاتا.

1263 بالادىن يىراق تۇت، راھەتكە يېتىپ،
ھەر ئىككى جاھاندا غېمىن سەن يىگىن.

1264 ئۇلاشتۇر ياخشىغا، ياماندىن كۇزەت،
يىمەكلىك، كىيىمدىن بىھاجەتلا ئەت.

* * *

B103

1265 kəŋüldin bərü kīldī əḍgü du'a
ay əḍgü du'a sən bəlanī yīoɣa

1266 nəgü tər əxitgil sakīnuk kixi
sakīnuk kixi ol kixilər baxī

1267 bayat kimkə kīlsa 'inayət basut
ikigü azunda bu ər buldī kut

1268 kayu kulka bolsa bayattīn yələk
bu buldī ikigün azunda tilək

1269 bayat fəzlī bolsa kim ərsə əzə
kamuoɣ arzu ni'mətkə təgdi tüzə

1270 muŋar məŋzətü aydī əglüg kixi
kim əglüg səzi tutsa ətlür ixi

A53

1271 küḍəzildi kimni küḍəzsə iḍi
tilək buldī ni'mət talusīn yədi

1272 kayu kul bayatka īnansa turup
bəla kaḍoɣu kapoɣīn əziŋə tudī

* * *

C58

1273 yana aydī ay toldī uk ay ooɣul
əlümüg unītma əyü tur oḍul

1274 īnanma tiriglikkə yəl təg kəqər
usanma bu dunyadīn əz tərk kəqər

* * *

1265 كوڭۈل قېتىدىن قىلدى ياخشى دۇئا،
ئى ياخشى دۇئا سەن بالادىن توسا.

1266 نىمە دەر ئىشت بىر تەقۋادار كىشى،
تەقۋادار كىشى ئۇ، كىشىلەر بېشى:

1267 خۇدا كىمگە قىلسا ئىنايەت، مەدەت،
ھەر ئىككى جاھاندا تاپۇر سائادەت.

1268 خۇدا بولسا قايسى قۇلىغا يولەك،
تاپۇر ئۇ ھەر ئىككى جاھاندا تىلەك.

1269 خۇدا پەزلى كىمگە يار ئولسا ئەگەر،
ئۇ ھەممە نىمەتۇ-ئارزۇغا يېتەر.

1270 بۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى ئاقىل كىشى،
كىم ئاقىل سوزىن تۇتسا تۇزىلەر ئىشى:

1271 ئىگەم ساقلىسا كىمنى ئۇ ساقلىنۇر،
تىلەككە يېتىپ، ياخشى نىمەتلىنۇر.

1272 قايۇ قۇل خۇداغا ئىشەنسە تۇرۇپ،
بالانىڭ ئىشىگى يېپىقلىق بولۇر.

* * *

1273 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئۇق ئى ئوغۇل،
ئولۇمنى ئۇنۇتما، ھامان ئويغاق ئول.

1274 ئىشەنمە تىرىكلىككە، يەلدەك كېچەر،
جاھاندىن كوچۇرسەن، غاپىل بولما ئەر.

1275 bayatqa tutuzdum sąni mən qatïoɣ
tiləsə küḍəzgəy yątürgəy tatïoɣ

1276 munu aḍrïlur mən sənindin bu kün
əkünqün sïoɣït birlə yïoɣlap əgün

1277 mənində qąḍin sən nəgü qïloɣunï
ayayïn əxitgil uqulmïx tənı

1275 سېنى تاپشۇردۇم مەن خۇداغا قاتتىق،
تىلەسە كۆزەتكەي، يەدۇرگەي رىزىق.

1276 بۇگۈن ئايرىلۇرمەن سېنىڭدىن مانا،
ئوكۇنچتە توكۇپ ياش مەن يىغلاپ يانا.

1277 نىمە قىلىشىڭنى مېنىڭدىن كېيىن،
ئۇقۇلغان قەدەر مەن سوزلەي، ئاڭلىغىن:

22

AY TOLDÏ OƢLÏ ƟGDÜLMIXKƏ ƟTLƏMIXIN AYUR

B104

1278 kəŋül til kəni tut bayatqa tapïn
usanma yarïnlïq ixiŋni əṭin

1279 qamuoɣ əḍgü əsiz bayat ḥukmi bil
bayatqa ïnanoɣïl anïŋ tapoɣï qïl

1280 nəgü kim kərəkiŋ anïŋdïn tilə
aṇïŋda aḍïn yoq saŋa küq bilə

1281 aoɣïr tut nəgü ərsə yarlïoɣlarïn
aoɣïr qïloɣa təŋri bu kün ḥəm yarïn

1282 ẏorïqïŋ kəni tut yaŋïlma əzüŋ
kəŋül til kiqig tut bəḍütmə səzüŋ

1283 tirildim bir anqa barïr mən saqïn
nəgü qïldï dunya maŋa kər baqïn

1284 əzüŋ otqa atma bu dunya üqün
kixi nəŋin alma küqəmə küqün

یىگىرمە تۆتىنچى باب

ئايتولدىسىك ئوغلى ئوگدۇلمىشكە نەسىھەتى

1278 كوڭۈل، تىلنى تۇز تۇت، خۇداغا تېۋىن،
ئۇ دۇنيا ئىشىن قىل، غاپىل بولمغىن.

1279 يامان ـ ياخشىلىق ئۇ، خۇدا ھوكمى، بىل،
خۇداغا ئىشەنسەن، ئاڭا قۇللۇق قىل.

1280 تىلە سەن ئۇنىڭدىن نە بولسا تىلەك،
ساڭا يوق مەدەتكار ئۇنىڭدىن بولەك.

1281 قەدىرلە نىچۈك بولسا يارلىقلىرىن،
قەدىرلەر سېنى ھەق بۇ كۈن ھەم يارىن[108].

1282 خۇيۇڭنى تۇزەتكىن، يېڭىلما ئوزۇڭ،
كوڭۈل، تىل كىچىك تۇت، چوڭايتما سوزۇڭ.

1283 ياشادىم بىر ئانچە، كېتەرمەن بىراق،
نىمە قىلدى دۇنيا ماڭا، ئويلاپ باق!

1284 ئوزۇڭ ئوتقا ئورما بۇ دۇنيا ئۈچۈن،
كىشى مېلىنى ئالما زورلاپ كۈچۈن.

1285 tạrə bildi bu əz yạyü bilmədi
künüm kəqti əknüp asïoɣ kïlmadï

1286 saɳa ḳaldï malïm maɳa boldï yük
ərəz birlə yạp yat səvinɣ birlə bük

C59
1287 tuta bilsə tap bu tạrilmix nəɳiɳ
ikigün azunda ḳïzartoɣay əɳiɳ

1288 tuta bilməsə sən aḍïn munqa nəɳ
saɳa yətməgəy kər sarïoɣ ḳïloɣa əɳ

1289 kəni bol pütünlük bilə tut ḳïlïnɣ
kənilik iqində turur bu səvinɣ

1290 nəgü tạr əxit bu kəni ḳïlḳlïoɣ ər
bu iki azunuoɣ kəni ḳïlḳlïoɣ yạr

1291 ərəzlig tiləsə kixi əz künin
kənilik iqində tiləgü əmin

1292 əzüɳ bay bolayïn tạsə bəlgülüg
kəniliktə buldï bu baylar ülüg

B105
1293 bəḍüklük tiləsə boḍunḳa uluoɣ
əzüɳkə aquḳ tut kənilik yoluoɣ

1294 oɳay bolsa yalɳuḳ ḳïlïnɣï kəni
ikigün azunda yaruyur küni

1295 yana aydï ay toldï ọoɣlum əxit
əzüɳ əḍgü birlə tamudïn kəxit

1296 ḳamuoɣ əḍgülük ḳïl ạsizdin yïra
ḳamuoɣ əḍgü kəlgəy sən oldur tura

1285 يىغىشنى بىلىپمەن، يىيىش بىلمىدىم،
كۆن ئوتتى ئوكۇنچتە، پايدا تاپمىدىم.

1286 ساڭا قالدى مېلىم، ماڭا بولدى يۇك،
هوزۇر قىل، ئونى يەپ-ئىشلەتكىن تۇزۇك.

1287 تۇتا بىلسەڭ، بەس، بۇ يىغىلغان مېلىڭ،
هەر ئىككى جاهاندا قىزارغاي ئوكۇك.

1288 تۇتۇش بىلمىسەڭ گەر قانچىدۇر مېلىڭ،
يېتىشمەس ساڭا ئۇ، سارغىيۇر رەڭىڭ.

1289 دۇرۇس بول، قىلىقنى پۇتۇن توغرا تۇت،
خوشاللىق—دۇرۇسلۇقتا، سەن بۇڭا پۇت.

1290 نىمەدەر ئىشت سەن، خۇيى توغرا ئەر،
هەر ئىككى جاهاندا ئۇ ئەر بەخت كورەر:

1291 كىشىكىم هوزۇردا كۆن ئوتسۇن دىسە،
بولۇر توغرىلىقتىن داۋا ئىستىسە.

1292 ئەگەر مەقسىدىڭ بولسا بىر باي بولۇش،
دۇرۇسلۇق بىلەن تاپتى بايلار ئۇلۇش.

1293 تىلەسەڭ بۇيۇك بولماق-ئەلگە ئۇلۇق،
دۇرۇس يولنى تۇتقىن ئوزەڭگە ئوچۇق.

1294 كىشى قىلىغى بولسا مۇلايىم، كونى،
هەر ئىككى جاهاندا يورۇيدۇ كۆنى.

1295 يەنە ئېيتتى ئايتۇلدى: ئوغلۇم ئىشت،
جەهەننەمنى ياخشى قىلىقلە بېكىت.

1296 ياماندىن يىراق بول، قىل ياخشىلىق كوپ،
كېلەر ياخشىلىقلار، يا ئولتۇر يا قوپ.

A54

1297 ąsiz ixkə yaqma saŋa qïloɣa qor
ąsizlik yïlan ol sąni tikgə kər

1298 iki yüzlüg ərkə səzüŋ səzləmə
yaḍïloɣay səzüŋ sïr aqïloɣay yąmə

1299 əviŋkə yaoɣutmïa uxaqqï kixig
pütün ąlkə yaḍoɣay kərüp bilmixig

1300 sïnamïx pütülmix kixig tut qatïoɣ
saŋa təggəy andïn tümən miŋ tatïoɣ

1301 səzüg barqa tïŋla yąmə pütmə tərk
kəŋül sïrrï aqma qatïoɣ kizlə bərk

C60

1302 kixig təpsəməgil yąmə iqmə soŋ
bu iki qïlïnqlïoɣ bulur tutqï muŋ

1303 tixig boxlaoɣ ïḍma yapa tut qapuoɣ
tixidin təgir ərkə təŋsiz qamuoɣ

1304 yatïoɣ əvkə ïḍma qïqarma tixig
qatïlmazda axnu sïnaoɣïl kixig

1305 qïlïnq əḍgü tut nəŋkə qaḍoɣurmaoɣïl
qïlïnq əḍgü bolsa kəlir nəŋ tągil

B106

1306 muŋar məŋzər əmdi bu səzni əxit
bu səz ixkə tutoɣïl əzüŋkə ąx ąt

1307 nərək nəŋ kixikə kərək əḍgü yaŋ
kərək bolsa buloɣay qamuoɣ əḍgü nəŋ

1308 ąsizkə nəgülük kərək nəŋ tavar
nəqə kirsə boloɣay qïoɣay birlə təŋ

1297 يامانغا يېقىنلاشما قىلغاي زىيان،
ياماناتلىق چاقار ئۇ بولۇپ بىر يىلان.

1298 سوزۇكنى ئىككى يۈزلۈك ئەرگە دىمە،
يېيىلغاي سوزۇك، سىر ئېچىلغاي يەنە.

1299 ئويۇكگە يولاتما سۇخەنچى كىشىن،
پۇتۇن ئەلگە يايغاي كورۇپ بىلمىشىن.

1300 سىنالغان ئىشەنچلىك كىشىن تۇت قاتتىق،
يېتۇر ساڭا ئۇندىن تۇمەن مىڭ تاتىق.

1301 ئىشت ھەر سوزنى، تېز پۇتۇپ كەتمىگىن،
بېكىت چىڭ، كوڭۇلنىڭ سىرىن ئاچمىغىن.

1302 ھەسەت قىلما ھەمدە يىمە-ئىچمە كوپ،
قالار بۇنى قىلغان ھامان قايغۇرۇپ.

1303 ئايالىڭنى چىڭ تۇت، يېپىپ يۇر ئىشىك،
خوتۇندىن تېگۇر ئەرگە بار ئەسكىلىك.

1304 يولاتما ئويگە ياتنى، چىقمىسۇن ئايال،
كىشىنى سىنا ھەم چۇشەن سەن ئاۋال.

1305 يىمە مال غېمىن سەن، خۇلۇق ياخشى قىل،
خۇلۇق ياخشى بولسا، كېلەر ئوزى، بىل.

1306 بۇنىڭغا ئوخشىغان بىر سوز بار، ئىشت،
بۇ سوزگە ئەمەل قىل، كوڭۇلگە بېكىت:

1307 نە لازىم تاۋار-مال، كېرەك ياخشى خۇلق،
تېپىلغاي ياخشى مال، ئۇز بولسا قىلىق.

1308 يامانغا نىچۇكمۇ كېرەك تاۋار-نەك[109]،
نىچە يىغسىمۇ ھەم گاداي بىرلە تەك.

1309 uvutsuz kixidn yïraḳ tur təzə
məniṇdin miṇ alḳïx uvutluoɣ əzə

1310 ḳamuoɣ ixtə ə̣vmə sərin əz buḳa
sərimlig kixilər təgir arzuḳa

1311 ḳayu ixtə bolsa yorïḳ utru tut
yorïḳ utru tutsa saṇa ərgə ḳut

1312 tiliṇni küḍəzgil kəzüṇni küḍəz
booɣuzuṇ küḍəzgil ḥəlal yə̣gil az

1313 boḍun munḳa bolsa yïraḳ tur saqa
ḳara buloɣaḳïṇa ḳatïlma ḳaqa

1314 tiliṇdə yorïmasu bəglər səzi
məgər əḍgülüktə aḍïn ay ḳozï

1315 kixi yasï ḳolma əzüṇ ḳïlma yas
nəqə əḍgülük ḳïl ḥəwa arzu bas

1316 ḳayu ixkə kirsə qïḳïxïṇnï kər
qïḳïx kərməsə ix bolur ərkə ḳor

1317 ḳalï kəlsə əvkəṇ ḳatïoɣlan sərin
sərimlig kixiniṇ səvinqi yarïn

1318 nəgü tə̣r əxitgil səringən kixi
sərinsə ə̣tər ər buzulmïx ixi

C61
1319 sərinsə kixi əz tiləkin tapar
sərip turdaqï ər ərüṇ ḳux tutar

B107
1320 ḳalï təgsə əmgək ya ḳaḍoɣu saḳïnq
sərinsə kəlir ətrü ḳayra səvinq

1309 ئۇياتسىز كىشىدىن تېزىپ نېرى تۇر،
ئۇياتلىققا مەندىن مىڭ ئالقىش ياغۇر.

1310 ھولۇقما ھەر ئىشتا سەۋرىلىك زوزۇر،
سەۋرىلىك كىشىلەر تىلەككە يېتۇر.

1311 ھەر ئىشتا شىرىن تىل بولۇش يولىن تۇت،
تىلىڭ بولسا شىرىن، كېلۇر ساڭا قۇت.

1312 تىلىڭنى كۆزەتكىن، كوزۇڭنى كۆزەت،
گېلىڭ يىغ، ھالالنى ئاز-ئاز لوقما ئەت.

1313 يىراق تۇر خەلقىنىڭ مالىمانىدىن،
يىراق قاچ ئاممىنىڭ توپىلاڭىدىن.

1314 چىقارما تىلىڭدىن بۇ بەگلەر سوزى،
مەگەر ياخشىلىقتىن بولەك، ئى قوزى.

1315 كىشىگە ھەم ئوزگە قىلما سەن زىيان،
ھەۋەسنى قويۇپ، قىل ياخشىلىق ھامان.

1316 نە ئىشقا كىرەرسەن، چىقىشنى ئويلان،
چىقىشنى ئويلىماسلىق يەتكۇزەر زىيان.

1317 تىرىش، كەلسە ئاچچىق، قىلىپ سەۋرىنى،
سەۋرىلىك سويۇنۇر ئۇ تاڭنا كۇنى.

1318 نىمە دەر، ئىشتىكىن، سەۋرىلىك كىشى،
تۇزەر ئەر سەۋرىلە بۇزۇلغان ئىشى:

1319 كىشى سەۋرى قىلسا تىلەگىن تاپار،
چىداپ تۇرغان ئوۋچى ئۇ ئاققۇش تۇتار.

1320 يا مۇشكۇل، يا قايغۇ-ئەلەم يەتسە گەر،
سەۋرى قىلسا، قايتا خوشاللىق كېلەر.

1321 apaŋ ạrsə dəwlət yapulsa qapuoɣ
sərinsə yana ixi ạtlür qamuoɣ

1322 səringil sərinmək ərən qïlqï ol
sərinsə bulur ər məŝəl kəkkə yol

1323 əlümüg unïtma anuq tur saqïn
əzüŋni unïtma tüpüŋkə baqïn

1324 qalïnqa qatïlsa sən bəklə səzüŋ
kixilər əvində küḍəzgil kəzüŋ

A55
1325 kirixkə kərü sən qïqïx qïl nəŋiŋ
səzüŋ səzləməgil məgər əz təŋiŋ

1326 tiliŋdə qïqarma bu yaloɣan səzüg
bu yaloɣan səzün ər uquzlar əzüg

1327 qadax yaq yaoɣuqqa yaqïnlïq ula
uluoɣqa kiqigkə səvüg bol külə

1328 tuz ətməkni qạŋ tut kixikə yạtür
kixi ʻəybï kərsə sən aqma yitür

1329 tapuoɣqa ạrig bol bayatqa tapïn
yazuqtïn yïraq tur əzüŋni saqïn

1330 bolu bạrsə dəwlət küvəzlənməgil
usa əḍgülük qïl ạsiz qïlmaoɣïl

1331 avïnma bu dünyaqa ərtər barïr
ïnanma bu dəwlətqa tərkin qarïr

1332 tayanma tiriglikkə tüx təg kəqər
küvənmə qïvï qutqa qux təg uqar

1321 يېپىلسا بۇ دەۋلەت ئىشىگى ئەگەر،
سەۋرى قىلسا، ئىشلار يەنە تۈزىلەر.

1322 سەۋرى قىل، سەۋرى—ئەر كىشى قىلغى ئول،
تاپۇر سەۋرىلە ئەر مىسال كوككە يول.

1323 ئولۇمنى ئۇنۇتما تەييار تۇر ئاڭا،
ئۇزەڭنى ئۇنۇتما ئەسلىڭگە قارا.

1324 قېتىلغاندا توپقا، قاراپ قىل سوزۇڭ،
كىشىلەر ئويىدە كۈزەتكىن كوزۇڭ.

1325 كىرىمگە قاراپ سەرپ ئەيلىگىن پۇلۇڭ،
ئوزۇڭگە مۇناسىپ سوزلىگىن سوزۇڭ.

1326 تىلىڭدىن چىقارما ھىچ يالغان سوزۇڭ،
بۇ يالغان بىلەن خار بولۇرسەن ئوزۇڭ.

1327 قېرىنداش، تۇققانغا يېقىنلىغىڭ قىل،
ئۇلۇغ ۋە ئۇششاققا سويۇنچ بىلە كۈل.

1328 قىلىپ كەڭرى تۈز—ناننى خەلققە يىدۇر،
كىشى ئەيۋىنى كورسەڭ ئاچما، يوشۇر.

1329 ئىبادەتتە چىڭ بول، خۇداغا تېۋىن،
گۈنادىن يىراق بول، ئوزۇڭ ساقلىغىن.

1330 بەختكە ئېرىشسەڭ كىبىر قىلمىغىن،
ھامان ياخشىلىق قىل، يامان بولمىغىن.

1331 ئاۋىنما جاھانغا، ئوتەر ھەم كېتۇر،
ئىشەنمە بۇ دەۋلەتكە، چاپسان قېرۇر.

1332 تايانما تىرىكلىككە، چۈشتەك كېچەر،
قۇۋانما بۇ بوش بەختكە، قۇشتەك ئۇچار.

1333 tiriglik yava qïlma əḍgü qïlïn
kəqər kün iqində kərəkiṇ alïn

1334 bor iqmə fəsadqa qatïlma yïra
zina qïlma fasiq atanma qara

1335 bu iki qïlïqtïn ïḍuq qut qaqar
ol ərkə qïoqaylïq yolïnï aqar

C62
1336 nəgü tər əxitgil sïnamïx kixi
sïnamïx kixilər biḷir ix baxï

1337 bor iqmə zinaqa qatïlma ḥəżər
bu iki qïoqaylïq tonïnï kəḍər

B108
1338 bu bordïn qopar miṇ yazuqqa yürək
zinadïn qaqar qut yüzüṇkə suḍar

1339 səzin kəsti ay toldï aydï oqul
unïtma saṇa səz kərəki bu ol

1340 tükəl səzlədim mən muṇa pütsə sən
səvinq əksüməgəy səzüm tutsa sən

1341 saṇa səzlədim səz qumaru atï
unïtma bu səzlər kəṇülkə biti

1333 هاياتنى زايه قىلما، قىل ياخشىلىق،
كېچەر كۈن ئىچىدىن ئال ئىبرەتنى جىق.

1334 مەي ئىچمە، بۇزۇقلۇقتىن بولغىن يىراق،
زىنا قىلما، پاسىق دەپ ئالما ئاتاق.

1335 مۇبارەك بەخىت بۇ قىلىقتىن قاچار،
ئۇ ئەرگە پەقىرلىق يولىنى ئاچار.

1336 نىمە دەر، ئىشتىكىن، سىنالغان كىشى،
سىنالغان كىشىلەر بىلۇر ئىش بېشى:

1337 مەي ئىچمە، زىنادىن سەن ئەيلە ھەزەر،
بۇ ئىشلار گادايلىق تونىن كەيدۇرەر.

1338 ھارلىق مىك گۈناغا پاتۇرغاي سېنى،
قاچار بەخت زىنادىن، يۇزۇك توكۈلەر.

1339 سوزىن كەستى ئايتولدى، دىدى: ئەي ئوغۇل،
ئۇنۇتما، كېرەكلىك ساڭا سوز ئۇ شول.

1340 تولۇق سوزلىدىم مەن، ئىشەنگىن ماڭا،
سوزۇم ئاڭلىساڭ، بەخت كېمەيمەس ساڭا.

1341 بۇ ئېيتقان سوزۇمنىڭ ۋەسىيەت ئېتى،
ئۇنۇتما بۇ سوزنى كوڭۈلگە پۈتى.

23

AY TOLDÏ KÜN TOƢIDÏ ƏLIGKƏ QUMARU BITIK BITIMIXIN AYUR

1342 bitigü bilə qoldï qaƣïd tətik
bayat atï birlə bitidi bitik

1343 bayat atï birlə səzüg baxladï
tərütgən igiḍgən kəqürgən iḍi

1344 tərütti tümən miṇ bu sansïz tirig
tirilgü bərür qoḍmaz aqïn birig

1345 yorïtur qamuƣqa tiləmix tilək
kərək bolmaz anda kər arqa yələk

1346 tiləsə tərütür bolur qolmïxï
tiləp boldï barqa anïṇ qïlmïxï

1347 əlümkə tərütti bu sansïz qonum
tirig barqa əlgü aṇar yoq əlüm

1348 səvüg savqïqa miṇ məniṇdin səlam
təgürsün bayatïm kəsüksüz ulam

یىگىرمە توققىزىنچى باپ

ئايتولدىنىڭ ئىلىمگە ۋەسىيەتنامە يازغانلىغى بايانىدا

1342 قەلەم ـ قەغەز ئېلىپ، بۇ ئاقىل تىتىك،
خۇدا ئاتى بىرلە پۇتىدى بىتىك.

1343 سوزىن باشلىدى تەڭرى ئاتى بىلە،
ياراتقان، ئوستۇرگەن، كەچۈرگەن ئىگە.

1344 ياراتتى تۇمەن مىڭ ـ سانسىز تىرىك جان،
بېرەر رىزق، ئاچ قويماي ھەچبىرىن ھامان.

1345 يۇرىتۇر ھەممىگە تىلىگەن تىلەك،
ئۇنىڭغا كېرەكمەس ھىچ ئارقا يولەك.

1346 تىلەسە ياراتۇر، بولۇر خاھىشى،
تىلەگى بويىچە بولۇر قىلمىشى.

1347 ئولۇمگە ياراتتى بۇ سانسىز قونۇم[110]،
ئولەر ھەممە تىرىك، ئاڭا يوق ئولۇم.

1348 سويۇملۇك ئەلچىگە مەندىن مىڭ سالام،
يېتۇرسۇن خۇدايىم ئۇزۇكسىز مۇدام.

1349 təzü ạxlərinạ yạmə ək aḍīn
təgürsün səlamīm iḍim kəsmədin

C63
1350 uzun kạq yaxaƣīl ay ạlig ḳutī
əküx ạl axaƣīl bu bəglik atī

B109
1351 atīm ərdi ay toldī ḳīlḳīm tolu
ạrildi toluluḳ təkər əz əlü

A56
1352 əlüm tutƣaḳī kəldi tuttī ḳatīƣ
ḳutuluƣu yạrim yoḳ kạtərdi tatīƣ

1353 mạni əḍgü tuttuṇ aqīndīṇ əküx
saṇa tapnumadīn barīr bu əz ux

1354 bu əḍgü yanutī ḳumaru bitik
bitip ḳuḍtum əmdi saṇa ay tətik

1355 bu dunya ixinạ ạx ərdim bilə
ixiṇni yorīttīm kənilik bilə

1356 munu əmdi artuḳ baƣīrsaḳlīḳīn
bitip ḳoḍtum ət sav ḳumaru oḳīn

1357 nəgü tạr əxitgil baƣīrsaḳ kixi
baƣīrsaḳlik ol kər kixilik baxī

1358 baƣīrsaḳ kixiniṇ səzi tut savī
ḅu səz sav saṇa boloƣa dəwlət avī

1359 baƣīrsaḳ kixi ol kixidə qīnī
baƣīrsaḳ səzi tut bəḍütgəy sạni

1360 ay ạlig munu mən baƣīrsaḳ saṇa
səzüm ixkə tutƣīl ay ərsig toṇa

1349 ئۇنىڭ ھەممە ئەسھاپ يارلىرىغا ھەم،
سالامىمنى ئۇزمەي يەتكۈزسۇن ئىگەم.

1350 ياشا سەن ئۇزۇن ۋاقت، ئەي بەختيار خان،
كوپ ئەللەر ئۇزرە سۈر خاقانلىق زامان.

1351 ئېتىم ئەردى ئايتولدى، قىلىغىم تولۇش،
تولۇنلۇق تۈگىدى، تۈگەتتى ئولۇش.

1352 ئولۇم ئەلچىسى كەلدى، تۇتتى قاتتىق،
قۇتۇلار يېرىم يوق، يوقالدى تاتىق.

1353 كوپ ئېھسان بىلەن ياخشى تۇتتۇڭ مېنى،
كېتەرمەن خىزمەت ئەتمەي، تاشلاپ سېنى.

1354 بۇنىڭغا جاۋابەن ۋەسىيەت بىتىك—
پۇتۇپ قويدۇم ئەمدى ساڭا، ئەي تىتىك.

1355 جاھاندارچىلىقتا ساڭا يار ئىدىم،
ئىشىڭنى ئادالەتتە قىلار ئىدىم.

1356 مانا ئەمدى ئارتۇق كويۇمچان بولۇپ،
ۋەسىيەت سوز پۇتتۇم، ئوقۇغىن كورۇپ.

1357 نەدەيدۇ ئىشتىكىن، كويۇمچان كىشى،
كويۇمچانلىق ئېرۇر كىشىلىك بېشى:

1358 كويۇمچان كىشىنىڭ ئوگۈت سوزىن تۇت،
ئوگۈت سوز بېرۇر ئۇۋ قىلىپ ساڭا قۇت.

1359 كويۇمچان كىشىدۇر كىشىلەر چىنى،
كويۇمچان سوزىن تۇت، زورايتۇر سېنى.

1360 ئەي ئېلىگ مانا مەن كويۇمچان ساڭا،
سوزۇمگە ئەمەل قىل، ئەي ھۇشيار توڭا.

1361 ölüm utru kəldi ökündi özüm
asïoɣ ḳïlmadï bu ökünqüm sözüm

1362 kərək boldï əmdi bu ḳïlmïx tapuoɣ
ökünq boldï ḳïlmïx əsizlik ḳamuoɣ

1363 yatu ḳaldï tərmix bu altun kümüx
maṇa təgdi saḳïx anïṇdïn ülüx

1364 ulïr mən ökünüp asïoɣ yoḳ ökünq
iḍim rəḥmətində aḍïn yoḳ umunq

C64
1365 bu kün mən barïr mən munu ərksizin
yarïn sən kəlir sən uḍu xəksizin

B110
1366 ölüm tutmaz ərkən oḍun ay əlig
ixiṇni ətingil yətürgil bilik

1367 bəla küq yərində sən əḍgü ḳïlïn
boḍunuoɣ səvindürgil əlgin tilin

1368 əsənlik eḍində sən əḍgü tətür
tavar nəṇ barïnda ülə ḥəm yətür

1369 nəgü tər əxitgil kəni sözlüg ər
kiqigdə oḍunmïx yiti kəzlüg ər

1370 ölüm kəlməz ərkən ölümkə ətin
tiriglik eḍində tapuoɣ ḳïl tapïn

1371 ölüm kəlsə tutsa ökünq asoɣï yoḳ
nəqə mə ulïsa ḳara yər ḳatïn

1372 ay əlig ḳatïoɣlan mənïṇdə kəḍïn
yava ḳïlma eḍ kün tapuoɣda aḍïn

1361 ئولۇم كەلدى ئۇتتۇر، ئوكۇندۇم ئوزۇم،
هىچ پايدا قىلمىدى ئوكۇنچىم، سوزۇم.

1362 كېرەك بولدى ئەمدى تائەتلىك ئىشىم،
ئوكۇنچ بولدى بارلىق يامان قىلمىشىم.

1363 قېلىپ قالدى يىققان بۇ ئالتۇن-كۇمۇش،
هىساپ بەرمىگىم بولدى تەككەن ئۇلۇش.

1364 ئولەرمەن ئوكۇنۇپ پايدىسىز، ئىسىت،
ئىگەم رەهمىتىدىن بولەك يوق ئۇمىت.

1365 بۇ كۇن مەن كېتەرمەن مانا چارىسىز،
ئارقامدىن كېلەرسەن تاڭنا شۇبهىسىز.

1366 ئولۇم تۇتماستىن ئەۋۋەل ئويغان ئېلىگ،
ئىشىڭنى تۇزەت سەن ئىشلىتىپ بىلىك.

1367 بالا-زورلۇق ۋاقتىدا قىل ياخشىلىق،
تىلىك هەم قولۇڭدىن سويۇنسۇن خەلىق.

1368 ئىسەنلىك چېغىڭدا ياخشىلىق ئاشۇر،
تاۋار-مال بارىدا ئۇلەشتۇر، يىدۇر.

1369 نە دەيدۇ ئىشتىكىن دۇرۇس سوزلۇك ئەر،
كىچىك چاغ ئويغانغان، ئىتتىك كوزلۇك ئەر:

1370 ئولۇمگە هازىرلان ئولۇش ئالدىدا،
خۇداغا تائەت قىل تىرىك ۋاقتىدا.

1371 ئولۇم كەلسە تۇتسا، ئوكۇنچ پايدىسىز،
نىچە ئىگرىسا قارا يەر ئاستىدا.

1372 ئەي ئېلىگ، تىرىشقىن مىنىڭدىن كېيىن،
ۋاقىت-كۇن زايە قىلماي هەققە تېۋىن.

1373 sạni armasun dunya dəwlət bilə
ḳamuoɣ ix iqində kənilik tilə

1374 tərü tüz yorïtoɣïl boḍunḳa kəni
künüṇ əḍgü boloɣay kənilik küni

1375 əzüṇ otḳa atma bu dunya üqün
ḥəwa boynï piqgil ət əzkə əqün

1376 bu dunya bəgi sən aṇa bolma ḳul
sạni ḳoḍmaz ərkən anï ḳoḍoɣu tul

1377 küvəzlənmə artuḳ kətürmə kəṇül
ïnanq ḳïloɣu ərməz bu dunya təṇül

1378 yaḳïn tut əzüṇkə kixi əḍgüsi
ạsizdin yïraḳ tur toḳïoɣay yasï

1379 kixi suḳïṇa bạrməgil sən ixiṇ
wəfasïz kixikə yạtürmə axïṇ

A57 C65
1380 tapuoɣḳa ạrig bol yazuḳta tïḍïn
saṇa təggü ərməz tapuoɣda aḍïn

B111
1381 əlümüg unïtma aṇar yoḳ tolum
pusuoɣdïn qïḳar təg ḳïḳar bu əlüm

1382 nəqə ḳaqsa ahir əlüm tutoɣusï
nəqə ḳalsa ahir əlüm yətgüsi

1383 əlümkə usanma kəṇül tut tirig
nəqə kạq tirilsə təxəngü yạrig

1384 ḳanï kim ḳutuldï əlümdin ḳaqïp
ḳanï kim axundï əḍindin kəqip

1373 جاهان ئالدىمىسۇن سېنى بەخت بىلە،
جىمىكى ئىشىكدا توغرۇلۇق تىلە.

1374 قانۇن تۈز يۇرۇتكىن خەلقىگە كونى،
كۈنۈك ياخشى بولغاي قىيامەت كۈنى..

1375 بۇ دۇنيا ئۇچۇن ئوتقا ئاتما ئوزۇك،
ئۇزۇپ نەپس بوينىنى، ئال تەندىن ئوچۇك.

1376 بۇ دۇنيا بېگى سەن ئاڭا بولما قۇل،
سېنى تاشلىماستا، ئۇنى تاشلا تۇل.

1377 غۇرۇرلانما ئارتۇق، كىبىر قىلمىغىن،
بۇ دۇنيا ئىشەنچسىز، كوڭۇل بەرمىگىن.

1378 كىشى ياخشىسىنى يېقىن تۇت هامان،
ياماندىن هەزەر قىل، يېتەر كوپ زىيان.

1379 تاماخور كىشىگە سەن بەرمە ئىشىك،
ۋاپاسىز كىشىگە يىگۇزمە ئېشىك.

1380 تائەتكە غەيۇر بول، گۇنادىن توسال،
تائەتتىن بولەكتىن نەپ تەگمەك مۇهال.

1381 بۇلۇمنى ئۇنۇتما، توسار نەرسە يوق،
موكۇكتىن چىقاردەك چىقار بىتۇيۇق.

1382 نىچە قاچساڭ ئاخىر ئولۇم تۇتقۇسى،
نىچە قالساڭ ئاخىر ئولۇم يەتكۈسى.

1383 سەگەك ئول ئولۇمدىن، غاپىل قالما سەن،
بولۇر يەر توشەك، هەر نىچە ياشا سەن.

1384 قېنى كىم قۇتۇلدى ئولۇمدىن قېچىپ،
ئەجەلنىڭ ۋاقتىدىن كىم قالدى ئېشىپ؟

1385 ạḍi yakxï səzlər bilik yanzatu
bu əḍ kün tirigliklərig mənzətü

1386 apa oǫlanï kərsə arḳïx sanï
ərük turǫu bolmaz ərüklər ḳanï

1387 ata arḳasïndïn tooǫulsa ooǫul
ana ḳarnï mənzil ḳaq aylïḳ amul

1388 anasïnda toǫsa atansa atï
musafir bolup mindi əḍlək atï

1389 küni bir manïm ol tüni bir manïm
ạlətür əlümkə ḳurïtur ənïm

1390 azun bir tüxün ol gürün bir tüxün
bu tüxün ḳopursa tüxün ol azun

1391 küḍər ol azunda sana iki yol
bu iki yolunda ḳayu ərki yol

1392 yolun onqa kəlsə ạtildi ixin
ḳalï solqa kəlsə ulïp qal baxïn

1393 tarïǫlaǫ ərür dunya ạlig ḳutï
tarïsa orar ər tirilgü otï

1394 nəgü əksə yạrkə yana ol ənür
nəgü bạrsə əvrə anï oḳ alur

1395 kixi nəni alma yạmə təkmə ḳan
bu iki yazuḳḳa ulïr qïḳsa jan

B112 C66
1396 bu tüx təg tiriglik kəqər bəlgüsüz
kərək bəg kərək ḳul barïr kəlgüsüz

1385 ئەجەپ یاخشی ئېیتقان ئالىم ئوخشۇتۇپ،
ۋاقت، كون، تىرىكلىكنى ماسلاشتۇرۇپ:

1386 كارۋانغا ئوخشار بۇ ئادەم ئوغلانى،
تۇرالمايدۇ مەنزىلدە، مەنزىل قېنى؟

1387 تورەلگەندە ئوغۇل ئاتا پۇشتىدىن،
نىچە ئاي تاپار تېچ جاي ئانا قارنىدىن.

1388 ئانادىن تۇغۇلغاندا قويسا ئېتىن،
يولۇچى بولۇپ ئۇ منەر ۋاقت ئېتىن.

1389 كۇنى بىر مېڭىم ئۇ، تۇنى بىر مېڭىم،
ئولۇمگە ئاپىرار، قۇرۇتۇپ ئوڭىم.

1390 جاھان بىر قونالغۇ، گوروك بىر تۇشۇن[111]،
قوپساك بۇ تۇشۇندىن تۇشۇن ئۇ ئاجۇن.

1391 كۇتەر ئۇ جاھاندا سېنى ئىككى يول،
بولۇركىن ئىككى يولدىن نەسىپ قايسى يول؟

1392 يولۇك كەلسە ئوڭدىن تۇزىلەر ئىشىك،
ئەگەر كەلسە سول، ئىڭراپ ئۇرارسەن بېشىك.

1393 جاھان بىر تېرىلغۇ، ئەي ئېلىك قۇتى،
تېرىسا ئورار ئەر تىرىكلىك ئوتى.

1394 نىمە تەرسە يەرگە شۇ نەرسە ئۇنۇر،
نىمەنى تېرىسا شۇنىلا ئالۇر.

1395 كىشى مالىنى ئالما ھەم توكمە قان،
بۇ ئىككى گۇنادىن ئىڭراپ چىقار جان.

1396 بۇ چۇشتەك تىرىكلىك ئوتەر بەلگىسىز،
بەگ ئولسۇن ياكى قۇل، كېتەر كەلگۇسىز.

1397 qanï tüx sanï boldï kəqmix künüŋ
əkünqtə aḑïn yoq bu qalmïx künüŋ

1398 nəgü tər əxitgil oḑunmïx kixi
oḑunmïxta qəḑin əkünmix kixi

1399 tüxüŋ təg kəqürdüŋ tiriglik oḑuoɣ
qanï asoɣï kərkit maŋa bir boḑuoɣ

1400 künüŋni kəqürdüŋ tilək arzuqa
tiriglik tükədi əküŋq ol yoḑuoɣ

1401 usanma tiriglikkə artuq saqïn
tiriglik əlümkə əḑi ək yaqïn

1402 saran bolma əlig aqï bol aqï
qalïr mənü əlməz aqïlïq atï

1403 ər at sü bu nəŋkə küvənmə əküx
asïoɣ qïlmaoɣay sü bu altun kümüx

1404 yuluoɣ qïlma əzni aḑïnlar üqün
suyurqa əzüŋni kəyürmə küqün

1405 sənïŋdə ozaqï azun bəgləri
azun qoḑtï bardï yatur kər güri

1406 saŋa ma anunmïx turur bu əlüm
əḑïŋə küḑər ay yarumïx künüm

1407 nəgü tər əxit dunya 'əybïn bilip
saŋa səzləgüqi uquxtïn alïp

1408 aqïoɣ suv təg ol kər bu dunya nəŋi
nəqə iqsə qanmaz əliməz tili

1397 قېنى ئۇ، چۈشۈگدەك كەچۈرمىش كۈنۈك،
ئوكۇنچتىن بولەكمەس بۇ قالمىش كۈنۈك.

1398 نە دەيدۇ، ئىشتىكىن، ئويغانغان كىشى،
ئويغىنىپ كېيىن ئۇ ئوكۇنگەن كىشى:

1399 چۈشۈگدەك كەچۈردۈك تىرىكلىك چېغىك،
قېنى پايدا، كورسەت ماڭا بىر ئىزىك؟

1400 كەچۈردۈك كۈنىگنى ھەۋەس-ئارزۇدا،
تۈگىدى تىرىكلىك، قالدى پۇشمىنىك.

1401 تىرىكلىككە ئالدانما، بەكمۇ ساقىن[112]،
تىرىكلىك ئولۇمگە ناھايەت يېقىن.

1402 بېخىل بولما ئېلىگ، سېخى بول سېخى،
قالۇر مەگگۇ ئوچمەس سېخىلىق ئېتى.

1403 قوشۇن، ئات، يىگىتكە گۈۋەنىمە ئوكۇش[113]،
نەپ بەرمەس ئۇلار ھەم بۇ ئالتۇن-كۈمۈش.

1404 پىدا قىلما ئوزنى بولەكلەرنى دەپ،
ئوزەگگە ئېچىن، ئوتقا كىرمە كۈچەپ.

1405 سېنىگدىن بۇرۇنقى جاھان بەگلىرى،
جاھان قويدى، كەتتى، گور ئولدى يېرى.

1406 ساڭا ھەم تۇرۇپتۇ تەيىار بۇ ئولۇم،
پەقەت ۋاقت كۈتەر ئۇ، ئەي يورۇق كۈنۈم.

1407 نىمە دەر ئىشت، دۇنيا ئەيبىن بىلىپ-
ساڭا سوزلىگۈچى، ئەقىلدىن ئېلىپ:

1408 گويا بىر تۇزلۇق سۇ بۇ دۇنيا مېلى،
كىشى قانماس ئىچىپ، نەم بولماس تىلى.

1409 kəlikə təg ol kər bu dunya toŋa
əḍərsə ḳaḳar ḳaḳsa yapḳur saŋa

B113
1410 saḳïoɣ ol kərü barsa dunya ixi
tutayïn təyü sunsa yitrür kixi

C67
1411 ay əlig ḳatïoɣlan əzüŋ əḍgü bol
bəgi əḍgü bolsa boḍun əḍgü ol

A58
1412 boḍun ḳoy sanï ol bəgi ḳoyqïsï
baoɣïrsaḳ kərək ḳoyḳa ḳoy kütqisi

1413 ḳapuoɣda təɣrildi ḳalïn aq bəri
ay əlig ḳoyuoɣ kəḍ küḍəzip yorï

1414 puxï bolma ixtə sən əvkə yïoɣïn
puxï bolsa bəglər buzar bəglikin

1415 irik səzləməgil kixikə tilin
irik til ot ol kər kəyər təg yalïn

1416 ərüg bol amul bol tüzün bol silig
ḳamuoɣ əḍgülükkə təgürgil əlig

1417 yüz utru rurur bu uzun yol səfər
uḳuxluoɣ bu yolḳa azuḳ kəḍ ətər

1418 saray ḳarxï ətmə ay əlig ḳutï
anundï saŋa əv ḳara yər ḳatï

1419 əḍiz kəŋ bəḍizlig sarayïŋ ḳalïp
ḳaraŋḳu yər əvdə yatur sən ulïp

1420 nərək gənq urur sən bu altun kümüx
saŋa təkküsi ol iki bəz ülüx

1409 بۇ دۇنيا كولەڭگە كەبى، ئەي توغا،
قاچار ئىزلىسە، قاچساڭ يېپىشۇر ساغا.

1410 ئالۋۇنغا[114] ئوخشايدۇ بۇ دۇنيا ئىشى،
تۇتاي دەپ سۇنسا قول، يۇتۇرەر كىشى.

1411 ئېلىك، غەيرەت ئەيلەپ ئوزەڭ ياخشى بول،
بېگى ياخشى ئولسا، خەلق ياخشى ئول.

1412 خەلق قوي كەبىدۇر، بېگىدۇر چوپان،
چوپان بولماق كېرەك قويغا مېھرىۋان.

1413 ئىشكىتە يىغىلغان تولا ئاچ بورى،
ئېلىك سەن كۇزەت بەك قويۇڭنى، يۇرى!

1414 غەزەپلەنمە ئىشتا، سەن ئوپكەڭنى باس،
بەگ ئولسا غەزەپلىك، بۇ بەگلىك تۇرماس.

1415 كىشىگە يىرىك سوز قىلما، يىغ تىلىن،
يىرىك سوز يېلىنجاپ تۇرغان بىر يېلىن.

1416 سىلىق بول، بېسىق بول، يۇۋاش، تىنچ بول،
پۇتۇن ياخشىلىققا يەتكۇز ئوزۇڭ قول.

1417 تۇرۇپتۇ ئالدىڭدا ئۇزۇن يول-سەپەر،
ئاقىللار بۇ يولغا خوپ ئوزۇق ئېتەر.

1418 ساراي، قەسىر سالما، ئەي ئېلىك قۇتى،
تەييار دۇر ساغا ئوي، قارا يەر قېتى.

1419 ئىگىز، كەڭ، بىزەكلىك سارايىڭ قېلىپ،
ئىگرارسەن قاراڭغۇ يەر ئويدە يېتىپ.

1420 نە لازىم غەزىنە—بۇ ئالتۇن-كۇمۇش،
ساغا تەككۇسى ئىككى بوزلا ئۇلۇش.

1421 muŋar mənzətü aydī xa'ir tilī
bu xa'ir səzi kər aqar səz yolī

1422 usal yalŋuk oǫlī əküx nəŋ tərər
yəgükə təgirmü sakīnmaz birər

1423 bayusa tiləki ȯulunsa tükəl
tükətür tiriglik uqup jan yīrar

1424 avīnma ərəzkə küvənmə ay bəg
avīnqīŋ küvənqiŋ uḍītoǫay u təg

C68
1425 tiriglik yava kīlma dunya üqün
kəqigli turur boloǫa əmgək küqün

B114
1426 aoǫī quz təxənür əzüŋ ooǫlaoǫu
kara yər təxəngü turur ay bəgü

1427 avīnqu səvüglər bilə avnur əz
kara yər katīnda yaxīp yatoǫu tüz

1428 yayīlmaz yorīoǫa kəvəldin tüxüp
əḍərsiz yīoǫaq mingü muŋluoǫ bolup

1429 bularnī sakīnoǫīl əlümkə ətin
əkünmə yarīn bu kara yər katīn

1430 kamuoǫ ixkə təwfik bayattīn tilə
bayat bərgə xəksiz saŋa küq bilə

1431 nəgü kəlsə tapla kər əḍgü əsiz
boyun bər kəzaka kəni tut aoǫīz

1432 əzüŋ kolsa iki azun bəgliki
bu bəx ixkə yakma bu ol yəgliki

1421 بۇنا ئوخشتىپ ئېيتتى شائىر تىلى،
بۇ شائىر سوزى، كور، ئاچار سوز يولى:

1422 غاپىل ئادەم ئوغلى تولا مال يىغار،
يىيەلەمدۇ-يوقمۇ، چۈشەنمەي قالار.

1423 بىيىپ ئۇ تىلەككە ئېرىشكەچ پۇتۇن،
تۈگەپ بۇ تىرىكلىك، ئەزىز جان ئۇچار.

1424 ئاۋىنما، گۈۋەنمە ھوزۇرغا ئەي خان،
ئاۋىنچىك، گۈۋەنچىك ئۇخلىتۇر ھامان.

1425 تىرىكلىك زايە قىلما دۇنىيانى دەپ،
قىينايدۇ سېنى ئۇ ئوتكۈنچى كۈچەپ.

1426 ئاغى-چۈز پۈركەنگەن بۇ نازۇك تېنىك،
قارا يەر يېپىنار ئەي ئاقىل، بىلىك.

1427 ئوتسمۇ سويۇنچكە تېنىك ئاۋۇنۇپ،
قارا يەر قېتىدا ياتار سوزۇلۇپ.

1428 تەۋرەتمەس يورغا-يۈگرۈك ئاتتىن چۈشۈپ،
مىنەرسەن ئىگەرسىز ياغاچ، مۈگلۈنۈپ.

1429 بۇنى ئۇق، تەييارلان ئولۇمگە ھامان،
يىمە يەر قېتىدا تاڭنا پۇشايمان.

1430 ھەر ئىشتا خۇدادىن سەن تەۋپىق تىلە،
سېنى قوللار ھەق، شۇبھىسىز، كۈچ بىلە.

1431 يامانۇ-ياخشىلىق كەلسە بول رىزا،
ئېغىزنى دۇرۇس تۇت، بوي ئەگ قازاغا.

1432 بولاي دىسەڭ ئىككى جاھان باشچىسى،
يېقىنلاشما بۇ بەش ئىشقا ياخشىسى:

1433 ḥəramqa qatïlma yạmə qïlma küq
kixi qanï təkmə həşim qïlma əq

1434 bor iqmə fəsaddïn yïraq tur təzə
bu qaq nəṇ yorïr tutqï bəglik buza

1435 əzüṇ məṇü bəglik tiləsə tuqï
tərü qïl boḍundïn kətürgil küqi

1436 boḍunqa baxï sən ay ạlig bu kün
boḍunuoɣ küḍəzgil oḍuoɣ tur əgün

1437 uluoɣ yük boyunqa yüḍürdi ạlig
usạl bolma saqlan ay qïlqï silig

1438 ət əz arzu sürgən ḥəwaqa bulun
bulun bolma bolsa əzüṇni yulun

1439 kəqürmix tiriglik tüpi boldï yạl
bu qalmïx tiriglik nəqə bạrgə ạl

1440 yava qïlma əmdi bu qalmïx künüṇ
əzüṇdin arïtoqïl yazuquṇ münüṇ

B115 C69

1441 wəfa qïloqu ərməz bu dunya bilin
kəqər dunyada əz azuquṇ alïn

1442 nəgü tạr əxitgil saqïnuq kixi
saqïnuq kixi ol azunda baxï

1443 bu azun tüxün ol sən arqïx sanï
tüxündə nəqə boloqa arqïx küni

1444 səray ol azun kər bu qazoɣanq yạri
nəgü bulsa munda naru ïḍ yorï

1433 هارامغا قوشۇلما ۋە كورسەتمە كۆچ،
خۇسۇمەت قىلىپ توكمە قان، ئالما ئوچ.

1434 پاساتتىن يىراق تۇر، سەن ئىچىمە شاراپ،
قىلۇر بۇ نەرسىلەر بەگلىگىك خاراپ.

1435 تىلەسەڭ بەگلىگىك سەن مەڭگۇ مۇدام،
بول ئادىل، زۇلۇمنى يوقاتقىن تامام.

1436 ئېلىگ سەن بۇگۇن خەلقنىڭ باشچىسى،
بول ئويغاق، ئەقىللىق، خەلق ساقچىسى.

1437 يۇدۇلدى بويۇنغا، ئېلىگ، ئېغىر يۇك،
غاپىل ئولما، ساقلان، ئەي خۇلقى تۇزۇك.

1438 ۋۇجۇت رەيى ئەيلەر نەپسىكە ئەسىر ئول،
ئەسىر ئولما، ئولساڭ ئۇنىڭدىن قۇتۇل.

1439 كەچۇرگەن تىرىكلىك بولدى بوران-يەل،
بۇ قالغان تىرىكلىك بېرەر قانچە ئەل؟!

1440 زايە قىلما ئەمدى بۇ قالغان كۈنۈڭ،
گۈنا ۋە قۇسۇردىن ئېرىغدال ئۇزۇڭ.

1441 بۇ دۇنيا بىۋاپا ئېرۇر، ياخشى بىل،
كېچەر دۇنيادا ئوز ئوزۇغۇڭنى قىل.

1442 نىمە دەر، ئىشتىكىن، تەقۋادار كىشى،
تەقۋادار كىشىدۇر جاھاننىڭ بېشى:

1443 بۇ دۇنيا قونالغۇ، ئوزۇڭ سەن كارۋان،
قونالغۇدا كارۋان قانچىلىك تۇرغان؟

1444 بۇ دۇنيا سارايدۇر قازانماق يېرى،
نە تاپساڭ بۇ يەردىن، ئۇنى ئال، يۇرى.

1445 өzüŋ kөqgü mundïn kөqüŋ axnu ïḍ
kərəkligni alɣïl kərəksizni tïḍ

1446 munu mən barur mən məni kөr oḍun
ḳatïɣlan өzüŋkə at əḍgü ḳoḍun

1447 nəgü tər əxitgil өlügli tirig
өlürdə bərip bardï өt sav ərig

A59
1448 өlügli tirigkə bərür pənd tilin
əxitgil anï sən kөŋülkə alïn

1449 ayur ay tirig sən usanma oḍun
usandïm өkünqün yatur mən yïlïn

1450 ay əlig bu bəglik uzun ḳolsa sən
ḳaq ix ḳïl ḳaq ix ḳoḍ ḳïlur ərsə sən

1451 tөrü ḳïl ḳatïɣlan yulup ḳïlma küq
tapuɣ ḳïl bayatḳa anïŋ ḳapɣï ḳuq

1452 ikinqi usal bolma saḳ tur oḍuɣ
saŋa təgməsün bir mufaja yoḍuɣ

1453 iki өḍtə ḳïlma ḳayu ərsə ix
ḫəwa өvkə kəlsə sərip ḳïsɣu tix

1454 bu ḳaq nəŋ küḍəzgil küḍəzildi əl
uzun turɣa bəglik saŋa bərgə əl

C70
1455 ḳamuɣ əḍgülərig aɣïr tut kətür
əsizlərni tutma əlïndin ḳotur

1456 əsiz өŋdi urma tөrü əḍgü ur
künüŋ əḍgü bolɣay ḳutuŋ baɣa ḳur

1445 كوچەرسەن، ئوزۇك كوچنى ئاۋال ئەۋەت،
كېرەكنى ئال، كېرەكسىزنى تاشلىۋەت.

1446 مانا مەن كېتەرمەن، ئال ئىبرەت كورۇپ،
تىرىشقىن، كېتەردە گۈزەل ئات قويۇپ.

1447 ئولۇش ھالدا تۇرغان تىرىك نىمە دەر،
ئولەردە ۋەسىيەت قىلىپ كەتكەن ئەر:

1448 تىرىككە نەسىھەت قىلۇر ئولگۈچى،
ئىشتىكىن ئۇنى، بول كوكۈل قويغۇچى.

1449 ئۇ دەر: ئەي تىرىك، سەن بولمىغىن غاپىل،
غاپىل مەن، ياتارمەن ئوكۇنچتە يىل-يىل.

1450 تىلەسەك ئەي ئىلىگ بەگلىك ئۇزۇن يىل،
قىلار ئىش نىچە، قىلماس نىچە، بىل.

1451 تىرىش ئادىل ئولماققا، كورسەتمە كۈچ،
خۇداغا تائەت قىل، ئىشىگىنى قۇچ.

1452 ئىككىنچى، غاپىل بولما، ساق تۇر ئاگاھ،
ساڭا تەگمىگەي بىل، بىر بالا ناگاھ.

1453 ئىككى ۋاقتا قىلما نىچۈك بولسا ئىش،
ھەۋەس ۋە غەزەپتە چىك چىشلىگىن چىش.

1454 قىلىنسا بۇ ئىشلار ئەل كۈزىتىلۇر،
بۇ بەگلىك تۇرار كوپ، ئامانلىق كېلۇر.

1455 ئەزىزلەپ ياخشىنى كوتەر يۇقۇرى،
يامانغا بەرمە ئىش، قىل ئەلدىن نېرى.

1456 يامان تۇزمە قانۇننى، بەك ياخشى تۇز،
كۈنۈك ياخشى بولغاي ھەم بەختىگمۇ ئۇز.

1457 nəgü tạr əxitgil ay bilgə külüg
bu səzdin kətürgil əzüṇkə ülüg

1458 tərü əḍgü ur ay tərü bạrgüqi
turu əldi ạsiz tərü urǫuqī

1459 ạsiz əṇdi urma ay ạlqi bəgü
ạsiz bolsa bolmaz azunuǫ̣ yạgü

1460 ạsiz əṇdi ursa əzi əz əḍin
ạsiz ḳoḍtï atïn əzində kạḍin

B116
1461 kim ərsə urup ḳoḍsa əḍgü tərü
anïn tikti atïn aḍaḳïn ərü

1462 əzüṇni yaṇïlma ay ạlig baḳïn
tüpüṇni unïtma əyü tur saḳïn

1463 ạsiz ḳïlḳï tutma ay əlgi uzun
ạsiz ḳïlḳ ulïtur ikigün azun

1464 uzun boldï əlgiṇ boḍunḳa yaḳïn
fususun kəqər bu tiriglik baḳïn

1465 kəqigli turur dunya kəqti saḳïn
kəligli əlüm utru kəldi saḳïn

1466 mạni kər məniṇdin kətür ət ərig
əkünmə yarïn sən bu kün sən tirig

1467 kixi əlsə andïn ḳumaru ḳalïr
munuḳï ḳumarum saṇa ay bilir

1468 səvərim sən ərdiṇ ay ạlig maṇa
asïǫlïǫ ḳumarumnï ḳoḍtum saṇa

1457 نىمە دەيدۇ مەشھۇر ئالىم، ئاڭلىغىن،
بۇ سوزدىن ئوزۇڭگە نەسىپ تاللىغىن:

1458 قانۇننى تۇز ياخشى قانۇن تۇزگۈچى،
يامان تۇزسە بولۇر تىرىك ئولگۈچى.

1459 يامان تەرتىپ ئورناتما، ئەي بەگ ھېكىم،
يامان بولسا قانۇن، بولالماس ھاكىم.

1460 يامان تۇزسە قانۇن كىم ئوز دەۋرىدە،
يامان ئات قويار ئۇ ئوزى كەينىدە.

1461 كىم ئۇ ياخشى قانۇننى بەرپا قىلار،
ئۇنىڭ شوھرىتى تا ئەبەتكە ياشار.

1462 دىققەت قىل، ھولۇقما ئېلىگ سەن ئوزۇڭ،
بول ئويغاق ۋە ھۇشيار، ئۇنۇتما تۇۋۇڭ.

1463 يامان قىلما خۇلقۇڭ، ئەي ئىلگى ئۇزۇن،
سېنى يىغلىتۇر ئۇ ھەر ئىككى ئاجۇن.

1464 بولۇپ خەلققە يېقىن، ئۇزاردى قولۇڭ،
تەئەسسۇپتە كېچەر ھاياتىڭ ـ كۇنۇڭ.

1465 جاھان ئوتكۇچىدۇر، ئۇنى ئوتتى بىل،
ئولۇم كەلگۈچىدۇر، ئۇنى كەلدى بىل.

1466 مېنى كور، مېنىڭدىن سەن ئال نەسىھەت،
تىرىكسەن بۇگۈن، تاڭنا چەكمە نادامەت.

1467 كىشى ئولسە ئاندىن بىر مىراس قالۇر،
ئەي ئالىم ساڭا بۇ مىراسىم بولۇر.

1468 سويۇملۇق ئىدىك سەن ئەي ئېلىگ ماڭا،
پايدىلىق مىراسنى مەن قويدۇم ساڭا.

1469 asïoqlïoq ḳumaru kixikə səz ol
ḳumaru səzüṇ tutsa asoqï yüz ol

C71
1470 munu səz bitip ḳoḍtum əmdi qïnï
unïtma bu səzni unïtma mạni

1471 nəqə kạq yaxap ez tirig tursa sən
əlüm boldï ahir yanïx kərsə sən

1472 sạziksiz əlüm bir kün ahir kəlir
tirilmix bu janlïoq janïn aloqalïr

1473 okïoqqï kəlürkə anunoqu kərək
uzun yol yorïrḳa ạtingü kərək

1474 əlümdin ḳutuloqu yarï yoḳ bilin
əlümkə ạtingil kərəkiṇ alïn

1475 nəgü tạr əxitgil əgi yətmix ər
əlümüg əlürdə oza uḳmïx ər

1476 kəzikqə kəlir bu əlümnüṇ ḳurï
əlümkə əzüṇ qïn anuḳlap yorï

B117
1477 kümüx ḳur baoquqï munu mən tạyü
əlüm tuttï ərsə üzüldi ḳurï

1478 ay ạlig munu mən ətədim ḥəḳïṇ
tükəl ḳildïm əmdi baoqïrsaḳlïḳïṇ

1479 bayat bạrsü təwfiḳ ḳamuoq əḍgükə
ḳutaḍsu bu əḍgü yạgü kəḍgükə

1480 əsənin tirilgil əküx yïl yaxa
səvinqin avïnqïn əküx ạl axa

1469 پایدىلىق مىراستۇر كىشىلەرگە سوز،
مىراس سوزنى تۇتسا بولۇر پايدا يۇز!

1470 پۇتۇپ قويدۇم ئەمدى بۇ سوز چىنىنى،
ئۇنۇتما بۇ سوزنى، ئۇنۇتما مېنى.

1471 ياشاپ قانچىلىك كوپ، كورەرسەن كورۇم،
يانار جايىڭ ئاخىر بولۇر شۇ ئولۇم.

1472 ئولۇم شۇبھىسىز، بىر كۈن ئاخىر كېلۇر،
بۇ بارچە تىرىكنىڭ جېنىنى ئالۇر.

1473 دەۋەتچى كېلىشكە تەييارلىق كېرەك،
ئۇزۇن يول يۇرۇشكە ھازىرلىق كېرەك.

1474 ئولۇمدىن قۇتۇلۇشقا يوق ھىچ ئامال،
ئولۇمگە ھازىرلان، كېرەكلىكنى ئال.

1475 نە دەر، ئاڭلا، ئەقلى تولۇپ يەتكەن ئەر،
ئولۇمنى ئولۇشتىن بۇرۇن بىلگەن ئەر:

1476 ئولۇم نوۋىتى ئوز پەيتىدە كېلۇر،
ئولۇمگە ئوزۇڭنى راسلا، تەييار تۇر.

1477 كۇمۇش قۇر باغلىبان مەن-مەن دىگەنلەر،
ئولۇم تۇتسا ئۇنى، ئۇزۇلگەي بۇ قۇر.

1478 ئەي ئېلىگ، ئوتىدىم مانا مەن ھەققىڭ،
ئادا قىلدىم ئەمدى سېنىڭ شەپقىتىڭ.

1479 خۇدا بەرسۇن تەۋپىق پۇتۇن ئەزگۇگە،
قۇتاتسۇن بۇ ئەزگۇ يىمەك-كەيگۇگە.

1480 ئېسەن بول، تىرىكلىك قىلىپ مىڭ ياشاپ،
قۇۋانچ ۋە سويۇنچتە تولا ئەل سوراپ.

A60

1481 baqïrsaqlïq ərdi mənin bu səzüm
əsən qal səlamət ay kərklüg yüzüm

1482 munu mən barïr mən ay əlig qutï
turu qaldï oqlum bu baqrïm otï

1483 bayatqa tutuzdum munï yalvara
tiləsə küdəzgəy kəyər ot ara

1484 sana hajətim bu kərü bər munï
sürə ïdma bolqay yavalar sanï

1485 qamuq nənkə tənri qïlur ol səbəb
qamuq ədgü əsiz anar əz üləp

1486 oqul qïz səbəbi ata ol ana
qïlïnq artasa ya ətilsə yana

C72

1487 munu mən atasï əlür mən bu kün
kiqig qaldï oqlum yətim əgsüzün

1488 bar ərsə qalï bu tapuqqï həqï
səbəb bol munï ədgü yolqa oqï

1489 kərü ïdma əgrətgil ərdəm bilik
bilik ərdəmin bulsu əlkə əlig

1490 ətilsü qïlïnqï tüzülsü yorïq
tusulsu tapuqqa alïnsu alïq

1491 yava ïdma boxlaq yïqa tut qïsa
yïqa tutsa oqlan bulur qut basa

B118

1492 nəgü tər əxitgil qarï kəkləmix
sïnamïx uqup həm bilip səzləmix

1481 ئېرۇر مېھرىۋانلىق پۈتۈن بۇ سوزۇم،
سالامەت-ئېسەن قال گۈزەل يۈزلۈگۈم.

1482 مانا مەن كېتۈرمەن، ئەي ئېلىگ قۇتى،
قېلىپ قالدى ئوغلۇم—بۇ باغرىم ئوتى.

1483 بۇنى. تاپشۇردۇم مەن ھەققە يالۋۇرا،
تىلەسە ئۇ ساقلار كويەر ئوت ئارا.

1484 ساڭا ھاجىتىم شۇ: قاراپ قوي ئاڭا،
يىراق قىلما، بولۇپ قالمغاي ياۋا.

1485 ھەر ئىشقا قىلۇر بىر سەۋەپنى خۇدا،
يامان-ياخشىلىقتۇر ئۇنىڭ قولىدا.

1486 ئوغۇل-قىز سەۋىۋى ئاتا ھەم ئانا،
بۇزۇلسا قىلىغى، تۈزەلسە يانا.

1487 مانا مەن ئاتاسى ئولەرمەن بۇ كۈن،
كىچىك قالدى ئوغلۇم يىتىم-ئوكسۇزۇن[115].

1488 تونۇساڭ خادىم ھەققى بار مەندە دەپ،
ئۇنى ياخشى يولغا ئۇندە، بول سەۋەپ.

1489 قاراپ تۇر، ئۇگەت ئاڭا ئەردەم، بىلىك،
بىلىم پەزىلىە بولسۇن ئەلگە يىتىك.

1490 يېتىلسۇن، تۈزەتسۇن قىلىق-ھەركىتىن،
لاياقەت بىرلە ئۇ تاپسۇن خىزمىتىن.

1491 ئۇنى قويمىغىن بوش، قاتتىق تۇت سىقىپ،
تۇتۇلسا ئوغۇل چىلىك، تاپار قۇت بېرىپ.

1492 نىمە دەر ئىشىت، چال، بىلەرمەن كىشى،
سىناپ ھەم ئۇقۇپ سوز سوزلىگەن كىشى:

1493 kiqig ərkən egrət oƣulqa bilik
kiqigdə bilik bilsə kətrür əlig

1494 ayama oƣul qïzqa bərgə yətür
oƣul qïzqa bərgə bilik egrətür

1495 kiqigliktə bilsə oƣul qïz nəni
qarïp əlməginqə unïtmaz anï

* * *

1496 tükəttï bitik türdi badï tutup
alïp oƣlïna bərdi əlgin sunup

* * *

1497 ayur bu bitik tut yitürmə oƣul
əligkə təgürgil qumarum bu ol

1498 bitikim okïsun səzüm tutsunï
elümkə anunsun ixin ətsüni

* * *

1499 uluƣ tïndï ətrü oƣulqa baqa
ayur sən munï uq kənikə yaqa

1500 yana aldï oƣlïn qonïna quqa
epüp yïƣladï bürnü yaxïn saqa

* * *

1501 ayur ay oƣul kərdün əmdi məni
nə halïn barïr mən unïtma munï

1493 ئوغۇلنى كىچىكتە ئوقۇتماق زورۇر،
كىچىكلىكتە بىلسە ئۇتۇغلۇق بولۇر.

1494 ئوغۇل ـ قىز ئايىماي، تاياق بىرلە ئۇر،
تاياق قىز ـ ئوغۇلغا بىلىم ئوگىتۇر.

1495 كىچىك چاغدا بىلسە بالا نىمىنى،
قېرىپ ئولمىگۈنچە ئۇنۇتماس ئۇنى.

* * *

1496 ئۇ خەتنى تۇگەتىپ باغلىدى تۇرۇپ،
ئېلىپ ئوغلىغا بەردى قولنى سۇنۇپ.

1497 دىدى: تۇت بۇ خەتنى، يوقاتما ئوغۇل،
ئېلىككە يېتۇرگىن، مىراسىمدۇر ئول.

1498 خېتىمنى ئوقۇسۇن، سوزۇم تۇتسۇن ئۇ،
ئولۇمگە بولۇپ تەخ، ئىشىن ئەتسۇن ئۇ.

* * *

1499 ئۇلۇغ بىرنى تىندى، قاراپ ئوغلىغا،
دىدى: بىل بۇنى، ماڭ ھەقلىق يولىغا.

1500 ئۇ باستى ئوغلىنى باغرىغا قۇچۇپ،
ئوپۇپ يىغلىدى كوپ يېشىنى توكۇپ.

* * *

1501 دىدى: ئەي ئوغۇل سەن كورەرسەن مېنى،
نە ھالدا كېتەرمەن، ئۇنۇتما بۇنى.

1502 saŋa ma səziksiz bu əḍ kəlgü ol
usal bolma ahir əzüŋ əlgü ol

1503 kərəklig səzüg mən tutuzdum saŋa
səzümni unïtma du'a ḳïl maŋa

C-
1504 ḳalï əlig əḍləp tiləsə səni
yorïḳ tüz tapuoɣ ḳïl basïnma anï

1505 yava bolma boxlaoɣ yügürmə əzün
kəni bol silig bol ḳilïnqïn səzïn

1506 kəqə yatsa kəq yat yana ərtə tur
yatïp ərtə ḳopoɣan ḳutïn arturur

1507 bayat yarlïoɣïn sən aoɣïr tut aoɣïr
əligkə tapuoɣ ḳïl isingil baoɣïr

B119
1508 əśizkə yaoɣuma yïraḳ tur təzə
yorï əḍgülük ḳïl yorïḳ yol tüzə

1509 səzüŋni küḍəzgil səlamət yorï
əzüŋni küḍəzgil əsənin ḳarï

* * *

1510 səzin kəsti oɣlïn ḳuqup yïoɣladï
ulïndï yana ol əkünqlər yəḍï

* * *

1511 ayur ay ïnanqsïz azun bi-wəfa
nəlük ḳildïŋ əmdi maŋa sən jəfa

1512 tü ni'mət bilə bu igiḍmix əzüm
kirür bu ḳara yərkə kərklüg yüzüm

1502 ساڭا هەم كېلەدۇر شۇبهسىز بۇ كۈن،
غاپىل بولما، ئاخىر ئولسەن بىر كۈن.

1503 كېرەكلىك سوزۇمنى مەن ئېيتتىم ساڭا،
سوزۇمنى ئۇنۇتما، دۇنيا قىل ماڭا.

1504 يېتىپ چاغ ئېلىك گەر ئىستىسە سېنى،
هالال قىل خىزمىتىن، قەدىرلە ئۇنى.

1505 لاغايلاپ بىهۇدە يۇرمىگىن ئوزۇڭ،
سىلىق، توغرا بولسۇن قىلىغىڭ، سوزۇڭ.

1506 يېتىپ ئاخشىمى كەچ، يەنە تۇر سەھەر،
سەھەر تۇرسا بەختى كىشىنىڭ ئوسەر.

1507 خۇدا بۇيرۇغىنى ئەزىز تۇت ئەزىز،
ئېلىككە خىزمەت قىل، بېرىپ دىلنى تېز.

1508 يامانغا يولىما، يىراق تۇر هامان،
تۇزەت خۇي-پەيلىڭ، قىل ياخشىلىق هەرئان.

1509 كوزۇڭنى كۇزەتىپ، سالامەت يۇرى،
ئوزۇڭنى كۇزەتىپ، سالامەت قېرى.

* * *

1510 سوزىن كەستى، ئوغلىن قۇچۇپ يىغلىدى،
يانا ئىگراپ تولا پۇشايمان يىدى.

1511 دىدى: ئەي ئىشەنچسىز جاهان بىۋاپا،
نىچۇك قىلدىڭ ئەمدى ماڭا سەن جاپا.

1512 يىبان نازۇ-نېمەت بېقىلغان ئوزۇم،
كىرەر بۇ قارا يەرگە كورىكەم يۇزۇم.

1513 anadïn nətəg tooqdum ərsə bu kün
anïŋ təg barïr mən yalïŋïn muŋun

A61
1514 nəgü tər əxitgil əlügli ək ər
əlümkə əkünüp ulïoqlï bək ər

1515 qarïndïn qïqardïŋ qarïnqa kirür
xəkərdin igiqtiŋ yïlanqa bərür

1516 əsizim yigitlik tiriglik əsiz
əkünqün sïoqït birlə gürkə kirür

* * *

1517 sïoqït qoqtï ay toldï yətürüp əgin
qumaru ülədi kixikə nəŋin

1518 bəhil qoldï barqa qadaxlarqa ol
tilər boldï janï yaxïl kəkkə yol

1519 kəzin kəkkə tikti kətürdï əlig
xəhadət bilə kəsti təprər tilig

1520 yaruq jan üzüldi tünərdi küni
bayat atï birlə kəsildi tïnï

1521 əqizlik tilədi süzük jan turuoq
uqup bardï jan qaldï kalbüd quruoq

1522 bolup tooqmaduq təg yitip bardï jan
azunda atï qaldï bəlgü nixan

B120
1523 nəgü tər əxit əmdi kənli kəni
usallïq usïndïn oqunmïx künï

1513 ئانادىن نىچۈك مەن تۇغۇلسام شۇ كۈن،
كېتەرمەن مۇڭ ئىچرە يالاڭغاچ بۇ كۈن.

1514 نىمە دەر، ئىشتىكىن، ئولۇۋاتقان ئەر،
ئولۇمگە ئوكۇنۇپ ئىگراۋاتقان ئەر:

1515 قېرىندىن چىقاردىڭ، قېرىننغا كىرۋۇر،
شېكەر يىگەن تەننى ئىلانلار يىيۇر.

1516 ئىسىت ھەي يىگىتلىك، تىرىكلىك ئىسىت،
ئوكۇنچلۇك يىغى بىرلە گورگە كىرۋۇر.

* * *

1517 قىلىپ بەس يىغىسىن ئۇ ئەقلىن يىغىپ،
ئۇلەشتۇردى مالىن ھەدىيە قىلىپ.

1518 رىزالىق تىلەدى يېقىنلاردىن ئول،
ئالۇر بولدى جانى يېشىل كوككە يول.

1519 كوزىن كوككە تىكتى كوتەردى قولىن،
شاھادەت بىلەن كەستى تەبرەر تىلىن.

1520 يورۇق جان ئۇزۇلدى، قارايدى كۈنى،
خۇدا ئاتى بىرلە كېسىلدى تىنى.

1521 سۇزۇك جان تىلەدى ئىگىزدىن تۇرۇق[116]،
ئۇچۇپ كەتتى جان، قالدى جىسمى قۇرۇق.

1522 بولۇپ تۇغمىغاندەك يۇتۇپ كەتتى جان،
جاھاندا ئىتى قالدى بەلگۈ-نىشان.

1523 نىمە دەر ئىشىت ئەمدى كوڭلى كونى،
غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغانغان كۈنى:

1524 ət өznüŋ əvi ol bəḍizlig əviŋ
süzüg jan əvi ol bəḍiz təg təniŋ

1525 ḳuruoɣ ḳaldï kalbüd uqup barsa jan
bayat bildi ḳanqa barïr ərsə jan

1526 əḍiz boldï ornï ay ḳutluoɣ ḳuta
təŋisə ḳodï insə boldï yuta

1527 ikidə biri boldï xəksiz ülüg
tirildi өlümsüz uzun ṃəŋülüg

1528 nə muŋluoɣ turur kөrsə yalŋuḳ өzi
yorïrda yitər atï kəslür sөzi

1529 ḳayudïn kəlir ərki ḳanqa barïr
ḳayuda turur ərki ḳayda yorïr

1530 bilikli bilirmü nəgü tər nəgü
uḳuoɣlï uḳarmu nəgü tər bөgü

1531 bilikli bayat ol bilir bu ixig
uḳuoɣlï uoɣan ol uḳar bu ixig

1532 ara bir ïqar kөr yorïr bəlgüsüz
ara kөz ḳөrüdə bolur bəlgüsüz

1533 əḍi ḳïsoɣa өzlüg bu yalŋuḳ өzï
saḳïnqï uzun ḥəm bəḍük til sөzi

1534 kөrü barsa yalŋuḳ bu ərksizlikin
nəlük munqa yavlaḳ kөtürdi өgin

1535 iki künlük ərtər azunuoɣ bulup
nəlük kərdi kөgsin ḳaya təg bolup

1524 ۋۇجۇدۇڭ ئويمدۇر بىزەكلىك ئويۇڭ،
سۈزۈك جان ئويمدۇر سۈرەتتەك تېنىڭ.

1525 قۇرۇق تەن قالۇر ئۇ ئۇچۇپ كەتسە جان،
خۇدالا بىلۇر نەگە بارغاي بۇ جان.

1526 جان ئورنى ئىگىزدە، بىل ئەي بەختىيار،
توۋەن چۈشسە يامان پالاكەت بولار.

1527 ئۇ شەكسىز ئىككىدىن بىرىنى تاپار،
ئۇ ئولمەس، ئۇزۇن ھەم مەڭگۈلۈك ياشار.

1528 نە چاغلىق زەئىپتۇر بۇ ئىنسان ئوزى،
يۇرەركەن يۇتەر ئېتى، كېسىلۇر سوزى.

1529 قەيەردىن كېلۇركىن؟ قەيەرگە بارۇر؟
قەيەردە تۇرۇركىن؟ قەيەردە يۇرۇر؟

1530 بىلىملىك بىلەمدۇ؟ نىمە دەر بۇنى؟
ئەقىللىق ئۇقامدۇ؟ نىمە دەر ئۇنى؟

1531 خۇدادىن بولەك يوق بۇنى بىلگۈچى،
پەقەت بىرلا تەڭرى بۇنى ئۇققۇچى.

1532 گەھى ئۇ يوشۇرنۇپ كېزەر بەلگىسىز،
ۋە بەزى كورۇنۇپ، كېتەر بەلگىسىز.

1533 تولا قىسقا ئومۇرلۇك بۇ ئىنسان ئوزى،
غېمىلا ئۇزۇن ھەم بۇيۇك تىل-سوزى.

1534 كورەرسەن، بۇ ئىنسان زەئىپ نە قەدەر،
ئۇ شۇنچە يامانلىق نىچۇك كوتىرەر؟

1535 ئىككى كۇنلۇك ئوتكۇنچى دۇنيا كورۇپ،
نىچۇك كەردى كوكسىن قىيا تاش بولۇپ.

1536 nəgü tər əxitgil oḍunmïx kixi
əlümüg uḳup yolḳa kənmix kixi

1537 nə tənsiz əlüm sən ay yavlaḳ əlüm
tusulmaz sana ətsə tük min tolum

B121
1538 təzükə təgir sən ḳutulmaz biri
əsiz əḍgü nənḳə sən ək sən torï

1539 kərək ərdi bilgə tirilsə ḳutun
ḳamuoɣ əlsün ərdi biliksiz otun

1540 əsiz əḍgü ḳalmaz nəqə tüz əlür
uluoɣ ya kiqig tut ḳara yər bolur

1541 əlümkə kəqik yoḳ tirig boldaqï
nəqə kəq tirilsə əlüm kəldəqi

1542 nə yaḳxï ayur bu boḍun baxlar ər
bilikin uḳuxun ixin ixlər ər

1543 nə əḍgü ix ərdi əlüm bolmasa
nə kərklüg ix ərdi kixi əlməsə

A62
1544 ərəzkə təgürdi məni bu əlüm
əlüm ol buzuoɣlï tüpüm həm ulum

1545 əlümkə tan ərməz tooɣuoɣlï əlür
tooɣuoɣlï əlür kər ḳara yər bolur

1546 kixi əsiz ərməz kixilik əsiz
ərən əsiz ərməz kənilik əsiz

1547 bu ḳurtoɣa ḳilïnqï bu ol əndisi
kərək əndi tutoɣïl kərək təndisi

1536 نىمە دەر، ئىشتىكىن، ئويغانغان كىشى،
ئولۇمنى تونۇپ، يولغا كونگەن كىشى:

1537 ئەجەپ تەگدىشىك يوق، يامان، ئەي ئولۇم،
توسالماس سېنى بولسا مىڭلاپ تولۇم[117].

1538 كېلەرسەن ئومۇمغا، قۇتۇلماس بىرى،
يامانۇ-ياخشىنىڭ ئوزۇڭ بىر تورى.

1539 بولاتتى تىرىك قالسا ئالىم ئامان،
بولاتتى ئولۇپ كەتسە بارلىق نادان.

1540 يامان-ياخشى قالماس تامامەن ئولۇر،
ئۇلۇغمۇ، كىچىكمۇ قارا يەر بولۇر.

1541 ئولۇمدىن قېچىشقا كېچىك يوق چوقۇم،
ھەر قانچە ياشا سەن، كېلەدۇر ئولۇم.

1542 نە ياخشى دىمىشدۇر بۇ ئەل باشلار ئەر،
ئىشنى بىلىپ ھەم ئۇقۇپ ئىشلەر ئەر:

1543 نە ياخشى ئىش ئەردى ئولۇم بولمىسا،
نە كوركەم ئىش ئەردى كىشى ئولمىسە.

1544 راھەتكە يەتكۈزدى مېنى بۇ ئولۇم،
ئولۇم بۇزدى مېنىڭ ئاساسىم-ئۇلۇم.

1545 ئەجەپ يوق ئولۇمگە، تۇغۇلغان ئولۇر.
تۇغۇلغان ئولۇر، كور، قارا يەر بولۇر.

1546 كىشىگە ئىست يوق، كىشىلىك ئىست،
ئەمەس ئەرگە ئەپسۇس، دۇرۇسلۇق ئىست.

1547 قېرى بۇ جاھاننىڭ شۇدۇر ئادىتى،
ئەمەل قىل ۋە يا قوي ئۇنى شۇ پېتى.

24

KÜN TOƢDÏ ƏLIG ƢGDÜLMIXNI OQÏMÏXÏN AYUR

1548 bu ay toldï yasïn kəqürdi əlig
okïp oƣlïŋa bərdi ət sav ərig

1549 ayur ay oƣul kïlma artuk sakïnq
sakïnq kəqsə ahir tüpində səvinq

1550 saŋa təgmədi bu sakïnq yalŋuzun
maŋa təgdi kadoƣu sakïnqlar uzun

B122
1551 kəŋülni qəkürmə əzüŋni avït
bakа tur maŋa əz tapuƣka əvit

1552 ataŋ əldi ərsə ata mən saŋa
atalïk kïlayïn oƣul bol maŋa

ƢGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1553 yər əpti kər əgdülmix aydï əlig
uzun kəq yaxaƣïl axayu əlig

یىگىرمە توققىزىنچى باپ

كۆنتوغدى ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشنى قىچقىرىقانلىغى بايانىدا

1548 ئېلىگ ماتەم ئوتكۈزدى ئايتولدىغا،
ئوگۈت بەردى كوپ، قىچقىرىپ ئوغلىغا.

1549 دىدى: ئەي ئوغۇل قىلما ئارتۇقچە غەم،
غەم ئوتسە، بولۇرلەر ئاخىر شاتلىق ھەم.

1550 بۇ غەم كەلمىدى، قارا، يالغۇز ساڭا،
ئۇزۇن قايغۇ-غەملەرمۇ كەلدى ماڭا.

1551 چۈشۈرمە روھىڭنى، ئوزەڭنى ئاۋۇت،
يېنىمدا تۇرۇپ سەن، خىزمىتىمدە ئوت.

1552 ئاتاڭ ئولگەن ئولسا، ئاتا مەن ساڭا،
ئاتالىق قىلاي مەن، ئوغۇل بول ماڭا.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1553 يەر ئوپتى ئوگدۇلمىش دىدى: ئەي ئېلىگ،
سوراپ ئەل سەن ئۇزۇن ياشا، بول تىرىك.

1554 mən igdix ḳuluṇ mən tapuoɣqī sənin
yuluoɣ bolsu janīm ə̣ligkə mənin

1555 atam janī boldī ə̣ligkə yuluoɣ
yuluoɣ ḳīlsu təṇri saṇa bu ḳuluoɣ

* * *

1556 qīḳardī atasī bitikin oɣul
ə̣ligkə ətündi kər aḳru amul

1557 ə̣lig aldī aqtī oḳīdī bitik
səzin uḳtī aydī ə̣siz ay tətik

1558 ayur ay baɣīrsaḳ kixidə burun
ḳapuoɣum ḳurīttīṇ ḳor ə̣ttiṇ orun

1559 tiriglə tapīndīṇ ətədiṇ ḥəḳīm
əlürdə muṇaḍīp yə̣diṇ ḥəm oɣəmīm

1560 ḥəḳīṇnī ətəyümədim mən səniṇ
bayat oḳ ətəsün səniṇ ḥəḳlarīṇ

1561 nətəg kim səvinqlig mən sə̣ndin bu kün
bayat bə̣rsüni miṇ səvinqiṇ ḳutun

* * *

1562 səzin kəsti ə̣lig kəzi yax saqa
turup qīḳtī andīn saḳīnqīoɣ ḳuqa

C73
1563 əviṇə kəlip kirdi kəṇli tüxük
ḳapuoɣ yaptī ḳaq kün saḳīnqīn tügük

1554 ئوستۇرکەن قۇلۇڭمەن، خىزمەتچىك سېنىڭ،
پىدا بولسۇن ئېلىككە جانىم مېنىڭ.

1555 ئاتام جانى بولدى ئېلىككە پىدا،
پىدا قىلسۇن ساڭا بۇ قۇلنى خۇدا.

* * *

1556 چىقاردى ئاتانىڭ خېتىنى ئوغۇل،
ئېلىككە ئەدەپلە سۇنۇپ بەردى ئول.

1557 ئېلىگ ئالدى ـ ئاچتى، ئوقىدى بىتىك،
سوزىن ئۇقتى، دىدى: ئىسىت، ئى تىتىك[118].

1558 دىدى: ئەي مېھرىۋان كىشى سەرۋىرى،
ئىشىگىم قۇرۇتتىڭ، بوش قالدى يېرى.

1559 تىرىك چاغدا ئىشلەپ، ھەققىم ئوتىدىڭ،
ئولەر چاغدا ئويلاپ، غېمىمنى يىدىڭ.

1560 ھەققىڭنى ئوتەلمەي قالدىم مەن سېنىڭ،
خۇدالا ئادا قىلسۇن ھەققىڭ سېنىڭ.

1561 نىچۇككىم، سېنىڭدىن خوشالمەن بۇ كۇن،
خۇدا بەرسۇن سېنىڭ سويۇنچىڭ قۇتۇن.

* * *

1562 سوزىن كەستى ئېلىگ، كوزى ياش چېچىپ،
تۇرۇپ چىقتى ئۇندىن، ئەلەم ـ دەرت قۇچۇپ.

1563 ئويىگە كېلىپ كىردى كوڭلى چۇشۇك،
نىچە كۇن ياتتى غەمكىن، يېپىپ ئىشىك.

* * *

1564 bu ay toldïnïŋ kïldï oqlï yoqï
qïoqayka ülədi kümüx ḥəm aqï

1565 kəqürdi yạmə ək ata kạḍqusïn
yakïn kïldï əzkə kixi əḍgüsin

B123

1566 ata pəndi tuttï yorïdï kəni
kutï kündə arttï yarudï küni

1567 nəgü tạr əxit əmdi əglüg kixi
baxïnda kəqürmix bilir ạl ixi

1568 ata pəndini sən katïoq tut katïoq
kutaḍqay künüŋ bạrgə kündə tatïoq

1569 ataŋnï anaŋnï səvindür tapïn
yanut bạrgə tapoqunŋ tümən miŋ asïoq

* * *

1570 ạlig mə katïoqlandï anda naru
küniŋə uru bardï əḍgü tərü

1571 bayudï boḍun ḥəm ạtildi ạli
ạligkə du'a kïldï boḍnï tili

* * *

1572 ạlig bir kün oldurdï yalnuz əzün
kəmixti kitab ətrü bakti uzun

* * *

1564 ئاتاسی ئۇچۇن قىلدى نەزرە ئوغۇل،
ئۇلەشتۇردى يوقسۇلغا ئىپەك ردخت ۋە پۇل.

1565 كەچۈردى شۇ ھالدا ئاتا قايغۇسىن،
ئوزىگە قىلدى دوست كىشى ياخشىسىن.

1566 ئاتا پەندىنى تۇتتى بولدى كونى،
ئىشىپ بەختى ھەر كۇن، يوردى كۇنى.

1567 نىمە دەر ئىشىت ئەمدى ئاقىل كىشى،
بىشىدىن ئىش ئوتكەن بىلەر ئەل ئىشى:

1568 ئاتا پەندىنى سەن قاتتىق تۇت قاتتىق،
كۇنۇڭ قۇتلۇق بولۇر كۇنسايىن تاتىق.

1569 خىزمەتلە خۇش قىلساڭ ئاتا ـ ئانانى،
تاپارسەن تۇمەن مىڭ كوپ پايدا ـ ئاسىغ[119].

* * *

1570 ئىلىگمۇ تىرىشتى شۇنىڭدىن كېيىن،
تۇزەپ قانۇننى ياخشى ھەر كۇنسايىن.

1571 بىيىدى خەلقى ھەم تۇزەلدى ئىلى،
ئىلىككە دۇئا قىلدى خەلقى تىلى.

* * *

1572 ئىلىگ بىر كۇن ئولتۇردى يالغۇز ئوزى،
كىتاپنى قويدى، تىكتى ئۇزاققا كوزى.

1573 tügüldi əgi kəŋli yətlümədi
tilədi ayïtoɣu kixi bulmadï

1574 saḳïndï kər ay toldï ərdəmləri
ayur ay dərioɣa ol ərdə əri

1575 ḳapuoɣ kərki ərdi maŋa əḍgü əx
boḍun asoɣï ərdi aŋar təgsə ix

1576 ḳuruoɣ ḳaldï ornï ərildi əxim
ərüklər pütürgü ḳanï bir kixim

1577 yana saḳnu aldï kər əgdülmixig
ayur mən unïtmïx mən əḍgü ixig

C74
5178 əlürdə ol ay toldï ooɣlïn maŋa
tutuzdï anï mən unïttïm taŋa

1579 ata əldi ərsə ooɣul bar tirig
birisin yitürdüm tutayïn birig

* * *

A63
1580 kixi ïḍtï tərkin kər əgdülmixig
oḳïdï əziŋə bəkitti ixig

1573 توسالدی ئویی هیچ ئەقلی یەتمەدی،
سوراشقا کشی ئستەدی، تاپمەدی.

1574 شۇئان ئەسلەپ ئایتولدی ئەردەملری،
دەدی:ۋاي ئسست، ئەدی ئەرلەر ئەری.

1575 ئشمك کورکی هەم یاخشی هەمرا ئەدی،
ئاڭا تەگسە ئش، خەلققە پایدا ئەدی.

1576 قۇرۇق قالدی ئورنی، یوق بولدی ئەشم،
بۇنی تولغۇزۇشقا قپنی بىر کشىم؟

1577 یانا ئۇ ئوگدۇلمشنی خاترلەدی،
بۇ یاخشی ئشنی مەن ئۇنتۇپمەن، دەدی.

1578 ئولەر چاغدا ئایتولدی ئوغلن ماڭا —
تاپشۇرغان ئەدىكىم، ئۇنتۇپمەن، تاڭا!

1579 ئاتا ئولدی، قویدی تىرنك ئوغلنی،
بىرنی یۇتتۇردۇم، تۇتاي بىرنی.

* * *

1580 ئەۋەتتی ئوگدۇلمشکە تەزدىن کشی،
چاقىردی ئوزىگە، هەل ئەتتی ئشی.

25

ƟGDÜLMIX KÜN TOƱDÏ ƢLIG TAPUƱÏÑA KƟRÜNMIXIN AYUR

B124

1581 yorïp kirdi ƟgdülmIx utru turup
ƣligkƣ kƟründi sƣvinqlig bolup

ƢLIG SUALI ƟGDÜLMIXKƣ

1582 ƣlig kƟrdi tƣrkin okïdï anï
ayïttï nƣgü kïldï ƣdlƣk sƣni

1583 nƣgü tƣg kƣqƣr bu kƣqigli künüñ
kƟnimü yorïr sƣn ya ƣgri yoluñ

1584 nƣgü kïldï ƣdlƣk atañda kƣdin
sƣvinqmü bƣrür ya sakïnq kƣdoqudïn

ƟGDÜLMIX JƣWABÏ ƢLIGKƣ

1585 ƟtündI bu ƟgdülmIx ƣlig kutï
uzun kƣq tirilsü yadïlsu atï

یگرمه‌بشنچی باب

ئوگدۇلمشنىڭ ئوتتوغدى ئېلىگ هوزورغا كىرىلگى بايانىدا

1581 كېلىپ كىردى ئوگدۇلمش ئۈدۈل يۈرۈپ،
ئېلىككه كورۈندى سويۈنچلىك بولۇپ.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمشكه سوئالى

1582 ئېلىگ كوردى دەرهال قىچقىردى ئۈنى،
دىدى: نىمه قىلدى زامانه سېنى؟

1583 نىچۈكرەك كېچەر بۇ كەچۈرگەن كۈنۈڭ،
يۈردۈڭمۇ دۈرۈس ياكى ئەگرى يولۇڭ؟

1584 زامانه نه قىلدى ئاتاڭدىن كېيىن،
يۈرەمسەن خوشال يا غەمكىن ـ قايغۇدىن؟

ئوگدۇلمشنىڭ ئېلىككه جاۋابى

1585 دىدى بۇ ئوگدۇلمش: ئەي ئېلىگ قۇتى،
ياشاسۇن ئۇزۇن هەم يېيىلسۇن ئېتى.

1586 yïraḳ boldum ạlig tapuoɣïnda tax
ạrigləndi ەḍlək maṇa tügdi ḳax

1587 pütə boldï ạlig yüzin kەrmədim
saḳïnq ḳaḍoɣu birlə yorïp külmədim

1588 bu kün ەḍləp ạlig mạni ündədi
umïnqlïoɣḳa dəwlət maṇa ḳur badï

1589 ạlig yarlïoɣïnï əxitti ەzüm
künüm ەḍgü boldï yarudï kەzüm

* * *

1590 ạlig təgmə türlüg ayïttï bilik
ەtündi bu ەgdülmix aqtï tilig

1586 ئېلىگ ئىشىدىن چەتتە قالدىم يىراق،
زامان يۈز ئورۇپ قاش تۈرگەچ بىراق.

1587 ئۈزۈن بولدى ئېلىگ يۈزىن كورمىدىم،
ئەلەم ـ قايغۇ بىرلە يۈرۈپ، كۆلمىدىم.

1588 قىچقىرغاچ بۇ كۈن خان قىلىپ ياد مېنى،
ماڭا باغلىدى بەخت ئۈمىت قۇرىنى.

1589 ئېلىگ يارلىغىنى ئىشتىكەچ ئۈزۈم،
كۈنۈم ياخشى بولدى، يوردى كوزۈم.

* * *

1590 ئېلىگ كوردى تۈرلۈك ئىلىمدىن سىناپ،
ئېچىپ تىلنى ئوگدۈلمىش ئېيتتى جاۋاپ.

26

ӨGDÜLMIX KÜN TOƢIDÏ ƢLIG TAPUƢIÏŊA KIRMIXIN AYUR

1591 ƣlig aydï munda naru ay oƣul
maŋa tapnu turƣïl qөkürmә kөŋül

C75
1592 ataŋ tapƣï bar өrdï artuk tөlim
өtөyümөdim bardï kaldï bƣrim

1593 өtөgü kөrөk mөn bu ƣөklar saŋa
kixilөr tili bolmasa bƣr maŋa

B125
1594 nөgü tƣr өxitgil uq ordu bөgi
bilip sөzlөmix sөzkө yөtrüp egi

1595 kixi өmgөk ïƣsa saŋa bөlgülüg
unïtma ol өmgөkni bolma өlüg

1596 kixilikni kƣoƣma ay өşlï kixi
kixilik kïlu tur kixikө tuxï

1597 kimiŋ өmgөki kirsө kimkө birөr
yanutïn өküx kïl sөn өtrü aŋar

يىگىرمە ئالتىنچى باب

ئوگدولمۇشنىڭ كونتوغدى ئېلىگ خىزمىتىگە گىرىلىگى بايلىندا

1591 ئېلىگ ئېيتتى: مۇندىن كېيىن ئەي ئوغۇل،
خىزمەت قىل ماڭا، سەن چۈشۈرمەي كوڭۈل.

1592 بار ئەردى ئاتاڭنىڭ تولا خىزمىتى،
ئوتۇلمەي قالدى قەرز ھەققى شۇ پېتى.

1593 بۇ ھەقنى ئوتۇشۇم كېرەكتۇر ساڭا،
كىشىلەر ئارا سوز تەگمىسۇن ماڭا.

1594 نە دەيدۇ ئۇچ ئوردۇ بېگى ئاڭلىغىل،
بىلىپ سوزلىمىش سوز، ئىشلىتىپ ئەقىل:

1595 كىشى ئەمگەك ئەتسە ساڭا بەلگۈلۈك،
ئۇنۇتما ئول ئەمگەكنى بولما ئولۇك.

1596 كىشىلىكنى قويما، ئەي ئىسىل كىشى،
كىشىگە كىشىلىك قىلغىن تەڭتۇشى.

1597 بىرەرسى سىڭۈرسە گەر ئەمگەك ساڭا،
ئۇنىڭدىن تولاراق جاۋاپ قىل ئۇڭا.

1598 kixi əmgəkini bilüməz kixi
tükəl uḍ bolur bu ay ạlqi baxï

1599 yorï uḍ atanma kixilik ḳïla
kixikə kixi bol kixilik bilə

1600 kixilik üqün at urundï kixi
kixilik bilə at kətürdi kixi

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ẠLIGKƏ

1601 yạr əpti kər əgdülmix aydï ạlig
ạlig kəz yarutsa maṇa boldï ig

1602 tapuoqqï ḳuluṇ mən bəgim sən uluoq
uluoq bəg aoqïrlar tapuoqqï ḳuluoq

1603 tiləsə aoqïr tut tiləsə uquz
yuluoq ḳildïm əmdi saṇa mən bu əz

* * *

1604 turup qïḳtï aḳru ḳapuoqḳa kəlip
bir anqa yorïp bardï əvkə təgip

1605 ḳurïn badï əgdülmix anda naru
ḳiyïḳsïz tapuoq ḳildï ạldə turu

1606 tapïndï kạqə taṇda təprəmədi
tünin yattï yatoqaḳ ax anda yạdi

C76
1607 ạlig kəṇliṇə sïoqdï ərsə tapuoq
ạlig bạrdi dəwlət aqïldï ḳapuoq

1598 كشى ئەمگىنى بىلەلمەس كشى،
پۇتۇنلەي بولۇر ئۇي، ئەي بەگلەر بېشى.

1599 يۇرى، ئۇي ئاتانما، كىشلىك تىلە،
كىشگە كشى بول كىشلىك بىلە.

1600 كىشلىككە كشى ئاتاندى كشى،
كىشلىك بىلەن ئات كوتەردى كشى.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1601 سويۇپ يەرنى ئوگدۇلمىش دىدى؛ ئەي خان،
ئېلىگ خۇشلىغى خوپ ماڭا ھەر زامان.

1602 ئۇلۇغۋار بېگىمسەن، مەن خىزمەتچى قۇل،
ئۇلۇغ بەگ قەدىرلەر خىزمەتچىنى ئول.

1603 تىلەسەڭ قەدىرلە ۋە ياكى خار قىل،
پىدا قىلدىم ئوزۇم ساڭا ئەمدى، بىل.

* * *

1604 تۇرۇپ ئاستا ماڭدى ئىشكىتىن چىقىپ،
بىر ئاز ئايلىنىپ ئويگە كەتتى يېنىپ.

1605 باغلاپ بۇ ئوگدۇلمىش خىزمەت كەمىرىن،
دېدىل ئىشقا كىرىشتى شۇنىڭدىن كېيىن.

1606 سەھەر-كەچ تەۋرىمەي راسا ئىشلىدى،
قىلىپ تۇن كۇزەت، ئاشنى ئاندا يىدى.

1607 ئېلىگ كوڭلىگە ياقتى بەك خىزمىتى،
ئېچىلدى ئىشىك، بەردى قول دەۋلىتى.

1608 nəgü tər əxit bu tapuoɣ kïloɣuqï
tapuoɣ birlə dəwlət atïn mingüqi

1609 ay bəglər səvinqi tiləgli kixi
kamuoɣ bəg tiləki əzə kïl ixi

B126

1610 bəgi taplamaz ixni kïlsa kulï
ilənq əzkə kïloɣu sərilsə kalï

1611 kalï kïlsa bəglər tapïsïz tapuoɣ
yava kïldï tapmïx tiriglik kamuoɣ

* * *

1612 yakïn tuttï əlig kər əgdülmixig
tərüqə ayu bərdi təgmə ixig

* * *

1613 yana bir kün oldrup munadtï əlig
ayur ay dərioɣa yitürdüm ərig

1614 kapuoɣda kalïn bod tərildi tolu
kanï bir iximkə yaraoɣlï talu

1615 ixim barqa sindi yok ol bildəqi
kanï bir baoɣïrsak ixim kïldaqï

1616 nəgü tər əxitgil sïnamïx kixi
sïnap ədgü əsizni bilmix kixi

1617 tiləsə bulur barqa arzu kixi
tilək təg kixi bulmaz ədgü baxï

1608 نىمە دەر ئىشتىكىن، خىزمەت قىلغۇچى،
خىزمەت بىرلە دەۋلەت ئېتىن مىنگۈچى:

1609 ئەي بەگلەر سويۇنچىن تىلىگەن كىشى،
پۇتۇن بەگ تىلەگى ئۈزە قىل ئىشى.

1610 بېگى خالىماس ئىشنى قۇل ئىشلىسە،
گۈناسى ئوزىگە، زەبۇنلۇق يىسە.

1611 بېگى خالىماس ئىشنى قىلسا ئەگەر،
قىلۇر زايە تاپقان تىرىكلىكنى ئەر.

* * *

1612 ئېلىگ ئوگدۇلمىشنى، كور، تۇتتى يېقىن،
ئۇنىڭغا دىدى ئىشنىڭ قانداقلىغىن.

* * *

1613 ئېلىگ مۇڭلىنىپ ھەم دىدى بىر كۈنى،
دەرىخا! يوقاتتىم كامىل كىشىنى.

1614 ئىشكىتە تولا خەلق يىغىلدى تولۇق،
ئىشىمغا ياراملىق لېكىن بىرى يوق.

1615 بۇزۇلدى ئىشىم، يوق ئېرۇر بىلگۈچى،
قېنى ئۇ كويۇنۇپ ئىشىم قىلغۇچى؟

1616 نىمە دەر، ئىشتىكىن، سىنالغان كىشى،
سىناپ ياخشى-ياماننى بىلگەن كىشى:

1617 تىلەسە تاپار ھەممە ئارزۇ كىشى،
تېپىلماس تىلەكتەك ياخشىلار بېشى.

A64

1618 bu boḍ sïn yorïoɣlï ḳara bax ḳalïn
kixi tạp ïnanoɣu kixi yoḳ bilin

1619 kixidə kərəki yaraoɣlïsï ol
yarap ḥəm tusulup yorïoɣlïsï ol

1620 nəgü tạr əxitgll bu xi'r ayoɣuqï
səzüg mə'ni birlə tizip ḳoḍoɣuqï

1621 yorïoɣlï kərür mən yaraoɣlïsï yoḳ
yaraoɣlï bulunsa yorïoɣlïsï yoḳ

C77

1622 ḳalïn boḍ ḳara bax yorïoɣlï təlim
təlimdə tiləsə tusuoɣlïsï yoḳ

1623 yana aydï ạlig məŝəldə kəlir
uruoɣluoɣ kixi əlsə uroɣï ḳalïr

1624 nəgü əksə yạrkə yana ol ənür
ooɣul tooɣsa ḳïlḳï ataḳa yanur

1625 bu ay toldï ooɣlï ata yurnï ol
ata barsa ornï ooɣul ornï ol

B127

1626 ata bardï ornï ḳuruoɣ ḥəm ḳoḳuz
ḳoḳuz toloɣuḳa kərdüm ooɣlïn kəḍ uz

1627 munï əḍləyin mən bu bolsun kixi
kixi bolmix asoɣïn tusuloɣay tuxï

1628 boluoɣluoɣ kərür mən yaraoɣu munï
kiɣigliktə taxtïn aḍïn yoḳ müni

1629 ạḍi yaḳxï aymïx ïla atlïoɣï
boḍunda bəḍüki kixi ḳutluoɣï

1618 كورۇنەر خىزمەتچى توپى كىشىدەك،
كىشى يوق ئىشىنىپ كىشى دىگۈدەك.

1619 كىشىنىڭ كېرىكى ياراملىغىدۇر،
ياراملىق ھەر ئىشتا پايدىلىغىدۇر.

1620 نىمە دەر ئىشتىكىن، شېىر ئېيتقۇچى،
سوزىن مەنا بىرلە تىزىپ قويغۇچى:

1621 يۇرگەنلەر ئىچىدە ياراملىغى يوق،
بار ئولسا، يېنىمدا تۇراقلىغى يوق.

1622 خىزمەتچى توپىدا يۇرگەنلىرى كوپ،
ئەگەرچە ئىستىسەڭ پايدىلىغى يوق.

1623 يانا دىدى ئېلىگ: مەسەلدە كېلۇر،
ئۇرۇغلۇق كىشى ئولسە ئۇرۇغى قالۇر.

1624 نىمە تەرسە يەرگە يانا شۇ ئۇنۇر،
ئوغۇلنىڭ قىلىغى ئاتاغا يانۇر.

1625 بۇ ئايتولدى ئوغلى ئاتا ئوغلىدۇر،
ئاتا كەتتى ئورنى ئوغۇل ئورنىدۇر.

1626 ئاتا كەتتى، ئورنى قالدى بوش ئوچۇق،
تولۇقلانسۇن ئوغلى بىلە بۇ يوچۇق.

1627 بۇنى قەدىرلەي مەن، ئۇ بولسۇن كىشى،
كىشى بولسا، بولۇر پايدىلىق ئىشى.

1628 كورەرمەن ياراملىق ئۇنى ھەم تولۇق،
كىچىكلىكتىن ئوزگە ھىچ ئەيىۋى يوق.

1629 دىمىش بەكمۇ ياخشى ئىلى ئاتلىغى،
خەلقنىڭ كاتتىسى ــ ئەلنىڭ قۇتلىغى:

1630 əlig ursa bəglər kimi əḍləsə
yakur bax bolur bu bəgində basa

1631 kimi tutsa bəglər əziṇə yaḳïn
yaoqudï tiləki kərəki baḳïn

1632 külə baksa bəglər kixikə turup
aṇa yïoqlu tạrlür ər at yüz urup

1633 ạlig aydï əmdi maṇa qarə yoḳ
munï əḍləsə mən kixi boloqu oḳ

1634 ətəmix bolayïn atasï ḥəḳïn
ḳïlayïn kixilik baoqïrsaḳlïḳïn

1635 bu ay toldï tapoqï təlim ərdi kər
kixilik ḳïlayïn anïṇ yanoqï kür

C78

1636 kixilik tạdüküm bolur əḍgülük
bu əḍgü bolur ol yạgü kəḍgülük

1637 kixi əşlï əḍgüg unïtmaz bolur
kixi uroqï kəṇlin əmitməz bolur

1638 nəgü tạr əxitgil avïqoqa səzi
avïqoqa səzin tut unïtma ḳozï

1639 bu əḍgü ḳïlu tur ay əḍgü kixi
ḳarïmaz bolur əḍgü məṇü yaxï

1640 bu əḍgü ḳarïmaz yạmə opramaz
yaxï kəḍ uzun ol atï artamaz

* * *

1630 يېتىشتۇرسە بەگلەر سوزۇپ قول كىشىن،
يېقىنلاپ بولۇر باش بېگىدىن كېيىن.

1631 يېقىن تۇتسا بەگلەر ئوزىگە كىمنى،
يېقىنلار تىلەگى—ئارزۇ قىلغىنى.

1632 ئەگەر باقسا بەگلەر كىشىگە كۆلۈپ،
يىغىلۇر ئۇنىڭغا ئەرلەر يۈزلىنىپ.

1633 ئېلىگ ئېيتتى: ئەمدى ماڭا چارە يوق،
يېتىشتۇرسەم ئۇنى، بولۇر ئەر تولۇق.

1634 ئوتىگەن بولاي مەن ئاتاسى ھەقىقىن،
قىلاي مەن كىشىلىك كويۇمچانلىغىن.

1635 كوپ ئەردى ئايتولدى خىزمىتى ماڭا،
كىشىلىك قىلىپ مەن ياندۇراي ئاڭا.

1636 كىشىلىك دىگىنىم ئېرۇر ئەزگۈلۈك،
بولۇر ئەزگۈلۈك ئۇ، يىمەك-كەيگۈلۈك.

1637 ئىسىل ئەر ياخشىلىق ئۇنۇتماس بولۇر،
ئىسىل ئەر دىلىنى قېيىتماس بولۇر.

1638 نىمە دەر، ئىشتىكىن قېرىلار سوزى،
قېرىلار سوزىنى ئۇنۇتما قوزى:

1639 قىل ئەي سەن ياخشىلىقنى ياخشى كىشى،
قېرىماس ياخشىلىق، مەڭگۈدۇر يېشى.

1640 قېرىماس ياخشىلىق، قالۇر شۇ پېتى،
ئۇزۇندۇر ئومرى بەك، بۇزۇلماس ئېتى.

* * *

1641 aqïrladï ąlig kər əgdülmixig
aną̈r aydï əḍgü ąsiz əz ixig

1642 aqïndï ąlig kər kətürdi ərü
bolu bąrdi əvrən yumïttï tərü

1643 oną̈rdï tərü ḥəm toḳu iq tapuoq
aqïldï tapuoqdïn tiləmix ḳapuoq

B128
1644 müni boldï ərdəm səzi boldï səz
ąlig turdï ərsə aną̈r aqtï kəz

* * *

1645 ąlig aydï əmdi tiləmix ixim
təzü ątlü baroqay iqim ḥəm taxïm

1646 yələki bar ərdi munuṇ bəlgülüg
anïn əḍlədim ḳïldïm aqïoq ülüg

1647 munu boldï əmdi tilək təg kixi
taḳï boloqusï bar yətilsə yaxï

1648 uluoq boloqu ooqlan nə ərsig tooqan
kiqigdə bolur barqa bəlgü nixan -

1649 muṇar mənzər əmdi bu bəytig oḳï
uḳa barsa mə'ni aqïloqay taḳï

1650 ḳamuoq boloqu nəṇkə bolur bəlgü təṇ
kiqigdə bəḍüginqə ol boloqu təṇ

1651 yąmix yągü ni'mət qąqəkində kər
ḳamuoq nəṇkə yaṇzaoq munï bilgü təṇ

1641 ئېلىك ئوگدۇلمىشنى ئەزىزلەپ تولا،
يامانۇـياخشى ئىشنى ئېيتتى ئاڭا.

1642 كوتەردى ئېلىك ئۇنى، ئەيلەپ ئېھسان،
قويۇلدى يولغا قانۇن، بولۇپ يار زامان.

1643 تۇزەلـدى ئادەت ھەم ئىچكى ئىش، قانۇن،
ئېچىلدى خىزمەتلە ئىشكلەر پۈتۈن.

1644 قۇسۇرى بولدى ئەردەم، سوزى بولدى سوز،
ئېلىك تۇرغان ھامان ئاچار ئاڭا كوز.

* * *

1645 ئېلىك ئېيتتى: ئەمـدى تىلىگەن ئىشىم،
تۇزۇلگەي، يېتىلـگەي، ئىچىم ھەم تېشىم.

1646 بار ئەردى يولەگى بۇنىڭ بەلگۇلۇك،
شۇڭا قىلدىم ئېھسان ئۇنىڭغا تۇزۇك.

1647 مانا بولدى ئەمدى تىلەكتەك كىشى،
تېخى يۇكسىلۇر كوپ يېتىلسە يېشى.

1648 ئۇلۇغ بولغۇچى ئوغلان ئۇ مەرت تۇغۇلۇر،
كىچىك ۋاقتا ھەمـمە نىشان كورۇلۇر.

1649 ئوقى بۇ بىيىتنى ئوخشاشۇر بۇڭا،
ئوقىغانچە مەنا ئېچىلۇر ساڭا:

1650 ياراملىق نىمەنىڭ بولۇر بەلگىسى،
كىچىكتىن چوڭ ئولـغۇنچە بىلىنگۇسى.

1651 چىچەكتىن بىلىنۇر دەرەخ مىۋىسى،
بۇ ھەممە ئۇچۇن بىر مىسال بولغۇسى.

* * *

C79

1652 tapïndï bu өgdülmix utru turup
kïyïlmadï tanda kəqə өd bolup

1653 kətərdi өzindin yaraoqsiz muhal
tusuldï kamuoq türlüg ixkə tükəl

1654 kutuldï əlig kətti əmgəkləri
bodun asoqï arttï yənip yükləri

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

A65

1655 əlig ündədi bir kün өgdülmixig
anar səzlədi səz ukup bilmixig

1656 əlig aydï əmdi əxit ay ooqul
səz aytur өzüm sən mana tut kөnül

1657 ayu bər kixikə tusulur kayu
kayu ol tususï mana ay sayu

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1658 yanut bərdi өgdülmix aydï ay bəg
bilik ordusï ay kixilərdə yəg

B129

1659 kixikə tusuloqu ikigü azun
kïlïnq ədgüsi ol kïlkï tüzün

1660 ikinqi üvut ol üqünqi kөni
bu üq nən bilə ər bulur kut küni

* * *

1652 ئىشلەدى ئوگدۇلمش راۋرۇس تۇرۇپ،
سەھەر-شام قايماستىن ۋاقتىنى تۇتۇپ.

1653 يوقاتتى ئوزىدىن يارامسزلىق ھال،
پۇتۇن ئىشقا بولدى يارامليق تۇگەل.

1654 قۇتۇلدى ئېلىگ، كەتتى غەم-ئەمگىگى،
خەلق نەپىنى ئاشتى، يېنىكلەپ يۇكى.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمشكە سوئالى

1655 ئېلىگ ئۇندەپ ئوگدۇلمشنى بىر كۇنى،
ئاڭا سوزلىدى ھەممە بىلگەننى.

1656 ئېلىگ ئېيتتى: ئەمدى ئىشت ئەي ئوغۇل،
سوز ئېيتاي ساڭا مەن، بۇڭا بەر كوڭۇل.

1657 كىشىگە پايدىلىق نەرسىلەر نىمە؟
نىچۇكتۇر پايدىسى، ساناپ بەرگىنە!

ئوگدۇلمشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1658 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمش دىدى: بېگىم،
سەن ئەلنىڭ ئۇزى، سەندە ھەممە بىلىم.

1659 كىشىگە نەپىلىك ھەر ئىككى جاھان—
ئېرۇر ياخشى خۇلق، ئەي ئىسىل خۇلق خان.

1660 ئىككىنچى ئۇياتتۇر، ئۇچىنچى كونى،
بۇ ئۇچتىن تاپۇر ئەر سائادەت كۇنى.

1661 ḳïlïnq əḍgü bolsa ḳamuoɣ həlḳ səvər
ḳïlïḳï kəni bolṣa tərkə aoɣar

1662 uvuṭ ol tïḍïoɣlï ḳamuoɣ tənṣizig
uvutsuzluḳ ərkə əḍi tənṣiz ig

1663 taḳï bir siliglik ḳïlïnqï kəni
ikigü azunda ḳutaḍur küni

1664 kənilik uvut ḥəm bu əḍgü ḳïlïnq
üqəgün biriksə bu buldï səvinq

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

C80
1665 yana aydï ə̣lig əxittim bu səz
tusulmaz ḳayu ol kixikə yavuz

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1666 yanut bə̣rdi əgdülmix aydï ə̣lig
bəgüləp bu səzkə yətürsü bilik

1667 kixikə tusulmaz tükəl yas ḳïlur
bu üq nəṇ turur kər ay ə̣lqi unur

1668 biri arḳuḳ ərsə bu ḳïlḳï yavuz
taḳï biri yaloɣan tüzər ərsə səz

1669 taḳï bir saran ol kixidə ə̣li
bu üq nəṇ üqəgü biliksiz tili

1670 kimiṇ bolsa arḳuḳ ḳïlïnqï otun
ixi barqa tətrü bolur tooɣsa kün

1661 قىلىغى ياخشىلارنى پۈتۈن خەلق سويەر،
خۇيى-پەيلى دۇرۇسلار تورگە چىقار.

1662 ناچار ئىشتىن توسار ئۇيات ھەر مەھەل،
ئۇياتسىزلىق ئەرگە تېگى يوق كېسەل.

1663 كىشى بولسا سىلىق، قىلىغى كونى،
بولۇر ئىككى دۇنيادا بەختلىك كۈنى.

1664 دۇرۇسلۇق، ئۇيات ھەم بۇ ياخشى قىلىق،
بىرىكسە بۇ ئۈچى بولۇر خۇشچىلىق.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

1665 يەنە ئېيتتى ئېلىگ: ئىشتىتىم بۇ سوز،
نىمەدۇر كىشىگە بىپايدا ياۋۇز؟

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىگكە جاۋابى

1666 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش دىدى: ئېلىگ،
بۇ سوزگە يۇگۇرتىۋۇن ئەقىل ھەم بىلىك.

1667 كىشىگە پايدىسىز، پۈتۈنلەي زىيان—
قىلۇر بۇ ئۈچ نەرسە، ئەي قۇدرەتلىك خان:

1668 بىرى كاجلىق ھەمدە قىلىقتا ياۋۇز،
يەنە بىرى يالغان قىلار بولسا سوز.

1669 بىرىدۇر بېخىللىق، كىشىن خار ئېتەر،
بۇ ئۈچ ئىش بىلىمسىز كىشىدىن كېلەر.

1670 كىشىكىم كاج ئولسا، قىلىغى يامان،
بولۇر ئىشى تەتۇر ئۇنىڭ ھەر زامان.

1671 qavïksa kim ərsə bu yaloqan tilin
savï bardï yalnuk ara sən bilin

B130
1672 saranlïkta ïnoqa nəgü bar aḍïn
tərer nən yəyüməz kalïr nən kəḍin

1673 nəgü tər əxitgil saranïoq bilik
ay qïroquy ay munlïoq ay tügmix əlig

1674 tərə bildin altun yəyü bilmədin
bu altun yïoqïp bir nəlük bərmədin

1675 ay dunya tərip sən yəyüməz kixi
yəgüqi anundï anuk tut axï

1676 ol üq nən kimin bolsa kəldi kutï
bu üq nən kimin bolsa yitti atï

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

1677 yana aydï əlig əxittim munï
takï bir səzüm bar ayu bər anï

1678 anadïnmu bilgə tooqar bu kixi
azu əgrənürmü yətilsə yaxï

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

C81
1679 yanut bərdi əgdülmix əlïg kutï
bilik həm ukux ol bu ərdəm atï

1680 biliksiz tooqar ol turu əgrənür
bilik bilsə ətrü kamuoq ix ənür

1671 كىمىكى ئاتالسا بۇ يالغان بىلەن،
يوقالماس ئۇ نامى، نە قىلىغان بىلەن.

1672 بېخىللىقتىن ئۇزۇن ياماق نىمە بار؟
يىمەستىن يىغار مال، كېيىن مال قالار.

1673 بېخىل ئۇزرە بىلىم نەدەر بۇنى ئۇق،
ئەي بەختسىز، بىچارە، ئەي قولى يۇمۇق؛

1674 يىغىش بىلدىك ئالتۇن، يىيىش بىلمىدىك،
يىغىپ ئالتۇن ئەلگە نىچۇن بەرمىدىك؟

1675 يىغىپ دۇنيانى ئەي يىمىگەن كىشى،
يىگۈچى تەييارلۇر، تەييارلا ئېشى.

1676 بۇ ئۇچ نەرسە كىمدە بولسا بەخت كېتەر،
بۇ ئۇچ نەرسە بىلەن ئېتىمۇ يۇتەر.

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

1677 يەنە ئېيتتى ئېلىگ: ئىشتىم بۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار دىگىن سەن ئۇنى.

1678 بىلىملىك تۇغۇلۇرمۇ ئانادىن كىشى،
ۋە يا ئۇگىنەمدۇ يېتىلسە يېشى؟

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1679 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش؛ ئېلىگ قۇتى،
بىلىم ھەم ئەقىل—بۇ پەزىلەت ئېتى.

1680 بىلىمسىز تۇغۇلار، يۇرۇپ ئوگىنۇر،
بىلىم بىلسە ئىشلار ئۇتۇغلۇق بولۇر.

1681 anadïn tooɣuɣlï biliksiz tooɣar
bilik өgrənür өtrü tөrkə aoɣar

1682 uḳux ol anï yalnuḳ өgrənmədi
tadu birlə ḳatlïp tөrütür iḍi

1683 uḳuxta aḍïn barqa ərdəmlərig
kixi өgrənür өtrü yətlür bilik

1684 səvïndï ə̣lig kөr əxitti bu sөz
ayur өz tiləkini buldï bu өz

1685 atasïn yitürdüm munukï ooɣul
ata ornï tuttï bulup əḍgü yol

B131
1686 bayatḳa xükür ḳïloɣu əmdi өküx
boḍunḳa tөrü ḳïloɣu əḍgü ülüx

A66
1687 baoɣïrsaḳ kөrür mən bu өgdülmixig
pütünlük bilə ḳïldï barqa ixig

1688 anar ma bu kün ḳïloɣu əḍgü yanut
ol əḍgü yanutïn bu bulsu anut

1689 nəgü tə̣r əxitgil kixi өḍrümi
kixi өḍrümi ḥəm boḍun kөḍrümi

1690 kixilik ḳïlurḳa kixilik anut
kixilik tənınqə tөrü ḳïl yanut

1691 wəfaḳa wəfa ol kixilik ḥəḳï
wəfa ḳïl kixi bol atïnnï bəḍüt

1681 ئانادىن تۇغۇلغان بىلمىسىز تۇغار،
بىلمىنى ئۇگىنىپ ئۇ تورگە چىقار.

1682 ئەقىلدۇر ئۇنى ئۇگىنەلمەس ئادەم،
تەبىەتكە قوشۇپ ياراتۇر ئىگەم.

1683 ئەقىلدىن بولەك بارچە ئەردەملىنى،
كىشى ئۇگىنىپ، ئاشۇرار ئىلمىنى.

* * *

1684 ئىشتىكەچ بۇ سوزنى سويۇندى خاقان،
دىدى: مەن تىلەگىم تاپتىم ئۇشبۇئان.

1685 ئاتاسىن يۇتۇردۇم، مانا بۇ ئوغۇل—
ئاتا ئورنى تۇتتى، تىپىپ ياخشى يول.

1686 خۇداغا شۇكرىلە تىلىمنى بىزەي،
خەلقلەرگە ياخشى قانۇنلار تۇزەي.

1687 كورەرمەن ئوگدۇلمىشنى كوپ مىھرىۋان،
دۇرۇسلۇق بىلەن قىلدى ئىشنى هامان.

1688 قىلايكىم، ياخشىلىق جاۋاپ ئۇچۇن بىر،
بۇ ياخشى جاۋاپقا ئۇ بولسۇن هازىر.

1689 نەدەيدۇ ئىشتىكىن مۇمتاز[120] كىشىلەر،
خەلق ئىچرە خىل ۋە ساز كىشىلەر:

1690 كىشىلىكنى قىلسا كىشىلىكنى قىل،
كىشىلىك تىڭىچە جاۋاپ ئەيلەگىل.

1691 ۋاپاغا ۋاپا ئۇ كىشىلىك هەققى،
ۋاپا قىل، چىقار ئات، كىشىلىكنى قىل.

* * *

C82

1692 küniṇə aoɣïrladï ə̣lig anï
ḳamuoɣ ə̣lkə toldï kər atï üni

1693 boḍunda bəḍük boldï bəlgü nixan
azunda qavï bardï əḍgü du'an

1694 uluoɣ boldï ə̣x tux ara bəlgülüg
bəḍük boldï bəglər ara bu külüg

1695 kənül til kiqig tuttï ḳïlḳï oṇay
yaraxtï ḳamuoɣ birlə kəqti kün ay

1696 kənül ḳoḍḳï tuttï tilin səz süqig
boḍunuoɣ isitti taxioɣ ḥəm iqig

1697 adax ḳoldax ərdəx tutundï ḳalïn
adax ḳoldax ol ərkə arḳa bilin

1698 kimiṇ bolsa ḳoldax adaxï təlim
anïṇ arḳasï bək ḳaya ol yalïm

1699 kimiṇ arḳasï bolsa küqlüg bolur
bu küqlüg kixi ḳutḳa tüplüg bolur

1700 nə əḍgü bolur ḳutḳa ḳoḍḳï kənül
nə kərklüg bolur bilgə bolsa amul

1701 yə̣mə yaḳxï aymïx bu əglüg kixi
kim əglüg səzin tutsa ə̣tlür ixi

B132

1702 kimiṇ birlə dəwlət yaraxsa kəlip
kənül ḳoḍḳï tutoɣu kiqiglik ḳïlïp

* * *

1692 ئېلىگ قەدىرلىدى ئۇنى كۆنمۈ-كۆن،
يېيىلدى نامۇ-ئاتى ئەلگە پۈتۈن.

1693 ئەل ئىچرە بۇيۇدى بەلگۈ-نىشانى،
دۇنيا بىرلە داڭقى تۈتتى جاھانىنى.

1694 ئۇلۇغ بولدى تەختۇش ئارا بەلگۈلۈك،
ھەم بەگلەر ئارامۇ ئاتالدى بۇيۇك.

1695 كوڭۈل، تىل كىچىك تۈتىتى، قىلىغى ئوڭاي،
ياراشىپ جىمى بىرلە، كەچتى كۈن-ئاي.

1696 كىچىك دىل ۋە شىرىن بولۇپ تىل-سوزى،
ئىستىتى ئەلنى ئىچى-تېشىدا ئوزى.

1697 ئاداش-دوست ۋە قولداش تېپىپ تۈتىتى كوپ،
ئاداش-قولداش ئارقا تايانچ، ئەرگە خوپ.

1698 ئاداش ۋە قولدىشى كىمنىڭ تولادۇر،
ئۇنىڭ ئارقا يولەگىسى چىڭ قىيادۇر.

1699 يولەك كىمدە بولسا ئۇ كۈچلۈك بولۇر،
بۇ كۈچلۈك كىشىگە بەخت توپلۇنۇر.

1700 نە ياخشى بولۇر بەختكە كەمتەر كوڭۈل،
نە كوركلۈك ئالىمغا ياۋاش بولسا ئول.

1701 ئەجەپ ياخشى دەپتۇ بۇ ئاقىل كىشى،
كىم ئاقىل سوزىن تۈتسا تۈزىلەر ئىشى:

1702 بۇ دەۋلەت كىم بىلەن ياراشسا كېلىپ،
توۋەن تۈتقاي ئوزىن كىچىكلىك قىلىپ.

1703 kəlir ərsə dəwlət kixikə külə
tutup bərkləgüsi kiqiglik bilə

1704 kəqüt təg bolur qut tüpi həm təzi
kəŋül qoḍqïsï ol anïŋ yïldïzï

1705 nə əḍgü bolur qoḍqï alqaq kixi
nə kərklüg bolur kündə əṭlür ixi

1706 uluɣsïɣ küvəz kür kixi ol turï
küniŋə qoḍï ol küvəzlik qurï

1707 qamuɣqa yaraxur bu qut ursa yüz
uquxluɣqa artuq yaraxur kəḍ uz

C83
1708 muŋar məŋzər əmdi bu bəytig okï
okïɣïl uqa bar ay əlgi akï

1709 biliksizkə dəwlət yaraxsa kəlip
bilikligkə artuq yaraxur bilip

1710 biliksiz bilə tursa dəwlət qalï
biliklig bilə turɣa tüplüg ərip

1711 biliksiz bəḍük bolsa dəwlət bilə
biliklig bəḍükrək kü qav at bilə

1712 biliksizkə dəwlət kəlir ərsə qut
turumaz bu dəwlət anïŋ birlə püt

1713 munukï bu səzkə tanuq kəldi səz
okïɣïl munï sən aya kəŋli tüz

1714 kəlir qut kixikə aɣïrlar anï
siŋər ol aɣïrlïq yorïsa kəni

1703 كېلۇر بولسا دەۋلەت كىشىگە كۆلۈپ،
تۇتۇپ چىك بېكىتىۋىن كىچىك دىل بولۇپ.

1704 كوچ ئاتىتەك بولۇر بەخت تۇۋى-نېگىزى،
مۇلايىم، كوڭۇللۇك ئۇنىك يىلتىزى.

1705 نە ياخشى بولۇر كەمتەر مۇلايىم كىشى،
چىرايلىق بولۇر كۆندە تۇزەلۇر ئىشى.

1706 يوغانچى، تەكەببۇر تېتىقسىز بولۇر،
ئۇنى كىبرىسى كۆنمۇ-كۆن پەس قىلۇر.

1707 بۇ بەخت ئاچىسا يۇز ھەممىگە يارىشۇر،
ئەقىللىققا بەكمۇ گۈزەل قامىلىشۇر.

1708 بۇنا ئوخشار ئەمدى بۇ بىيتىنى ئوقى،
ئوقۇپ مەنىسىنى چۈشەن، ئەي سېخى:

1709 بىلىمسىزگە دەۋلەت يار ئاشسا كېلىپ،
بىلىملىككە ئارتۇق يار ئاشۇر بېرىپ.

1710 بىلىمسىز بىلەن تۇرسا دەۋلەت ئەگەر،
بىلىملىكلە تۇرغاي ئاساسنى سېلىپ.

1711 بىلىمسىز بۇيۇك بولسا دەۋلەت بىلە،
بىلىملىك زورىيار نام-شوھرەت بىلە.

1712 بىلىمسىزگە كەلسە گەر دەۋلەت ۋە قۇت،
بۇ دەۋلەت تۇرماس ھىچ ئۇنىك بىرلە، پۇت.

1713 بۇ سوزنىك گۈۋاسى مانا ئۇشبۇ سوز،
بۇنى سەن ئوقىغىن، ئايا كوڭلى تۇز:

1714 كېلەر بەخت كىشىگە، قەدىرلەر ئۇنى،
سىگار بۇ قەدىر ئاڭا، بولسا كونى.

1715 bolumsuzka dəwlət kəlü bərsə kut
ətər dəwlətin ol kəqürməz küni

* * *

1716 sïnadï kər əlig bu əgdülmixig
kənilik əzə buldï barqa ixig

B133
1717 aqïrladï anqa kətürdi ərü
uquzladï anqa yavuzrak kərü

1718 aqïrlïk ədində kixig sərmədi
uquzluk ədində tapuq kəsmədi

1719 əligkə yïxïq boldï kənli pütüp
aqï kaznakï bərdi ədgü tutup

1720 əmanət yüdürdi boyunka uluq
əmanət yüdər ərkə janïm yuluq

1721 ixin sürdi əgdülmix artuk kəni
küninə yakïn tuttï əlig anï

1722 aqa adra tuttï kamuq ixlərin
sakïxlïq bitip kodtï barqa barïn

A67
1723 küdəzdi nənin kəd əzin sakladï
tapïndï kayïrqa kïyïk kïlmadï

1724 nəgü tər əxitgil yətilmix yaxï
tirigliktə kïzrak pütün qïn kixi

C84
1725 aqïr nən kixikə bu altun kümüx
əzïn tutquqï ər kümüxtə kəsüx

1715 بولۇمسىزغا كەر كەلسە دەۋلەت ۋە بەخت،
تىپەر دەۋلىتىنى، كەچۈرمەس كۈنى.

* * *

1716 ئېلىگ ئوگدۇلمىشنى كوردى سىناپ،
پۇتۇن ئىشنى توغرا تاپتى قاراپ.

1717 قەدىرلىدى بەزى ئىگىز كوتۇرۇپ،
توۋەنلەتتى بەزى يامانـراق كورۇپ.

1718 قەدىرلەنسە، ئۇ ئەلنى رەنجىتمىدى،
خار ئولغاندا، ئۇ ئىشنى ئاقساتمىدى.

1719 ئېلىككە سۈپەر بولىدى سادىق بولۇپ،
غەزىنەنى باشقۇردى ياخشى تۇتۇپ.

1720 ئۇ ئالدى ئامانەت بويۇنغا يوغان،
ئامانەت تۇتقانغا پىدادۇر بۇ جان.

1721 ئىشىن سۈردى ئوگدۇلمىش ئارتۇق كونى،
يېقىن تۇتتى ئېلىگ ئۇنى ھەر كۈنى.

1722 ئوچۇق تۇتتى ئايرىم پۇتۇن ئىشنى ئۇ،
ھىساپلاپ تۇتتى پۇتۇپ بار-يوقىنى ئۇ.

1723 كۈزەتتى مالىن بەك، ئوزىن ساقلىدى،
خىزمەتتە قىلچىلىك ئەگرى بولمىدى.

1724 نىمە دەر ئىشتىكىن يېتىلگەن يېشى،
ھاياتتا كەم ئۇچرار ھەقىقى كىشى:

1725 كىشىگە قەدىرلىك بۇ ئالتۇن-كۈمۈش،
كۈمۈشتىن ئەزىز ئەرگە ئوزىنى تۇتۇش.

1726 kümüxkə ilinməgli yalnuk pütün
təgir qïn tükəl bu azunka kutun

1727 biliklig bilik bərdi bilkin kərə
kəni qïn kixi bolsa kəzkə sürə

1728 takï munda yəgrək ayur kər ukux
baoqïrsakka jan bərsə ərməz əküx

1729 kəni təp ayurlar kayu ol kəni
kənilik kïlïoqlï əmanət küni

1730 ərəndə kayu ol tükəl ərtəgü
kəni ərsə kïlkï anï ər təgü

1731 kixidə kayu ol kixi əggüsi
akï əggüsi ol saran səkgüsi

1732 apa ooqlanïn kərsə munluoq təgü
pütün kün tərer nən bulumaz yəgü

B134
1733 kayu yügrü tïnmaz azun təzginür
kayu jan yuluoqlar tənizkə kirür

1734 kayu taoq kazar kərsə tüplür kayaoq
kayu yər kulaqlayu yügrür yadaoq

1735 kayu art axar kər əgüzlər kəqər
kayu yər kazar suv kuduoqda iqər

1736 kayusï qərikdə kïlïq baldu yər
kayusï turada yuluoqda karïr

1737 kayu ooqrï təvlig karakqï kunuk
kayusï basïmqï əlütqi kïruk

1726 ئوزىنى كۆمۈشكە ئىلىندۇرماس ئەر
جاھاندا تولۇق چىن بەختكە يېتەر.

1727 بىلىملىك بىلىم بىرلە بەردى ئوگۈت،
دۇرۇس، چىن كىشى بولساڭ، كوزۇڭگە سۈرت.

1728 ئەقىل ئېيتتى خوپراق مۈشۈ توغرۇلۇق،
كويۇمچانغا جان بەرسە كەتمەس ئوشۇق.

1729 دۇرۇس دەپ ئاتالغان دۇرۇسلار قېنى،
دۇرۇسلۇق قىلىشتا ئامانەت كۈنى؟

1730 تولۇق ئەر قايسى ئۇ، ئۇنى بىلگۈلۈك،
قىلىغى دۇرۇس بولسا ئەر دىگۈلۈك.

1731 كىشىنىڭ نىچۈكى ئەلدە ماختىلۇر،
سېخىلەر ماختىلار، بېخىل سوكۈلۈر،

1732 ئادەم ئوغلى بەكمۇ بىچارە ئېرۇر،
پۈتۈن كۈن يىغار مال، يىيىلمەي قالۇر.

1733 بىراۋلار يۈگۈرۈپ جاھان ئايلىنۇر،
بىرى جان پىدالاپ، دېگىزگە كىرۇر.

1734 بىراۋلار قازار تاغ-قىياغا چۈشۈپ،
بىراۋ يەر غولاچلار يالاڭياق بولۇپ.

1735 بىراۋلار ئېشىپ تاغ، دەريالار كېچەر،
بىراۋ يەر قېزىپ، سۇ قۇدۇقتىن ئىچەر.

1736 بىراۋلار ئۇرۇشتا قىلىچ-پالتا يەر،
بىرى قەلئە ساقلاپ قېرىپمۇ كېتەر.

1737 بىرى ئوغرى، مەككار، ئالدامچى، قاتىل،
بىرى باسمىچى، قاراقچى، قىرغىنچى، بىل.

1738 bu əmgək nəqə booqzï əgni üqün
tərər nəŋ yəməz əlsə əmgər küqün

1739 bu barqa biliksiz kixi qïlqï ol
biliksiz kixilər tükəl yïlqï ol

1740 bayatqa pütügli biliklig kixi
təgürmix əḍində tükəl yər axï

C85

1741 nəgü tər əxitgil uquxluoq amul
yorïoqlï tïnïoqlï küḍəzqisi ol

1742 kərək yat kərək dunya təzgin yügür
nəgü ərsə qismət saŋa ol təgür

1743 küŋül til kəni tut ay bilgə bəgü
saŋa əksüməgəy əḍində yəgü

1744 bu baylïq tiləsə azun əḍgüsi
kənilik bilə ol aniŋ buloqusï

1745 taqï bir azunuoq bulayïn təsə
kənilik pütünlük bilə qol usa

1746 yəmə yaqxï aymïx əgi yətmix ər
kənilik bilə bu azun tutmïx ər

B135

1747 bu dunyada baylïq tiləsə əzûŋ
kəni bol kənilik əzə tut səzüŋ

1748 taqï bir azunuoq tutayïn təsə
kənilik bilə tut kəŋül til əzüŋ

1749 ay əlig kərü bar kixilər küni
nə kərklüg kəqər ol yorïsa kəni

1738 بۇ زەخمەت تامامەن كىيىم-گال ئۈچۈن،
يىغار مال، يىمەس، ئولسە قىينار كۈچۈن.

1739 بۇ ھەممە بىلىمسىز كىشى قىلقى ئول،
بىلىمسىز كىشىلەر پۈتۈن يىلقى ئول.

1740 خۇداغا ئىشەنگەن بىلىملىك كىشى،
ئۇلۇشى بويىچە تولۇق يەر ئېشى.

1741 ئىشتىكىن ئۇ تەمىكىن، ئاقىل نىمە دەر،
پۈتۈن جانى بارنى كۈزەتكۈچى ئەر:

1742 خاھى يات، خاھى دۇنيا ئايلان، يۈگۈر،
نىمە بولسا قىسمەت، ساڭا شۇ تېگۈر.

1743 دۇرۇس تۇت، ئەي ئالىم دىلىڭ ۋە تىلىڭ،
كېمەيمەس ۋاقىتدا رىزق-يىمىگىڭ.

1744 تىلەسە بۇ بايلىق جاھان ياخشىسى،
دۇرۇسلۇق بىلەن ئۇ ئۇنىڭ بولغۇسى.

1745 تاپاي ئۇ جاھاننى دىسە قايسى قۇل،
دۇرۇسلۇق، پۈتۈنلۈك بىلەن يۈرسۇن ئول.

1746 يانا ياخشى دەپتۇ ھۇشى يەتكەن ئەر،
دۇرۇسلۇق بىلەن بۇ جاھان تۇتقان ئەر:

1747 بۇ دۇنيادا بايلىق تىلىسەڭ ئوزۇڭ،
دۇرۇس بول، دۇرۇسلۇق ئۈزە قىل سوزۇڭ.

1748 تېخى ئۇ جاھاننى تاپايمەن دىسەڭ،
دىلىڭ ۋە تىلىڭنى دۇرۇس تۇت ئوزۇڭ.

1749 ئېلىگ، كور، كىشىلەر گەر ئولسا كونى،
نە كوركەم ئوتەر ئۇ نۇرلىنىپ كۈنى.

1750 kənilik pütünlük bilə qïl bu ix
kixilik bilə qïl qamuoɣ türlüg ix

* * *

1751 qopurdï qutï kündə əgdülmixig
sav aydï boḍunqa əxitti kixig

1752 əlig mə sïnadï qamuoɣ türlügün
pütünlük bilə buldï baqtï əgün

1753 pütün buldï əlig kər əgdülmixi
səziksiz kəni təp nəgü qïlmïxï

A68

1754 nəgü tər əxit əmdi bilgə əgə
biliksiz uqup əmdi boynuŋ əgə

1755 kərü baroɣu bəglər tapuoɣqï qulïn
tapïnduroɣu qulnï sïnayu ulïn

1756 bəginə yaraoɣlïoɣ kərünsə qulï
aŋar ətrü aqoɣu aoɣïrlïq yolï

C86

1757 tiləkqə bolur ix tapuoɣqï bəḍür
tapuoɣqï bəḍüsə bəg atï bəḍür

1758 əḍi yaqxï aymïx bu yaoɣma bəgi
qamuoɣ ixkə bilgi yətilmix əgi

1759 aya bəg ixig ix biliklikə bər
yaraoɣlïoɣ kəni tüz yorïoɣlïqa bər

1760 qayu bəg yaraoɣsizqa bərsə ixi
yaraoɣsïz əzi qïldï qïlmaz kixi

1761 bayat kimni ərsə kətürsə qutun
aŋar ixqi bərür yaraoɣlïoɣ pütün

1750 دۇرۇسلۇق ۋە پاكلىقنى سەن ئەيلە ئەش،
كىشىلىك بىلەن قىل پۇتۇن تۇرلۇك ئىش.

1751 ئۇنى[121] قىلدى ئۇستۇن بەخت كۇنسايىن،
بىرىپ خەلققە بۇيرۇق، ئىشتىتى سوزىن.

1752 ئىلىگ ھەر شەكىلدە سىندى ئۇنى،
كامالەتتە كوردى جىمى يىقىنى.

1753 ئىشەندى ئوگدۇلمىشكە ئىلىگ تولۇق،
دۇرۇسلۇقتا خۇلقىن كورۇپ كىمى يوق.

1754 ئىشتىكىن بىر ئالىم، دانا نىمە دەر،
ئۇقۇپ ئەگ بويۇننى، ئايا جاھىل ئەر:

1755 خىزمەتچى قۇلىن بەگ كورۇپ تۇرغۇلۇق،
خىزمەتتە ئاساسلىق سىناق قىلغۇلۇق.

1756 بىگىگە يارامليق كورۇنسە قۇلى،
ئىچىلغاي ئۇنىڭغا ئەزىزلىق يولى.

1757 ئىش ئولسا تىلەكتەك، خىزمەتچى بۇيۇر،
خىزمەتچى چوڭايسا بىگى نام ئالۇر.

1758 پۇتۇن ئىشقا ئەقلى، بىلىمى يەتكەن—
بۇ ياغما[122] بىگى بەكمۇ ياخشى دىگەن:

1759 ئايا بەگ ئىشىڭنى ئىش بىلگەنگە بەر،
يارامليق، دۇرۇس، تۇز، يۇرەكلىككە بەر.

1760 قايۇ بەگ يارامسىزغا بەرسە ئىشى،
يارامسىز ئۇزى ئۇ، نە باشقا كىشى.

1761 كوتەرسە خۇدا ھەر كىشى بەختىنى،
بىرەر بىر يارامليق پۇتۇن ئىشچىنى.

B136

1762 kətürmixni ilmək tiləsə yana
aṇar ixqi bạrür yarutmaz künə.

1763 yətər ol biliksiz barïr bu otun
ixi barqa buzlur ḳopar kək tütün

* * *

1764 aoqïrladï ạlig kər əgdülmixig
ïnandï aṇar bạrdi yumoqï ixig

1765 ḳamuoq ạlkə ḳildï kər əlgi uzun
uzun boldï əlgi yorïḳ til səzün

1766 ayaoq bạrdi tamoqa at üstəm kəḍüt
aoqïrladï axru tükəl boldï ḳut

1767 əküx əḍgü yarlïoq tümən əḍgü səz
ạlig yarlïḳadï yaḳïn boldï əz

1768 ḳapuoqdaḳï ər at kiqig ya uluoq
taṇuḳ tuttï barqa ḳilïp jan yuluoq

1769 ḳamuoq ixqi barqa kəründi kəlip
tapuoq tozoqu birlə nəṇ artut ḳilïp

1770 uru bardï əgdülmix əḍgü tərü
aoqïrladï təgmə kixisin kərü

1771 bodundïn kətürdi ḳamuoq küq basïnq
əzindin ḳạtərdi yaraoqsïz ḳilïnq

1772 tüzüldi tərü ḥəm ạtildi ạli
ạlig inqkə təgdi bəkip ạl ulï

1762 چۈشۈرمەكچى بولسا كوتەرگەننى گەر،
ئاڭا بىر يالجىماس خىزمەتچى بېرەر.

1763 بۇ نادان بىلىمسىز يېتەكلەپ بارار،
بۇزۇلۇر ئىشى، كوك تۈتۈنلەر قوپار.

* * *

1764 قىلىپ ئوگدۈلمىشكە خاقان ئېھتىرام،
ئىشىنىپ ئۇڭا ئىشنى بەردى تامام.

1765 پۈتۈن ئەلگە قىلدى ئۈزۈن قولىنى،
ئۈزۈن قولى ئەتىتى راۋان تىلىنى.

1766 بېرىپ تامغا، ئۈنۈۋان، قوشۇن، ئات ۋە تون،
تولا ياخشى كوردى، بەخت بولدى پۈتۈن.

1767 تولا ياخشى سوز بىرلە يارلىقلىرىن—
ئېلىگ بەردى، ئوگدۈلمىش بولدى يېقىن.

1768 سارايدىكى خادىم كىچىك يا ئۇلۇغ،
ئاڭا سۈندى سوغات قىلىپ جان يۇلۇغ[123].

1769 خادىملەر پۈتۈنلەي كورۈندى كېلىپ،
ئۈنى قۇتلىدى نەرسە تارتۇق قىلىپ.

1770 بۇ ئوگدۈلمىش ئورناتتى ياخشى قانۇن،
قاراپ هورمەت ئەتتى كىشىسىن پۈتۈن.

1771 زۇلۇمنى كوتەردى خەلق ئۈستىدىن،
يوقاتتى يارامسىز قىلىق ئوزىدىن.

1772 تۈزۈلدى قانۇن هەم يېتىلدى ئېلى،
هوزۇرلاندى ئېلىگ، چىڭىپ ئەل ئۈلى.

C87

1773 səvigli təlim boldï səvməz yaoqï
ǫlin qoḍtï qaqtï süzüldi tooqï

1774 qutuldï ǫlig qïldï inqin səvinq
yətildi tiriglik bu buldï avïnq

1775 bu yanlïoq asïoqlar bilikdin kəlir
uquxluoq biliklig siligdin kəlir

1776 qalï ögməgü ol uquxluoq kixig
nətəg yǫrməgü bu uquxsuz ixig

B137

1777 uquxluoq ixi barqa ülgülüg ol
biliksiz ixi barqa təlgülüg ol

1778 nə əḍgü yaraxur uquxluoqqa qut
ya əḍgü qïlïnqlïoq bilikligkə püt

1779 nəgü tǫr əxitgil ïla bəg səzi
səzi mə'nisi ol səzünqkə təzi

1780 biliksizkə dəwlət kəlür ərsə qut
boḍun barqa buzlur bolur ǫlkə yut

7181 uquxluoqqa təgsə aḍïn bəgliki
ǫlin inqkə təgrür bu bir səzkə püt

* * *

1782 ǫlig inqkə təgdi yarudï küni
bayatqa xükür qïldï ögdi anï

1783 kəzin kəkkə tikti kətürdi əlig
ayur ay iḍim sən bǫrigli bilik

1773 كوپەيدى سويگۈچىلەر، ئۇ سويمەس يېغى—
قويۇپ ئەلنى قاچتى، سۈزۈلدى توغى[124].

1774 قۇتۇلدى ئېلىگ غەمدىن، تاپتى ھوزۇر،
ھايات ياشنادى، بولدى راھەتتە تۇرۇر.

1775 بۇ خىل پايدىلار كىم، بىلىكتىن كېلۈر،
ئەقىللىق، بىلىملىك، زېرەكتىن كېلۈر.

1776 نىچۈك ماختىنىلماس ئەقىللىق كىشى،
نىچۈك ئەيىپلەنمەس ئەقىلسىز ئىشى.

1777 ئەقىللىق ئىشى ئۇ ئولچەملىك بولۇر،
بىلىمسىز ئىشنى چۈۋالچاق قىلۇر.

1778 نە ياخشى ياراشۇر ئەقىللىققا قۇت،
ئەي ياخشى قىلىقلىق بىلىملىككە پۇت.

1779 نىمە دەر ئۇ ئىلى بېگى ئاڭلىغىن،
بۇ سوز مەنىسىن سوزگە ئۇل ئەيلىگىن:

1780 بىلىمسىزگە كەلسە دەۋلەت بىلەن قۇت،
پۇتۇن خەلق بۇزۇلۇر، بولۇر ئەلگە جۇت.

1781 ئەقىللىققا تەگسە بىر ئەل بەگلىگى،
بېرەر ئەلگە ھوزۇر، مۇشۇ سوزگە پۇت.

* * *

1782 راھەتلەندى ئېلىگ يوردى كۈنى،
خۇداغا شۈكۈر قىلدى ماختاپ ئۇنى.

1783 كوزىن كوككە تىكتى، كوتەردى ئىلىگ،
دىدى: ئى ئىگەمسەن، بېرەرسەن بىلىك.

1784 bilik bạrdiṇ ạlkə əlig bạrdiṇ ərk
kənilik əzə tut kəṇül bolsu bərk

1785 sən ək bạr maṇa küq ḳamuoɣ əḍgükə
əlig asraḳïlar yükin yüḍgükə

* * *

A69
1786 qïoɣayḳa ülədi əküx nəṇ tavar
kəṇül tüzdi rəbḳa ḳamuoɣdïn sïṇar

1787 tirildi bu yaṇlïoɣ səvinqin kün ay
təzü ạl ḳarasï tükəl boldï bay

C88
1788 kixi əḍrümi kər bu yaṇlïoɣ bolur
ạsizim bu yaṇlïoɣ kixilər əlür

1789 məṇilig boḍun kim bu yaṇlïoɣ bəgi
məṇəlig bəg ol ḳolsa boḍnï yạgi

B138
1790 ạsiz əḍgülər əlsə toprak bolur
nəqə bolsa toprak kər atï ḳalur

ẠLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

1791 ạlig bir kün oldurdï yalṇuz əzi
bu əgdülmixig ündəp aydï səzi

1792 ayur ay əgdülmix bak əmdi maṇa
ataṇ əmgəki kirmədi bir saṇa

1793 ataṇ əldi ḳaldïṇ sən oɣlan kiqig
kiqigkə bəḍüktin bolur yol kəqik

1784 هوكۇمران قىلدىك كۇچ بېرىپ ھەم بىلىم،
دۇرۇسلۇق ئۇزە تۇت، چىڭسۇن دىلىم.

1785 قۇۋۋەت بەر، جىمىكى ياخشىلىق قىلاي،
بۇ ئەلنىڭ يۇكىنى يۇدگۇچى بولاي.

* * *

1786 ئۇلەشتۇردى يوقسۇلغا كوپ مال بولۇپ،
دىلىن بەردى ھەققە ھەممىدىن ئۇزۇپ.

1787 ياشىدى مۇشۇنداق سويۇنچتە كۇن-ئاي،
ئاۋام خەلق ئومۇمەن پۇتۇن بولدى باي.

1788 كىشىنىڭ خىلى، كور، بۇ ياڭلىغ بولۇر،
ئىستىكىم، مۇشۇنداق كىشىلەر ئولۇر.

1789 بەگ ئولغاندا شۇنداق، تاپار بەخت خەلق،
بەختلىك خان تىلەر ئەلگە ياخشىلىق.

1790 يامان-ياخشى ئولسە، ئۇ تۇپراق بولۇر،
نىچە بولسا تۇپراق، كور، ئاتى قالۇر.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

1791 ئېلىگ بىر كۇن ئولتۇردى يالغۇز ئوزى،
قىچقاردى ئوگدۇلمىشنى، قىلدى سوزى.

1792 دىدىكىم: قارىغىن ئوگدۇلمىش ماڭا،
ئاتاڭ ئەمگىگى سىڭمىدى بىر ساڭا.

1793 ئاتاڭ ئولدى، قالدىڭ سەن ئوغلان كىچىك،
كىچىككە بۇيۇكتىن بولۇر يول كىچىك.

1794 ätaŋ өgrətümədi ərdəm bilik
təgümədi məndin yəmə өk əlig

1795 nətəg mət yumïttï bu ərdəm saŋa
ayu bərgil əmdi munï sən maŋa

ӨGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1796 yanut bərdi өgdülmix aydï əlig
uzun kəq yaxasu bu üstəŋ əlig

1797 bayat kimkə bərsə 'inayət ülüg
tiləkkə təgir boldï atlïoq külüg

1798 muŋar məŋzətü aydï türkqə məŝəl
baxïnda kəqürmix bu kөkqin saḳal

1799 bayat fəzlï birlə bəḍür ol kixi
tiləkin bulur kündə ətlür ixi

1800 bayat bərmixin həlḳ tïḍumaz küqün
yaoqïz yər yaxïl kөk tərilsə өqün

B139
1801 bayattïn kərək barqa ixkə yөlək
anïn bulsa өtrü kixi өz tilək

1802 yana ma ay əlig ata alḳïxï
oоqulḳa təgir ol səvinqi tuxï

C89
1803 atam ḳïldï ərdi kөr əḍgü du'a
du'a birlə təgdim bu yərkə aoqa

1804 əligni səbəb ḳïldï ərklig iḍim
bu ərdəm bilikdin turu ḳalmadïm

1794 ئاتاڭ ئۈكتەلمىدى ئەردەم-ئىلىم،
ساڭا مەنمۇ ھىچ بىر يارىدەم قىلمىدىم.

1795 قەيەردىن يىغىلدى بۇ ئەردەم ساڭا؟
سەن ئەمدى ئېيتىپ بەر بۇ گەپنى ماڭا.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىكىگە جاۋابى

1796 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش دىدى: خاقان—
ياشىسۇن غالىپلىق بىلەن كوپ زامان.

1797 خۇدا كىمگە قىلسا ئىنايەت نەسىپ،
تاپار ئات-شوھرەت تىلەككە يېتىپ.

1798 بۇڭا ئوخشۇتۇپ ئېيتتى تۈركچە ماقال،
كوپ ئىشلار بېشىدىن ئوتكەن ئاقساقال:

1799 خۇدا پەزلى بىرلە چوڭايغاي كىشى،
تاپار كۈندە مەقسەت، تۈزۈلۈپ ئىشى.

1800 كۈچەپ خەلق توسالماس خۇدا بەرگىنىن،
ئوچ ئالماق بولسىمۇ ئاسمانۇ-زىمىن.

1801 خۇدادىن كېرەك ھەممە ئىشقا يولەك،
خۇدادىن تاپار كىشى بارلىق تىلەك.

1802 ئاتا ئالقىشىدىن ئوغۇل، ئەي خاقان،
چومۇلۇر خوشاللىققا ھەر بىر زامان.

1803 خەيىرلىك دۇئا قىلغان ئىكەن ئاتام،
دۇئا بىرلە تەگدى ماڭا بۇ ماقام.

1804 ئېلىگنى سەۋەپ قىلدى قادىر ئىگەم،
قۇرۇق قالمىدىم پەزىل، بىلىمدىن ھەم.

1805 əlig urdï ąlig mąni əḍlədi
bolu bąrdi əvrən əzüm yoḳladï

1806 külə baḳsa bəglər kimi əḍləsə
ava yïoɣlur arzu kərək ol yąsə

1807 kixi kəṇli baoɣ ol yaxaroɣu suvï
bu bəglər səzi birlə əḍgü savï

1808 ḳayu baoɣḳa təgsə suv əksümədin
qąqək yazlur anda tümən tü yïḍïn

1809 bəgi yarlïoɣï bolsa əḍgü səzə
ḳulï kəṇlï yüksər yazar ḳax kəzə

1810 ḳalï bolmasa əḍgü yarlïoɣ tilin
yaxarmïx qąqəklər ḳurïr tərk bilin

1811 bayat fəẓlï ḳoloɣu kərək ḳul ḳamuoɣ
bayat fəẓlï bolsa aqïldï ḳapuoɣ

A70
1812 muṇar məṇzətü aydï xa'ir bu səz
munï uḳoɣïl əmdi aya əḍgü əz

1813 bayat fəẓlï birlə aoɣïrlar ḳuluoɣ
bilik ḳapoɣï aqlur oṇarur yoluoɣ

1814 bilik bilsə kündə ḳutaḍur küni
nəqə mə kiqig ərsə bolur uluoɣ

ąLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

1815 yana aydï ąlig ay əgdülmixə
bilik bilgüqilər nətəg bilmixə

1805 خاقان ئىزدىتىپ مېنى ئىززەتلىدى،
پەلەك باقتى، ئورنۇممۇ ئىگىزلىدى.

1806 كۆلۈپ باقسا، خان كىمنى ئىززەتلىسە،
يېتەر ئارزۇغا، قەدرىن بىلەلىسە.

1807 كىشىنىڭ دىلى باغ، ياشارتقۇچ سۈيى—
ئېرۇر بەگنىڭ نەسىھەت ھەم ياخشى سوزى.

1808 قايۇ باققا كىرسە سۇ گەر ئوكسىمەي،
تۇمەن خىل خۇشپۇراق چىچەك گۈللىگەي.

1809 بېگى يارلىغى بولسا ياخشى سوزى،
ئوسۇپ دىلى قۇلنىڭ، ئېچىلۇر يۈزى.

1810 ئەگەر بەرمىسە ياخشى يارلىق تىلى،
ياشارماي چىچەك، تېز قۇرۇيدۇ گۈلى.

1811 ئەگەر قۇل ئىستەسە خۇدا رەھمىتىن،
ئېچىلغاي ئىشكىلەر ئۇنىڭ پەزلىدىن.

1812 ئېيتتى سوز بىر شائىر بۇگا ئوخشۇتۇپ،
ئى ياخشى كىشى سەن بۇنى بىل ئۇقۇپ:

1813 ئەگەر تەگرى قۇلنى قەدىرلىك قىلۇر،
بىلىم ئىشىگى ئېچىلۇر، يولى ئوگىشىلۇر.

1814 تاپۇر بەخت كۇنسايىن بىلىم بىلسە ئەر،
كىچىك بولسىمۇ، ئورنى كاتتا بولۇر.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

1815 يانا ئوگدۇلمىشكە ئېيتتى ئېلىگ:
بىلگۈچى نىچۇك قىلىپ بىلدى بىلىك؟

1816 kixi өgrənipmü bolur ol bөgü
azu tadu birlə toƣarmu tągü

ӨGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

C90
1817 yanut bąrdi өgdülmix aqtï tilin
ayur mən urayïn bu sөzkə ulïn

1818 tөrütürdə bąrsə bayat өg kөŋül
tükəl mayə buldï bilikkə oƣul

B140
1819 küniŋə tənəḍür turu өglənür
nəgüni tiləsə bilür өgrənür

1820 bilikkə təgir өtrü bilgə bolur
bu bilki bilə asoƣï əlkə tolur

1821 tөrütür өḍində kөŋül bąrməsə
tiləkkə təgüməz bu anda basa

1822 taḳï bir səbəb ḳolsa oƣlan bilik
kiqigdə təgürgü bilikkə əlig

1823 kiqig oƣlan ərkən bilik өgrənür
uluƣ bolsa өtrü tiləkkə təgür

1824 bilik ərdəm əḍgü ḳilïnq ya ḳilïḳ
kixi өgrənür өtrü tüzlür yorïḳ

1825 bilik tut ya ərdəm kixi өgrənür
məgər bu uḳux ol tadudïn өnür

1826 muŋar məŋzətü kəldi türkqə məŝəl
oḳïƣïl munï sən asïƣ өzkə al

1816 كىشىلەر بولۇرمۇ ھېكىم ئۇگۇنۇپ،
بولۇرمۇ تەبىي ياكى تۇغۇلۇپ؟

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىكىكە جاۋابى

1817 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش، ئاچتى تىلىن،
دىدىكىم، قويىاي مەن بۇ سوزنىڭ ئۇلىن.

1818 يارانىشتا بەرسە خۇدا ئەقىل-كوڭۇل،
تاپۇر دەسمايىنى بىلىككە ئوغۇل.

1819 ئوسەر كۇنمۇ-كۇن، ئەقلى كامىللىنۇر،
نىمىكى خالىسا شۇنى ئۇگىنۇر.

1820 يېتىپ ئاخىر بىلىمگە، ئالىم بولۇر،
بۇ ئىلمى بىلە ئەلگە پايدا تېگۇر.

1821 يارانقان چېغىدا ئەقىل بەرمىسە،
يېتەلمەس تىلەككە ھەر نە ئەيلىسە.

1822 يەنە بىر شەرت: ئىلىم تىلەسە ئوغۇل،
كىچىك چاغدا قويغاي بىلىمگە كوڭۇل.

1823 كىچىك چاغدا ئىنسان بىلىم ئۇگىنۇر،
چوڭايسا ئۇنىڭلە تىلەككە يېتۇر.

1824 پەزىلەت، بىلىم ھەم ياخشى خۇي-پېىل،
ئۇگەنسە، تۇزىلەر كىشى خۇلقى، بىل.

1825 بىلىم يا پەزىلنى كىشى ئۇگىنۇر،
مەگەركىم، ئەقىل ئۇ، تەبىي بولۇر.

1826 كېلۇر بۇڭا ئوخشاپ تۇركچە ماقال،
ئوقۇپ سەن، ئوزۇڭگە بۇندىن پايدا ئال:

1816 kixi өgrənipmü bolur ol bөgü
azu tadu birlə toƣarmu tągü

ӨGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

C90
1817 yanut bąrdi өgdülmix aqtï tilin
ayur mən urayïn bu sөzkə ulïn

1818 tөrütürdə bąrsə bayat өg kөŋül
tükəl mayə buldï bilikkə oƣul

B140
1819 küniŋə təŋəḍür turu өglənür
nəgüni tiləsə bilür өgrənür

1820 bilikkə təgir өtrü bilgə bolur
bu bilki bilə asƣï əlkə tolur

1821 tөrütür өḍində kөŋül bąrməsə
tiləkkə təgüməz bu anda basa

1822 takï bir səbəb ḳolsa oƣlan bilik
kiqigdə təgürgü bilikkə əlig

1823 kiqig oƣlan ərkən bilik өgrənür
uluƣ bolsa өtrü tiləkkə təgür

1824 bilik ərdəm əḍgü ḳilïnq ya ḳilïḳ
kixi өgrənür өtrü tüzlür yorïḳ

1825 bilik tut ya ərdəm kixi өgrənür
məgər bu uḳux ol tadudïn өnür

1826 muŋar məŋzətü kəldi türkqə məŝəl
oḳïƣïl munï sən asïƣ өzkə al

1816 كىشىلەر بولۇرمۇ ھېكىم ئۇگۇنۇپ،
بولۇرمۇ تەبىئى ياكى تۇغۇلۇپ؟

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىكىكە جاۋابى

1817 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش، ئاچتى تىلىن،
دىدىكىم، قويۇپ مەن بۇ سوزنىڭ ئۈلىن.

1818 يارانتىشتا بەرسە خۇدا ئەقىل-كوڭۈل،
تاپۇر دەسمايىنى بىلىككە ئوغۇل.

1819 ئوسەر كۇنمۇ-كۇن، ئەقلى كامىللىنۇر،
نىمىكى خالىسا شۇنى ئۇگىنۇر.

1820 يېتىپ ئاخىر بىلىمگە، ئالىم بولۇر،
بۇ ئىلمى بىلە ئەلگە پايدا تېگۇر.

1821 يارانقان چېغىدا ئەقىل بەرمىسە،
يېتەلمەس تىلەككە ھەر نە ئەيلىسە.

1822 يەنە بىر شەرت: ئىلىم تىلەسە ئوغۇل،
كىچىك چاغدا قويغاي بىلىمگە كوڭۈل.

1823 كىچىك چاغدا ئىنسان بىلىم ئۇگىنۇر،
چوڭايسا ئۇنىڭلە تىلەككە يېتۇر.

1824 پەزىلەت، بىلىم ھەم ياخشى خۇي-پېىل،
ئۇگەنسە، تۇزىلەر كىشى خۇلقى، بىل.

1825 بىلىم يا پەزىلنى كىشى ئۇگىنۇر،
مەگەركىم، ئەقىل ئۇ، تەبىئى بولۇر.

1826 كېلۇر بۇڭا ئوخشاپ تۇركچە ماقال،
ئوقۇپ سەن، ئوزۇڭگە بۇندىن پايدا ئال:

1827 kixi egrənür bilki artar ekük
nəqə egrənip ukşa bolmaz ukux

1828 bayattïn ərür bu ukux boloqusï
tadu birlə kirsə bolur bəlgüsi

1829 bayattïn 'əta ol ukux bəlgülüg
ukuxtïn bulur ər miŋ əḑgü ülüg

1830 kixidə uluoqrak ukuxluoq kixi
ukux boldï ərkə miŋ ərdəm baxï

1831 ukuxsuz kixini kixi tạməgü
nəqə səzləsə səz yạmə pütməgü

ẠLIG SUALI EGDÜLMIXKƏ

B141 C91
1832 yana aydï ạlig əxittim bu səz
takï bir səzüm bar ayïtoqu bu ez

1833 ukuxuoq aḑïrtïŋ bilikdə eŋi
nəgü təg turur ay səzüŋnüŋ oŋï

1834 nəgü ol ukux ornï kayda turur
kayudïn kopar kopsa kayda barur

EGDÜLMIX JƏWABÏ ẠLIGKƏ

1835 yanut bạrdi egdülmix aydï ukux
aoqïr nəŋ turur ol kixikə kesüx

1836 ukux ornï üstün məŋədə turur
aoqïr nəŋ üqün ornï baxta ərür

1827 كشى ئۇگىنىپ كوپ تاپار ئىلىم، بىل،
ئۇگەنسە ھەر قانچە، تاپالماس ئەقىل.

1828 ئەقىللىق بولۇش بۇ، خۇدادىن بولۇر،
تەبىى بولسا ئۇ، بەلگە كورۇلۇر.

1829 ئەقىل ئۇ، خۇدادىن بىر ئاتا[125] ئىپۇر،
ئەقىلدىن كىشى ياخشى ھەسسە ئالۇر.

1830 كىشىنىڭ زورىدۇر ئەقىللىق كىشى،
ئەقىل ئەرگە مىڭ خىل پەزىلەت بېشى.

1831 ئەقىلسىز كىشىلەر دىيىلمەس كىشى،
ئۇ سوز قىلسا قانچە، ئىشەنمەس كىشى.

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

1832 ئىشىتتىم بۇ سوزنى دىدى خان يانا،
تېخى دەيدىغان بىر سوزۇم بار مانا:

1833 ئەقىلدىن بىلىمنى بولەك ئايرىدىك،
دۇرۇس ئېيت، نىمەدۇر بۇندىن مەقسىدىك؟

1834 نىچۇكتۇر ئەقىل ئۇ، ئورنى قايدادۇر؟
قەيەردىن چىقار ئۇ، قەيەرگە بارۇر؟

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىكىكە جاۋابى

1835 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش، دىدى: ئەقىل—
كىشىگە ئەزىز ھەم قەدىرلىكتۇر، بىل.

1836 ئەقىل ئورنى ئۇستۇن مىڭدە تۇرۇر،
قىممەتلىگىدىن ئورنى باشتا بولۇر.

1837 kixən ol kixikə uḳux bəlgülüg
ḳilïnqï kəni ol ixi ülgülüg

A71
1838 baoqïrsaḳ bayat kər əḍürmix ḳulïn
kixədi uḳux birlə ḳilḳïn tilin

1839 uḳuxsuz əlüg ol uḳuxluoq tirig
uḳux munqa təṇlig aḍïrtlar ərig

1840 ḳaraṇḳu əv ol bu kixi tün sanï
uḳux bir yula təg yarutur anï

1841 uḳuxtïn kəlür kər ḳamuoq əḍgülük
bilikin bəḍür ər bolur bəlgülük

1842 bu iki bilə boldï yalṇuḳ uluoq
bu ikin oṇarur kənilik yoluoq

8143 bilikin səqildi kixi yïlḳïdïn
bilikdə bəḍükrək nəgü bar aḍïn

1844 muṇar mənzətü səzlədi kər uḳux
uḳux ixkə tutsa kər asoqï əküx

1845 kixi yïlḳï birlə aḍïrtï bilik
bilik birlə yalṇuḳ kətürdi əlig

C92
1846 yorï yïlḳï bolma bilik bil uḳux
bilik birlə səzlə yorïḳ tut tilig

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

1847 yana aydï ə̧lig taḳï bir səzüm
ərür bu ayur mən ay kərklüg yüzüm

1837 ئەقىلدۇر كىشىگە كىشەن، بەلگىلىك،
قىلىغى دۇرۇستور ئىشى ئۇلگىلىك.

1838 رەھىملىك ئىگەم ئۇ خالىغان قۇلىن،
ئەقىللە كىشىلەر، قىلىق ۋە تىلىن.

1839 ئەقىللىق تىرىكتۇر، ئەقىلسىز ئۆلۈك،
ئەقىل ئەرنى ئايرۇر شۇ خىل تەك بولۇك.

1840 كىشى تۇن كەبى بىر قاراڭغۇ ئويدۇر،
ئەقىل بىر چىراقتەك ئۇنى يورۇتۇر.

1841 ئەقىلدىن كېلۇر، كور، پۇتۇن ئەزگۈلۈك،
بىلىمدىن چوڭلار ئەر، بولۇر بەلگۈلۈك.

1842 كىشىلەر بۇ ئىككى بىلەن زور بولۇر،
بۇ ئىككى بىلەن تۇز-توغرا يول تونۇر.

1843 بىلىمىلە پەرقلىنەر كىشى يىلقىدىن،
نىمە بار بۇيۇكرەك بولەك بىلىمدىن؟

1844 ئەقىل بىر سوز ئېيتتى بۇڭا ئوخشۇتۇپ،
ئىشلەتسە ئەقىلنى بولۇر پايدا كوپ:

1845 كىشىنى ئايرىغان بىلىم يىلقىدىن،
كىشى قولى ئۈستۈن بولۇر ئىلمىدىن.

1846 يۇرى، يىلقا بولما، ئەقىل، بىلىم بىل،
بىلىم بىرلە سوزلە، يورۇق تۇت تىلىك.

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

1847 ئېلىگ ئېيتتى: باردۇر تېخى بىر سوزۇم،
ئۇنى دەي ساڭا مەن، كوركەم يۈزلۈگۈم.

B142

1848 maṇa ayɣïl əmdi uḳux şurəti
nəgü təg bolur ol yərügi atï

1849 yüzi kərki ḳilḳï ḳilïnqï nə ol
yaxï ḳurï boḍ sïn avïnqï nə ol

1848 ماڭا ئېيتقىن ئەمدى ئەقىل سۈرىتى—
نىچۈكتۈر، تىگى ھەم نىمەدۇر ئېتى؟

1849 يۈزى، كوركى، خۇيى، قىلىغى نەدۇر؟
يېشى، دەرىجە، بويى، ئاۋۇنچى نەدۇر؟

27

ƏGDÜLMIX ƏLIGKƏ UQUX ŞURƏTIN AYUR

1850 yanut bərdi əgdülmix aydī uqux
qīlīnqī kəni kər küvənqi əküx

1851 yüzi kərki kərklüg nə yaxī kiqig
qamuoq əḍgülükkə anīndīn kəqik

1852 ərüg ḥəm silig ol nə qīlqī amul
qamuoq təprənürkə baoqīrsaq kənül

1853 qayuqa əlig ursa əṭlü barīr
qayuqa səzi təgsə yətlü barīr

1854 isig yüzlüg ol kər qamuoqqa ṣəvüg
kixilərkə andīn asīoqlar ülüg

1855 yiti kəzlüg ol kər baqīxī yīraq
qayu ixkə təgsə bəkitür aḍaq

1856 nəqə buloqanuq ixkə təgsə süzər
nəqə tərs tügün ərsə baqsa yazar

یىگىرمە تۆتىنچى باپ

ئوگدۇلمۇشنىڭ پەلەكنى قانۇنى سورۇتلىپ بەرگەنلىگى بايانىدا

1850 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمش، ئېيتتى: ئەقىل—
قىلىغى دۇرۇس، قىممىتى تولا، بىل.

1851 يۇزى، تۇرقى كورىكەم، يېشىدۇر كىچىك،
پۇتۇن ياخشىلىققا بولۇر ئۇ كېچىك.

1852 سەۋرلىك، سىلىق، خۇلقى يۇمشاق ھامان،
دىلى ھەممە جانلىق ئۈچۈن مېھرىۋان.

1853 قەيەرگە سۇنسا قول تۇزەتىپ بارۇر،
سوزى يەتسە نەگە، شۇ يەردە ئوتۇر.

1854 ئىسسىق يۇز، ئومۇمغا سويۇملۇك ئېرۇر،
كىشىلەرگە پايدا ئۇنىڭدىن تېگۇر.

1855 كوزى ئىتتىك ئۇنىڭ، قاراشى يىراق،
ھەر ئىشقا كىرىشسە باسار چىڭ ئاياق.

1856 نىچە بۇلغۇناق ئىشنى تۇتسا سۇزەر،
نىچە بولسا تۇگۇنلەر، باقسا يېشەر.

1857 bakar soldïn oṇdïn ḥəm əṇdün kạḍin
kamuoɣ ix yaraoɣïn bilir ḥəm əḍin

1858 kaqïoɣlïoɣ yətər ol uquoɣlïoɣ tutar
sïnukuoɣ sapar ol buzukuoɣ ạtər

1859 ukuxsuz əkündi ayur ay ukux
səniṇsiz muṇaḍur mən artuk əküx

C93
1860 maṇa təgmədi bir səniṇdin ülüg
səniṇsiz kixi kəṇli boldï əlüg

B143
1861 yula ol ukux kər karaoɣuka kəz
əlüg tənkə jan ol aoɣïn tilkə səz

1862 ukuxluoɣ ukuxka ayar ay ạxim
nə əḍgü ạxim sən ạtikli ixim

1863 kïlïnq oṇ tutar ḥiq solï yok ukux
pütün qïn turur ḥiq alï yok ukux

1864 ukux kimdə bolsa bu ol bəlgüsi
bu bəlgü bilə ol ukux bilgüsi

1865 ukuxnuṇ əṇ axnu kïlïkï oṇay
kənilik bilə ol yorïkï yïl ay

A72
1866 ukuxluoɣ kəni ḥəm silig til səzi
pütünlük bilə boldï kïlkï təzi

1867 ərüg ol amul kəḍ sərimlig şəbur
kərüp ixni yətrü ol akru təgür

1868 kïlïnqï karï kərsə yaxï yigit
aṇar muṇluoɣ arzun əgə ya tạgit

1857 سول-ئوك بىرلە ئالدى-ئارقىدىن باقار،
پۇتۇن ئىشقا چارە بىلەن ۋاقت تاپار.

1858 يېتەر قاچقۇچىغا، ئۇچقاننى تۇتار،
بۇزۇقنى تۈزەر ئول، سۇنۇقنى تاڭار.

1859 ئەقىلسىز پۇشايماندا دەر: ئەي ئەقىل—
سېنىڭسىز ئېرۇرمەن تولا غەمدە، بىل.

1860 سېنىڭدىن ماڭا بىر ئۇلۇش تەگمىدى،
كىشى كوڭلى سەنسىز ھايات بولمىدى.

1861 ئەقىل بىر چىراقتۇر، كوزى يوققا كوز،
ئولۇك تەنگە جان ئول، گاچا تىلغا سوز.

1862 ئەقىللىق ئەقىلغە دىگەي: يولدىشىم،
نە ياخشى ئەشىم سەن تۈزەردە ئىشىم.

1863 ئەقىل ئوك ئىشلەر، ئۇ تەتۇر ئىشلىمەس،
پۇتۇنلەي ئېرۇر چىن، ئۇ مەككار ئەمەس.

1864 ئەقىل كىمدە بولسا شۇدۇر بەلگۈسى،
بۇ بەلگۈ بىلە ئۇ ئەقىل بىلگۈسى.

1865 ئەك ئاۋال ئەقىلنىك قىلىغى ئوڭاي،
دۇرۇسلۇق بىلەن ئۇ يۇرەر يىل ۋە ئاي.

1866 ئەقىللىق، دۇرۇس ھەم سىلىق سوز-تىلى،
دۇرۇس ھەم تولۇقتۇر ئۇنىك پېىلى.

1867 يۇۋاش ھەمدە تىنچ كوپ سەۋرلىك ئېرۇر،
يېتەرلىك كورۇپ ئىشنى سالماق قىلۇر.

1868 قېرى قىلىغى، لېكىن يىگىتتەك تۇرار،
مۇشاۋۇرمۇ، قۇلمۇ ئۇنى ئاختۇرار.

1869 muŋar məŋzər əmdi bu səzni oḳï
uḳa tursa mə'ni aqïloɣay taḳï

1870 ḳïlïnqï ḳarï ooɣlan əzlüg uḳux
uḳux ḳayda bolsa aŋar bar yapux

1871 kiqigi səviglig ḳarïsï amul
əzi tüzün alqaḳ kər asoɣï əküx

ƣLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXḲƏ

1872 bu səzlər əxitti səvindi ƣlig
ayur ay oḍunmïx səzi əg bilik

1873 bayat bƣrdi barqa tükəl əḍgülük
bayattïn 'əƣa sən maŋa bəlgülük

1874 bu əmgək yük ol bir aoɣïr yüḍgükə
anï yüḍsə ətrü təgir əḍgükə

C94
1875 kim əḍgü tiləsə aoɣïr yük yüḍər
aoɣïr yük yüḍügli tiləkin küḍər

1876 yükümni yüḍər sən tilək ix yorïr
mƣni tïndurur sən saŋa yük təgir

B144
1877 bayat bƣrsü təwfiḳ maŋa əmdi küq
ḥəḳïŋnï ətəyin yanut birkə üq

1878 bilir mən bu yaŋlïoɣ tapuoɣ ḳildukuŋ
baoɣïrsaḳlïḳ ol bu mƣni ḳoldukuŋ

1879 baoɣïrsaḳ tapuoɣqï tükəl ol bolur
əz asoɣïn ḳoḍup kər bəg asoɣïn ḳolur

1869 بۇ سوزنى ئوقى ئەمدى، ئوخشار بۇگا،
ئوقۇغانچە مەنا ئېچىلغاي ساڭا:

1870 قىلىقتا قېرى، ئوزى ياشتۇر ئەقىل،
ئەقىل قايدا بولسا ئۇنىڭغا ئېسىل.

1871 ياشلىغى سويۇملۇك، قېرىسا بېسىق،
ئېرۇر نەپئى تولا، يۇمشاق، كىچىك دىل.

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

1872 بۇ سوزنى ئىشتىكەچ سويۇندى ئېلىگ،
دىدى: ئەي ئويغانغان، سوزى ئاڭ-بىلىك.

1873 خۇدا بەردى ماڭا پۇتۇن ئەزگۇلۇك،
خۇدادىن ئاتا سەن ماڭا بەلگۇلۇك.

1874 بۇ ئەمگەك يۇدۇشكە ئېغىر يۇك ئېرۇر،
ئۇنى يۇدسە كوپلەپ ياخشىلىق تېگۇر.

1875 كىم ئەزگۇ تىلسە ئېغىر يۇك يۇدەر،
ئېغىر يۇك يۇدۇگەن تىلەككە يېتەر.

1876 يۇكۇمنى يۇدەرسەن تىلەك، ئىش يۇرۇر،
مېنى تىندۇرۇرسەن، ساڭا يۇك بولۇر.

1877 خۇدا بەرسە تەۋپىق، ماڭا ئەمدى كۇچ،
ھەققىڭنى ئوتەي مەن قىلىپ بىرگە ئۇچ.

1878 بىلۇرمەن بۇ ياڭلىغ خىزمەت قىلغىنىڭ،
ماڭا باغلانغىنىڭ—كويۇمچانلىغىڭ.

1879 كويۇمچان خىزمەتچى شۇ خىلدا كېلەر،
قويۇپ ئوز پايدىسىن، بەگ پايدىسىن دەر.

1880 nəgü tər əxit bu tapuoqqī tili
bəgin inqkə təgrür tapuoqsak kulī

1881 mənilig bolur bəg tükəl kut baxī
baoqīrsak kulī bolsa kīlsa ixi

1882 tapuoqqī bilə bəg kətürdi əgin
tilək təg tapuoq kīlsa tīndrur bəgin

1883 bax aoqrīoq yük əmgək kətürsə kulī
bəginə aqa bərsə arzu yolī

1884 kayu bəg bulur ərsə mundaoq kuluoq
bayattīn 'əta ol anar kəd uluoq

1885 azun bəgləri əldi bizdə oza
əküxrəki bardī bu arzu əzə

* * *

1886 azun bodnī tīndī avīnqīn kutun
əligkə du'a kīldī bodnī pütün

1887 adīn əl kixisi əxitti munī
yüzin kərgükə arzuladī anī

1888 kəqürdi yīl ay kün bu arzu əzə
əlin ətti ədgü tərüsin tüzə

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

1889 əlig bir kün ündədi əgdülmixig
ayur aytayīn səz sən ay bilmixig

1880 نىمەدەر ئىشتىكىن خىزمەتچى تىلى،
ھوزۇرلاندۇرار بەگنى ئىشچان قۇلى:

1881 راھەتتە ياشار بەگ بولۇپ بەخت بېشى،
كويۇمچان قۇلى بولسا، قىلسا ئىشى.

1882 خادىم بىرلە قەددىنى بەگ كوتىرەر،
ئىش ئولسا تىلەكتەك، بېگى تىنچ ئوتەر.

1883 باش ئاغرىق تۇگەر، چەكسە زەخمەت قۇلى،
بېگىگە ئېچىپ بەرسە ئۇمىت يولى.

1884 قۇلى قايسى بەگنىڭ بۇ ياڭلىغ ئېرۇر،
خۇدانىڭ ئۇڭا چوڭ ئاتاسى بولۇر.

1885 بۇرۇن بىزدىن ئوتكەن جاھان بەگلىرى،
شۇ ئارزۇ بىلەن كەتتى كوپرەكلىرى.

* * *

1886 جاھان خەلقى خوشال، بەختىيار، ئارام—
ئېلىپ، قىلدى خانغا دۇئالار تامام.

1887 بولەك ئەل كىشىسى ئىشتىكەچ بۇنى،
يۇزىنى كورۇشكە كۇتۇشتى ئۇنى.

1888 شۇ ئارزۇ بىلەن يىل، ئاي، كۇنلەر ئوتۇپ،
ئېلىن قىلدى ياخشى قانۇنلار تۇزۇپ.

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

1889 ئېلىگ ئۇندەپ ئوگدۇلمىشنى بىر كۇنى،
دىدى: سوز قىلاي، ئېيىت نە بىلسەڭ شۇنى.

B145 C95

1890 ət өz yạti əndamka bakṣa kөr ər
tatïoɣ buldï barqa өz ülgin tạrər

1891 kөŋül tatoɣï nə ol bu kөz tatoɣï nə
bu iki tatïoɣdïn өzüm ülgi nə

ӨGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

A73

1892 yanut bạrdi өgdülmix aydï tatïoɣ
kөŋül arzu ḳolsa bəkürtsə ḳatïoɣ

1893 səvitmix yüzin kөrsə ḳөzkə tatïoɣ
kөŋül arzusïn bulsa өzkə tatïoɣ

ƏLIG SUALI ӨGDÜLMIXKƏ

1894 yana aydï ạlig ay өgdülmix ay
səviglig nixanï nəgü ərmix ay

1895 səvər mən tạyü barqa də'wi ḳïlur
bu də'wiḳa mə'ni nəgü təg bolur

ӨGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1896 yanut bạrdi өgdülmix aydï bolur
səvüg yüzkə baḳsa səvərin bilür

1897 ḳamuoɣ nəŋkə ərtüg bolur baḳsa kөz
kөŋülkə yoḳ ərtüg munï bilgü өz

1898 səvər səvməzin өz biləyin tạsə
kөŋülkə baḳa kөrgü bilgəy basa

1890 ئوزى يەتتە ئەزاسىغا باقسا ئەر،
ئېلىپ زەۋق ئوزىنىڭ ئۇلۇشىن تېرەر.

1891 كوڭۈل زەۋقى نىمە، بۇ كوز زەۋقى نە؟
مۇشۇ ئىككى زەۋقتىن نەسۋەم نىمە؟

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1892 دىدىكىم ئوگدۇلمىش: بۇ زەۋق شول ئېرۇر،
كوڭۈل قاتتىق ئىستەپ ئۇڭا تەلپۈنۈر.

1893 كورۇش سويگۈنىنى—بۇ كوز زەۋقىدۇر،
تېپىش دىل ئۈمىدىن—بۇ ئوز زەۋقىدۇر.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

1894 ئېلىگ ئېيتتى: ئوگدۇلمىش ئېيتقىن قېنى،
سويۈملۈك نىشانى نىمە، ئېيت ئۇنى.

1895 سويەرمەن دىبان ھەممە دەۋا قىلۇر،
بۇ دەۋاغا مەنا نىچۇكرەك بولۇر؟

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1896 دىدى خوپ ئوگدۇلمىش: بېرەي مەن جاۋاپ،
بىلەر سۇيگىنىن يار يۈزىگە قاراپ.

1897 كوزۇڭ نەگە باقسا بولۇر بىر توساق،
بۇنى بىل، كوڭۈلگە توساق يوق بىراق.

1898 بىلەي دىسە سويگەن ۋە سويمەگىنىن،
كوڭۈلگە قاراسۇن، بىلەر ئۇ كېيىن.

1899 səvüglər yüzində bolur bəlgü nəŋ
kəzin kəzkə tiksə anï bilgü təŋ

1900 muŋar mənzətü aydï xa'ir səzi
uḳup tïŋlayu al kixi ərbüzi

1901 səvigli kixiniŋ yüzi bəlgülüg
tili aqsa mə'ni səzi bəlgülüg

C96
1902 səvər səvməzin əz biləyin tąsə
saŋa tətrü baḳsa kəzi bəlgülüg

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

146
1903 ąlig aydï uḳtum əxittim bu səz
taḳï bir səzüm bar anï aysu əz

1904 kərəklig səz aytur mən əmdi saŋa
ąḍi kəḍ baḳïp səzləyü bąr maŋa

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1905 yanut bąrdi əgdülmix ąlig ḳutï
bilik birlə bəglər bəḍütti atï

1906 bilik ordusï ol bu bəglər əzi
biliksiz bolur ḳul nərək ḳul səzi

1907 ayïtmaḳ oŋay boldï tərsi jəwab
jəwabḳa ąlig bilki boloqay şəwab

1908 oŋayïn ąlig tuttï tərsi maŋa
kəmixməgil əmdi ay ərsig toŋa

1899 سویۇملۇك يۇزىدە بولۇر بىر نىشان،
كوزى-كوزگە چۇشسە بىلىنۇر شۇئان.

1900 بۇئا ئوخشاپ كېلەر بىر شائىر سوزى،
ئۇقۇپ ئال ئۇنى، ئەي كىشى ئەربوزى[126]:

1901 سويۇملۇك كىشىنىڭ يۇزى بەلگۇلۇك،
تىلىن ئاچسا مەنا سوزى بەلگۇلۇك.

1902 سويوپ-سويمگەننى بىلەيمەن دىسەڭ،
ساڭا توغرا باقسا كوزى بەلگۇلۇك.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمشكە سوئالى

1903 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، ئىشىتتىم بۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار، دىگىن سەن ئۇنى.

1904 كېرەكلىك سوز ئېيتاي مەن ئەمدى ساڭا،
تازا ئويلىنىپ سەن جاۋاپ بەر ماڭا.

ئوگدۇلمشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1905 دىدى ئوگدۇلمش: ئى بەختيار خان،
بىلىم بىرلە خان ئات چىقارۇر هامان.

1906 بىلىم ئوردىسىدۇر بۇ خانلار ئوزى،
بىلىمسز بولۇر قۇل، كېرەك نە سوزى.

1907 سوراماق ئوڭايدۇر، قىيىندۇر جاۋاپ،
جاۋاپقا ئېلىگ بىلمى بولغاي ساۋاپ[127].

1908 ئوڭاينى ئېلىگ ئالدى، تەسنى ماڭا—
سۇرۇپ قويما ئەمدى، ئى هۇشيار توڭا.

ƣLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

1909 ƣlig aydï aytïɣlï munluɣ bolur
əzi bilmədükin anïndïn ḳolur

1910 ḳalï mundaɣ ərsə səvingü kərək
ayïtmïx səzümni sən ayɣu kərək

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƣLIGKƏ

B147
1911 yanut bƣrdi aydï ay əƣgü tərü
əxitmək kəƣ ol səzləməktə kərü

1912 səzüg səzləgüqi bu jan yavrïtur
əxitgüqi avnur ət əz səmritür

1913 nəgü tƣr əxitgil sïnamïx bəgü
səzüg səzləməgü əxitgü əgü

C97
1914 əxitmək bilə boldï bilgə kixi
bu səz səzləməktin barïr ər baxï

1915 əxitsə bolur ol ḳulakḳa tatïɣ
təlim səzləmix səzdə bolmaz asïɣ

1916 səzüg səzləməsə sav altun sanï
bakïr boldï tildin qïḳarsa anï

ƣLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

A74
1917 ƣlig aydï əmdi kəni səzlədiṇ
sən əmdi əzüṇkə ḳutun ḳur badïṇ

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

1909 ئېلىگ ئېيتتى: سورغۇچى مۇھتاج ئېرۇر،
ئوزى بىلمىگەننى سوراپ ئۇ بىلۇر.

1910 بۇ شۇنداق ئىكەن سەن سويۇنسەڭ كېرەك،
سوئالىم جاۋابىنى بەرسەڭ كېرەك.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1911 جاۋاپ بەردى ئى ياخشى قانۇن دىبان،
ئىشتىمەك سوزلىمەكتىن ياخشى ھامان.

1912 بۇ سوز قىلغۇچى ئوز جانىن ئۇپرىتۇر،
ئىشتىكەن سويۇنۇپ ئوزىن سەمرىتۇر.

1913 قۇلاق سال، سىنالغان ھېكىم دەر نىمە،
ئىشت ھەم ئويلا، ئەمما تولا سوزلىمە:

1914 ئىشتىمەك بىلە بولدى ئالىم كىشى،
تولا سوز قىلىشتىن كېتۇر ئەر بېشى.

1915 ئىشتىمەك قۇلاققا بېغىشلايدۇ زەۋق،
تولا سوزلىگەن سوزدە كوپ پايدا يوق.

1916 دىمەستە سوزۇڭنى ئالتۇن ھىساپلا،
ئېغىزدىن چىقسا سەن ئۇنى مىس سانا.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

1917 ئېلىگ ئېيتتى: ئەمدى دۇرۇس سوزلىدىڭ،
ئوزۇڭگە بەختىنىڭ قۇرىن باغلىدىڭ.

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƢLIGKƏ

1918 yanut bąrdi əgdülmix ąlig ḳutï
əzüm yąglədüki bu ḳulluḳ atï

1919 ḳulï jan sïzuroḳu avïnsa bəgi
ḳalï yətlür ərsə bu ḳulnuṇ əgi

1920 əxitsü ayayïn əzüm bilmixin
ąlig mə kəqürsün həṭa bolmïxïn

ئوگدۇلمشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1918 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمش: ئېلىك قۇتى،
ئوزۇم خالىغىنىم بۇ قۇللۇق ئېتى.

1919 جان ئاتسۇن بېگىنىڭ ھوزۇرىغا قۇل،
ئەگەر يەتسە ئەقلى، ئاقىل بولسا ئول.

1920 ئىشتىكىن، مەن ئېيتاي ئوزۇم بىلگىنىن،
ئېلىكمۇ كەچۇرسۇن خاتا بولغىنىن.

28

BƏGLIKKƏ SƏZA BOLƢU TƏG BƏG NƏGÜ TƏG KƏRƏKIN AYUR

1921 ạlig aydï əmdi ayïtoɣu səzüm
bu ərdi múnu əmdi aytur əzüm

B148
1922 tərütti apa ooɣlanïn bir bayat
uluoɣ bar kiqig bar ạsiz əḍgü at

1923 biliklig biliksiz qïoɣay bar ya bay
uḳuxluoɣ uḳuxsuz otun bar kəḍ ay

1924 nəgü təg kərək bəg munï baxlasa
qavï barsa atï ixin ixləsə

1925 ạtilsə ạli ḥəm bayusa boḍun
atï əḍgü bolsa ol ərtər əḍün

1926 həzinə urunsa kümüx ḥəm aoɣï
yaoɣï boynï yənqsə kạtərsə qooɣï

1927 yumïtsa ər at bolsa küqlüg əlig
yorïtsa tərü tüz yətürsə bilik

یگىرمىنچى باپ

بەگلىكلەر لايىق بەگنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىگى ھەققىدە

1921 ئېلىك ئېيتتى: ئەمدى دىمەكچى سوزۇم،
شۇ ئەردى مانا ئەمدى ئېيتاي ئوزۇم.

1922 ياراتتى خۇدايىم ئادەم بالىسىن،
ئۇلۇغىن، كىچىگىن، يامان-ياخشىسىن.

1923 بىلىملىك، بىلىمسىز، پېقىر يا گاداي،
ئەقىللىق، ئەقىلسىز، جاھىل ياكى باي.

1924 نىچۇكرەك كېرەك بەگ ئۇنى باشلىسا،
ئورۇنلاپ ئىشنى، ئېتى ياڭرىسا.

1925 بىيىپ خەلقى، ئۇنىڭ تۇزەلسە يۇرتى،
كېتەر چاغدىمۇ قالسا ياخشى ئېتى.

1926 كۇمۇش ھەم يىپەككە تولۇپ غەزنىسى،
بويۇن ئەگسە دۇشمەن، تۇگەپ پىتنىسى.

1927 ئېلى بولسا كۇچلۇك، يىغىلسا قوشۇن،
يۇرۇتسە ئىلىم بىرلە ئۇ تۇز قانۇن.

C98

1928 qavïksa azunda yaḍïlsa atï
bəḍüsə küniṇə kətürsə kutï

1929 ərəzin avïnsa yạsə ạl uzun
pütün jan üzülsə yạsə ol azun

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ẠLIGKƏ

1930 yanut bạrdi əgdülmix aydï ạlig
ạḍi tərs ayïttï maṇa bu bilik

1931 bu bəglik ixin barqa bəglər bilir
tərü əṇdi kïlk yaṇ olardïn kəlir

1932 anasïnda tooqsa tooqar bəglikin
kərü əgrənür ix bilür yạglikin

1933 bayat kimkə bạrsə bu bəglik ixi
bạrür əg kəṇül kər ol ixkə tuxï

1934 kimi bəg tərütmək tiləsə bayat
bạrür axnu kïlk yaṇ ukux yüg kanat

B149

1935 bu bəglik ixi boldï bəglər ixi
bu bəglər ixin bildi bəglik kixi

1936 bu ixni ạlig mạndə yạgrək bilür
atasï bəg ərdi əzi bəg turur

ẠLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

1937 ạlig aydï ukṭum bu səz barqa qïn
kəni səzlədiṇ səz yïpar burdï kin

1928 تېپىپ شوھرەت، جاھاندا يېيىلسا ئېتى،
بۇيۇكلەپ كۆنسايىن، كوپ ئاشسا قۇتى.

1929 ئۆزۈن يىل ياشىسا ھوزۇردا ئامان،
پەدا بولسا جانلار، ئۇ سورسا جاھان.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1930 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش، دىدى: ئېلىك،
مېنىڭدىن سوردىدى بۇيۇك بىر بىلىك.

1931 بۇ بەگلىك ئىشىن ھەممە بەگلەر بىلۇر،
قانۇن، تەرتىپ، ئادەت ئۇلاردىن كېلۇر.

1932 تۇغۇلۇر بۇ بەگ ئاندىن بەگ بولۇپ،
بىلۇر ياخشى ئىشنى كورۇپ، ئۇگۇنۇپ.

1933 بۇ بەگلىك ئىشىن كىمگە بەرسە خۇدا،
بېرۇر ھەم ئەقىل، كوڭۈل لايىغدا.

1934 كىمى بەگ ياراتماق تىلىسە بايات،
بېرۇر باشتا خۇلق، ئەقىل، قول ـ قانات.

1935 بۇ بەگلىك ئىشى بولدى بەگلەر ئىشى،
بىلۇر بەگلىك ئىشنى بەگلىك كىشى.

1936 بۇ ئىشنى ئېلىك مەندىن ئوبدان بىلۇر،
ئاتاسى بەگ ئەردى، ئوزى بەگ ئېرۇر.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

1937 ئېلىك: ئۇقتۇم سوزۇڭنى، چىندۇر دىدى،
راست ئېيتتىڭ، سوزۇڭنىڭ ئىپاردەك ھىدى.

1938 bu ix ḳïlǫuqï ər ḳïlur əz ixi
mün ərdəm bilikli kərügli kixi

1939 mən ix ḳïlǫuqï mən sən ix kərgüqi
ixig kərgüqidin bilür ḳïlǫuqï

1940 bayat bạrdi əmdi saṇa əg kəṇül
uḳux ḥəm bilik birlə bolduṇ amul

1941 maṇa oḳ tapïndïṇ kiqigdə bərü
kərü əgrənü bildiṇ əḍgü tərü

C99
1942 ḳamuoǫ ixni uḳtuṇ ma bildiṇ əzün
maṇa ma baoǫïrsaḳ sən ḳïlḳïn səzün

A75
1943 baoǫïrsaḳḳa aytur kixi əz səzin
baoǫïrsaḳ yuluoǫlar kixikə əzin

1944 baoǫïrsaḳ üqün sən pütər mən saṇa
baoǫïrsaḳlïḳïn ay bu səzlər maṇa

1945 nəgü tạr əxitgil baoǫïrsaḳ kixi
baoǫïrsaḳlïḳ ol kər kixilik baxï

1946 baoǫïrsaḳnï əgdi uḳuxluoǫ əküx
baoǫïrsaḳ kixilər kixikə kəsüx

1947 baoǫïrsaḳnï bulsa baoǫïrḳa urun
maṇa mundaoǫ aydï bilik ḥəm uḳux

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ẓLIGKƏ

B150
1948 yanut bạrdi əgdülmix aydï ẓlig
əsən' inq tirilgil ay üsṭəṇ əlig

1938 بۇ ئىشنى قىلغۇچى ئوز ئىشىن بىلەر،
بىلەر كەم-ئوشۇغىن كورۇپ تۇرغان ئەر.

1939 مەن ئىش قىلغۇچىمەن، سەن ئىش كورگۈچى،
بىلەر كورگۈچىدىن ئىشنى قىلغۇچى.

1940 خۇدا بەردى ئەقىل ھەم كوڭۈلنى ساڭا،
ئەقىل ھەم بىلىمنى قىل ئىشنى ئادا.

1941 كىچىكتىن بۇيان، خىزمىتىمدە بولۇپ،
بۇ ياخشى قانۇننى ئۇگەندىڭ كورۇپ.

1942 پۇتۇن ئىشنى ئۇقتۇڭ ۋە بىلدىڭ ئوزۇڭ،
كويۇمچان ماڭا ھەم قىلغىڭ، سوزۇڭ.

1943 كويۇمچانغا ئېيتۇر كىشى ئوز سوزىن،
كويۇمچان بېغىشلار كىشىگە ئوزىن.

1944 كويۇمچانلىغىدىن پۇتەرمەن ساڭا،
سەممى سۇرەتتە جاۋاپ بەر ماڭا.

1945 نىمە دەر، ئىشتىكىن، كويۇمچان كىشى،
كويۇمچانلىق ئېرۇر كىشىلىك بېشى:

1946 ئاقىللار كويۇمچاننى كوپ ماختىدى،
كىشىگە ئەزىزدۇر كويۇمچان زاتى.

1947 كويۇمچان ئۇچۇن بەر يۇرەكتە ئورۇن،
ئەقىل ھەم بىلىم ماڭا شۇنداق دىدى.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1948 جاۋابەن ئوگدۇلمىش دىدى: ئەي خاقان،
ياشا تىنچ، قولۇڭ ئولىنۇن ئۇستۇن ھامان.

1949 bu bəglikkə axnu tüp əşlï kərək
atïm alp ḳatïoɣ ḳurq yana toṇ yürək

1950 atasï bəg ərsə oɣul tooɣdï bəg
oɣul tooɣsa bəg ḥəm atalarï təg

1951 uḳuxluoɣ kərək ḥəm biliklig kərək
aḳïlïḳ kərək ḥəm siliglik kərək

1952 bilik birlə bəglər boḍun baxladï
uḳux birlə ə̣l kün ixin ixlədi

1953 bəg atï bilik birlə baoɣlïoɣ turur
bilik lamï kə̣tsə bəg atï ḳalur

1954 kəḍ əglüg kərək ḥəm bilikli uḳux
biḷiklig kixiniṇ yaoɣïsï əküx

1955 nəgü tə̣r əxitgil bilik bilmix ər
baxïnda kəqürmix əküx yə̣lmix ər

C100
1956 biliklig kərək bəg uḳuxluoɣ oḍuoɣ
aṇar təgməsə bir mufaja yoḍuoɣ

1957 ḳïlïnq əḍgü ərdəm kərək miṇ tümən
atï əḍgü bolsa tutunsa boḍuoɣ

1958 apa oɣlanï barqa əşlï bəḍük
bilik birlə boldï kər əḍrüm kəḍ ək

1959 uruoɣ əḍgü bolsa ər əḍgü tooɣar
ər əḍgü bolup ətrü tərkə aoɣar

1960 ïḍuḳ ol bu bəglik aoɣïoɣlïḳ tilər
arïoɣlïḳ bilə ə̣ldə saḳlïḳ tilər

1949 بۇ بەگلىككە تەكتى ئىسللىق كېرەك،
باتۇرلۇق، قۇۋۋەت-كۈچ، جەسۇرلۇق كېرەك.

1950 ئاتا بولسا بەگ، تۇغۇلۇر ئوغلى بەگ،
ئوغۇلمۇ بولۇر بەگ ئاتالىرىدەك.

1951 ئەقىللىق كېرەك ھەم بىلىملىك كېرەك،
سېخىلىق كېرەك ھەم سىلىقلىق كېرەك.

1952 بىلىم بىرلە بەگلەر ئېلىن باشلىدى،
ئەقىل بىرلە خەلقىنىڭ ئىشىن ئىشلىدى.

1953 بەگ ئاتى بىلىك بىرلە باغلىق تۇرۇر،
بىلىك "لامى" كەتسە، بەگ ئاتى قالۇر.[128]

1954 بەگ ئاقىل بولسۇن ھەم بىلگىنى تولا،
بىلىملىك كىشىنىڭ دۇشمىنى تولا.

1955 نىمە دەر، ئىشتىكىن، بىلىم تاپقان ئەر،
كوپ ئىشنى كەچۈرگەن، تولا كەزگەن ئەر:

1956 بەگ ئولسۇن بىلىملىك، ئاقىل ۋە ئويغاق،
ئۇيۇشتۇمتۇت تەگمىگەي دىسە بىر چاتاق.

1957 كېرەكتۇر ياخشى خۇلق، پەزىل مىڭ تۇمەن،
ئېتىمغا تەگمىسۇن دىسە داغ-بوياق.

1958 ئادەم باللىرى ھەممە ئەسلى بۇيۇك،
بىلىمله خىللىنىپ بولۇر كوپ تۇزۇك.

1959 ئۇرۇغ ياخشىدىن ياخشى ئەر تۇغۇلار،
كىشى ياخشى بولغاچقا تورگە چىقار.

1960 بۇ بەگلىك مۇقەددەس، ئېرىغلىق تىلەر،
ئەلدىن ھەم ئېرىغلىق، ھۇشيارلىق تىلەر.

1961 boḍunkạ talusï kərək alp atïm
bəḍük ixkə ətrü bu bolsa tạtim

1962 nəgü tạr əxitgil ətükən bəgi
sïnap səzləmix səzni yətrüp əgi

B151
1963 boḍunkạ bəgi artuḳ əḍrüm kərək
kəṇül til kəni ḳïlḳï kəḍrüm kərək

1964 biliklig uḳuxluoɣ boḍunkạ talu
aḳï ḥəm kəzi toḳ nə kəṇli tolu

1965 ḳamuoɣ əḍgükə bolsa əlgi uzun
uvutluoɣ silig ḥəm ḳïlïnqï tüzün

1966 səza bəg bolur bu boḍunkạ uluoɣ
munïṇdïn kəlir ətrü əḍgü uruoɣ

1967 bilik birlə baxlar kixi ix baxïn
uḳux birlə uḳsa oṇarur ixin

1968 boḍunuoɣ bilik birlə bastï bəgi
bilik bolmasa ixkə yaḳmaz əgi

1969 yaṇïlsa bu bəglər ay ạiig ḳutï
anïṇ bəgliki iglər ạtgü otï

1970 bu bəglik iginə otï əg bilik
uḳux birlə əmlə ay ḳïlḳï silig

1971 biliklig uḳuxluoɣ kərək bəg tətik
anïn ḳïlsa ətrü iginə ạtik

B101
1972 biliklig uḳuxluoɣ bəgü ạlqi bəg
ïkigün azunda bolur ornï yạg

1961 بەگ ئولغاي خەلق ئۈچۈن جەسۇر، قەھرىمان،
بۇنىڭلە قىلىنۇر چوڭ ئىشلار ھامان.

1962 ئىشتىكىن، ئوتۇكەن[129] بېگى نىمە دەر،
سىناپ ھەم سوزىنى بىلىپ قىلغان ئەر:

1963 خەلق بېگى تولىمۇ خىل بولماق كېرەك،
كوڭۈل، تىل تۈز، خۇلقى ئۈز ئولماق كېرەك.

1964 ئاقىل ھەم بىلىملىك، ئەل سويەر تېخى،
كوزى توق، دىلى كەڭ، ھەم بولسۇن سېخى.

1965 قىلىشقا ياخشىلىق قول ئولسۇن ئۈزۈن،
ئۈياتچان، سىلىق ھەم قىلىغى تۈزۈن.

1966 بەگ شۇنداق بولسا، ئەلگە لايىق ئۇلۇغ،
ئۇنىڭدىن كېلەر ھەم بىر ياخشى ئۇرۇغ.

1967 بىلىم بىرلە باشلار ئەر ئىشنىڭ بېشىن،
ئەقىل بىرلە قىلسا ھەم ئوڭلار ئىشىن.

1968 بىلىم بىرلە تۇتار ئېلىنى بېگى،
بىلىم بولمىسا، ئىشقا يەتمەس ئوگى.

1969 گەر ئىشتا يېڭىلسا بەگلەر، ئەي خاقان،
بۇ بەگلىك كېسەلدۇر، داۋالا شۇئان.

1970 داۋاسى بۇ دەرتنىڭ ئەقىل ۋە بىلىم،
داۋالا ئەقىللە، خۇلقى مۇلايىم.

1971 ئەقىل ھەم بىلىم بەككە بەكمۇ كېرەك،
داۋالار كېسەلنى شۇلار بىرلە بەك.

1972 بىلىملىك، ئەقىللىق، دانا ئەلچى خان،
بولۇر ياخشى ئورنى ھەر ئىككى جاھان.

A76

1973 ikigün azunuɣ buluɣlï kixi
ạḍi ḳutluɣ ol bu tükəl ḳut baxï

1974 muṇar mənẓətü aydï xa'ir bu səz
kərü barsa mạ'ni biliksizkə kəz

1975 mənilig ḳayu ol maṇa ay yora
kixi ḳutluɣï kim kixilər ara

1976 yạsə bạrsə dunya tirilsə ḳutun
taḳï bir azunda bu buldï tərə

1977 ḳilïnqï oṇay bolsa ḳilḳï kəni
səvinqin kəqər kər ux ol bəg küni

B152

1978 bayat kimkə bạrsə bu əḍgü ḳilïḳ
bu əḍgü ḳilïḳ brilə əḍgü yorïḳ

1979 anïṇ boldï dunya tü ni'mət bilə
tiləsə əzüṇ yạ tiləsə ülə

1980 bayat bạrsə fəẓlï ḳulïṇa ḳutun
bolur ḳilḳï əḍgü ḳilïnqï pütün

1981 ḳilïnq əḍgü ərdəm kərək miṇ tümən
anïn tutsa ạl kənd kətürsə tuman

1982 nə əḍgü turur bu ḳilïnq əḍgüsi
ḳilïnq əḍgü ərkə yạgü kəḍgüsi

1983 bayat kimkə bạrsə ḳilïnq arḳuḳï
anï əmgətür bu zəmanə oḳï

1984 ḳayu bəgdə bolsa bu arḳuḳ ḳilïnq
ixi barqa tətrü səvinqi saḳïnq

1973 هەر ئىككى جاھانلىقنى تاپقان كىشى،
بولۇر كوپ بەختلىك، سائادەت بېشى.

1974 بۇنۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى شائىر بۇ سوز،
بۇ سوز مەنىسىدۇر بىلىمسىزگە كوز:

1975 سائادەت نىمەدۇر قېنى ئېيت ماڭا،
كىشى قۇتلۇغى كىم كىشىلەر ئارا؟

1976 يىسە، بەرسە دۇنيا، ياشاپ بەختلىك،
ئۇ دۇنيادا بولۇر ھەم تورده تۇرا.

1977 مۇلايىم بولسا خۇلقى، قىلىغى كونى،
سويۇنچته ئوتەر ئۇشبۇ بەگنىڭ كۇنى.

1978 خۇدا كىمگە بەرسە بۇ ياخشى قىلىق،
ھەم ياخشى قىلىق بىرلە ياخشى تۇرۇق؛

1979 جاھان بولدى بار نېمەتىلە ئۇنىڭ،
تىلىسەڭ ئۇلەشتۇر، تىلە، يە ئوزۇڭ.

1980 خۇدا گەر قۇلىغا پەزىل-بەخت بېرۇر،
پۇتۇن خۇلقى-خۇيى ھەم ياخشى بولۇر.

1981 گۇزەل خۇي، پەزىلەت كېرەك مىڭ تۇمەن،
قىلىپ تېچ ئەل-يۇرتنى، يوقاتسا تۇمان.

1982 بۇ ياخشى قىلىق ئۇ ئەجەپ ياخشىدۇر،
كىشىگە يىمەك ھەم كىيىمدەك تۇرۇر.

1983 خۇدا قىلسا كىمنىڭ خۇيىنى يامان،
ئۇنى رەنجىتۇر ئوقى بىرلە زامان.

1984 ئەگەر بولسا قايسى بەگ خۇلقى ناچار،
سويۇنچى بولۇر غەم، ئىش تەتۇر ماڭار.

1985 sakïnuk kərək bəg nə kïlkï arïoɣ
arïoɣlïk tilər tutqï uroɣï arïoɣ

C102
1986 sakïnuk kixi kəŋli korklïk bolur
kəŋül korksa bəglər ixig tüz kïlur

1987 kalï bolmasa bəg sakïnuk süzüg
arïoɣsïz bolur barqa kïlkï üzük

1988 ərüglük amulluk bolur bəgkə kərk
bu bəglik ixiŋə bu ol baoɣu ərk

1989 kəḍ əglüg kərək bəg oŋarsa ixin
bilip baxlasa ətrü ixlər baxïn

1990 bu əglüg kixilər oŋarur ixig
yïrak tutoɣu ixtə bu əgsüz kixig

1991 kəŋül bolmasa ər kəzi asoɣï yok
əgi bolmasa ər kəŋül osoɣï yok

1992 nəgü tər əxitgil ay əlqi baxï
ərüg kəḍ kəŋüllüg sïnamïx kixi

B153
1993 kayu ərdə bolsa ukux birlə əg
anï ər ataoɣïl nəqə əgsə əg

1994 ukux əg bilik kimdə bolsa tükəl
yavuz ərsə kəḍ tə kiqig ərsə əg

1995 nə əḍgü turur bu kixikə əgə
əgi bolsa ətrü ataoɣu əgə

1996 əvəklik bəliŋ ol kamuoɣka yavuz
kalï bolsa bəgkə yüzi boldï boz

1985 بەگ ئولماق كېرەك تەقۋا، دىلى ئېرىغ،
ئېرىغلىق تىلەر دائىم نەسلى ئېرىغ.

1986 كىشى بولسا تەقۋا، دىل قورقماق بولۇر،
دىلى قورقسا بەگلەر ئىشىن تۈز قىلۇر.

1987 ئەگەر بولمىسا بەگ تەقۋادار سۈزۈك،
ئېرىغسىز بولۇر ھەممە قىلىغى ئۈزۈك.

1988 بېسىقلىق، سەۋرىلىك بەگنىڭ كوركىدۇر،
بۇ بەگلىك ئىشىغا ئۇ چۈلۋۇر بولۇر.

1989 كېرەك كوپ ئەقىل بەككە قىلىشقا ئىشىن،
بىلىپ باشلىسا ئۇ ھەر ئىشنىڭ بېشىن.

1990 ئەقىللىق كىشىلەر تۈزەلتۈر ئىشىن،
يىراق تۇتسا ئىشتىن ئەقىلسىز كىشىن.

1991 ئېرۇر پايدىسىز كوز، كوڭۈل بولمىسا،
كوڭۈل پايدىسىزدۇر ئەقىل بولمىسا.

1992 نىمەدەر، ئىشتىكىن، ئى ئەلنىڭ بېشى،
دىلى كوپ سەۋرىلىك، سىنالغان كىشى:

1993 ئەگەر كىمدە بولسا ئاڭ-ئىدرەك ۋە ئوڭ،
ئۇنى ئەر ساناپ سەن قانچە ئوگسەڭ ئوڭ.

1994 ئەقىل، ئاڭ، بىلىم كىمدە بولسا تولۇق،
يامان بولسا خوپ دەپ، كىچىك بولسا ئوڭ.[130]

1995 كىشىگە نە ياخشى تۇرۇر بۇ ئوگە[131]،
ئەگەر بولسا ئەقلى، ھىساپلا ئوگە.

1996 شاشماقلىق ئېرۇر خەۋپ، ئومۇمغا ياۋۇز،
بەگ ئولسا بۇ خىل گەر، يۈزى بولدى بوز.

1997 ạvək qurǫu qïlqï qïlïnqï puxï
biliksizkə bəlgü bolur bu ixi

1998 ạvə qïlmix ixlər nəqə yig bolur
ạvə yạsə ax suv nəqə ig bolur

1999 qamuǫ ix iqində amulluq ەḍür
məgər ṭa'ət ərsə ạvingil yügür

2000 kəzi toq kərək ḥəm uvutluǫ tüzün
aquq ḥəm yaruq bolsa qïlqïn səzün

C103
2001 toḍumsuz bolur ol kəzi suq kixi
kəzi suqqa yətməz bu dunya axï

2002 bu suqluq ig ol bir otï yoq əmi
anï əmləyüməz bu dunya qamï

A77
2003 qamuǫ aq yạsə iqsə ahir toḍur
kəzi aq kixi əlsə aqlïq qoḍur

2004 kəzi suq kixi nəṇkə bolmaz bu bay
qamuǫ dunya bulsa ahir suq qïǫay

2005 uvutluǫ kərək bəg kixidə talu
uvutluǫ qïlïnqï ạrilməz tolu

2006 kimiṇdə uvut bolsa qïlqï silig
qamuǫ təṇsiz ixkə təgürməz əlig

2007 bayat kimkə bạrsə uvut kəz suvï
aṇar bạrdi dəwlət tükəl yüz suvï

B154
2008 qamuǫ təṇsiz ixtin yïǫïǫlï uvut
qamuǫ əḍgü ixkə ulaǫlï uvut

1997 شاشماقلىق، غەزەپ—بىر قىلىقتۇر ياماڭ،
بۇ ئىشتۇر نادانلىق نىشانى ھامان.

1998 ئالدىراپ قىلغان ئىش كوپ ئاچچىق بولۇر،
ئالدىراپ يىسە ئاش ئۇ، ئاغرىق بولۇر.

1999 پۇتۇن ئىشتا بىسىق بول، شۇنى تاللىۋال،
مەگەركىم ئىبادەت يۇگۇر، بولما گال.

2000 مۇلايىم، ئۇياتلىق، كوزى توق كېرەك،
قىلىق، سوزدە يورۇق-ئوچۇقلۇق كېرەك.

2001 بولۇر تويمىغۇر ئول كوزى ئاچ كىشى،
كوزى ئاچقا يەتمەس بۇ دۇنيا ئېشى.

2002 بۇ ئاچكوزلۇك ئاغرىق، داۋا يوق ئاڭا،
جاھاندا ھېكىم چارە تاپالماس بۇڭا.

2003 پۇتۇن ئاچ يىسە، ئىچسە ئاخىر تويار،
كوزى ئاچ بۇ ئاچلىقنى ئولسە قويار.

2004 كوزى ئاچ كىشىلەر بولماس مالغا باي،
پۇتۇن بولسا دۇنيا ئۇنىڭ، ئۇ گاداي.

2005 بەگلەر كوپ ئۇياتچان، سەرخىل بولغۇلۇق،
ئۇياتچان قىلىغى كېمەيمەس، تولۇق.

2006 ئۇيات كىمدە بولسا، سىلىق خۇيلۇق ئول،
ناچار ئىشقا ھەرگىز ئۇ سۇنمايدۇ قول.

2007 خۇدا كىمگە بەرسە ئۇيات، ياخشى خۇي،
بېرەر دەۋلەت بىلەن كوپ شانۇ-ئابروي.

2008 ئۇيات—بارچە ياماڭ ئىشتىن توسقۇچى،
پۇتۇن ياخشى ئىشقا ئۇلاشتۇرغۇچى.

2009 nə əḍgü nəŋ ol bu uvut ərkə kərk
ḳamuoɣ əḍgü ixkə uvut boldī erk

2010 tili qīn kərək bolsa kəŋli kəni
boḍunḳa asīoɣ ḳīlsa tooɣsa küni

2011 ḳalī bolsa bəglər hiyanət kəŋül
boḍunḳa asīoɣ bolmaz andīn təŋül

2012 kəŋül til oŋay bolmasa kər ḳīlīḳ
ol əldin ḳaqar ḳutḳa bolmaz yorīḳ

2013 səzin ḳīyoɣuqī bəgkə tutma umunq
tiriglik yava boloɣa ḳīloɣay əküŋq

2014 əḍi saḳ kərək bəg yana kəḍ oḍuoɣ
usal bolsa bəglər toḳīnur yoḍuoɣ

A81
2015 iki nəŋ turur əlkə baoɣī bəki
biri saḳlīḳ ol bir tərü əl kəki

2016 ḳayu bəg saḳ ərsə əlin bəklədi
yaoɣī boynī yənqti əzə ərklədi

C104
2017 ḳayu bəg tərü bərsə əldə kəni
əlin ətti ḳoḍtī yaruttī küni

2018 bu bəglik baoɣī kər bu iki bolur
bu iki tükəl bolsa bəglik ḳīlur

2019 nəgü tər əxitgil yaoɣīqī kür ər
bu saḳlīḳ bilə əz yaoɣīsīn urar

A82
2020 aya əlqi bəglər əlig ḳolsa saḳ
bu saḳlīḳ bilə sən təzü əlkə baḳ

2009 ئۇياتتۇر نە ياخشى زىننەت، ئەرگە خاس،
ئۇياتتۇر پۇتۇن ياخشى ئىشقا ئاساس.

2010 تىلى چىن كېرەك، كوڭلى بولسۇن كونى،
بېرىپ پايدا خەلقىغە، تۇغسا كۇنى.

2011 ئەگەر بولسا بەگلەر يامان دىللىق ئۇ،
ئېرۇر پايدىسىز خەلققە، قولۇڭنى يۇ.

2012 گۇزەل بولمىسا بەگدە خۇي، سوز ۋە تىل،
ئۇ ئەلدە تۇرالماي قاچار بەخت، بىل.

2013 سوزىدە تۇرماس بەككە قويما ئۇمىت،
ھاياتىڭ كېتەر بوش، قىلۇر نائۇمىت.

2014 بەگ ئولماق كېرەك ساق، يەنە بەك ھۇشيار،
غاپىل بولسا بەگلەر، كوپ پىتنە قوپار.

2015 ئىككى نەرسە ئەلگە باغ، ئاچقۇچ ئوزى:
ھۇشيارلىق ۋە قانۇن ــ ئەلنىڭ يىلتىزى.

2016 قايۇ بەگ ساق ئولسا ئېلىن ساقلىدى،
ياۋ بوينىن يەنچىدى ھەم باغلىدى.

2017 قايۇ بەگ يۇرۇتسە قانۇننى كونى،
تۇزەتتى ئۇ ئەلنى، تۇغۇلدى كۇنى.

2018 بۇ بەگلىك ئاساسى شۇ ئىككى ئېرۇر،
بۇ ئىككى تولۇق بولسا، بەگلىك قىلۇر.

2019 نىمە دەيدۇ ئاڭلا بىر كۇرەشچان ئەر،
بولۇپ ھۇشيار، ياۋنى يەكسەن قىلغان ئەر:

2020 ئايا ئەل بەگلىرى، ئەل ساقلاي دىسەڭ،
سەگەك بول، ھەر ياقتىن كۇزەت ئەلنى تەڭ.

2021 bu saḳlīḳ bilə arttī bəglər ə̣li
usallīḳ kərü buzdī bəglik ulī

2022 bu saḳlīḳ bilə sən yaoq̣ī boynī yənq
boḍunḳa tərü ḳīl tiril kə̣nrü inq

B155
2023 iki nəṇ bilə ə̣lqi bəglik buzar
kirür əgri yolḳa kənidin azar

2024 biri küq birisi usallīḳ ḳīlur
bu iki bilə bəg ə̣lin artatur

2025 yaoq̣ī boynī yənqmək tilər ərsə sən
ḳulaḳ kəz kərək saḳ ḳīlīp tursa sən

2026 bu saḳlīḳ bilə sanqtī bəglər yaoq̣ī
usallīḳ bilə buzdī bəglik baoq̣ī

2027 usal bolsa bəglər ixin pütrüməz
usal bəg pütün bilgü bəglik yə̣məz

2028 saḳ ər tutqī ə̣tnip usalīoq̣ pusar
usal bolmaoq̣īnqa yaoq̣īoq̣ kim basar

2029 saḳ ərsə bəgi ə̣lkə təgməz əlig
ḳalī təgsə yətrür uḳux əg bilik

2030 bu küqkəy kixi kəndü bəglik yə̣məz
bu küqkəy küqini boḍun kətrüməz

2031 nəgü tə̣r əxitgil biliklig səzün
yə̣yümədi küqkəy ə̣lin kə̣q uzun

C105
2032 kəyər ot turur küq yaoq̣usa kəyər
tərü suv turur aḳsa ni'mət ənər

2021 سەگەكلىك بىلەن ئارتتى بەگلەر ئېلى،
بىپەرۋا بولۇش بۇزدى بەگلىك ئۆلى.

2022 ھۇشيارلىق بىلە يەنچى ياۋ بوينىنى،
سوراپ ئەل، كەڭرۇ قىل ھايات قوينىنى.

2023 بەگ ئىككى نىمە بىرلە بەگلىك بۇزار،
كىرىپ ئەگرى يولغا، رۇس يولدىن ئازار:

2024 بىرى غاپىل ئولماق، بىرىدۇر زۇلۇم،
بۇلار بىرلە ئەلنى بۇزار بەگ چوقۇم.

2025 ئەگەر ئىستىسەڭ يېغى بوينىن ئۇزۇش،
كېرەك كوز-قۇلاق بىرلە ھۇشيار تۇرۇش.

2026 سەگەكلىك بىلەن بەگ يوقاتتى يېغى،
بىپەرۋا بولۇپ ئۇزدى بەگلىك بېغى.

2027 غاپىل ئولسا بەگلەر ئىش ئولماس تامام،
غاپىل بەگدە بەگلىك ئۇ قىلماس داۋام.

2028 بىپەرۋانى دائىم باسار سەگەك ئەر،
غاپىل بولمىسا ياۋ، ئۇنى كىم يېڭەر؟

2029 ساق ئولسا بېگى، ئەلگە تەگمەس ئىلىگ،
ئەگەر تەگسە، چارە تاپار ئاڭ-بىلىك.

2030 سۇرەلمەس زالىم بەگ بەگلىك دەۋرىنى،
كوتەرمەيدۇ خەلقى ئۇنىڭ زۇلمىنى.

2031 نىمە دەيدۇ ئاڭلا بىلىملىك سوزۇن:
بولالمايدۇ زالىم ھوكۇمران ئۇزۇن.

2032 زۇلۇم—ئوت، يېقىنلاشسا، ئۇ كويدۇرەر،
قانۇن—سۇ، ئۇ ئاقسا، نېمەتلەر ئۇنەر.

2033 uzun ǫl yǫyəyin təsə ay bəgü
tərü tüz yorïtoqu boƒunuoq kügü

2034 ǫl artar tərü birlə ǫtlür azun
ǫl əksür bu küq birlə buzlur azun

2035 təlim ordular buzdï küqkəy küqin
turu əldi ahir bu küqkəy aqïn

2036 kəŋül tüzsə bəglər yorïtsa tərü
bu bəglik buzulmaz turur kǫq erü

B156
2037 ƙamuoqda yaraoqsïz ay ǫlig ƙutï
bu bəglər əzə ƙopsa yaloqan atï

2038 səzi qïn kərək bəg nə ƙilƙï pütün
ïnansa aŋar həlƙ tirilsə ƙutun

2039 bu yaloqan kixilər wəfasïz bolur
wəfasïz kixi həlƙƙa təŋsiz ƙilur

2040 nəgü tǫr əxitgil wəfalïoq kixi
wəfa ol kixikə kixilik baxï

2041 tili yaloqan ərniŋ jəfa ƙilƙï ol
jəfa kimdə ərsə ux ol yïlƙï ol

2042 kixi yaloqanïnda tiləmə wəfa
bu bir səz sïnanmïx əküx yïlƙï ol

2043 yürəklig kərək bəg yǫmə alp atïm
yürək birlə boldï yaoqïƙa tǫtim

2044 sü baxlar ərən kür yürəklig kərək
yürəksiz ər at alsa andïn yürək

2033 بولاي دىسەڭ ئەلگە ئۇزۇن ھوكۇمران،
قانۇن تۈز يۈرۈت، خەلقنى ئاسرا ھامان.

2034 ئەل ئارتار قانۇن بىرلە، تۈزىلۈر جاھان،
زۇلۇم بىرلە كېمىپ ئەل، بۇزۇلۇر جاھان.

2035 كوپ ئوردا بۇزدى زالىم زۇلۇم بىلە،
تىرىك ئولدى ئاخىر ئۇ ئاچلىق ئىلە.

2036 تۈزەپ بەگ كوڭۈلنى يۈرۈتسە قانۇن،
بۇ بەگلىك بۇزۇلماس، تۇرار بەك ئۇزۇن.

2037 ياماندىن ياماندۇر ئەي ساھىپقىران،
ئەگەر ئاتىنىپ قالسا يالغانچى خان.

2038 سوزى چىن ئولسا بەگنىڭ، خۇلقى گۈزەل،
ئىشەنگەي، ياخشى كۈن كورۈپ ئاڭا ئەل.

2039 يالغانچى كىشىلەر ۋاپاسىز بولۇر،
ۋاپاسىزلار خەلققە ئوساللىق قىلۇر.

2040 نىمە دەر، ئىشتىكىن، ۋاپالىق كىشى،
ۋاپادۇر كىشىگە كىشىلىك بېشى:

2041 تىلى يالغان ئەرنىڭ جاپا قىلغى ئول،
جاپا كىمدە بولسا ئېرۇر يىلقى ئول.

2042 تەلەپ قىلما ۋاپا يالغانچىلاردىن،
بۇ سوزلەر سىنالغان ئۇزۇن يىللىق ئول.

2043 بەگلەرگە يۈرەكلىك، جەسۇرلۇق كېرەك،
تېتىغاي ئۇ ياۋغا يۈرەك بىرلە بەك.

2044 بۇ ئەسكەر بېشى بەك يۈرەكلىك كېرەك،
يۈرەكسىز كىشى ئۇندىن ئالسۇن يۈرەك.

C106

2045 yürəklig yürəksizkə bolsa baxī
yürəklig bolur ətrü təgmə kixi

2046 bu səzkə tanuḳī bu bəytig oḳī
bu səzkə anuḳ tut kəŋül əg taḳī

2047 kər arslan bolu bạrsə ītḳa baxī
bu īt barqa arslan bolur əz tuxī

2048 ḳalī bolsa arslanḳa īt baxqīsī
ol arslan bolur barqa īt saḳīxī

2049 aḳīlīḳ kərək bəgkə ḳoḍḳī kəŋül
bu ḳoḍḳī kəŋül birlə ḳīlḳī amul

A83

2050 aḳī bolsa bəglər atī qavlanur
atī qavī birlə azun bəklənür

2051 ava yīoɣlu tạrlür ər at sü bolur
ər at sü bilə ər tiləkin bulur

2052 nəgü tạr əxitgil urup yạgli ər
urup al ay alp ər yana ərkə bạr

B157

2053 aḳī bol baoɣīxla iqür ḥəm yạtür
ḳalī əksüsə ur yana al yətür

2054 azīoɣlīoɣ kür ərkə bu nəŋ əksüməz
tutuoɣlī ərüŋ ḳuxḳa məŋ əksüməz

2055 ḳīlīḳ baldu oḳ ya ḳəwi küq yürək
bar ərkən kəḍ ər nəŋkə ḳorḳmaz kərək

2056 azunqī bəgü bəg nəlük gənq urur
ər at ḳayda bolsa anuḳ gənq alur

2045 يۇرەكلىك يۇرەكسىزنىڭ ئولسا بېشى،
يۇرەكلىك بولۇر ئۇندا ھەممە كىشى.

2046 بۇ سوزنىڭ گۇۋاسى بۇ بىيىت ئوقى،
بۇ سوزنى كوڭۈلدە ساقلاپ تۇت تېخى:

2047 بولۇۋەرسە ئىتقا، كور، باش ئارسلان،
بولۇر ئىتلار ھەممە ئارسلانسىمان.

2048 ئەگەر بولسا ئىت ئۇ ئارسلانغا باش،
بولۇر ئارسلانلار ھەم ئىتتەك ھامان.

2049 يانا بەگ كىچىك دىل، سېخى بولغۇلۇق،
بۇنىڭ بىرلە قىلقىن بېسىق تۇتقۇلۇق.

2050 سېخى بولسا بەگلەر ئېتى تارىلۇر،
ئېتى ۋە شوھرىتىلە جاھان قوغدىلۇر.

2051 ئەر، ئات توپلىنىپ ئاڭا، لەشكەر بولۇر،
بۇ لەشكەر بىلەن ئەر تىلەگىن تاپۇر.

2052 نىمە دەر، ئىشىت، جەڭ بىلەن ئوتكەن ئەر:
ئۇرۇپ ئال ئەي باتۇر، يەنە ئەرگە بەر.

2053 سېخى بول، بېغىشلا، ئىچۇر ھەم يىگۈز،
يەنە سەن ئۇرۇپ ئال، كېمەيسە ئەگەر.

2054 جەسۇر، كوزى ئوتكۇرگە مال ئوكسۇمەس،
ئالغۇر ئاق لاچىنغا يىمەك كەمسىمەس.

2055 قىلىچ، پالىتا، ئوقىيا بىلەن كۇچ، يۇرەك—
بار ئولسا، باتۇر مالدىن قورقماس كېرەك.

2056 جاھاندار، ئاقىل بەگ نىچۇك گەنج[132] يىغۇر،
ئەر، ئات قايدا بولسا، ئېنىق گەنج ئالۇر.

2057 bu ə̣l tutoɣuḳa kəp ər at sü kərək
ər at tutoɣuḳa nəŋ tavar tü kərək

2058 bu nəŋ aloɣuḳa bir kərək bay boḍun
boḍun baylīḳīŋa tərü tüz ḳoḍun

2059 bularda biri ḳalsa tərti ḳalur
bu tərti yə̣mə ḳalsa bəglik ulur

2060 aḍīn ma bu bə̣x nəŋ yīraḳ tutoɣu bəg
atī əḍgü bolsa kü qav boloɣu təg

2061 birisi ə̣vəklik birisi saran
üqünqi puxīlīḳ sərin əz tirən

2062 bu tərtünq yavuz bəgkə arḳuḳ ḳīlīnq
bə̣xinqi yaraoɣsīz bu yaloɣan ərinq

C107
2063 bu ḳaq nəŋdə bəglər yīraḳ tutoɣu əz
atī artamasa yorīḳ bolsa səz

2064 bularda əŋ īnoɣa bu arḳuḳ ḳīlīnq
bu arḳuḳ ḳīlīnqlīoɣ nə muŋluoɣ ərinq

2065 muŋar mənzətü səzni xa'ir ayur
bu xa'ir səzi tutsa səzkə bayur

2066 aoɣīr yük kixikə ḳīlīnq arḳuḳī
ḳīlīnq arḳuḳ ərsə bulun at oḳī

2067 yaoɣī ḳīlmaoɣusīn ḳīlīnqī ḳīlur
yaoɣī bu yaoɣīda nəgü aḍruḳī

B158
2068 əküx ə̣l tutayīn tə̣sə ay ə̣lig
üq ix ḳīloɣu ətrü yətilsə əlig

2057 تۇتۇشقا جاهان لەشكەر، ئات، ئەر كېرەك،
ئەر، ئات تۇتقىلى تولا ماللار كېرەك.

2058 بۇ مال يىقىلى بىر باي بودۇن[133] كېرەك،
بېيىسۇن دىسەڭ ئەل، تۇز قانۇن كېرەك.

2059 بۇلاردىن بىرى قالسا، توتى قالۇر،
بۇ توتى يوقالسا، بەگلىكىمۇ ئولۇر.

2060 ئالاي دىسە بەگ ياخشى شوهرەت ۋە نام،
بۇ بەشتىن يىراقتا تۇرغۇلۇق تامام:

2061 بىرى شاشماق ئېرۇر، بېخىللىق بىرى،
ئۇچىنچى، غەزەپ، قىل سەۋرى، قاچ نېرى.

2062 ئۇزەمچىل، جاهىللىق بۇ توتىنچىسى،
بى شەك يالغان ئېيتماق، بۇ بەشىنچىسى.

2063 بۇلاردىن يىراق تۇرغۇلۇق بەگ ئۇزى،
بۇزۇلماي ئېتى، ئوتىسۇن دىسە سوزى.

2064 بۇلاردىن ئۇزەمچىل قىلىق ئەڭ يامان،
چوقۇم قىينىلار كوپ ئۇزەمچىل نادان.

2065 بۇ ياڭلىغ سوزىنكىم بىر شائىر ئېيتۇر،
بۇ شائىر سوزىدىن تۇتسا سوزگە بېيۇر:

2066 ئېغىر يۇك كىشىگە ئۇزەمچىل قىلىق،
ئۇزەمچىل قىلىققا ئوق ئات، قارشى چىق.

2067 يېغى قىلمىغاننى شۇ قىلىق قىلار،
يېغىدىن بۇ يېغى نىچۇك پەرقلىق؟

2068 تولا ئەل تۇتايمەن دىسەڭ ئەي ئېلىگ،
بۇ ئۇچ ئىشنى قىلغىن گەر يەتسە ئىلىگ:

2069 oŋ əlgin ḳīlīq tutsa ursa salīp
sol əlgi bilə nəŋ üləsə alīp

2070 tilin səzləsə səz xəkərdə süqig
boyun bəŋdi bəg ḳul uluoɣ ya kiqig

2071 ay əlig bu ḳaq nəŋ kərək bəgkə kər
boḍunḳa səvülsə orun bolsa tər

2072 külər yüz süqig səz silig əz kərək
ḳīlīnqi bularḳa tükəl tüz kərək

2073 kəŋül tutsa ḳoḍḳī ḥəm əlgi aḳī
bularḳa yaraxī baoɣīrsaḳlīḳī

2074 ḳamuoɣ türlüg ərdəm bu bilsə tükəl
yīraḳ ərsə andīn yaraoɣsīz muḥal

2075 kixi əḍrümi bu boḍunda talu
talu əḍrüm ol bu ərüksüz tolu

2076 azun boḍnī barqa aŋar ḳul bolur
azun yər bu bəglər tiləkin bulur

2077 tügük yüz irik səz küvəz kür ḳīlīḳ
kixig yərgürür kəndrü bilməz yorīḳ

C108
2078 otunluḳ əvəklik yənik ḳuroɣuluḳ
ḳara ḳīlḳī ol bu yīraḳ turoɣuluḳ

2079 ḳara ḳīlḳī bəgkə kərəksiz yaoɣuḳ
yaoɣuḳ bolsa bəgkə uquzluḳ anuḳ

2080 ḳara ḳul ḳarasī bolur bəg ərüŋ
ḳarali ərüŋli aḍīrttī kərüŋ

2069 قىلىچ تۇتسا، ئۇرسا، سىنىڭ ئوڭ قولۇڭ،
سول ئىلگىڭ بىلە سەن ئۇلەشتۇر پۇلۇڭ.

2070 تىلىڭ سوزلىسە سوز شىكەردەك چۇچۇك،
ئىگەر بويۇن قۇل، بەگ، ئۇلۇغ ھەم كىچىك.

2071 ئەي ئىلىگ، بەككە بۇ نەرسىلەر زورۇر،
ئۇنى خەلق سويسە گەر، ئورنى تور بولۇر.

2072 كۇلەر يۇز، چۇچۇك سوز، خۇلق ئۇز كېرەك،
قىلىغى بۇلارغا ئۇيغۇن، تۇز كېرەك.

2073 كوگۇلنى توۋەن تۇتسا، قولىن سىخى،
بۇنىڭغا يارىشا كويۇمچانلىغى.

2074 پۇتۇن تۇرلۇك ئەردەم بۇ بىلسە تۇگەل،
يىراق بولسا ئاندىن يارامسىز مۇھال.

2075 كىشىلەر خىلى ھەم ياخشىسى شۇ خان،
تولۇن ئاي كەبى ئۇز، كېمەيمەيدىغان.

2076 جاھان خەلقى بارچە ئۇنىڭا قۇل بولۇر،
جاھانغا بولۇر خان، تىلەگىن تاپۇر.

2077 سورۇن يۇز، يىرىك سوز، تەكەببۇر كىشى،
كىشىن يىرگەندۇرەر، يۇرۇشمەس ئىشى.

2078 يىنىك ھەم ئالدىراقسان، قوپال ۋە شالاق—
بولماقلىق ئاۋامنىڭ خۇلقى، قاچ يىراق.

2079 ئاۋام خۇلقى بەگلەرگە لايىق ئەمەس،
ئەگەر يۇقسا بەككە، كېتەر قەدرى، بەس.

2080 قۇل رەڭگى قارادۇر، بەگلەر بولۇر ئاق،
قارا-ئاق شۇ خىلدا ئايرىلغانغا باق.

2081 talu bəg bolayïn tąsə bəlgülüg
talu tutoqu ərdəm ay atlïoq külüg

2082 atï bəg bolur bolsa kïlkï kara
karada bu ïnoqa bolur həlk ara

A84 B159

2083 yüzi kərki kərklüg kərək bəg yülüg
boḍï ortu bolsa nə qavluoq külüg

2084 kərügli yüzin kərsə səvsə kərüp
ąli boḍnï baksa küvənsə turup

2085 yaoqïka katïoq bolsa ərsigliki
kərür kəzkə suv bąrsə kərklüglüki

2086 ayï boḍ uzun bolsa əgməs bilik
ayï ma qəküt bolsa bolmaz silig

2087 kalï mundaoq ərsə boḍ ortu kərək
boḍï ortu bolsa bolur əḍgürək

2088 nəgü tąr əxitgil sïnamïx kixi
baxïnda kəqürmix yaxamïx kixi

2089 boḍï kïsoqa yunqïoq kïlïnqï puxï
puxï kayda bolsa tütüxkə baxï

2090 boḍ ortu kərək həm tənïnqə yaraoq
ixin ortu tut ay biliklig kixi

2091 bor iqməz kərək bəg fəsad kïlmasa
bu iki kïlïktïn kaqar kut basa

2092 süqigkə süqinsə azun bəgləri
aqïoq boldï əl kün boḍun igləri

2081 تولغان بەگ بولايمەن دىسە، بەلگۈلۈك،
ئەي مەشھۇر، پەزلىنى تولۇق تۈتقۇلۇق.

2082 ئېتى بەگ بولۇپ خۇلقى بولسا قارا،
بولۇر قاربدىنمۇ يامان خەلق ئارا.

2083 بەگ ئولسۇن چىرايلىق، كېلىشكەن ساقال،
بويى ئورتا، شوھرەتتە ئۇ بەر كامال.

2084 چىرايلىق يۈزىن كورسە، سويسە كورۇپ،
پەخىرلەنسە ئېلى، خەلقلىرى تۇرۇپ.

2085 ئۇ ياۋغا ھەم قاتتىق ھەم ئولسا جەسۇر،
كورەر كوزگە بەرسە چىرايى ھوزۇر.

2086 بويى بەك ئۇزۇننى خوپ كورمەس بىلىم،
تولا قىسقا بولسا، بولماس خوشپىچىم.

2087 مۇشۇنداق ئىكەن، ئورتا بويلۇق كېرەك،
بويى ئورتا بولسا بولۇر تۇزۇگرەك.

2088 ئىشتىكىن، نىمە دەر سىنىغان كىشى،
بېشىدىن كەچۈرگەن، ياشىغان كىشى:

2089 پاكا، ئوزى ئاجىز، ئاچچىغى يامان،
بۇ ئاچچىق نەدە، شۇندا جاڭجال ھامان.

2090 بويى ئورتا بولسۇن لايىق ئوزىگە،
ئەي ئالىم ھەر ئىشنى ئورتا تۇت ھەرئان.

2091 پاساتچى بولمىغاي بەگ، يەنە مەي ئىچەر،
بۇ ئىككى قىلىقتىن قاچار بەخت، كېتەر.

2092 شاراپقا ئۇگەنسە جاھان خانلىرى،
چېكەر كوپ زىياننى ئېلى-خەلقلىرى.

C109

2093 oyunka avïnsa azun tutoquqï
ạlin buzdï boldï ezi koltoquqï

2094 eḍində kəqürsə bu bəglik ixin
anï yətsə̀ bolmaz əḍərsə kuxïn

2095 nəgü tạr əxitgil bilik-bạrgüqi
biliksizni bordïn səküp tïḍoquqï

2096 bor iqmə aya borqï booqzï kulï
bor iqsə aqïldï qïoqaylïk yolï

2097 kara borqï boldï nəni boldï yạl
bəgi borqï bolsa kaqan turoqa ạl

B160

2098 yaoqï ol bu bor timqi ạltür kümüx
kïlïnqï tütüx boldï kïlkï urux

2099 əsürsə kixi tạlvə muṅduz bolur
bu tạlvə ixi kər kaqan tüz bolur

2100 nəgü tạr əxitgil sakïnuk tili
bu səz ixkə tutoqïl ay booqzï kulï

2101 nəqə kïloqu ixlər bor iqsə kalur
nəqə kïlmaoqu ix əsürsə kəlür

2102 nəqə tənsiz ixlər bor iqsə bolur
nəqə əḍgü ixlər əsürsə kalur

2103 bor iqsə oyunka avïnsa bəgi
kaqan yətgəy ạl kün ixiṅə egi

2104 fəsad kayda bolsa kaqar kut təzə
fəsad qïn yorïr tutqï bəglik buza

2093 ئويۇننا بېرىلسە جاھان تۇتقۇچى،
بولۇر مۇھتاج ئول ھەم ئېلىن بۇزغۇچى.

2094 بۇ خانلىق ئىشىن ۋاقتىدا قىلمىسا،
تۇتالماس ئۇنى، قۇش سېلىپ قوغلىسا.

2095 نىمە دەيدۇ ئاڭلا بىلىم بەرگۈچى،
بىلىمسىزنى مەيدىن سوكۇپ توسقۇچى:

2096 مەي ئىچمە، ھاراقكەش، ئەي گالىنىڭ قۇلى،
مەي ئىچسە ئېچىلدى پېقىرلىق يولى.

2097 ھاراق ئىچسە خەلق، يەلگە كەتكەي مېلى،
خان ئولسا ھاراقكەش، تۇرامدۇ ئېلى؟

2098 يېغى، مەي ۋە مەيچى ئالۇرلەر كۇمۇش،
قىلىغى جىدەل بولدى، پەيلى ئۇرۇش.

2099 مەس ئولسا كىشى تەلۋە، ئاڭسىز بولۇر،
ئىشى تەلۋىنىڭ، كور، قاچان تۇز بولۇر؟

2100 نىمە دەر ئىشتىكىن، ھۇشيارنىڭ تىلى،
ئەمەل قىل بۇ سوزگە، ئەي گالىنىڭ قۇلى:

2101 نىچە قىلغۇلۇق ئىش مەي ئىچسە قالۇر،
نىچە قىلمىغۇ ئىشنى مەسلەر قىلۇر.

2102 مەي ئىچسە بولمىغۇر نە ئىشلار بولۇر،
مەس ئولسا نەچچە ياخشى ئىشلار قالۇر.

2103 ئىچىپ مەي، ئويۇنغا بېرىلگەندە خان،
ئېگى دولەت ئىشىغا يەتكەي قاچان؟

2104 پاسات قايدا بولسا، قاچار بەخت توزۇپ،
پاسات دايىم يۇرەر بەگلىكنى بۇزۇپ.

2105 arïoɣ ol bu ḳut ḳïv arïoɣlïḳ tilər
süzüg ol bu dəwlət süzügni yələr

2106 bəgi iqgüqi bolsa mufsid otun
ḳamuoɣ iqgüqi boldï boḍnï pütün

2107 ḳara təṇsizin barqa bəglər əṭər
bəgi ḳïlsa təṇsiz anï kim yətər

C110
2108 arïoɣsïznï yalṇuk suvun yup arïr
ḳalï artasa suv nəgün yup arïr

2109 kixi igləsə ot otaqï bə̣rür
otaqï igiṇə otïn kim ḳïlur

2110 arïoɣ tutoɣu bəglər kəni ḳïlḳ ḳïlïḳ
boḍun bəg yolïndïn tüzər yol yorïḳ

2111 nətəg tutsa bəglər kər əṇdi tərü
boḍun boldï andaoɣ ol əṇdi kərü

2112 bu səzkə tanuḳï munu bu səz ol
səziṇə baḳa kərsə mə'ni tüz ol

B161
2113 bu bəglər nə yolqa yorïsa ḳalï
ux ol yorïḳï bu ḳulnuṇ yolï

2114 bəgi əḍgü bolsa yorïḳï kəni
taḳï artuḳ əḍgü yorïoɣay ḳulï

2115 küvəz kər kərəksiz nə kəṇli uluoɣ
küvəzlik azïtur kənilik yoluoɣ

2116 uluoɣ boldï bəglər ḳutun bəlgülüg
kiqig tutoɣu kəṇlin kətürsə ülüg

2105 ئېرىغدۇر بۇ بەخت، ئۇ ئېرىغلىق تىلەر،
سۈزۈكتۇر بۇ دەۋلەت، سۈزۈكنى يولەر.

2106 بېگى بولسا مەيخور، قوپال ھەم بۇزۇق،
ھاراقكەش بولۇر ھەممە خەلقى تولۇق.

2107 ئاۋامنىڭ يارىقسىز ئىشىن بەگ تۈزەر،
بەگ ئولسا ناچار، كىم ئاڭا تەڭ كېلەر؟

2108 ئېرىغسىزنى ئادەم يۈيۈر سۇ بىلەن،
سۇ بۇلغانسا يۈيۈپ بولۇر نە بىلەن؟

2109 ھېكىم دورا بېرەر بىر كىم ئاغرىسا،
قىلۇر كىم داۋا، گەر ھېكىم ئاغرىسا؟

2110 دىمەك، بەگ خۇلقى ساپ-توغرا بولغۇلۇق،
بولۇر ئەلگە بەگنىڭ خۇلقى يول-يورۇق.

2111 نىچۈك تۇتسا ئادەت ۋە قانۇننى خان،
بولۇر خەلقمۇ شۇنداق، شۇ ئادەتسىمان.

2112 بۇ سوزگە گۇۋادۇر مۇنۇ سوز مانا،
قاراپ كورسە ئۇيغۇن مەناسى ئاڭا:

2113 ئەگەر قايسى يول ئولسا بەگنىڭ يولى،
شۇ بەگنىڭ يۇرگەنى قۇلىنىڭ يولى.

2114 بېگى ياخشى بولسا، دۇرۇس ھەركىتى،
تېخىمۇ قىلۇر ياخشى ھەركەت قۇلى.

2115 تەكەببۇر بولۇش بەككە لايىق ئەمەس،
تەكەببۇرلۇق بۇزار دۇرۇس يولنى، بەس.

2116 سائادەت بىلەن بولدى بەگلەر ئۇلۇق،
ئېلىشقا نەسىپ، دىل كىچىك تۇتقۇلۇق.

2117 nəgü tər əxitgil uḳuxluoɣ yəg ər
boḍunda talusï biliklig bəg ər

A85
2118 uluoɣsïoɣ bəḍük tutsa bəglər kəŋül
səziksiz uquzluḳ kərür ay ooɣul

2119 küvəzlik bilə kəkkə aoɣmaz kixi
ḳalï ḳoḍḳï bolsa buzulmaz ixi

2120 küvəzlik asïoɣsïz kəŋül tomlïtur
kəŋül ḳoḍḳï bolsa kixig yoḳlatur

2121 bəg alqaḳ kərək bolsa ḳoḍḳï kəŋül
munï təg yoḳ ərsə sən andïn təŋül

C111
2122 bəg alqaḳ kərək bolsa kəŋli aquḳ
yazuḳluoɣ kixidin kəqürsə yazuḳ

2123 isinür ər at tərk baoɣïrsaḳ bolur
baoɣïrsaḳ kixilər tapuoɣsaḳ bolur

2124 boḍun baxqï bəgkə bu ḥimmət kərək
bu ḥimmət bilə ḥəm mürüwwət kərək

2125 bu ḥimmət mürüwwət bilə barsa qav
bolur bəg tiləki yorïr ətrü av

2126 kimiŋ ḥimməti bolmasa ol əlüg
ikigün azunda bu bulmaz ülüg

2127 bu ḥimmət bilə ḥəm siyasət kərək
siyasətḳa bəglik riyasət kərək

B162
2128 siyasət bilə bəg tüzər əl tərü
ḳara ḳïlḳï ətlür siyasət kərü

2117 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، ئاقىل ياخشى ئەر،
بىلىملىك، ئوزى بەگ، ئەلنىڭ خىلى ئەر:

2118 يوغانلىق قىلىپ بەگ، چوڭ تۇتسا كوڭۇل،
مۇقەررەر كورۇر ئۇ خارلىق، ئەي ئوغۇل.

2119 تەكەببۇرلۇقلە كوككە چىقماس كىشى،
كىچىك دىل بولۇشلە بۇزۇلماس ئىشى.

2120 كىبىرلىك بىپايدا، كوڭۇل توڭلىتۇر،
كىشىنى كىچىك دىللىق ئۇستۇنلىتۇر.

2121 مۇلايىم ۋە كەمتەر كىرەكتۇر بۇ خان،
ئۇ خىلدا ئەمەسكەن، قاچ ئۇندىن هامان.

2122 بەگ ئولسا مۇلايىم ۋە كوڭلى ئوچۇق،
گۇنالىق كىشىدىن كەچۇرسە يازۇق[134]؛

2123 ئىسسىنىپ قوشۇن-ئەل، كويۇمچان بولۇر،
كويۇمچان كىشىلەر ئۇ، ئىشچان بولۇر.

2124 خەلق باشچىسى بەككە هىممەت كىرەك،
شۇ هىممەت بىلەن تەڭ، مۇرۇۋەت كىرەك.

2125 يىيىلغاي شۇنىڭلە ئۇنىڭ شوهرىتى،
كىلىپ ئاۋ ئۇدۇل، هەل بولۇر مەقسىدى.

2126 كىشىدە يوق ئەرسە هىممەت، ئۇ-ئولۇك،
هەر ئىككى جاهاندا بولالماس بۇيۇك.

2127 بۇ هىممەت بىلەن هەم سىياسەت كىرەك،
سىياسەتكە بەگلىك رىياسەت كىرەك.

2128 تۇزەر ئەلنى قانۇن، سىياسەتلە خان،
ئاۋام خۇلقىنى هەم ئىلتەر شۇ تامان.

2129 bu səzkə yanutī bu bəyt ol tanuḳ
tanuḳ ḳayda bolsa bu ḥujjət anuḳ

2130 bu bəglər ḳapuoɣīn siyasət bəzər
siyasət bilə،bəg ə̣lini tüzər

2131 ə̣sizkə siyasət yorītoɣu kərək
boḍun buloɣanuḳīn siyasət süzər

2132 bu ə̣l tutruḳī ḥəm tüpi bəkliki
iki nəṇ turur əṣlī yīldīz kəki

2133 birisi boḍunḳa tərü ol ülüx
birisi ər atḳa üləsə kümüx

2134 tərü birlə boḍnī səvinsə turup
kümüx bolsa ər at yarunsa kərüp

2135 bu iki ḳutu bulsa bəgdin səvinq
ə̣li ḳapoɣī ə̣tlür bulur bəg avīnq

2136 ḳayu bəg boḍunḳa tərü bə̣rməsə
küḍəzməsə boḍnīn yə̣güqi yə̣sə

C112
2137 ot īḍtī boḍunḳa buzuldī ə̣li
yīḳildī sə̣ziksiz bu bəglik ulī

2138 ḳayu bəg ər atnī səvindürməsə
ḳīlīq ḳīnda qīḳmaz anīṇda basa

2139 ḳīlīq birlə bəglər uzatur əlig
ḳīlīqsīz usal bəg basumaz ə̣lig

2140 ḳīlīq baldu boldī bu ə̣l saḳqīsī
ḳīlīqīn alīr ə̣l boḍun baxqīsī

2129 بۇ سوزكه جاۋاپ هەم گۇۋا بۇ بىيىت،
گۇۋا قايدا بولسا، شۇـــهوجـجەت، ئىشت:

2130 بۇ بەگلەر ئىشگىن سىياسەت بىزەر،
سىياسەت بىلە بەگ ئېلىنى تۇزەر.

2131 يامانغا سىياسەت يۇرۇتمەك كېرەك،
بۇلغانسا خەلق گەر، سىياسەت سۇزەر.

2132 بۇ دولەت تىرىگى، ئۇلى، بەكلىگى،
بۇ ئىككى نەرسىدۇر يىلتىزى ـــ كوكى:

2133 بىرى، خەلققە بەرمەك قانۇندىن ئۇلۇش،
بىرى، خىزمەت ئەتكەنـــگە بەرمەك كۇمۇش.

2134 قانۇن بىرلە خەلقى سويۇنسە تۇرۇپ،
كۇمۇش بولسا خىزمەتچى كۇلەر كورۇپ.

2135 شۇ ئىككىسى بەگدىن خوش ئولـغان زامان،
ئەل رەتكە چۇشۇپ، بەگ ئاۋۇنۇر شۇئان.

2136 گەر قايسى بەگ خەلققە قانۇن بەرمىسە،
خەلقنى كۇزەتمەي، يىگەنـــلەر يىسە،

2137 بۇزۇلۇپ ئېلى، ئۇ خەلققە چاچار ئوت،
بۇ بەگلىك ئۇلى بولغاي شەكـسىز نابۇت.

2138 سويۇندۇرمىسە ئەسكىرىنى خاقان،
قىنىدىن چىقمىغاي قىلىـــچ هىچ قاچان.

2139 قىلىچ بىرلە بەگلەر ئۇزاتۇر قولـــن،
قىلىچسىز غاپىل بەگ تۇتالماس ئېلىن.

2140 قىلىچ بىرلە پالتا ـــ بۇ ئەل ساقچىسى،
قىلىچ بىرلە ئالار ئەل خەلق باشچـــىسى.

2141 nəgü tər əxitgil azun tutoɣuqï
kïlïq baldu birlə yaoɣïoɣ utoɣuqï

2142 aya əl tutuoɣlï əlig saklaoɣu
usallïk bilə yər yəgüqi aoɣu

B163

2143 kïlïq baldu sakqï tutun ay unur
kïlïq sakqï bolsa bəg inqlik bolur

2144 kïlïq təprər ərkən yaoɣï təprəməz
kïlïq kïnka kirsə bəg inqlik yəməz

2145 səvinqlig tut ay bəg kïlïq uroɣuqïoɣ
səvinqin tiril tutqï kərmə aqïoɣ

2146 yana aydï əgdülmix əlig kutï
bu əl ixləri tərs uluoɣ kər atï

2147 bədük ix bodun baxlamakï aoɣïr
bax aoɣrïoɣ bilə tutqï əmgək təgir

2148 səvinqi az ol kərsə kadoɣu əküx
az ol əggüqisi təlimrək səküx

2149 kayuka baka kərsə korkïnq turur
səvinqin sora kərsə azrak ərür

2150 əküx səvməgüqi səvəri az ol
kərixi təlimrək ərəzi az ol

A86

2151 pütünsüz bolur təgmə yərdə kənül
kənül pütməsə ərkə artuk mun ol

2141 نىمە دەيدۇ ئاڭلا جاھان تۇتقۇچى،
قىلىچ، پالتا بىرلە ياۋنى ئۇتقۇچى:

2142 كېرەك ئەلنى ساقلاش، ئەي ئەل تۇتقان ئەر،
غەپلەتتە بولغانلار چوقۇم زەھەر يەر.

2143 قىلىچلە پالتىنى ساقچى قىل، ئەي ئەر،
قىلىچ ساقچى بولسا، بەگلەر تېچ ئوتەر.

2144 قىلىچ تەۋرەر ئىكەن، يېغى تەۋرىمەس،
قىلىچ قىنغا كىرسە، بەگ تېنچىيەلمەس.

2145 قىلىچ ئۇرغۇچىنى سويۇندۇر، ئى خان،
ياشا خۇش، ھامان كورمە ئاچچىق، زىيان.

* * *

2146 يەنە ئېيتتى ئوگدۇلمش: ئېلىگ قۇتى،
قىيىندۇر ئەل ئىشى، ئۇلۇغدۇر ئېتى.

2147 خەلققە باش ئېلماق ئېغىر ئىش ئېرۇر،
ھەمىشە باش ئاغرىق ۋە مېھنەت تېگۇر.

2148 سويۇنچى ئاز ئېرۇر، قايغۇسى تولا،
ماختاۋچى ئاز بولۇر، سوككۇچى تولا.

2149 قايانغا قارىسا قورقۇنۇچلۇقتۇر،
سوراپ كورسە، خۇشلۇغى ئازراق ئېرۇر.

2150 سويمەسلەر ئېرۇر كوپ، سويەرلىرى ئاز،
جاپاسى تولا راق، ھوزۇرلىرى ئاز.

2151 ئارامسز بولۇر ھەممە يەردە كوڭۈل،
ئارامسز كوڭۈل ئەرگە بىر قايغۇ ئول.

2152 kərü barsa təgmə ixində həṭər
həṭərlioɣ ixig kərsə tatïoɣ kạtər

A77 C113

2153 nəgü tạr əxitgil uḳuxluoɣ səzi
uḳuxluoɣ səzi kərsə yinqü təzi

2154 ạlig boynï ḳïlqa ükəkqə baxï
aṇar kəḍ ïnanmaz uḳuxluoɣ kixi

2155 ḳïlïq bax əzələ məŝəl bəglik ol
küniṇə aṇar miṇ həṭərlïoɣ ixi

2156 bu yaṇlïoɣ turur barqa bəglik ixi
ḳayusï ərəz yạr ḳayu əz baxï

2157 əzüṇ dunya ʻuḳbi bulayïn tạsə
bu ḳaq ixni ḳoḍma ḳatïoɣlan usa

B164

2158 kəṇül ṭil kəni tut bayatḳa sïoɣïn
iḍi yarlïoɣïn sən aoɣïr tut tapïn

2159 nəgü kəlsə rəbdïn tapï bol tapï
əzüṇ ḳullukï ol tapïlïḳ tapï

2160 təzü həlḳḳa kəṇlün baoɣïrsaḳ bolun
tupï əḍgülük ḳïl sən əḍgü bulun

2161 boḍunḳa asïoɣ ḳïl bolup ḳïlma yas
ḳïlïnq əḍgü tutoɣïl ạsiz yasï bas

2162 sənïṇ boldï dunya tiriglik bilə
tiriglik bulunsa yatïp yạ külə

2163 pütün jan üzülsə umunq tut uluoɣ
bayat bạrgə əḍgükə əḍgü yoluoɣ

2152 قاراپ كورسه، هەممە ئىشىدا خەتەر،
خەتەر ئىشنى كورسە، لەززەتمۇ كېتەر.

2153 نىمە دەيدۇ ئاڭلا ئەقىللىق سوزى،
ئەقىللىق سوزىدۇر گوهەرنىڭ ئوزى:

2154 ئېلىگىنىڭ بوينى قىلدەك، مۇنارەدەك بېشى،
ئۇڭا بەك ئىشەنمەس ئەقىللىق كىشى.

2155 بۇ خانلىق مىسالى باش ئۇزە قىلىچ،
كۇنىگە ئاڭا مىڭ خەتەرلىك ئىشى.

2156 بۇ ياڭلىغ ئېرۇر ھەممە بەگلىك ئىشى،
بىرى كورسە ھوزۇر، بىرى يەر بېشى.

2157 تاپايمەن دىسەڭ ھەر ئىككى دۇنيالىق،
كېرەكتۇر بۇ نەچچە ئىشنى قىلماقلىق:

2158 كوڭۇل، تىلنى تۇز تۇت، خۇداغا سىغىن،
خۇدانىڭ بۇيرۇغىن مۇھىم بىل، تېۋىن.

2159 رىزا بول خۇدادىن نە كەلسە ساڭا،
رىزا ۋە رىزالىق—قۇللۇغىڭ ئاڭا.

2160 خەلققە دىلىڭدىن بول سەن كويۇمچان،
بول ياخشى ھەم ئىستە ياخشىلىق ھامان.

2161 زىيان قىلما خەلققە، يەتكۇز مەنپەئەت،
بولۇپ خوپ، يامانىنىڭ زىيانىن يوق ئەت.

2162 سېنىڭ بولدى دۇنيا تىرىكلىك بىلە،
ھاياتلىكى بولساڭ، يېتىپ يە، كۇلە.

2163 جېنىڭ چىقسىمۇ تۇت ئۇمىدىڭنى زور،
خۇدا ياخشىغا ياخشى يولنى بېرۇر.

* * *

2164 munuḳī mən aydīm əxitti ə̧lig
bu yaṇlīoɣ kərək bəgkə ərdəm bilik

2165 ḳayu ərdə bolsa bu ərdəm tərü
anï bəg atap ə̧lkə tikgü ərü

2166 tükəl bəg bolur bu boḍunḳa baxī
anīṇdīn bulur təgmə əḍgü kixi

2167 nəgü tə̧r əxitgil biliklig tətik
biliklig tətik bilki ə̧lkə ə̧tik

C114
2168 biliklig kərək bəg uḳuxluoɣ kəni
yürəklig ḥəm əglüg bəḍüsə üni

2169 aḳï ḥəm tüzün ḥəm uvutluoɣ silig
baoɣïrsaḳ bolup kəḍ küḍəzsə ə̧lig

2170 kəzi toḳ sərimlig nə ḳoḍḳī kəṇül
suyurḳap kəqürgən nə ḳilḳī amul

2171 ḳamuoɣ ərdəmi bolsa ərdə ərü
boḍunḳa bə̧rür bolsa əḍgü tərü

A78
2172 ḳayu ə̧lkə bolsa bu yaṇlïoɣ bəgi
ḳutuldī ol ə̧l boḍnī kə̧tti igi

B165
2173 tooɣar ḳut küni ə̧lkə inqlik bolur
dərioɣa bu yaṇlïoɣ kixilər əlür

* * *

* * *

2164 بۇلارنى مەن ئېيتتىم، ئىشتتى ئېلىك،
كېرەك بەككە شۇنداق پەزىلەت، بىلىك.

2165 قايۇ ئەردە بولسا بۇ ئەردەم يوسۇن،
بولۇر بەگ ئاتاپ، بەرسە ئۇستۇن ئورۇن.

2166 بولۇر ئۇ تولۇق بەگ ھەم ئەلنىڭ بېشى،
ئۇنىڭدىن تاپار تۇرلۇك خۇۋلۇق كىشى.

2167 ئىشتىكىن، نىمە دەر بىلىملىك، زېرەك،
ئۇنىڭ ئىلمى ئەلگە بولۇرلەر بىزەك:

2168 ئەقىللىق ھەم ئالىم، توغرا بولغاي خان،
ئاشۇرسۇن شوھرىتىن بولۇپ قەھرىمان.

2169 سېخى ھەم، ئىسىل ھەم ھايالىق، سىلىق،
كويۇمچان بولۇپ، بەك كۇزەتسۇن خەلق.

2170 كوزى توق، سەۋرلىك ھەمدە مۇلايىم،
ئەپۇچان، ئۇز خۇلق بولسۇن ئۇ دائىم.

2171 پۇتۇن پەزلى بولسا جىمىدىن ئۇستۇن،
بېرەلىسۇن ئەلگە ئۇ ياخشى قانۇن.

2172 مۇشۇنداق بولسا قايسى ئەلنىڭ خېنى،
تۇگەپ دەرت، قۇتۇلار ئېلى-ۋەتىنى.

2173 تۇغار بەخت كۇنى، ئەلگە تېچلىق بولۇر،
ئىستىكىم، بۇ ياڭلىغ كىشىلەر ئولۇر.

* * *

2174 bu ərdi ay ǫlig mənin̡ bilmixim
munuk̡ī ətündüm sana̡ uk̡mīxīm

ǫLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

2175 ǫlig aydī uk̡tum kəni səzlədin̡
kərəki bu ərdi bilik yazmadīn̡

2176 tak̡ī bir ayītoq̡u səzüm bar sana̡
anī ma aquk̡luoq̡ ayu bǫr mana̡

2177 bu yan̡līoq̡ bəgi bolsa ərdəm tolu̡
wəziri nəgü təg kərək ay tolu

2178 k̡alīn k̡aznak̡ ursa bu̡ altun kümüx
ǫtilsə ǫli artsa ol kənd ulux

2179 ǫlin ǫtsə bassa tüz ən̡di urup
isinsə ər at kən̡li əd̡gü bulup

2180 bod̡un inqkə təgsə ǫlig təgməsə
bəgi atī əd̡gün yad̡īlsa basa

2174 بۇ ئەردى ئەي ئېلىگ مېنىڭ بىلمىشىم،
ساڭا ئېيتتىم ئەمدى مانا ئۇقمىشىم.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

2175 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، دۇرۇس سوزلىدىڭ،
كېرەك ئىدى شۇ، بىلمىدە ئازمىدىڭ.

2176 يانا دەيدىغان بىر سوزۇم بار ساڭا،
ئۇنى ھەم ئوچۇقلاپ دىگىن سەن ماڭا.

2177 بەگ ئولسا مۇشۇنداق سەرە، پەزلىلىك،
كېرەكتۇر ۋەزىر بولسا ئۇ قانچىلىك؟

2178 تولا قىلسا ئالتۇن-كۇمۇش غەزىنىنى،
تۇزەپ ئەل، ئارتتۇرسا ئۇ كەنت-شەھرىنى.

2179 ئېلىن سورىسا توغرا قانۇن بىلە،
ئىسىنسا قوشۇن كوڭلى خوشلۇق ئىلە.

2180 خەلق تېچ بولۇپ، ئۇڭا قول تەگمىسە،
بېگىنىڭ نامى ياخشى بولۇپ ئوچمىسە.

29

ƏGDÜLMIX BƏGLƏRKƏ WƏZIR BOLƢU NƏGÜ TƏG ƏR KƏRƏKIN AYUR

2181 yanut bạrdi əgdülmix aydī ạ̈lig
wəzir boldī bəglərkə sunƣu əlig

C115
2182 sạziksiz kərək boldī bəgkə wəzir
wəzir əḍgü bolsa bəg inqin uḍīr

2183 wəzir ol yüḍügli bu bəglər yükin
wəzir ol bəkütügli bəglik kəkin

B166
2184 ạḍi artuḳ əḍrüm talu ər kərək
əgi kəṇli yətsə urunsa yürək

2185 uḳuxī əküx bolsa bilki təṇiz
ḳamuƣ ix pütürsə ḳizartsa məṇiz

2186 uruƣluƣ kərəḳ ḥəm saḳinuḳ kəni
kənilik əzə kəqsə ətrü küni

یگىرمىنچى باب

بەگلەرگە ۋەزىر بولىدىغان كىشىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىغى توغرىسىدا ئوگدۇلمىشنىڭ ئېيتقانلىرى

2181 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش ئېيتتى: ئەي خان،
ۋەزىردۇر بېگنىڭ قولى ھەر زامان.

2182 كېرەكتۇر بۇ بەككە ۋەزىر، بىگۇمان،
ۋەزىر ياخشى بولسا، تېچ ئۇخلايدۇ خان.

2183 ۋەزىردۇر بۇ بەگلەر يۈكىن يۈدگۈچى،
خانلىقنىڭ ئۈلىنى مەھكەم ئەتكۈچى.

2184 بۇنىڭغا سەرەـخىل تولۇق ئەر كېرەك،
كوڭۈل، ئەقلى كامىل، كويۇنسە يۈرەك.

2185 ئۇنىڭ ئەقلى كوپ بولسا، ئىلمى دېگىز،
پۈتۈن ئىش پۈتۈرسە، قىزارتسا مېگىز.

2186 ئىسىل ھەم تەقۋادار ھەم بولسا كونى،
دۇرۇسلۇق بىلە ھەم ئوتكۈزسە كۈنى.

2187 uluoɣ ix bu ixkə ər əḑrüm kərək
pütünlük bilə ḳïlḳï kəḑrüm kərək

2188 uḳuxluoɣ kərək ḥəm biliklig kərək
tətiklik kərək ḥəm siliglik kərək

2189 uḳuxluoɣ kixi uroɣï əḑgü uruoɣ
ḳopar ḳayda bolsa bu ḳalmaz ḳuruoɣ

2190 saḳïnuḳ kərək din iḑisi arïoɣ
əmin bolsa ə̣l boḑnï andïn arïoɣ

2191 saḳïnuḳ kixi ol kixi əḑrümi
muṇaḑmïxḳa barqa bu ol ot əmi

2192 saḳïnuḳ kixi ixtə saḳlïḳ ḳïlur
yaraoɣsïzḳa yaḳmaz ix ooɣrïn bilür

2193 bəgində basa ə̣lkə əlgi uzun
wəzir ol ə̣ligkə ḳïlïnqïn sözün

2194 uruoɣsuz kixilər arïoɣsïz bolur
arïoɣsïz wəzirḳa yaraoɣsïz bolur

2195 wəfalïoɣ bolur bu uruoɣluoɣ kixi
jəfaqï bolur ol arïoɣsïz ixi

2196 nəgü tə̣r əxitgil tərülüg kixi
tərülüg kixi boldï ə̣l tər baxï

C116
2197 uruoɣluoɣ kixilər ḳïlïnqï silig
wəfa birlə həlḳḳa yaḑïoɣlï əlig

2198 arïoɣsïz ḳïlïnqï wəfasïz jəfa
nəqə mə yə̣türsə xəkər ḥəm yilik

2187 ۋەزىرلىك ئۇلۇغ ئىش، كېرەك خىل كىشى
مۇكەممەل يېتىشكەن، خۇش پېىل كىشى.

2188 ئەقىللىق كېرەك ھەم بىلىملىك كېرەك.
سىلىغلىق كېرەك ھەم تېتىكلىك كېرەك.

2189 ئەقىللىق كىشى نەسلى ياخشى ئۇرۇق،
ئوسەر قايدا بولسا، ئۇ قالماس قۇرۇق.

2190 كېرەكتۇر تەقۋادار، ئىمانلىق، ئېرىنغ.
ئىمىن بولغاي ئەل-يۇرت ئۇنىڭدىن ئېرىنغ.

2191 تەقۋادار كىشى ئول كىشىلەر خىلى،
ھاجەتمەنگە دورا، داۋا قىلغىلى.

2192 تەقۋادار كىشى ئىشتا ساقلىق قىلۇر،
ناچار ئىشتىن يىراق، ئىش ۋاقتىن بىلۇر.

2193 ئۇزۇندۇر قولى ئەلدە بەگدىن كېيىن،
يەتكۈزەر ۋەزىر بەگ قىلىغىن، سوزىن.

2194 يامان نەسىل كىشىلەر ئېرىنغسز بولۇر،
ئېرىنغسز ۋەزىرلىككە يارىغسز بولۇر.

2195 ۋاپالىق بولۇر نەسلى پاكىز كىشى،
جاپالىق بولۇر ئۇ ئېرىنغسز ئىشى.

2196 ئىشتىكىن، نىمە دەر قانۇنلۇق كىشى،
قانۇنلۇق كىشى ئۇ بولۇر ئەل بېشى:

2197 ئىسىل زات كىشىنىڭ خۇي-پەيلى سىلىق،
ۋاپا بىرلە خەلققە ئاچار ئۇ ئىلىگ.

2198 ئېرىنغسز قىلىغى ۋاپاسىز، جاپا،
بېرىپ باقسىمۇ ئۇنۇڭا شېكەر ھەم يىلىك.

B167

2199 uvutluk kərək ḥəm kəzi tok pütün
uvutsuz kixi ol kixidə otun

2200 kəzi tok kərək nəṇkə sukḷanmasa
kəzi aq toḍumaz bu dunya yəsə

A79

2201 kixidə talusī uvutluoɣ kixi
uvutluoɣ kixi ol kixidə baxī

2202 uvut kimdə bolsa ḳamuoɣ ixni ur
uvut birlə yalṇuk otun ḳapoɣī tur

2203 uvutsuz kixi ol kixidə əli
kəni səzləməz səz uvutsuz tili

2204 nəgü tər əxitgil uvutluoɣ tüzün
saṇa ətlər əmdi baoɣīrsak əzün

2205 uvutsuz kixidə yīrak tur yīrak
uvutsuz bolur üstərigli ḳarak

2206 uvutsuz yüzi kərsə ətsiz səṇük
uvutsuz əzi kərsə pütməz ərük

2207 uvut birlə yalṇuk yüzi suvlanur
uvut bolsa ətrü kəzi suvlanur

2208 yüzi kərki kərklüg kərək ḥəm yülüg
ḳīlīnqī kəni təgsə həlḳḳa ülüg

2209 ḳīlīnqī kəni bolsa ḳīlḳī oṇay
munīṇdīn təgir həlḳḳa əḍgü yīl ay

2210 kəni bolmasa ixtə ixqi baxī
ḳamuoɣ əgri boldī bu bəḷlər ixi

2199 ئۇياتلىق، كوزى توق، ئىشەنچلىك كېرەك
ئۇياتسىز جىمىدىن ياماندۇر دىمەك.

2200 كوزى توق كېرەك، مالغا قىزغانمىسا،
كوزى ئاچ ئۇ تويماس، بۇ دۇنيا يىسە.

2201 كىشىنىڭ سەرخىلى ئۇياتلىق كىشى،
ئۇياتلىق كىشىدۇر كىشىلەر بېشى.

2202 ئۇياتلىق كىشىگە پۇتۇن ئىشنى بەر،
ئۇياتلە جاھالەت ئىشىگىن ئېتەر.

2203 ئۇياتسىز كىشىدۇر كىشى رەزىلى،
دۇرۇس سوز سوزلىمەس ئۇياتسىز تىلى.

2204 ئۇياتلىق مۇلايىم نىمە دەر ئىشىت،
كويۇنگەچ ساڭا ئۇ قىلىپ بىر ئوگۈت:

2205 ئۇياتسىز كىشىدىن يىراق تۇر يىراق،
ئۇياتسىز كوزىدە خۇنۇك بىر قاراق.

2206 بىر گوشسىز سۆڭەكتۇر ئۇياتسىز يۈزى،
ئېتىلمەس توشۇكتۇر ئۇياتسىز كوزى.

2207 ئۇيات بىرلە ئەر ئابرويلۇق بولۇر،
ئۇيات بىرلە ئادەم كوزى نۇرلىنۇر.

2208 چىراي ھەم كېلىشكەن ساقال-چاچ كېرەك،
ئۇز خۇلقى خەلققە ئۇلۇش بولغىدەك.

2209 قىلىغى دۇرۇس بولسا، خۇلقى ئوڭاي،
تېگەر ياخشىلىق ئەلگە ئۇندىن يىل-ئاي.

2210 دۇرۇس بولمىسا ئىشتا ئىشچى بېشى،
بولۇر ئەگرى پۇتۇنلەي بەگلەر ئىشى.

2211 kənilik pütünlük kərək ixqikə
anïn pütsə bəglər ixin bərgükə

2212 bu kərklüg kixi kïlkï kərklüg bolur
kïlïnq bolsa kərklüg əl asqï tolur

C117
2213 kimiŋ bolsa kərklüg yüzi tax əzi
taxï təg yəmə kərklüg ol iq yüzi

B168
2214 nəgü tər əxitgil sïnamïx kixi
sïnap ədgü əsizni bilmix kixi

2215 kixi kərkiŋə iq kïlïkï əx ol
yüzi kərki birlə kïlïnqï tux ol

2216 taxï kərsə tap tut iqiŋə tanuk
taxï təg iqi ol iqi təg tax ol

2217 yülüg bolsa kaxïoq bolur ol wəzir
wəzir bolsa kaxïoq ixi kəd yorïr

2218 sakïxqï kərək bolsa bilgə tətik
bilik birlə bilsə bu türlüg bitik

2219 wəzir ixi barqa sakïxlar bolur
sakïx bilməsə ixqi ixi kalur

2220 sakïx birlə saklar kixi ix küdük
sakïxïn səqər ər yïl ay kün ədüg

2221 sakïx saklïkïn boldï atï sakïx
kərü barsa sakïx ədi ək sak ix

2222 tətik bolmasa ix oŋarmaz kixi
tətiklik bilə kïldï yalŋuk ixi

2211 كېرەكتۇر دۇرۇسلۇق، ئىشەنچ ئىشچىغا،
تاپشۇرسۇن بەگ ئىشىن ئىشىنىپ ئاڭا.

2212 چىرايلىق كىشى خۇلقى كوركەم بولۇر،
گۈزەل بولسا خۇلقى، ئەلگە نەپ تېگۈر.

2213 كىشىكى گۈزەلدۇر يۈزى ھەم ئوزى،
تېشىدەك چىرايلىق بولۇر ئىچ يۈزى.

2214 نىمە دەر، ئىشتىكىن، سىنىغان كىشى،
سىناپ ياخشى-ياماننى بىلگەن كىشى:

2215 كىشىنىڭ كوركىگە ئىچىدۇر ئاداش،
يۈزى كوركى بىرلە قىلىغى قاياش.

2216 تېشىنى كورۇپ بىل ئىچىگە گۈۋا،
ئىچى ھەم بولۇر ئۇ تېشىغا ئوخشاش.

2217 ۋەزىردە بە ھەيۋەت بولغاي ساقال-چاچ،
بەھەيۋەت بولسا ئۇ، ئىش تاپار راۋاج.

2218 ھىساپ بىلىشۇن ھەم بولسۇن ئالىم، تېتىك،
بىلىم بىرلە بىلىشۇن ئۇ تۇرلۇك بىتىك.

2219 ۋەزىر ئىشى ھەممە ھىساپلە بولۇر،
ھىساپ بىلمىسە ئىشچى، ئىشى قالۇر.

2220 كىشى ئىش-كۈشنى ھىساپلاپ قىلار،
يىل-ئاي، كۈن ۋاقىتنى ھىساپلاپ تاپار.

2221 ھىساپ ساقلىغىدىن ئاتالدى "ساقىش"،
كورەرسەن، ھىساپ ئۇ ئوزى بەك ساق ئىش.

2222 تېتىك بولمىسا، ئىش قىلالماس كىشى،
تېتىكلىك بىلە قىلدى ئىنسان ئىشى.

2223 bitik birlə yalnuk bitir bilmixin
bitisə bilür ər nəgü kilmixin

2224 bitiklik nixani turur bu bitik
bitik bilgüqi ər bolur kəd tətik

2225 bitik bilməz ərsə apa oqlani
nəgü bilgəy ərdi yil ay kün sani

2226 bitip qodmasa ərdi bilgə bitik
sakixka nəgü ərdi al yan ətik

2227 tərütməzdə axnu bayat bu 'aləm
tərütti yoritti bu ləwh-u qələm

C118
2228 fərixtə bitir qul nəgü kilmixin
idi etrü aydur yarin ol ixin

2229 kərək kənli qodqi ma yumxaq tili
bu ol kər kixikə səvitür yoli

A80 B169
2230 kənül qodqi bolsa səvitür kixig
səvitmix kixilər avitur ixig

2231 nəgü tər əxitgil kər alqaq amul
nə ədgü bolur ərkə qodqi kənül

2232 bodunda səvüg boldi qodqi kixi
səvügsüz bolur künli qatqi kixi

2233 uluqluq uzun yər kixi qodqisi
bədüklükkə təgməz bodun qatqisi

2234 wəzirlikka artuq pütün ər kərək
okioqli bitikli kəd əglüg kərək

2223 يېزىق بىرلە ئادەم يازار بىلگىنىن،
يېزىشلە بىلۈر ئەر نىمە قىلغىنىن.

2224 تېتىكلىك نىشانى ئېرۈر بۇ بىتىك،
يېزىقنى بىلگەن ئەر بولۇر بەك تېتىك.

2225 يېزىق بىلمەس ئەرسە ئادەم ئوغلانى،
بىلەلەيتتى قانداق يىل، ئاي، كۈن سانى؟

2226 يېزىپ قويمىغان بولسا ئالىم بىتىك،
ھىساپقا بولۇر ئەردى چارە نىچۈك؟

2227 ياراتماستىن ئاۋال خۇدا بۇ ئالەم،
ياراتتى، يۈرۈتتى بۇ لەۋھۇ-قەلەم.[135]

2228 پەرىشتە پۈتۈيدۇ نىمە قىلسا قۇل،
خۇدا تاڭنا سورار نە ئىش قىلدى ئول.

2229 ۋەزىر بولسۇن مۇلايىم ۋە يۇمشاق تىلى،
بۇ، خەلققە ئوزىن سويگۈزۈشنىڭ يولى.

2230 مۇلايىم بولسا ئۇ سويدۇرەر كىشىن،
سويۇندۇرگۈچى خوش قىلۇر يولدىشىن.

2231 مۇلايىم، بىسىق ئەر نىمە دەيدۇ، كور،
مۇلايىملىق ئەرگە نە ياخشى بولۇر:

2232 سويۇلدى ئەل ئىچرە كىچىك دىل كىشى،
سويۇلمەس، تەكەببۇر، يىرىك دىل كىشى.

2233 كىچىك دىل ئۇلۇغلۇق سۇرەر كوپ زامان،
تەكەببۇرغا تەگمەس ئۇلۇغلۇق ھامان.

2234 ۋەزىرلىككە بەكمۇ پۈتۈن ئەر كېرەك،
ئۇقۇملۇق، ساۋاتلىق، بەك ئاقىل كېرەك.

2235 tili kənli bir ḥəm kïlïnqï kəni
uvutluoɣ baoɣïrsak̦ boḍunda qïnï

2236 kəzi tok̦ oḍuoɣ sak̦ biligli ixig
aḍïroɣan yaraoɣlïoɣ yaraoɣsïz kixig

2237 tapuoɣsa̧k̦ nə əzkəy yə̧nə əymənük
əmanət bilə bolsa kənli süzüg

2238 tükəl kimdə bolsa bu ərdəm bilik
wəzirlïk̦ anar bə̧rsə boloɣay ə̧lig

2239 bu yanlïoɣ kixi bolsa bəgkə wəzir
bəgi birlə boḍnï tüz inqkə təgir

2240 tiləkqə tükəl boloɣa ə̧lig ixi
ə̧tilgəy ə̧li ḥəm bayuoɣay kixi

2241 wəzir bolsa ə̧lkə yaraoɣsïz yavuz
ol ə̧l boḍnï buzlur qïoɣay bayï tüz

2242 wəzir əḍgü bolsa boḍunk̦a asïoɣ
boḍun asoɣï birlə ə̧ligkə tatïoɣ

2243 nəgü tə̧r əxitgil ay bilki əgüz
bilik birlə kənli yarunmïx kəgüz

C119
2244 bəgi əḍgü bolsa nə kənli tili
tutar ixqiləri kənilik yolï

B170
2245 k̦alï bolsa bəglər bu küqkəy ə̧siz
anïn̦ ixqiləri buzar əḍgü iz

2246 bəgi əḍgü bolsa anïn̦ ixqisi
bolur k̦ïlk̦ï əḍgü təgürməz yasï

2235 تىلى، كوڭلى بىر ھەم قىلىغى كونى،
ئۈياتلىق، كويۇمچان ۋە خەلقنىڭ چىنى.

2236 كوزى توق، سەگەك، ساق ھەم ئىش بىلگۈچى،
ياراملىق، يارامسزنى پەرق ئەتكۈچى.

2237 ۋاپادار ھەم ئىشچان، ھەم ئەيمەنگۈچى،
ئامانەتتە كوڭۈلنى ساپ تۇتقۇچى.

2238 تولۇق بولسا كىمدە بۇ پەزلى—بىلىك،
ۋەزىرلىك ئاڭا بەرسە بولغاي ئىلگ.

2239 ۋەزىر بولسا بەككە مۇشۇنداق كىشى،
بولۇر بەگ ۋە خەلقنىڭ ھەم ئاسايىشى.

2240 بولۇر بەگ ئىشى مەقسىدىدەك تولۇق،
تۇزىلىپ ئىلى، خەلقى باي بولغۇلۇق.

2241 يارامسز، يامان بولسا ئەلگە ۋەزىر،
ئۇ ئەل خەلقى بۇزۇلۇر، بولۇر باي-پەقىر.

2242 ۋەزىر بولسا ياخشى، خەلققە پايدىدۇر،
خەلق پايدىسىلە بەگ ھەم زەۋق ئالۇر.

2243 ئىشتىكىن، بىلىمى دېگىزدەك بىر ئەر،
بىلىم بىرلە كوڭلى يوروق، نىمە دەر:

2244 ئۇز بولسا بېگىنىڭ دىلى ۋە تىلى،
تۇتار خىزمەتچىسى توغرىلىق يولى.

2245 ئەگەر بولسا بەگلەر زالىم ھەم يامان،
چىقار خىزمەتچىسى تۇز يولىدىن ھامان.

2246 گەر ياخشى بولسا بەگ، خىزمەتچى ھامان—
بولۇر ياخشى پىىل، تەككۈزمەس زىيان.

2247 ąsiz bolmaoqïnqa bu bəglər bakïn
ąsizig yakurmaz əzinə yakïn

2248 ąsiz kayda bolsa ąsizlər bilə
ay əḍgü yorï sən ąx əḍgü tilə

2249 ąsiz əḍgü birlə yaraxmaz bolur
kəni əgri birlə kürəxməz bolur

2250 kara tün yaruk künkə yakmaz yaoquk
yaxïl suv kïzïl otka bolmaz konuk

2251 bilixməz kixig sən biləyin tąsə
bilixin ayïtoqïl ukuloqay basa

2252 kamuoq nən katïldï əz ügri bilə
kəni tur katïlma sən əgri bilə

2253 bu səzkə tanukï bu bəyt ol okï
bu bəytig okï sən kənülkə tokï

2254 yorïoqlï uquoqlï kamuoq nənni kər
tutar əzkə ąx tux əzi tənni kər

2255 ąsiz əḍgü birlə katïlmaz kaqar
kamuoq nənkə yanzaoq bu bir yannï kər

2256 wəzir bəgkə tutqï kąnəxqi bolur
kąnəxqi kixilər tənəxqi bolur

2257 ąsizkə katïlma kara əḍgüsi
ąsiz boldï kïlkï aqïr yüḍgüsi

2258 bu bəglər yakïn tutsa əḍgü kixi
atï əḍgü kaldï həm ąl kün ixi

2247 یامان بولمغۇنچە بۇ بەگ، دىققەت ئەت،
يولاتماس يامانىنى ئوزىگە پەقەت.

2248 یامان قایدا بولسا یامانلار بىلە،
ئەي یاخشى، یۇرۇپ یاخشى یولداش تىلە.

2249 یامان یاخشى بىرلە یاراشماس بولۇر،
تۇز ئەگرى بىلەن چىقىشالماس بولۇر.

2250 قارا تۇن، یورۇق كۈن ئاراسى یىراق،
یېشىل سۇ قىزىل ئوتقا بولماس قوناق[136].

2251 تونۇشسىز كىشىنى بىلەيمەن دىسەك،
تونۇشتىن سورىغىن، بىلۇرسەن ئوزەك.

2252 یۇرەر ئوز توپى بىرلە ھەر بىرنىمە،
دۇرۇس بول، ئەگرىگە قوشۇلۇپ یۇرمە.

2253 بۇ سوزنىك گۇۋاسى بۇ بىيىتتۇر، ئوقى،
بۇ بىيىتنى ئوقۇپ سەن كوڭۈلگە توقى:

2254 جىمىكى ماڭار ھەم ئۇچار نەرسىلەر،
ئوزى تەڭتۇشىن ئوزگە یولداش ئېتەر.

2255 یامان یاخشى بىرلە قوشۇلماس، قاچار،
ئومۇمغا مىسال ئۇشبۇ تەمسىل یېتەر.

2256 ۋەزىر بەككە دائىم كېڭەشچى بولۇر،
كېڭەشچى كىشىلەر قىياسچى بولۇر.

2257 یامانغا قوشۇلما، قارا یاخشىسى،
بولۇر یامان خۇلقى، ئېغىر بوخچىسى.

2258 ئوزىگە یېقىن تۇتسا یاخشىنى خان،
تېپىپ یاخشى ئات، ئەل تۇزىلەر ھامان.

C120

2259 yana bəg yakïn tutsa əsiz kixi
əsiz kïldï atïn həm əl kün ixi

2260 bu yanlïoq bolunsa ay əlig wəzir
bəgin inqkə təgrür karasï udïr

B171

2261 bolur bəg tiləki anïndïn tükəl
ixi barqa ətlür kayu ərsə hal

2262 bayur ətrü bodnï həm ətlür əli
həzinə kəpədür kutadur yïlï

2263 bolur atï mənü karïmaz bolup
bolur ornï ədgü karïsa ulup

2264 yədi bu azunuoq yəgəy ol azun
tirilgəy kutun tutqï mənü uzun

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

2265 əlig aydï uktum bu səzlər əgün
ədi ədgü səzlər yorïdï bu kün

2266 mana ayoqïl əmdi sü baxlar kixi
nəgü təg kərək kïlsa bəglər ixi

2267 süsin baxlasa həm ixin ixləsə
ixin baxka əltsə həta tuxmasa

2268 ayu bər mana sən kayusï yarar
qərikin səküp ol yaoqïsïn tarar

2259 ئەگەر بەگ یاماننی یېقىن یولتۇر،
ئېتى ھەمدە دولەت ئىشى بۇزىلۇر.

2260 مۇشۇنداق ۋەزىر گەر تېپىلسا، ئى خان،
یاشار خان ھوزۇردا، خەلق ئۇخلار ئامان.

2261 یېتۇر مەقسىدىگە ئۇنىڭ بىرلە خان،
بولۇر ئىش ئوڭۇشلۇق، نە ئولسا زامان.

2262 بولۇپ باي خەلقى، ئەل ئوبدان تۇزىلۇر،
ھایاتى تاپار بەخت، غەزىنە تولۇر.

2263 قېرىماس بولۇپ ئېتى مەڭگۇ قالۇر،
قېرىپ ئولسىمۇ، ئورنى یاخشى بولۇر.

2264 بۇ دۇنیا، ئۇ دۇنیا بولۇپ بەختیار،
سائادەت ئىچىدە ئۇ مەڭگۇ یاشار.

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

2265 ئېلىگ ئېیتتى: ئۇقتۇم بۇ سوزنى پۇتۇن،
تولا یاخشى سوزلەر قىلىندى بۇ كۇن.

2266 ماڭا ئېیتقىن ئەمدى بۇ ئەسكەر بېشى،
نىچۇك قىلماق كېرەك بۇ بەگلەر ئىشى؟

2267 ئىشىن ئىشلىسە ھەم ئەسكەر باشلىسا،
ئىشى باشقا چىقسا، خاتالاشمىسا.

2268 دىگىل سەن ماڭا كىم بۇ ئىشقا یارار،
سۇرۇپ یاۋ لەشكىرىن، قىلىۋر تارى-مار؟

30

ƏGDÜLMIX ƏLIGKƏ SÜ BAXLAR ƏR NƏGÜ TƏG KƏRƏKIN AYUR

2269 yanut bạrdi əgdülmix aydi ạlig
yaƣīḳa tuqī bolsu üstəṇ əlig

2270 sạziksiz kərək bəgkə sü baxqīsī
yaraxmaz yaƣīdīn kətürsə usī

2271 bu ixkə ạḍi ḳurq ḳatīƣ ər kərək
baxïnda kəqürmix tükəl toṇ yürək

2272 ạḍi ək uluƣ ix bu sü baxlamak
qərik tüzməki ḥəm ẓaƣīnī sïmak

C121
2273 talu ər kərək sak bu ixkə oḍuƣ
aṇar təgməsə bir usalīn yoḍuƣ

B172
2274 akī alp atïm bolsa alqak kəṇül
tuzī ətməki kạṇ nə ḳilkī amul

تۆتىنچى باپ

ئوگدۇلمىشنىڭ پۈتۈنلەيسىگە باشلىغۇچى كىشىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىگى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى

2269 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش، ئېيتتى: ئەي خان،
قولۇڭ ياۋغا ئۈستۈن ئولسۇن ھەر زامان.

2270 كېرەك بەككە جەزمەن قوشۇن باشچىسى،
ئېچىشقا ياراشماس ياۋنىڭ ئۇيقىسى.

2271 بۇ ئىشقا جەسۇر، بەك قاتتىق ئەر كېرەك،
بېشىدىن ئىش ئوتكەن ئەر يۈرەك كېرەك.

2272 ناھايەت چوڭ ئىشتۇر قوشۇن باشلىماق،
تۈزەپ لەشكىرىن، ياۋنى قىرىپ تاشلىماق.

2273 كېرەكتۇر بۇنىڭا خىل ۋە ھۇشيار ئەرەن،
ئۇ توھمەت كورمىگەي غاپىللىق بىلەن.

2274 ئۇ بولسۇن مۇلايىم، باتۇر ۋە سېخى،
ۋە تەمكىن، تۈزى-نانى كەڭرى تېخى.

2275 akï boloqu artuk sü baxlar kixi
tərilsə anar ətrü ədrüm baxï

2276 üləsə ər atka kamuoq bar malïn
adax koldax ərdəx tutunsa kalïn

2277 əzinə bir at ton tolum kodsa tap
qavïksa azunda atïn yadsa tap

2278 ooqul kïz kixim təp nənin ərkməsə
ya yər suv baoqïm təp kümüx tərməsə

2279 kïlïqïn tiləsə kamuoq arzusïn
urup alsa bərsə bədütsə küsin

2280 yətürsə iqürsə kədürsə kədim
at üstəm kïz ooqlan bu bərsə təlim

2281 anar tərlür ətrü kər ərsig ərən
səvüg jan yuluoqlap yatur taoq kayan

2282 yürəklig kərək artuk əglüg kərək
kəgüzlüg kərək həm kənüllüg kərək

2283 yaoqïda kərəksiz yürəksiz kixi
yürəksiz kixi ol tixilər ixi

2284 yürəksiz kixilər qərik artatur
qərik artasa ər ərig artatur

2285 yaoqïda yürəklig səringü kərək
yaoqï at kəmixsə təringü kərək

2286 ayïkliog turur bu əlüm bəlgülüg
ədi kəlməginqə ər əlməz külüg

2275 سېخى بولسا قوشۇننى باشلار كشى،
يىغىلغاي ئاڭا خىل كىشىلەر بېشى.

2276 چېرىككە ئۇلەشتۇرسە بار مېلىنى،
ئاداش-دوست ۋە قولداش تۇتسا ھەممىنى.

2277 ئوزىگە بىر ئات، تون، قورال بەس ئېتەر،
جاھانغا ئېتى بولسا مەشھۇر، يېتەر.

2278 ئوغۇل-قىز غېمىن دەپ مېلىن يىغمىسا،
بېغىم، سۇ، يېرىم دەپ كۇمۇش تاپمىسا.

2279 قىلىچتىن ئىستىسە پۇتۇن مەقسىدىن،
بۇلاپ ئالسا، بەرسە، يېيىپ شوھرىتىن؛

2280 يىگۇزسە، ئىچۇرسە، كىيگۇزسە كىيىم،
قورال، ئات، قىز-ئوغلان بېرىپ كوپ قېتىم.

2281 شۇ ھالدا يىغىلۇر باتۇرلار ئاڭا،
شىرىن جان پىدالاپ، ياتۇر تاغ-قىيا.

2282 ئەقىللىق كېرەك ھەم يۇرەكلىك كېرەك،
جەسۇرلۇق كېرەك، كەڭ كوڭۇللۇك كېرەك.

2283 سوقۇشتا كېرەكسىز يۇرەكسىز كىشى،
يۇرەكسىز كىشى ئۇ چىشى ئوخشىشى.

2284 يۇرەكسىز كىشى ئۇ قوشۇننى بۇزار،
بۇزۇلسا قوشۇن، ئەر بىر-بىرىن بۇزار.

2285 ئۇرۇشتا يۇرەكلىك، چىداملىق كېرەك،
سېلىپ كەلسە ياۋ ئات، يىغىلماق كېرەك.

2286 بولۇر ۋاقتى ئولۇمنىڭ نە ھالدا ئىسە،
يىگىت ئولمىگەي تا ئەجەل كەلمىسە.

2287 nəgü tər əxitgil azïoqlïoq kür ər
əlümüg unïtsa yaoqïsïn urar

B173 C122

2288 kixi əḍsüz əlməz anadïn tooqup
nəlük qorqar əzün yaoqïnï kərüp

2289 yaoqïqa yalïn təg ərən təg urux
əjəlsiz əlüm bolmaz əzkə bolup

2290 uvutluoq kərək ər uvutï üqün
yaoqï birlə qarxur qaḍïtmaz əqün

A86

2291 uvut birlə yalnuq yaoqïsïn saqar
yaoqïda ən axnu uvutsuz qaqar

2292 uvutqa bolup qorqlïq alplïq qïlur
əgünqkə bolup ər əzin əldürür

2293 yürəklig təgüqi uvutluoq bolur
uvutluoq kixi əlsə urxu əlür

2294 qïlïnqï onay bolsa qoḍqï kənül
boḍunqa səvitür əzin bu yan ol

2295 isitür kixi kənlin alqaq kixi
yïratur ərənig tili əl puxï

2296 bəḍük tutsa kənlin bu sü baxlar ər
səziksiz yaoqïdïn bu ər bərgə yər

2297 bu kənli bədük ər usallïq qïlur
usal ər ya buzlur ya əḍsüz əlür

2298 kür ərsig kərək bolsa qaxïoq yülüg
yaḍïlsa atï bolsa qavluoq külüg

2287 نىمە دەر، ئىشتىكىن، غەيۇر، جەسۇر ئەر،
ئولۇمنى ئۇنۇتۇپ، ياۋنى ئۇرۇر ئەر؛

2288 كىشى ۋاقىتسىز ئولمەس ئانادىن تۇغۇپ،
نىچۇن قورقادۇرسەن ئوزەڭ ياۋ كورۇپ؟

2289 يېغىنا يېلىڭ تەگ، يىگىتتەك ئۇرۇش،
ئەجەل يەتمىگۈنچە، ھىچ بولماس ئولۇش.

2290 كېرەك ئەرگە ئۇيات، ئۇياتلىق ئۇچۇن،
ئۇرار ياۋنى تا ئالمىغۇنچە ئوچۇن.

2291 ئۇيات بىرلە ئىنسان ياۋنى يوق قىلار،
ئۇرۇشتا ئەڭ ئاۋال ئۇياتسىز قاچار.

2292 قورقاقمۇ ئۇيۇلۇپ باتۇرلۇق قىلۇر،
ماختىلىش ئۇچۇن ئۇ ئوزىن ئولتۇرۇر.

2293 يۇرەكلىك ئاتالغان ئۇياتلىق بولۇر،
ئۇياتلىق ئەر ئولسە ئۇرۇشۇپ ئولۇر.

2294 قوشۇن باشى بولسا كەمتەر، مۇلايىم،
خەلققە سويدۇرەر ئوزىن ئۇ دائىم

2295 ئىستۇر كىشنى كىچىك دىل كىشى،
قاچۇرار كىشنى ئىتتىك تىل كىشى.

2296 قوماندان ئوزىنى تۇتاركەن يوغان،
يىگەي دۇشمەنىدىن تاياق يىگۇمان.

2297 تەكەبىۇر كىشىلەر غاپىللىق قىلۇر،
غاپىللار بۇزۇلۇر، يا بىۋاخ ئولۇر.

2298 ئىتىم چىقسۇن دىسە ئۇ، بولسۇن جەسۇر،
ساقال-ساچى رەتلىك، بەھەيۋەت، غەيۇر.

2299 ąsizlərkə ḳaxïoḳ kərək ḳorḳsalar
yavaxlarḳa əḍgü kərək səvsələr

2300 siyasət yorïtoḳu kərək sü baxï
siyasətḳa axlïoḳ bolur sü ixi

2301 siyasət yorïtsa sü baxlïoḳ bolur
süsi baxlïoḳ ərsə ər axlïoḳ bolur

C123
2302 ḳayu sü bolur bolsa baxsïz boxaṇ
ux ol sü buzuldï ąlig kąq yaxaṇ

B174
2303 ąsizlərkə ḥəxmət siyasət kərək
yana əḍgükə tutqï ḥurmət kərək

2304 təgür əḍgülərkə tükəl əḍgülük
səvinqin tiləgü yüḍürməgü yük

2305 bu əḍgüg tilər barqa yalṇuḳ turup
kixi ḳul bolur ərkə əḍgü bulup

2306 nəgü tąr əxitgil ay ḳïlḳï tüzün
bu bəytig okïoḳïl avïnoḳïl əzün

2307 box azad kixi barqa əḍgü ḳulï
sən əḍgü ḳïlu aq kənilik yolï

2308 kixilik ḳïlurḳa kixi bol tuxï
kixi mundaoḳ urdï kixilik ulï

2309 kərək sü baxïṇa bu bir ḳaq ḳïlïḳ
yaoḳïḳa yüz ursa bu tüzsə yorïḳ

2310 yaoḳïda kər arslan yüräki kərək
ḳarïxtuḳta əsri biləki kərək

2299 يامانغا هەيۋەت كېرەك، قورقۇتقىلى،
يۇۋاشلارغا ياخشىلىق، سويدۇرگىلى.

2300 سىياسەت يورۇتسۇن قوشۇننىڭ بېشى،
سىياسەتكە باغلىق قوشۇننىڭ ئىشى.

2301 سىياسەتلە قالماس قوشۇن باشچىسىز،
باش ئولسا، ئۇيۇشقاي قوشۇن شۇبھىسىز.

2302 قايۇ بىر قوشۇن بولسا باشسىز، بوشاڭ،
بۇزۇلۇر ئۇ قوشۇن، ئەي خان، كوپ ياشاڭ.

2303 يامانلارغا ھەيۋەت، سىياسەت كېرەك،
يانا ياخشىغا دائىم ھورمەت كېرەك.

2304 پۇتۇن ياخشىغا ياخشىلىق قىل تولۇق،
ئۇلارنى سويۇندۇر، سالما ئېغىر يۈك.

2305 تىلەر ياخشىلىق ھەممە كىشى ئاختۇرۇپ،
كىشى قۇل بولۇر ئەرگە، ياخشىلىق كورۇپ.

2306 مۇلايىم خۇي كىشى نە دەيدۇ، ئىشىت،
تەسەللى بەر ئۇزگە، ئوقۇپ بۇ بىيت:

2307 ئازات-ھور كىشىلەر ياخشىلىق قۇلى،
قىلىپ ياخشىلىق ئاچ دۇرۇسلۇق يولى.

2308 كىشىلىك قىلىشقا كىشى بول ھامان،
كىشى قۇردى شۇنداق كىشىلىك يولى.

2309 كېرەك بۇ قانچە ئىش قوماندان ئۇچۇن،
يۇرۇش قىلغاندا ياۋغا، تۇزەپ يول-يوسۇن:

2310 سوقۇشقاندا يولۋاس يۇرەكلىك كېرەك،
تۇتۇشقاندا يىلۋىز بىلەكلىك كېرەك.

2311 toŋuz təg tạtimlig bəri təg küqi
aḍïoɣlayu azoɣïr kutuz təg əqi

2312 yana alqï bolsạ kïzïl tilkü təg
titir buoɣrasï təg kər əq sürsə kək

2313 saoɣïzoɣanda sakrak kərək tutsa əz
kaya kuzoɣunï təg yïrak tutsa kəz

2314 uluoɣ tutsa ḥəmyət kər arslanlayu
üki təg usuz bolsa tünlə sayu

2315 bu yaŋlar bilə ər yaoɣïqï bolur
yaoɣïqï bolur ḥəm yaraoɣqï bolur

C124
2316 yaoɣïqï yaraoɣqï kixi ol tuqï
yaoɣï sanqoɣuqï ḥəm yətürgən uqï

2317 tuzï ətməki ḥəm axï kạŋ kərək
atï ton tolumï aŋar təŋ kərək

B175
2318 ax iqgü tuz ətmək yaḍar ər atï
ax iqgü turur bu tiriglik otï

2319 nəgü tạr əxitgil ïla atlïoɣï
tuz ətmək kạŋüt ay kixi kutluoɣï

2320 kü qav at tiləsə tuz ətmək yạtür
tiriglik tiləsə anï ok yətür

A87
2321 kixilik kïlïoɣlï ïnanqlïoɣ akï
tuz ətmək ḥəkï tạp ətər ər ḥəkï

2322 uluoɣluk tiləsə ax iqgü ülə
uzun yax tiləsə bulur ax bilə

2311 توگگۈز كەبى تەرسا، بورىدەك كۈچى،
ئىيىقتەك ئىتىلغاق، قوتازدەك ئوچى.

2312 ئۇ بولسۇن ھىلىگەر قىزىل تۈلكىدەك،
ئاداۋەتچى بولسۇن بۇغىرا توگىدەك.

2313 سىغىزخاندىن سەگەكرەك بولسۇن ئوزى،
كورسە قىيا قۇزغىنىدەك يىراقنى كوزى.

2314 قارا، بولسۇن ھىممەتتە ئۇ ئارسلان،
كىچەسى ھۇقۇشتەك ئويىغاق ھەر زامان.

2315 مۇشۇ خىل سۈپەتلە ئۇ جەڭچى بولۇر،
بولۇر جەڭچى ھەمدە يارامچى بولۇر.

2316 بۇ جەڭچى ياراغلىق كىشىدۇر داۋام،
ئۇرۇپ ياۋنى تار-مار قىلىشتا تامام.

2317 تۇزى ھەم نىنى، ئىشى كەڭ بولغۇلۇق،
ئاڭا ئات، قورال، تونمۇ تەڭ بولغۇلۇق.

2318 ئاش-ئىچمەك، تۇزۇ-نان ئەر ئاتىن يايۇر،
يىمەك-ئىچمەك تىرىكلىك ئىلاجى ئىرۇر.

2319 نىمە دەر ئىشتىكىن ئىلى ئاتلىغى:
تۇزۇ-نانىنى كەڭ قىل، كىشى قۇتلۇغى.

2320 يىگۈز نان-تۇزۇڭنى شوھرەت ئىستىسەڭ،
شۇ ئىشلارنى قىلغىن ھايات تىلىسەڭ.

2321 ئىشەنچلىك، سىخى-مەرت كىشىلىك ئىتەر،
تۇزۇ-نان ھەققى دەپ ئەز ھەقىقىن ئوتەر.

2322 ئۇلۇغلۇق تىلەسەڭ ئاش، ئىچمەك تارات،
تاپار ئاش بىلەن ئەر ئۇزۇراق ھايات.

2323 kərək həyl baxïŋa bu bir ḳaq ḳilïḳ
ạtilsə ixi ətrü tüzsə yorïḳ

2324 səzi qïn kərək bolsa ḳəwli pütün
uluoɣ bolsa yaloɣan ïnanmaz boḍun

2325 ikinqi aḳïlïḳ kərək bạrsə nəŋ
saranḳa yumïtmaz kixi aloɣu yaŋ

2326 üqünqi yürəklig kərək kəgsi kür
yürəksiz yaoɣï kərsə igləp yatur

2327 bu tərtünq kərək alqï ḥilə bilir
bu ḥilə bilir ərkə arslan ulïr

2328 tạtimlig kərək ḥəm topulsa qərik
yitilik kərək ḥəm ḳomïtsa ərig

2329 bu ərdəm bilə bolsa sü baxqïsï
yaoɣï sanqoɣa yaḍoɣa yaoɣïnïŋ küsi

2330 bu yaŋlïoɣ sü baxqï bu sü baxlasa
əlig buloɣa duxman əzə ixləsə

C125
2331 yüz ursa yaoɣïḳa bu sü baxqïsï
oḍuoɣ turoɣu tün kün kạtərsə usï

2332 əküx ər kərəksiz ər əḍrüm kərək
ər əḍrüm bolunsa tolum tüm kərək

B176
2333 əküx sü qərik ərsə baxsïz bolur
bu baxsïz qərik sü yürəksiz bolur

2334 sïnamïx yaoɣïqï kixi təŋləmix
on iki miŋ ər sü əküx sü tạmix

2323 كېرەك بۇ قانچە ئىش قوماندان ئۈچۈن،
ئىشنى رەتلىسە، تۈزەپ يول-يوسۇن:

2324 سوزى چىن، ئېيتقىنى راست ئولسۇن تامام،
ئۇلۇغ بولسا يالغانچى، پۈتمەس ئاۋام.

2325 ئىككىنچى، سېخىلىق، بېرىشتۇر ئىشى،
بېخىلغا يولىماس ئالارمەن كىشى.

2326 ئۈچىنچى، يۈرەكلىك ۋە بولسۇن جەسۇر،
يۈرەكسىز ياۋنى كورسە ئاغرىپ ياتۇر.

2327 توتىنچى، ئۇ بىلسۇن ھىلە ۋە پىلان،
تۇتۇر ھىلە بىرلە كىشى ئارسىلان.

2328 قوشۇننى بوسۇشكە چىك ئولماق كېرەك،
چېرىك قوزغىتىشقا تېز ئولماق كېرەك.

2329 قوماندادا بولسا بۇ خىسلەت ئەگەر،
يېڭىپ يېغىنى، ھەيۇسىن يوق ئېتەر.

2330 قوشۇننى باشلىسا شۇ خىل قوماندان،
قولى ئۈستۈن بولۇر دۇشمەنگە ھامان.

2331 قوشۇن باشلىغى ياۋغا بولسا دۇچار،
كۈنۈ-تۈن بولغۇلۇق ئويغاق ۋە ھۇشيار.

2332 كېرەكمەس كوپ چېرىك، چېرىك خىل كېرەك،
چېرىككە خىللانغان خىل قورال كېرەك.

2333 قوشۇن سانى كوپ بولسا باشسىز بولۇر،
قوشۇن بولسا باشسىز، يۈرەكسىز بولۇر.

2334 سىناغان بىر ھەربى قىياسەن دىمىش،
ئون ئىككى مىڭ ئەرلىك قوشۇن كوپ ئىمىش.

2335 qərik sanqmïx alp ər tutuzmïx ayu
maŋa tərt miŋ ər sü tükəl sü tạyü

2336 kalïn sü yayïlsa iqin bulǫaxur
anï ạtsə bolmaz yaraǫsïz tuxur

2337 qavïkmïx kür alp ər yạmə səzləmix
ər ədrüm kərək sü tolumluǫ tạmix

2338 nəgü tạr atïkmïx yaǫïqï əxit
bu səz əxtip ətrü əzüŋkə ix ạt

2339 əküx sü tiləmə ər ədrüm tilə
ər ədrüm tilə ḥəm tolum tüm bilə

2340 ạtiklig az ədgü əküxtə kərü
təlim tuxtï artak əküx sü bilə

2341 yaǫïka kalï yortsa sü baxlar ər
yakïn tutǫu əzkə yaǫïǫ ixlər ər

2342 adïrǫu ədürgü yəzək tutǫakï
yïrak tutǫu saklap kəzi kulǫakï

2343 yəzək ḥəm təlim yətsə tutǫak kạtip
yaǫïǫ basǫu bolsa urunsa kayïp

C126
2344 süsin ạtsə yapsa ma yortuǫ tüzüp
kạdin kalmasa ər ya əŋdün ozup

2345 tüxün bilsə yortuǫ tüzə bilsə kəd
ər at tutsa sakqï odǫuǫ tursa kəd

2346 yorïkïn küdəzəsə ʻələm baxlar ər
əŋi turmasa bir yaǫïǫ ixlər ər

2335 دىمىش ياۋنى يەڭگەن بىر باتۇر چۈەر،
ماڭا توت مىڭ ئەرلىك قوشۇن دەل يېتەر.

2336 كوپ ئەسكەر يېيىلسا، ئىچى بۇلغىشار،
تۇزەپ بولماس ئۇنى، يارامسز بولار.

2337 ئاتاقلىق جەسۇر ئەر، يەنە سوزلىمىش:
قوشۇندا قورال-ئەر خىل ئولسۇن دىمىش.

2338 ئاتانغان سوقۇشچى نەدەر ئاڭلىغىن،
بۇ سوزنى ئىشتىكەچ، ئەمەل ئەيلىگىن:

2339 قوشۇننى كوپەيتمەي، قىل ئەرلەرنى خىل،
يىگىتلەر بىلەن تەڭ قورال سەرە قىل.

2340 كوپىدىن ئېزى خوپ، بولسا مۇنتىزىم،
يېڭىلغان سانى كوپ چېرىك كوپ قېتىم.

2341 قوماندان يېغىغا ھۇجۇم قىلسا گەر،
يېقىن تۇتسۇن ئوزگە يېغى ئۇرار ئەر.

2342 كېرەك چارلىغۇچى قىسىم خىللىماق،
قۇلاق-كوزنى ساقلاپ، يىراق قارىماق.

2343 چارلاۋچى ئۇچراشسا تۇتغاققا[137] يېتىپ،
ھۇجۇمنى قىلسۇن ئۇ ئارقىدىن بېرىپ.

2344 قوشۇننى ساقلىسۇن، قىلسۇن مۇنتىزىم،
كېيىن ۋە ئىلگىرى يۇرمىسۇن ھىچكىم.

2345 قارارگاھ ۋە يۇرتۇغ[138] تۇزۇش بىلسۇن ئۇ،
قوشۇن ساقچىلىرى ھۇشيار تۇرسۇن ئۇ.

2346 كۇزەتسۇن ھەركەتنى ئەلەم تۇتقان ئەر،
ھىچ چەتتە قالمىسۇن ياۋنى ئۇرار ئەر.

2347 tüxürsə toyuoɣ kəḑ kərüp bərk yəɣrig
yïraḳ ïḑmasa tiḑsa yïoɣsa ərig

B177

2348 usal bolmasa bolsa artuḳ oḑuoɣ
usal bolsa təgrür basïmqï yoḑuoɣ

2349 yaoɣïḳa yaoɣusa yəzəkin alu
tüxürsə toyuoɣ kərsə ot suv talu

2350 süsin kəḑ küḑəzsə til ïqoɣïnmasa
süsi az əküxin yaoɣï bilməsə

2351 ḳatïoɣlanoɣu axnu til aloɣu kərək
bu tildin yaoɣï ḳïlḳï bilgü kərək

2352 aṇar təṇləsə ətrü əɣtsə ixin
yaoɣï boynï yənqsə kəɣtərsə baxïn

A88

2353 bu saḳlïḳ bolur ḥəm oḑuoɣluḳ bolur
yaoɣïda ḳayusï saḳ ərsə unur

2354 oḑuoɣ bəg səzi kər bəkə yolqïlïoɣ
kər arslan münügli ḳïlïq ḳamqïlïoɣ

2355 yaoɣï sanqoɣuḳa tutoɣu iki tolum
bu iki tolumdïn yaoɣï yər ölüm

2356 əṇ axnu yaoɣïḳa kərək ḥilə al
bu ḥilə bilə ḳïl yaoɣï məṇzi al

2357 ikinqi bu saḳlïḳ oḑuoɣluḳ turur
ḳayusï saḳ ərsə ol üstəṇ bolur

2358 ḳayusï saḳ ərsə yaoɣïda oḑuoɣ
səziksiz yaoɣïḳa bu təgrür yoḑuoɣ

2347 قوشۇننى چۈشۈرسۈن پۇختا جاي كورۈپ،
يىراق كەتمىسۇن ئۇ، تۇرسۇن توپ بولۇپ.

2348 غەپلەتتە قالمىسۇن، بولسۇن ئۇ ھۇشيار،
غاپىل بولسا، دۈشمەن زىيانلار ئۇرار.

2349 يېقىنلاشسا ياۋغا دېرەكسىز ئېلىپ،
قارارگاھ قۇرسۇن ئۇ ئوت-سۇنى كورۈپ.

2350 قوشۇننى كۈزەتسۇن، ئۇ تىل[139] بەرمىسۇن،
قوشۇن ئازمۇ-كوپ ياۋ ئۇنى بىلمىسۇن.

2351 ئەگ ئاۋال تىرىشىپ تىل ئالماق كېرەك،
بۇ تىلدىن ياۋ ھالىنى بىلمەك كېرەك.

2352 ئىشنى شۇنىڭغا قاراپ ئىشلىسۇن،
كېسىپ يۈۋ بېشىنى بوينىن يەنچىسۇن.

2353 مانا شۇ ھۇشيارلىق، ئۇيغاقلىق بولۇر،
سوقۇشتا كىم ھۇشيار بولسا شۇ ئۇتۇر.

2354 بېگى ئۇيغاق قوشۇننىڭ ئەجدەر باشچىسى،
مىنەر ئۇ ئارسلان، قىلىچ-قامچىسى.

2355 كېرەك ياۋ يوقاتماققا ئىككى قورال،
بۇ ئىككى قورالدىن كورەر ياۋ زاۋال.

2356 ئەگ ئاۋال كېرەكتۇر ھىلىنىڭ ئۇزى،
ياۋ ئالدانغىنىدىن قىزارسۇن يۈزى.

2357 ئىككىنچى، سەگەكلىك-ئۇيغاقلىق ئېرۇر،
كىم سەزگۇر، ساق ئولسا، ئۇ ئۇستۇن كېلۇر.

2358 كىم جەڭدە بولۇر ساق، ئۇيغاق ۋە ھۇشيار،
ئۇ ياۋغا گۇمانسىز زىيانلار سالار.

C127

2359 yaoɣïŋ sü təlim tutsa azraḳ sənïŋ
tokïxḳa ə̣vinmə yaraoɣ kər anïŋ

2360 yaraxoɣu yaraoɣï bar ərsə yarax
yoḳ ərsə yarïḳlan bil alxïp kürəx

2361 ḳatïoɣlan usandur usa bas ḳə̣qə
ḳə̣qə az əküxüg nə bilgəy aqa

2362 ḳalï basoɣuḳa bulmasa sən yarï
yalavaq ïḍïp sən bar ə̣lləx yorï

B178

2363 tilin arsïḳ ə̣l bol küḍəzgil əzüŋ
tokïxḳa ə̣vinməgü kəsgil səzüŋ

2364 taḳï bolmaz ərsə yaoɣï ooɣrasa
tokïxmaḳ tiləsə kəŋül bə̣rməsə

2365 uzatma ixïŋ sən qərik tə̣r tokïx
ülə nəŋ ərig əg tokïx at okïx

2366 tokïxïoɣ uzatsa yaoɣï əglənür
əküx kərsə ərniŋ kəzi əgrənür

2367 nəgü tə̣r əxitgil yaoɣï sanqmïx ər
baxïnda kəqürmix kəzün kərmix ər

2368 kərüxməz yaoɣïnïŋ küsi kəḍ yïraḳ
kərüxsə basïnur kərügli ḳaraḳ

2369 yaoɣïḳa yalïŋ təg nəŋïŋ almasu
uzatsa basïttïŋ yiti ḳïl aḍaḳ

2370 qərikdə bir anqa pusuoɣḳa kigür
yaḍaoɣ oḳqï tuxrup sən əŋdün yügür

2359 قوشۇنى كوپ ئولسا ياۋنىڭ، سېنىڭ ئاز،
سوقۇش قىلما، تېزدىن كور تەدبىرىن ساز.

2360 ياراش مۇمكىن ئولسا، ئۇرۇشما، ياراش،
يوق ئەرسە، ساۋۇت كەي، ئېلىشىپ تالاش.

2361 تىرىش، غەپلەتتە قوي، كېچە قىل ھۇجۇم،
كېچەدە كوپ-ئازلىق بىلىنمەس چوقۇم.

2362 يېڭىشقا ئەگەرچە يەتمىسە كۈچۈڭ،
ئەۋەت سەن ئەلچىلەر، ياراشقىن ئوزۇڭ.

2363 تىلىڭ بىرلە ئەل بول، ئوزۇڭنى كۈزەت،
سوقۇشماققا ئالدىرما، سوزنى بەس ئەت.

2364 ئەگەر بۇمۇ بولماي، يېغى قۇترىسا،
ئۇرۇشماقنى ئىستەپ، كوڭۈل بەرمىسە،

2365 ئىشىڭنى ئۇزارتماي قوشۇن توز، سوقۇش،
ئاتاپ ماختا ئەرنى، تارات مال، كۈمۈش.

2366 ئۇزارسا سوقۇش، ياۋ ھۇشنى تاپۇر،
كوزى كورسە كىشى كوپنى ئوگىنۇر.

2367 نىمە دەيدۇ ئاڭلا ياۋنى يەڭگەن ئەر،
بېشىدىن ئىش ئوتكەن، كوزى كورگەن ئەر:

2368 ياۋ داڭقى يىراقتا كورۇنمەستە زور،
بۇ شوھرەت كۈرەشكەندە كەملەپ كېتۇر.

2369 يېغىغا يېلىڭ تەگ، مېلىڭ ئالمىسۇن،
سوزۇلسا يېڭىلدىڭ، ئىتتىك بول يۇگۇر.

2370 چېرىكتىن بىرقىسمىنى قوي موكتۇرۇپ،
يايىاق ئوقچىنى سال سەن ئالدىن يۇرۇپ.

2371 yaoïqï ərün kïroqïl ərsiglərig
yaoïka alïn kïl kətürsü qərik

2372 ərün kïroqïl artuk yaoïqï bolur
yaoïqï bolur ham yaraoqqï bolur

C128
2373 kiqig kur yigitlər bolur kəd yiti
kalï yüz əvürsə udïtur otï

2374 ïnanur ərig kïloqïl əndün kədin
onundïn solundïn bir anqa adïn

2375 yaoqusa qərikkə ilixsə əri
tuxïnqa təgixgü kəmixsə urï

2376 ən axnu yïraktïn təgixgü okun
yaoqusa sünün təggü bərsə boyun

2377 katïlsa kïlïq baldu birlə təgix
tixin tirnakïn təg yaka tut ilix

B179
2378 tirən arka bərmə yaoïka bolup
yaoïoq sanq yok ərsə urux yat əlüp

2379 nəgü tər əxitgil karïxoqan kür ər
səringil səringən yaoïsïn urar

2380 kəlin kïz səvinqi küdən tünləri
kür alp ər küvənqi qərik künləri

2381 küvəz alp səkirtip qərik sürsə pat
laqïn kux kovar təg təkər kanlarï

2382 yaoï kərsə alp ər kəpirtür izig
bu karxur adïnlarka təgməz kəzik

2371 يېشى چوڭ، جەسۇرلەر كۆرەشچىننى—
سەپ ئالدى قىل، باشلاپ ماڭسۇن جەڭچىنى.

2372 ساقال-چاچ ئاقارغان كۆرەشچى بولۇر،
كۆرەشچى بولۇر ھەم كوپ ئىشنى بىلۇر.

2373 كىچىك، ياش يىگىتلەر بولۇر بەكمۇ تېز،
ئەگەر ئورسە يۈز، ئوچەر ئوتى تېز.

2374 ئىشەنچلىك كىشنى قوي ئالدىن، كېيىن،
بېكىت ئوڭ-سولۇڭغا يانا باشقىدىن.

2375 يېقىنلاشسا لەشكەر، توتوشقاندا ئەر،
ئۇدۇلدىكىنى ئۇرسۇن، ئۇرۇپ نەرىلەر.

2376 ئەڭ ئاۋال يىراقتىن ئوقىن ئاتقۇلۇق،
يېقىنلاشسا نەيزە بىلەن تىققۇلۇق.

2377 كىرىشكەندە پالتا، قىلىچ بىلەن چاپ،
ياقادىن توت، چىشلە، تىرناقتا تاتلاپ.

2378 چىدا، ياۋغا ئارقاڭنى بەرمە توتوپ،
يوقات ياۋ ياكى يات ئۇرۇشتا ئولۇپ.

2379 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، سەپ يارغان جەسۇر،
چىدا سەن، چىدىغان دۇشمەننى يېڭۇر:

2380 كېلىن قىز سويۇنچى نىكا-توي تۇنى،
باتۇرنىڭ سويۇنچى جەڭ قىلغان كۇنى.

2381 سۇرەر ئالغا لەشكەر باتۇر ئات چېپىپ،
لاچىن قۇش ئالۇردەك توكەر ياۋ قېنى.

2382 يېغى كورسە باتۇر قوپارتۇر توزان،
بولەكلەرگە نوۋەتنى بەرمەس ھامان.

2383 qərik kərsə alp ər kər arslan bolur
səkirtür ya əldrür ya urxu əlür

2384 yaoqï kərsə alp ər kïzartur mənïz
karïxsa boḍulur kïzïl həm yaoqïz

2385 at üstəm yarïklar bolur kïp kïzïl
kïzïl kïzoqu ənlər bolur yap yaxïl

2386 yaoqï at kəmixsə sanə ooqrasa
sərin arka bərmə saqïlsa basa

2387 yaoqï təprəsə sən uḍu təprəgil
ətə uḍ aḍakïn yorï turmaoqïl

A89
2388 kalï kaqsa səndin yaoqï turmasa
ərig yətgü tutoqu bulun tutmasa

C129
2389 yaoqï sanqmïx ərsig ərən bulnukup
yana əvrə sanqtï yaoqïsïn ulup

2390 yaoqï kaqsa tap kïl əḍərmə yïrak
kalï yandru yansa kaqumaz aḍak

2391 munuksa yaoqï yüz əlümkə urur
əlümkə yüz ursa kim utru turur

B180
2392 bu yərdə əzünni küḍəzgil ooqul
küḍəzgil yok ərsə əzündin tənül

2393 usal bolsa ər kər yorïrda əlür
usal bolmasa ər tiləkin bulur

2394 mana mundaoq aydï sïnamïx kixi
sïnamïx kixilər səzi səz baxï

2383 چېرىك كورسە باتۇر بولۇر ئارسلان،
قىلۇر ياۋنى يوق، يا بېرۇر ئوزى جان.

2384 يېغى كورسە باتۇر قىزارتۇر يۈزىن،
بويايدۇ قىزىل قانغا جەگدە ئوزىن.

2385 ئىگەر، ئات، ساۋۇتلار بولۇر قىپ-قىزىل،
قىزارغان قىزىل يۈز بولۇر ياپ-يېشىل.

2386 يېغى ئات سېلىپ ساڭا قىلسا ھۇجۇم،
چىدا، سەن بەرمە تەن، توزۇيدۇ چوقۇم.

2387 يېغى گەر تەۋرىسە، سەنھەم تەۋرىگىن،
ئاياق ئورە ھازىر تۇرۇپ باپلىغىن.

2388 ئەگەر ياۋ چېكىنسە قوغلاپ تۇتمساڭ،
ئۇنىڭدىن يېتەرلىك ئەسىر ئالمساڭ،

2389 جەسۇر جەڭچىلىرىڭ سېپى بۇزۇلۇپ،
كېلەر ياۋ ھۇجۇمنى باشلاپ، بۇرۇلۇپ.

2390 يېغى قاچسا قوغلاپ ئۇزاپ كەتمىگىل،
ئەگەر قايتسا دۇشمەن، قاچالمايسەن، بىل.

2391 ياۋ ئولسا ئۇمتسىز ئولۇمگە يۇرۇر،
ئولۇمدىن قوقمىغانغا كىم تەڭ كېلۇر؟

2392 شۇ پەيتتە ئوزۇڭنى چىڭ تۇت، سەن كۇزەت،
گەر ئەكسى بولسا، ئۇز ئۇمىدىڭ پەقەت.

2393 غاپىل بولسا ئەر، كور، يۇرەردە ئولۇر،
غاپىل بولمىسا ئەر، تىلەككە يېتۇر.

2394 ماڭا مۇنداق ئېيتتى ئىش كورگەن كىشى،
ئىش كورگەن كىشىنىڭ سوزى سوز بېشى:

2395 yaoqï qaqsa tapqïl ədərmə uḍu
ədərtqi yạdi kərsə́ bərgə toḍu

2396 yaoqïoq bir saqïtsa yana tirlüməz
otuoq suv uḍïtsa yana tirlüməz

2397 muŋuqmïx kixilər ölümüg qolur
ölümüg qoluoqlï ər öldrü ölür

2398 kim ix qïlsa tərkin aŋar bạrgü nəŋ
ux ol nəŋ bilə ər qïzïl qïlsa əŋ

2399 kim ər tutsa öggü aqïnoqu kərək
ol aqïoq bilə ər urunsa yürək

2400 yavuz ögdi bulsa ạḍi kəḍ bolur
kəḍig ögsə kəndü qaqan kin qalur

2401 ərig ögsə əlgin kər arslan tutar
atïoq ögsə yügrür uqarïoq yətər

2402 balïqmïx bar ərsə sən əmlət kərü
bolun bolmïx ərsə yulup ol kirü

2403 qalï əlmix ərsə aoqïrlap kətür
ooqul qïz bar ərsə aŋar ḥək yạtür

2404 ər at kərsə ətrü səvinqlig bolur
yaoqï ooqrï bolsa səvüg jan bạrür

2405 isig səz külər yüz bilə bạrgü nəŋ
bu üq nəŋ kixikə bolur əḍgü yaŋ

2406 box azad kixilər muŋar qul bolur
bu qul jan yuluoqlar səvinqin qolur

2395 يېغى قاچسا بارما ئۇزاق يەرگىچە،
يىراق قوغلىغان قامچا يەر تويغىچە.

2396 يېغى بىر چېچىلسا يىغلىمىغى تەس،
سۇ ئوتنى ئوچۇرسە، ئۇ يانمايدۇ، بەس.

2397 ئۇمتىسز كىشىلەر ئولۇمنى كۈتۈر،
ئاۋال ئولتۇرۇپ، ئاندىن ئوزى ئولۇر.

2398 كىم ئىش قىلسا تېز ئاڭا مال بەرگۈلۈك،
بېرىپ مال، يۈزىنى قىزىل قىلغۇلۇق.

2399 ئەسىر ئالسا ماختاپ تارتۇقلاش كېرەك،
بۇ تارتۇق بىلەن بولسۇن ئەر خۇش يۈرەك.

2400 يامان ماختىلىش بىرلە ياخشى بولۇر،
ماختالسا ياخشى قاچان كېيىن قالۇر؟

2401 تۇتار قول بىلەن شىر ئەرنى ماختىساڭ،
يېتەر قۇشقا ئېتىك ئەگەر سىلىساڭ.

2402 داۋالات يارىدار بولسا سەن كورۇپ،
قۇتۇلدۇر ئەسىر چۇشسە، سەن قايتۇرۇپ.

2403 كوتەرگىن قەدىرلەپ ئولگەن بولسا گەر،
ئوغۇل-قىزى بولسا، ئاڭا ھەقنى بەر.

2404 سويۇنگەي قوشۇنىڭ گەر كورسە بۇنى،
قىلۇر جان پىدا ئۇ، جەڭ مەيدان كۇنى.

2405 شىرىن سوز، كۇلەر يۈز، مال-نەرسە بېرىش،
كىشىگە بۇ ئۇچ نەرسە ياخشى بىر ئىش.

2406 ئازات-ئەركىن ئەرلەر ئاڭا قۇل بولۇر،
رىزاسىن تىلەپ جان پىدالىق قىلۇر.

2407 muṇar mənẓər əmdi bu səz ay bəgü
kərü barsa yətrü qïn aymïx tạgü

2408 külər yüz isig səz ülə nəṇ tavar
box azad kixilər bu üqkə avar

2409 sən altun kümüx birlə alma ḳuluoɣ
bu üq nəṇ yuluoɣ ḳïl ḳamuoɣnï yavar

2410 sü baxlar kixi bolsa mundaoɣ kərək
anïn baxlasa sü bolur əḍgürək

2411 sən altun kümüxni üləgil nəṇiṇ
yuluoɣ ḳïloɣa janïn sav altun təṇiṇ

2412 bu üq nəṇkə bolur tapuoɣqï ḳulï
munï tutsa bəglər ḳamuoɣ nəṇ ulï

2413 bu yaṇlïoɣ sü baxqï bulur ərsə bəg
ixi baxḳa baroɣay küvənq boloɣu təg

2414 bu yaṇlïoɣ bolur ərsə sü baxlar ər
ixi barqa ạtlip küvənqkə təgər

2415 yaraoɣlïoɣ wəzir ḳolsa andaoɣ kərək
sü baxqï tilər ərsə mundaoɣ kərək

2416 aṇar ətrü bəglər ïnansa bolur
tiləmix tiləkin ḍəg andïn bulur

* * *

A90
2417 yana aydï ɵgdülmix ạlig ḳutï
iki ix bəḍük ix uluoɣluḳ atï

2407 بىر سوز بار، ھېكىم، ئەمدى ئوخشار بۇغا،
كۆرۈپ ئويلىنىپ چىن پۈتەرسەن ئۇغا:

2408 كۆلەر يۈز، شىرىن سوز بىلەن بەر تاۋار،
ئازات ئەرلەر بۇ ئۇچكە كېلىپ توپلىنار.

2409 كۈمۈش بىرلە ئالتۇنغا ئالما قۇلۇق،
پىدا قىل بۇ ئۇچنى، ئومۇمنى يىغار.

2410 قوشۇن باشلىغى شۇنداق ئولماق كېرەك،
قوشۇن باشلىسا ئۇ بولۇر ئەزگۈرەك.

2411 گەر ئالتۇن-كۈمۈشنى سوغات ئەيلىسەك،
قىلۇرلەر پىدا جان ساپ ئالتۇنغا تەك.

2412 بۇ ئۇچ بىرلە خىزمەتچى بولغاي قۇلى،
بۇنى بەگ بىلگۈلۈك ھەر ئىشنىك ئۇلى.

2413 مۇشۇنداق قوماندان تاپسا ئەگەر خان،
ئىشى باشقا چىققاي ئىشەنچلىك ھامان.

2414 ئەگەر بولسا شۇنداق قوشۇن باشلار ئەر،
سويۇنچكە چۇشۇپ ھەر ئىشى تۇزىلەر.

2415 ياراغلىق ۋەزىر كۈتسەك، شۇنداق كېرەك،
قوشۇن باشلىغى دىسەك بۇنداق كېرەك.

2416 بەگ شۇنداق كىشىگە ئىشەنسە بولۇر،
تىلەك-مەقسىدىنى ئۇلاردىن تاپۇر.

* * *

2417 يەنە ئېيتتى ئوگدۇلمىش: ئەي ئېلىگ قۇتى،
ئىككى ئىش بۇيۇك ھەم ئۇلۇغلۇق ئېتى:

2418 wəzir bir ikinqi sü baxlar ʻələm
birisi qïlïq tuttï biri qələm

C131
2419 bu ął baoqï ərki bu iki tüzər
bu iki biriksə anï kim üzər

4220 ądi artuk ədrüm kərək bu kixi
qalï əznəsə bəgkə ąltür baxï

2421 tusulsa ądi ək tususï əküx
qalï əznəsə yasï ął kənd ulux

2422 bəgi bolsa ədgü kixi ədrümi
bu iki tapuoqqï boḍun kədrümi

B182
2423 bulardïn bolur ətrü ąlkə asïoq
bu asoqï bilə ətrü bəgkə tatïoq

2424 nəgü tąr əxitgil kər ąlqi bəgü
bəgü səzlərin bulsa ax təg yągü

2425 qïlïq birlə aldï kər ął aloquqï
qələm birlə bastï ol ął basoquqï

2426 qïlïq birlə alsa bolur tərk ąlig
qələm bolmaoqïnqa basumaz əlig

2427 qïlïq birlə alsa qayu ął küqün
anï sürsə bolmaz əküx yïl əqün

2428 qələm birlə tutsa qayu kənd ulux
tilək təgrür anda təzükə ülüx

* * *

2418 ۋەزىرلىك بىرىدۇر، ئۇنىڭدا قەلەم،
قىلىچ تۇتتى بىرسى، قولىدا ئەلەم.

2419 بۇ ئىككىسى ئەلنىڭ تەرتىۋىن تۇزەر،
بىرىكسە بۇ ئىككى ئۇنى كىم ئۇزەر؟

2420 خىللانغان بولۇشى كېرەك بۇ كىشى،
گەر بەككە زىت بولسا كېتۇرلەر بېشى.

2421 ئەگەر پايدىلىق بولسا كوپ پايدىسى،
زىت بولسا زىياننى ئەل- يۇرت تارتقۇسى.

2422 بەگ ئولسا ئەگەر ئەل سەرە-ياخشىسى،
خەلقنىڭ خىلى بولسا ئۇ ئىككىسى،

2423 بۇلاردىن تولا پايدا ئەلگە تېگۇر،
بۇ پايدا بىلەن بەككە يەتكەي ھوزۇر.

2424 ھېكىم-خان نىمە دەر ئاڭا سال قۇلاق،
ھېكىملەر سوزىن بىل ئوزۇقلۇق-تاماق:

2425 قىلىچ بىرلە ئالدى، كور، ئەل ئالغۇچى،
قەلەم بىرلە تۇتۇر يۇرتنى تۇتقۇچى.

2426 بولۇر تېز قىلىچ بىرلە يۇرت ئالغىلى،
قەلەمسىز مۇمكىن ئولماس ئەل تۇتقىلى.

2427 يۇرت ئالماق مۇمكىندۇر قىلىچ—كۇچ بىلەن،
سوراپ بولماس ئۇنى كوپ يىل ئوچ بىلەن.

2428 قەلەملە تۇتۇلسا بىرەر كەنت-شەھەر،
ئومۇمغا ئۇنىڭدىن نەسىبە تېگەر.

* * *

2429 bu ərdi ay ǫlig ɵzüm bilmixï
munuḳï ɵtündüm ayïtmïx tuxï

ǫLIG SUALI ɵGDÜLMIXKƏ

2430 ǫlig aydï uḳtum munï bəlgülüg
taḳï bir sɵzüm bar anï ay külüg

4231 maṇa sɵzlə əmdi kərüp əḍgürək
uluoɣ ḥajibïoɣ ay nətəg ər kərək

2432 ḥajiblar ɵzələ bu bolsa uluoɣ
baoɣïrsaḳlïḳïn ḳïlsa janïn yuluoɣ

C132
2433 küvənsə bəgi ḥəm ɵzi ḥəm ǫli
olarḳa du'a ḳïlsa boḍnï tili

* * *

2434 ǫlig aydï sɵzlə yǫmə bu sɵzüg
munï ma ayu bǫr yarut bu kɵzüg

2429 ئی خاقان مۇشۇلار مېنىڭ بىلگىنىم،
سورالغان ئۈچۈن مەن بۇلارنى دىدىم.

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

2430 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم بەلگۈلۈك بۇنى،
يانا بىر سوزۇم بار، ئېيت مەشھۇر ئۇنى.

2431 ماڭا سوزلە ئەمدى كورۇپ ئەزگۈرەك،
ئۇلۇغ ھاجىپلىققا نىچۈك ئەر كېرەك؟

2432 ئۇلۇغى شۇ بولسا، ھاجىپلار ئارا،
كويۇمچان بولۇپ قىلسا جاننى پىدا.

2433 ئىشەنسە ئاڭا بەگ ئوزى ھەم ئېلى،
ئۇلارغا دۇئا قىلسا خەلق تىلى.

* * *

2434 ئېلىگ ئېيتتى شۇنى، سوزلە ئەمدى سەن،
يورۇتقىن كوزۇمنى جاۋابىڭ بىلەن.

31

ƏGDÜLMIX ƏLIGKƏ ULUƣ ḤAJIB-LÏQQA NƏGÜ TƏG ƏR KƏRƏKIN AYUR

2435 yanut bərdi əgdülmix aqtï tilin
ayur inq tirilsü əlig miṇ yïlïn

2436 uluƣ ḥajib artuk pütün qïn kərək
bu qïnlïk bilə kəḍ pütün din kərək

B183
2437 tüp əşlï kərək əḍgü kïlkï oṇay
tusulsa boḍunka tooqursa kün ay

2438 tüpi əḍgü bolsa ər əḍgü bolur
bu əḍgü kixi həlkka əḍgü kolur

2439 kixi əḍgüsindin kəlir əḍgülük
yəgü iqgü mingü takï kəḍgülük

2440 kïlïnqï oṇay bolsa təṇlər səz ək
səzüg təṇlər ərniṇ ixi kəḍ süzüg

نوتىنۇزىنچى باپ

نوگدۇلۇشنىڭ ئۇلۇغ ھاجىپلىققا قانداق كىشى لازىملىغى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى

2435 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش ئاغزىن ئېچىپ،
دىدى: مىڭ ياشاسۇن ئېلىگ شاتلىنىپ.

2436 ئۇلۇغ ھاجىپ ئارتۇق پۇتۇن چىن كېرەك،
بۇ چىنلىق بىلە بەك پۇتۇن دىن كېرەك.

2437 نەسەپلىك بولسۇن ئۇ، خۇلقى ئۈز، ئوڭاي،
كورۇپ ئەل نەپىنى، توغۇلسۇن كۇن-ئاي.

2438 تېگى ياخشى بولسا، بولۇر ياخشى ئەر،
بۇ ياخشى ئەر ئەلگە ياخشىلىق تىلەر.

2439 كىشى ياخشىسىدىن كېلۇر ئەزگۈلۈك،
يىمەك-ئىچمەك، مىنەرلىك ھەم كەيگۈلۈك.

2440 خۇيى ياخشى ئەر سوزنى دەڭسەپ قىلۇر،
بۇ خىل ئەر ئىشى ھەم پاك-سۈزۈك بولۇر.

2441 kəzi tok kərək ḥəm uvutluoɣ silig
tətiklik kərək ḥəm tümən tü bilik

2442 kəzi tok kixi ixtə almaz orunq
orunq alsa ḥajib bolur bəg külünq

2443 orunq ol buzuoɣlï oɲulmïx ixig
orunq yig kïlur ol pütürmix ixig

2444 uvutluoɣ silig bolsa kïlkï tüzün
kəlir andïn əḍgü kïlïnqïn səzün

C133
2445 uvutluoɣ kixi kïlmaz əsiz ixig
yaraoɣsïzka yakmaz bu sərməz kixig

A91
2446 silig ərkə dəwlət siɲimlig bolur
silig bolsa kutka təgimlig bolur

2447 tətik bolsa malka muɲaḍmaz bolur
bilik bilsə ixtə yaɲïlmaz bolur

2448 yəmə yakxï aymïx biliklig bəḍük
bilikligkə təgdi əz ülgi kəḍ ək

2449 biliklig kərək kïlsa bəglər ixi
kamuoɣka yaramaz biliksiz kixi

2450 bilik təgməsə kimkə ərsə ülüg
tirig təsə bolmaz anï tut əlüg

2451 bilik birlə yalɲuk bəḍüp qavlanur
kixilərdə üstər kamuoɣ ix ənür

B184
2452 biliksiz kixi ol kuruoɣ sïr bəḍiz
biliklig kixi ornï kəktə əḍiz

2441 كوزى توق، هايالىق، نازۇكلۇق كېرەك،
تۇمەن خىل بىلىم ۋە زىرەكلىك كېرەك.

2442 كوزى توق كىشى ئىشتا ئالماس پارا،
بولۇر كۇلكۇلۇك هاجىپ ئالسا پارا.

2443 ئوڭۇشلۇق هەر ئىشنى بۇزار بۇ پارا،
پىششىق ئاشنىمۇ خام قىلار بۇ پارا.

2444 هايالىق، سىلىق بولسا نازۇك خۇيى،
كېلەر خۇلقى، سوزىدىن ياخشىلىق بويى.

2445 ئۇياتلىق كىشى ئۇ يامان ئىش قىلماس،
قوشۇلماس يارامسىزغا، كىشى تىللماس.

2446 سىلىق ئەرگە دەۋلەت سىڭىملىق بولۇر،
سىلىق بولسا، بەختكە لايىقلىق بولۇر.

2447 زىرەك بولسا، مالدىن قىينالماس بولۇر،
بىلىم بولسا، ئىشتا يېڭىلمەس بولۇر.

2448 ئەجەپ ياخشى دەپتۇ بىلىملىك ئۇلۇق،
بىلىملىككە تەگدى قىممىتى تولۇق.

2449 بىلىملىك ئىشلەسۇن بۇ بەگلەر ئىشى،
هىچ ئىشقا يارىماس بىلىمسىز كىشى.

2450 بىلىمدىن نەسىبە كىمگە تەگمىسە،
ئولۇك ئۇ، يارىماس تىرىكتۇر دىسە.

2451 بىلىمىلە بۇيۇكلەپ ئاتانغاي كىشى،
بولۇر ئەلدىن ئۇستۇن، ئۇنۇملۇك ئىشى.

2452 قۇرۇق بىر بويالىق هەيكەل ــ ئىلىمسىز،
بىلىملىك كىشى ئورنى كوكتە ــ ئىگىز.

2453 uḳuxluoŋ kərək ixtə artuḳ oḍuoŋ
oḍuoŋluoŋ bilə ixtə tutnur boḍuoŋ

2454 uḳux bolsa asoŋï ə̣ḍi ək əküx
ḳamuoŋ əḍgülük ülgi ol bu uḳux

2455 uḳuxsuz kixi ol yə̣mixsiz yïoŋaq
yə̣mixsiz yïoŋaqïoŋ nəgü ḳïlsun aq

2456 uḳuxluoŋ yə̣sə yə̣r ikigün azun
uḳuxluoŋ atanur atansa tüzün

2457 uḳuxluoŋ biliklig kixi ol kixi
kixidə talusï boḍunda baxï

2458 yüzi kərki kərklüg kərək ḥəm yülüg
tooŋan ərsig ünlüg səzi bəlgülüg

4259 səvitür yüzi kərki kərklüglüki
yaraxur kirip qïḳsa ərsigliki

C134
2460 yülüg ərsig ərniṇ bolur ḥəxməti
bu ḥəxmət bilə ol kixi ḥurməti

2461 saḳïnuḳ kərək din iḍisi arïoŋ
arïoŋ bolsa ḳïlḳï ḳïlïnqï arïoŋ

2462 saḳïnuḳ arïoŋ din iḍisi kixi
ə̣rinməz ḳïlur barqa yalṇuḳ ixï

2463 saḳïnuḳ kixi yə̣r kixi ḳaḍoŋusï
saḳïnuḳ kixi ol kixi əḍgüsi

2464 yüz utru bolur tutqï ḥajib əzi
kərür kəzkə kərklüg kərək ol yüzï

2453 كېرەك ئىشتا ئەقىل، سەگەكلىك كېرەك،
سەگەكلىك بىلەن ئىش جىلۇە قىلۇر بەك.

2454 ئەقىل پايدىسى بەك تولا، زور ئېرۇر،
جىمى ياخشىلىقلار ئەقىلدىن بولۇر.

2455 ئەقىلسىز كىشىدۇر يىمىشسىز ياغاچ،
نە قىلغاي يىمىشسىز دەرەخلەرنى ئاچ؟

2356 ئەقىللىق تاپار ئۇ ھەر ئىككى جاھان،
ئالۇر ھەم ياخشى نام ئەقىللىق ھامان.

2457 ئەقىللىق، بىلىملىك كىشىدۇر كىشى،
كىشىنىڭ تولۇغى ۋە خەلقىنىڭ بېشى.

2458 ھاجىپنىڭ ساقال-چاچى ئۇز بولسۇن يۇزى،
ئاۋازى ئەرەنچە ۋە ئوچۇق سوزى.

2459 يۇزى، ھوسنى، كورىكەملىگى خۇش قىلۇر،
كىرىپ چىقسا مەردانە، ئاڭا يارىشۇر.

2460 كېلىشكەن ساقال-چاچ—كىشى ھەيۋىتى،
بۇ ھەيۋەت بولۇر ئەر كىشى ھورمىتى.

2461 كېرەك تەقۋادار، دىن ئىگىسى ئېرىغ،
ئېرىغ بولسا پەيلى، بولۇر خۇلق ئېرىغ.

2462 كىشى بولسا دىندار، ئېرىغ تەقۋادار،
كىشىنىڭ ئىشىنى ئېرىنمەي قىلار.

2463 يەر تەقۋا كىشىلەر كىشى غېمىنى،
ئېرۇر تەقۋا كىشى كىشى ئوبدىنى.

2264 تۇرار يۇزمۇ-يۇز دائىم ھاجىپ ئوزى،
شۇڭا كوزگە چىرايلىق كورۇنسۇن يۇزى.

2465 bu kərklüg yüzüg kərsə yüz suvlanur
kəŋül aqlur anda bu jan yəmlənür

2466 muŋar məŋzətü aytur əmdi bilik
biliklig səzi tut ay qilki silig

B185
2467 əḍi əḍgü nəŋ bu kixi kərki yüz
bu yüz kərkinə suv iqər iki kəz

2468 qupa kərklügüg kər qilin əzkə fal
ixiŋ əḍgü boloqay qamuoq səzni üz

2469 kəŋüllüg kərək həm kəḍ əglüg kərək
amul bolsa qilki taqi əḍgürək

2470 kəŋüllüg kixi səz unitmaz bolur
kəŋülsüz səzüg kəḍ tutumaz bolur

2471 kəŋül bolmasa ər kərüməz ixig
əgi bolmasa ər ətüməz ixig

2472 kəŋülsüz kixilər quruoq kəp bolur
kəŋül birlə yalnuq qamuoq ix qilur

2473 əgi kəḍ kərək kəŋli alqaq amul
qioqay tul yətimkə baoqirsaq kəŋül

2474 tətiklik kərək həm tərü kəḍ bilir
azun kərki barqa tətikdin kəlir

2475 kəŋül qoḍqi bolsa qamuoqqa kiqig
tili bolsa yumxaq xəkərdə süqig

C135
2476 yaruq tutsa yüz kəz kixikə külə
qilinq əḍgü tutsa kixilik bilə

2465 گۈزەل يۈزنى كورگەن كشى خوشلنۇر،
كوڭۈل ئېچىلۇر ھەمدە جان زوقلنۇر.

2466 بىر ئالىم ئوخشتىپ بۇنۇڭا ئېيتتى سوز،
بىلىملىك سوزىن تۇت، ئەي قىلغى ئۈز:

2467 كشىچۈن نە ياخشى نەرسە—گۈزەل يۈز،
ئىچەر سۇ بۇ يۈز كوركىدىن ئىككى كوز.

2468 قوڭۇر چاچ گۈزەلنى، كور، ئەيلە بىر پال،
ئىشىك ياخشى بولغاي، بولەك سوزنى ئۈز.

2469 ھاجىپلىققا ئاقىل، كوڭۈللۈك كېرەك،
بىسق بولسا خۇلقى تېخى ئەزگۈرەك.

2470 كوڭۈللۈك كشى سوزنى ئۈنتۈماس بولۇر،
كوڭۈلسىز كشى سوزدە تۇرماس بولۇر.

2471 كوڭۈل بولمسا ئەر تاپالماس ئەشىن،
ئەقىل بولمسا ئەر قىلالماس ئىشىن.

2472 كوڭۈلسىز كشى بىر ھەيكەلدۇر قۇرۇق،
قىلۇر ئىشنى ئىنسان كوڭۈلله تولۇق.

2473 ھاجىپ بولسۇن ئاقىل، كەمتەر، مۇلايىم،
پېقىر، تۇل، يىتىمگە كويۇنسۇن دائىم.

2474 زىرەكلىك كېرەك، ھەم بەك قانۇن بىلەر،
جاھان كوركى ھەممە زىرەكتىن كېلەر.

2475 دىلنى بولسۇن ھەممە كىشىگە كىچىك،
تىلى بولسۇن يۇمشاق، شېكەردەك چۇچۇك.

2476 ئوچۇق يۈز كورۇنسۇن كىشىگە كۈلۈپ،
كىشىلىك ساقلىسۇن خۇش پېىل بولۇپ.

A92

2477 nəgü tạr əxitgil kixi alqakï
kəŋül ṭil kiqig tut ay ər kïvqakï

2478 kəŋül kọḍkï tutsa bulur kụt ərig
külər yüz isig səzkə tirlür tirig

2479 külər yüz isig səzkə yalŋuk isir
isinsa bu yalŋuk bolur kụl əsir

2480 sərimlig kərək ḥəm tuta bilsə əz
kəzin kəḍ küḍəzsə tilin tïḍsa səz

2481 kụlakï sak ərsə əgi bilki kən
yorïkï tüz ərsə tili kəŋli tən

B186

2482 tükəl bilsə ərdəm bitisə bitik
kamuoɣ ixkə bilkin bu kïlsa ạtik

2483 bu ərdəm bilik kər kərək barqa tüz
uluoɣ ḥajib ətrü kïzïl kïlsa yüz

2484 tapuoɣlarda artuk bu yinqkə tapuoɣ
ḥajiblïk turur bakṣa yətrü kamuoɣ

2485 bu kaq nən kərək kim atansa ḥajib
kixi baxlasa yolka əndün kəqip

2486 muŋar məŋzər əmdi bu xa'ir səzi
bu xa'ir səzi ol biliksiz kəzi

2487 ḥajiblïkka axnu bu on nən kərək
yiti kəz kulak sak kəŋül kạn kərək

2488 yüzi kərki boḍ til ukux əg bilik
kïlïnqï bularka tükəl tən kərək

2477 ئىشتكىن، تاۋازۇ كوڭۇللۇك نەدەر،
كوڭۇل، تىل كىچىك تۇت، ئايا قۇچاق[140] ئەر:

2478 كوڭۇل تۇتسا كەمتەر كىشى بەخت تاپار،
كۆلەر يۈز، ئىسىق سوزگە خەلق توپلىنار.

2479 كۆلەر يۈز، شىرىن سوزگە ئەر ئىسىنۇر،
ئىسىنسا، بۇ ئىنسان ئەسىر، قۇل بولۇر.

2480 چىداملىق بولسۇن ئۇ ھەم تۇتسۇن ئوزىن،
كوزىن بەك كۆزەتىپ، چىمك تۇتسۇن سوزىن.

2481 قۇلاقى ساق ئولسۇن، ئەقىل، ئىلمى كەڭ،
مىجەزى تۇز ئولسۇن، تىلى-كوڭلى تەڭ.

2482 پەزىلەتتە كامىل ۋە بىلسۇن بىتىك،
پۇتۇن ئىشتا ئەقلىن ئۇ قىلسۇن ئىتتىك.

2483 ئۇلۇغ ھاجىپ دىسە بولسۇن يۈز يوروق،
كېرەك بۇ پەزىلەت، بىلىملەر تولۇق.

2484 تولا ئىنچىكە ئىش ئېرۇر ئىش ئارا،
ئەگەر دىققەت ئەتسەڭ ھاجىپلىق، قارا!

2485 كېرەك شۇ نەرسىلەر ھاجىپ بولغىلى،
تۇرۇپ باشتا ئەلگە يول كورسەتكىلى.

2486 بۇڭا ئوخشار ئەمدى بىر شائىر سوزى،
بۇ شائىر سوزىدۇر بىلىمسز كوزى:

2487 ھاجىپلىققا ئاۋال بۇ ئون نەڭ[141] كېرەك،
ئىتتىك كوز، قۇلاق ساق، كوڭۇل كەڭ كېرەك.

2488 گۈزەل يۈز، بوي، تىل، ئاڭ، ئەقىل ۋە بىلىم،
خۇلق-مىجەز بۇلارغا تولۇق تەڭ كېرەك.

2489 uzun kạq yaxasunï ạlig əzi
uluoɣ ḥajib ol bəgkə kərgü kəzï

2490 tərü ḥəm toḳu əṇdi yinqkə tapuoɣ
uluoɣ ḥajib ạtsə aqar yol ḳapuoɣ

C136
2491 muṇar mə̀ṇzətü kəldi bilgə səzi
əxitsə kəṇül bạrsü alsu əzi

2492 uluoɣ ix turur bu ḥajiblïḳ ixi
munï baxḳa ạltməz məgər kəḍ kixï

2493 ḥajiblar ixi tut ya bəglər ixi
uluoɣ ya kiqig tut ətükqi kixi

2494 aoɣïqï bitikqi ya ix tutoɣuqï
ya tonqï ətükqi 'amil boloɣuqï

2495 ya yat baz yalavaq kəlix ya barïx
boxuoɣ bạrgü aqïoɣ olarḳa təgix

2496 ḳonuḳlarï kərgü ya booɣzï yạmi
aqïoɣlïoɣ aqïoɣsïzḳa ḳïlsa əmi

B187
2497 yol aoɣzïnda ərsə kixi baxlaoɣu
tərüsin toḳusïn yazïm ḳïlmaoɣu

2498 qïoɣay tul yətim ḳiṣṣə bạrsə ətük
anï barqa tïṇlap ətünsə ətük

2499 mə̀ẓalim əḍində ətükqilərig
kərü alsa yol ḳïlsa bolsa ạrig

2500 yana kərsə iq tax yaraoɣsïzlarïoɣ
ayu bạrsə tïḍsa kətürsə arïoɣ

2489 ياشاسۇن ئۇزۇن يللار ئېلىك ئوزى،
ئۇلۇغ ھاجىپ ئېرۇر ئۇ بەگلەر كوزى.

2490 نازۇك ئىش ئېرۇر ئورپ، قانۇن ۋە ئۇسۇل،
بۇنى رەتلەپ ھاجىپ ئاچار ئىشىك-يول.

2491 بۇڭا ئوخشىشىپ كەلدى ئالىم سوزى،
ئىشتىكەن كوڭۇل بەرسۇن ۋە بىلسۇن ئوزى:

2492 ئۇلۇغ ئىش ئېرۇر بۇ ھاجىپلىق ئىشى،
قىلالايدۇ بۇ ئىشنى لايىق كىشى.

2493 ھاجىپ ئىشى بولسۇن ۋە يا بەگ ئىشى،
كېلەر چوڭ-كىچىك ئەرز ئېيتقۇچى كىشى.

2494 غەزىنىچى، خەتچى يا ئىش تۇتقۇچى،
يا تونچى، يا موزدوز—ھۇنەر قىلغۇچى؛

2495 يا يات ئەل ئەلچىسى كەلسە ۋە كەتسە،
ھاجىپنىڭ ئىشىدۇر ئېھسانلار ئەتسە.

2496 چۇشەر جاي، بوغۇز-يەم غېمىن يىگۇلۇك،
سوغاتلار بېرىش يا بەرمەس بىلگۇلۇك.

2497 يول ئاغزىدا تۇرسا كىشى باشلىسۇن،
نىزام، ئورپ-ئادەتتە خاتالاشمىسۇن.

2498 ھال ئېيتسا پېقىر، تۇل، يىتىم ئوتۇنۇپ،
ئۇنى بەككە يەتكۇزسۇن ئۇ دەرھال بېرىپ.

2499 زۇلۇم كورگۇچىنى ئۇ ئەيلەپ قوبۇل،
سوراپ ئەھۋالىنى ئۇ كورسەتسۇن يول.

2500 ئىچ ھەم سىرتتا كورسە يارامسىز قىلىق،
ئاگاھ قىلسۇن، توسسۇن، يوقاتسۇن ئېرىنغ.

2501 bu yaŋlïoɣ tü ixlər nəqə ülgülüg
uluoɣ ḥajib əlgi təgir bəlgülüg

2502 bu ixkə basut barqa andïn kəlir
ḳalï artasa ḳalsa andïn ḳalïr

2503 ay ə̣lig ḥajiblarḳa saḳlanoɣu ol
bu ḳaq yə̣rdə artuḳ ḳatïoɣlanoɣu ol

2504 biri bəg səzini ḳatïoɣ tutsa bərk
ikinqi ḥəwaḳa uḳux ḳïlsa ərk

C137
2505 üqünqi kərürdə küḍəzsə əzin
tilində qïḳarmasa təgmə səzin

2506 orunq olmasa ḳïlsa barqa ixig
yaoɣutsa bəgiŋə yïramïx kixig

2507 iki nəŋ kixidə bolunsa ə̣lig
aŋar bə̣rməgil ix uzatma əlig

2508 biri tildə yaloɣan qïḳarsa səzin
biri əgrilik ol sə̣kirtsə əzin

2509 bu iki ḳïlinq kimdə bolsa kəzi
əzüŋkə yaḳurma ay ə̣lig anï

A93
2510 aḍïn üq ix ol kər tapuoɣqï ixi
küḍəzməsə andïn əzi yə̣r baxï

2511 biri səz əxitsə ḳatïoɣ tutsa bərk
biri kərsə təŋsiz kəzin yumsa tərk

2512 üqünqi əzin tutsa tursa kəni
səvinqin kəqürgəy bu bulmïx küni

2501 مۇشۇنداق بىر تالاي ئىشلارنىمۇ دەل—
ئۇلۇغ ھاجىپ قىلۇر ئۇز قولىدا ھەل.

2502 دىمەك، ھاجىپ قىلۇر بۇ ئىشقا يارىدىم،
قىلىنماي بۇزۇلسا، ھاجىپتىن بۇ ھەم.

2503 ئى خاقان ھاجىپلار ساقلانمىغى شەرت،
بۇ بىر قانچە يەردە تىرىشىپ قەۋەت:

2504 بىرى، بەگ سوزىدىن پەقەت چىقمىسۇن،
ھەۋەسكە ئەقىلنى چۇلۇۋۇر ئەيلىسۇن.

2505 ئۇچىنچى، بەگ ئالدىدا تۇتىسۇن ئۇزىن،
دىمەسۇن ئۇ ئاغزىغا كەلگەن سوزىن.

2506 پۇتۇن ئىشنى قىلىسۇن، پارا ئالمىسۇن،
يىراقلارنى بەككە يېقىن ئەيلىسۇن.

2507 بۇ ئىككى نەرسە بولسا كىمدە ئەي خان،
ئاڭا بەرمە ئىش، قول تۇتقۇزما ھامان:

2508 بىرىدۇر سوزىدە ئۇ ئېيتسا يالغان،
بىرى، ئەگرىلىكلە ئازدۇرسا ئىنسان.

2509 كىمكى بۇلارغا بولسا گىرىپتار،
ئەي خاقان، ئۇزۇڭگە يولاتما زىنھار!

2510 يانا خىزمەتچىگە ئۇچ ئىش دۇچكېلۇر،
ھەزەر قىلمىسا، ئۇز بېشىنى يىيۇر:

2511 بىرى، ئاڭلىغان سوزنى چىڭ ساقلىسۇن،
بىرى، ناچار ئىش كورسە كوز ئاچمىسۇن؛

2512 ئۇچىنچى، ئۇزىن تۇتىسۇن، بولسۇن كونى،
سويۇنچ بىرلە ئوتكۇزسۇن ئوتەر كۇنى.

B188

2513 nəgü tər əxitgil bəgü bilgə bəg
bu səz ixkə tutsa saŋa bolɣa yəg

2514 baxïŋ ḳolsa bəglər səzin səzləmə
yana əlkə yazma baxïŋnï yəmə

2515 ḳara əlkə yazsa ḳurïtur baxïn
tili səzdə yazsa uxatur tixin

2516 təlim kərmixim bar təgimsiz kixi
turup əlkə yazdï kəsildi baxï

2517 əküx mə əxittim bu til səzləmix
kəŋül sïrrï aqlïp ərin baxlamïx

2518 yana aydï bilgə bəgü səzlədi
əzin tutnumaz ər baxïn yər tədi

2519 ḥajiblarḳa artuḳ küḍəzgü əzüg
kərürdə kəzüg ḥəm ətükdə səzüg

2520 əḍi bolmaɣïnqa əzi kirməsə
ayïtmazda axnu ətük bərməsə

C138

2521 nəgü tər əxitgil uḳuxluɣ tili
uḳuxluɣ tili aqtï mə'ni yolï

2522 əḍi bolsa kərkit məliklərkə yüz
ayïttuḳta səzlə tilin səzkə səz

2523 ḳamuɣ nəŋkə wəḳt ol əḍi bəlgülüg
əḍi boldï ərsə kərür iki kəz

2524 bu yaŋlïɣ kərək barqa ərdəm bilik
uluɣ ḥajib ətrü uzatsa əlig

2513 بىر ئالىم ھېكىم بەگ ئىشىت نىمەدەر،
بۇ سوزگە ئەمەل قىل، ياخشىلىق كېلەر:

2514 بېشىڭ خالىساڭ، بەگ سوزىنى دىمە،
جىنايەت قىلىپ ئەلگە باشڭ يىمە.

2515 ئاۋام ئەلگە قىلسا گۇنا، باش كېتۇر،
خاتالاشسا تىل-سوزدە چىشى سۇنۇر.

2516 تولا كورگىنىم بار لايىقسىز كىشى،
جىنايەت قىلىپ ئەلگە، كەتتى بېشى.

2517 تولا ئاڭلىدىم مەن سوزلەۋېرىپ تىل،
يارا قىلدى ئەرنى ئېچىپ سىرنى، بىل.

2518 ئالىم ۋە ھېكىملار يانا سوزلىدى،
ئوزىن تۇتمىغان يەر بېشىنى، دىدى.

2519 ھاجىپقا كېرەك بەك كۇزەتمەك ئوزىن،
سوزلەشتە بەككە ھەم قاراشتا كوزىن.

2520 ۋاقىت كەلمىگۇنچە ئوزى كىرمىسۇن،
بېگى سورىماي، ئوتۇنۇش قىلمىسۇن.

2521 نىمە دەيدۇ ئاڭلا ئەقىللىق تىلى،
ئەقىللىق تىلى ئاچتى مەنا يولى:

2522 لايىق ۋاقتا كورسەت خاقانلارغا يۇز،
دىگەنگە جاۋاپ بەر، دىگىن سوزگە سوز.

2523 ھەر ئىشنىڭ ئوزىگە لايىق ۋاقتى بار،
ۋاقىت كەلگەن ئولسا، كورەر ئىككى كوز.

2524 پەزىلەت، بىلىمدە گەر بولسا شۇ خىل،
ئۇنى چوڭ ھاجىپلىققا مۇناسىپ بىل.

* * *

2525 bu ərdi ay ƣlig ezüm bilmixi
munuḳī etündüm ayītmīx tuxī

ƣLIG SUALI EGDÜLMIXKƏ

2526 ƣlig aydī uḳtum əxittim bu səz
taḳī bir səz aytur sənindin bu ez

2527 maṇa ayƣīl əmdi ḳapuƣ baxlar ər
nəgü təg kərək ay bu ix ixlər ər

* * *

2525 شۇلاردۇر ئەي ئېلىگ مېنىڭ بىلگىنىم،
سورالغان ئۈچۈن مەن بۇلارنى دىدىم.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

2526 ئىشىتتىم ۋە ئۇقتۇم سوزۇڭ، دىدى خان،
يانا بىر سوزۇم بار سوراي بۇ زامان:

2527 ماڭا ئېيتقىن ئەمدى ئىشىك ئاغىسى—
بولۇشقا نىچۈك ئەر لايىق كەلگۈسى؟

32

B189

ƏGDÜLMIX ƏLIGKƏ ҚAPUƣI BAXLAR ƏR NƏGÜ TƏG KƏRƏKIN AYUR

2528 yanut bərdi əgdülmix aydī əlig
əsən inq tirilgil ay ḳīlḳī silig

2529 ḳapuƣı baxlar ər kəd baƣīrsaḳ kərək
təni janī birlə tapuƣsaḳ kərək

2530 ḳapuƣda yarutsa ḳaranḳu tünüg
ḳapuƣda patursa yarumīx künüg

2531 tərü həm toḳu bilsə ḳīlsa tapuƣ
onay bolsa ḳīlḳī ḳīlīnqī ḳamuƣ

2532 tuzī ətməki kən akī bolsa kəd
kümüx bərsə altun ər at tərsə kəd

C139

2533 kəqə bolsa yatƣaḳ bu yatsa burun
ayu bərsə təgmə kixikə orun

ئوتتوزىنچى باب

ئىشك ئاغىسىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىغى

ھەققىدە ئوگدۈلمىنىڭ پىتىقانامىسى

2528 جاۋاپ بەردى ئوگدۈلمىش، دىدى: ئەي خان،
ئەي خۇشخۇي، ياشا تېچ-ئامان كوپ زامان.

2529 ئىشىك ئاغىسى بەك كويۇمچان كېرەك،
تېنى-جانى بىرلە تىرىشچان كېرەك.

2530 ئىشكتە يورۇتسۇن قارا تۇننى ئۇ،
ئىشكتە پاتۇرسۇن يورۇق كۈننى ئۇ.

2531 خىزمەتتە ئۇ بىلسۇن ئۇسۇل ھەم قانۇن،
مۇلايىم بولسۇن ئۇز خۇلقىدا پۇتۇن.

2532 تۇزى، نانى كەڭرى، سېخى بولسۇن ئۇ،
بېرىپ كۈمۈش-ئالتۇن كىشى يىغسۇن ئۇ.

2533 كېچەسى ياتاقتا يېتىشتىن بۇرۇن،
نوۋەتچىلەرگە ئۇ كورسەتسۇن ئورۇن.

2534 azaḳ yat baz ərsə ayïtoqu kərək
oḍuoqraḳ kim ərsə yaoqutoqu kərək

2535 kərü bəklətip qïḳsa ḳarxï ḳapuoq
tükəl boldï ol künki barqa tapuoq

2536 yana ərtə tursa ḳapuoq baxlasa
ḳəqə taṇda turoqaḳnï təprətməsə

2537 ḳalï yol əḍi bolsa baxlap kirip
kərünsə hilin barqa yumoqï tərip

2538 əzi qïḳsa kərnüp əküx turmasa
ḳapuoqda kixi ḳoḍsa əzdə basa

2539 ər at kirsə hilqə kərünsə təzü
bu kərsə yaraoqlïoq yaraoqsïz azu

2540 ḳalï yol kəsilsə ḳapuoq baxqïsï
yana kirgü bolsa ər at səzqisi

B190
2541 ətünsə ər at ətki ḳolsa tilək
muṇaḍmïx kixikə bu bolsa yələk

2542 alu bərsə aqïoq kər altun kümüx
ḳayuḳa at alsa ḳayuḳa yumux

2543 ərig tapnurï kim baoqïrsaḳ səvə
tapïnmaz ḳayusï yorïoqlï yava

2544 yaraoqlïoq ḳayu ol asïoqlïoq ḳayu
boluoqlïoq ḳayu ol tusuluoq ḳayu

2545 ətünsə bəgiṇə bu təgmə birig
aqa aḍra bərsə kətürsə ərig

2534 تونۇشسىز ۋە ياتلارنى تەكشۈرسۇن ئۇ،
كىم بولسا زىرەك، ئىشنغا سالسۇن ئۇ.

2535 ساراي دەرۋازىسىن بېكىتسۇن كورۇپ،
سانىلۇر شۇ كۈنكى ئىش پۈتكەن بولۇپ.

2536 يانا ئەرتە قوپۇپ ئىشىن باشلىسۇن،
سەھەر-شام نوۋەتچى تەۋرەتمىسۇن.

2537 قوبۇل ۋاقتىدا ئوز قىسمىنى يىغىپ،
كورۇنسۇن ھەممىنى ئۇ باشلاپ كىرىپ.

2538 كورۇنسۇن-دە چىقسۇن، ئۇزۇن تۇرمىسۇن،
كىشى قويسۇن ئىشكىتە، خالى قويمىسۇن.

2539 ئەگەر كىرسە خىزمەتچى توپ-توپ بولۇپ،
ياراملىق-يارامسزنى تۇرسۇن كورۇپ.

2540 قوبۇل بىتكەندە، بولسا بىراۋنىڭ سوزى،
ئېلىپ كىرسۇن ئۇنى قايتىدىن ئوزى.

2541 دىسە كىم ئىستىگىن، تىلەسە تىلەك،
ئۇ بولسۇن بۇ مۇھتاج كىشىگە يولەك.

2542 ئېلىپ بەرسۇن ئېھسان، كور، ئالتۇن-كۈمۈش،
قايۇسىغا ئۇنۇۋان، قايۇسىغا ئىش.

2543 كىم ئىشنى قىلۇر چىن يۇرەكتىن سويۇپ،
كىم ئۇ زايە ئەيلەر ۋاقتىن بوش يۇرۇپ؛

2544 ياراملىغى كىمدۇر، پايدىلىغى كىم،
بولۇشلۇغى كىمدۇر، قاۋۇلراغى كىم،

2545 بۇلارنى بېگىگە دىسۇن ئۇ تولۇق،
لايىقنى ئوستۇرسۇن، ئىزاھلاپ ئوچۇق.

2546 qïkïp əḍgü yarlïoɣ təgürsə tilin
ər at kənli mundaoɣ isitsə alïn

A94

2547 kapuoɣda əṭə tursa oldruoɣ turuoɣ
tüzülsə orun kalmasa bir kuruoɣ

C140

2548 kərü alsa yat baz kəligli kixig
aoɣïr tutsa koldax kïlïnmïx ixig

2549 liv ax tə̣rgi kirsə kərü ïḍsa kəz
yaraoɣsïznï kərsə anï tïḍsa əz

2550 xirəni qïkarda kərüp saklasa
anar tooɣru yolda əlig təgməsə

2551 kapuoɣda qïkarsa liv ax tə̣rgini
kərü tüz ülətsə bəgi kərkini

2552 nəqə ka təgürgü kərək bu axïoɣ
kuruoɣ koḍmasa bir iqig ḥəm taxïoɣ

2553 iki nəṇ bəḍütür bu bəglər qavï
ə̣lində tuoɣï kər tərində livi

2554 aḍïn ma iki nəṇ kapuoɣ kərki ol
bəḍütür bəg atïn aqar kutka yol

2555 uluoɣ ḥajibï bolsa azad kixi
takï bir yaraoɣlïoɣ kapuoɣ ə̣l baxï

B191

2556 bu iki kixi birlə ə̣tlür kapuoɣ
uluoɣluk bilə atï yaḍlur kamuoɣ

2557 ïḍïxqï təxəkqi yə̣mə axqïka
təzü kəz kəmixsə yə̣mə tuoɣqïka

2546 چىقاردا ياخشى يارلىق يەتكۈزسۈن تىلى،
ئىسىنسۈن شۇ خىلدا خىزمەتكار دىلى.

2547 ئىشكىتە تۇرۇشقا ئورۇن راسلىسۇن،
ھىچ كىمسە ئوچۇقتا تۇرۇپ قالمىسۇن.

2548 يات كەلسە ئىشىككە، كورۇپ تۇرغۇلۇق،
ھورمەتكە لايىقنى يېقىن تۇتقۇلۇق.

2549 لىگەندە كىرسە ئاش كۈزەتسۇن كوزى،
مۇناسىپ ئەمەسنى توسسۇن ئوزى.

2550 ئېلىپ چىقسا شىرە، كورۇپ چىقسۇن ئول،
ئاڭا تەگمىسۇن يولدا ھىچ قايسى قول.

2551 يېنىپ چىقسا ئاشلار ئىشىككە ئېشىپ،
ئۇلەشتۇرسۇن ئۇنى بەككە مۇناسىپ.

2552 يېتەر نەچچە جانغا بۇ ئاش چاغلىسا،
ئىچ ھەم تاشتىكىلەر قۇرۇق قالمىسا.

2553 زورايتۇر ئىككى نەرسە بەگ شانىنى،
ئىشكىتە تۇغى، تورده بۇ داسقىنى.

2554 يانا ئىككى نەرسە ساراي ھوسنى ئول،
بەگ ئاتىن زورايتىپ ئاچۇر قۇتقا يول:

2555 ئۇلۇغ ھاجىبى بولسا ئازات كىشى،
يانا بىرسى ياراملىق ئىشىك ئاغىسى.

2556 بۇ ئىككى كىشىلە ساراي گۈللىنۇر،
ئۇلۇغلۇق بىلەن نام-ئېتى يېيىلۇر.

2557 كۈزەتسۇن ئۇ دائىم شاراپچى خادەم،
توشەكچى ۋە ئاشپەز، تۇغچىنىمۇ ھەم.

2558 yəmə ḳuxqï kixqi yəmə oḳ yaqï
anuḳ tutsa kündə ḳapuoqda tuqï

2559 turup barsa əvkə hilin ḳoldaxïn
əzi birlə əltsə yətürsə axïn

2560 yətürsə iqürsə tōḍursa ḳarïn
ḳuruoq ïḍmasa bərsə əzdə barïn

2561 əziṇə bir at ton tolum ḳïlsa tap
aḍïnïn üləsə bir az ḳoḍsa tap

C141
2562 tapuoqḳa kəlir ərsə yat baz kixi
kərü alsa ətsə otaoqï ixi

2563 tapuoqḳa kərünginqə kərsə anï
axï booqzï ornï atï ḥəm tonï

2564 yəmə aytu tursa ər at ḥallarïn
aqï ḥəm tokï ya tonïn oprakïn

2565 muṇaḍïoqlï barmu əlig tarlïḳïn
muṇïṇa yarasa ətəsə ḥəḳïn

2566 kim ərsə ḳapuoqḳa birər kəlməsə
ayïtsa tiləsə nə bolmïx təsə

2567 ḳalï iglig ərsə ayïtoqu kərək
yavalïḳ ḳïlur ərsə tïḍoqu kərək

2568 bu barqa bəgiṇə baoqïrsaḳlïḳ ol
səvinqin tiləp bu tapuoqsaḳlïḳ ol

2569 nəgü tər əxitgil tapuoq ḳïlmïx ər
tapuoq birlə bəgdə aoqïr bolmïx ər

2558 ئىشكىتە تۇرغۇزسۇن دائىم قۇشچىنى،
يانا ئاۋچى بىرلە تەڭ ئوقياچىنى.

2559 ئويىگە يانار ۋاقتا، قولداشلىرىن ـ
ئوزى بىرلە ئىلتىپ يىگۈزسۇن ئېشىن.

2560 يىگۈزسۇن، ئىچۈرسۇن، تويدۇرسۇن قېرىن،
قۇرۇق قويماي يانا ئۇ بەرسۇن بېرىن.

2561 ئوزىگە بىر ئات، تون، قورال بولسا بەس،
ئۇلەشتۇرگەچ ئوزى ئازراق ئالسا بەس.

2562 ئەگەر كەلسە خىزمەتكە يات بىر كىشى،
ياتاق بەرسۇن ئاڭا ھەم قوشسۇن ئەشى.

2563 كورۇنگۈنچە بەككە ئۇ كۈتسۇن ئۇنى،
ئورۇن، ئاش، ئېتى ھەم كىيەر تونىنى.

2564 سوراپ تۇرسا خادىملىرىن ھالىنى،
ئاچ ـ توقمۇ، تونىنىڭ ئۇپرىغانىنى.

2565 قولى قىسقىلىقتىن ئۇ ئولسا مۇھتاج،
بېرىپ ھەق، ئەيلىگەي ئاڭا بىر ئىلاج.

2566 كىمىكى ئىشىككە كەلمەس نىچە كۈن،
سوراپ ھال ئۇنىڭدىن سەۋەپنى ئۇقسۇن.

2567 ئۇ بولسا گەر ئاغرىق، كېرەك ھال سوراش،
ئۇ يۇرسە بىكار ـ بوش لازىمدۇر توساش.

2568 بۇ ئىشلار بېگىگە كويۇمچانلىق ئول،
سويۇنچىن دەپ قىلغان تىرىشچانلىق ئول.

2569 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، خىزمەت قىلغان ئەر،
خىزمەت بىرلە بەككە قەدىرلەنگەن ئەر:

2570 tapuoqqī bəginə baoqīrsak kərək
baoqīrsak təgüqi tapuoqsak kərək

B192
2571 tapuoqsak bir əzkəy baoqīrsak kulī
bəkütür yarī kündə bəglik ulī

2572 əz asoqī tiləməz baoqīrsak bolup
bəg asoqī tilər kündə ədgü kolup

2573 asīoq kīlsa azoqan anīn mən kulī
qəqək yaslīoq ərsə piqər mən ulī

2574 baoqīrsīz tusulmaz ooqulda kərü
baoqīrsak tapuoqqī tususī ərü

2575 asīoqsīz tusulmaz kadax ərsə kod
tusulur adax tut asīoq birlə tod

2576 tili birlə yumxak süqig tutoqu səz
kənül tutsa alqak yaruk tutsa yüz

C142
2577 tügük yüz aqīoq səz kixig tomlītur
tirigliktə kətməz kənüldə yatur

2578 munar mənzər əmdi bu bəytig okī
səzi mə'ni birlə ukuloqay takī

2579 səzün səksə yalnuk aqītsa tilin
sənükkə sīzīoq ol kənülkə yalīn

2580 urup bərgə baxī pütər tərk sənər
tilin səksə pütməz aqīoqī yīlīn

2581 kalī atlanur bolsa bəglər sükə
ya kuxka qəgənkə ya əl kərgükə

2570 خىزمەتچى بېگىگە كويۇمچان كېرەك،
كويۇمچان بولۇشچۇن ئۇ ئىشچان كېرەك.

2571 كويۇمچان ۋە سادىق ئىشچان بىر قۇلى—
قىلۇر چىڭ كۈنۈ-تۈن بۇ بەگلىك ئۇلى.

2572 كويۇمچان بولۇر ئۇ، ئوز نەپسىن دىمەس،
تىلەر بەككە پايدا ۋە ياخشىلىق، بەس.

2573 گەر ئازغان پايدىلىق، ئۇنىڭ مەن قۇلى،
ئەگەر گۇل زىيانلىق، كېسەرمەن غولى.

2574 كويۇمسىز، نەپسىز ئوغۇلدىن كورە،
كويۇمچان، نەپسلىك خىزمەتچى ئورە.

2575 قېرىنداش كويۇمسىز بى نەپ ئولسا، قوي،
ئاداش تۇت نەپسلىكنى، نەپى ئىلە توي.

2576 تىلى يۇمشاق ۋە كەمتەر ئولسۇن ئوزى،
تاۋازۇلۇق ئولسۇن، ئوچۇق ھەم يۇزى.

2577 سورۇن يۇز، ئاچچىق سوز كىشىن توڭلىتۇر،
ئومۇر بويى كەتمەي كوڭۇلدە ياتۇر.

2578 ئوقى بۇ بىيىتنى بۇڭا ئوخشىشۇر،
سوزى بىرلە مەناسى ھەم ئۇقۇلۇر:

2579 كىشى سوز ۋە تىلدە بېرەركەن ئازار،
سۇڭەك ئاغرىتىپ دىلگە بىر ئوت ياقار.

2580 ئۇرۇلغان تاياقنىڭ يارىسى پۇتەر،
بۇ تىل سوكسە پۇتمەس، يارىسى تۇرار.

2581 يا چەۋگەن[142]، يا ئوۋ، يا ئەل-يۇرت كورگىلى،
ئاتلانسا ئەگەر بەگ سەپەر قىلغىلى؛

2582 ədi sak küdəzgü bu yərdə bəgin
yodıuoı təgməsə anda tənsizlikin

2583 kalī tuxsa bəglərkə yanluk həta
tuxar at əzə kuxta avda südə

2584 pütünsüz bar ərsə yīratoıu anī
səziklig bar ərsə sakīnoıu anī

A95
2585 pütün qīn səvigli baoıīrsak kixi
yakīn yortsa bəgkə küdəzsü baxī

B193
2586 sü baxqī tüzə tursa yortuoı kurīn
iriklərni yīoısa yətürsə sonīn

2587 kiqig kur uluoılar ara kirməsə
yīrak tax yorīoılī yakīn yortmasa

2588 kapuoıda nətəg ərsə oldruoı turuoı
bu yortuoıda andaoı kərək ay uluoı

2589 kapuoı baxlar ərnin baoıīrsaklīkī
bu yanlīoı kərək ay azunqī akī

2590 bu yanlīoı kərək bu kapuoı baxlar ər
bəgi ətməki yəp ixin ixlər ər

* * *

C143
2591 munukī mən aydīm əxitti əlig
talu ər tiləsə ədürsü bilik

2582 ئۇ يەردە تولا ساق كۆزەتمەك كېرەك،
يامان ھادىسىلەرنى توسماق كېرەك.

2583 بىرەر ھادىسە بەككە كەلسە ئەگەر،
قۇش ئۇۋلاشتا، ئۇۋدا، سەپەردە كېلەر.

2584 ئىشەنچسىزلەر بار ئولسا قىلسۇن يىراق،
كېرەكتۇر گۇمانلىقتىن ھۇشيار تۇرماق.

2585 ئىشەنچلىك، سويۇملۇك، كويۇمچان كىشى،
تۇرۇپ خان يېنىدا كۆزەتسۇن بېشى.

2586 قوماندان قورۇغداش توپى قۇرغۇلۇق،
يىغىپ ئالدى-كەينىن رەتكە سالغۇلۇق.

2587 كىچىكلەر ئۇلۇغلار ئارا كىرمىسۇن،
يىراقتا يۇرۇچى يېقىن كەلمىسۇن.

2588 نىچۇك بولسا سارايدا قوپۇش-ئولتۇرۇش،
كېرەكتۇر بۇ يەردە ھەم شۇنداق بولۇش.

2589 ئىشىك ئاغىسىنىڭ كويۇمچانلىغى،
مۇشۇنداق بولسۇن ئەي ھوكۇمدار سېخى.

2590 بۇ ياڭلىغ كېرەك بۇ ئىشىك ساقلار ئەر،
بېگىنىڭ نېنىن يەپ، ئىشىن ئىشلەر ئەر.

* * *

2591 بۇلارنى مەن ئېيتتىم، ئىشتىتى ئېلىك،
تىلەسە يېتۇك ئەر ئىشلەتسۇن بىلىك.

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

2592 əlig aydï uktum munï bəlgülüg
takï bir səzüg ay maŋa ülgülüg

2593 bilir sən səziksiz azun bəgləri
yalavaq ïdur əldin əlkə əri

2594 ayu bər maŋa bir bilik səz uzï
yalavaq ïdur əldin əlkə əzi

2595 nəgü təg kərək bu yalavaqlïk ər
aŋar pütsə bəglər karïlatsa yər

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

2592 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم بۇنى مەن ئېنىق،
يەنە بىر سوزۇم بار جاۋاپ بەر ئوچۇق:

2593 بىلۇرسەن، گۇمانسىز، جاھاندا بەگلەر،
ئەۋەتۇر بىر ئەلدىن ئەلگە ئەلچىلەر.

2594 بۇ ھەقتە بىلىم بەر، ئېيتقىنكى شۇنى،
بىرەر ئەلگە ئەۋەتسە بىرەر ئەلچىنى،

2595 نىچۇك بولماق كېرەك بۇ ئەلچى كىشى،
ئىشەنسپ ئاڭا بەگ تاپشۇرسا ئىشى؟

33

ƏGDÜLMIX ƏLIGKƏ YALAVAQ ÏḌƢIUḲA NƏGÜ TƏG ƏR KƏRƏKIN AYUR

2596 yanut bərdi əgdülmix aydï əlig
bu ixkə əḍi kəḍ yətürsü bilik

2597 ḳamuƣ ərdə əḍrüm yalavaq kərək
biliklig uḳuxluƣ talu kəḍ yürək

2598 bayat ḳullarïnda ən əḍründüsi
yalavaqlar ərdi kixi əḍgüsi

B194
2599 yalavaqtïn ətlür təlim türlüg ix
yalavaqtïn ətrü kəlür kərklüg ix

2600 uḳuxluƣ kərək kəḍ yalavaq ərüg
biliklig kərək səzkə bilsə yərüg

2601 yana bilsə səznüṇ iqi ḥəm taxï
ətilsə anïṇ ətrü tüzmix ixi

تۆتىنچى باپ

ئەلچىلىككە ئۇۋۇشكە قانداق كىشى يارايدىغانلىغى توغرىسىدا ئوگدۈلمىشنىڭ ئېلىككە پىتىقانلىرى

2596 جاۋاپ بەردى ئوگدۈلمىش، ئېيتتى: ئېلىگ،
بۇ ئىشقا ناھايەت ئىشلەتسۇن بىلىك.

2597 بۇ ئەلچى بولۇشقا سەرە ئەر كېرەك،
بىلىملىك، ئەقىللىق، جەسۇر، تاغ يۈرەك.

2598 خۇدا قۇللىرى ئىچرە ئەڭ خىللىرى،
كىشى ياخشىسى ئەردى ئەلچىلىرى.

2599 بۇ ئەلچى بىلەن كوپ ئىشلار قىلىنۇر،
تولا ئوبدان ئىشلار ئەلچىدىن كېلۇر.

2600 ئۇ بولغاي ئەقىللىق، ھەر ئىشتا بېسىق،
بىلىم لازىم بىلىشكە سوز يولىن جىق.

2601 ئۇتۇقلۇق ئورۇنلاي دىسە ئوز ئىشىن،
توزۇك ئۇقماق كېرەك سوزىنىڭ ئىچ-تېشىن.

2602 nəgü tər əxitgil azunqī bəg ər
boḍun baxlaoquqī biliklig yəg ər

C144

2603 əküxtə talu ər uḳuxluoqnī bil
boḍunda bəḍüki bilikligni ḳīl

2604 ḳayu ixtə axnu axunsa uḳux
ol ix baxḳa bardī sīnadīm əküx

2605 ḳayu ixkə bilgə yətürdi bilik
anī yətti tuttī təgürdi əlig

2606 uḳux ixkə tutsa bilik baxlasa
əküx ixlər ətlür kixi ixləsə

2607 baoqīrsaḳ kərək ḥəm kəzi kəṇli toḳ
pütün qīn ḳilīḳī kəni bolsa oḳ

2608 baoqīrsaḳ tapuoqqī bəg asoqīn tilər
bəg asoqīn tiləgli bəgin qīn səvər

2609 bəgiṇə asīoqqī baoqīrsaḳnī bil
baoqīrsaḳnī bulsa əzüṇ baoqrī ḳīl

2610 baoqīrsaḳ tapuoqqī baoqīr sanī təg
baoqīrda yaḳīnraḳ yürək ḳanī təg

2611 kəzi suḳ kixi əzkə ərksiz bolur
bu suḳlar yalavaqḳa təṇsiz bolur

2612 kəzi toḳ qīoqay ərsə bayḳa sanur
sərinsə kixi təgmə ixtə unur

2613 suḳ ər umduqī ol yavuz umduqī
kixi umduqīsī atī ḳoltoquqī

2602 ئىشتكىن، جاھاندار بەگ ئەر نىمە دەر،
بىلىملىك ۋە ئەلگە ئوزى رەھبەر ئەر:

2603 ئەي ئەقلى تولۇق ئەر، بىلىملىكنى بىل،
بىلىملىك كىشىنى سەن ئەل چوڭى قىل.

2604 ئەقىل ئىشلەتسە ھەر ئىشتا باشتىلا،
ئۇتۇقلۇق بولۇر ئىش، سىندىم تولا.

2605 ئىشلەتسە ھەر ئىشتا بىلىمنى ئالىم،
ئېرىشكەي ئۇ ئىشقا ئۇتۇقلە دائىم.

2606 ئەقىل ۋە بىلىمنى ئىشلەتسە كىشى،
ئۇتۇقلۇق چىقار ھەر باشلىغان ئىشى.

2607 بۇ ئەلچى كويۇمچان، كوزى، كوڭلى توق،
ئىشەنچلىك، دۇرۇس ھەم ئۆز خۇلق بولغۇلۇق.

2608 كويۇمچان كىشى بەگ پايدىسىن تىلەر،
تىلەسە پايدىسىن، بېگنى سويەر.

2609 بېگنىگە نەپئىلىك كويۇمچاننى بىل،
كويۇمچاننى تاپساڭ، ئوزۇڭ باغرى قىل.

2610 كويۇمچان خادىم ئول كىشى باغرىدەك،
بېغىردىن يېقىنراق، يۇرەك قانىدەك.

2611 كوزى ئاچ كىشىلەر ئوزىن تۇتالماس،
ئۇ ئەلچى بولۇشقا تېخى يارىماس.

2612 كوزى توق پەقىر بولسا، باي سانىلۇر،
چىداملىق ھەر ئىشتا ئۇتۇق قازىنۇر.

2613 ھىرىستۇر تاماخور، تاماخور يامان،
تاماخور ئاتالغاي قەلەندەر ھامان.

B195

2614 nəgü tər əxitgil kəzi tok kixi
kəzi tok kixi boldī baylar baxī

2615 qīqay kīlsa kimni kəzi sukluki
bayutmaz anī bu azun tokluki

2616 kimi ərsə umdu kīlur ərsə kul
anīn boxluki kər əlüm birlə ol

C145

2617 takī yakxī aymīx bilik bərgüqi
kəzi sukka ət sav ərig bərgüqi

2618 tükəl bay bolayīn təsə bəlgülüg
kənül baylīkī kol ay ərsig külüg

2619 nəqə mə kul ərsə kəzi tok bəg ol
suk əz bəglikindin bu kulluk yəg ol

2620 kayu bəg suk ərsə qīqay ol qīqay
kayu kul kəzi tok bəg ol kənlī bay

2621 uvutluq kərək kəd amul həm silig
siliglik bilə bilsə türlüg bilik

2622 uvut bolmasa ər otun əl bolur
uvut birlə yalnuk pütünlük kīlur

A96

2623 amul bolsa ətrü atanür tüzün
silig bolsa kīlkī səvitür əzün

2624 tətiklik bilə bolsa ərkə bilik
təzü ixkə təgrür bu bilki əlig

2625 bu bəytig okīqil nəgü tər əxit
bilik birlə baxlap əzünkə ix ət

2614 نىمە دەر ئىشتىكىن، كوزى توق كىشى،
كوزى توق كىشى بولدى بايلار بېشى:

2615 پەقىر قىلسا كىمنى بۇ كوز ئاچلىغى،
ئۇنى باي قىلالماس جاھان توقلىغى.

2616 كىمىكى تاماغا بولسا ئەسىر ــ قۇل،
قۇتۇلغاي ئۇنىڭدىن ئولۇم بىرلە ئول.

2617 يەنە ياخشى دەپتۇ بىلىم بەرگۈچى،
كوزى ئاچقا ئوگۈت ـ ناسات قىلغۇچى:

2618 تولۇق باي بولايىن دىسەڭ ھۇنۇز سەن،
كوڭۈل بايلىغىنى ئىستە، ئەي ئەرەن.

2619 نىچە بولسىمۇ قۇل، كوزى توق ــ ئۇ، خان،
ھىرىس بەگلىگىدىن قۇل ياخشى ھامان.

2620 قايۇ خان ھىرىستۇر، گادايدۇر ــ گاداي،
قايۇ قۇل كوزى توق ــ ئۇ خان، كوڭلى باي.

2621 بۇ ئەلچى ئۇياتچان، سىلىق بولسۇن ئۇ،
ۋە تەمكىن، نىچە خىل بىلىم بىلسۇن ئۇ.

2622 ئۇيات بولمىسا، ئەر جاھىل، پەس بولۇر،
ئۇيات بىرلە ئىنسان دۇرۇس ئىش قىلۇر.

2623 بىسىق بولسا ئىنسان ھېلىم ئاتىلۇر،
سىلىق بولسا خۇلقى ئوزىن سويدۇرۇر.

2624 چىچەن ھەم بىلىملىك بولغاندا ئادەم،
ئىرىشكەي ھەر ئىشتا ئۇتۇققا ھەر دەم.

2625 ئوقى بۇ بىيىتنى، نىمە دەر ئاڭلا،
قىل ھەمرا ئوزۇڭگە، بىلىمىلە باشلا:

2626 uḳux birlə uḳ ix bilik birlə bil
künüŋ bolsa ḳutluoɣ ḳutaḍsunï yïl

2627 tətiklik bilə ər tiləkkə təgir
bilik bil uḳux uḳ ixiŋ ətrü ḳïl

2628 tətiklik bilə bilsə türlüg bitik
bitik bilsə ətrü bolur ər tətik

B196
2629 bitisə oḳïsa əxitsə səzüg
anïn ətrü bilgə ḳïlur ər əzüg

C146
2630 ḳamuoɣ türlüg ərdəm bu bilsə tükəl
bu ərdəm bilə ər məŋiz ḳïlsa al

2631 kitablar oḳïr ḥəm bilir ərsə səz
uḳar ərsə xi'r ḥəm ḳoxar ərsə əz

2632 nujum bilsə ṭib ḥəm yora bilsə tüx
anïŋ yormïxï təg səzi kəlsə tux

2633 bilir ərsə saḳïx yəmə ḥəndəsə
'ədəd jəżri ḳïlsa misaḥət basa

2634 yana nərd-u xəṭrənj bilir ərsə kəḍ
ḥərifləri andïn ulïr ərsə kəḍ

2635 qəgənkə kəḍ ərsə atar ərsə oḳ
yəmə ḳuxqï avqï azunda ozuḳ

2636 ḳamuoɣ til bilir ərsə aqsa tilig
ḳamuoɣ həṭnï bilsə bitisə əlig

2637 bu yaŋlïoɣ kərək barqa ərdəm bilir
bu yaŋlïoɣ yalavaq tiləkkə təgir

2626 ئەقىل بىرلە ئۇق ئىش، بىلىم بىرلە بىل،
كۈنۈڭ بەخت قۇچسۇن، قۇتاتسۇن ئۇ يىل.

2627 چىچەنلىك بىلەن ئەر تىلەككە يېتەر،
بىلىم بىل، ئەقىل تاپ، كېيىن ئىشنى قىل.

2628 چىچەنلىك بىلەن بىلسە تۇرلۇك بىتىك،
بىتىك بىلسە ئادەم بولۇر ئۇ تېتىك.

2629 يېزىش ھەم ئوقۇش بىلسە، چۈشەنسە سوزىن،
كىشى ئالىم قىلۇر بۇنىڭلە ئوزىن.

2630 ئۇ بىلسۇن پەزىلەت خىلمۇ-خىل تولۇق،
پەزىلەت قىلۇر ئەر يۇزىنى يورۇق.

2631 ئوقۇپ كوپ كىتاپلار، بىلسۇن ھەر سوزى،
چۈشەنسۇن شېىرنى ھەم يازسۇن ئوزى.

2632 نۇجۇم[143] ھەم تىبابەت بىلسۇن چۈش ئورۇش،
ئۇدۇل كەلسۇن يەنە ئۇ ئورۇگەن چۈش.

2633 ئۇ بىلسۇن ھىساپ ھەم گېومېتىرنى،
كەسىر ھەم يەر ئولچەش ئىلىملىرىنى.

2634 يەنە دامكا-شاخماتنى ئۇ بىلسۇن خوپ،
ئويۇنغا چۈشكۈچىنى ئالسۇن ئوتۇپ.

2635 ئۇ بىلسۇن چەۋگەننى، ئاتار بولسۇن ئوق،
يەنە قۇشچى ۋە ئوۋدا تەگدىشى يوق.

2636 پۇتۇن تىلدا سوزلەشنى بىلسۇن تىلى،
پۇتۇن خەتنى ئۇقسۇن، پۇتۇسۇن قولى.

2637 كېرەك ئەلچى ئۇچۇن شۇنداق پەزىلەت،
بۇ خىل ئەلچى تاپار مۇۋەپپەقىيەت.

2638 yalavaq tətik bolsa bilgə oḍuoɣ
bəg asoɣï bolur anda tutnur boḍuoɣ

2639 yalavaq yavuz bolsa ḳïvqaḳ ḳovï
sạziksiz tükər anda bəglər suvï

2640 yalavaq barïr ər ạḍi kəḍ kərək
ḳamuoɣ türlüg ixkə bu tutsa yürək

2641 ḳayu türlüg ərdəm aṇar satsalar
anï utsa ətrü aoɣïr tutsalar

2642 ḳayu türlüg ər mə səzin səzləsə
anï uḳsa bilsə yana kizləsə

2643 yalavaq bilir bolsa ərdəm ḳamuoɣ
bəḍüyür bəgi atï ạldə uluoɣ

B197
2644 nəgü tạr əxitgil bilir kək ayuḳ
bu səz uḳmasa ər anïṇ əgi yoḳ

2645 kimiṇ ərdəmi bolsa atï yorïr
ḳalï bolmasa ərdəm atsïz ḳarïr

C147
2646 kixi ərdəmi birlə ərdin kəqər
əküx bolsa ərdəm ər ərləp uqar

2647 əlig sunsa ərdəm bilə ər təgip
uluoɣ taoɣ baxïn yạrkə ildrür əgip

2648 səz uḳoɣan kərək bolsa ḥaẓir jəwab
jəwab ḳïlsa bạrmix səziṇə ṣəwab

2649 bor iqməz kərək kəḍ əzin tutoɣuqï
əzin tutoɣuqï ər bulur ḳut küqi

2638 چىچەن بولسا ئەلچى ئالىم ۋە ھۇشيار،
بولۇر بەككە نەپ، ئۇندا قارشى ئېلىنار.

2639 گەر ئەلچى بولسا بوش، تۇراقسىز، يامان،
توكەر بەگ ئابرويىن ئاندا بىگۇمان.

2640 بۇ ئەلچى كىشى بەكمۇ ياخشى كېرەك،
پۇتۇن ئىشتا بولسۇن ئۇ سەزگۈر يۈرەك.

2641 نىچۈك پەزل-ھۇنەرلەر كورسەتسە ئاڭا،
ئۇنى يەڭسە، ھورمەت قىلدۇرسا يانا.

2642 نىچۈك بىر كىشىكىم، ئوڭا سوزلىسە،
ئۇنى ئۇقسا، بىلسە، يەنە يوشۇرسا.

2643 ئەگەر ئەلچىدە بولسا پەزىلەت تولۇق،
چوڭۇپ بەگ، بولۇر ئاتى ئەلدە ئۇلۇق.

2644 نە دەيدۇ، ئىشىت، ئىش بىلەر كوك ئايۇق[144]،
كىشىكىم بۇ سوزنى ئۇقماس، ئەقلى يوق:

2645 كىشى بولسا پازىل، نام-ئاتى چىقۇر،
ئەگەر بولمىسا پەزلى، نامسىز قېرۇر.

2646 كىشى پەزلى بىرلە كىشىدىن ئۇزار،
ئەقىل، پەزلى بولسا ئەر ئورلەپ ئۇچار.

2647 پەزىلەت بىلەن ئەر قولىنى گەر سۇنار،
بۇيۇك تاغ ئېگىپ باشىن يەرگە قويار.

2648 ئۇ بولسۇن چىچەن، سوزگە ھازىر جاۋاپ،
سوئالغا جاۋاپ بەرسۇن ھەم توغرىلاپ.

2649 ھاراق ئىچمەس ئولسا ئوزىن تۇتقۇچى،
ئوزىن تۇتار ئەر تاپار بەخت كۇچى.

2650 biliklig bor iqsə biliksiz bolur
biliksiz əsürsə aḍïn nə ḳalur

2651 bor ol bu bilikkə uḳuxḳa yaƣï
bor atï ḥəḳiḳət tütüx ol qooƣï

2652 nəqə mə biliklig uḳuxluƣ kixi
baxïn borḳa soḳsa buzar ɵz ixi

2653 nəqə mə uvutluƣ silig ḳïlḳï uz
bor iqsə otunluḳ ḳïlur barqa ɵz

2654 ạsizim ụvut ya uḳux ɵg bilik
arïƣsïz bu borḳa bạrür ay silig

2655 bor iqmə bor iqsə barïr ər ḳutï
bor iqsə bolur tạlvə munduz atï

2656 ḳarïnḳa süqig kirsə qïḳrur səzüg
bu qïḳmïx səz ɵk yandru ɵrtər ɵzüg

2657 nəgü tạr əxitgil bu bəyt ayƣuqï
oḳïƣïl aqïlƣay taxï ḥəm iqi

2658 ḳalï iqtiṇ ərsə əsürgü süqig
kəṇül sïrrï aqtï qïḳardï iqig

B198
2659 biliklig bor iqsə biliksiz bolur
biliksiz bor iqsə bolur kənq kiqig

C148
2660 tili uz kərək ḥəm kəṇüllüg kərək
səzi uz kərək ḥəm kəḍ ɵglüg kərək

A97
2661 siṇimlig bolur ol tili uz kixi
səzi uz yorïsa yarar ər ixi

2650 هاراق ئىچسە ئالىم ئىلىمسىز بولۇر،
ئىلىمسىز مەس ئولسا نىمەلەر قىلۇر؟

2651 هاراقتۇر بىلىم ۋە ئەقىل دۈشمىنى،
جىدەل-غەۋغا هاراقنىڭ ئېتىدۇر چىنى.

2652 نە ياڭلىغ ئەقىللىق، بىلىملىك كىشى،
بېشىن مەيگە تىقسا، بۇزۇلغاي ئىشى.

2653 نە ياڭلىغ هايالىق، ئۇز خۇلۇق، سىلىق،
مەي ئىچسە قىلۇر ئۇ پەسكەشلىك قىلىق.

2654 كىشى ئاڭ-بىلىم، هۇش، ئۇياتنى ئېرىغ—
نىجىس بۇ هاراقتا بېرۇر ۋا دەرىغ!

2655 مەي ئىچمە، مەي ئىچسە كېتۇر دەۋلىتى،
مەي ئىچسە بولۇر تەلۋە، ئاخماق ئېتى.

2656 قېرىنغا كىرسە مەي، چىقارۇر سوزۇڭ،
بۇ چىققان سوزۇڭدىن كويەرسەن ئوزۇڭ.

2657 نىمە دەر ئىشتىكىن، بۇ بىيت ئېيتقۇچى،
ئوقۇرسەن، ئېچىلغاي تېشى هەم ئىچى:

2658 ئىچەرسەن ئەگەر مەس قىلغۇچى شاراپ،
ئىچىڭدىن سىرىڭ چىقتى تاشقا قاراپ.

2659 بىلىملىك مەي ئىچسە بولۇر بىر قارا،
نادان ئىچسە كىچىكلەپ، بولۇر بىر بالا.

2660 بۇ ئەلچى تىلى ئۇز كوڭۇللۇك كېرەك،
ئوزى سوزگە ئۇستا، ئەقىللىق كېرەك.

2661 سىڭىملىك بولۇر ئول تىلى ئۇز كىشى،
سوزى ئۇز كىشىنىڭ يارار هەر ئىشى.

2662 kənüllüg kərək kəḍ unïtmasa səz
nəgü səz əxitsə ḳatïoɣ tutsa əz

2663 yüzi kərki kərklüg kərək ḥəm boḍï
yülüg bolsa boḍ sïn kixidə kəḍi

2664 əzi ərsig ərsə bəḍük ḥimməti
bu iki bilə ol kixi ḳiyməti

2665 səzi bolsa yumxaḳ xəkər təg süqig
süqig səzkə yumxar uluoɣ ḥəm kiqig

2666 yalavaq ixi kər nəqə səz bolur
səzi yaḳxï bolsa tiləkin bulur

2667 bu yanlïoɣ kixi bulsa əlig ḳutï
anar bərsə boloɣay yalavaq atï

2668 anï ïḍsa boloɣay yalavaqlïḳïn
yïraḳ ərsə yat baz əz ərsə yaḳïn

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

2669 əlig aydï uḳtum əxittim munï
taḳï bir səzüm bar ayu bər anï

2670 sənindin ətəlsün manə səz taḳï
mənindin ətəlsün sana səz ḥəḳï

2671 bitikqi nəgü təg kərək ay tətik
anar bəg ïnanïp bititsə bitik

2662 زېھىنلىك بولۇپ ئۇ، ئۇنۇتمىسا سوز،
نىچۈك سوز ئىشتىسە قاتتىق تۇتسا ئوز.

2663 بويى بولسا كوركەم، چىرايلىق يۈزى،
كېلىشكەن ساقال-چاچ، تۇرۇقى ئوزى.

2664 ئوزى بولسا باتۇر، بۇيۇك هىممىتى،
بۇ ئىككى بىلەندۇر كىشى قىممىتى.

2665 سوزى بولسا يۇمشاق، شەكەردەك چۈچۈك،
چۈچۈك سوزگە يۇمشار ئۇلۇغ هەم كىچىك.

2666 بۇ ئەلچى ئىشىنىك كوپى سوز بولۇر،
سوزى ياخشى بولسا تىلەگىن تاپۇر.

2667 مۇشۇنداق كىشىنى ئەگەر تاپسا خان،
ئاڭا بەرسۇن ئەلچى ئېتىنى هامان.

2668 ئەۋەتسە بولۇر ئەلچىلىككە ئۇنى،
يىراق يات ۋە ياكى بولسۇن تۇققىنى.

ئېلىگىنىك ئوگدۇلمىشكە سوئالى

2669 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، ئىشىتتىم بۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار، دىگىن سەن ئۇنى.

2670 سىنىڭدىن كېرەكتۇر سوز ئېيتماق ماڭا،
ئوتەي مەن سوزۇڭنىك هەم هەققىن ساڭا.

2671 پۇتۇكچى نىچۈك بولغۇلۇق ئەي تىتىك،
ئاڭا بەگ ئىشىنىپ پۇتۇتسە بىتىك؟

34

ƏGDÜLMIX ƏLIGKƏ BITIKQI ÏLÏMƢA NƏGÜ TƏG KƏRƏKIN AYUR

B199

2672 yanut bərdi əgdülmix aydï əlig
bu ixkə əḍi kəḍ yətürsü bilik

2673 ətük bərdi əgdülmix aydï ay bəg
yorayïn bu səznï kəṇültəki təg

C149

2674 nəqə mə bilik bilsə bəglər əzi
bitikqi kərək ol bitisə səzi

2675 bitikqikə ayƣu kərək iq səzin
küḍəzsə bitikqi əküx ya azïn

2676 bu iq səz tutuƣlï pütün qïn kərək
pütünlükkə artuḳ pütün din kərək

2677 ḳalï tutmasa bu bitikqi səzüg
bəgi sïrrï aqlur bu ərtər əzüg

توتوزتوتىنچى باپ

پۇتۇكچى قانداق بولۇشى لازىملىغى توغرىسىدا نوگدۇلمۇشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى

2672 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمش، ئېيتتى: ئېلىگ،
بۇ ئىشقا تولا بەك يۇگۇرتسۇن بىلىك.

2673 ئوتۇنچ بىرلە دىدى ئوگدۇلمش: ئەي بەگ،
يېشەي ئۇشبۇ سوزنى كوڭۇلدىكىدەك.

2674 ئەگەر بولسا خان قانچە ئالىم ئوزى،
كېرەكتۇر پۇتۇكچى يازارغا سوزى.

2675 پۇتۇكچىگە ئېيتماق كېرەك ئىچ سوزىن،
پۇتۇكچى يوشۇرغاي تولا ھەم ئېزىن.

2676 بۇ سىرنى تۇتۇشقا چىن ئىنسان كېرەك،
ئىشەنچلىك بولۇشقا چىڭ ئىمان كېرەك.

2677 ئەگەر سىر تۇتمسا پۇتۇكچى سوزىن،
ئېچىپ بەگ سىرىنى يوقاتۇر ئوزىن.

2678 nəqə mə bu bəglər səzin kizləsə
bu iki kixikə kərək səzləsə

2679 birisi bitikqi birisi wəzir
bu iki kixikə səz aqmaḳ təgir

2680 bu iki kixikə səz aqoqu kərək
səz aqsa avaoqlarī yüḍgü kərək

2681 bu iki kixidə bolur barqa səz
bu səz tutmasa əz ixin buzdī əz

2682 ạḍi yaḳxī aymīx ətükən bəgi
tilin tutzu bạrmix saṇa səz yạgi

2683 ay bəglər īnanqī səzüṇ kizlə bərk
səzüṇ kizləməsə baxīṇ baroqa tərk

2684 bu aoqzīṇ miŝali üṇür sanī təg
səzüṇ qīḳsa andīn səḥər tanī təg

2685 yazīldī azunḳa anī tạrgüsüz
əxitti təzü həlḳ anī ertgüsüz

2686 aoqīzdīn ara ot ara suv qīḳar
birisi ạtikli birisi yīḳar

2687 kəyər ot təg ol bu kərəksiz səzüṇ
aoqīzdīn qīḳarmaoqu kəygəy əzüṇ

B200 C150
2688 aḳar suv təg ol bu tilin əḍgü səz
ḳayuḳa bu aḳsa qạqək əndi tüz

2689 aya ər atanmīx biliklig bəgü
kəṇül sirrī artuḳ ḳatīoq kizləgü

2678 بۇ بەگلەر يوشۇرسا قانچە سوزنى،
كېرەك بۇ ئىككىسىگە دىمەك سىرنى:

2679 بىرىدۇر پۇتۇكچى، بىرىدۇر ۋەزىر،
بۇ ئىككى كىشىگە ئاچار بارچە سىر.

2680 بۇ ئىككى كىشىگە سىر ئاچماق كېرەك،
سىر ئاچسا، نازىنى كوتەرمەك كېرەك.

2681 جىمى سىر بۇ ئىككى كىشىدە بولۇر،
ئەگەر سىر ساقلىماس ئۇز ئىشىن بۇزۇر.

2682 ئەجەپ ياخشى ئېيتمىش ئوتۇكەن بېگى،
تىلى بىرلە ئاچتى بۇ سوزنىڭ تېگى:

2683 ئەي بەككە ئىشەنچلىك، سوزۇڭ بەك يوشۇر،
ئەگەر سىر يوشۇرماسەن، بېشىڭ كېتۇر.

2684 بۇ ئاغزىڭ مىسالى بىر ئوڭكۇر ئېرۇر،
سوزۇڭ چىقسا ئۇندىن تاڭ يېلى بولۇر.

2685 جاھانغا تارالسا يىغىپ بولمىغاي،
ئىشىتۇر پۇتۇن خەلق، يىپىپ بولمىغاي.

2686 ئېغىزدىن گەھى ئوت، گەھى سۇ چىقار،
تۇزەر بولسا بىرسى، ئۇ بىرسى بۇزار.

2687 كويەر ئوتقا ئوخشار كېرەكسىز سوزۇڭ،
ئېغىزدىن چىقارما، كويەرسەن ئوزۇڭ.

2688 ئاقار سۇدەك ئېرۇر چىقسا ياخشى سوز،
ئۇ ئاقسا قايانغا چىچەك ئۇنەر يۇز:

2689 ئايا ئەي ئاتانغان بىلىملىك ھېكىم،
سىرىڭنى يوشۇر چىڭ، ئۇقمىسۇن ھىچكىم.

2690 nəgü tạr əxitgil bu bəytig okī
kəŋül sïrrï kizlə ay kəŋlüm tokī

2691 kəŋül sïrrï bərk tut sən ayma tilin
ḳalï aydïŋ ərsə ökünqï yïlïn

2692 ḳïzïl til ḳara baxḳa yavlaḳ yaoqï
bu yavlaḳ yaoqïoq bəklə inqin salïn

2693 bitikqi biliklig uḳuxluoq kərək
həṭï uz bəlaoqət taḳï əḍgürək

2694 bitikdə həṭ uz bolsa aqlur kəŋül
oḳïoqu kəlir baḳsa avnur kəŋül

2695 bəlaoqət bilə həṭ təŋəxsə ḳalï
ạḍi əḍgü yaŋ bu bitik səz tili

2696 nəgü tạr əxitgil ïla sïr təŋi
ạḍi əḍgü yaŋ bu bitik səz yaŋï

2697 ḳamuoq əḍgü səzlər bitikdə bolur
bitinmix üqün səz unïtmaz ḳalur

2698 bitimədi ərsə bitigli bitik
nəgü bilgəy ərdiŋ bu ḥikmət bilik

A98
2699 bitip ḳoḍmasa ərdi bilgə bəgü
biziŋdə ozaḳïoq kim ərdi tạgü

2700 yoḳ ərsə bitik bu kixilər ara
tilin səzkə kim pütgəy ərdi kerə

B201 C151
2701 kixi ạldin ạlkə səz ïḍoqu bolur
bitik bolmasa səz nəqə səzləyür

2690 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، بۇ بىيتنى ئوقى،
يوشۇرغىن سىرىڭنى، ئەي كوڭلۇم توقى:

2691 سىرىڭنى ساقلا چىڭ، دىمە ھىچقاچان،
دىسەڭ گەر چېكەرسەن يىللار پۇشايمان.

2692 قىزىل تىل ــ قارا باشقا دۇشمەن يامان،
ئۇنىڭدىن ھەزەر قىل، ياشارسەن ئامان.

2693 پۇتۇكچى بىلىملىك بولسۇن ئەقىللىق،
خېتى ئۇز، پالاغەتتە بەك يېقىملىق.

2694 خېتى ئۇز يېزىلسا، كوڭۇل ئېچىلۇر،
ئوقىغانچە ئاندىن كوڭۇل ئاۋۇنۇر.

2695 بالاغەت بىلەن خەت ئەگەر تەڭ يۇرۇر،
بۇ خەتنىڭ تىلى ياخشى بىر تىل بولۇر.

2696 ئىشتىكىن، نىمە دەر ئىلى كاتىبى،
ئەجەپمۇ ياخشىدۇر يېزىش ئۇسلۇبى:

2697 پۇتۇن ياخشى سوزلەر پۇتۇكتە بولۇر،
پۇتۇلگەن ئۇچۇن سوز ئۇنتۇلماي قالۇر.

2698 ئەگەرچە پۇتۇكچى پۇتمىسە بىتىك،
نىچۇك بىلگەي ئەردىڭ بۇ ھېكمەت بىلىك!

2699 پۇتۇپ قويمىغان بولسا ئالىم ھېكىم،
بۇرۇنقىنى بىزدىن ئېيتار ئىدى كىم؟

2700 يازۇ بولمىسا ئەردى ئىنسان ئارا،
دىيىلگەن سوزگە كىم پۇتەتتى، قارا!

2701 كىشى ئەلدىن ـ ئەلگە ئەۋەتۇر خەۋەر،
يازۇ بولمىسا سوز نىچۇك سوزلىنەر؟

2702 әḍi kəḍ kərəklig turur bu bitik
bitik birlə bəglər әtər әl әtik

2703 bu bəglər ixiṇə tusulur kixi
bu üq türlüg ol kər ay әlqi baxī

2704 birisi biliklig uḳuxluoɣ bəgü
taḳī bir bitikqi turur səzləgü

2705 üqünqi kür ərsig ər ol toṇ yürək
yaoɣīḳa bərikə bu ərsig kərək

2706 uḳuxluoɣ biliklig bu əglüg bəgü
kәṇəxkə tusulur aṇar nə tәgü

2707 ḳamuoɣ әl ixin barqa әtgən bitik
bitikin tutar әl kirixin tətik

2708 ḳīlīq alsa ərsig ərən ixləsə
yaoɣī boynī yənqsə əzə igləsə

2709 yumītsa ḳayuda bu üq türlüg ər
tiləkin bulur ər tümən arzu yәr

2710 bularda naruḳī ḳalīn bu ḳutu
bu üqkə uḍu bardaqī ol botu

2711 ḳīlīq birlə tutlur ḳalī tutsa әl
ḳələm birlə baslur ḳalī bassa әl

2712 bilikin uḳuxun təgip әl tüzər
bu üq nəṇ bilə ər azunuoɣ süzər

2713 bilik birlə baxlar bəgi әl tərü
uḳux birlə ixlər ḳamuoɣ ix kərü

2702 یازۇ ئۇ ناھایەت كېرەكلىك ئېرۇر،
یازۇ بىرلە بەگ ئەل ئىشىنى قىلۇر.

2703 بۇ بەگلەر ئىشىگە یاراملىق كىشى—
ئېرۇر ئۇ ئۇچ خىل، ئەي ئەل-یۇرت بېشى:

2704 بىلىملىك، ئەقىللىق، ھېكمىدۇر بىرى،
بىرى خەتچى، بەگنىڭ سوزلىنەر سوزى.

2705 ئۇچىنچى، جەسۇر ئەر یىگىت تاغ یۇرەك،
یېغى، بورىلەرگە بۇ باتۇر كېرەك.

2706 ھېكىم ۋە بىلىملىك، ئاڭلىق، ئەقىللىق—
كېڭەشمەككە سوزسىز ئېرۇر پایدىلىق.

2707 پۇتۇن ئەل ئىشىنى تۇزەيدۇ بىتىك،
تۇتار ئەل كىردىمىن خەت بىلەن تىتىك.

2708 جەسۇر ئەر قولىغا قىلىچنى ئېلىپ،
كېسەر یاۋ بوینىنى دەسسەپ ۋە ئېزىپ.

2709 یىغىلسا قەیەردە بۇ ئۇچ تۇرلۇك ئەر،
كىشى ھەممە ئارزۇ-تىلەككە یېتەر.

2710 بۇلاردىن بولەك كوپ نەسىللەر بىراق،
بۇ ئۇچكە ئەگىشىپ ماڭغان بوتىلاق.

2711 ئەل-یۇرتنى تۇتماغلىق قىلىچلە بولۇر،
بۇ ئەلدە ھوكۇملەر قەلەملە یۇرۇر.

2712 بىلىم ھەم ئەقىل بىرلە ئەر ئەل تۇزەر،
بۇ ئۇچ نەرسە بىرلە جاھاننى سۇزەر.

2713 بىلىم بىرلە باشلار بەگ ئەلدە قانۇن،
ئەقىل بىرلە ئىشلەر ئىشىنى پۇتۇن.

2714 qïlïq əl tutar ḥəm boḍun qazoɣanur
qələm əl tüzər ḥəm həzinə urur

2715 qïlïq qan tamuzsa bəgi əl alïr
qələmdə qara tamsa altun kəlir

2716 bu iki turur bu azun tutruqï
oza kəqmix ix ḥəm kəlir utruqï

C152
2717 aya bəg bu iki uluoɣ ərdəm ol
bəgü əlqi bəglər munï tutoɣu yol

B202
2718 muṇar mənzətü kəldi əmdi bu səz
əxitgil munï sən aya əḍgü əz

2719 əḍi əḍgü ərdəm bilik bilsə ər
taqï artuq ərdəm qïlïq ursa ər

2720 qïlïq birlə tutlur talu əḍgü əl
qələm birlə ətlür tilək arzu yər

2721 kəzi toq kərək ḥəm əzi umdusuz
baoɣïrsaq kərək qïn əzi qoltoɣusuz

2722 kəzi toq kixi nəṇkə suqlanmaz ol
kixi nəṇ bilə bolsa arsïqmaz ol

2723 kixi umduqï bolsa boldï bulun
suyurqa anï sən ay kərki tolun

2724 nəqə mə bəg ərsə qul ol umduqï
kixidə əli umduqï ol tuqï

2725 suq ərsə bitikqi bilik arṭatur
bitir umdu birlə bitik artatur

2714 قىلىچ ــ مەملىكەتنى ئېلىپ ئەل تۇتار،
قەلەم ــ مەملىكەتنى تۈزەپ، مال يىغار.

2715 قىلىچ قان تېمىتسا، بېگى ئەل ئالار،
قەلەمدىن سىيا تامسا، ئالتۇن يىغار.

2716 جاھان تۈۋرۈگىدۇر مۇشۇ ئىككىسى،
كى مەيلى ئوتمۇشتە، مەيلى كەلگۈسى.

2717 ئايا بەگ، بۇ ئىككى ئۇلۇغ پەزىل ئول،
جاھاندار ھېكىم بەگ ئۇنى قىلسا يول.

2718 بۇ سوز كەلدى ئەمدى بۇنىڭغا مىسال،
ئى ياخشى بۇنىڭغا قۇلاغىڭنى سال:

2719 تولا ياخشى پەزىلەت بىلىم بىلسە ئەر،
تېخى ئارتۇق پەزىلەت قىلىچ ئۇرسا ئەر.

2720 تۇتۇلغاي قىلىچلە تولا ياخشى ئەل،
قەلەم بىرلە تۈزەپ، تىلەككە يېتەر.

2721 پۇتۇكچى بى تاما بولسۇن كوزى توق،
كويۇمچان، ساپ كوڭۈل، مۇھتاجلىغى يوق.

2722 كوزى توق كىشى مالغا سالماس كوزىن،
مال ئولسا، ئۇ مالغا ئالداتماس ئوزىن.

2723 تاماگەر كىشىدۇر ئوزى بىر ئەسىر،
تولۇن ئاي يۈزلۈگۈم، سەن ئۇنى كېچىر.

2724 تاماگەر قۇل ئېرۇر، گەر بولسىمۇ خان،
بولۇر پەس تاماگەر كىشى ھەر قاچان.

2725 پۇتۇكچى بولسا ھىرس، بىلىمنى بۇزار،
تاما بىرلە يازار، خېتى بۇزۇلار.

2726 kümüx kərsə altun aŋar arsïqar
iḍisi baxïn yạr ya bax alsïqar

2727 baoɣïrsak tapuoɣqï ixik yastanur
tilədüktə tutqï ḳapuoɣda turur

2728 baoɣïrsak tapuoɣqï bəg asoɣïn tilər
təni janï malïn bəginə ular

2729 bor iqməz kərək bolsa ḳïlḳï arïoɣ
yaraoɣsïz ḳïlïnqïoɣ yïratsa arïoɣ

2730 bitikqi bor iqsə bilikdin təzər
bilikdin təzikli bitikdin azar

2731 bitikqi ḳạqə taŋda ạldə kərək
nəqədə kərək bolsa anda kərək

C153
2732 kixidə talula bu iki kixig
aŋar ətrü bạrgil bu iki ixig

B203
2733 birisi bitikqi həṭï bəlgülüg
birisi yalavaq tili ülgülüg

2734 yaḳïnda yaoɣuḳta ya yat baz ara
tuxar ərsə əvkə bulardïn kərə

2735 bu iki kixidin tuxar tuxsa ix
bu iki kixilər ạtər ạtsə ix

2736 birisi bitikdə yaŋïlsa səzüg
birisi tili birlə ạtsə səzüg

2737 bitikqi bu yaŋlïoɣ kərək ay ạlig
ïnansa aŋar bạrsə boloɣay əlig

2726 كۇمۇش-ئالتۇن كورسه ئاڭا قىزىقۇر،
بېگىنىڭ بېشىن يەر، يا بېشىن بېرۇر.

2727 كويۇمچان خىزمەتچى ئىشكىتە ياتۇر،
قاچان بولسا لازىم، ئىشكىتە تۇرۇر.

2728 تىلەر مېھرىۋان خادىم بەگ نەپئىنى،
بېرۇر بەككە مالى، تېنى-جانىنى.

2729 پۇتۇكچى بولۇپ پاك، ئىچمىگەي ھاراق،
يامان خۇلقنى قىلسۇن ئۇزىدىن يىراق.

2730 پۇتۇكچى مەي ئىچسە بىلىم يوق بولار،
بىلىمدىن جۇدا بولسا خېتىدىن ئازار.

2731 پۇتۇكچى ئىشكىتە تۇرسۇن سۇبھى-شام،
كېرەك بولسا نەدە، تېپىلغاي داۋام.

2732 ئەل ئىچرە ئىككى خىل كىشى تاللىۋال،
ئۇلارنى بۇ ئىككى خىل ئىشىگگە سال:

2733 بىرىدۇر يېزىشنى بىلەر پۇتۇكچى،
ئۇنىڭكىم بىرىدۇر سۇخەندان—ئەلچى.

2734 يېقىن، دوست ۋە ياكى يىراق، يات ئارا،
ئەگەر چىقسا جاڭجال، بۇلاردىن ئارا.

2735 بۇ ئىككى كىشىدىن كېلەر كەلسە ئىش،
تۇزەلسە تۇزەلۇر بۇلار بىرلە ئىش.

2736 خاتا بولسا بىرىنىڭ خېتىدە سوزى،
بىرى تىلدە بۇنى تۇزەتسۇن ئۇزى.

2737 ئەگەر بولسا شۇنداق پۇتۇكچى ئى خان،
ئىشەنسە ۋە بەرسە بولۇر قول ھامان.

2738 bu yaŋlïoɣ kixikə ïnansa bolur
kixilik tiləsə anïŋdïn kəlür

* * *

2739 bu ərdi ay ə̧lig mənïŋ bilmixim
ətündüm ə̧ligkə tükəndi ixim

Ə̧LIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

2740 ə̧lig aydï uḳtum munï ma əgün
taḳï bir səzüm bar anï ay bu kün

2741 aoɣïqï nəgü təg kərək ay maŋa
aŋar pütsə bəglər yə̧türsə nəŋə

2742 aoɣï ḳaznaḳï tutsa altun kümüx
ol ər baxḳa ə̧ltsə bu aymïx yumux

2738 مۇشۇنداق كىشىگە ئىشەنسە بولۇر،
ئۇنىڭدىن ئادەملىك خىسلىتى كېلۇر.

* * *

2739 شۇ ئەردى ئى خاقان مېنىڭ بىلمىشىم،
بۇنى خانغا ئېيتتىم، تۆگىدى ئىشىم.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

2740 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، چۈشەندىم بۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار، سەن ئېيتقىن ئۇنى:

2741 غەزىنىچى بولسۇن نىچۈك، ئېيت ماڭا،
ئىشەنچ بىرلە بەرسە بەگ مالنى ئاڭا.

2742 غەزىنىدە ئالتۇن-كۈمۈش ساقلىسا،
بېرىلگەن ئۇ ئىشنى ئوبدان ئىشلىسە.

35

ƏGDÜLMIX ƏLIGKƏ AƢÏQÏ NƏGÜ TƏG ƏR KƏRƏKIN AYUR

2743 yanut bərdi əgdülmix əlig ḳutï
səvüg nəṇ bu altun kümüx jan otï

2744 əḍi qïn pütün kəḍ kərək ər kəni
kəṇül yaymasa ətrü tutsa muni

2745 nəgü tər əxitgil bu sartlar baxï
azun təzginip nəṇkə təgmix kixi

B204 C154

2746 səvüg nəṇ bu jan janda yəgrək səvük
kümüx altun ol janda kəḍrəg səvüg

2747 ətilməz kəṇülüg ətər bu kümüx
əgilməz kixini əgər bu kümüx

2748 kümüx kərsə yalṇuḳ kəṇül tutmasa
yaraƣay anï qïn fərixtə təsə

توتوزىنچى باب

ئوگدۇلمشنىڭ غەزنىدىن القاقاندىن كىشى لازىملىغى توغرىسىدا ئىلىككەنىيەتقانلىرى

2743 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمش، دىدى خانغا:
كۆمۈش-زەر سويۇملۇك، داۋا ھەم جانغا.

2744 كېرەك چىن ئىشەنچلىك، دۇرۇس، توغرا ئەر،
كوڭۈلگە شۇبھىلەر چۈشەرمىسە گەر.

2745 نىمە دەر، ئىشىت، بۇ سودىگەر بېشى،
جاھاننى كېزىپ مالنى يىققان كىشى:

2746 شىرىن جان ۋە لېكىن ئۇنىڭدىن شىرىن—
بۇ ئالتۇن-كۆمۈشتۇركى، جاندىن شىرىن.

2747 ئېچىلماس كوڭۈلنى ئاچار بۇ كۆمۈش،
ئېگىلمەس كىشىنى ئېگەر بۇ كۆمۈش.

2748 كۆمۈش كورسە ئىنسان، دىلى تارتىسا،
يارايدۇ ئۇنى چىن پەرىشتە دىسە.

2749 kür ər kərdi altun əzi yumxadī
irik səzlüg ərniŋ səzi yumxadī

2750 kəzi toḳ kərək ḥəm ḳilīnqī pütün
barī arta barsa künīŋə ḳutun

2751 əküx nəŋ kərü toḍmīx ərsə kəzi
yana ḳorḳar ərsə bayatḳa əzi

2752 ḥəlal ḥəm ḥəram aḍrar ərsə aqa
yaraoqlīoq yaraoqsīznī bilsə səqə

2753 kəzi toḳ kixilər nəŋiŋ əḍləməz
pütün qīn kixilər əzin yəgləməz

2754 kiqigdə kərü ḳalsa altun kümüx
anīŋ suḳluḳī bolmaz anqa əküx

2755 əzi ḳorḳar ərsə bayatḳa ḳalī
bu ər tutoqa xəksiz kənilik yolī

2756 kənilik mün ol barqa əḍgü asīoq
bu asīoq bilə buldī məŋü tatīoq

2757 kəni bolsa yalŋuḳ küni əḍgü ol
küni əḍgü bolsa ḳutī məŋü ol

2758 nəgü tər əxitgil baoqīrsaḳ səzi
bu səz ixkə tutoqīl ay azun təzi

2759 kəŋül til kəni tut ḳilīnqīn pütün
saŋa kəlgə dəwlət bu dunya pütün

C155
2760 kəni boldun ərsə ḳutaḍoqay künüŋ
səlamət tirilgil səvinqin ḳutun

2749 كشى كورسه ئالتۇن ئوزى يۇمشدى،
يىرىك سوزلۇك ئەرنىك سوزى يۇمشدى.

2750 تىپىپ بەخت، كوپەيسۇن دىسە مال-تاۋار،
كوزى توق، پەيلى ئۇز بولسۇن غەزىندار.

2751 تولا مال كورۇپ بولسا تويغان كوزى،
يەنە بولسا قورقار خۇدادىن ئوزى؛

2752 هالال هەم هارامنى ئىچىپ ئايرىسا،
ياراملىق، يارامسزنى خوپ بايقىسا،

2753 كوزى توق كىشىلەر مىلىك كوزلىمەس،
دۇرۇس چىن كىشىلەر ئوزىن بۇلغىماس.

2754 كىچىكلىكتە كورگەن بولسا كۇمۇش-زەر،
ئۇنىڭدا كوپ ئولماس هىرىسلىق مەگەر.

2755 ئوزى بولسا قورقار خۇدادىن ئەگەر،
تۇتار شۇبهىسز توغرا يولنى بۇ ئەر.

2756 دۇرۇسلۇق—دەسمايە، نەپئى ياخشىلىق،
بۇنىڭلە تىپىلغاي مەڭگۇ تاتلىقلىق.

2757 دۇرۇس بولسا ئىنسان، كۇنى ئەزگۇدۇر،
كۇنى ياخشى بولسا، قۇتى مەڭگۇدۇر.

2758 كويۇمچان نەدەيدۇ، ئىشتىكىن سوزى،
بۇ سوزگە ئەمەل قىل، جاهان يىلتىزى:

2759 كوڭۇل، تىلنى توز توت، قىلىقنى پۇتۇن،
كىلۇر ساڭا دەۋلەت بۇ دۇنيا پۇتۇن.

2760 ئەگەر توغرا بولساڭ قۇتاتقاي كۇنۇڭ،
سالامەت ياشا سەن سويۇن هەم قۇتۇن.

B205

2761 baqïrsaq kərək ḥəm oḍuq saq tətik
tətiklik bilə ər qïlur miŋ əṭik

2762 uvutluq kərək ḥəm yəmə eg kəŋül
uvutsuz kixidə yïraq tur təŋül

2763 uvut ol tïḍïqlï yaraqsïz ixig
uvut ol əṭər qïlqï artaq kixig

2764 bor iqməz kərək ḥəm ezin tutquqï
ezin tutquqï ər qutuq tapquqï

2765 bor iqsə aqïlïq qïlur ol nəŋin
kixikə ülər nəŋ alumaz təŋin

2766 bu ixkə aqïqï saran əḍgürək
saranlïq bilə nəŋ küḍəzgü kərək

2767 baqïrsaq tapuqqï kər ezkəy bolur
bu ezkəy tapuqqï bəgin bay qïlur

2768 baqïrsaq kixi ol kixi eḍrümi
baqïrsaqnï bək tut ay ər keḍrümi

2769 aqïqï oḍuq bolsa ix artamaz
saqixlïq tutar nəŋ ezin ertəməz

2770 egi bolsa yalŋuq unïtmaz bolur
sanu saqnu ixlər yaŋïlmaz bolur

2771 unïtqan bolur kərsə egsüz kixi
bu egsüz aqïqï buzar ez ixi

2772 tətiklik kərək qïlsa türlüg saqix
tətik bolmaqïnqa qalï aḍrar ix

2761 كويۇمچان، ساق، ئويغاق، كېرەك تېتىكلىك،
تېتىكلىك بىلەن ئەر قىلۇر مىڭ ئىتىك[145].

2762 ئۇياتلىق كېرەك ھەم ئاقىل، كوڭلى ئاق،
ھاياسىز كىشىدىن يىراق تۇر يىراق.

2763 يامان ئىشتىن توسار ئەرنى بۇ ئۇيات،
ياماننى تۇزەتۇر يانا شۇ ئۇيات.

2764 مەي ئىچمەي بولسۇن ئۇ ئوزىن تۇتقۇچى،
ئوزىن تۇتقۇچى ئۇ بەخت تاپقۇچى.

2765 مەي ئىچسە مىلىغا سېخىلىق قىلۇر،
كىشىگە بېرىپ مال ئالالماي قالۇر.

2766 غەزىنە ئىشىغا بېخىل ياخشىراق،
بېخىللىقلە مالنى كېرەك ساقلىماق.

2767 كويۇمچان خىزمەتچى ۋاپالىق بولۇر،
ۋاپالىق خىزمەتچى بېگىن باي قىلۇر.

2768 كىشىنىڭ خىلى ئۇ كويۇمچان كىشى،
كويۇمچاننى چىڭ تۇت، ئەي ئوبدان كىشى.

2769 ئويغاق غەزىنچى ئىشنى بۇزماي قىلار،
ئوزىن ئورتىمەس، مال ھىساپلىق تۇتار.

2770 ئەقىللىق كىشىلەر ئۇنۇتماس بولۇر،
ھىساپلاپ قىلۇر ئىش يېڭىلمەس بولۇر.

2771 ئۇنۇتقاق بولۇرلەر ئەقىلسىز كىشى،
ئەقىلسىز غەزىنچى بۇزار ئوز ئىشى.

2772 زەكىلىك كېرەكتۇر قىلىشقا ساقىش،
زەكى بولمىسا گەر بۇزۇلۇر كوپ ئىش.

2773 bitikqi kərək uz qamuoɣ həṭ bilir
sakīxīoɣ bitikin küḍəzsə qalīr

C156
2774 bitikqi küḍəzgü kirix ḥəṁ qīqīx
bitikin küḍəzgü qamuoɣ türlüg ix

2775 yīl ay eḍ bitisə künī bəlgülüg
aquqluoɣ aḍīrtlīoɣ sanī bəlgülüg

B206
2776 sakīx saqlīqī qīn bitik birlə ol
bitip qoḍsa sakīx qapuoɣ aqtī yol

2777 nəgü tər əxitgil baoɣīrsak kixi
sakīx birlə bək tutoɣu ixqi ixi

2778 bitiksiz ixig bək tutumaz kəŋül
kəŋülkə īxanma biti ay ooɣul

2779 bitisə qalīr səz usansa barīr
usal bolsa ixqi sakīxta ulīr

2780 bilir bolsa təgmə bu türlüg bitik
anīn saqlasa ətrü qīlsa ətik

2781 sakīxta usansa qayu ixqilər
sakīx bərdükində ulīr bax qalar

2782 əlig sakīxīn bilsə artuk yətə
pīxursa əgi kəŋli sakīx tuta

2783 əlig sakīxīnda kəqər ərsə sən
kərək ḥəndəsə sakīxī tutsa sən

2784 kərü barsa yinqkə sakīx ḥəndəsə
munī birlə yər kək bolur ol sasa

2773 ئۇ بولسۇن يېزىش ھەم چىزىش ماھىرى،
ھىساۋات تۇتۇشقا بولسۇن ھۇنىرى.

2774 بىتىكچى كۇزەتسۇن كىرىش ھەم چىقىش،
يېزىپ ھەم كۇزەتسۇن پۇتۇن تۇرلۇك ئىش.

2775 يىل، ئاي، كۇن يېزىلسا ۋاقىت ھەم ئېنىق،
بىلىنگەي رەقەم-سان ئايرىم ۋە ئوچۇق.

2776 ھىساپ ساقلىغى چىن يازۇ بىرلە ئول،
ھىساۋات يېزىلسا، كەڭ ئېچىلۇر يول.

2777 نىمە دەيدۇ، ئاڭلا، كويۇمچان كىشى،
ھىساپ بىرلە خادىم چىڭ تۇتسۇن ئىشى:

2778 پۇتۇلمىسە ئىشنى تۇتالماس كوڭۇل،
كوڭۇلگە ئىشەنمە، پۇتى ئەي ئوغۇل.

2779 پۇتۇلسە، قالۇر سوز، غەپلەتتە كېتەر،
ھىساۋاتتا غاپىل ئازاپلار چېكەر.

2780 غەزىنىچى بىلسۇن ئۇ تۇرلۇك بىتىك،
ئۇنى ساقلىسۇن ھەم ئۇ قىلسۇن ئىتىك.

2781 خىزمەتچى ھىساپتا غاپىل بولسا گەر،
ھىساپ ۋاقتىدا باش ئۇرۇپ ئىگىرەر.

2782 ئىگەللەپ توت ئەمەلنى چىڭ، غەزىندار،
ھىساپتا كوڭۇلنى تۇتسۇن بەر قارار.

2783 ھىساپتا توت ئەمەل ئۇققاچ، كېيىن سەن،
شۇغۇللان يەنە ئۇ ھەندىسە[146] بىلەن.

2784 بۇ ئىلمى ھەندىسە ئىنچىكە ئىشتۇر،
يەر-ئاسمان ھىساۋى شۇ بىلەن بولۇر.

2785 nəgü tər əxitgil ay bilgə bəgü
biliklig səzi bolsa ax təg yəgü

2786 əḍi mə patïoɣ ḥəndəsə saḳïxï
anïn təzginür kər ḥəkimlər baxï

2787 əvin təg yarïr bu yəti ḳat kəküg
aḍïrttï səqim təg yər ərsə ḳaxï

2788 biliklig uḳuxluoɣ kərək ḳïlḳï tüz
uḳuxluoɣ kixilər ixi barqa uz

C157
2789 biliklig kixilər bolur qïn kəni
kəni ḳayda bolsa yaruyur küni

2790 uḳux olmasa ər əzin tutnumaz
bilik bolmasa ər ixin ətnüməz

B207
2791 bolur ḳarxï iqrə aoɣïqï ixi
əzin kəḍ kəḍəzgü bu yanlïoɣ kixi

2792 kənül til kəni tutsa ḳïlḳï pütün
anar təgməsə ot yalïnï tütün

2793 kəzi kəḍ küḍəzsə tilin bəkləsə
uḳux birlə arzu ḥəwaoɣ ərkləsə

2794 kəzün kərsə ətrü kənül arzular
kənül arzu ḳolsa anï kim yïoɣar

2795 kənül bəg turur yəti əndam əzə
bəgi baxlasa boḍnï yügrür tüzə

2796 əḍi yaḳxï aymïx biliklig səzüg
ay ərsig küḍəzgil kənülüg kəzüg

2785 نەدەر ئالىم ھېكىم، ئىشتىكىن تولۇق،
بىلىملىك سوزى ئاش كەبى بىر ئوزۇق؛

2786 بۇ ئىلمى ھەندىسە ئېرۇر بەك چۇقۇر،
ئۇنىڭدا ھېكىملەر بېشىمۇ قايۇر.

2787 يارار ئۇ يەتتە قات كوكنى دانىدەك،
چۇقۇر-دوڭنى ئۇششاق قىلىپ ئاجرىتۇر.

2788 كىشى بول بىلىملىك، ئاقىل كوڭلى توز،
ئەقىللىق كىشىلەر ئىشى بارچە ئۇز.

2789 بىلىملىك كىشىلەر بولۇر چىن كونى،
دۇرۇس قايدا بولسا يورۇيدۇ كۇنى.

2790 تۇتالماس ئوزنى ئەر ئەقىل بولمىسا،
قىلالماس ئەر ئىشنى بىلىم بولمىسا.

2791 سارايدا بولۇر بۇ غەزىنچى ئىشى،
ئوزىن ساقلىغاي بەك بۇ ياڭلىغ كىشى.

2792 توز ئولسۇن كوڭۇل-تىل، قىلىغى پۇتۇن،
دىسە تەگمىسۇن ئوت يالىنى-تۇتۇن.

2793 كوزىنى كۇزەتىپ، تىلىن ساقلىسۇن،
ھەۋەسنى ئەقىل بىرلە تىزگىنلىسۇن.

2794 كوزۇڭ كورسە كوڭلۇڭ ئۇنى ئارزۇلار،
كوڭۇل ئەتسە ئارزۇ ئۇنى كىم توسار؟

2795 كوڭۇل يەتتە ئەزا ئۇزە ھوكۇمران،
يۇگۇرەر ئەل چوقۇم، باشلاپ ماڭسا خان.

2796 ئەجەپ ياخشى دەپتۇ بىلىملىك بۇ سوز،
ئەي باتۇر، كۇزەتكىن كوڭۇل بىرلە كوز؛

2797 ət ez yạti əndam kəŋülkə uḍar
kəŋül birlə yalŋuḳ aoḳïr yük yüḍər

2798 tükəl sïr bəḍiz ol kəŋülsüz kixi
kəŋülsüz kixi bilgə atïn yoḍar

2799 kərək əlgi bərk saḳ kərəksiz aḳï
saqïlmasa ətrü aoḳï ḳaznaḳï

2800 aḳïlïḳ əḍi kəḍ anï ḳoḍmaoḳu
kixi nəŋi birlə aḳï bolmaoḳu

2801 satïoḳqï kərək bilsə türlüg satïoḳ
satïoḳ bilməsə ər ḳïlumaz asïoḳ

C158
2802 ḳamuoḳ nəŋ tavarïoḳ bilikli kərək
aoḳïrïn uquzun uḳuoḳlï kərək

2803 bilir bolsa ḳiymət ol arsïḳmasa
satïoḳda tavïoḳda nəŋ alsïḳmasa

2804 alïmḳa bạrimkə oŋay bolsa əz
uluoḳḳa kiqigkə süqig tutsa səz

2805 nəgü ətnü alsa yana bạrsə tərk
aŋar bạrgələr nəŋ ḳaqan ḳolsa tərk

B208
2806 satïoḳḳa oŋay bolsa ḳïlḳï kəni
aŋar əksüməz nəŋ kərəklig küni

2807 ḳalï bạrsə bəglər ər atḳa aqïoḳ
təgürsə anï bolmasa yüzdə qïoḳ

2808 aqïoḳ tïḍsa ixqi ər at kəŋli sïr
ər at kəŋli sïnsa alïr bəgkə kir

2797 ۋۇجۇت، يەتتە ئەزا كۆڭۈلگە باقار،
كۆڭۈل بىرلە ئىنسان ئېغىر يۈك ئالار.

2798 تامام بىر سۈرەتتۇر كۆڭۈلسىز كىشى،
كۆڭۈلسىز كىشى ئىلىم ئاتىن بۇزار.

2799 قولى چىڭ، ساق ئولسۇن ئۇ بولماي سېخى،
غەزىنە مېلىنى چاچمىسۇن تېخى.

2800 سېخىلىق بەك ياخشى، تاشلىماس كېرەك،
لېكىن خەلق مېلى بىرلە قىلماس كېرەك.

2801 ئۇ بىلسۇن تىجارەت يولىنى هامان،
ئۇنى گەر بىلەلمەس، تاپالماس هايان.

2802 پۇتۇن مال-تاۋارنى ئۇ بىلمەك كېرەك،
باهالىق، باهاسىزنى ئۇقماق كېرەك.

2803 باهانى ئۇ بىلسۇن ۋە ئالدانمىسۇن،
ئېلىپ مال-ساتاردا زىيان تارتمىسۇن.

2804 ئېلىم هەم بېرىمدە بولسۇن مۇلايىم،
ئۇلۇغ هەم كىچىككە چۈچۈك سوز دائىم.

2805 نىمە ئوتنە ئالسا، ئۇنى بەرسە تېز،
ئۇ سورسا ئوزگىلەر بېرەر شۇبهىسىز.

2806 ئۇ بولسا ئال-ساتتا مۇلايىم كونى،
كېمەيمەس ئۇنا مال كېرەكلىك كۇنى.

2807 ئەگەر قىلسا ئىنئام ئەسكەرلەرگە خان،
ئوچۇق يۈز بىلەن ئۇ بەرسۇن شۇ زامان.

2808 گەر ئېهسان توسالسا، قوشۇن دىل بۇزار،
قوشۇن كوڭلى سۇنسا، بەككە داغ يۇقار.

2809 nəgü tər əxitgil akïlar baxï
kəŋülkə alïnoɣïl ay qïroɣuy kixi

2810 səvərig səvügsüz kïlayïn təsə
tilin ayoɣu nəŋni tïḍïp bərməsə

2811 ayïp bərməgü nəŋ tilin aymaoɣu
tilin aydïŋ ərsə anï tïḍmaoɣu

2812 səzin kïysa bəglər umïnq kətrülür
umïnq kətti ərsə nəŋiŋ kotrulur

2813 oḍuoɣ sak kərək kəḍ kərəksiz azak
azak bolsa ixqi bolur ix uzak

2814 bu bəglərkə tapnur tapuoɣqï kamuoɣ
muŋaḍïp kəlip tuttï tapoɣun kapuoɣ

2815 maŋaḍsa tapuoɣqï əlig tarlïkïn
bəgi əxtip ïḍsa aqïoɣ yarlïoɣïn

2816 uzatsa aoɣïqï bu nəŋ bərməsə
muŋaḍmïx tapuoɣqï təŋülgəy basa

C159
2817 kərəkində bulsa kixi əz muŋï
yam ərsə yaŋanqa bolur ol təŋi

2818 nəgü tər əxitgil bu kəkqin saŋa
muŋaḍmïx muŋïŋa yara ay toŋa

2819 tiləmixtə bulsa tiləgli nəŋin
yanut kïlsa bolmaz janïnda əŋin

2820 kərək əḍtə bir yam yaŋanqa bolur
kamuoɣ nəŋkə yaŋzaoɣ munu bu təŋin

2809 نىمە دەيدۇ، ئاڭلا، سېخىلەر بېشى،
بۇنى تۈت دىلىڭدە، ئەي يوقسۇل كىشى:

2810 ئەگەر دوستنى دۈشمەن قىلايىن دىسەڭ،
كىپايە، سورالغان نەرسىن بەرمىسەڭ.

2811 بېرىلمەس نىمنى دىمىسۇن تىلىڭ،
خىلاپلىق قىلما سەن نىمكى دىدىڭ.

2812 ئەگەر بەگ سوزىدە ئۇ تۇرماس بولۇر،
ئىشەنچسىز بولۇر ئۇ، مالمۇ يوقۇلۇر.

2813 بوشاڭلىق كېرەكمەس، ساق-ئويغاق كېرەك،
بوشاڭ بولسا ئىشچى ئىش ئاقسار، دىمەك.

2814 قىلار بەككە خىزمەتىنى خادىم پۈتۈن،
كېلىپ تۇردى ئىشكىتە ھاجەت ئۈچۈن،

2815 خىزمەتچى ھاجاتمەن بولسا، قىسلىپ،
ئاڭا بەگ ئېھسان ئەتسە يارلىق قىلىپ،

2816 ئۇنى غەزىنىچى گەر بەرمىسە سوزۇپ،
ئۇ مۇھتاج خىزمەتچى كېتەر يۈز ئورۇپ.

2817 كىشىگە تېپىلسا دەل كېرەك نىمە،
بىلىنگەي پىل كەبى ئۇ خەستەك نىمە.

2818 ئىشتىكىن، نىمەدەر ئاق چاچلىق ساڭا،
ھاجەتمەن مۇڭىغا يارا، ئەي توڭا:

2819 تىلەگەنگە تېپىلسا تىلەگى ئەگەر،
جاۋابىغا جانىن ئۇ پىدا ئېتەر.

2820 كېرەك ۋاقتا بىر خەس بولۇر پىلغا تەڭ،
جىمى نەرسىگە بۇ ئوخشىشىپ كېتەر.

B209

2821 bu yanlïoɣ kixi bulsa əmdi ə̣lig
ukuxluoɣ biliklig uvutluoɣ silig

2822 anar bə̣rsə boloɣay aoɣï kaznakï
ïnansa yaraoɣay küḍəzsə ḥəkï

Ə̣LIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

2823 ə̣lig aydï uktum yaruttun mə̣ni
takï bir səzüm bar ayu bə̣r anï

2824 ayak tə̣rgi baxlar bu ax baxqïsï
nəgü təg kərək ayoɣïl ax ixqisi

2825 sə̣ziksiz yə̣sə bəg anïndïn axïoɣ
ïnansa anar bəg küḍəzsə baxïoɣ

2826 ə̣ḍi tərs turur bu ax iqkü yə̣gü
sə̣ziklig kixidin yə̣sə ay bəgü

2827 munï ma ayu bə̣rgil əmdi mana
biləyin ukayïn ay ərsig tona

2821 ئۇياتچان، مۇلايىم، ئاقىل، بىلىملىك—
كىشىنى ئەگەرچە تاپقاندا ئېلىگ،

2822 بولۇر ئۇنۇڭا تۇتقازسا مال-غەزىنىنى،
ئىشەنسە ئاڭا ھەم ئوتەپ ھەققىنى.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

2823 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، يورۇتتۇڭ مۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار، دىگىن سەن ئۇنى.

2824 باش ئاشپەز سارايدا داسقان باشقۇرار،
شۇنى ئېيت، نىچۇك ئەر بۇنىڭغا يارار؟

2825 گۇمانسىز ئۇنىڭدىن يىسە ئاشنى خان،
ئىشەنسە ئاڭا، باش ساقلانسا ئامان.

2826 ئەي دانا، ئىشەنچسىز قولىدىن يىمەك—
يا ئىچمەك تولا تەس بىر ئىشتۇر، دىمەك.

2827 مۇنى بەرگىن ئېيتىپ سەن ئەمدى ماڭا،
بىلەيمەن، ئۇقايمەن، ئەي جەسۇر توڭا.

36

ƏGDÜLMIX ƏLIGKƏ AX BAXQÏ HAN SALAR NƏGÜ TƏG KƏRƏKIN AYUR

2828 yanut bərdi əgdülmix aydï əlig
bu ixkə pütün ər kərək kəd silig

2829 kixidə talusï kəni qïn kixi
ədürgü anar bərgü ax suv ixi

C160
2830 bu ixkə ədi qïn pütün ər tilə
baqïrsak tapuqsak uvutï bilə

2831 baqïrsak tapuqqï pütün qïn kixi
bəginə yuluqlar ət əz jan baxï

2832 booquzdïn bolur barqa bəgkə hətər
ixin kïlsa axqï anï kim yətər

2833 kamuq yərdə bəglər küdəzgü əzin
yəgü iqgüdə aqqu saklïk kəzin

توتوزنا تىنچى باپ

باش ئاشپەزنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىغى توغرىسىدا ئوگدۇلمىشنىڭ پىلانىنى پىتىقانلىرى

2828 جاۋابەن ئوگدۇلمىش دىدىكى: ئەي خان،
بۇنىڭغا كېرەك بىر كامىل، پاك ئىنسان.

2829 كىشىلەر ئارا چىن، توغرا بىر كىشى—
تېپىلسا، شۇ قىلسۇن بۇ ئاش-سۇ ئىشى.

2830 بۇ ئىشقا تولا چىن، دۇرۇس ئەر تىلە،
كويۇمچان ۋە ئىشچان ئۇياتى بىلە.

2831 كويۇمچان خىزمەتچى دۇرۇس چىن، كىشى،
بېگىگە بېغىشلار تەنۇ-جان، بېشى.

2832 كېلەر بەككە گالدىن جىمىكى خەتەر،
ئاش ئەتكەندە ئاشپەزنى كىم كۆزىتەر؟

2833 پۇتۇن يەردە بەگلەر، كۆزەتسۇن ئوزىن،
يىمەكتە، ئىچىشتە ئۇ ئاچسۇن كوزىن.

B210

2834 boḍun baxlar ərkə bolur min yaoɣī
yaoɣī bolsa kimkə yaḍīoɣlīoɣ aoɣī

2835 pütün qīn pīxīoɣ bolmasa bu kixi
hətərlīoɣ bolur axta bəglər ixi

2836 muṇar kəqki əski tapuoɣqī kərək
aqīnu süqinü axīn bərsə tərk

2837 təlim tapoɣī ərsə əküx əmgəki
aṇar pütsə boloɣay aqīnmīx bəgi

2838 nəgü tər əxitgil kixi əḍgüsi
ḳalī tənləmix təg uḳux bəlgüsi

2839 ḳayu nəṇkə əmgək ḳatīlsa əküx
səvüg boldī ol nəṇ ḳamuoɣda kəsüx

2840 ḳayu nəṇkə īḍsa tiriglik kixi
səvüg boldī ol nəṇ səvüg jan tuxī

2841 tiriglik əsiz ərməz əmgək əsiz
bu əmgəkkə bərməz tiriglik əsiz

2842 tiriglik barīr ər aqīmaz tilin
yava bolsa əmgək aqīr kəq yīlīn

2843 kəzi toḳ kərək kəḍ yəmə kənli bay
arīoɣlīḳ kərək ḥəm yüzi kərki ay

2844 saḳīnuḳ kərək din xəri'ət bilir
bu mundaoɣ kixidin pütünlük kəlir

C161

2845 arīoɣ boldī bəglər tadusī əzi
arīoɣ bolmasa ax ḳaqan yər ḳozī

2834 خەلق باشلار ئەرگە بولۇر مىڭ يېغى،
ھەمىشە قۇرۇقلۇق يېغى تۇزىغى.

2835 بولمىسا پۇتۇن، چىن، پىششىق بۇ كىشى،
خەتەرلىك بولۇر ئاشتا بەگلەر ئىشى.

2836 بۇنۇ لازىم كويۇمچان، كونا ئۇستا،
قىلىپ ئاشنى تەملىك بەرسە ۋاقتىدا.

2837 تولا بولسا كورسەتكەن ئىش-ئەمگىگى،
ئۇنى تەقدىرلىگەي ئىشەنىپ بېگى.

2838 نىمە دەر، ئىشتىكىن، ئەقىل بەلگىسى،
بۇنىڭغا مۇناسىپ كىشى ياخشىسى:

2839 قوشۇلسا نىمىگە تولا ئىش-ئەمگەك،
سويۇملۇك، ئەزىز ھەم بولار تولا بەك.

2840 كىشىكىم نىمەگە سەرپ ئەتسە ئومۇر،
ئۇ نەرسە سويۇملۇك، جان كەبى بولۇر.

2841 ئومۇرگە نە ئەپسۇس، ئەمگەككە ئىسىت،
ئەمگەكسىز ئوتكەن بۇ ئومۇرگە ئىسىت.

2842 ئومۇر كەتسە ئەرلەر ئېچىنماس، بىراق،
زايە بولسا ئەمگەك ئېچىنغاي ئۇزاق.

2843 باش ئاشپەز كوزى توق، بولسۇن كوڭلى باي،
ئوزى پاكىزە ھەم يۇزى كورىكى ئاي.

2844 ئۇ بولسۇن تەقۋادار، شەرىئەت بىلەر،
بۇنىڭدەك كىشىدىن دۇرۇسلۇق كېلەر.

2845 بۇ بەگلەر تادۇسى[147] تازا، پاك ئېرۇر.
تازا بولمىسا ئاش، نىچۇك يىيىلۇر؟

2846 arïoɣ bolsa axqï arïoɣ ax bạrür
arïoɣ bolsa ax suv səvə kəḍ yạlür

2847 kəzi suḳ kixi axḳa suḳluḳ ḳïlur
əlig təgrür axḳa axïoɣ artarur

2848 kəzi suḳ kixiniṇ ḳïlïnqï yig ol
ḳïlïnq yigliki ərkə təṇsiz ig ol

B211
2849 nəqə mə pütün qïn ər ərsə kəni
anïṇda pütün qïn əzüṇ bil munï

2850 pütün tutoɣu barqa kixig qïn pïxïoɣ
əzüg kəḍ saḳïnoɣu küḍəzgü baxïoɣ

2851 muṇar məṇzətü kəldi əmdi bu səz
unïtma bu səzni aya əḍgü əz

2852 ḳamuoɣnï pütüṇ tut kəḍəzgil əzüṇ
əzüṇkə baoɣïrsaḳ sənïṇ əz kəzüṇ

2853 ḳamuoɣda ʻəzizrək bu janïṇ ʻəziz
ʻəziz jannï bək tut uzatma səzüṇ

2854 yüzi kərki kərklüg kərək ḳïlḳï uz
yülüg bolsa boḍluoɣ tili kəṇli tüz

2855 bu kərklüg kixi kəzkə kərnür arïoɣ
arïoɣ bolmasa ax booɣuzḳa ḳarïoɣ

2856 arïoɣlïoɣnï səvmix turur bir bayat
arïoɣlïḳ bilə ər bulur əḍgü at

2857 arïoɣlïoɣnï barqa kixilər tilər
arïoɣ bolsa ax suv kixi arzular

2846 تازا بولسا ئاشچى، تازا ئاش بېرۇر،
تازا بولسا ئاش-سۇ، سويۇپ يىيىلۇر.

2847 كوزى ئاچ كشى ئاشقا ئاچلىق قىلار،
تاماققا تىقىپ قول، تاماقنى بۇزار.

2848 كوزى ئاچ كشىلەر قىلىقسىز بولۇر،
قىلىقسىزلىق كېسەلدۇر، تېڭى يوق ئېرۇر.

2849 ئىشەنچلىك بولسا ئەر قانچە چىن، كونى،
ئۇنىڭدىن ئىشەنچلىك ئوزۇڭ، بىل مۇنى.

2850 يېتۇك، چىن كىشىگە پۇتۇن ئىشەنچ ئەت،
بولۇپ ھۇشيار، ئوزۇڭنىڭ بېشىنى كۇزەت.

2851 كېلۇر بۇ سوز بولۇپ بۇنىڭ ئوخشىشى،
ئۇنۇتما بۇ سوزنى، ئەي ياخشى كىشى:

2852 ئىشەن ھەممىگە-يۇ، كۇزەتكىن ئوزۇڭ،
ساڭا مېھرىۋانراق سېنىڭ ئوز كوزۇڭ.

2853 ئەزىزراق ئېرۇر بۇ ھەممىدىن جېنىڭ،
ئەزىز جاننى بەك توت، ئۇزاتما سوزۇڭ.

2854 يۇزى، ھوسنى كوركەم بولسۇن خۇلقى ئوز،
ساقال-چاچى رەتلىك، تىلى-كوڭلى توز.

2855 بۇ كوركەم كىشى كوزگە كورۇنۇر ئېرىغ،
ئېرىغ بولمىسا ئاش بوغۇزغا قېرىغ.

2856 سويەر پاك-ئېرىغلىقنى ئۇ بىر بايات،
ئېرىغلىق بىلەن ئەر تاپۇر ياخشى ئات.

2857 ئېرىغلىقنى ھەممە كىشىلەر تىلەر،
قىلۇر ئارزۇ ئاش-سۇ تازا بولسا گەر.

2858 yïraḳ tutoɣu axta arïoɣsïz kixi
arïoɣsïz kixiniṇ arïoɣsïz ixi

2859 kənilik kərək ḥəm pütün qïn ḳïlïḳ
kəni bolmasa ər tüzüməz yorïḳ

C162
2860 ḳalï əgri bolsa bu ax baxqïsï
ḳamuoɣ əgri boldï anïṇ ixqisi

2861 yumïtsa ḳalïn yig bu ax ooɣrïsï
ḳaqan kərki kəlgəy bəgi tər̥gisi

2862 kənilik kərək ərkə əḍgü ḳïlïnq
anïn bulsa ətrü tiləmix səvinq

2863 nəgü tər̥ əxitgil kəni ḳïlḳlïoɣ ər
kəni ḳïlḳï bolsa azun pütrü yər̥

B212
2864 kəni ḳayda bolsa ḳutaḍur küni
tünərməz küni ər yorïsa kəni

2865 hiyanət ḳayu yər̥də ursa aḍaḳ
asïoɣ bər̥gü barqa ḳaqar kəḍ yïraḳ

2866 hiyanət kixi ḳayda sunsa əlig
təṇiz ərsə suoɣlur ḳurïtur yər̥ig

2867 baoɣïrsaḳ kərək kəḍ bəgini səvər
uvutluoɣ kərək kəḍ əzini yïoɣar

2868 uḳuxluoɣ kərək ḥəm biliklig kərək
əḍi bolsa axḳa ər̥iglig kərək

2869 tərüqə yorïsa tapuoɣ ḳïlsa əz
kirürdə qïḳarda kəni tutsa kəz

2858 يېقىن كەلمىسۇن ئاشقا ناپاك كىشى،
ئېرىغسىز كىشىنىڭ ئېرىغسىز ئىشى.

2859 ئۇ بولسۇن توغرا، چىن، قىلىقتا راستگۇي،
دۇرۇس بولمىسا ئەر تۇزەلمەيدۇ خۇي.

2860 ئەگەر ئەگرى بولسا بۇ ئاش باشچىسى،
پۇتۇن ئەگرى بولىدى ئۇنىڭ ئىشچىسى.

2861 يىغىلسا تولا بىر توپ ئاش ئوغرىسى،
قاچان داسقىنى بەگنىڭ ئۇز بولغۇسى؟

2862 كىشىگە دۇرۇسلۇق، ئۇز خۇلۇق كېرەك،
كېلۇر بۇ بىلەن ئۇ تىلىگەن تىلەك.

2863 نىمە دەر، ئىشتىكىن، خۇلقى دۇرۇس ئەر،
دۇرۇس بولسا دۇنيا نېمىتىنى يەر:

2864 دۇرۇس قايدا بولسا قۇتاتۇر كۇنى،
قارايماس كۇنى، ئەر گەر بولسا كونى.

2865 خىيانەت قەيەرگە گەر باسسا ئاياق،
قاچار پايدىلىق ئىش ھەممىسى يىراق.

2866 خىيانەتچى نەگە قول سۇنسا ئەگەر،
دېگىزمۇ سوغىلار، قۇرۇپ كېتەر يەر.

2867 باش ئاشپەز بېگىگە بولسۇن كويۇمچان،
پىغىپ نەپسىنى ئۇ بولسۇن ئۇياتچان.

2868 ئەقىللىق كېرەك ھەم بىلىملىك كېرەك،
تاماق ۋاقتى بولسا، تېتىكلىك كېرەك.

2869 نىزاملىق يۇرۇپ ئۇ ئىشلىسۇن ئۇزى،
كىرەردە-چىقاردا تۇز ئولىسۇن كوزى.

2870 uqux ixkə tutsa küḍəzsə əzin
bilik ixkə tutsa tīḍusa kəzin

2871 wəfa qïlsa bəgkə tiləp əḍgü at
ol at birlə əḍgü qalïr mənü at

2872 uquxluoɣ kixilər at əḍgü qolur
biliklig kixilər ïnanqlïoɣ bolur

2873 uquxluoɣ kixidin kixilik kəlür
biliklig kixilər kixisi bolur

2874 nəgü tər əxitgil uquxluoɣ kixi
uquxluoɣ kixi ol kixidə baxï

C163
2875 uquxluoɣ wəfalïoɣ kixi tüzüni
yuluoɣlar kixikə qamuoɣ əzini

2876 arïoɣsïz jəfalïoɣ qïlïnqï otun
qalï aydï ərsə qïyar səzini

* * *

2877 munu aydïm əmdi ay əlig kixi
bu yanlïoɣ kərək bolsa axqï baxï

B213
2878 kirip ətrü tərgi ayaq baxlasa
anïndïn bəgi ax səziksiz yəsə

* * *

2879 bu ərdi ay əlig əzüm bilmixin
ayu bərdim əmdi kənül bulmïxïn

2870 ئەقىل بىرلە ئىشلەپ، كۆزەتسۇن ئوزىن،
بىلىم بىرلە ئىشلەپ، تىيىسۇن كوزىن.

2871 ۋاپا قىلسا بەككە تىلەپ ئەزگۇ ئات،
ئۇ ياخشى ئېتىلە قۇيۇر مەڭگۇ ئات.

2872 ئەقىللىق كىشى ياخشى نامنى كۆتەر،
بىلىملىك كىشىلەر ئىشەنچلىك كېلەر.

2873 ئەقىللىق كىشىدىن كىشىلىك كېلۇر،
بىلىملىك ــ كىشىنىڭ كىشىسى بولۇر.

2874 ئىشتىكىن، نىمە دەر ئەقىللىق كىشى،
ئەقىللىق كىشى ئۇ كىشىلەر بېشى:

2875 ئەقىللىق، ۋاپالىق ئەر ئىسىل ئېرۇر،
كىشىلەر ئۇچۇن ئۇ جان پىدا قىلۇر.

2876 ئېرىغسىز، جاپالىق، يامان خۇلۇقلۇق،
ئەگەر ۋەدە قىلسا، سوزىدىن يانۇر.

* * *

2877 دىدىم بۇنى ئەمدى، ئەي ھاكىم كىشى،
مۇشۇ خىلدا بولسۇن ئۇ ئاشچى بېشى.

2878 ئۇ سۇنسا ئاش ـ ئاياق، سېلىپ داستىخان،
يىسە ئاشنى بەگ ھىچ قىلماستىن گۇمان.

* * *

2879 شۇدۇر ئەي خاقانىم، مېنىڭ بىلگىنىم،
كوڭۈلدە نە كەچسە، مانا مەن دىدىم.

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

2880 ƣlig aydï uḳtum əxittim munï
taḳï bir səzüm bar ayu bƣr anï

2881 maṇa ayoḳïl əmdi ïḍïxḳï baxï
nəgü təg kərək ḳïlsa iḳgü ixi

2882 ïnansa aṇar bəg nə kənli pütüp
alïp iḳsə iḳgü anï qïn tutup

* * *

ئېلىگناك ئوگدۇلمشكە سوئالى

2880 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، ئىشتتىم. بۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار، دىگىن سەن ئۇنى.

2881 ماڭا ئېيتقىن ئەمدى ئىچىملىك بېشى،
نىچۇك قىلماق كېرەكتۇر ئىچكۇ ئىشى؟

2882 ئىشەنسە ئۇڭا بەگ كوڭۇلدىن پۇتۇپ،
ئېلىپ ئىچسە مەينى، ئۇنى چىن تۇتۇپ.

37

ƏGDÜLMIX ƏLIGKƏ ÏḌÏXQÏ BAXÏ NƏGÜ TƏG KƏRƏKIN AYUR

2883 yanut bərdi əgdülmix aydï əlig
muŋar ma əḍi kəḍ yətürsü bilik

2884 əz igḍix kərək kəḍ sïnamïx yïlïn
kəŋül basmïx ərsə kənitmix yolïn

2885 pütün qïn baoqïrsak kəzi kəŋli tok
kəni bolsa kïlkï məŝəl atoqu ok

2886 anïn ətrü bolsa ïḍïx tutoquqï
yaraoqay bu ixkə yətilgəy küqi

C164

2887 kamuoq türlüg otlar ïḍïxqï tutar
guwarix ya mə'jun ya qurnï katar

2888 təlim türlüg otlar anïŋda bolur
yəgü yaloqaoqu ot ya iqgü kolur

توتوزىنچى باب

چىملىك بىشىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىغى

توغرىسىدا ئوگدۇلمىشنىڭ بۇلمىكىنى بىتىقانلىرى

2883 جاۋابەن ئوگدۇلمىش دىدى: ئەي ئىلىگ،
بۇڭا ھەم كېرەك كوپ يۇگۇرتمەك بىلىك.

2884 قېرىنداش يا كوپ يىل سىنالغان كېرەك،
يىغىپ نەپسىن، تۇز يولدا ماڭغان كېرەك.

2885 ئىشەنچلىك، كويۇمچان، كوزى-كوڭلى توق،
تۇز ئولسۇن خۇلقى ھەم مىسالى بىر ئوق.

2886 ئۇ بولسۇن شۇ ياڭلىغ قەدەھ تۇتقۇچى،
ياساشقا مەينىمۇ يېتىشسە كۇچى.

2887 پۇتۇن دورا-ئوتنى ئىدىشچى[148] توتار،
جۇۋارىش، يا مەئجۇن، يا سۇرگە قاتار.

2888 ئۇنىڭدا تېپىلسۇن تولا دورىلار،
يىيىشكە، يالاشقا، ئىچىشكە تەييار.

2889 kuruoɣ өl yәmix tut ya iqgü süqig
anïŋdïn bolur bu booɣuzka kəqik

2890 booɣuzdïn bolur barqa bəgkə hətər
booɣuz tatɣï axqï ïḍïxqï tutar

B214

2891 bu axqï ïḍïxqï pütün bolmasa
əḍi sarp bolur bəgkə iqsə yəsə

2892 nəgü tər əxit ay biliklig bөgü
booɣuz kəḍ küḍəzgü ax akru yəgü

2893 booɣuzuoɣ küḍəzsə baxïŋa asïoɣ
axïoɣ az yəsə bu aoɣïzka tatïoɣ

2894 өküx kөrdüm ərni yava kïldï bax
küḍəzmədi booɣzïn kovï kïldï yax

2895 booɣuzdïn kirür ig kixikə kəmi
booɣuzdïn bolur ḥəm anar ot əmi

2896 ukuxluoɣ kərək ḥəm bilik kəḍ bilir
ukuxluoɣ kixidin kixilik kəlir

2897 əsizkə katïlmaz ukuxluoɣ kixi
pütün qïn bolur bu biliklig ixi

2898 kөni ərməsə kөygəy ərdi ulun
kөni turmasa kөr bolur ər bulun

2899 kөni bol sən ix kïl ay ərsig bəgim
kөniliktə taxtïn yok ərmix yəgim

2900 ïḍïxqï baxï kəḍ koyuoɣ ər kərək
kөni tutsa өtrü kөŋül өg yürək

2889 قۇرۇق-هول يىمىش يا ئىچىملىك شاراپ،
ئۇنىڭدىن ئالار يول گېلىڭغا قاراپ.

2890 بۇ گالدىن بولۇر بەككە هەممە خەتەر،
بۇ گال تاتقى ئاشچى، ئىدىشچى تۇتار.

2891 بۇ ئاشچى، ئىدىشچى سادىق بولمىسا،
بولۇر بەك قىيىن بەككە ئىچسە-يىسە.

2892 نىمە دەر بىلىملىك هېكىم، دىققەت ئەت،
تاماقنى ئاستا يە، گېلىڭنى كۆزەت:

2893 گېلىڭنى كۆزەتسەڭ، بېشىڭ ساقلىنار،
يىسەڭ ئاشنى ئاز-ئاز، ئېغىزغا تېتار.

2894 تولا كوردۇم ئەرنى زايە قىلدى باش،
گېلىنى كۆزەتمەي هارام كەتتى ياش.

2895 كېسەل دەردى ئەرگە گېلىدىن كىرۇر،
ئۇنىڭ دورىسى هەم ئېغىزدىن بولۇر.

2896 ئۇ بولسۇن ئەقىللىق بىلىملىك بىر ئەر،
ئەقىللىق كىشىدىن كىشىلىك كېلەر.

2897 يامانغا قوشۇلماس ئەقىللىق كىشى،
دۇرۇس چىن بولۇر بۇ بىلىملىك ئىشى.

2898 قاياتتى بۇ ئوق تۇز بولمىسا ئەگەر،
دۇرۇس بولمىسا گەر بولۇر تۇتقۇن ئەر.

2899 ئى باتۇر بېگىم سەن دۇرۇس بول تىرىش،
دۇرۇسلۇقتىن بولەك يوق هىچ ياخشى ئىش.

2900 ئىدىشچى بېشى چاققان ئەر بولغۇلۇق،
يۇرەك هەم نىيەتنى دۇرۇس تۇتقۇلۇق.

2901 kənilik əzə ixləsə ix pütün
yaḳurmasa əzkə yaraǫsïz otun

C165
2902 əz əlgi bilə ḳatsa iqgü kərüp
əzi bəkləsə ḳoḍsa tamǫa urup

2903 yạgü iqgü ḳatmïx ḳamụǫ otlarïǫ
əz əlgi bilə ḳatsa tutsa arïǫ

2904 ḳuruǫ əl yạmix ya jüləngbin julab
əzi ḳatǫu tutǫu bu barqa xərab

2905 aqïnu süqinü baǫïrsaḳlïḳïn
ïḍïxïn küḍəzsə ətəsə ḥəḳïn

B215
2906 kirür ətrü əmgək bəgi tapǫïṇa
ol əmgək tusulur ḳulï asǫïṇa

2907 ḳayu nəṇkə kirsə kixi əmgəki
ux ol nəṇdə boldï janïnïṇ kəki

2908 muṇar mənzətü səzlədï səz silig
siliglər səzi kərsə barqa bilik

2909 ḳayu nəṇkə kirsə kixi əmgəki
səvüg boldï ol nəṇ səvüg jan kəki

2910 kixi əmgək ïḍsa tiriglik ïḍïp
anï səvgü yüḍgü yüḍürsə yüki

2911 bu yaṇlïǫ bulunsa ïḍïxqï baxï
aṇar bạrsə bolǫay ïḍïxqï ixi

2912 bu ixkə munï təg silig ər kərək
munïṇ tapǫï kərki yarutsa yürək

2901 پۇتۇن ئىش دۇرۇسلۇق بىلەن قىلسۇن ئۇ،
يارامسىز، يامانىنى يۇلاتمىسۇن ئۇ.

2902 كورۇپ مەينى قولىلە ياسىسۇن ئۇزى،
بىسىپ تامغا تۇتسۇن، ساقلىسۇن ئۇزى.

2903 قوشۇپ ئىچمەك-يىمەككە دارى-دەرمەك،
ئۇنى ئۇز قوللىلە پاك تۇتماق كېرەك.

2904 قۇرۇق-هول يىمىش، گۇل، هەسەل يا گۇلاپ-
قوشۇپ، قىلغاي ئۇزى، بۇ بارچە شاراپ.

2905 سويۇپ هەم كويۇنۇپ بولۇپ مېهرىۋان،
ئىدىشنى كۇزەتسۇن، ئوتەپ هەق هامان.

2906 شۇنىڭلە بېگگە ئەمگىگى سىڭار،
قۇلىغا بۇ ئىش كوپ پايدىلىق بولار.

2907 قايۇ نەرسىگە سىڭسە ئەر ئەمگىگى،
بولۇر شۇ نەرسىدە جېنىنىڭ كوكى.

2908 بۇڭا ئوخشاپ كېلەر ئىسىللەر سوزى،
ئىسىللەر سوزىدۇر بىلىمنىڭ ئوزى:

2909 نىمەگە سىڭەر بولسا ئەر ئەمگىگى،
بولۇر ئۇ سويۇملۇك شىرىن جان كوكى.

2910 كىشى ئەمگەك ئەتسە ئومۇر سەرپ ئېتىپ،
ئۇنى سويسۇن، كوتەرسۇن ۋە بولسا يۇكى.

2911 تېپىلسا شۇ ياڭلىغ ئىدىشچى بېشى،
ئۇڭا بەرسە بولغاي ئىدىشچى ئىشى.

2912 بۇ ئىشقا بۇنىڭدەك تۇزۇك ئەر كېرەك،
ئۇنىڭ ئىشى، هوسنى يورۇتسۇن يۇرەك.

2913 munïŋda basaḳï bu boxoɣutlarï
sakalsïz kərək barqa kərki yarï

2914 yalïŋ yüzlüg ooɣlan tolun təg ẏüzi
boḍï tal ḳara saq bəḍiz təg əzi

C166

2915 bəli bolsa yïlmïḳ yana yarnï kəŋ
ərüŋ bolsa ḳïrtïx ḳïzïl ḳïzoɣu əŋ

2916 yaxïl kək sarïoɣ al aoɣï ton kəḍip
axaoɣu kətürsə yaraxur yorïp

2917 sakalsïz kərək bu ïḍïxqï arïoɣ
küḍəzilsə iqgüdə ḳïl tü yamïoɣ

2918 ïḍïxta tü bolsa yaraoɣsïz bolur
tü ax suvḳa tüxsə tatïoɣsïz bolur

2919 munïn aydï boloɣay bilik bəɣrgüqi
sakalsïz kərək təp ïḍïx tutoɣuqï

2920 ïḍïxqï arïoɣ bolsa kərklüg yüzi
anïŋdïn siŋər iqsə iqgü ḳozï

B216

2921 nəgü tutsa kərklüg kixi ḳïlḳï uz
yaraxur alïr kər bu jan ülki kəz

2922 nəgü təɣr əxitgil bu bəyt ayoɣuqï
əxitgil munï sən aya bilgüqi

2923 yüzi kərki kərklüg kərək ḳïlḳï uz
nəgü tutsa andïn tamar barqa tüz

2924 ḳarïn aqmïx ərkə yüzi kərsə ax
usup suvsamïxḳa kərüp ḳanoɣusuz

2913 ئۇنىڭدىن بولەك بارچە ساقىلىرى،
ساقالسىز، گۈزەل ھەم بولسۇن يۈزلىرى.

2914 ئۇ بولسۇن ياش ئوغلان، تولۇندەك يۈزى،
بويى تال، قارا چاچ، سۈرەتتەك ئوزى.

2915 بېلى نازۇك ئولسۇن، ھەم كەڭ يەلكىلىك،
تېنى ئاق، ئوزى ھەم قىزىل مەڭزىلىك.

2916 يېشىل، كوك، سېرىق، ھال يىپەك تون كىيىپ،
ياراشۇر يىمەكنى كوتەرسە مېڭىپ.

2917 دىسە چۈشمىسۇن مەيگە قىل، تۈك يا خەس،
ئېرىغ ۋە ساقالسىز بولسۇن ساقى، بەس.

2918 قەدەھتە قىل ئولسا ئېرىغسىز بولۇر،
تۈك ئاش-سۇغا چۈشسە تېتىقسىز بولۇر.

2919 شۇڭا ئېيتتى بولغاي بىلىم بەرگۈچى،
ساقالسىز بولغاي دەپ قەدەھ تۇتقۇچى.

2920 ئىدىشچى ئېرىغ بولسا كوركەم يۈزى،
ئۇنىڭدىن ئىچىلسە، سىڭەر مەي، قوزى.

2921 نىمە تۇتسا كوركەم، خۇش پېىل كىشى،
ياراشۇر، ئالۇر كوز ھەم جان ئۇلۇشى.

2922 ئىشتىكىن، نىمە دەر بۇ بىيت ئېيتقۇچى،
بۇنى ئاڭلىغىن سەن، ئايا بىلگۈچى:

2923 يۈزى كوركەم ئولسا، خۇلقى ئولسا ئۇز،
نە تۇتسا ئىچەر ئەر زەۋق بىلەن ھۇنۇز.

2924 بولۇر ئاش يۈزىنى كورمەك ئاچلارغا،
ئۇسسىغان كىشىگە بولۇر قانغۇسىز.

2925 ïḍïxqï baxï kər ux andaoɣ kərək
ïḍïx tutoɣuqïlar bu mundaoɣ kərək

2926 ïnansa aṇar ətrü bəglər pütüp
yaḳïn tutsa boloɣay pütün qïn tutup

* * *

2927 ay ə̣lig ḳaq ixkə ər əḍrüm tilə
baoɣïrsaḳ kəzi toḳ uvutï bilə

2928 birisi yalavaq bitikqi biri
taḳï bir ïḍïxqï kər axqï biri

2929 bularïoɣ ə̣ḍi kəḍ talula birin
ḳalï tuxsa təṇsiz əkünmə yarïn

C167
2930 yalavaq bitikqi ḳalï bolsa yig
anïṇ yasï ə̣lkə toḳïr ay tətik

2931 ïḍïxqï ya axqï yig ərsə ḳalï
anïṇ yasï jan kər tiriglik ulï

2932 ḳatïoɣlan ay ə̣lig bu bir ḳaq kixig
talulayu əḍrü tutuzoɣïl ixig

* * *

2933 yana aydï əgdülmix ə̣lig ḳutï
bəḍük boldï bəglər ixi təg atï

2934 bəḍük ixtə təṇsiz bax aoɣrïoɣ bolur
bax aoɣrïoɣ kətürməsə bəglik ḳalur

2925 ئىدىشچى بېشى، كور، مۇشۇنداق كېرەك،
قەدەھ تۇتقۇچىلار ئاشۇنداق كېرەك.

2926 ئىشەنسە ئۇلارغا بەگلەر چىن پۇتۇپ،
يېقىن تۇتسا بولغاي دۇرۇس ئەر تونۇپ.

* * *

2927 ئېلىگ بۇ نەچچە ئىشقا خىل ئەر تىلە،
كويۇمچان، كوزى توق، ئۇياتى بىلە.

2928 بىرى ئەلچىدۇر ھەم پۇتۇكچى بىرى،
بىرىدۇر ئىدىشچى، كور، ئاشچى بىرى.

2929 بۇلارنى بىرىن-بىر ئوبدان تاللىغىن،
نالايىق بولسا، سوك پۇشمان يىمىگىن.

2930 ئەگەر ئەلچى، پۇتۇكچى بولمىسا خوپ،
تېگۇر ئەلگە ئۇندىن زەخمەت-زىيان كوپ.

2931 ئىدىشچى ۋە ئاشچى يامان بولسا گەر،
ھايات يولى—جانغا زىيانى تېگەر.

2932 بۇ قانچە كىشنى خىللاشقا تىرىش،
تولۇق خىللاپ ئاندىن تاپشۇر ئاڭا ئىش.

* * *

2933 يەنە ئېيتتى ئوگدۇلمىش: ئېلىگ قۇتى،
ئىشىدەك بۇيۇكتۇر بۇ بەگلەر ئېيتى.

2934 بۇيۇك ئىشتا تۇرلۇك باش ئاغرىق بولۇر،
يوقالمىسا بۇ دەرت، بەگلىك يوقىلۇر.

2935 nəgü tər əxitgil kəŋəxqi egə
kəŋəxtə tekər bəgkə yünqü ügə

B217
2936 aya bəg ərəz qolma əmgək kətür
ərəz birlə əmgək aḍaqxu yatur

2937 bəg əmgəp əl ətsə boḍun xük bayur
bayusa boḍun bəg tiləki bolur

2938 səvinmə kəḍ artuq ərəzlig kixi
bolur ahir əmgək ərəzkə tuxī

2939 nəqə mə bu axqī īḍīxqī saŋa
pütün ərsə artuq ay ərsig toŋa

2940 olarda baoqīrsaq əzüŋkə əzüŋ
aḍīn bolmaoqay sən uzatma səzüŋ

2941 nəgü tər əxitgil egə buyrukī
unītma munī sən biti ḥəm okī

C168
2942 səvüg jan əzələ əmində əmin
qolup bolmadīm mən əzümdə eŋin

2943 qatīoqlan küḍəzgil qatīoq tut anī
qalī bardī ərsə tiləmə əmin

* * *

2944 ayītmīxnī aydīm ay əlig qutī
nəgü təg kərəkin əmi ḥəm otī

2945 bu yanlīoq kixi birlə bəglər bəḍür
yaoqī boynī yənqər kü qavīn īḍur

2935 ئىشتكىن، ئەقىللىق كېڭەشچى نەدەر،
كېڭەشتە بەگ ئالدىغا ئۇنچە توكەر:

2936 ھوزۇر ئىزلىمە بەگ، جاپانى يوق ئەت،
ئەمگەك بىلەن بىللە تۇرار پاراغەت.

2937 چېكىپ رەنج بەگ تۇزسە ئەل، خەلقى بېيۇر،
باي ئولسا خەلقى بەگ تىلەگىن تاپۇر.

2938 راھەتلىك كىشى بەك كەتمە سويۇنۇپ،
كېلۇر راھەتكە ئاخىر جاپا قوشۇلۇپ.

2939 بۇ ئاشچى، ئىدىشچى ھەر قانچە ساڭا—
ئىشەنچلىك بولسىمۇ، ئەي زىرەك توڭا،

2940 كويۇمچان ئۇلاردىن ئۇزۇڭگە-ئۇزۇڭ—
ئېرۇر سەن، باشقا يوق، ئۇزاتما سوزۇڭ.

2941 نە دەر خاس كېڭەشچى دانا، ئاڭلىغىن،
ئۇنۇتماي، ئۇقۇپ ھەم يېزىپ ساقلىغىن:

2942 سويۇملۇك جان ئۇزرە ئىمىندىن ئىمىن،
ئۇزۇمدىن ئىمىراق تاپمىدىم بىرىن.

2943 تىرىش ھەم كۇزەت، چىڭ تۇتقىن سەن ئۇنى،
ئەگەر ئۇ يوقالسا تىلەمە ئىمىن.

* * *

2944 دىدىم دەيدىغاننى، ئەي ساھىپقىران،
نىچۇك قىلماق ئىلاجىن ئەيلەپ بايان.

2945 مۇشۇنداق كىشى بىرلە بەگ چوڭ بولۇر،
ئۇزۇپ ياۋ بوينىنى شوھرەت قازىنۇر.

2946 munu sözlədim mən saŋa bəlgülüg
taḳï bir sözüm bar aḍïn ülgülüg

* * *

2947 ə̧lig tïŋlar ərsə anï sözləyin
yoḳ ərsə bu sözni özüm kizləyin

Ə̧LIG SUALI ÖGDÜLMIXKƏ

2948 yanut bərdi ə̧lig ayur ay bögü
nəgü ol maŋa ay sözüŋ sözləgü

2949 sənïŋdin əxitgü kərək barqa söz
bilikkə təŋiz sən uḳuxḳa ögüz

ÖGDÜLMIX JƏWABÏ Ə̧LIGKƏ

2950 yanut bərdi ögdülmix aydï ə̧lig
ə̧ligdin təgir ə̧lkə türlüg bilik

B218
2951 ə̧ligkə ötündüm tapuoqqï yolï
nəgü təg tapïnoqu bəginə ḳulï

2952 yə̧mə bilgü bəglər tapuoqqï ḳulïn
nəgü təg aqïnoqu tapïnsa yïlïn

2953 nəqə bəg ḥəḳï ərsə ḳullar özə
yə̧mə ḳul ḥəḳï yoḳmu bəglər özə

2954 ḳalï bəg ḥəḳïn kərsə ḳullar turup
kərək ḳul ḥəḳïn kərsə tapoqïn kərüp

2946 مۇنى سوزلىدىم مەن ساڭا بەلگۈلۈك—
بولەك بىر سوزۇم بار بۇڭا ئۇلگۈلۈك.

* * *

2947 ئېلىگ تىڭشىسا گەر، ئۇنى ئېيتايىن،
يوق ئەرسە بۇ سوزنى ئوزۇم دىمەيىن.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

2948 ئېلىگ ئېيتتى جاۋابەن، دىدى: ئەي ئاقىل،
نىمەدۇر سوزۇڭ ئۇ، بايان ئەيلىگىل.

2949 سېنىڭدىن ئىشتىمەك كېرەك بارچە سوز،
بىلىمدە دېگىزسەن، ئەقىلدە ئوگۇز[149].

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

2950 جاۋابەن ئوگدۇلمىش دىدى: ئەي ئېلىگ،
ئېلىگدىن تېگەر ئەلگە تۇرلۇك بىلىك.

2951 دىدىم بەككە خىزمەتچىلەرنىڭ يولى،
نىچۇك خىزمەت ئەتسۇن بېگىگە قۇلى.

2952 خىزمەتچى قۇلنى بەگمۇ بىلگۈلۈك،
نىچۇك خەير-ئېھسان ئاڭا قىلغۇلۇق.

2953 نىچۇك بولسا خان ھەققى قۇللەر ئۈزە،
يەنە قۇل ھەققى يوقمۇ بەگلەر ئۈزە؟

2954 بەگ ھەققىن ئوتەركەن قۇل ئىشتا تۇرۇپ،
كېرەك قۇل ھەققىنى ئوتەش ئىش كورۇپ.

2955 tapuoqqï tapuoq ḳïlsa dunya üqün
ḳalï bulmasa dunya əmgər küqün

ƣLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

2956 ƣlig aydï kəldür maŋa ay aqa
nəgü ol tapuoqqï ḥəḳï ay səqə

2955 قىلۋۇر خادىم ئىشنى بۇ دۇنىيانى دەپ،
ئەگەر بولمىسا ئۇ قالۋۇر بوش كۆچەپ.

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

2956 ئېلىگ ئېيتتى: بۇنى سەن ماڭا ئېيت ئېچىپ،
تەدۋۇر خىزمەتچى ھەققى، بىر-بىر يېشىپ.

38

ƏGDÜLMIX ƏLIGKƏ TAPUƣIQÏLAR ḤƏQÏ BƏGLƏR ƏZƏ NƏGÜ TƏG ƏRDÜKIN ʻAYUR

C169

2957 bu əgdülmix aydï bu bəglər əzə
tapuƣqï ḥəqï bar tapuƣda oza

2958 ən axnu yəgü iqgü bərgü kərək
tapïnƣu ətiklərin ətgü kərək

2959 tapuƣ qïlmak əmgək katïƣ ix bolur
munï bilsə bəglər tapuƣ yix qïlur

2960 ət əz jan yuluƣlar tapuƣ qïlƣuqï
tilər bəg səvinqi bu qul bolƣuqï

2961 isig tomlïƣ aq tok yaḍaƣ ḥəm yalïn
qïlïq baldu ok yər ay əlig bilin

2962 kəḍin əndün on sol bolur bu turup
bəgin inqkə təgrür bu əmgək kərüp

تۆتىنچى باپ

خىزمەتچىلەرنىڭ بەگلەر ئۈستىدە قانداق ھەقلىرى بارلىغى ھەققىدە ئوگدۈلمىنىڭ پىلىكىگە پىتىقانلىرى

2957 دىدىكىم ئوگدۈلمىش: بۇ بەگلەر ئۈزە،
خادىم ھەققى باردۇر ئىشلەشتىن ئوزا.

2958 ئەگ ئاۋال يىمەك-ئىچمەك بەرمەك كېرەك،
ئىشلەشكە قوراللار يەتكۈزمەك كېرەك.

2959 بۇ خىزمەت مۇشەققەت، قاتتىق ئىش ئېرۇر،
مۇنى بىلسە بەگ، ئىشچى غەيرەتلىنۇر.

2960 تەنۇ-جان پىدالاپ ئىشلەيدۇ خادىم،
تىلەپ بەگ سويۇنچىن، قىلۇر قۇللۇق ھەم.

2961 سوغۇق-ئىسسىق، ئاچ-توق، يايىاق ھەم يېلىك،
قىلىچ، پالتا، ئوق يەر، ئەي خاقان بىلىك.

2962 گاھ ئالغا، ئارقىغا، گاھ ئوڭغا، سولغا—
يۈرەر-دە، يەتكۈزەر بەگنى ھوزۇرغا.

2963 yaoqïka bu өndün bolur bək tolum
tiriglik tilər bəgkə өzkə өlüm

B219
2964 bu yanlïoq bəginin səvinqin tiləp
өzin əmgətür tünni künkə ulap

2965 bu tapoqï üqün bəg өtəgü ḥəkïn
anï əḍgü tutoqu baoqïrsakïkïn

2966 nəgü tər əxitgil uq ordu hanï
boḍunda talusï kixidə qïnï

2967 aya bəg boluoqlï boḍunka uluoq
bəḍüt əḍgü tutoqïl tapuoqqï kuluoq

2968 tapuoqqï bilə bəglər əlgi uzar
tapuoqqï bilə ərklig ə̣l kənd tüzər

2969 nəqə bəg uluoq bolsa əşlï bəḍük
tapuoqqï bilə boldï atï bəḍük

2970 ay ə̣lig kixilik mürüwwət bolur
mürüwwət kixikə tərikət bolur

2971 mürüwwət tərikət bu ol bəlgülüg
kixi əmgəki bilsə kïlsa ülüg

C170
2972 tapuoqqï kapuoqda umïnqka turur
umïnq bərməsə bəg mürüwwət barur

2973 kərü baroqu bəglər tapuoqqï nəqə
tusulur nəqə ol tusulmaz nəqə

2974 tusular tənïnqə aqïnoqu kərək
tapïnmïx tənï ḥək təgürgü kərək

2963 يېغىغا قارشى سەپتە بىر قورال بولار،
تىلەپ بەگ ھاياتىن، ئولۇمگە ماڭار.

2964 شۇ خىلدا بەگلەرنىڭ سويۇنچىن تىلەپ،
ئوزىن ئەمگەتۇر كۇننى تۇنگە ئۇلاپ.

2965 شۇ خىزمەت ئۇچۇن بەگ ھەقىقىن بەرگۇلۇك،
بولۇپ مېھرىۋان ھەم ئوبدان كورگۇلۇك،

2966 نىمە دەيدۇ، ئاڭلا، ئۇچ ئوردا خېنى،
ئەل ئىچرە تاللانغان، كىشىلەر چىنى:

2967 ئەي ئەلنىڭ ئۇلۇغى، ئەي بەگ، دىققەت ئەت،
ياخشى كور خىزمەتچى قۇلۇڭنى يۇكسەلت.

2968 خادىملەر بىلەن بەگ قولى ئۇزۇرار،
خادىملەر بىلەن خان ئەل-يۇرتنى تۇزەر.

2969 ئۇلۇغ بولسا قانچە بەگ ئەسلى ھەم زور،
خىزمەتچى بىلەن بەگ ئېتى زورىيۇر.

2970 ئەي ئېلىگ، كىشىلىك مۇرۇۋەت ئېرۇر،
مۇرۇۋەت كىشىگە تەرىقەت ئېرۇر.

2971 مۇرۇۋەت، تەرىقەت شۇدۇر، شۇبھىسىز،
كىشى ئەمگىگىن بىلسە، قىلسا ئەزىز.

2972 خىزمەتچى ئىشكىتە ئۇمىتتە تۇرۇر،
ئۇمىت بەرمىسە بەگ، مۇرۇۋەت كېتۇر.

2973 كورۇپ تۇرسا بۇ بەگ خىزمەتچى نىچە،
ياراملىغى قانچە، يارامسىز نىچە.

2974 ياراملىقلىغىچە ئېھسانلار كېرەك،
بېجىرگەن ئىشكە تەڭ ھەق بەرمەك كېرەك.

2975 kixi yïlkïda ïnoɣa ərməz ay bəg
munï tənləsə ix bolur ülgü təg

2976 booɣuz toḍrur axnu kixi yïlkïnïŋ
basa asoɣï kətrür bu yalnuk anïŋ

2977 aqïoɣ bər̥sə bəglər tilin əḍgü səz
tapuoɣqï yuluoɣlar bəginə ət əz

2978 isinür tapuoɣqï baoɣïrsak bolur
əzin əmgətür bəg səvinqin kolur

B220
2979 munar mənzətü səzləmix səz tətik
bilik birlə yalnuk uzatur əlig

2980 kixi əḍgülügkə səvüg jan bər̥ür
bir əḍgü yanutï on əḍgü kïlur

2981 asïoɣ bolsa yalnuk əzin kul kïlur
anar kul bolur əzkə əmgək urur

2982 tapuoɣka kərü bər̥gü əḍgü aqïoɣ
yalïnnï pütürgü toḍuroɣu aqïoɣ

2983 nəgü bəg bolur ol ay ə̣lig kutï
kə̣tərməsə kuldïn qïoɣaylïk atï

2984 nəgü tə̣r əxitgil avuqoɣa səzi
avuqoɣa səzi ol yigitlər kəzi

2985 kixi əmgək ïḍsa kixi yurnïna
yanutï kixilik kïlur ornïna

C171
2986 kixi əmgəki bilməgüqi kixi
kixi tə̣p atamaoɣu yïlkï tuxï

2975 ئەي بەگ، پەس ئەمەستۇر كىشى يىلقىدىن،
ئېتىلسە قىياس، ئىش تاپۇر ئولچەمىن.

2976 كىشى ئەۋۋەلا تويغۇزار يىلقىنى،
ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇ كۆتەر پايدىنى.

2977 بەگ ئېھسان قىلسا، ئېيتسا ياخشى سوزىن،
پىدا ئەيلەر بەككە خىزمەتچى ئوزىن.

2978 سويۇپ خادىم ئۇنى، جاندىن باغلىنۇر،
تىلەپ بەگ سويۇنچىن ئوزى ئەمگىنۇر.

2979 بىر ئالىم بۇ ھەقتە ئېيتمىش بىر سوزىن:
بىلىم بىرلە ئىنسان ئۇزارتۇر قولىن.

2980 كىشى ياخشىلىقىا شىرىن جان بېرۇر،
بىر ياخشى ئۇچۇن ئون ياخشىلىق قىلۇر.

2981 كىشى پايدا تاپسا، ئوزىن قۇل قىلۇر،
بولۇپ قۇل ئوزگىچۇن زەخمەتلەر چېكۇر.

2982 شۇڭا، ئىشقا كورە ئېھسان قىلغۇلۇق،
يېلىڭغا كىيىم، ئاچنى تويغۇزغۇلۇق.

2983 نىچۇك بەگ بولۇر ئۇ، ئەي ئېلىگ قۇتى،
قۇلىدىن كەتمىسە گادايلىق ئېتى!

2984 نە دەيدۇ، ئىشتىكىن قېرىلار سوزى،
قېرىلار سوزىدۇر يىگىتلەر كوزى:

2985 كىشىگە قىلسا گەر، ئەجرىنى كىشى،
جاۋابەن كىشىلىك قىلماقتۇر ئىشى.

2986 كىشى ئەمگىكىن بىلمىگۇچى كىشى،
دىيىلمەس كىشى، ئۇ يىلقا ئوخشىشى.

2987 iki türlüg ol bu tapuoɣ ḳīlɣuqī
biri box biri ḳul umīnq tutɣuqī

2988 bu ḳul kəndü ərksiz tapuoɣqī bolur
tapuoɣ ḳīlmasa bəgdə bərgə bulur

2989 boxuoɣ kər bu tapnur əzin ḳul ḳīlīp
munīṇ əmgəkin yulɣu tapɣīn bilip

2990 box azad kixi barqa əḍgü ḳulī
bularḳa aqa bərgü əḍgü yolī

2991 boxuoɣ ḳul bilə tutsa bolmaz bu tüz
boxuoɣ box təṇi tut ḳuluoɣ ḳulqa üz

2992 bu bəglər ḳapuoɣī ərəz ḳapɣī ol
ərəz ḳapɣī tutmaḳ əzüṇ asɣī ol

2993 tapuoɣqī bayusa bəg atī bolur
bu atī du'a birlə məṇü ḳalur

B221

2994 ay ə̣lig tapuoɣqī bilə bəg məŝəl
satīɣqī osuoɣluoɣ bolur qīn tükəl

2995 satīɣqī bə̣rür nəṇ aṇar mün sanī
alīɣlī alīr ə̣ldə əvrər anī

2996 yīl ay kün tükəsə asīɣ yumdarur
yüz utru ulaxur əz asɣī alur

2997 muṇar məṇzər əmdi tapuoɣqī kixi
bəgi birlə ortuḳ saḳīxlīɣ ixi

2998 bəgi nəṇ bə̣rür ḳulḳa əḍgü səzün
tapuoɣqī ət əz birlə tapnur əzün

2987 ئىككى خىل ئېرۇر بۇ خىزمەت قىلغۇچى،
بىرى قۇل، بىرى ھور، ئۇمىت كۆتكۈچى.

2988 بۇ قۇل ئۇزى ئەركسىز خىزمەتچىدۇر، گەر—
ئۇ خىزمەت قىلمىسا بەگدىن تاياق يەر.

2989 ھور خادىم ئىشلەيدۇ ئۇزىن قۇل قىلىپ،
قەدىرلەش كېرەك ئۇنى ئەجرىن بىلىپ.

2990 ئازات-ھور كىشىلەر ياخشىلىق قۇلى،
بۇلارغا ئېچىپ بەر ياخشىلىق يولى.

2991 ئازات-ھور كىشىنى قىلما قۇلغا تەك،
ئازاتنى ئازات، قۇلنى قۇل تۇت ئۇزەك.

2992 بۇ بەگلەر ئىشىگى راھەت قاپقىسى،
راھەت ئىشىگىن تاپماق ئۇزۇك پايدىسى.

2993 خىزمەتچى باي ئولسا، بېگى نام تاپۇر،
بۇ نامى دۇنيا بىرلە مەڭگۇ قالۇر.

2994 بەگ بىرلە خىزمەتچى مىسالى ھامان—
ساتۇچى—ئالۇچى كەبىدۇر، ئەي خان.

2995 ساتۇچى بېرۇر مال دەسمايە قىلىپ،
يۇرتتۇر ئەلدىن-ئەل ئالۇچى ئېلىپ.

2996 يىل، ئاي، كۈن ئوتكەندە پايدا توپلىنۇر،
يەنە يۇز كورۇشۇپ پايدا بولۇشۇر.

2997 شۇڭا ئوخشار ئەمدى خىزمەتچى كىشى،
بېگى بىرلە ئورتاق ھىساپلىق ئىشى.

2998 بېگى مال بېرۇر قۇلغا، ئېيتار ياخشى سوز،
خىزمەتچى قىلۇر ئىش پىدا ئەيلەپ ئوز.

2999 urur jan yuluoqlap tapuoqqī kīlīq
anīṇ asoqī ạl kənd uluxlar ərinq

3000 yaoqī boynī yənqər həzinə urur
tilək arzu ni'mət ulaxu kəlür

C172

3001 bu barqa asīoq sanī boldī təgim
asīoq kīloquqīoq ədgü tutoqu bəgim

3002 nəgü tạr əxitgil bu sartlar baxī
əz asoqīn tiləp dunya kəzgən kixi

3003 asīoqlīoq kul ərsə oqulda yakīn
asīoqsīz ooqulnī yaoqī bil sakīn

3004 kamuoq təprənigli asīoqka yorīr
asīoq bolmasa avqī əvdə karīr

3005 ər at boldī bəglər kanatī yügi
kanatsīz kux uqmaz ay bəglər bəgi

3006 ər at birlə bəglər küqin bəlgürər
ər at birlə bəglər tügünlər yərər

3007 yumītsa kayu bəgkə ərsig ərən
azunka bu bəg boldī şaḥib kīran

3008 kayu bəgdə ərdəm yumītsa tükəl
aṇar yīoqlur arzu nə kolsa tükəl

B222

3009 azunqīka ərdəm kərək miṇ tümən
bu ərdəm bilə yạr azunqī jəḥan

3010 uquz tutma ərdəmni əgrən ooqul
bu ərdəm yorīkī ərüṇ kux təg ol

2999 خىزمەتچى قىلىپ جان پىدا، تىغ ئۇرار،
ئۇنىڭ پايدىسى شەكسىز ئەل-يۇرت بولار.

3000 يىغار ئۇ غەزىنە، ياۋ بوينىن ئۈزەر،
تىلەك، نېمەت، ئارزۇ تۈتىشىپ كېلەر.

3001 بۇ بارچە گويا بىر پايدا ۋە كىرىم،
ساڭا نەپ بەرگەننى ياخشى كور، بېگىم.

3002 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، سودىگەر بېشى،
تىلەپ پايدىنى، دۇنيا كەزگەن كىشى:

3003 گەر پايدا بەرسە قۇل، ئوغۇلدىن يېقىن،
پايدىسىز ئوغۇل—ياۋ، سەن قاچ ئۇنىڭدىن.

3004 مىدىرلىغان ھەممە پايدا دەپ يۇرۇر،
نەپ بولمىسا ئوۋچى ئويىدە قېرۇر.

3005 قوشۇندۇر بۇ بەگلەر قاناتى-تۈكى،
قاناتسىز قۇش ئۇچماس، ئەي بەگلەر بېگى.

3006 قوشۇن بىرلە بەگلەر كۈچى بىلىنەر،
قوشۇن بىرلە بەگلەر تۈگۈنلەر يېشەر.

3007 يىغىلسا قايۇ بەككە كوپ قەھرىمان،
جاھانغا ئۇ بەگ بولدى ساھىپقىران.

3008 پەزىلەت يىغىلسا قايۇ بەككە گەر،
يىغىلغاي ئۇ ئارزۇ قىلغان ئۈمتىلەر.

3009 كېرەكتۇر جاھاندارغا پەزل مىڭ تۈمەن،
بۇ پەزلى بىلەن ئۇ ئالادۇر جاھان.

3010 پەزىلەتنى ئوغلان كەم كورمە، ئۇگەن،
ئاققۇشقا ئوخشار ئۇ، مىجەزى بىلەن.

3011 ərüŋ ḳux ḳutï təg bu ərdəm ḳutï
yorï ḳux ataƣïl sən ərdəm atï

3012 nəgü tər əxitgil ərüŋ baxlïƣ ər
azunuƣ ḳarïtmïx uzun yaxlïƣ ər

3013 bilik ərdəm əgrən aƣïr tut anï
aƣïr ḳïlƣay ahir ol ərdəm səni

3014 bilik bil uḳux uḳ yorïma yava
əḍi kəlsə əḍgü bərür ol küni

ƏLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

3015 bu səzlər əxitti səvindi əlig
ayur ay uḳuxluƣ uruƣï silig

C175
3016 əḍi yaḳxï urduŋ kixilik ulï
bu ol qïn wəfalïƣ kixilər yolï

3017 boḍun ərki boldï mənïŋ bu əzüm
uzuŋ boldï əlgim yorïḳ til səzüm

3018 küvənməz mən əmdi bu bəglik bulup
əz inqlik tiləp mə tiriglik bulup

3019 tiləkim bu ol kim maŋa kəlgüqi
bayusa mənïŋdin bəḍüsə küqi

3020 bu bəglər səvinqi yarïnḳï asïƣ
du'a tap maŋa əḍgü ätïn yanïƣ

3021 bu barï həzinə bu altun kümüx
ər atḳa üləgükə tərdim əküx

3011 پەزىلەت بەختى ئاققۇش قۇتىدەك ئېرۇر،
پەزىلەتنى قۇش دەپ ئاتاشتۇر زورۇر.

3012 نىمە دەر، ئىشتىكىن، بىر ئاق باشلىق ئەر،
جاھاننى قېرىتقان ئۇزۇن ياشلىق ئەر:

3013 بىلىم، پەزىل ئۇگەن، قىممەت بىل ئۇنى،
قىلۇر قىممەت ئاخىر پەزىلەت سېنى.

3014 بىلىم بىل، زىرەك بول، بىكار يۈرمىگىن،
بېرۇر ياخشىلىق ئۇ ساڭا بىر كۈنى.

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

3015 بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ، سويۇندى ئۇ خان،
دىدى: ئەي ئەقىللىق، ئۇرۇغى پاك جان.

3016 تولا ياخشى قۇردۇڭ كىشىلىك ئۇلى،
بۇ ئۇل چىن ۋاپالىق كىشىلەر يولى.

3017 خەلق ئۈزرە ھاكىم بولدۇم مەن ئۇزۇم،
قولۇم بولدى ئۇزۇن، ئوتەر تىل-سوزۇم.

3018 بۇ بەگ بولغۇنۇمغا گۇۋەنمەسمەن مەن،
بۇ تېچلىق ھاياتقا بېرىلمەسمەن مەن.

3019 ئۇمىدىم شۇدۇركىم، ماڭا كەلگۈچى،
باي ئولسا مېنىڭلە، زورايسا كۈچى.

3020 بۇ بەگلەر خوشلۇغى تاڭنا نەپىسدۇر،
دۇنيا، ياخشى نامىم ماڭا بەس ئېرۇر.

3021 بۇ ئالتۇن-كۈمۈشنى ھەم بۇ غەزىننى،
قوشۇنغا بەرمەككە يىغدىم مەن ئۇنى.

3022 kixikə bạrür mən tiləp əḍgü at
du'a artsu atīm yorītsu bayat

3023 tiləkim bu ol kim maṇa tapoɣuqī
bayup ḳalsa məndə kạḍin ḳaloɣuqī

B223
3024 əzüm kəqsə barsa ḳalīr bu boḍun
du'a birlə tapsa maṇa ol əḍün

ƏGDÜLMIX JƏWABĪ ẠLIGKƏ

3025 yanut bạrdi əgdülmix aydī ạlig
yətürdi bu ixkə tükəl əg bilik

3026 əlügli kixikə nəgü bar aḍīn
məgər əḍgü atī yorīsa kạḍin

3027 bu dunya tiləsə üləgü kümüx
ḳalī 'uḳbi ḳolsa bu ol ḥəm yulux

3028 bu altun kümüxüg ülə ay ạlig
ḳayu ạl tiləsə yətilgəy əlig

3029 nəgü tạr əxitgil bəgü bəg tili
bu bəglik ixiṇə ol urmīx ulī

C174
3030 üləgü nəṇ ər tutoɣu bəglər ḳalīn
ḳaqan ḳolsa tutoɣay yaoɣīsī ạlin

3031 həzinə nərək kəp ər at qoḳ kərək
bəgi bay kərəksiz boḍun toḳ kərək

3032 ər at bolsa bəglər ạli əksüməz
ər at bolmasa bəg ạlin kạq yạməz

3022 كىشىگە بېرۇرمەن تىلەپ ياخشى ئات،
دۇنيا ئارتسۇن، ئېتىمنى يايسۇن بايات.

3023 تىلەك شۇدۇر، ماڭا خىزمەت قىلغۇچى—
بېيىپ قالسا مەندىن كېيىن قالغۇچى.

3024 قالۇر خەلق، مەن ئاخىر كوچۇپ كېتەرمەن،
دۇنيا بىرلە ياد ئەتسە دەپ كۆتەرمەن.

ئوگدۇلمىشىنىڭ ئېلىكىگە جاۋابى

3025 جاۋابەن ئوگدۇلمىش دىدى: ئەي ئېلىگ—
بۇ ئىشقا بېرىپتۇ تولۇق ئاڭ، بىلىك.

3026 ئولۇچى كىشىگە نىمە بار بولەك،
مەگەر ياخشى نامى بولسا قالغۇدەك؟

3027 بۇ دۇنيا تىلىسە تاراتقاي كۇمۇش،
ئۇ دۇنيا ئۈچۈن ھەم شۇدۇر قۇتۇلۇش.

3028 ئۇلەشتۇر بۇ ئالتۇن-كۇمۇشنى ئېلىگ،
دىسە قايسى ئەلگە يېتىشكەي ئىلىگ.

3029 نىمە دەر، ئىشتىكىن، ئاقىل بەگ تىلى،
ئۇنىڭلە قۇرۇلمىش بۇ بەگلىك ئۇلى:

3030 كېرەك بەككە كوپ ئەر ۋە ھەم مال بېرىش،
بۇ بەككە مۇيەسسەر بولۇر ياۋ ئېلىش.

3031 غەزىنە نە لازىم، قوشۇن كوپ كېرەك،
باي ئولمىسىمۇ بەگ، خەلقى توق كېرەك.

3032 قوشۇن بولسا بەككە ئەل-يۇرت كەم ئەمەس،
قوشۇنسىز بەگ ئۇزاق ھاكىم بولالماس.

3033 ər at bolsa bəgdin səvinqlig yaruk
ḳayu ᵩl tiləsə bulur bəg anuk

3034 aḳī bolsa əlgi aẓun bəgləri
iḳigü aẓunnuṇ bu buldī təri

3035 nəgü tᵩr əxitgil biliklig tilin
saranlīḳ bilə bəg yᵩyüməz ᵩlin

3036 iki nəṇ ḳarīxtī yaḳīxmaz ḳaqar
saranḳa yaoqumaz aḳīoq bərk ḳuqar

B224
3037 sarandīn ḳaqar barqa ərdəmlig ər
aḳīḳa yumītur tilək arzu yᵩr

3038 saranlīḳ bilə boldī bəglik yaoqī
saranḳa ḳopar təgmə yᵩrdə qooqī

3039 aḍīn iki nəṇ ol bu ᵩl tutruḳī
birisi sav altun ḳīlīq bir taḳī

3040 aḳīlīḳ bilə bəkləgü ol ᵩlig
aḳīlīḳ bilə bəg bəḍür ay ᵩlig

3041 kŭr alp ər kətürsə yaxīn təg təmür
azīoqlīoq ərənlərdə təxlür tamur

3042 sav altun bilə bərtsə bəglər əlig
ḳīlīqsīz tili birlə əvrər ᵩlig

3043 bu iki bilə ᵩtgü ux bu ᵩlig
bu iki bilə ər bəḍür ay ᵩlig

3044 sav altun yazar ol tügülmix kixig
sav altun ᵩtər ol buzulmix ixig

3033 قوشۇن ئوز بېگىدىن خوش بولسا ئەگەر،
تىلەگەن ئەلنى بەگ قولغا كىرگۈزەر.

3034 جاھان بەگلىرى بولسا ئوچۇق قول—سېخى،
بولۇر ئىككى دۇنيادا تورده تېخى.

3035 نىمە دەر ئىشتىكىن، بىلىملىك سوزىن،
بېخىللىق بىلە بەگ سورالماس ئېلىن:

3036 ئىككى نەرسە زىت، بىر-بىرىدىن قاچار،
بېخىلغا باقماس ئەر، سېخىنى قۇچار.

3037 بېخىلدىن قاچارلەر پەزىلەتلىك ئەر،
سېخىگە بولۇپ جەم، تىلەككە يېتەر.

3038 بېخىللىق بۇ بەگلىككە دۇشمەن ئېرۇر،
بېخىللەرگە ھەر جايدا ئىسيان قوپۇر.

3039 ئىككى نەرسە دولەت تۇتۇش يولىدۇر،
بىرىدۇر ساپ ئالتۇن، بىرى تىغ ئېرۇر.

3040 بۇ بەگلىك سېخىلىق بىلە ساقلىنۇر،
ئەي ئېلىگ، سېخىلىقلە بەگ چوڭ بولۇر.

3041 باتۇر ئەر كوتەرسە چېقىندەك تومۇر،
غەيۇر جەڭچىلەردە ئۇزۇلۇر تومۇر.

3042 ساپ ئالتۇن بىلەن بەگ سۇنسا قولىنى،
قىلىچسىز، سوزىلە سورار ئېلىنى.

3043 بۇ ئىككى بىلەن ئەل تۇزىلۇر ھامان،
بۇ ئىككى بىلەن ئەر چوڭىيۇر، ئەي خان.

3044 تۇرۇلگەن قاۋاقنى ساپ ئالتۇن ئاچار،
ئەگەر ئىش بۇزۇلسا ساپ ئالتۇن تۇزەر.

C175

3045 ḳīlīḳ ḳayda ərsə kümüx anda ol
kümüx ḳayda ərsə ḳīlīḳ tuttī yol

3046 aya bəg kümüx saq tirilsü kəḍ ər
kümüx yïoqsa saqlur ḳīlīḳlīoq ḳur ər

3047 ḳīlīḳlīoq kür ər kər kümüxkə tutuoq
yumïtmïx sav altun ḳīlīḳḳa yuluoq

3048 saran bəg tạrər nəṇ həzinə urur
aḳī bəg ḳīlīḳ birlə artlap alur

3049 bu yaṇlïoq turur bu azun əṇdisi
saranḳa səküxi aḳī əgdisi

* * *

3050 səzin kəsti əgdülmix əpti yạrig
ạligkə du'a ḳīldī əgdi birig

ẠLIG JƏWABĪ ƏGDÜLMIXKƏ

3051 bu səzlər əxitti səvindi ạlig
du'a ḳīldī rəbḳa kətürdi əlig

B225

3052 ayur ay baoqïrsaḳ ïnanoqu iḍim
ḳatïoqlïḳ yạrində sïoqïnoqu iḍim

3053 sənïṇdə aḍïn yoḳ yələkim maṇa
küvənqim sən ək sən umïnqïm saṇa

3054 ḳayu əḍgü ḳaldī maṇa ḳīlmadïṇ
nəgü arzu ḳaldī maṇa bạrmədïṇ

3045 قىلىچ نەدە بولسا، كۈمۈش شۇندا ئول،
كۈمۈش نەدە بولسا قىلىچ تۈتتى يول.

3046 كۈمۈش چاچساڭ ئەي بەگ، يىگىت توپلىنۇر،
ئوزۇڭ يىغساڭ ئەگەر، ئەرلەر تارىلۇر.

3047 قىلىچلىق باتۇرلار كۈمۈشكە تۈتقۇن،
قىلىچقا پىدا قىل، يىغلىسا ئالتۇن.

3048 بېخىل بەگ تېرىپ مال، غەزىنە يىغار،
سېخى بەگ قىلىچ بىرلە تارتىپ ئالار.

3049 بۇ دۇنيا نىزامى شۇ ياڭلىغ ئېرۇر،
بېخىللار سوكۈلۈپ، سېخى ماختىلۇر.

* * *

3050 سوزىن كەستى ئوگدۈلمىش يەرنى ئوپۈپ،
ئېلىككە دۇئا قىلدى، ھەقنى ئوگۈپ[150].

ئېلىگىنىڭ ئوگدۈلمىشكە جاۋابى

3051 ئېلىگ ئاڭلاپ بۇنى خوشال بولدى ئول،
خۇداغا دۇئاچۇن ھەم كوتەردى قول.

3052 دىدى: ئەي رەھىملىك، ئىشەنچىم ئىگەم،
كۈن چۈشسە بېشىمغا، سىغىنچىم ئىگەم.

3053 سېنىڭدىن بولەك يوق يولەنچۈك ماڭا،
يولەنچىم بىرلا سەن، ئۈمىدىم ساڭا.

3054 نىمە ياخشىلىق بار ماڭا قىلمىدىڭ،
نىمە ئارزۇ قالدى ماڭا بەرمىدىڭ.

3055 nətəg tapnuoɣay mən bu ol qīn səzüm
aya mənü muŋsuz bu muŋluoɣ əzüm

3056 səniŋdin ḳolur mən basut küq bilə
kəni yol əzə tut məni sən yələ

3057 ḳamuoɣ əḍgülüktə taḳī artuḳī
bu əgdülmix ol əmdi kəŋlüm toḳī

3058 munī bər̥dinŋ əmdi maŋa sən ʻəṭa
ḳilur mən munīŋ xükri yüz miŋ ḳata

3059 ət əz jan yuluoɣlar mənin̥ iximə
duʻa arturur bu kəqər yaxīma

C176
3060 maŋa küq bər̥ əmdi ətəyin ḥəḳīn
səvinsü maŋa bolsu kəŋli yaḳīn

* * *

3061 yana aydī ə̣lig ay əgdülmixə
uḳuxluoɣ biliklig sə̣ni əgmixə

3062 uḳuxluoɣ tiləsə uḳux sən tükəl
biliklig tiləsə bilik sən kəmal

3063 īnanqlīoɣ baoɣīrsak pütün sən silig
kənilik bilə sən kətürdüŋ əlig

3064 tapīndīŋ aqīoɣda axundī tapuoɣ
tapuoɣ ḳalmadī sən yətürdüŋ ḳamuoɣ

3065 mənin̥din kərək əmdi əḍgü yanut
saŋa ḥəḳ ətəyin tiriglik anut

3055 نىچۈك قۇللۇق ئەيلەي، بۇدۇر چىن سوزۇم،
ئايا مەڭگۈ مۇڭسىز، بۇ مۇڭلۇق ئوزۇم.

3056 سىنىڭدىن كۈچ-قۇۋۋەت، مەدەت تىلەيمەن،
دۇرۇس يولغا باشلا مېنى يولەپ سەن.

3057 پۈتۈن ياخشىلىقتىن تېخى ئارتۇغى،
ئوگدۇلمىش ئېرۇر ئەمدى كوڭلۇم توقى.

3058 مۇنى قىلدىڭ ئەمدى ماڭا سەن ئاتا،
قىلۇرمەن بۇڭا شۈكرە يۈزمىڭ قاتا.

3059 ئىشىمغا تېنى ھەم جېنىنى بېرۇر،
تۈگەر ئومرۇم ئۈچۈن دۇئا ئارتتۇرۇر.

3060 ماڭا كۈچ بەر ئەمدى ئوتەي مەن ھەققىن،
سويۇنسۇن ماڭا كوڭلى بولسۇن يېقىن.

* * *

3061 ئايا ئوگدۇلمىشىم دىدى بۇ ئېلىگ،
سېنى ماختار ئەقىللىق ھەم ئىلىملىك.

3062 ئەقىللىقنى دىسە، سەن ئەقىلدە تولۇق،
ئىلىملىكنى دىسە، سەن ئىلىمدە ئۈلۈق.

3063 ئوزۇڭسەن ئىشەنچلىك، كويۇمچان سىلىق،
ھەر ئىشتا نامايەن دۇرۇس، ئۈز قىلىق.

3064 ئوشۇق بولدى ئېھسانىمدىن خىزمىتىڭ،
نە خىزمەت قالدى سەن ئۈنى قىلمىدىڭ.

3065 كېرەك قىلماغىم ساڭا ياخشى جاۋاپ،
ساڭا ھەق ئوتەي، ئوت چىرايلىق ياشاپ.

3066 nətəg kim səvindi sənindin kənül
bayat bərsü andaoɣ səvinq ay ooɣul

* * *

B226
3067 səzüg kəsti əlig sərindi turu
yər əpti tapuoɣqïsï qoptï ərü

3068 turup qïqtï andïn səvinqlig bolup
atïn mindi kəldi əvinə turup

3069 qïyïqsïz qəqə tanda qïldï tapuoɣ
yaradï tapuoɣ aqtï dəwlət qapuoɣ

3070 tirildi əgi həm qoyuldï bilik
bolu bərdi əvrən uzadï əlig

3071 nəgü tər əxitgil qutï bəlgülüg
qatï birlə əldə qavïqmïx külüg

3072 kimin birlə dəwlət yaraxsa kəlip
baxïn kəkkə təgrür yoqaru qïlïp

3073 kəlü bərsə dəwlət yumïtsa bu nən
kixi kənli tirlür bolur qïzoɣu ən

C177
3074 munar mənzətü aydï kəkqin sana
bu səz yaqxï tïnla ay ərsig tona

3075 kimin bolsa dəwlət uzadï əlig
qamuoɣ tətrüsi on səzi əg bilik

3076 azun fəyləsüfï nəni bolmasa
nəqə tïldam ərsə kixədi tilig

3066 نىچۈككىم سويۈندى سېنىڭدىن كۆڭۈل،
خۇدا بەرسۇن ئانداغ سويۈنچ ئەي ئوغۇل.

* * *

3067 سوزىن كەستى خان، تۈردى خىيال سۈرە،
ئوپۇپ يەرنى خىزمەتچى قوپتى ئورە.

3068 يېنىپ چىقتى ئۈندىن سويۈنچلۈك بولۇپ،
مىنىپ ئېتىنى كەلدى ئويگە يۈرۈپ.

3069 ئېغىشماي كېچە-كۈندۈز قىلدى خىزمەت،
ياراپ ئىش، ئىشىك ئاچتى بەختۈ-دەۋلەت.

3070 ئېشىپ ئەقلى، ئىلمى چوڭقۇرلاپ هامان،
ئۈزاردى قولى، يار بولغاچقا زامان.

3071 ئىشتىكىن، نەدەر بەختى تولغان كىشى،
بەخىت بىرلە ئەلدە ئاتانغان كىشى:

3072 بۇ دەۋلەت، ئۇ، كىملە ياراشسا كېلىپ،
بېشىن كوككە كوتەرۈر يۈقۈرى قىلىپ.

3073 كېلىۋەرسە دەۋلەت، يىغىلسا مېلى،
قىزارۇر ئوڭى هەم ئاچىلۇر دىلى.

3074 مۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى بىر ئاقساقال،
ئەي باتۇر يىگىت سەن ياخشى ئاڭلىۋال:

3075 بۇ بەخت كىمدە بولسا ئۈزارۇر قولى،
بولۇر تەتۈرى ئوڭ، بىلىم، ئاڭ، تىلى.

3076 جاهان پەيلاسوپى بولمىسا مېلى،
نىچە بولسا سوزمەن، كىكەچتۇر تىلى.

3077 bu yaŋlïoɣ turur bu azun əŋdüsi
yayïoɣ dunya dəwlət qavïḳar küsi

3078 yavuzḳa yüz ursa yüzi suvlanur
kiqigkə kəz aqsa bəḍüklük bulur

3079 təgir ərsə kimkə bu dəwlət kəlip
tüzər iq taxïnï bu barqa əṭip

3080 ḳalï kəlsə kəldrür ḳamuoɣ arzular
azunda qavïḳar atï bəlgürər

3081 ḳalï barsa əṭltür bu kəldürmixin
yaoɣïz yəṭrkə ildrür kətürmix baxïn

B227
3082 aya əg kəŋüllüg uḳuxluoɣ oḍuoɣ
ayï səvmə dunya toḳïoɣay yoḍuoɣ

3083 nərək bu ḳaraŋḳu tünərig orun
süzüg məŋü əṭlkə axunoɣïl burun

3084 tünək ol bu dunya kətürgil kəŋül
əḍiz ordu əṭl ḳol sən amrul amul

3085 nəgü təṭr əxitgil ay kəŋli süzüg
ḳamuoɣ ix iqində ay kəŋli tüzüg

3086 ay ḥimmət iḍisi azun ḳol talu
talu ḳoldaqï ər ḳutï top tolu

3087 kəqər dunya ḳoḍoɣïl tilə ʻuḳbini
ḳoḍu bəṭrməsə dunya ḳoḍoɣay səṭni

3088 jəfaqï bu dunya jəfa ḳïl aŋar
jəfa ḳïlsa ətrü yaraxur saŋar

3077 جاهان قانۇنىكىم شۇ ياڭلىغ ئېرۇر،
ۋاپاسىز جاهان، دەۋلەت ئاتى شۇدۇر.

3078 يامانغا يۇزلەنسە، ئۇ يۇزلۇك بولۇر،
كىچىككە كوز ئاچسا بۇيۇكلۇك تاپۇر.

3079 بۇ دەۋلەت كېلىپ كىمگە قونسا ئەگەر،
بىزەپ ئىچ-تېشىن هەر ئىشنى تۇزەر.

3080 ئۇ كەلسە جىمىكى تىلەكلەر كېلۇر،
ئاتانىپ جاهاندا ئاتى يېيىلۇر.

3081 ئۇ كەتسە، جىمىكى بەرگىنىن ئالۇر،
قارا يەرگە ئۇستۇن بېشىڭنى تىقۇر.

3082 ئەي ئاقىل، كوڭۇللۇك، ئويغاق، ئاڭلىق ئەر،
بۇ دۇنيانى سويمە، بالاسى تېگەر.

3083 نە لازىم قاراڭغۇ بۇ زۇلمەت ئورۇن،
يورۇق مەڭگۇ يۇرتقا هازىرلان بۇرۇن.

3084 بۇ دۇنيا بىر زىندان، كوڭۇل قويما هىچ،
ئىگىز ئوردا، يۇرت تاپ، سەن بولغىن تىنچ.

3085 نىمە دەر ئىشتىكىن ئۇ كوڭلى سۇزۇك،
پۇتۇن ئىش ئىچىدە ئۇ كوڭلى تۇزۇك:

3086 ئەي هىممەت ئىگەسى ئىستە ئۇز جاهان،
گۇزەللىك ئىستەۋچى بەختلىك هامان.

3087 تىلە ئاخىرەتنى قوي بۇ پانىنى،[151]
ئەگەر قويمساڭ سەن، ئۇ قويغاي سېنى.

3088 بۇ دۇنيا جاپاكار، جاپا قىل ئاڭا،
جاپا قانچە قىلساڭ باقار ئۇ ساڭا.

3089 aya yolda azmïx baxï təzginük
ayï səvmə dunyaoq tüpi ol üyük

C178
3090 üyükkə kirigli üyüldi koḍï
ərü kəlmədi ol səvinq bulmadï

3091 ərü tartoqïl əzni üyüktin qutul
əzün qullukïn sən tapuoq birlə yul

3092 yana yanoqïl əmdi tilək bərgə əz
tilin əvrə yandur turu qaldï səż

* * *

3093 kənül tüzdi əlig kər anda naru
boḍunqa bərü turdï əḍgü tərü

3094 boḍun inqkə təgdi turuq səmridi
səvəri bəḍüdi yaoqï yavrïdï

3095 kəqürdi küvənqin səvinqin küni
azunqa yaḍïldï atï qav üni

3096 tirildi bir anqa yorïdï bu yan
bəri toqlï birlə qozï boldï tən

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

B228
3097 əlig bir kün oldrup kər əgdülmixig
oqïdï ayïttï kəqər kün ixig

3089 ئایا یولدىن ئازغان، بېشى ئاينىغان،
ئۇنى سويمە، ئاستى پاتقاقلىق يامان.

3090 پاتقاققا كىرگەنچە، تۇۋۇگە پاتار،
چىقالماس ئۇنىڭدىن، نە خوشلۇق تاپار؟

3091 ئوزۇڭنى تارت ئاندىن—پاتقاقتىن قۇتۇل،
ئىبادەت بىرلە قۇللۇق قىلغۇچى بول.

3092 يەنە توۋبە بىرلە ھەققە يونەلت يۈز،
تىلىڭنى بۇرا سەن، تۇگەپ قالدى سوز.

* * *

3093 تۇزەپ كوڭلىن ئېلىگ شۇنىڭدىن بۇيان،
يۇرۇتتى ئەلگە ياخشى قانۇن ھامان.

3094 خەلق تاپتى راھەت، ئورۇق سەمرىدى،
بېيىپ دوستى، دۇشمەن كۇچى كەملىدى.

3095 سويۇنچ ھەم قۇۋانچ ئىچرە ئوتتى كۇنى،
جاھانغا يېيىلدى ئېتى ھەم ئۇنى.

3096 ياشادى ئۇ بىر چاغ شۇ خىلدا يۇرۇپ،
قوزا-توقلى بىرلە بورى تەڭ بولۇپ.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

3097 قىچقارتىپ ئوگدۇلمىشنى ئېلىگ بىر كۇنى،
سورادى كەچۇرمىش كۇنۇ-ئىشنى.

3098 nəgü təg kəqər kün ay əgdülmix ay
qïoqaymu təlim boldï əldə ya bay

3099 əl iqrə nəgü bar yaraoqsïz yavuz
boḍun ḥali aqoqïl maṇa ərtmə səz

3100 boḍun tillərində nəgü səz yorïr
səküxmü təlimrək ya əgdi kəlir

3101 münümmü əküxrək azu ərdəmim
ayu bər maṇa sən kïlayïn əmim

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

3102 yanut bərdi əgdülmix aydï əlig
tilək kəldi tuttï təgürdi əlig

3103 əlig dəwlətində ətildi azun
sakïnq kïsoqa boldï səvinqlər uzun

C179
3104 bayudï boḍun inqkə təgdi yatur
ulux kənd bəzəndi kəṇül yəlkütür

3105 ərəz birlə ərtər boḍun künləri
səvinqin kəqər kər pütün tünləri

3106 tilin səzlədi barqa əḍgü šəna
du'a birlə tïnmaz tïnïoqlï tïna

3107 tərü suv təg ol küq kər ot təg yoḍuoq
süzüg suv akïttïṇ uḍïttï otuoq

3098 نىچۈكرەك كېچەر ئەي ئوگدۈلمش كۈن-ئاي،
بۇ يۇرتتا پەقىر كوپمۇ ۋە ياكى باي؟

3099 ئەل ئىچرە يامانلىق، يارامسز نە بار؟
خەلق ھالىنى ئېيت، يوشۇرما زىنھار!

3100 خەلقنىڭ تىلىدە نىمە سوز يۇرۇر،
سوكۈش كوپمۇ ياكى ماختاش كوپ ئېرۇر؟

3101 قۇسۇرۇم تولامۇ، يا پەزلىم مېنىڭ،
دىگىن چارەسىنى، قىلايمەن ئۇنىڭ.

ئوگدۈلمشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

3102 جاۋابەن ئوگدۈلمش دىدىكى: ئەي خان،
تىلەككە ئېرىشتى ئەل-يۇرت بۇ زامان.

3103 ئېلىگ سايىسىدا تۇزەلدى ئاجۇن،
غەم-ئەندىش قىسقاردى، خوشاللىق ئۇزۇن.

3104 بېيىپ ئەل، ئاسايىش بىلە تېچ ياتۇر،
شەھەر-كەنت بىزەندى كوڭۈل شاتلىنۇر.

3105 ھوزۇردا ئوتەر بۇ خەلق كۈنلىرى،
سويۇنچتە كېچەر، كور، پۇتۇن تۈنلىرى.

3106 جىمىكى تىلى بار ئوقۇيدۇ سانا،
تىنارلىق ئالار تىن دۇئالە ساڭا.

3107 قانۇن—سۇ كەبىدۇر، زۇلۇم—ئوت، بەلا،
ئېقىتتىڭ سۇزۇك سۇ، ئوچتى ئوت مانا.

B229

3108 tərü tüz yorïttïŋ əṭildi azun
kim ərsə küqək əṭdə kərməz kəzün

3109 ay əṭlig üq ixtin təgir küq basïnq
biri bəg usal bolsa təgsə ərinq

3110 ikinqi basïnqaḳ boḍun baxlar ər
üqünqi suḳ ərsə boḍun baoɣrï yər

3111 səninḍə yoḳ əmdi bu üqtə biri
ḳayudïn təgir əṭkə küqkəy əri

3112 ay əḍgü tərülüg arïoɣ bəg silig
bayat bərdi ərdəm sana əg bilik

3113 əzüŋ buldï təwfiḳ ḳamuoɣ əḍgükə
boḍun toḍtï pütti yəgü kəḍgükə

3114 xükür ḳïl bayatḳa tapuoɣ ḳïl səvin
ərəz ḳïl bir anqa sən inqin avïn

3115 taxïrtïn nəgü tuxsa yanluḳ yazuḳ
munu mən yügürdəqi ḳul mən anuḳ

* * *

3116 xükür ḳildï artuḳ səvindi əṭlig
ŝəna ḳildï rəbḳa kətürdi əlig

3117 ayur ay baoɣïrsaḳ iḍim sən uluoɣ
aoɣïr ḳildïŋ əṭdə bu yunqïoɣ ḳuluoɣ

3118 təgürdüŋ maŋa sən ḳamuoɣ əḍgülük
munïŋ xükri boynum əzə boldï yük

3108 هەق قانۇن يۇرگۇزدۇڭ، تۇزەلدى جاهان،
زۇلۇم كورمەس ئەلدە هىچكىم بۇ زامان.

3109 ئېلىگ، ئۇچ ئىش بىلەن زۇلۇم تۇغۇلار:
بىرى، بەگ غاپىل ئولسا ئاپەت ياغار.

3110 ئىككىنچى، بوش ئولسا ئەلنى باشلار ئەر،
ئۇچىنچى، ئاچكوزلۇك، خەلق باغرىن يەر.

3111 سىنىڭدە يوق ئولغاچ بۇنىڭ هىچبىرى،
تېگۇر نەدىن ئەلگە زورلۇق ئەرلىرى.

3112 ئەي ئادىل، ئېرىغ-پاك، مۇلايىم بېگىم،
ساڭا هەق بەردى ئاڭ، پەزىلەت بىلىم.

3113 سەن تەۋپىق تېپىپ بۇ ياخشىلىق ئۇچۇن،
ئەل قارنى تويۇپ، بولدى ئېگنى پۇتۇن.

3114 شۇكۇر قىل خۇداغا، تېۋىن هەم سويۇن،
هوزۇر قىل بىر ئاز سەن، راهەتتە ئاۋۇن.

3115 نىچۇك ئەيپ-خاتالىق كورۇلسە سىرتتا،
مانا مەن خىزمەتچى قۇلۇڭ بار شۇندا.

* * *

3116 شۇكۇر قىلدى ئېلىگ تولا سويۇنۇپ،
خۇداغا سانا ئېيتتى قول كوتۇرۇپ.

3117 دىدى: ئەي رەهىملىك، ئۇلۇغ بىر ئىگەم،
بۇ ئاجىز قۇلۇڭنى قىلىپ مۇهتەرەم،

3118 نەسىپ قىلدىڭ ماڭا پۇتۇن ئەزگۇلۇك،
بۇنىڭ شۇكرى بوينۇم ئۇزە بولدى يۇك.

C180
3119 bu xükruoɣ ḳaḳan ḳiloɣa ەzüm yەtە
munïŋ xükri mەndin saŋa sەn ەtە

ەLIG SUALI ەGDÜLMIXKە

3120 yana aydï ەlig ay ەgdülmixim
bayat fەẓlï ەrdi sەni bulmïxïm

B230
3121 sەbەb sەn sەn ەmdi ḳamuoɣ ەḍgükە
küqüg tïḍoɣuḳa ḥەm tەrü bەrgükە

3122 bayat bەrdi ەmdi ḳamuoɣ ەḍgülük
sەni bەrdi artuḳ aḍïn on ülük

3123 nەqە bەg ḳatïoɣlansa yalnuz ەzün
bolu bەrmەsە ḳul ەtümەz uzun

3124 bەg iqtin bolur kەrgü taxtïn kەzi
baoɣïrsaḳ ḳulï ol kەzi ḥەm sەzi

3125 kەzüm sەn tilim sەn ەlim sەn maŋa
anïn ەḍgü boldï atïm ay toŋa

3126 nەgü tەr ەxit ەmdi haḳan tili
azun baxlamïx pütrü basmïx ەli

3127 baoɣïrsaḳ ḳuluoɣ bolsa bەglەr tilەp
anï tutoɣu altun kümüxkە ḳalap

3128 kەni qïn kixi bulsa bەglەr pütün
ەzi inqkە tەgdi tirildi ḳutun

3129 tapuoɣqï talusï baoɣïrsaḳ bolur
baoɣïrsaḳ tapuoɣqïoɣ tilەp kim bulur

3119 قاچانمۇ ئوتەرمەن بۇ شۇكرىك سېنىڭ،
مېنىڭ شۇكرىمنى سەن ئوتەرسەن ئوزۇڭ.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

3120 يەنە ئېيتتى ئېلىگ: ئەي ئوگدۇلمىشىم،
خۇدا پەزلى ئەردى سېنى تاپمىشىم.

3121 سەۋەپ بولدۇڭ پۇتۇن بۇ ياخشىلىققا،
زۇلۇمنى توگەتىپ، قانۇن قۇرۇشقا.

3122 خۇدا بەردى كوپ ياخشىلىقلار مانا،
سېنى بەردى ئون ھەسسە ئارتۇق يانا.

3123 ھەرقانچە تىرىشسۇن بەگ يالغۇز، بىراق،
قۇل يارىمم بەرمىسە، ياشالماس ئۇزاق.

3124 بەگ ئىچتىن كۇزەتۇر، سىرتتىكى كوزى—
كويۇمچان قۇلىدۇر، كوزى ھەم سوزى.

3125 كوزۇم سەن، تىلىم سەن، قولۇم سەن ماڭا،
ئېتىم ياخشى بولدى، ئەي باتۇر شۇڭا.

3126 ئىشتىكىن، نىمە دەيدۇ ئەمدى خاقان،
ئېلىپ ئەل قولىغا، جاھان سورىغان:

3127 بېگى تاپسا سادىق قۇلىنى تىلەپ،
ئۇنى تۇتسۇن ئالتۇن-كۇمۇشكە كومەپ.

3128 ئىشەنچلىك، دۇرۇس، چىن كىشى تاپسا خان،
ھوزۇر-بەخت ئىچىدە ياشار ئۇ ھامان.

3129 خىل ئولسا خىزمەتچى كويۇمچان بولۇر،
كويۇمچان خىزمەتچى كىشىن كىم تاپۇر؟

3130 baoqïrsak yok ərsə azunda talu
kixilik kaqan turoqay ərdi tolu

3131 əsirkər mən əmdi ay egdülmixə
bir ek sən atanďïn mana kalmïxa

3132 takï bir bar ərsə səni təg aďïn
uďa bərgəy ərdi ker endün kəďin

3133 bir ek sən mana ker ay kïlkï keni
səni ez yitürsə aďïn bir kanï

C181
3134 bu yalnuzlukunka ezüm əymənür
takï bir əx ərsə sana ay unur

3135 sana təgməgəy ərdi əmgək ekük
mana ma du'a təggəy ərdi ülük

B231
3136 tilə barmu kergil kadaxlar ara
sana uďoqu təg bir ayïtoqïl kerə

EGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

3137 yanut bərdi egdülmix aydï əlig
əsən bolsu ixkə yətil gəy əlig

3138 ərəzlənsü əlig tuqï inqrünü
tilək arzu kəlsü ezi tïnqrunu

3139 mənin əmgərimkə əlig altunï
aqïr kïlmasu kənli tutsu kəni

3140 mana təgsə əmgək ərəz mə təgir
ərəz birlə əmgək yanaxu yorïr

3130 جاهاندا یوق ئەرسە بۇ خىل كويۇمچان،
كامالغا ئېرىشكەي كىشىلىك قاچان؟

3131 ئوگدۇلمىش، مەن ئەمدى تەئەسسۇپتە مەن،
قېلىپ سەن ئاتاڭدىن ماڭا بىرلا سەن.

3132 يەنە بولسا ئەردى سېنىڭدىن بىرى،
بۇ يولدىن ماڭاردى كېيىن-ئىلگىرى.

3133 ئەي خۇلقى ئۇز، ئاران تاپقانتىم سېنى،
يۇتۇرسەم سېنى مەن ئوزگىسى قېنى؟

3134 مېنى ئەنسىرەتتى بۇ يالغۇزلىغىڭ،
يەنە بولسا كاشكى، بولەك ھەمرىيىڭ.

3135 تولا بولماس ئەردى جاپالىق ساڭا،
دۇئادىن تېگۇردى ئۇلۇش ھەم ماڭا.

3136 كور، بارمۇ، سەن ئىستە قېرىنداش ئارا،
يولۇڭدىن ماڭارلىق مۇناسىپ ساڭا؟

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

3137 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش، ئېيتتى: ئېلىگ،
ئىسەن بولسا يەتكەي بۇ ئىشقا ئىلىگ.

3138 ھەمشە يار ئولسۇن ھوزۇر ئېلىككە،
ئاسايىش ئىچىدە يېتىپ تىلەككە.

3139 مېنىڭ ئەمگىگىمنى خان ئالىلىرى—
قەدىرلىمىسۇن، بولسۇن تىنچ دىللىرى.

3140 ماڭا يەتسە زەخمەت، ھوزۇرمۇ تېگۇر،
ھوزۇر بىرلە زەخمەتكى، يانداش يۇرۇر.

3141 ḳalï ạl ixiṇə tusulǫu kixi
tilər ərsə ạlig boḍun ạl baxï

3142 nəgü tạr əxitgil ay ạlqi bəgü
bəgüləp ḳïlur ạlqi kündə əgü

3143 əküx bolsa ạlkə basutqï tilə
ạl ạtlür bəḍük bəg yatïp yạr külə

3144 təlim bolsa ạldə tusulur tətik
bəgig inqkə təgrür ḳïlur bu ạtik

3145 yoḳ ərməs ḳadaxlar ara bar mənin
bu yaṇlïoǫ kixi bilki artuḳ anïṇ

3146 ḳamuoǫ ərdəmi bar saḳïnuḳ oḍuoǫ
ḳayu ixkə təgsə boḍur tü boḍuoǫ

3147 ḳïlïnqï kəni atï oḍoǫurmïx ol
ḳamuoǫ əḍgülükkə əlig urmïx ol

3148 wəlikin əvürdi bu dunyada yüz
turup taoǫḳa kirdi kəṇül ḳïldï tüz

B232 C182
3149 bayat tapoǫï birlə əzin əmgətür
tapuoǫ birlə yazuḳ igin əmlətür

3150 mənində yüz üstəṇ anïṇ ərdəmi
boḍunda talusï kixi kəḍrümi

3151 mạni birlə bolsa mənin ol ḳadax
ḳamuoǫ ixkə boloǫay anïṇ bilki bax

3152 ạlig altunï tïnoǫa kəṇli pütüp
səvinqin tirilgəy azunuoǫ tutup

3141 تىلەسە ئېلىنگ بىر ياراملىق كىشى،
كىشىكىم، ئەل ئىچرە خەلقىنىڭ بېشى.

3142 نىمە دەر، ئىشتىكىن، بىر دانا كىشى،
كۆنىدە ئەقىل-ئاڭ بېرىشتۇر ئىشى:

3143 يارەمچى كوپ ئولسا، تىلە كوپ دىمەي،
بۇيۇك بەگ تۇزەپ ئەل، ياتار غەم يىمەي.

3144 ياراملىق تىتىكلەر كوپ ئولسا ئەلدە،
تاپۇر بەگ ئاسايىش ئىشلار ئەمەلدە.

3145 يوق ئەرمەس قېرىنداش ئارا مۇنداق ئەر،
ئىلىمدە مىنىڭدىن ئوشۇقتۇر مەگەر.

3146 ئوزى تەقۋا ۋە ئويغاق، خىسلىتى كوپ،
نىچۇك ئىشنى قىلسا، گۇل كەلتۇرەر خوپ.

3147 ئودغۇرمىش ئېتىدۇر، دۇرۇستۇر خۇيى،
پۇتۇن ياخشىلىققا بېرىلمىش قولى.

3148 ۋە ليكىن ئوروپ ئۇ بۇ دۇنيادىن يۇز،
چىقىپ ئالدى تاققا، كوڭۈل قىلدى توز[152].

3149 ئىبادەت بىلەن ئۇ ئوزىن ئەمگىتۇر،
تائەتتە گۇنا-كېسىلىن ئەملىتۇر.

3150 ئۇنىڭ پەزلى مەندىن يۇز ھەسسە ئوشۇق،
كىشىلەر خىلىدۇر، گويا مىسلى يوق.

3151 مىنىڭلە بىر ئولسا ئاشۇ قېرىنداش،
پۇتۇن ئىشقا ئىلمى بولار ئىدى باش.

3152 خان ھەزرەتلىرى كوڭلى تىنغاي پۇتۇپ،
سويۇنچىتە ياشاغاي جاھاننى تۇتۇپ.

ƣLIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

3153 ƣlig aydï arzum tiləkim bu ol
anï bulsa ətrü tayanoɣay kəŋül

3154 nəgü təg ḳïlur sən bu ixkə ƣtik
maŋa yaḳru bƣr sən anï ay tətik

3155 nəgü təg oḳïlïm anï ay bərü
kimi ïḍsa boloɣay oḳïtqï naru

3156 bitikmü kərək ya səz ïḍsa tilin
yaraoɣï nəgü təg sən andaoɣ ḳïlïn

ƟGDÜLMIX JƏWAƢBÏ ƣLIGKƏ

3157 yanut bƣrdi əgdülmix aydï bu səz
ayïtmïxḳa ƣlig jəwab ḳïldï əz

3158 ḳadaxïm barïnï ətündi əzüm
kəlirmü ya kəlməz aqïlmaz səzüm

3159 ḳalï kəlsə əḍgü aoɣïrladï səz
apaŋ kəlməsə boloɣa yarlïoɣ uquz

3160 sïrïloɣaymu ərki ƣlig altunï
iləngəymü ərki maŋa ol kəni

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

3153 ئېلىگ ئېيتتى: ئارزۇ-تىلەك ئىدى شول،
ئۇنى تاپسام ئەردى تايانسا كوڭۈل.

3154 نە چارە قىلۇرسەن، بۇ ئىشقا دىگىل،
ئۇنى ئەپكېلىشكە چوقۇم، ئەي دېدىل.

3155 ئۇ زاتنى نىمە يول بىلەن چاقىراي،
بۇ دەۋەتكە كىمنى ئاڭا ماڭدۇراي؟

3156 سوز ئېيتماق كېرەكمۇ، يا نامە يازماق؟
مۇناسىپ قايسىسى، سەن ئىشلە شۇنداق.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

3157 ئوگدۇلمىش جاۋابى بۇدۇركى سوزى:
ئېلىگ ئېيتتى سوئالغا جاۋاپنى ئوزى.

3158 قېرىنداش بارلىغىن مەن ئېيتتىم ئوزۇم،
كېلەرمۇ يا كەلمەس، بۇڭا يوق سوزۇم.

3159 ئەگەر كەلسە ياخشى، بېرىپ ئېتىۋار،
ئەگەر كەلمىسە، يارلىق ئولغاي ئۇ خار.

3160 قالارمۇ چېكىپ خان جاناپ رەنجىنى،
ئەيىپلەپ قويارمۇ، ئۇ توز ئەر مېنى؟

ƣLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

3161 ƣlig aydï mən səz ayïttïm saŋa
sən əz bilmixiŋ səzni aydïŋ maŋa

B233
3162 oḳï kəlsə kəlgəy ḳalï kəlməsə
nəgükə iləngü səzüm tutmasa

3163 sən əgdüŋ anïŋ türlüg ərdəmlərin
ol ərdəm üqün mən tilər mən ərin

3164 biliklig uḳuxluoɣ tƣdükün üqün
anï arzuladïm ḥəwaḳa əqün

C183
3165 biliklig uḳuxluoɣ kixi ol kixi
anïŋda naru barqa yïlḳï tuxï

3166 biliklig uḳuxluoɣ bilir bilsə ix
biliklig uḳuxluoɣ ḳïlur ḳïlsa ix

3167 muŋar mənzər əmdi bu səz bəlgülüg
əxitgil munï sən ay ərsig külüg

3168 bilik birlə yazlur ḳamuoɣ tərs tügün
bilik bil uḳux uḳ tirilgil əgün

3169 bilik ixkə tutoɣïl taḳï til kəni
taḳï əgrənü tur usanma bu kün

3170 maŋa yalŋuz ərməz anïŋdïn asïoɣ
saŋa ma ḳadaxtïn asïoɣ ḥəm tatïoɣ

3171 ḳadaxlïoɣ bolur sən kərək bu ḳadax
ḳadax bolmasa tutoɣu ərkə adax

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

3161 ئېلىگ ئېيتتى: سوزنى قىلدىم مەن ساڭا،
ئوزەڭ بىلگىنىڭنى دىدىڭ سەن ماڭا.

3162 قىچار، كەلسە كېلۋر، ئەگەر كەلمىسە—
نىمە ئەيپ سېنىڭدە، ئۇ ئىشتىمىسە؟

3163 تولا ماختىدىڭ سەن ئۇنىڭ پەزلىنى،
شۇ پەزلى ئۇچۇن قىچقىرۇرمەن ئۇنى.

3164 بىلىملىك، ئەقىللىق، ھەۋەس دۇشمىنى—
دىگەچ سەن، تىلەدىم ئارزۇلاپ ئۇنى.

3165 بىلىملىك، ئەقىللىق كىشىدۇر كىشى،
ئۇنىڭدىن بولەكلەر يىلقا تەڭتۇشى.

3166 ئىش بىلسە بىلىملىك، ئەقىللىق بىلۋر،
ئىش قىلسا، بىلىملىك، ئەقىللىق قىلۋر.

3167 بىر سوز بەلگۈلۈككىم، بۇڭا ئوخشىشار،
بۇنى سەن ئىشتىكىن ئايا نامدار:

3168 بىلىمىلە يېشىلگەي پۇتۇن تەس تۇگۇن،
بىلىم بىل، ئەقىل ئۇق، ئاڭلىق ياشىغىن.

3169 بىلىم بىرلە ئىش قىل، تىلىڭ توغرا تۇت،
ئۇگەن سەن، بىكارغا ئوتمىسۇن بۇ كۇن.

3170 ئۇنىڭ نەپىنى يالغۇز ئەمەستۇر ماڭا،
قاياشتىن نەپ-لەززەت تېگەر ھەم ساڭا.

3171 قاياشلىق بولۇشقا كېرەكتۇر قاياش،
قاياش بولمىسا گەر تۇتقۇلۇق ئاداش.

3172 ə̣ḍi yaḳxï aymïx kər ə̣lqi baxï
ḳamuoɣda küqi bək ḳadaxlïoɣ kixi

3173 ḳadaxlïoɣ kixi küsi qavï bəḍük
adaxlïoɣ kixi atï savï bəḍük

3174 ḳadaxïṇ yoḳ ərsə yorï tuṭ adax
adax əḍgü bolsa bu boldï ḳadax

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ Ə̣LIGKƏ

B234
3175 yanut bə̣rdi əgdülmix ə̣lig ḳutï
anï qïn tiləsə ə̣təyin otï

3176 ə̣lig yarlïḳasa barayïn əzüm
oḳïyïn anï mən aqayïn səzüm

3177 tilin səzləyin mən tükəl türlügün
bilikdin uḳuxtïn səz əḍrüp əgün

3178 ə̣lig mə bitisü əz əlgin bitik
oḳïsu ə̣lig yarlïoɣïn ol tətik

C184
3179 maṇa pütsü mə̣ndin tə̣yü̇ bilməsü
yə̣mə yarlïoɣ əxtip kə̣tə turmasu

3180 nəqə mə əzüm səzləsə səz tilin
ə̣lig yarlïoɣï bu bitïk səz aḍïn

3181 nəgü tə̣r əxitgil ay əşlï aoɣï
ḳara kəṇlin avlar bəgi yarlïoɣï

3182 taḳï yaḳxï aymïx biliklig əzi
tügülmix kəṇülni yazar bəg səzi

3172 تولا یاخشی دەپتۇ بۇ ئەللەر بېشى،
بولۇر ھەممىدىن زور قاياشلىق كشى:

3173 قاياشلىق كشىنىڭ شان-شوھرىتى چوڭ،
ئاداشلىق كشىنىڭ سوزى، ئېتى چوڭ.

3174 قاياشىڭ يوق ئولسا، بېرىپ تۇت ئاداش،
ئاداش ياخشى بولسا، بولۇر ئۇ قاياش.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

3175 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش، ئېيتتى: ئەي خان،
قىلاي چارەسىن چىن ئىستىسەڭ بۇئان.

3176 ئېلىگ قىلسا يارلىق بارايمەن ئوزۇم،
ئۇنى دەۋەت بىلەن ئاچايىن سوزۇم.

3177 تىلىم بىرلە تۇرلۇك-تۇمەن سوز قىلاي،
بىلىملە ئەقىلنى مەن ئىشقا سالاي.

3178 ئېلىگ ئوز قولىلە ھەم نامە يازسۇن،
ئېلىگ يارلىغىنى ئۇ زات ئوقىسۇن.

3179 ئىشەنسۇن ماڭا ھەم مەندىن كورمىسۇن،
يەنە يارلىق ئاڭلاپ، كېتىپ قالمىسۇن.

3180 ئوزەمغۇ قىلۇرمەن سوزۇم ھەر نىچە،
ئېلىگ يارلىغى—خەت بولۇر ئوزگىچە.

3181 نىمە دەر ئىشتىكىن، تىگى پاك ئاغى[153]:
ئاۋام كوڭلىن ئاۋلار بېگى يارلىغى.

3182 ئەجەپ ياخشى دەپتۇ بىلىملىك ئوزى:
چىگىلگەن كوڭۇلنى ئاچار بەگ سوزى.

3183 isig səzləsə ḳulḳa bəglər tilin
unïtmaz anï ḳul tirilsə yïlïn

3184 ḳalï bəg tili yumxaḳ ərsə süqig
anï səvdi boḍnï uluoɣ tut kiqig

ƏLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

3185 əlig aydï əmdi bu ərsə yaraoɣ
bitiyin bitikim aṇar bolsu aoɣ

3186 saṇa ɓaroɣu ərsə ətingil ətik
munu mən əzümdin bitiyin bitik

3183 ئىسىق سوز قىلسا قۇلغا بەگنىڭ تىلى،
ئۇنۇتماس ئۇنى قۇل ئوز ئومرى بويى.

3184 ئەگەر بەگ تىلى بولسا يۇمشاق، چۈچۈك،
سويەر ئۇنى خەلقى ئۇلۇغ ھەم كىچىك.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمشكە جاۋابى

3185 ئېلىگ ئېيتتى: تەدبىر گەر ئولسا شۇنداق،
يازاي مەكتۇپ ئاڭا بۇ ئولسۇن تۇزاق.

3186 بىرىش لازىم ئولسا، سەن راسلان ئاڭا،
ئوزۇممۇ يازاي مەن بىر مەكتۇپ يانا.

39

KÜN TOƣDÏ ƏLIG OḌƣURMÏXḲA BITIK BITIP ÏḌMÏXÏN AYUR

B235

3187 dəwat ḳoldï kaƣïd bitildi bitik
bitik birlə ƣtti ixiṇə ƣtik

3188 bayat atï birlə səzüg baxladï
tərütgən igiḍgən kəqürgən tạdi

3189 ayur mən bitidim bayatïm atï
bu at ol ḳamuƣ türlüg igkə otï

3190 əküx əgdi artuḳ təlim miṇ ŝəna
ḳïlur mən bayatḳa aṇar yoḳ fəna

3191 tilədi tərütti ḳamuƣ təprərig
tirilgü bạrür yạm tutar ol tirig

3192 oƣan ol kəni qïn tərü bạrgüqi
tərümix ḳamuƣ həlḳḳa yətrür küqi

تۆتىنچى باپ

كۆتىۋغدى ئىلگىنىك ئودغۇر مشقاخەت يېزىپ

ئۇۋۇتكەنلىكى بايانىدا

3187 دۇۋۇەت ـ قەغەز ئېلىپ پۈتىدى بىتىك،
بىتىك بىرلە ئەتتى ئىشگە ئىتىك.

3188 خۇدا ئاتى بىرلە سوزىن باشلىدى،
ياراتقان، ئوستۇرگەن، كوچۇرگەن دىدى.

3189 دىدى: مەن پۈتىدىم خۇدايىم ئېتى،
بۇ ئات ھەممە دەرتنىك داۋاسى ـ ئوتى[154].

3190 تولا كوپ، مىڭ ئارتۇق مەدھىيە ـ سانا ـ
ئوقۇرمەن خۇداغا، ئاڭا يوق پەنا.

3191 ياراتتى ئۇ خالاپ جىمى جانى بار،
بېرىپ رىزق، ئۇلارنى ھەم تىرىك قىلار.

3192 ئۇ قادىر ھەق ـ ئادىل قانۇن تۈزگۈچى،
ياراتقان پۈتۈن خەلققە يەتكەي كۈچى.

3193 yaxïl kək yarattï yarottï kün ay
qara tün yaruq kün saqïxlïoq yïl ay

3194 tərütti bu əvrən tuqï əvrülür
bayat ḥukmi təqdir bilə təzginür

3195 tərütməzdə axnu yorïttï qəẓa
qəẓaqa tapï bol boyun əg uḍa

C185
3196 nəgü qolsa qïldï nə qolsa qïlur
nəgü aysa boldï nə aysa bolur

3197 ə̇ligdin səlam kənül aytu bitik
bitidim əsənlik əzə ay tətik

3198 əsən barmu ərki ət əz inqlikin
nəgü təg yüḍər ərki əḍlək yükin

3199 əxittim sənin əḍgü qïlqïn yanïn
bu əḍtə yoq ol təp sana tux tənin

3200 bayat qïlmïx əmdi sana əḍgülük
bilik bərmix ərdəm uqux og ülük

3201 bu yanlïoq qïlïnqïn əxitti əzüm
səni arzuladï ay kərklüg yüzüm

B236
3202 qadaxïnnï ïḍtïm bu əgdülmixig
səzümni təgürgəy uqup bilmixig

3203 yaqïn qa qadaxtïn yitürmix sən əz
ulux kənd boḍundïn əvürmix sən yüz

3204 turup taoqqa kirmix əzün yalnuzun
tapuoq qïloquqa bu tapuoq kəḍ uzun

3193 يېشىل كوك ياراتتى، يورۇتتى كۈن، ئاي،
قارا تۈن، يورۇق كۈن، ساناقلىق يىل، ئاي.

3194 ياراتتى پەلەكنى، تۈرماي چورگۈلۈر،
خۇدا ھوكمى تەقدىرىلە تەۋرىنۈر.

3195 ياراتماستىن ئاۋال يۈرۇتتى قازا،
قازاغا بويۇن ئەگ، ئاڭا بول رىزا.

3196 نىمەنى تىلەركەن، ئۇ قىلدى، قىلۇر،
نىمەنى دىسە ئۇ، ئۇ بولدى، بولۇر.

3197 ئېلىگدىن سالام، ھال سوراش بۇ بىتىك
پۇتۇدۇم، ئىسەنلىك تىلەي ئەي تىتىك.

3198 تېنىك ساق-سالامەت، ئىسەندۇرمىكىن،
نىچۇكرەك يۇدۇرسەن زامانە يۇكىن؟

3199 ئىشىتتىم سېنىك ئۇز خۇلق-ھەركىتىك،
يوق ئەرمىش بۇ كۈندە سېنىك تۇش-تېڭىك.

3200 خۇدا قىلمىش ئەمدى ساڭا ئەزگۈلۈك،
بېرىپتۇر پەزىلەت، ئەقىل-پەم، بىلىك.

3201 ئىشتىكەچ بۇ ياڭلىغ سۇپەتىك ئۇزۇم،
سېنى ئارزۇلاپ ئەي گۈزەل يۈزلۈگۈم.

3202 ئەۋەتتىم قاياشىك بۇ ئوگدۇلمىشىن،
سوزۇمنى دىسۇن ھەم ئۇقۇپ بىلگىنىن.

3203 يېقىن قەۋم-قېرىنداشتىن قېچىپ سەن ئۇزۇك،
يۇرۇپسەن يۇرت-ئەلدىن ئورۇپ سەن يۈزۈك.

3204 چىقىپ تاققا يالغۇز تائەتكە ئۇزۇك،
ئىبادەت قىلىپسەن ئۇزۇندىن-ئۇزۇن.

3205 nəgü qïldï ərdi qadaxlar saŋa
nəlük yüz əvürdüŋ aqa ay maŋa

3206 qalï təgdi ərsə saŋa küq basïnq
bərü kəl maŋa ay bu qaḍoɣu saqïnq

3207 saŋa mən bạrəyin tərü küq bilə
bu yạrdə tirilgil səvinqin külə

3208 qadaxtïn qadaxqa asïoɣlar bolur
asïoɣ birlə yalnuq tatïoɣlar bulur

3209 barïxoɣu kərək qa qadaxlar bilə
qatïloɣu kərək ạx adaxlar bilə

3210 qayuda yaraxïqlïq ərsə yaqïn
ol ixtə bolur asoɣï kəŋlün baqïn

3211 nəgü tạr əxitgil bu xi'r ayoɣuqï
ikigü yaraxsa asïoɣ yạr tuqï

C186
3212 yaoɣïz yạr yaxïl su yaraxtï bilə
ara miŋ qạqəklər yazïldï külə

3213 yaraxïq yorïsa qadax ya adax
olardïn bolur qa qadaxqa bilə

3214 qalï bardïŋ ərsə tapuoɣ qïloɣalï
tapuoɣ kəndtə qïloɣïl bu ol din yolï

3215 ulux kəndtə ṭa'ət təlim bar ïḍuq
ux ul yạrdə yətrü kərü barsa yoq

3216 bilik əgrən axnu tapuoɣqa əküx
biliksiz tapuoɣ asoɣï bolmaz ülüx

3205 نىمە قىلغان ئەردى قېرىنداش ساڭا؟
نىمىشقا يۈز ئوردۇڭ؟ ئېچىپ ئېيت ماڭا.

3206 زۇلۇم كورگەن ئەرسەڭ بىر زورلۇق يېتىپ،
بۇ قايغۇ-ئەلەمنى ماڭا ئېيت كېلىپ.

3207 ساڭا مەن ئادالەت بېرەي كۆچ بىلە،
بۇ يەردە ياشا سەن سويۇنچتە كۆلە.

3208 قاياشتىن-قاياشقا نەپ-پايدا تېگۈر،
بۇنىڭ بىرلە ئىنسان لەززەتلەر ئالۇر.

3209 بېرىشماق كېرەكتۇر قاياشلار بىلەن،
قېتىلماق كېرەكتۇر ئاداشلار بىلەن.

3210 قەيەردە يېقىنلىق، ئىناقلىق بولۇر،
نەزەرسال، شۇ ئىشتىن كوپ پايدا كېلۇر.

3211 نىمە دەر ئىشتىكىن، شېىر ئېيتقان ئەر،
ياراشسا ئىككى شەخس، هامان نەپ تېگەر:

3212 قوڭۇر يەر، يېشىل سۇ ياراشماق بىلە،
ئارا مىڭ چىچەكلەر ئېچىلدى كۆلە.

3213 ئاداش يا قاياشلار يۇرسە ياراشىپ،
ئۇلاردىن قېرىنداش ئاداشلار كېلە.

3214 ئەگەر بارغان ئولساڭ تائەت قىلغىلى،
تائەتنى قىل كەنتتە[155]، شۇدۇر دىن يولى.

3215 مۇقەددەس ئىبادەت شەھەر-كەنتتە كوپ،
نەزەر سال، ئۇ يەردە بولماس مۇنچە خوپ.

3216 ئىبادەتكە ئاۋال بىلىم كوپ ئۇگەن،
ئىلىمسىز ئىبادەت بىپايدا، چۈشەن.

B237

3217 kixi iki türlüg kixi atanur
biri өgrətigli biri өgrənür

3218 ikidə naru barqa yīlkī sanī
tiləsə munī tut tiləsə anī

ƏLIG PƏNDI OḎOIURMĪXKA

3219 sən əmdi qayu sən maṇa ay aqa
ikidə biri bol üqünqtə qaqa

3220 bilik bildiṇ ərsə tükəl өgrənip
anī ixlət əmdi kөr əmgək īḍīp

3221 qalī bilmədiṇ ərsə өgrən bilik
tapuoqlarqa өtrü təgürgil əlig

3222 nəgü tər əxitgil bilik bərgüqi
bilik birlə ṭa'ət tapuoq qīloquqī

3223 bilik birlə yaqoqīl bayat tapoqīṇa
bilik tamoqa bolur tamu qapoqīṇa

3224 bilik birlə ṭa'ət muyanī tümən
biliksiz tapuoq qīlsa bulmaz muyan

3225 biliksiz tapuoq qīlmīxīnda kөrü
biliklig uḍīmīx muyanī өrü

3226 ulux kənd iqində tapuoq bar təlim
ux ol yərdə qīlsa bulumaz yarīm

3227 sənīṇ anda tapoquṇ nəmaz ol biri
taqī biri ruzə tutar sən urī

3217 بۇ ئىككى خىل ئىنسان كىشى ئاتىلۇر:
بىرى ئورگىتۈچى، بىرى ئورگىنۈر.

3218 ئىككىدىن بولەكنى سەن يىلقى سانا،
يا ئۇ بول، يا بۇ بول، تاللاپ ئال مانا.

ئېلىگىنىڭ ئودغۇرمىشقا نەسىھىتى

3219 بۇنىڭ قايىسى سەن، ماڭا سوزۇڭ ئاچ،
ئىككىنىڭ بىرى بول، ئۇچىنچىدىن قاچ.

3220 بىلىم بىلگەن ئولساڭ تولۇق ئۇگۇنۈپ،
ئۇنى ئىشلەت ئەمدى ئەمگەك سىڭدۈرۈپ.

3221 ئەگەر بىلمىگەن بولساڭ، ئۇگەن بىلىك،
ئىبادەتكە ئاندىن كېيىن قوي ئىلىگ.

3222 نىمە دەر ئىشتىكىن، بىلىم بەرگۈچى،
بىلىمىلە ئىبادەت ـ تائەت قىلغۇچى:

3223 تائەتكە بىلىملە سەن بارغىن يېقىن،
بىلىم تامغىلايدۇ دوزاق ئىشىگىن.

3224 بىلىپ قىلسا تائەت ساۋابى تۇمەن،
ساۋاپ كۇتمە بىلىمسىز ئىبادەت بىلەن.

3225 بىلىمسىز قىلىنغان تائەتتىن كورە،
گەر ئۇخلار بىلىملىك ساۋابى ئورە.

3226 شەھەر ـ كەنت ئىچىندە ئىبادەت تالاي،
ئۇ يەردە يېرىمىن قىلىپ بولمىغاي.

3227 كى ئۇندا بىرىدۇر ناماز تائىتىك،
بىرى روزا تۇتماق، ئەي ئوغلان سېنىك.

C187

3228 munuŋda aḍïn anda ṭa'ət ḳayu
maŋa kərkitü bər tilin səzləyü

3229 atandï əzüŋ əmdi zaḥid atï
bu atïŋ saŋa bolur ṭa'ət yutï

B238

3230 muŋar arsïḳar ərsə əmdi əzüŋ
bu ṭa'ət yava boldï kəsgil səzüŋ

3231 tapuoɣ ḳïloɣu həlḳtïn anï kizləgü
əküx ṭa'ət ərsə anï azlaoɣu

3232 kixi əḍgüsi ḳïlsa ṭa'ət tapuoɣ
anï həlḳta kizlər yarar bu ḳapuoɣ

3233 nəgü tər əxit əmdi mə'ni bu səz
bu səz ixkə tutoɣïl aya əḍgü əz

3234 ərən ər ḳatïnda əzin kizlədi
tapuoɣ ḳïldï yüz yïl anï azladï

3235 tapuoɣ kizləgü ḳïl kixi kərməsü
bu səz sïrrïm ərdi əzüm səzlədi

3236 bərü kəl ulux kəndtə ḳïloɣïl tapuoɣ
ḳamuoɣ əḍgülükkə aqïlsu ḳapuoɣ

3237 boḍunḳa tusuloɣïl muŋïŋa yara
ḳadaxḳa baoɣïr bər yaḳïnlïḳ ula

3238 təlim əgsüzüg kər ya tul tulsaḳïoɣ
ya kəzsüz ya oldrum yəmə aḳsaḳïoɣ

3239 jəma'ət bilə ḳïl fəriẓə nəmaz
qïoɣaylar ḥəjï ḳïl ażinə nəmaz

3228 يەنە ئوزگە ئۇندا نە تائىتىك بار؟
ماڭا ئۇنى كورسەت، سەن ئەيلە ئىزھار.

3229 ئوزۇڭ ئالدىڭ ئەمدى زاھىت ئىتىنى،
بەلا ئىچرە سالدى بۇ تائەت سېنى.

3230 بۇڭا ئالدىنىپ گەر قالۇرسەن ئوزۇڭ،
ئىبادەت كېتەر بوش، قوي، بەس قىل سوزۇڭ.

3231 ئىبادەت قىل، يوشۇر خەلقتىن لېكىن—
ئۇ قانچە كوپ ئەرسە، يەنە ئاز دىگىن.

3232 كىشى ياخشىسىكىم ئىبادەت قىلار،
خەلقتىن يوشۇرۇپ ئىشىكنى ياپار.

3233 بۇ سوز مەنىسىنى ئىشتىكىن، نە دەر،
ئۇنىڭغا ئەمەل قىل، ئايا ياخشى ئەر:

3234 كىشى ئالدىدا مەرت ئوزىن يوشۇرۇر،
قىلىپ يۇز يىل ئىبادەت، ئۇنى ئاز كورۇر.

3235 تائەت قىل، كىشىدىن تۇت مەخپى ئۇنى،
بۇ سوز بىر سىر ئەردى، مەن ئاچتىم ئۇنى.

3236 تائەت قىل شەھەر-كەنت ئارا، بېرى كەل،
ئىشىك ئاچسۇن ساڭا ياخشىلىق تۇگەل.

3237 خەلققە بېرىپ نەپ، مۇڭىغا يارا،
قېرىنداش دىلىن ئاچ، يېقىنلاش ئاڭا.

3238 تۇل-ئاجىز يىتىملەر بۇ جايدا تولا،
كوزى كور، يا پالەچ، يا ئاقساق-توكا.

3239 جامائەت بىلەن قىل پەرىز ۋە ناماز،
پەقىرلەر ھەجىدۇر بۇ جۇمە ناماز.

3240 ḥəlal dunya qazoqan qïoqayqa ülə
kixi əlgi tutoqïl yanut qïl yelə

3241 bu samïx tapuoq barqa ṭa'ət turur
bu ṭa'ət bilə barqa raḥət turur

3242 munï barqa qoḍtï əzüṇ yalṇuzun
nəmaz ruzə tuttï ay qïlqï tüzün

3243 nəmaz ruzə barqa əz asoqïṇ turur
əz asoqïn tiləgli baoqïrsïz bolur

C188
3244 əḍi yaqxï aymïx kixi əḍrümi
kixikə baoqïrsaq kixi kəḍrümi

B239
3245 kixi əḍgüsi bu əz asoqïn qoḍup
kixi asoqï qolsa kər əmgək yüḍüp

3246 baoqïrsaq kərək ər nə baoqrï süqip
tərü bərsə əḍgü əsizkə aqïp

3247 tirig yalṇuq ooqlï tusuloqan kərək
tusulmaz kixi tooqsa əlgən kərək

3248 kixikə tusulur kixi əḍgüsi
bu əḍgü kixi ol boḍun toḍoqusï

3249 tapuoqqa ïnanïp qayu ərsə qul
bulumadï tənri səvinqiṇə yol

3250 bayatïm səvinqi tiləsə əzüṇ
musulman səvinqi tilə kəs səzüṇ

3251 sənïṇ tapoqïṇa muṇluoq ərməz bayat
əzüṇ qullukï qïl tilə əḍgü at

3240 هالالدىن تېپىپ مال پەقىرلەرگە بەر،
تۇتۇپ ئەل قولىن، بول ئۇلارنى يولەر.

3241 سانالغان بۇ ھەممە بىر تائەت ئېرۇر،
بۇ تائەت بىلە بارچە راھەت كورۇر.

3242 قىلىپ تەرك بۇلارنى، سەن ئەي خۇلقى ساز،
تۇتۇپ روزى، يالغۇز ئوقۇرسەن نامار.

3243 بۇ روزى-نامازلار ئوز پايداك ئېرۇر،
ئوز نەپسىن دىگەنلەر بەك خۇدبىن بولۇر.

3244 ئەجەپ ياخشى دەپتۇ كىشىلەر خىلى،
ئۇ ئەركىم، كىشىگە كويۇمچان دىلى:

3245 كىشى ياخشىسى ئۇ ئوز نەپسىن قويۇر،
بولەكلەر نەپسىچۇن مۇشەققەت يۇدۇر.

3246 گۇزەل ھەم كويۇمچان بولسۇن ئەر دىلى،
يامانغا ئېچىپ بەرسۇن ياخشىلىق يولى.

3247 تىرىك ئادەم ئوغلى نەپ بەرمەك كېرەك،
ئەگەر پايدىسىز بولسا، ئولمەك كېرەك.

3248 كىشى ياخشىسى ئەلگە پايدا بېرۇر،
بۇ ياڭلىغ كىشىلەر خەلققە زورۇر.

3249 تائەتكە ئىشەنسىپ يۇرەر بولسا قۇل،
تاپالماس خۇدانىڭ سويۇنچىگە يول.

3250 خۇدانىڭ سويۇنچىن تىلەسەڭ ئوزۇڭ،
مۇسۇلمان سويۇنچىن تىلە، كەس سوزۇڭ.

3251 ئەمەس تائىتىڭگە ھاجەتمەن خۇدا،
تىلەپ ياخشى نام، ئەيلە قۇللۇق ئادا.

3252 kimiŋ atï qul bolsa qïlqï tapuoɣ
tapuoɣsuz qul atï məjaz ol qamuoɣ

3253 tapuoɣ qïl tapuoɣ tïnma qulluq bu ol
tapuoɣqa baqa kər mə bəklə bu yol

3254 əḍi yaqxï aymïx bəgü bilki kəŋ
munï ixkə tutoɣïl aya əlgi kəŋ

3255 tapuoɣ ṭa'ətim təp küvənmə əküx
tapuoɣ qïl bayatqa tapuoɣluoɣ kəsüx

3256 tapuoɣ qïl bayatqa bu ol qullukuŋ
tapïndïm təyü sən unïtma uqux

3257 ay oḍoɣurmïx əmdi oqïr mən səni
əz asoɣï tilər təp saqïnma məni

C189
3258 qalï kəlsə asoɣï tususï saŋa
yəmə kəlməsə sən yasï yoq maŋa

3259 oqïr mən səni həlqqa əḍgü üqün
bu əḍgü boḍun asoɣï buzma küqün

B240
3260 baqa kər mən aymïx bu səzlər tapa
qïn ərsə bərü kəlgil andïn qopa

3261 məni birlə turoɣïl maŋa qïl basut
qïoɣayïoɣ yələgil nəŋin əḍgü tut

3262 əzüŋkə muyan ol maŋa əḍgü at
ikigü azun bərgə ərklig bayat

3263 məni əḍgükə yət əzüŋ əḍgü bol
kixi əḍgü ərdin tüzər əḍgü yol

3252 ئېتى بەندە بولسا، ئۇ تائەت قىلۇر،
تائەتسىز بەندە ئاتى بىر ماجاز[156] بولۇر.

3253 تائەت قىل تائەت، تىنما، قۇللۇغۇڭ شول،
كوڭۈل بول ئىبادەتكە، ساقلا بۇ يول.

3254 نە ياخشى دىمىشتۇر ئەقىل-ئىلمى كەڭ،
بۇنىڭغا ئەمەل قىل، ئايا قولى كەڭ:

3255 تائەتتە بولدۇم دەپ گۇۋەنمە تولا،
تائەتلىك ئەزىز، ھەققە قىل تائەت يانا.

3256 تائەت قىل خۇداغا بۇدۇر قۇللۇغۇڭ،
تېۋىندىم دىبان سەن ئۇنۇتما ئوزۇڭ.

3257 ئەي ئودغۇرمىش ئەمدى چاقىردىم سېنى،
ئوز نەپسىن ئىستەركەن دەپ قالما مېنى.

3258 كېلۇرسەن ئەگەر پايدىسىدۇر ساڭا،
مەگەر كەلمىسەڭ، يوق زەرەرى ماڭا.

3259 خەلققە ياخشىلىقچۇن، قىچاردىم سېنى،
بۇ—خەلق نەپسى، زورلاپ سەن بۇزما ئۇنى.

3260 قاراپ كور مەن ئېيتقان بۇ سوزلەر تامان،
دۇرۇس بولسا كەلگىن، قوپۇپ سەن بۇيان.

3261 كومەكلەش ماڭا، بول مېنىڭ بىرلە سەن،
پەقىرلەرنى يولە مېلىڭ بىرلە سەن.

3262 ساڭا بۇ ساۋاپتۇر، ماڭا ياخشى ئات،
بېرۇر ئىككى دۇنيانى قادىر بايات.

3263 مېنى ياخشىلىققا باشلا، ياخشى بول،
كىشى ياخشى ئەردىن تاپار ياخشى يول.

3264 səbəb boloqïl əmdi maŋa əḍgükə
bayat bạrgə əḍgü saŋa ay bəkə

3265 nəgü tạr əxitgil təzik bilgəsi
təzik bilgələri qavïḳar küsi

3266 bəgi bolsa əḍgü boḍunḳa pütün
anïŋ asoqï barqa boḍun yạr ḳutun

3267 əzüŋ əḍgü ḳolma bəgiŋ əḍgü ḳol
bəgi əḍgü bolsa boḍun asoqï ol

3268 ḳara əḍgü bolsa bir əzkə bolur
bəgi əḍgü bolsa boḍun kün kərür

3269 kixi tạp ayurlar ḳayu ol kixi
kixikə asïoq ḳïlsa ạtsə ixi

3270 təzü yalnuḳ oqlï səvər əḍgüni
bu əḍgü ḳayu ol əgəyin anï

3271 bu əḍgü ol ol ḳïlsa həlḳḳa asïoq
bu asoqï bilə bulsa boḍnï tatïoq

3272 baoqïrsaḳ bolur həlḳḳa əḍgü kixi
baoqïrsaḳ bolun boldun əḍgü kixi

* * *

3273 munu səzlədim səz bitikin ulam
tükəttim səzümni ḳurïttïm ḳələm

3274 taḳï ma nəgü ərdi ərsə səzüm
ḳadaxïŋ təgürgəy tilin ay yüzüm

3264 سەۋەپ بول یاخشىلىق ئۈچۈن سەن ماڭا،
بېرۇر ھەق، ئەي مەردان، یاخشىلىق ساڭا.

3265 نىمە دەر ئىشتىكىن، تاجىك ئالىمى،
ئۇنىڭكىم ئېرۇر زور شوھرەتتە نامى:

3266 بېگى بولسا خەلققە یاخشى ۋە ئادىل،
ئۇنىڭ نەپسىدىن ئەل تاپۇر بەخت، بىل.

3267 ئوزۇگدىن كورە بەككە تىلە یاخشىلىق،
بەگ یاخشى ئولسا، بۇ، ئەلگە پایدىلىق.

3268 خەلق یاخشى بولسا، ئوزىگە بولۇر،
بېگى یاخشى بولسا، خەلق كۈن كورۇر.

3269 كىشى دەپ ئاتاشۇر، كىمدۇر ئول كىشى،
كىشىگە بېرىپ نەپ، بېجىرسە ئىشى.

3270 پۇتۇن ئادەم ئوغلى سویەر یاخشىنى،
بۇ یاخشى نىمە ئۇ، مەن ماختاي ئۇنى.

3271 خەلققە بېرىش نەپئى-یاخشىلىق ئېرۇر،
بۇ نەپئى بىلە خەلقى تاپقاي ھوزۇر.

3272 كویۇمچان بولۇر خەلققە یاخشى كىشى،
كویۇمچان بول، بولۇرسەن یاخشى كىشى.

* * *

3273 ئۇلاپ سوز بۇ خەتنى یازدىم ئوزۇم،
تۇرۇتتۇم قەلەمنى، تۇگەتتىم سوزۇم.

3274 یەنە بولسا قانداق مىنىڭكى سوزۇم،
قایاشىڭ یەتكۇزەر ئەي ئاي یۇزلۇگۇم.

* * *

B241 C190

3275 bitik türdi badī ɵzə tamoqalap
sunup bạrdi ɵgdülmix aldī ulap

* * *

3276 ạlig aydī baroqīl takī ma nəgü
yaraoqlīoq sɵz ərsə təgür ay bɵgü

3277 katīoqlan anī kəldür əmdi maṇa
kuruoq kəlmə ansīz maṇa ay toṇa

3278 biliklig nəgü tạr əxitgil ɵzüṇ
yalavaq tətik īḍ tutuz ma sɵzüṇ

3279 nəgü tutzayīn mən saṇa əmdi sɵz
kamuoq sɵz sənində aya kɵṇli tüz

3280 nəgü sɵzləgü ərsə sɵzlə tilin
yaraoqī nə ərsə sən andaoq kīlīn

* * *

3281 iləl tạp turup qīktī ɵgdülmixə
ol əḍgü kīlīnq birlə igḍilmixə

3282 atīn mindi əvkə yüz urdī turup
kəlip tüxti kirdi yaka kur yərüp

3283 yaxīk yandī yạrkə yakurdī baxīn
yaruk dunya mənzi kīzardī īxīn

* * *

3275 تۇرۇپ خەتنى باغلاپ مۇھۇرلەپ ئۇ خان،
سۇنۇپ بەردى، ئوگدۇلمش ئالدى شۇئان.

* * *

3276 ئىلىگ ئىيتتى: نىچۈك بولسا بار ئوزۇك،
دىگىن ئەي ئاقىل ھەم كېرەكلىك سوزۇك.

3277 تىرىشقىن، ئۇنى ئەمدى كەلتۇر ماڭا،
ئۇنىڭسىز قۇرۇق كەلمە، باتۇر، ماڭا.

3278 زىرەك ئەلچى ئەۋەت ھەم تاپشۇر سوزۇك، —
دىگەنتى بىلىملىك، ئىشتىكىن ئوزۇك.

3279 ساڭا تاپشۇراي مەن ئەمدى نىمە سوز،
پۇتۇن سوز سىنىڭدە، ئايا كوڭلى توز.

3280 نە ئىيتماق كېرەكسە، شۇ بولسۇن سوزۇك،
نە قىلماق كېرەكسە، ئۇنى قىل ئوزۇك.

* * *

3281 گۈزەل تەربىيىلىك، يەنە خۇش ئەدەپ،
بۇ ئوگدۇلمش چىقتى "باش ئۇستىگە" دەپ.

3282 يۇنەلدى ئوي تامان مىنىپ ئۇ ئىتىن،
كىرىپ سالدى تونىنى، يېشىپ بەلۇغىن.

3283 قۇياش ياندى يەرگە ھەم قويدى بېشىن،
يورۇق دۇنيا مەڭزى قىزارتتى تۇسىن.

3284 qoḍī īḍtī kəsmə yaruḳ yüz tudī
səvüg zülfi toldī yuḳaru ḳoḍī

3285 turup yandī ḳildī bu yatoqu nəmaz
təxək ḳoldī yattī uḍīp bardī az

3286 bəliṇlər oḍundī kətürdi baxīn
ḳara zəngi ḳilmīx yüzini īxīn

3287 turup yundī ḳildī yana taṇ nəmaz
du'a ḳildī təsbiḥ yəmə küḍti az

3288 tuma torḳu ḳalḳan kətürdi uxun
yaruḳ yüz külər təg yarudī azun

3284 یېیىپ ساچىن ساما، پاپتى نۇر يۇزىن،
گۇزەل زۇلپى قاپلاپ كەتتى يەر يۇزىن.

3285 تاھارەت ئېلىپ قىلدى خۇپتەن ناماز،
توشەك سالدى، ياتتى، ئۇخلىدى بىر ئاز.

3286 چوچۇپ ئويغاندى، باش كوتەردى شۇئان،
قارا زەڭگى[157] قىلمىش يۇزىنى تۇمان.

3287 تاھارەت ئېلىپ قىلدى بامداد ناماز،
دۇئا تەسبىھ قىلىپ، تۇردى ئۇ بىر ئاز.

3288 يىپەك قالقان بېشىن چىقارغان ھامان،
يورۇق يۇز كۆلەردەك يوردى جاھان.

40

ƏGDÜLMIX OḌƢIURMÏX TAPA BARMÏXÏN AYUR

3289 əḍərlədi tərkin atïnï tutup
qadaxï tapa bardï əvdin turup

B242
3290 yaqïn təgdi ərsə qadaxqa barïp
atïndïn qoḍï tüxti təgdi yorïp

3291 təgip aqru əlgin toqïdï qapuƣ
turup qïqtï oḍƣurmïx ïḍtï tapuƣ

C191
3292 qapuƣ aqtï qïqtï qadaxïn kərüp
ququxtï əsənləxti yüz kəz əpüp

3293 əlig aldï əvkə kigürdi pata
orun bərdi oldurdï əlgin tuta

3294 əḍi ək səvindi qadaxïn kərüp
bayatqa xükür qïldï artuq əgüp

3295 nə kərklüg səvinq ol kixi aḍrïlïp
səlamət qavuxsa tiləyü kəlip

قىرغىنچى باپ

ئوگدۇلۇشنىڭ ئودغۇرمىش قېشىغا بارغانلىغى بايانىدا

3289 ئىگەرلىدى تېزدىن ئېتىنى تۇتۇپ،
قېرىنداش ساڭا كەتتى ئويدىن تۇرۇپ.

3290 قېرىنداش ماكانىغا بارغان هامان،
ئېتىدىن چۈشۈپ ماڭدى پىياده راۋان.

3291 ئىشىك قاقتى ئاستا قولىن تەككۈزۈپ،
توختاتتى ئودغۇرمىش تائەتنى، قوپۇپ.

3292 قوۋۇق ئاچتى، چىقتى، قاياشىن كورۇپ—
قۇچاغلاپ ئىسەنلەشتى، يۈز-كوز سويۇپ.

3293 قولىن تۇتتى، ئويگە باشلىدى شۇئان،
بېرىپ جاي ئولتۇردى، قولىن تۇتۇبان.

3294 ناهايەت سويۇندى قاياشىن كورۇپ،
خۇداغا شۈكۈر قىلدى كوپ مەدهى ئوقۇپ.

3295 نە خۇش بىر سويۇنچتۇر كىشى ئايرىلىپ،
سالامەت قوۋۇشسا، گەر ئىستەپ كېلىپ.

3296 nə əḑgü bolur ol ḳadaxtīn yīrap
barīp təgsə tuxsa yaoḳuḳluḳ ulap

3297 nə kərklüg bolur kər baoḳīrsaḳ ḳadax
ḳadaxḳa yaoḳuḳluḳ ulasa adax

3298 nə kərklüg bolur kər baoḳīrsaḳlīḳīn
ḳadaxḳa ḳadax kəṇli bolsa yaḳīn

3299 nəgü tạr əxitgil baoḳīrsaḳ ḳadax
yaḳīnlīḳ ulaoḳlī kəṇüldəx adax

3300 ḳamuoḳ oḳəyib əzlər kərüxsə kəzün
saḳīnq boldī ḳīsoḳa səvinqi uzun

3301 nə kərklüg bolur kər kixi aḑrīlīp
səlamət ḳavuxsa iki əz əzün

OḐOIURMĪX SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

3302 ayïttī ḳadaxlarīn oḑoḳurmīxa
əsən tạp həbər bạrdi əgdülmixə

3303 yana aydī oḑoḳurmīx ayoḳīl maṇa
ḳalī kəldiṇ əmdi nə boldī saṇa

3304 əxittim sạni mən ạlig birlə tạp
boḑunḳa tusulur bilik birlə tạp

B243

3305 nəlük kəldiṇ ərki olarnī ḳoḑup
boḑun yüklərin sən boyunḳa yüḑüp

ƏGDÜLMIX JƏWABĪ OḐOIURMĪXḲA

3296 نه یاخشی بولۇركىم، قاياشتىن يىراق—
بولۇپ، سوۋۇ كورۇشمەك، يانا قوۋۇشماق.

3297 نه كوركەم بولۇر، كور، كويۇمچان قاياش،
قاياشقا يېقىنلىق كورسەتسە ئاداش.

3298 نه كوركەم بولۇر، كور، كويۇمچانلىقتىن،
قاياشقا قاياش كوڭلى بولسا يېقىن.

3299 نىمە دەر، ئىشتىكىن، كويۇمچان قاياش،
كوڭۇلدىن يېقىنلىق ئۇلىغان ئاداش:

3300 جۇدالىق سوڭىندا كورۇشىبە ئادەم،
سويۇنچى ئۇزىرار ھەم قىسقىرار غەم.

3301 نه كوركەم بولۇر، كور، كىشى ئايرىلىپ،
سالامەت قوۋۇشسا گەر ئىككى ھەمدەم.

ئودغۇرمشنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

3302 سورادى ئودغۇرمش قېرىنداشلىرىن،
يەتكۇزدى ئوگدۇلمش ساقلىق خەۋىرىن.

3303 يەنە ئېيتتى ئودغۇرمش: ئېيتقىن ماڭا،
نىچۇن كەلدىڭ ئەمدى، نە بولدى ساڭا؟

3304 ئىشىتتىم سېنى مەن ئېلىگ بىرلە دەپ،
خالايىققا نەپلىك بىلىك بىرلە دەپ.

3305 نىچۇن كەلدىڭ بۇگۇن بۇلارنى قويۇپ،
خەلق يۇكلىرىنى بويۇنغا يۇدۇپ؟

ئوگدۇلمشنىڭ ئودغۇرمشقا جاۋابى

3306 vanut bərdi əgdülmix aydï əzüm
səni arzuladï ay kərklüg yüzüm

3307 turup kəldim əmdi kərəyin təyü
sakïnq qadoqu baoqïn yərəyin təyü

C192

3308 küsər ərdim artuq səni kərgükə
bu kün buldum inqlik sana kəlgükə

3309 pütə kəqti əḍlək səni kərmədim
tilər ərdim arzun əḍi bulmadïm

3310 əḍi əmdi ərmix munukï əzüm
sana tuxtï xükrin qïlur til səzüm

3311 əsən bolsa ərmix bu yalnuq əzi
tiləkkə təgir ay baoqïrsak qozï

3312 nəgü tər əxitgil küsəmix kixi
kəqər əḍləkig kəḍ sïnamïx kixi

3313 tirig bolsa yalnuq tiləkin bulur
tilək buloquqa mün tiriglik bolur

3314 tirig bolsa yalnuq tiləp tapxur oq
əsən bolsa barmïx yana qavxur oq

3315 tiriglik tiləgil tiləmə tilək
tilək buloquqa bu tiriglik yələk

3316 bayat bərdi ahir tiləkim mana
əsənlik bilə mən qavuxtum sana

3317 aḍïn ma səzüm bar bu səzdə basa
anï ma ayayïn əzün tïnlasa

3306 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمش، ئېيتتى: ئوزۇم—
سېنى دەپ كەلدىم، ئەي گۈزەل يۈزلۈگۈم.

3307 تۈرۈپ كەلدىم سېنى كورەيمەن دىبان،
ئەلەم-قايغۇ باغىن يىشەيمەن دىبان.

3308 قىلاتتىم ئۈمىت كوپ سېنى كورگىلى،
ۋاقىت تاپتىم بۇگۈن ساڭا كەلگىلى.

3309 ئۈزۈندىن بۇيان مەن سېنى كورمىدىم،
تىلەيتتىم كورۈشنى، ۋاقىت تاپمىدىم.

3310 بۇگۈن ۋاقتى كەپتۇ مانا، مەن ئوزۇم—
ساڭا كەلدىم، شۈكرى قىلۇر تىل-سوزۇم.

3311 كىشى گەر ئىسەن-ساق، بولۇركەن ئوزى،
تىلەككە يېتەر، ئەي كويۇمچان قوزى.

3312 نىمە دەر، ئىشتىكىن، ئارزۇ قۇچقان ئەر،
ئوتكۈنچى زامانىنى سىناپ كورگەن ئەر:

3313 تىرىك بولسا ئىنسان تىلەگىن تاپۇر،
تىلەككە تىرىكلىك سەرمايە ئېرۇر.

3314 تىرىك بولسا ئىنسان تېپىشۇر يەنە،
ئىسەن بولسا، كەتكەن قوۋۇشۇر يەنە.

3315 تىرىكلىك تىلە سەن، تىلىمە تىلەك،
تىرىكلىك تىلەككە يېتىشكە يولەك.

3316 خۇدا بەردى ئاخىر تىلەگىم ماڭا،
ئىسەنلىك بىلەن مەن قوۋۇشتۇم ساڭا.

3317 يەنە بىر سوزۇم بار بۇ سوزدىن كېيىن،
ئىشتىكىن ئۇنى سەن، ساڭا ئېيتايىن.

41

B244

OḌƢURMÏX ƢGDÜLMIX BIRLƏ MUNAŻƏRƏ ḲÏLMÏXÏN AYUR

3318 yanut bạrdï ƢgdülmIx aydï sƢzüṇ
ƢxittIm sƢzümni ƢxitgIl Ƣzüṇ

3319 yaḳïnlïḳ ulamïx üḳün bir bayat
muyan bạrsü miṇ miṇ tümƢn ƢḍgÜ at

3320 taḳï bir sƢzüg ay nƢ ƢrkI aḍïn
anï ma maṇa sƢzlƢ ḳoḍma ḳạḍïn

ƢGDÜLMIX JƢWABÏ OḌƢURMÏXḲA

C193

3321 jƢwab ḳïldï ƢgdülmIx aydï bu sƢz
sạni kƢrdI ƢrsƢ yaruḳ boldï kƢz

3322 kixi Ƣz tilƢkin yorïsa yoluƣ
aṇar tƢgmƢz ƢmgƢk ay bilki uluƣ

3323 nƢgü tạr ƢxitgIl sïnamïx sƢzI
anïṇ mƢ'nisi uḳ ay kƢṇli yazï

قىرق بىرىنچى باب

ئودغورمشنىڭ ئوگدولمىش بىلەن مونازىرە قىلغانلىغى بايانىدا

3318 جاۋاپ بەردى ئودغورمش، ئېيتتى: سوزۇڭ—
ئىشىتتىم، سوزۇمنى ئىشتكىن ئوزۇڭ.

3319 بۇ قىلمىش يېقىنلىق ئۇچۇن بىر بايات،
ئەجرىڭگە تۇمەن مىڭ بەرسۇن ياخشى ئات.

3320 سېنىڭ ئۇ يەنە بىر سوزۇڭ نىمەكىن،
ئۇنى ھەم ماڭا ئېيت، قالدۇرما كېيىن.

ئوگدۇلمشنىڭ ئودغورمشقا جاۋابى

3321 ئوگدۇلمش دىدىكىم، شۇدۇركى سوزۇم،
سېنى كورمەك بىلەن يورۇشتى كوزۇم.

3322 كىشى ئوز تىلەگى بىلە يۇرسە يول،
ئەي ئىلمى ئۇلۇغ ئەر، جاپا چەكمەس ئول.

3323 نىمەدەر كوپ ئىشنى كورگەن بىر ئەرەن،
ئەي كوڭلى كەڭ، ئۇنىڭ مەناسىن چۇشەن:

3324 qayu ixkə arzu yorïsa tilək
aḍaq ursa buldï ol arzu yələk

3325 tilək birlə maṇsa yïraq yər yaqïn
qaqan kərsə yüzin bulur jan ilək

3326 yana aydï əgdülmix ux bu əzüm
saṇa qaḍoqura tildə kəsməz səzüm

3327 ulux kəndni qoḍtuṇ yaqïn qa qadax
kixidə yïradïṇ bilix yoq adax

3328 aoqïr yük yüḍüp bu əzüṇ yalṇuzun
yalïṇ aq yorïr sən nə yunqïoq əzün

3329 qadax kəṇli barqa saṇa qaḍoqurar
kərü ïḍsa bulmaz kəṇül yəlgürər

3330 apa ooqlanï barqa yalṇuz umaz
əzüṇ munda yalṇuz qalï igləməz

3331 bu qaḍoqu məni əvdə yatoqurmadï
saqïnq qaḍoqu birlə əzüm umadï

3332 saṇa oq tərütmədi təṇri tamuoq
saṇa aymadï bu 'əżabïoq qamuoq

B245
3333 nəgü ol nəlük munqa əmgər əzüṇ
maṇa bəlgülüg ay biləyin səzüṇ

OḌOQURMÏX JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

3334 yanut bər̥di oḍoqurmïx aydï bu səz
əxittim əxitgil jəwab bər̥sü əz

3324 كىشىكىم، نە ئىشتا بولۇر ئارزۇۋار،
قەدەمدە ئۇ ئارزۇ بولۇر ئاڭا يار.

3325 تىلەك بىرلە ماڭسا، يىراق يەر يېقىن،
يۈزىنى كورۈپ جان ئىگەسىن تاپار.

3326 يەنە ئېيتتىكى بۇ ئوگدۇلمىش: ئوزۇم—
ساڭا قايغۇرۇپ، ھىچ ئۇزۇلمەس سوزۇم.

3327 شەھەر-كەنت، قېرىنداش، تۇققاننى قويۇپ،
بېزىپ ئەلدىن يىراق، دوست-يارسىز بولۇپ،

3328 ئوزۇڭ يالغۇز ئېغىر يۇك، زەخمەت يۇدۇپ،
يۇرەرسەن يېلىڭ-ئاچ دەرماندىن كېتىپ.

3329 سىنىڭچۇن قاياشلار تولا قايغۇرۇر،
كورەي دىسە سەن يوق، دىلى ئورتىنۇر.

3330 ئادەم ئوغلى ئوتمەس يالغۇز-يەككە تەن،
ئوزۇڭ مۇندا يالغۇز، ئاغرىماسمۇسەن؟

3331 بۇ قايغۇ مېنى ئويدە ياتقۇزمىدى،
بۇ قايغۇ-ئەندىشە تىنچ قويمىدى.

3332 دەۋزەخنى ساڭلا ياراتمىدى ھەق،
ئازاپنى ساڭلا ھەم بەرمىدى ھەق.

3333 نىچۇن ھەم نىمانچە قىينىماق ئوزۇڭ؟
ماڭا ئەيلە مەلۇم، بىلەيمەن سوزۇڭ.

ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

3334 دىدىكىم ئودغۇرمىش، ئىشىتتىم سوزۇڭ،
بېرەي مەن جاۋابىن، ئىشىتكىن ئوزۇڭ.

C194

3335 bu səz kim sən aydīŋ baoɣīrsaḳlīḳ ol
ḳadax bəlgüsi ḥəm yaoɣuḳ yaḳlīḳ ol

3336 ḳadax ḳaḍoɣularīn ḳadax yạməsə
aḍīn yat ḳaqan yạr ḳadax bolmasa

3337 əzüm ḳa ḳadaxtīn nəqə aḍrīlīp
nəlük turoɣay ərdim bu yạrkə kəlip

3338 baḳa kərdüm əmdi dinim yạgliki
bu yạrdə kəründi əzüm yạgliki

3339 anīn kəldim əmdi bu yạrkə turup
bayat tapoɣī ḳīlsa mən yalŋuz bolup

3340 bu dunya ixiŋə ḳatīlmīx kixi
ḳīlumaz tapuoɣ birlə 'uḳbi ixi

3341 bu həlḳḳa təzü yapmaoɣīnqa ḳapuoɣ
tərütügli rəbḳa ḳīlumaz tapuoɣ

3342 ḥəwa nəfs boyunīn sīoɣu kəḍ ḳatīoɣ
əzüŋ ətrü bulsa tapuoɣda tatīoɣ

3343 nəgü tạr əxitgil saḳīnuḳ kixi
ḥəwa birlə bolmaz pütün din ixi

3344 ḥəwa nəfs bilə kər yaoɣī ol uluoɣ
bu iki azītur tapuoɣqī ḳuluoɣ

3345 ḥəwaḳa bolu bạrsə tutoɣun bolur
ət əz arzu bulsa mạni ḳul ḳīlur

B246

3346 ḥəwaḳa basīḳma uḳux birlə kəs
ət əz bax kətürsə bilik birlə bas

3335 نىمىكىم، سەن ئېيتتىك كويۇمچانلىغىك،
يېقىنلىق نىشانى، قېرىنداشلىغىك.

3336 قاياشنىڭ غېمىنى قاياش يىمىسە،
بولەك يات قاچان يەر، قاياش بولمىسا؟

3337 جىمىكى قاياشتىن ئۇزۇن ئايرىلىپ،
نىچۇن مۇنچە تۇردۇم بۇ يەرگە كېلىپ؟

3338 كى كوردۇم بۇ يەردە دىنىم خوپلۇغى،
بۇ يەردە كورۇندى ئۇزۇم خوپلۇغى.

3339 شۇڭا كەلدىم ئەمدى بۇ يەرگە يۇرۇپ،
قىلاي ھەققە تائەت دەپ يالغۇز بولۇپ.

3340 بۇ دۇنيا ئىشىگە چېتىلغان كىشى،
قىلالماس تائەتلە ئۇ دۇنيا ئىشى.

3341 پۇتۇن بۇ خەلققە ياپماستىن قوۋۇق،
ياراتقان خۇداغا تائەت قىلماق يوق.

3342 ھاۋا ـ نەپس بوينىنى سىققاندا قاتتىق،
شۇ چاغدا تاپارسەن تائەتتىن تاتىق.

3343 نىمە دەر ئىشتىكىن، تەقۋادار كىشى،
ھاۋا بىرلە بولماس پۇتۇن دىن ئىشى:

3344 ھاۋا، نەپس ـ بۇ، دىننىڭ بۇيۇك دۇشمىنى،
تائەتتىن ئازدۇرار ئۇلار بەندىنى.

3345 ھاۋاغا بېرىلسە، ئەر تۇتقۇن بولۇر،
دىسەم تەن ئارزۇسىن، مېنى قۇل قىلۇر.

3346 ھاۋاغا بېرىلمە، ئەقىل بىرلە كەس،
تېنىڭ باش كوتەرسە، بىلىم بىرلە باس.

3347 bu yaŋlïɣ üqün mən ulux kənd qoḑup
bu yạrkə sïɣïndïm aɣïr yük yüḑüp

3348 kixidə əŋin boldum ərsə qalï
quruɣ səzləməz mən nə ʻəybət tili

3349 bu yalŋuz turur sən tạdiŋ ay qadax
bayat yadï ạx tap maŋa ay adax

3350 yaqïn qa qadaxtïn yïraq bolduqum
olarqa toḑurmadïm aqïm toqum

3351 boḑun kəŋli yuvqa küḑəzməki sarp
kəŋül sïnsa həşmï bayat ʻədli tap

C195
3352 nəqə bolmasa həlqqa mạndin asïɣ
yạmə kərməgəylər məniŋdin yasïɣ

3353 asïɣ yas nə əḑgü nə ạsiz barï
bayattïn turur kər anïŋ təqdiri

3354 bu ʻərxta qoḑï kər ŝəraqa təgi
təzü barqa bir təg bayatqa muŋï

3355 nəgü bar kixilər ara ay külüg
asïɣ tut ya qor yas saŋa bəlgülüg

3356 nəgü asɣï bar tạp ayur sən tapuɣ
tapuɣ qulluq ol qulqa aqtï qapuɣ

3357 qul atï anïn boldï qulqa ataɣ
tapuɣ qïlsa tün kün ulanulsa taɣ

3358 yaratsa yaratmasa ərklig bayat
tapuɣ atï tildə atamasa at

3347 ئاشۇنداق سەۋەپتىن شەھەرنى قويۇپ،
بۇ يەرگە كېلىپمەن ئېغىر يۈك يۈدۈپ.

3348 يۈرۈپمەن كىشىدىن ئەگەر ئايرىلىپ،
قۇرۇق سوزلىمەسمەن، نە غەيۋەت قىلىپ.

3349 كى يالغۇز تۇرۇرسەن دىدىك ئەي قاياش،
خۇدا يادى ھەمرا، ماڭا بەس، ئاداش.

3350 قېرىنداش-يېقىندىن گەر ئولدۇم يىراق،
تۇيدۇرماي ئوتەرمەن ئاچ-توقۇم بىراق.

3351 خەلق كوڭلى نازۇك، ئالماق ئۇنى تەس،
كوڭۇل سۇنغانغا قارشى، خۇدا ئەدلى بەس.

3352 خەلق گەرچە مەندىن نەپ-پايدا كورمەس،
ئۇلارغا مېنىڭدىن زىيانمۇ يەتمەس.

3353 زىيان-نەپ، نە ياخشى-يامانلىق، بارى،
خۇدادىن كېلۇر بۇ، ئۇنىڭ تەقدىرى.

3354 بۇ ئەرشتىن توۋەن يەر ئاستىغچە تا،
ئېرۇر ھەممە بىردەك مۇھتاج خۇداغا.

3355 زىيانمۇ، يا پايدا، كىشىلەر ئارا—
نىمە بار، ئەي مەشھۇر، بۇ مەلۇم ساڭا.

3356 سورايسەن نە پايدا تائەتتىن دىبان،
بۇدۇر قۇللۇق، ئىشىك ئاچار قۇل سايان.

3357 قۇل ئاتى نام ئولدى قۇلغا شۇنىڭچۇن،
بېرىپ تاقىغا قىلسۇن تائەت كۇنۇ-تۇن.

3358 قوبۇل قىلسۇن خۇدا ۋە يا قىلمىسۇن،
بۇ تائەت زىكرى ھىچ تىلدىن چۈشمىسۇن.

3359 bu yalnuzlukumdïn manа yasï yok
ət əz din əsənin munïn buldum ok

3360 nəgü tər əxitgil bu bəyt ayoquqï
taxï kərmə mə'ni baka kər iqi

3361 yorï yalnuz əxsiz ay yalnuk uzï
tutï kildï yalnuz tili kər səzi

3362 tapuoqqï tapïnsa bu yalnuz əzün
nəgü kor kilur künkə yalnuz əzi

B247
3363 kixikə katïlmaknï əgdün kadax
nəgü təg katïloqu ya bolsa adax

3364 manа kəlmixndə bərü mən bu kün
tapuoqdïn kəsildim baka kər əgün

3365 tək ək bir sanа əz katïlmïx üqün
yasï munqa ərsə küqəmə küqün

3366 əzüm kirsə əmdi kixilər ara
kaqan təggə əlgim tapuoqka kərə

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ OQOIURMÏXKA

C196
3367 yanut bərdi əgdülmix aydï səzün
əxittim əxit sən əvürmə yüzün

3368 sən aymïx bu səz barqa andaoq turur
həkikət kərü barsa tildaoq turur

3369 kixikə tusuloqu kərək bu tirig
tirig tutsa atïn kopursa ərig

3359 بۇ يالغۇزلۇغۇمدىن ماڭا يوق زىيان،
بۇنىڭلە بولۇندى تەنۇـدىن ئامان.

3360 نە ياخشى دەر ئاڭلا، بۇ بىيت ئېيتقۇچى،
تېشىغا باقما، كور مەناسىن ـ ئىچى.

3361 ئەي ماهىر كىشى سەن يۇر تەنها بولۇپ،
توتى سوز ئۇگەندى ئۇ يالغۇز يۇرۇپ.

3362 تائەتچى تائەت قىلسا يالـغۇز ئەگەر،
بولۇر نە زىيانى ئۇ يالغۇز تۇرۇپ؟

3363 كىشى سوهبتىنى ماختارسەن قاياش،
نىچۇكمۇ قېتىلـماق ئۇلارغا ئاداش؟

3364 ماڭا كەلگىنىڭدىن بىرى مەن بۇ كۇن،
تائەتتىن قېلىپـمەن، بۇنى كور، چۇشۇن.

3365 قوشۇلغانلىغىمدىن ئوزۇم بىر ساڭا،
زىيان شۇنچە بولسا، كۇچەنمە بۇڭا.

3366 ئوزۇم كىرسەم ئەمدى كىشىلەر ئارا،
نىچۇك تەككەي قولۇم تائەتكە، قارا.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3367 ئوگدۇلمىش دىدىكىم: ئىشتتىم سوزۇڭ،
مەن ئېيتاي، ئىشت سەن، ئورىمەي يۇزۇڭ.

3368 سەن ئېيتقان بۇ سوزلەر ھەقىقەت ئېرۇر،
قاراپ كورسە بىراق، بىر باھانەدۇر.

3369 ئېتىم مەڭگۇ تىرىك بولسۇن دىسە ئەر،
تىرىك چاغدا كىشىگە نەپ يەتكۇزەر.

3370 tiriglik nixanï nə ol bəlgüsi
kixi kərməsə bir anïŋ əḍgüsi

3371 kixi alɣu toɣsa oɣul ḳïz əküx
oɣulsuz tạsə ərkə kərksüz səküx

3372 nəgü tạr əxitgil kixi əḍrümi
uruɣ kəsməgükə kisi ol əmi

3373 oɣulsuz əlürdə əkündi tilin
aya kin kəligli oɣul ḳïz ḳïlïn

3374 kimiŋ oɣlï ḳalsa atada kạḍin
atama anï sən tirigdə aḍïn

3375 oɣulsuz kixi əlsə kəsti uruɣ
azunda atï yitti ornï ḳuruɣ

OḌOIURMÏX JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

B248

3376 yanut bạrdi oḍoɣurmïx aydï bu qïn
munïŋda aḍïnsïɣ yạmə bar aḍïn

3377 ḳalï əḍgü bolsa oɣul ḳïz silig
anï təg bolur kim yorïttïŋ tilig

3378 ḳalï bolsa ạsiz ulïtɣay sạni
əzüŋ əlsə tərkin unïtɣay sạni

3379 ạsiz ḳïlɣa atïŋ əzə ḳarɣïxïn
sạni səkgə yat baz uluɣlar baxïn

3380 oɣul ḳïz yaɣï ol yaɣï nə kərək
yaɣïsïz tiriglik takï əḍgürək

3370 یوق ئەرسە تىرىكلىك نىشان بەلگۈسى،
ئۇنىڭ ياخشىلىغىن نەدىن بىلگۈسى؟

3371 خوتۇن ئال، ئۇ تۇغسۇن ئوغۇل-قىز قەۋەت،
دىسە ئەۋلادى يوق، ئەرەن ئۇچۇن سەت.

3372 نىمە دەر، ئىشتىكىن، كىشىلەر خىلى:
خوتۇندۇر نەسلىنى ئۇزمەسلىك يولى.

3373 ئوغۇل-قىزسىز ئوتكەن پۇشايمان يىدى:
كېيىن كەلگۈچى قىل ئوغۇل-قىز، دىدى.

3374 ئوزىدىن بىر ئەۋلات قالدۇرسا كېيىن،
ئۇنى ئولدى دىمەي، تىرىكتۇر دىگىن.

3375 نەسلىسز ئولسە ئەر، تۇگەيدۇ ئۇرۇق،
جاھاندا ئات، ئورنى قالۇر بوش-قۇرۇق.

ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

3376 جاۋاپ بەردى ئودغۇرمىش: بۇ ھەقىقەت،
بۇنىڭدا يەنە بار بولەكچە ھالەت:

3377 ئەگەر ياخشى بولسا ئوغۇل-قىز زىرەك،
سېنىڭ ئېيتقىنىڭدەك بولۇر ئۇ، دىمەك.

3378 يامان بولسا لېكىن، يىغلاتقاي سېنى،
سەن ئولگەندە، تېزلا ئۇنۇتقاي سېنى.

3379 يامانلاپ ئېتىگنى، قاغىش ياغدۇرار،
بولۇپ چوڭلارمۇ باش، ياتلار تىللىشار.

3380 ئوغۇل-قىز يېغىدۇر، يېغى نە كېرەك؟
يېغىسز تىرىكلىك تېخى ئەزگۈرەك.

3381 yaoqïdïn nəgü təg yarukluk bolur
yaoqï atï yaska tanukluk bərür

3382 nə əḑgü bilik bərdi bilki koyuoq
ooqul kïz atï ərkə kətməz oyuoq

C197
3383 muna mənzər əmdi biliklig səzi
kəni səzləmix kərsə kənli yazï

3384 əzün sïzoqurur sən ooqul kïz təyü
bu əmgək bilikli ooqul kïz kayu

3385 tərər sən ḫəramïoq barïr sən kalïr
sən ïnqïk yəyü bar ol arzu yəyü

3386 kəmə mindi sakïn kisi aloquqï
təniz otra kirdi kəmə mingüqi

3387 ooqul kïz tərüsə kəməsi sïnur
kəmə sïnsa suvda tirig kim kalur

3388 ooqul kïz atasïn suyurkaoqu ol
ooqul kïz atasï yəmi aoqu ol

B249
3389 ooqul kïz əsizi atada kəḑin
atamaz atasïn anasïn aḑïn

3390 bu yanlïoq 'iyaldïn kaqar bar wəfa
kïlïkï yavuz ol kïlïnqï jəfa

3391 ooqul kïz atasï tü əmgək kərər
bəla miḫnət ərsə yanan təg yüḑər

3392 adax koldax ərdəx tutunoqu təḑin
bu əḑgü əḑi tərs yüki yüḑməkin

3381 یېغىدىن نىچۈكمۇ راھەتلەر كېلۈر؟
يېغى ئاتى زىيانغا گۈۋالىق بېرۈر.

3382 نە ياخشى بىلىم بەردى ئىلمى چوڭقۇر:
ئوغۇل-قىز ئېتى ئوچمەس كولەڭگە ئېرۈر.

3383 بۇڭا ئوخشۇشۇر بىر بىلىملىك سوزى،
سوزى توغرا، كوڭلى تولا تۈز ئوزى:

3384 ئوغۇل قىزنى دەپ سەن، دىلىڭ سېرىلۈر،
قەيەردە ئوغۇل-قىز بۇ دەرتنى بىلۈر؟

3385 يىغارسەن ھارامنى كېتەرسەن، قالۈر،
سەن يىغلاپ كېتەرسەن، ئۇ ھوزۇر كورۈر.

3386 كېمىگە چۈشكۈچى—خوتۇن ئالغۇچى،
دېگىز ئىچرە كىرەر ئاڭا چۈشكۈچى.

3387 تۇغۇلسا ئوغۇل-قىز، كېمىسى سۈنۈر،
كېمە سۈنسا سۈدا تىرىك كىم قالۈر؟

3388 ئوغۇل-قىزغا ئاتا بولغاننى كەچۈر،
ئۇنىڭكىم، يىگەنى بىر زەھەر ئېرۈر.

3389 ئوغۇل-قىز يامانى ئاتادىن كېيىن،
ئاتىماس ئاتاسى، ئاناسى ئېتىن.

3390 بۇ ياڭلىغ ئوغۇل-قىز قىلۈرمۇ ۋاپا؟
ياماندۇر پەيلى ھەم قىلىغى جاپا.

3391 ئوغۇل-قىز ئاتاسى كوپ ئەمگەك چېكەر،
بەلا بىرلە مېھنەتنى پىلدەك يۈدەر.

3392 ئاداش، دوست، قېرىنداش تىپىپ تۇت دىدىك،
بۇ ياخشى، ئۇ بىر يۈك، تەستۈر يۈدمىگىك.

3393 yəmə yaqxï aymïx bəgü bilki yarp
kixi kəŋli yuvqa küḍəzməki sarp

3394 sïrïnqoɣa saqïxï turur bu kəŋül
əḍi kəḍ küḍəz sïnmasu ay oɣul

3395 kəŋül oɣlaɣu ol sïnaɣï muŋar
isigkə ərir tərk soɣuqqa toŋar

3396 adax kəŋli sïnsa bolur qïr yaɣï
yaɣï qayda bolsa bolur miŋ qoɣï

3397 yaɣïdïn tiriglik tatïɣsïz bolur
yaɣï qayda ərsə yaraɣsïz bolur

3398 nəqə mə kiqig ərsə duxman saŋa
anï sən uluɣ tut ay ərsig toŋa

C198
3399 qïbun boldï duxman yaŋanqa bəḍük
ïsïrsa yaŋanïɣ suqïtur kəḍ ək

3400 nəgü tər əxitgil yaɣïlïɣ kixi
yaɣï birlə urxu tükəmix yaxï

3401 kiqig duxmanïm təp usanma əzün
nəlük qorqayïn təp küvənmə səzün

3402 yaɣïŋ boldï ərsə usal bolmaɣïl
yaɣïqa yaɣï bol tüzünkə tüzün

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ OḌOIURMÏXQA

B250
3403 yanut bərdi əgdülmix aqtï tilin
ayur səz əxitgil kəŋülkə alïn

3393 مۇنەۋۋەر، بىلىملىك، ھېكىم نە دىمىش:
كىشى كۆڭلى نازۇك، كۆزەتمەك تەس ئىش.

3394 گوياكى بىر شىشە ئېرۇر بۇ كۆڭۈل،
سۇنۇپ كەتمىسۇن ئۇ، ئاۋايلا ئوغۇل.

3395 كۆڭۈل نازۇك نىمە، تەجرىبە شۇدۇر،
ئىسسىقتا ئېرىپ تېز، سوغۇقتا توڭۇر.

3396 ئاداش كۆڭلى سۇنسا، بولۇر زور يېغى،
يېغى بىرلە بولماس ھوزۇر ھىچ چېغى.

3397 يېغى بولسا، تۇرمۇش تېتىقسىز بولۇر،
يېغى قايدا بولسا، زىيانى تېگۇر.

3398 نىچەكىم، كىچىكتۇر ئۇ دۇشمەن ساڭا،
ھىساپلا ئۇنى زور، ئەي باتۇر توڭا.

3399 چىۋىن بولدى پىلنىڭ يوغان دۇشمىنى،
چېقىۋەرسە، ئاخىر سەكرىتۇر ئۇنى.

3400 نەدەر، ئاڭلا، دۇشمەنلىك ئولغان كىشى،
ئۇرۇشۇپ يېغىلە تۇگىگەن يېشى:

3401 غاپىل ئولما، دۇشمەن كىچىك دەپ ئوزۇڭ،
نىچۇن قورقايىن دەپ، چوڭ ئېيتما سوزۇڭ.

3402 ئەگەر بولسا دۇشمەن، غاپىل بولمىغىن،
يېغىغا يېغى بول، دوستقا ئاچ يۇزۇڭ.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3403 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش ئاغزىن ئېچىپ،
دىدى: ئاڭلا سوزۇم، كۆڭۈلنى بېرىپ.

3404 tərütti bayat bu azunuoɣ bilip
yəgü iqgü ïdtï ḥəlaldïn kïlïp

3405 katïlsa karïlsa tutup ədgü əx
əxi ədgü bolsa kïlur ədgü ix

3406 kixi asoɣï bolsa kixikə katïl
kixikə tusulmak kixi asoɣï bil

3407 bu yalnuz yorïoɣlï kixi kïvqakï
kixikə tusulmaz bolur ay akï

3408 kixikə tusulmaz kixi ol elüg
tusuloɣïl elüg bolma ərsig külüg

3409 təlim bolsa ərkə adax koldaxï
yadïldï atï əlkə ətti ixi

3410 bu dunya iqində bulur bu tilək
kalï 'ukbi kolsa bu ol ḥəm yələk

3411 sakïnq kadoɣu bolsa yuluoɣlar ezüg
səvinq bolsa səvnür yarutur kezüg

3412 yadar ərdəmin barqa həlkka ayur
münin kərsə kizlər til aqmaz tuyur

3413 yaoɣï ol ərig yatsa odoɣuroɣuqï
münin ərdəmin əlkə bildürgüqi

C199
3414 yaoɣï bolmaoɣïnqa ər ərsigliki
kaqan bəlgürər əldə atï kəki

B251
3415 əküx bolsa əmdi bu ərdəm kimin
əküx boldï tənsiz yaoɣïsï anïn

3404 یاراتتی خۇدا بۇ جاهاننی بىلىپ،
يىمەك بەردى ئىچمەك هالالدىن قىلىپ.

3405 كىشىكىم، قوشۇلسا تىپىپ ياخشى ئەش،
ئەشى ياخشى بولسا، قىلۇر ياخشى ئىش.

3406 كىشى نەپئى بولسا، كىشىگە قېتىل،
كىشىگە بېرىش نەپ هەر كىم نەپئى، بىل.

3407 بۇ يالغۇز يۇرۇچى ياۋايى ئېرۇر،
ئۇنىڭدىن كىشىگە نىمە نەپ يۇقۇر؟

3408 كىشىگە نېپى يوق كىشىدۇر ئولۇك،
يىگىت بولسا، ئەلگە نەپئى بەرگۈلۈك.

3409 تولا بولسا ئەرنىڭ ئاداش-قولدىشى،
ئېتى تارقاپ ئەلگە، يۇرىشۇر ئىشى.

3410 بۇ دۇنيا ئىچىندە تاپار ئۇ تىلەك،
ئۇ دۇنيا تىلەسە بولۇر هەم يولەك.

3411 ئېغىر كۇندە دوستلار پىدالار ئوزىن،
سويۇنچتە سويۇنۇپ، يورۇتۇر كوزىن.

3412 خەلقلەرگە ئېيتىپ يايار پەزلىنى،
قۇسۇر كورسە ئېيتماي، يىغار تىلىنى.

3413 يىگىتنى غەپلەتتىن دۇشمەن ئويىغتار،
پەزىلەت-قۇسۇرىن دۇشمەن تارقىتار.

3414 يېغى بولمىغۇنچە، كىشى مەرتلىكى—
قاچانمۇ بىلىنگەي ئېتى هەم تېگى؟

3415 پەزىلەت كىمىنگكى بولۇركەن تولا،
تەڭداشسىز بولۇر كوپ دۇشمەنىمۇ ئاڭا.

3416 kimiŋ ərdəmi bolsa əşlï aoɣï
yətiz ə̣l kixisi ol ərkə yaoɣï

3417 kəḑ ərkə bolur kər yaoɣï bəlgülüg
yavuzḳa yaoɣï yoḳ yavuz ər elüg

3418 ḳayu ərkə duxman yumïtsa ḳalïn
ol ər ərdəmi ərdə artuḳ bilin

3419 yaoɣï birlə təgxip ər atï bəḑür
yaoɣïsïz kixi atï ḳopmaz yatur

4320 nəgü tə̣r əxitgil kər ərdəmlig ər
bu ərdəm bilə ər tilək arzu yə̣r

3421 nəgü ər bolur kər miŋ ər duxmanï
miŋər səzləməsə küniŋə anï

3422 bərimü bolur kərgil ïtta ḳayar
uḑula ə̣xitsə miŋ ïtlar üni

3423 kixig soŋdamaz mən tə̣diŋ yalŋuzun
ḳuruoɣ səzləməz mən tə̣diŋ til səzüŋ

3424 kimi səzləgəy sən kixi bolmasa
kixilər arala əzüŋ turmasa

3425 ər ol ər turur kər kixilər ara
yorïp til küḑəzsə bu bulsa tərə

3426 irik səzkə yumxaḳ yanut ḳïlsa əz
aqïoɣ səzləsələr süqig tutsa səz

3427 kixi yüki yüḑsə yüḑürməsə yük
jəfa ḳïlsalar bu wəfa ḳïlsa xük

3416 كىم ئاسىل بولۇركەن پەزىل-نەسەپتە،
بولۇر كوپ دۇشمىنى تەرەپ-تەرەپتە.

3417 بولۇر ياخشى ئەرگە يېغى بەلگۈلۈك،
يامانغا يېغى يوق، ئۇ چۈنكى ئولۇك.

3418 قايۇ ئەرگە دۇشمەن يىغىلسا تولۇپ،
بىلىڭكىم، ئۇ ئەرنىڭ پەزىلىتى كوپ.

3419 دۇشمەنلە كۆرەشكەن ئەر شوھرەت تاپۇر،
دۇشمەنسىز ئەر ئاتى قوپالماي ياتۇر.

3420 نە دەيدۇ ئىشتىكىن، پەزىلەتلىك ئەر،
پەزىلەت بىلەن ئەر تىلەككە يېتەر:

3421 نىچۇك ئەر سانالۇر مىڭەر دۇشمىنى—
مىڭ غەيۋەت قىلمىسا ئۇنى ھەر كۈنى.

3422 كور، ئىتتىن قاچقان ئۇ بورى بولۇرمۇ،
ئاڭلانسا كەينىدىن مىڭ ئىتنىڭ ئۇنى.

3423 دىدىڭ يالغۇز ئوتسەم، ئارلاشماي ئوزۇم،
تىلىمدىن چىقارماسمەن قۇرۇق سوزۇم.

3424 قېشىڭدا كىشى يوق كىم ئاڭلار سوزۇڭ،
كىشىلەر ئاراسەن تۇرمىساڭ ئوزۇڭ؟

3425 يىگىت شول ئېرۇكى، ئەل ئىچرە ياشار،
كۆزەتىپ تىلىنى ھەم تورگە چىقار.

3426 يىرىك سوزگە يۇمشاق جاۋاپ بېرەر ئۇ،
ئاچچىق سوز ئېيتقانغا شىرىن سوزلەر ئۇ.

3427 يۇدەر ئەل يۇكىنى، يۇدكۈزمەس ئۇ يۇك،
جاپاغا قىلار ئۇ ۋاپا، يۇرۇپ شۇك.

3428 kəŋüldə kətərsə kər əq kəklərin
tilində yorïtsa kəŋildə barïn

3429 nəgü tər əxitgil kixi əḑgüsi
bu əḑgü bilə yaḑmïx atï küsi

C200
3430 irik səzləməgil kixikə tilin
irik səzkə aoqrïr kəŋül kəq yïlïn

B252
3431 səni kim səkər ərsə əgkil anï
otun ol bolur sən tüzünlər sanï

3432 jəfa kïloquqïka kïlu tur wəfa
wəfa ər kïlur ol əsizlər jəfa

3433 kəsilsə sənindin yakïn ka kadax
yakïnlïk ula sən aŋa ay adax

3434 saŋa küq kïlur ərsə küqkəy kalï
kəqürgil anï sən bu ol din yolï

3435 yazuk kïlsa kul küŋ kəqür ol yazuk
bu yazuk kəqürmix muyan kïl azuk

3436 bu ol ərlik anïn ərən yük yüḑüp
yorïr şəbrï birlə əlümüg küḑüp

3437 bu kün sən bir əvkə kirip yalŋuzun
nə əḑgü bulur sən ay kïlkï tüzün

3438 ərəz arzu ni'mət kəzin kərmədiŋ
kümüx gəwhər altun bakïr bulmadïŋ

3439 saray karxï yər suv səni birlə yok
at üstəm kïz ooqlan kanï birlə yok

3428 كوڭۈلدىن چىقارۇر ئوچ-كەك كىرىشنى،
تىلىدا ئېيتار ئۇ دىلدا بېرىنى.

3429 كىشى ياخشىسى ئۇ، ئىشىت نىمە دەر،
قىلىپ ياخشىلىقنى، ئېتى چىققان ئەر:

3430 كىشىگە يىرىك سوز دىمگۈچى بول،
يىرىك سوزدىن ئاغرار كوپ يىللار كوڭۈل.

3431 سېنى سوكسە كىم، گەر، سەن ماختا ئۇنى،
بولۇر ئۇ نادان، دەر ئەقىللىق سېنى.

3432 جاپا قىلغۇچىغا قىلىپ تۇر ۋاپا،
ۋاپانى قىلۇر مەرت، يامانلار جاپا.

3433 يىراقلاشسا سەندىن يېقىن ۋە قايىش،
ئۇلارغا يېقىنلاش ئوزەڭ، ئەي ئاداش.

3434 ئەگەر قىلسا زالىم ساڭا زۇلمىنى،
ئېرۇر دىن يولى بۇ: كەچۈرگىن ئۇنى.

3435 خاتا قىلسا دىدەك، قۇل، ئۇنى كەچۈر،
كەچۈرۈپ ساۋاپ ئال، بۇ ئوزۇق بولۇر.

3436 مەردانلىق شۇ بولغاچ، يىگىت يۇك يۇدۇپ،
يۇرەر سەۋىر بىرلە ئولۇمنى كۈتۈپ.

3437 بۇگۈن بىر ئوي ئىچرە سەن يالغۇز تۇرۇپ،
نە پايدا تاپارسەن، سەن ئەي خۇلقى خوپ؟

3438 يا راھەت، يا ئارزۇ، نېمەت كورمىدىڭ،
كۈمۈش-زەر، يا گوھەر ۋە مىس تاپمىدىڭ.

3439 ساراي-قەسىر، يەر-سۇ نە سەندە بولسا،
ئات-ئۇستەم[158]، قىز-ئوغلان نە بىللە بولسا؛

3440 kixilər əzə yoḳ saṇa ərk əlig
əzüṇ yïoɣsa sən bolsa atïṇ silig

3441 ḳayu nəṇ bulup ḳoḍtuṇ əmdi anï
ḳayu tə̧lvə zaḥid atadï sə̧ni

3442 əküxüg ḳoḍup ər azïoɣ taplasa
bu ər ətrü zaḥid bolur ḳur basa

3443 tiləp bulmasa barqa zaḥid bolur
şəbirda aḍïn ḥilə bulmaz turur

3444 ər ol ər bolur kər miṇ arzu bulup
aṇar yüz əvürsə ərən təg bolup

3445 yə̧türsə iqürsə qïoɣayḳa üləp
bayatḳa tapuoɣ ḳïlsa ḳəṇlin ulap

B253 C201

3446 kəlir bolsa dunya kəṇül bamasa
barïr ərsə aoɣrïp ḳaxïn tügməsə

3447 ḳalï üstəsə əlgi arzu əzə
əzini tutunsa kəṇül til tüzə

3448 bu səzkə yaḳar kərsə mə'ni bu səz
əxit ixkə tutoɣïl aya ḳïlḳï tüz

3449 ərəndə əri ol ḳamuoɣ nəṇkə ərk
bulup ḳïloɣu yə̧rdə əzin tutsa bərk

3450 taḳï ərdə yə̧grək ərən ol turur
miṇ arzu bulup bu əzin tïḍsa tərk

3440 قولۇڭ خەلقلەر ئۇزرە يا ئۇستۇن ئەمەس،
تۇتۇپ ئوزنى، ئالساڭ ئاتاق ياخشى، بەس.

3441 نىمە يىغدىڭ ئەمدى قويۇرسەن ئۇنى،
قايۇ تەلۇە ئاتار زاھىت دەپ سېنى؟

3442 يېتىپ كوپكە كۇچى، ئازنى خالىسا،
بولۇر شۇنداق ئەرنى زاھىت ئاتىسا.

3443 تىلەككە يەتمىگەنلەر زاھىت بولۇر،
بولەك ھىلىسى يوق، ئۇ سەۋىر قىلۇر.

3444 يىگىت شۇ ئېرۇركى، مىڭ ئارزۇ تېپىپ،
ئۇنىڭدىن يۇز ئورسە، مەردانە بولۇپ.

3445 يىدۇرسە، ئىچۇرسە پەقىرگە بېرىپ،
تائەت قىلسا ھەققە دىلى باغلىنىپ.

3446 كېلۇر بولسا دۇنيا، كوڭۇل بەرمىسە،
كېتەر بولسا ئاغرىپ، يۇزىن پۇرمىسە.

3447 ئەگەر ئارزۇ ئۇزرە يېتىشسە قولى،
تۇتۇپ ئوزنى، تۇزەلسە كوڭلى-دىلى.

3448 كېلەر مەنا ئۇزە ئۇيغۇن ئۇشبۇ سوز،
ئىشىت سەن، ئەمەل قىل، ئايا خۇلقى توز:

3449 ئەر شۇكى، جىمىگە قۇدرەتلىك تۇرۇپ،
قىلالسا ئىشنى ئوزىن چىڭ تۇتۇپ.

3450 ئۇندىنمۇ مەردانراق يىگىت شول ئېرۇر،
مىڭ ئارزۇ ئۇزە ئالسا نەپسىن توسۇپ.

OḌOIURMÏX JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

3451 yanut bạrdi oḍoɣurmïx aydï qïn ay
nəgü ol tiləkiṇ aya kərki ay

3452 nəgü səzləsə mən səzümni yirip
jəwabïn ḳïlur sən əzümni sərip

3453 aquḳluoɣ maṇa ay tiləkiṇ nə ol
nəgü ḳoloɣu ərsə aqa səzlə ḳol

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ OḌOIURMÏXḲA

3454 yanut bạrdi əgḍülmix aydï əzüm
tilək birlə kəldi aqayïn səzüm

3455 bu kün tooɣdï ạlig əxitti sạni
əziṇə kərəkləp kər ïḍtï mạni

3456 ḳatïoɣ arzuladï sạni kərgükə
mạni səzqi ïḍtï oḳïp ạltgükə

B254
3457 nəqə mə aoɣïr kəlsə baroɣu kərək
ạligkə təgip bir kərüngü kərək

3458 ạlig mə ạḍi əḍgü sulṭan turur
boḍunḳa baoɣïrsak səvüg jan turur

3459 kim ạlig yüzin kərsə ḳutluoɣ bolur
ikigün azunda tükəl ḳut bulur

C202
3460 nəgü tạr əxitgil bu ạl kənd bəgi
azun baxlap ạlkə yətilmix əgi

ئودغۇرمشنىڭ ئوگدۇلمشكە جاۋابى

3451 جاۋابەن ئودغۇرمش دىدى: ئېيت چىنىڭ،
نەدۇر ئاي يۈزلۈكۈم، تىلەگىڭ سېنىڭ؟

3452 نىمە سوزلىسەم مەن، سوزۇمنى يىرىپ،
جاۋاپنى قىلۇرسەن مېنى رەنجىتىپ.

3453 ئوچۇقراق ماڭا ئېيت، تىلىگىڭ نىمە؟
نىمە كۈتسەڭ ئۇنى ئېچىپ سوزلەۋە.

ئوگدۇلمشنىڭ ئودغۇرمشقا جاۋابى

3454 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمش، ئېيتتى: ئوزۇم،
تىلەك بىرلە كەلدىم، ئاچايىمەن سوزۇم.

3455 بۇ كۈنتۈغدى ئېلىگ ئىشىتتى سېنى،
ئوزىگە كېرەك دەپ، ئەۋەتتى مېنى.

3456 تولا ئارزۇ قىلىپ كورۇشكە سېنى،
دەۋەتچى قىلىبان ئەۋەتتى مېنى.

3457 ئېغىر كەلسە قانچە، بىر بارماق كېرەك،
بېرىپ ئۇ ئېلىككە كورۇنمەك كېرەك.

3458 ئېلىگ بەكمۇ ياخشى بىر سۇلتان ئېرۇر،
خەلقپەرۋەر، ئوزى كويۇمچان ئېرۇر.

2459 كىم ئېلىگ يۈزىن كورسە قۇتلۇق بولۇر،
ھەر ئىككى جاھاندا تولۇق بەخت تاپۇر.

3460 نىمەدەر، ئىشتىكىن، بۇ ئەل-كەنت بېگى،
جاھاننى تۇتۇپ كەلگەن يېتىلمش ئوگى:

3461 tərülüg kəni bəg ḳut ol bəlgülüg
ḳutī birlə təgrür təzükə ülüg

3462 ḳayuda qavīḳsa kəni bəg atī
aṇar baroɣu andīn bulur ər ḳutī

3463 bu kək tirgüki ol kənilik tərü
tərü artasa kək turumaz ərü

3464 tərülüg bu bəglər yoḳ ərsə tirig
bayat buzoɣay ərdi yạ̈ti ḳat yạ̈rig

3465 kəni bəg yüzi kərsə ḳutluoɣ bolur
muyanḳa təgir ḥəm yazuḳī yulur

3466 bilir sən bu kün mən kixi boldukum
səbəb ạ̈lig ərdi yələkim toḳum

3467 bayat bạ̈rdi ərdi uḳux əg bilik
təzü əḍgülükkə təgürdüm əlig

3468 bayat bạ̈rdi təwfiḳ ḳaṃuoɣ əḍgükə
boḍun asoɣīṇa ḥəm yüki yüḍgükə

3469 sạ̈ni mə tilər əmdi ạ̈lig bu kün
əlig bir ḳilīp yazsa bəglik tügün

3470 oḳītqī mạ̈ni īḍtī əmdi saṇa
mạ̈ni yalṇuz īḍma ay ərsig toṇa

3471 bitik īḍtī ạ̈lig əz əlgin bitip
nəgü səzlədi ərsə kergil oḳīp

* * *

3461 قانۇنلۇق ئادىل بەگ چىندىن بەخت ئېرۇر،
ئۇ بەختتىن ھەممىگە نەسىبە تېگۈر.

3462 ئادىل بەگ ئېتى قايدا بولسا مەشھۇر،
ئاڭا بارغۇلۇق، بەخت ئۇنىڭدىن تېگۈر.

3463 ئادىل قانۇن كوككە بىر توۋرۇك ئېرۇر،
بۇزۇلسا ئۇ قانۇن ئاسمان يىقىلۇر.

3464 يوق ئەرسە قانۇنلۇق بەگلەر مۇبادا،
يەتتە قات زىمىننى بۇزاتتى خۇدا.

3465 ئادىل بەگ يۈزىن كورسە، قۇتلۇق بولۇر،
ساۋابىن تاپۇر ھەم گۇنا يوقۇلۇر.

3466 ئادەم بولغۇنۇمغا، بىلسەڭ، بۇ زامان—
سەۋەپچى، يولەكچى ماڭا بولدى خان.

3467 خۇدا بەرگەچ ماڭا ئەقىل-ئاڭ، بىلىم،
پۇتۇن ياخشىلىققا يېتىشتى قولۇم.

3468 بېرىپ تەۋپىق خۇدا ياخشىلىق ئۈچۈن،
خەلق نەپىنى دەپ كوتەردىم يۈكىن.

3469 سېنى ھەم تىلەر ئەمدى خاقان بۇ كۈن،
تۇتۇپ قولغا-قول يەشسە خانلىق تۈگۈن.

3470 قىلىپ دەۋەتچى مېنى ئەۋەتتى ساڭا،
مەن يالغۇز كەتمەيىن، ئەي باتۇر توڭا.

3471 ئەۋەتتى ئۇ خەت ئۈز قولىلە پۇتۇپ،
نىمە سوزلىگەن بولسا، كورگىن ئوقۇپ.

* * *

B255
3472 qīkardī bitik bạrdi əlgin sunup
bitik aldī oḍoqurmīx aqtī tunup

OḌOIURMĪX SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

3473 oḳīdī bitik kạq saḳīndī uzun
ayur kəḍ bilik bạrmix ạlig səzün

A99
3474 oḳīmīx ạlig əmdi kəlgil təyü
ḳamuoq əḍgülükni atamīx sayu

3475 bəḍük ix turur kər bu ixlər maṇa
nətəg ḳīloqu ayoqīl kạṇəx bər muṇa

ƏGDÜLMIX JƏWABĪ OḌOIURMĪXḲA

C203
3476 yanut bạrdi əgdülmix aydī ạlig
sạni səzləyü xük ḳurītmaz tilig

3477 tili təprəsə səzdə atīṇ qīḳar
sạni kərgükə ol kəz aqtī baḳar

3478 kimi səvsə ərmix kəṇül arzulap
tilin səzdə atī yorīr səz ulap

3479 səvitmix nəgü tạr bu bəytig oḳī
səvüglüg yüzi ol kəṇül toḳluḳī

3480 kəṇül kimni səvsə kərür kəzdə ol
kəzün ḳanqa baḳsa uqar yüzdə ol

3481 kəṇüldə nəgü ərsə arzu tilək
aoqīz aqsa barqa tilin səzdə ol

3472 چىقاردى ئۇ خەتنى ھەم بەردى سۈنۈپ،
ئودغۇرمش ئالدى، ئاچتى، بىر ئاز ئويلۇنۇپ.

ئودغۇرمشنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

3473 ئوقۇپ خەتنى ئاستا، ئۈزۈن ئويلىدى،
بىرىپتۇ ئېلىگ خەتتە كوپ بىلىم، دىدى.

3474 مېنى كەلگىن دىبان قىچقىرىپتۇ خان،
پۇتۇن ياخشىلىقلارنى ئەيلەپ بايان.

3475 بۇيۇك ئىش ئېرۇر، كور، بۇ ئىشلار ماڭا،
نىمە قىلغۇلۇق، ئېيت، كېڭەش بەر ماڭا.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمشقا جاۋابى

3476 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمش، ئېيتتى: خاقان ـ
تىلى شۇك تۇرماس سېنى سوزلەپ ھامان.

3477 تەۋرەتسە تىلنى، ئېتىگنى ئېيتار،
سېنى بىر كورەي دەپ توت كوزلە باقار.

3478 كوڭۈل كىمنى سويسە تولا ئارزۇلاپ،
يۇرەر تىل ھەر سوزدە ئېتىنى ئاتاپ.

3479 سويدۇرگەن نىمە دەر، بۇ بىيتنى ئوقى،
سويۇملۇك يۇزىدۇر كوڭۈل توقلۇغى:

3480 كوڭۈل كىمنى سويسە، كوز ئالدىدا شۇ،
كوزى نەگە باقسا، نىگاھىدا شۇ.

3481 كوڭۈلدە نە ئولسا ئارزۇ ۋە تىلەك،
ئېغىز ئاچقان ھامان بولۇر تىلدا شۇ.

OḌOIURMĪX JƏWABĪ ƏGDÜLMIXKƏ

3482 yanut bạrdi oḍoqurmīx aydī maṇa
kạṇəx bạr yaraoqī nə ol ay toṇa

3483 baoqīrsak̦ k̦adaxīm sən ək sən yak̦īn
kạṇəx bạr ətəgil k̦adaxlīk̦ ḥək̦īn

3484 səniṇdin k̦olur mən bu ixkə kạṇəx
bilik birlə sən bu kạṇəxkə təṇəx

B256
3485 k̦adax sən tiləsə yạmə tut adax
adaxlī k̦adaxlī ikigün tudax

3486 baoqīrsak̦ sən ək sən bu kün qīn mana
nəgü k̦īloqu ayoqīl pütər mən saṇa

ƏGDÜLMIX JƏWABĪ OḌOIURMĪXK̦A

3487 yanut bạrdi əgdülmix̦ aydī bu səz
ayītma maṇa sən aya k̦utluoq̦ əz

3488 mạni īḍtī ạlig ok̦ītqī saṇa
nəgü təg kạṇəxü sən əmdi maṇa

3489 baralīm tạməktə aḍīn yok̦ səzüm
nətəg ayoq̦a barma tạyü bu əzüm

3490 sạni birlə bolsa kər asoq̦ī əküx
əz asoq̦īn tilərkə kạṇəxməz uk̦ux

C204
3491 nəgü tạr əxitgil biliklik qigil
biliksiz əxitgil boyun bạr əgil

ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

3482 جاۋابەن ئودغۇرمىش دىدى: ئەي توغا،
ئىلاجى نىمەدۇر، كېڭەش بەر ماڭا.

3483 كويۇمچان قاياشىم ئوزۇڭسەن يېقىن،
كېڭەش بەر، ئادا قىل قاياشلىق ھەققىن.

3484 بۇ ئىشتا قىلۇرمەن كېڭەشنى ساڭا،
بىلىملە مۇناسىپ كېڭەش بەر ماڭا.

3485 مېنى سەن قاياش بىل ۋە ياكى ئاداش،
ئاداشلىق، قاياشلىق ئىككىسى ئوخشاش.

3486 بۇگۈن چىن كويۇمچان ئېرۇرسەن ماڭا،
نىمە قىلغۇلۇق، ئېيت، پۇتەرمەن ساڭا.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3487 ئوگدۇلمىش بۇ ياڭلىغ قايتۇردى جاۋاپ:
تۇرما ئەي قۇتلۇق ئەر، مېنىڭدىن سوراپ.

3488 مېنى خان دەۋەتكە ئەۋەتتى ساڭا،
سالۇرسەن كېڭەشنى نىچۇك سەن ماڭا؟

3489 بارايلى دىمەكتىن بولەك يوق سوزۇم،
نىچۇك بارما دەيسەن ساڭا مەن ئوزۇم؟

3490 سېنىڭ بىرلە بولسام، تولا پايدا، بىل،
ئوز نەپسىن دىگەندە، كېڭەشمەس ئەقىل.

3491 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، بىلىملىك چىگىل[159]،
بىلىمسز ئىشتىكىن، بېرىپ بوي ئېگىل:

3492 ɵz asoɣī tilərkə kəŋəxməgü sɵz
saŋa asoɣī bolmaz aya ḳutluoɣ ɵz

3493 kəŋəx ol kixikə kəŋəx ay ḳadax
ol ər ḳolmaz ərsə ɵz asoɣīn adax

3494 ɵz asoɣīn tiləgil ɵz ülgi üɣün
yaraoɣlioɣnī tənsiz turur tər küɣün

3495 nəqə ix kixikə kəŋəxkü kərək
kəŋül taplamīx ixni ḳīloɣu kərək

3496 ɵzüŋkə baoɣīrsak sənin ol ɵzüŋ
kixikə īnanma kəsildi sɵzüŋ

3497 sən ɵk bil nəgü ḳīloɣu ərsə kəŋəx
tiləmə mənindin bu ixkə kəŋəx

B257
3498 səni aloɣalī kəldim andīn turup
kəŋəx bu yorī baroɣīl əmdi ḳopup

3499 kixilər arakī muyan əḍgülük
bu yərdə bulunmaz munu bəlgülük

3500 ulux kənd iqindəki əḍgü nəqə
saŋa sɵzlədim əmdi aḍra səqə

A100
3501 bilir sən bu sɵzlər kəni sɵzlədim
saŋa əḍgü ḳoldum bilir bir iḍim

3502 kixidin ḳaqar sən nə ḳīldī kixi
kixikə ḳatīl ət kixilər ixi

3503 musulman ixin ət muŋīŋa yara
bayat bərgə uqmak kər ornuŋ tərə

3492 ئوز نەپئىن دىگەنگە سالما مەسلىھەت،
ئەي قۇتلۇق، ئۇنىڭدىن تەگمەس مەنپەئەت.

3493 شۇ ياڭلىغ كىشىگە كېڭەش سال قاياش،
ئول ئەركىم ئوز نەپئىن كوزلىمەس، ئاداش.

3494 ئوز نەپئىن دىگەنلەر ئوز نەپسىنى دەپ،
ياراملىقنى يارامسز دەيدۇ كۇچەپ.

3495 ۋە بەزى ئىشلاردا كېڭەشمەك كېرەك،
لېكىن دىلغا ياققاننى قىلماق كېرەك.

3496 ئوزۇڭگە كويۇمچان سېنىڭ ئوز-ئوزۇڭ،
كىشىگە ئىشەنمە، تۇگەت، بەس سوزۇڭ.

3497 ئوزۇڭ بىل، بۇ ئىشقا نىچۇكتۇر كېڭەش،
بۇ ئىش ئۇزرە مەندىن ھىچ يوقتۇر كېڭەش.

3498 سېنى ئالغىلى كەلدىم ئاندىن يۇرۇپ،
كېڭەش شۇكى بارغىن، سەن ئەمدى قوپۇپ.

3499 ئەل ئىچرە تاپارسەن ساۋاپ، ياخشىلىق،
بۇ يەردە تېپىلماس، ساڭا بۇ ئېنىق.

3500 شەھەر-كەنتتە نەچچە ياخشىلىقلار بار،
ساڭا ئېيتتىم ئوچۇق-تەكرار ۋە تەكرار.

3501 ساڭا خوپلۇق تىلەپ، ئېيتقان بۇ سوزۇم—
بىلەرسەن، ئېرۇر راست، تەگرىمگە مەلۇم.

3502 كىشىدىن قاچارسەن، نە قىلدى كىشى،
كىشىگە قوشۇل، قىل كىشىلەر ئىشى.

3503 مۇسۇلمان ئىشىن قىل، چىقار ھاجىتىن،
بولۇر تورده جاي، ھەق بېرىپ جەننەتىن.

3504 kəŋül til kəni tut ḳilīnqīŋ pütün
ḳayuda tiləsə tirilgil ḳutun

3505 kixisiz tirilmə kixilər ara
kixi ʻəybī kərmə əzüŋni kərə

3506 muŋar məŋəzər əmdi bu bəyt ay bəgü
oḳīoḳu munī ətrü ixkə baoḳu

C205
3507 ḳayuda tiləsə yorī əḍgü bol
tüpi əşlī ḳolma əzüŋ əḍgü ḳol

3508 kixi əḍgüsi kər unītmaz əzin
ḳayuda yorīsa tilər əḍgü yol

3509 ər əḍgü kərək tutsa əḍgü ḳilīnq
ḳayuda tiləsə bulur miŋ səvinq

3510 bu əḍgü ḳamuoḳ yərdə əḍgü bolur
ol əḍgü yanutī ḥəm əḍgü bulur

3511 səŋ əḍgü ḳilīnq tut əsiz bolmaoḳīl
ḳayuda tiləsə yorī ḳorḳmaoḳīl

3504 كوڭۈل، تىلنى رۇس تۇت، خۇلقۇڭنى بەلەن،
ياشا قايدا بولساڭ سائادەت بىلەن.

3505 كىشىسز يۇرمە، تۇر كىشىلەر ئارا،
كىشى ئەيبى كورمە، ئوزۇڭگە قارا.

3506 مۇنۇ بىر بىيىتكىم، كېلەر ماس بۇڭا،
ئوقى ئەي ھېكىم ھەم ئەمەل قىل ئاڭا:

3507 قەيەردە يۇرسەڭ يۇر، لېكىن ياخشى بول،
نەسەپكە ئەمەس، بول ياخشىغا كوڭۈل.

3508 ئۇنۇتماس ئوزىنى كىشى ياخشىسى،
قەيەردە يۇرسە ئۇ تىلەر ياخشى يول.

3509 كىشىكىم، ئۇز خۇلقىنى مەگەر قىلار يار،
قەيەردە تىلەسە، مىڭ خوپلۇق تاپار.

3510 كى ياخشى جىمىكى يەردە ياخشىدۇر،
بۇ ياخشى جاۋابىمۇ ياخشى بولۇر.

3511 خۇلقۇڭنى ياخشى قىل، يامان بولمىغىن،
قەيەر بولسا شۇندا يۇرى، قورقمىغىن.

42

B258

OḌƠURMÏX ƱGDÜLMIXKƏ DUNYANÏŃ 'ƏYÏBLARÏN AYUR

3512 yanut bạrdi ƱgdülmIx aydï ƱzüM
sƱzüńni ƱxitTi ƱxitgIl sƱzüM

3513 bu dunya ƱzIn kƱḍ sƱvitmIx sańa
ḳamuƣ 'ƱybÏ ƱrdƱm kƱrünmIx sańa

3514 tań ƱrmƱz sƱnińdIn mƱŝƱldƱ kƱlIr
ḳayu nƱń sƱvüg bolsa 'ƱybÏ barÏr

3515 sƱvitmIx üqün dunya 'ƱybÏ ḳamuƣ
sańa bolmÏx ƱrdƱm ay ƱldƱ uluƣ

3516 nƱgü tạr ƱxitgIl bu sƱvmIx kIxI
sƱvügkƱ sƱvüg 'ƱybÏ ƱrdƱm baxÏ

3517 sƱvüglüg nIxanÏ bu ol bƱlgülüg
sƱvüg 'ƱybÏ ƱrdƱm bolur ay külüg

قىرىق ئىككىنچى باب

ئودغورمۇشنىڭ ئوگدۇلىشىگە دۇنيانىڭ ئەيىپلىرىنى پىتىقانلىغى باياندا

3512 جاۋابەن ئودغۇرمۇش دىدى: مەن ئوزۇم—
ئىشىتتىم سوزۇڭنى—ئىشتىكىن سوزۇم.

3513 بۇ دۇنيا ئوزىن بەك سويدۇرمۇش ساڭا،
پۇتۇن ئەيبى ئەردەم كورۇنمىش ساڭا.

3514 تاڭ ئەرمەس سىنىڭدىن، مەسەلدە كېلۇر:
سويۇلسە نىمكى، ئەيبى يوق بولۇر.

3515 سەن سويگەچ جاھاننى، ئەي ئەلدە ئۇلۇق،
بار ئەيبى كورۇندى، پەزىلەت تولۇق.

3516 ئىشىتكىن، نىمە دەر بۇ سويگەن ئادەم:
ئاشىق ئۇچۇن مەشۇق ئەيبى زور ئەردەم.

3517 بۇ سويگۇ نىشانى شۇدۇر، ئەي شەۋكەت،
ھەر مەشۇق قۇسۇرى بولۇر پەزىلەت.

3518 өzüŋ dunya səvmix nixanï bu ol
qamuoɣ ʻəybïn ərdəmkə tutmïx kөŋül

3519 nəgü təg өgər sən bu dunya maŋa
anïŋ ʻəybïnï mən ayayïn saŋa

3520 apa yazdï ərsə bayat qïnadï
bu dunya tünək qïldï ərklig iḑi

C206
3521 tünəktə nə arzu tïlər sən tilək
tilək uqmaq iqrə bolur qut yөlək

3522 apa uqmaq iqrə yạdi kər əvin
arïnoɣu qïlïndï bu dunya əvin

3523 bayat yạrmixi ol bu yək səvmixi
taqï artuqï ol səvüp salmïxï

3524 өḑürsə bayat bir tiləmix qulïn
aŋar dunya bạrməz arïtur yolïn

3525 ayï əḑgü ərməz bu dunya qutï
bayattïn yïratur bu ol din yutï

B259
3526 bayat mən tạgüqi kixidə həxï
azun qoldï bardï ol ït saqïxï

3527 bayusa bolur ol boḑun kətkisi
qïoɣaylïq bilə ol kөŋül qoḑqïsï

3528 yalïŋ tooɣmïx ər kər yalïŋ baroɣu ol
nəlük dunya tạrmək ʻyana qoḑoɣu ol

3529 nəlük arsïqar sən aya өldəqi
өzüŋ iki künlük qonuq boldaqï

3518 سویۇپسەن جاھاننی، نىشانسى شول—
كى، بار ئەيبىن پەزىلەت دەپتۇ كوڭۇل.

3519 جاھاننى نىچۇكمۇ ماختارسەن ماڭا،
ئۇنىڭ ئەيبىنى مەن ئېيتايىن ساڭا.

3520 گۇنا قىلىغاچ ئادەم[160] تەڭرى قىينىدى،
قىلىپ دۇنيانى زىندان، ئۇنى قامىدى.

3521 بۇ زىنداندا قانداق تىلەرسەن تىلەك؟
بولۇر جەننەت ئىچرە تىلەك، بەخت، يولەك.

3522 ئادەم بولدى جەننەتتە بۇغداينى يەر،
بۇ دۇنيا قىلىندى ئېرىغلانغۇ يەر.

3523 ھەق لەنەت قىلغاننى سويىدۇ شەيتان،
ھەق قوغلاپ ئەتكەننى ئۇندىنمۇ چەندان.

3524 خۇدا تاللىسا خالىغان قۇلىنى،
ئاڭا دۇنيا بەرمەي، پاكلار يولىنى.

3525 جاھان بەختى ياخشى بىر نەرسە ئەمەس،
قىلۇر ھەقتىن يىراق، دىننا بەلا، بەس.

3526 "خۇدا مەن" دىگۇچى ئۇ تەلۇە كىشى،
بۇ دۇنيانى دەپ كەتتى، ئىت ئوخشىشى.

3527 كىشىكىم باي ئولسا، كىبىرلىك قىلۇر،
پەقىرلىق بىلەن ئۇ مۇلايىم بولۇر.

3528 يالاڭغاچ تۇغۇلدى، ئەر يېلىك كېتۇر،
نىمەگە كېرەك مال، ئۇ ھامان قالۇر.

3529 نىچۇن ئالدىنارسەن ئايا ئولگۇچى،
ئوزۇڭ ئىككى كۇنلۇك قونۇق بولغۇچى.

3530 bilir sən tiriglik ölümkə turur
anundï ölüm ux öḍiṇə küḍür

3531 ḳapuoɣ aqtï dunya takï bir ḳapuoɣ
ölüm ḳapoɣï aqlur kirür həlḳ ḳamuoɣ

3532 özüṇ iki künlük arïnoɣu üqün
kərürdə köyürmə özüṇni küqün

3533 yayïoɣ dunya ə̣rsəl ḳutï əvrülür
nəgü bə̣rdi ərsə yana tərk alur

3534 aḍïrmaz kixisin ḳuluoɣ ya bəgig
öḍürməz talusïn yavuz ma yə̣gig

3535 birig bəglənür kər takï bir bəgin
okïyu turur təgmə kündə öṇin

A101
3536 kərü barsa dunya kəlikə sanï
ə̣dərsə ḳaqar ḳaqsa ə̣drər sə̣ni

3537 muṇar mənzər əmdi kərü bar bu səz
munïṇ mə'nisi uḳ aya köṇli tüz

3538 bu dunya ḳaqar kim ə̣dərsə anï
ḳalï ḳaqsa andïn ə̣dərür sə̣ni

C207
3539 yana dinḳa öqlüg bu dunya nəṇi
yə̣sə dunya din yə̣r baḳa kər munï

3540 bəzənip bu dunya özin kərkitür
ə̣tinmix kəlin təg köṇül yə̣lkitür

3541 köṇül bə̣rsə ḳurtoɣa bolur bir turï
yaḳa yə̣ṇ tutar kündə kəsməz urï

3530 بىلۇرسەن، تىرىكلىك ئولۇمگە ئىرۇر،
بۇ تۇرغان ئولۇم بىر ۋاقىتنى كوتۇر.

3531 ئىشىك ئاچتى دۇنيا، يەنە بىر ئىشىك ـ
ئولۇم ئىشىگى ئىچىلۇر، كىرۇر چوڭ ـ كىچىك.

3532 ئوزۇڭ ئىككى كۇنلۇك ئاۋۇنچاقنى دەپ،
كويەر ئوتقا سالما ئوزەڭنى كۇچەپ.

3533 بۇ دۇنيا ۋاپاسىز، بەخىت بى قارار،
نىمە بەرگەن ئولسا، يانا تېز ئالار.

3534 دىمەس ئۇ كىشىنى قۇل ۋە ياكى خان،
نە ياخشى، ياماننى پەرق ئەتمەس هامان.

3535 بىرىنى قىلىپ بەگ، يانا بىرىنى ـ
ئوزىگە قىچقىرىپ تۇرار هەر كۇنى.

3536 كولەڭگە كەبىدۇر دۇنيا، قارىساڭ،
قاچار ئۇ ئىزلىسەڭ، ئۇ ئىزلەر قاچساڭ.

3537 مۇڭا ئوخشار ئەمدى قارالسا بۇ سوز،
بۇنىڭ مەنىسىن ئۇق، ئايا كوڭلى توز:

3538 بۇ دۇنيا قاچاركىم ئىزلەركەن ئۇنى،
ئەگەر قاچساڭ ئۇندىن، ئۇ ئىزلەر سېنى.

3539 بۇ دۇنيا مېلى دىنغا ئوچتۇر يانا،
مېلىڭ يەيدۇ دىننى، سەن كورگىن مانا.

3540 بىزەكلەپ بۇ دۇنيا ئوزىن كورستۇر،
ياسانغان كېلىندەك دىلىنى ئوينىتۇر.

3541 كوڭۇل بەرسەڭ بولۇر، هاياسىز قېرى،
تۇتۇپ يەڭ ـ ياقاڭدىن، بىتمەس گەپلىرى.

3542 yana ḳilḳï ạrsəl ḳilïnqï yayïoɣ
bəgi birlə turmaz tükəl üq ayïoɣ

B260
3543 kim ərsə kəŋül badï ərsə aŋar
yava ḳildï ạsiz tiriglik muŋar

3544 ạḍi ḳïz ərür bu tiriglik küni
yava ixkə ixlətsə bolmaz munï

3545 tiriglik mün ol kər ḳamuoɣ ạḍgükə
yava ḳilmaoɣïl sən anï ay bəkə

3546 bu üqtə aḍïn yoḳ bu dunya nəŋi
ḥəlal ol ya xübḥə ḥəram ol əŋi

3547 ḥəlalḳa saḳïx ol ḥəramḳa ma ḳïn
ḳalï xübḥə ərsə yạmə kəḍ saḳïn

3548 səvitsə kimi dunya ahir sürər
avïtsa ərəz birlə tərkin ạrər

3549 səvinq birlə igḍip tükəl səmritür
saḳïnq ḳaḍoɣu birlə yana yavrïtur

3550 səvinqin kərü barsa ahir saḳïnq
saḳïnqïn tirilsə bolur kin səvinq

3551 uqï ni'mət ərsə tüpi miḥnət ol
baxï miḥnət ərsə soŋï ni'mət ol

3552 nəgü tạr əxitgil saḳïnuḳ oḍuoɣ
yïraḳ tur bu dunya təgürgəy yoḍuoɣ

3553 sənïŋ baylïḳïŋ kər qïoɣaylïḳ turur
saŋa kim qïoɣay ərsə baylïḳ turur

3542 جاپادۇر قىلىغى، ئۇندا ۋاپا يوق،
ئۇ تۇرماس بىر ئەردە ئۇچ ئايـمۇ تولۇق.

3543 كىمكى كوڭۈل بەرگەن بولـسا ئاڭا،
قىلۇر زايە، ئەپـسۇس، ھاياتىن مۇڭا.

3544 ئەجەپ ياخشىدۇر بۇ تىرىكلىك كۈنى،
بىكار ئىشقا ئىشلەتسە بولماس ئۇنى.

3545 ھايات ــ ياخشىلىقلار ئۈچۈن دەسمايە،
ئەي ئالىم ئۇنى ھىچ قىلما سەن زايە.

3546 بۇ ئۇچتىن بولەك يوق بۇ دۇنيا مېلى،
ھالال يا ھارامـدۇر ۋە يا شۇبھەلى.

3547 ھالالغا ھىساپ بار، ھارامغا ئازاپ،
گەر ئولسا شۇبھەلىك، ساقلان سەن قاراپ.

3548 جاھان كىمنى سويدۇرسە، قوغلار ئاخىر،
ئاۋۇتقاچ ھوزۇردا، ئۇ تاشلار ئاخىر.

3549 سويۇنچ بىرلە ئاسراپ تولۇق سەمرىتۇر،
يانا قايغۇ ـ ھەسرەت بىلەن يادىتۇر.

3550 سويۇنچىن كورەرسەن، ئاخىرى ئەلەم،
ئەلەمدىن كېلۇر سوڭ سويۇنچىسى ھەم.

3551 ئۇچى بولسا نېمەت تۇۋى مېھنەت ئول،
بېشى بولسا مېھنەت، سوڭى نېمەت ئول.

3552 ئىشىت، بىر تەقۋادار ئويغاق نىمە دەر،
يىراق تۇر، بۇ دۇنيا تەكـكۈزەر زەرەر:

3553 سىنىڭ بايلىغىڭ، كور، پېقىرلىغىڭدۇر،
ساڭا كىم پېقىر ئولسا، شۇ باي ئېرۇر.

5354 sạni kim yạsə yạr sən ahir ətin
əqünni alïr sən qara yạr qatïn

3555 buzuloqu turur bu ạtilmixlərin
saqïloqu turur bu yumïtmïxlarïn

C208
3556 barïoqlï turur bu azun tərk əḍün
kəligli turur ol azun kəḍ oḍun

3557 barïoqlï barur kündə sạndin yïrar
kəligli kəlir tərk sana əz ular

B261
3558 barïoqlïqa bạrməz biliklig kənül
kəliglikə ạtnür uquxluoq amul

3559 əlümüg bilikli səvinməz əzün
əlürüg kərügli avïnmaz uzun

3560 yorïoqlï kixi yolda ạtməz əvin
kəqügli kixi əvdə qoḍmaz nənin

3561 konuq sən bu dunya sana bir tüxün
tüxündə saqïnq tutma artuq uzun

3562 ayï əḍgü ərməz bu dunya nəni
kimin bolsa əvrər qïlïnqï yanï

3563 bədəl qïldï əbdal nənin həm malïn
baqïp qoḍtï zahid bu dunya ulïn

3564 kərünməz təg ol bu tuzaqqï sana
bu dunya nəni ol saqïlmïx mənə

3565 usayuq bu yalnuq ạḍi suq kəzi
qalï torqa kirməz bu yalnuq əzi

3554 سېنى كىم يىسە، يەيسەن ئېتىن ئۇنۇك،
قارا يەر قېتىدا ئالۇرسەن ئوچۇك.

3555 بۇ تۇزگەن نىزامىك بۇزۇلغۇچىدۇر،
بۇ يىققانلىرىك ئۇ چېچىلغۇچىدۇر.

3556 بۇ دۇنيا يېقىندا كېتىپ قالغۇچى،
سەن ئويغان، ئۇ دۇنيا ئېرۇز كەلگۈچى.

3557 كېتۇچى ئۇ ھەر كۈن يىراقلاپ بارار،
كېلۇچى كېلىپ تېز ساڭا ئۇلىشار.

3558 كېتۇچىگە بەرمەس بىلىملىك كوڭۈل،
كېلۇچىگە ئاقىل بولۇر ھازىر ئول.

3559 ئولۇمنى بىلەر ئەر، سويۇنمەس ئۇزۇن،
ئولۇمنى كورەز ئەر، ئاۋۇنماس ئۇزۇن.

3560 يۇرۇچى كىشى يولغا ئوي سالمىغاي،
كوچۇپ كەتكۈچى ئويدە مال قويمىغاي.

3561 جاھان ساڭا چۇشكۈن، ئوزۇك بىر قونۇق،
بۇ چۇشكۈندە ئوزنى يېنىك تۇتقۇلۇق.

3562 ھىچ ياخشى ئەمەستۇر بۇ دۇنيا مېلى،
ئۇ كىمدە بولۇركەن، ئوزگىرەر خۇيى.

3563 بەدەل قىلدى ئابدال[161] ئۇ مالۇ-مېلىن،
بىلىپ تەرك ئەتتى زاھىت بۇ دۇنيا ئۇلىن.

3564 ساڭا بىر تۇزاقتۇر كورۇنمەيدىغان،
بۇ دۇنيا مېلى ئۇ چېچىلغۇچى دان.

3565 غاپىلدۇر بۇ ئىنسان، ھىرىس بەك كوزى،
نىچۇك تورغا چۇشمەس بۇ ئىنسان ئوزى؟

3566 nəgü tər əxitgil sakīnuk baxī
bu dunya ixindin sakīnmīx kixi

3567 tuzakqī kərinməz mənin kərkitür
bəzənmix kəlin təg kənül yəlkitür

3568 kəzi suk sərimsiz usayuk əzün
mənin tattīn ərsə adak bərkitür

3569 kamuoq dunya birkə yumītsa pütün
ərəz birlə min yīl tirilsə kutun

3570 nəgü asoqī ahir kara yər koyī
anīn tüxnəki ol yaoqīz yər oyī

3571 kəqürmix tiriglik sana boloqa tüx
nəgü kildīn ərsə yanut kəlgə tux

C209
3572 ux ol kün əkünsə əkünq asoqī yok
nəgü kildīn ərsə yīl ay kün tanuk

3573 azun tatoqī barqa bu üq nən turur
üqəgü tatīoqlarī tüz tən turur

A102
3574 yəmək iqmək ol kər bu üqtə biri
takī bir tixi ol avītsa əri

3575 üqünqi əsənin tiriglik turur
bu üqtə bu bir kəd kərəklig turur

3576 bu üq nən səvinqi tatīoqī kamuoq
adīn üqkə təgməz ay əldə uluoq

3577 yəmək iqmək ol bir tatīoq ay kadax
yanutī qīkarda yavuz ay adax

3566 نه دەیدۇ، ئىشتىكىن، تەقۋادار بېشى،
جاھان ئىشلىرىدىن ساقلانغان كىشى:

3567 تۈزاقچى كورۈنمەس، دېنىن كورسىتۈر،
بىزەلگەن كېلىندەك كوڭۈل تەۋرىتۈر.

3568 سەۋىرسىز، غاپىل سەن، ئاچكوز سەن ئوزۇڭ،
چوقىساڭ دانىنى گەر پۈتۈڭ باغلىنۇر.

3569 پۈتۈن دۇنيا مېلى يىغىلغان بىلەن،
ھوزۇر ـ بەختتە مىڭ يىل ياشىغان بىلەن،

3570 نە پايدا، ئاخىرى قارا يەر تېگى ـ
بولۇر چۈشكۈن ئاڭا قوڭۇر يەر ئويى.

3571 كوچۇرگەن تىرىكلىك ساڭا چۈش ئېرۇر،
نە قىلساڭ، تېگىشلىك جاۋابىڭ بولۇر.

3572 ئۇ كۈن پايدىسىزدۇر پۈشايمان يىسەڭ،
يىل، ئاي، كۈن گۈۋادۇر نە ئىش ئەيلىسەڭ.

3573 جاھان تاتلىغىكىم بۇ ئۇچ نەرسىدۇر،
بۇ ئۇچنىڭ لەززىتى باراۋەر تۇرۇر:

3574 يىمەك ـ ئىچمەك ئېرۇر بۇ ئۇچنىڭ بىرى،
خوتۇندۇر ئۇ بىرسى، سويۇنسە ئېرى.

3575 ئۇچىنچى، تەن ساقلىق، تىرىكلىك شۇدۇر،
بۇ ئۇچ ئىچرە بۇ بەك كېرەكلىك ئېرۇر.

3576 بۇ ئۇچتە بار ئولغان لەززەت ھەممىسى،
بولەك، ئۇچكە يەتمەس، ئەي ئەل كاتتىسى.

3577 يىمەك ـ ئىچمەك ئۇ بىر لەززەتتۇر، قاياش،
ۋە لېكىن يېنىقى يامانىدۇر، ئاداش.

3578 bu tatoɣïŋ üq ərnək booɣuzḳa turur
anïŋda naru barsa ḳarnïŋ tolur

3579 ḳalï siŋməsə ax tadu artatur
tadu artasa ər kər igləp yatur

B262

3580 ig ol axnu ərkə ölüm tutoɣaḳï
ölümdə tatïoɣ yoḳ aya ər saḳï

3581 taḳï bir tatïoɣ bu tixi tatoɣï ol
sooɣuḳ suvḳa yunmaḳ anïŋ yanoɣï ol

3582 anïŋda basa kər oɣul ḳïz turur
oɣul ḳïz yüḳin yüḍmək əmgək ərür

3583 nəgü tạr əxitgil bu bəyt ayoɣuqï
tixi ḥəm oɣul ḳïz üzər ər küqi

3584 tixi birlə ṣuḥbət ạḍi kəḍ tatïoɣ
sooɣuḳ suvḳa yunmaḳ yanutï ḳatïoɣ

3585 tatïoɣ ḳayda ərsə tatïoɣsïz bilə
süqig ḳayda ərsə soŋïnda aqïoɣ

3586 tiriglik tatïoɣï bu ərsə ḳalï
tatïoɣsïz turur dunya miḥṇət yolï

3587 süqig bu tatïoɣlïoɣ tiriglik künüm
tatïoɣsïz ḳïlur ahir aqïoɣ ölüm

C210

3588 bu üq nəŋ turur dunya tatoɣï pütün
yanutï əxittiŋ ay ḳïlḳï tüzün

3589 bu dunya yaoɣï ol ət öz bir yaoɣï
bu iki yaoɣïnïŋ yaḍïoɣlïoɣ aoɣï

3578 ئۇچ بارماق بىلەن ئۇ بىر گال ئۇچۇندۇر،
ئۇنىڭدىن نېرى بارسا قارىنىڭ تولۇر.

3579 يىگەن ئاش سىڭمىسە، مىزاج بۇزۇلۇر،
بۇزۇلسا مىزاج، ئەر كېسەل بوپ ياتۇر.

3580 ئولۇمدىن خەۋەردۇر كېسەلنىڭ ئىشى،
ئولۇمدە لەززەت يوق، ئەي ھۇشيار كىشى.

3581 يەنە بىر لەززەتكى—خوتۇن لەززىتى،
سوغۇق سۇغا چۈشمەك ئۇنىڭ مېھنىتى.

3582 ئۇنىڭدىن كېيىن، كور، ئوغۇل-قىز ئېرۇر،
بۇ يۇكنى كوتەرمەك مۇشەققەتلىكتۇر.

3583 ئىشىت، بۇ بىيتنى ئېيتقان نىمە دەر،
ئوغۇل-قىز، خوتۇن ئەر كۇچىنى كېسەر:

3584 خوتۇن بىرلە سوھبەت تولا بەك تاتىق،
سوغۇق سۇغا چۈشمەك جاپاسى قاتتىق.

3585 لەززەت نەدە بولسا، جاپاسى بىللە،
چۈچۈك قايدا بولسا، كېلۇر سوڭ ئاچچىق.

3586 تىرىكلىك تاتىغى ئەگەر شۇ ئېرۇر،
بۇ دۇنيا تاتىقسىز، جاپا يولىدۇر.

3587 شىرىن ھەم تاتىقدۇر تىرىكلىك كۇنۇم،
تېتىقسىز قىلۇر ئاخىر ئاچچىق ئولۇم.

3588 بۇ دۇنيا تاتىغى شۇ ئۇچ نەرسىدۇر،
ئۇنىڭكى جاۋابى ئىشتىتىك نەدۇر.

3589 بۇ دۇنيا يېغىدۇر، ۋۇجۇت بىر يېغى،
بۇ ئىككى يېغىنىڭ يېيىغلىق ئاغى[162].

3590 üqünqi yaoɣī yək bu din ooɣrīsī
təgürməsü təŋri bularnīŋ yasī

3591 bularda əḑi sərp bu yavlak yaoɣī
ət əzdin təgir ol əküxrək qooɣī

3592 bayat atī aysa təzər yək barīr
ḳodu barsa dunya səniŋdin ḳalīr

3593 ət əzni nəgü təg ḳətərgü bolur
məgər kim əlüm tutsa ḳalsa ḳalur

3594 əḑi yaḳxī aymīx biliklig bəgü
biliklik bəgülər səzin tīŋlaoɣu

3595 məni muŋḳa təgrür ət əz əmgətür
ara küldürür kər ara yīoɣlatur

B263
3596 azun təzginür mən tiləkin uḑu
ara aq yatur mən arala toḑu

3597 bir arzu yətürsə taḳī bir ḳolur
taḳī birni bulsa tükəl bəg bolur

3598 basumaz əzüm bu ət əzni utup
basa bər baoɣīrsak iḑim sən tutup

3599 bu yavlak osuoɣluoɣ turur bu ət əz
səmiz tutsa artuḳ bolur bu yavuz

3600 bulak səmrisə kər munar ḥəm azar
iḑisin qalar yərkə andīn təzər

3601 tükəl avqī īt təg ət əzkə baḳīn
səmiz bolsa bilməz iḑisi ḥəḳīn

3590 ئۇچىنچى، شەيتاندۇر، ئوغۇرلايدۇ دىن،
ئامان قىلسۇن خۇدا بۇلار زىيىنىدىن.

3591 بۇلار ئىچرە قاتتىق، يامانراق يېغى—
ۋۇجۇت—نەپس، چىقارۇر پىتنە ھەر چېغى.

3592 خۇدا ئاتىن ئېيتقاندا شەيتان قاچۇر،
بۇ دۇنيانى قويساڭ ئۇ، سەندىن قالۇر.

3593 بۇ نەپسنى نىچۇك يوق قىلىشقا بولۇر؟
مەگەركىم ئولۇم تۇتسا، قالسا قالۇر.

3594 بىلىملىك بىر دانا دەپتۇ ياخشى بەك،
دانالار سوزىنى بەك ئاڭلاش كېرەك:

3595 مېنى نەپس قايغۇغا سېلىپ ئەمگەتۇر،
ئارا كولدۇرۇر، كور، ئارا يىغلىتۇر.

3596 تىلەپ ئارزۇسىنى كېزەرمەن جاھان،
گەھى ئاچ، گەھى توق يۇرەرمەن ھامان.

3597 بىر ئارزۇغا يەتسە كۇتەر بىرىنى،
ئۇنى تاپسا سۇرەر تولۇق ھوكمىنى.

3598 باسالمايمەن نەپسىمنى ھىچ چاغدا مەن،
بىسىپ بەر رەھىملىك ئىگەم ئۇنى سەن.

3599 يامان پەسكەش كېلۇر بۇ نەپسىڭ ئوزى،
سىمىز تۇتقانسېرى چىقۇر مۇڭگۇزى.

3600 شاش ئات سەمرىسە، ئۇ مۇگەر ھەم ئازار،
ئىگەسىن ئۇرۇپ يەرگە ئۇندىن قاچار.

3601 بۇ نەپسكە ئاۋچى ئىت دىبان قارىغىن،
بىلمەس ئۇ سەمرىسە ئىگەسى ھەققىن.

3602 qarīn toḍsa avqa yügürməz bolur
iḍisi tiləkinqə barmaz turur

3603 kiqig oǫlan əzlüg ət əz mənzəgi
booǫuz toḍsa yügrür tilər əz təni

3604 qarīn toḍsa ət əz bolur ərməgü
tiləkqə tiləsə tilək bərməgü

C211
3605 tiriglik tükəli tükəl üq kün ol
anīnda narusī nəqə tüx tün ol

3606 birisi yarīn ol biri kəqti tün
yarīnqa təgirmü tiriglik bu kün

3607 anīnda narukī tiriglik nəqə
tiriglikkə tutma səz aydīm aqa

A103
3608 tixi şuḥbəti mə bu ərlik otīn
əqürmək üqün ol birər sa'ətīn

3609 bu otuoǫ nəgü təg əqürsə əqər
kərək ərsə kərklüg ya kərksüz quqar

3610 booǫuz tatoǫī barqa qarīn toḍmak ol
qarīn toḍsa artuk asīoǫ qoḍmak ol

3611 qarīn toḍsa arpa ya ḥəlwa bir ol
qalur barqa artīp tolur kirgü yol

B264
3612 xəkər ḥəlwa yəgli ya arpa üyür
toḍup yatsa tanda yana aq turur

3613 nəgü tər əxitgil sakīnuk qīoǫay
qīoǫay ərsə nənkə kəzi kənli bay

3602 قوساق تویسا ئاۋغا یۇگۇرمەس بولۇر،
ئىگىسى رايىغا ئۇ ماڭماس بولۇر.

3603 بۇ نەپسنىڭ ئوخششى كىچىك بالىدۇر،
قوساق تویسا تەڭ-تۇشكە یۇگۇرۇر.

3604 قوساق تویسا بولغاي بۇ نەپس بىر هورۇن،
ئۇنىڭكى رايىغا سەن بەرمە ئورۇن.

3605 تىرىكلىك تامامەن تولۇق ئۇچلا كۇن،
ئۇنىڭدىن نېرىسى نىچە چۇش یا تۇن.

3606 بىرى تاڭنا، بىرسى ئوتۇپ كەتكەن تۇن،
یېتەرمۇ تاڭنىغا هایاتلىق بۇ كۇن؟

3607 ئۇنىڭدىن نېرى بۇ تىرىكلىك نەدۇر،
تىرىكلىك دەپ ئېيتما، ئوچۇق سوز بۇدۇر.

3608 خوتۇن سوهبتى ئۇ بۇ ئەرلىك ئوتىن—
ئوچۇرمەك ئۇچۇندۇر، بىرەر سائەتتىن.

3609 بۇ ئوتنى قانداقچە ئوچەرسە، ئوچەر،
ئۇ سەتمۇ، چىرايلىق قۇچسلا بولار.

3610 بۇ گالىنىڭ تاتلىغى قوساق تویماق ئول،
قوساق تویسا بولدى، تارتماق كىرەك قول.

3611 قوساق تویسا ئارپا یا هالۋا بىر ئول،
قالۇر بارچە ئېشىپ، تولسا كىرەر یول.

3612 شىكەر، هالۋا، ئارپا یەپ یاتسا تویۇپ،
قوپار تاڭنا یانا قوساغى ئېچىپ.

3613 مىلى یوق بولسىمۇ، كوزى، كوڭلى توق—
بىر تەقۋا كەمىغەل نە دەر، بۇنى ئۇق:

3614 xəkərlig yạdiṇ sən azun ni'məti
kạvuḳ yür yạdim mən ezüm ṭakạti

3615 ikigün toḍup təṇ kạqə yattīmīz
kəqip bardī kəlmix künüm sa'ətī

3616 azunuoɣ nəqə tạrsə ez elgülüg
iki bez təgir ol saṇa bəlgülüg

3617 qīoɣay bay ikigün elümdə kạḍin
yana tüz bolurlar ḳara yạr ḳatīn

3618 iki künki ərtər ərəzkə bolup
nəlük arsīḳar sən tiriglik bulup

3619 ezüṇ suḳlanur sən azun tạrgəli
elüm saḳlanur ker səni tutoɣalī

3620 tiriglik barīr kündə sạndin ḳaqar
yavuz bu elüm ker ulunnī pīqar

C212
3621 sạziksiz elür ker tirig boldaqī
ḳayu kün elürüg yoḳ ol bildəqi

3622 kiqig arsə umnur saḳal engükə
saḳal ensə umnur erüṇ boloɣuḳa

3623 saḳalīṇ erüṇ bolsa kəldi elüm
elümkə asīoɣ ḳilmaz oḳ ya tolum

3624 kerürdə keyürmə ezüṇni küqün
ezüṇ otḳa atma bu dunya üqün

3625 aqīoɣ suv təg ol ker bu dunya nəṇi
nəqə iqsə ḳanmaz eliməz əṇi

3614 یىدىگىسەن شېكەرلىك جاھان نېمىتى،
تېرىقلە كىپەك بولدى ئوزۇم تاقىتى.

3615 تويۇپ ئىككىسىز تەڭلا ياتتۇق كېچە،
ئوتىۋەدى كەلمىش كۈنۈم سائىتى.

3616 ھەر قانچە يىغارسەن دۇنىيا، مال-مۈلۈك،
ئىككى بوز تېگەدۇر ساڭا بەلگۈلۈك.

3617 پەقىر-باي بۇ ئىككى ئولۇمدىن كېيىن،
باراۋەر بولۇرلەر قارا يەر قېتىن.

3618 ئىككى كۈنلۈك ئوتەر ھالاۋەتنى دەپ،
نىچۈك ئالدىنۇرسەن تىرىكلىك تىلەپ؟

3619 ئوزۇڭ تىرىشۇرسەن دۇنيا يىققىلى،
ئولۇم تىرىشۇر، كور، سېنى تۇتقىلى.

3620 تىرىكلىك كېتەر كۈندە، سەندىن قاچار،
ياۋۇز بۇ ئولۇم، كور، ئۇلۇڭنى قازار.

3621 ئولۇر شۇبھىسىز، كور، تىرىك يۇرگۈچى،
قايۇ كۈن ئولۇشنى ئەمەس بىلگۈچى.

3622 كىچىكتە كۈتەر ئەر چىقىشنى ساقال،
ساقال چىقسا كۈتەر بولۇشنى چال.

3623 ئولۇم كەلدى دىمەك ئاقارسا ساقال،
نەپ قىلماس ئولۇمگە ئوق يا ۋە قورال.

3624 قاراپ تۇرۇپ كويدۇرمە ئوزۇڭنى كۈچەپ،
ئوزۇڭ ئوتقا ئاتما بۇ دۇنيانى دەپ.

3625 بۇ دۇنيا مىلىدۇر ئاچچىق سۈدەك[163] ئول،
نىچە ئىچسە قانماس، دىماق بولماس ھول.

3626 quruoɣ qumqa oqxar bu yalnuq əzi
əgüz kirsə toḍmaz bu suqluq kəzi

B265
3627 saqïoɣ ol bu dunya kəzündə uqar
nəqə əz əḍərsə ol anqa qaqar

3628 ət əz arzu sürgən tapuoɣqa təzik
kərünməz yaoɣïqa bu bərməz kəzik

3629 ət əzkə alïq bərmə əgmə boyun
avïnqï saqïnq ol tiləki oyun

3630 kəqürmix tiriglik barïr kəlgüsüz
nəqə ol bu qalmïx yəmə bəlgüsüz

3631 bu bolmïx künün barï qïlma yava
əlümkə ətingil tapuoɣ qïl əvə

3632 nəgü tər əxitgil oḍunmïx kixi
qamuoɣ buloɣanuqtïn süzülmix kixi

3633 kəqürdün kəqigli bu tünki tünün
kəqərmü səziklig kəligli künün

3634 kəqürmix kəqürgü ara bir tüxün
tiriglikkə munqa bəḍütmə ünün

3635 pütə boldï munda tiriglik yəḍim
əḍ əḍlək ïḍïp nəfs putïnï sïdïm

C213
3636 bu kün kənd uluxqa oqïr sən məni
bulun qïlsa nəısim yuluoɣlï qanï

A104
3637 ət əz bir yaoɣï ol əḍi sarp yaoɣï
qamuoɣ yərdə yaḍmïx tuzaqï aoɣï

3626 قۇرۇق قۇمغا ئوخشار بۇ ئىنسان ئوزى،
دەريا كىرسە تويماس، ھىرىسلىق كوزى.

3627 بۇ دۇنيا بىر ئالۋۇن كوزۇگدىن ئۇچار،
سەن قانچە قوغلارسەن، ئۇ شۇنچە قاچار.

3628 قويۇپ كىم نەپسنى قىلسا ئىبادەت،
ئۇ بەرمەس كورۇنمەس يېغىغا پۇرسەت.

3629 نەپسىگە ھەۋەس قىلما، ئەگمە بويۇن،
ئاۋۇنچى بولۇر غەم، تىلەگى ئويۇن.

3630 كوچۇرگەن تىرىكلىك كېتۇر كەلگۇسز،
يەنە قانچىلىك قالدى ئۇ بەلگۇسز.

3631 بۇ تاپقان كۇنۇگنى زايە قىلمىغىن،
ئولۇمگە تەييارلان، تائەت ئەيلىگىن.

3632 نىمە دەر، ئىشتىكىن، ئويغانغان كىشى،
پۇتۇن بۇلغىنىشتىن سۇزۇلگەن كىشى:

3633 كەچۇردۇك بۇ ئوتكەن ئوتكۇنچى تۇنۇك،
كېچەرمۇ يوقمۇ ئۇ كېلۇچى كۇنۇك.

3634 كەچمىشلەر كېچەرلىك ئارا بىر قونۇق،
تىرىكلىككە مۇنچە زورايتما ئۇنۇك.

3635 ئۇزۇن بولدى بۇندا تىرىك ياشىدىم،
زامان ئوتكەچ نەپسنىڭ پۇتىن قايرىدىم.

3636 بۇگۇن كەنت-شەھەرگە ئۇندەيسەن مېنى،
ئەسىر قىلسا نەپسىم، نىجاتچىم قېنى؟

3637 بۇ نەپس بىر يېغى، بەك قۇۋۇەتلىك يېغى،
پۇتۇن يەردە ئۇنىڭ توري-تۇزىغى.

3638 tiləkinqə ï
ma qatïoɣlan tirən
ət əz ülgi bərməz uquxluoɣ ərən

3639 nəgü tər əxitgil əzin basmïx ər
ɦəwa boynï yənqip əzin tutmïx ər

3640 ət əzkə bulun bolma bilki uluoɣ
ət əz bulnasa kər qolur din yuluoɣ

3641 biliklig təsə bolmaoɣay ol kixig
ɦəwasï uдu qïlsa barqa ixig

3642 uquxluoɣ təsə bolmaoɣay ol ərig
ət əz bulnï bolsa ay kənli tirig

B266
3643 biliksiz kixi ol bolur bəlgülüg
ət əzkə bərür bolsa tutqï ülüg

3644 uquxsuz kixilər ol ol ay qadax
ɦəwa arzularqa əzin qïlsa bax

* * *

3645 munuqï bu yanlïoɣ turur bu azun
münin barqa aydïm sən uqoɣil əzün

3638 تىلەگىگە قويما، تىرىش قۇنت بىلەن،
پەنا بەرمەس بۇ نەپسىگە ئەقىللىق ئەرەن.

3639 نىمە دەر ئىشتىكىن، ئۇزىن باسمىش ئەر،
ھاۋا بويىنىن ئۇزگەن، ئۇزىن تۇتمىش ئەر:

3640 ئەي ئالىم بۇ نەپسىگە ئەسىر بولمىغىن،
ئەسىر قىلسا نەپسىڭ، قۇربان بولۇر دىن.

3641 ھاۋايۇ-ھەۋەسلە قىلسا ئىشىنى،
بىلىملىك دەپ بولماس ئۇنداق كىشىنى.

3642 ئەقىللىق دىيىلمەس ئۇ ئەرەن ئەخىر،
ئەي كوڭلى تىرىك، بولسا نەپسىگە ئەسىر.

3643 كىمىكى بۇ نەپسىگە يول قويسا ھامان،
بىلىمسىز كىشى ئۇ، بۇ روشەن ئايان.

3644 ئەقىلسىز كىشىلەر شۇدۇر ئەي قاياش،
ھاۋايۇ-ھەۋەسكە ئۇزىن قىلسا باش.

* * *

3645 شۇ ياڭلىغ ئىرۇرلەر بۇ دۇنيا مانا،
بار ئەيبىن مەن ئىيتتىم، چۈشەن سەن بۇڭا.

43

ƟGDÜLMIX OḌƟIURMÏXḲA DUNYA BIRLƏ ʻUḲBÏ ḲAZƟIANƟIUSÏN AYUR

3646 yanut bạ̣rdi ƟgdülmIx aydï bu sƟz
ƟxittIm sƟn aydïṇ aya ḳutluƟı Ɵz

3647 munï ma ƟxitgIl taḳï bƟlgülüg
bilikkƟ uḳuxḳa bu sƟz ülgülüg

3648 nƟqƟ andaƟı ƟrsƟ bu dunya ḥali
aqïƟı ḳïlma ƟzkƟ tiriglik yolï

3649 bu kạṇ dunya ƟzkƟ küqün ḳïlma tar
yazuḳluƟı ḳulïṇa bayat fƟẓlï bar

C214
3650 ʻƟżabï tƟlim ƟrsƟ rƟḥmƟt Ɵküx
yazuḳluƟı üqün boldï rƟḥmƟt kƟsüx

3651 ʻƟżabḳa ḳatïƟı ḳorḳ umïn rƟḥmƟtin
tapuƟı ḳïl yƟtürgil bu ḳulluḳ atïn

قىرق ئوچىنچى باب

ئوگدۇلمشنىڭ ئودغۇرمىشقا دۇنيا ۋاستىسى بىلەن ئاخىرەتنى تىپىش مۇمكىنلىگىنى ئېيتقانلىغى بايلىقى

3646 ئوگدۇلمش جاۋابەن دىدى: قۇتلۇق ئەر،
ئىشىتتىم سوزۇڭنى، سەن ئېيتتىڭ مەگەر.

3647 بۇنى ھەم ئاڭلىغىن تېخى بەلگۈلۈك،
بىلىمگە، ئەقىلغە بۇ سوز ئۈلگۈلۈك:

3648 نىچە شۇنداق ئەرسە بۇ دۇنيا ھالى،
ئاچچىق قىلما ئوزگە تىرىكلىك يولى.

3649 بۇ كەڭ دۇنيا ئوزگە كۇچەپ قىلما تار،
گۇناكار قۇلىغا خۇدا پەزلى بار.

3650 ئازاۋى كوپ ئەرسە رەھمىتىمۇ كوپ،
گۇناكار ئۇچۇن ئۇ رەخمەت ئەزىز خوپ.

3651 قاتتىق-قورق ئازاپتىن، كۇتكىن رەھمىتىن،
تائەت بىرلە يەتكۇز بۇ قۇللۇق ئېتىن.

3652 azun boḍnï barqa ulux kənd ḳoḍup
turup taoɣḳa kirsə uluoɣ yük yüḍüp

3653 buzuloɣay azun barqa ḳaloɣay ḳuruoɣ
apa ooɣlanï barqa kəsgəy uruoɣ

3654 iki əv yarattï bu həlḳḳa ḳamuoɣ
biri atï uqmaḳ birinin̡ tamuoɣ

3655 yana barqa yalṇuḳ bu dunya tiləp
yügürsə tüni barqa künkə ulap

3656 tapuoɣ ḳoḍsa dunya tiləsə tamuoɣ
yəmə ḳalmaoɣay ərdi bu uqmaḳ ḳuruoɣ

B267
3657 bayat bərdi ḳulḳa iki kəz ḳulaḳ
biri dunya baḳsa biri 'uḳbi baḳ

3658 əlig bərdi iki sunup tutoɣuḳa
biri dunyaḳa tut biri 'uḳbiḳa

3659 aḍaḳ bərdi iki yorïoɣu üqün
bərü mạṇsa biri naru man̡ küqün

3660 yəmə yaḳxï aymïx bəgü bilki kən̡
azunda qavïḳmïx aḳï əlgi kən̡

3661 aya ḳul boluoɣlï uḳuxluoɣ oḍuoɣ
usal bolma saḳlan toḳïoɣay yoḍuoɣ

3662 tərütti bayat bu ikigün azun
munï bulsa tavrat anï ḳol əzün

3663 apa ooɣlanïn barqa ərklig bayat
aqïoɣlï toḍuoɣlï tərütti bu at

3652 جاهان خەلقى بارچە شەھەر-كەنت قويۇپ،
چىقىپ ئالسا تاققا بۇيۇك يۇك يۇدۇپ،

3653 بۇزۇلغاي جاهان، بارچە قالغاي قۇرۇپ،
ئادەم باللىرىدا كېسىلگەي ئۇرۇق.

3654 ئىككى ئوي ياراتتى بۇ خەلققە پۇتۇن،
بىھىش ھەمدە دەۋزەخ بۇ ئىككى ئورۇن.

3655 يەنە ھەممە ئادەم بۇ دۇنيانى دەپ،
ئۇلاپ كۇننى تۇنگە، يۇگۇرسە ھەدەپ،

3656 قويۇپ تائەت، دىسە مال، بولۇپ دوزىخى،
يەنە بوش قالماس ئۇ تەگرى ئۇجمىغى.

3657 خۇدا بەردى قۇلغا ئىككى كوز، قۇلاق،
بىرىن دۇنياغا، بىرىن ئاخىرەتكە، باق.

3658 ئىككى قول بېرىلدى سۇنۇپ تۇتقىلى،
بىرى دۇنياغا، ئاخىرەتكە بىرى.

3659 ئاياق بەردى ئىككى، يۇرۇگلار دىبان،
بىرىن قوي مۇندا، بىرىن كۇچەپ ئۇ تامان.

3660 ئەجەپ ياخشى ئېيتمىش بىلىم-ئىلمى كەك،
جاھاندا ئاتانغان سېخى-ئىلگى كەك:

3661 ئايا قۇل ئەقىللىق، ئويغاق بولغۇلۇق،
گۇنا يۇقىمسۇن بىل، ھۇشيار تۇرغۇلۇق.

3662 ياراتتى خۇدايىم بۇ ئىككى جاهان،
بىرىن تاپاك ئىزلە ئۇ بىرىن ھامان.

3663 قادىر ئاللا بارلىق ئادەم ئوغلىنى،
بۇ ئات بىرلە تاج-توق ياراتتى ئۇنى.

3664 əginkə kəḍim ya boǫuzka yạ̈mi
kərək ay ḳadax bu tiriglik əmi

3665 tirigkə bu nəṇdin kəqix yoḳ ḳadax
əgin pütgü ton ḥəm ḳarīn toḍǫu ax

3666 ḥəlal dunya bulsa yạ̈sə ḳazǫanīp
qïǫayka üləsə anïṇdïn alïp

A105 C215
3667 kixi aǫruḳï bolmasa bu boǫuz
kixi ənməzi ol bu aǫruḳ boǫuz

3668 bayat ʻədliṇə tutqï ḳorḳu yorï
umïn fəẓlïṇa tutqï təgnü yorï

3669 bu iki ara boldï ḳulluḳ bilin
bu ol yol yaṇïlma bu ḳulluḳ yolïn

3670 ạ̈ḍi yakxï aymïx bilik bạ̈rgüqi
biliksizkə ət sav ərig bạ̈rgüqi

3671 rija birlə həwfnï ḳanat sən ḳïlïn
bu iki araḳï yoluǫ sən alïn

3672 bayat yarlïǫïn ḳïl əzüṇ ḳulluḳï
uqup kir sarayka ərəẓin salïn

B268
3673 rija həwf bu iki ḳanat sanï ol
bu ikin uquǫlï bulur kəkkə yol

3674 yazuḳum əküx tạ̈p umïnq kəsməgü
tạpuǫḳa ïnanïp tapuǫ yasmaǫu

3675 tapuǫ ḳïl tapuǫ boldï ḳulluḳ ḳamuǫ
kimiṇ atï ḳul bolsa ḳïlḳï tapuǫ

3664 بەدەنگە كىيىم ھەم قوساققا يىمەك،
قېرىنداش، تىرىكلىك ئۈچۈن بۇ كېرەك.

3665 بەدەن ياپقىلى تون، تويماق ئۈچۈن ئاش،
تىرىككە بۇنىڭدىن كېچىش يوق، قاياش!

3666 ھالالدىن تېپىپ مال يىمەكلىك كېرەك،
يوقسۇلغا بىر قىسمىن بەرمەكلىك كېرەك.

3667 يوق ئەرسە كىشىدە كاشكى گال غېمى،
ۋە لېكىن زورۇردۇر بۇ غەملەر تېخى.

3668 چوچۇپ يۇر ھەمىشە خۇدا ئەدلىدىن،
ھەمىشە ئۇمىت كۈت ئۇنىڭ پەزلىدىن.

3669 بۇ قۇللۇق شۇ ئىككى ئاراسىدا، بىل،
يېڭىلما بۇ يولدىن، قۇللۇغۇڭ شۇ خىل.

3670 تولا ياخشى دەپتۇ بىلىم بەرگۈچى،
نادانغا نەسىھەت ـ ئۇگۈت ئېيتقۇچى:

3671 ئۇمىت ۋە خەۋپنى سەن قانات ئەيلىگىن،
بۇ ئىككى ئارادا يولۇڭ تاللىغىن.

3672 ئوتەپ قۇللۇقنى، قىل خۇدا بۇيرۇغىن،
بىھىشكە ئۈچۈپ كىر، كورگىن ھوزۇرىن.

3673 ئۇمىت، خەۋپ ــ بۇ ئىككى قاناتتەكلا ئول،
كىم ئۇچسا بۇنىڭلە تاپۇر كوككە يول.

3674 گۈنايىم تولا دەپ ئۇمىت ئۈزمىگىن،
ئىشەنسپ تائەتكە ھەددىن ئاشمىغىن.

3675 تائەت قىل، بۇ تائەت بەندىلىك پۈتۈن،
تائەت قىلسۇن ھەر كىم بەندىلىك ئۈچۈن.

3676 aqïr tutqu yarlïq uquz qïlsa ez
uquzluqtïn etrü aqïr bolsa ez

3677 tapuqqa ezünni qïqay bil qïqay
tapuqqa qïqay bil yazuqlarqa bay

3678 kixidə yavuzï ezün bil ezün
məgər əḍgü bolsa ezün həm sezün

* * *

3679 munu bilmiximni ayu bərdim ux
sezüm ixkə tutqïl yarïn kəlgə tux

3680 qalï tutmasa sən bu aymïxlarïm
jəwab qïl yanayïn ay ərsig ərim

3681 uzun boldi sezlər nəni asqï yoq
taqï ma uzatïp aḍïn tusqï yoq

OḌQUURMÏX JƏWABÏ EGDÜLMIXKƏ

C216
3682 əlig baxqa urdï bu oḍqurmïxa
saqïndï uzun qəq ketürdi baxa

3683 ayur ay qadax təgdi əmgək sana
qadaxlïq qïlïp sezlədin sən mana

3684 mana əḍgü saqnïp bu sez sezlədin
muyan bərsu tənri saqïnqïm yədin

3685 baqa kerdüm əmdi bu ixtə mana
şəlaḥï kerünməz ay ərsig tona

3676 هەق ئەمرىن ئەزىز بىل، ئوزۇڭنى توۋەن،
ئاشار قەدرىڭ سېنىڭ بۇنىڭلىق بىلەن.

3677 تائەتكە ئوزۇڭنى گاداي بىل، گاداي،
تائەتكە گاداي بىل، گۇنالارغا باي.

3678 كىشى يامانى بىل ئوزۇڭنى-ئوزۇڭ،
مەگەر ياخشى بولسا، ئوزۇڭ ھەم سوزۇڭ.

* * *

3679 دىدىم مەن بىلگىنىم ساڭا مەن مانا،
ئەمەل قىل، تاڭنا كور ئەجرىنى پانا.

3680 قوبۇل قىلمساڭ سەن دىگەنىمنى گەر،
يانايمەن ئايا مەرت ئەرەن جاۋاپ بەر.

3681 ئۇزۇن بولدى سوزلەر، تولا پايدا يوق،
بۇنىڭدىن ئۇزارسا يانا پايدا يوق.

ئودغۇرمشنىڭ ئوگدۇلمشكە جاۋابى

3682 ئودغۇرمش بېشىنى قولىدا تۇتۇپ،
كوتەردى ئاخىرى ئۇزۇن ئويلۇنۇپ.

3683 .دىدى: ئەي قاياشىم كوپ چەكتىڭ جاپا،
قېرىنداشلىق ئەيلەپ، سوز ئېيتىپ ماڭا.

3684 تىلەپ ياخشىلىقلار ماڭا، سوزلىدىڭ،
خۇدا بەرسۇن ئەجرىڭ، غېمىمنى يىدىڭ.

3685 قاراپ كوردۇم، ئەمدى بۇ ئىشتا ماڭا—
كورۇنمەس چىقار يول، ئەي مەردان توڭا.

3686 kənül taplamadï bu ixtin qaqar
kənül taplamaz ixkə yaqsa hətər

B269
3687 nə əḍgü bilik bərdi biliki bəḍük
səvitmix səvüglərkə kənli süzüg

3688 qayu ixni qïlmaq tiləsə əzün
kənül birlə axnu qənəxgil səzün

3689 kixikə qənəxgil ayït barqa səz
kənül taplamasa yïraq tutoqïl əz

3690 qamuoqda baoqïrsaq əzünkə əzün
kənül taplamaz ixni qoḍ kəs səzün

3691 kənül taplamasa qayu ixlərig
asïoq bolmaz anda ay kənli tirig

3692 kənül taplamadï bu ixni səvə
əzüm yandï əmdi bu səzdin əvə

3693 sənindin qolur mən munu 'uẓrümi
qoḍu bər məni ay kixi kəḍrümi

3694 əligkə tusuloqu yoq ərdəmlərim
nə qïlqïm qïlïnqïm savïm səzlərim

3695 əzüm dunyadïn qaqtï kəldi bərü
yana mən nəgü təg barayïn naru

A106
3696 bayat tapoqïna bu ulanmïx əzüm
kixi tapoqï qïlmaq yararmu tüzüm

3697 qoḍu bərgil əmdi məni tənrikə
du'aqï bolayïn sana əḍgükə

3686 بۇ ئىشنى خالىماس دىل ئۇندىن قاچار،
كۆڭۈل خالىماس ئىشنى قىلماق خەتەر.

3687 ئۇزىن سويدۇرگۈچى ھەم كۆڭلى سۈزۈك،
نە ياخشى بىلىم بەردى ئىلمى بۇيۇك:

3688 قايۇ ئىشنى قىلماق ئىستەرسەك ئۇزۇك،
كۆڭۈل بىرلە ئاۋال كېڭەشكىن سوزۇك.

3689 كىشىگە كېڭەش سال، دىگىن ھەممە سوز،
كۆڭۈل ئىستىمەس گەر، يىراق تۇتقىن ئوز.

3690 جىمىدىن كويۇمچان ئۇزۇڭگە-ئۇزۇك،
كۆڭۈل خالىماس ئىشنى قوي، كەس سوزۇك.

3691 كۆڭۈل قايسى ئىشنى ياقتۇرمىسا گەر،
چىقماس نەپ ئۇنىڭدىن، كۆڭلى تىرىك ئەر.

3692 كۆڭۈل خالىمىدى بۇ ئىشنى سويۇپ،
ئۇزۇم ياندىم ئەمدى بۇ ئىشتىن سوۋۇپ.

3693 كىشىلەر خىلى ئەي، ئۇمىدىم شۇدۇر،
ئوز ھالىم بىلەن قوي، ئوزۇرۇم شۇدۇر.

3694 بېرەلمەس خانغا نەپ پەزىلەتلىرىم،
نە خۇلقۇم، مىجەزىم، سوز-ھەركەتلىرىم.

3695 كېچىپ دۇنيادىن ئۇزۇم كەلدىم بۇيان،
يەنە مەن نىچۇكمۇ بارايمەن ئۇيان.

3696 خۇدا تائىتىگە بېغىشلاپ ئوزۇم.
كىشىگە تېۋىنسام يارارمۇ، ئۇزۇم[164]؟

3697 مىنى قوي، خۇداغا ئىبادەت قىلاي،
تىلەپ ياخشىلىقنى دۇئاچىك بولاي.

3698 iki əz kərüxmək tiləsə küsəp
maŋar ḳəlmə sən mən barayïn tiləp

C217
3699 maŋa təgsü əmgək sən inqin tiril
tilig tapoɣï birlə boḍun asoɣï ḳïl

3700 nəgü tər əxitgil baoɣïrsak kixi
yakïnlïk ulaoɣlï tapuoɣsak kixi

3701 ḳomïtsa kəŋül kər yorïtsa kixig
yakïn boldï sakïn tiləmix ixig

3702 tilək birlə maŋsa kixi arzulap
arïp yolda ḳalmaz tiləkin ulap

B270
3703 tiləkkə barur ərsə yalŋuk yorïp
bulur ol tiləkin bu ḳalmaz arïp

3704 əḍi yakxï aymïx səvitmix kixi
wəfaḳa qavïkmïx səvüglər baxï

3705 yakïn bolsa kəŋlün yïrak yər yakïn
yakïnlïk wəfasïn kəŋülkə bakïn

3706 tooɣardïn ṗatarḳa bir ərləm yər ol
wəfa birlə bilsə yakïnlïk ḥəkïn

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ OḌOIURMÏXḲA

3707 yanut bər̥dï əgdülmix aydï səzüm
əxitgil əxitti səzüŋni əzüm

3708 tiləkiŋ bu ərsə səniŋ ay ḳadax
küqəməz mən əmdi kəŋül ḳïlma bax

3698 كورۇشمەك تىلەسەك گەر مۇشتاق بولۇپ،
ماڭا كەلمە، سېنى باراي ئاختۇرۇپ.

3699 مەن ئەمگەك چېكەي، سەن ھوزۇردا تىرىل،
ئېلىگ خىزمىتىلە ئەلگە نەپىنى قىل.

3700 نىمە دەر ئىشتىكىن كويۇمچان كىشى،
يېقىنلىقنى قىلغان ئۇ ئىشچان كىشى:

3701 ھاياجانلىنىپ دىل، قوزغالسا كىشى،
يېقىن كەلدى دىمەك، تىلەگەن ئىشى.

3702 كىشى ماڭسا مەقسەتكە ئۇمتىلىنىپ،
تىلەككە يېتەر، يولدا قالماس ھېرىپ.

3703 تىلەككە يېتىشكە ئەر بولسا دادىل،
ھېرىپ قالماي، بولۇر مەقسەتكە نائىل.

3704 تولا ياخشى دەپتۇ سويۇتمىش كىشى،
ۋاپا بىرلە مەشھۇر مەھبۇپلەر بېشى:

3705 يېقىن بولسا كوڭلۇڭ، يىراق يەر يېقىن،
يېقىنلىق ۋاپاسىن ئىستە كوڭۇلدىن.

3706 شەرقتىن-غەرپكە بىر ئورلەم يول ئول،
ۋاپا بىرلە بىلسە يېقىنلىق ھەقىن.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3707 دىدىكىم ئوگدۇلمىش: ئىشتىتىم سوزۇڭ،
مەن ئېيتاي، ئىشتىكىن سوزۇمنى ئوزۇڭ:

3708 گەر مەقسەت شۇ بولسا، ئايا قاياش، بىل،
سېنى زورلىمايمەن، يارا قىلما دىل.

3709 kəsildi sözüm sən əsən əḍgü ḳal
ąligkə bitik bąr yüzüm ḳılma al

3710 bitik ïḍtï ąlig əz əlgin bitip
sözüṇ barmasa sən bitik bąr ątip

3711 tutayïn mən əmdi maṇa bąr jəwab
sözüṇ sözləyük əz tilin ülgüləp

3712 tilin sözləgil ḥəm bitigil bitik
ąligkə yanayïn ay bilgə tətik

3709 كېسلدى سوزۇم، سەن ئىسەن-ياخشى قال،
ئېلىككە بىتىك ياز، يۈزۈم قىلما ھال.

3710 ئەۋەتتى ئېلىگ خەت ئوز قولدا يېزىپ،
ئوزۇڭ بارمساڭمۇ، خەت بەرگىن پۈتۈپ.

3711 سوزۇڭ ئولچەپ ماڭا ھەم بەرگىن جاۋاپ،
قىلاي مەن ئىشىمنى ئۇنىڭغا قاراپ.

3712 تىلىڭ بىرلە سوزلە، ھەم يازغىن بىتىك،
باراي خان قېشىغا، ئەي ئالىم تىتىك.

44

OḌOIURMÏX ƏLIGKƏ BITIK BITIP ÏḌMÏXÏN AYUR

3713 yanut bərdi oḍoqurmïx aydï bitik
bitiyin kər anqa ay bilgə tətik

* * *

3714 dəwat qoldï kaoqəż kətürdi qələm
əligkə bitik baxladï səz ulam

C218
3715 bayat atï birlə səzüg baxladï
tərütkən igiḍgən kəqürgən tədi

* * *

3716 əküx əgdi sansïz ŝəna bu tilin
qïlur mən bayatqa ayïn ḥəm yïlïn

3717 yaoqïz yər yaxïl kək yarattï kün ay
qaraṇqu yarukluk qïoqay tut ya bay

قىرق توققىنچى باب

ئودغورمۇشنىڭ ئىلىگىدە جەت بىرىپ ئۇۋۇتكەنلىكى بايانىدا

3713 ئودغۇرمۇش ئېيتتىكى: ئەي ئالىم تىتىك،
كۆتۈپ تۇر بىر ئاز سەن، يازاي مەن بىتىك.

* * *

3714 دۇۋەت ـ قەغەز تېپىپ، ئېلىپ ئۇ قەلەم،
يازا باشلىدى خانغا مەكتۇپ شۇدەم.

3715 خۇدا ئاتى بىرلە سوزىن باشلىدى،
ياراتقان، ئوستۇرگەن، كەچۈرگەن دىدى.

* * *

3716 تىلىمدە ھىساپسىز كوپ ھەمدۇ ـ سانا ـ
ئوقۇيمەن خۇداغا يىل، ئاي ھەم مانا.

3717 ياراتتى قوڭۇر يەر، يېشىل كوك، كۈن ـ ئاي،
قاراڭغۇ، يوروقلۇق، پېقىر ياكى باي.

3718 tərütti qalīn boḍ bu sansīz tirig
tirilgü bạrür qoḍmaz aqīn birig

B271
3719 bir ol bir iḍi kim tərütti iki
saḳīxḳa qatīlmaz anīṇ birliki

3720 bir ol bar sạzikṣiz qalī qanqasīz
kəṇüldə yīraḳ tutoɣu oḳxaoɣ məṇiz

3721 uluoɣluḳ aṇar ol bəḍüklük aṇar
uoɣan ərklig ol bir qamuoɣdīn sīṇar

3722 yarattī qalīn barqa sansīz quluoɣ
tiləmixkə bạrdi aoɣīrlīḳ qamuoɣ

3723 qaraṇqu titiksig bu bərk əv iqi
yarottī yaxīḳ birlə ərklig küqi

3724 yaxīl kək tərütti kətürdi əḍiz
kün ay birlə yulduz bəzədi bəḍiz

3725 koḍīsī yaoɣīz yạr yaxīl suv bilə
ərüsi süzüg yạl əzə ot ula

3726 isig tomlīoɣīoɣ ḥəm quruoɣ ya əlüg
yaraxturdī həlḳḳa təgürdi ülüg

3727 tərütti tilək təg tiləmix tilək
kərək bolmadī anda arqa yələk

A107
3728 tiləsə aoɣīrlar tapuoɣsuz quluoɣ
tiləsə uquzlar tusulmaz tapuoɣ

3729 tiləmix tiləki bolur bol tạsə
yorītur qạzasīn nə ərsə kəsə

3718 یاراتتی هساپسز بارلىق، تىرىك جان،
بىرىن قويمايىن ئاچ، رىزىق بېرىبان.

3719 ئۇ بىردۇر، یاراتتى ئالەمنى ئىككى،
قېتىلماس هساپقا ئۇنىڭ بىرلىگى.

3720 ئۇ بىر، بار شۇبهسىز، قانداق، قانچىسىز،
چۈشەنمەك كېرەك دىلدا تەڭ-تۇشسىز.

2721 ئۇلۇغلۇق ئاڭادۇر، بۇيۇكلۇك ئاڭا،
ئۇ قادىر، هاكىمدۇر، هەممىدىن سىڭا.

3722 یاراتتى بۇ سانسىز جىمى قۇلنى ئۇ،
ئۇ بەردى تىلەگەن ئىززىتىنىمۇ.

2723 بۇ گۈمبەزلىك لاي ئوي، قاراڭغۇ ئىچى،
يورۇتتى قۇياش بىرلە قۇدرەت كۈچى.

2724 يېشىل كوك یاراتتى ئىگىز كوتىرىپ،
كۈن-ئاي هەمدە يۇلتۇزلە زىننەت بېرىپ.

3725 تىگىدۇر قوڭۇر يەر بىلەن يېشىل سۇ،
ئۈستى سۇپ-سۈزۈك يەل بىلەن ئوتتۇر ئۇ.

3726 قۇرۇق-هول بىلەن بۇ ئىسىق، سوغۇقنى—
یاراشتۇردى، بەردى خەلققە رىزىقنى.

3727 ئوزى خالىغانچە یاراتتى تىلەك،
كېرەك بولمىدى ئاڭا ئارقا يولەك.

3728 تىلەسە تائەتسىز قۇلىن قەدىرلەر،
بۇ تائەت گەهى نەپ بەرمەس، خار كېتەر.

3729 ئۇ خالاپ نىمەنى، دىسە بول بولۇر،
نە بولسا قارارى، چوقۇم يۇرىتۇر.

3730 əküx miŋ səlamīm səvüg savqīḳa
ol əḍgü ḳulawuz kəni yolqīḳa

3731 ə̧ligkə du'aqī bitidim bitik
səlamīn əsənlik əzə ay tətik

C219
3732 ə̧lig yarlīḳamīx bitik birlə səz
oḳīdīm bitikin yaruḳ boldī kəz

3733 əküx əḍgü yarlīoɣ tümən ət ərig
maŋa yarlīḳamīx ḳamuoɣ səzlərig

3734 yə̧mə wə'də ḳilmīx əküx əḍgülük
aoɣīrlīḳ aqīoɣlar yə̧gü kəḍgülük

3735 yorīoɣlī bu yalŋuḳ bu arzu əzə
yorīrlar tiləyü azunuoɣ kəzə

B272
3736 tapuoɣsuz əzüm bulsa əḍgü aqīoɣ
ḳalī taplamaz mən bu dəwlət yaxīoɣ

3737 wəlikin bu bir ḳaq müni bar aḍīn
əzim barsa yasī ma kəlgəy kə̧ḍin

3738 ularda biri bu tapuoɣ bilməz əz
barīp tapnumasa yarumaoɣa yüz

3739 tərü yoḳ toḳu yoḳ yə̧mə ḳilḳ ḳilīnq
tərüsüz tapuoɣqī yaramaz ərinq

3740 ikinqi jəfaqī bu dunyaoɣ bilip
jəfa ḳildīm axnu jəfa ḳiloɣa tə̧p

3741 bayatḳa sīoɣīndīm əzüg bəklədim
bu diŋ birlə iman küḍəzsü iḍim

3730 سالام مىڭ، سويۇملۇك رەسۇلغا تولا،
ئۇ ياخشى يېتەكچى، دۇرۇس يولچىغا.

3731 ئېلىككە دۇئا بىرلە يازدىم بىتىك،
ئىسەنلىك تىلەيمەن، سالام ئەي تىتىك.

3732 ئېلىگ مەرھەمەت قىلدى خەت بىرلە سوز،
ئوقۇپ خەتنى روشەن بولۇپ كەتتى كوز.

3733 تولا ياخشى يارلىق ئۇزە كوپ ناسات ـ
ئوگۇتلەر قىلىنمىش ماڭا ئىلتىپات.

3734 يەنە ۋەدە قىلمىش تولا ئەزگۈلۈك،
ئىززەت، قەدىر، ئېھسان، يىمەك، كەيگۈلۈك.

3735 يۇرەرلەر شۇ ئارزۇ بىلەن بۇ ئىنسان،
شۇنى ئىستەپ كېزەر جاهاننى هامان.

3736 ئېرىشسەم بىخىزمەت مەرهەمەتكە مەن،
نىچۈك رازى بولماي بۇ دەۋلەتكە مەن؟

3737 ۋە لېكىن بىرقانچە قۇسۇرۇممۇ بار،
ئوزۇم بارسام ئاخىر زىيانى بولار.

3738 بىرى، مەندە خىزمەت قىلىش ئىلمى يوق،
بىرىپ ئىشلىمىسەم، يۇز بولماس يورۇق.

3739 يوق مەندە مۇناسىپ قايدە ـ يوسۇن، خۇلق،
يوسۇن بىلمەس كىشى ئىشقا نالايىق.

3740 ئىككىنچى، بۇ دۇنيا جاپاچى، بىلدىم،
جاپانى ئاۋال مەن ئاڭا ئەيلىدىم.

3741 خۇداغا سىغىندىم، نەپسىمنى يىغدىم،
كۇزەتسۇن خۇدايىم ئىمانىم ـ دىنىم.

3742 boǫuzḳa əginkə barīm yətgəy ək
nərək anda naru maṇa boloǫa yük

3743 boǫuzḳa yəyim ḥəm əginkə kəḍim
maṇa ḳīlmaz əksük tərütgən iḍim

3744 tərütti igiḍti bu əḍkə təgi
taḳī ma igiḍgəy ay dunya bəgi

3745 saṇa bərdi dunya əsirkəmədi
maṇa bərməgəymü bərigli iḍi

3746 ḳamuoǫ əḍgü əsiz qīoǫay baylīḳīm
bayattīn kərür mən ay ərsig aḳīm

3747 bayat ḳapoǫī tuttum ḳīlur mən tapuoǫ
ḳamuoǫ həlḳ yumītoǫu bu ol qīn ḳapuoǫ

3748 saṇa ay sənin ḳapoǫīṇa mən barīp
nəgüni tiləyiṇ tiriglik īḍīp

C220
3749 ikigü bayat ḳullarīmīz biz ək
bu ḳulluḳ iqində ḳurumīz tüz ək

3750 bu ḳul ḳulḳa ḳulluḳ yaraoǫsīz bolur
tapuoǫqīḳa tapsa uquzluḳ bulur

3751 kixi ḥimməti bolsa mundaoǫ kərək
bayat tapoǫī ḳīlsa urunsa yürək

3752 əḍi yaḳxī aymīx süzülmix kəṇül
əxitgil ay bilgə uḳuxluoǫ amul

B273
3753 aqīoǫlī toḍuoǫlīḳa ḳīlma tapuoǫ
nəgükə ḳīlur sən tapuoǫḳa butuoǫ

3742 گېلىمغا، بويۇمغا يېتەر بار-يوقۇم،
كېرەكمەس باشقىسى، ئۇ بولغاي يۈكۈم.

3743 گېلىمغا يىمەكلىك، بويۇمغا كىيىم،
ماڭا كەم ئەيلىمەس ياراتقان ئىزىم.

3744 ياراتتى، ياشارتتى ئۇ تاكى بۇ دەم،
ئەي دۇنيا بېگى ئۇ ئاسرار يەنە ھەم.

3745 ساڭا بەردى دۇنيا، دەرىغ تۇتمىدى،
سېخى ئۇ ئىگەم ماڭا بەرمەسمىدى؟

3746 پۇتۇن ياخشى-ياماں، پېقىر-بايلىغىم،
بىلۇرمەن خۇدادىن دەپ، ئەي سېخىنىم.

3747 خۇدا ئىشىگى تۇتتۇم، قىلۇرمەن تائەت،
پۇتۇن خەلق يىغىلۇر ئىشىك شۇ، پەقەت.

3748 ساڭا يا سېنىڭ ئىشىگىگە بېرىپ،
نىمەنى تىلەرمەن ھاياتنى بېرىپ؟

3749 خۇدانىڭ قۇلى بىز ھەر ئىككىلىمىز،
بۇ قۇللۇقتا ئوخشاش مەرتىۋىدە بىز.

3750 قۇل قىلسا قۇلغا قۇللۇق يارىشىز بولۇر،
خىزمەتچىگە خىزمەت قەدىرسىز بولۇر.

3751 كىشى ھىممىتى بولسا مۇنداق كېرەك،
كى، ھەق تائىتىگە چىڭ تۇتسا يۇرەك.

3752 بىر ئالىم، ئەقىللىق، سۆزۈك پاك كوڭۇل—
كىشى ياخشى ئېيتمىش، بۇنى ئاڭلىغىل:

3753 خىزمەت قىلما ئاچ-توق بولۇچى ئۇچۇن،
تېۋىنماققا بىر بۇت ئىزلىمەك نىچۇن؟

3754 tapīn bir bayatḳa tuxī tīnmadīn
tünün kündüzün bul aqīoɣlīoɣ ḳapuoɣ

3755 ay ə̧lig bu tərt ḥajətim ḳīl rəwa
saṇa tapnayīn mən əlig yüz ova

3756 tiriglik ḳolur mən ezüm elgüsüz
yigitlik tilər mən ḳarī boloɣusuz

3757 əsən tut məni sən tuqī igsizin
bayutoɣīl qīoɣay ḳīlmaoɣīl nəṇsizin

3758 bu tərt nəṇ maṇa bə̧r saṇa tapnayīn
səvüg jan yuluoɣlap ezüm ə̧tnəyin

3759 bu nəṇlər maṇa bə̧rsə sən ay ə̧lig
ezüm ḳul ḳīlayīn birəyin əlig

3760 munī bə̧rgükə bə̧r küqüṇ yə̧tməsə
nə artuḳluḳuṇ bar maṇa ay kəsə

3761 yə̧gü kə̧dgü ərsə yə̧güm bar kə̧dim
taḳī ma kərək bolsa bə̧rgəy iḍim

3762 aoɣīrlīḳ uquzluḳ bayattīn turur
elüm ya tiriglik ḥəm andīn ərür

3763 munī qīn bilikli uḳuxluoɣ kixi
aḍīnsīoɣ bolurmu ay ə̧lqi baxī

3764 mə̧ni bir bayatīm küḍəzmixi təg
küḍəzüməgəy sən aya əṣlī bəg

A108 C221
3765 sə̧ni mən küḍəzgü kərək mən kə̧qə
mə̧ni ol küḍəzür səz aydīm aqa

3754 تائەت قىل خۇداغا ھامان، تاپارسەن—
كېچەيۇ-كۈندۈزى ئوچۇق ئىشىگىن.

3755 بۇ توت ھاجىتىم، خان، راۋا قىل ماڭا،
ئوپۇپ يۈز-قولۇڭ، خىزمەت ئەيلەي ساڭا.

3756 تىلەرمەن تىرىكلىكنى ئولمەيدىغان،
يىگىتلىك تىلەيمەن قېرىمايدىغان.

3757 ھەمىشە كېسەلسىز، مېنى ئەيلە ساق،
باي ئەت، ئەيلە يوقسۇل بولۇشتىن يىراق.

3758 بۇ توت نەرسە بەرسەڭ ساڭا ئىش قىلاي،
تۇتۇپ بۇيرۇغۇڭنى پىدايىڭ بولاي.

3759 ماڭا بەرسەڭ ئەگەر شۇلارنى ئەي خان،
بېرىپ قول ساڭا قۇل بولاي مەن ھامان.

3760 بۇلارنى بېرىشكە كۈچۈڭ يەتمىسە،
نىمە ئارتۇقلۇغۇڭ بار، ئېيت ئەمىسە؟

3761 يىمەك، كىيمەككە كەلسەك، بار يىمەك، كىنىم،
يەنە لازىم ئولسا، بېرۇر ئۇ ئىزىم.

3762 ئەزىزلىك ۋە خارلىق خۇدادىن بولۇر،
ئولۇم يا تىرىكلىك ھەم ئاندىن ئېرۇر.

3763 مۇنى ياخشى بىلگەن ئەقىللىق كىشى،
يۇرەرمۇ بولەكچە، ئەي خانلار بېشى؟

3764 مېنى بىر خۇدايىم ئاسرىغىنىدەك،
سەن ئاسرىيالماسەن، ئايا ئىسىل بەگ.

3765 كېچەلەر قوغدىشىم كېرەكتۇر سېنى،
ئوچۇق ئېيتسام سوزۇم، ئۇ قوغدار مېنى.

3766 ězüŋ toḑmaoɣīnqa maŋa təgməz ax
məni toḑrur əŋdün əzi yəməz ax

3767 ətükqi kərəksiz muŋaḑsa əzüm
tilim təprəmədin əxitür səzüm

B274

3768 ḳapuoɣqī tīḑumaz ya yol ḳīloɣuqī
təgürməz maŋa bir küvəz kür küqi

3769 saŋa yazsa mən sən kəqürməgə sən
kəqürgəy iḑim miŋ yazuḳ ḳīlsa mən

3770 nəgü tər əxitgil yazuḳluoɣ ḳulī
kəŋül sīrrī aqtī kər ətnür tili

3771 aya qīn wəfalīoɣ baoɣīrsaḳ iḑim
səniŋdə baoɣīrsaḳ aḑīn bulmadīm

3772 muŋaḑmīx əzümkə bərür sən tilək
yavuz arḳasīzḳa sən arḳa yələk

3773 igimkə xifa sən saḳīnḳa səvinq
muŋumḳa tayanqīm əriksə avīnq

3774 küvənqim avīnqīm səvinqim ḳamuoɣ
səvinqiŋ iqində turur ay uluoɣ

3775 əküx ḳildīm əmdi saŋa mən yazuḳ
səniŋ rəḩmətiŋdə bu yazuḳ az oḳ

3776 kəqürgil yazuḳum saŋa yasī yoḳ
ḳīnama məni sən saŋa asoɣī yoḳ

3777 yazuḳum təlim ərsə rəḩmət mə bar
anī ḳīl mənīŋ birlə səndin yarar

3766 ئوزۇڭ تويمىغۇنچە ماڭا تەگمەس ئاش،
مېنى ئۇ تويغۇزۇر، ئوزى يىمەس ئاش.

3767 كېرەكمەس ئارىچى، مۇڭلانسام ئوزۇم،
تىلىم تەۋرىمەستىن، ئۇ ئاڭلار سوزۇم.

3768 ئىشكچى ۋە يا يول باشلار توسالماس،
قىلىپ كىبىر بىراۋ زورلۇق قىلالماس.

3769 كەچۈرمەسەن ساڭا گۇنا ئەيلىسەم،
گۇنا ئەيلىسەم مىڭ، كەچۈرگەي ئىگەم.

3770 ئىشتىكىن، نىمە دەر گۇناكار قۇلى،
كوڭۈل سىرىن ئېچىپ ئوتۇنۇپ تىلى:

3771 ئايا چىن ۋاپالىق، كويۇمچان ئىزىم،
سېنىڭدىن كويۇمچان بولەك تاپمىدىم.

3772 ئوزۇم قايغۇلانسام بېرۇرسەن تىلەك،
تىيەگى يوقلارغا، سەن ئارقا يولەك.

3773 كېسەلگە شىپاسەن، غېمىمگە سويۇنچ،
مۇڭۇمغا تايانچ سەن، زېرىكسەم ئاۋۇنچ.

3774 قۇۋانچىم، ئاۋۇنچىم، سويۇنچىم ئېرىغ،
سويۇنچىڭ ئىچىدە تۇرۇر، ئەي ئۇلۇغ.

3775 تولا قىلدىم ئەمدى ساڭا مەن گۇنا،
سېنىڭ رەھمىتىڭ ئالدىدا ئاز يانا.

3776 گۇنايىم كەچۈرگىن، ساڭا يوق زىيان،
مېنى قىينىما، يوق ساڭا نەپ ھامان.

3777 گۇنايىم تولا بولسا، رەھمەتمۇ بار،
شۇنى قىل، ساڭا بۇ تولا يارىشار.

3778 əgər ḳīnasa sən yaraoḳlīoḳ ma mən
kəqürsə kəqür sən yaraoḳlīoḳ ma sən

3779 bilir sən bilir mən sạni bir iḍim
bilir mən bilir sən sạni bir tạdim

3780 otun mən otunluḳ bilə ez ulīr
tüzün sən tüzünlük mə sạndin kəlir

3781 orunqaḳ turur bu səvüg jan rəwan
orunqaḳ yana bạr kətürməz bu jan

C222
3782 ay ạlig bu dunya kəqimlig turur
tiriglik küniṇə tükər alḳīnur

3783 nəgükə īnanīp saḳīnoḳu uzun
nəgükə süqinip avīnoḳu ezün

3784 ata bardī ạx tux ạqi ya ini
ana bardī ooḳluṇ ḳizīṇ kər ḳanī

3785 əlüglig kərür sən əlüg sən tirig
sạzik tutma bir kün əxüngəy yạrig

3786 usanma ay ạlig uḍīma oḍun
əzüṇdə kạḍin əḍgü atīṇ ḳoḍun

3787 yava ḳildīṇ ərsə kəqürmix künüṇ
yava ḳilma əmdi kəligli tümüṇ

3788 kəqər kün iqində kərəkiṇ alīn
kəqütqi kəlirkə ạtikin ḳilīn

3789 bu ḥalīoḳ kərürdə mənīṇ bu kezüm
nəgü təg baruoḳay saṇa bu ezüm

3778 ئەگەر قىينىساڭ سەن، لايىق ئاڭا مەن،
كەچۈرسەڭ لايىقسەن، كەچۈرمەككە سەن.

3779 بىلۈرسەن، بىلۈرمەن سېنى بىر ئىزىم،
بىلۈرمەن، بىلۈرسەن سېنى بىر دىدىم.

3780 گۈستاخمەن، گۈستاخلىق ئازاپقا سالۈر،
ھېلىم سەن، ھېلىملىق سېنىڭدىن كېلۈر.

3781 ئامانەت، كېتۈچى سويۈملۈك بۇ جان،
بولەككە قويۈلماس ئامانەت ھامان.

3782 ئەي ئېلىگ بۇ دۇنيا بىر ئوتكۈنچىدۈر،
ھايات كۈنسايىن ئۇ كېمىپ تۈگىشۈر.

3783 نىمەگە ئىشەنىپ، ئۇمۇنماق ئۈزۈن،
نىمەگە سويۈنۈپ، گوللىماق ئۈزۈڭ.

3784 ئاتاڭ كەتتى، تەڭ-تۇش ئاكا يا ئىنى،
ئاناڭ كەتتى، ئوغلۇڭ، قىزىڭ كور، قېنى؟

3785 ئولگەنلەرنى كوردۇڭ سەن ھەم ئولەرسەن،
كىرەر يەرگە بىر كۈن تىرىكمۇ جەزمەن.

3786 غاپىل قالما ئۇخلاپ، ئويغان سەن ئەي خان
ئۈزۈڭدىن كېيىن قوي ياخشى ئات ھامان.

3787 زايە قىلدىڭ ئەرسە كەچۈرگەن كۈنۈڭ،
زايە قىلما ئەمدى كېلۈچى تۈنۈڭ.

3788 ئال ئوتكەن كۈنۈڭدىن كېرەكلىگىنى،
كوچۈتچى[165] كېلەر، قىل تەييارلىغىنى.

3789 بۇ ھالىڭنى كورۈپ تۈرغاچقا كوزۈم،
نىچۈكمۇ بارايىن ساڭا مەن ئۈزۈم.

3790 jəfalïoɣ azundïn kətürdüm kəŋül
vəfalïoɣ iḍimkə sïoɣïndïm amul

3791 ḳoḍu bər ay əlig məni sən maŋa
du'aqï bolayïn bu yərdə saŋa

3792 nəgükə tusuloɣay saŋa bu əzüm
əzüŋkə əzüŋ ək tusul tut səzüm

3793 kixidin təŋüldüm təŋül sən yəmə
kixidin asïoɣ yoḳ saŋa ya maŋa

B275
3794 mən əmdi bu ḳalmïx tiriglik ïḍïp
bayatïm səvinqin tilər mən tapïp

3795 barï tap kərəksiz aḍïn artuḳum
bu dunya tüpi kəḍ üyük ol suḳum

3796 tüpi yəl kəqərtəg tiriglik kəqip
oḍundum mən əmdi kəyər mən aqïp

A109
3797 əgin pütti booɣzum yəmə boldï toḳ
təbün barsu dunya aḍïn asoɣï yoḳ

3798 nəgü tər əxit booɣzï əgni pütün
barïm tap təsə ər bolur bəg ḳutun

C223
3799 əḍi yaḳxï aymïx tapï bolmïx ər
tapïlïḳ iqində ḳutï tolmïx ər

3800 booɣuzḳa yəyimqə azunda yədim tap
əginkə kəḍimqə əgində kəḍim tap

3801 tiriglik bolurqa yəgümni bulur mən
kərək bolsa bərgəy maŋa bir iḍim tap

3790 ئۆزۈپ دىل جاپالىق جاھاندىن بۇ دەم،
سىغىندىم ۋاپالىق ئىگەمگە دىلجەم.

3791 قويۇپ بەر، ئەي ئېلىگ مېنى سەن ماڭا
دۇئاچى بولايىن بۇ يەردە ساڭا.

3792 نىچۈك نەپ بېرۈرمەن ساڭا مەن ئۆزۈم؟
ئۆزۈڭگە-ئۆزۈڭ نەپ بەرگىن، تۈت سوزۈم.

3793 كىشىدىن چېكىندىم، ئۆزۈڭ ھەم چېكىن،
ساڭا يا ماڭا يوق پايدا كىشىدىن.

3794 مەن ئەمدى بۇ قالغان كۈنۈم سەرپ ئېتىپ،
خۇدايىم سويۇنچىن تىلەرمەن تېپىپ.

3795 يېتەرلىك بار-يوقۇم، باشقا كېرەكمەس،
بۇ دۇنيا تۈۋى بىر پېتىق، ئۇ تويماس.

3796 ئومۇر كەتتى بوران سوققاندەك ئوتۇپ،
ئويغانغاچ، كويەرمەن ئەمدى ئېچىنىپ.

3797 پۈتۈن بولدى ئەگنىم، قارىنم بولدى توق،
پېتىپ كەتسۇن دۇنيا، بولەك نەپئى يوق.

3798 ئىشىت، ئەگنى-قارنى پۈتۈن ئەر نە دەر:
بولۇر بەختىيار بەگ، دىسە بار يېتەر.

3799 تولا ياخشى ئېيتمىش قانائەتلىك ئەر،
قانائەت ئىچىندە بەخت قۇچقان ئەر:

3800 كېلىمغا يىگۈدەك جاھاندا يىدىم، بەس،
ئىگىنلەرنى يەتكۈنچە، كىيدىم كىيىم، بەس.

3801 ھاياتلىكى بولسام، يىمەكنى تاپارمەن،
كېرەك بولسا بەرگەي ماڭا بىر ئىگەم، بەس.

3802 tusulmaḳ üqün ündər ərsə ə̣lig
mənində tusuloqu uḳux yoḳ bilik

3803 ḳalï ə̣l ixinə tusulsu tə̣sə
tusuloqu yə̣ri yoḳ səz aydïm kəsə

3804 ḳalï ix küḍükdin tə̣r ərsə manə
min ər ixi ḳïloqay ḳadaxïm sanə

3805 apan əḍgü tə̣r ərsə ə̣lig mə̣ni
eḍün əḍgü bolsu yarutoqay sə̣ni

3806 min əḍgüg aḍaḳïnï tutoqïnqa sən
yaḳanni bir ek yolï tutoqïl əsən

3807 azunda qavïḳmïx nə türlüg ərən
ə̣ligkə yumïtmïx turur min tümən

3808 nəgü boloqa mə̣ndin ə̣ligkə asïoq
asïoqsïz ixig ḳïlsa bolmaz tatïoq

3809 əzüm 'uẓri ḳoldum mən əmdi sanə
ḳoḍu bə̣r mə̣ni sən sarïlma manə

3810 taḳï ma nəgü səz yorïmïx alïn
ḳadaxïm əxitti etüngəy tilin

* * *

3811 tükətti səzin türdi badï bitik
sunup bə̣rdi aldï ḳadaxï tətik

* * *

3802 قىچقىرسا مېنى نەپ ئېلىشقا ئېلىگ،
مېنىڭدە نەپسىلىك ئەقىل يوق بىلىك.

3803 دىسە ئەل ئىشىغا نەپ بەرسۇن كېلىپ،
نەپسىلىك يېرىم يوق، ئېيتاي مەن كېسىپ.

3804 ئەگەر ئىش قىلىشتىن گەپ ئاچساڭ ماڭا،
قىلۇر مىڭ ئەر ئىشىن قاياشىم ساڭا.

3805 ئەگەر ياخشى دەر بولسا ئېلىگ مېنى،
ئوزۇڭ ياخشى بول، بۇ يورۇتقاي سېنى.

3806 مىڭ ئەزگۇ ئاياغىنى تۇتقۇنچە سەن،
ئوزۇڭنىڭ ياقاڭنى تۇت بىراق ئىسەن.

3807 جاھاندا ئاتانغان نىچە خىل ئەرەن،
يىغىلمىش ئېلىككە ئۇلار مىڭ تۇمەن.

3808 مېنىڭدىن ئېلىككە نە پايدا تېگەر،
زەۋق بەرمەس بى پايدا ئىش قىلسا ئەگەر.

3809 ئوزۇم ئوزرى قويدۇم مەن ئەمدى ساڭا،
قويۇپ بەر مېنى سەن، ئېسىلما ماڭا.

3810 بۇنىڭدىن بولەك سوز يەنە چارىنى،
قاياشىم ئىشىتتى، دىگەي بارىنى.

* * *

3811 تۇگەتتى سوزىن، تۇردى باغلاپ بىتىك،
سۇنۇپ بەردى، ئالدى قاياشى تىتىك.

* * *

B276

3812 ayur mən bitidim tiləkim səzüm
tilin səzləmix səz əxittiŋ tüzüm

3813 tilin mə ətüngil əxitsün əlig
qoḏu bər̥su mə̱ndin kətürsü əlig

3814 yalavaq səz əltür yanutī qolur
yanut səz əxittiŋ təgür ay unur

3815 nəgü tə̱r əxitgil uq ordu hanī
təzü əlkə yaŋzap səz aymīx kəni

C224

3816 yalavaqqa mün yoq̣ səzin qīymasa
tutuzmīx səzüg qīn tükəl səzləsə

3817 taqī munda yəgrək ayur türk hanī
qīnama yalavaq səz aysa kəni

3818 yalavaqqa bolmaz əlüm ya qīyīn
əxitmix səzin qīn təgürsə tilin

3819 yalavaq tə̱düküm bu əlqi turur
bu əlqi səzin aysa əlməz qalur

3820 yalavaq tutuzmīx səzin səzləsə
aqīoq̣ bə̱r tilin əg səz aydīm kəsə

ƏGDÜLMIX JƏWABĪ OḎOIURMĪXQA

3821 yanut bə̱rdi əgdülmix aydī səzüŋ
əxittim nəgü səzlədi səz əzüŋ

3822 bitidiŋ bitikkə yanutī bitik
maŋa bə̱r bə̱rəyin ay bilgə tətik

3812 دىدى: سوز-تىلەكىم پۈتۈدۈم ئوزۇم،
ئىشتىتىك ئەي ئىسىل، ئېيتىلغان سوزۇم.

3813 ئوتۇنكىن ئېلىگدىن، ئىشتىسۇن بۇنى،
ئۇزۇپ قول، ئۇ قويسۇن رەيىمگە مېنى.

3814 ئەلچى سوز ئەپكېلەر، جاۋابىن كۈتەر،
ئىشتىتىك جاۋابىم، يەتكۈز جەسۇر ئەر.

3815 نىمە دەر ئىشتىكىن، ئۇچ ئوردۇ خېنى،
ئۇنىك ئەلگە مەشھۇر دۇرۇس سوزىنى:

3816 ئەيىپ يوق ئەلچىگە سوزدىن يانمىسا،
ئامانەت سوزنى چىن، تولۇق سوزلىسە.

3817 مۇنىگدىنمۇ خوپراق دەپتۇ تۇرك خېنى:
راست گەپ قىلسا ئەلچى، قىينىما ئۇنى.

3818 بۇ ئەلچىگە بولماس ئولۇم يا قىيىن،
ئىشتىكەن سوزىنى يەتكۈزسە ئۇ چىن.

3819 بۇ ئەلچى دىگەنىم شۇ خىل ئەلچىدۇر،
نىمىكى سوز ئېيتسا ئۇ ئولمەي قالۇر.

3820 ئامانەت قىلىنغان سوزىن ئېيتسا ئۇ،
قىلىپ ئېھسان، ئۇنى ماختا، سوزۇم شۇ.

ئوگدۇلمىشنىك ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3821 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش، ئېيتتى: سوزۇك—
ئىشىتتىم، نىمە سوزلىدىك سەن ئوزۇك.

3822 سەن يازدىك ئۇ خەتكە جاۋابەن بىتىك،
ماڭا بەر، بېرەيمەن، ئەي ئالىم تېتىك.

3823 wəlikin səzikim bu ol ay ḳadax
əlig ḳïlmaoɣay kər səni əzdə tax

3824 yanamu məni ïḍoɣay ərki əlig
oḳïoɣalï yandru ay ḳïlḳï silig

3825 yana yandru tərkin məni ïḍoɣa ol
əgər barmasa sən kəŋül ḳoḍoɣa ol

OḌOIURMÏX JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

B277
3826 yanut bərdi oḍoɣurmïx aydï ḳadax
bu səz səzləməgil kəŋül boloɣa bax

3827 əzüm baroɣu ərməz bu yərdin naru
əzüŋ əmgətip kəlmə yandru bərü

3828 tiləp bulmaoɣu nəŋ tiləsə yavuz
yorïmaoɣu səz səzləsə sən uquz

3829 nəgü tər əxit əmdi bilki ḳoyuoɣ
sïnap bilgüqi əḍgü əsiz ḳamuoɣ

C225
3830 ḳolup bərməgü nəŋni ḳolma küqün
tiləp bulmaoɣu nəŋ tiləmə küqün

3831 yorïp təgməgü yərkə barma yaḍaoɣ
ḳalï bardïŋ ərsə əz əmgər küqün

* * *

3832 yana aydï oḍoɣurmïx əmdi yorï
yana ərsə kəlmə ay ərsig urï

3823 مېنىڭ ئەي قاياشىم، شۇبھەم شول بىراق،
ئېلىگ قويماس سېنى ئوزىدىن يىراق.

3824 ئەي خۇلقى مۇلايىم، مېنى يەنە خان—
دەۋەتكە ئەۋەتكەي چوقۇم بىگۇمان.

3825 ئەگەر بارماساڭ، ئۇ كوڭۇلنى بولۇپ،
كېچىكمەي ئەۋەتۇر مېنى ياندۇرۇپ.

ئودغۇرمشنىڭ ئوگدۇلمشكە جاۋابى

3826 ئودغۇرمش دىدىكىم، قاياشىم ماڭا—
بۇ سوزنى دىمەگىن، بولۇر دىل يارا.

3827 بۇ يەردىن ئوزۇم ھىچ بارماسمەن ئۇيان،
ئوزۇڭ قىينىلىپ ھىچ كەلمە سەن بۇيان.

3828 تىلەپ بولماس ئىشنى تىلىمەك ياماں،
كىم قىلسا ئاقماس گەپ، بولۇر خار ھامان.

3829 يامانۇ-ياخشىنى سىناپ بىلگەن ئەر،
ۋە ئىلمى تولا زات، ئىشىت نىمە دەر:

3830 تىپىپ ئالمىغۇرنى ئىزدىمە كۇچەپ،
تىلەپ بولمىغۇرنى تىلىمە كۇچەپ.

3831 يېتەلمەيدىغان يەرگە بارما ياياق،
ئەگەر بارساڭ ئەمگەك چېكەرسەن ھە دەپ.

* * *

3832 يەنە ئېيتتى ئودغۇرمش ئەمدى يۇر، كەت،
يەنە كەلمە قايتىپ، ئايا جەسۇر مەرت.

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ OḌOIURMÏXḲA

3833 ərü turdï əgdülmix aydï səzüm
kəsildi səniṇdin barayïn əzüm

* * *

3834 ḳadaxï uzattï kər əgdülmixig
tutuzdï taḳï sə̀z əmix bilmixig

A110
3835 atïn mindi əgdülmix əvrə yanïp
əviṇə kəlip tüxti yattï tïnïp

3836 yaxïḳ yə̣rkə yandï yüzin kizlədi
ḳalïḳ mənzi kix təg bolup ərlədi

3837 azun türtti yüzkə kəmür təg boḍuoɣ
kərür kəz yumuldï uḍïdï oḍuoɣ

3838 təxək ḳoldï yattï kər əgdülmixə
uḍïp bardï anqa kətürdi baxa

3839 tooɣardïn putïḳlandï ot təg yalïṇ
yarudï yaṇï yüz aqar təg kəlin

3840 ḳopa kəldi ərləp sïta ḳalḳanï
azun mənzi boldï ərüṇ ərdini

* * *

B278
3841 qïḳïp ḳarxïḳa bardï əvdin turup
ə̣ligkə kəründi əzi yol ḳolup

ئوگدۇلمشنىڭ ئودغۇرمشقا جاۋابى

3833 ئوره تۇردى ئوگدۇلمش، ئېيتتى: سوزۇم—
كېسلدى، سېنىڭدىن كېتەيىن ئوزۇم.

* * *

3834 ئۇزاتتى ئودغۇرمش قېرىندىشنى،
ئامانەت قىلدى ھەم ئوز بىلمىشنى.

3835 ئېتىن مندى ئوگدۇلمش، قايتتى يېنىپ،
ئويىگە كېلىپ چۇشتى، ياتتى تىنىپ.

3836 قۇياش يەرگە ياندى، يوشۇردى يۇزى،
پۇركەندى قامىغا پەلەكنىڭ مەگزى.

3837 جاھان سۇردى يۇزگە كومۇردەك بويىاق،
كورەر كوز يومۇلدى، ئۇخلىدى ئويغاق.

3838 ئوگدۇلمشمۇ ياتتى توشەكنى سېلىپ،
كوتەردى بېشىن ئازلا ئۇخلاپ ئېلىپ.

3839 شەرقتىن پۇتاقلاندى ئوتتەك يېلىن،
يوردى جاھان يۇز ئاچقاندەك كېلىن.

3840 قوپۇپ كەلدى ئورلەپ ستا[166] قالقىنى،
جاھان مەگزى بولدى بىرئاق ئەردەنى[167].

* * *

3841 ئوگدۇلمش ئوردىغا كىردى ئويدىن چىقىپ،
ئېلىككە كورۇندى ئوزى يول تېپىپ.

ƣLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

3842 ayïtti ƣlig axnu oḑoɣurmïxïoɣ
ayur səzlə kəltür səzüṇni pïxïoɣ

3843 nəgü səz yorïdï nə boldï ixiṇ
tiləkiṇ nə boldï kəlürmü ƣxiṇ

* * *

3844 bitik bƣrdi əgdülmix axnu turup
ƣlig aldï aqtï oḳïdï ḳorup

3845 yüzi ḳïzdï oṇdï yana külqirip
saḳïndï bir anqa uzun kƣq ƣrip

* * *

3846 ayur bu ḳadaxïṇ irik səzləmix
aṇar torḳu ïḑtïm tikən qiknəmix

C226
3847 müni yoḳ bu səzkə kəni səzləmix
kəni səz irik ol irik qooɣlamïx

3848 nəgü ərdi səzlər tilin səzləmix
maṇa ayoɣïl əmdi əxitmix əmix

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƣLIGKƏ

3849 ətündi ƣligkə əxitmix səzin
nə yaṇlïoɣ yorïtmïx səzin tüp təzin

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

3842 ئېلىك ئودغۇرمىشتى ئاۋال سوريدى،
سوزۇگنى پىششىقلاپ بايان قىل، دىدى.

3843 نىمە سوز ئېيتتى ئۇ، نە بولدى ئىشىك؟
تىلىگىك نە بولدى، كېلۇرمۇ ئەشىك؟

* * *

3844 بىتىك بەردى ئوگدۇلمىش ئاۋال تۇرۇپ،
ئېلىك ئالدى، ئاچتى، ئوقىدى كورۇپ.

3845 قىزاردى، ئوگدى، ئاندىن كولۇمسىرىدى،
چومۇپ ئويغا بىر دەم خىيالمۇ سۇردى.

* * *

3846 دىدى: بۇ قاياشىك يىرىك سوزلىمىش،
مەن تورقۇ ئەۋەتسەم، تىكەن ئىشلىمىش.

3847 زەرەر يوق بۇ سوزدىن، دۇرۇس سوزلىمىش،
دۇرۇس سوز يىرىكتۇر، ئۇ يىرىك ئېيتمىش.

8348 تىلى بىرلە نىمە سوز ئېيتتى قېنى،
ماڭا ئېيت ئىشتىكەن، چۈشەنگىنىگنى.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

3849 ئىشتىكەن سوزىن خانغا ئەرز ئەيلىدى،
نە ياڭلىغ بولسا سوز، ئوز ئەينىن دىدى.

3850 ayur səz yorīdī nəqə türlügün
ol aydī mən aydīm uḳuxun egün

3851 mənin̡ səzqə barqa yanut ḳildī səz
taḳī tuttum ərsə ḳatīoḳ yumdī kəz

3852 nəgü ḳildīm ərsə bərü kəlmədi
kəsə səzlədi səz kən̡ül bạrmədi

3853 əxitti anīn̡ səzlərin kər ạlig
səzi ərdi barqa uḳux eg bilik

3854 taḳī arzuladī ḳomīdī kən̡ül
ḳomīsa kən̡ül kər kixikə mun̡ ol

3855 kərü barsa yaḳxī ayur ər baxī
kən̡ül bulnasa boldī ərksiz kixi

B279
3856 bəg ol bu kən̡ül kər ḳamuoḳ əz ḳulī
bəgi ḳanqa barsa uḍu ḳul yolī

3857 ḳomīsa kən̡ül kər tiləsə tilək
tilək bolmaoḳīnqa bu bulmaz yələk

ẠLIG JƏWABĪ ƏGDÜLMIXKƏ

3858 yana aydī ạlig ay əgdülmixə
ḳadaxīn̡ tükəl ək kixi ərmixə

3859 əxitməgüm ərdi anīn̡ səzlərin
nə ḳilḳī ḳilīnqī nə bilki barīn

3850 دىدى: سوز ئارادا بولدى نەچچە خىل،
ئۇ ئېيتتى، ئىشىتتىم يېتىشچە ئەقىل.

3851 پۇتۇن سوزلىرىمگە جاۋاپ قىلدى سوز،
دىيىشىم تولاراق، قاتتىق يۇمدى كوز.

3852 نىچۇك ئەيلىسەمۇ، بۇيان كەلمىدى،
ئۇزۇپ ئېيتىپ سوزىن، كوڭۈل بەرمىدى.

* * *

3853 ئىشىتتى ئۇنىڭ ھەر سوزىن، كور، ئېلىگ،
ئىدى بارچە سوزى ئەقىل ۋە بىلىك.

3854 يەنە ئارزۇ قىلىپ، تەۋرەندى كوڭۈل،
كوڭۈل تەۋرىسە گەر كىشىگە دەرت ئول.

3855 كورەرسەن نە ياخشى دىمىش ئەر بېشى،
ئەسىر بولسا دىل، ئەركسىز بولۇر كىشى:

3856 كوڭۈل بەگ، پۇتۇن تەن ئۇنىڭكى قۇلى،
بېگى نەگە بارسا، ئۇ يول قۇل يولى.

3857 كوڭۈل جۇشقۇنلىنىپ، تىلەسە تىلەك،
تىلەككە ئېرىشمەي، ئۇ تاپماس يولەك.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

3858 يەنە ئېيتتى ئېلىگ: ئايا ئوگدۇلمىش،
سېنىڭ ئۇ قاياشىڭ تولۇق ئەر ئىمىش.

3859 ئىشىتمىگەن بولسام سوزىنى كاشكى،
نە خۇلقى-مىجەزى، ئىلمىنى كاشكى.

3860 əxittim kəŋülkə sïoɣurdum anï
qatïoɣlan tiləkkə təgürgil məni

3861 mənin̨ əz əlimdə tiləkim bolup
yaraoɣsïz bolur bulmasa mən qolup

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

3862 yanut bərdi əgdülmix aydï əlig
boḏunda talu bəg ay qïlqï silig

3863 yanarda qadaxïmqa aydïm bu səz
yana ïḏoɣay əlig saŋa kəlgəy əz

C227
3864 qoḏu bərməgəy ahir əltgəy səni
bu kün bar təḏim mən aoɣïrlap anï

3865 təŋüldürdi aydï yana kəlmə təp
əzüm baroɣu ərməz küqün qolma təp

ƏLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

3866 əlig aydï uqtum əxittim səzüŋ
bu səz ixkə kirməz yobatma əzüŋ

3867 nəgü bəg bolur ol tiləkin tiləp
anï bulmasa ol tuqï arzulap

3868 nə ərklig bolur ol boḏunqa uluoɣ
yorïtmasa əldə bu yarlïoɣ qamuoɣ

B280
3869 bəḏüklük nixanï bu ol bəlgülüg
tiləmix tiləktin bu bulsa ülüg

3860 ئىشتىكەچ، كوڭۇلگە سىغدۇردۇم ئۇنى،
تىرىش سەن، تىلەككە يەتكۈزگىن مېنى.

3861 ئوزۇمنىڭ ئېلىدە تىلەك ئىستىسەم،
مۇناسىپ بولۇرمۇ ئاڭا يەتمىسەم؟

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

3862 ئوگدۇلمىش دىدىكىم، ئايا خان، بېگىم،
خەلقىنىڭ سەرخىلى، خۇلقى مۇلايىم.

3863 يانىردا قاياشىمغا شۇ سوزنى دىدىم،
ئەۋەتكەي مېنى يەنە ساڭا بېگىم.

3864 دىدىم مەن: بۇگۈن بار قەدىرلەپ ئۇنى،
ئۇ كەچمەس، ئاخىرى ئاپىرار سېنى.

3865 ئۇمىدىمنى كەستى يەنە كەلمە، دەپ،
ئوزۇم بارمىغايمەن، كۇچەپ يۇرمە، دەپ.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

3866 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، ئىشىتتىم سوزۇڭ،
بۇ سوز ئىشقا ئاشماس، ئاۋۇتما ئوزۇڭ.

3867 نىچۇك بەگ بولۇر ئۇ تىلەگىن تىلەپ،
يېتەلمەي قالسا كىم، ئارزۇسىنى يەپ؟

3868 ئۇ قانداق بولۇر ئەل چوڭى ۋە خانى،
بۇ ئەل ئىچرە ئوتمەس ئىكەن پەرمانى؟

3869 ھەقىقى ئۇلۇغلۇق نىشانى شۇدۇر،
تىلەگەن تىلەكتە ئۇ ھەسسە ئالۇر.

3870 kəŋül arzu ḳolsa nəgü ərsəni
əmi ol tiləkkə təgürsə anī

3871 yana ma bu arzu maŋa ƀoldī ig
munī əmləməsə əzüm baroɣu yəg

3872 nəgü tər əxitgil bu bəytig oḳī
anīŋ mə'nisi uḳ ay kəŋlüm toḳī

A111
3873 ḳamuoɣ igkə ot ol əmi bəlgülüg
ol ig əmləgüqi ḳamī bəlgülüg

3874 kəŋül arzu birlə ḳalī igləsə
tilək bulsa oŋlur kəmi bəlgülüg

ƏGDÜLMIX JƏWABĪ ƢLIGKƏ

3875 yana aydī əgdülmix ƣlig ḳutī
azunda nəgü bar aŋa yoḳ otī

3876 ƣlig inq əsənin tirilsün uzun
saŋa mən bolayīn yuluoɣ bu əzün

3877 bu səz mən ətündüm ƣligkə tilin
asīoɣ yoḳ bu kün əz əkünsə yīlīn

3878 nəgü tər əxitgil uḳuxluoɣ saŋa
səzüg saḳnu səzlə ay ərsig toŋa

C228
3879 tilin səzləməsə səz asoɣī təlim
əkündürdi səzləp mƣni bu tilim

3880 səzüg səzləməsə saŋa ḳul bolur
ḳalī səzləsə sən sƣni ḳul ḳīlur

3870 دىلى ئارزۇ قىلسا ھەر نە نەرسىنى،
داۋاسى—يەتكۈزمەك تىلەككە ئۇنى.

3871 كېسەل بولدى يەنە بۇ ئارزۇ ماڭا،
بۇنى ئەملىمسە، بارايمەن ئاڭا.

3872 نىمە دەر ئىشتىكىن، بۇ بىيتنى ئوقى،
ئۇنىڭ مەنىسىن ئۇق، ئەي كوڭلۇم توقى:

3873 ھەر قانداق كېسەلگە دورا-داۋا بار،
ئۇنى ئەملىگۈچى ھېكىممۇ چىقار.

3874 كوڭۈل ئاغرىسا گەر بىر ئارزۇ بىلەن،
تىلەگى تېپىلسا، شۇ شىپا بولار.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

3875 دىدىكىم، ئوگدۇلمىش: ئېلىگ بەختىيار،
داۋاسى تېپىلماس جاھاندا نە بار؟

3876 ئۇزۇن يىل ياشاسۇن ئېلىگ تېچ-ئىسەن،
ئۇزۇمنى قىلايىن پىدا ساڭا مەن.

3877 ئېلىككە دىگەنتىم بۇ سوزنى ئوزۇم،
نە پايدا بۇگۈن مىڭ پۇشايمان يىسەم؟

3878 ئىشتىكىن، ئەقىللىق كىشى نىمە دەر،
سوزۇڭ سوزلە بايقاپ، سەن ئەي باتۇر ئەر:

3879 بۇ تىل سوز قىلمىسا، ئۇنىڭ نەپئى كوپ،
ئوكۈندۈردى تىل مېنى سوزلەپ قويۇپ.

3880 ئېيتىلماستا بۇ سوز ساڭا قۇل ئېرۇر،
ئەگەر سوزلىسەڭ سەن سېنى قۇل قىلۇر.

3881 sözüg saḳnu sözlə sən ạvmə sərin
ạvə sözləmix söz ökünqi yarïn

3882 sạzinmədim ərdi kər oḍoɣurmïxïoɣ
oḳïp kəlməgüsin ər ərdi pïxïoɣ

3883 ạlig bir tiləsə özüm miṇ tilər
tusuloɣay maṇa təgmə kündə onar

3884 tiləkim bu oḳ mən bilə bolsa mən
ạlig bir ḳïlïp kəḍ tapuoɣ ḳïlsa mən

B281
3885 nəqə tuttum ərsə anï mən ḳatïoɣ
ol anqa tirəndi ạlətti tatïoɣ

3886 yana baroɣu ərsə baryïn özüm
nəgü ayoɣu ərsə ayayïn sözüm

3887 ạlig mə yana bir bitik bạrsüni
oḳïsun bitik ol maṇa pütsüni

ẠLIG JƏWABÏ ÖGDÜLMIXKƏ

3888 ạlig aydï ïḍtïm bitik bir yolï
bitikkə yanut ḳïldï tax təg tolï

3889 yana oḳ nəgü təg bitiyin bitik
bitik ornïṇa sən bitik sən tətik

ÖGDÜLMIX JƏWABÏ ẠLIGKƏ

3890 yanut bạrdi ögdülmix ạlig ḳutï
nəqə andaoɣ ərsə bitik mə biti

3881 بايقاپ قىل سوزۇڭنى، سەن ئالدىرمىغىن،
سوز ئېيتساڭ ئالدىراپ، پۇشايمان كېيىن.

3882 ئودغۇرمىش ئىدى بىر يېتىلگەن ئادەم،
قىچقارسا كېلىشكە يوق ئەردى شۇبھەم.

3883 ئېلىگ بىر تىلەسە، مىڭ تىلەر ئىدىم،
ماڭا كۇندە ھەر خىل نەپ تېگەر دىدىم.

3884 تىلىگىم ئۇنىڭلە بىر ئوتمەك ئىدى،
تۇتۇپ قولنى-قولغا ئىشلىمەك ئىدى.

3885 ئۇنى قانچە قاتتىق تۇتۇپ ئۇندىسەم،
تۇرۇپ ئالدى شۇنچە، ھىچ قالمىدى تەم.

3886 بېرىش لازىم ئولسا، باراي مەن يەنە،
نە سوز لازىم ئولسا، قىلاي مەن يەنە.

3887 ئېلىگمۇ يەنە خەت يېزىپ بەرسكەن،
بۇ خەتنى ئوقۇپ ئۇ، ماڭا پۇتسكەن.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

3888 ئەۋەتتىم دىدى خەت ئېلىگ بىر يولى،
بۇ خەتكە جاۋاپ قىلدى تاش ۋە تولى.

3889 نىچۇكمۇ يازاي مەن ئاڭا يەنە خەت،
ئوزۇڭ سەن تېتىك ئەي، خەت ئورنىدا خەت.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

3890 ئوگدۇلمىش دىدىكىم، ئەي ئېلىگ قۇتى،
ھەرقانداق بولسىمۇ، بىر مەكتۇپ پۇتى.

3891 yalavaq nəqə qïn kəḍ ərsə amul
bitik bolmasa səzkə pütməz kəṇül

3892 tanïoqlï kixikə tanuḳ ol bitik
tanuḳ bolsa ḥilə yorïmaz ạtik

ẹLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

3893 ẹlig aydï arzuṇ bu ərsə ḳalï
bitik mə bitiyin aqïp səz yolï

3894 bitik mə bitiyin munuḳï səzün
bitikkə ïxanma ḳatïoqlan əzün

C229
3895 nəgü səzləgü ərsə səzlə tilin
anï ündəgil sən maṇa bạr alïn

3891 بۇ ئەلچى قانچە تەمكىن بولسىمۇ ئول،
بىتىك بولمىسا، سوزگە پۇتمەس كوكۇل.

3892 ئىشەنمەس كىشىگە دەللىدۇر بىتىك،
دەلىل بولسا، ھىلە تاپالماس ئىتىك.

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

3893 خان ئېيتتى: ئارىزۇ قىلساڭ ئەگەر سەن،
ئىچىپ سوز يولىنى يازاي خەتنى مەن.

3894 يازاي خەتكە، بوپتۇ بۇ سوزلەرنى مەن،
ئىشەنىپ خەتكىلا قالما، تىرىش سەن.

3895 نە سوزلەش كېرەكسە، سوزلەرسەن ئاڭا،
ئۇنى بىر ئىلاجلە كەلتۈرگىن ماڭا.

45

KÜN TOƣIDÏ ƏLIG OḌƣIURMÏXḲA IKINQ BITIK ÏḌMÏXÏN AYUR

B282

3896 dəwat ḳoldï kaƣləż yana oḳ əlig
ḳələm aldï əlgin bitidi bitik

3897 bayat atï birlə səzüg baxladï
tərütgən igiḍgən kəqürgən tạdi

3898 ayur miṇ ŝəna ol oƣlan təṇrikə
əzəl ḥukmi təgrür kəni əgrikə

3899 bir ol bir ḳatïḳsïz ḳarïḳsïz arïƣ
yoḳuƣ bar ḳïlur ol ḳïlur yoḳ barïƣ

3900 bir ək bil tiliṇ əg pütürgil kəṇül
tapuƣ ḳïl kəṇül til kəni tut amul

3901 nəgü ḳolsa ḳolmïx tiləkin bulur
nəgü bol tạsə ol tiləmix bolur

قىرىق بەشىنچى باب

كۆتۈرگۈچى ئىلىگىنىڭ ئۇدغۇرىشقا ئىگىنچى قىسىم

خەت يازغانلىغى بايانىدا

3896 دۆۋەت بىرلە قەغەز سورىدى ئىلىگ،
قولىغا قەلەم ئالدى، يازدى بىتىك.

3897 خۇدا ئاتى بىرلە سوزىن باشلىدى،
ياراتقان، ئوستۇرگەن، كەچۈرگەن دىدى.

3898 دىدى مىڭ سانا ئول قادىر تەگرىگە،
ئەزەل ھوكمى يۈرۈتكەن تۈز-ئەگرىگە.

3899 ئۇ بىردۇر، ئىرىغ-پاك، قىتىشسىز ئىرۇر،
قىلۇر يوقنى بار ئۇ، بارنى يوق قىلۇر.

3900 ئۇنى بىر بىلىپ سەن، ماختا، دىلدە پۇت،
ئىبادەت قىل، كوڭۈل-تىلنى ئەمىن تۇت.

3901 نىمەنى ئىرادە قىلسا ئۇ، قىلۇر،
نىمەنى دىسە بول، دىگەنى بولۇر.

3902 tüzü təprənürkə tirilgü bạrür
tiriglik tuxï bu ەlüm ol ïḍur

3903 aƣïrlïḳ uquzluḳ anïṇ ḥukmi ol
uluƣḳa kiƣigkə yạmə aqsa yol

3904 tiləmix tiləkin biliklisi yoḳ
yorïtur ḳəẓasïn tïḍïƣlïsï yoḳ

A112
3905 tümən miṇ səlamïm səvüg savƣïḳa
təgürsün bayatïm kەni yolƣïḳa

3906 təzü ạxləriṇə yạmə ەk səlam
təgürsün bayatïm kəsüksüz ulam

3907 ạligdin ەküx ەgdi aytïƣ səlam
ïḍur mən saṇa ay uḳuxï təmam

3908 kەṇül aytu ïḍtïm bitidim bitik
nəgü təg ərür sən ay bilgə tətik

3909 saṇa ïḍtïm ərdi ḳadaxïṇnï mən
tiləkim ol ərdï maṇa kəlsə sən

C230
3910 ەzüṇ taplamaduḳ bərü kəlməkiṇ
maṇa tuxmaḳïṇ ḥəm yüzüm kەrməkiṇ

B283
3911 bitikkə yanut səz bitimix ەzüṇ
tilin mə ḳadaxïṇ təgürdi səzüṇ

3912 oḳïdïm bitikiṇ uḳuldï bu səz
səzümni əxitgil ḳaqurmaƣïl ەz

3913 xəkərdə süƣigrək səz ïḍtïm saṇa
aƣuda aƣïƣ kəldi yanƣï maṇa

3902 جىمى جانى بارغا ئۇ رىزقىن بېرۇر،
تىرىك قىلغىنىدەك، ئولۇم ئىبەرۇر.

3903 ئەزىزلىك ۋە خارلىق ئۇنىڭ ھوكمى ئول،
ئۇلۇغلۇق، كىچىكلىككە ئۇ ئاچتى يول.

3904 ئۇنىڭكى خاھىشنى بىلگۈچى يوق،
يۇرۇتەر قازاسنى، توسقۇچى يوق.

3905 تۇمەن مىڭ سالامنى دوست ئەلچىگە—
يەتكۈزسۇن خۇدا ئۇ، دۇرۇس يولچىگە.

3906 پۇتۇن يارۇ-ئەسھابلىرىگە سالام،
تەككۈزگەي خۇدايىم ئۇزمەستىن داۋام.

3907 ئەۋەتتىم ئەي ئەقلى تامامى كامال،
ساڭا كوپ سالامىم، مەدھىم، سوراپ ھال.

3908 سوراپ ھال ۋە ئەھۋال پۇتۇدۇم بىتىك،
نىچۇكرەك تۇرۇرسەن ئەي ئالىم تېتىك؟

3909 قاياشكى، ساڭا مەن ئەۋەتكەن ئىدىم،
سېنى دەۋەت ئەردى تۇپكى مەقسىدىم.

3910 ئوزۇڭ خالىماپسەن بۇيان كەلگىلى،
مېنىڭ بىرلە ئۇچراپ، يۇزۇم كورگىلى.

3911 خېتىمگە جاۋاپ سوز يېزىپسەن ئوزۇڭ،
قاياشىڭمۇ ئېيتتى سەن ئېيتقان سوزۇڭ.

3912 ئوقۇدۇم خېتىڭنى، ئۇقۇلدى سوزۇڭ،
سوزۇمنى ئىشتىكىن، قاچۇرماي ئوزۇڭ.

3913 شېكەردىن چۇچۇگرەك سوز ئېيتتىم ساڭا،
جاۋاپ كەلدى ئاچچىق-زەھەردەك ماڭا.

3914 əxitgil yana bu mənin sözlərim
kənülkə alïn ay baqïrsak ərim

3915 özün qoldï ərsə bu zahid atïn
atïn boldï zahid özün taq qatïn

3916 bu qav birlə atïn yadïldï kərə
bədük bəlgü boldï kixilər ara

3917 tapuq qïlmïxïn barqa atïn üqün
yava qïlmaqïl sən öz ülgün küqün

3918 bodun közi təgsə tapuqqa qalï
buzuldï bu tapqun yïqïldï ulï

3919 bayat tapqï barqa kərək ərtügün
aqïlmasa həlqqa bu ərtü bu kün

3920 bayat kizlədi kər səvügrək qulïn
bu qullar ara həlq tanumaz tilin

3921 öz özin mə ol qul bilüməz bakïn
yaqïmu bayatqa biləmü yakïn

3922 bərü kəl ulux kənd iqində tiril
sənni bilməsü həlq qatïlqïl qarïl

3923 halal dunya qazqan özünni yətür
todur aq yalïnni həm oprak pütür

3924 halal dunya bulsa kixi ədgüsi
bulur iki azun yəgü kədgüsi

3925 bu sözin əxit ay mana kəlmədük
nəgü tər arïq bilgə baqï bədük

3914 مېنىڭ سوزلىرىمنى يەنە ئاڭلىغىن،
كويۇمچان يىگىت ئەي دىلدا ئويلىغىن.

3915 زاھىتلىق ئېتىنى ئوزۇڭ خالىدىڭ،
يۇرۇپ تاغ قېتىدا، شۇ بولدى ئېتىڭ.

3916 يېيىلدى ئېتىڭ شۇ شوھرەتلە، قارا،
بۇيۇك بەلگۇ بولدى كىشىلەر ئارا.

3917 شۇ ئاتچۇن ئىبادەت قىلۇرسەن ھەدەپ،
نەسۋەڭنى زايە قىلما سەن كۇچەپ.

3918 تائەتكە چۇشسە ئەل كوزى بىر يولى،
بۇزۇلغاي بۇ تائەت، يىقىلغاي ئۇلى.

3919 يېپىغلىق كېرەكتۇر خۇدا تائىتى،
بۇگۇنمۇ ئەلگە سىر بولسۇن شۇ پېتى.

3920 سويۇملۇك قۇلنى يوشۇردى خۇدا،
تونۇلماس بۇ قۇللار خەلق ئالدىدا.

3921 ئۇ قۇلمۇ بىلەلمەس ئوزىنى ئوزىن،
خۇداغا يېغىمۇ ۋە ياكى يېقىن.

3922 بۇيان كەل، شەھەر-كەنت ئىچىدە تىرىل،
سېنى بىلمىسۇن خەلق، ئارىلاش-قېتىل.

3923 ئوزۇڭنى تويۇندۇر ھالال مال تېپىپ،
يېلىك-ئاچنى تويدۇر، كىيىملەر بېرىپ.

3924 ھالال مال تاپقان ئەرھەر ئىككى جاھان،
يىمەك ۋە كىيىمدىن قىسلماس ھەرئان.

3925 بۇ سوزنى ئىشىت، ئەي ماڭا كەلىگەن،
ئوزى پاك، ئىلىملىك سىر زات نە دىگەن:

3926 tuxar ərsə dunya qalï əḍgükə
arar iki azun yəgü kəḍgükə

C231
3927 bulup dunya malïn yəyü bilməsə
sakïx təgdi ülgi aoqïr yüḍgükə

B284
3928 bayat qullarïna tusul ay bəgü
kixikə tusulur ərig ər təgü

3929 səni mən musulman tususï üqün
oqïr mən bu yərkə ay zaḥid küqün

3930 bərü kəl tusuloqïl kixikə yara
tusulmaz əlüg ol tiriglər ara

3931 əz asoqïn tiləgli kiximü bolur
kixi ol bolur kər əl asoqïn qolur

3932 akïlïq ol ərməz üləsə nənin
akï ol yuluoq qïlsa janïn tənin

3933 baoqïrsak ol ərməz əzin bəkləsə
baoqïrsak ol ol kər kixig əḍləsə

3934 kixi əḍgü tərlər bu əḍgü qayu
maṇa ayu bərgil ay bilgə bəgü

3935 kixi əḍgü tərlər bu əḍgü kim ol
bu əḍgü kixi muṇda ərkə əm ol

3936 ay kəṇli süzüg ər ay bilki əküx
baqa kər bu səzkə yətürgil uqux

3937 bu aymïx səzüm qïn ərürmü kərə
qïn ərsə ḥəwa bas bərü kəl tura

3926 بۇ دۇنيا مېلى گەر ياخشىغا چۈشەر،
هەر ئىككى جاهان ئۇ هالاۋەت كورەر.

3927 تېپىپ دۇنيا مېلىن، يىيىش بىلمىسە،
بولۇر بەك ئېغىر يۈك يۈدۈپتۇ دىسە.

3928 خۇدا قۇللىرىغا نەپئى بەر، هېكىم،
دىگىن ئەر، كىشىگە نەپئى بەرسە كىم.

3929 سېنى مەن مۇسۇلمان پايدىسىنى دەپ،
بۇ يەرگە قىچقاردىم، ئەي زاهىت، كۇچەپ.

3930 بۇيان كەل، نەپئى بەر كىشىگە، يارا،
نەپئىسىز ئولۇك ئول تىرىكلەر ئارا.

3931 ئوز نەپئىن دىگەنلەر ئادەم بولۇرمۇ؟
ئەل نەپئىن دىسە كىم چىن كىشىدۇر ئۇ.

3932 مېلىنى تاراتماق سېخىلىق ئەمەس،
سېخى شول پىدا قىلسا جان تەننى، بەس.

3933 كويۇمچان ئەمەس ئول ئوزىنى دىگەن،
كويۇمچان شۇكى، ئەل نەپئىن ئىزلىگەن.

3934 كىشى ياخشىسى دەر، ئۇ ياخشىلار كىم؟
ماڭا دەپ بەرگىن ئەي ئالىم-هېكىم.

3935 كىشى ياخشىسى دەر، كىمدۇر ئۇ ياخشى،
كىشى دەردىگە داۋا بولسا، شۇ ياخشى.

3936 ئەي كوڭلى سۇزۇك ئەر، ئەي ئىلمى تولا،
قاراپ كور بۇ سوزگە، ئەقلىڭنى ئۇلا.

3937 قارا سەن، بۇ ئېيتقان سوزۇم راستمۇدۇر،
راست ئولسا هەۋەس قوي، كېلىپ مۇندا تۇر.

3938 uzun səzləsə səz ạrinqig bolur
uḳuxluoɣ kixilər səzüg az ḳïlur

3939 bu səz tap ḳïl əmdi aḍïn səzləmə
uḳuxḳa bilikkə tilin əznəmə

3940 takï ma nəgü ərsə ḳalmïx səzüm
ḳadaxïn̥ təgürgəy tutuzdï əzüm

* * *

3941 tükətti bitik türdi badï ḳatïoɣ
ḳalïḳ tanï əsti ḳurïttï həṭïoɣ

3942 kətürdi bilik kər əzə tamoɣalap
sunup bạrdï əgdülmix aldï ulap

* * *

B285
3943 yana aydï ạlig ay əgdülmixə
bitik bạr yạmə ay tilin bilmixə

3944 ḳatïoɣlan yaraoɣï nə ərsə takï
anï ḳïl anï kənd uluxḳa okï

C232
3945 tiləki nə ərsə bu yạrkə kəlip
anï mən bạrəyin ạtikin ḳïlïp

* * *

A113
3946 iləl tạp turup qïḳtï əgdülmixə
yorïp kəldi əvkə ol əḍgü ixə

3938 ئۇزۇن سوزلىسە سوز، ئۇ زېرىكتۈرۈر،
ئەقللىق كىشىلەر سوزىن ئاز قىلۇر.

3939 بۇ سوز بەس قىل ئەمدى بولەك سوزلىمە،
ئەقىل ۋە ئىلىمگە قارشى سوز دىمە.

3940 يەنە باشقا قانداقكى قالمىش سوزۇم،
قاياشىڭ دىگەيكىم، تاپشۇردۇم ئوزۇم.

* * *

3941 ئۇ خەتنى تۇگەتتى، تۇردى بەك چىگىپ،
قۇرۇتتى بۇ خەتنى ئىللىق يەل ئېسىپ.

3942 قولىغا ئالدى ئۇ خەتنى تامغىلاپ،
سۇنۇپ بەردى، ئوگدۇلمىش ئالدى ئۇلاپ.

* * *

3943 يەنە ئوگدۇلمىشكە قاراپ ئېيتتى خان:
بۇ خەتنى بېرىپ، سەنمۇ قىلغىن بايان.

3944 نە لازىم كورۇلسە، تىرىش، قىل شۇنى،
شەھەر-كەنتكە كەلتۇر دەۋەتلەپ ئۇنى.

3945 تىلەگى نە بولسا، بۇ يەرگە كېلىپ،
ئۇنى مەن بېرەيىن پۇتۇن تەل قىلىپ.

* * *

3946 دىدى: باش ئۇستىگە،—ئوگدۇلمىش تۇرۇپ،
ئويىگە كەلدى بۇ ياخشى ئەش يۇرۇپ.

3947 təgip tüxti oldurdï əvkə kirip
yạdi iqti tïndï bir anqa sərip

3948 yüzin kizlədi yạrkə rumi kïzï
azun kïrtïxï boldï zəngi yüzi

3949 kạlïk pütrü tuttï kara kux əni
azun barqa toldï kara kux yunï

3950 təxək koldï yattï sakïndï əzün
nəgü səzləgüsi kadaxï kəzün

3951 oḍup bardï azrak oḍundï yana
əqükmix kəmür təg karaṇku tünə

3952 usï uqtï koptï aḍakïn ərü
kara tün kətürmix ətəkin ərü

3953 yaxïk koptï yạrdin kətürdi baxïn
yaruk yüz külər təg yirixti tixin

3954 kopup yundï kïldï yana taṇ nəmaz
yạmə turdï anqa du'a kïldï az

3955 atïn tuttï tərkin bir ooqlan bilə
turup qïktï əvdin səvinqin külə

3956 barïp təgdi ərsə kadaxka yakïn
yïrak tüxti attïn küḍəzdi ḥəkïn

* * *

3957 yorïp bardï akru tokïdï kapuoq
kadaxï ərü turdï koḍtï tapuoq

3947 كېلىپ چۈشتى، ئولتۇردى ئويگە كىرىپ،
يىدى، ئىچتى، تىندى، بىر ئاز دەم ئېلىپ.

3948 يوشۇردى يۈزىن يەرگە رۇمى قىزى،
جاھاننىڭ تۈسى بولدى زەڭگى يۈزى.

3949 ھاۋا ئالدى پۈتكۈل قارا قۇش ئوڭى،
جاھانغا تولدى ھەم قارا قۇش يۈڭى.

3950 توشەك راسلاپ ئۇ ياتتى ئويلاپ ئۇزۇن،
كورۇشكەچ قاياشقا نىمەلەر دىسۇن...

3951 يۇمۇپ كوز بىر ئازلا، ئويغاندى يانا،
كويۇپ ئوچكەن كومۇردەك قارا تۇن مانا.

3952 قېچىپ ئۇيقۇ، قوپتى ئۇ ئورە بولۇپ،
قارا تۇن كوتەرگەن ئىتەگىن تۇرۇپ.

3953 قۇياش قوپتى يەردىن كوتەرىپ بېشىن،
ئوچۇق يۈز كولەردەك كورسەتتى چىشىن.

3954 قوپۇپ ئالدى تەرەت، ئوقۇپ تاڭ نامازى،
دۇنيا قىلدى ئاندىن يەنە ئۇ بىر ئاز.

3955 ئېتىنى توقۇتتى ئوغلانغا دەرھال،
ئويىدىن چىقتى ھەم كۈلۈپ ئۇ خوشال.

3956 قاياشى قېشىغا ئۇ بارغاچ يېقىن،
يىراقتا چۈشتى ئاتتىن، ئۇ ساقلاپ ھەقىن.

* * *

3957 بېرىپ چەكتى ئىشىكنى ئاستا شۇدەم،
تائەتنى قويۇپ، قوپتى قېرىنداشى ھەم.

B286

3958 kapuoɣ aqtï tərkin ol utru qïkïp
səlam kïldï tuttï kər əlgin alïp

3959 yana kirdi oḍoɣurmïx əlgin tutup
orun kïldï tərdə aoɣïrlap əpüp

OḌOIURMÏX SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

3960 ayur ay kadaxïm nəlük əmgədiŋ
yana ok maŋa sən təkin kəlmədiŋ

3961 kəsə səzlədim səz əxittiŋ anï
nəlük əmgətür sən küqəyü məni

C233

3962 nəgü tər əxitgil bilik bərgüqi
sïnap əḍgü əsiz kixig bilgüqi

3963 kixikə sïnaoɣï bir ək kərsə tap
tilək bilgükə bir tilin yərsə tap

3964 bakïr altunuoɣ ər kərüp bilməsə
alïp azkïna bir taxïoɣ sürsə tap

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ OḌOIURMÏXKA

3965 yanut bərdi əgdülmix aydï kadax
maŋa puxmaoɣil sən kəŋül kïlma bax

3966 tapuoɣqï kəz aqsa bəgini kərür
nəgü aysa bəglər anï ok kïlur

3967 əligkə bitikin təgürdüm səzüŋ
tilin mə nəgü aydï ərsə əzüŋ

3958 ئىشكنى ئاچتى تېز ئۇ ئۇتتۇر چىقىپ،
سالام قىلدى، تۇتتى قولىنى ئېلىپ.

3959 ئېلىپ كىردى ئودغۇرمىش قولىدىن تۇتۇپ،
ئورۇن بەردى توردىن قەدىرلەپ، ئوپۇپ.

ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

3960 دىدى: ئەي قاياشىم نېچۇن ئەمگىدىڭ؟
بىلۇرمەن، ماڭا سەن بىكار كەلمىدىڭ.

3961 كېسىپ سوزلىدىم مەن، ئىشىتتىڭ ئۇنى،
نىمشقا قىينايسەن بەك زورلاپ مېنى؟

3962 نە دەيدۇ ئىشتىكىن، بىلىم بەرگۈچى،
يامانۇ-ياخشىنى سىناپ بىلگۈچى:

3963 كىشىنى سىناشقا بىر كورمەك يېتەر،
بىلىشكە تىلەك، سوز ئىشتىمەك يېتەر.

3964 كورۇپ مىس، ئالتۇننى ئايرالمىسا ئەر،
ئېلىپ ئازغىنا تاشقا سۇرتمەك يېتەر.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3965 ئوگدۇلمىش دىدىكىم، قاياشىم، قارا،
ماڭا كايىپ، قىلما كوڭۈلنى يارا.

3966 خىزمەتچى كوز ئاچسا بېگىنى كورۇر،
نىمە دىسە بەگلەر شۇنىلا قىلۇر.

3967 ئېلىككە خېتىگنى بېرىپ، ھەم سوزۇڭ—
نى تىلدا مەن ئېيتتىم، نە ئېيتساڭ ئوزۇڭ.

3968 səzüŋkə yanut kïldï ïḍtï bitik
qïḳardï bitik bạrdi əlgin tətik

OḌƣURMÏX SUALI ƢGDÜLMIXKƏ

3969 bitik aldï oḍƣurmïx aqtï turup
oḳïdï bitikin saḳïndï kərüp

3970 ayur ay ḳadaxïm nə ərki igiŋ
mạni munqa yavlaḳ əḍərdi bəgiŋ

3968 سوزۇڭگە جاۋابەن ئۇ بەردى بىتىك،
دەپ خەتنى چىقاردى ھەم سۇندى ئىتتىك.

ئودغۇرمشنىڭ ئوگدۇلمشكە سوئالى

3969 ئىلىپ خەتنى ئودغۇرمش ئاچتى تۇرۇپ،
ئوقىدى بۇ خەتنى، ئويلاندى كورۇپ.

3970 دىدى: ئەي قاياشىم نەدۇر كەم يىرىڭ؟
مىنى شۇنچە قاتتىق ئىزلەيدۇ بىگىڭ؟

46

ƏGDÜLMIX OḌƢURMÏX BIRLƏ IKINQ QATA MUNAŻƏRƏ QÏLMÏXÏN AYUR

3971 yanut bạrdi əgdülmix aqtī tilin
ayur ay qadaxīm əxit səz bilin

B287

3972 ạlignin tiləki saṇa əḍgü ol
bu əḍgü iqində tilər əḍgü yol

3973 bilür sən bu yạrdə bu ṭa'ət tapuoɣ
qilurun nəqə əḍgü aqoɣay qapuoɣ

3974 yana kənd uluxta mən aymixlarīm
nəqə türlüg əḍgü turur ay ərim

3975 yavuz ərməz əmdi bu dunya qutīn
bulup tirlü bilsə qopursa atīn

A114 C234

3976 əzün 'uqbī qolsa ay zaḥid bulur
muyan əḍgü mundīn ạlətsə bolur

قىرىق ئالتىنچى باب

ئوگدۇلمىشنىڭ ئۇدغۇرمىش بىلەن ئىككىنچى قېتىم مونازىرە قىلغانلىغى بايانى

3971 جاۋابەن ئوگدۇلمىش سوزگە ئېچىپ تىل،
دىدى: ئەي قاياشىم ئىشىت سوزنى، بىل.

3972 كى، خاننىڭ تىلەگى ساڭا ياخشى ئول،
تىلەر ياخشىلىق ئىچرە ئۇ ياخشى يول.

3973 بىلۇرسەنكى، بۇندا ئىبادەت قىلىش،
مۇرات ـ ياخشىلىقلار ئىشگىن ئېچىش.

3974 يەنە كەنت ـ شەھەردە ئېيتقانلىرىمدەك،
نىچە خىل ياخشىلىق بار، ئەي ئەر يۇرەك.

3975 يامان ئەرمەس ئەمدى بۇ دۇنيا قۇتىن ـ
تېپىپ، بىلسە ياشاشنى، چىقارسا ئېتىن.

3976 ئەي زاھىت، ئىستەرسەن ئوزۇڭ ئاخىرەت،
ساۋابى بولۇر ھەم ياخشى ئاقىۋەت.

3977 yavuz tạsə bolmaz bu dunya nəṇin
yạsə bạrsə həlḳḳa ḳizartsa əṇin

3978 yạmə yaḳxï aymïx aḳïlar baxï
əxitgil munï sən ay əḍgü kixi

3979 ḳamuoɣ əḍgülükkə nəṇ ol yolqïsï
ḳamuoɣ ig toɣaḳa nəṇ ol əmqisi

3980 nəṇi bolsa yalṇuḳ bulur əg bilik
ḳamuoɣ əḍgülükkə uzatur əlig

3981 bu nəṇ birlə yalṇuḳ tiləsə tilək
yaxïl kəkkə yoḳlar nəṇ ol kəḍ yələk

3982 ḥəj ərsə tiləkiṇ kərək nəṇ tavar
oɣazilïḳ tiləsə yạmə bu yarar

3983 nəṇi bolmasa ər alïp bạrgükə
ạlig ḳïsoɣa boldï ḳamuoɣ əḍgükə

3984 nəgülük ḳoḍur sən bu əḍgülərig
nəlük taplamaz sən bu ət sav ərig

3985 tapuoɣḳa nəgü təg ïnansa bolur
tapïndïm tạyü bilsə muflis ḳalur

3986 bayatïoɣ tapuoɣ birlə bulmaz ḳulï
ạḍi yinqkə yol bu tapuoɣqï yolï

3987 nəqə miṇ tapuoɣqï tapïndï yïlïn
qïḳar jan əḍində yitürdi yolïn

3988 nəqə miṇ tapuoɣsuz yazuḳluoɣ ḳulï
ahir tïn kəsərdə oṇardï yolï

3977 لېكىن دۇنيا مېلىن دىمەگىن يامان،
يىسە، بەرسە ئەلگە سويۇنگەي ھامان.

3978 يەنە ياخشى ئىيتقان سېخىلەر بېشى،
بۇنى ئاڭلىغىن سەن، ئەي ياخشى كىشى:

3979 جىمى ياخشىلىققا يولچى ئېرۇر مال،
جىمى دەرتلەر ئۈچۈن ئەمچى ئېرۇر مال.

3980 بىلىم-ئاڭ بولۇر ئەرىنىڭ بولسا مېلى،
پۇتۇن ياخشىلىققا يېتەدۇر قولى.

3981 بۇ مال بىرلە ئادەم تىلەسە تىلەك،
يېشىل كوككە ئورلەر، مال ياخشى يولەك.

3982 تىلەگىڭ ھەج ئولسا، كېرەك مال-تاۋار،
غازىلىق تىلەسەڭ مال ئىشقا يارار.

3983 ئېلىپ، بەرمەككە يوق بولسا ئەر مېلى،
پۇتۇن ياخشىلىققا قىسقىدۇر قولى.

3984 مۇشۇ ياخشىلىقنى قويارسەن نىچۇن،
بۇ پەندۇ-ئوگۈتنى تۇتماسسەن نىچۇن؟

3985 ئىبادەتكە قانداق ئىشەنسە بولۇر،
تەمەننا ئاڭا قويسا قۇرۇق قالۇر.

3986 خۇدانى تائەت بىرلە تاپماس قۇلى،
ناھايەت نازۇك يول تائەتچى يولى.

3987 نىچە مىڭ تائەتچى تېۋىندى يىلىن،
چىقار جان مەھەلدە يۇتتۇردى يولىن.

3988 نىچە مىڭ تائەتسىز گۇناكار قۇلى،
ئاخىرقى تىنىقتا ئوڭشالدى يولى.

B288

3989 bilir mən bayatīm səvinqi ḳamuoɣ
tapuoɣ ṭa'ət iqrə turur ay uluoɣ

3990 bilüməsə əmdi bu ṭa'ət qīnī
ḳayu ṭa'ət ərki uḳumaz munī

3991 ḳalī mundaoɣ ərsə ḳamuoɣ ṭa'ətīoɣ
tükəl kīloɣu bulsa bu aymīx tatīoɣ

3992 baḳa kər bu səzlər kim aydīm saŋa
bu yaŋlīoɣ ərürmü ayu bạr maŋa

3993 ḳalī mundaoɣ ərsə kim aydīm bu səz
tilin kən səzüm tut aya kəŋli tüz

C235

3994 ḥəwaḳa bulun bolma kəndür kəŋül
kixikə ḳatīloɣīl yorīoɣīl amul

OḌOIURMĪX JƏWABĪ ƏGDÜLMIXKƏ

3995 yanut bạrdi oḍoɣurmīx aydī ḳadax
muŋaḍturduŋ əmdi aoɣu ḳildīŋ ax

3996 tutayīn sən aymīx səzüg tīŋladīm
ạligkə barīp mən tapuoɣ baxladīm

3997 tapuoɣḳa əŋ axnu tərü bilgü əz
yạmə ḳilḳ ḳilīnqī səzi səzkə tüz

3998 kirü ḥəm qīḳa bilsə oldruoɣ turuoɣ
tapuoɣ bilməsə ər tək əmgər ḳuruoɣ

3999 nəgü tạr əxitgil tapuoɣ bilgüqi
sīnap bilmixin aydī azraḳ üqi

3989 بىلۋرمەن، ئىبادەت-تائەت ئىچرە شات—
بولۇر ئۇ خۇدايىم، ئايا ئۇلۇغ زات.

3990 كىشى گەر بىلمىسە چىن تائەت نىمە،
ئۇقالماس قىلغىنى ئىبادەت نىمە.

3991 شۇڭا، تاپماق ئۈچۈن لەززەتنى تولۇق،
قىلىش لازىم جىمى تائەتنى تولۇق.

3992 قاراپ كور، بۇ سوزلەرنى ئېيتتىم ساڭا،
شۇ ياڭلىغ ئەمەسمۇ، جاۋاپ بەر ماڭا.

3993 ئەگەر مۇنداق ئولسا مەن ئېيتقان بۇ سوز،
قىل ئىقرار، سوزۇم تۇت، ئايا كوڭلى تۇز.

3994 ھەۋەسكە بېرىلمە، كوڭۈلنى كوندۇر،
كىشىگە قوشۇل ھەم تىنچ ياشاپ يۇر.

ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

3995 جاۋابەن ئودغۇرمىش دىدى: ئەي قاياش،
مېنى غەمگە سالدىڭ، زەھەر بولدى ئاش.

3996 قىلايكى پەرەز، مەن سوزۇڭ ئاڭلىدىم،
ئېلىككە بېرىپ مەن خىزمەت باشلىدىم.

3997 خىزمەتتە ئەڭ ئاۋال يوسۇن بىلگۈلۈك،
مىجەز-خۇلقى، سوزى ئۇيغۇن كەلگۈلۈك.

3998 ئۇ بىلسۇن كىرىش، چىقماق، تۇرۇش، ئولتۇرۇق،
ئەر خىزمەت بىلمىسە، چېكەر رەنج قۇرۇق.

3999 خىزمەتنى بىلگەن ئەر، ئاڭلا نىمە دەر،
سىناپ بىلگىندىن ئۇچنى كورستەر:

4000 bu bəglərkə tapmaḳ tiləsə əzüṇ
kəṇül til kəni tut ḳüḍəzgil səzüṇ

4001 tərü ḥəm toḳu birlə əgrən tapuoɣ
tapuoɣ bildiṇ ərsə yarudï yüzüṇ

4002 kixidə yïramïx turur bu əzüm
tərü yoḳ toḳu yoḳ nə ḳïlḳïm səzüm

4003 nəgü təg ḳïlur mən bəgiṇkə tapuoɣ
yapïlmïx turur kər maṇa bu ḳapuoɣ

B289
4004 nəgükə küqər sən məni bərk tutup
ə̣ligkə tapïn tə̣p səzümni utup

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ OḌOIURMÏXḲA

A115
4005 yanut bə̣rdi əgdülmix aydï bu səz
yə̣mə əḍgü ərməz aya kəṇli tüz

4006 səniṇdin kətürgəy ə̣lig bu tərü
kərək ərsə oldur kərək tur ərü

OḌOIURMÏX JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

C236
4007 yanut bə̣rdi oḍoɣurmïx aydï bu səz
ə̣ḍi yaḳxï ərməz aya ḳïlḳï tüz

4008 nəgü təg yaraxur saṇa ya maṇa
tərü bilməsə əz yorïsa aṇa

4009 bu ə̣l ə̣tgü tutoɣu boḍun tüzgükə
bu bəglər tikildi azun süzgükə

4000 بەگلەرگە خىزمەتچى گەر ئولساڭ ئوزۇڭ،
كوڭۈل، تىلنى تۈز تۇت، كۈزەتكىن سوزۇڭ.

4001 ئۇسۇل ھەم يوسۇن بىرلە ئىشلەش ئۈگەن،
بۇ خىزمەتنى بىلسەڭ يورۇيدۇ يۈزۈڭ.

4002 بولۇپمەن كىشىدىن يىراق مەن ئوزۇم،
يوسۇن ۋە ئۇسۇلسىز قىلىغىم، سوزۇم.

4003 بېگىگگە نىچۈك ئىش قىلالايمەن مەن،
يېپىغلىق ماڭا بۇ ئىشىك، قارا، سەن.

4004 نىمشقا كۈچەيسەن مېنى بەك تۇتۇپ،
قىل بەككە خىزمەت دەپ سوزۇمنى بۇزۇپ؟

ئوگدۇلمىشىنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

4005 جاۋابەن ئوگدۇلمىش ئېيتتى: ھەي بۇ سوز—
ئورۇنلۇق ئەمەستۇر، ئايا كوڭلى تۈز.

4006 سېنىڭدىن يوسۇننى ئېلىگ كوتۇرۇر،
كېرەك بولسا ئولتۇر، ۋە يا ئورە تۇر.

ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

4007 جاۋاپ بەردى ئودغۇرمىش، ئېيتتى: بۇ سوز—
تازا ياخشى ئەرمەس، ئەي قىلىقى تۈز.

4008 تۇرامدۇ ساڭا ۋە ماڭا يارىشىپ،
يوسۇننى چۈشەنمەي تۇرماق ھاڭۋېقىپ؟

4009 بۇ ئەل-يۇرتنى تەرتىپتە تۇزمەك ئۈچۈن،
بۇ بەگلەر تىكلەندى سۇزۇشكە ئاجۇن.

4010 bu ạl kün ạtiki bu bəglər ixi
tərü ḥəm toḳu birlə ạtti kixi

4011 anïn ətrü bəglər uzattï əlig
uḳux utru tuttï yorïttï tilig

4012 ạḍi yaḳxï aymïx azun ạlqisi
biliklig uḳuxluoɣ boḍun baxqïsï

4013 azun tutoɣuqï ər uḳuxluoɣ kərək
boḍun basoɣuqïḳa kərək kəḍ yürək

4014 bu iki bolunsa basa tapoɣuqï
tərülüg toḳuluoɣ kərək bilgüqi

4015 anïn ətrü bəglər bəḍütür küqin
yaoɣï boynï yənqər alïr əz əqin

4016 biz əmdi bu əṇdi tərü ursamïz
nəgü təg yaruxur tərü buzsamïz

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ OḌOIURMÏXḲA

B290
4017 yanut bạrdi əgdülmix aydï ḳadax
ạḍi tərs ix ərməz patar ḳilsa ax

4018 munu mən bilir mən bu əṇdi tərü
ayayïn mən əmdi sən əgrən kərü

4019 kixi bilməsə əgrənür kər bilir
bilip ətrü yalṇuḳ tiləkkə təgir

4020 muṇar mənzətü aydï bilki aquḳ
bu səz tutmaz ərniṇ biliki pïquḳ

4010 كىشىلەر ئەل تۇتۇش ۋە بەگ ئىشىچۈن،
تۈزەپ چىقتى قانۇن، ئۇسۇل ھەم يوسۇن.

4011 ئۇزاتتى بۇنىڭ بىرلە بەگلەر قولىن،
يۇرۇتتى ئەقىل بىرلە ھەم بۇيرۇغىن.

4012 تولا ياخشى دەپتۇ جاھان ئېلچىسى،
بىلىملىك، ئەقىللىق خەلق باشچىسى:

4013 جاھان تۇتقۇچى ئەر ئەقىللىق كېرەك،
ئەل-يۇرتنى سوراشقا كېرەك بەك يۇرەك.

4014 بۇ ئىككىسىدىن سوڭ خادىملار ئۈچۈن،
بىلمەكلىك زورۇردۇر ئۇسۇل ۋە قانۇن.

4015 بۇنىڭ بىرلە بەگلەر چوڭايتۇر كۈچىن،
يېڭىپ ياۋلىرىنى ئالۇر ھەم ئوچىن.

4016 قانۇن بىرلە تەرتىپنى بىز تۈزىمىز،
ياراشقايمۇ بۇزساق ئۇنى ئۈزىمىز؟

ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

4017 جاۋابەن ئوگدۇلمىش دىدى: ئەي قاياش،
ئەمەس بۇ قىيىن ئىش، يىسە سىڭۇر ئاش.

4018 بۇ قانۇن-يوسۇننى ئۈزۈم بىلىمەن،
ئۇنى ئېيتايىن مەن، ئۇگەن ئەمدى سەن.

4019 كىشى بىلمىگەننى ئۇگەنسە بىلۇر،
بىلىش بىرلە ئىنسان تىلەككە يېتۇر.

4020 مۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى ئىلمى ئوچۇق،
بۇ سوزنى تۇتمىغانىڭ بىلىمى پۇچۇق:

4021 tooɣa bilgə tooɣmaz kixi əgrənür
tooɣa səzləməz til turu səzlənür

C237
4022 kixi əgrənip ətrü bilgə bolur
bilik bilsə ətrü ḳamuoɣ ix ənür

OḎOIURMÏX JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

4023 yanut bạrdi oḎoɣurmïx aydï sənin̨
tiləkin̨ bu ərsə tilək yok mənin̨

4024 ayï munḳarur sən bu kün sən mạni
nəgü təg bolur ay bu tapoɣun̨ ḳanï

4025 kən̨ülkə kirürmü səzün̨ tïn̨layïn
əzüm əgrənürmü anï an̨layïn

4026 man̨a ayoɣïl əmdi tərüni nəqə
toḳularnï sayu atayu piqə

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ OḎOIURMÏXḲA

4027 yanut bạrdi əgdülmix aydï tükəl
kəni səzlədin̨ səz aya əḎgü fal

B291
4028 uḳuxḳa yïraḳ ərdi axnu yolun̨
kənilikkə urdun̨ sən əmdi ulun̨

4029 mən əmdi ayayïn əxitgil əgün
sən əgrən yazïlsu san̨a bu tügün

4030 ḳalï əgrənür ərsə əmdi əzün̨
tilin tïldama əmdi kəsgil səzün̨

4021 بىلىملىك تۇغۇلماس كىشى، ئۇگىنۇر،
تۇغۇپ سوزلىمەس تىل، تۇرۇپ سوز قىلۇر.

4022 كىشى ئۇگىنىش بىرلە ئالىم بولۇر،
بىلىم بىلىسە بارچە ئىشلار ئوڭلىنۇر.

ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

4023 جاۋابەن ئودغۇرمىش دىدى: گەر سېنىڭ—
تىلەگىڭ شۇدۇر، يوق تىلەگىم مېنىڭ.

4024 سالۇرسەن بۇ كۇن غەم ئىچرە سەن مېنى،
بۇ خىزمەت نىچۇكتۇر، قېنى ئېيت، قېنى.

4025 كوڭۇلگە كىرۇرمۇ سوزۇڭ تىڭلايىن،
ئورگەنىپ بولۇرمۇ، ئوزۇم ئاڭلايىن.

4026 ماڭا ئېيتقىن ئەمدى قانۇنلار نىچە،
يوسۇننى ساناپ بەر بىر-بىر ئېيتىچە.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

4027 بۇ ئوگدۇلمىش ئېيتتى مۇشۇنداق جاۋاپ:
تولۇق توغرا سوز قىلدىڭ ئەمدى جاناپ.

4028 ئەقىلغە يىراق ئەردى ئاۋال يولۇڭ،
قويۇپسەن دۇرۇسلۇققا ئەمدى ئۇلۇڭ.

4029 مەن ئېيتاي، ئىشىت ئاڭ-ئەقىلىلە بۇگۇن،
ئۇگەنگىن، يېشىلسۇن ساڭا بۇ تۇگۇن.

4030 ئۇگەنمەكچى بولساڭ، ئەگەردە ئوزۇڭ،
تۇرۇپ شۇڭ، سوزۇم ئاڭلا، بەس قىل سوزۇڭ.

47

ƏGDÜLMIX OḌƢURMÏXḲA BƏGLƏRKƏ TAPÏNMAḲ TƏRÜSIN TOḲUSÏN AYUR

4031 iki türlüg ol bu tapuƣqï kixi
tapuƣ ḳïlsa ƣtlür küniŋə ixi

4032 biri ooqlan ərkən tapuƣḳa kirür
taḳï bir bəḍük bolsa ətrü ḳïlur

4033 ikidə talu əḍgürəki ol ol
kiqigdə tapuƣ ḳïlsa bassa kəŋül

4034 nəqə mə bu kün səz saŋa aysa əz
kiqiglərkə baxlap ayayïn bu səz

4035 səzüg ərtə tutsa soŋï yig bolur
ḳayu nəŋ yig ərsə tüpi ig bolur

4036 pïxïƣqlïƣ tiləsə pïxuroqu səzüg
pütünlük tiləsə pütürgü əzüg

قىرق تۆتىنچى باب

نوگەدۇشناك نود غورمشقابەگلەرنەخىزمەت قىلشناك

قائىدە-يوسۇنلىرىنى ئىتىقانلىغى بايانىدا

4031 ئىرۇر ئىككى تۇرلۇك خىزمەتچى كىشى،
خىزمەتتە تۇزەلگەي كۇندىن-كۇن ئىشى:

4032 بىرى، بالىلىق ۋاقتا ئىشقا كىرۇر،
بىرى، چوڭ بولۇپ بۇڭا مەنسۇپ بولۇر.

4033 بۇ ئىككى خىلىدىن ياخشىراغى شول،
كىچىك خىزمەت قىلىپ تۇزەتسە كوڭۇل.

4034 بۇگۇن ساڭا ئىيتار سوزۇمنى ئوزۇم،
كىچىكتىن باشلابان قىلاي بۇ سوزۇم.

4035 بولۇر ئاخىرى خام، سوز بولسا يىپىق،
نىمىكى خام ئولسا، كەلتۇرەر ئاغرىق.

4036 يىتىلمەك تىلەسەڭ پۇشۇرغىن سوزۇڭ،
دۇرۇسلۇق تىلەسەڭ توغرا بول ئوزۇڭ.

C238

4037 tapuoɣka aqayïn tạsə ər kapuoɣ
kiqig ooɣlan ərkən kïlïnoɣu tapuoɣ

4038 tərü ḥəm tokụ bilsə tüzsə yorïk
kirü ḥəm qïka bilsə ạtsə kïlïk

4039 tapuoɣka ạrik bolsa ərtə turup
kənül til kiqig tutsa kọdkï bolup

4040 yumuxka ạrik bolsa yügrü turu
kulak kəz yiti tutsa axru kərü

4041 əzində uluoɣka tapuoɣ kïlsa əz
tilin bəkləsə kəḍ katïoɣ tutsa səz

B292

4042 tapuoɣuoɣ onarsa bu yanlïoɣ kiqig
bəginə yaoɣudï onardï kəqik

4043 kirür ḥəm qïkar bolsa anda naru
ətünsə ətük sav tərüqə kərü

4044 kiqig kur bu yạrkə təgə türqisə
nəgükə yararïn səqər bəg basa

4045 tapuoɣqï tətik ərsə kïlkï pütün
ətükkə yarar bu kopar tərk kutun

4046 atïm ərsig ərsə bolur ok yaqï
kəni ərsə kïlkï bolur tamoɣaqï

4047 kïlïnqï arïoɣ ərsə kərklüg yüzi
ïḍïxqï kïlur bəg ay kənli yazï

4048 bitik bilsə sakïx aoɣïqï bolur
ukux əg kəḍ ərsə bitikqi bolur

4037 دىسە كىم خىزمەتكە ئاچايىن ئىشىك،
قىلىشقا ئۇ خىزمەت كىرىشكەي كىچىك.

4038 بىلىپ قائىدە-يوسۇن، ئۇگەنسۇن ئۇسۇل،
كىرىپ-چىقماق بىلەن ھەم ئەدەپنى ئول.

4039 تەييار ئولسۇن ئىشقا سەھەردە تۇرۇپ،
كىچىك تۇتسۇن تىلۇ-دىل، مۇلايىم بولۇپ.

4040 ئۇ خىزمەت قىلغۇلۇقتۇر يۇگرەپ يۇرۇپ،
قۇلاق-كوزنى ئىتتىك قىلغاي ئۇ كورۇپ.

4041 خىزمەت قىلغاي ئوزدىن ئۇلۇغقا ئوزى،
تۇتۇپ چىك تىلىنى، كۇزەتسۇن سوزى.

4042 مۇشۇنداق بىجىرسە ئەگەر ئىش كىچىك،
بىگىگە يىقىنلاپ، ئاسانلار كىچىك.

4043 كىرىش ھەم چىقىشتا، ئوتۇنچىتە ئۇ دەل،
يوسۇن-قائىدىلارغا ئۇ قىلغاي ئەمەل.

4044 شۇ ھالغا ئىرىشسە ئورلەپ كىچىكلەر،
نە ئىشقا يارارىن بىگى بەلگۇلەر.

4045 تىتىك ھەم ئۇز خۇلقلىق بولسا خادەم،
ئوتۇنچىكە يارار، تىز كۇلۇپ بەختى ھەم.

4046 جەسۇر مەرگەن ئولسا، بولۇر ئوقياچى،
دۇرۇس بولسا خۇلقى، بولۇر تامغىچى.

4047 خۇيى پاك، يۇزى ھەم گۇزەل بولسا گەر،
بولۇر بەككە ساقى، ئەي ئۇز كوڭۇل ئەر.

4048 ھىساپ، خەتنى بىلسە غەزىنچى بولۇر،
ئەگەر بولسا ئاقىل، پۇتۇكچى بولۇر.

4049 bularda ḳayuḳa ulansa bu өz
әḍi ḳorḳu aynu tapuoɣ ḳïloɣu uz

4050 nөgü tәr өxitgil tapuoɣ ḳïloɣuqï
tapuoɣ yөtrüp өtrü tilөk buloɣuqï

4051 yüz utru turur bolsa bөgkө өzün
өḍi ḳorḳu turoɣïl küḍөzgil kөzün

4052 ḳïlïnɣ өt yorïḳ tüz өzünni küḍөz
kөnül til kөni tut ḳïsuroɣïl sөzün

C239
4053 tapuoɣ birlө өtlür ḳamuoɣ türlüg ix
tapuoɣ birlө ḳavxur sanа өḍgü өx

4054 nөgü өḍgü ḳolsa sanа bu өzün
tapuoɣ ḳïl tapuoɣun yarutoɣay yüzün

4055 ḳalï bөgkө utru turur өrsө sөn
kөzün yөrdө tutoɣïl ḳulaḳ tөrdө sөn

4056 өlig ḳavxuru tut aḍaḳïn tüzө
bu on өlgin uroɣïl sol өlgin өzө

4057 ḳapuoɣda kirürdө onun axnu man
tilin yarlïḳarda өgün birlө an

4058 өtük өtnür өrkөn kөni tut өlig
iki tiz bilө sөk tüzün bol silig

4059 ḳïya baḳma anda solun ya onun
өzün өymөnü tur өxit sөz өgün

B293
4060 sanа sөz ayïtsa өtün sөz qïnï
jөwap bөrsө yarlïoɣ tөgürgil kөni

4049 بۇلاردىن قايسىسىغا ئۇلاشسا كىشى
دىققەتلە ئەيمىنىپ، ئۇز قىلغاي ئىشى

4050 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، خىزمەت قىلغۇچى،
خىزمەت يەتكۈزۈپ ئۇ تىلەك تاپقۇچى:

4051 ئەگەر يۈزمۇ-يۈز بەككە تۇرساڭ ئوزۇڭ،
تولا بەك ئەيمىنىپ، كۆزەتكىن كوزۇڭ.

4052 تۇزەپ خۇلق-ھەركىتىڭ، ئوزەڭنى كۆزەت،
كوڭۈل، تىلنى رۇس تۇت ۋە قىسقارت سوزۇڭ.

4053 تۇزۇلۇر بۇ خىزمەت بىلەن تۇرلۇك ئىش،
قوشۇلغاي خىزمەتلە ساڭا ياخشى ئەش.

4054 نىچۇك ياخشىلىقنى تىلەسەڭ ئوزۇڭ،
خىزمەت قىل، يورۇتقاي بۇ خىزمەت يۈزۇڭ.

4055 بېگىڭگە روبىرو تۇرساڭ ئۇ زامان،
قۇلاق تورده بولسۇن، كوزۇڭ يەر سايان.

4056 قولۇڭنى قوۋۇشتۇر، پۇتۇڭنى تۇزۇپ،
بۇ سول قول ئۇزە ئوڭ قولۇڭنى قويۇپ.

4057 ئىشكىتىن كىرۇردە كىر ئوڭ پۇت بىلەن،
ئەمىر قىلسا ئاڭلا، پاراسەت بىلەن.

4058 ئوتۇنچىڭ قىلاردا توۋەن تاشلا قول،
ئىككى تىز بىلەن چوك، سىلىق، يۇمشاق ئول.

4059 چەپ-ئوڭ ياققا ئۇندا قىيا باقمىغىن،
ئوزۇڭ ئەيمىنىپ تۇر، سوزىن ئاڭلىغىن.

4060 سوئال سورسا سەندىن، دىگىن سوزنى چىن،
جاۋاپ بەرسە، يارلىقنى راست ئىشلىگىن.

4061 süqig iqmə boxlaoɣ yorïma yava
yaraoɣsïz yavuz ixtə ḳaqoɣïl ạvə

4062 əxitmix səzüg sən əxütmədük ạt
kəzüṇ kərmixin sən kərünmədük ạt

4063 bu yanlïoɣ tapïnsa yaransa kixi
ḳutï kündə artar kər ạtlür ixi

4064 ḳayusï alur hil bolur hil baxï
ḳayusï at aḍoɣïr əzə ạl baxï

4065 ḳayusï sü baxï ḳayusï ḥajib
ḳayusï ïlïmoɣa bolur səz aqïp

A117
4066 bu ḳurḳa təgip uz tapïnsa bu ər
uluoɣluḳḳa yətlür tükəl arzu yạr

4067 ḳayuḳa əgəlik təgir əg bolur
ḳayu kək ayuḳluḳ əzə at alur

4068 ḳayusï ïnanq bəg ḳayu qaoɣrï bəg
ḳayusï tạgin bəg ḳayu qavlï bəg

4069 ḳayu yavoɣu yuoɣrux bolur ạl bəgi
ḳayu atï tənsiz bolur ər əgi

C240
4070 bu yạrkə təgi ol tapuoɣqï ḳurï
munuṇda naru yoḳ aoɣïrlïḳ ḳurï

4071 bu ḳurḳa təgürsə tapuoɣqïoɣ bu bəg
ətədi tapuoɣqï ḥəḳïn əggü təg

4072 bu ḳurḳa təgip ər tapïnsa birər
ạḍi kəḍ tusulur bəgi arzu yạr

4061 بىكار يۈرمە بوشقا، سەن ئىچمە ھاراق،
يارامسىز، يامان ئىشتىن ئولغىن يىراق.

4062 ئىشتىكەن سوزۈگنى ئىشتىمگەن بول،
كوزۈڭ كورگەن ئىشنى سەن كورمىگەن بول.

4063 خىزمەتكە مۇشۇنداق ياراسا كىشى،
ئېشىپ بەختى كۈندە، تۈزىلەر ئىشى.

4064 بىرى توپ چېرىككە بولۇر توپ بېشى،
بىرىسى ئات ئۈزرە بولۇر ئەل بېشى.

4065 بولۇر بىرسى ھاجىپ، قوماندان بىرى،
بىرى كاتىپ بولۇپ، يازار سىرلىرى.

4066 يېتىشسە خىزمەتتە بۇ ئورۇنغا ئەر،
ئۇلۇغلۇق تېپىپ ئۇ مەقسەتكە يېتەر.

4067 بىرى ئەقلى بىرلە كېڭەشچى بولۇر،
بىرى "كوك ئايۇق"لىق ئۈنۈۋانىن ئالۇر.

4068 ئۇ بىرسى ئىنانچ بەگ[168]، بىرى چاغرى بەگ[169]،
ئۇ بىرسى تېكىن بەگ[170]، بىرى چاۋلى بەگ[171].

4069 بىرى يابغۇ[172]، يۇغرۇش[173] بولۇر ئەل بېگى،
قىلۇر بىرى نامسىز مۇشاۋۇرلىگى.

4070 شۇ يەرگە قەدەردۇر خادەم دەرجىسى،
بۇنىڭدىن يوق ئارتۇق ئوسەر رۇتبىسى.

4071 يەتكۈزسە شۇ ھالغا بەگ ئوز خادىمىن،
ئادا قىلدى دىمەك ئۇ خادىم ھەققىن.

4072 يېتىپ بۇ ئورۇنغا خىزمەت قىلسا ئەر،
بېگى نەپ ئېلىپ كوپ، ئارزۇغا يېتەر.

4073 qalï ornasa bu otun ər əli
əḍi ək uluoɣ yas qïlur bu qulï

4074 əḍi yaqxï aymïx uquxluoɣ bəgü
təgimsiz kixikə bu qur bərməgü

4075 taqï munda yəgrək ayur bu bilik
biliksizkə bərmə aya bəg əlig

4076 uquxsuz kixilər bilik artatur
biliksiz kixilər boḍun yavrïtur

4077 biliksizkə bərsə bəgi qur orun
bəgiŋə yazïoɣlï munï bil burun

B294
4078 uluoɣluqqa təgsə uquxsuz kixi
iḍisi baxïn yər ay əlqi baxï

4079 kərək əmdi bəglər tapuoɣqï qulïn
biliki təŋinqə bəḍütsə ulïn

4080 quluoɣ kəḍ sïnaoɣu qïlïnqï yanï
uquxï təŋinqə təgürgü əni

4081 baoɣïrsaq kərək qul bəgiŋə aqïr
anï ətrü bəglər aqïnsa təgir

4082 nəgü tər əxitgil tərü bərgüqi
tərü birlə bəglik ixin ətgüqi

4083 nəqə qul bəḍüsə qul atï qul ok
bəḍütmix bəgiŋə tapuoɣqï ol ok

4084 nəqə bəg kiqig ərsə atï bəg ək
tapuoɣqï atïnda bəg atï yəg ək

4073 بىر گۈستاخ ئەر چىقسا بۇ دەرىجىگە،
ئۇنىڭدىن زىيان چوڭ تېگەر بېگىگە.

4074 بىر ئاقىل ۋە ھېكىم ئېيتمىش ياخشى بەك:
نالايىققا بۇ دەرىجە بەرمەس كېرەك.

4075 مۇنىڭدىنمۇ ياخشى دىمىشتۇر بىلىم،
قولۇڭنى بىلىمسىزگە بەرمە بېگىم:

4076 ئەقىلسىز كىشىلەر بىلىمنى بۇزار،
بىلىمسىز كىشى خەلقنى ۋەيران قىلار.

4077 بىلىمسىزگە بەرسە بەگ ئۈستۈن ئورۇن،
بېگىگە مۇخالىپ كېلۇر، بىل بۇرۇن.

4078 ئۇلۇغلۇققا يەتسە بىلىمسىز كىشى،
ئىگەسى بېشىنى يەر، ئى ئەل بېشى.

4079 كېرەك بەككە شۇڭا خىزمەتچى قۇلىن—
بىلىمى تېڭىچە چوڭايتسا ئۇلىن.

4080 ئىش-ھەركەتتە قۇلنى سىناپ كورگۈلۈك،
قاراپ ئەقلىغە، سوڭ ئورۇن بەرگۈلۈك.

4081 قۇل ئولسا بېگىگە سادىق، كويۇمچان،
بولۇر توغرا ئاڭا بەگ قىلسا ئېھسان.

4082 نەدەيدۇ ئىشتىكىن، قانۇن تۈزگۈچى،
قانۇن بىرلە بەگلىك ئىشىن قىلغۇچى:

4083 نىچە قۇل چوڭايسا قۇل ئاتىدۇر قۇل،
چوڭايتقان بەگ ئالدىدا خىزمەتچى ئول.

4084 كىچىك بولسا قانچە بەگ ئاتىدۇر بەگ،
خىزمەتچى ئېتىدىن بەگ ئاتى خوپ ئول.

4085 ay bəglər aoɣïrlap bəḍük bolmïx ər
basïnma bəgiṇni bəḍük tut aoɣïr

4086 eqəxmə bu bəglər bilə sən bolup
səzin səzləməgil məgər kəḍ kerüp

C241
4087 olar ḳut tururlar ḳut əlgi uzun
kəyər ot tururlar kəyürgəy ezün

4088 zəmanə tururlar zəmanə bilə
yaraxïḳ kərək ər səvinsə külə .

4089 taḳï yaḳxï aymïx sïnap bilmix ər
tapuoɣ birlə ḳopmïx tilək bulmïx ər

4090 külə baḳsa bəglər saṇa ez kəzün
səvinmə aṇar sən küvənmə ezün

4091 tapuoɣḳa tayanma kətürmə kəṇül
saṇa tüggə bəglər yaṇïlsa yüzün

B295
4092 kiqig ya uluoɣ tut nə qavluoɣ külüg
tapuoɣqï tapuoɣqï turur bəlgülüg

4093 ḳatïoɣlanoɣu bəgkə tapuoɣ yazmasa
tapuoɣqï yolïnda oṇïn azmasa

4094 nəqə mə yaḳïn tutsa bəglər sə̣ni
ezüṇni unïtma yorïoɣïl keni

4095 nəqə əḍgü tutsa ezüṇ ḳorḳu tur
ə̣ximsinməgil sən ḳïya baḳnu tur

4096 ara ot bolur ker ara suv bolur
ara küldürür ker ara yïoɣlatur

4085 ئى بەگلەر قەدىرلەپ بۇيۇك بولغان ئەر،
بېگىنى ھەقىر كورمە، كاتتا قەدىر بەر.

4086 بۇ بەگلەر بىلەن سەن ئوچەشمە تۇرۇپ،
يامان سوزلىمە، سوزلە ياخشى كورۇپ.

4087 ئۇلار ــ بەخت، ئۇزۇندۇر بۇ بەختنىڭ قولى،
ئۇلار ــ ئوت، كويدۇرەر ئوزۇڭ بىر يولى.

4088 ئۇلاردۇر زامانە، زامانە بىلە ــ
ياراشماق كېرەك ئەر سويۇنۇپ كۇلە.

4089 تېخى ياخشى دەپتۇ سناپ بىلگەن ئەر،
خىزمەت بىرلە ئورلەپ، تىلەك تاپقان ئەر:

4090 ساڭا باقسا بەگلەر كوزىلە كۇلۇپ،
سويۇنمە ئۇنىڭغا ئوزۇڭ گول بولۇپ.

4091 خىزمەتكە گۇۋەنىپ، مەغرۇرلانما سەن،
يېڭىلساڭ، قارار بەگ قاۋاغىن تۇرۇپ.

4092 كىچىك، چوڭ يا مەشھۇر ئاتانغان ئېرۇر،
ئېنىقكىم، خىزمەتچى خىزمەتى تۇرۇر.

4093 تىرىش، بەككە خىزمەتتە يېڭىلماسقا سەن،
خىزمەتنى قىلىشتا يولدىن ئازما سەن.

4094 يېقىن تۇتسا قانچەكى بەگلەر سېنى،
ئوزۇڭنى ئۇنۇتما ۋە يۇرگىن كونى.

4095 نىچە ياخشى كورسە، ئوزۇڭ قورقۇپ تۇر،
ئۇنى تۇتما ھەمرا، قاراپ قىياتۇر.

4096 بولۇر ئوت بەزىدە، بەزەن سۇ بولۇر،
گەھى كۇلدۇرەرلەر، گەھى يىغلىتۇر.

4097 bu üq nəŋkə bolma yaḳīn ḳoxnīsī
kəyər oṭ aḳar su bu bəglər küsi

4098 kür arslanḳa oḳxar kərü tursa bəg
əgə tursa yumxar bolur torḳu təg

4099 ḳalï basnu təgsə puxar bax kəsər
tamurïn təxər kər sorup ḳan iqər

A118
4100 puxar əḍtə barma bəginḳə yaoḳuḳ
ḳalï bardïŋ ərsə uquzluḳ anuḳ

4101 ayïttuḳta səzlə oḳïduḳta kir
səlamət tirilgil tuqï bol aoḳïr

4102 təlim səzni əxtip əxitməz əṭin
kəzün kərmixiŋni yəṭürgin ḳatïn

C242
4103 nəgü tər əxitgil əzin tutnur ər
əḍində kirip kər ətük ətnür ər

4104 kirü tur ṭəsələr aoḳïrlïḳ əküx
qïḳa tur ṭəsə kər yüzüŋkə səküx

4105 kəzüŋni küḍəzgil əzüŋni tutun
əzin tutoḳuqï ər azunda kəsüx

4106 üq ixtə yïraḳ tur ḳatïoḳlan usa
biri ḳïlma bəglik səz aydïm kəsə

4107 taḳï biri yaloḳan biri suḳluḳ ol
bu üq ix üqəgü tüpi yoḳluḳ ol

4108 yoŋama kixig sən uxaḳ səzləmə
kəni səzləgil səz barïn kizləmə

4097 بۇ ئۇچ نەرسىنى قىلما خوشنا يېقىن:
كويەر ئوت، ئاقار سۇ، بۇ بەگ شوھرىتىن.

4098 بۇ بەگلەر گويىاكى جەسۇر ئارسلان،
ماختاپ بەرسە يۇمشار بىر يىپەكسىمان.

4099 ھەقىر كورسەك ئاچچىقلىنۇر، باش كىسەر،
تومۇرنى تېشەر، كور، شوراپ قان ئىچەر.

4100 غەزەپ چاغدا بارما بېگىگگە يېقىن،
ئەگەر بارساك خارلىق يېتەر ساڭا چىن.

4101 سورالغاندا سوزلە، قىچقارغاندا كىر،
سالامەت تىرىلگىن، ھامان بول ئىغىر.

4102 تولا سوزنى ئاڭلاپ ئىشتىمەسكە سال،
كوزۇك كورسە باقما، ئۇنى كورمەي قال.

4103 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، ئوزىن تۇتقان ئەر،
كىرىپ ئوز پەيتىدە ئوتۇنچ قىلغان ئەر:

4104 دىسە "كىر" بولار ئۇ قەدىرلىك تولا،
دىسە "چىق" يۇزۇڭگە تولا سەت بولا.

4105 كوزۇڭنى كۇزەتكىن، ئوزۇڭنى تۇتۇپ،
ئوزىنى تۇتقان ئەر ئەزىز دۇنيادا.

4106 يىراق تۇر ئۇچ ئىشتىن بولسا تىرىشىپ:
بىرى، قىلما بەگلىك، سوز ئېيتتىم كېسىپ.

4107 يەنە بىرسى يالغان، ئاچكوزلۇك بىرى،
ئېرۇر يوقلۇق بۇ ئۇچنىڭ ئۇچى ۋە تۇۋى.

4108 ئۇششاق سوز قىلما سەن كىشىنى چېقىپ،
دۇرۇس سوزلە، تۇرما بارىنى يېپىپ.

B296

4109 өzüŋni arïoɣ tut ḳamuoɣdïn sïŋar
arïoɣ ol bu bəglər arïoɣ nəŋ səvər

4110 өzüŋ ḳarxïḳa kirsə baḳnu yorï
sə̣ni kim aoɣïrlar aoɣïrla anï

4111 küvəzlənmə əlgiŋ sala kirməgil
əlig alxu tutxu yə̣mə turmaoɣïl

4112 өzüŋ oldurur ərsə ornuŋ bilin
kixig satoɣamaoɣïl siliglik ḳilïn

4113 ḳaḳïrma sən anda ya suḍma ḳatïoɣ
otunluḳ bolur bu ḳə̣tərür tatïoɣ

4114 yana baoɣdax ilmə yanïn yatmaoɣïl
ünün ḳatoɣura sən ḳatïoɣ külməgil

4115 yana alma tïrŋaḳ aḍïxma putuŋ
uquzluḳ təgürgəy ə̣lətgəy ḳutuŋ

4116 sənïŋdə uluoɣraḳ sөzin sөzləsə
sөzüg barqa ḳoḍoɣu anï tïŋlasa

4117 kөni sөzlə sөzni ḳïzartoɣay ənïŋ
sөzüg sөzləməgil məgər өz tənïŋ

4118 iqip ḳarxïḳa kirmə өzni tutun
yaraoɣsïz bolur ol iqigli otun

C243

4119 bu üq nəŋ turur ər küḍəzməsə өz
baxïn alsïḳar tərk əxit ux bu sөz

4120 birisi bu bəglər sөzin tutoɣu bəg
küḍəzgü anï өz səvüg janï təg

4109 ئېرىغ تۈت ئوزۇڭنى سەن مۇمكىن قەدەر،
بۇ بەگلەر ئېرىغدۇر، ئېرىغلىق سويەر.

4110 سارايغا كىرگەندە بايقاپ چىچەن يۇر،
سېنى كىم قەدىرلەر، ئۇنى ئەزىز كور.

4111 كورەڭلەپ قولۇڭنى سېلىپ كىرمىگىن،
ئىلىك ئال سالامنى، غاپىل بولمىغىن.

4112 ئوزۇڭ ئولتۇرار بولساڭ ئورنۇڭنى بىل،
سىلىق بول، كىشىلەرنى رەنجىتمىگىل.

4113 تۇكۇرمە، گېپىڭنى قاقىرتما قاتتىق،
نادانلىق بولۇر ئۇ، يوقاتۇر تاتىق.

4114 باداشقاننى قۇرما، يانچە ياتمىغىل،
قاقاھلاپ قاتتىق ئۇن بىلە كۇلمىگىل.

4115 يەنە تىرناق ئالما، مىنگەشتۇرمە پۇت،
قىلىپ خار، قاچۇرغاي سېنىڭدىن ئۇ قۇت.

4116 سېنىڭدىن بۇيۇكلەر مەگەر قىلسا سوز،
قۇلاق سال ئۇنىڭغا، ئوز سوزۇڭنى ئۇز.

4117 دۇرۇس سوزلە سوزنى، يۇزۇڭ سويىنۇر،
ئوزۇڭگە مۇناسىپ سوز ئېيتساڭ بولۇر.

4118 ئىچىپ مەس بولۇپ قەسىرگە كىرمىگىل،
بولۇر ئىچكۇچى ئۇ يارامسز، جاھىل.

4119 ئىشىت، ئەر ئوزىنى كۇزەتمىسە گەر،
ئۇنىڭكىم بېشىنى بۇ ئۇچ نەرسە يەر:

4120 بىرىدۇر بۇ بەگلەر سوزىن تۇتماق بەك،
كۇزەتسە ئۇنى ئوز شىرىن جاندىك.

4121 ikinq yazmasa ạlkə tursa kəni
əzin kəḍ küḍəzsə bu buloqaḳ küni

4122 üqünq ḳarxï iqrə kəni tutsa əz
yïraḳ tutsa təṇsiz yaraoqsïzda kəz

4123 bu üqtə birisin ḳilïoqlï kixi
nəqə mə bəḍük ərsə kəslür baxï

B297
4124 aḍaḳïn yorïoqlï ay ḳilḳï tüzün
əḍi bolmaoqïnqa kərünmə əzün

4125 ḳalï oldurur ərsə əz ḳur bulup
oḳïp baxlasa ətrü kirgil turup

4126 ḳaqan səz sorar ərsə bəglər saṇa
uzatma səzüṇni ay ərsig toṇa

4127 ayïtsa ətüngil bilirin əzüṇ
səzin kəssə ḳoḍoqïl uzatma səzüṇ

4128 ḳalï axḳa bəglər oḳïsa sạni
ədəp birlə ax yạ kəḍ əgrən munï

4129 oṇ əlgiṇ bilə sən kətürgil yạgü
bayat atï axnu ayït ay bəgü

4130 kixi utruḳï axḳa sunma əlig
əzüṇ utruḳï ax yạgil ay silig

4131 piqək tartma anda səṇük kəmdimə
axïoq tartmaoqïl sən kixig ündəmə

4132 təxi təg yạməgil yạmə tavraḳïn
silig bolma artuḳ tixi təg saḳïn

4121 ئىككىنچى ساداقەت، ئەلگە بول كونى،
ئوزىن بەك كۆزەتمەك توپۇلاڭ كۆنى.

4122 ئۈچىنچى، سارايدا تۈز تۈتماق ئوزىن،
يىراق قىلماق يارامسز ئىشلاردىن كوزىن.

4123 بۇ ئۈچتە قالسا گەر غەپلەتتە كىشى،
بۇيۇك بولسا قانچە، كېسىلگەي بېشى.

4124 سارايدا يۈرۈچى ئى تەبئى نازۇك،
ۋاقىت كەلمىگۈنچە كورۈنمىگۈلۈك.

4125 ئەگەر ئولتۇرارسەن ئوز تەڭ-تۇش بىلەن،
كىرىپ بار شۇئانلا قىچقىرىش بىلەن.

4126 قاچان بىر سوئال بەرسە بەگلەر ساڭا،
ئى باتۇر يىگىت سوز ئۈزارتما ئاڭا.

4127 سوراپ قالسا، ئېيتقىن بىلگەنىڭ ئوزۇڭ،
سوزىن كەسسە، قويغىن، ئۈزارتما سوزۇڭ.

4128 ئەگەر ئاشقا بەگلەر قىچقىرسا سېنى،
ئەدەپ بىرلە ئاش يە، بەك ئۈگەن بۇنى.

4129 يىمەكنى ئال ئوڭ قول بىلەن، ئى ھېكىم،
ئاۋال ئېيت بىسمىللاھىر راخمانىررەھىم.

4130 كىشىنىڭ ئالدىغا قولۇڭ سۇنماغىل،
ئى زىرەك، ئوز ئالدىڭدىكىنى يىگىل.

4131 چىقارما پىچاق ھەم سوڭەك غاجىما،
كىشىنى ئىندىمە، يىمەك ئۈزاتما.

4132 يىمە تويمىغۇردەك ئالدىراپ تىقىپ،
ئايالارەك يەنە تۇرما ناز قىلىپ.

4133 nəqə mə toḳ ərsə yəgü bəg axï
bu bəglər axï ol aoɣïrlïḳ baxï

A119
4134 nə türlüg bu ixkə təgir ərsə ɵz
baoɣïrsaḳlïḳïn təg yaruḳ ḳïloɣa kɵz

4135 əḍi yaḳxï aymïx biliklik kixi
bu səz tutsa asoɣï sav altun tuxï

C244
4136 ḳalï təgsə bəglik saṇa bəlgülüg
bilik birlə ixlət ixig ay külüg

4137 ḳalï yavoɣu təṇsiz bolur ərsə sən
wəfa ḳïl nəqə küq bulur ərsə sən

4138 apaṇ təgsə əmdi sü ərki saṇa
aḳï bol oḍuoɣ tur ay ərsig toṇa

4139 təgir ərsə hil ya saṇa on otaoɣ
əlig taroɣu malïn ḳïlïq tutoɣu yaoɣ

B298
4140 wəzirlïḳ təgip bolsa əlgiṇ uzun
terü urma əsiz silig bol tüzün

4141 ɵgəlik təgir ərsə ɵgləngü ol
yaṇïlsa bəgi bu ayu bərsə yol

4142 ḳalï kɵk ayuḳluḳ təgir ərsə kər
ɵzin kəḍ küḍəzgü ḳutï badï ḳur

4143 sü baxï ya əl baxï bolsa ɵzüṇ
kəni bol yiti tut ḳulaḳïṇ kɵzüṇ

4144 ɵzüṇ bolsa ḥajib orunq almaoɣu
qïoɣay tul yətimlər səzin tïṇlaoɣu

4133 هەرقانچە توق ئولساڭ يىگىن بەگ ئېشى،
بۇ بەگلەر ئېشىدۇر ئىززەتىنىڭ بېشى.

4134 نىچۈك ئىشقا سەن بۇيرۇلساڭ ئوزۇڭ،
سەممى ئىشلە سەن، پارلايدۇ كوزۇڭ.

4135 بىر ئالىم دىمىش بۇ ئەجىپ ياخشى گەپ،
بۇ گەپتىن ساپ ئالتۇن كەبى تېگەر نەپ:

4136 ھەقىقەتتە بەگلىك ساڭا تەگسە گەر،
بىلىم بىزلە ئىش قىل، ئى شوھرەتلىك ئەر.

4137 تېڭى يوق بىر يابغۇ بولساڭمۇ سەن،
ۋاپا قىل، نىچە كۈچكە تولساڭمۇ سەن.

4138 ئەگەر تەگسە لەشكەر بېشىلىق ساڭا،
سېخى بول، تۇر ئويغاق، ئايا مەرت توڭا.

4139 ساڭا خەيل[174]، ئون ئوتاغ[175] قالسا تېگىپ،
قىلىچ، يانى قولغا ئال، مال تارىتىپ.

4140 ۋەزىرلىك تېگىپ، قول گەر بولسا ئۈزۈن،
ھېسلىم بۇل، تۇزمە سەن ھىچ يامان قانۇن.

4141 كېڭەشچى بولۇركەن، كېڭەش بەرسۇن ئول،
يېڭىلسا بېگى، بۇ ئايان قىلسا يول.

4142 ئاڭا "كوك ئايۇق" لۇق تېگىپ قالسا گەر،
كۈزەتسۇن ئوزىنى، باغلار بەخت كەمەر.

4143 ۋىلايەت يا لەشكەر باش ئولساڭ ئوزۇڭ،
دۇرۇس بول، چىچەن قىل قۇلاغىڭ، كوزۇڭ.

4144 ئوزۇڭ ئولساڭ ھاجىپ، پارا ئالمىغىن،
پەقىر، تۇل، يىتىملەر سوزىن تىڭلاغىن.

4145 aoqïlïkka kïlsa aoqïqï sәni
pütün qïn bolup sən yorïoqïl kəni

4146 bitikqi ïlïmoqa bolunsa əzün
kəŋül sïrrï bək tut qïkarma səzün

4147 bu ol atka təgmix tapuoq kïloquqï
munïŋda narusï uda bәrgüqi

4148 bir anqa yәmə bar takï ixqilər
təxəkqi ya kuxqï yәmə axqïlar

4149 bu yaŋlïoq tapuoqda yïrak tur saŋa
ərəzi birər ol kər əmgək miŋə

4150 aoqïrlïk tiləsə əzüŋkə tuqï
aoqïrla kixig sən aya koptaqï

4151 uluoquoq uluoqla küdəz ḫurməti
saŋa kəlgə dəwlət uluoqluk kutï

4152 nəgü tәr əxitgil avuqoqa səzi
avuqoqa səzi tutsa aqlur kəzi

C245
4153 uluoq ḫurməti bar azunda tərü
uluoq kəlsə kopoqïl adakïn ərü

4154 yaraxur uluoqka kiqig ḫurməti
uluoq ma kiqigkə kïlur ok kərü

* * *

B299
4155 səzin kəsti əgdülmix aydï munu
bu yaŋlïoq bolur bəg tapuoqqï unu

4145 غەزىنە ئىشگە گەر قويسا سېنى،
ئىشەنچلىك ۋە چىنلىق بىلە قىل ئۇنى.

4146 ئەگەر خاس كاتىپلىق قىلۇرسەن ئوزۇڭ،
كوڭۈل سىرى بەك تۈت، چىقارما سوزۇڭ.

4147 شۇلاردۇر ئۇنۇانلىق خىزمەت قىلغۇچى،
بۇلەكلەر بۇلارغا تەۋە بولغۇچى.

4148 تېخى بار يەنە بىرقانچە ئىشچىلار،
توشەكچى ۋە قۇشچى يەنە ئاشچىلار.

4149 بۇ ياڭلىغ ئىشلاردىن يىراق بول، يىراق،
جاپاسى مىڭ ئولسا، ھوزۇر بىر بىراق.

4150 تىلەسەڭ ئوزۇڭگە دائىم ئېھتىرام،
كىشىنى ئەزىزلە سەن، ئەي مۇھتەرەم.

4151 ئۇلۇغنى ئۇلۇغلاپ، قىل ھورمەت ئاڭا،
كېلۇر بەختۇ-دەۋلەت، ئۇلۇغلۇق ساڭا.

4152 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، قېرىلار سوزى،
قېرى سوزى تۇتسا، ئېچىلغاي كوزى:

4153 ئۇلۇغقا ھورمەت بۇ، جاھان قانۇنى،
ئۇلۇغ كەلسە قوپۇپ كۇتۇپ ئال ئۇنى.

4154 كېرەكتۇر كىچىكتىن ئۇلۇغقا ھورمەت،
ئۇلۇغمۇ كىچىككە قىلۇر ئەيىنىنى.

* * *

4155 ئۇزۇپ سوزنى ئوگدۇلمىش، ئېيتتى: بۇدۇر—
كى بەگ ۋە خىزمەتچى شۇ ياڭلىغ بولۇر.

4156 mən aydïm əxittiŋ sən өgrəndiŋ ul
nəgü təg taƥïnoɣu tükəl bildiŋ ul

4157 bu yaŋlïoɣ turur bəgkə ḳïloɣu tapuoɣ
tapuoɣ siŋsə өtrü aqar ḳut ḳapuoɣ

4158 tusuloɣu tapuoɣ bu munu bilgü tap
ḳalï bildiŋ ərsə өzüŋ bəgkə sap

OḌOIURMÏX SUALI ӨGDÜLMIXKƏ

4159 yanut bạrdi oḍoɣurmïx aydï bu səz
əxittim mən əmdi aya əḍgü өz

4160 taḳï bir səzüm bar ayïtoɣu saŋa
anï ma ayu bạrgil əmdi maŋa

4161 өzüm kəndkə kirsə ạlig tapoɣïŋa
baru turoɣu kündə anïŋ ḳapoɣïŋa

4162 nəgü təg yorïḳïn bilingü adax
tiriglik olardïn turur ay ḳadax

4163 ər at birlə xəksiz ḳatïloɣu kərək
olarḳa yaraxï tirilgü kərək

4164 munï ma ayu bạr maŋa sən bu kün
nəgü təg ḳatïloɣu uḳayïn өgün

4156 مەن ئېيتتىم، سەن ئاڭلاپ ئۇگەندىڭ ئۇنى.
چۈشەندىڭ تولۇق ھەم خىزمەت يولىنى.

4157 قىلىش بەككە خىزمەت شۇ ياڭلىغ بولۇر،
ئەگەر سىڭسە خىزمەت، بەخت ئىشىك ئاچۇر.

4158 بۇ خىزمەت پايدىلىق، بىلسەڭ ئۇنى، بەس،
بىلىپ بەككە بولغىن ئۇزۇڭ يېتىن، بەس.

ئۇدغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

4159 دىدىكى ئۇدغۇرمىش بېرىبان جاۋاپ،
ئىشىتتىم سوزۇڭنى، ئى ئالىجاناپ.

4160 تېخى بىر سوزۇم باردۇر ئېيتاي ساڭا،
ئۇنى ئەمدى ئېيتىپ بېرەرسەن ماڭا.

4161 ئېلىگ خىزمىتىگە شەھەرگە كىرسەم،
ئۇنىڭ ئىشىگىگە كۈندە بېرىپ يۈرسەم.

4162 ئۇلار ھەركىتىنى بىلگۈلۈك، ئاداش،
ئۇلار بىرلە ئوتەر تىرىكلىك، قاياش.

4163 خادىملەرگە شەكسىز قوشۇلماق كېرەك،
ئۇلارغا يارىشا ياشىماق كېرەك.

4164 بۇنى ھەم ماڭا سەن بايان قىل بۇگۈن،
ئۇقايىن ئۇلارغا قوشۇلماق يولىن.

48

ƏGDÜLMIX ḲAPUƣDAḲÏ ƏR AT BIRLƏ NƏGÜ TƏG TIRILGÜSIN AYUR

4165 yanut bạrdi əgdülmix aydï bu ma
kərəklig turur ay ḳadax aysama

B300 C246
4166 munï ma saṇa əmdi əgrətgü ol
nəgü təg yorïƣu anï bilgü ol

A120
4167 tiriglik olarnïṇ bilə ol ḳadax
ḳayusïn ḳadax tut ḳayusïn adax

4168 ḳapuƣdaḳï birlə yaraxƣu kərək
ḳatïlƣu kəlixgü barïxƣu kərək

4169 ḳapuƣdaḳï birlə yaraxmasa uz
tiriglik tatïmaz aya əḍgü əz

4170 nəgü tạr əxitgil tapuƣ ḳïlƣuqï
tərü birlə baxlap ḳapuƣ tüzgüqi

قىرىق تۆتىنچى باب

ئوگدۇلمىشنىڭ سارايى ئەھلى بىلەن قانداق مۇئامىلە بولۇش توغرىسىدا پىتقانلىرى

4165 جاۋابەن ئوگدۇلمىش دىدى: ئەسلىسەم،
كېرەكلىك ئېرۇر، ئى قېرىنداش بۇ ھەم.

4166 بۇنىمۇ ساڭا ئەمدى ئۇگەتكۈلۈك،
نىچۈك يۈرگۈلۈكتۇر، ئۇنى بىلگۈلۈك.

4167 تىرىكلىك ئۈلارلە ئوتەر، ئى قاياش،
قايۇسىن قاياش تۈت، قايۇسىن ئاداش.

4168 ساراي ئەھلى بىرلە چىقىشماق كېرەك،
قېتىلماق، كېلىشمەك، بېرىشماق كېرەك.

4169 ساراي ئەھلى بىرلەن ياراشمىساڭ گەر،
ھاياتىڭ تېتىقسىز بولۇر، ياخشى ئەر.

4170 نەدەيدۇ، ئىشتىكىل، خىزمەت قىلغۇچى،
نىزام بىرلە دەرگاھ ئىشىن تۈزگۈچى:

4171 yaḳïnlïḳ tiləsə əzüṇ bəg bilə
ḳapuoɣdaḳï birlə yaḳïnlïḳ tilə

4172 uluoɣluḳ tapayïn tạsə sən əzün
ər at birlə yaḳxï yorï ay tüzün

4173 nəqə mə yaḳïn tutsa bəglər sạni
yaraxoɣïl ər at birlə turoɣïl kəni

4174 tükəl üq ḳutu ol ḳapuoɣda kixi
bularnïṇ bilə ol tiriglik ixi

4175 bularda biri əzdə uloɣuṇ turur
uluoɣḳa tapïnsa əzüṇ ḳut bulur

4176 uluoɣla olarnï aoɣïrla səzin
sạni ə̣dgü tutoɣay yarutoɣay yüzin

4177 ə̣di yaḳxï aymïx biliklig bəɣü
bəgülər səzini uquz tutmaoɣu

4178 kiqigkə uluoɣluḳ uluoɣdïn kəlir
uluoɣḳa tapïnsa kiqig ḳut alïr

4179 uluoɣlar səzin tut yumux ḳïl yügür
uluoɣ səzi tutsa tiləkkə təgir

4180 uluoɣlar ḳut ol kər tiləsə ḳutuoɣ
tapïnoɣïl tapuoɣḳa turur ḳut tutuoɣ

B301
4181 taḳï bir saṇa təṇ tux ol ay ḳadax
yïratsa yaoɣï ol yaoɣutsa adax

4182 ə̣xiṇ həm tuxuṇ bu ḳatïloɣu kixi
yanutḳa yanut ḳïl ə̣xiṇə tuxï

4171 يېقىنلىق تىلەسەك ئوزۇڭ بەگ بىلە،
ساراي ئەھلى بىرلە يېقىنلىق تىلە.

4172 ئوزۇڭگە ئۇلۇغلۇق تاپاي مەن دىسەڭ،
ئەي ئۇز ئەر، خادىم بىرلە خوپ ئوت ئوزەڭ.

4173 يېقىن كورسە قانچە بەگلەر گەر سېنى،
ياراشقىن خادىم بىرلە، يۇرگىن كونى.

4174 ساراي ئەھلىدۇر دەل ئۇچ گۇرۇھ كىشى،
بۇلار بىرلە ئوتەر تىرىكلىك ئىشى:

4175 بىرىدۇر ئوزۇڭدىن چوڭلار، ئۇلۇغلار،
ئۇلارغا ئىشلىسەڭ، بەختىڭ ئېچىلار.

4176 ئۇلارنى ئۇلۇغلا، قەدىرلە سوزىن،
سېنى ياخشى كورگەي، يورۇتۇپ يۇزىن.

4177 بىلىملىك ھېكمەلەر خوپ ئېيتىمش گۇزەل،
ھېكمەلەر سوزىگە سەن قىلغىن ئەمەل:

4178 كىچىككە ئۇلۇغلۇق ئۇلۇغدىن كېلۇر،
خىزمەت قىلسا چوڭغا، كىچىك بەخت تاپۇر.

4179 ئۇلۇغلار سوزىن توت، ئىشىن قىل، يۇگۇر،
سوزىنى توتقان ئەر تىلەككە يېتۇر.

4180 ئۇلۇغلار ئېرۇر بەخت، سەن ئىستەسەڭ بەخت،
خىزمەتكە توتقۇ بەخت، سەن خىزمىتىن ئەت.

4181 تېخى تەڭ-توشۇڭ بار سېنىڭ، ئى قاياش،
يىراقلاتساڭ يېغى، يېقىنلاتساڭ ئاداش.

4182 ئەشىك، تەڭ-توشۇڭدۇر بۇخىل كىشىلەر،
جاۋاپقا مۇناسىپ جاۋابىنى بەر.

C247

4183 taḳī bir sənində basa ol kiqig
bularnīŋ bilə ol aqïoɣ ya süqig

4184 basïtma ḳatïoɣlan kiqigkə өzüŋ
tilin oynamaoɣïl tïḍa tut sөzüŋ

4185 tapuoɣ ḳïlsa bөr nənŋ yazuḳ ḳïlsa ur
yava ïḍma boxlaoɣ ixin aytu tur

4186 adax ḳoldax ərdax ḳalïn tut ḳatïl
ḳalïn bolsa koldax өgər təgmə til

4187 yaoɣï ḳïlma өzkə kixig bilmədi
yaoɣïlïoɣ kixilər səvinq bulmadï

4188 nəqə az yaoɣï ərsə yasï təlim
yaoɣïda asïoɣ bar təp aymaz tilim

4189 nəgü tөr əxitgil ay kөŋli oḍuoɣ
yaoɣï yasï təgrüp toḳïmïx yoḍuoɣ

4190 bir өk ərsə duxman miŋ ol yaslïḳï
miŋin dostuŋ ərsə bir ol azlïḳï

4191 kixi duxmanïndïn asïoɣ ḳïlmadï
ḳalï ḳïldï ərsə өzi uzluḳï

4192 nəgü təg ḳïlïnsa saŋa ḳoldaxïŋ
sən andaoɣ ḳïlïnoɣïl səvinsü өxiŋ

4193 өzüŋkə təŋəxi tutunoɣïl adax
təŋəxlig təŋəxi bilə ol tudax

4194 өsiz өx tutunma yïraḳ tur təzə
өsiz өx azïtur sөni yol өzə

4183 یەنە بىرسى سەندىن ئېرۇرلەر كىچىك،
بۇلار بىرلە ئوتكەي ئاچچىق يا چۈچۈك.

4184 تىرىشقىن، كىچىككە بوزەك بولماغىل،
تىلىگىنى تېيىپ تۇت، ھەزىلىلەشمىگىل.

4185 خىزمەت قىلسا مال بەر، گۈنا قىلسا ئۇر،
قويۇپ بەرمە بوشقا، بۇيرۇپ ئىشقا تۇر.

4186 ئاداش-دوست، قولداشنى كوپ تۇت، قېتىل،
تولا بولسا دوست، ماختار قانچە تىل.

4187 كىشىنى چۈشەنمەي يېغى قىلماغىل،
يېغىلىق كىشى خۇش ئوتمەس، بۇنى بىل.

4188 يېغى بولسىمۇ ئاز، تولا زىيىنى،
دىمەس بۇ تىلىم ھىچ پايدىلىق ئۇنى.

4189 ئايا كوڭلى ئويغاق، ئاڭلا، نىمە دەر،
يېغى ۋەجىدىن كوپ زىيان كورگەن ئەر:

4190 يېغى بىر بولسىمۇ، مىڭدۇر زىيىنى،
مىڭ بولسىمۇ دوست، ئاز دەپ بىل ئۇنى.

4191 كىشى كورمىدى پايدا دۇشمەنىدىن،
ئەگەر كورسە كوردى ئوزىدىن ئۇنى.

4192 نىچۈك ئىشنى قىلسا ساڭا قولدىشىڭ،
سەن ھەم قىل شۇنى، خوش بولۇر يولدىشىڭ.

4193 ئوزۇڭنىڭ تىلىگىلە سەن ئولغىن ئاداش،
كىشى تەڭتۇشىگە بولۇر ئۇ ئوخشاش.

4194 يامانىنى قىلما ئەش، قېچىپ نېرى بار،
يامان ھەمرا سېنى يولدىن ئازدۇرار.

4195 əzüŋ əḍgü atlïoɣ bolayïn təsə
əsizkə ḳatïlma ḳatïoɣlan usa

B302
4196 ḳamuoɣ nəŋni kərdüm əz ügrün yorïr
kixi yïlḳï ḳux ḳurt əz ügrin bilir

4197 nəgü tər əxitgil ay əlqi baxï
sïnap əḍgü əsiz kəqürmix yaxï

4198 sïoɣïrquḳnï kərdüm uqar ḳaḳ ara
təŋin baḳtïm ərsə ikigü ḳara

4199 ḳuoɣuḳa ḳatïlmaz kərü tur yuoɣaḳ
ḳara ḳux ərüŋ ḳux bilə kəḍ yïraḳ

4200 uqar ḳux əxin bildi tuttï ügür
kixi sən ḳatïloɣu kixiŋni əḍür

A121 C248
4201 iki türlüg ol bu yaḳïnlïḳ ixi
bu iki üqün dost tutar ol kixi

4202 birəgü tutar əx kixig təŋrilig
bu əxlik iqində yoḳ ol əgrilik

4203 taḳï bir tutar əx əz asoɣï üqün
bu əxlik tüpükməz bolur ol küqün

4204 ḳalï təŋrilik əx tutunsa əzüŋ
yükin yüḍ aqïoɣ ḳïlma tügmə yüzüŋ

4205 munïŋ asoɣï munda tiləmə sərin
bu asoɣïŋ bayat bərgə anda yarïn

4206 apaŋ dunya asoɣï üqün ərsə əx
bu ixkə ḳatïlma ḳatïlsa səxix

4195 ئوزۇڭ ياخشى ئاتلىق بولايمەن دىسەڭ،
يامانغا قوشۇلما، تىرىشقىن ئوزەڭ.

4196 جىمى جاننى كوردۇم ئۇيۇرلە يۈرەر،
كىشى، يىلقى، قۇش-قۇرت ئۇيۇرىن بىلەر.

4197 نىمەدەر، ئىشتىكىن، بۇ خانلار بېشى،
سىناپ ياخشى-يامانىنى ئوتكەن يېشى:

4198 سىغۇرچۇقنى[176] كوردۇم ئۇچار قاق[177] ئارا،
تېڭىگە قاراسام، ئىككىسى قارا.

4199 قوغۇغا قوشۇلماس، قاراپ كور، يۇغاق[178]،
قارا قۇش ئۇ ئاققۇش بىلەن بەك يىراق.

4200 ئۇچار قۇش بىلىپ ئەش، ئۇيۇر تۇتتى، بىل،
كىشى سەن قوشۇلۇر كىشىگ ئايرىغىل.

4201 ئېرۇر ئىككى تۇرلۇك يېقىنلىق ئىشى،
شۇ ئىككى ئىش ئۈچۈن تۇتار دوست كىشى:

4202 بىرى، يولداش تۇتار تەڭرىلىك ئۈچۈن،
بۇنىڭدا ئورۇن يوق ئەگىرىلىك ئۈچۈن.

4203 تۇتار دوستنى نەپسى ئۈچۈن ئۇ بىرى،
بۇ دوستلۇق نېگىزسىز، ئېرۇر مەجبۇرى.

4204 ئەگەر تەڭرىلىك ئەشنى تۇتساڭ ئوزۇڭ،
يۇكىن يۇد، ئاچچىق قىلما، پۇرمە يۇزۇڭ.

4205 مۇنىڭ پايدىسىن بۇندا كۇتمە، چىدا،
بۇنىڭ ئەجرىسىن تاڭنا بەرگەي خۇدا.

4206 جاھان نەپسى چۈن بولسا دوستلۇق ئەگەر،
قېتىلما، قېتىلساڭ قول ئۇز ئۇندىن ئەر.

4207 nəgü tər əxitgil adax tutmïx ər
adax asoqï yasï sïnap bilmix ər

4208 adaxïoq asïoq yas iqində sïna
bu yərdə aḍaḳ tiksə bək tut sənə

4209 adax kəŋli bilmək tiləsə əzüŋ
puxuroqïl səzün sən yəmə tüg yüzüŋ

4210 səvər səvməzin sən biləyin təsə
səvügrək nəŋin ḳol uḳuloqay basa

B303
4211 ḳaxïn tügməsə ol bu iki yərig
bu jan birlə tüz tutoqu ux bu ərig

4212 ozunqï kixikə ḳatïlma yïra
ozunqï tilində kəyər ot kərə

4213 ozundïn ḳopar ol azun buloqaḳï
ozunqï baxïn kəs ay ərsig aḳï

4214 yana umduqï birlə bolma yaoquḳ
səziksiz saŋa bu yaoqï boloqay oḳ

4215 ḳalï umdusïn bulsa ol umduqï
ataoqay səni ol ini ya əqi

4216 ḳalï bulmasa ol əvürgəy yüzin
tooqup kərmədük təg yïratoqay əzin

4217 adax ḳoldax ərdəx tutun umdusuz
ïnanoqïl aŋar sən tiril ḳaḍoqusuz

C249
4218 adax-ḳoldax ərdəx səvinq ḳaḍoquda
tusulur kixikə əsiz əḍgüdə

4207 نىمە دەر، ئىشتىكىن، ئاداش تۇتقان ئەر،
ئاداش نەپئى-زەرەرىن سىناپ بىلگەن ئەر:

4208 ئاداشنى سىنا سەن زەرەر، پايدىدا،
سىنالسا بۇ ھالدا، ئىسىل بەك ئاڭا.

4209 ئاداش كوڭلى بىلمەك تىلەسەك ئوزۇك،
تېرىكتۇر ئۇنى، تۇر ئاڭا قاش-كوزۇك.

4210 سويۇپ، سويمگەننى بىلەيمەن دىسەك،
بىلىنگەي مۇھىم بىر نەرسە سورىساك.

4211 ئاشۇ ئىككى ئىشتا قاۋاق تۇرمىسە،
بولۇر ئۇنداق ئەرنى جان دوستۇم دىسە.

4212 قوشۇلما پىتىنخورغا، بارما يېقىن،
ئۇنىڭكىم، تىلىدىن چىقار ئوت-چېقىن.

4213 جاھان پىتىنىسنى تېرەر پىتىنچى،
ئۇنىڭ سەن بېشىن كەس، ئايا مەرت، سېخى.

4214 تاماخورغا بولما يېقىن سەن تېخى،
ساڭا ئۇ، شۇبھىسىز، بولۇر بىر يېغى.

4215 تاماخور سېنىڭدىن كورسە نەپئىنى،
ئاتايدۇ سېنى ئۇ ئاكا يا ئىنى.

4216 ئەگەر كورمىسە نەپ ئۇ ئوروپ يۇزىن،
تۇغۇلۇپ كورمىگەندەك تارتار ئۇ ئوزىن.

4217 تاماسىز كىشىنى دوست تۇت-ئاداش تۇت،
ياشاپ غەمسىز ئوزۇك، ئىشەن ئاڭا، پۇت.

4218 ئاداش، قولداش، قېرىنداش سويۇنچ، قايغۇدا—
بېرۇر نەپ كىشىگە يامان-ياخشىدا.

4219 səvigli əküxrək tiləsə əzüŋ
tuz ətmək yətürgil aquk tut yüzüŋ

4220 bu iki kīlīkka isinür kixi
əsiz ədgüdə bu kīlur əz ixi

4221 muŋar mənzətü səzləmix səz bilik
bu səz ixkə tutoqīl ay kīlkī silig

4222 tuz ətmək yətürgil kixikə külə
yüzüŋni yaruk tut süqig səz bilə

4223 kixig kul kīlīoqlī bu iki kīlīnq
adīn bulmadīm mən bulunsa tilə

4224 iki türlüg ol kər yəmə ol yaoqī
yaoqī bolsa ərkə yadīldī aoqī

4225 biri tənrilik ol yaoqī boldaqī
bu kafir yaoqīlar yaoqī ol tuqī

B304
4226 takī bir yaoqīlīk asīoq yas üqün
bolur bu yaoqīlīk kīlur ər əqün

4227 yaoqīlaoqu kafir yaoqīsīn katīoq
yuluoqla bu ixkə ət əz kīl satīoq

4228 asīoq yas üqün bolsa əmdi yaoqī
anar kod ol asoqīn yarax ay aoqī

4229 yaoqīka asīoq kīlsa boldī yaoquk
yaoqī yasī kətgəy kər asoqī anuk

4230 katīoqlan yaoqīnnī yakīn kīl yarax
səlamət tirilgil əsən boloqa bax

4219 تېخى كوپ يېقىنلىق تىلەسەك ئوزۇك،
يىدۇر نان بىلەن تۇز، ئوچۇق تۈت يۈزۈك.

4220 بۇ ئىككى قىلىقتىن ئالۇر زەۋق كىشى،
يامان ـ ياخشى كۆنىدە قىلۇر ئوز ئىشى.

4221 بۇنۇا ئوخشىتىپ سوز ئېيتمىشتۇر بىلىم،
بۇ سوزگە ئەمەل قىل، خۇلقى مۇلايىم:

4222 يۈزۈڭنى ئوچۇق تۈت كىشىگە كۆلە،
نېنىڭنى يىدۇرگىن، چۈچۈك سوز بىلە.

4223 كىشىنى قىلۇر قۇل بۇ ئىككى قىلىق،
بولەك تاپمىدىم مەن، سەن ئولسا تىلە.

4224 يېغى ھەم كورەرسەن، ئىككى خىل ئېرۇر،
يېغى بولسا ئەرگە تۇزاق قۇرۇلۇر:

4225 بىرى دىن يولىدا ئۇ دۇشمەن بولۇر،
بۇ ـ كاپىر، يېغىلىقنى دائىم قىلۇر.

4226 بىرى ياۋ بولۇرلەر زەرەر، پايدا دەپ،
يېغىلىق قىلۇر ئول ئوچ ئالماق تىلەپ.

4227 ئۇ كاپىرغا قاتىتىق دۇشمەن بولغۇلۇق،
ئوزىنى بۇ ئىشقا پىدا قىلغۇلۇق.

4228 زىيان ـ پايدا چۈن بولسا دۇشمەن تېخى،
ئانۇا قوي پايدىنى، ياراش، ئى سېخى.

4229 ئەگەر نەپ يەتسە دۇشمەن بولغاي يېقىن،
بولۇپ يوق زىيانى، يېتەر پايدا چىن.

4230 يېغىنى تىرىشىپ يېقىن قىل، ياراش،
سالامەت تىرىلگىن، بولۇر ساق بۇ باش.

4231 yaoɣïda asïoɣ yok yətürgil bilik
asïoɣ bolmaz ixkə təgürmə əlig

C250
4232 tapuoɣ əz kïlïn kïlma əzkə yaoɣï
yaoɣïlïoɣ kixikə kopar min qoɣï

4233 adax tut kixidə talusïn kəḍin
yavuz bolsa əx tux əkünq yər kəḍin

4234 talu ər tiləsə yakïn tutoɣuka
iki türlüg ol bu tilək buloɣuka

4235 biri əṣlï əḍgü kixi əḍrümi
bolunsa adax tut ay ər kəḍrümi

4236 takï bir sakïnuk bayatïoɣ bilir
kixi ol kixilik munïndïn kəlir

A122
4237 yakïnlïk bu iki kixi birlə tut
bulardïn sana təggəy əḍgü yanut

4238 əsizkə qavïkmïx kixidin yïra
bu yanlïoɣ kixilər kïlïnqï kara

4239 karaka yaoɣuma ay kïlkï ərün
ərünkə kara tərk yukar ol kerün

4240 nə əḍgü bilik bərdi bilgə əgə
biliklig okïsa sakïnoɣa əgə

B305
4241 əsizkə katïlma ay əḍgü kixi
əsiz bóloɣa kïlkïn ol əsiz tuxï

4242 yavuzka yaoɣuma ay əḍrüm talu
yavuz boloɣa atïn ərilgəy tolu

4231 دۇشمەنلىكتە يوقتۇر پايدا، بۇنى بىل،
قولۇڭنى بىنەپ ئىشقا سەن سۇنمىغىل.

4232 ئىشىك ياخشى ئىشلە، تاپما سەن يېمى،
يېغىلىق كىشىنىڭ كوپ باش ئاغرىغى.

4233 ئاداش تۇت كىشىنىڭ تاللاپ ياخشىسىن،
يامان بولسا دوستۇڭ، پۇشايمان كېيىن.

4234 تولۇق ئەر تىلەسەڭ يېقىن بولغىلى،
ئىككى خىل كىشى بار بۇنىڭا يەتكىلى:

4235 بىرى، ئەسلى ياخشى، كىشى تولغۇنى،
تېپىلسا ئاداش تۇت، ئى ئەر سەن ئۇنى.

4236 بىرى، تەقۋادارىكىم، خۇدانى بىلۇر،
كىشىلىك شۇنىڭدەك كىشىدىن كېلۇر.

4237 يېقىنلاش شۇ ئىككى خىل ئەرگە تولا،
يانار ياخشىلىقلار شۇلاردىن ساڭا.

4238 يامان ئات كىشىدىن يىراق بول تولا،
بۇ ياڭلىغ كىشىلەر قىلىغى قارا.

4239 قاراغا يولۇقما، ئەيا قىلغى ئاق،
يۇقۇرلەر بۇ ئاققا قارا تېزلا، باق.

4240 بىلىملىك مۇشاۋۇر خوپ بەردى بىلىم،
بولۇر ئېھتىياتچان ئوقسا ئالىم:

4241 قوشۇلما يامانغا، ئى ياخشى كىشى،
بولۇر خۇلقىڭ يامان ئۇنىڭ ئوخشىشى.

4242 يامانغا يولۇقما، ئى خىل—سەرە ئەر،
يامان ئات بولۇرسەن، زىيانى يېتەر.

4243 yaraoqsïz kixikə yorïma yaqa
yaraoqsïz saŋa kəlgə tutoqa yaqa

4244 əküx kərdüm əḍgü atanmïx kixi
ạsizkə qatïldï buzuldï ixi

4245 təlim kərdüm əḍgüg ạsiz ạx üqün
yoḍuoqqa ilindi yoqaḍtï küqün

4246 bu bəglər əvi atï qarxï turur
bu qarxï iqindəki qarxï turur

4247 təpizlik bolur bu qapuoqda əküx
təpiz qayda ərsə tütüx ol urux

4248 səniŋdə uluoquŋ sạni təpsəgəy
uquz boloqa əzüŋ əkünqlər yạgəy

C251
4249 yạmə təpsəgəy kər saŋa təŋ tuxuŋ
kərülməgə əḍgüŋ tünərgəy künüŋ

4250 səniŋdə kiqiginŋ saŋa tapsula
tiləməgəy əḍgüŋ təpizlik bilə

4251 bu yaŋlïoq üqün qarxï qarxï bolur
ikigün qarïxsa birisi əlür

4252 qatïoqlan sən əmdi ay kəŋlüm küni
kixig təpsəməgil yorïoqïl kəni

4253 təpizlik ig ol bir otatoqu uzun
yạmixi anï yạr sïzar bu əzün

4254 bayat ḥukmi ol barqa əḍgü ạsiz
bayat bạrsə təpsəp tïḍumaz təpiz

4243 یارامسز کشىدىن یىراق تۇر قىچىپ،
یاقاڭدىن تۇتار ئۇ یارامسز كىلىپ.

4244 تولا كوردۇم یاخشى ئاتانغان كىشى—
قوشۇلغاچ یامانغا، بۇزۇلدى ئىشى.

4245 یامان ئەش تۇپەیلى تولا یاخشى ئەر،
قىلىپ توهمەتكە كوپ، یۇزىن كەتكۇزەر.

4246 بۇ بەگلەر ئوینىنىڭ ئىتى "قارشى" دۇر،
بۇ "قارشى" ئەهلى ئوز-ئارا قارشىدۇر.

4247 بۇ دەرگاهتا كوپرەك هەسەتچى بولۇر،
هەسەت قایدا بولسا ئۇرۇش قوزغىلۇر.

4248 سىنىڭدىن ئۇلۇغلار كورەلمەس سىنى،
خار ئولغاچ، یىیەرسەن پۇشایماننى.

4249 كورەلمەس سىنى هەم یەنە تەڭ-تۇشۇڭ،
كورۇنمەي یاخشىلىق، قارایغاي كۇنۇڭ.

4250 سىنىڭدىن كىچىكمۇ هەسەتلەر قىلۇر،
ساڭا یاخشىلىقنى كۇتمەس، ئوچلىشۇر.

4251 ساراي ئەهلى شۇڭا قارمۇ-قارشىدۇر،
ئىككىسى قارشىلاشسا، ئۇ بىرسى ئولۇر.

4252 تىرىشقىن سەن ئەمدى ئەي كوڭلۇم كۇنى،
كىشىگە هەسەت قىلما، یۇرگىل كونى.

4253 هەسەت بىر كىبسەلدۇر، داۋاسى ئۇزاق،
ئوزىنى ئوزى یەپ، سىزەر ئۇ ئاداق.

4254 خۇدا هوكمى بارچە ئۇ یاخشى-یامان،
خۇدا بەرسە هەسەت، توسالماس هامان.

4255 nəgü asoqï ətrü kixig təpsəmək
kixig təpsəgüqi soŋï igləmək

4256 uoqïnqa qamuoqqa əzüŋ əḍgü qïl
saŋa əḍgü boloqay səzik tutmaoqïl

B306
4257 səvinq bolsa kimkə əzüŋ səvnü bər
sakïnq qaḍoqu təgsə yəmə saqnu bər

4258 atïŋ əḍgü boloqay səni səvgələr
saŋa qatlayïn təp təzü əvgələr

4259 yaoqï qïlma əzkə qatïoqlan qadax
nəqə tutoqïl əmdi qadax ya adax

4260 qalï bolsa əmdi saŋa bir yaoqï
usal bolmaoqïl sən anuq tut aoqï

4261 nəgü tər əxitgil yaoqïlamïx ər
yaoqïsï əzələ əlig bulmïx ər

4262 usanma yaoqïqa yakïn turma qət
yaoqïoq sən usandur anï torqa yət

4263 sïnama yaoqïoq sən bəḍük bil uluoq
tayaqlïq yaoqïqa təmür qalqan ət

4264 bu əx tux yükin yüḍ sïma kənlini
səzümni unïtma küḍəzgil munï

C252
4265 yaoqï bolsa əxiŋ əŋər janïŋa
ya tərmix yumïtmïx anuq malïŋa

4266 iqiŋni taxïŋnï adaxïŋ bilir
bu iq tax bilikli kixi nəŋ alïr

4255 نه پایدا کشکه هەسەت ئەیلمەك؟
هەسەتخور ئاخری کەسەللىك، دىمەك.

4256 کۇچۇك يەتسە هەممىگە ياخشىلىق قىل،
يانار ياخشىلىق هەم شۇبهە قىلماغىل.

4257 كىشىلەر سويۇنسە، سويۇنگىن سەن هەم،
غەم-قايغۇ يەتسە گەر، يىگىل سەنمۇ غەم.

4258 ئېتىك ياخشى بولغاي، سېنى ماختىشار،
ساڭا قوشۇلاي، دەپ بارى ئالدىرار.

4259 ئۇزۇڭگە تاپما ياۋ، تىرىشقىن قاياش،
تولا تۇتقىن ئەمدى قېرىنداش-ئاداش.

4260 ئەگەر چىقسا دۇشمەن بىرەرتە ساڭا،
سەن غاپىل قالما هەم تۇزاق قۇر ئاڭا.

4261 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، يېغىلاشقان ئەر،
يېڭىپ دۇشمىننى توۋەن قىلغان ئەر:

4262 غاپىل بولما ياۋدىن ئۇزۇك نېرى تۇر،
غاپىل ئەيلە ياۋنى، تورۇڭغا چۇشۇر.

4263 كەمستىمە دۇشمەننى، زور ۋە بۇيۇك بىل،
تاياق تۇتسا ياۋ، ئەيلە قالقان تومۇر.

4264 ئاداش-ئەش يۇكىن يۇد، قىسما كوڭلىنى،
سوزۇمنى ئۇنۇتما، چىك تۇتقىن بۇنى:

4265 ئەشك بولسا دۇشمەن، جانغا قەست قىلۇر،
ۋە يا توپلىغان نەق مېلىڭنى ئالۇر.

4266 ئىچىڭنى-تېشىڭنى ئاداشك بىلۇر،
مېلىڭنى بۇ ئىچ-تاشنى بىلگەن ئالۇر.

4267 tiləsə nəŋinkə təgürgəy əlig
tiləsə janïŋka yətürgəy yilik

4268 əzüŋni nəgü əg küḍəzsə əzüŋ
əxiŋni anï təg küḍəz kəs səzüŋ

4269 adax tutmak asan küḍəzməki sarp
yaoqï bolmak asan yaraxmakï sarp

4270 yaoqïŋ boldï ərsə ət əz jan küḍəz
yaoqïlïoq kixilər qutulmakï az

4271 iki türlüg ərkə qatïlma yïra
qatïldïŋmu buloqak qopuroqay kərə

B307
4272 birisi ozunqï yoŋaoq qïloquqï
biri iki yüzlüg kixi umduqï

4273 yəmə tutma borqï kixi sən adax
wəfa qïlmaoqay ol kəŋül qïloqa bax

4274 əz asoqï tilər dostqa bərmə kəŋül
asïoq bulmasa boldï duxman təŋül

A123
4275 yakïnlïk qïlu tursu təsə əzüŋ
yolup qoltoqu qolma bolu bər səzüŋ

4276 səvinqin tiriglik bulayïn təsə
kixig təpsəməgil qatïoqlan usa

4277 yaoqïoq qul qïlayïn təsə sən tükəl
təküp ïḍ sav altun sunup tut sakal

4278 yakïnïoq yïratmak tiləsə əzüŋ
nəgü qolsa bərmə irik tut səzüŋ

4267 ئەگەر ئۇ تىلەسە سۇنار مالغا قول،
تىلەسە جېنىڭغا قىلار قەستنى ئول.

4268 ئوزۇڭنى نىچۇكرەك كۆزەتسەڭ ئوزۇڭ،
كۆزەت ھەمرىيىڭنى ۋە بەس قىل سوزۇڭ.

4269 ئاداش تۇتماق ئاسان، كۆزەتمەك قىيىن،
يېغى بولماق ئاسان، ياراشماق قىيىن.

4270 دۇشمەنلىك ئەر ئولساڭ، ساقلا جان-تېنىڭ،
ئۇنىڭدىن قۇتۇلماق ئېرۇر بەك قىيىن.

4271 قېتىلما ئىككى خىل ئەرگە، يىراق تۇر،
قېتىلساڭ كور ئەمدى، چاتاق چىقارۇر:

4272 بىرىدۇر چېقىمچى، پىتنە-پاساتچى،
بىرى، ئىككى يۈزلۈك، ئوز مەنپەئەتچى.

4273 يەنە سەن تۇتمىغىن مەيخورنى ئاداش،
ۋاپاسىز بولۇر ئۇ، قىلۇر دىلنى غەش.

4274 كوڭۈل بەرمە خۇدبىن دوستقا ھىچقاچان،
ئەگەر تەگمىسە نەپ، بولۇر ياۋ ھامان.

4275 يېقىنلىق تىلەسەڭ كىشىدىن ئوزۇڭ،
قارا رەيىگە، دىمە ھاجەت سوزۇڭ.

4276 خوشال ھاياتتا ياشايمەن دىسەڭ،
تىرىشقىن، ھەسەتتىن يىراق بول ئوزەڭ.

4277 دىسەڭ سەن قىلايىن دۇشمەنىمنى قۇل،
ساپ ئالتۇن بېرىپ سەن، ساقالىدىن ئىل.

4278 يىراقلاتماقچى بولساڭ يېقىننى ئوزۇڭ،
نىمە سورىسا بەرمە، يىرىك قىل سوزۇڭ.

4279 tiriglik uzunïn tilər ərsə sən
akï bol tuz ətmək yətür usa sən

4280 kamuoqka səvitmək tiləsə əzün
kənül til biriktür süqig tut səzün

4281 aoqïrlïk bulayïn təsə sən əzün
aoqïrla kixig sən ay kïlkï tüzün

C253
4282 tükəl bay bolayïn təsə bəlgülüg
barïna tapï bol kətürdün ülüg

4283 kixi tutqï əgmək tiləsə əzün
kïlïnq ədgü tutoqïl yaruk tut yüzün

4284 bu yanlïoq bolur ol kixi əşlïsï
kixikə kixilik kixi bəlgüsi

4285 kixi əşlï bilmək tiləsə əzün
kïlïnqïnda kərgil aqïloqay səzün

4286 ədi yakxï aymïx bu bəyt ayoquqï
səzin mə'ni birlə tanuk kïloquqï

B308
4287 kixi əşlï bilmək tiləsə aquk
kənül til kïlïnqï bu ixkə tanuk

4288 kïlïnq ədgü bolsa kənül til kəni
tüpi əşlïna bu tanuk ol anuk

4289 otunka katïlma ay əşlï arïoq
yüzünnün suvïn əltgə səndin arïoq

4290 nəgü tər əxitgil tərülüg kixi
otundïn yïramïx ukuxluoq baxï

4279 ئۇزۇن بولسۇن دىسەڭ بۇ ئومرۇڭ ھامان،
سېخى بول ھەمىشە، يىدۇر تۇز ۋە نان.

4280 سويۇملۇك بولۇشنى تىلەسەڭ ئوزۇڭ،
كوڭۈل، تىل بىرىكتۇر، چۈچۈك قىل سوزۇڭ.

4281 تىلەسەڭ ئوزۇڭگە ھامان ئەزىزلىك،
قەدىرلە كىشىنى، ئەي خۇلقى سىلىق.

4282 تولۇق باي بولۇشنى ئىستەرسەن ئەگەر،
ئوزۇڭ قىل قانائەت، نەسۋەڭ يېتەر.

4283 مېنى ماختىسۇنلەر دىسەڭ سەن ئوزۇڭ،
مىجەز-خۇلقۇڭنى ئۇز قىل، ئوچۇق تۇت يۈزۇڭ.

4284 شۇ ياڭلىغ بولۇر ئول كىشى ئەسلىسى،
كىشىگە كىشىلىك-كىشى بەلگىسى.

4285 كىشى ئەسلىنى بىلمەك تىلىسەڭ ئوزۇڭ،
قىلىغىنى كورگىن، ئېچىلغاي سوزۇڭ.

4286 تولا ياخشى دەپتۇ بۇ بىيت ئېيتقۇچى،
سوزىن مەنا بىرلە ئىسپات قىلغۇچى:

4287 كىشى ئەسلى بىلمەك تىلىسەڭ ئوچۇق،
بۇ ئىشقا گۇۋادۇر كوڭۈل، تىل، قىلىق.

4288 خۇيى ياخشى، كوڭلى، تىلى بولسا تۇز،
ھەسەپ-نەسەبىگە گۇۋا بۇ ئېنىق.

4289 قوشۇلما نادانغا، ئەي ئەسلى ئېرىغ،
توكەر ئابرۇيىڭنى سېنىڭدىن ئېرىغ.

4290 نە دەيدۇ ئىشتىكىن، قانۇنلۇق كىشى،
ناداندىن يىراق ئۇ ئاقىللار بېشى:

4291 otunqa qatïlma silig bol amul
tütüx əşlï barqa otundïn oǫul

4292 puxï birlə bolma yəmə kəḍ yakïn
qalï puxsa buzǫay yakïnlïk ḥəkïn

4293 kənül sïrrï aqma səzün təgməkə
qalï aqtïn ərsə əzün əmgəkə

4294 yakïnlïk tiləsə tuqï üstigü
kətürgil ṭəmə'ni tirilgil bəgü

4295 qalï qolsa sən tutqï mənzin qïzïl
kəni bol qutulduq sən inqin tiril

C254
4296 uzunluk tiləsə əzün ḥəm səzün
əlig qïsǫa tutǫïl qutuldï əzün

4297 yüzün tutqï suvluǫ tutayïn təsə
tilin səzləmə səzni yalǫan usa

4298 qayu yərdə dəwlət kətürsə baxï
bolu bər anar sən ay əḍgü kixi

4299 əqəxmə bu dəwlət bilə sən yarax
yaraxmazsa dəwlət aǫu qïlǫa ax

4300 qalï qolsa sən səz yorïk bolǫusïn
ayïttukta səzlə kəni bolsu qïn

4301 quruǫ səzləmə sən kixig sondama
uxak səz əḍərmə yəmə kəknəmə

B309
4302 tüpi yəl turur səz kənül aǫrïtur
kənül aǫrïsa ər səni yavrïtur

4291 ئەدەپسىز پەسكە سەن قوشۇلما ئوغۇل،
پۇتۇن غەۋغا شۇلاردىن كېلۇر، تىنچ بول.

4292 مىجەزى چۈس، قوپالغا بولما يېقىن،
غەزەپلەنسە بۇزغاي يېقىنلىق ھەقىن.

4293 كوڭۇلنىڭ سىرىنى ئاچما كىشىگە،
گەر ئاچساڭ، قويۇرلەر زەخمەت ئىشىگە.

4294 ئېشىپ بارغاي دىسەڭ يېقىنلىقىنكىم،
تاماسىز ياشا سەن، ئەي ئالىم، ھېكىم.

4295 تىلەسەڭ ھەمىشە بولۇش شادىمان،
بولۇپ تۇز، ھوزۇردا ياشا سەن ئامان.

4296 ئەزىز بولغاي دىسەڭ ئوزۇڭ ھەم سوزۇڭ،
قىسلما ھەر ئىشقا، قۇتۇلدۇر ئوزۇڭ.

4297 ياشاي ئابرۇي بىلەن دىسەڭ سەن ھامان،
يالغاننى چىقارما تىلىڭدىن ھەرئان.

4298 قەيەردە كوتىرىلسە دەۋلەت بېشى،
ئۇنۇڭا سەن بولۇشقىن، ئى ياخشى كىشى.

4299 ئوچەشمە بۇ دەۋلەت بىلەن، سەن ياراش،
ياراشماسا دەۋلەت قىلۇر زەھەر ئاش.

4300 تىلەسەڭ سوزۇڭنىڭ ئوتكۇر بولۇشىن،
سورالغاندا سوزلە سوزنى توغرا، چىن.

4301 كىشىلەرنى چاقما، قۇرۇق سوزلىمە،
كىنە ساقلىما ھەم ئۇششاق سوز دىمە.

4302 بورانده‌ك ئېرۇر سوز كوڭۇل ئاغرىتۇر،
كوڭلى ئاغرىغان ئەر سىنى يوق ئېتۇر.

4303 өzündə uluoqka tilin өznəmə
jəwab kïloqu yərdə irik səzləmə

4304 uluoquoq aoqïrla küdəz hurməti
uluoqluk sana kəlgəy yukoqay kutï

4305 sana tən tuxun birlə əltix barïx
katïloqïl karïloqïl alïx həm bərix

4306 aoqïrla səni ol aoqïrlasa qïn
uquzla uquzlasa barma yakïn

4307 nəgü təg kïlïnsa sən andaoq kïlïn
süqig səzləsə səz süqig bol tilin

4308 kamuoq ədgükə bol sən ədgü kixi
əsizkə əsiz bol ol əsiz tuxï

4309 ədi yakxï aymïx tərü bilmix ər
tərü əndi birlə bodun tüzmix ər

4310 səni siz təsələr anï siz təgil
takï anda yəgrək yanut səzləgil

4311 kaya yankusïndïn kodï bolmaoqïl
səni sən təsələr anï sənləgil

* * *

4312 bu yanlïoq bolur kər ər at şuhbəti
katïlmak tiləsə əmi bu otï

C255
4313 ayu bərdim əmdi əxitti өzün
kənülkə alïnoqïl uzatma səzün

4303 ئوزۇڭدىن ئۇلۇغنىڭ سوزىن قىلما رەت،
يىرىك قىلما بەرگەن جاۋابىڭ پەقەت.

4304 ئۇلۇغنى قەدىرلە ئۇنى ھورمەت ئەت،
ساڭا ھەم ئۇلۇغلۇق كېلىپ يۇققاي بەخت.

4305 سەن ئوز تەڭ-تۇشۇڭ بىرلە قىل كەل-بېرىش،
قېتىلغىن، قوشۇلغىن، قىل ئېلىش-بېرىش.

4306 قەدىرلە ئۇنى سەن، قەدىرلىسە چىن،
ھەقىرلە، ھەقىر كورسە، بارما يېقىن.

4307 ئۇلار قىلسا قانداق، سەن ئانداقنى قىل،
چۈچۈك سوزلىسە سوز، چۈچۈك سوزلىگىل.

4308 پۇتۇن ياخشىغا بول سەن ياخشى كىشى،
يامانغا يامان بول، يامانلىق تۇشى.

4309 تولا ياخشى دەپتۇ قانۇن بىلگەن ئەر،
نىزام-قانۇن بىلەن ئەلنى تۇزگەن ئەر:

4310 سېنى سىز دىسەلەر، ئۇنى سىز دىگىل،
ئۇنىڭدىنمۇ ياخشى جاۋاپ سوزلىگىل.

4311 قىيا ياڭقۇسىدىن[179] توۋەن بولمىغىل،
سېنى سەن دىسەلەر، ئۇنى سەنلىگىل.

* * *

4312 بۇ خادىم سوھبىتى ئاشۇنداق بولۇر،
قوشۇلماق تىلەسەڭ، داۋاسى شۇدۇر.

4313 دىدىم مەن بۇلارنى، ئىشتىتىك ئوزۇڭ،
كوڭۈل ئىچرە ساقلا، ئۇزاتما سوزۇڭ.

OḌOIURMÏX SUALI ƏGDÜLMÏXKƏ

4314 yanut bạrdi oḍoɣurmïx aydï bu səz
əxittim mən əmdi aya kəŋli tüz

B310
4315 munïŋda aḍïn ma taḳï bar səzüm
anï ma ayu bạr ay kərklüg yüzüm

A124
4316 bu kün bu əzüm kənd uluxḳa kirip
ḳatïloɣu ḳarïloɣu boḍunḳa yorïp

4317 nəgü təg yorïoɣu olarnïŋ bilə
munï ma ayu bạr maŋa səz ula

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ OḌOIURMÏXḲA

4318 yanut bạrdi əgdülmix aydï bu səz
kərəklig ərür qïn aya ḳïlḳï tüz

4319 kərək boloɣu səzni ayïttïŋ maŋa
ayayïn əxitgil munï mən saŋa

ئودغۇرمشنىڭ ئوگدۇلمشكە سوئالى

4314 جاۋابەن ئودغۇرمش دىدىكى بۇ سوز:
ئىشىتتىم مەن ئەمدى، ئايا كوڭلى توز.

4315 مۇنىڭدىن بولەك بار يەنە بىر سوزۇم،
ئۇنى ھەم دىگىل سەن گۇزەل يۇزلۇگۇم.

4316 كىرەر ئولسام ئەمدى شەھەر-كەنت ئارا،
خەلققە قوشۇلماق كىرەكتۇر ماڭا.

4317 نىچۇكرەك يۇرەيىن ئۇلار بىلەن مەن؟
بۇنى ھەم ئۇلاپلا سوزلە ماڭا سەن.

ئوگدۇلمشنىڭ ئودغۇرمشقا جاۋابى

4318 ئوگدۇلمش جاۋابەن دىدى: كوڭلى توز،
دەرۋەقە، كىرەكلىك ئىرۇر ئۇشبۇ سوز.

4319 كىرەكلىك بۇ سوزنى دىدىڭ سەن ماڭا،
ئىشىتكىن، مۇنى مەن ئىيتايىن ساڭا.

49

ƏGDÜLMIX OḌƢURMÏXḲA ḲARA 'AM BOḌUN BIRLƏ NƏTƏG ḲATÏLƢU KƏRƏKIN AYUR

4320 ḳara 'am boḍun barqa ḳïlḳï əṇi
biliki uḳuxï ḳïlïnqï təṇi

4321 ḳïlïḳsïz bolurlar ḳara 'am boḍun
tərü yoḳ toḳu yoḳ ḳatïlmïx əḍün

4322 wəlikin bularsïz yạmə bolmaz ix
tilin əḍgü səzlə aṇar bolma ạx

4323 ḳara ḳïlḳï barqa bolur ḳap ḳara
ḳara ḳïlma əzni küḍəzü tura

4324 ḳara ḳïlḳï baxsïz ḳïlïnqï saxï
ixi küḍki barqa ḳïlïnqï tuxï

4325 yạməkig bilirlər ḳarïn toḍƣusï
booƣuzda aḍïn yoḳ olar ḳaḍƣusï

قرىتۇقتۇرىنچى باپ

قۇلنۇمشىنىڭ نۇرغۇن مشقاتلىرى ۋە ئۇنىڭ بىلەن قاندىق

مۇناسىۋەتتە بولۇش تۇغىدىغان پىتنىلىرى

4320 ئاۋامنىڭ مىجەزى تامامەن بولەك،
بىلىم، ئەقلى، خۇيى ئېرۇر ئۇزىدەك.

4321 قىلىقسىز بولۇرلەر بۇ ئاممـــبودۇن،
قوشۇلغاندا بولماس قانۇن ۋە يوسۇن.

4322 ۋە لېكىن بولۇنماس بولارسىز ھىچ ئىش،
سوزۇك ياخشى بولسۇن، تۇتما ئۇنى ئەش.

4323 ئاۋام قىلقى بارچە بولۇر قاپ-قارا،
كۆزەتكىن، ئۇزۇكنى قىلما سەن قارا.

4324 ئاۋام پەيلى ئۇچسىز چۈۋالماق ئېرۇر،
ئىشى ھەم ھەركىتى خۇيىدەك بولۇر.

4325 يىيىشنى بىلۇر، بەس، قوساق بولسا توق،
گېلىدىن بولەك غەم-قايغۇسى يوق.

B311 C256

4326 nəgü tər əxitgil qara qïlqïnï
sïnap səzləgüqi kixi barqïnï

4327 qara qaḍoqusï barqa qarnï üqün
boḍun təvxigi barqa booqzï üqün

4328 təlim ḥəlqlar əldi bu booqzï üqün
qara yər katïnda yəyür ot əqün

4329 qara qarnï toḍsa tili baxsïrar
basa tutmasa bək əzi ərk sürər

4330 olarqa yəmə ək qatïl ay qadax
bərü tur olarqa yəgü iqgü ax

4331 tilin səzlə yumxaq nəgü qolsa bər
bərigli alïr kər anïŋ asoqï yər

4332 əküx səzləmə səz sərin til küḍəz
əküx səzləmix səz suvï qaldï az

4333 nəgü tər əxitgil əzin tutmïx ər
tilin bək tutuoqlï bilik bilmix ər

4334 səzüg barqa səz təp qïqarma tilin
əyü saqnu səzlə kərəkin bilin

4335 uquxluoqnï kərdüm kər az səzlədi
əküx səzlədim təp əkündi yïlïn

4326 يولىدىن ئاداشماي سىناپ يۈرگەن ئەر،
ئاۋام خۇلقى ئۇچۇن، ئىشىت نىمە دەر:

4327 ئاۋامنىڭ غېمى-قايغۇسىدۇر قېرىن،
ئۇنىڭكىم ھەركىتى شۇ بىر گال ئۇچۇن.

4328 تالاي خەلق ئولۇپ شۇ بىر گال ئۇچۇن،
قارا يەر قېتىدا ئالار ئوت ئوچۇن.

4329 ئاۋام قارنى تويسا، بىۋاشتۇر تىلى،
ئۇرۇنغاي تۇتمىساڭ چىڭ، ھاكىم بولغىلى.

4330 ئۇلارغا يەنىلا قوشۇل، ئى قاياش،
بېرىپ تۇر ئۇلارغا يىمەك-ئىچمەك، ئاش.

4331 قىلىپ سوزنى يۇمشاق، نىمە سورسا بەر،
بېرۇچى ئالۇر ئوز پايدىسىن كورەر.

4332 تولا سوزلىمە سوز، تىلىڭنى كۇزەت،
تولا سوزدە بولماس قەدىر ۋە قىممەت.

4333 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، ئوزىن تۇتقان ئەر،
تۇتۇپ بەك تىلىنى، ئىلىم بىلگەن ئەر:

4334 پۇتۇن سوزنى سوز دەپ سوزلەۋەمگىن،
كېرەك سوزنى ئويلاپ، ئورۇنلۇق دىگىن.

4335 بىر ئاقىلنى كوردۇم، ئۇ ئاز سوزلىدى،
تولا سوزلىدىم دەپ، كوپ پۇشمان يىدى.

50

ʻƏLƏWILƏR BIRLƏ ҚATÏLMAҚNÏ AYUR

4336 ər atta ənin bəg kixisində tax
qatïloqu kixilər bu ol ay qadax

4337 olarda biri savqï uroqï turur
bularnï aoqïr tutsa qut qïv bulur

4338 bularnï qatïoq səv kənüldə bərü
nənin ədgülük qïl baqa tur kərü

B312 C257

4339 bular əhl-i bəyt ol ḥəbibqa qadax
ḥəbib savqï ḥəqqï üqün səv adax

4340 iqin irtəməgil ya qïlqïn təzin
məgər tildə tənsiz yorïtsa səzin

ئالتىنچى باب

پەيغەمبەر ئەۋلادلىرى بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا

4336 خادىم ۋە بەگ خاسلىرىدىن تاشقىرى،
قوشۇلماققا تېگىش كىشىنىڭ بىرى:

4337 پەيغەمبەر ئەۋلادى — ئۇرۇغى ئېرۇر،
بۇلار قەدىرلەنسە، سائادەت كېلۇر.

4338 قاتتىق سوي ئۇلارنى كوڭۈل تېگمدىن،
بېرىپ مال، ئال ياخشى خەۋەر ھالىدىن.

4339 بۇلاردۇر ئەھلى بەيت، رەسۇلغا قاياش،
ھەبىپ ئەلچى ھەققى ئۈچۈن سوي ئاداش.

4340 سۇرۇشتۇرمە ئىچ ھەم تېشى، ئەسلىنى،
ناچار سوزلىسە گەر، سۇرۇشتۇر ئۇنى.

51

BILGƏ ʻALIMLƏR BIRLƏ QATÏLMAQNÏ AYUR

4341 takï bir qutu bilgə ʻalimlər ol
olar ʻilmi həlqqa yaruttaqï yol

4342 olarnï qatïoɣ səv aoɣïrla səzin
biliklərin əgrən əküx ya azïn

4343 bular ol yarar ya yaramazlarïoɣ
səqip aḍra tutoɣan kəni yol arïoɣ

4344 usa ʻilmi əgrən bilikləri bil
nənin əḍgülük qïl küḍəz bəkrü til

4345 bular ol ḥəqiqət bu din tirgüki
olar bilki ol qïn xəriʻət kəki

4346 yoq ərsə azunda bu ʻalim bəgü
tikip ənməgəy ərdi yạrdə yạgü

4347 olar ʻilmi boldï boḍunqa yula
yarusa yula tünlə azmaz yola

ئەللىك بىرىنچى باب

ئالىملىرىلەرنى مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا

4341 يەنە بىر كۆرۈھ ئۇ ئالىملار ئېرۇر،
ئۇلار ئىلمى خەلقنىڭ يولىن يورىتۇر.

4342 قاتتىق سوي ئۇلارنى، قەدىرلە سوزىن،
تولا ياكى ئازدۇر ئۇگەن بىلگىنىن.

4343 ياراملىق-ياراملىقسىزنى قىلىپ پەرق ئۇلار،
تۇتار پاك-پاكىزە يولىنلا شۇلار.

4344 ئۇلارنىڭ ئىلمىنى ئۇگەن، تىرىش، بىل،
قىلىپ ياخشىلىق كۆت، ئۇزاتمىغىن تىل.

4345 ئېرۇر چىندىن ئۇلار بۇ دىن توۋرۇگى،
ئۇلارنىڭ ئىلمى، چىن شەرىئەت كوكى.

4346 يوق ئەرسە جاھاندا ھېكىم، ئىلىملىك،
تېرىپ، ئۇنمەس ئەردى يەردە يىگۈلۈك.

4347 ئۇلار ئىلمى بولدى جاھاندا چىراق،
يول ئازماس كېچەدە يورىسا چىراق.

4348 nəŋiŋdə ülüg ḳïl süqig səz bilə
ax iqgü yạtürgil tapuoɣ ḳïl külə

4349 tilin sərmə ạrmə bolun əymənük
aoɣu ol olarnïŋ əti birtəm ək

4350 tilin ạrmə sərmə tuz ətmək yạtür
aoɣïr tut olarïoɣ aoɣïrla kətür

4351 əxit ʻilmi ixlət tilin soŋdama
ya ḳïlḳïn ḳïlïnqïn yavuz tạp tạmə

B313
4352 olardïn kərəki saŋa ʻilmi ol
kənilikkə yạtsə ayu bạrsə yol

4353 bular ol sürük ḳoyḳa ərkəq sanï
ḳoyuoɣ baxlasa sürsə yolqa kəni

C258
4354 ḳatïloɣïl bularnïŋ bilə əḍgüləx
ḳutaḍoɣay saŋa iki azun ulax

4348 مىلىڭدىن بىرىپ تۇر چۈچۈك سوز بىلە،
يىگۈز ئاش-نىنىڭنى، خىزمەت قىل كۆلە.

4349 ئىگىز-پەس سوز ئىيتما، تۇرغىن ئەيمىنىپ،
زەھەردۇر ئۇلارنىڭ گوشى قال بىلىپ.[180]

4350 قوپال سوزلىمە، ئاش-تۇزۇڭنى يىمدۇر،
ئۇلارنى قەدىرلەپ، ئەزىزلەپ كوتۇر.

4351 ئىشىت گەپ-سوزىنى، ئىشلەت ئىلمىنى،
يامانلاپ يۇرمە سەن خۇيى-پەيلىنى.

4352 ئۇلاردىن كىرەكى ساڭا ئىلىمدۇر،
يىتەكلەپ، ساڭا ھەق يولىن كورسىتۇر.

4353 ئۇلار قوي پادىسى ئىچرە سەركەدۇر،
ئۇ باشلاپ ماڭسا قوي تۇز يولغا يۇرۇر.

4354 قوشۇل ھەم ئۇلار بىرلە سەن ياخشىلاش،
قۇتاتقاي ساڭا ئىككى دۇنيا تۇتاش.

52

OTAQÏLAR BIRLƏ ҚATÏLMAҚNÏ AYUR

A125

4355 bularda basa ҡaq ҡutu bar aḍïn
baҡa kərsə bilki bilikdə əṇin

4356 olarda birisi otaqï turur
ҡamuoɣ ig toоɣaҡa bu əmqi ərür

4357 yạmə ək kərəklig saṇa bu kixi
anïṇsïz oṇulmaz tiriglik ixi

4358 tirig bolsa yalṇuҡ yạmə iglər ək
igin əmqi kərsə otun əmlər ək

4359 ig ol kər kixikə əlüm ҡoldaxï
əlüm ol kixikə tiriglik tuxï

4360 bularnï yạmə əḍgü tutoɣïl yaҡïn
kərəklig kixi bu küḍəzgil ḥəҡïn

ئەللىك ئىگىنچى باب

تىۋىپلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا

4355 بۇلاردىن بولەكمۇ نەچچە گۇرۇھ بار،
كورەرسەن بىلىمدە، پەرقىدە گەپ بار.

4356 ئۇلاردىن بىرىسى تىۋىپلار ئىبرۇر،
پۇتۇن دەرت ــ كېسەلگە داۋالار قىلۇر.

4357 يەنە بەك كېرەكلىك ساڭا بۇ كىشى،
ئوڭشالماس ئۇنىڭسىز تىرىكلىك ئىشى.

4358 تىرىك بولسا ئادەم ئۇ كېسەل بولۇر،
تىۋىپلار كېسەلگە داۋالار قىلۇر.

4359 كېسەللىك ــ كىشىچۇن ئولۇم قولدىشى،
كىشىگە ئولۇم بار، ھايات ئوخشىشى.

4360 ئۇلارنى سەن ياخشى كورۇپ، تۇت يېقىن،
ئۇلاردۇر كېرەكلىك، كۇزەت سەن ھەقىن.

53

MU'ƏZZIMLƏR BIRLƏ QATÏLMAQNÏ AYUR

4361 bularda basa kəldi əfsunqïlar
bu yəl yəklig igkə bu ol əmqilər

4362 bularqa yəmə ək qatïloqu kərək
bu yəl yəklig igkə okïoqu kərək

B314
4363 qalï asoqï təgsün təsə sən sana
yəmə əqgü tutoqïl ay ərsig tona

4364 otaqï unamaz mu'əzzim səzin
mu'əzzim otaqïqa əvrər yüzin

4365 ol aymïx otuoq yəsə igkə yarar
bu aymïx bitik tutsa yəklər yïrar

ئەللىك ئوچىنچاپ

ئەپسۇنچىلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايلىقى

4361 بۇلاردىن قالسا، باردۇر ئەپسۇنچىلار،
پەرى-جىنلىق كېسەل داۋالاۋچىلار.

4362 ئاشۇلار بىلەن ھەم قوشۇلماق كېرەك،
پەرى-جىنلىق كېسەلنى ئوقۇتماق كېرەك.

4363 دىسەڭ پايدىسى گەر يېتىشسۇن ماڭا،
ياخشى بول ئۇلارغا، ئايا مەرت توڭا.

4364 تىۋىپلار تەن ئالماس ئۇلار سوزىنى،
ئۇلارمۇ، تىۋىپقا ئورەر يۇزىنى.

4365 بىرى دەر: دورا يەپ كېسەل ساقىيار،
بىرى دەر: قاچار جىن، ئېسىلسا تۇمار.

54

TÜX YOROIUQÏLAR BIRLƏ QATÏLMAQNÏ AYUR

C259

4366 taqï bir bilik kər bu tüx 'ilmi ol
tüxəsə yoruoqlï aqar əḍgü yol

4367 uḍïsa bu yalnuq tüxər ək bu tüx
yora bilsə tərkin kəlir aoqzï tux

4368 tüxüg əḍgü yorsa bu tüx yoroquqï
ol əḍgü kəlir kər bu səvnür tuqï

4369 qalï tənsiz ərsə tüxi kəḍ yavuz
qïoqayqa bạrip nən küḍəzgü ət əz

4370 bu tüx 'ilmi kərgil baoqïrsaq bayat
qulï əḍgüsin qoldï bạrdi ayat

4371 tüxi əḍgü bolsa səvinsə kərüp
ạsiz kərsə rəbqa sïoqïnsa turup

4372 qïoqayqa üləsə kümüx nən tavar
bayat qolsa andïn bəlanï yïoqar

نەللىك توققىز باپ

چۈش ئورگۈچىلەرنىڭ مۇناسىۋەتتە بولۇش بايلىقى

4366 يەنە بىر ئىلىمدۇر بۇ چۈش ئىلمى ئول،
چۈشۈسەڭ، ئورۇچى ئاچار ياخشى يول.

4367 كىشى ئۇخلىغاندا مەگەر چۈش كۆرەر،
ئورۇشنى بىلسە، تېز دىگەنى كېلەر.

4368 بۇ چۈش ئورگۈچىلەر ئۈنى ئورسە خوپ،
يۈرەر ياخشىغا، ئەر قالۇر خوش بولۇپ.

4369 بىمەنە بولسا چۈش ۋە يا بەك يامان،
بېرىپ سەدقە ئوزىن كۈزەتسۈن شۇئان.

4370 قارا، چۈش ئىلمىنى رەھىملىك خۇدا—
قۇلىغا ياخشىلىق دەپ قىلدى ئاتا.

4371 چۈشۈڭ ياخشى كورسەڭ، سويۈنگىن هامان،
يامان بولسا هەققە سىغىنغىن شۇئان.

4372 پېقىرلەرگە بەرسەڭ كۈمۈش، مال تاۋار،
خۇدا خالسا گەر بالانى توسار.

4373 yərügkə barïr tüx tüxüg yaḳxï yər
aya tüx yərügli tüxüg yinqkə kər

4374 bu yaŋlïoɣ tüxüg uz yərügli bular
biliklig baoɣïrsaḳ bolup əḍgülər

4375 bularïoɣ yạmə əḍgü tutoɣïl ḳadax
tiləsə ḳadax tuṭ tiləsə adax

4373 نىمەگە جورىسا، چۈش ماڭار شۈڭا،
ئايا چۈش ئورگۈچى، كوڭۈل بول بۈڭا.

4374 كىشكىم، بۇ چۈشنى ياخشىغا جورار،
ئىلىم ۋە مېھرىلە ياخشىلىق قىلار.

4375 بۇلارنى ھەم ياخشى كورۈپ، تۈت قاياش،
تىلەسەڭ قاياش تۈت، تىلەسەڭ ئاداش.

55

YULDUZQÏLAR BIRLƏ ḲATÏL-MAḲNÏ AYUR

B315

4376 munïṇda basa əmdi yulduzqï ol
baḳa kərsə yətrü ạḍi yinqkə yol

4377 yïl ay kün saḳïxï bularda bolur
kərəklig turur bu saḳïx ay unur

4378 biləyin tạsə sən oḳï ḥəndəsə
aqïloḳay saḳïx ḳapoḳï munda basa

4379 oḳï ẓərb-u ḳismət tükəl bil küsür
tükəlkə tükəl imtiḥan ol yətür

4380 ya təẓ'if ya tənşif əzüṇ yətrü bil
ḳalï bildiṇ ərsə 'ədət jəżri ḳ.

C260

4381 yana jəm'-u təfriḳ misaḥətḳa ət
yạti ḳat fələkni yatur yamqa tut

4382 taḳï ḳolsa jəbr-u muḳabəl oḳï
yạmə oḳlidis ḳapoḳï yətrü toḳï

ئەللىك بەشىنچى باپ

مۇنەججىملارىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا

4376 بۇلاردىن سوڭ ئەمدى بۇ يۇلتۇزچىدۇر،
كورەرسەن، بۇ يول بەك ئىنچىكە ئېرۇر.

4377 يىل، ئاي، كۈن ھىساۋى بۇلاردىن بولۇر،
كېرەكلىك ئېرۇر بۇ ھىساپ، ئەي جەسۇر.

4378 ئوقى ھەندىسەنى دىسەڭ بىلەيىن،
ئېچىلغاي ھىساپ ئىشگى شۇندىن كېيىن.

4379 تولۇق بىل كوپەيتىش، بولۇش ۋە كەسر،
كامالغا يېتىشتە ئىمتىھاندۇر بىر.

4380 بۇ تەزئىق[181] يا تەنسىفنى[182] سەن ياخشى بىل،
ئەگەر بىلسەڭ ئاندىن ساناق جەزىر[183] قىل.

4381 يەنە جەمئى تەفرىق[184]، مىساھەتكە[185] ئوت،
يەتتە قات پەلەكنى بىر تال چوپچە تۇت.

4382 تىلەسەڭ يەنە سەن ئالگىبرانى ئۇق،
يەنە ئوقلىدىسىنىڭ[186] ئىشگىنى سوق.

4383 kərək dunya ixi kərək ʻuḳbi tut
saḳïx birlə aḍra tutar bilgə püt

4384 saḳïx artasa dunya ʻuḳbi ixi
nəqə birlə artar ay əḍgü kixi

4385 ḳïlayïn təsə sən ezüṇ ix küḍük
ayïtoḳu kərək əḍgü əsiz eḍüg

4386 kün ay ḳutluoḳï bar yəmə ḳutsuzï
ayït ḳutʼuoḳïn tut ay yalṇuḳ tüzi

4387 əḍi yaḳxï aymïx biliklig ḳarï
bilikligkə aytïp ixiṇ ḳïl yorï

4388 bilik birlə yalṇuḳ ixin baxlasa
tilək boldï saḳïn nəgü ixləsə

B316
4389 tükəl ixtə axnu tusulur bilik
kinilsə bilik ixkə yətməz əlig

4390 ayït səz olarḳa yəmə pütmə tərk
biligli bayat ol munï tutoḳu bərk

4391 bularïoḳ yəmə əḍgü tutoḳïl yarax
tilin sərmə ərmə keṇül ḳïlma bax

4383 بۇ دۇنيا، ئاخىرەت ئىشىنى، ئىشەن،
قىلۇر بۇنى ئالىم ھىساپلاش بىلەن.

4384 بۇزۇلسا ھىساپ گەر، ئەي ياخشى كىشى،
بۇزۇلغاي ھەر ئىككى دۇنيانىڭ ئىشى.

4385 بولۇرسەن ئوزۇڭ گەر بىر ئىش ئىشلىمەك،
يامان-ياخشى ۋاقتى ھىساپلاش كېرەك.

4386 كۇن، ئاينىڭ قۇتلۇغى ھەم نەسلىرى بار،
مۇبارەك چاغنى تاپ، ئەي قەلبى پاك ئەر.

4387 تولا ياخشى دەپتۇ بىلىملىك قېرى:
ئىشكنى بىلىملىككە دەپ قىل، يۇرى.

4388 بىلىم بىرلە ئىنسان ئىشىن باشلىسا،
تاپار مەقسىدىنى نىچۇك ئىشلىسە.

4389 ھەر ئىشتا پايدىلىق ئاۋال ئىلىم ئول،
كېيىن قالسا ئىلىم، يەتمەس ئىشقا قول.

4390 ئۇلاردىن سورا، تېز پۇتۇپ كەتمە چىن،
بىلۇچى خۇدادۇر، سەن تۇت ئۇنى چىڭ.

4391 بۇلارغا ھەم ياخشى قارا، سەن ياراش،
تىلىكنى تېيىپ تۇت، دىلىن قىلما غەش.

56

XA'IRLƏR BIRLƏ ҚATÏLMAҚNÏ AYUR

4392 basa kəlḍi xa'ir bu səz tạrgüqi
kixig əggüqilər yạmə yạrgüqi

4393 ḳïlïqta yitigrək bularnïṇ tili
yana ḳïlda yinqkə bu haṭir yolï

A126
4394 patïoq yinqkə səzlər uḳayïn tạsə
bulardïn əxit səz uḳuloqay basa

4395 təṇizkə kirür kərsə kəṇlün tükəl
güḥər yinqü yaḳut qïḳarur məŝəl

C261
4396 olar əgsələr əgdi ạlkə barïr
ḳalï səksələr atï artap ḳalïr

4397 usa əḍgü tutoqïl bularnï ḳadax
bularnïṇ tiliṇə ilinmə adax

4398 ḳalï əḍgü əgdi tiləsə əzüṇ
bularnï səvindür kəsildi səzüṇ

4399 nəgü ḳolsa bạrgil bularḳa tükəl
bularnïṇ tilindin əzüṇ satoqïn al

ئەللىك ئالتىنچى باب

شائىرلارىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايلىقىدا

4392 كېلۇر ئەمدى شائىر، بۇ سوز تەرگۈچى،
كىشىلەرنى ماختاپ ۋە ھەم سوككۈچى.

4393 قىلىچتىن ئىتتىگرەك بۇلارنىڭ تىلى،
قىلدىنمۇ نازۇكراق تەپەككۇر يولى.

4394 نەپىس ھەم تىرەن سوز دىسەڭ ئۇقايىن،
بۇلاردىن ئىشتىكىن، ئۇقۇلۇر كېيىن.

4395 كورەرسەن، دېگىزگە كىرۇر كىشىدەك،
گوھەر، ئىنجۇ، ياقۇت چىقارۇر، دىمەك.

4396 ئۇلار ماختىسا، ئەلگە تارار شۇ پېتى،
ئەگەر سوكسە كىمنى، سېسىدۇ ئېتى.

4397 تولا ياخشى تۇتقىن بۇلارنى قاياش،
بۇلارنىڭ تىلىغا ئىلىنما، ئاداش.

4398 ئەگەر ماختىلىشنى تىلەسەڭ ئوزۇڭ،
بۇلارنى سويۇندۇر، بەس ئەمدى سوزۇڭ.

4399 نىمەنى تىلەسە، بەرگىن سەن تۇگەل،
ئۇلارنىڭ تىلىدىن ئوزىن سېتىۋال.

57

TARÏOIQÏLAR BIRLƏ ҚATÏLMAҚNÏ AYUR

B317

4400 tarïoqqï turur kər taқï bir қutu
kərəklig kixilər turur bu botu

4401 bularnïŋ bilə sən қatïl həm қarïl
booquzdïn sïŋar sən saқïnqsïz tiril

4402 қamuoq təprənürkə bulardïn asïoq
təzükə təgir yəm iqimdin tatïoq

4403 təzü tïn toқïoqlï aqïp toдoquqï
muŋar boldï muŋluoq tirig boloquqï

4404 saŋa ma səziksiz kərək bu kixi
ətilsə anïn ətrü booqzuŋ ixi

4405 bularnïŋ bilə mə қatïl ay қadax
arïoq boloqa booqzuŋ ḫəlal boloqa ax

4406 nəgü tər əxitgil saқïnuқ baxï
қamuoq türlüg ixtin saқïnmïx kixi

ئەللىك يەتتىنچى باب

دىخانلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا

4400 يەنە بىر گۈرۈھ ئۇ دىخانلار ئىبرۇر،
بۇلار بەك كېرەكلىك كىشىلەر تۇرۇر.

4401 بۇلار بىرلە ھەم سەن قوشۇل ۋە قېتىل،
گېلىك توغرىسىدا سىقىلماي تىرىل.

4402 پۇتۇن جانى بارغا بېرۇر پايدىنى،
تاپار ھەممە ئاندىن يىمەك تەمىنى.

4403 پۇتۇن جانى بار ئاچ بولۇر ھەم تويۇر،
تىرىك بولسىلا ئۇنا مۇھتاج ئىبرۇر.

4404 ساڭا ھەم، شۇبھە يوق، كېرەك بۇ كىشى،
پۇتەركىم، ئۇنىڭلە گېلىڭنىڭ ئىشى.

4405 ئاشۇلار بىلەن ھەم قوشۇل ئى قاياش،
گېلىك پاك بولۇپ ھەم ھالال بولغاي ئاش.

4406 نىمە دەر ئىشتىكىن تەقۋالار بېشى،
پۇتۇن ئىشنى تەدبىرلە قىلغان كىشى:.

4407 kəni yol tutayïn tąsə yinqkəlig
booquzuoq arïtoqu ay ḳïlḳï silig

4408 saḳïnuḳ bolayïn tąsə bəlgülüg
booquzḳa əginkə ḥəlal bąr ülüg

4409 qïoqay bolmayïn bay bolayïn tąsə
zina ḳïlma ḥərgiz ḳatïoqlan usa

4410 aoqïrlïoq bulayïn tąsə sən əzün
fəsadḳa ḳatïlma ay ḳïlḳï tüzün

C262
4411 fəsad ol buzuoqlï tüpüg yïldïzïoq
fəsad ol buzuoqlï bu əḍgü ïzïoq

4412 fəsaddïn kürər ol bulunmïx ḳutuoq
fəsad tamdurur ol uḍunmïx otuoq

4413 əḍi yaḳxï aymïx ḳïlïnqï silig
bilik birlə ixkə yətürmïx əlig

B318
4414 fəsad təgrə turma yorïma yaoquḳ
fəsad ḳayda bolsa uquzluḳ anuḳ

4415 fəsad birlə dəwlət turumaz ḳaqar
ḳalï tursa tan yoḳ tünərqə ḳonuḳ

4416 tarïoqqï kixilər bolur əlgi kąn
bayat bąrmixindin tutar kənli kąn

4417 ḳamuoq təprənigli təzü yąr əni
yorïoqlï axï ol uquoqlï məni

4418 bularḳa ḳatïloqïl ḳarïloqïl əzün
tilin yaḳxï səzlə aquḳ tut yüzün

4407 ئىنچىكە ۋە تۈز يول تۇتاي مەن دىسەڭ،
ئى پاك دىل، بولۇر گالغا ھالال يىسەڭ.

4408 بولاي تەقۋادار مەن دىسەڭ بەلگۈلۈك،
گېلىڭنى، ئىگىننى ھالال ئەتكۈلۈك.

4409 دىسەڭ باي بولايىن، پېقىر بولمايىن،
تىرىشقىن، سەن ھەرگىز زىنا قىلمىغىن.

4410 بولۇشنى تىلەسەڭ ئوزۇڭ قەدىرلىك،
پاساتتىن يىراق قاچ، ئى خۇلقى سىلىق.

4411 تۇپىڭ-يىلتىزىڭنى پاساتلىق قىرار،
بۇ ياخشى ئىزىڭنى پاساتلىق بۇزار.

4412 سائادەتنى تاپقان پاساتتىن قاچار،
ھەر ئوچكەن ئوتنى بۇ پاسات ياندۇرار.

4413 ئەجەپ ياخشى دەپتۇ سىلىق خۇيلۇق ئەر،
بىلىم بىرلە ئىشقا قولى يەتكەن ئەر:

4414 پاساتنىڭ يېنىغا يېقىن بارمىغىل،
پاسات نەدە بولسا خارلىق شۇندا، بىل.

4415 پاسات بىرلە دەۋلەت تۇرالماس، قاچار،
تۇنەپ ئوتسە مېھمان، سەن تاڭ قالمىغىل.

4416 بۇ دىخان كىشىلەر بولۇر قولى كەڭ،
خۇدا بەرگىنىدىن تۇتار دىلنى كەڭ.

4417 نەسىبە ئالۇرلەر تۇمەن مىڭلىغان—
يۇرۇچى يەر ئاشنى، ئۇچقانلىرى دان.

4418 بۇلارغا قوشۇلغىن، قېتىلغىن ئوزۇڭ،
قىلىپ ياخشى سوزنى، ئوچۇق تۇت يۇزۇڭ.

58

SATÏOIQÏLAR BIRLƏ ḲATÏL-MAḲNÏ AYUR

4419 munïnḍa basasï satïoɣqï turur
satïoɣ birlə tïnmaz asïoɣqï turur

4420 azun təzginürlər tirilgü tiləp
əgi kənli pütrü bayatḳa ulap

4421 olarḳa ḳatïloɣïl kəlix ḥəm barïx
nəgü ḳolsa bərgil alïx ḥəm bərix

4422 olarda bolur bu azun arzusï
boḍun kərki əḍrüm talu əḍgüsi

4423 tooɣardïn patarḳa yorïp təzginür
tiləmix tiləkiṇ saṇa kəldürür

4424 tümən tü aoɣïlar azun taṇsuḳï
olarda bolur ay biliklig aḳï

C263
4425 satïoɣqï yoḳ ərsə azun kəzgüqi
ḳaqan kəḍgəy ərdiṇ ḳara kix iqi

4426 hïtay arḳïxï kəssə arḳïx tooɣï
ḳayun kəlgəy ərdi tümən tü aoɣï

ئەللىك سەگزىنچى باب

سودىگەرلەرنىڭ مۇناسىۋەتتە بولۇش بايلىقىدا

4419 بۇنىڭدىن كېيىنكى تىجارەتچىدۇر،
قىلىپ ئال-سات ئۇ تىنماي پايدا تاپۇر.

4420 جاھاننى كېزەرلەر تىرىكلىك تىلەپ،
ئەقىل، كۆڭلىنى بىر خۇداغا ئۇلاپ.

4421 ئۇلارغا قوشۇل، قىل كېلىش ھەم بېرىش،
نىمە ئىستىسە بەر، ئېلىش ھەم بېرىش.

4422 ئۇلاردا بولۇر بۇ جاھان ئارزۇسى،
خەلق كورىكى، سەرخىل جىمى ياخشىسى.

4423 شەرقتىن-غەرپكە يۈرۈپ ئايلىنۇر،
تىلەكىڭ نە ئەرسە ساڭا كەلتۈرۈر.

4424 تۈمەن خىل غەزىنە، جاھان تاڭسۇقى،
ئۇلاردا بولۇر، ئى بىلىملىك سېخى.

4425 ئەگەر كەزمىسە سودىگەرلەر جاھان،
قارا قاما جۇۋا كىيەتتىڭ قاچان؟

4426 توزۇتماس بولسا چاڭ قىتان كارۋىنى،
قەيەردىن كېلەتتى تۈمەن خىل ئاغى؟

4427 satïoqqï yorïmadï ərsə kəzip
kəzün kim kərür ərdi yinqü tizip

4428 saqa barsa mundaoq bu yanlïoq təlim
uzun boloqa səz təp tirəldi tilim

4429 bu yanlïoq bolur bu satïoqqï qamuoq
qatïloqïl olarqa aquq tut qapuoq

4430 qatïoqlan olarïoq əḍi əḍgü tut
sənin atïn əḍgün yïraq baroqa püt

4431 bular ol azunda kər at əltgüqi
əsiz əḍgü ərsə anï yaḍoquqï

4432 sana az əküx nən tərü qïlsalar
yanut qïloqu ətrü səvinq bulsalar

4433 asïoq yasta yinqkə bolur qïlqlarï
atïlsa munï kəḍ küḍəzip yorï

4434 nəgü tər əxitgil azun kəzmix ər
baxïnda kəqürmix təlim kərmix ər

4435 azunda atïnnï yaḍayïn təsə
üməg əḍgü tutoqïl qatïoqlan usa

4436 qavïqmaq tiləsə əzün bəlgülüg
satïoqqïqa əḍgü yanut qïl ülüg

A127
4437 at əḍgü tiləsə əzün ay urï
üməg arqïxïoq əḍgü tutoqïl yorï

4438 bu yanlïoq qatïloqïl satïoqqï bilə
tiril əḍgü atïn səvinqin külə

4427 كېزىپ گەر سودىگەرلەر يۈرمىسىدى،
بۇ ئۇنچە تىزىقنى كىم كورەر ئىدى؟

4428 ساناۋەرسەم ئەمدى مىسال تۈگىمەس،
ئۈزاتماي سوزۈمنى، قىلاي ئەندى بەس.

4429 تىجارەتچى ھەممە مۇشۇنداق تۇرۇر،
ئېچىپ سەن ئىشكنى، قوشۇلساڭ بولۇر.

4430 تىرىش سەن، ئۇلارنى تولا ياخشى تۇت،
كېتەر ياخشى نامىڭ يىراقلارغا، پۇت.

4431 شۇلاردۇر جاھانغا ئېتىك يايغۇچى،
يامانۇ-ياخشىنى ھەم تارقاتقۇچى.

4432 ساڭا ئاز-تولا گەر ئۇ قىلسا سوغات،
جاۋابەن سويۇنچلۇك قىلىپ سەن ئۈزات.

4433 زىنىرلاپ ھىساپلار زەرەر-پايدىنى،
قوشۇلساڭ، نەزەردە تۇتقىن سەن بۇنى.

4434 نىمە دەر، ئىشتىكىن، جاھان كەزگەن ئەر،
بېشىدىن كوپ ئىشلار كېچىپ ئوتكەن ئەر:

4435 تىلەسەڭ ئېتىگنى جاھانغا يېيىش،
مۇساپىرنى ياخشى كۈتۈشكە تىرىش.

4436 ئاتانماق تىلەسەڭ ئوزۇڭ بەلگۈلۈك،
سودىگەرگە ياخشى نەسىپ بەرگۈلۈك.

4437 تىلەسەڭ ئوزۇڭگە ياخشى ئات، ئوغۇل،
مۇساپىر ۋە كارۋان ئۈچۈن ياخشى بول.

4438 بۇ ياڭلىغ قېتىلغىن سودىگەر بىلە،
ياشا، ياخشى ئاتلىق بولۇپ سەن كۈلە.

59

IGDIXQILƏR BIRLƏ QATÏLMAQNÏ AYUR

4439 munïŋda basa ol bu igdixqilər
qamuoɣ yïlqïlarqa bular baxqïlar

B320 C264

4440 pütün qïn bolurlar qatï yoq büki
kixilərkə təgməz bularnïŋ yüki

4441 yəgü qəḍgü mingü at aḍoɣïr sülük
bulardïn qïqar həm yüdürgü kəlük

4442 qïmïz süt ya yuŋ yaoɣ ya yooɣrut qurut
yaḍïm ya kiḍiz həm ərəz əvkə tut

4443 asïoɣlïoɣ kixilər bolur bu qutu
bularïoɣ yəmə əḍgü tut ay botu

4444 qatïloɣïl qarïloɣïl yətür həm iqür
kənilik əzələ tiriglik kəqür

4445 nəgü qolsa bərgil kərək bolsa al
kəni kərdüm ux bu qutu bilməz al

ئەللىك توققۇزىنچى باب

چارۋىچىلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا

4439 بۇلاردىن كېلەر سوۋۇق بۇ چارۋىچىلار،
پۇتۇن يىلقىلارغا بولۇر باشچىلار.

4440 بۇلار بەك ئاقكۆڭۈل، چىن راستچىل ئېرۇر،
كىشىگە يۈكىنى يۈكلىمەس بولۇر.

4441 يىمەك-كىيمەك، ئۇلاغ-ئات، ئايغىر ۋە يۈك—
توشۇچى بۇلاردىن چىقار بەلگۈلۈك.

4442 قىمىز، سۈت، يا يۈك، ياغ، قېتىق يا قۇرۇت،
بىسات يا كىگىز ھەم ھوزۇر ئۈيگە تۈت.

4443 بۇلاردۇر پايدىلىق كىشىلەر تامام،
تولا ياخشى كۆرگىن ئۇلارنى بوتام.

4444 قېتىلغىن، قوشۇلغىن، يىدۇر ھەم ئىچۇر،
دۇرۇسلۇق ئىچىنده تىرىكلىك كوچۇر.

4445 نىمە سورىسا بەرگىن، كېرەك بولسا ئال،
ئۇلار ھىلە بىلمەس، كوردۇم ئۇشبۇ ھال.

4446 bularda tiləmə tərü ya bilik
yorïqlarï qəŋrü bolur ay silig

4447 bularqa qatïlsa əzüŋni tutun
tərüsüz toqusuz bolurlar otun

4448 tilin əḍgü səzlə əximsinməgil
basïnoqan bolurlar biliksiz qigil

4449 əḍi yaqxï aymïx tərü bərgüqi
boḍun birlə qatlïp sïnap bilgüqi

4450 biliksizni artuq yaqïn tutmaoqu
yaqïn tutsa xəksiz qïlur qïlmaoqu

4451 taqï munda yaqxï ayur kər bilik
bilik birlə ixkə təgürgü əlig

4452 biliksizkə yaqma əzüŋni tutun
əzin tutoquqï ər tirildi qutun

4453 biliksiz kixidin yïraq tur təzə
biliksiz səzi qïlqï barqa otun

4454 bu yaŋlïoq bolur əmdi igdixqilər
qatïlmaq tiləsə səzüm yolqïlar

B321
4455 ayu bərdim əmdi saŋa bəlgülüg
nəgü təg tirilgü alïnoqu ülüg

4446 بۇلاردىن تىلەمە بىلىم يا يوسۇن،
مىجەزى ئېرۇر تۇز، ئەي خۇلقى پۇزۇن.

4447 ئۇلارغا قوشۇلساڭ، ئوزنى تۇتۇپ ئال،
بۇلاردۇر يوسۇنسز، ئۇسۇلسز، قوپال.

4448 سوزۇڭنى ياخشى قىل، ئاداش بولماغىل،
بۇ ئاددى كىشىلەر، بىلىمسز، جاھىل.

4449 تولا ياخشى دەپتۇ قانۇن تۇزگۇچى،
خەلققە قوشۇلۇپ سىناپ بىلگۇچى:

4450 بىلىمسزنى ئارتۇق يېقىن تۇتماغىل،
قىلۇر قىلماس ئىشنى، يېقىن تۇتسا، بىل.

4451 مۇنىڭدىنمۇ ياخشى ئېيتمىشتۇر بىلىك،
بىلىم بىرلە ئىشقا تەككۇزگىن ئىلىگ:

4452 تۇت ئوزنى، بىلىمسزگە بولما يېقىن،
ياشار بەخت ئىچىدە تۇتسا ئەر ئوزىن.

4453 قوپالدۇر بىلىمسز سوزى، خۇلقى ھەم،
يىراق تۇر، تېزىپ يۇر بىلىمسزلىدىن.

4454 شۇ ياڭلىغ بولۇرلەر بۇ چارۋىچىلار،
قوشۇلساڭ، سوزۇم ساڭا يولچى بولار.

4455 ياشاپ قانداق، ھەسسە ئېلىشنى ئىچۇك—
بايان قىلدىم، ساڭا بۇنى بەلگۇلۇك.

60

UZLAR BIRLƏ ḲATÏLMAḲNÏ AYUR

C265

4456 taḳï bir ḳutusï bu uzlar turur
tirilgü tiləp əzkə uzluḳ ḳïlur

4457 kərəklig kixilər yạmə bu saṇa
yaḳïn tut bularïoḳ tusuloḳay toṇa

4458 təmürqi ətükqi yana ḳïrmaqï
ya sïrqï bəḍizqi ya okqï yaqï

4459 bu ḍunya ạtiki bulardïn turur
azunda taṇ ixlər bulardïn tərür

4460 təlim bar bu yaṇlïoḳ sasa səz uzar
əzüṇ sən uḳa bar əzüm səz üzər

4461 bularnï bilə mə ḳatïl ḥəm ḳarïl
ṣəvindür olarïoḳ səvinqin tiril

4462 ixiṇ ḳïlsalar tərk tərin təgrü bạr
yạtürgil iqürgil axïn kạṇrü bạr

ئاتمىشىنچى باب

قول ھۇنەرۋەنلەرنىڭ مۇناسىۋەتتە بولۇش يايلىدا

4456 يەنە بىر گۈرۈھ ئۇ ھۇنەرۋەن ئېرۇر،
تىرىكلىك يولىدا ھۇنەرلەر قىلۇر.

4457 كېرەكلىك كىشىلەر يەنە بۇ ساڭا،
بېرۇر پايدا يىگىت، يېقىن بول ئۇڭا.

4458 تومۇرچى، ئوتۇكچى، يەنە تېرىچى،
يا سىرچى، بويياقچى، يا ئوقچى، ياچى،

4459 بۇ دۇنيا زىننىتى بۇلاردىن بولۇر،
جاھاندا تاڭ ئىشلار بۇلاردىن كېلۇر.

4460 ساناۋەسە كوپتۇر، سوزۇم ئۇزىرار،
ئۇزەيمەن سوزۇمنى، ئوزۇڭ سەن ئاڭقار.

4461 ئاشۇلار بىلەن ھەم قوشۇل ۋە قېتىل،
ئۇلارنى سويۇندۇر، سويۇنچتە تىرىل.

4462 ئىشىڭنى قىلسا، ئىش ھەققىنى تېز بەر،
يىدۇرگىن، ئىچۈرگىن، ئاشنى كەڭرۇ بەر.

4463 ayïŋlamasunlar sạni həlḳ ara
atïŋ artamasun munï kəḍ kərə

4464 yạmə yaḳxï aymïx biliklig süzüg
boḍunḳa baoḡïrsaḳ nə kəŋli tüzük

4465 tiriglik tiləmə at əḍgü tilə
at əḍgü kərək bu tiriglik bilə

4466 əzüŋ əlgü ahir bu atïŋ ḳalïr
atïŋ əḍgü bolsa tiriglik tatïr

4467 kimiŋ atï ạsiz bolup artasa
aŋar yạgrəki ol tirig turmasa

B322
4468 mün ol bu tiriglik tilə əḍgü at
ạsiz ḳïlma əḍgün ḳïlïn məŋü at

4463 ئەيىپ قىلمىسۇنلەر سېنى خەلق ئارا،
ئېتىك بۇزۇلمىسۇن، بۇڭا خوپ قارا.

4464 يەنە ياخشى دەپتۇ بىلىملىك، سۆزۈك،
خەلققە كويۇمچان ۋە كوڭلى تۈزۈك:

4465 تىرىكلىك تىلەمد، ياخشى نام تىلە،
كېرەك ياخشى نام بۇ تىرىكلىك بىلە.

4466 ئۈزۈك ئولسەڭ ئاخىر بۇ نامىڭ قالۇر،
ئېتىك ياخشى بولسا ھايات تەم بېرۇر.

4467 يامانلىق بىلە كىم ئېتىن داغلىسا،
ئۇڭا ياخشىراقتۇر تىرىك تۇرمىسا.

4468 ھايات دەسمايىدۇر، تىلە ياخشى ئات،
يامانلىق قىلما، ياخشى بول ئومۇربات.

61

QĪƣAYLAR BIRLƏ ḲATĪLMAḲNĪ AYUR

4469 bularda basasī qīƣaylar turur
nəṇin əḍgülük ḳīl iqür ḥəm yạtür

4470 du'aqī tururlar saṇa ay ḳadax
əḍi əḍgü nəṇ bu du'a ay adax

C266
4471 olardīn tiləmə tavarīn yanut
yanutī bayat bạrgə əḍgü ḳonut

* * *

4472 bu ol əldə türlüg ḳatīlƣu kixi
saṇa tüxsə ix ya ularḳa ixi

4473 tərü bạr ixidə baƣīrsaḳlīḳīn
saṇa bolƣa barqa kixilər yaḳīn

4474 əzüṇ bulƣa iki azun əḍgüsi
atīṇ əḍgü bolƣay yaḍīlƣay küsi

ئاتمش بىرىنچى باپ

پىقىرلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا

4469 بۇلاردىن كېيىنكى پىقىرلار ئېرۇر،
قىلىپ ياخشىلىقلار، يىدۇر ھەم ئىچۇر.

4470 ئۇلاردۇر دۇئاچى ساڭا، ئى قاياش،
تولا ياخشى نەرسە دۇئا، ئى ئاداش.

4471 تىلەمە ئۇلاردىن جاۋابقا تاۋار،
جاۋابەن بېرۇر جەننەت پەرۋەردىگار.

* * *

4472 شۇدۇر ئەلدە تۇرلۇك قوشۇلغۇ كىشى،
ئىشىك بولسا ياكى ئۇلارنىڭ ئىشى،

4473 كويۇمچان بولۇپ ھەل قىلساڭ ئىشىن گەر،
ساڭا ھەم يېقىنلاپ كېلەر كىشىلەر.

4474 ئىككى ئالەمدە ياخشى بولۇرسەن ئۇزۇك،
ئېتىك ياخشى بولغاي، تارالغاي ئۇنۇك.

62

ƏVLIK NƏGÜ TƏG ALMAQNÏ AYUR

4475 qalï əvlik almaq tiləsə əzün
talusïn tilə kəd yiti qïl kəzün

4476 kəki əḍgü bolsun uruoɣ ḥəm tarïoɣ
uvutluoɣ saqïnuq tiləgil arïoɣ

A128
4477 usa əv qïzï al əlig təgmədük
səninḍə aḍïn ər yüzin kərmədük

4478 səṇi səvgə səṇdin aḍïn bilməgəy
yaraoɣsïz ya təṇsiz qïlïq kəlməgəy

B323
4479 əzüṇdə qoḍï al kisi alsa sən
bəḍük tüpkə yaqma bulun boloɣa sən

4480 nəgü tər əxitgil sïnamïx kixi
sïnamïx kixiniṇ pïxïoɣ ol ixi

4481 kisi alsa əzdə qoḍï al kəni
səvinqin kəqürgəy sən əḍlək küni

تاتمش تۆتىنچى باب

ئويلۇنۇشنىڭ قانداق بولۇشى بايلىنىدا

4475 ئەگەر ئويلىنىشنى خالىساڭ ئوزۇڭ،
تاللىۋال خىلىنى، ئىتتىك قىل كوزۇڭ.

4476 تېگى ياخشى بولسۇن تۇخۇم ھەم ئۇرۇغ،
ئۇياتچان ۋە تەقۋا ئوزى بەك ئېرىغ.

4477 تىرىش، ئوي قىزىنى ئال، قول تەگمىگەن،
سېنىڭدىن بولەك ئەر يۈزىن كورمىگەن.

4478 سېنىلا سۆيۈپ، باشقىنى بىلمىگەي،
يارامسىز، قىلىقسىز ئىشلار قىلمىغاي.

4479 خوتۇن ئالساڭ ئالغىن ئوزەڭدىن توۋەن،
ئېسىلما ئىگىزگە ئەسىر بولۇرسەن.

4480 ئىشتىكىن، نىمەدەر سىناغان كىشى،
سىناغان كىشىنىڭ پىششىقتۇر ئىشى:

4481 خوتۇن ئالساڭ ئالغىن، توۋەن، توغرىنى،
سويۇنچ بىرلە ئوتكەي ھاياتىڭ كونى.

4482 yüzi kərki ḳolma ḳilnq əḍgü ḳol
ḳilïnq əḍgü bolsa yarutoɣay sạni

4483 kisi alma alsa səzüṇkə ḳurï
sən aloɣïl saḳïnuḳ ərənlər əri

4484 yüzi kərki ḳolma ḳilïnq əḍgü ḳol
ḳilïnq əḍgü bolsa tükəl boloɣa ol

C267
4485 ay kərklüg ḳoluoɣlï munï ḳolmaoɣïl
ḳizïl mənziṇi sən sarïoɣ ḳilmaoɣïl

4486 kim əvlik alayïn tạsə tərttə tax
aḍïn almaz əvlik aya ərdə bax

4487 birəgü bay əvlik tilər üstikip
taḳï biri kərklüg tilər kəz tikip

4488 taḳï br uruoɣluoɣ tüp əşlï ḳolur
uluoɣluḳ atïṇa küvənür bolur

4489 taḳï biri yinqkə saḳïnuḳ tilər
anï bulsa tərkin aṇar əz ular

4490 bularda talusïn ayayïn saṇa
kisi aloɣu ərsə ḳulaḳ tut maṇa

4491 aya bay tiləgli sən əvlik talu
bulun bolmaoɣïl sən ay bilki tolu

4492 bəḍütgəy tilin kəṇli nəṇkə bolup
kətürgü kərək nəṇ tiləsə ḳolup

4493 aya kərk tiləgli kixi əḍgüsi
kisi kərki ḳolma boḍun külgüsi

4482 چىرايلىقنى دىمە، خۇلقى ئۈزنى دە،
كى خۇلقى ياخشى بولسا، يورۇتقاي سېنى.

4483 خوتۇن ئالما، ئالساڭ ئوز تېڭىنى ئال،
ئى، ئەرلەر ئەرى سەن تەقۋادارنى ئال.

4484 گۈزەل خۇينى ئىستە، ئاختارما جامال،
خۇيى ياخشى بولسا، تاپار ئۇ كامال.

4485 گۈزەللىك قىدىرغان ئايا سەن ئىنسان،
ئۇنى قوي، يۈزۈڭنى قىلما زەپىران.

4486 دىسە كىم ئويلىنەي، ئەي.ئەرلەر بېشى،
ئالار شۇ توت خىلدىن بىرىن ئۇ كىشى:

4487 بىرى، باي خوتۇننى ئالماقنى ئىستەر،
ئۇ بىرسى، چىرايلىق ئۇچۇن كوز تىكەر.

4488 يەنە بىرسى، ئىسىل نەسەپلىك تىلەر،
ئۇلۇغلۇق ئېتىغا قۇۋانىپ يۈرەر.

4489 بىرى، ئىستەر نەپىس، تەقۋادارىنى،
ئۇنى تاپسا باغلار ئاڭا كارىنى.

4490 بۇلارنىڭ ئوبدىنىنى مەن ئېيتاي ساڭا،
ئالۇر بولساڭ خوتۇن، قۇلاق سال ماڭا:

4491 ئايا باي خوتۇننا ئىنتىلگۈچى جان،
ئەسىر بولما ئاڭا، ئى ئالىم ئىنسان.

4492 ئۇ مالغا سويەنىپ، تىلىن ئۈزاتۇر،
ئۇنىڭ رەيى سېنى ھەر كويغا سالۇر.

4493 گۈزەلنى تىلەگەن، ئى ئەر ياخشىسى،
ئۇنى ئالساڭ ياغار ئەلنىڭ كۈلكىسى.

63

OƢUL ḲÏZ TOƢSA NƏTƏG IGIḌGÜSIN AYUR

4504 oƣul ḳïz tərüsə sənin̡ ay tən̡in
əvin̡də igiḍgil igiḍmə ən̡in

4505 avurtasï əḍgü kïxi tut arïoƣ
oƣul ḳïz arïoƣ ḳopoƣa turoƣay ḳarïoƣ

4506 oƣul ḳïzḳa əgrət bilik h̡əm ədəb
an̡ar iki azun anïn̡ asoƣï tap

B325
4507 oƣulḳa kisi al ḳïzïoƣ ərkə bər
saḳïnqsïz tirilgil aya ḳutluoƣ ər

4508 ḳamuoƣ ərdəm əgrət oƣulḳa tükəl
ol ərdəm bilə bu tərə bərgə mal

4509 sürə ïḍma boxlaoƣ oƣuluoƣ yava
yava boloƣa boxlaoƣ yügürgəy əvə

4510 ḳïzïoƣ tutma əvdə uzun̡ bəgsizin
əkün̡q birlə əlgəy əzün̡ igsizin

ئاتمش توققىنچى باب

پەرزەنتلەرنى قانداق تەربىيلەش بايانىدا

4504 تۇغۇلسا ساڭا ئاي كەبى قىز-ئوغۇل،
ئاڭا تەربىيىچى سەن ئوزۇڭلا بول.

4505 ئىرىغ ياخشىنى ئال ئىنىكە قىلىپ،
ئوغۇل-قىز ئوسەر پاك ۋە ساغلام بولۇپ.

4506 ئوغۇل-قىزغا ئۇگەت بىلىم ھەم ئەدەپ،
بىرۇر بۇ ئاڭا ئىككى دۇنيادا نەپ.

4507 ئوغۇلنى ئويلەندۈز، قىزنى ئەرگە بەر،
ياشا دەرت-ئەلەمسىز، ئايا قۇتلۇق ئەر.

4508 پەزىلەتنى قويماي ئوغۇلغا ئۇگەت،
ئاڭا مال بەرگۈسى يىغىپ پەزىلەت.

4509 ئوغۇلنى بىكار-بوش يۈرمە سەن قويۇپ،
بىكارچى بولۇر ئۇ لاغايلاپ يۈرۈپ.

4510 قىزىڭ ئويدە ئەرسىز ئۇزاق تۇرمىغاي،
ئولەرسەن پۇشايماندا سەن ئاغرىماي.

4511 aya ḳoldax ərdəx səz aydīm kəsə
bu ḳīz toƣmasa yəƣ tirig turmasa

4512 ḳalī toƣsa yəƣrək aṇa yər ḳoyī
əvi bolsa ḳoxnī əlüglər toyī

4513 tixilərni əvdə küḍəzgil tuqī
tixiniṇ taxī təg bolumaz iqi

4514 yatīƣ əvkə īḍma qīḳarma tixig
kərüp yolda aloƣan kəz ol bu kixig

4515 kəzün kərməsə arzu ḳolmaz kəṇül
kəzüṇ kərsə kəṇlüṇ ḳolur ay oƣul

4516 kəzüṇni küḍəzgil kəṇül ḳolmaƣay
kəṇül ḳolmasa əz bulun bolmaƣay

C269
4517 tixig ḳatma ərkə yəgü iqgüdə
ḳalī ḳattīṇ ərsə kəqər kəqgüdə

4518 tixig īḍma əvdə əṇin qīḳƣalī
ḳalī qīḳsa yitrür kənilik yolī

A129
4519 tixi əşlī ət ol küḍəzgü ətig
yīḍīr ət küḍəzməsə bolm

4520 aƣīr tut tixig sən nəgü k a bər
əviṇ ḳapƣī bəklə yīraḳ tutƣīl ər

4521 wəfa yoḳ bularda ozadīn bərü
kəzi ḳanqa baḳsa bu kəṇli naru

B326
4522 jəfa birlə ənmix igiḍmix yīƣaq
yəmixi aƣu ol aṇar bolma aq

4511 ئايا قولداش، ئاداش سوز ئېيتاي كېسىپ،
تۇغۇلماس بولسا قىز، يا ئولسه كېتىپ.

4512 تۇغۇلسا، ئاڭا ياخشى يەرنىڭ تېگى،
ئويى بولسا خوشنا ئولۇك گورلۇگى.

4513 خوتۇنغا بول ئويده دائىم كۇزەتچى،
تېشىدەك بولالماس چىشىنىڭ ئىچى.

4514 ئويگه يات كىرمىسۇن، چىقمىسۇن خوتۇن،
ئاڭا چۇشسه يات كوز، بۇزۇلغاي پۇتۇن.

4515 كوزۇڭ كورمىسه گەر، تەلپۇنمەس كوڭۇل،
كوزۇڭ كورسه، كوڭلۇڭ ئاغار، ئى ئوغۇل.

4516 كوزۇڭنى كۇزەتكىن، كوڭۇل تاتمىغاي،
كوڭۇل تاتمىسا، ئوز ئەسىر بولمىغاي.

4517 ئايال-ئەر بولمىسۇن ھەرگىز ھەمداستان،
ئەگەردە قوشۇلسا بۇزۇلغاي مىزان.

4518 خوتۇننى قويمىغىن سىرتقا چىققىلى،
يوقاتقاي چىقسا گەر دۇرۇسلۇق يولى.

4519 خوتۇننىڭ ئەسلى گوش، كۇزەتمەك زورۇر،
كۇزەتمەي قويارسەن، ئۇ گوش بۇزۇلۇر.

4520 ئەزىز كور خوتۇننى، نىمە دىسه بەر،
ئويۇڭ ئىشىگىن ئەت، يولاتمىغىن ئەر.

4521 ۋاپا يوق بولاردا ئەزەلدىن بېرى،
نه كورسه، دىلىمۇ ئاغار ئۇ سېرى.

4522 ئۇ گويا جاپادا يېتىلگەن ياغاچ،
يىمىشى زەھەرلىك، ئۇڭا بولما ئاچ.

4523 nəqə miŋ azïɣlïɣ ərən ərkəki
tixilərdə ətrü üzüldi kəki

4524 nəqə ḳïzɣu əŋlig yüzi suvluɣ ər
tixilərdə ətrü əzi boldï yạr

4525 tümən miŋ külüg qavlïɣ ərsiglərig
tixilər anï yạrkə kəmdi tirig

4526 nəgü təg küḍəzgü olarïɣ tutup
küḍəzigli təŋri küḍəzsü utup

4523 نىچە مىڭ جەسۇر ئەر يىگىتلەر ئوزى،
خوتۇنلار تۇپەيلى قۇرىدى يىلتىزى.

4524 تالاي ئابرويلۇق قىزىل يۈزلۈك ئەر،
خوتۇنلار تۇپەيلى ئوزى بولدى يەر.

4525 تۇمەن مىڭ ئاتاقلىق باھاتۇرلارنى
خوتۇنلار تىرىك يەرگە كومدى ئۇنى.

4526 كۇزەتكىلى بولسۇن نىچۇكمۇ تۇتۇپ،
كۇزەتسۇن كۇزەتچى خۇدالا ئۇتۇپ.

64

ƏLIG ASRAQÏLARÏOI NƏGÜ TƏG TUTOIUSÏN AYUR

4527 yạmə ədgü tutoıl əlig asraqïoı
yạgü iqgü bạrgil pütür oprakïoı

4528 küqinə tənəxi yüdürgil yükin
ayïtoıay sənindin bayat ərkligin

4529 ayï artük əmgək təgürmə anar
bayat ol sana həşmi andïn sïnar

4530 olar ma bayat kullarï ol kamuoı
anar küq kïlïp əzkə alma tamuoı

4531 uluoı sən olar boldï səndə kiqig
kiqigkə uluoı boldï aqïoı süqig

4532 uluoı boldun ərsə kiqig tut kənül
uluoıka kiqiglik yaraxur ooıul

4533 nəgü tạr əxitgil ukuxluoı sana
bu səz ixkə tutoıl ay bilki kạnə

ناتمش توتىنچى باپ

خىزمەتچىلەر بىلەن قاناداق مۇناسىۋەتلىشىش بايانى

4527 يەنە ياخشى تۇتقىن بۇ خىزمەتچىنى،
يىمەك-ئىچكۈ بەر، قىل پۇتۇن ئەگىنىنى.

4528 كۈچىگە مۇناسىپ يۈكلە سەن يۈكىن،
سېنىڭدىن سورايدۇ خۇدا ھىساۋىن.

4529 تولا ئارتۇق ئەمگەك يۈكلىمە ئاڭا،
غەزەپ قىلغۇسى ھەق بۇنىڭلە ساڭا.

4530 ئۇلارمۇ تامامەن خۇدانىڭ قۇلى،
زۇلۇم ئەيلەپ ئاچما جەھەننەم يولى.

4531 ئۇلۇغسەن، ئۇلار بولدى سەندىن كىچىك،
كىچىككە ئۇلۇغلار رەھىم ئەتكۈلۈك.

4532 ئۇلۇغ بولدۇڭ ئەرسە كىچىك تۇت كوڭۈل،
ئۇلۇغقا كىچىكلىك يارىشۇر، ئوغۇل.

4533 ئەقىللىق نىمە دەر ساڭا، ئاڭلىغىل،
ئى دانا بۇ سوزگە ئەمەل ئەيلىگىل:

B327 C270

4534 qalï bolsa sən bəg boḍunqa uluoɣ
kənül til kiqig tut əzünqə yuluoɣ

4535 əzünni unïtma yanïlma yorïq
kəlir qutqa yapma səlamət yoluoɣ

4536 əvin barqïnï kəḍ arïoɣ tut silig
sana kəlgə dəwlət aqï qən əlig

4537 ax iqgü tuz ətmək yəmə kənrü tut
atïn əḍgü bolqay kəlü bərgə qut

4538 kirixkə yaraxï qïqïx qïl yaqïn
qïqïx bolsa tərkin kirixkə baqïn

4539 alïmqa bərimkə onay əḍgü bol
qayu əḍtə qïlsa aquq boloɣa yol

4540 əlig tarlïqï təgsə əmdi sana
kixikə munaḍma ay ərsig tona

4541 səvərin əxitgəy əlig tutmaoɣay
səni səvməgüqi külə tïnmaoɣay

4542 uquz tutoɣa qoldax adax ya qadax
anïn aoɣrïoɣïnda kənül boloɣa bax

4543 kixi əḍgüsinə qatïloɣïl qarïl
kixi bol kixilər arala tiril

4544 ülüxlərdə turma ya tutma nənin
əkünqün sarïoɣ boloɣa qïzoɣu ənin

4545 uluoɣ yolqa tutma sən əv barq yaqïn
toqïoɣay yoḍuoɣ sən munï kəḍ saqïn

4534 بەگ ئولساڭ ۋە ياكى خەلققە ئۇلۇق،
ئوزۇڭنى مۇلايىم، كىچىك تۇتقۇلۇق.

4535 ئوزۇڭنى ئۇنۇتما، ھەق يولدىن ئازما،
كېلەر بەختىت يولىغا سەن سالما توسۇق.

4536 ئويۇڭ ـ مۇلكۇڭنى پاك ـ ئىرىغ تۇت ھامان،
ئايا مەرت، كېلەر بەخت ساڭا ھەر زامان.

4537 ئىشىك، تۇز ـ نىنىك ۋە چىيىك كەڭرۇ قىل،
ئىتىك ياخشى بولۇپ، بەختىك كېلەر، بىل.

4538 كىرىمگە يارىشا چىقىم ئەيلىگىل،
چىقىم بولسا، دەرھال كىرىم يولىن قىل.

4539 ئىلىمغا ـ بىرىمگە يۇمشاق ياخشى بول،
بولۇر ھەر زامانكىم، ساڭا ئوچۇق يول.

4540 قولۇڭ قىسقا بولۇپ قالسا بىر ۋاقىت،
زارلانما كىشىگە، ئەي باتۇر يىگىت.

4541 ئۇنى دوست ئاڭلىسا، قولۇڭ تۇتمىغاي،
ساڭا دوست ئەمەسلەر كۇلۇپ تىنمىغاي.

4542 كورەر خار سىنى دوست، قولداش يا قاياش،
ئۇنىڭ ئاغرىغىدىن بولۇر دىلىڭ غەش.

4543 كىشى ياخشىسىغا قوشۇل ھەم قېتىل،
كىشى بول، كىشىلەر ئارا سەن تىرىل.

4544 قوشۇپ مال بىراۋغا سەن بولما شېرىك،
قىزىل رەڭگىڭ بولۇر پۇشماندا سېرىق.

4545 ئويۇڭنى يېقىن سالما چوڭ يولغا سەن،
ئۇنىڭدىن ھەزەر قىل، زەرەر كورىسەن.

4546 bəgig qoxnï qïlma ya yaḍoqun ögüz
ḥişarqa yaqïn turma ay köṇli tüz

4547 bu üq qoxnïlïqtïn saṇa asoqï yoq
anïṇ yasï təgsə aṇar osoqï yoq

4548 əv almaq tiləsə ayït qoxnïsïn
yər almaq tiləsə ayïtoqïl suvïn

B328
4549 əsizkə qatïlma səlamət yorï
qïlïnqïṇ köni tut kəvəl təg küri

C271
4550 barïoq tap qïl əmdi bəg atïn alïn
saqïnq qïsoqa tutoqïl səvinqin salïn

130
4551 ölümüg unïtma oḍuloqay özüṇ
iḍiṇni unïtma aqïloqay közüṇ

4552 sözüṇ saqnu sözlə saqïnq kəlməgəy
yava qïlma öḍ kün ökünq bolmaoqay

4553 küvəzlənmə artuq turï boloqa sən
saran bolma artuq söküx buloqa sən

4554 nəgü tər əxit köṇli alqaq kixi
kixilik qïlïoqlï kixilik tuxï

4555 özüṇ əḍgü atlïoq bolayïn təsə
aqï boloqïl artuq qatïoqlan usa

4556 boxuoq qul qïlayïn təsə bəlgülüg
aqï bol ülə nəṇ kətürdüṇ ülüg

4557 baxïm kökkə təgsün təsə sən turup
bilik birlə ixlə qamuoq ix kərüp

4546 تاشار دەریا یا بەگنىڭ بولما خوشنىسى،
يېقىن تۇرما ھىسارغا ئەقىل ئىگىسى.

4547 بۇ ئۇچ خوشنالىقتىن ساڭا پايدا يوق،
زىيان تەگسە ئۇنى توسار چارە يوق.

4548 ئوي ئالماق تىلەسەڭ، خوشنىغا قارا،
يەر ئالماق تىلەسەڭ، سۈيىنى ئارا.

4549 يامانغا قوشۇلماي ئامانلىقتا تۇر،
بولۇپ تۇز خۇلۇقلۇق، ئاغماقتەك يۈگۈر.

4550 قانائەت قىل بارغا، بەگ ئاتىنى ئال،
قويۇپ ئەندىشىنى، ياشا سەن خوشال.

4551 ئولۇمنى ئۇنۇتما، ئويغاق تۇت ئوزۇڭ.
ئىگەڭنى ئۇنۇتما، ئېچىلغاي كوزۇڭ.

4552 سوزۇڭنى قىل ئويلاپ، غېمىڭ ئاشمىغاي،
زايە قىلما ۋاقتىڭ، پۇشمان بولمىغاي.

4553 غۇرۇرلانما ئارتۇق، لاۋزا بولۇرسەن،
بېخىل بولما ئارتۇق، تىلگە قالۇرسەن.

4554 مۇلايىم كوڭۈل ئەر، ئىشىت نىمە دەر،
كىشىلىكنى قىلغىن كىشىلىك قەدەر:

4555 ئوزۇڭ ياخشى ئاتلىق بولاي مەن دىسەڭ،
سېخىلىق قىلىشقا تىرىش تۇرۇپ يەڭ.

4556 قىلاي قۇل دىسەڭ ھور كىشىنى ئوزۇڭ،
سېخى بول، تاراتقىن مېلىڭنى ئوزۇڭ.

4557 بېشىم كوككە يەتسۇن دىسەڭ سەن تۇرۇپ،
بىلىمىلە ئورۇنلا ھەر ئىشنى كورۇپ.

4558 azunqa yaḍīlmaq tiləsə atīŋ
üməg əḍgü tutoɣīl yügürdi atīŋ

4559 ərəzlig bolayīn tąsə sən ezün
usallīqnī qoḍoɣīl ay qīlqī tüzün

4560 qīlayīn tąsə sən bayatqa tapuoɣ
ət ezkə emix bąrmə yapoɣīl qapuoɣ

4561 qamuoɣ əḍgülükkə təgəyin tąsə
ət ezni qīsa tut ḥəwanī basa

4562 ąḍi yaqxī aymīx saqīnuq kixi
bu səz ixkə tutoɣīl ay qīlqī saxī

B329
4563 bu ət ezkə bərmə tilək arzusīn
tilək bulsa yąyür iḍisi baxīn

4564 muŋar əḍgü qīlsa bu ąsiz qīlur
ąsiz qīlsa boynīn əgər ərksizin

* * *

4565 səzin kəsti egdülmix aydī qadax
bu yaŋlīoɣ turur 'am yorīqī adax

C272
4566 ayu bąrdim əmdi əxitti ezüŋ
munī uqtuŋ ərsə kəsildi səzüŋ

OḌOIURMĪX SUALI EGDÜLMIXKƏ

4567 yanut bąrdi oḍoɣurmīx aydī bu səz
əxittim tükəl mən aya qīlqī tüz

4558 جاھانغا يېيىلسۇن دىسەڭ سەن ئېتىڭ،
مۇساپىرنى كۆتكىن، تارار شوھرىتىڭ.

4559 ھوزۇرىنىڭ ئىچىدە بولاي مەن دىسەڭ،
غەپلەتنى تاشلا، ئەي مۇلايىم، ئوزەڭ.

4560 ئەگەر مەخسەت ئېرۇر ھەققە ئىبادەت،
ئىشىك ياپ، بۇ نەپسكە بەرمە سەن مەدەت.

4561 دىسەڭ ياخشىلىققا ئالاي مەن يېتىپ،
بۇ نەپسنى قىسىپ تۇت، ھەۋەسنى بېسىپ.

4562 نە ياخشى دىمىشتۇر تەقۋا تۇتقۇچى،
ئەمەل قىل بۇڭا ئەي تەۋرەپ تۇرغۇچى:

4563 بۇ نەپسىنىڭ بەرمە سەن تىلەك ئارزۇسىن،
تىلەك تاپسا يەيدۇ ئىگەسى بېشىن.

4564 ئاڭا ياخشى قىلسا، يامانلىق قىلۇر،
يامانلىق قىلىنسا، ئۇ بويۇن ئېگۇر.

* * *

4565 ئۇزۇپ سوز ئوگدۇلمىش، دىدى: ئەي قاياش،
ئاۋام خۇلقى شۇنداق ئېرۇر، ئەي ئاداش.

4566 دىدىم مەن بۇنى ئەمدى، ئىشىتتىڭ ئوزۇڭ،
بۇنى ئۇقساڭ، ئولماس بولەكچە سوزۇڭ.

ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

4567 جاۋابەن ئودغۇرمىش دىدىكى: بۇ سوز—
تولۇق ئاڭلىدىم مەن، ئايا كوڭلى تۇز.

4568 takï bir səzüm bar ayïtoqu saṇa
anï ma ayu bạr aqa sən maṇa

4569 ḳatïlsa əzüm mən kixilər bilə
barïxoqu kəlixgü kərək mən külə

4570 sạziksiz mạni axḳa ündəgələr
mən ündəp olar ma maṇa kəlgələr

4571 nətəg baroqu axḳa nətəg yạgü ax
oḳïsa nəgü təg oḳïoqu adax

4572 munï ma ayu bạr maṇa bəlgülüg
bu ixtin yạmə ək alayïn ülüg

4568 یانا بىر سوزۇم بار مەن ئېيتاي ساڭا،
ئۇنى بەرگىن ئېيتىپ، ئېچىپ سەن ماڭا.

4569 ئوزۇم مەن قوشۇلسام كىشىلەر بىلە،
بېرىشىم، كېلىشىم كېرەكتۇر كۆلە.

4570 مېنى شۇبھەسىزكى، چايغا چاقىرۇر،
قىچقىرسام مەن ئۇندەپ، ئۇلارمۇ كېلۇر.

4571 بېرىپ چايغا قانداق، نىچۇك يەيمەن ئاش،
ئۇلارنى نىچۇك ھەم قىچقىراي ئاداش؟

4572 ئوچۇقچە بايان قىل ماڭا ھەم بۇنى،
بۇ ئىشتىن ئالاي مەن تېگىش ھەسسىنى.

65

ƟGDÜLMIX OḌƱURMÏXḲA AXḲA BARMAḲ TƟRÜSIN AYUR

4573 yanut bạrdi ɵgdülmix aydī bu ma
kərəklig turur bu ḳadax aysa ma

B330
4574 ɵküx türlüg ol bu oḳīƣu kixi
təlim türlüg ol bu ḳonuḳluḳ axī

4575 olarda birisi küḍənkə ax ol
ya sünnət axī ya tooƣursa ooƣul

4576 ya ạx tux oḳīƣay ya ḳoldax adax
uluƣ ya kiqig tut yaḳīn ya ḳadax

4577 yooƣ axī bolur ya ɵlüg atīṇa
ya ol at bulup ax bạrür yatīṇa

4578 bularda ḳayu ərsə ax suv yạgü
anī tənlə baroƣu azu barmaƣu

ئاتمش ئىنچى باپ

ئوگدۇلموشنىڭ ئود غورمىشقا زىياپەتكە بېرىش قائىدە-
يوسۇنلىرى ھەققىدە

4573 جاۋابەن ئوگدۇلمىش دىدى: بۇ ئىش ھەم-
كېرەكلىك ئېرۇر، ئى قېرىنداش، دىسەم.

4574 چاقىرغان كىشىنىڭ كوپتۇر خىللىرى،
بولۇر خىلمۇ-خىل ھەم زىياپەت تۈرى.

4575 ئۇلاردىن بىرىكىم، نىكا تويى ئول،
يا سۈننەت تويى يا تۇغۇلسا ئوغۇل؛

4576 يا تەڭ-تۇش قىچقىرغاي يا قولداش، ئاداش،
كىچىك-چوڭ، يېقىنلار ۋە ياكى قاياش؛

4577 يا ئولگەن كىشىگە نەزىر ئاتىماق،
يا ئوسكەچ مەرتىۋە، ياتقا ئاش تارتماق.

4578 بىلىش لازىم بۇلاردىن قايسىسىغا-
بېرىش ۋە ياكى بارماسلىقنى تەگلا.

C.

4579 adax ḳoldax ərdəx ḳadax axlarï
bolur ərsə kərgü barïp ixləri

4580 turu bạrgü axta kərüp yat bazïoɣ
ax iqgü təgiri əküx ya azïoɣ

4581 yaḳïn ḳoxnï axnï ax ạtsə saṇa
azu təṇrilik ạ̈x oḳïsa toṇa

4582 olarḳa yạmə bar küḍəzgil kəṇül
səvindür olarnï səvin ay oɣul

4583 ḳalï ạtsələr ax saṇa oɣrayu
ol axḳa yạmə bar səvindür yạyü

4584 apaṇ munda taxtïn bolur ərsə ax
aṇar barmasa yạg kəṇül boloɣa bax

4585 yarïm ya yitim boloɣa oldruoɣ turuoɣ
yavuz boloɣa kəṇlüṇ ay əḍgü uruoɣ

4586 ya əsrük türüx ḳïloɣa ahsumlaoɣay
axïṇ siṇməgəy tək kəṇül aoɣrïoɣay

4587 ḳaṃuoɣ bir toḍum yạm ax iqgü üqün
əzüṇni uquz ḳïlmaoɣïl sən küqün

4588 nəgü tạr əxitgil booɣuz tïḍoɣuqï
əzi booɣzïṇa ərk bolup tutoɣuqï

B331
4589 booɣuzuṇ küḍəz bolma ərniṇ ạli
bu booɣzuṇ üqün bolma yalṇuḳ ḳulï

A331
4590 təlim kərdüm əmdi aoɣïr bolmïx ər
tïḍumadï booɣzï üqün boldï yạr

4579 ئاداش، قولداش، قایاش، دوستلار ئېشنی—
یىمەك لازىم بېرىپ، كورگەچ ئەشنى.

4580 زىياپەتتە ياتقا قاراپ تۇرغۇلۇق،
ئاش ئازمۇ ياكى كوپ دىققەت قىلغۇلۇق.

4581 يېقىن خوشنا ساڭا بەرسە زىياپەت،
ۋە يا تەڭرىلىك دوست گەر قىلسا دەۋەت،

4582 ئۇلارغا بېرىپ سەن، سەن ئالغىن كوڭۈل،
سويۇندۇر ئۇلارنى، سويۇن، ئى ئوغۇل.

4583 ئەگەر خاس زىياپەت ئاتاركەن ساڭا،
يەپ ئاشنى خوشال قىل، بېرىپ سەن ئاڭا.

4584 بۇلاردىن تاشقىرى بولسا زىياپەت،
بارماسلىق تۈزۈگرەك، دىل چەكمىگەي دەرت.

4585 كى ئۇندا يېرىم-ياتا بولۇپ ئولتۇرۇق،
دىلىڭ رەنجىپ قالۇر، ئەي ئىسىل ئۇرۇق.

4586 يا مەسلەر تۇتۇشۇپ جىدەل باشلىغاي،
ئېشىڭ سىڭمىگەي ھەم دىلىڭ ئاغرىغاي.

4587 دىمەك بىر تويۇم ئاش ۋە ئىچكۈنى دەپ،
بېرىپ خار ئەيلىمە ئۇزۇڭنى كۇچەپ.

4588 نىمە دەر ئىشتىكىن، گېلىن يىققۇچى،
ئۇزىنىڭ گېلىغا ئىگە بولغۇچى:

4589 گېلىڭنى كۇزەتكىن، بولما پەسكەش ئەر،
دەپ گالنى كىشىگە قۇل بولما، يېتەر.

4590 تولا كوردۇم ئەمدى ئەزىز كىشىلەر،
گېلىنى يىغالماي بولۇپ كەتتى يەر.

4591 əküx kərdüm ąldə bəḍümix ərig
bulun ḳildï boǫzï təxəndi yąrig

4592 təlim baynï kərdüm boǫuz bulnadï
əzi boldï muflis qïǫaylïḳ yądi

4593 boǫuzḳa bulun bolma boǫzï uluǫ
boǫuzḳa bulun bolsa bolmaz yuluǫ

4594 ḳayu türlüg axḳa barïr ərsə sən
ədəb birlə ax yą bilir ərsə sən

4595 tərü bilməz əgsüz ḳilïḳsïz kixi
tərülüg kixi kərsə taṇlur baxï

4596 səniṇdə uluǫ axḳa sunsa əlig
sən ətrü əlig sun bu ol kər bilik

4597 oṇ əlgiṇ bilə sun bayat atï ay
yągü üḍrəgəy ḥəm əzüṇ boloǫa bay

4598 kixi utruḳï türmək alma tągü
əz utru nəgü ərsə aloǫu yągü

4599 pïqaḳ tartma anda kətürmə səṇük
ayï bolma ḳovḍax nə silkim səpük

4600 nəqə mə toḳ ərsə yąyü turoǫu ax
kixi ax kixikə kərü bąr ḳadax

4601 yągü alsa tixlə uxaḳ tanqula
isig axnï ürmə sən aoǫzïṇ bilə

4602 yąr ərkən axïoǫ türtmə tąrgi əzə
kixi kərki buzma ḳilïnqïṇ tüzə

4591 تولا كوردۇم ئەلدە چوڭايغانلىنى،
ئەسىر ئەتتى گېلى، يەر قىلدى ئۇنى.

4592 تولا باينى كوردۇم قىلىپ گال ئەسىر،
ئۇزى كوپ بۇلغىنىپ بولۇشتى پېقىر.

4593 گېلىڭغا ئەسىر بولما، ئى نەپسى چوڭ،
ئەسىر بولساڭ، تېپىلماس قۇتۇلۇش يولۇڭ.

4594 قايۇ تۇرلۇك ئاشقا بارار ئىكەن سەن،
يىگىن ئاندا ئاشنى ئەدەپ بىلەن سەن.

4595 يوسۇنسىز، ئەقىلسىز، قىلىقسىز كىشى،
يوسۇنلۇقنى كورسە، گاڭگىرار بېشى.

4596 سېنىڭدىن ئۇلۇغ ئاشقا سۇنسا قولىن،
يوسۇن شۇكى، قولۇڭنى ئۇزاتقىن كېيىن.

4597 سۇنۇلغاي بىسمىللا بىلەن ئوڭ قولۇڭ،
بولۇپ بەركەت يىمەكتە، بېيىسەن ئوزۇڭ.

4598 كىشىنىڭ ئالدىدىن لوقما ئالمىغىن،
نىمە بولسا ئالدىڭدا شۇنى يىگىن.

4599 پىچاقنى چىقارما، غاجىما سوڭەك،
بولۇپ كەتمە چاپقاق، تۇزۇت قىلما بەك.

4600 توق ئولساڭمۇ قانچە يىگۈلۈك ئۇ ئاش،
ئېشىلە كىشىگە هورمەت قىل، ئاداش.

4601 يىمەكلەرنى چىشلەپ ئۇششاق چاينىغىل،
قىزىق ئاشنى ئاغزىڭدا پۇدىمىگىل.

4602 سۇرۇنمە يىمەكتە داستىخان سېرى،
تۇزەت خۇلق، كەتمىسۇن كىشى پەيزلىرى.

4603 tərüsüzlük ol bu tərüqə yorī
tərüsüz kixilər kixikə ḳorī

B332
4604 ạḍi yaḳxī aymīx tərülüg kixi
tərü bilsə yalnuḳ bulur tər baxī

4605 ḳamuoɣ nəṇkə əṇdi tərü bar səzi
tərü tüz yorītsa yarur ər yüzi

4606 ḳilīḳsīz tərü əṇdi bilməz kixi
kixikə ḳatīlsa ạtilməz ixi

4607 axīoɣ tatoɣanu yạ sən əlgiṇ sunup
sạni kərsə əvlik səvinsün turup

4608 kixi əmgək īḍsa saṇa ạtsə ax
yava ḳilma əmgək anī ḳilma bax

4609 kəni səzləmix kərsə kəṇli oḍuoɣ
səzi kərsə mə'ni bạrür tü boḍuoɣ

4610 kixi kəṇli yuvḳa sīrīnqoɣa sanī
ạḍi kəḍ küḍəz sīnoɣa sərmə anī

C273
4611 sərilsə kixi kəṇli ḳạtti tatīoɣ
yaḳīnlīḳ yīradī kəsildi asīoɣ

4612 yaḳīnlīḳ tiləsə küḍəzgil kəṇül
kəṇül sīnsa ḳạtti yaḳīnlīḳ təṇül

4613 axīoɣ təṇləyü yạ yạmə ax əküx
maṇa mundaoɣ aydī uḳuxluoɣ kəsüx

4614 əküx yạglilərniṇ axi yig bolur
axī yig kixi tutqī iglig bolur

4603 يوسۇنسزلىق شۇدۇر، يوسۇنلۇق يۇرى،
يوسۇنسز كىشىنىڭ يېتەر زەرەرى.

4604 تولا ياخشى ئېيتقان يوسۇنلۇق كىشى:
يوسۇن بىلىسە ئىنسان بولۇر تور بېشى.

4605 پۇتۇن نەرسىنىڭ تەرتىپ-يوسۇنى بار،
يوسۇنلۇق بولسا ئەر، يۇزى نۇرلىنار.

4606 يوسۇن-قائىدە ئۇقماس قىلىقسىز كىشى،
كىشىگە قوشۇلسا، تۇزەلمەس ئىشى.

4607 غىزانى زەۋق بىلەن يىگىن قول سۇنۇپ،
كورۇپ ئوي خانىمى سويۇنسۇن تۇرۇپ.

4608 كىشى قىلسا مېھمان سېنى ئەمگىنىپ،
زايە قىلما ئەمگىگىن سەن رەنجىتىپ.

4609 دۇرۇس سوزلىمىش، كور، بىر كوڭلى بىدار
بۇ سوز كوپ مەنىلىك ھەم تولا رەڭدار:

4610 كىشى كوڭلى نازۇك گويا شىشەدۇر،
كۇزەت بەك، قوپال سوز قىلما ئۇ سۇنۇر.

4611 كىشى كوڭلى سۇنسا، تەم-لەززەت كېتۇر،
يېقىنلىق تۇگەپ ھەم نەپئى كېسىلۇر.

4612 يېقىنلىق تىلەسەڭ كوڭۇلنى ئايا،
كوڭۇل قالسا بولغاي يېقىنلىق زايا.

4613 غىزانى يە ئولچەپ، يىمە تولا كوپ،
ئاقىل بىر ئەزىز سوز ئېيتتى بۇڭا خوپ:

4614 تولا يىگۇچىنىڭ ئېشى سىڭىمغاي،
ھەزىم بولمىسا ئاش، ھەر يان ئاغرىغاي.

4615 boǫuzdïn kirür ig boǫuzuoǫ küḍəz
axïoǫ tənləyü yə yəgü iqgü az

4616 bu ig tutsa tərkin kixig yavrïtur
anï əmləməsə əlüm tavratur

4617 yəmə yaḳxï aymïx otaqï ḥəkim
ḥəkimlər səzini yavuz təgli kim

B333
4618 əlümdin yumuxqï ig oḷ axnusï
kixi iglədimü əlüm ḳoxnïsï

4619 bəla miḥnət ol ig əlüm tutoǫaḳï
əlümdə tatïoǫ yoḳ azu yaḳxïsï

4620 kixi mən təgüqi apa ooǫlanï
isig tomlïoǫïoǫ bilgü aḍra anï

4621 tadu bilgü axnu yaraxïḳ yəsə
taduḳa yaraxmaznï ḳoḍoǫu usa

4622 isig artsa tərkin soǫïḳ iq əzə
soǫïḳ artar ərsə isigin tüzə

4623 yigit ərsə yaxïn yaz ərsə yïlïn
soǫïḳ ixkə tutoǫïl isitür ḳanïn

4624 yaxïn ḳirḳta kəqsə kün ay ərsə küz
isig nən bilə sən əzün təb'i tüz

4625 yaxïn ərsə altmïx əḍün ərsə ḳïx
isig ixkə tutoǫïl soǫïḳ ḳïlma ix

4626 ḳuruoǫ tomlïoǫ artsa isig əl anut
bu iki anar ḳïloǫa əvrə yanut

4615 كېسەل گالدىن كىرەر، ئۇنى چىمۇك كۆزەت،
يىگىن ئاشنى تەڭشەپ، ئاز-ئاز يە پەقەت.

4616 كېتەر كۆچ ئەگەر قىلسا ئاغرىق ھۇجۇم،
ئۇنى ئەملەتمىسەك، ئالدىرتار ئولۇم.

4617 يانا ياخشى دەپتۇ داۋاچى ھېكىم،
ھېكىملەر سوزىنى يامان دەيدۇ كىم؟

4618 كېسەلدۇر ئولۇمنىڭ باش خەۋەرچىسى،
كىشى ئاغرىدىمۇ، ئولۇم خوشنىسى.

4619 كېسەلدۇر بالا-مىھنەت، ئولۇم جارچىسى،
ئولۇم زەۋقسىز ئىرۇر، يوقتۇر ياخشىسى.

4620 كىشى مەن دىگۈچى ئادەم بالىسى،
كېرەك بىلسە ئىسىق-سوغاق قايىسى.

4621 مىزاجغا ياققاننى بىلىپ يىگۈلۈك،
مىزاجغا ياقمىسا، ئۇنى قويغۇلۇق.

4622 سوغۇقلۇقنى ئىچ ئاشسا ئىسىق ئەگەر،
سوغۇقلۇق ئەگەر ئاشسا ئىسىق تۇزەر.

4623 يېشىك ياش بولۇپ، ئومرۇك ئولسا باھار،
سوغۇقنى كوپ ئىشلەت قېنىك سوۋۇتار.

4624 ياشىك قىرىقتىن ئېشىپ، كۈن-ئاي بولسا كۆز،
ئىسىق نەرسە بىرلە مىزاجىڭنى تۇز.

4625 يېشىك بولسا ئاتمىش، ۋاقتىك بولسا قىش،
ئىسىقلىق قىل، تۇتما سوغۇقلۇقنى ئەش.

4626 قۇرۇق سوغۇق ئاشسا، ھول ئىسىقنى تاپ،
بولۇر بۇ ئىككىسى ئۇنىڭغا جاۋاپ.

4627 bu өl tomlïoɣ artsa saŋa ḳïlsa yas
isigin ḳuruoɣun anï yandru bas

4628 tadun tomlïoɣ ərsə isigin küqə
isig ərsə tomlïoɣ yə̣yü tur iqə

C274

4629 ḳalï samduy ərsə tadun bəlgülüg
isigli sooɣïḳlï ara bə̣r ülüg

4630 bu yanlïoɣ küḍəzgil tadunnï kəni
əsən boloɣa inqin tiriglik küni

4631 nəgü tə̣r əxitgil otaqï səzi
munïŋ mə'nisi uḳ tirilgil ḳozï

A132 B334

4632 өzüŋ ṭəb'ini mən ayayïn yora
ḳïzïllï sarïoɣlï ərünli ḳara

4633 bularda birisi biriŋə yaoɣï
yaoɣusa yaoɣïḳa yaoɣï aḍrara

4634 uḳuxluoɣ kərək өz taduoɣ təŋləsə
yaraxïḳ nə ərsə anï oḳ yə̣sə

4635 kixi yïlḳï birlə adïrtï bu ol
taduḳa yaraxïḳ yə̣sə ay ooɣul

4636 nəgü tə̣r əxit əmdi kəkqin saḳal
uḳa bar munï sən turu ḳalma ḳal

4637 kixi ḳïrḳ yaxap өz tadu bilməsə
tükəl yïlḳï ol bu nəqə səzləsə

4638 sïnayu kərü bilməsə ər bilik
kixikə samaoɣu anï ay silig

4627 ئېشىپ بۇ ھول سوغۇق گەر سالسا زىيان،
ئاڭا ئىسسىق قۇرۇق بىلەن قارشىلان.

4628 سوغۇق بولسا تەبىئىڭ ئىسسىقلىق كۆچەيت،
ئىسسىق بولسا، ئاڭا سوغۇقلۇق ئىشلەت.

4629 مىزاجىڭ ئەگەركىم بولۇر موتىدىل،
ئىسسىقلىق، سوغۇقلۇق ئارا چارە قىل.

4630 مىزاجنى شۇ ياڭلىغ دۇرۇس تەڭشىسەڭ،
ھاياتىڭ ئوتەر تېچ، ياشارسەن ئىسەن.

4631 نىمە دەيدۇ تىۋىپ، سوزىن ئاڭلىغىن،
قوزام، مەنىسىگە ئەمەل ئەيلىگىن:

4632 مىزاجىڭنى ئېيتاي ئوچۇق ساڭا، بىل،
سېرىق، ئاق، قارادۇر ۋە ياكى قىزىل.

4633 بۇلارنىڭ بىرىسى بىرىگە يېغى،
يېغىلارنى بۇ رەڭ بىلەن ئايرىغىل.

4634 مىزاج تەڭشىمەككە ئەقىللىق كېرەك،
ياراشسا نىمە، ئۇنى يىمەكلىك كېرەك.

4635 كىشى بىرلە ھايۋان ئايرىمىسى شول:
مىزاجىگە مۇناسىپ يىسە، ئى ئوغۇل.

4636 نىمە دەيدۇ ئاڭلا ئەمدى ئاقساقال،
ئۇقۇپ تۇر مۇنى سەن، تۇرۇپ قالما چال:

4637 قىرىققا كىرىپمۇ مىزاج بىلمىسە،
تولۇق ھايۋان ئېرۇر، گەرچە سوزلىسە.

4638 سىناپ ۋە كورۇپ ئەر بىلمىسە بىلىم،
ئى پاك قەلب، بولماس ئۇنى ئىنسان دىسە.

4639 baxïnda kəqip ər yorïḳ tüzməsə
kəni səzləmix boldï yïlḳï tạsə

4640 əḍ əḍlək kəqip bolmasa ər bəgü
kixi tạp atamaoqu yïlḳï tạgü

4641 kərü barsa yaḳxï ayur əmqilər
axïoq az yạsə ər əsənin külər

4642 əsənlik tiləsə kər igsizlikin
az atlïoq otuoq yạ tiril ay tạgin

4643 əz inqlik tiləsə ərəẓi uzun
til atlïoq ətig yạ tiril ay tüzün

4639 كەچمىشتىن ئېلىپ ئاڭ، خۇلق تۈزەتمىسە،
بولۇر توغرا ئۈنى بىر ھايۋان دىسە.

4640 ئوتۇپ كوپ زامان ئەر ھېكىم بولمىسا،
بولۇر ئادەم دىمەي، بىر ھايۋان دىسە.

4641 نە ياخشى دىمىش، كور، تىۋىپ ـ ئەمچىلەر،
يىسە ئاشنى ئاز، ئەر، ئىسەن ـ ساق، كۆلەر.

4642 تىلەسەڭ كېسەلسىز ئومۇر، ئەي تېگىن[187]،
ئېتى "ئاز يە" دىگەن دورىنى يىگىن.

4643 تىلەسەڭ ھوزۇردا ئۈزۈن ياشماق،
يىگىن تىل گوشنى، ئەيا قەلبى ساق.[188]

66

ƟGDÜLMIX OḌƱURMÏXḲA AXḲA OḲÏMAḲ TƟRÜSIN AYUR

C275
4644 ḳalï sən oḳïyïn tạsə sən kixig
oḳïƣïl wəlikin kəḍ ạtgil ixig

B335
4645 ayaḳ tạrgi əv barḳ arïƣ tut təxək
təxəgil ax iqgü yạmə kəḍ kərək

4646 arïƣ ạt ax iqgü tatïƣlïƣ silig
yạsə arzu birlə sunuƣlï əlig

4647 oḳïmasa ax suv müni bir bolur
oḳïsa kərügli birig yüz ḳïlur

4648 usa əḍgü ạtgil sən ax suv arïƣ
toḍup ḳopsu barsu kəligli arïƣ

4649 adaxïƣ ḳadaxïƣ yïraḳ ya yaḳïn
təzüg axḳa ündə küḍəzgil ḥəḳïn

ئاتمىش ئالتىنچى باپ

ئوگدۇلۇشنىڭ نۇرغۇن مىشقازىيا پەيتىگە چاقىرىش قائىدىلىرى

توغرىسىدا ئېيتقانلىرى

4644 قىچقىرماق بولۇرسەن ئەگەر كىشىنى،
قىچقىر، ياخشى قىلغىن كۆتۈش ئىشىنى.

4645 سىلىپ كورپە، داسقان، قاچا تازا قىل،
يىمەك ـ ئىچمىكنى ئوبدان خىللىغىن.

4646 غىزانى ياسا پاك، ھەم تاتلىق قىلىپ،
يىسۇن زەۋقى بىرلەن قولىنى سىلىپ.

4647 چاقىرمىساڭ ئاشقا، قۇسۇر بىر بولۇر،
چاقىرساڭ، كورگەنلەر بىرىن يۈز قىلۇر.

4648 ئىلاج بار يىمەكنى شۇڭا راسلا خوپ،
يېنىشىۋۇن مېھمانلار پۈتۈنلەي تويۇپ.

4649 ئاداشىڭ، قاياشىڭ، يىراق يا يېقىن،
تۇز ـ ئاشقا قىچقارغىن كۇزەتىپ ھەقىن.

4650 kəliglisi kəlgəy qalï kəlməsə
kəŋül qalmaoqay kər anïŋda basa

4651 booquz əvkəsi bolsa yavlaq bolur
əqəp kək sürər əlsə ətrü qalur

4652 kərü bar təzükə ax iqgü təgür
kinikmix bar ərsə yəmə ax yətür

4653 kixi ax yəsə sən əzə iqgü tut
anï iqsə iqgü yəmə ək anut

4654 qayuda yəgü bolsa iqgü kərək
yəgü iqgü birlə təŋəxgü kərək

4655 yəgü bolsa iqgü anuq bolmasa
aoqu boldï saqïn ol axnï yəsə

4656 tiləsə fuqa 'bər tiləsə mizab
tiləsə jülənbin tiləsə julab

4657 munïŋda naruqï nəgü bərgüni
maŋa sən ayïtma ayïtoqïl əni

4658 uluoqlar yəsə ax tükəsə yəyü
kiqiglərkə bərgü ax iqgü yəgü

4659 təzükə təgür ax kərü qodmaoqïl
səkə barmasunlar aqïn ïdmaoqïl

B336 C276
4660 ax iqgü yəsələr nuqul ur yəmix
quruoq əl yəmix ur bir anqa simix

4661 pïqïx qïl küqüŋ yətsə pïqoqïl aoqï
usa tix təri bər kəsilsü qooqï

4650 كېلەلىگەن كەلگەي، ئەگەر كەلمىسە،
كوڭۈل قالمىغاي، كور ۋە ھەر نە ئىسە.

4651 بولۇر بەك يامان گال-بوغۇز رەنجىگى،
قالۇر ئولگىچىلىك ئوچى ھەم كېكى.

4652 دىققەت قىل، يېتىشىۋۇن تاماق ھەممىگە،
يانا تارت غىزانى كېچىككەنلىگە.

4653 يىسە ئاش كىشى سوۋۇق ئىچكۈ تەگلىگىن،
تۈگەتسە يەنە قايتا ھازىرلىغىن.

4654 نە يەردە يىمەك بولسا، ئىچكۈ ھەم كېرەك،
يىمەك بىرلە ئىچمەكنى تەگشەش كېرەك.

4655 يىمەكلىك بار يەردە ئىچكۈ بولمىسا،
بولۇر بىر زەھەر، ئۇق، ئۇ ئاشنى يىسە.

4656 تىلەسە فۇقا[189] بەر، تىلەسە مىزاپ،
ھەسەل-گۈل شاراپ بەر، تىلەسە جۈلاپ.

4657 بېرىش لازىم بولەك نىمەنى يانا،
مېنىگدىن سورىما، بولەكتىن سورا.

4658 ئۇلۇغلار يەپ بولۇپ يىغىلسا يىمەك،
كىچىكلەرگە ئاندىن ئاش تارتماق كېرەك.

4659 ئاش يەتسۇن ھەممىگە، كورۇپ تۇر ھامان،
قېلىپ ئاچ يانمىسۇن سېنى تىللىبان.

4660 غىزادىن كېيىن تارت شىرىنلىك يىمىش،
قۇرۇق-ھول يىمىش قوي ۋە ئازراق سىمىش.

4661 يىرتىش قىل، كۈچۈك يەتسە يىرتقىن يىپەك،
بېسىلسۇن چىش ھەققى بىلەن سوز-چوچەك.

4662 tükəl boldï əmdi ax iqgü ixi
aqa bər qapuoq barsa tïḍma kixi

4663 bu axqa oqïoqlï bolur tərt qutu
barïoqlï yəmə tərt bolur ay botu

4664 birəgü barïr axqa ündəsələr
ax iqgü iqər yər nəgü bərsələr

4665 yana əz əviŋə oqïmaz kixi
baxï bürnü yər əvdə yalŋuz axï

4666 taqï bir kixi kərsə axqa barïr
axïn yər anï yandru axqa oqïr

4667 taqï bir kixi axqa barmaz bolup
kixig mə əviŋə oqïmaz kərüp

4668 əlüg ol munï sən tirigkə sama
qatïlma muŋar sən tiriglik yəmə

4669 taqï bir qutu axqa barmaz oqïp
kixig axqa ündər toqïmlar toqïp

4670 bularda əŋ əḍgü yorïq bu turur
bəgü bilgə əgmix qïlïq bu turur

4671 kərək axqa baroqïl kərək barmaoqïl
booquz tïḍ ax az yə əsənin tiril

4672 əküx yəgli yalŋuq kər igqil bolur
sarïoq məŋzi qovdaq atï əl bolur

4673 muŋar məŋzəyür kər otaqï səzi
tadu bilgüqi kəŋli bilki yazï

4662 ئاياقلاشسا شۇنداق زىياپەت ئىشى،
ئىشىك ئاچ، توسما سەن، گەر قايتسا كىشى.

4663 بولۇر توت خىل تەكلىپ قىلىنغان ئادەم،
بارۇر جايىمۇ توت خىل بولۇر، ئى بوتام:

4664 بىرى، ئاشقا تەكلىپ قىلىنغان ھامان—
بارۇر ۋە نە بەرسە، ئىچەر، يەر ھەر ئان.

4665 بىراق، ئوز ئويىگە قىچقارماس كىشى،
تاماقنى ئوزىلا يىيىشتۇر ئىشى.

4666 يانا بىرسى، قىچىرسا ئاشقا بارۇر،
ئېشىن يەر، ئوزىمۇ ئويگە قىچقىرۇر.

4667 بىرىكىم، كىشىنىڭ بارماس چېيىغا،
ئوزى ھەم كىشىنى ئېيتماس چېيىغا.

4668 ئولۇك ئۇ، ئۇنى سەن تىرىكتۇر دىمە،
تىرىكلىكتە ھەرگىز ئاڭا قېتىلما.

4669 يەنە بەزىلەر بار، بارمايدۇ پەقەت،
سويۇپ قانچە مالنى، بېرۇر زىياپەت.

4670 بۇلارنىڭ ئىچىندە ئەڭ ياخشىسى شۇ،
ھېكىم، ئالىم ماختىغان قىلىقمۇ شۇ.

4671 كېرەك ئاشقا بارغىن، كېرەك بارمىغىن،
يىغىپ گالنى ئاز يە، ئىسەن ياشىغىن.

4672 تولا يىگەن ئادەم كېسەلچان بولۇر،
سىرىق يۇز، ياداڭغۇ، ئوزىنى خار قىلۇر.

4673 مىزاجنى بىلگۈچى ئىلمى كەڭ تىۋىپ—
سوزى دەل كېلۇر، كور، مۇڭا ئوخشىشىپ:

A133 B337

4674 boǫuzdïn kirür ig kixikə axïn
kixig ig ḳarïtur tükəməz yaxïn

4675 boǫuzuǫ küḍəz tutqï igsiz yorï
ḳïlur ig kixiniṇ yüzini yixin

4676 bu yaṇlïǫ bolur kər ax iqgü ixi
okïǫlïḳa barsa ya kəlsə kixi

* * *

4677 munu səzlədim mən əxitti əzüṇ
munï tap ḳïl əmdi uzatma səzüṇ

C277

4678 bu ol dunya ḥali yorïḳï yolï
kixikə ḳatïlmaḳ tiləsə ḳalï

4679 ay kəṇlüm yaruḳï ḥəḳiḳət yaḳïn
səẓüm mə'nisin uḳ yəmə kəḍ saḳïn

4674 ئېغىزدىن كىرۋۇر ئاش بىلەن بۇ كېسەل،
قېرىتۇر كىشىنى يېشىدىن ئەۋەل.

4675 كېلىكنى يىغىپ سەن، دائىم ئىسەن يۇر،
قىلۇر يۈزنى سۈلغۇن كېسەل ھەر مەھەل.

4676 شۇ ياڭلىغ بولۇر، كور، زىياپەت ئىشى،
زىياپەت ئوتكۈزسۈن يا بارسۇن كىشى.

* * *

4677 بۇنى سوزلىدىم مەن، ئىشىتتىك ئوزۇڭ،
يېتەر دەپ بىل ئەمدى، ئۇزارتما سوزۇڭ.

4678 جاھان ھالى، مىجەزى، يولىدۇر شۇلار،
كىشىگە قوشۇلماق تىلەسەڭ ئەگەر.

4679 ئەي كوڭلۇم يورۇغى، ھەقىقى يېقىن،
چۈشەن ھەم تازا ئۇق سوزۇم مەنىسىن.

67

OḍƣURMÏX ƢGDÜLMIXKƏ DUNYADÏN YÜZ ƏVRÜP BARÏŅA TAPÏ BOLMAḲÏN AYUR

4680 yanut bạrdi oḍƣurmïx aydï bu səz
əxittim mən əmdi əxit əvrə səz

4681 sən aymïx bu səzlər kim ƣrənsələr
azun iqrə buloƣay tilək arzular

4682 wəlikin tiriglik bolurmu yạgü
munï bilgü axnu ay bilgə bəgü

4683 kixi munqə əmgək bilə ḳazoƣanïp
uzun ḳalmaz ərsə nərək nəṇ yïoƣïp

4684 bu dunya tiləyü yügürsə kixi
yatu ḳaldï ṭa'ət tapuoƣlar ixi

4685 bu kün sən maṇa kəlmixiṇdə bərü
baḳa kər tapuoƣ barqa ḳaldï turu

ئاخىرقى تەنتەنىچى پاپ

ئودغۇرشناسنىڭ ئوكلوشكە دۇنيادىن يۈز ئۆرۈپ بارغانلىقى

قانائەت قىلىش ھەققىدە پىتقانلىرى

4680 جاۋابەن ئودغۇرمش ئېيتتىكى: سوزۇڭ ـ
ئىشىتتىم، ئىشت قايتا بۇ سوز ئوزۇڭ.

4681 كىمكى سەن ئېيتقانلىرىڭ ئوگىنەر،
جاھاندا تىلەك ۋە ئارزۇغا يېتەر.

4682 ۋە لېكىن تىرىكلىك يەپ ـ ئىچىشلىمۇ،
بۇنى بىل ئاۋال سەن، ئەي ئالىم بوگۇ[190].

4683 ئەمەس مۇمكىن كىشى ئۇزۇن چاغ قېلىش،
نە لازىم چېكىپ رەنج، شۇنچە مال يىغىش؟

4684 بۇ دۇنيانى ئىزدەپ يۈگۈرسە كىشى،
يېتىپ قالغاي تائەت ـ ئىبادەت ئىشى.

4685 بۇ كۈن سەن ماڭا كەلگىنىڭدىن بۇيان،
قاراپ كور، تائەت بارچە قالدى ئۇيان.

4686 qamuoq bir kixikə qatïlmïx üqün
yasï munqa ərsə küqəmə əqün

B338
4687 ulux kəndkə kirsə mənin bu əzüm
kixi birlə bolqa ixim ham səzüm

4688 nəgü təg qïlur mən bu ta'ət tapuoq
yapuloqay maŋa bu sïŋardïn qapuoq

4689 kiqigliktə yandïm qarïdïm bu kün
bayat tapoqï birlə tirildim əgün

4690 yana yandru yanmaq yavalïq tapa
yararmu maŋa ay baoqïrsaq apa

4691 nə ədgü bilik bərdi bilki əgüz
əxitgil munï sən aya kəŋli tüz

4692 yigitliktə qïloqïl qarïlïq ixi
qarïsa barïr küq yətilməz kixi

C278
4693 yigitliktə tavrat bayat tapoqï qïl
qarïlïqta bolmaz munï yətrü bil

4694 kiqig ooqlan ərkən qïlïnq ədgü tut
uluoqluqqa təgsə udïnur bu ot

4695 nə ədgü bolur kər yigitlik ədün
ülüg alsa əzkə qamuoq ədgüdün

4696 nə tənsiz bolur kər qarïmïx kixi
yava bolsa qïlsa yigitlər ixi

4697 tiriglik üqün boldï dunya nəni
tiriglik tükəsə tükər nəŋ muŋï

4686 قوشۇلماق بىلەن بىر كىشىگە مانا،
زىيان شۇنچە بولسا، مېنى زورلىما.

4687 شەھەر-كەنتكە كىرسەم ئەگەر مەن ئوزۇم،
كىشى بىرلە بولغاي ئىشىم ھەم سوزۇم.

4688 تائەتنى نىچۇكمۇ قىلارمەن ئادا،
يېپىلغاي ئىشىك يان تەرەپتىن ماڭا.

4689 كېتىپ ياشلىغىم، مەن بۇ كۇن قېرىدىم،
خۇدا تائىتى، شۇكرىلە ياشىدىم.

4690 يەنە قايتماق ئۇ بىھۇدىلىك تامان،
مۇناسىپمۇ ماڭا، مېھرىۋان ئىنسان؟

4691 نە ياخشى بىلىم بەردى ئىلمى ئوگۇز،
ئىشتىكىن بۇنى سەن، ئايا كوڭلى توز:

4692 يىگىتلىكتە قىلغىن قېرىلىق ئىشى،
قېرىسا كېتەر كۇچ، قىلالماس ئىشى.

4693 يىگىتلىكتە ھەققە تىنماي تائەت قىل،
قېرىلىقتا بولماس بۇ ئىش ياخشى، بىل.

4694 كىچىكلىكتە ياخشى خۇلق يولىن توت،
چوڭايغان چېغىدا ئوچەر ئۇشبۇ ئوت.

4695 ئەجەپ ياخشى بىر پەيت يىگىتلىك چېغى،
پۇتۇن ياخشىلىقتىن ئۇلۇش ئالغىلى.

4696 قېرىغان كىشىگە ياراشمايدۇ بەك،—
بىھۇدىچە ياشلار ئىشىن ئىشلىمەك.

4697 تىرىكلىك ئۇچۇندۇر جاھان نەرسىسى،
ھايات تۇگىسە، بىتەر مال قايغۇسى.

4698 tiriglik uqukti tərip bu nəniŋ
anuk kimkə koḏoqu kəsilsə tiniŋ

4699 tutayin sən aymix əlig tapoqini
tükəl bildim əx tux boḏun kilkini

4700 nəgü asoqi ahir əlür ərsə əz
saŋa təggüsi yok məgər iki bəz

4701 bu munqa isinmək azu tomlimak
tilək iki boldi ay ərsig qomak

B339
4702 biri dunya malin bəḏüsə əzüŋ
taki bir yorik bolsa əldə səzüŋ

4703 əḏi əḏgü ərdi bu iki bulup
əlüm tutmasa kalsa məŋü bolup

4704 əlüm aldi məndin bu iki tatioq
nərək əmdi dunya ay bilki patioq

4705 kixi kutluoqinin bolur bəlgüsi
küniŋə yəgəḏür anin əḏgüsi

4706 kali kutsuz ərsə kixig tomlitur
karilik əḏində kilinq artatur

4707 əḏi yakxi aymix bəgü bilki kən
əxitgil muni sən aya kizoqu ən

4708 kixi kutluoqi ol nəqə uloqaḏu
baru əḏgü bolsa əsizlik koḏu

C279
4709 tükəl bəlgülüg bil kixi kutsuzi
karip yügrür ərsə həwasi uḏu

4698 هایاتىڭ ئاخىرلاشتى مالنى يىغىپ،
قالۇر كىمگە، كەتسە نەپەس كېسىلىپ؟

4699 ماقۇل، سەن دېگەن بۇ ئېلىنگ خىزمىتىن—
قىلاي ھەم بىلەي ئىش ۋە ئەل خۇلقىدىن.

4700 نىمە پايدا ئاخىر ئولەر بولسا ئوز،
ساڭا تەككۈسىدۇر پەقەت ئىككى بوز.

4701 توكۈپ گاھى تەرلەپ يۈرمەكتىن ئۈمىت،
پەقەتلا ئىككىدۇر، مۇسۇلمان يىگىت:

4702 بىرى، دۇنيا يىغىپ چوڭايتىماق ئوزۇڭ،
بىرى، ئەل ئىچرە ئاقتۇرماق سوزۇڭ.

4703 نە ياخشى ئىدى بۇ ئىككى تىپىلغاچ،
ياشاش بولسا مەڭگۇ، ئولۇم تۇتمىغاچ.

4704 ئولۇم ئالدى مەندىن بۇ ئىككى لەززەت،
ئەي ئالىم، بۇ دۇنيا ماڭا نە ھاجەت؟

4705 بەختلىك كىشىنىڭ بولۇر بەلگۈسى،
ئۇنىڭ ياخشىلىغى ھەر كۇن ئاشقۇسى.

4706 ئەگەر بولسا بەختسىز، كىشىن سوۋىتۇر،
قىرىغاندا خۇلقى ئۇنىڭ بۇزۇلۇر.

4707 نە ياخشى دىمىش كەڭ بىلىملىك ھېكىم،
ئىشتىكىن بۇنى ئەي قىزىل يۇزلۇگۇم:

4708 بەختلىك كىشىكىم، چوڭايغانسېرى،
بولۇپ ياخشى، قويۇر ياماننى ئېرى.

4709 ئېنىق بىل شۇنىكىم، كىشى بەختسىزى،
قېرىسا ھەم يۇگرەر ھەۋەسكە ئوزى.

4710 qanï ol bu dunya tiləp tutoquqï
əziŋə təmür kənd tura yapoquqï

4711 qanï ol otun ït bu dunya bulup
yaxïl kəkkə səndi qara qux münüp

4712 qanï ol bayat mən təgüqi otun
təŋizdə qoḍï ïḍtï təŋri təbün

4713 qanï ol bu dunya nəŋin tərgüqi
nəŋi birlə yərdə qoḍï baroquqï

4714 qanï ol tooqardïn patarqa təgi
yorïp əl tutuoqlï bu dunya bəgi

4715 qanï ol tayaqï yïlan boloquqï
təŋiz yarlïp ətrü yorïp kəqgüqi

4716 qanï ol pəri qux bu yalŋuq əzə
uluoqluq qïlïoqlï qïlïnqï tüzə

B340
4717 qanï ol əlüg tirgürügli kixi
əlümkə tutuoq boldï ahir ixi

4718 qanï ol kixidə əḍürmix talu
qoquz qaldï dunya ərildi tolu

A134
4719 əlüm tuttï əltti bu samïxlarïoq
sənimü qoḍur kər ay qïlqï arïoq

4720 bu yaŋlïoq turur bu azun əŋdisi
kərək əŋdisi tut kərək təŋdisi

4721 baqa kərgil əmdi yaoqïz yər qoyï
nə yaŋlïoq kixi kirdi tolmaz oyï

4710 قېنى ئۇ بۇ دۇنيا تىلەپ تاپقۇچى،
ئوزىگە تومۇر تۇر، شەھەر قۇرغۇچى[191]؟

4711 قېنى ئۇ گۇستاخ ئىت[192] دۇنيا دەپ يۇرۇپ،
يېشىل كوككە ئۇچقان قارا قۇش مىنىپ؟

4712 قېنى ئۇ خۇدامەن دىگۈچى جاھىل[193]؟
خۇدا قىلدى دەرياغا غەرق ئۇنى، بىل.

4713 بۇ دۇنيا مېلىنى يىققۇچى قېنى[194]؟
مېلى بىرلە كەتتى يۇتۇپ يەر ئۇنى.

4714 قېنى شەرقتىن-غەرپكە قەدەر بارغۇچى،
بۇ دۇنيانى كېزىپ جاھان تۇتقۇچى[195]؟

4715 قېنى ئۇ تاياغى يىلان بولغۇچى،
دېگىز يېرىلىپ ئۇنا يول بەرگۈچى[196]؟

4716 قېنى ئۇ پەرى، قۇش ۋە ئىنسان ئۇزە،
ئۇلۇغ بولغۇچى ئۇ خۇلقى پاكىزە[197]؟

4717 قېنى ئۇ، ئولۇكنى تىرگۈزگەن كىشى؟
ئولۇمگە تۇتۇق بولدى ئاخىر ئىشى[198].

4718 قېنى ئۇ، كىشىلەر ئارا خىل ئۇلۇق[199]؟
بوشاپ قالدى دۇنيا، كېمىپ تولۇقلۇق.

4719 ئېلىپ كەتتى ئولۇم شۇ ھەممىسىنى،
ئەي پاكىزە قەلب، ئۇ قويامدۇ سېنى؟

4720 مۇشۇنداق ئېرۇر بۇ جاھان قانۇنى،
خاھى سەن ئەمەل قىل، خا قىل ئەكسىنى.

4721 قاراپ كورگىن ئەمدى قوڭۇر يەر تۇۋى،
نە ياڭلىغ كىشى كىردى، تولماس ئويى.

4722 aqïp kərsə ərdiŋ qara yər qatïn
nə əḑrüm talular yatur ïnqïkïn

4723 nə bəglər yaturlar qara yər bolup
nə bilgə bəgü sïzdï yərdə əlüp

4724 bəgin qulda aḑra bilüməz əzüm
qïoqayïoq bayïnda səqüməz kəzüm

4725 nəqə kür küvəzlər bir ig igləməz
qara yərkə kirdi qanï təprəməz

C280
4726 bu yanlïoq kixilər təxəndi yərig
ya sənmü qalïr sən ya mənmü tirig

4727 yorïyu turuoqlï bu barqïn kixi
uluoq yolda ətməz bu əv barq ixi

4728 əzümdin kətürdüm bu arzu tilək
qoḑu bər bayatïm maŋa tap yələk

4729 kixig qul qïlïoqlï bu suqluq turur
qətərdim bu suqluq kəzüm toq turur

4730 nəgü tər əxit dunya qoḑmïx kixi
yayïoq dunyaqa kəŋli toḑmïx kixi

B341
4731 azunda tiləkin bulundï əzüm
ḩərişlïq əzindin qətərdi kəzüm

4732 əzüm qoḑtï dunya tilək arzusïn
tiləkim tükəndi kəsildi səzüm

4733 bu dunya iqi bir tarïoqlaoq turur
nəgü əksə munda yarïn ol ənür

4722 ئېچىپ كورسەك ئەردىك قارا يەر قېتىن،
كورەتتىك نى-نى خىل ئەرلەر جەسەتىن.

4723 نى بەگلەر ياتۇرلەر قارا يەر بولۇپ،
نى ئالىم، ھېكىم سىگدى يەرگە ئولۇپ.

4724 بىلەلمەيمەن ئايرىپ بەگ-قۇلنى ئوزۇم،
پېقىر، باينىمۇ پەرق ئېتەلمەس كوزۇم.

4725 يۇرگەن قانچە باتۇر، جەسۇر ئاغرىماي،
قارا يەر قېتىدا ياتۇر مىدىرماي.

4726 شۇ ياڭلىغ كىشىلەر توشەنگەندە يەر،
قالۇرمىزمۇ سەن-مەن تىرىكچە مەگەر؟

4727 تىنىپ ئوتكۇچى بىر يولۇچى كىشى،
بۇ چوڭ يولنا قۇرماس ئۇ ئوي-ۋاق ئىشى.

4728 ئوزەمدىن تۇگەتتىم بۇ ئۇمىت-تىلەك،
قويۇپ بەر، خۇدايىم ماڭا يار-يولەك.

4729 كىشىنى قۇل ئەتمەك ھىرىسلىق ئېرۇر،
ھىرىسلىقنى قويدۇم، كوزۇم توق تۇرۇر.

4730 نە دەر ئاڭلا، دۇنيانى قويغان كىشى،
ۋاپاسىز بۇ دۇنياغا تويغان كىشى:

4731 جاھاندا تىلەككە ئېرىشتىم ئوزۇم،
ھىرىسلىق يۇزىدىن يۇمۇلدى كوزۇم.

4732 ئوزۇم تەرك ئەتكەچ بۇ دۇنيا ئارزۇسىن،
تىلەگىم تۇگەدى، قىلاي بەس سوزۇم.

4733 بۇ دۇنيا ئىچى بىر تېرىلغۇ ئېرۇر،
نىمە ئەكسە تاڭنا شۇ نەرسە ئۇنۇر.

4734 uruoɣ əḍgü əksə ənür əḍgülük
ol əḍgü bolur ol yəgü kəḍgülük

4735 uruoɣ əsiz əksə əsiz ək ənür
ol əsiz boyunka yarïn yük bolur

4736 bu kün koḍmaoɣïnqa həwa arzular
yarïn buloɣu ərməz əzüm əḍgülər

4737 səni koḍmaz ərkən bu dunyanï koḍ
sana toḍmaz ərkən sən ər axnu toḍ

4738 anï koḍmasa sən səni koḍoɣa ok
anar toḍmasa sən sana toḍoɣa ok

4739 bulup kaloɣu ərsə nərək bu azun
səni koḍoɣu ərsə anï koḍ əzün

4740 munï koḍ tilə ol azunuoɣ turup
ərəzin tiril anda mənü bolup

4741 takï munda yəgrək tiləyin təsə
ikigün azunuoɣ tiləmə usa

C281
4742 yorï iki azun iḍisin tilə
nərək dunya 'ukbi ikigün þilə

4743 tərütgənni bulsa tərümix sənin
yaratoɣannï bulsa yaratmïx sənin

4744 tərümixkə korkma tiləmə tilək
tərütgənkə korkoɣïl anï tut yələk

4745 tərütgən iḍi tapoɣï əvrə koḍup
tərümixkə tapmak bolurmu uḍup

4734 ئۇرۇغ ياخشى بولسا ئۇنەر ياخشىلىق،
بولۇر ياخشىلىق ئۇ. يىمەك-كەيگۈلۈك.

4735 يامان ئۇرۇغ ئەكسە يامانلىق ئۇنۇر،
بويۇنغا قىيامەت كۈنى يۈك بولۇر.

4736 بۇ كۈن قۇيمىغۇنچە ھەۋەس-ئارزۇنى،
تاپالمايمەن خوپلۇق قىيامەت كۈنى.

4737 سېنى تاشلىماستا، ئۇنى تاشلا سەن،
تويۇشتىن بۇرۇن ئۇ، تويۇش باشلا سەن.

4738 ئۇنى قويمىساڭ سەن، سېنى ئۇ قويۇر،
ئۇڭا تويمىساڭ سەن، ئۇ سەندىن تويۇر.

4739 قالۇر بولسا ئاخىر، نە لازىم جاھان؟
قوياركەن سېنى، سەن ئۇنى قوي ھامان.

4740 بۇنى قوي، تىلە، ئۇ جاھاننى تۇرۇپ،
ھوزۇردا ياشا ئۇندا مەڭگۈ بولۇپ.

4741 تىلەسەڭ ياخشىراقنى مۇندىن ئوبدان،
ئىمكان بولسا تاشلا سەن ئىككى جاھان.

4742 يۇرى، ئىككى دۇنيا ئىسگەسىن تىلە،
نە لازىم بۇ دۇنيا، ئۇ دۇنيا بىلە.

4743 تورەتكەننى تاپساڭ، تورەلگەن سېنىڭ،
ياراتقاننى تاپساڭ، يارالغان سېنىڭ.

4744 تورەلگۈچىدىن قورقما، كۈتمە تىلەك،
تورەتكۈچىدىن قورق، ئۇنى قىل يولەك.

4745 ياراتقان ئىگەمگە قىلماي ئىبادەت،
بولامدۇ مەخلۇققا قىلىنسا خىزمەت؟

B342

4746 ikidə aḍïn yoḳ tapuoɣqï ixi
ya tapoɣï yaraoɣay kətürgəy baxï

4747 ya tapoɣï yaramaoɣa əmgəkləri
yava boloɣa əḍ kün tiriglikləri

4748 yarasa tapuoɣ bəg kətürsə anï
bolur əzkə ərksiz bu bulmïx küni

4749 ara aq ara toḳ yügürgü kərək
bəgi yatsa əmgək bu kərgü kərək

4750 ḳalï siṇməsə kər bu ḳïlmïx tapuoɣ
yava boldï əsiz tiriglik ḳamuoɣ

4751 ḳayu ol tapuoɣqïḳa ayoɣïl asïoɣ
bu tapoɣï iqində nəgü ol tatïoɣ

4752 nəgü tər əxitgil ïla ərkini
tapuoɣqï tərüsin ayur kər anï

4753 baḳa barsa tərs ix bu bəglər ixi
tapïnsa təlim tərk yaranmaz kixi

4754 yarasa tapuoɣ əzkə ərksiz bolur
yaramasa tapoɣï küniṇə ilür

4755 tapuoɣḳa ïnanma ay tapoɣï təlim
tapuoɣ ḳïloɣa ahir baxïṇnï ḳalïm

4756 səvindi tạdüktə sasïtur səkər
yazïldï tạdüktə puxup ḳax tügər

4757 tükəl bilsə bolmaz ḳïlïḳlarïnï
yạmə alsa bolmaz alïḳlarïnï

4746 ئىككىدىن بولەكمەس خىزمەتچى ئىشى،
ياراپ يا خىزمىتى يۈكسەلگەي بېشى؛

4747 ۋە ياكى يارىماي خىزمەت ـ ئەمگىگى،
كېتۈر بىھۇدە ئومرى ـ تىرىكلىگى.

4748 ياراپ خىزمىتى ـ بەگ كوتەرسە ئۇنى،
بولالماس ئوزىگە ئىگە شۇ كۈنى.

4749 گەھى تاج، گەھى توق يۈگۈرمەك كېرەك،
بېگى ياتسا، ئەمگەك ئۇ قىلماق كېرەك.

4750 يارامايى قالسا گەر خىزمەتى ئۇ كۈن،
بولۇر زايە، ئەپسۇس، ھاياتى پۈتۈن.

4751 قېنى ئېيت، خىزمەتچى نە پايدا تالۇر،
بۇ خىزمەت ئىچىندە نە لەززەت تاپۇر.

4752 نىمە دەر ئىشتىكىن، ئىلى ئەركىنى[200]،
ئۇ ئېيتار خىزمەتچى قايدە ـ يوسۇنى:

4753 كورەرسەن، قىيىن ئىش بۇ بەگلەر ئىشى،
ھەرقانچە كوپ ئىشلەپ يارامىس كىشى.

4754 ياراپ قالسا ئىش، ئوزگە ئەركسز بولۇر،
يارىمسا ئىش ئېتىبارسىز قالۇر.

4755 خىزمەتكە گۈۋەنمە ئەي خادىم تولا،
بولۇر خىزمەت تاخىر بېشىغا بالا.

4756 سويۇندى دىگەنچە، سېستىپ سوكەر،
ئېچىلدى دىگەنچە، قاۋاغىن تۇرەر.

4757 مىجەزىنى بولماس تولۇق بىلگىلى،
ناچار ياقلىرىنى بولماس دىگىلى.

4758 tüpi yəl turur bu azun kər oqul
kəlikə turur kər kərarī yok ol

C282
4759 sakīm ol kərü barsa kərnü turur
tutayīn tədüktə yitər yok bolur

4760 kəzikqə kəlir kər bu dəwlət kurī
təzik ol yayīoq həm bolur tərk karī

B349
4761 kərək bolmaz əmdi bu dunya mana
ya dəwlət kəziki kəzik ay tona

4762 idim yadī ix tap səvingü səvinq
anīn yarlīqī tap avīnqu avīnq

A135
4763 səvüg bolmasa tap idim səvmixi
yaqīm yək turur əz yaqīlamīxī

4764 tiləkim anīndīn umīnqīm aqar
sīqīnqu idim ol küvənqim anar

4765 tonum koy yunī tap yəgüm arpa ax
tükəl boldī dunya mana ay kadax

4766 nəgü tər əxitgil baqīrsak səzi
ünürdə turuqlī sakīnuk əzi

4767 azunda alīndīm əzümkə əni
kavuk səkti yəm tap tonum koy yunī

4768 xəkərdə tatīqlīoq kavuk yür mana
quz ol bu ərüm ton aqīlar təni

4769 karīn todquqa yə kamuoq yəm iqim
kərək arpa yür tut todurqu aqīm

4758 جاهان بىر بوراندۇر، قارا، ئەي ئوغۇل.
تۇراقسىز كولەڭگە ئېرۇر، كورگىن ئول.

4759 ساراپ ئول، قاراساڭ كورۇنۇپ تۇرۇر.
تۇتايمەن دىگەندە، يۇتۇپ يوق بولۇر.

4760 گىزەكلە كېلۇر، كور، بۇ دەۋلەت قۇرى،
ۋاپاسىز، قاچاق ئۇ، بولۇر تېز قېرى.

4761 كېرەك بولماس ئەمدى بۇ دۇنيا ماڭا،
كىزىكتەك بۇ بەختىنىڭ نوۋىتى، توڭا.

4762 ئىگەم يادى بىر ئەش، يېتەر خوشلۇغى.
يېتەرلىك ئاۋۇنچىم ئۇنىڭ بۇيرۇغى.

4763 كىپايە قىلماسكەن گەر ھەق سويگىنى،
دۇشمەنىم ــ شەيتان بار يېغلاشقىلى.

4764 تىلەگىم خۇدادىن، ئۇمىدىم شۇدۇر،
سىغىنار ئىگەم ئول، قۇۋانچىم شۇدۇر.

4765 تونۇم ــ قوي يۇگى، بەس، غىزا ـ ئارپا ئاش،
تولۇق بولدى دۇنيا ماڭا، ئەي قاياش.

4766 نە دەر بىر مېھرىۋان، ئىشتىكىن سوزى،
ماكانى ئېرۇر غار، تەقۋادار ئوزى:

4767 نەسۋەم تېپىپمەن جاهاندىن بۇنى،
يىيىشكە كىپەكنى، تونغا قوي يۇگى.

4768 كىپەك كوپ لەززەتلىك شېكەردىن ماڭا،
بۇ ئاق تون باسار ئۇ يىپەك ئورنىنى.

4769 قوساق تويغىچەدۇر بۇ ئىچكۇ ـ يىمەك،
تېرىق ياكى ئارپا تويارلىق دىمەك.

4770 turu əlməgüqə yəgil ay qadax
yəmə uḑlayu sən taduŋ boloqa bax

4771 tatïoq sürmə tatïoq qïnï kəḑ qatïoq
tatïoqqa yanut ornï təŋsiz patïoq

4772 aqïoq süqig axlar booquz tatoqï ol
booquz tatoqï sürgən qixi yïlqï ol

4773 aoqï quz kəḑim ton kixi kəḑgüsi
ət əz ərtgü tap qïl ay ər əḑgüsi

4774 booquz bir toḑunsa iki kün barïr
əgin kəḑsə bir ton iki yïl qalïr

C283
4775 bu iki üqün mən əzüm qul qïlïp
kixi tapoqï qïlmaq yararmu bilip

B344
4776 əḑiz 'ərxta altïn ŝəraqa təgi
təzü barqa muŋluoq turur bir təŋi

4777 məgər bir bayat ol tükəl muŋsuzun
muŋuoq bildəqi ol baoqïrsaq tüzün

4778 kəŋül bir bayatqa uladïm kəni
tiləkqi bolup mən tilər mən anï

4779 barï boldï xəksiz maŋa bəlgülüg
kəŋül pütti yïrlar tilim ülgülüg

4780 barïŋa muqir mən tilər mən usuz
qayuda tiləgü əzüm bəlgüsüz

4781 iḑimni tilər mən əzüm usï yoq
nixanïn bulur mən kərüglisi yoq

4770 یه ئاشنی قېرىنداش ئولمەسلىكىگە تەگ،
بۇزۇلغاي مىزاجىڭ گەر ئۆيدەك يىسەگ.

4771 زەۋق-ساپا قوغلاشما، قاتتىقتۇر جازا،
ساپانىڭ جاۋابى پاتقاقلىق تازا.

4772 ئاچچىق، چۈچۈك ئاشلار گال تاتلىغى ئول،
بۇ لەززەتكە بېرىلگەن كىشى يىلقى ئول.

4773 كىشىلەر يىپەك يا شايى تون كىيەر،
يىپىلسا تېنىڭ بەس قىل، ئەي ياخشى ئەر.

4774 قېرىن تويسا بىر-ئىككى كۈنگە بارۇر،
كىيىم كەيسە بىر-ئىككى يىلغا يېتۈر.

4775 ئۇزۇمنى شۇ ئىككى ئۈچۈن قۇل قىلىپ،
كىشى خىزمىتىن قىلسام بولۇرمۇ بىلىپ؟

4776 ئىگىز ئەرشتىن تاكى يەر ئاستىغىچە،
نىمە بولسا مۇھتاج ئېرۇر ئۇ بارچە.

4777 مەگەر بىر خۇدادۇر ئۇ مۇھتاج ئەمەس،
بىلىپ ھاجەتنى ئۇ رېھىم قىلار، بەس.

4778 كوڭۈلنى خۇداغا ئۇلۇدۇم كونى،
تىلەكچى بولۇپ مەن، تىلەرمەن ئۇنى.

4779 ئۇنىڭ بارلىغى شەكسىز ئايانۇر ماڭا،
كوڭۈل پۈتتى، تىل زىكىر ئېيتار ئاڭا.

4780 مەن ئىقرار ئۇ باردۇر، ئىستەيمەن ھامان،
بىلەلمەيمەن قەيەردىن تېپىشنى بۇئان.

4781 ئىگەمنى ئىستەيمەن، كوزدە ئۇيقۇم يوق،
تاپسامۇ نىشانىن، ھىچ كورگۈنۇم يوق.

4782 tiləgli uḍïmaz tilə tïnmaoqïl
tiləp bulmadïm tạp yətip yaṇmaoqïl

4783 tilə tutqï tïnma tiləp yətgü yok
tïləp bulmadïm tạp yanïn yatoqu yok

4784 tiləgli yügürgü kərək tïnmadï
tïnïp yatoquqïlar tilək bulmadï

4785 tiləp tïnmaoquqï nə bulmaz bolur
tïnïp yatsa arzu tilək kim bulur

4786 mạni ol tilədi ən axnu səvip
anï mən tilər boldum əmḍi ẹvip

4787 mạni axnu ol ḳoldï ərdi əzəl
anïn mən ḳolur boldum əmdi tükəl

4788 bu mundaoq iḍimni ḳalï səvməyin
tiləp buloquḳa əz ḳalï ẹvməyin

4789 muṇumḳa taḳïmḳa maṇa ol yarar
bəla ḳaḍoqu təgsə mạni ol yular

4790 mạni ol əḍürdi ẹn axnu tiləp
anïn əz tilər boldï kəṇlïn ulap

B345
4791 mạni ol tərütti bu ol qïn səzüm
mạni ol igiḍti bəḍüdi əzüm

C284
4792 təṇüldüm bu həlḳtïn sïoqïndïm aṇar
küḍəzgəy mạni ol ḳamuoqdïn sïṇar

4793 əzüm ḳalsa yalṇuz iḍim yadï tap
əzüm səzləgükə iḍim atï tap

4782 ئىستىكەن ئۇخلىماس، تىنماي ئىستىگىن،
تاپالماي قالدىم دەپ يېتىپ قالمىغىن.

4783 ھەمىشە تىلە، يوق تىلەپ تاپقۇچى،
يوق ھەم تاپمىدىم دەپ بىغەم ياتقۇچى.

4784 تىلەگۈچى تىنماي يۈگۈرسۇن ھامان،
تىلەككە يېتەلمەس ئارام ئەپياتقان.

4785 تىلەگەن نىچۈكمۇ تاپالماي قالار،
تىنىپ ياتسا ئارزۇ-تىلەك كىم تاپار؟

4786 ئەگ ئاۋال سويۇپ ئۇ تىلەدى مېنى،
مەن ئەمدى تىلەرمەن ئالدىراش ئۇنى.

4787 ئاۋال ئۇ ئەزەلدىن خالىغاچ مېنى،
مەن ئەمدى ئىستەيمەن پەقەتلا ئۇنى.

4788 مۇشۇنداق ئىگەمنى نىچۈك سويىمەيىن،
تېپىشقا ئۇنى مەن نىچۈك شاشمايىن؟

4789 بېشىم قاتسا غەمدىن ماڭا ئەسقاتار،
بالا كەلسە، مېنى ئۇ خالاس قىلار.

4790 مېنى تاللىدى ئۇ ئەگ باشتا خالاپ،
تىلەيمەن شۇڭا مەن، ئۇنى دىل ئۇلاپ.

4791 سوزۇم راستى شۇ، ئول ياراتتى مېنى،
يىگۈزدى، ئىچۈردى، چوڭايتتى مېنى.

4792 چېكىندىم بۇ خەلقتىن، سىغىندىم ئاڭا،
ئۇ ھەممە جەھەتتە پانادۇر ماڭا.

4793 ئەگەر يەككە قالسام ئىگەم يادى، بەس،
ئوزۇم ياد ئېتەرگە ئىگەم ئاتى، بەس.

4794 avïnoqum sïoqïnoqum yələkim toḳum
ol ol bir iḍi toḍoqu aqïm toḳum

4795 nəgü tạr əxitgil süzülmix kixi
iḍisi bilə qïn tüzülmix kixi

4796 kəṇüldəki sïrrïm aqar mən saṇa
tilək arzu birlə uqar mən saṇa

4797 küvəngü avïnoqu sïoqïnoqu iḍim
ḳamuoqdïn üzüldüm ḳaqar mən saṇa

4798 ol azunḳa ornuṇ bu azun turur
munï ḳoḍmaoqïnqa anï kim bulur

4799 yüz utru kạtərgü bu dunya salïp
anïn bolsa ʻuḳbi bolunoqay alïp

4800 yayïoq dunya bəkrü əligdə tutup
nəgü təg bulur məṇü azun yatup

4801 həṭərlïoq turur dunya nuxï aoqu
arïoqïn tilə barqa iqgü yạgü

4802 ḳoḍu bạrgü dunya tilək arzusïn
anïn bulsa ʻuḳbi orun əḍgüsin

4803 ḥəḳiḳət munï bil ay əgdülmixim
ayayïn saṇa mən əzüm bilmixim

4804 bu tərt nəṇ tükəl ḳoḍmaoqïnqa kixi
aḍïn tərt ḳïlumaz kixi uz ixi

4805 bu dunya ixin ḳoḍmaoqïnqa tükəl
ḳïlumaz bu ʻuḳbi ixin ay ïnal

4794 سغىنچىم، ئاۋۇنچىم، يولەنچىم، تايانچ—
شۇ بىرلا ئىگەم، ساقلار بولسام توق-ئاچ.

4795 نە دەر ئاڭلا، كوڭلى سۈزۈلگەن كىشى،
ئىگەسى بىلەن چىن تۈزەلگەن كىشى:

4796 كوڭۈلنىڭ سىرىنى ئاچارمەن ساڭا،
تىلەك-ئارزۇ بىرلە ئۈچارمەن ساڭا.

4797 قۇۋانچىم، سويۇنچىم، ئاۋۇنچىم ئىگەم،
جىمىدىن قول ئۈزدۇم، قاچارمەن ساڭا.

4798 ئۇ دۇنيادا ئورنۇڭ بۇ دۇنيادا بار،
بۇنى قويمىغۇنچە ئۇنى كىم تاپار؟

4799 يۈز ئورۇپ، بۇ دۇنيانى تاشلاش زورۇر،
شۇ چاغدا ئۇ دۇنيا قولۇڭغا كېلۈر.

4800 ۋاپاسىز جاھاننى چىڭ تۇتسا بۇ ئان،
نىچۈك تاپقاي كىشى مەڭگۈلۈك جاھان؟

4801 خەتەرلىك بۇ دۇنيا، شەربىتى زەھەر،
يىمەك-ئىچكۈدە ئىستە پاكىزنى، ئەر.

4082 ئۇ دۇنيادا تاپماق ئۈچۈن ياخشى جاي،
جاھان ئارزۇسىنى تامام تاشلىغاي.

4803 ھەقىقەت دەپ بىلگىن، ئەي ئوگدۇلمىشىم،
ساڭا ئېيتاي ئۈزۈمنىڭ پۈتۈن بىلمىشىم.

4804 بۇ توتتىن تامامەن ۋازكەچمەي كىشى،
مۇنۇ توتتە ياخشى بولالماس ئىشى:

4805 بۇ دۇنيا ئىشىنى تەرك ئەتمەي تولۇق،
قىلىنماس ئۇ دۇنيا ئىشى، ئەي ئۇلۇق.

4818 kərək miŋ yaxaoɣïl kərək on səkiz
əzüŋ əlgü əḍgü atïŋ ḳoḍoɣïl iz

4819 kərək ərsə bay bol kərək yoḳ qïoɣay
tiriglikni yạr bu kəqər yïl kün ay

4820 baxïŋ kəkkə təgsə bəḍüklük atïn
kirip yatoɣu ornuŋ ḳara yạr ḳatïn

B347
4821 tiriglik bulup ər yava ḳïlsa əḍ
əzin otḳa attï ux ol yïlḳï uḍ

4822 əsənlik bulup ər yava ḳïlsa yax
bu kərksüz tiriglik bolur ay ḳadax

4823 mənïŋ ḳaḍoɣumï sən yạmə ay ḳadax
sən əz ḳaḍoɣuŋï yạ təküp kəzdə yax

4824 bu dunya ixi bək tuzaḳqï turur
tuzaḳḳa ilinmə sạni bərkitür

C286
4825 bu kün kəldi dəwlət tiləkqə yorïr
ïnanma aŋar sən yana tərk barïr

4826 usanma əlümkə saḳïnma uzun
pusuoɣdïn qïḳar təg qïḳar əḍsüzün

4827 əküx miŋ usalïoɣ əlüm basmïx ol
təlim yumoɣïlarïoɣ əlüm saqmïx ol

4828 nəgü tạr əxit əmdi kənli oḍuoɣ
əlümkə usal bolma təggəy yoḍuoɣ

4829 əküx tạrnəkig kər taradï əlüm
əlümüg saḳïnsa aḳar kəz yulum

4818 سەن مەيلى مىڭغا كىر، مەيلى ئون سەككىز،
ئولەرسەن، قويۇپ كەت سەن بىر ياخشى ئىز.

4819 سەن خاھى بولغىن باي، خاھى بول گاداي،
ئوتۇپ يەر ئومرىڭنى يىللار ۋە كۈن-ئاي.

4820 بېشىڭ كوككە ئۇلانسا ئۇلۇغلۇق ئېتى،
ياتار جايىڭ بولۇر قارا يەر قېتى.

4821 هاياتلىق تېپىپ ئەر، گەر زايە قىلار،
ئوزىن ئوتقا ئاتار، هايۋان سانىلار.

4822 سالامەت بولۇپ ئەر زايە قىلسا ياش،
بۇ كوركسىز تىرىكلىك بولۇر ئەي قاياش.

4823 قېرىنداش، غېمىمنى يىمە سەن مېنىڭ،
يىگىن ئوز غېمىڭنى، توكۇپ كوز يېشىڭ.

4824 بۇ دۇنيا ئىشى چىڭ توزاقچى ئېرۇر،
توزاققا ئىلىنما، سېنى بېكىتۇر.

4825 بۇ كۈن دەۋلەت كېلىپ رەيىڭچە ماڭۇر،
ئۇڭا سەن ئىشەنمە، يانا تېز كېتۇر.

4826 غەپلەتتە ئولۇمنى سەن كورمە يىراق،
چىقار پىستۇرمىدىن چىققاندەك بىراق.

4827 تولا مىڭ غاپىلنى باسمىشتۇر ئولۇم،
تولا مىڭ توپلارنى چاچمىشتۇر ئولۇم.

4828 ئىشىت، كوڭلى ئويغاق كىشى نىمە دەر:
ئولۇمدىن ئولما غاپىل، زەرەرى يېتەر.

4829 تاراتتى ئولۇم تولا توپلارنى، باق،
ئولۇمنى ئەسلىسەم كوز يېشىم بۇلاق.

4830 mənin köksəgüqi məni qalmadï
asïoɣ qïlmadï sü ətiklig tolum

4831 usanma tiriglik barïr bəlgüsüz
kəqər ux bu öd kün yana yanoɣusuz

4832 ərəzkə avïnma yava boloɣa kün
bu qutqa ïnanma yayïoɣ ol otun

4833 bədük mən təgüqini tuttï ölüm
uluoɣ mən təgüqini uttï ölüm

4834 ölüm buzdï ordu təlim kənd ulux
ölüm buzdï qarxï saray əv öküx

4835 nəqə min tirig öldi tulup patur
bizin kəlgümizni küdəzip yatur

B348
4836 baqa kər olarïoɣ sən aqoɣïl közün
bəgig qulda adra bilürmü özün

4837 uluoɣluq ölümkə asïoɣ qïlmadï
ölümdin qaqïoɣlï kəqik bulmadï

4838 aoɣïr savqïlarïoɣ ələtti ölüm
adïn kim ətügəy ot əm ya tolum

4839 ïnanqsïz turur bu jəfaqï azun
yayïoɣ qïlqï ərsəl qïlïnqï otun

4840 nəgü təg kəqürsə kəqər tərk küni
barïr ədgü əsiz nə əgri köni

C287
4841 toqun ma kəqər həm aqïnma kəqər
nə bəgkə qïlur yüz nə bay qul səqər

4830 مەن دىبان كوككە ئۇچماق بولغانـنىڭ "مەن"ى،
قالمىدى، كار قىلماي لەشكەر ۋە ياراق.

4831 غاپىل بولما، ھايات بىلىنمەي ئوتەر،
ۋاقىت-كۈنمۇ ھىچ چاغ قايتماسقا كېـتەر.

4832 ھوزۇرغا ئاۋۇنما، زايە بولۇر كۈن،
بەختكە ئىشەنمە، تۇراقـسىز ئوتۇن[201].

4833 بۇيۇك مەن دىگەننى تۇگەتتى ئولۇم،
ئۇلۇغ مەن دىگەننى ھەم ئۇتتى ئولۇم.

4834 ئولۇم بۇزدى شەھەر-كەنتلەرنى تالاي،
ئولۇم بۇزدى نۇرغۇن قەسىر ۋە ساراي.

4835 نىچە مىڭ تىرىك ئولدى، يەرگە تولۇپ—
ياتۇر كەلمەگىمىزنى ئاندا كۇتۇپ.

4836 قاراپ كور ئۇلارغا، ئېـچىپ سەن كوزۇڭ،
قىلالامسەن پەرق قۇل ۋە بەگـنى ئوزۇڭ؟

4837 ئولۇغلۇق ئولۇمگە ھىچ كار قىلمىدى،
ئولۇمدىن قاچارغا كېچىك بولمىدى.

4838 ئەپكەتتى ئولۇم ئەزىز پەيغەمبەرلـىنى،
توسار كىم ئەم-داۋا، قوراللە ئۇنى؟

4839 ئىشەنچسىز ئېرۇر بۇ جاپاچى جاھان،
ۋاپاسىز ۋە گۇستاخ ۋە پەيلى ياماں.

4840 نىچۇك كەچسە كەچسۇن، كېچەر تىز كۇنى،
ياماں، ياخشى بولسۇن يا ئەگرى-كونى.

4841 توق ئولساڭ كېچەر ھەم ئاچ بولساڭ كېچەر،
نە بەگۇ- باي بىلەن قۇلنى پەرق ئېتەر؟

4842 ərəẓi uzamaz nə əmgəkləri
nərək ətrü munqa qoƣï ün urï

4843 əḍi yaḳxï aymïx bəgü bilki kəṇ
ḳïlïḳï yorïḳï bilə kənli təṇ

4844 az əḍgükə yalṇuḳ unïtur əzin
yaxïl kəktə üstün yorïtur səzin

4845 nəqə kür kəgüzlüg küvənür ərig
əlüm yənqti kəgsin aqïttï kəzin

4846 bu ərdi saṇa qïn baƣïrsaḳlïḳïm
munu səzlədim mən saṇa ay aḳïm

4847 kim ərsə bu ḥalïƣ bilür ərsə qïn
aṇar boloƣu ərməz bu dunya yaḳïn

4848 yitürdüm yigitlik yətildi yaxïm
yïpar kəṭti kafur axundï baxïm

4849 səziksiz əlümkə anunƣu əḍi
bu kündə naru ol ay yalṇuḳ kəḍi

B349
4850 əlüm ḳaḍƣusï tuttï kəṭti səvinq
əlümdə kəḍin ix nəgü təg ərinq

4851 bu ḳaḍƣu saḳïnq birlə ərkən əzüm
nəgü təg əligkə barïr mən tüzüm

4852 əligkə mənïṇdin asïƣ bolmaƣay
tusulsu təsə ḥəm tusu bulmaƣay

4853 ḳalï ol azunluḳ tiləsə məni
məni bardï saḳnïp yorïsu kəni

4842 تۇرار نە ھوزۇرى، تۇرار نە مىھنەت،
ئەي ئوغلان، بۇ شاۋقۇن شۇنچە نە ھاجەت؟

4843 ئەجەپ ياخشى دەپتۇ ئالىم، ئىلمى كەڭ،
قىلغى، يۇرۇشى بىلەن كوڭلى تەڭ:

4844 بىر ئاز بەختكە ئىنسان ئۇنۇتار ئۇزىن،
يېشىل كوكتىن ئۇستۇن يۇرتتەر سوزىن.

4845 نى باتۇر ۋە مەغرۇر غادايغانلارنىڭ
ئولۇم كوكسىن يانچىپ، چىقاردى كوزىن.

4846 بۇ ئەردى ساڭا چىن كويۇمچانلىغىم،
بۇنى سوزلىدىم مەن ساڭا، ئەي سېخىم.

4847 كىمكى بىلسە بۇ ئەھۋالاتنى چىن،
دۇنياغا ئوزىنى ئۇ قىلماس يېقىن.

4848 يوقاتتىم يىگىتلىك، يېتىلدى يېشىم،
ئىپار كەتتى، كافۇر پۇركەندى بېشىم.

4849 بۇنىڭدىن كېيىن ئەي كىشى ياخشىسى،
ئولۇمگە راسلانماق ئىشىم بولغۇسى.

4850 سويۇنچ كەتتى، تۇتتى ئولۇم قايغۇسى،
ئولۇمدىن كېيىن ئىش نىچۇك بولغۇسى؟

4851 شۇ قايغۇ ئەلەم بىرلە تۇرۇپ ئوزۇم،
بارالايمەن بەككە نىچۇك، ئەي تۇزۇم؟[202]

4852 مىنىڭدىن ئېلىككە ھىچ پايدا تەگمەس،
نېپى يەتسۇن دىسە ھەم نەپئى يەتمەس.

4853 تىلەسە ئەگەر ئۇ جاھانلىق مىنى،
مىنى كەلدى بىلسۇن ۋە يۇرسۇن كۇنى.

4854 apa oqlïnï əmdi ərklig bayat
tərütti iki ix üqün bərdi at

4855 tamuoqka ya uqmak bəgi boloquka
aqïrlïk üqün ya uquz kïloquka

C288
4856 aqïrlïk tiləsə ayu bərdi yol
uquzluk yolïn ma səqə bərdi ol

A137
4857 kərək əmdi kulka əzi kullukïn
tükəl kïloqu bulsa bayat təwfikïn

4858 kalï bulsa təwfik bayattïn kulï
kamuoq əḍgülükkə aqïldï yolï

4859 katïoqlanoqu ətrü yətürgü tapuoq
tümən əḍgülükkə aqïloqay kapuoq

4860 bu ərdi munukï mənin bilmixim
sana səzlədim mən ay əḍgü əxim

4861 silərkə mənindin asïoq səz kərək
əzümdə kərü bu səzüm əḍgürək

4862 kalï 'ukbi kolsa yorïkï bu ḥal
kalï dunya kolsa bilir sən tükəl

4863 bolu bərdi əvrən kəlü bərdi kút
nəgü kolsa arzu kəlü bərgə püt

4864 mənində nəgü bar aḍïn əḍgü ix
silərkə asïoq kïlsa ay əḍgü əx

B350
4865 koḍu bərsü əlig məni tənrikə
du'aqï bolayïn anar əḍgükə

4854 بۇ ئادەم ئوغلىنى قۇدرەتلىك بايات،
ياراتتى ئىككى ئىش ئۈچۈن قويۇپ ئات:

4855 دوزاققا، يا جەننەت بېگى بولۇشقا،
بۇ دۇنيادا خار يا ئەزىز تۇرۇشقا.

4856 ئەزىزلىك تىلەسەڭ، ئۇ كورسەتتى يول،
خارلىقنىڭ يولىن ھەم ئايرىپ قويدى ئول.

4857 كېرەك ئەمدى قىلماق ئوز بەندىلىگىنى،
تېپىپ تەۋپىق ھەقتىن بېجىرسە ئۇنى.

4858 ئەگەر تاپسا تەۋپىق خۇدادىن قۇلى،
ئېچىلغاي جىمىكى ياخشىلىق يولى.

4859 شۇڭا تىرىشىپ قىلسا تائەت بولۇر،
تۇمەن ياخشىلىق ئىشىگى ئېچىلۇر.

4860 شۇلاردىن ئىبارەت مېنىڭ بىلمىشىم،
ساڭا سوزلىدىم مەن، ئەي قېرىندىشىم.

4861 سىلەرگە پايدىلىق سوزلىرىم كېرەك،
ئوزۇمگە كورە بۇ سوزۇم ئەزگۇرەك.

4862 تىلەسەڭ ئاخىرەت يولى شۇدۇر، ئۇق،
دۇنيالىق تىلەسەڭ، بىلۇرسەن تولۇق.

4863 پەلەك باقتى ساڭا، كېلىۋەدى قۇت،
نىمەنى تىلەسەڭ، كېلۇر يەنە، پۇت.

4864 مېنىڭدە نە ئىش بار ياخشى دىگۇدەك،
قاياشىم، سىلەرگە نەپىنى قىلغۇدەك؟

4865 قويۇپ بەرسۇن ئېلىگ مېنى تەڭرىگە،
دۇنيادا بولايمەن ئۇنىڭ ھەققىگە.

4866 bilik aytur ərsə unï bilmixim
əxittiŋ ayu bər nəgü aymïxïm

4867 səzümni tutuŋlar qalï tutmasa
yarïn kəlgə barqa bu kün pütməsə

4868 bu səz yaqxï aymïx ay bilki təŋiz
munï ixkə tutsa qïzartur məŋiz

4869 bu kün bu səzüm kər saŋa tux bolur
yarïn anda kərgil saŋa tüx bolur

4870 usanma qatïoqlan səzüm ixkə tut
qalï tutmasa sən munu ux bolur

4871 əligdin qolu bər mənin ‘uzrümi
yaraoqï nə ərsə otï qïl əmi

C289
4872 saŋa təgdi əmgək kəlü qəm baru
yanutï bayat bərsü kün təg yarı

4873 aoqïr qïlma kənlüŋ maŋa ay qadax
yaqïnlïq iqində məni tutma tax

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ODOIURMÏXQA

4874 yanut bərdi əgdülmix aydï tilin
əzüm uqtï əmdi kənilik yolïn

4875 əxittim səzüŋni əgün tïŋladïm
səzüm kəstim əmdi səzüŋ təŋlədim

4876 kəni səzlədiŋ səz pütünlük bu ol
munïŋda naruqï nəqə əgri yol

4866 بىلىم دىسە مەندىن، شۇدۇر بىلگىنىم،
ئىشتىتىڭ، ئۇڭا ئېيت، نىمە دىگىنىم.

4867 سوزۇمنى تۇتۇڭلار، گەر تۇتمساڭلار،
كېلۇر تاڭنا-بۇگۇن پۇتمىگىنىڭلار.

4868 بىلىمى دېڭىزدەك خوش ئېيتتى بىر سوز،
ئەمەل قىلسا، كۇلەر بەخت ئىچرە يۇز:

4869 بۇ كۇن بۇ سوزۇم، كور، ساڭا يار بولۇر،
قىيامەتتە ساڭا ئەجرى بار بولۇر.

4870 تىرىش، بولما غاپىل، ئەمەل قىل ئاڭا،
ئەگەر تۇتمساڭ بۇ دىگەنىم كېلۇر.

4871 ئېلىگدىن سورا سەن ئوزرۇمنى مېنىڭ،
نىچۇك بولسا قىل بىر ئىلاجىن ئۇنىڭ.

4872 ساڭا يەتتى زەخمەت كېلىپ ھەم بېرىپ،
خۇدا بەرسۇن ئەجرىڭ، يۇر كۇندەك يورۇپ.

4873 قېرىنداش، دىلىڭغا ئېغىر ئالمىغىن،
مېنى ئوز سويگۇڭدىن چەتتە قويمىغىن.

ئوگدۇلمىشىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

4874 ئوگدۇلمىش جاۋاپقا تەۋرەتكەچ تىلىن،
دىدىكىم، چۇشەندىم ھەقىقەت يولىن.

4875 سوزۇڭنى ئېشىتتىم، ئۇقۇپ تىڭلىدىم،
سوزۇم كەستىم ئەمدى، سوزۇڭ دەڭسىدىم.

4876 دۇرۇس سوزلىدىڭ، سوز، ھەقىقتى شول،
بۇنىڭدىن بولەكى تامام ئەگرى يول.

4877 sənində turur qïn mənində oyun
oyun qaldï qïnqa bərür mən boyun

B351
4878 barayïn mən əmdi əsən əḍgü qal
ikigün azunluq aya əḍgü fal

4879 bayat bərsü təwfiq sana küq qadax
du'ada unïtma kənül tutma tax

4880 məni mə bayattïn qolu bər turup
aqa bərsə kənlüm bayat oḍoqurup

* * *

4881 səzin kəsti qoptï aḍakïn ərü
əsənləxti əvkə yüz urdï kərü

4882 atïn mindi əvrə əvinə kəlip
tüxüp kirdi turdï bir anqa tïnïp

4883 yəḍi iqti anqa sakïndï əzün
əxitmix səzini pïxurdï uzun

4884 yaxïq badï yüzkə qara yüz baoqï
azun toldï pütrü qara yər tooqï

4885 küzək yazdï rumi qïzï ərtti yüz
qara saq boḍuoqï azun toldï tüz

4886 tükəl zəngi yüzi urundï qalïq
uqar tïndï qoḍtï yorïoqlï yorïq

C290
4887 yunup qïldï yatoqu nəmazïn turup
təxək qoldï yattï yaraoqïn kərüp

4877 هەقىقەت سېنىڭدە، مېنىڭدە ئويۇن،
ئويۇننى قويۇپ، چىنغا ئېگەرمەن بويۇن.

4878 ئوزۇڭ ياخشى قالغىن، مەن ئەمدى كېتەي،
ھەر ئىككى جاھاندا، ئەي ئەزگۇ تەلەي.

4879 ساڭا كۆچ ۋە تەۋپىقىنى بەرسۇن خۇدا،
ئۇنۇتما مېنى ھەم ئەسلە دۇئادا.

4880 مېنى ھەم خۇدادىن تىلىگىن تۇرۇپ،
خۇدايىم دىلىمنى ئاچقاي ئويغۇتۇپ.

* * *

4881 سوزىنى تۆگەتكەچ ئورۇندىن تۇرۇپ—
ۋىدالاشتى، ئويگە ئۇ كەتتى يۇرۇپ.

4882 ئېتىغا مىنىپ، ئويگە ئۇ قايتىپ كېلىپ،
چۈشۈپ، ئويىگە كىرگەچ بىر ئاز دەم ئېلىپ،

4883 يىدى، ئىچتى، تۇردى ئۇ بىر ئاز ئويلاپ،
ئىشتىكەن سوزىنى ئۇزۇن پىششىقلاپ.

4884 قۇياش ياپىتى يۇزگە قارا چۈمبەلىن،
جاھان ئالدى پۈتكۈل قارا چاڭ رەڭىن.

4885 يۇزىن ياپتى رۇمى قىزى چاچ يېيىپ،
قارايدى جاھان چاچ رەڭىنى ئېلىپ.

4886 بولۇپ زەڭگى يۇزى پۈتۈن ئاسمان،
تىنىپ قۇشلار، ياتتى ھەممە ماڭار جان.

4887 تاھارەت ئېلىپ، سوڭ خۇپتەننى ئوقۇپ،
ئورۇن سالدۇردى، ياتتى، ئىشىن تۈگۈتۈپ.

4888 uḍïp bardï azraḳ oḍundï yana
təpüdin savïlmïx baḳïrsuḳuna

4889 yana kərdi ülkər savïlmïx baxï
toƣardïn qaḍan ḳopmïx ərləp tuxï

4890 yana yattï anqa usï kəlmədi
kəziklig kixi təg kəzin yummadï

4891 usuz yattï saḳnu bir anqa oḍuƣ
ḳalïḳ ḳïrtïxï tuttï kafur boḍuƣ

4892 ʻəbir bürkirər təg tünərdi ḳalïḳ
sïta ḳoptï yər̥dïn yaḍïldï putïḳ

B352
4893 yaxïḳ ərlədi yər̥də ḳoptï toƣï
yaḳa kəldi axnu toḳuz al tuƣï

4894 turup ḳoptï yundï kər əgdülmixə
nəmazïn yətürdï oḳïp bilmixə

4895 ḳïza baḳtï yər̥dïn sïta ḳalḳanï
turup ḳarxïḳa bardï kirdi kəni

* * *

4896 əxitti ə̣lig kər anar ḳildï yol
bu kirdi ə̣ligkə ḳavuxturdï ḳol

4897 ə̣lig imlədi bər̥di oldruƣ orun
bu kəqti orunḳa siliglik ḳurun

4888 بىر ئازلا ئۇخلىدى، ئويغانىدى يانا،
ئىگىشكەن ئىدى پەسكە مىرىخ مانا.

4889 يانا كوردى ھوكەر ئىگىشكەن توۋەن،
شەرقتىن چىقىپتۇ كوتىرىلىپ چايان[203].

4890 يەنە ياتتى، ئەمما ئۇيقۇ كەلمىدى،
قاراۋۇل كىشىدەك كوزىن يۇمىمدى.

4891 خىيال سۇردى بىر دەم يېتىپ ئۇ ئويغاق،
بۇ ئاسمان رېڭى بولدى كافۇر بوياق.

4892 ساما ئالدى ئەنبەر رېڭىنى بىراق،
ئۇنۇپ نەيزە يەردىن، يېيىلدى پۇتاق.

4893 قۇياش ئورلىدى، قوپتى يەردىن توزان،
توققۇز رەڭدە ھال تۇغ يېقىنلاپ ھامان.

4894 ئوگدۇلمىش قوپتى ھەم تاھارەت ئېلىپ،
ئوقىدى نامازىن، دۇئاسىن قىلىپ.

4895 قىزىل نەيزە بىلەن چىققاندا قالقان،
سارايغا كىردى ئۇ توپ-توغرا شۇئان.

* * *

4896 ئېلىگ ئاڭلاپ كەلگىنىنى بەردى يول،
كىرىپ ئۇ ئېلىككە قوۋۇشتۇردى قول.

4897 ئېلىگ ئىملىدى، ئولتۇرۇق جاي بېرىپ،
ئۇ باردى ئورۇنغا ئەدەپلە، كېلىپ.

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

4898 bir anqa turup səz ayïttï ƣlig
ayur səzlə kəldür ay ḳïlḳï silig

4899 nəgü tƣr ḳadaxïŋ nə boldï ixiŋ
nə boldï tiləkiŋ kƣlirmü ƣxiŋ

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

4900 yanut bƣrdi əgdülmix aydï səzi
nəgü təg yorïmïx səzi tüp təzi

4901 ikigün arala yorïmïx səzüg
ətündi ƣligkə ḳamuoɣ tüp təzüg

* * *

A138 C291
4902 ƣlig turdï anqa saḳïndï əzüŋ
kəŋül bərtti yaxï yuvuldï kəzüŋ

ƏLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

4903 ayur ol ḳadaxïŋ kəni səzləmix
səz ol səz turur kim ol aymïx tƣmix

4904 bu kün biz ḳïlurmïz əzümizkə küɣ
aŋar ma taḳï küɣ ḳïlurmïz ḥəm əɣ

4905 kəqikli turur bu azun ḳaloɣusuz
bu ḳalmïx tiriglik yƣmə bəlgüsüz

ئېلگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

4898 تۇرۇپ بىر ئاز ئېلىك سوزىن باشلىدى،
ئەي خۇلقى ئۇز، سوزلە، نىمە گەپ؟ دىدى.

4899 قاياشىڭ نە ئېيىتتى، نە بولدى ئىشىڭ؟
تىلەگىڭ نە بولدى، كېلەمدۇ ئەشىڭ؟

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىكىكە جاۋابى

4900 ئوگدۇلمىش جاۋابەن سوزىنى دىدى،
نىمىكى سوز بولسا، ئوزىنى دىدى.

4901 ئىككىيلەن نىمەلەر دىيىشكەنلىگىن،
دىدى ئۇ ئېلىككە ئەينەن ھەممىسىن.

* * *

4902 ئېلىك تۇردى بىردەم ئوزى ئويلۇنۇپ،
توكۇپ ياش كوزىدىن، دىلى بۇزۇلۇپ.

ئېلگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

4903 دىدى: ئول قاياشىڭ دۇرۇس سوزلىمىش،
سوز ئول سوز تۇرۇركىم، ئۇ ئېيتمىش، دىمىش.

4904 بۇ كۇن ئوزىمىزگە بىز زۇلۇم ئېتىپ،
ئاڭا ھەم قىلۇرمىز زۇلۇم، رەنجىتىپ.

4905 بۇ دۇنيا كېتەر، قايتا كەلمەس يېنىپ،
ئومۇر قانچىلىك قالدى، بولماس بىلىپ.

B353

4906 səziksiz kəlir utru mənü azun
ərəz ərsə əmgək uzalmaz uzun

4907 mənilik ol ol anda bulsa ərəz
bolur ədgü ornï bolur ədgü iz

4908 odunmïx turur ol kadaxïn tükəl
anï biz okïmak ədi kəd muhal

4909 bizin bu özümiz həwaka bulun
yavalïkka ödlək kəqip bardï kün

4910 nəgü tər əxit əmdi kənli tirig
sana yakxï sözləp bərür öt ərig

4911 həwa nəfs yaqï ol kalï bulsa küq
yətürgəy səziksiz sana əski öq

4912 həwa nəfs tirilsə ölür bu kənül
kənül ölsə ta'ət kalur ay oqul

4913 bizin kənlümiz öldi boloqa bu kün
həwa nəfs mə kïldï boyun kəd yooqun

4914 uluqluk bədüklük bu dəwlət küni
uzun turqu ərməz ay kənli köni

4915 ərəzi az ol kərsə əmgək öküx
bax aqrïoq təlim bar ma karqïx söküx

4916 ədi yakxï aymïx biliklig kixi
azunuoq sïnayu yətilmix yaxï

4917 uluqlukka artuk küvənmə külə
uluoq boldun ərsə bax aqrïoq bilə

4906 كېلۇر توغرا، شۇبھىسىز، مەڭگۈ جاھان،
ھوزۇر ياكى ئەمگەك يېقىن ئۇ زامان.

4907 قەيەردە بولسا بەخت، ھوزۇر شۇنىدادۇر،
كىشى ئورنى، ئىزى ھەم ياخشى بولۇر.

4908 ئويغانغان ئىكەن ئول قاياشىڭ تولۇق،
ئۇنى بىز قىچقىرماقنىڭ ئىمكانى يوق.

4909 ھاۋاغا ئەسىرمىز بۇ بىز ھەممىمىز،
بىھۇدە ئوتۇپ كەتتى ۋاقىت كۇنىمىز.

4910 ئىشىت سەن، تىرىك دىل كىشى نىمە دەر،
ساڭا ياخشى سوزلەپ نەسىھەت بېرەر:

4911 ھاۋا ـ نەپس دۇشمەندۇر، ئەگەر تاپسا كۇچ،
سىنىڭدىن ئالۇر شۇبھىسىز، كونا ئوچ.

4912 ھاۋا ـ نەپس تىرىلسە ئولەر بۇ كوڭۇل،
كوڭۇل ئولسە تائەت قالار، ئەي ئوغۇل.

4913 بىزنىڭ كوڭلىمىز ئولدى بولغاي بۇ كۇن،
ھاۋا ـ نەپس يوغان قىلدى بەكمۇ بويۇن.

4914 ئۇلۇغلۇق، بۇيۇكلۇك بۇ دەۋلەت كۇنى ـ
ئۇزۇن توختمايدۇ، ئەي كوڭلى كونى.

4915 جاھاننىڭ ھوزۇرى ئاز، كوپ مىھنىتى،
ئېرۇر كوپ باش ئاغرىغى، قارغىش ـ لەنىتى.

4916 تولا ياخشى دەپتۇ بىلىملىك كىشى،
سىناپ بۇ جاھاننى، يېتىلگەن يېشى:

4917 ئۇلۇغلۇققا ئارتۇق گۇۋەنمە كۇلۇپ،
ئۇلۇغ بولدۇڭ ئەرسە، باش ئاغرىغى كوپ.

C292

4918 səvinq ḳayda ərsə soṇında bəla
ərəz ḳayda ərsə miṇ əmgək bilə

ƣLIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

B354

4919 yana aydï ƣlig ay ɵgdülmixim
tiləkim bu ərdi anï ḳolmïxïm

4920 səbəb bolsa ərdi maṇa əḍgükə
tirilgəymü ərdi kəṇül ay bəkə

4921 tirəndi unamaz bərü kəlgəli
nə ƣx tux ḳadaxlar yüzin kərgəli

4922 ol aymïx səzüg kərsə barqa kəni
küqəsə yƣmə bolmaz əmdi anï

4923 saṇa ma ɵküx təgdi əmgək yorïp
tilin səzlədiṇ ḥəm yügürdüṇ arïp

4924 küḍəlim kərəlim yƣmə ay aḳï
nəgü ol ahir ḥal ɵḍ ɵḍlək taḳï

4925 ḳara tün iqində turur kəlgü ix
yarutur yaruḳ kün aya əḍgü ƣx

4926 ḳuruoqluoq turur bu zəmanə yasï
ara asoqï təgrür arala yasï

4927 bayat ḥukmiṇə koḍ ḳamuoq ixlərig
ɵḍi kəlsə ƣtlür aqar ay tirig

4928 ḳayu ix ḳilïp bulmasa ol tatïoq
koḍu bƣrgü anqan ay bilki patïoq

4918 سویۇنچ قایدا بولسا، بالامۇ شۇندا،
هوزۇر قایدا بولسا، مىڭ زەخمەتكە جۇپ.

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

4919 يانا ئېيتتى ئېلىگ: ئەي ئوگدۇلمىشم،
ئىدى مەقسەت مۇنۇ، ئۇنى ئىستىشم:

4920 ماڭا ياخشىلىققا سەۋەپچى بولۇر،
تىرىلگەيمىكىن بۇ كوڭۇل ئەي جەسۇر.

4921 تۇرۇپ ئالدى كونمەي، بۇيان كەلگىلى،
يا دوست-يار، قاياشلار يۇزىن كورگىلى.

4922 قاراساڭ، ئۇ ئېيتقان جىمى سوز كونى،
يانا زورلاشقا بولماس ئەمدى ئۇنى.

4923 ساڭا هەم يەتتى زەخمەت كوپ يول يۇرۇپ،
دىدىڭ قانچە سوزلەر، هاردىڭ يۇگۇرۇپ.

4924 كۇتەيلى، كورەيلى يەنە ئەي سېخى،
زامان هالى ئاخىر نە بولغاي تېخى.

4925 كېلەر ئىش، قارا تۇن ئىچىدە تۇرار،
ئەي دوستۇم، ئۇنى نۇر-قۇياش يورىتار.

4926 قۇرۇقلۇق تۇرار بۇ زامانە ياسى،
تېگۇر گاھ زەرەرى، گەهى پايدىسى.

4927 جىمى ئىشنى قويغىن خۇدا هوكمىگە،
ۋاقىت كەلسە چۇشەر ئوزى ئىزىگە.

4928 بىر ئىشتىن نەتىجە، تەم چىقمىسا گەر،
قويۇپ تۇر ئۇنى، ئەي ئىلمى تىرەن ئەر.

4929 bu dunya yaŋï bu əḍərsə ḳaqar
ḳoḍu bạrsə əvrə saŋa yol aqar

4930 küḍəlim bir anqa sïnalïm anï
nəgü təg ahir ḥal zəmanə küni

4931 yana boloqa bizni tiləgəy turup
əzi əz yạgin ḳïloqa yətrü kərüp

* * *

4932 muŋar təgdi kəsti səzini ạlig
turup qïḳtï əgdülmix aḳru silig

4933 yạmə kəqti ḳaq kün bu səzkə aḍïn
saḳïndï ạlig baḳtï əŋdün kəḍin

4929 بۇ دۇنيا خۇيى شۇ: ئەگەشسە قاچار،
قويۇپ قويسا ئاخىر، ساڭا يول ئاچار.

4930 بىر ئاز بىز كۆتەيلى، سىنايلى ئۇنى،
نە بولغاي ئاخىر ھال زامانە كۇنى.

4931 يەنە بەلكى بىزنى ئۇ ئىستەر تۇرۇپ،
ئۇزىگە نىمە ياخشى، ئويلاپ كورۇپ.

* * *

4932 شۇنىڭ بىرلە ئىلىگ سوزىن تۇگەتتى،
ئوگدۇلمىشمۇ ئاستالا چىقىپ كەتتى.

4933 شۇ سوزدىن يەنە بىر نىچە كۇن كىيىن،
ئىلىگ ئويلىدى ئىشنىڭ ئالدى-ئارقىسىن.

68

KÜN TOƢIDÏ ƏLIG OḌƢURMÏXNÏ ÜQÜNQ YOLÏ ÜNDƏYÜ ÏḌMÏXÏN AYUR

B355 C293

4934 okïdï ạlig bir kün өgdülmixig
ayur kïlọu boldï saṇa bir ixig

4935 okïdïm kadaxïṇ maṇa kəlmədi
ol arzu tiləkni өzüm bulmadï

4936 kạtərdim mən ux bu tiləmix tilək
aḍïn boldï əmdi tiləkkə yөlək

4937 bu ol kөr bu künki tiləkim mənin
өzüm bir yüzini kөrəyin anïṇ

4938 aṇar mən barayïn ya kəlsün maṇa
ziyarət üqün ol ay kïzọu əṇə

4939 maṇa tuxsa bạrsü bir өt sav ərig
yana yansu kïlsu kïlur ixlərig

ئاتىش گىرىچى باپ

كونتوغدى ئىلگىنىك ئود غورىشنى ئوچىنچى قېتىم دەۋەت قىلغانلىغى بايانىدا

4934 لازىم بولدى بىر ئىش قىلىشىڭ دىبان،
قىچقىرتتى ئوگدۈلمىشنى بىر كۈن بۇ خان.

4935 چاقىرتسام قاياشىڭ ماڭا كەلمىدى،
بۇ ئارزۇغا يەتمەي كوڭۈل تىنمىدى.

4936 قويۇپ مەن بۇ ئارزۇ-تىلەگىم بۇگۈن،
بولەك يول تالىلىدىم ئېرىشمەك ئۈچۈن.

4937 شۇدۇركى، بۇگۈنكى تىلەگىم مېنىڭ،
بېرىپ مەن كورەيىن يۈزىنى ئۇنىڭ.

4938 ئۇ كەلسۇن ماڭا، يا بولاي مەن بارار،
زىيارەت قىلىشقا، ئايا بەختىيار.

4939 كېلىپ ئۇ ماڭا پەندىنەسىھەت قىلىپ،
يېنىپ كەتسۇن ۋە قىلسۇن ئىشنى بېرىپ.

4940 maṇar asoqï təgsün aṇar yasï yok
süzülsün өzümdin ḳamuoq buloqanuḳ

ӨGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

A193
4941 yanut bəṛdi өgdülmix aydï bu səz
osuoqluoq turur qïn aya ḳutluoq ez

4942 bu ix ḳïloqa əlig tiləsə anï
okïyïn yana yarlïḳasa məni

4943 barayïn bu səzni aṇar səzləyin
əlig barmasun mən anï kəldrəyin

4944 yana bir bitik yarlïḳasun əlig
okïp pütsü kəlsü saṇa ol silig

ƏLIG JƏWABÏ ӨGDÜLMIXKƏ

B356
4945 əlig aydï əmdi nərək bu bitik
bitikdə pütünrək pütün sən tətik

4946 bitik pütməgü təg kixikə bolur
səniṇdə pütünrək aḍïn kim bulur

4947 nəgü tər əxit yaḳxï yaqma bəgi
ḳamuoq ix iqində yətilmix əgi

C294
4948 yalavaqḳa pütsə bitik nə kərək
pütünlük bulunsa ətik nə kərək

4949 səzüṇni tilin ay səzini əxit
taḳï bir bitik ay tətik nə kərək

4940 ماڭا پايدا تەگسۇن، ئۇڭا يوق زىيان،
سۆزۈلسۇن بۇ كوڭلۇم، يوقاپ چاڭ ـ تۇمان.

ئوگدۇلمشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

4941 بۇ سوز چىن ئورۇنلۇق، بەختىيار جاناپ،
بولدى، ـ دەپ قايتۇردى ئوگدۇلمش جاۋاپ.

4942 بۇ ئىشنى قىلاي، خان خالسا ئۇنى،
قىلاي دەۋەت يەنە بۇيرۇسا مېنى.

4943 بېرىپ مەن بۇ سوزنى ئۇڭا يەتكۈزەي،
ئېلىگ بارمىسۇن، مەن ئۇنى كەلتۈرەي.

4944 يانا خەت ئىلتىپات قىلسۇنكىم ئېلىگ،
ئىشەنسۇن ئوقۇپ، كەلسۇن ئۇ خۇلقى تۇزۇك.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمشكە جاۋابى

4945 نە لازىم بۇ مەكتۇپ، ـ دەپ ئېيتتى ئېلىگ، ـ
ئۇنىڭدىن ئىشەنچلىك ئوزۇڭسەن تىتىك.

4946 بۇ خەت چىن پۇتىمگەن كىشىگە بولۇر،
سېنىڭدىن ئىشەنچلىك بولەك كىم ئېرۇر؟

4947 پۇتۇن ئىشنى ئەقلى بىلەن ئىشلىگەن ـ
ئۇ ياغما بېگى، ئاڭلا، نە ياخشى دىگەن:

4948 گەر ئەلچى ئىشەنچلىك، بىتىك نە كېرەك؟
ئىشەنچلىك تېپىلسا ئىتىك نە كېرەك؟

4949 تىلىڭ بىرلە سوزلە، سوزىنى ئىشىت،
يەنە خەت يېزىش، ئى تىتىك نە كېرەك؟

4950 bu anqa ix ərməz aqīr kəlgü təg
bu ixtin bəliṇləp yīraḳ təzgü təg

4951 nərək munqa səzkə bitik ya əṭik
pütün sən bitik sən maṇa ay tətik

4952 maṇa kəlsü tuxsu yana barsu tərk
küqün tīḍmaqay mən aṇa bəṭdim ərk

4953 īḍur mən səṭni kər bu ḥajət üqün
oḳī əḍgü birlə oḳīma küqün

4954 bərü kəlməsə mən barayīn naru
yüzini kərəyin yanayīn bərü

ƏGDÜLMIX JƏWABĪ ƏLIGKƏ

4955 yanut bəṭrdi əgdülmix aydī tilək
tükəl bolqa bolsa bayattīn yələk

4956 əzümdin yana oḳ ḳatīqlanqa mən
bu arzu tiləkiṇ tükəl ḳīlqa mən

4957 əṭlig altunī inq əsən bolsunī
bayat bəṭrgə barqa tilək ḳolsunī

* * *

B357
4958 turup qīḳtī atlandī kəldi yana
tüxüp kirdi əvkə suquldī tona

4959 ḳīzīl yüz əṇi əṇdi boldī sarīq
azun boldī altun əṇi təg arīq

4950 ئەمەس ئانچە ئىش بۇ، ئىغىر كەلگۈدەك،
تولا ھۇركۈپ ئۇندىن يىراق تەزگىدەك.

4951 نە لازىم مۇنىڭچە سوزگە خەت، ئىتىك؟
ئىشەنچلىك كىشىم سەن، خەت سەن، ئى تىتىك.

4952 ئۇ كەلسۇن، كورۇشسۇن ۋە قايتسۇن يانا،
ئۇنى زورلىمايمەن، ئۇ ئەركىن مانا.

4953 بۇ ھاجەت ئۈچۈن مەن ئەۋەتەي سېنى،
دەۋەت قىل چىرايلىق، زورلىما ئۇنى.

4954 بۇيان كەلمىسە مەن بارايىن ئۇيان،
يۈزىنى كورۈپلا يانايىن بۇيان.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئىلىككە جاۋابى

4955 جاۋاپ بېرىپ ئوگدۇلمىش، ئېيتتى: تىلەك ــ
تەل ئولغاي، خۇدا بولسا يارۇ ـ يولەك.

4956 بۇ ئارزۇ ـ تىلەككە ئېرىشمەك ئۈچۈن،
ئوزۇم شەخسەن قىلۇرمەن غەيرەت پۈتۈن.

4957 جانابى ئىلىگ ھەم تىنچ بولسۇن ئامان،
خۇدا بارچە تىلەگىن بەرسۇن ھامان.

* * *

4958 ئۇ چىقتى، ئاتلاندى ئويىگە يانا،
چۈشۈپ، كىردى ئويگە، يېشىندى مانا.

4959 قىزىل يۈزى بولدى پەلەكنىڭ سىرىغ،
جاھان بولدى ئالتۇن رەڭدەك ئىرىغ.

4960 yaxïk türtti yüzkə sarïoɣ zə'fəran
əzin ḳïldï mina əṇi təg jəḥan

4961 ḳalïk pütrü tuttï səvüglər ḳaxï
azun boldï zəngi ḥəbəx ḳïrtïxï

4962 yəḍi iqti yumdï yətürdi nəmaz
təxək ḳoldï yattï uḍïp bardï az

4963 sarïoɣ sandvaq ətti ünün sayradï
bəliṇləp oḍundï usï kəlmədi

4964 oḍuoɣ yattï anqa ani tïṇlayu
avïndï ol ünkə turup taṇlayu

C295
4965 usï yitti artuḳ uzadï tüni
kəsüx boldï arzun yaruoɣu küni

4966 ḳalïk yïrttï kəḍmix ḳara kəṇləkin
aqïldï yaruḳ yüz kətürdi əgin

4967 külə baḳtï ərləp talu ḳïz yüzi
yarudï bu dunya iri ḥəm ḳuzï

4968 tooɣa kəldi ərləp qïḳardï yüzïn
yaruḳ ḳïldï dunya ḳolïn ḥəm əzin

4969 yana ḳoptï yundï tonandï tükəl
nəmaz ḳïldï əzkə yorup əḍgü fal

* * *

A140
4970 atïn tuttï mindi bir ooɣlan bilə
ḳadaxï tapa bardï səvnü külə

4960 قۇياش سۇرتتى يۇزگە سىرىق زەپىران،
ھاۋا رەڭ ششىغا پۇركەندى جاھان.

4961 مەشۇقلار قىشىدەك بولۇپ ئاسمان،
ھەبەش-زەڭگى تۇسىگە كىردى جاھان.

4962 يىدى، ئىچتى، يۇيۇندى، قىلدى نامازى،
توشەك سالدۇردى، ياتىتى ئۇخلاپ بىر ئاز.

4963 سىرىق بۇلبۇل ئۇنلۇك گۈزەل سايرىدى،
چوچۇپ ئويغاندى ئۇ، ئۇيقۇ كەلمىدى.

4964 ئويغاق ياتتى بىر ئاز قۇلاقنى سىلىپ،
ئەجەپلەندى بۇ ئۇنگە ھەيران قىلىپ.

4965 قىچىپ ئۇيىقىسى بەك ئۇزاردى كىچە،
تەقەززا بولدى تاڭغا يورۇپ بولغىچە.

4966 پەلەك يىرتتى كەيگەن قارا كوڭلەگىن،
كوتەرىپ پەرەنجە، ئۇ ئاچىتى يۇزىن.

4967 كۇلۇپ باقتى ئورلەپ گۈزەل قىز يۇزى،
يوردى جاھانىنىڭ ھەر ئىككى يۇزى.

4968 قۇياش چىقتى ئورلەپ، كورسەتتى ئۇزىن،
يورۇتتى ۋادى ھەم دەريالار يۇزىن.

4969 يانا قوپتى، يۇيۇندى، كىيىندى تۇگەل،
نامازى قىلدى، ئۇزگە جورۇپ ياخشى پال.

* * *

4970 ئاتىن تۇتتى، مىندى بىر ئوغلان بىلە،
قايىشى ياققا ماڭدى خۇشھال كۇلە.

4971 yaḳïn təgdi ərsə anïŋ üskiŋə
tüxüp bardï aḳru yorïp ḳapoɣïŋa

4972 toḳïdï ḳapuoɣ aḳru əlgin tutup
turup qïḳtï tərkin ḳadaxï uḳup

OḌOIURMÏX SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

4973 kəzün kərdi ərsə kər əgdülmixig
ayur ay ḳadaxïm uzattïŋ ixig

4974 nəlük əmgətürsən əzüŋni küqün
nəgükə ḳarïxïŋ maŋa bu əqün

B358
4975 yorï kəl kirəlim maŋa ay səzüŋ
nəlük əvrə kəldi yana bu əzüŋ

* * *

4976 turup əvkə kirdi bu iki ḳadax
ḳadaxïŋa zaḥid alïn tügdi ḳax

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ OḌOIURMÏXḲA

4977 kəligli ḳadaxï ayur ay tüzüm
ḳaxïŋ tügmə axnu əxitgil səzüm

4978 sən aymïx səzüŋ barqa əksüksüzün
ə̣ligkə təgürdüm ətündüm əzün

4979 əxitti ə̣lig səz tükəl tïŋladï
səzüŋni əxitti əküx tənlədi

4971 يېقىن بارغىندا ئېتىدىن چۈشۈپ،
ئىشىك ئالدىغا باردى ئاستا يۈرۈپ.

4972 ئۇ چەكتى ئىشىكنى ئاستا-قول بىلە،
قاياشى تۈيۈپ چىقتى تېزلىك ئىلە.

ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

4973 دىدى ئوگدۇلمىشكە ئۇ، چۈشكەچ كوزى،
قاياشىم ئۈزارتتىڭ بۇ ئىشنى ئوزى.

4974 نىمانچە قىينايسەن ئوزۇڭنى كۈچەپ؟
نىمانچە قېرىشتىڭ ماڭا سەن ئوچەپ؟

4975 يۈرى، كەل كىرەيلى، ماڭا ئېيت سوزۇڭ،
نىچۈن قايتا كەلدىڭ يەنە سەن ئوزۇڭ؟

* * *

4976 بۇ ئىككى قاياش ئويگە كىردى تۈرۈپ،
زاھىت قارشى ئالدى قاۋاغىن تۈرۈپ.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

4977 كېلۈچى قاياشى دىدى: ئەي تۈزۈم،
قاۋاق تۈرمە، ئاۋال ئىشتىكىن سوزۈم.

4978 سېنىڭ سوزلىرىڭنى ئېلىككە دىدىم،
كېمىتمەي، ئوزۈم ھەم رىجا ئەيلىدىم.

4979 ئىشتىتى ئېلىگ سوز، تولۇق تىڭلىدى،
سوزۈڭنى ئىشتىكەچ ئۈزۈن ئويلىدى.

4980 qoḍu bạrdi əmdi sạni ay qadax
munïnda aḍïn bir tilək qoldï tax

4981 mạni səzqi ïḍtï bu ixkə sana
uvut qïlmaoqïl sən mạni ay tona

4982 qamuoq nənqə ḥəd ol tənı bəlgülüg
tənındə kəqürmə ixin ay külüg

C295
4983 nəgü tạr əxitgil ukuxluoq tili
qamuoq nənqə yanzaoq bu ol səz ulï

4984 tənındə kəqürmə qamuoq ixni sən
tənındə kəqürsə yana qaqoqa san

4985 qamuoq ixkə yanzaoq tənı ol yanï
qamuoq nən tənı birlə boldï əsən

4986 ạlig qoḍtï əmdi ozaqï tilək
okïr bir ziyarətqa boloqïl yələk

4987 barïp tux anar sən ya kəlsün sana
yüzün kərsüni bir ay kənli kạnə

4988 munïnda yasï yoq sana ay qadax
bolu bạr mana sən aya baoqrï tax

4989 ạlig mə ạḍi əḍgü sulṭan turur
qïoqayqa yavuzqa səvüg jan turur

OḌOQURMÏX JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

B359
4990 yanut bạrdi oḍoqurmïx aydï bu səz
uquxqa yaqïn ol aya kənli tüz

4980 قويۇپ مەيلىگگە سېنى، قاياش، ئەمدى ئۇ،
بولەك بىر تىلەكنى ئۇ قىلدى ئارزۇ.

4981 مېنى ئەلچى قىلىپ ئەۋەتتى ساڭا،
ئەي باتۇر، ئۇيات قىلما ئەمدى ماڭا.

4982 جىمى نەرسىنىڭكىم، چېكى-چېنى بار،
قاچۇرما بۇ ئولچەمنى، ئەي نامدار.

4983 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، ئەقىللىق تىلى،
بۇ سوز ھەر نەرسىنىڭ قىياسى، ئۇلى:

4984 چىقارما ھىچ ئىشنى ئولچىمىدىن سەن،
قاچار ئىش، چىغىردىن ئۇ چىققان ئىكەن.

4985 پۇتۇن ئىشتا ئولچەم، ئۇسۇل، قايدە بار،
ھەر ئىش ئورتا ھال بولسا-بولغاي ئىسەن.

4986 ئېلىگ قويدى ئەمدى بۇرۇنقى تىلەك،
تىلەر بىر زىيارەتنى، سەن بولغىن يولەك.

4987 ئۇ كەلسۇن قېشىڭغا، يا بارغىن ئوزۇڭ،
ئايا كوڭلى كەڭ، ئۇ بىر كورسۇن يۇزۇڭ.

4988 بۇنىڭدىن زىيان يوق ساڭا ئەي قاياش،
بولۇشقىن ماڭا سەن، ئايا باغرى تاش.

4989 ئېلىگمۇ تولا ياخشى سۇلتان ئېرۇر،
يوقسۇل ۋە ئەيىپلىككە جان كويدۇرۇر.

ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

4990 جاۋابەن ئوگدۇلمىش دىدىكى بۇ سوز—
ئەقىلغە مۇۋاپىق ئايا كوڭلى توز.

4991 musulman ḳadaxḳa musulman ḳadax
ziyarət ḳïlur oḳ ay kənli tudax

4992 bu səzkə əgildim bərür mən boyun
ziyarət ḳïlayïn aṇar mən bu kün

4993 munïṇda oza barmadïm mən aṇar
əz asoɣï tilər ərdi məṇdin sïṇar

4994 anï koḍtï tuttï kənilik yolïn
kirür mən kənilikkə kəndüm bilin

4995 barayïn əligkə əlig kəlməsün
maṇar təgsü əmgək aṇar təgməsün

4996 əlig əl bəgi ol boḍunḳa uluoɣ
aṇar ḳïloɣu ḥurmət aoɣïrlïḳ ḳamuoɣ

4997 yorïḳ tüzsə ətrü kənitsə səzi
arïtsa əlində əsizlər izi

C297
4998 nəgü tər əxitgil ay bilki təṇiz
uḳuxluoɣ amul kənli yüksək əḍiz

4999 rə'iyətḳa wajip bəgi yarlïoɣï
aoɣïr tutsa əxtip kiqig uluoɣï

5000 aoɣïrlaoɣu bəglər əzin ḥəm səzin
kərək ḥindu bolsun kümüx yuluoɣï

5001 aoɣïrlar mən əmdi əlig yarlïoɣïn
ziyarət ḳïlur mən bolur mən yaḳïn

A141
5002 yorï yanoɣïl əmdi əligkə səzüm
təgürgil kəlür təp munu bu əzüm

4991 مۇسۇلمان قاياشنى مۇسۇلمان قاياش—
زىيارەت قىلۇر، ئەي ماڭا قەلبداش.

4992 بۇ سوزگە ئېگىلدىم، بېرۇرمەن بويۇن،
زىيارەت قىلايىن ئۇنى مەن بۇ كۈن.

4993 ئۇڭا بارمىدىم مەن، بۇنىڭدىن بۇرۇن—
مېنىڭدىن ئوزى پايدا كۈتكەن ئۇچۇن.

4994 ئۇنى قويدى، تۇتتى دۇرۇسلۇق يولىن،
كىرۇرمەن دۇرۇسلۇققا، بولغىن ئىمىن.

4995 بارايمەن ئېلىككە، ئېلىگ كەلمىسۇن،
چېكەي مەن جاپا، ئۇ جاپا چەكمىسۇن.

4996 ئېلىگ—ئەل بېگى، خەلق ئۇلۇغى، تامام،
ئۇڭا قىلغۇلۇقتۇر پۇتۇن ئېھتىرام.

4997 بۇنىڭلە تۇزەپ خۇي سوزىدە تۇرار،
يامانلار ئىزىنى ئۇ ئەلدىن يۇيار.

4998 نە دەيدۇ ئىشتىكىن، ئەي ئىلمى دېگىز،
بىر ئاقىل ۋە تەمكىن، كوڭلى بەك ئىگىز:

4999 پۇقراغا ۋاجىپتۇر بېگى يارلىغى،
قەدىرلەپ ئۇنى چوڭ-كىچىك تۇتمىغى.

5000 هورمەتلەش كېرەك بەگ سوزىن هەم ئوزىن،
سېتىپ ئالغان هىندۇ قۇل ئولسا تېخى.

5001 قەدىرلەرمەن ئەمدى ئېلىگ يارلىغىن،
زىيارەت قىلۇرمەن، بولۇرمەن يېقىن.

5002 قېنى قايت، ئېلىككە سەن يەتكۈز سوزۇم،
كېلۇر دەپ بايان قىل، بارارمەن ئوزۇم.

B360

5003 yaruḳ dunya yüzkə əxünsə əxük
mən ötrü barayïn ay əski tüxük

5004 kixi kərsə kündüz mạni soṇdaoɣa
özin otḳa atoɣa mạni səzləgə

5005 yorï baroɣïl əmdi sən əvdə küḍəz
saṇa kəlgə mən anda yatma sən az

5006 əṇ axnu saṇa mən tuxayïn barïp
nətəg ḳïloɣu andïn ḳïlalïm yorïp

ÖGDÜLMIX JƏWABÏ OḌOIURMÏXḲA

5007 səvindi kər ögdülmix aydï jəwab
ạḍi kərklüg ol bu yạmə kəḍ şəwab

5008 barayïn mən əmdi ạligkə turup
ayayïn bu səzlər səvinsün uḳup

5009 mənïṇdə basa sən pütürgil səzüṇ
umïnq ḳïlmïx öḍtə yətürgil özüṇ

* * *

5010 ikigü səzi tïndï bir səz özə
səvinqin turup qïḳtï ḳaxïn yaza

* * *

5011 yana oḳ tutuzdï ayur ay ḳadax
səzüṇ ḳïyma kəlgil ay kəṇli tudax

5003 يېپىنسا قاچان پەردە يوروق جاھان،
مەن ئوتتۇر باراي ئول قەدىمي ماكان.

5004 كىشى كورسە كۇندۇزدە سوگدار مېنى،
مېنى سوزلەپ ئوتقا ئاتار ئوزىنى.

5005 بار ئەمدى مېنى ئويدە سەن ساقلىغىن،
بارارمەن، كۇت بىر ئاز، يېتىپ قالمىغىن.

5006 ئەگ ئاۋال ساڭا مەن توشەيىن بېرىپ،
كورەيلى نە قىلماقلىغىن ئويلىشىپ.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغورمىشقا جاۋابى

5007 بولوپ خوش بۇ ئوگدۇلمىش، قىلدى جاۋاپ،
دىدى: بەك گۇزەل بۇ، يەنە بەك ساۋاپ.

5008 بارايىن مەن ئەمدى ئېلىككە توروپ،
بۇ سوزلەرنى ئېيتاي، سويۇنسۇن ئوقوپ.

5009 مېنىڭدىن كېيىن چىك توتوپ ئو سوزوگ،
قارار قىلغان پەيتتە يېتىپ بار ئوزوگ.

* * *

5010 شو سوزگە توختىشىپ ھەر ئىككىلىسى،
خوشال چىقتى ئوگدۇلمىش، كۇلوپ چىھرىسى.

* * *

5011 قوشومچە قىلىپ ئو، دىدى: ئەي قاياش،
يېنىپ ئالما سوزدىن يەنە، قەلبداش.

5012 yaxīk yạrkə yansa yüzin kizləsə
kəmür kịrtīxī dunya yüzkə basạ

5013 sạni küḍgə mən əvdə kəlgil manạ
yaraoqīn kərüp ix kịlayīn sanạ

* * *

C298
5014 atīn mindi kəldi ạligkə turup
tüxüp kirdi ạlig tapa yol kọlup

5015 təgürdi ạligkə ukụlmīx səzin
səvindi ạlig yazdī kạxīn kəzin

ẠLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

5016 ayur əḍgü boldī bu bir ix barī
səzün̡ təg qīn ərsə ol aymīxlarī

B361
5017 yana aydī ạlig nə əḍtə kəlir
kạyuda tuxar mən anạr ay bilir

ƏGDÜLMIX JƏWABĪ ẠLIGKƏ

5018 yanut bạrdi əgdülmix aydī kạqə
yaruk̡ dunya mənzi tünərsə qạqə

5019 mənin̡ əvkə kəlmək turur ol manạ
kạqan kạl tạsə sən kəlir ol sanạ

5012 قۇياش ئولتۇرۇپ يۇز يوشۇرغان زامان،
كومۇردەك قارا تۇس ئالغاندا جاھان،

5013 سېنى ئويدە كۈتەرمەن، كەلگىن ماڭا،
نە لازىم بولسا مەن ھازىرلاي ساڭا.

* * *

5014 ئېتىن مندى، كەتتى ئېلىككە قاراپ،
چۈشۈپ ئاتتىن، كىردى ئۇ رۇخسەت سوراپ.

5015 ئېلىككە دىدى ئۇ، بۇ ئۇققان سوزىن،
سويۇندى ئېلىگ، ئاچتى قاشىن-كوزىن.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

5016 دىدى: ياخشى بولدى، بۇ بىر ئىش بارى،
سوزۈكدەك راس ئولسا گەر ئېيتقانلىرى.

5017 ئېلىگ ئېيتتى يەنە: ئۇ قاچان كېلۇر؟
ئى ئالىم، قەيەردە كورۇشسەك بولۇر؟

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

5018 ئوگدۇلمىش ئېيتتىكى: باشلانغاندا تۇن،
يورۇق دۇنيا مەگزى قارايسا پۇتۇن،

5019 ئۇ كەلمەكچى بولدى ئويۇمگە ماڭا،
قاچان كەل دىسەڭ سەن، كېلۇر ئۇ ساڭا.

ƣLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

5020 ƣlig aydï əmgəp yügürdüŋ əküx
yanut bƣrsü təŋri ol əmgəkkə tux

5021 bu ərdi məniŋ bu igimkə əmi
səvindürdi əmdi məniŋ kəŋlümi

5022 sən əvdə küḑəz kəlsə əxtür maŋa
kixi baroɣa mƣndin oḳïtqï saŋa

5023 ḳadaxïŋnï aloɣïl maŋa kəl turup
ziyarət ḳïlayïn yüzini kərüp

5024 muŋar mənzətür əmdi bilgə səzin
nəgü tƣr əxitgil bu tüpi təzin

5025 kixi kəŋli tutqï tilər arzunï
avïtur tilək buloɣuḳa əzini

5026 ḳalï bulsa arzu tiləkin tükəl
kəŋül kətrür anda kəsər səzini

* * *

5027 iləl tƣp turup qïḳtï əgdülmixə
əviŋə kəlip kirdi ḳïldï tüxə

5028 yaxïḳ yƣrkə indi yüzin kizlədi
ḳararïp tuman tozdï dunya tudï

C299
5029 azun tul tonïn kəḑtï ḳaxïn tügüp
ḳalïḳ yək yüzi təg ḳarardï oŋup

B362
5030 ḳamuoɣ təprənür tïndï yumdï kəzi
qooɣï ün kəsildi tiriglər səzi

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

5020 ئېلىگ ئېيتتى: ئەمگەپ يۇگۇردۇك تولا،
بۇ ئەمگەككە ئەجرىك تەك بەرسۇن خۇدا.

5021 مىنىك دەرت-غەمىمگە داۋا شۇ ئىدى،
بۇ كوڭلۇمنى ئەمدى خوشال ئەيلىدى.

5022 كۇزەت ئويدە، كەلسە سەن ئاڭلات ماڭا،
مىنىڭدىن قىچقىرغۇچى بارغاي ساڭا.

5023 قاياشىڭنى ئېلىپ ماڭا كەل تۇرۇپ،
زىيارەت قىلايىن يۇزىنى كورۇپ.

5024 بۇڭا ئوخشار ئەمدى بىر ئالىم سوزى،
نىمە دەر ئىشتىكىن، بۇ سوزنىڭ ئوزى:

5025 كىشى كوڭلى دائىم بىر ئارزۇ تىلەر،
ئاۋۇنغاي ئۇنىڭغا ئېرىشكەن قەدەر.

5026 ئېرىشسە بۇ ئارزۇ-تىلەككە تولۇق،
كوڭۇلدىن چىقارۇر، سوزىنى ئۇزەر.

5027 ئوگدۇلمىش چىقتى "باش ئۇستىگە" دىبان،
كېلىپ ئويگە توشەك سالدۇردى شۇئان.

5028 يۇزىنى يوشۇردى پېتىپ يەرگە كۇن،
قارايىپ، تۇمان تولدى دۇنيا پۇتۇن.

5029 جاھان تۇل تونىن كىيدى قاۋاغىن تۇرۇپ،
قارايدى كوك، شەيتان يۇزىدەك ئوكۇپ.

5030 تىنىپ مىدىرغانلار، يۇمۇلدى كوزى،
كېسىلدى شەپە-ئۇن، تىرىكلەر سوزى.

69

OḌƢURMĬX ƢGDÜLMIX TAPA KƏLMIXIN AYUR

A142
5031 turup akru kəldi kər oḍƣurmīxa
küḍəzip kərü aldī ƣgdülmixə

5032 səlam ḳildī ətrü alīxtī əlig
turup əvkə kirdi bu iki silig

5033 ax iqgü qīḳardī yətürdi kərü
kixi īḍtī ᾳlig tapa uḳturu

5034 əxitti ᾳlig ḳildī yandru jəwab
oḳīdī olarīƣ yaḳīnlīḳ ulap

ئاتمش توققوزنچی باب

ئودغورمشنىڭ ئوگدۇلمش سىنىغا كىلگەنلىكى بايانىدا

5031 تۇرۇپ كەلدى ئودغۇرمش ئاستاغىنا،
كۆتۈپ ئالدى ئوگدۇلمش ئۇنى مانا.

5032 سالاملاشتىلەر قول ئېلىشىپ شۇئان،
كىرىشتى ئويگە بۇ ئىككى پاك ئىنسان.

5033 غىزا-چاي بېرىپ ئوبدان يىدۇردى كۆتۈپ،
ئەۋەتتى ئېلىككە كىشى، ئۇقتۇرۇپ.

5034 ئىشتىكەچ ئېلىگمۇ ياندۇرۇپ جاۋاپ،
قىچقارتتى ئۇلارنى يېقىنلىق ئۇلاپ.

70

KÜN TOƢDÏ ƢLIG OḌƢURMÏX BIRLƏ KƏRÜXMIXIN AYUR

5035 ikigü turup bardï ƣlig tapa
kərü aldï ƣlig yorïdï ḳopa

5036 səlam ḳildï ƣlig ən axnu kərüp
'ələyk bƣrdi zaḥid səlamḳa turup

5037 əligləxti ƣlig bu zaḥid bilə
ayïttï ƣlig yazlu səvnü külə

5038 orun ḳildï artuḳ əzinə yaḳïn
aƣïrladï axru baƣïrsaḳlïḳïn

5039 ayur əmgədin sən ay oḍƣurmïxa
yaḍaƣïn bu yƣrkə əzün kəlmixə

یەتمشىنچى باب

كۈنتوغدى ئىلگىنىك ئودغۇرمش بىلان كورۇشكەنلىگى

بايانىدا

5035 ئىككىيلەن تۇرۇپ باردى ئىلىگ تامان،
كورۇپ قارشى ئالدى ئىلىگ شۇ زامان.

5036 سالام قىلدى ئىلىگ ئەك ئاۋال كورۇپ،
ئىلىگ ئالدى زاھىت سالامنى تۇرۇپ.

5037 ئىلىگ قول ئىلىشتى بۇ زاھىت بىلە،
ھال-ئەھۋال سورادى، سويۇنۇپ كۈلە.

5038 ئورۇن بەردى بەكمۇ ئوزىگە يېقىن،
كورسەتتى قەدىرلەپ كويۇمچانلىغىن.

5039 دىدى: سەن ئودغۇرمش كوپ جاپا چېكىپ،
قىينالدىڭ پىيادە بۇ يەرگە كېلىپ.

OḌOIURMĪX JƏWABĪ ƢLIGKƏ

B363

5040 yanut bạrdi oḍoɣurmīx aydī kəzüm
sạni kərdi əmgək unīttī əzüm

5041 əzüm arzulap kəldi əmdi saṇa
nəlük təggəy əmgək ay ƣlig maṇa

5042 kixi əz tiləkin yorīsa barīp
təgir tərk tiləkkə bu ḳalmaz arīp

C300

5043 nəgü tạr əxitgil bəkə yavoɣusī
uḳux birlə yaḍmīx azunḳa küsi

5044 kəṇül arzulasa yīraḳ yạr yaoɣuḳ
bolur tərk tiləkin bulur ol anuḳ

5045 kəṇül birlə maṇsa kixi arzulap
təgir arzuḳa tərk yaoɣuḳluḳ ulap

5046 kəṇülsüz ḳayu yạrkə maṇsa aḍaḳ
nəqə yạr yaḳīn ərsə boldī yīraḳ

5047 aḍaḳīn yorīoɣlīḳa əmgək təgir
kəṇül birlə maṇsa ol əmgək barīr

5048 kəṇül birlə kəldim saṇa ay ƣlig
ḳaqan təggə əmgək yətürgil bilik

5049 kəṇül kimni səvsə tiləsə baḳīn
nəqə yạr yīraḳ ərsə boldī yaḳīn

ئودغۇرمشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

5040 جاۋابەن ئودغۇرمش ئېيتتىكى: كوزۇم—
سېنى كورگەچ، ئۇنۇتتۇم جاپانى ئوزۇم.

5041 ئوزۇم ئارزۇلاپ كەلدىم ئەمدى ساڭا،
نىچۇك يەتكەي ئەمگەك ئەي ئېلىگ ماڭا؟

5042 كىشى ئوز تىلەگىچە يۇرسە بېرىپ،
يېتەر ئارزۇغا تېز، قالماس ھېرىپ.

5043 نىمە دەر ئىشتىكىن بوكە[204] يابغۇسى،
جاھانغا يېيىلغان ئەقىل داڭقىسى:

5044 يىراق يەر يېقىندۇر، دىل قىلسا ئارزۇ،
تىلەككە يېتەر ئەر ئېنىق تېزلا ئۇ.

5045 كىشى ماڭسا يولغا خالاپ، ئارزۇلاپ،
يېتەر تېز ئۇمىتكە يېقىنلىق ئۇلاپ.

5046 كوڭۇل تارتمىغان يەرگە قويسا ئاياق،
يېقىن بولسا يەر قانچە، بولغاي يىراق.

5047 ياياق ماڭسا يولنى ئۇ، مېھنەت چېكەر،
دىل تارتىپ ماڭسا يول ئۇ، مېھنەت كېتەر.

5048 كوڭۇل بىرلە كەلدىم، ئى ئېلىگ ساڭا،
نىچۇن زەخمەت چېكەي، نەزەر سال بۇڭا.

5049 كوڭۇل كىمنى سويسە، تىلەسە، قارا،
يىراق بولسا قانچە يېقىندۇر ئارا.

ƏLIG SUALI OḎOIURMĪXḲA

5050 ƏLIG aydī sözdə ən axnu sanа
ayītoɣu sözüm bar ayu bər manа

5051 sən əmdi kənül birlə kəldin manа
wəlikin nətəg ol bu ix ay tonа

B364
5052 bilir sən səlam fəẓlī artuḳ uluoɣ
kim axnu axunsa aqar bu yoluoɣ

5053 məni kördün ərsə səlam ḳilmadīn
bu fəẓlīoɣ muyanīoɣ ḳalī ḳolmadīn

OḎOIURMĪX JƏWABĪ ƏLIGKƏ

5054 yanut bərdi oḎoɣurmīx aydī səlam
bilip ḳilmadīm mən ən axnu ulam

5055 səlam ol kixikə səlamət yolī
səlam ḳildī ərsə uruldī ulī

5056 səlam ol kixikə əminlik əman
səlam ḳilsa ətrü əmin boldī jan

5057 munar mənzətü kəldi əmdi bu söz
əxitgil munī sən aya kənli tüz

C301
5058 əman bərdi ərkə səlam ḳiloɣuqī
səlamət bolundī ʻələyk aloɣuqī

5059 səlam ol səlamət kixi xərrinə
səlamətlīḳ aldī yanut ḳiloɣuqī

ئېلىگىنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

5050 ئېلىگ ئېيتتى: سوزلەشتىن ئاۋال ساڭا —
ئېيتار بىر سوزۇم بار، جاۋاپ بەر ماڭا.

5051 سەن ئەمدى كوڭۈل بىرلە كەلدىڭ ماڭا،
ۋە لېكىن بۇ قانداق ئىش بولدى توڭا؟

5052 بىلۈرسەن، سالام پەزلى بەك چوڭدۇر ئول،
كىم ئاۋال سالام بەرسە ئاچتى بۇ يول.

5053 مېنى كورگەنىڭدە سالام قىلمىدىڭ،
بۇ پەزىل ساۋابىن نىچۈن كۈتمىدىڭ؟

ئودغۇرمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

5054 جاۋابەن ئودغۇرمىش ئېيتتىكى: سالام —
بىلىپ قىلمىدىم، مەن باشتا ئېھتىرام.

5055 سالامدۇر كىشىگە ئىسەنلىك يولى،
سالامنى قويۇلۇر ئىسەنلىك ئۈلى.

5056 سالامدۇر كىشىگە ئىمىنلىك — ئامان،
قىلىنسا سالام، ساق بولۇر ئۇشبۇ جان.

5057 بۇڭا ئوخشىشىپ كەلدى ئەمدى بۇ سوز،
ئىشتىكىن مۇنى سەن، ئەي كوڭلى توز:

5058 ئامان بەردى ئەلگە سالام بەرگۈچى،
سالامەت بولۇر ئۇ ئىلىك ئالغۇچى.

5059 سالام ساقلار ئامان كىشى شەرىدىن[205]،
سالامەتلىك ئالدى جاۋاپ قىلغۇچى.

5060 uluoqlar kərək kim kiqigkə səlam
axundursa ətrü bolur ix təmam

A143
5061 kiqig tutsa qīlsa uluoqlar səzi
səlamət tirildi qutuldī əzi

5062 kiqig bolsa əmin uluoq xərrindin
səlamət bolunsa umup həyrīndīn

5063 mənindin əligkə qaqan təggə xər
kiqig mən kiqigdin nəgü yasī bar

5064 əlig əlgi barqa boḍunqa uzun
nəgü qolsa qīloqay tügülsə yüzün

5065 kərü bar qara bəgkə qīlmaz səlam
bu mə'ni üqün ol ay bilki təman

B365
5066 məni sən ən axnu tapuoqqa tiləp
əzünkə oqīdīn əküx arzulap

5067 bolu bərmədim mən səzün tutmadīm
bu alqī azunqa əzün pütmədim

5068 anī qoḍtun əmdi ziyarət üqün
oqīdīn munu kəldim əmdi bu tün

5069 taqī əymənür ərdim əmdi sana
səlamīn əman bərdin əmdi mana

5070 yana axnuqī səzkə yanoqay təyü
taqī qorqur ərdim sana əymənü

5071 tükəl püttüm əmdi sana bəlgülüg
mana əḍgü təggəy sənindin ülüg

5060 كىچىككە ئۇلۇغدىن كېرەكتۇر سالام،
شۇ بىرلە جىمى ئىش بولۇرلەر تامام.

5061 كىچىك تۇتسا، قىلسا ئۇلۇغلار سوزى،
سالامەت ياشاپ ھەم قۇتۇلغاي ئوزى.

5062 كىچىك بولسۇن ئىمىن ئۇلۇغ شەرىدىن،
سالامەتلىك تىپىپ ئۇنىڭ خەيرىدىن.

5063 مېنىڭدىن ئىلىككە تېگەر شەر قاچان،
كىچىكمەن، كىچىكتىن تېگەر نە زىيان؟

5064 ئىلىگ قولى بارچە خەلققە ئۇزۇن،
نە قىلسا قىلۇر، گەر ئۇ تۇرسە يۇزىن.

5065 نەزەر سال، ئەي ئىلمى كەڭ ئالىم، ئاۋام—
بەگلەرگە شۇنىڭچۇن قىلمايدۇ سالام.

5066 مېنى سەن ئەڭ ئاۋال خىزمەتكە چىللاپ،
يېنىڭغا قىچقىردىڭ تولا ئارزۇلاپ.

5067 قوبۇل قىلمىدىم مەن، سوزۇڭ تۇتمىدىم،
بۇ ئالدامچى دۇنياغا مەن پۇتمىدىم.

5068 ئۇنى قويدۇڭ ئەمدى، زىيارەت ئۇچۇن—
قىچقىردىڭ مېنى، كەلدىم ئەمدى بۇ تۇن.

5069 يەنە ئەيمىنەتتىم كېلىشتىن ساڭا،
سالامىڭ ئامان بەردى ئەمدى ماڭا.

5070 يەنە باشتىكى سوزگە يانغايمۇ دەپ،
ھۇنۇز قورقار ئىدىم شۇڭا ۋەھمە يەپ.

5071 تولۇق پۇتتۇم ئەمدى ھەقىقى ساڭا،
سېنىڭدىن تېگۇر خوپ نەسۋە ماڭا.

ƏLIG JƏWABĪ OḌOIURMĪXḲA

5072 ƏLIG aydī bəgkə əḍi kəḍ yavuz
tilin səzləmixtin yana yansa əz

5073 uluoɣluḳ yəməsün ol əlgi uzun
yanar ərsə tildə yorītmīx səzün

5074 azunḳa əlig bolmasun ol kixi
tili yaloɣan ərsə ḳilīnqī puxī

C302
5075 nətəg bəg bolur ol boḍunḳa uluoɣ
tili yaloɣan ərsə kər əlgi ḳuruoɣ

5076 taḳī munda yəgrək bilik səzləmix
səzüg ḳīysa ḳīylur ḳaqar ḳut təmix

5077 kixidə yavuzraḳī yaloɣan bolur
yavuzda yavuz wə'də ḳīyoɣan bolur

5078 əḍi yaḳxī aymīx kəni səzlüg ər
kəni səzlüg ərkə bayat bərsü tər

B366
5079 səzi qīn kərək bəg ḳīyīḳsīz kəni
səzində yanīoɣlīoɣ təmə ər anī

5080 tilin səzləmix səzdə yanmaz ərən
səzində yanīoɣlī ixilər sanī

OḌOIURMĪX JƏWABĪ ƏLIGKƏ

5081 yanut bərdi oḍoɣurmīx aydī əlig
bu əḍgü ḳīlīḳlarḳa boldī əlig

ئېلىگىنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

5072 ئېلىگ ئېيتتى: بەككە بولۇر بەك يامان—
يېنىپ ئالسا دىگەن سوزىدىن قاچان.

5073 بولالماس بەھرىمەن ھىچ چوڭلىغىدىن،
يېنىپ ئالسا ئوزى ئېيتقان سوزىدىن.

5074 جاھانغا ئېلىگ بولمىسۇن ئول كىشى،
سوزى بولسا يالغان، غەزەپلىك ئىشى.

5075 نىچۇك بەگ بولۇر ئول خەلققە ئۇلۇق،
سوزى بولسا يالغان، قولى، كور، قۇرۇق؟

5076 مۇنىڭدىنمۇ خوپراق بىلىم سوزلىمىش،
يېنىپ ئالسا سوزدىن، قاچار بەخت، دىمىش.

5077 كىشىنىڭ يامانىدۇر ئېيتسا يالغان،
قىلىپ ۋەدە يانغان ياماندىن يامان.

5078 تولا ياخشى دەپتۇ دۇرۇس سوزلۇك ئەر،
دۇرۇس سوزلۇك ئەرگە خۇدا بەرسۇن ئەجىر:

5079 بەگ راس سوز بولغۇلۇق ۋە تانماس كېرەك،
سوزىدە تۇرماسنى ئەر دىمەس كېرەك.

5080 بىر ئېيتقان سوزىدىن يانمايدۇ ئەرەن،
سوزىدىن يانغۇچى خوتۇندۇر، دىمەك.

ئودغۇرمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

5081 جاۋاپ بېرىپ ئودغۇرمىش، ئېيتتى: ئېلىگ—
بۇ ياخشى قىلىقلارغا يەتكۈزدى ئىلىگ.

5082 bayat arturu bərsü əlig sanə
bu əḍgü kīlīklar bu əḍgü yanə

5083 boḍunda talu ol bu bəglər əzi
əzi təg talu tutoɣu kīlkī səzi

5084 biliklig bilik bərdi mundaoɣ ayur
bəg əḍgü kəni bolsa boḍnī bayur

5085 nəgü tər əxitgil ərün baxlīoɣ ər
azunuoɣ kəqürmix uzun yaxlīoɣ ər

5086 kīlīnq əḍgü tut ay azun tutoɣuqī
kəligli turur kut yana baroɣuqī

5087 katīoɣlan əzünkə koḍun əḍgü at
wəfa kīlmaoɣay kut sənī kīloɣa yat

5088 əsiz kīlmaoɣīl sən ay əlgi uzun
kamuoɣ əḍgülük kīl kīlīnqīn səzün

5089 uluoɣluk bu bəglik yüz əvrür sanə
məgər əḍgülük yüz əvürməz tonə

C303
5090 bu kün əḍgü kazoɣan boḍun yüki yüḍ
yarīn əḍgü kəlgəy kəqip barsa əḍ

5091 tüpi yəl turur bu tiriglik küni
inanqsīz turur kut kəqürgəy sənī

ƏLIG JƏWABĪ OḌOIURMĪXKA

B367
5092 əlig aydī ukoɣīl ay bilki uluoɣ
tiləkim bu ol səndə aqoɣīl yoluoɣ

5082 ساڭا بەرسۇن خۇدا يەنە ھەم ئوشۇق،
بۇ ياخشى قىلىقلار ۋە بۇ ياخشى خۇلق.

5083 بۇ بەگلەر خەلقىنىڭ خىلىدۇر ئوزى،
ئوزىدەك خىل ئولغاي خۇلق ھەم سوزى.

5084 بېرىپ تەلىم بىر ئالىم شۇنداق ئېيتۇر:
بېگى ياخشى، ئادىل بولسا، خەلق بېيۇر.

5085 نىمەدەر، ئىشتىكىن، بىر ئاق چاچلىق ئەر،
جاھاننى كوچۇرگەن ئۇزۇن ياشلىق ئەر:

5086 قىل ياخشى خۇلقىڭنى، جاھان تۇتقۇچى،
بۇ بەخت كەلگۈچى ۋە ھەم كەتكۈچى.

5087 قىلىپ ئىجتىھات سەن، قازان ياخشى ئات،
ۋاپا قىلمىغاي بەخت، كورۇر سېنى يات.

5088 ئەي قۇدرەت ساھىبى قىلما يامانلىق،
قىلىق-سوزدە ياخشى بولغىن داۋاملىق.

5089 يۇز ئورەر ئۇلۇغلۇق، بۇ بەگلىك ساڭا،
پەقەت ياخشىلىق ئورنىمەس يۇز، توڭا.

5090 بۇ كۇن خەلق يۇكىن يۇد، قىل ئەزگۇ ھاملىن،
كېلۇر ياخشىلىق تاڭنا، ئوتكەچ زامان.

5091 بوراندەك كېچەر بۇ تىرىكلىك كۇنى،
ئىشەنچسىز ئېرۇر بەخت، تاشلار ئۇ سېنى.

ئېلىگىنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

5092 ئېلىگ ئېيتتى: ئى ئىلمى چوڭ ئۇق بۇنى،
تىلەكىم شۇ، تاج ياخشىلىق يولىنى.

5093 sạni munqa bəkrü tutup ḳolduḳum
bu ərdi tiləkim mənin̥ ay toḳum

5094 maṇa bạrgil əmdi bu ət sav ərig
məgər əḍgülükkə yətilgəy əlig

A144
5095 kixi bar ḳalīn boḍ boƣuz aƣruḳī
kəni qīn baƣīrsaḳ yoḳ ol ay aḳī

5096 bu bəglər bulur barqa arzu tilək
əzi kənliṇə sīƣƣu bulmaz yələk

5097 ḳapuƣda ḳalīn bax yumittī yorīr
tusulur kixi yoḳ maṇa ay bilir

5098 muṇar mənẓər əmdi bu bəyt ay aḳī
uḳayīn tạsə sən munuḳī oḳī

5099 kixi tạp yorīƣlī təlim bar sanī
kixikə tusulƣu tiləsə ḳanī

5100 ḳīlur bir kixi min̥ kixinin̥ ixin
əküx min̥ yumītsa ḳīlumaz anī

* * *

5101 yana aydī ạlig ay oḍƣurmīxa
bayat fəẓlī barqa əzün̥ bulmīxa

5102 atīn̥ḳa yaraxī ḳīlīnqīn̥ pütün
tiləkin̥ tükəl bạrsü tən̥ri ḳutun

5103 bayat bạrmixindin maṇa ḳīl ülüg
tirilsü kən̥ül bolsu nəfsim əlüg

5093 سېنى مۇنچە قاتتىق تۇرۇپ ئىستىدىم،
ئى كوڭلۇم توقى، شۇ ئىدى مەقسىدىم.

5094 مەگەر ئەزگۈلۈككە ئېرىشمەك ئۈچۈن،
ماڭا ئەيلە پەندۇ-نەسىھەت پۈتۈن.

5095 چورەمدە كىشى كوپ، گېلىدۇر غېمى،
دۇرۇس، چىن، كويۇمچان يوقتۇر، ئەي سېخى.

5096 يېتەر بەگلەر جىمى مەقسەت-تىلەككە،
يېتەلمەس كوڭۈلگە ئەرزەر يولەككە.

5097 بۇ دەرگاھتا بىر توپ كىشىلەر يۈرەر،
ۋە لېكىن ياراملىق ماڭا يوق بىرەر.

5098 بۇڭا ئوخشاپ كېلەر بۇ بېيت، ئەي سېخى،
ئوقۇيچۇ دىسەڭ سەن مۇشۇنى ئوقى:

5099 تولادۇر كىشى دەپ يۈرۈچى سانى،
كىشىگە ياراملىق دىسەڭ، ئۇ قېنى؟

5100 قىلۇر بىر كىشى مىڭ كىشىنىڭ ئىشىن،
تولا مىڭ يىغلىسا قىلالماس ئۇنى.

* * *

5101 دىدى: ئەي ئودغۇرمىش، بۇ ئېلىگ يانا،
يىغلىمىش خۇدا پەزلى سەندە مانا.

5102 ئېتىگنا يارىشا خۇلقۇڭمۇ پۈتۈن،
تىلەك، بەختىگنى ھەق تولۇق ئەيلىسۇن.

5103 خۇدا بەرگىندىن ماڭا بەر ئۇلۇگ،
تىرىلىسۇن كوڭۈل، نەپىس بولسۇن ئولۇك.

OḐOƣURMĪX JƏWABĪ ƏLIGKƏ

C304
5104 yanut bạrdi oḑoƣurmīx aydī ay bəg
taxīmnī kərür sən kixi əggü təg

B368
5105 ḳalī bildiṇ ərsə iqim ay bəkə
bu kün sürgəy ərdiṇ mạni miṇ səkə

5106 maṇa at uruldī bu zaḥid atī
bu atīm maṇa boldī ṭa'ət yutī

5107 mạni alḳtaqī kər bu atīm turur
bu atīm üqün nəfs maṇa bəg bolur

5108 kəbit kəḍ bəzədim kixi kərgüsi
asīƣ yoḳ kəbittə satīƣ bəlgüsi

5109 taxīn kərməgil sən ay əlig kixig
kixiniṇ iqin kər yaxutluƣ ixig

5110 nəqə kərklüg ərsə ḳaƣun tax yüzi
yīdī ya bəḍizi ya məṇzi təzi

5111 iqində tatīƣ bolmasa ol ḳaƣun
anī taxtīn atƣu bolur ay sīƣun

5112 nəgü tạr əxit əmdi kənli oḑuƣ
iqiṇni bəzə tutma tax sīr boḑuƣ

5113 ḳamuƣ nəṇ kətürgüsi iqtin bolur
iqi bolmasa tax yaramaz ḳalur

ئودغۇرمشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

5104 جاۋاپ بەردى ئودغۇرمش، ئېيتتى: ئەي بەگ،
تېشىمنى كورەرسەن، ئۇ ماختىغۇدەك.

5105 ئەي قۇدرەت ساھىبى كورسەڭ ئىچىمنى،
بۇ كۈن لەنەت ئوقۇپ، قوغلايتتىڭ مېنى.

5106 تاقالدى ماڭا بۇ زاھىتلىق ئېتى،
ماڭا بولدى بۇ ئات تائەت ئاپىتى.

5107 مېنى يوق قىلۇچى شۇ ئاتىم ئېرۇر،
شۇ ئاتىم ئۈچۈن نەپس ماڭا بەگ بولۇر.

5108 بىزەدىم كىشىلەر كورەرگە دۇكان،
ئۇنىڭدا تىجارەت، پايدا يوق ھامان.

5109 ئېلىگ سەن قارىما كىشى تېشىغا،
ئىچىگە قارا ھەم مەخپى ئىشىغا.

5110 قوغۇننىڭ تېشى ياكى رەڭگى-يۈزى،
ھىدى، مەڭزى كورىكەم نە چاغلىق ئۈزى.

5111 بى تەم بولسا لېكىن ئىچىدىن قوغۇن،
ئۇنى تاشلاش كېرەك، ئى چاققان سوغۇن[206].

5112 نىمە دەر ئىشىت ئەمدى كوڭلى ئويغاق:
بىزەپ ئىچنى، تېشىڭغا بەرمە بوياق.

5113 پۇتۇن نەرسە ئۈستۈنلۈكى ئىچىدە بولۇر،
ئىچى بولمىسا، تاش يارامسز قالۇر.

ƏLIG JƏWABĪ OḎOIURMĪXḲA

5114 yanuṭ bạrdi ạlig ayur ay süzüg
iqiṇ mə taxīṇ birlə barqa tüzük

5115 əzüṇ yük yinitti bu dunya ḳoḏup
ilindim mən əmdi aoqīr yük yüḏüp

5116 bu dunya ixi ḳīldī məxoqul mạni
bayat tapoqīṇa əz təgüməz ḳanī

5117 maṇa ət ərig bạr tutunsu əzüm
ḳutaḏsu səzüṇ qīn süzülsü əzüm

OḎOIURMĪX JƏWABĪ ƏLIGKƏ

B369
5118 yanuṭ bạrdi oḏoqurmīx aydī bəgə
ḳamuoq əḏgülükkə sən əḏgün təgə

5119 bayat ḳullarīnda məniṇdə yavụz
aḏīn bilməgil sən ay bilki əgüz

5120 məniṇdə yavuzraḳ bayatīm ḳulī
mən ək mən ay ạlig tiləsə ḳalī

5121 nəgü asoqī boloqay mənīṇ səzlərim
tusuloqaymu ərki saṇa ətlərim

5122 yana mən iḏimdin umīnq kəsmədim
yazuḳ yarlīḳaoqlī ol ol bir iḏim

5123 nəgü tạr əxitgil yazuḳluoq ḳulī
yazuḳīn bilip ʻużri ḳoldī tili

ئېلىگىنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

5114 جاۋاپ بېرىپ ئېلىك دىدى: ئى سۈزۈك،
ئىچكىمۇ تېشىڭ بىرلە بىردەك تۈزۈك.

5115 يېنىكلەتتىڭ يۈكۈڭ، دۇنيانى قويۇپ،
ئىلىندىم مەن ئەمدى ئېغىر يۈك يۈدۈپ.

5116 بۇ دۇنيا ئىشى قىلدى مەشغۇل مېنى،
تائەت قىلغىلى ھەققە ۋاقتىم قېنى؟

5117 ماڭا بەر نەسىھەت، ئۇزۇمنى تۇتاي،
قۇتاتسۇن سوزۇڭ چىن، ئۇزۇم ساپ بولاي.

ئودغۇرمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

5118 ئايا بەگ، ـ دەپ جاۋاپ قىلدى ئودغۇرمىش، ـ
پۇتۇن ياخشىلىققا ياخشىلىقلە يېتىش.

5119 خۇدا قۇللىرى ئىچرە مەندەك يامان،
ئى ئىلمى دېگىز، يوق ئېرۇر ھىچقاچان.

5120 مېنىڭدىن يامانراق خۇدا قۇلىنى،
ئەگەر ئىزدىسەڭ سەن، تاپارسەن مېنى.

5121 مېنىڭ سوزلىرىم پايدا قىلغاي نىچۇك؟
ئوگۈتۈم ساڭا نەپ قىلارمۇ تۇزۇك؟

5122 شۇڭا مەن ئىگەمدىن ئۇمىت ئۇزمىدىم،
ئەپۇ ئەيلەر گۇناىىم شۇ بىرلا ئىزىم.

5123 نەدەيدۇ ئىشتىكىن، گۇناكار قۇلى،
گۇناىىن تىلەپ ئۇزرە ئېيتىپ تىلى:

5124 yazuḳluoɣ jəfalïoɣ ḳuluŋ mən otun
baḳa kərsə barqa yazuḳ mən pütün

5125 səniŋdə aḍïn yoḳ sïoɣïnoɣu iḍim
yazuḳum baoɣïxla yələgil ḳutun

ƏLIG JƏWABÏ OḌOIURMÏXḲA

A145
5126 yanut bər̥di ə̣lig ayur ay oḍuoɣ
bu ḳïlḳïŋ boḍudï bu əḍgü boḍuoɣ

5127 əzüŋni yavuzraḳ biliriŋ üqün
boḍunda sən əḍgü bolur sən küqün

5128 kəŋül til arïttïŋ arïdï əzüŋ
məni ətləgil bər̥ tusulsu səzüŋ

5129 ay əḍgü ḳïlïḳlïoɣ pütün ixi qïn
maŋa ət ərig bər̥ baoɣïrsaḳïïḳïn

5130 bayat bər̥di barqa saŋa əḍgülük
bu əḍgü yolïn aq maŋa ay külüg

B370
5131 ay əḍgü kixi ətlə əmdi maŋa
yanut bər̥gə təŋri yarïnlïḳ saŋa

5124 گۇناكار، جاپاكار،قۇلۇڭمەن نادان،
قارالسا گۇنالىق ئوزۇم مەن هامان.

5125 سىنىڭدىن بولەك يوق سىغىنار ئىگەم،
گۇنايىم كەچۈرسەن، يولە بەخت تامان.

ئىلگىنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

5126 جاۋابەن دىدىكىم ئىلىگ: ئەي ئويغاق،
بۇ خۇلقۇڭ ساڭا بەردى ئەزگۇ بوياق.

5127 ئوزۇڭنى يامانراق بىلەرىك ئۇچۇن،
خەلق ئىچرە ياخشى ئىرۇرسەن بۇ كۇن.

5128 كوڭۇل، تىل ئىرىتتىك، ئىرىدىك ئوزۇڭ،
ئوگۇت بەر، ماڭا نەپئى قىلسۇن سوزۇڭ.

5129 ئى ياخشى قىلىقلىق، پۇتۇن ئىشى چىن،
ماڭا بىر نەسىهەت شەپقەت ئەيلىگىن.

5130 خۇدا ياخشىلىقلارنى بەردى ساڭا،
ئى نامدار، ئاچ ياخشى يولنىمۇ ماڭا.

5131 ئى ياخشى كىشى كەل، ئوگۇتلە مىنى،
خۇدا ئەجىر بەرسۇن قىيامەت كۇنى.

71

OḌƣURMÏX ƏLIGKƏ PƏND BƢRMIXIN AYUR

C306

5132 yanut bƣrdi oḍƣurmïx aydï ƣlig
bayat bƣrsü barqa tiləkkə əlig

5133 bu ḳïvqaḳ ḳovï dunya kƣqki azun
nəqə bəg ḳarïttï ḳarïmaz əzün

5134 sƣni təg təlim bəg kəqürdi səvip
saṇa ma anundï kəqürgəy ƣvip

5135 bamaƣïl muṇar sən ḥəḳiḳət keṇül
wəfa ḳïlƣu ərməz ḥəḳiḳət teṇül

5136 məniṇdin nərək əmdi et sav ərig
bu eḍlək əti tap saṇa ay tirig

5137 səniṇdə ozaḳï azun tutƣuqï
ḳanï ḳanqa bardï ḳanï ol küqi

5138 olar ḳanqa bardï kərü bar saḳïn
saṇa ma naru barƣu eḍ kün yaḳïn

یەتمىش بىرىنچى باب

ئودغۇرمۇشنىڭ ئېلىككە نىسبەت قىلغانلىقى بايانىدا

5132 جاۋابەن ئودغۇرمۇش ئېيتتى ئېلىككە:
يېتىشتۇرسۇن سېنى ھەق ھەر تىلەككە.

5133 بۇ مەشئۇم، ئىچى بوش، ئوتۇچى جاھان،
قېرىتتى قانچە بەگنى، ئوزى نەۋجۇۋان.

5134 سېنىڭدەك قانچە بەگنى ئۇ ئوتتى سويۇپ،
ساڭا بولدى تەييار، كېتەر تېز قويۇپ.

5135 ئۇنىڭغا ھەقىقى كوڭۇل بەرمىگىن،
ۋاپا ئەيلىمەيدۇ ھەقىقى، چېكىن.

5136 مېنىڭدىن ئوگۇت ساڭا لازىم ئەمەس،
ئى ئىنسان، پەلەكنىڭ ئىبرىتى، بەس.

5137 سېنىڭدىن بۇرۇنقى جاھان تۇتقۇچى،
قېنى، نەگە كەتتى، قېنى ئۇ كۇچى!

5138 ئۇلار نەگە كەتتى قاراپ ئويلىغىن،
سېنىڭمۇ كېتىشكە كۇنىڭدۇر يېقىن.

5139 saŋa təgdi əmdi bu bəglik ḳurī
uzun ḳalǫu ərməz ix ə̣tnip yorī

5140 olarḳa nəgü ḳīldi ərsə asīǫ
bu kün sən anī ḳil yarīn bul tatīǫ

5141 nəgükə ökündi ölürdə olar
sən andīn yīraḳ tur tilə ə̣dgülər

5142 ə̣di yaḳxī aymīx biliklig bəgü
biliklig sözi yinqü yaḳut tə̣gü

5143 ölügni kərügli mə ḳalmaz tirig
ölümkə anun tutma ḳīlḳīŋ irik

B371
5144 ölümüg bilikli ay ḳīlḳī usai
kəqər bu tiriglik özüŋ ülgi al

5145 usanīp yorīǫlī ay arzu ḳulī
ölümkə basīḳma kəlir alǫalī

5146 baḳa kər kəqürmix kününni bu kün
tükəl boldī tüx təg saḳīnǫīl ögün

5147 ḳalī ḳīldi ərsə özüŋ ə̣dgülük
asīǫ ḳīldīŋ özkə aqu mənülük

C307
5148 yava ḳildīŋ ərsə tiriglik ḳalī
ökünq birlə tün kün uḍīma ulī

5149 tiləp buloǫu ərməz tiriglik tuqī
yana yanǫu ərməz yigitlik küqi

5150 bu bulmix ödüg barī ḳilma yava
ölümkə anunǫīl tapuǫḳa ə̣və

5139 ساڭا تەگدى ئەمدى بۇ بەگلىك ئورۇن،
تەييارلان ئىشىگە، ئۇ تۇرماس ئۇزۇن.

5140 ئۇلارغا نىمە پايدا قىلغان ئىكەن،
شۇنى قىل، لەززىتىن تاڭنا كورەرسەن.

5141 ئوكۇندى ئولەردە ئۇلار نىمىدىن،
تىلەپ ياخشىلىق سەن، يىراق تۇر ئۇندىن.

5142 بىلىملىك ھېكىم ياخشى ئېيتىپتۇ بەك،
بىلىملىك سوزىدۇر ياقۇت، ئۇنچىدەك:

5143 ئولگەننى كورگەنمۇ ھىچ قالماس تىرىك،
ئولۇمگە تەييارتۇر، بولما خۇلقى يىرىك.

5144 ئولۇمنى بىلىپ سەن، يۇرگەن ئەي غاپىل،
تۇگەر بۇ ھايات، ئوز نەسۋەڭنى بىل.

5145 غاپىللىقتا يۇرگەن ئەي ئىستەك قۇلى،
ھۇجۇم قىلمىسۇن ئۇ، كېلۇر ئالغىلى.

5146 قاراپ كور كەچۇرگەن كۇنۇڭنى بۇ كۇن،
ئەقىل بىرلە ئويلا، چۇش بولدى بۇ تۇن.

5147 ئەگەر قىلغان ئولساڭ ئوزۇڭ ئەزگۇلۇك،
ئوزۇڭگە تاپارسەن ئەجىر مەڭگۇلۇك.

5148 زايە قىلغان ئولساڭ ئومۇرنى ئەگەر،
تۇنۇ-كۇن پۇشايمانلە بول ئاھ چېكەر.

5149 تىپىلماس داۋاملىق ھايات ئارزۇلاپ،
يىگىتلىك كۇچىمۇ يانماس قايتىلاپ.

5150 زايە قىلما بۇ بار كۇنۇڭنى، قارا،
ئولۇمگە ھازىرلان، تائەتكە ئالدىرا.

5151 ay ǫlig baḳa kər sənıṇdə oza
bəg ərdi atanı ǫldə ərk türk tüzə

5152 nəzinə ḥəxəm sü iḍisi bolup
tirildi bir anqa tiləkin bulup

5153 əlüm tuttï ahir ǫlətti anï
asïoɣ ḳïlmadï ol bəḍümix üni

5154 atanı əldï bardï sanа bǫrdi pənd
ata pəndi tutsa xəkər boloɣa ḳənd

5155 munar mənzər əmdi əxit ux bu səz
asïoɣ ḳïloɣa ṭutsa aya əzkə kəz

A146
5156 atanı əldi ərsə ḳalï nə əḍün
sanа aydukï ol ooɣul kər oḍun

5157 əlüm tuttï bardïm kəlir ux sanа
ḳatïoɣlan kǫḍin əḍgü atïn ḳoḍun

5158 atanïn ananïn əlümi tükəl
ooɣul ḳïzḳa pənd ol ukup əzkə al

B372
5159 atanni ananni əlüm ḳoḍmadï
sǫnimü ḳoḍur kər yətilsə əḍi

5160 olarḳa jəfa ḳïldï dunya tǫtip
sanamu wəfa ḳïloɣa ḳïlkïn ǫtip

5161 kəsüx tut tiriglik kərək ixkə ïḍ
ülə nənı kixikə muyan əzkə tïḍ

5162 kəqər kün iqində kərəkin alïn
kəqürgəy sǫni əḍ ǫtikin ḳïlïn

5151 ئەي ئىلىگ قاراپ كور سىنىگدىن بۇرۇن،
ئاتاڭ بەگ ئىدى ئەلدە كۆچلۈك پۇتۇن.

5152 غەزىنە، ھەشەم[207]، لەشكىرى بار ئىدى،
تىلەگىن تىپىپ قانچە ۋاق ياشىدى.

5153 ئولۇم تۇتتى ئاخىر، ئەپكەتتى ئۇنى،
ئۇنا قىلمىدى پايدا چوڭلۇق ئۇنى[208].

5154 ئاتاڭ ئولدى، كەتتى، ساڭا بەردى پەند،
ئاتا پەندى تۇتساڭ، بولۇر شىكەر-قەند.

5155 بۇنا ئوخشار ئەمدى، ئىشت، ئۇشبۇ سوز،
يىتەر پايدا ئۇندىن، بولۇر ساڭا كوز:

5156 ئولەر چاغدا ئاتاڭ ۋە بەلكى شۇئان—
دىگەندۇر، كور، ئوغلۇم بول ئويغاق ھامان.

5157 ئولۇم تۇتتى، كەتتىم، كىلەر ساڭمۇ،
تىرىشقىن، كىيىن سەن ياخشى نام قازان.

5158 ئاتانىڭ، ئانانىڭ ئولۇمى تولۇق،
ئوغۇل-قىزغا پەنددۇر، بۇنى ياخشى ئۇق.

5159 ئاتاڭنى، ئاناڭنى ئولۇم قويمىدى،
ۋاقىت كەلسە سىنى ھەم قويارمىدى.

5160 جاپا قىلدى دۇنيا ئۇلارغا تىتىپ،
ۋاپا قىلغايمۇ ساڭا، قىلىق ئوزگەرتىپ.

5161 ئەزىز تۇت ھاياتنى، كىرەك ئىشقا سال،
قىلىپ ئەلگە ئىھسان، ساۋابنى ئال.

5162 ئوتەر كۇندىن ئالغىن كىرەكلىگنى،
تەييارلان، زامان ھەم تۇگىتەر سىنى.

5163 өzüŋ yüḍti munqa boḍun yükləri
oḍuoɣ tur usal bolma saḳnu yorī

C308
5164 ḳalīn aq bərilər yīoɣīldī saŋa
ḳoyuoɣ kəḍ küḍəzgil ay əlqi toŋa

5165 əliŋdə birəgü kəqə ḳalsa aq
anī səndin aytur bayat kəzni aq

5166 yula təg kəyər sən bu kün ay əlig
yaruḳluḳ aḍīnḳa turur ay silig

5167 tiriglik uquḳsa yətilsə yaxīŋ
nəgükə tusuloɣay saŋa bu kixiŋ

5168 өzüŋ otḳa atma kixilər üqün
өzüŋni kəyürmə kərürdə küqün

5169 uluoɣluḳ bəḍüklük bu bəglik ḳamuoɣ
ḳalīr bu өlüm kəlsə aqsa ḳapuoɣ

5170 kəni bol kənilik өzə ḳīl tərü
uzun turoɣa bəglik aḍaḳīn өrü

5171 nə əḍgü bilik bərdi bilki uluoɣ
bu səz ixkə tutnup yorī bu yoluoɣ

5172 bəkütmək tiləsə bu bəglik ulī
tərü bərgü tutoɣu kənilik yolī

5173 taḳī bir azunuoɣ tutayīn təsə
kənilikni tutoɣu səz aydīm kəsə

B373
5174 ay bəg mən təgüqi bəḍütmə kənül
wəpasīz turur dunya dəwlət tənül

5163 ئوزۇك يۈددۈك مۇنچە خەلق يۈكلىرى،
تۈر ئويغاق، غاپىل بولما، ھۇشيار يۈرى.

5164 تولا ئاچ بورىلەر يىغىلدى ساڭا،
كۆزەت قوينى بەك، ئەي ھوكۈمدار توڭا.

5165 كېچەسى ئېلىڭدە بىرى قالسا ئاچ،
سورار تەڭرى سەندىن ئۇنى، كوزنى ئاچ.

5166 چىراغدەك يانۇرسەن ئەي ئېلىڭ بۇ كۈن،
ئەي پاك قەلپ، يورۇغى بولەكلەر ئۈچۈن.

5167 تۈگىسە ھاياتىڭ يېتىلسە يېشىڭ،
نىمە پايدا بېرەر سېنىڭ ئۇ كىشىڭ؟

5168 ئوزۇڭ ئوتقا ئاتما كىشىلەرنى دەپ،
كويدۇرمە ئوزۇڭنى بىلىپ سەن كۈچەپ.

5169 ئۇلۇغلۇق، بۈيۈكلۈك بۇ بەگلىك تۈگەل،
قالۇر، بۇ ئولۇم ئىشىك ئاچقان مەھەل.

5170 دۇرۇس بول، دۇرۇسلۇق بىلەن ھوكۈم قىل،
تۇرالايدۇ بەگلىك ئۇزۇن ئورە، بىل.

5171 بېرىپتۇ نە ياخشى بىلىم-ئىلمى زور،
ئۇنىڭغا ئەمەل قىل ۋە شۇ يولدا يۈر:

5172 چىڭىتماق تىلەسەڭ بۇ بەگلىك ئۇلىن،
ھوكۈمدە چىڭ تۇتقىن ئادالەت يولىن.

5173 تاپايمەن دىسەڭ ئۇ جاھاننى يانا،
ئادالەت يولىن تۇت، سوزۇم بەس، مانا.

5174 ئى "بەگمەن" دىگۈچى غۇرۇرلانمىغىن،
ۋاپاسىز ئېرۇر دۇنيا-دەۋلەت، چېكىن.

5175 bu dunya ḳutïṇa ïnanma ayïoɣ
ïnanqsïz turur kər ḳilïnqï yayïoɣ

5176 ay ə̣lig bu ḳarxï bu ordu orun
saṇa təgmixi bir tüxün ol kərün

5177 sənïṇdə ozaḳï tüxüp kəqtilər
yə̣rikmədi tüxtə uḍu kəqtilər

5178 saṇa təgdi əmdi bu ordu orun
kəqüṇni əzüṇdə oza ïḍ burun

5179 bu kün munda ə̣tmə bu ḳarxï saray
sə̣ni ḳoḍmaoɣay bu kəqər yïl kün ay

5180 əzüṇ yatoɣu ornï kər ol bəlgülüg
anï ə̣tgü əḍgü bilə ay külüg

C309
5181 mənïṇ tə̣p bilir sən bu ḳarxïoɣ bu kün
ḥəḳiḳət baḳa kərsə ərməz əgün

5182 nəgü tə̣r əxitgil bu ḳarxï saṇa
baḳa kərsə qïn oḳ ayur ay toṇa

5183 munï sən ayur sən mənïṇ tə̣p mənïṇ
nəgükə ayur sən nəgü təg sənïṇ

5184 sənïṇdə basaḳï saṇa qïḳ tə̣yür
anundï küḍər ux mənïṇ tə̣r mənïṇ

5185 tünək ol bu dunya ay dunya bəgi
tünək iqrə bolmaz saḳïnqta əṇi

5186 tünəktə sən artuḳ tiləmə səvinq
səvinq ornï uqmaḳ turur ḥəm avïnq

5175 ئىشەنمە بۇ دۇنيا، بەخىت بىۋاپا،
ئىشەنچسىز ئېرۇر، كور، ئۇ قىلماس ۋاپا.

5176 ئەي ئېلىگ بۇ قەسىر، بۇ ئوردا-ساراي،
ساڭا تەككەن پەقەت بىر تۇرالغۇلۇق جاي.

5177 سېنىڭدىن بۇرۇنلار چۈشۈپ ئوتتىلەر،
تۇرالماي مەنزىلدە كوچۈپ كەتتىلەر.

5178 ساڭا تەگدى ئەمدى بۇ ئوردا—ئورۇن،
ئەۋەتكىن كوچۈڭنى ئوزۇڭدىن بۇرۇن.

5179 بۇ كۈن مۇندا قىلما قەسىر ھەم ساراي،
سېنى ھەم قويمىغاي ئوتكۈچى يىل-ئاي.

5180 ياتار جايىڭ ئېنىق بىلىنىپ تۇرار،
بىزە ياخشىلىقلە ئۇنى، نامدار.

5181 مېنىڭ دەپ بىلۇرسەن بۇ قەسىرنى بۇ كۈن،
قاراساڭ، ھەقىقەت ئەمەس بۇ، چۈشۈن.

5182 ئىشتىكىن، نىمە دەيدۇ بۇ قەسىر ساڭا،
قارالسا، تازا راستنى دەر، ئى توغا:

5183 بۇنى ئېيتادۇرسەن مېنىڭ دەپ مېنىڭ،
نىچۈن دەيسەن ئۇنداق، نىچۈك ئۇ سېنىڭ؟

5184 سېنىڭدىن كېيىنكىلەر دەر ساڭا: "چىق!"
كىرمەكنى كۈتۈپ دەر: "مېنىڭدۇر مېنىڭ".

5185 ئى دۇنيا بېگى، زىندان ئۇشبۇ جاھان،
بۇ زىندان—ئۇ، ئەندىشەسىز بولمىغان!

5186 بۇ زىندانىدا ئارتۇق تىلەمە سويۇنچ،
سويۇنچ ئورنى جەننەت ئېرۇر ھەم ئاۋۇنچ.

5187 bu ərtər ərəzig ərəz tutmaoqïl
ay kəqgü səvinqig səvinq tạməgil

5188 nə yanlïoq bu dəwlət turumaz kaqar
tạrilmix nənịnni tükəl ol saqar

A147 B374
5189 anï kïl tutaxï tirilgü orun
bu azun nənịn koḍ anar yüz urun

5190 ərəz koḍ tilək arzu mənü tilə
bu mənü ərəz kolsa əmgək bilə

5191 bayat fəẓlïna bir baka kər sakïn
nəqə əḍgülük kïldï yətrü bakïn

5192 kalïn həlk əzə kïldï əlgin uzun
tilək arzu bạrdi yorïk til səzün

5193 sạni təg ət əzlüg bayat kullarïn
sana kïldï munluoq kərür sən barïn

5194 munïn xükri kïloqu bu kün ay ạlig
bayat həlkïna boloqïl əḍgü silig

5195 kənilik üqün tənri tikti sạni
kəni bol kənilik əzə tur kanï

5196 ukux birlə ixlə kamuoq ixlərig
hạwaka basïkma kənül tut tirig

C310
5197 baoqïrsak bolun barqa boḍnun əzə
tərü kïl uluoqka kiqigkə tüzə

5198 boḍun kïlkï tənsiz bolup artasa
kərü ïḍma ạtgil kïsa tut basa

5187 ئوتەر بۇ هوزۇرنى هوزۇر بىلمىگىن،
ئوتەر بۇ سويۇنچنى سويۇنچ دىمىگىن.

5188 سائادەت مۇشۇنداق، ئۇ تۇرماس، قاچار،
يىغىلغان مىلىكنى پۇتۇنلەي چاچار.

5189 ئۇ دۇنيانى بىلگىن بىر مەڭگۇ ماكان،
يۇزۇڭنى ئۇڭا قىل، قويۇپ بۇ جاهان.

5190 قويۇپ ئارزۇ، هوزۇر، تىلە مەڭگۈلۈك،
بۇ مەڭگۇ هوزۇرچۇن جاپا چەككۈلۈك.

5191 خۇدا پەزلىن چۇشەن، نەزەر سال، قارا،
نىچۇك ياخشىلىقلار قىلىندى ساڭا.

5192 سېنى خەلق ئۇزە ئۇ قىلدى هوكمران،
بېرىپ ئارزۇ، سوزۇڭ ئۇ قىلدى راۋان.

5193 سېنىڭدەك ۋۇجۇتلۇق تەڭرى قۇللىرىن،
ساڭا قىلدى مۇهتاج، كورۇرسەن بارىن.

5194 ئېلىگ ئەي، شۇكرى قىل بۇڭا سەن بۇ كۇن،
بول ياخشى قىلىقلىق خۇدا، خەلقىچۇن.

5195 ئادالەت ئۇچۇن تىكتى تەڭرى سېنى،
ئادىل بول، ئادالەت بىلە تۇر، قېنى.

5196 پۇتۇن ئىشنى ئەقىل، ئىدراك بىلەن قىل،
هاۋاغا بېرىلمە، تىرىك ساقلا دىل.

5197 پۇتۇن خەلق ئۇچۇن سەن بولۇپ مېهرىۋان،
كىچىك ـ چوڭغا ئادىل هوكۇم قىل هەر ئان.

5198 بۇزۇلسا خەلقىنىڭ خۇيى ئۇزگۇرۇپ،
تۇتۇپ قاتتىق، تۇزەت ئۇنى تەكشۇرۇپ.

5199 nəgü tər əxitgil ay bilki təŋiz
bilik birlə ixləp qïzartoɣïl məŋiz

5200 bu kün əḑgü bolsun təsə sən qamuoɣ
əzüŋ əḑgü boloɣïl ay əldə uluoɣ

5201 qamuoɣ buloɣanuqnï süzəyin təsə
əzüg süzgü boḑnuŋ süzülgəy basa

5202 bu bəglər bax ol qanqa barsa baxï
uḑula barïr barqa uḑmïx kixi

5203 boḑun artasa anï bəglər tüzər
qalï artasa bəg anï kim süzər

5204 sən əz qïlqïŋ ətgil qïlïnqïŋ kənit
boḑun qïlqï ətlür sən əzni avït

B375
5205 yaraoɣlïoɣnï ətmək tiləsə əzüŋ
yaraoɣsïzqa yaqma kəsildi səzüŋ

5206 otunqa qatïlma fəsaddïn yïra
bu iki qïlïqtïn bolur ər qara

5207 yaraoɣsïz yavuz nəŋ əzüŋ qolmasa
yaraoɣsïznï qïlma səz aydïm kəsə

5208 ərəzkə avïnma sən iqmə süqig
təŋiz ol bu iki aŋar yoq kəqik

5209 qïlïqïŋ kəni tut qïlïnqïŋ silig
uqux bolsu yolqïŋ qəŋəxqiŋ bilik

5210 kəŋül til kəni tut kər ərdəm uluoɣ
əzüŋni unïtma yaŋïlma yoluoɣ

5199 نىمە دەر ئىشتىكىن، ئى بىلمى دېگىز،
بىلىم بىرلە ئىشلەپ قىزارتقىن مېگىز:

5200 بۇ كۈن ياخشى بولسۇن دىسەڭ بارچىسى،
ئوزۇڭ ياخشى بولغىن، ئى ئەل كاتتىسى.

5201 دىسەڭ بۇلغىنىشلارنى بولسۇن سۈزۈك،
سۈزۈل سەن، كېيىن خەلقمۇ بولغاي تۈزۈك.

5202 بەگلەر ــ باش، قاياققا ماڭسا ئەل بېشى،
ئاڭا ئەگىشۈرلەر بۇ بارچە كىشى.

5203 بۇزۇلسا خەلق، ئۇنى بۇ بەگلەر تۈزەر،
ئۇنى كىم تۈزەر بەگ بۇزۇلسا ئەگەر؟

5204 تۈزەپ ئوز قىلىغىڭ، خۇيۇڭنى تۈزەت،
تۈزەلۈر خەلقمۇ، ئوزۇڭ راھەت ئەت.

5205 ياراملىق ئىشلارنى تىلەسەڭ ئوزۇڭ،
يارامسزنى تاشلا، كېسىلدى سوزۇڭ.

5206 جاھىلغا قوشۇلما، پاساتتىن يىرا[209]،
بۇ ئىككى قىلىقتىن بولۇر ئەر قارا.

5207 يارامسز ياۋۇز نەڭ يۇرمە ئىزدىنىپ،
يارامسزلىق قىلما. سوز ئېيتتىم كېسىپ.

5208 ھوزۇرغا بېرىلمە، ھاراق ئىچمىگىل،
كېچىكسىز دېگىزدۇر بۇ ئىككىسى، بىل.

5209 قىلىغىڭ توغرى تۈت، خۇلقىڭنى سىلىق،
ئەقىل يولداش ئولسۇن، كېڭەشچىڭ بىلىك.

5210 پەزىلەتنى زور قىل، دۇرۇس تۈت كوڭۈل،
ئوزۇڭنى ئۇنۇتما، خاتا باسما يول.

5211 kətürmə kəŋül sən küvəzlənməgil
ər at sü təlim tạp kəgüz kərməgil

5212 nəqə kür kəgüzlüg küvənür ərig
ölüm yạrkə kəmdi əxüdi yạrig

5213 yạmə yaḳxï aymïx biliklig bəḍük
biliklig səzi tutsa tuxlar kəḍ ək

C311
5214 həzinəm əküx tạp küvənmə nəŋin
ḥəxəm sü təlim tạp kətürmə əgin

5215 küqiŋə küvənip kəgüz kərgüqi
yorïtumadï bir qïbunḳa alïn

5216 puxï bolma ixtə sən əvkə yïoɣïn
ḳalï kəlsə əvkəŋ əzüŋ ḳïl aoɣïn

5217 ạvə ixləmə ix məgər din ixi
ạvək ixtə asoɣïn bulumaz kixi

5218 aqïoɣ bạrgü ərsə ạvit tərk təgür
ḳïnïn bərgə ursa amulluḳ əḍür

5219 ạvək ḳuroɣu bolma ḳïlïnqïn səzün
səringil səringən atanur tüzün

B376
5220 aḳï bol boḍunḳa ülə nəŋ yạtür
saran bolsa bəglər atïn artatur

5221 irik səzləməgü əzüg tutoɣu bərk
irik səzkə tomlïr kixi kəŋli tərk

5222 süqig səzlə barqa kixikə tilin
aquḳ tut yüzüŋni yaruḳ tut alïn

5211 كوڭۈلنى كىچىك تۇت، غۇرۇرلانمىغىل،
قوشۇن، خادىم كوپ دەپ كېبىرلەنمىگىل.

5212 نى مەغرۇر، تەكەببۇر، جەسۇر ئەرلىنى،
ئولۇم تۇتتى تۇپراققا كومدى ئۇنى.

5213 يەنە ياخشى دەپتۇ بىر ئالىم بۇيۇك،
بىلىملىك سوزىن تۇتسا بولۇر ئىش تۇزۇك:

5214 غەزىنەم تولا دەپ كورەڭلىمگىل،
قوشۇن، خادىم كوپ دەپ غۇرۇرلانمىغىل.

5215 كۇچىگە گۇۋەنىپ كوكرەك كەرگۈچى،
قىلالمىدى چارە بىر پاشىغا[210]، بىل.

5216 غەزەپلەنمە ئىشتا، ئوپكەڭ بېسۇال،
غەزەپ كەلسە، گويا گاچا بولۇۋال.

5217 ئالدىراپ قىلما ئىش، مەگەر دىن ئىشى،
تاپالماس پايدىنى ئالدىراپ كىشى.

5218 قىلۇر چاغدا ئېھسان تولا ئالدىرا،
ئېغىر بول تاياقلاش، بېرىشتە جازا.

5210 هولۇقما سوز ـ هەركەتتە، بولما يېنىك،
هېلىم دەپ ئاتىلۇر هەر بىر سەۋىرلىك.

5220 سېخى بول، خەلققە بېرىپ مال، يىدۇر،
بېخىل بولسا بەگلەر ئېتىنى بۇزۇر.

5221 يىرىك سوزلىمە سەن، ئوزنى چىمك تۇتۇپ،
يىرىك سوز قويۇر خەلق دىلىن توكلۇتۇپ.

5222 سوزۇڭ بولسۇن پۇتۇن كىشىگە چۇچۇك،
پىشانەڭ يورۇق تۇت، يۇزۇڭنى ئوچۇق.

5223 boḏunda talu sən talu tut ḳilīḳ
kəṇül til kəni tut kəni tut yorīḳ

A148
5224 ḳara əḏgü bolsa anīṇ əḏgüsi
əziṇə bolur ay boḏun bəlgüsi

5225 ḳalï əḏgü tutsa bu bəglər ḳilīnq
ḳamuoɣ əḏgü ə̣lkə bolur miṇ səvinq

5226 apaṇ bolsa bəglər ḳilīnqï ə̣siz
ə̣sizlər küqəyür buzar əḏgü iz

5227 ə̣siz bolma atīṇ ə̣siz ḳilmaoɣïl
ə̣sizlərni ḳisoɣïl bolu bə̣rməgil

5228 ə̣sizlik aoɣu ol yə̣mə bu aoɣu
aoɣu yə̣gli bolmaz tiriglik yə̣gü

5229 uḳuxluoɣ kim ərsə anï tut yaḳīn
biliklig səzin tut küḏəzgil ḥəḳīn

C312
5230 pütün qīn kəni əḏgü atlīoɣ kixig
əzüṇkə yaḳīn tut aṇar bə̣r ixig

5231 bu alqï azun ḳilḳï ə̣rsəl yayïoɣ
usal bolma saḳlan yolï kəḏ tayïoɣ

5232 bəzənip kər ə̣tnip kəṇülüg alïr
kəṇül bə̣rdiṇ ərsə yüz əvrər barïr

5233 əlümüg unïtma saḳïnq ḳisoɣa tut
əlümkə basïḳma aya ə̣lqi ḳut

5234 uḏïma bu oɣəflət bilə ay ə̣lig
əsürmə bu bəglik bilə ay silig

5223 خىلى سەن خەلقنىڭ، خۇلقىڭنى ئۇز قىل،
تۇزەتسەڭ خۇيۇڭنى، رۇس قىل كوڭۇل-تىل.

5224 ئاۋام ياخشى بولسا، ئۇنۇڭ ئەزگۈسى—
ئوزۇڭگە بولۇر، ئى خەلق بەلگۈسى.

5225 بۇ بەگلەر خۇيىنى ئۇز قىلسا ئەگەر،
ئىلى ياخشى بولۇپ، مىڭ-مىڭ سويۇنەر.

5226 يامان بولسا بەگلەر ھەركىتى، يەنە—
يامانلار كوچىيىپ، بۇزار ئەنئەنە.

5227 يامان بولما، نامىڭ يامان قىلمىغىل،
يامانىنى قىسىپ تۇت، سەن يول قويمىغىل.

5228 يامانلىق زەھەردۇر، يىمە بۇ زەھەر،
زەھەرنى يەپ بولماس، تىرىكلىك كېتەر.

5229 ئەقىللىق كىم ئولسا، ئۇنى تۇت يېقىن،
بىلىملىك سوزىن تۇت، ئادا قىل ھەققىن.

5230 پۇتۇن چىن، دۇرۇس، ياخشى نام كىشىلەر،
ئوزۇڭگە يېقىن تۇت، ئۇڭا ئىشنى بەر.

5231 بۇ مەككار جاھاندا يوق ۋاپا، تۇراق،
غاپىل بولما، ساقلان، يولى بەك تايغاق.

5232 ياسانىپ قىلىپ جىلۋە دىلنى ئالار،
كوڭۇل بەرگىنىڭدە يۇز ئورۇپ قاچار.

5233 ئولۇمنى ئۇنۇتما، چەكمە كوپ ئارمان،
سېنى باسمىسۇن ئۇ، ئەي ساھىپقىران.

5234 ئۇخلىما بۇ غەپلەت ئىچرە، ئەي خاقان،
مەس بولما بۇ بەگلىككە، ئەي ئىسىل جان.

B377

5235 bu künki ərəzkə avïnma sakïn
yarïnkï ərəzig tilə kəd bakïn

5236 səvinqi uzun ol ərəzi əküx
ərəz bolsa mundaoq kərək bolsa tux

5237 ərəz ədgü kolsa yorï ədgü bol
əküx ni'mət iqrə yorï mənü bol

5238 nəgü tər əxitgil bilik bulmïx ər
bilik birlə əldə aoqïr bolmïx ər

5239 bayat bərsə 'izzin yok ol oqayəti
əküx rəhmət iqrə əzün rahəti

5240 kalï əz kürəsə uquzluk anuk
uquzluk kïyïnka kimin takəti

5241 ay əlig otaqï sanï sən bu kün
bodun barqa iglig sana munluoqun

5242 kayusï kətürmix bolur küq ərinq
kayusï qïoqaylïk bilə yər sakïnq

5243 kayu aq kayusï yalïnmïx bolur
kayu kadoqu birlə ulïnmïx bolur

5244 sənində turur kər bularnïn əmi
otaoqïl daru birlə boloqïl kamï

5245 kalï kïlmasa sən əmi ya otï
bodunka bolur sən tiriglik yutï

C313

5246 sənindin ayïtoqay yarïn bir bayat
jəwabïn anutoqïl əzünkə bərat

5235 بۇگۈنكى هوزۇرغا ئالدانمىغىن سەن،
قىيامەت هوزۇرىن تىلە زەۋق بىلەن.

5236 سويۇنچى ئۇزۇندۇر، هوزۇرى تولا،
مانا شۇ هوزۇرنى هوزۇر دەپ بولا.

5237 تىلەسەڭ ئەزگۈلۈك، راهەت، ئەزگۈ بول،
تولا نېمەت ئىچرە يۇرى، مەڭگۈ بول.

5238 نە دەيدۇ ئىشتىكىن بىلىم تاپقان ئەر،
بىلىم بىرلە ئەلدە ئەزىز بولغان ئەر:

5239 خۇدا بەرسە ئىززەتنى يوق غايىتى،
تولا رەھمەتىدە ئۇزۇڭ راهىتى.

5240 ئەگەر قاچساڭ ئۇندىن خارلىغىڭ ئېنىق،
بۇ خارلىققا كىمنىڭ يېتەر تاقىتى؟

5241 ئېلىگ سەن تۇپىقا ئوخشارسەن بۇ كۈن،
ساڭا مۇهتاج ئېرۇر ئاغرىق ـ خەلق پۇتۇن.

5242 بىرى چەككەچ زۇلۇم، بەختى قارادۇر،
بىرى يوقلۇق غېمىدە بىنەۋادۇر.

5243 بىرى ئاچ، ئۇ بىرسى يالاڭغاچ يۇرۇر،
بىرى قايغۇ ـ غەمدە پىغانلار چېكۈر.

5244 سىنىڭدە تۇرۇر، كور، بۇنىڭ دورىسى،
داۋالات بولۇپ سەن هېكىم ـ ئۇستىسى.

5245 بىرىپ دورا ـ داۋاسىن قىلمىساڭ گەر،
سىنىڭدىن بۇ خەلققە پالاكەت كېلەر.

5246 قىيامەتتە تەڭرى سىنىڭدىن سورار،
خالاسىڭ ئۇچۇن قىل جاۋابنى تەييار.

5247 tiriglik kəqər tərk bu bəglik qalur
kərəklig saŋa əḍgü atïŋ turur

5248 tarïoɣlaoɣ turur bu azun ay ạlig
nəgü əksə anda alïr bu əlig

5249 yorï əḍgülük qïl əkin əḍgülük
saŋa əḍgü boloɣay aqu məŋülük

B378
5250 nəgü tạr əxitgil bəgü ạlqi bəg
bu bəglik ixini bilir yolqï bəg

5251 aya bəg boluoɣlï boḍunqa uluoɣ
kəŋül til kiɣig tut əzüŋkə yuluoɣ

5252 aya bax boluoɣlï ay üstəŋ əlig
qamuoɣ ixkə axnu sən ixlət bilik

5253 bilik birlə ixlə qamuoɣ türlüg ix
bilikdin kəlir ol qamuoɣ kərklüg ix

5254 barïoɣlï turur bu azun qaloɣusuz
əzüŋ əḍgülük qïl yitip baroɣusuz

5255 qalïr dunya ahir tooɣuoɣlï əlür
ạsiz əḍgü ərsə kər atï qalur

5256 ạsizkə qatïlma kəyürgəy ạsiz
atïŋ əḍgü bolsa qalïr əḍgü iz

5257 ay ạlig qatïoɣlan oḍuoɣ tur oḍuoɣ
usayuq kixikə toqïnur yoḍuoɣ

5258 bu bəglik kəki saq oḍuoɣlïq turur -
taqï bir azun qolsa mundïn bulur

5247 تىرىكلىك كېتىپ تېز، بۇ بەگلىك قالار،
ساڭا لازىمى شۇ ياخشى ئات بولار.

5248 ئېلىگ، بۇ جاھان بىر تېرىلغۇ ئېرۇر،
نىمە تەرسە، قولۇڭ شۇنىلا ئالۇر.

5249 يۇرى، ياخشىلىق قىل، تېرى ئەزگۈلۈك،
ساڭا ياخشى بولغاي ھامان مەڭگۈلۈك.

5250 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، ئالىم ئېلچى بەگ،
بۇ بەگلىك ئىشىنى بىلۇر يولچى بەگ:

5251 خەلق چوڭى بولغان ئەي بەگ، كىچىك دىل—
شىرىن سوز بولۇشنى ئوزگە بەدەل قىل.

5252 ئى، باش بولغۇچى قولى ئۇستۇن كىشى،
ئەڭ ئاۋال بىلىم بىرلە قىل ھەر ئىشى.

5253 بىلىم بىرلە ئىشلە پۇتۇن تۇرلۇك ئىش،
پۇتۇنلەي ئىلىمدىن كېلۇر كوركلۇك ئىش.

5254 كېتەر كەلمەيدىغان بولۇپ بۇ جاھان،
ئوزۇڭ ياخشىلىق قىل يوقالمايدىغان.

5255 قالۇر دۇنيا ئاخىر، تۇغۇلغان ئولۇر،
يامان-ياخشى بولسۇن بىر نامى قالۇر.

5256 يامانغا قوشۇلما، يامان كويدۇرۇر،
ئېتىك ياخشى بولسا، ياخشى ئىز قالۇر.

5257 ئېلىگ سەن بول ئويغاق، تىرىشقىن ھامان،
غەپلەتتە يۇرگەنگە تېگەدۇر زىيان.

5258 بۇ بەگلىك ئاساسى ئويغاقلىق ئېرۇر،
بۇ بىرلە ئۇ دۇنيا ھەم قولغا كېلۇر.

A149

5259 usanma usansa bu bəglik barīr
usayuḳ ikigün azunda ulīr

5260 həşim ḳīlma əzkə yəmə təkmə ḳan
bu iki yazuḳḳa ulīr qīḳsa jan

5261 ḥəramḳa ḳatīlma küḍəz əz ḳatīoɣ
ḥəram yəgli ornī tamu ol patīoɣ

5262 baoɣīrsaḳ bolun bārqa yalnuḳ əzə
kixi yasī ḳolma yorīma aza

C314

5263 bor iqmə fəsadḳa ḳatīlma yīra
bu iki buzar ḳarxī ordu tura

5264 əlümkə tooɣar bu tooɣuoɣlī kixi
atīn iz ḳoḍur bu əlügli kixi

B379

5265 tutamqa tiriglik tükər alḳīnur
əsiz əḍgü ərsə kər atī ḳalur

5266 avīnq birlə əgrir bu dunya səni
usanma uḍītmasu oɣəflət küni

5267 bu oɣəflət turur kər uḍītur kixig
uḍīoɣlī kixi ḳoḍtī yumoɣī ixig

5268 bu oɣəflət yoḳ ərsə kixikə ḳamuoɣ
fərixtə bolup ḳīloɣay ərdi tapuoɣ

5269 əḍi yaḳxī aymīx biliklig səzi
uḳa baroɣīl əmdi ay kənli yazī

5270 ḳamuoɣ oɣəflət ol bu səvinqin ṭərəb
bu oɣəflət bilə əz yaḳaḍur ʻəjəb

5259 غاپىل بولما، بولساڭ بۇ بەگلىك كېتەر،
ھەر ئىككى جاھاندا غاپىل ئاھ چېكەر.

5260 دۇشمەن قىلما ئۇزگە، يانا توكمە قان،
بۇ ئىككى گۇنادىن داتلار چىقسا جان.

5261 ئۇزىنى ھارامدىن كېرەك توسمىغى،
ھارام يىگۈچى ئورنى دوزاخ تېگى.

5262 جىمىكى كىشىگە سەن بول مېھرىۋان،
ئازدۇرما يولىدىن، سەن ئۇرما زىيان.

5263 مەي ئىچمە، پاساتتىن يىراق قېچىپ تۇر،
بۇلار ئوردا، قەلئە، سارايىنى بۇزۇر.

5264 ئولۇمگە تۇغۇلۇر تۇغۇلغان كىشى،
قويۇر نامىدىن ئىز بۇ ئولگەن كىشى.

5265 تۇتامچە تىرىكلىك ئاخىر يوقلار،
يامان ـ ياخشىدۇر، كور، بىر ئاتى قالار.

5266 ئاۋۇنچ بىرلە گوللايدۇ دۇنيا سېنى،
سېنى ئۇخلاتمىسۇن، تۇر، ئۇ غەپلەت كۇنى.

5267 بۇ غەپلەت كىشىنى ئۇخلاتقۇچىدۇر،
كىشىكىم گەر ئۇخلار ھەممە ئىش قالۇر.

5268 ئىدى ئالمىسا ئەرنى غەپلەت تۇتۇپ،
قىلاتتى ئىبادەت پەرىشتە بولۇپ.

5269 تولا ياخشى ئېيتقان ئالىم سوزىنى،
ئى، كوڭلى ئوچۇق ئەمدى ئۇققىن بۇنى:

5270 غاپىللىق پۇتۇنلەي سويۇنچى تەرەپ[211]،
بۇ غەپلەتتە ئۇخلار كىشىلەر ئەجەپ.

5271 usanma uḍïtmasu oɣəflət usï
bu oɣəflət usïndïn küḍəzgil ya rəb

5272 əlinḍə yiti tut kəzüṇ ḳuloɣaḳïṇ
təzükə təgürgil baoɣïrsaḳlïḳïṇ

5273 saṇa boloɣa ahir bayat aytïoɣï
bayat aytïoɣï ol yazuḳluoɣ aoɣï

5274 baḳa tur nəgü tər saḳïnuḳ kixi
saḳïnuḳ səzïn tutsa ətlür ixi

5275 ay boxlaoɣ yorïoɣlï boḍun əktəmi
bayat aytïoɣï bar anutoɣïl əmi

5276 kəṇülqə yorïoɣlï ay təltük münə
ayïtoɣay səniṇdin bayat bir künə

5277 ay yəgli iqigli yavalïḳ bilə
saḳïxḳa anunoɣïl qïḳïx yol tilə

5278 ayïtoɣu turur kər bayat barqanï
ḳutuloɣu yərïṇ barmu ḳaqoɣïl ḳanï

5279 ay əlig ḳïlïq bərgə səṇdə turur
bu bərgə ḳïyïnlar əsizkə ərür

B380 C315
5280 əsizlər əsizliklərin əsməsə
sən əsmə ḳïnïn bərgə tutoɣïl basa

5281 əsizlərkə bərgə urup kənməsə
əzüṇ saḳnu turoɣu olardïn usa

5282 əlig bolsa əsiz azunuoɣ buzar
ḳïsïoɣlïsï bolmasa yoldïn azar

5271 غاپىل بولما، سېنى ئۇخلاتمىسۇن ئۇ،
بۇ غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ساقلا يا رەب!

5272 ئىتتىك بولسۇن ئەلدە كوزۇ-قۇلاغىڭ،
پۇتۇن خەلققە يەتسۇن كويۇمچانلىغىڭ.

5273 بولۇر ئاخىر ساڭا خۇدادىن سوراق،
گۇناكارغا خۇدا سوراغى تۇزاق.

5274 دىققەت قىل، نىمە دەر تەقۋادار كىشى،
تەقۋادار سوزىن تۇتسا تۇزىلەر ئىشى:

5275 ئەي بەگۋاش يۇرگۇچى خەلق ئوكتىمى،
جاۋاپنى تەييارلا، بار ھەق سورىغى.

5276 مەيلىچە يۇرگەن ئى گۇناكار مەئيۇپ[212]،
سورار بىر كۇنى ھەق سوراقچى بولۇپ.

5277 ئەي ئومۇر ئوتكۇزگەن يەپ-ئىچمەك بىلە،
ھىساپقا تەييارلان، چىقىش يول تىلە.

5278 سورىغۇچىدۇر ئۇ، خۇدا ھەممىنى،
قۇتۇلار يېرىڭ بارمۇ قېچىپ قېنى؟!

5279 قىلىچ ھەم تاياق، ئى ئېلىگ سەندىدۇر،
بۇ قامچا، جازالار يامانلارغىدۇر.

5280 يامانلىقنى تاكى قويمىسا يامان،
كېمەيتمە جازانى، ئۇر قامچا ھامان.

5281 تۇزەلمەس يامانلار تاياق يەپمۇ گەر،
ساقلانغىن ئۇلاردىن سەن مۇمكىن قەدەر.

5282 يامان بولسا ئېلىگ جاھاننى بۇزار،
توسۇچى بولمىسا، يولىدىن ئازار.

5295 ərəz aḍnaoɣu ḳiloɣa saḳix saṇa
ülüg təgməsü ay uruoɣluoɣ ḳarï

B381 C316

5296 aya bay boluoɣlï boḍunda talu
ḳoḳuz ḳil bu baylïḳ muyan al tolu

5297 wəfasïz azunḳa kəṇül bamaoɣïl
jəfa ḳiloɣa ahir bolu bərməgil

5298 aya bəg boluoɣlï boḍunda burun
burun ïḍ bu bəglik sən ətgil orun

5299 kəzi suḳ ay artuḳ uzun saḳnur ər
əlüm tutmaz ərkən barïṇ barqa bər

5300 əlüm tutsa ahir bu nəṇ asoɣï yoḳ
turu ḳaloɣa malïṇ saṇa tatoɣï yoḳ

5301 ax az yə ay əlig əküx ḳil tapuoɣ
səz az səzlə əgrən sən ərdəm ḳamuoɣ

5302 qïoɣay tul yətimig baḳa tur kərü
bularïoɣ küḍəzsə bolur qïn tərü

5303 uxaḳqï kixig ḳilma əzkə yaḳïn
ozunqïoɣ əzüṇdin yïraḳ tut saḳïn

5304 bu yaṇlïoɣ kixi ol kixi yaslïoɣï
kixi yaslïoɣïn sən yaoɣï bil yaoɣï

5305 kixi sukïṇa bərmə əldə əlig
səzik tutma buzoɣay ətilmix əlig

5306 ḳatïoɣlan əzüṇni tamudïn yïrat
ḳamuoɣ əḍgülük ḳil küḍəzgəy bayat

5295 هوزۇرى باشقىغا، ھىناۋى ساڭا —
بولۇر، ئەي مويسىپىت، تارتما دەرددىنى.

5296 ئايا خەلق ئىچرە باي بولغان خىل ئەرەن،
ساۋاپ تاپ مېلىڭنى تارقىتىش بىلەن.

5297 ۋاپاسىز جاھانغا كۆڭۈل بەرمىگىن،
جاپا قىلغاي ئاخىر، بىنا قويمىغىن.

5298 ئى، خەلقتىن ئاۋال بەگ بولغان سەن، بۇرۇن —
تاشلا بۇ بەگلىكنى، راسلا بىر ئورۇن.

5299 ئەي ئاچكۆز، تاماخور، ئايا بېخىل ئەر،
ئولۇمدىن بۇرۇن مال ئولەشتۇرۇپ بەر.

5300 ئولۇم تۇتسا ئاخىر، پايدىسىز مېلىك،
قالۇر مال، ساڭا يوق لەززىتى ئۇنىڭ.

5301 ئېلىگ، ئاز يەپ غىزا، كوپ قىل ئىبادەت،
بولۇپ كەم سوز، ئۇگەن بارچە پەزىلەت.

5302 پېقىر، تۇل، يىتىمنى قورۇغدا ئامان،
شۇ چاغدا بولۇر چىن قانۇن نامايەن.

5303 يېقىن تۇتما ئۇششاق گەپلىك سۇخەنچىن،
پىتىنخور بولسا قاچ، كەلتۇرمە يېقىن.

5304 مۇشۇنداق كىشى ـ كىشى زىيانلىغى،
زىيانلىق كىشىنى يېغى بىل، يېغى.

5305 كوزى ئاچقا بەرمە ئورۇن، ئىقتىدار،
ئۇ شەكسىز، تۇزۇلگەن ئېلىڭنى بۇزار.

5306 دوزاقتىن يىراقلاشقا تىرىشقىن ئۇدا،
ھامان ياخشىلىق قىل، ساقلايدۇ خۇدا.

5307 bu künki künündə ẏarïnkï künün
barï əḍgü bolsun yarïnkï tünün

5308 əḍi yakxï aymïx bilikli tüzün
bitimix bu kïloqu ixinni səzün

5309 bu künkə yarïn bar ayïtoqu küni
yarïnka sakïnsa yorïoqïl kəni

5310 usanma oḍuoq tut uḍïma oḍun
uḍïr kəz oḍuoq tut unït bu unï

5311 bu din dalï dunya dalï karxï ol
yaoquxmaz ikigün yolï yarxï ol

5312 bu din dunya birlə birikməki sarp
kavuxmaz ikigün munï bilsə tap

B382 C317

5313 birisi yaoqusa birisi təzər
iki birlə tutsa kixi yol azar

5314 tüpi yəl turur dunya yaoqmur sanï
kəlir qooqlayur az əqər tərk üni

5315 kəlir kut kapuoqda kalïn yumdarur
kənül basa yumoqïoq aḍïnka bərür

5316 bayudum təsə sən qïoqay boloqu bir
aoqïr mən təsə sən uquz kïloqa yər

5317 azun toklukï barqa aqlïk turur
ərəzi səvinqi kər əmgək ərür

5318 ay əlig bu nəfsin yaoqïla katïoq
tiləkini bərmə yətürmə tatïoq

5307 بۇگۈنكى كۈنىڭدىن ئەتىكى كۈنۈڭ ـــ
پۈتۈن ياخشى بولسۇن ئەتىكى تۈنۈڭ.

5308 بىر ئالىم، مۇلايىم بەك ياخشى ئىيتمىش،
قىلۇر ھەر ئىشنى يېزىپ سوزلىمىش:

5309 قىيامەت ـــ بۇ كۈننىڭ ھىساۋات كۈنى،
دۇرۇسلۇق بىلەن يۇر، چۈشىنىپ ئۇنى.

5310 غاپىل بولما ئۇخلاپ، تۇرغىن سەن ئويغاق،
ئويغاق تۇت كوزۇڭنى، ئۇنۇت ئۇيقىنى.

5311 بۇ دىن "دالى" دۇنيا "دالى" قارشىدۇر،
يېقىنلاشماس، يولى كېسىشمەس ئىبرۇر.

5312 بۇ دىن دۇنيا بىرلە بىرىكمىگى تەس،
قاۋۇشماس ئىككىسى، بۇنى بىلسە، بەس.

5313 يېقىنلاشسا بىرى، ئۇ بىرسى تېزەر،
تەڭ تۇتسا ئىككىسىن كىشى يول ئازار.

5314 بۇ دۇنيانى بوران يا يامغۇر سانا،
گۇرۇلدەپ بىر ئاز ئۇ، توختار تېز يانا.

5315 بەخت كەلسە دەرگاھىڭ ئاددىمگە تولۇر،
كوڭۈل بەرسەڭ ئاڭا، بولەككە بېرۇر.

5316 بېيىدىم دىسەڭ سەن، بولۇرسەن پېقىر،
ئەزىزمەن دىسەڭ، خار قىلار يەر ئاخىر.

5317 جاھان توقلىغى بارچە ئاچلىق ئىبرۇر،
ھوزۇزى، سويۇنچى قىينلىق ئىبرۇر.

5318 ئىلىگ، قاتتىق ئۇرۇش ئوز نەپسىڭ بىلەن،
تىلەگىنى بەرمە، زەۋقلاندۇرما سەن.

5319 ḳamuɣda әsizrәk yaoɣī bu turur
muṇar әḍgü ḳīlṣa bu әsiz ḳīlur

5320 wәfa ḳīlsa yandru yanutī jәfa
jәfa ḳīlsa әtrü ḳīlur bu wәfa

5321 bu nәfsiṇ uquzla aoɣīr boloɣa jan
bilik bәg bolup kәr uḳux boloɣa han

A151
5322 bu dunya yaoɣī ol bu nәfsiṇ yaoɣī
bu iki yaoɣīnīṇ yaḍīoɣlīoɣ aoɣī

5323 bu ḳutḳa küvәnip kәtürmә kәṇül
īnanma tiriglikkә artuḳ tәṇül

5324 bәḍüklük uluoɣluḳ bu kәqgü turur
bu dәwlәt otī barqa әqgü turur

5325 nәgü tәr әxitgil ay әṣlī bәḍük
baoɣīrsaḳ sәzi tutsa asoɣī kәḍ әk

5326 bu bәglik bilә sәn kәtürmә әgin
kәgüz kәrmә artuḳ әzüṇni saḳīn

5327 yәrindi ajunuoɣ süründikә ḳoḍ
bayat bәrgә anda tü ni'mәt yәgin

B383
5328 ay әlig kәḍ әḍrüm tilә üq kixig
anīṇda basa bir bu üqkә ixig

C318
5329 bularda biri ḳaẓī yinqkә arīoɣ
saḳīnuḳ kәrәk tәgsә hәlḳḳa asīoɣ

5330 ikinqi hәlifәt kәrәk qīn pütün
boḍun bulsa inqlik tirilsә ḳutun

5319 هەممىدىن يامانراق يېغى شۇ ئېرۇر،
قىلساڭ ياخشىلىق گەر، يامانلىق قىلۇر.

5320 ۋاپا قىلساڭ ئاڭا، ئۇ ئەيلەر جاپا،
جاپا قىلساڭ ئاڭا، ئۇ ئەيلەر ۋاپا.

5321 خار ئەتسەڭ بۇ نەپسنى، ئىززەت تاپۇر جان،
بىلىم بەگ بولۇپ، كور، ئەقىل بولۇر خان.

5322 بۇ نەپس بىر يېغىدۇر، جاھان بىر يېغى،
قۇرۇغلۇق بۇ ئىككى يېغى تۇزىغى.

5323 بۇ بەختكە گۇۋەنىپ غۇرۇرلانمىغىن،
تىرىكلىككە ئارتۇق ئىشەنمە، چېكىن.

5324 بۇيۇكلۇك، ئۇلۇغلۇق ھامانە ئوتەر،
بۇ دەۋلەت ئوتىمۇ ھىچ قالماي ئوچەر.

5325 ئىشتىكىن، ئۇ ئىسىل بۇيۇك نىمە دەر،
كويۇمچان سوزىن تۇتسا پايدا تېگەر:

5326 بۇ بەگلىككە تولا مەغرۇر بولمىغىن،
ئوزۇڭنى كۇزەت كوپ، كىبىر قىلمىغىن.

5327 بۇ پەسكەش جاھاننى قوغلا، نېرى سۇر،
بېرۇر ھەق ئاندا تۇرلۇك نېمەت، يىگىن.

5328 ئېلىگ بەك خىللا بۇ ئۇچ خىل كىشىنى،
كېيىن تاپشۇر ئاڭا قىلار ئىشىنى:

5329 بىرى قازى، بولسۇن ئۇ بەك پاك ئېرىغ،
ۋە تەقۋا بولسۇن ئۇ، خەلققە پايدىلىق؛

5330 ئىككىنچىسى خەلپەت، تولۇق بولسۇن چىن،
تېپىپ خەلق بەختىنى، كۇن كورسۇن ئىمىن؛

5331 üqünqi kəḍ əḍrüm kərək bu wəzir
boḍunka nəgü təgsə mundīn təgir

5332 bu üq ixtə bolsa kixisi kəni
boḍun inqkə təgdi yarudī küni

5333 əṭilgəy əliṇ ḥəm bayuoɣay boḍun
saṇa artoɣa əḍgü du'a ol əḍün

5334 bu üq ixtə bolsa yaraoɣsīz kixi
yaraoɣsīz bolur barqa əl kün ixi

5335 muṇar mənzətü kəldi əmdi səzüm
əxitgil munī sən ay kərklüg yüzüm

5336 bu bəgkə wəzir ol tutup yəṭgüqi
əli ḳapoɣī atī bu ol əṭgüqi

5337 ḳalī tətrü yəṭsə burunduḳ wəzir
ḳamuoɣ tətrü boldī əzüm ayoɣuqī

5338 bu dunya əṭiklig bu tərgi sanī
yorīoɣlī bu yalṇuḳ nəqə yər anī

5339 biziṇdə ozaḳī ḳutu baroɣüqī
yədi toḍtī ḳandī əlüp yatoɣuqī

5340 uluoɣ toy baḳīp kər yaturlar küḍü
oḳīr bizni baroɣu səziksiz uḍu

5341 taḳī bir ḳutu ol ḳarīndaḳīlar
biziṇdə basa tərgi yəgli olar

5342 biziṇ ḳopoɣumīznī küḍər bu ḳutu
küḍər kəlgümizni olar ay botu

5331 ئۇچىنچى ۋەزىر، بەك خىل ئولماق كېرەك،
نە تەگسە تېگۈر خەلققە بۇندىن، دىمەك.

5332 بۇ ئۇچ ئىشنىڭ ئولسا كىشىسى كونى،
تېپىپ خەلق پاراغەت، يورۇيدۇ كۈنى.

5333 تۈزەلسپ ئېلىڭ ھەم خەلق بېيىغاي،
ئۇ چاغدا ساڭا خوپ دۇئا يوللىغاي.

5334 بۇ ئۇچ ئىشتا بولسا يارامسز كىشى،
يارامسز بولۇر ھەممە خەلقىنىڭ ئىشى.

5335 مۇڭا ئوخشىشىپ كەلدى ئەمدى سوزۇم،
ئىشتىكىن مۇنى سەن گۈزەل يۈزلۈگۈم:

5336 ۋەزىردۇر ئۇ بەگنى يېتەكلىگۈچى،
خەلق، ساقچى، خىزمەتچىگە نىزام تۈزگۈچى.

5337 بۇرۇندۇقنى ۋەزىر گەر تارتسا تەتۇر،
بولۇر تەتۇر ھەممە دەپ مەن ئېيتقۇچى.

5338 بۇ دۇنيا يېيىغلىق گويا بىر داسقان،
كىشىلەر يەر ئۇندىن نېمەتلەر ھامان.

5339 كى بىزدىن بۇرۇنقى ئەۋلات كەلدىلەر،
ئۇنىڭدىن يىدى، تويدى، ئولۇپ كەتتىلەر.

5340 ياتۇر بىر توپ كۈتۈپ مەھشەرنى ھامان،
قىچقىرۇر، بارارمىز بىزمۇ بىگۈمان.

5341 تېخى بىر گۈرۇھدۇر قېرىندىكىلەر،
كى بىزدىن كېيىن ئۇ داسقانغا كېلەر.

5342 كېتىشنى كۈتەر ئەمدى بىزدىن بۇلار،
بېرىشنى كۈتەر، بوتام، بىزدىن ئۇلار.

—

5343 bu kün bizkə təgdi bu tərgi yəmi
nəqə bərgə ərki yəgü kəḍgümi

B384
5344 oḳïrlar əlüp yatoquqïlar naru
sürərlər ḳarïndaḳïlar ḳop təyü

5345 birisi sürər kər birisi oḳïr
bu ikin ara kim ərəzkə təgir

C319
5346 ay əlig usanma saḳïnma uzun
uzun ḳaloqu ərməz ay ḳïlḳï tüzün

5347 ḫəramḳa ḳatïlma ay əlig saḳïn
ḫəramḳa ḳararur kənül bil yaḳïn

5348 saḳïnuḳ bolayïn təsə ay külüg
ḫəlal yə ḫəlaldin kətürgil ülüg

5349 nəgü tər əxitgil ḫəlal yəgli ər
saḳïnuḳ baxï qïn ḫəlal təgli ər

5350 ḫəlal yəgli ḳïlmaz bayatḳa yazuḳ
ḫəlal yə ḫəlal ḳïl yarïnlïḳ azuḳ

5351 kimiṇ booqzï əgni bar ərsə arïoq
arïdï anïṇdïn yazuḳï arïoq

A152
5352 arïoqlïḳ tiləsə arïtoqïl booquz
arïtsa booquz boldï asoqïṇ əgüz

5353 əzüṇ asoqï ḳolma boḍun asoqï ḳol
boḍun asoqï iqrə əzüṇ asoqï ol

5354 nəgü tər əxitgil uluoq kənd bəgi
ḳamuoq ix iqində yətürmix əgi

5343 بۇ كۈن بىزگە تەگدى بۇ داسقان يېمى،
بېرۇر قانچە كىيمەك-يىمەكلىك تېخى.

5344 چاقىرار ئۇ تامان بىزنى ئولگەنلەر،
قوپ-كەت، دەپ قوغلايدۇ تۇغۇلمىغانلار.

5345 ئۇ بىرسى چاقىرار، ئۇ بىرسى قوغلار،
بۇ ئىككى ئارادا كىم راھەت تاپار؟

5346 ئېلىگ بولما غاپىل، ئۇمىت سۈرمە كوپ،
ئى ئىسىل، بولۇنماس ئۇزۇن ۋاقت تۇرۇپ.

5347 ھارامغا قوشۇلما ئېلىگ، ئۇزنى تۇت،
قارايتۇر كوڭۈلنى ھارام، بۇڭا پۇت.

5348 تەقۋادار بولايچۇ دىسەڭ نامدار،
ھالال يە، ھالالغىلا بول ھەسسىدار.

5349 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، ھالال يىگەن ئەر،
تەقۋالىق بېشىدۇر ھالال دىگەن ئەر:

5350 ھالال يىگەن ھەققە گۇنا ئەيلىمەس،
ھالال يە، ئۇنى قىل تاڭنا ئۇزۇق، بەس.

5351 كىمنىڭكى گېلى، ئەگنى بولسا ئېرىغ،
ئېرىيدۇ ئۇنىڭدىن گۇنايى ئېرىغ.

5352 ئېرىغلىق تىلەسەڭ، پاك تۇت گالنى بەك،
ئېرىغ بولسا بۇ گال، نەپئى دەريادەك.

5353 دىمە ئۇز نەپئىڭ سەن، ئەل نەپئىنى دە،
ئۇزۇڭ نەپئى ئەلنىڭ نەپئى ئىچىندە.

5354 نىمە دەر ئىشتىكىن، ئۇلۇغ كەنت بېگى،
پۇتۇن ئىشقا يەتكەن ئەقىل ئىدرىگى:

5355 ḳut ol bəg boḍunḳa ḳutaḍoɣu kərək
ḳutaḍsa boḍun ḳarnï toḍoɣu kərək

5356 bu bəglər təŋiz ol tüpi yinqülüg
təŋizkə yaɣuoɣlï bayuoɣu kərək

5357 bu bəglər taoɣ ol kani altun kümüx
kümüx kan ḳazïoɣlï bayur ol əküx

5358 asïoɣlïoɣ kərək bəg kər əlgi aḳï
azun boḍnïŋa təgsə andïn toḳï

B385
5359 ÿaxïḳ təg yaruoɣïl ay ə̣lqi begü
boḍun bulsu sə̣ndin kər iqgü yə̣gü

5360 əmanət yüḍürdi bayat boynuŋa
küḍəz bu əmanət ayïtoɣa saŋa

5361 ay ə̣lig baḳa kər sən əzkə kəzün
bir əzkə nəqə nəŋ tə̣rər sən əzün

C320
5362 təŋizdəki gəwḫər tükəməz saŋa
tüpindəki yinqü tuyumaz saŋa

5363 yaoɣïz yə̣r ḳatïndaḳï altun kümüx
tə̣rər sən həzinə urur sən əküx

5364 bu taoɣlar ḳatïnda qïḳar gəwḫərïoɣ
ḳazïp yətrüməzlər saŋa ay arïoɣ

5365 yaoɣïz yə̣r əzələ ənügli əvin
tə̣rip sən tolular sən ḳazna'- əvin

5366 uquoɣlï yorïoɣlï suv iqrə balïḳ
ḳutulmaz sənindin aya sarp ḳilïḳ

5355 بەگدۇر بەخت، ئەلگە بەخت بەخش قىلماق كېرەك،
بەخت تاپسا ئەل قارىنى تويدۇرماق كېرەك.

5356 بۇ بەگلەر دېگىزدۇر، تۆۋى ئۇنچىلىك،
دېگىزگە يېقىنلار بېيىماق كېرەك.

5357 بۇ بەگلەر بىر تاغدۇر ئالتۇن-كۇمۇشلۇك،
كۇمۇش كان قازغۇچى بېيىپ كەتكۇلۇك.

5358 بۇ بەگ پايدىلىق ھەم سېخى بولغۇلۇق،
جاھاننىڭ خەلقىنى ئۇ توق قىلغۇلۇق.

5359 قۇياشتەك مۇنەۋۋەر بول، ئى ھېكىم بەگ،
سايەڭدە ئەل تاپسۇن كىيىم ھەم يىمەك.

5360 ئامانەت يۈكلىدى بوينۇڭغا خۇدا،
سورايدۇ، ئۇنى سەن ساقلا، قىل ئادا.

5361 ئېلىگ ئى، ئوزۇڭگە ئوزۇڭ كور قاراپ،
توپلايسەن ئوزۇڭگە مالنى مۇنچىلاپ.

5362 دېگىزدىكى گوھەر تۇگىمەس ساڭا،
تۇۋىدىكى ئۇنچە يېتىشمەس ساڭا.

5363 قوڭۇر يەر قېتىداكى ئالتۇن-كۇمۇش،
تېرەرسەن، تىلەگىڭ غەزىنە قۇرۇش.

5364 بۇ تاغلار قاتىدە جاۋاھىر-گوھەر،
قېزىپ يەتكۇزەلمەس ساڭا، ئەي پاك ئەر.

5365 قوڭۇر يەردە ئۇنگەن ئۇ دانلاركى، بار،
تېرىپ تولدۇرىسەن ئۇنىڭدىن ئامبار.

5366 ئۇچارلىق، يۇرەرلىك ھەم سۇدا بېلىق،
قۇتۇلماس سېنىڭدىن ئەي مۇشكۇل قىلىق.

5367 azun təzginür ạldə arḳïx yorïp
aoɣï quz tạyiṇ kix alïr sən tạrip

5368 ḳəşəb tozï rumi azun taṇsuḳï
saṇa kəlsə tolmaz aoɣï ḳaznaḳï

5369 kəvəl tazï büktəl taoɣï arḳunï
aḳur toldï tolmaz bu suḳluḳ ḳanï

5370 tạrildi tümən miṇ talu kəp titir
yazïda ḳalïn yond aḳurda ḳatïr

5371 yazï taoɣ yạrig tut yorïr ḳoy sürük
ya ḳul küṇ tapuoɣqï ay ḳïlḳï ərüg

5372 ya ḳuzda yorïoɣlï ḳalïn kəp ḳutuz
ya tüzdə yorïoɣlï uḍ iṇək əküz

5373 ḳayada yorïoɣlï bu ïmoɣa təkə
ḳutulmaz səniṇdin ay ərṣig bəkə

B386
5374 sïoɣun muyoɣaḳ ərsə suḳaḳ ya ïvïḳ
saṇa yạm tükəməz ay əḍgü ḳïlïḳ

5375 ḳulan ya taoɣï tut taḳï kək təkə
tutup kəldürürlər saṇa ay bəkə

5376 bəri tilkü arslaṇ aḍïoɣ ya toṇuz
səniṇdin ḳutulmaz əlür avda tüz

5377 ḳuoɣu ḳorday ərsə ya turna yuoɣaḳ
ya toy tut ya yügdik ya toḍlïq ya ḳaḳ

5367 يۇرەر كارۋان جاهاندا ئەللەر كېزىپ،
يىپەك، سەۋسەر، تىمىن ئالۇرسەن تېرىپ.

5368 قەسەپ[213]، تۈزى رۇمى[214]ـ جاهان تاڭسۇقى،
ساڭا كەلسە، تولماس غەزنەڭ قازىنقى.

5369 كەۋەل تازى[215]، بوكتەل[216]، ئارغۇنغا[217] مانا،
ئوقۇر تولدى، تويماس ئاچكوزلۇك يانا.

5370 يىغىلدى تۇمەن مىڭ سۈپەتلىك تېتىر[218]،
دالادا تولا ئات، ئوقۇردا خېچىر.

5371 يۇرەر قىر-تاغلاردا يەرنى قاپلاپ قوي،
قۇل، چورە، خىزمەتچىڭ ئەي مۇلايىم خۇي.

5372 تەسكەيدە يۇرگەن ئۇ نۇرغۇنلاپ قوتۇز[219]،
تۈزلەڭدە يۇرەر كوپ ئىنەك، ئۇي-ئوكۇز.

5373 قىيالاردا يۇرگەن كىيىك-تاغ تىكە،
سېنىڭدىن قۇتۇلماس، ئى باتۇر-بوكە.

5374 چىشى، ئەركەك تاغ ئوچكە، ئىۋىن[220]، ئاق كىيىك،
ساڭا تۇگىمەس يەم، ئى ئۇز مىجەزلىك.

5375 تۇتۇلسا قۇلان يا ياۋا كوك تىكە،
ساڭا كەلتۇرۇرلەر شۇئان، ئى بوكە.

5376 بورى، تۈلكە، توڭگۇز، ئېيىق، ئارسلان،
ئۇلار ئاۋدا سەندىن قۇتۇلماس هامان.

5377 قوغۇ-قورداي ئولسۇن يا تۇرنا-يۇغاق،
يا توي، يۇگدىك ۋە ياكى تودلىچ يا قاق؛[221]

5378 qalïqta uquoqlï qara qux yorï
sənïndin kəqüməz aya kək bəri

C321
5379 uqarïoq uqurmaz sənïn quxlarïn
yorïrïoq yorïtmaz kər əsrïn ïtïn

5380 atalïoq atasïz qalïr yalnuzun
analïoq anasïz bolur əgsüzün

5381 bu munqa azun barqa pütrü sana
tükəməz tükər sən ay küqlüg tona

5382 qamuoq bir booquzqa əginkə bolup
azun barqa tərdin qodur sən əlüp

5383 nəgü asoqï ahir azun tərdükün
əjəl jan tərər kər üzər bu kəkün

5384 kərü barsa barqa bu sukluk turur
sukun aqmïx əzlər qaqan tok bolur

A153
5385 nəgü tər əxitgil kəzi tok kixi
bu kəz tokluqï ol bu baylïk baxï

5386 azun pütrü bulsa kəzi suk tükəl
anï bay təsə bolmaoqay bu muhal

5387 qïoqay təp ayurlar qayu ol qïoqay
kəzi suk qïoqay ol nəqə ərsə bay

5388 kəzi suk kixikə bayup asoqï yok
sukuoq yarlïqaoqïl aya kənli tok

B387
5389 kəzi sukqa tütməz bu dunya pütün
barï tap təgüqi tirildi qutun

5378 هاۋادا ئۇچار قارا قۇش توپلىرى،
قاچالماس سېنىڭدىن، ئايا كوك بورى.

5379 قاچۇرماس ئۇچارلىقنى سېنىڭ قۇشلىرىڭ،
يۇرگۈزمەس يۇرەرلىكنى ئالغۇر ئىتلىرىڭ.

5380 ئاتالىق، ئاتاسىز قالۇر ئۇ يالغۇز،
ئانالىق، ئاناسىز بولۇر بىر ئوكسۇز.

5381 مۇشۇنچە جاھان ھەممە يەتمەس ساڭا،
تۇگىمەس، تۇگەرسەن، ئى باتۇر توڭا.

5382 ئومۇمەن شۇ بىر قۇر كىيىم، گالنى دەپ،
بۇ دۇنيانى يىغدىڭ، كېتەرسەن ئولەپ.

5383 جاھان يىقىنىڭدىن نە پايدا بولۇر،
ئېلىپ جاننى ئەجەل، يىلتىزىڭ قۇرۇر.

5384 قاراپ كورسە ھەممە ھىرىسلىق ئېرۇر،
بۇ ئاچكوز كىشىلەر قاچانمۇ تويۇر؟

5385 نەمەدەر ئىشتىكىن، كوزى توق كىشى،
كوزى توقلۇق ئېرۇر بۇ بايلىق بېشى:

5386 تامام ئوتسە ئاچكوز قولىغا جاھان،
مۇھالدۇر ئۇنى باي دىمەكلىك ھامان.

5387 "گاداي" دەر، ئۇ كىمدۇر ئاتالمىش گاداي،
كوزى ئاچ گاداي شۇ ھەر قانچىدۇر باي.

5388 باي ئولسا ئاچكوزلەر، ئاڭا پايدا يوق،
ئېچىنغىن كوزى ئاچقا، ئەي كوڭلى توق.

5389 كوزى ئاچقا يەتمەس پۇتۇن بۇ جاھان،
قانائەت قىلغانلار بەختلىك ھامان.

5390 kəzi suk kixi nəŋkə toḋmaz kəzï
məgər tolmaoqïnqa ḳara yər tozï

* * *

5391 bu ərdi ay əlig mənin bilmixim
saŋa səzlədim mən nəgü ukmïxïm

5392 munu səzlədim səz əxitti əzün
yətə baḳsa kənlün aqïloqa kəzün

5393 səzüm tutsa asoqï yarïn təggəy ək
ḳalï tutmasa sən saŋa boloqa yük

5394 nəgü tər əxitgil ukuxluoq tili
saŋa ətlər əmdi əxitsə ḳalï

C322
5395 nəşiḥət kixikə ḳïlur ol tusu
nəşiḥət təgülə tiləsə yəsü

5396 ḳalï bu təgüni yəyü bilməsə
ḳatïlma ḳoḋu bər kəyər ot yəsü

ƏLIG JƏWABÏ OḎOIURMÏXḲA

5397 bu səzlər əxitti əlig yïoqladï
ayur ay əḋürmix kixidə kəḋi

5398 mənilig sən əmdi ay kənli oḋuoq
bu bəglig maŋa boldï əmdi yoḋuoq

5399 mən əmdi bilindim aqïldï kəzüm
məni otḳa atmïx mənin bu əzüm

5400 kəniliktə azmïx əzüm ay uluoq
ayu bərdin əmdi kənilik yoluoq

5390 كوزى ئاچ كىشى مالغا تويماس كوزى،
مەگەر تولمىغۇنچە قارا يەر توزى.

5391 ئېلىگ ئى، شۇدۇر مېنىڭ بىلگەنلىرىم،
ساڭا سوزلىدىم بارچە ئۇققانلىرىم.

5392 بۇنى سوزلىدىم مەن، ئىشىتتىڭ ئوزۇڭ،
كوڭۈل ياخشى ئۇقسا، ئېچىلغاي كوزۇڭ.

5393 سوزۇم تۇتساڭ تېگەر تاڭنا پايدىلار،
بولۇر يۇك ساڭا ئۇ تۇتمساڭ ئەگەر.

5394 ئەقىللىق نە دەيدۇ قۇلاق سال ئۇڭا،
ئەگەر ئاڭلساڭ ئۇ نەسىھەت ساڭا:

5395 بېرۇر پايدا نەسىھەت كىشىگە پۇتۇن،
نەسىھەت لوقما قىل، تىلەسە يىسۇن.

5396 بۇ لوقما يىيىشنى ئەگەر بىلمىسە،
قويۇپ بەر، قوشۇلما، كويەر ئوت يىسۇن.

ئېلىگنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

5397 بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ ئېلىگ يىغلىدى،
ئەي ئىنسانلار ئارا ياخشىسى، دىدى.

5398 تېپىپسەن، ئەي ھۇشيار، راھەت-پاراغەت،
بولدى بۇ بەگلىگىم ماڭا پالاكەت.

5399 مەن ئەمدى چۈشەندىم، ئېچىلدى كوزۇم،
ئوزۇمنى بۇ ئوتقا ئېتىپ مەن ئوزۇم.

5400 ھەق يولدىن ئېزىپمەن ئوزۇم، ئى ئۇلۇق،
ماڭا توغرا يولنى دىدىڭ سەن تولۇق.

5401 du'a ḳīl ay oḍoɣurmïx əmdi maṇa
bayat bạrsü təwfiḳ kər əḍgü yaṇa

OḌOIURMÏX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

B388
5402 yanut bạrdi oḍoɣurmïx aydï ay bəg
bayat bạrsü təwfiḳ tiləkiṇkə təg

5403 ḳatïoɣlan uḳux birlə basoɣïl ḥəwa
ḥəwaḳa basïḳsa bolur ər yava

5404 sạni alḳtaqï bu ət əz tatoɣï ol
ət əz ḳïlḳï barqa saṇa ḳatoɣï ol

5405 ạḍi kạqki dunya turur bu ḳarï
təlim bəg kəqürdi bu ḳïlḳï turï

5406 təlim bəg ḳarïttï səniṇ təg ərig
sạni mə uzun tutmaoɣay bu tirig

5407 olar bardï ḳaldï saṇa bu orun
yava ḳïlma əḍ kün kərəkiṇ kərün

5408 əlümüg unïtma ay ạlig oḍun
sạzik tutma kəlgəy saṇa tərk əḍün

5409 əzüṇni unïtma ay ạlig saḳïn
ḳalï əz unïtsa tüpüṇkə baḳïn

5410 bu iki nəṇig kim unïtsa ḳalï
anïṇdïn yïradï kənilik yolï

C323
5411 nəgü tạr əxitgil əzin bilmix ər
ḥəwasïn uḳuxḳa bulun ḳïlmïx ər

5401 سەن ئەمدى ئودغۇرمىش ماڭا قىل دۇئا،
ياخشىلىققا تەۋپىق ھەق بەرسۇن ماڭا.

ئودغۇرمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

5402 ئودغۇرمىش جاۋابەن دىدى ئۇ بەككە:
خۇدا تەۋپىق بېرىپ، يەتكىن تىلەككە.

5403 تىرىش، ئەقلىڭ بىلەن يېڭىلسۇن ھاۋا،
ھەۋەستىن يېڭىلسە، بولۇر ئەر ياۋا.

5404 سېنى يوق ئېتەر شۇ نەپسانى لەززەت،
كەچ ئۇندىن، دىمەي سەن، كەچمەك مۇشەققەت.

5405 بۇ دۇنيا ئېرۇر كونا، تولامۇ قېرى،
تولا بەگنى ئوتكەزدى بۇ خۇلقى تۇرى[222].

5406 قېرىتتى سېنىڭدەك تولا ئەرلىنى،
قويارمۇ ئۇزۇن ۋاقت تىرىك ئۇ سېنى؟

5407 ئۇلار كەتتى، قالدى ساڭا مۇشۇ جاي،
تەييارلان، ۋاقتىنى سەن زايە قىلماي.

5408 ئولۇمنى ئۇنۇتما، ئى ئېلىگ ئويغان،
كېلۇر تېزلا بىر كۈن، سەن قىلما گۇمان.

5409 ئېلىگ ئەي، ئۇنۇتما ئوزنى، ھۇشيار تۇر،
ئۇنۇتساڭ ئوزۇڭنى، ئەسلىڭ ئويلاپ كور.

5410 ئۇنۇتسا بۇ ئىككى نىمەنى گەر ئەر،
دۇرۇس يول ئۇنىڭدىن يىراقلاپ كېتەر.

5411 ئوزىنى بىلگەن ئەر، ئىشىت نىمە دەر،
ھەۋەسنى ئەقىلغا ئەسىر قىلغان ئەر:

5412 ölümüg unïtma gürüŋ yurtuŋ ol
özüŋni unïtma savï yurtuŋ ol

5413 mənidin tərümix özüŋ mən tạmə
özüŋ mən tạsə ay unu ornuŋ ol

5414 pusuoɣda turur bu kərünməz ölüm
qïḳa tuxsa ḥərgiz unïtmaz yolum

5415 tirigkə aḍïn ḥiq yoḳ ərsə ḳïyïn
tap ərdi bu aqïoɣ ölümkə baḳïn

B389
5416 tap ərdi yana bu ölümdə basa
ḳara yạr ḳatïnda ölüp oprasa

A154
5417 anïŋda basa kər nəqə ixlər ol
anï barqa kərgü ölüm aqsa yol

5418 bu ḥalïoɣ bilirdə uḳuxluoɣ kixi
nəgü təg uḍïr inq nətəg yạr axï

5419 nəgü tạr əxitgil bilik bạrgüqi
bilik birlə ḥimmət uluoɣ tutoɣuqï

5420 bəḍük tut bu ḥimmət əḍiz tut kəŋül
ḳoḍu bạr bu dunya munïŋdïn təŋül

5421 tünək ol bu dunya iqi oḳ yïlan
munï ḳoḍ yaruḳ qïn azunḳa ulan

5422 süzük jan kəpi bu ḳara yạr tuoɣï
ḳara yạr kəp ərtnür ay ḳïlḳï aoɣï

5423 bu dunya tünək ol ḳaraŋḳu ḳuḍuoɣ
bəla miḥnət ol barqa munda yoḍuoɣ

5412 ئولۇمنى تۇنۇتما، گوردۇر ئورنۇڭ، بىل،
"ئوزۇڭنى ئۇنۇتما"نى سەن تەكرار قىل.

5413 "مەنى"دىن تورەلگەن ئوزۇڭ "مەن" دىمە،
ئەگەر مەن دىسەڭ سەن، قىممىتىڭ شۇ، بىل.

5414 كورۇنمەي ئولۇم پىستىرمىدا تۇرار،
ئەگەر چىقسا يولىنى ئازماي تاپار.

5415 جاپا بولمىسا ھىچ تىرىككە ئەگەر،
بۇ ئاچچىق ئولۇمگە بىر قاراش يېتەر.

5416 بەس ئەردى ئولۇمدىن كېيىنلا يانا،
قارا يەر قېتىدا چىرىمەك مانا.

5417 بۇنىڭدىن بولەكمۇ يەنە ئىش تولا،
ئولۇم كەلسە كورەر بارچە بىر يولا.

5418 بۇ ھالنى چۈشەنگەن جىمى ئاقىل ئەر،
نىچۈكمۇ تىنچ ئۇخلاپ، ئاش-ئوزۇغىن يەر؟

5419 نە دەيدۇ ئىشتىكىن، ئىلىم بەرگۈچى،
ئىلىم بىرلە ھىممەتنى چوڭ توتقۇچى؛

5420 زورايت ھىممەتىڭنى، ئىگىز ئەيلە دىل،
بۇ دۇنيانى تاشلا، ئۇنىڭدىن چېكىل.

5421 بۇ دۇنيا ئۇ زىندان، ئىچىدۇر يىلان،
بۇنى قوي، يورۇق چىن جاھانغا ئۇلان.

5422 قارا يەرگە پۈگەت بۇ پاك جان قېپى،
قارا يەر شۇنىڭلە تولۇر، ئەي سىخى.

5423 بۇ دۇنيا بىر زىندان، قاراڭغۇ قۇدۇق،
ئۇنىڭدا پالاكەت ۋە مىھنەت تولۇق.

5424 nə inqlik tilər sən tünəktə turup
nə arzu qolur sən kəŋül əg urup

5425 qoḍu bər avutqa qara toprakïoɣ
uluoɣ məŋü əl qol nərək bu sakïoɣ

5426 bu tooɣ toz tumandïn ərü art əzüŋ
süzüg məŋü əl qol sən aqoɣïl kəzüŋ

C324
5427 nəqə miŋ yaxasa sən ahir əlüm
yətər ək tutar oq səni ay künüm

5428 nəqə artsa dunya bax aoɣrïoɣlarï
takï artuq artar ay ərsig urï

5429 nəqə miŋ yaxap ər tiləsə tilək
tükəl ək bolumaz bulunsa tilək

5430 nəgü tər əxitgil ay qïlqï arïoɣ
bu əḍlək okï birlə kəŋli balïoɣ

B390
5431 tükəl miŋ yaxasa tiləkin təmam
tükəl ək bulumaz kərəkin təmam

5432 tiləkin tiləgli tükəlin tilər
tiləkin tükətsə tükər qïn təmam

5433 səz asoɣï ol ərməz əküx səzləsə
ya səzni taŋïrqap əküx tïŋlasa

5434 səz asoɣï ol ol kər əxitmix səzüg
alïp ixkə tutsa kənitsə əzüg

* * *

5424 نه تىنچلىق تىلەرسەن بۇ زىندان ئارا،
نىمە ئارزۇلايسەن دىلىڭغا قارا.

5425 سەن قوي بۇ بىر سىقىم توپىنى تاشلاپ،
ئۇلۇغ مەڭگۈ يۈرت كۆت، نە لازىم ساراپ؟

5426 غۇبار چاڭ-توزاندىن نېرى تارت ئوزۇڭ،
سۈزۈك مەڭگۈ ئەل كۆت، ئېچىپ سەن كوزۇڭ.

5427 نىچە مىڭ ياشىساڭ، ئاخىرى ئولۇم—
كېلەر-دە تۇتار ئۇ سېنى، ئى كونۇم.

5428 كوپەيگەنچە دۇنيا-مېلى، دەرتلىرى—
تېخىمۇ بولۇر كوپ، ئى ئەرلەر ئەرى.

5429 نىچە مىڭ يىل ياشاپ ئەر تاپسا تىلەك،
يانا قانماس ئارزۇ كوڭۈلدىكىدەك.

5430 ئى كوڭلى ئېرىغ سەن، نە دەيدۇ قارا،
زامانە ئوقى بىرلە كوڭلى يارا:

5431 كىشى مىڭ ياشسا، تىلەككە تولۇق—
يېتەلمەس ئوزىگە كېرەككە تولۇق.

5432 تىلەر ھەر تىلەكنى، كىشى ئارزۇلاپ،
تىلەككە يەتكىچە بولۇر ئۇمۇ يوق.

5433 بۇ سوز پايدىسى جىقلىقتا ئەمەس.
يا سوزنى ھەيرەتتە ئاڭلاشتا ئەمەس.

5434 بۇ سوز پايدىسى شۇ ئىشتىكىنىنى—
تۇتۇپ چىڭ، ئەيلىسە دۇرۇس ئوزىنى.

* * *

5435 əküx səzlədim səz əxittiŋ tükəl
səzüm ixkə tutɣïl anïŋ asɣï al

5436 tilim tïḍnumadï təlim səzlədï
səzüm əksümədi suvï əksüdi

5437 bayat bạrsə təwfiḳ saŋa ay ạlig
ḳamuɣ əḍgülükkə təgürgil əlig

5438 tilək bạrsü təŋri küḍəzsü sạni
du'ada unïtma ay ạlig mạni

* * *

5439 səzin kəstï ḳoptï aḍaḳïn ərü
ạlig tïḍtï aydï az oldur tạyü

5440 qïḳardï yạgü iqgü türlüg axï
ayur azḳïna tat ay əḍgü kixi

5441 əlig sundï oḍɣurmïx aldï tạgü
yạdi iqtï azraḳ ol iqgü yạgü

5442 əlig tarttï axtïn yạmədi aḍïn
xükür ḳildï rəbḳa atadï atïn

* * *

C325
5443 erü turdï oḍɣurmïx aydï səlam
ạlig mə yanut bạrdi ḳildi ḳïyam

5444 turup qïḳtï oḍɣurmïx andïn yorïp
uḍu qïḳtï ạlig uzatu barïp

5435 تولا سوزلىدىم سوز، ئىشىتتىڭ تۈگەل،
ئۇنىڭ پايدىسىن ئال، قىلىپ سەن ئەمەل.

5436 تۇتالماي تىلىم ئوزنى، كوپ سوزلىدى،
سوزۇم ئازلىمىدى، قەدرى ئازلىدى.

5437 ئېلىگ، ساڭا تەۋپىق بەرسۇن ئۇ بايات،
پۇتۇن ياخشىلىققا قولۇڭنى ئۇزات.

5438 تىلەگىڭ بېرىپ ھەق كۇزەتسۇن سېنى،
دۇنيادا ئۇنۇتما، ئى ئېلىگ مېنى.

* * *

5439 سوزىنى ئۇزۇپ ئورە قوپقان ئىدى،
ئېلىگ توستى، "بىر ئازراق ئولتۇر" دىدى.

5440 چىقاردى يىمەك-ئىچكۇ، تۇرلۇك ئېشى،
دىدىكىم: تېتىپ كور، ئەي ياخشى كىشى!

5441 سۇنۇپ قول ئودغۇرمىش ئېلىپ لوقمىدىن—
يىدى-ئىچتى ئازراق يىمەك-ئىچكۇدىن.

5442 يىمەكتىن قولىن تارتتى، كوپ يىمىدى،
خۇداغا قىلىپ شۇكر، زىكىر ئەيلىدى.

* * *

5443 ئورە تۇردى ئودغۇرمىش، قىلدى سالام،
ئېلىگ ئورە قوپتى قىلىپ ئېھترام.

5444 تۇرۇپ چىقتى ئودغۇرمىش ئۇندىن يۇرۇپ،
ئېلىگ چىقتى بىللە ئۇزاتماق بولۇپ.

5445 əsənləxti ǫlig bilə ol kərə
əligləxti ḳaldī ǫlig ḳaḍoqura

* * *

B391
5446 turup bardī andīn yana taoq tapa
ḳadaxī uḍu bardī əlgin epə

5447 əvürdi ḳaḍaxīn kər oḍoqurmīxa
əsənləxti yandī kər egdülmixə

5448 əviṇə kəlip kirdi kəṇli ḳoḳuz
saḳīnq ḳaḍoqu birlə uḍītmadī kəz

* * *

A155
5449 tooqardīn yaxīḳ bax kətürdi erü
ḳuoqu ḳīrtīxī boldī dunya tolu

5450 yaxīḳ ḳoptī kəgsin kətürdi erü
azun toldī kafur saqar təg tolu

5451 fərixtə yüzi təg yarudī azun
ḳalīḳ boldī kafur saqar təg yüzün

* * *

5452 yana ḳoptī tərkin təxəktin turup
ma yundī yükündi kəṇül tüz urup

5453 tonīn kəḍtī atlandī əvdin kərə
yana ḳarxīḳa bardī andīn kərə

5445 ئېلىك بىرلە خوشلاشتى قۇچاقلىشىپ.
ئېلىك قايغۇرۇپ قالدى، قول ئېلىشىپ.

* * *

5446 يەنە تاغ سېرى ماڭدى ئۇندىن تۇرۇپ،
قاياشمۇ بىللە ماڭدى، قولىن ئوپۇپ.

5447 ياندۇردى قاياشىن، كورۇك ئودغۇرمىش،
خوش ئېيتىپ ياندى ھەم كورۇك، ئوگدۇلمىش.

5448 ئويىگە يېنىپ كەلدى كوڭلى سۇنۇق،
ئەلەم-قايغۇ بىرلە كوزدە ئۇيقۇ يوق.

* * *

5449 كوتەردى مەشرىقتىن ئوز بېشىنى كۇن،
جاھان ئاققۇ تۇسىگە كىردى پۇتۇن.

5450 قۇياش قوپقاچ كوكسىن ئورە كوتۇرۇپ،
سېپىلگەندەك جاھانغا كافۇر تولۇپ.

5451 پەرىشتە يۇزىدەك يورىدى جاھان،
كافۇر سەپكەن كەبى بولدى ئاسمان.

* * *

5452 قوپۇپ تېز ئورۇندىن ئوگدۇلمىش يانا،
ئېلىپ تەرەت، نامازنى چىن قىلدى ئادا.

5453 تونىن كەيدى، ئاتلاندى ئويدىن چىقىپ،
يەنە قەسىرگە باردى ئۇندىن يېنىپ.

5454 tüxüp kirdi qarxï iqinə yorïp
oqïdï əlig bu kəründi kirip

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

5455 ayïttï əlig axnu oḍoqurmïxïoq
nəqə qalmïxïoq həm qaqan ḅarmïxïoq

5456 yana aydï əlig ay əgdülmixim
aqïoq boldï əmdi manə yər axïm

5457 nəgü təg tirilgü bu kündə naru
qəküp bardï əgnim qopumaz ərü

5458 nərək əmdi bəglik bu yalnuq yüki
bu qaḍoqu saqïnq üzdi kənlüm kəkï

5459 ər atsïz bolumaz boḍun baxlasa
ya bəglik ixin barqa bəg ixləsə

C326
5460 ər at tutsa xəksiz kərək nən tavar
bu nən bolmasa ər yïoqïlmaz anar

B392
5461 nəgü tər əxitgil bu sü baxlar ər
tiriglik ïḍïp bəg ixin ixlər ər

5462 həzinə ər at boldï bəglər küqï
bu iki bilə ər alïr əz əqi

5463 bu iki bilə bəg bəḍüklük bulur
bu iki yumïtsa bəḍür bəg tajï

5464 ər at tərgükə kər təlim nən barïr
nən almaq tiləsə kərü küq təgir

5454 قەسرگە كىردى ئۇ ئېتىدىن چۈشۈپ،
ئېلىك ئىندىدى، ئۇ كورۇندى كىرىپ.

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

5455 ئېلىك سوردى ئاۋال ئودغۇرمىشىن،
نىچە ۋاق تۇرغىنىن، قاچان كەتمىشىن.

5456 يەنە ئېيتتى ئېلىك: ئى ئوگدۇلمىشىم،
ئاچچىق بولدى ئەمدى ماڭا يەر ئېشىم.

5457 نىچۈكرەك ياشارمەن بۇنىڭدىن بۇيان،
چۈشۈپ بارماقتا يەلكەم توۋەنلەپ هامان.

5458 بۇ بەگلىك، بۇ خەلقنىڭ يۈكى نە كېرەك،
يۈرەك يىلتىزىن قىردى بۇ قايغۇ بەك.

5459 خادىمسىز خەلقنى باشقۇرۇپ بولماس،
بەگلىكنىڭ ئىشلىرىن بەگمۇ قىلالماس.

5460 خادىم ئۈچۈن، شەكسىز، كېرەك مال-تاۋار،
بۇ مال بولمىسا، ئەر يىغىلماس بۇلار.

5461 ئىشتىكىن، بىر لەشكەر بېشى نىمە دەر،
هاياتىنى بەگ ئىشىغا بەرگەن ئەر:

5462 غەزىنە ۋە لەشكەر بەگنىڭ كۈچىدۇر،
بۇ ئىككى بىلەن ئەر ئۆز ئۈچىن ئالۇر.

5463 بولۇر بەگ بۇيۇك بۇ ئىككىسى بىلە،
جەم ئولسا بۇ ئىككى، تاج-تەخت زورايۇر.

5464 قوشۇن يىغماق ئۈچۈن تولا مال كېتەر،
يىغىش ۋاقتىدا مالنى زۇلۇم-جەۋر ئوتەر.

5465 bir əgnim mənin mə bir ək bu boqquz
nəlük munqa yalnuk yüki yüdmək əz

5466 nəqə mə qïoqay ərsə kalmaz aqïn
alïr bu əlüm kər tirigdə əqin

5465 مېنىڭ بىرلا بويۇم بار، بىرلا قوسۇغۇم،
نىچۇن مۇنچە يۈكنى يۈدەرمەن ئوزۇم؟

5466 پېقىر بولسىمۇ قانچە، ئاچ قالماس ئول،
ئوچ ئالماي تىرىكتىن ئولۇم قويماس ئول.

72

ӨGDÜLMIX ƏLIGKƏ ƏL ƏTGÜ TƏRÜSIN AYUR

5467 yanut bərdi өgdülmix aydï əlig
qamuoɣ ixkə өŋdün yorïtsun əlig

5468 yaraoɣsïz yorïtma tiliŋdə yavuz
bayat taplamaoɣay ay bilki өgüz

5469 bu bəglik küqün almadïŋ sən tiləp
bayat bərdi fəzlï bilə bəlgüləp

5470 aoɣïrladï bərdi bu bəglik saŋa
munïŋ xükri qïloɣïl ay bilki kənə

5471 kөŋül tüz өzüŋ süz bayatqa tapïn
boḍunqa tərü qïl baoɣïrsaqlïqïn

5472 ḥəwaŋnï uqux birlə basoɣïl utup
bu nəfsiŋ bilik birlə yənqgil tutup

یەتمش تۆگنچی باب

نوگدۇلمشنىڭ ئىلىككە مەلىكەتنى ئىدارە قىلىش ئۇسۇللىرى

ھەققىدە ئېيتقانلىرى

5467 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمش، ئېيتتى: ئېلىگ،
پۇتۇن ئىشكە تەدبىرلە سۇنسۇن ئىلىگ.

5468 ئېغىزدىن چىقارما يامان سوزلىنى،
ئى ئىلمى دەريا، ھەق كەچۈرمەس ئۇنى.

5469 بۇ بەگلىكنى كۆچەپ ئالمىدىڭ تىلەپ،
خۇدا بەردى پەزلى بىلەن بەلگۈلەپ.

5470 قەدىرلەپ سېنى، بەردى بەگلىك ساڭا،
ئەي ئىلمى كەڭ، قىلغىن سەن شۇكرى بۇڭا.

5471 تۇزەپ دىلنى پاكلاپ، تېۋىن ھەققە سەن،
ئادالەت ۋە شەپقەتنى قىل خەلققە سەن.

5472 ھەۋەسنى ئەقىل بىرلە باسقىن ئۇتۇپ،
بىلىم بىرلە يانچقىن نەپسىڭنى تۇتۇپ.

5473 nəgü tər əxitgil bilik bərgüqi
bilik birlə nəfsig ḥəwaoɣ basoɣuqī

B393 C327
5474 ət əz tüz tiləsə ḥəwa boynī sī
ḥəwa əlsə kənlür ət əz əgrisi

5475 ḳatīoɣlan ḥəwaḳa bulun bolmaoɣīl
ḥəwa nəfs ikigün bu din ooɣrīsī

5476 nəlük boldī ʻajiz əzüṇ ay ə̣lig
ḳamuoɣ əḍgü ḳīloɣu küqüṇ bar əlig

5477 nəgükə muṇaḍur sən munqa ḳatīoɣ
nəgükə ḳīlur sən tiriglik aqīoɣ

5478 həzinə təlim bar ər at sü əküx
ḳamuoɣ ixkə yolqī bilik bar uḳux

A156
5479 ər atnī səvindür həzinə ülə
olardīn əzüṇkə miṇ arzu tilə

5480 nəgü tər əxitgil yaoɣīqī kür ər
kümüx bərsə altun yaoɣīsīn urar

5481 ḳalī ḳolsa sən tutqī üstəṇ əlig
ər atnī səvindür egə bər ərig

5482 ər atnī səvindür tiləgil tilək
tilə̣k barqa kəlgəy yaoqī boynī əg

5483 ər at kəp ḳalīn tut səvindür sənə
səvüg jannī bərgəy saṇa bir künə

5484 ər at sü bilə yənq bu kafir yaoɣīoɣ
bayattīn tilə küq sən arḳaṇ arīoɣ

5473 نىمە دەر ئىشتىكىن، بىلىم بەرگۈچى،
بىلىم بىرلە ھاۋا-نەپسنى باسقۇچى:

5474 تۈزەلمەك تىلەسەك ، ھەۋەس بوينىن كەس،
تۈزىلۈر ئەگرىلىك گەر ئولسە ھەۋەس.

5475 تىرىش، بولمىغىن سەن ھەۋەسكە ئەسىر،
ھاۋا-نەپس ئىرور بۇ دىن ئوغرىسى، بەس.

5476 ئى ئىلىگ، نىچۈن بۇنچە ئاجىز ئوزۇك،
يېتىپ تۇرسا بارچە ياخشىلىققا قولۇك؟

5477 نىچۈن قايغۇرارسەن مۇشۇنچە قاتتىق،
قىلۇرسەن ھاياتىك نىمىشقا ئاچچىق؟

5478 غەزىنە تولا ھەم خادىم-قوشۇن كوپ،
ھەر ئىشقا بىلىم، ئەقىل بار يولچى بولۇپ.

5479 خادىمنى سويۇندۇر غەزىنەك بىلە،
ئۇلاردىن مىك ئارزۇ ئوزۇڭگە تىلە.

5480 نىمە دەر، ئاڭلا، جەك قىلغان جەسۇر ئەر،
ئالتۇن-كۈمۈش بەرسە ئۇ ياۋنى يېڭەر:

5481 تىلەسەك ئۇستۇنلۇك ئەگەر ھەر زامان،
خادىمنى خۇش ئەت، ماختا، بەر شەۋق ھامان.

5482 خوشال قىپ ئۇلارنى، سەن قويساك تىلەك،
كېلىپ مەقسەت، ئېگەر باش ياۋمۇ شۇئان.

5483 خادىمنى كوپەيت ھەم سويۇندۇر ئۇنى،
شىرىن جاننى بەرگەي ساڭا بىر كۈنى.

5484 كاپىر ياۋنى يانچى لاۋ-لەشكەر بىلە،
تۇتۇپ دىلنى پاك، كۈچنى ھەقتىن تىلە.

5485 bu kafir üqün tut ər at sü tolum
ölüp tüxsə kafirdə bolmaz ölüm

5486 əvin barkīn ərtə sïoqïl burhanīn
anïŋ ornï məsjid jəma'ət kïlïn

5487 bulun kïloqïl ooqlïn kïzïn kul künin
həzinə ur anda sən almïx nənin

5488 musulmanlïk aqoqïl xəri'ətnï yaḍ
atïŋ boloqa əḍgü əzüŋ boloqa kəḍ

B394
5489 musulmanka yakma təgürmə əlig
anïŋ həşmï təŋri turur ay əlig

5490 musulman musulman bilə ol kadax
kadaxka katïlma ulam əḍgüləx

C328
5491 tərü bər boḍunka ərəz kïlsunï
saŋa əḍgü birlə du'a bolsunï

5492 bayat bərgə ətrü səvinqin saŋa
sənin boloqa iki azun ay toŋa

ƏLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

5493 əlig aydï kərklüg ayur sən bu səz
əzüm mə munï ok tilər kïlsa əz

5494 kanïkï muŋar təggü ixim ay ər
munï kïloqukə sən maŋa yarï bər

5495 əl ətgü boḍun süzgü axnu turup
bu iq tax yorïoqlï yaraoqïn kərüp

5485 كاپىرچۈن خادىم تۈت ۋە لەشكەر، تولۇم،
بۇ جەڭدە ئولسە گەر، ئۇ بولماس ئولۇم.

5486 ئويى-مۇلكى كويدۇر، بۇتىنى يىقىت،
ئۇنىڭ ئورنىغا قۇرغىن جامە-مىچىت.

5487 ئەسىر ئال ئوغۇل-قىزنى، قىلىپ قۇل-دىدەك،
ئېلىپ ئولجىلار غەزنە قۇرماق كېرەك.

5488 ئېچىپ ئىسلامنى سەن، شەرىئەتنى ياي،
بولۇپ ياخشى ئوزۇڭ، نامىڭ تارىغاي.

5489 مۇسۇلمانغا تەگمە، ئۇزاتما ئىلىگ،
ئاڭا ھەق دەۋاگەر ئېرۇر، ئەي ئېلىگ.

5490 مۇسۇلمان مۇسۇلمان بىلەندۇر قاياش،
قاياشقا توقۇنما، داۋام ياخشىلاش.

5491 قانۇن تۇز خەلققە، ھوزۇر ئەيلىسۇن،
ساڭا ياخشىلىقلە دۇئالار دىسۇن.

5492 بېرۇر تەڭرى ئەجرىڭ، خوشاللىق ساڭا،
سېنىڭ بولغاي ئىككى جاھان، ئى توڭا.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

5493 ئېلىگ ئېيتتى: ئوبدان دىدىڭ سەن بۇنى،
خالايتتىم ئوزەممۇ قىلىشنى شۇنى.

5494 قېنىكىن بۇنى قىلماققا ئەش، ئى ئەر،
قىلىشقا بۇنى سەن ماڭا يارى بەر.

5495 سۇزۇپ خەلقنى ئاۋال ئەلنى تۇزگۇلۇك،
ئىچكى-تاشقى ئىشقا دىققەت ئەتكۇلۇك.

5496 səvərig səvindür kər aqïoɣ bạrip
sạni səvməgüqini sürgil sərip

5497 munïnda ən axnu ạl ạtgü kərək
bu iq tax kəbitlər arïtoɣu kərək

5498 boḍunuoɣ tərü birlə tüzgil tükəl
süzülsü kər ạldə yaraoɣsïz muḥal

5499 kanï inq ạl ạtgü təgüməz ezüm
bu ix ix ezə boldï yummaz kezüm

EGDÜLMIX JƏWABÏ ẠLIGKƏ

B395
5500 yanut bạrdi egdülmix aydï ay bəg
uzatma ixig sən kamuoɣ ixkə təg

5501 nəgükə uzatur sən kïloɣu ixiṇ
uzatma ixiṇ kïl kəqər bu yaxïṇ

5502 bu kün kïlmasa ix yarïn ix bolur
ixiṇ ix ezə bolsa ạrklip kalur

5503 bu künki ixiṇ koḍma kïlma yarïn
yarïn bolsa ixiṇ kalur kïlmadïn

5504 ạtə tur süzə tur bu ạl ixlərin
boḍun inqkə təggəy ezüṇ mə yarïn

5505 ạsiz bolma ạsiz ạsizkə yorït
ạsizlərni barqa ạliṇdin arït

5506 keni bol keni kïl keni tut yorïk
ạsiz əgri kengəy əvürgəy kïlïk

5496 خوشال ئەيلە دوستلارنى ئېھسان قىلىپ،
سېنى سويىمگەنلەرنى ھەيدە سۈرۈپ.

5497 بۇنىڭدا ئاۋال ئەل تۈزەتمەك كېرەك،
پۈتۈن مەيخانىلارنى بۇزماق كېرەك.

5498 تۈزەت قانۇن بىلەن سەن خەلقنى تولۇق،
بولۇنسۇن يارامسز قىلىق ئەلدە يوق.

5499 نىچۈك ئەل تۈزەرمەن يېتىشمەي ئۇزۇم،
ئىش ئۈستىگە ئىشتۇر، يۇمۇلماس كوزۇم.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

5500 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش ئېيتتى: ئى، بەگ،
بۇ ئىشلارنى سوزما، پۈتۈن ئىشقا تەگ.

5501 نىچۈن ئۇزارتۇرسەن قىلۇر بۇ ئىشىڭ؟
تولا سوزما ئىش قىل، كېتەر بۇ يېشىڭ.

5502 بۇ كۈن قىلمىساڭ، ئەتە يەنە ئىش بولۇر،
ئىش ئۇزرە ئىش ئولسا يىغىلىپ قالۇر.

5503 بۈگۈنكى ئىشنى ئەتە ئۈچۈن قويمىغىل،
ئەتە ئىش بولسا، ئۇ قالۇر يەنە، بىل.

5504 تۈزەپ تۇر، سۈزۈپ تۇر بۇ ئەل ئىشلىرىن،
كورەرسەن ئەتە ئەل بىلەن ھوزۇرىن.

5505 يامان بولما، يامانىنى يامانغا يۈرت،
يامانلارنى ھەممە ئېلىڭدىن ئېيرىت.

5506 دۇرۇس بول، دۇرۇس قىل، دۇرۇس تۇت خۇلق،
تۈزەتۈر يامانۇ ــ ئەگرىمۇ قىلىق.

5507 bu tətrü kïlïnqlïoɣ bu tətrü kixi
ạsiz təgməginqə onarmaz ixi

5508 ạsizig yaoɣutma tokïoɣay yoḍuoɣ
kənilər bilə sən tirilgil oḍuoɣ

5509 nəgü tạr əxitgil kəni kənli tüz
kənül til kïlïnqï kamuoɣ kïlkï uz

C329
5510 ạsizkə katïlma yorïoɣïl kəni
kəni əgri birlə küni tar küni

5511 kim ạsiz kïlïnsa yolïnda yoḍuoɣ
kənikə kəni bol kənilik küni

5512 ay ạlig ər attïn sana qarə yok
ər at birlə bəglər süzər buloɣanuk

5513 ər at tạrgü yïoɣoɣu aqïnoɣu aqïoɣ
qïoɣayïoɣ bayutoɣu toḍuroɣu aqïoɣ

5514 tapuoɣda yorïoɣlï umïnqkạ yorïr
tapuoɣqï umïnq kəssə turmaz barïr

A157
5515 ay ạlig tapuoɣqï bu kaq türlüg ol
səqə aḍra tutoɣïl yanïlmasu yol

5516 olarda birisi tilər yüz suvï
anar yüz suvï kïloɣu kansa kïvï

B396
5517 takï bir kutusï tilər nən tavar
yuluoɣ kïlsu janïn tavar bạr anar

5518 takï bir tilər nən yạmə yüz suvï
ḥəm at ton tilər kər yorïsa savï

5507 ئۇ تەتۇر قىلىقلىق زەرەرلىك كىشى—
يامان، تۇگمىگۈنچە ئوڭارماس ئىشى.

5508 يامانغا يولۇقما يالا يۇقۇشار،
دۇرۇسلار بىلەن سەن ياشىغىن بىدار.

5509 نىمە دەر ئىشتىكىن، دۇرۇس، كوڭلى تۈز،
كوڭۈل، تىل، قىلىغى، پۈتۈن خۇلقى ئۈز:

5510 يامانغا قوشۇلما ۋە يۇرگىن كونى،
تۈز-ئەگرىلە بولسا قارايۇر كۈنى.

5511 كىم قىلسا يامانلىق بالاغا قالۇر،
يولۇق ھەققە توغرا قىيامەت كۈنى.

5512 ئېلىگ ئى، قوشۇن يىغ، بولەك چارە يوق،
ئۇلار بىرلە بەگلەر سۈزەر بۇلغۇنۇق.

5513 خادىملارنى توپلاپ ئېھسان قىلغۇلۇق،
پېقىرنى قىلىپ باي، ئاچنى تويغۇزغۇلۇق.

5514 خىزمەت قىلغۇچىلار ئۈمىتلە قىلۇر،
ئۈمىت ئۈزسە خىزمەتچى تۇرماس كېتۇر.

5515 ئېلىگ ئى، خىزمەتچى نەچچە تۇرلۇك ئول،
ئىشلەت ئىلغاپ، ئايرىپ، ئاداشمىسۇن يول:

5516 ئۇلاردىن بىرىكىم تىلەر يۈز-ئابرۇي،
ئۇنىڭ بۇ تىلەگىن سەن قاندۇرۇپ قوي.

5517 يەنە بىرسى سەندىن تاۋار-مال تىلەر،
تاۋار بەر، پىدا جان ئەيلىسۇن ئۇلار.

5518 يەنە بىرسى ئىستەر ھەم مال ھەم شەرەپ،
قىلار ئات ۋە تون ھەم نام-ئۇنۋان تەلەپ.

5519 ḳalī alp atīm ərsə bạrgil kümüx
ḳilīq ursu aqsu saṇa kənd ulux

5520 biliklig uḳuxluoɣ ər ərsə silig
aoɣīrla təgür nəṇ uzatoɣīl əlig

5521 ạsiz ərsə küqkəy kətürmə anī
əlig bạrmə ạlkə ulītoɣay sạni

5522 kətürmə bayutma ạsiz əktəmig
aoɣu ḳilma xəksiz saṇa ot əmig

5523 nəgü tạr əxitgil bəkə yavoɣusī
bayusa bax əgməz boḍun yuvoɣasī

5524 ạsizig bayutma ay ḳilḳī unur
ạsizlər bayusa ḳilīnq artatur

5525 əlig tarlīḳī bolsa əḍgü yạmə
ḳilīnq artatur kər muṇaḍīp bu ma

C330
5526 muṇaḍsa ma əḍgü ḳilīḳlīoɣ kixi
ḳilīnq artatur ḥəm ol əḍgü tuxī

5527 ạsizig uquzla kənitgəy yorīḳ
aoɣīrlaoɣīl əḍgüg ol ạtgəy ḳilīḳ

5528 baoɣīrsaḳ kixig tut əzünḳə yaḳīn
uvutsuznī əzdin yīraḳ tut saḳīn

5529 asīoɣlīoɣ ḳayu ol asīoɣsīz ḳayu
sən aḍra səqə tut ay bilgə bəgü

5530 səvər səvməzig mə səqə tut əṇin
səvərkə səvüg bol yaoɣīḳa yalīn

5519 ئۇ بولسا بىر جەسۇر، ئاڭا كۆمۈش بەر،
قىلىچ ئۇرسۇن، ئالسۇن ساڭا كەنت- شەھەر.

5520 بىلىملىك، ئەقىللىق بولسا پاك يۈرەك،
بېرىپ مال، قەدىرلەپ، ئاۋايلاش كېرەك.

5521 ئۇ زالىم، يامان بولسا، كوتەرمە ئۇنى،
نوپۇز بەرمە ئەلدە، ئىگرىتار سېنى.

5522 كوتەرمە، بېيىتما، يامان ئوكتەمنى،
زەھەر قىلغاي ساڭا دورا ۋە ئەمنى.

5523 نىمە دەيدۇ ئاڭلا بوكە يابغۇسى:
ئاجىزلار بېيىسا باش ئەگمىگۈسى.

5524 يامانىنى بېيىتما، جەسۇر ھوكۇمدار،
يامان بولسا گەر باي خۇيىنى بۇزار.

5525 قولى قىسقا بولسا ھەتتا ياخشىلار،
بۇ مۇھتاجلىق بىلەن خۇيىنى بۇزار.

5526 مۇھتاج ئولسا ياخشى قىلىقلىق كىشى،
بۇزار خۇلقىنى ئۇ، ياخشىلىق تۇشى.

5527 تۇزەر خۇيىنى يامان، ئۇ تۇتولسا خار،
قىلىقنى تۇزەر ياخشى، بەرسە ئېتىۋار.

5528 كويۇمچاننى تۇتقىن ئۇزۇڭگە يېقىن،
ئۇياتسىزنى ئۇزگە يېقىن تۇتمىغىن.

5529 زەرەرلىگى كىم ئۇ، پايدىلىغى كىم—
ئايرىپ تاللىغىن سەن، ئەي ئالىم ھېكىم.

5530 سويەر-سويمەسنى سەن ئاجرىم قىلىپ تۇت،
سويگەنلەرگە دوست بول، دۇشمەنلەرگە ئوت.

5531 yïraḳ tut səvinqiṇ tiləməz kixig
səvitmə aṇar bạrmə ḳïloɣu ixig

5532 əminig hiyanət bilə ḳatmaɣïl
yaraɣlïɣ yaraɣsïz bilə tutmaɣïl

5533 bir ixni ikigükə ayma tilin
ixəngü bolur ix ḳalur ḳïlmadïn

5534 ixiṇ ix bilikli kixilərkə bạr
ḳïlu bilməsə ix sïnïp ḳaḍɣu yạr

5535 tapuɣḳa bolup bạrmə ərkə ixig
əzüṇkə tusulɣu üqün tut kixig

5536 ạl asɣï tilə mə əz asɣïṇ tilə
kixi asɣïṇa baḳma turma ilə

5537 kixi kəṇli kərmə ol asɣï üqün
ạl asɣï tilə əzni buzma küqün

5538 saṇa kim tusulur tusulɣïl aṇar
tusulmaz kixig ḳïl əzüṇdə sïṇar

5539 aɣïrlayu tut sən asïɣlïɣ kixig
aṇar bạr ay ạlig kərəklig ixig

5540 saṇa ḳïloɣu ixlər bu ol ay ạlig
munï ḳïldïṇ ərsə sən ạttiṇ ạlig

5541 atïṇ əḍgü boloɣa ḳutuloɣay əzüṇ
səniṇdə kạḍin ḳaloɣa atïṇ səzüṇ

5542 bayuɣay boḍun ạl ạtilgəy orun
nəqə ḳolsa ḳaznaḳ həzinə urun

5531 يىراق قىل سويۇنچىك تىلەمەس كىشىك،
سويدۇرمە ئۇنى ھەم بەرمە ھىچ ئىشىك.

5532 ساداقەتنى خىيانەت بىلەن قوشمىغىن،
يارامسىز، يارامىلىقنى بىر تۇتمىغىن.

5533 بىر ئىشنى ئىككى شەخسكە بۇيرۇما تەك،
قىلىنماي قالۇر ئىش ئىتتىرىش بىلەن.

5534 ئىشنى ئىش بىلگەن كىشىلەرگە بەر،
قىلىشنى بىلمەسە، سۇنۇپ قايغۇ يەر.

5535 خىزمەت دەپ بولۇپ بەرمە ھەر كىمگە ئىش،
ئوزۇك نەپىسگە ئەر تۇتۇشقا تىرىش.

5536 ئەل نەپىسن تىلە ھەم ئوز نەپسىك تىلە،
باغلىنىپ يۇرمە سەن كىشى نەپسىلە.

5537 كىشى كوڭلىگە باقما نەپسىنى دەپ،
ئەل نەپسىن تىلە، ئوزنى بۇزما كۇچەپ.

5538 ساڭا پايدا قىلغانغا بەر پايدىنى،
يىراق قىل ئوزۇڭدىن بىنەپ كىشىنى.

5539 قەدىرلە پايدىلىق بولسا ئەگەر ئەر،
ئىلىگ ئى، ئۇنىڭغا كېرەك ئىشنى مەھەر.

5540 قىلىشقا تېگىش ئىش، ئى ئىلىگ، شۇدۇر،
بۇلارنى ئىشلىسەك، ئىلىك تۇزۇلۇر.

5541 ئىتىك ياخشى بولسا، قۇتۇلدۇك ئوزۇك،
قالۇر سەندىن كېيىن ئىتىك ھەم سوزۇك.

5542 بىيىپ خەلق، مەملىكەت ــ تەختىك تۇزىلۇر،
غەزىنەنى قانچە دىسەك تېپىلۇر.

C331

5543 nəgü tər əxitgil baqïrsak kixi
baqïrsaklïkï kər səzinə tuxï

5544 kayu əl bəgi bolsa ədgü kəni
bayudï ol əl bodnï tooqdï küni

5545 bodun baylïkï bəgkə baylïk turur
tiləsə anï tut tiləsə munï

5546 ulux kənd iqində sən ooqrïoq arït
üməg arkïxïoq yolda əmin yorït

B398

5547 iq əldə kətürgil bodun küqlərin
taxïrtïn arïtoqïl karakqï barïn

5548 əsiznin kïnï birlə kïlkïn əvür
əsizkə əsizlik yaraxur təgür

A158

5549 əsizig ya qooqda oruda kərək
yorïk bolsa ədgü aya sarp yürək

5550 adïn ma bu əl bodnï kaq türlüg ol
munï adra tutoqu aquk bolsu yol

5551 olarda biri bilgə 'alim turur
bu alim bilə ərkə kut kïv bolur

5552 aqïrla bularïoq nəgü aysa kïl
xəri'ət yolï tut boyun bər əgil

5553 bularnïn həkï tïdma iqgü yəgü
bərü tur munadmasu əlqi bəgü

5554 kənül inqliki birlə əgrətsülər
biliksizlər andïn ma əgrənsülər

5543 ئىشتىكىن، كويۇمچان كىشى نىمە دەر،
دىلى بىرلە تىلى ئوخشاش كەلگەن ئەر:

5544 قايۇ ئەل بېگى بولسا ياخشى كونى،
ئۇ ئەل خەلقى بېيىپ، تۇغۇلغاي كۇنى.

5545 خەلق بايلىغى بەككە بايلىق ئېرۇر،
خاھى سەن ئۇنى تۇت، خاھى سەن بۇنى.

5546 شەھەر-كەنت ئىچىدىن ئوغرىنى ئېرىت،
كارۋانۇ-مۇساپىرنى ئىمىن يۇرىت.

5547 يوقات ئەل ئىچىدە زوراۋاننى سەن،
تۇگەت يۇرت تېشىدا قاراقچىنى سەن.

5548 يامانىنىڭ خۇلقىنى جازالە تۇزەت،
يامانغا يامانلىق ياراشۇر پەقەت.

5549 يامانغا يا زەنجىر يا زىندان كېرەك،
تا ياخشى بولسۇن ئەركىن، ئى داۋ يۇرەك.

5550 ئېرۇر نەچچە خىل مەملىكەت خەلقى ئول،
كېرەكتۇر پەرق ئېتىش، تا يورۇغاي يول.

5551 ئۇلاردىن بىرى بىلگە-ئالىم تۇرۇر،
ئالىملار بىلەن ئەرگە دەۋلەت كېلۇر.

5552 قەدىرلە بۇلارنى، نىمە دىسە قىل،
شەرىئەت يولىن تۇت، بويۇن بەر، ئېگىل.

5553 ساقلا سەن ھەققىنى، ئاش-ئوزۇق بېرىپ،
قالمىسۇن ئەي دانا، ئۇلار قىسلىپ.

5554 ئاسايىشتا ئۇلار ئىلىم ئۇگەتسۇن،
بىلىمسز ئۇلاردىن بىلىم ئۇگەنسۇن.

5555 bularda basa muḥtəsiblər turur
bular əlgi küqlüg kərək ay unur

5556 kïsa tutsa fasiḳ yava boxlaoqïoq
tolu tutsa məsjid jəma'ətlarïoq

5557 basaḳï ḳutu ol saṇa tapoquqï
tïḍa tutmasa sən bu ol ḳopoquqï

5558 bular yük kətürməz bularnïṇ yüki
saṇa yüḍgü təgsə munïṇ əmgəki

C332
5559 bularda basa ḳaldï boḍnuṇ ḳara
bularnï tərü birlə əḍgü kərə

5560 bu ma üq ḳutu ol munï aḍra tut
küqəmə küqəsə bolur əlkə yut

5561 bularda birisi bu baylar turur
boḍun küqlügi bu ay ḳïlḳï unur

B399
5562 buḷarda basasï kər ortu kixi
bu ortu ḳïlumaz bu baylar ixi

5563 qïoqaylar turur kər bularda basa
bularïoq küḍəzgü ḳamuoqdïn oza

5564 yüḍürməgü baylar yükiṇ ortuḳa
bu ortu buzuloqa tükəl artaoqa

5565 qïoqayḳa yüḍürməgü ortu yüki
qïoqay əlgə aqïn üzülgə kəki

5566 qïoqayïoq küḍəzilsə ortu bolur
bu ortu birər tïnsa baylïḳ bulur

5555 بۇلاردىن كېيىن موتۇسۇپلار ئېرۇر،
ئۇلار ئەلدە كۆچلۈك بولغاي، ئى جەسۇر.

5556 بىكارچى ۋە پاسقىنى تۇتسۇن قىسىپ،
مىچىتنى جامائەت بىلەن تولدۇرۇپ.

5557 يانا بىر گۇروه ئۇ خىزمەتچىلەردۇر،
توساپ تۇتمىساك ساڭا قارشى بولۇر.

5558 بۇلار يۇك كوتەرمەس، ئۇلارنىڭ يۇكىن—
يۇدۇرسەن ئوزۇڭ، سەن بىلىپ ئەمگەگىن.

5559 بۇلاردىن كېلۇر سوڭ ئاۋام—خەلق قارا،
قانۇن بىرلە ئۇلارغا سەن ئوبدان قارا.

5560 بۇلار ئۇچ گۇروهتۇر، پەرق ئەتسەڭ بولۇر،
زۇلۇم قىلما، قىلساڭ پالاكەت كېلۇر:

5561 بۇ ئۇچىنىڭ بىرىكىم ئۇ بايلار ئېرۇر،
خەلقنىڭ كۆچلۈگى شۇلار، ئەي جەسۇر.

5562 كېلىدۇ ئۇلاردىن سوڭ ئورتا كىشى،
بۇلار قىلالمايدۇ ئۇ بايلار ئىشى.

5563 كېلۇر ئۇندىن كېيىن خەلق يوقسۇللىرى،
كۆزەتكىن ئۇلارنى سەن ئەڭ ئىلگىرى.

5564 يۇتكۇزمە بۇ بايلار يۇكىن ئورتىغا،
چۈشەر بۇلار بۇزۇلۇپ خاراپ ھالىغا.

5565 پېقىرگە يۇتكۇزمە ئورتىلار يۇكىن،
ئولەر ئاچتىن، بۇ ھال قىرىپ يىلتىزىن.

5566 كۆزەتسەڭ پېقىرنى ئۇ ئورتا بولۇر،
بىر ئاز تىنسا ئورتا، ئۇ بايلىق تاپۇر.

5555 bularda basa muḫtəsiblər turur
bular əlgi küqlüg kərək ay unur

5556 ḳïsa tutsa fasiḳ yava boxlaɣïɣ
tolu tutsa məsjid jəma'ətlarïɣ

5557 basaḳï ḳutu ol saṇa tapɣuqï
tïḍa tutmasa sən bu ol ḳopɣuqï

5558 bular yük kətürməz bularnïṇ yüki
saṇa yüḍgü təgsə munïṇ əmgəki

C332
5559 bularda basa ḳaldï boḍnuṇ ḳara
bularnï tərü birlə əḍgü kərə

5560 bu ma üq ḳutu ol munï aḍra tut
küqəmə küqəsə bolur ᾳlkə yut

5561 bularda birisi bu baylar turur
boḍun küqlügi bu ay ḳïlḳï unur

B399
5562 buḷarda basasï kər ortu kixi
bu ortu ḳïlumaz bu baylar ixi

5563 qïɣaylar turur kər bularda basa
bularïɣ küḍəzgü ḳamuɣdïn oza

5564 yüḍürməgü baylar yükin ortuḳa
bu ortu buzulɣa tükəl artaɣa

5565 qïɣayḳa yüḍürməgü ortu yüki
qïɣay əlgə aqïn üzülgə kəki

5566 qïɣayïɣ küḍəzilsə ortu bolur
bu ortu birər tïnsa baylïḳ bulur

5555 بۇلاردىن كېيىن موتۇسۇپلار ئېرۇر،
ئۇلار ئەلدە كۆچلۈك بولغاي، ئى جەسۇر.

5556 بىكارچى ۋە پاسقىنى تۇتسۇن قىسىپ،
مىچىتنى جامائەت بىلەن تولدۇرۇپ.

5557 يانا بىر گۇروھ ئۇ خىزمەتچىلەردۇر،
توساپ تۇتمساك ساڭا قارشى بولۇر.

5558 بۇلار يۇك كوتەرمەس، ئۇلارنىڭ يۇكىن—
يۇدۇرسەن ئوزۇڭ، سەن بىلىپ ئەمگەگىن.

5559 بۇلاردىن كېلۇر سوڭ ئاۋام—خەلق قارا،
قانۇن بىرلە ئۇلارغا سەن ئوبدان قارا.

5560 بۇلار ئۇچ گۇروھتۇر، پەرق ئەتسەڭ بولۇر،
زۇلۇم قىلما، قىلساڭ پالاكەت كېلۇر:

5561 بۇ ئۇچىنىڭ بىرىكىم ئۇ بايلار ئېرۇر،
خەلقىنىڭ كۆچلۈگى شۇلار، ئەي جەسۇر.

5562 كېلىدۇ ئۇلاردىن سوڭ ئورتا كىشى،
بۇلار قىلالمايدۇ ئۇ بايلار ئىشى.

5563 كېلۇر ئۇندىن كېيىن خەلق يوقسۇللىرى،
كۆزەتكىن ئۇلارنى سەن ئەڭ ئىلگىرى.

5564 يۇتكۇزمە بۇ بايلار يۇكىن ئورتىغا،
چۈشەر بۇلار بۇزۇلۇپ خاراپ ھالىغا.

5565 پېقىرگە يۇتكۇزمە ئورتىلار يۇكىن،
ئولەر ئاچتىن، بۇ ھال قىرىپ يىلتىزىن.

5566 كۆزەتسەڭ پېقىرنى ئۇ ئورتا بولۇر،
بىر ئاز تىنسا ئورتا، ئۇ بايلىق تاپۇر.

5567 qïoqay ortu bolsa bu ortu bayur
bayusa bu ortu ǫliṇ bay tolur

5568 ǫl ǫtlür ərəzkə təgir bu boḍun
du'a artar ətrü saṇa ol əḍün

5569 nəgü tǫr əxitgil uq ordu hanï
at əḍgü tilə ay əlügli ḳanï

5570 kimiṇ əḍgü atï bilə qïḳsa jan
kəsilməz aniṇ atï əḍgü du'an

5571 əlüp kim ḳalur ərsə əḍgü du'a
yana bir tiriglik bular bu tooqa

5572 kərək yǫr əzə tur kərək yǫr ḳatïn
qavïḳsa əzüṇ kər bu əḍgü atïn

5573 at əḍgü kərək kər əz əlgü turur
əlür əz atï ḳalsa məṇü turur

5574 rə'iyyət ḥəḳï bar səniṇdə kər üq
bu ḥəḳnï ətəgil əzün ḳïlma küq

5575 birisi ǫliṇdə arïoq tut kümüx
'iyarïn küḍəzgil ay bilki əküx

C333
5576 taḳï bir boḍunḳa tərü bǫr kəni
kətür bir ikidin küqin kər anï

B400
5577 üqünqi əmin tut ḳamuoq yollarïoq
ḳaraḳqïoq səkərqig arïtoqïl arïoq

5578 ətəmix bolur sən rə'iyyət ḥəḳï
sən ətrü ḥəḳïṇ ḳol ay ǫlqi aḳï

5567 پېقىر ئورتا بولسا، بولۇر ئورتا باي،
باي ئولسا ئورتىلار بۇ ئەل بېيىغاي.

5568 تۈزۈلۈپ بۇ ئەل، خەلقىمۇ تاپقاي ھوزۇر،
ساڭا شۇ چاغدا كوپ دۇئالار بولۇر.

5569 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، ئۇچ ئوردۇ خېنى،
تىلە ياخشى نام، ئى ئولۇچى، قېنى:

5570 كىم ئولسە كېتەردە قويۇپ ياخشى نام،
ئاڭا ياخشى دۇئا بولۇرلەر داۋام.

5571 ئولۇپ كىم قالۇر بولسا ياخشى دۇئا،
تۇغۇلغان بولۇر ئۇ يېڭى ھاياتقا.

5572 خاھى يەر ئاستىدا، يا ئۈستىدە تۇر،
ئوزۇڭ ياخشى نامىلە ئاتانساڭ يېتۇر.

5573 كېرەكتۇر ياخشى ئات، ئولەر بۇ ۋۇجۇت،
قالۇر مەڭگۈ نامىڭ، بولسا تەن نابۇت.

5574 سېنىڭدە پۇقرانىڭ ھەققى ئېرۇر ئۇچ،
بۇ ھەقنى ئوتەسەن، ھىچ ئىشلەتمە كۇچ:

5575 بىرى ئوز ئېلىڭدە كۇمۇشنى پاك ئەت،
ئەي ئىلمى كوپ ئەرسەن، ئايارىن[223] كۇزەت.

5576 بىرى، توغرا قانۇننى خەلقىڭغە بەر،
بىرىن-بىرى ئەزمەكنى ئەلدىن كوتەر.

5577 ئۇچىنچى، ئىمىن قىل پۇتۇن يوللىنى،
يوقاتقىن قاراقچى ۋە ئوغرىلىنى.

5578 ئوتەپ بۇ خەلقىنىڭ ھەقلىرىن، كېيىن—
ئوزۇڭمۇ ئەي مەردان، ھەققىڭ تىلىگىن.

5579 rə'iyyət əzə ol sənin üq ḥəkīn
tiləgü olardīn sən aq ḳuloḳaḳīn

5580 biri yarlïoḳïnnï aoḳïr tutsalar
nəgü ərsə tərkin anī ḳīlsalar

5581 ikinq tīḍmasalar həzinə ḥəḳī
əḍində təgürsə ay əlgi aḳī

5582 üqünqi yaoḳīḳa yaoḳī bolsalar
səvərin kim ərsə anī səvsələr

5583 ətəmix bolur sən əzün ḥəḳlarīn
olar ma ətəmix bolur əz ḥəḳīn

5584 bu yanlïoḳ kərək bəg yorïsa yoluoḳ
rə'iyyət ux andaoḳ kərək ay uluoḳ

A159
5585 boḍun bulsa ətrü bəgi əḍgüsin
bəgi bulsa inqlik yorïtsa küsin

5586 ay ə̣lig bu ol bu ḳutun bəlgülüg
sana iki azun təgürgü ülüg

5587 anïnda basa bilgə 'alim turup
boḍunḳa bilik bə̣rsü yətrü kərüp

5588 yana əlgi küqlüg bolur muḥtəsib
ə̣sizlərni yïoḳsu jəma'ət kəzip

5589 satïoḳqï küḍəzsü əmanətlərin
ḳīlu tursu uzlar nəsiḥətlarīn

5590 tarïoḳqï tarïoḳḳa ə̣rik bolsunï
yə̣mə yïlḳïqï igdix əklitsüni

5579 پۇقرالار ئۇزە بار سېنىڭ ئۇچ ھەققىڭ،
ئۇلاردىن سورا، تاچ ئەمدى قۇلاغىڭ:

5580 بىرى، يارلىغىنى ئەزىز تۇتسالەر،
نىمە بولسا تېزدىن ئۇنى قىلسالەر.

5581 ئىككىنچى، غەزىنە ھەقىن توسمىسا،
ئەي مەردان، ھەقنى دەل چاغدا تاپشۇرسا.

5582 ئۇچىنچى، يېغىغا يېغى بولسالەر،
سېنى سويگۇچىنى ئۇ ھەم سويسەلەر.

5583 ئوتتۇگەن بولۇرسەن ئوزۇڭ ھەقلىرىن،
ئۇلارمۇ ئوتتۇگەن بولۇر ئوز ھەقىن.

5584 ئى ئۇلۇغ، بەگ شۇنداق يۇرمىگى كېرەك،
پۇقرامۇ ئاشۇنداق بولمىغى كېرەك.

5585 خەلق شۇندا بەگنىڭ خوۋلىغىن كورەر،
ھوزۇر ئىچرە بەگمۇ شوھرىتىن يايار.

5586 ئىلىگ ئەي، شۇلاردۇر سېنىڭ دەۋلىتىڭ،
ھەم ئىككى جاھانلىق ئۇلۇش-قىسمىتىڭ.

5587 ئۇنىڭدىن كېيىن بىلگە-ئالىم تۇرۇپ،
بىلىم بەرسۇن ئەلگە ئىخلاسمەن بولۇپ.

5588 يەنە قولى كۇچلۇك بولۇپ موتۇسۇپ،
يامانلارنى يىغسۇن جامائەت كېزىپ.

5589 سودىگەر كۇزەتسۇن ئامانەتلىرىن،
ھۇنەرۋەن يېتىشتۇرسۇن شاگىرتلىرىن.

5590 دىخانلار تېرىلغۇغا قىلسۇن ئەجرىنى،
چارۋىچى كوپەيتسۇن چارۋىلىرىنى.

5591 ər at ḳaldï əmdi saṇa tapoɣuqï
yaoɣïḳa bərikə bu ol yortoɣuqï

B401
5592 səvindür bularïoɣ aqïn nəṇ bilə
kərü tur aḍïn ixkə ḳatma yula

5593 tusulur təṇinqə aoɣïrla aqïn
bayutoɣïl nəṇin sən bəḍütgil küqin

5594 yaoɣïḳa bərikə əṭinsü tolum
adaxḳa bolup əz yaoɣïḳa əlüm

5595 aqïloɣay səqilgəy ḳamuoɣ ə̣xlərin̥
süzülgəy ə̣tilgəy ḳamuoɣ ixlərin̥

5596 saṇa boloɣa iki azun əḍgüsi
bayatïm səvinqi əzün̥ boloɣusï

5597 kənilik bu ol kər kəni bol kəni
tiləkkə təgürgəy kənilik sə̣ni

5598 sə̣ni təṇri səvgəy kənilik üqün
kənidə aḍïn ḳïlma həlḳḳa əqün

5599 nəgü tə̣r əxitgil ay kən̥li yaruḳ
munïṇ mə'nisi kər bu səzkə anuḳ

5600 kənilik üqün kək aḍaḳïn turur
yayïlmaz üqün yə̣rdə ot yə̣m ənür

5601 yayïlma kəni tur kən̥ül tut kəni
kəni iki azun kənilik bulur

5602 ay ə̣lig munuḳï əzüm bilmixin
ətündüm saṇa mən iqin h̥əm taxïn

5591 مانا قالدی ساڭا خىزمەت قىلغۇچىلار،
بورى، ياۋغا قارشى قويۇلغۇچىلار.

5592 بۇلارنى سويۇندۇر سەن ئېھسان قىلىپ،
ئۇلارنى بولەك ئىشقا يۈرمە سېلىپ.

5593 نەپسىگە مۇناسىپ ئېھسانلار تارات،
قەدىرلەپ، بىيىت ھەم كۆچىنى زورايت.

5594 يېغىغا، بورىگە قورال راسلىسۇن،
بولۇپ دوستقا ئوز، ياۋغا ئولۇم يوللىسۇن.

5595 بولۇر تاللىنىلغان پۇتۇن ئەشلىرىڭ،
سۈزۈلگەي، توزۇلگەي پۇتۇن ئىشلىرىڭ.

5596 بولۇر ساڭا ئىككى جاھان خوۋلۇغى،
سېنىڭ بولغۇسىدۇر تەڭرى خوشلۇغى.

5597 دۇرۇسلۇق شۇدۇر، كور، دۇرۇس بول كونى،
تىلەككە يەتكۈزگەي دۇرۇسلۇق سېنى.

5598 سېنى تەڭرى سويگەي دۇرۇسلۇق ئۈچۈن،
دۇرۇستىن بولەك قىلما خەلققە ئوچۇن[224].

5599 ئىشتىكىن، نىمە دەيدۇ كوڭلى يورۇق،
بۇنىڭ مەنىسىدۇر بۇ سوزگە ئېنىق:

5600 دۇرۇسلۇق ئۈچۈن كوك ئاياقتا تۇرۇر،
تەۋرەنمەس ئۈچۈن يەردە ئوت-چوپ ئۇنۇر.

5601 تەۋرەنمە، دۇرۇس تۇر، كوڭۈل توت دۇرۇس،
دۇرۇس ئىككى دۇنيا دۇرۇسلۇق تاپۇر.

5602 ئېلىگ ئى، شۇلاردۇر مېنىڭ بىلمىشىم،
ساڭا ئېيىتتىم ئەمدى ئىچىم ھەم تېشىم.

5603 ikigün azunluk asïoɣ kïloɣu sөz
bu өrdi munukï ayu bạrdi өz

5604 bu azun өrөzi bilө өḍgü at
saṇa boloɣa dunya ya ‘ukbi ulat

5605 bu dunya nөṇi barqa kaloɣu turur
atïṇ өḍgü kïloɣïl өz өlgü turur

5606 bilik yakxï sөzlөr muṇa mөṇzөtü
sөzi mө‘ni birlө aṇar yaṇzatu

B402
5607 atïm өḍgü bolsun өzüm өlsüni
tirig өlgü ahir atïm kalsunï

C335
5608 usa өḍgülük kïl at өḍgü tilө
өzüṇ mөṇü atïn tirig bolsunï

* * *

5609 өxitti ạlig sөz sөvindi katïoɣ
kөṇül kөz yaruttï bulundï tatïoɣ

ẠLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

5610 өküx alkïtu өgdi өgdülmixig
ayur sөzlөdiṇ sөn өzüṇ bilmixig

5611 bayat bạrsü tөwfik bu kündө naru
sөn aymïx bu sөzlөr tutayïn kөrü

5612 sạni tөg basutqï maṇa bạrdi rөb
umar mөn tilөsө tilөk bạrgө tạp

5603 هەر ئىككى جاھان، ئەي، قىلارلىق سوزۇم—
مۇشۇلار ئىدى، ئېيتتىم ئەمدى ئوزۇم.

5604 بۇ دۇنيا مېلى ھەممىسلا قالۇر،
ئولۇرسەن، ئېتىك ياخشى بولسا بولۇر.

5605 قالۇر بۇ جاھاننىڭ ھەممە نەرسىسى،
ئولۇرسەن ياخشى نام تاپ، شۇلا قالغۇسى.

5606 بىر ئالىم بۇنىڭغا قىياسەن قىلىپ،
شۇ مەنا ئۈزە سوز ئېيتمىش ئوخشىتىپ:

5607 ئېتىم ياخشى بولسۇن، ئوزۇم ئولسەممۇ،
تىرىك ئولەر ئاخىر، ئېتىم قالسۇن ئۇ.

5608 تىرىش، ياخشىلىق قىل، ياخشى ئات تىلە،
ئوزۇڭ مەڭگۇ، ئاتىڭ تىرىك بولسۇن ئۇ.

* * *

5609 ئېلىگ ئاڭلاپ بۇ سوزنى سويۇندى بەك،
كوڭۈل-كوكسى يورۇپ، لەززەتلەندى بەك.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

5610 ئۇ ماختاپ، ئالقىشلاپ ئوگدۇلمىشنى كوپ،
دىدىكىم، سەن ئېيتتىڭ بىلگىنىڭنى خوپ.

5611 بۇ كۇندىن بۇيان بەرسە تەۋپىق خۇدا،
سەن ئېيتقان بۇ سوزلەرنى ئەيلەي ئادا.

5612 ماڭا بەردى سەندەك يارىدەمچىنى رەب،
كۇتەرمەن بىرۇر باشقا مەقسەتنىمۇ دەپ.

5613 bayat bạrsü arzu tiləkiṇ tükəl
tükəl ḳildîṇ arzum aya əḍgü fal

5614 bu kündə naru sən baoḳïrsaḳlïḳïn
basut ḳil maṇa sən ay kəṇli yaḳïn

5615 pütər mən saṇa qïn ïnanur əzüm
səzüṇ ərtmə mạndə ay kərklüg yüzüm

5616 maṇa kün nəgü təg yarumïx künüm
səniṇdə kərür mən mən əmdi münüm

5617 ạḍi yaḳxï səzlər kəṇül bulmïx ər
kəṇül til birikip yaḳïn bolmïx ər

5618 kəṇül kimkə pütsə anï kəzṇü tut
əzüṇ kərgə sən tạp anï utru tut

5619 baoḳïrsaḳ kixi əzkə kəzṇü bolur
aṇar baḳsa ḳilḳ yaṇnï tüzgü bolur

5620 kimiṇ kəṇli kimkə baḳïn bolsa qïn
aṇar pütgü əzkə yaḳïn bolsa qïn

5621 pütülmix kixikə ayïtoḳu səzüg
pütülmix kixi aysa tutoḳu səzüg

* * *

5622 əxitti kər əgdülmix ạlig səzin
səvindi iləl tạp yarutti kəzin

B403
5623 səzin kəsti ạlig əzi amrulup
ḳopup qïḳti əgdülmix andïn turup

5613 خۇدا بەرسۇن ئارزۇ-تىلەكىڭ تۈگەل،
ئۈمىدىم تولۇق قىلدىڭ، ئى ياخشى پال.

5614 كويۇمچان بولۇپ سەن، ئەي كوڭلى يېقىن،
داۋاملىق ياردىمىڭ قىل بۇندىن كېيىن.

5615 ساڭا چىن پۈتەرمەن ئىشىنىپ ئۈزۈم،
سوزۇڭنى يوشۇرما، كوركەم يۈزلۈگۈم.

5616 قۇياشتەك يورىغان قۇياش ماڭا سەن،
مەن ئەمدى سايەڭدە ئەيىبىم كورەرمەن.

5617 ئەجەپ ياخشى ئېيتمىش دىلرەبا كىشى،
تىلى-كوڭلى بىردەك بىر ئاشنا كىشى:

5618 قىل ئەينەك ئۇنى كىمگە پۈتسە كوڭۈل،
كورۇشكە ئۇز ئەيبىڭنى تۇتقىن ئۇدۇل.

5619 كويۇمچان كىشى ئۇزگە ئەينەك بولۇر،
ئۇڭا باقسا خۇلقىڭ-خۇيۇڭ تۇزىلۇر.

5620 يېقىن بولسا كىمنىڭ دىلى كىمگە چىن،
ئۇڭا پۈتكۈلۈك گەر يېقىن بولسا چىن.

5621 سوزۇڭنى ئىشەنگەنگە ئېيتساڭ بولۇر،
سوزىنى ئىشەنگەننىڭ تۇتساڭ بولۇر.

* * *

5622 ئوگدۇلمىش ئىشتىكەچ، كور، ئېلىگ سوزىن،
سويۇندى، دىدى "خوش"، يورۇتتى كوزىن.

5623 ئېلىگ ئۇزدى سوزىن راھەتكە چومۇپ،
قوپۇپ چىقتى ئوگدۇلمىش ئاندىن تۇرۇپ.

* * *

A160
5624 ǫlig anda naru kər inqlik qoḍup
ǫlin ǫtti tüzdi kəp əmgək yüḍüp

C336
5625 ǫsizig yïrattï kər əḍgüg qamuoq
əziṇə yakïn qildï bǫrdi yoluoq

5626 tüzüldi boḍun ḥəm süzüldi ǫli
tïnïp inqkə təgdi yïl ay kün tili

5627 tatïdï tiriglik ǫl asoqï bilə
ərəzin avïndï səvinqin külə

5628 ǫlig mə aoqïrladï əgdülmixig
ïnandï aṇar bǫrdi barqa ixig

* * *

5629 yorïdï bir anqa bu əgdülmixə
ǫrildi sakïnq qaḍoqu birlə pïxa

5630 əziṇə baqa kərdi qïlqïn ixin
tiriglik yigitlik yava qïlmïxïn

5631 aqïldï yarup kəṇli kəgsi kəzi
arïtmaq tilədi bu kəṇli təzi

* * *

5624 شۇنىڭدىن بېرى خان راھەتنى قويۇپ،
تۇزەتتى ئېلىن تۇزدى ئەمگەك يۇدۇپ.

5625 يامانىنى يىراق قىلدى، ياخشىنى ئول—
ئوزىگە يېقىن قىلدى ھەم بەردى يول.

5626 تۇزۇلدى خەلق ھەم سۇزۇلدى ئېلى،
جىمىپ تىنچلاندى يىل، ئاي، كۈن تىلى.

5627 ھايات شىرىنلەشتى ئەل نەپىسى بىلە،
ھوزۇردا سويۇندى ئېلى خوش كۈلە.

5628 ئېلىنگ ئوگدۇلمىشنى قەدىرلىك قىلىپ،
جىمى ئىشنى بەردى ئۇڭا ئىشىنىپ.

* * *

5629 شۇ ھالدا ئوگدۇلمىش يۇردى بىر زامان،
پىشىپ قايغۇ-ئەلەم ئىچرە ئۇ ھامان.

5630 ئوزىگە باقتى، كوردى قىلىغىن-ئىشىن،
تىرىكلىك، يىگىتلىك زايە قىلمىشىن.

5631 ئېچىلدى يورۇپ كوڭلى-كوكسى، كوزى،
ئېرىتماق تىلەدى كوڭۇلنىڭ توزى.

73

ƏGDÜLMIX KƏQMIX TIRIGLIKKƏ AQÏP TƏWBƏQA OƢRAMÏXÏN AYUR

5632 ayur mən yorïdïm usalïn külə
tiriglik yava boldï ƣəflət bilə

5633 tiriglik küqi bardï məndin kətip
tayaq tuttï əlgim bu tirgin atïp

5634 əkündi ayur bardï əsiz künüm
tiriglik tükədi qararur tünüm

5635 yədi arzu ni'mət əzüm udlayu
tirildim həm ud təg bilü bilməyü

B404
5636 ayur mən yorïdïm usalïn külə
künümni kəqürdüm yavalïq bilə

5637 yigitlik küqi bardï məndin kətə
aqïr mən yigitlikkə kəyüp tütə

یەتمش توققىنچى باب

نوگەلمىشنىڭ نوتكەن ھايات تەجىربىسىنى تەۋسىيە قىلغانلىغى

بايانىدا

5632 يۇرۇپمەن دىدى: غەپلەت ئىچرە كۆلە،
تىرىكلىك زايە بولدى غەپلەت بىلە.

5633 تىرىكلىك كۆچى قالدى مەندىن كېتىپ،
ھاسا قولغا ئالدىم ھايات تەرك ئېتىپ.

5634 ئوكۇندى، دىدى: كەتتى ئىست كۆنۈم،
تىرىكلىك تۈگەدى، قارايدى تۈنۈم.

5635 مەن ئارزۇ-نىمەتنى ھوكۇزدەك يىدىم،
بىلىپ بىلمەيىن مەن ئۈيدەك ياشىدىم.

5636 دىدى: غەپلەت ئىچرە يۇرۇپمەن كۆلۈپ،
كۈنۈمنى بىھۇدە يۇرۇپ ئوتكۈزۈپ.

5637 يىگىتلىك كۆچى كەتتى مېنى تەرك ئېتىپ،
قېلىپمەن يىگىتلىككە كويۇپ-ئېچىنىپ.

5638 tiriglik uquktī yaoqudī ölüm
ölümkə ətik yok ya ötgü yolum

5639 saqïm boldï soŋkur tüsi təg xaxut
sakal boldï yazkï güləf təg orut

5640 otuz iki tixim ərüŋ yinqülər
üzüldi yipi kər saqïldï birər

C337
5641 kərür ərdi kəzlər bu künlük yərig
tünərdi kərüməz katında ərig

5642 yïrak əxtür ərdi kulak tutsa ma
bu kün boldï əlgin əzüm imləmə

5643 kara ərdi kuzoqun tüsi təg baxïm
kuoqu kondï baxka yətildi yaxïm

5644 əzüm yanoqu boldï bayatka bu kün
yazuklar üqün yïoqlasa mən ünün

5645 əzüm yanoqu boldï bayatka turup
yazuklarka 'užri tiləsə kolup

5646 əzüm koḍsa əmdi yaraoqsïzlarïoq
kəŋül buloqanuktïn süzülsə arïoq

* * *

5647 əzi təwbə kïlmak tilədi turup
bayatka sïoqïnsa yazukïn kolup

* * *

5648 yana saknu aldï ayur əvməyin
əvəkliktə yas ol anï kïlmayïn

5638 تىرىكلىك تۈگەدى، يېقىنلاپ ئولۇم،
ئولۇمگە چارە يوق ئوتۇشكە يولۇم.

5639 چېچىم بولدى شۇڭقار تۈسىدەك ئالا،
ساقالىم كۈزدىكى ئوتتەك بولدىلا.

5640 ئوتتۇز ئىككى چىشىم—ئاپپاق ئۇنچىلەر،
ئۈزۈلدى يىپى، كور، چېچىلدى ئۇلەر.

5641 كورەتتى كوزۇم كۈن چۈشكەن يەرنى ھەم،
قارايدى، كورەلمەس تۇرغان ئەرنى ھەم.

5642 قۇلاق سالسام ئاڭلار ئىدىم كوپ يىراق،
ئىشارەت قىلۇرمەن بۇ كۈن قوللە، باق.

5643 قارا ئەردى قۇزغۇن تۈسىدەك بېشىم،
قوغۇ قوندى باشقا، يېتىلدى يېشىم.

5644 يانار ۋاقتىم ئولدى، خۇداغا بۇ كۈن—
سېلىپ ئۇن يىغلايىن گۈنايىم ئۈچۈن.

5645 مەن ئەمدى تۇرۇپ ھەق تەرەپكە يانايي،
گۈنايىم ئۈچۈن مەن مەغپىرەت سورايي.

5646 يارامسز ئىشلىرىم تاشلايىن پۈتۈن،
سۈزۈلگەي بۇ كوڭلۇم غۇباردىن بۇ كۈن.

* * *

5647 تىلەدى ئۇ تەۋبە قىلماقنى شۇ تاپ،
خۇداغا سىغىنغاچ، گۈنايىن سوراپ.

5648 يەنە ئويلىدى: ئالدىراپ كەتمەيىن،
ئالدىراش—زىيانلىق، ئۇنى قىلمايىن.

5649 əŋ axnu bu ixkə kəŋəxgü kərək
yaraoɣsïznï əzdin kəmixgü kərək

5650 kəŋəx birlə kïlɣu kərək ix bilip
əkündi kəŋəxməgli ixtə ulïp

5651 nəgü tər əxitgil kixi tildəmi
kamuoɣ kïlɣu ixkə kəŋəx ol əmi

5652 kəŋəxgü kərək əz yakïnka kəŋəx
kəŋəx birlə ətlür kamuoɣ türlüg ix

B405
5653 kəŋəxsə oŋarur kixi əz ixi
əkünqlüg bolur kin kəŋəxməz kixi

5654 barayïn mən əmdi kadaxïm tapa
kəŋəyin aŋar mən bu ix ay apa

5655 yaraoɣlïoɣ təsə mən kïlayïn bu ix
yaraoɣsïz təsə kalsunï bu kəŋəx

5656 kixi əz ixin əz bilüməz kərüp
adïnka ayïtɣu kərək əxtürüp

5657 kəŋəxsə kəŋür ol kixikə bilik
kəŋəxkə bilik kirsə yətlür əlig

5658 nəgü tər əxitgil kəŋəxür kixi
kəŋəxin ətər ol kixi əz ixi

C338
5659 nəgü ix kïlurun kixikə kəŋəx
kəŋəxməz kixikə katïlma yïrax

5660 kayu ixkə təgsə kəŋəx ətrü kïl
tiləmix tiləkkə kəŋəxin təŋəx

* * *

5649 ئەڭ ئاۋال بۇ ئىشتا كېڭەشمەك كېرەك،
يارامسىزلىق ئۈزدىن تۈگەتمەك كېرەك.

5650 قىلىش لازىم ھەر ئىشنى كېڭەشلە بىلىپ،
كېڭەشمەس كىشى ئۇ ئىگرار ئوكۇنۇپ.

5651 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، پەيغەمبەر-نەبى،
كېڭەش—ھەممە ئىشنىڭ داۋاسى-ئەمى.

5652 يېقىنلار بىلەن سەن ئەيلىگىن كېڭەش،
يېشىلگەي كېڭەش بىرلە ھەر تۈرلۈك ئىش

5653 كېڭەش بىرلە تۈزىلۈر كىشىنىڭ ئىشى،
پۇشايمانلىق ئولغاي كېڭەشمەس كىشى.

5654 قاياشىم قېشىغا مەن ئەمدى باراي،
ئۇنىڭلە بۇ ئىشتا كېڭەشلەر قىلاي.

5655 ئۇ ماقۇل دىسە مەن قىلاي ئۇشبۇ ئىش،
ئۇ ماقۇل دىمەسە قويماي بۇ كېڭەش.

5656 كىشى ئۈز ئىشنى بىلەلمەس كورۇپ،
كېرەك باشقىلارغا ئېيتماق ئىشتىتۇرۇپ.

5657 كېڭەشسە كىشىدە بىلىم كېڭىيۇر،
كېڭەشكە قوشۇلسا بىلىم، ئىش ئوڭۇر.

5658 ئىشتىكىن كېڭەشلىك كىشى نىمە دەر،
كىشى ئۈز ئىشنى كېڭەشلە ئېتەر:

5659 نە ئىش قىلماق ئولساڭ كېڭەش ئەر بىلە،
كېڭەشمەس كىشىدىن يىراقلىق تىلە.

5660 نىچۈك ئىشنى قىلساڭ كېڭەش بىرلە قىل،
كېڭەش بىرلە كۈتكەن تىلەكلەر كېلە.

5661 kạqə yattï ərtə turup yundï kər
atïn mindi ạlig tapa bardï kər

5662 yorïp kirdi ạlig tapa yol kolup
orun bạrdi ạlig aoqïrlap kərüp

ƏGDÜLMIX SUALI ẠLIGKƏ

A161
5663 ạligkə ətündi ayur mən bu kün
kadaxïmka baroqum kəlir ərtügün

5664 kalï yarlïkasa barayïn naru
ziyarət kïlïp tərk yanayïn bərü

ẠLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

5665 ạlig aydï baroqïl mənindin səlam
təgürgil anar sən ay bilki təmam

5666 unïtmasunï ol du'ada mạni
bayatka uladukta sïrrïn kəni

5667 bayattïn kolu bạrsü yazuklarïm
du'a birlə boloqay kəqürgəy kərim

* * *

B406
5668 iləl tạp turup qïktï əgdülmixə
əvinə kəlip tüxtï yazdï kaxa

5669 azun kïrtïxï boldï altun əni
yaxïk zə'fəran kildï yakut əni

5661 كېچه ياتتى، يۈيۈندى سەھەر تۈرۈپ،
ئاتىن مندى، ئېلىككه باردى يۈرۈپ.

5662 ئېلىگ يانىغا كىردى رۇخسەت سوراپ،
ئورۇن بەردى ئېلىگ ئۇنى قەدىرلەپ.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككه سوئالى

5663 ئېلىگدىن ئوتۇنۇپ دىدى: مەن بۇ كۈن—
قاياشىمغا بارغۇم كېلۈر بەس، پۈتۈن.

5664 ئەگەر بولسا رۇخسەت بارايمەن ئۈيان،
زىيارەت قىلىپ تېز يانايمەن بۈيان.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكه جاۋابى

5665 ئېلىگ ئېيتتى: بارغىن، ئى ئىلمى تامام،
ئۈگا يەتكۈزۈپ قوي مېنىڭدىن سالام.

5666 ئۇنۇتمىسۇن ھەرگىز دۇنادا مېنى،
سىرىنى خۇداغا دەل ئاچقان كۈنى.

5667 خۇدادىن سوراپ بەرسۇن گۈنالىرىم،
دۇنا بىرلە بەلكى كەچۈرگەي كەرىم.

* * *

5668 يېنىپ چىقتى ئوگدۇلمىش "ماقۇل" دىبان،
ئويىگه كېلىپ چۈشتى ھەم شادىمان.

5669 جاھان يۈزى ئالدى ئالتۇن رېگىنى،
قۇياش زەپىران قىلدى ياقۇت ئوگىنى.

5670 ḳalïḳ tügdi ḳaxïn tünərtti yüzin
tutup badï barqa kixilər kəzin

5671 nəmaz ḳïldï yattï təxəkkə kirip
bir anqa uḍïdï ol anqa ər̥ip

5672 bir anqa uḍïdï bir anqa oḍuƣ
ḳopa kəldi saḳnu toƣa kəldi tuƣ

5673 təxək ḳoldï yattï uḍïdï uzun
bəliṇləp oḍundï əzi yalṇuzun

5674 yumulmadï yandru ikilə kəzi
oḍuƣ yattï saḳnu ər̥ikti əzi

5675 baḳa kərdi əṇdün ḳara ḳux toƣup
ḳopa kəldi yər̥din yalïn təg bolup

5676 yarudï basa yïldrïḳ aḍƣïr bilə
tizildi ərəntir əzin bəlgülə

C339
5677 sükiq ḳoptï ərləp ḳalïḳḳa aƣïp
ünün sumlïdï suri ʻibri oḳïp

5678 kətürdi yaxïḳ baḳtï məxriḳ tapa
kərür aƣdï yər̥din yoḳaru ḳopa

5679 putïḳlandï yər̥də yoḳaru sïta
ḳalïḳ mənzi boldï yalïn təg ota

5680 səvüg külqirər təg yarudï azun
saḳïnq ḳïsƣa boldï səvinqlər uzun

5681 yana turdï yundï nəmazïn ḳïlïp
atïn mindi taƣḳa yüz urdï yər̥lip

5670 تۇرۇپ كوك قېشىنى قارايتتى يۈزىن،
تۈتۈپ باغلىدى بارچە ئىنسان كۆزىن.

5671 نامازىنى قىلدى، ياتتى توشەككە كىرىپ،
خىيالغا چومىدى ھەم بىر ئاز كۆز يۇمۇپ.

5672 بىر ئاز ئۇخلىدى، ياتتى بىر ئاز ئويغاق،
خىيال-ئوي تۇغلىرى تىكلەندى بىراق.

5673 توشەكتە يەنە ياتتى ئۇخلىدى كوپ،
يېتىپ يالغۇز ئۆزى ئويغاندى چوچۇپ.

5674 يۇمۇلىدى قايتا ھەر ئىككى كۆزى،
يېتىپ ئويغاق ئويلاپ، زېرىكتى ئۆزى.

5675 قاراپ كوردى ئاۋال قارا قۇش[225] تۇغۇپ،
قوپۇپ كەلدى يەردىن ئۇ ئوتتەك بولۇپ.

5676 كېيىن يىلدىرىق ۋە ئايغىر[226] تۇغۇلۇپ،
قوشۇلدى ئىرىنتىر ئۆزىن كورسۇتۇپ.

5677 سەھەر قۇشى قوپتى ئەگىپ ئۇچۇپ،
ناۋا قىلدى سايراپ مىزامىر[227] ئوقۇپ.

5678 كوتەردى بېشىن، كوردى شەرقتە قۇياش—
قوپۇپ يەردىن ئۇستۇن كوتەرىمش ئۇ باش.

5679 نۇر نەيزە چېچىلدى يەردىن پۇتاقلاپ،
پەلەك مەگزىي ئوتتەك بولدى يىلىنجاپ.

5680 جانان كۆلگەن كەبى يورىدى جاھان،
تاراپ قايغۇ، شاتلىق بولدى نامايەن.

5681 يەنە قوپتى، يۈيۈندى، نامازىنى ئوقىدى،
مىنىپ ئاتقا "چۇ" دەپ تاققا جونىدى.

5682 təgip tüxti akru tokïdï kapuoɣ
kadaxï kapuoɣ aqtï koḍtï tapuoɣ

* * *

5683 səlam kïldï ətrü kər əgdülmixə
yanut bạrdi yandru kər oḍoɣurmïxa

B407
5684 turup kirdilər əvkə alxïp əlig
kadaxï ayïttï kər aqtï tilig

OḌOIURMÏX SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

5685 ayur ay kadaxïm kalï kəldiṇ ay
saṇa tuxoɣalï mən takï kəqməz ay

5686 tüxükrək kərür mən səniṇ kəṇlüṇi
sarïoɣrak kərür mən kïzïl məṇziṇi

5687 nəgü kaḍoɣu təgdi nə ərki ḥalïṇ
maṇa səzləgil səz sən aqoɣïl tiliṇ

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ OḌOIURMÏXKA

5688 yanut bạrdi əgdülmix aydï kadax
okun urdï əḍlək kəṇül kïldï bax

5689 əḍ əḍlək yarutsa bạrip ət ərig
kəṇül əlmix ərsə bolur tạp tirig

5690 uḍïmïx bu kəṇlüm əzüm oɣəfləti
mạni oḍoɣuru bạrdi əḍlək əti

5691 kəṇül kəzi birlə bakïp təṇlədim
əzüm yoɣlda azmïx turup taṇladïm

5682 بىرىپ يەتكەچ، ئۇ ئاستا چەكتى ئىشىك،
قويۇپ تائەت قاياشى، ئاچتى ئىشىك.

5683 سالام بەردى دەرھال مانا ئوگدۇلمىش،
ئىلىك ئالدى سالامىن ھەم ئودغۇرمىش.

5684 كورۇشكەچ، ئوي ئىچرە كىردىلەر شۇدەم،
قاياشى سوز ئاچتى، سوراپ سوئال ھەم.

ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

5685 يەنە كەلدىڭ نىچۇن، قاياشىم؟ دىدى،
تېخى بىز كورۇشكەنگە ئاي تولمىدى.

5686 چۇشكۇنرەك كورەرمەن روھىڭنى سېنىڭ،
سېرىغراق كورەرمەن قىزىل ئۇ رەڭىڭ.

5687 نىمە قايغۇ تەگدى، نە كەچتى ھالىڭ؟
ماڭا سوزلىگىن سوز، سەن ئاچقىن تىلىڭ.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

5688 جاۋاپ بىرىپ ئوگدۇلمىش، ئېيتتى: قارا،
زامان ئوق ئېتىپ قىلدى دىلنى يارا.

5689 يورۇتسا كوڭۇلنى ئوگۇتلە زامان،
كوڭۇل ئولگەن ئولسا تىرىلۇر ھامان.

5690 ئوزۇم غاپىل ئەردىم، دىلىم ئۇخلىغان،
مېنى پەندى بىرلە ئويغاتتى زامان.

5691 كوڭۇل كوزى بىرلە قاراپ بايقىدىم،
ئوزۇم يولدىن ئېزىپ، مەن تېڭىرقىدىم.

5692 tiriglik uquktī yüküm aoqrudī
yazuktīn ɵzüm boldī yanoqu ɵḍi

C340
5693 kixi tapoqī kīldīm tiriglik īḍīp
bayat tapoqī kaldī usandīm uḍīp

5694 kəlü bạrdi dunya tiriglik barīr
tiriglik tükər kər bu dunya kalīr

5695 tiriglik üqün mən tilədim azun
tiriglik tükədi nərək bu otun

5696 kəqər ux munukī bu künki künüm
bulurmu ɵzüm bu kəligli tünüm

B408
5697 saqīm boldī yazkī güləf təg orut
sakal boldī soṇkur tüsi təg xaxut

A162
5698 ạtingü kərək mən yarīnkī ạtik
ạtilsə yarīnkī ixim ay tətik

5699 muṇar mənzətü kəldi əmdi bu sɵz
bu sɵz ixkə tutoqīl aya kəṇli tüz

5700 bu kəqmix tiriglikkạ ɵknür ɵzüm
nəqə ərki kalmīx künüm ay yüzüm

5701 yava bardī ạsiz yigitlik küni
yava barmasu bu kəligli tünüm

5702 yarīn boloqu ixkə bu kün ạt ạtik
maṇa mundaoq aydī biliklig tətik

5703 bu kün ạt usaṇma bu tapoqun ixig
bu kün ạtsə ạtlür yarīnkī ạtik

5692 تىرىكلىك تۈگەپ بولدى يۈكۈم ئېغىر،
گۈنادىن يانار ۋاقىت بولـدى ئەخىر.

5693 هاياتىمچە قىلـدىم كىشى خىزمىتى،
غاپىل ئۇخلىدىم، قالدى هەق تائىتى.

5694 كېلىۋەردى دۇنيا، تىرىكلىك كېتۈر،
تىرىكلىك تۈگەر، كور، بۇ دۇنيا قالۋۇر.

5695 جاهاننى تىلەدىم هاياتلىق ئۈچۈن،
هاياتسىز نە هاجەت بۇ گۈستاخ ئاجۇن؟

5696 كېچەر مانا شۇنداق بۇگۈنكى كۈنۈم،
تاپارمەنمۇ ئۇزۇم كېلىچەك تۈنۈم؟

5697 چېچىم بولدى يازدا قۇرىغان قاخشال،
هەم شۇڭقار تۈكىدەك چارلاشتى ساقال.

5698 كېرەك تاڭنا ئۈچۈن تەييارلىق قىلىش،
ئى زىرەك، تۈزەتمەككە ئەتىكى ئىش.

5699 بۇڭا ئوخشىشىپ كەلدى ئەمدى بۇ سوز،
ئەمەل قىل بۇ سوزگە، ئايا كوڭلى تۈز:

5700 بۇ ئوتكەن تىرىكلىككە پۈشمان ئۇزۇم،
كۈنۈم قانچە قالدىكىن، ئاي يۈزلۈگۈم.

5701 زايە كەتتى ئەپسۇس يىگىتلىك كۈنى،
زايە كەتمىسۇن ئەمدى قالغان تۈنۈم.

5702 تەييارلان بۇگۈن ئەتىكى ئىشقا سەن،
بىلىملىك ماڭا نە دىدى، ئاڭلا سەن:

5703 غاپىل ئولما، بۇ كۈن تائەت قىل كىشى،
بۇگۈنكى ئەتىچۈن تەييارلىق ئىشى.

5704 yạdim iqtim uḍ təg yorīdīm yava
aqïp suvsatayïn munï mən ạvə

5705 əküx arzu ni'mət yạyü səmridi
bu kün arǫurayïn yətildi əḍi

5706 təlim yattï inqin tiləkqə turu
bu kün tursu əmdi aḍakïn ərü

5707 həşim ḳïldï əzkə ḳalïn kəp kixig
səvinqlig ḳïlayïn ạtəyin ixig

5708 əlig til uzattïm kixikə təlim
anïṇ 'uẓri ḳïlsu bu kün bu tilim

5709 kixig satǫayu mən yorīdīm əküx
əzüg satǫayïn mən ay ərdə kəsüx

C341
5710 kürək mən iḍimdin kürəmix otun
ḳamuǫ əz yazuḳḳa kəmüldi pütün

5711 bu kün təwbə birlə yanayïn mənə
iḍimdin bu 'uẓruǫ ḳolayïn mənə

5712 əlüm tutmaz ərkən ḳïlayïn tapuǫ
əlüm tutsa ḳalǫay tapuǫlar ḳuruǫ

5713 nəgü tạr əxit tïṇla bilki patïǫ
saṇa ətlər əmdi ay kəṇli ḳatïǫ

5714 əlümdə oza yan əzüṇni yïǫa
əlüm tutsa əknüp asïǫ ḳïlmaǫa

B409
5715 əlümüg unïtma anun təwbəḳa
usanma əlüm kəlgə tutǫa yaḳa

5704 یىدىم، ئىچتىم ئۈيىدەك، يۈردۈم مەن بىكار،
ۋۇجۇتنى رىيازەتتە تۈزسەم بولار.

5705 ئۇ كوپ ئارزۇ-نىمەت يىدى، سەمرىدى،
ئۇنى يادىتايمەن دەل ۋاقتى كەلدى.

5706 تولا ياتتى راھەت-تىلەككە كورە،
بۇ كۈن تۈرسۈن ئەمدى ئاياقتا ئورە.

5707 ئوزىگە قىلدى ياۋ ئۇ كوپ كىشنى،
قىلاي خوش ئۇلارنى تۈزەپ ئىشنى.

5708 قول ھەم تىل ئۈزاتتىم كىشلەرگە كوپ،
بۇ كۈن بۇ تىلىم ئوزرە ئىيتىسۇن تۈرۈپ.

5709 كىشلەرگە ئازار بەردىم ھىساپسز،
بىرەي ئوزگە ئازار مەن ئەمدى، ئەزىز.

5710 نادان بىر قاچاقمەن، ئىگەمدىن قاچاق،
جىمىكى گۈناغا كومۈلگەن بىراق.

5711 بۇ كۈن تەۋبە بىرلە يانايمەن مانا،
ئىگەمدىن بۇ ئوزرۇم تىلەيمەن مانا.

5712 ئولۇم تۈتمىغان چاغدا تائەت قىلاي،
ئولۇم تۈتسا، تائەت قىلىپ بولمىغاي.

5713 بىر ئىلمى كەڭ كىشى، ئىشت نىمەدەر،
ئى باغرى قاتتىق، ئۇ نەسىھەت بىرەر:

5714 يىغ ئوزنى ئولۇمدىن ئاۋال، ھەققە يان،
ئولۇم تۈتسا پايدا بەرمەس پۇشايمان.

5715 ئۇنۇتماي ئۇنى، بول تەۋبىگە تەييار،
غاپىل بولما، ئولۇم ياقاڭدىن تۇتار.

5716 yigitlik өḍində yətürgil tapuɣ
ḳarīlīḳ yətilsə barīr küq ḳamuɣ

5717 tiriglik kөsüx tut әvə ḳīl tapuɣ
өlüm tutmaz ərkən baḳa tur oḍuɣ

5718 өlüm tutmaz ərkən oḍuɣ bol saḳīn
өlüm tutsa asɣī bulumaz baḳīn

5719 mən əmdi saṇa kəldim andīn turup
bu ixkə kạṇəx bạr ạḍi kəḍ kөrüp

5720 baɣīrsaḳ ḳadaxīm sən əmdi maṇa
yaraɣlī nəgü ol ayu bạr toṇa

5716 يىگىتلىك چېغىدا سەن قىل ئىنبادەت،
قېرىساڭ كېتۈرلەر ھەممە كۈچ-قۇۋۋەت.

5717 غەنىمەت ھايات، قىل تائەت ئالدىراپ،
ئولۇم تۇتىمغان ئىكەن، تۇر ئويغاق قاراپ.

5718 ئولۇم تۇتىمغاندا ئويغان، دىققەت ئەت،
ئولۇم تۇتسا يوق پايدا، كورگىن پەقەت.

5719 مەن ئەمدى ساڭا كەلدىم ئاندىن تۇرۇپ،
بۇ ئىشقا كېڭەش بەر، ئوبدان ئويلۇنۇپ.

5720 كويۇمچان قاياشىم ئەي جەسۇر توڭا،
نە قىلماق كېرەكتۇر، سەن ئېيتقىن ماڭا.

74

OḌOIURMÏX ƨGDÜLMIXKƏ KẒNƏX BƘRMIXIN AYUR

5721 yanut bƙrdi oḍoqurmïx aydï ḳadax
əxitgil sezümni ay kəṇli tudax

5722 ƙḍi əḍgü niyətni ḳilmïx əzüṇ
bayat bƙrsü təwfiḳ yarutsu kəzüṇ

5723 bir ək türlüg ərməz bu ixkə bilik
pütə türlüg ix bar təgürgü əlig

5724 olarda biri bu ayayïn əxit
yaraoqï kərüp bil sən ətrü ix ƙt

5725 bu kün anda turmaḳ saṇa əḍgürək
yaṇa munda turmaḳ maṇa əḍgürək

5726 sənindin bu kün ƙlkə asoqï əküx
buzulsa asïoq boloqa ḳaroqïx səküx

C342
5727 ƙlig ḳildï ƙlkə kər əlgiṇ uzun
ḳilür sən ḳamuoq əḍgü atïṇ tüzün

یەتمش توققىنچى باپ

ئودغورمشنىڭ ئوگەنمىشكە يېتىش يولىغا بايلاندا

5721 جاۋاپ بېرىپ ئودغورمش ئېيتتى: قاياش—
سوزۇمنى ئىشتىكىن، ئايا قەلبداش.

5722 قىلىپسەن تولا ياخشى نىيەت ئوزۇڭ،
خۇدا بەرسۇن تەۋپىق يورۇتسۇن كوزۇڭ.

5723 پەقەت بىر ئىلىملا يېتىشمەس بۇڭا،
قىلىشقا تېگىشلىك يەنە ئىش تولا.

5724 ئۇلاردىن بىرىكىم، ئىشىت، ئەيتايىن،
ھازىرلىق كورۇپسەن ئەمەل ئەيلىگىن.

5725 بۇ كۇن ئاندا تۇرماق ساڭا ياخشىراق،
يەنە مۇندا تۇرماق ماڭا ياخشىراق.

5726 بۇ كۇن سەندىن ئەلگە يېتەر پايدا كوپ،
بۇ پايدا بۇزۇلسا قاغايدۇ سوكۇپ.

5727 ئېلىگ قىلدى ئەلگە قولۇڭنى ئۇزۇن،
قىلىپسەن ياخشىلىقلار نام ئالدىڭ پۇتۇن.

A163

5728 boḑun inqkə təgdi əṭildi əṭli
du'a birlə tïnmaz rə'iyyət tili

B410

5729 nəgü təṭr əxitgil tusulur kixi
tusulur kixi ol kixidə baxï

5730 kixilər ara kər kixi ol bolur
anïn̨dïn kixilər asïoɣlar bulur

5731 asïoɣsïz kixilər kixidə turï
asïoɣlïoɣ kixi asoɣï əṭlkə tolur

5732 niyət əḑgü ḳïlsa kən̨üldə kixi
az̨unda tilək təg əṭildi ixi

5733 niyət əḑgü ḳïloɣanḳa əḑgü bolur
nəqə ḳïlmasa ol muyanïn bulur

5734 əminlik tərü əṭlkə inqlik turur
əṭlig boḑnï sən̨din səvinqlig turur

5735 tərü ən̨di əḑgü uruldï tükəl
əṭsiz yitti əṭldə ḳoḑup ḥilə al

5736 bularïoɣ ḳoḑup sən bərü kəlsə sən
ol ixlər buzuloɣay ekünq buloɣa sən

5737 yana təgxürülgəy bu ən̨di tərü
buzuloɣa əṭlin̨ ḳalmaoɣay bir erü

5738 sənin̨ ornun̨ḳa bir əṭsiz ornaoɣay
boḑunuoɣ ulitoɣay bir inq ïḑmaoɣay.

5739 əṭsiz yolḳa tartoɣay əṭligni əṭsiz
əṭsizlər ixini tüzüp ḳoḑoɣa iz

5728 خەلق تاپتى راھەت، تۆزەلدى ئېلى،
دۇنيا بىرلە تىنماس رەئىيەت تىلى.

5729 نىمەدەر ئىشتىكىن، نەپسلىك كىشى،
نەپسلىك كىشىدۇر كىشىلەر بېشى:

5730 كىشىلەر ئارا، كور، كىشى ئول بولۇر،
ئۇنىڭدىن كىشىلەر كوپ پايدا ئالۇر.

5731 نەپسسىز كىشىدىن كىشىدۇر بىزار،
نەپسلىك كىشى نەپسى ئەلگە كېلۇر.

5732 نىيەت ياخشى قىلسا كوڭۈلدە كىشى،
جاھاندا بولۇر، كور، تىلەكتەك ئىشى.

5733 نىيەت ياخشى بولسا، ياخشىلىق بولۇر،
قىلالمسا ھەم ئۇ ساۋابىن تاپۇر.

5734 ئىمىنلىك ۋە قانۇن ئەل راھىتىدۇر،
ئېلىڭ ھەم خەلق ھەم سەندىن سويۇنۇر.

5735 قانۇن ۋە نىزاملار ئىشقا ئېشىپ كەڭ،
يوقالدى يامانلار، تۇگەپ ھىلە-رەڭ.

5736 ئەگەردە كېلۇرسەن بۇلارنى قويۇپ،
پۇشايمان بولۇرسەن، ئۇ ئىش بۇزۇلۇپ.

5737 يەنە تېگىشلىگەي بۇ قانۇن-نىزام،
بۇزۇلغاي ئۇ ئىشلار تامام ۋەسالام.

5738 ئورنىڭغا سېنىڭ بىر يامان ئورنىغاي،
خەلقنى ئېزەر، ھىچ ھوزۇر قالمىغاي.

5739 يامان يولغا تارتقاي ئېلىگىنى يامان،
يامان ئىشلار قىلىپ، قويۇر ئىز ھامان.

5740 sənindin ayītoqay munī bir bayat
bayat aytīoqī bar yəmə əḍgü at

5741 əsiz kīlmaoqu ḥəm tərü urmaoqu
əsiz kīloquqīka bolu bərməgü

C343
5742 nəgü tər əxit kīlkī kənli kəni
sana ətlədi kər unītma munī

B411
5743 əsizkə katīlma tərü urma sən
əsiz kīloquqīka bolu bərmə sən

5744 əzün əḍgülük kīl tərü əḍgü ur
tiril iki azun əsiz kərmə sən

5745 bayat bərdi təwfik sana əḍgükə
kamuoq əḍgülükkə sunup təggükə

5746 nəgükə buzar sən bu əḍgülərig
sana yasī təggəy ay kənli tirig

5747 əl asoqīn buzup sən əz asoqīn koḍup
nə əḍgü tilər sən bu yərkə uḍup

5748 mana munda yəgrək tədüki əzüm
ayayīn sana mən ay kərklüg yüzüm

5749 əzüm dunya dəwlət bolup kərmədi
tilək arzularka kənül bərmədi

5750 boḍun birlə katlīp yorīk tüzmədim
ya bəglər bilə mən kīlīk bilmədim

5751 əzüm kərmədi bu azun malīnī
ya əḍgü əsiz bu kixi ḥalīnī

5740 سىنىڭدىن سورايدۇ بۇنى بىر بايات،
يەنە قالدۇرۇش بار بىرەر ياخشى ئات.

5741 ياماندىن قاچ، نىزامنى تۇزمە يامان،
يامانغا بولۇشما ھەم بەرمىگىن يان.

5742 نە دەيدۇ ئىشىت، كوڭلى، قىلىغى كونى،
ساڭا قىلدى ناسات، ئۇنۇتما مۇنى:

5743 يامانغا قوشۇلما، تۇتما يامان يول،
يامانلىق قىلغۇچىغا بولۇشماس بول.

5744 نىزامنى ياخشى تۇز ھەم ياخشىلىق قىل،
يامانلىق كورمەي ئىككى دۇنيا تىرىل.

5745 ساڭا بەردى تەۋپىق ھەق ياخشىلىققا،
جىمىكى ياخشىلىقنى ھەم قىلىشقا.

5746 مۇشۇ ياخشىلىقنى نىچۇن بۇزارسەن،
ئى كوڭلى تىرىك، سەن زىيان كورەرسەن.

5747 بۇزۇپ ئەل نەپىنى ۋە پايداڭ قويۇپ،
نە خوۋلۇق تىلەرسەن بۇ يەردە تۇرۇپ.

5748 بۇ يەر ماڭا خوپراق دىگەنىتىم ئۇزۇم،
سەۋەبىن ساڭا دەي، گۇزەل يۇزلۇگۇم.

5749 ئۇزۇم دۇنيا-دەۋلەت تىپىپ كورمىگەن،
تىلەك-ئارزۇغا ھەم كوڭۇل بەرمىگەن.

5750 خەلق بىرلە بىللە ھەركەت قىلمىدىم،
يا بەگلەرگە لايىق قىلىق بىلمىدىم.

5751 ئۇزۇم كورمۇدۇم مەن جاھان مالىنى،
يا ياخشى يامان يا كىشى ھالىنى.

5752 bu ḫalīoɣ bilirdə naru barsa mən
ɣḑi artaḳ ərdi tapuoɣ ḳoḍsa mən

5753 kixi kərmədük bolsa altun kümüx
kərüp bulsa ḳilḳï ḳilur miŋ səküx

5754 nəgü tạr əxit əmdi sartlar baxī
azun təzginigli hītay arḳīxī

5755 qīoɣayīn tirilsə kixi nəŋsizin
bayusa ḳoḍur ol ḳilīnq əḑgüsin

5756 qīoɣay bay bolup ol bayusa ḳalī
anīŋdīn kạtər tərk kənilik yolī

5757 bu ḳut bulmaduḳ ər ḳalī bulsa ḳut
baru ḳilḳï artar ḳilur ạlkə yut

B412 C344

5758 əlig bulmaduḳ bulsa ạlkə əlig
uzatur boḍunḳa əlig ḫəm tilig

5759 sən əmdi tükəl dunya dəwlət yạdiŋ
kəŋül bastīŋ arzu ḫəwa bəklədiŋ

5760 kəzüŋ toldī kəŋlüŋ yạmə amrulup
yorīr sən ạlig birlə əḑgü bolup

5761 bu barqa bayat fəẓlī ərdi saŋa
ḳamuoɣ əḑgülük bạrdi ḳizdī ənə

5752 بىلمىپ تۇرغاچ بۇ ھالەت، ئۇياقتا بارسام،
بولۇر بەك يامان ھەم تائەتنى قويسام.

5753 كىشى كورمىگەن بولسا ئالتۇن-كۈمۈش،
كورۈپ تاپسا خۇلقى بولۇر مىلك سوكۈش.

5754 جاھاننى كېزۈچى قىتان كارۋىنى—
ئۇ سارتلار[228] بېشى، نەدەر ئىشت ئۇنى:

5755 پېقىرلىقتا ئوتكەن گاداي-كەمبەغەل،
بېيىسا قويۇر ئۇز خۇلقىنى دەل.

5756 تېپىپ قالسا بايلىقنى يوقسۇل ئەگەر،
دۇرۇسلۇق يولى تېز ئۇنىڭدىن كېتەر.

5757 بۇ بەخت كورمىگەن گەرچە دەۋلەت تاپۇر،
خۇيى بۇزۇلۇپ ئەلگە ئاپەت بولۇر.

5758 ھوكۈمدار بولمىغان گەر بولسا ھاكىم،
بولۇر قول-تىلىلە ئۇ خەلققە زالىم.

5759 سەن ئولساڭ، بۇ دۇنيا-دەۋلەتكە تويۇپ،
بېسىپ سەن كوكۈلنى، نەپسىڭنى قويۇپ.

5760 كوزۇڭ تويدى كوڭلۇڭمۇ ھوزۇرلۇنۇپ،
يۇرۇرسەن ئېلىگ بىرلە ياخشى بولۇپ.

5761 بۇ ھەقتە ساڭا تەگرى پەزلى ئىدى،
بېرىپ ياخشىلىقلار سېنى خوشلىدى.

75

KƏNILIKKƏ KƏNILIK KIXILIKKƏ KIXILIK ḲĪLMAḲĪN AYUR

5762 bu bir türlügi ol taḳī birsini
ayayīn əxitgil aqa mən anī

5763 unīttīṇmu ərki azu ertülüp
bu ix etrü tuttuṇ nə asoḳī kerüp

5764 bilir sən azunda bu egdi eküx
wəfalīoḳ kixikə bolur ay kesüx

A164
5765 azun boldī ərsə terü eṇdisi
kixikə kixilik bolur bəlgüsi

5766 kixi əḍgülükkə ḳīlur əḍgülük
biriṇə yanutī ḳīlur on ülük

5767 kimiṇ əşlī bolsa atadīn arīoḳ
anīṇdīn kəlir əḍgü əlkə asīoḳ

یەتمش بەشىنچى باب

توغرلمققا توغرلمق، ئادەمگەرچىلىككە ئادەمگەرچىلىك قىلىش بايانىدا

5762 بۇ بىر تۈرلۈكىدۇر، يەنە بىرسىنى،
ئىشتىكىن، ئىچىپ مەن ئىيتايىن ئۇنى:

5763 ئۇنۇتتۇڭمۇ ياكى سىر قالدىمۇ گەپ؟
بۇ ئىشقا تۇتۇندۇڭ نە پايدىسىنى دەپ؟

5764 بىلۈرسەن جاھاندا بۇ ماختاش تولا،
ئەزىزىم، ۋاپالىق كىشىگە بولا.

5765 جاھاندا بولۇركەن قانۇن ۋە نىزام،
بەلگىسى كىشىگە كىشىلىك تامام.

5766 كىشى ياخشىلىققا قىلۇر ياخشىلىق،
بىرىگە ئۇن ھەسسە قايتۇرماق ئىنىق.

5767 نەسلىدە كىمىكى ئاتادىن ئىسىل،
ئۇنىڭدىن كېلۈرلەر پايدا ئەلگە، بىل.

5768 ana oǫrïlïḳ suv alïnsa yaxut
oǫul tooǫsa andïn bolur ǫlkə yut

5769 baḳa kər sən əmdi ǫlig əḍgüsin
əzüṇ buldï ni'mət yǫgü kəḍgüsin

5770 bu ərdəm bilik ya uḳuxḳa ḳamuoǫ
səbəb boldï ǫlig aqïldï ḳapuoǫ

5771 sǫni at ayaoǫ birlə ḳïldï uluoǫ
saṇa əḍgülükkə ol aqtï ḳapuoǫ

B413
5772 unïttïṇmu ərki bu əḍgülərig
yanut ḳïlmaoǫumu ay kəṇli tirig

C345
5773 irik səzlədim mən səzüg ay adax
ǫrilmə sərilmə kəṇül ḳïlma bax

5774 kəni səz irik ol kəṇülkə aqïoǫ
siṇürsə anïṇ asoǫï bǫrgəy tatïoǫ

5775 irik səzkə puxma ḳalï təgsə səz
kəni səz irik ol ǫriglənmə əz

5776 muṇar məṇzətü kəldi əmdi səzüm
əxitgil munï sən ay kərklüg yüzüm

5777 kəni səz aqïoǫ ol siṇürgil anï
yarïn asoǫï kəlgəy süqitgəy sǫni

5778 kəni səz kəṇülkə kər aqïoǫ irik
irik səz kəni ol kəni səz ḳanï

5779 sən ooǫlan kiqig ərkən əldi ataṇ
bilik ərdəm üstəp ḳizartmadïṇ əṇ

5768 ئانا ئالسا يوشۇرۇنچە ئوغرى سۇ،
ئوغۇل تۇغسا ئەلگە بولۇر ئاپەت ئۇ.

5769 كور ئەمدى ئېلىگىنىڭ ياخشىلىقلىرىن،
سەن ئالدىڭ يىمەك ـ كىيمەك نېمەتلىرىن.

5770 بۇ پەزىل، ئاڭ، بىلىم ھەممىگە ئېلىگ ـ
سەۋەپ بولدى، ساڭا ئېچىلدى ئىشىك.

5771 ئۇلۇغ قىلدى ئۇنۇۋان ـ نام بىلەن سېنى،
ساڭا ياخشىلىققا ئېچىپ ئىشكىنى.

5772 ئەي كوڭلى تىرىك سەن بۇ ياخشىلىقنى ـ
ئۇنۇتتۇڭمىكىن يا ياندۇرغۇلۇقنى؟

5773 يىرىك سوزلىدىم مەن، قېرىنداش، قارا،
ئاچچىقلانما قىزىپ، دىل ئەتمە يارا.

5774 دۇرۇس سوز يىرىكتۇر، كوڭۇلگە ئاچچىق،
سىڭۇرسە ئۇنىڭ نەپىسى بولغاي تاتىق.

5775 تېرىكمە ئەگەرچە يىرىك بولسا سوز،
دۇرۇس سوز يىرىكتۇر، يىرىك بولما ئوز.

5776 بۇڭا ئوخشاپ كېلۇر ئەمدى بۇ سوزۇم،
مۇنى سەن ئاڭلىغىن، گۇزەل يۇزلۇگۇم:

5777 دۇرۇس سوز ئۇ ئاچچىق، سىڭۇرگىن ئۇنى،
بېرىپ تاڭنا نەپسىن خۇش ئەتكەي سېنى.

5778 دۇرۇس سوز كوڭۇلگە، كور، ئاچچىق يىرىك،
يىرىك سوز دۇرۇس ئۇ، دۇرۇس سوز قېنى؟

5779 سەن ئوغلان كىچىك چاغدا ئولدى ئاتاڭ،
قۇچىغان ئىدىڭ بەخت، تېپىپ بىلىم ـ ئاڭ.

5780 ǫlig aldï kərgil igiḍti sǫni
anïn bolduṇ əmdi kixilər sanï

5781 bu ḳul küṇ at aḍoɣïr bu yǫr suv ḳamuoɣ
ǫligdin təgip aqtï dəwlət ḳapuoɣ

5782 əzüṇ buldï ni'mət ḳamuoɣ əḍgülük
yaḍïldï atïṇ ǫldə bolduṇ külüg

5783 yararmu saṇa əmdi yandru turup
əzüṇ yüz əvürsə yaoɣï təg bolup

5784 tusuloɣu əḍində sən andïn ḳaḳïp
əṇin tursa sən ḳaloɣa kəṇli aqïp

5785 saṇa ḳildï ǫlig ḳamuoɣ əḍgülüg
yanutï kərəksizmü yandru külüg

5786 kixi kərsə əgsə sǫni alḳayu
atïṇ barsa ǫldə wəfalïoɣ tǫyü

B414
5787 nəgü tǫr əxitgil kixi əḍgüsi
kixilik bolur qïn kixi bəlgüsi

5788 kixilik ḳïl ay ər kixi bol uluoɣ
kixi mundaoɣ urdï kixilik yoluoɣ

C346
5789 kixi bol kixikə kixilik ḳïlïn
kixi atï əgdi əzüṇkə alïn

5790 saṇa əḍgü ḳildï ǫlig miṇ yanut
ol əḍgü yanutï sən əḍgü anut

5791 yanutluoɣ kixi ol kixi əḍgüsi
boḍunda talusï kixi bəlgüsi

5780 ئېلىگ تەربىيەتكە ئالغانلىغىچۈن،
كىشىلەر قاتارى سەن ئالدىڭ ئورۇن.

5781 ئات، ئايغىر، سۈ، يەر، قۇل-دىدەك ھەممىسى،
ئېلىگدىن كېلىپ، ئاچىتى بەخت قاپقىسى.

5782 جىمى نېمەت-ياخشىلىققا ئېرىشتىڭ ئوزۇڭ،
تارالدى ئېتىڭ ئەلدە مەشھۇر ئۇنۇڭ.

5783 يارارمۇ ساڭا ئەمدى قايتا تۇرۇپ،
يۈزۈڭ ئورىسەڭ سەن، يېغىدەك بولۇپ؟

5784 تېگەر پايدا چاغدا سەن ئۇندىن قېچىپ،
يىراقلاشساڭ قالۇر دىلى ئېچىشىپ.

5785 ئېلىگ قىلدى بار ياخشىلىقنى ساڭا،
كېرەكمەسمۇ جاۋاپ، ئەي مەشھۇر ئاڭا؟

5786 سېنى كورسە ماختاپ ئەل ئالقىشلىسۇن،
ۋاپادار دەپ ئېتىڭ ئەلگە تارىسۇن.

5787 نىمە دەر ئىشتىكىن، كىشى ياخشىسى،
كىشىلىك ئېرۇر چىن كىشى بەلگىسى:

5788 كىشىلىك قىل، ئى ئەر، ئۇلۇغ كىشى بول،
كىشىلىككە شۇنداق كىشى تۇتتى يول.

5789 كىشى بول، كىشىگە كىشىلىكنى قىل،
كىشى ئاتىن ئوزگە سۈپەت ئەيلەگىل.

5790 ئېلىگ ياخشىلىق قىلدى مىڭلاپ ساڭا،
جاۋابەن ھازىرلا ياخشىلىق ئاڭا.

5791 يانۇتلۇق كىشى[229] ئۇ كىشى ياخشىسى،
خەلقىنىڭ خىلىدۇر، كىشى بەلگىسى.

5792 kiqig ərdiŋ oǫlan biliksiz otun
sǫni ol yələdi qopurdī qutun

5793 yuluǫq qīl aŋar əmdi janīŋ tənin
uḑīp yatma tün kün ixin qīl anīŋ

5794 ol əḑgü yanutī bu əḑgü anut
saŋa ma bayat bǫrgə əḑgü yanut

5795 nəgü tǫr əxitgil ay kənli yakīn
kixilik qilīǫlī baǫīrsaqlīqīn

5796 kimiŋ sən axīn yǫsə sən qīl ixin
baǫīrsaqlīq artur ḫəlal yǫ axīn

5797 tuz ətmək ḫəqīnī küḑəzip ərən
yǫtürmix kixikə yuluǫlar baxīn

5798 tilək buldun arzu qamuǫ əḑgü yol
bu kün əḑgü birlə aŋar sən tusul

5799 aǫī kəḑti ḫərir əzüŋ ərtti əz
sǫni yaŋsaǫuqī kərüp qamdī kəz

A165
5800 sən əmdi ǫligkə kəḑür əḑgü at
kərüp sīzsu duxman boyun əgsü yat

5801 tümən arzu ni'mət yǫdiŋ inqlənip
boyun yal bəḑüttüŋ buqa təg qilīp

B415
5802 bu küq tutǫīl əmdi ǫlig ixinə
du'a artsu əḑgü uzun yaxīna

5803 azun malī tǫrdiŋ əzüŋ boldī bay
kəvəl mindiŋ arqun yǫmə tazī tay

5792 ئىدىك سەن بىلمىسىز، نادان بىر بالا،
يولەپ ھەم يۈكسەلتتى بەختتە مانا.

5793 پىدا قىل سەن ئەمدى ئاڭا جان-تىنىك،
سەن ياتما، ئىشنى كۈن-تۈن قىل ئۈنىك.

5794 ئۇ ياخشىلىق ئۈچۈن سەن قىل ياخشىلىق،
بىرۇر تەڭرى ساڭا ھەم بىل، ياخشىلىق.

5795 كىشىلىك قىلۇچى كويۇمچان بىر ئەر،
ئى كوڭلى يېقىن سەن ئاڭلا، نىمەدەر:

5796 يىسەك كىم ئېشىنى، سەن قىلغىن ئىشىن،
كويۇمچانلىق ئارتار، ھالال يە ئېشىن.

5797 كۈزەتىپ تۈز-ئاشنىك ھەققىنى كىشى،
يىدۇرگەن كىشىگە پىدالار بېشىن.

5798 يېتىپسەن تىلەككە، تىپىپ ياخشى يول،
ئاڭا ياخشىلىقلە پايدىلىق بول.

5799 كىيىپ دۇردۇن-تاۋار پۇركەندىك ئۈزى،
ھەسەتخورلىرىڭنىك قاماشتى كوزى.

5800 سەن ئەمدى ئېلىككە كەلتۈر ياخشى ئات،
كورۇپ ياۋ سىزىلسۇن، ئەگسۇن بويۇن يات.

5801 تۇمەن ئارزۇ، نىمەت تاپتىك تىنچلىنىپ،
بويۇننى يوغارتتىك بۇقادەك قىلىپ.

5802 كۈچۈڭنى سەن ئىشلەت ئېلىگ ئىشىغا،
كوپەيسۇن دۇئالار ئۈزۈن يېشىغا.

5803 جاھان مالى يىغدىك، بولدۇك ئۈزۈك باي،
مىندىك ھەم ئارغىماق يانا تازى تاي[230].

5804 ǫligkə yuluoɣ ḳïlɣïl ixlət bu nəŋ
tiləkləri bolsu ḳïzïl ḳïlsu əŋ

C347
5805 ǫlig təhtḳa minsün bu kün inqrünüp
yaoɣïsï yǫr əpsü yïraḳ yinqrünüp

5806 uzun ḳïldï əlgiŋ yorïḳ ḳïldï səz
səvər səvməz ərsə saŋa aqtï kəz

5807 sən əmdi du'a artur əḍgü adax
səniŋ bolsu dəwlət uzun bolsu yax

5808 kixi əşlï mundaoɣ ḳïlur əḍgülüg
ol atï azunda ḳalïr məŋülük

5809 ǫḍi yaḳxï aymïx bu tazï tili
kixi əşlï bilgükə aqmïx yolï

5810 kixi əşlïŋa kər ḳïlïnqï tanuḳ
ḳïlïnqï nə ərsə kər əşlï ol oḳ

5811 kimiŋ əşlï əḍgü ḳïlïnqï onay
əsiz əşlïŋa kəndü ḳïlḳï tanuḳ

5812 ǫlig ḳïlḳ əvürsə ay ḳïlḳï silig
anï əvrə yandur ayu bǫr bilik

5813 ḳamuoɣ əḍgülükkə ǫlig boldï bax
bu əḍgüg ḳoḍup sən əzüŋ ḳïlma tax

5814 kəŋəx ḳïldïŋ əmdi ïnanïp maŋa
əzüm bilmixim barqa aydïm saŋa

5815 mən aymïxlarïm ḥəm əzüŋ bilmixiŋ
baḳïp təŋləyü kər aqïloɣay ixiŋ

5804 ئېلىككە پىدا قىل بۇ مال ئىشلىتىپ،
تىلەككە ئېرىشىۋىن مەڭگۈ قىزىرىپ.

5805 ئېلىگ تەختىكە چىقىۋىن بۇ كۈن بەھوزۇر.
ئېگىپ باش دۈشمىنى، بولىۋىن يەر ئوپۇر.

5806 قولۇڭنى ئۇزارتتى، سوزۇڭنى راۋان،
قارايدۇ ساڭا دوست-دۈشمەنلەر ھامان.

5807 ئاشۇر ئەمدى ياخشى دۇنيانى ئاداش،
سېنىڭ بولدى دەۋلەت، ئۇزۇن بولغاي ياش.

5808 ئىسىل كىشى قىلۇر شۇنداق ئەزگۈلۈك،
ئول ئاتى جاھاندا قالۇر مەڭگۈلۈك.

5809 تولا ياخشى ئېيتمىش ئەرەپنىڭ تىلى،
بىلىشكە كىشى ئەسلىن ئاچمىش يولى:

5810 كىشى ئەسلىگە ئىش-ھەركىتى گۈۋا،
ئىش-ھەركەت نە ئولسا، ئەسلى شۇ بولا.

5811 كىم ئۇ ئەسلى ياخشى، ئىش-ھەركىتى ئۇز،
يامانىڭ ئەسلىگە ئۇز خۇلقى گۈۋا.

5812 ئېلىگ خۇلقى ئۇزگەرسە، ئەي مۇلايىم،
ئۇنى ياندۇر، تۇزەت، بېرىپ سەن بىلىم.

5813 پۇتۇن ياخشىلىقلار ئېلىگ قېشىدا،
ئۇنى تەرك ئېتىپ سەن قالما تېشىدا.

5814 كېڭەش سالدىڭ ئەمدى ئىشەنىپ ماڭا،
ئۇزۇم بىلگىنىمنى دىدىم مەن ساڭا.

5815 مەن ئېيتقانلىرىم ھەم ئۇزۇڭ بىلمىشىڭ،
قىياسلاپ كورەرسەن، يۇرۇشكەي ئىشىڭ.

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ OḌƠURMÏXḲA

5816 səvindi kər əgdülmix aydï ḳadax
bu yanlïƣ kərək ay kixilikkə bax

B416
5817 əḍi yaḳxï aydïn bu səzlər bu kün
yazïldï maṇa bu tügülmix tügün

5818 maṇa ərtüg ərdi bu səzlər nəqə
kətürdün bu ərtüg sən aydïn aqa

5819 əzüm ḳoḍtï əmdi bu arzu tilək
bayat oḳ bolu bərsü arḳa yələk

5820 küḍəzsü iḍim tutsu kənlüm tüzə
nə ḳïlḳïm ḳïlïnqïm kənilik əzə

C348
5821 du'a birlə yarï basut ḳïl maṇa
unïtma məni sən tutuzdum saṇa

* * *

5822 səzin kəsti ḳoptï aḍaḳïn ərü
əsənləxti atlandï kəldi bərü

5823 əviṇə kəlip tüxti kirdi yorïp
ax iqgü yəḍi tïndï anqa sərip

5824 ḳoḍï ïḍtï kəsmə yaruk yüz tudï
ḳalïḳ tul tonï kəḍtï bəlin badï

5825 yaxïḳ yazdï boloƣay ərüklüg saqï
təyiṇ kix əṇi tuttï dunya iqi

ئوگدۇلمشنىڭ ئودغۇرمشقا جاۋابى

5816 سويۇنۇپ، قېرىنداش، دىدى ئوگدۇلمش،
بۇيۇكلەر شۇ ياخلىغ بولۇشقا تېگىش.

5817 تولا ياخشى ئېيتتىڭ بۇ سوزلەر بۇ كۇن،
يېشلدى ماڭا بۇ تۇگۇلگەن تۇگۇن.

5818 ماڭا پەردەلىك ئەردى بۇ سوز، ئېچىپ—
كوتەردىڭ بۇ پەردەنى سوزلەپ-يېشىپ.

5819 ئوزۇم قويدۇم ئەمدى بۇ ئارزۇ-تىلەك،
خۇدايىم بولۇپ بەرسۇن ئارقا يولەك.

5820 كۇزەتسۇن ئىگەم، تۇتسۇن كوڭلۇم تۇزە،
خۇيۇم ھەمدە پەيلىمنى تۇزلۇك ئۇزە.

5821 دۇئا بىرلە سەن ھەم مەدەت بەر ماڭا،
ئۇنۇتما، مېنى سەن، سوز ئېيتتىم ساڭا.

* * *

5822 سوزىن كەستى، قوپتى ئاياقتا ئورە،
خوش ئېيتتى، ئاتلاندى، ياندى يول يۇرە.

5823 ئويىگە كېلىپ چۇشتى، كىردى يۇرىپ،
غىزالاندى، دەم ئالدى بىر ئاز تىنىپ.

5824 پەلەك تۇل تونىن كېيدى باغلاپ بېلىن،
چېچىنى يېيىپ، ياپتى يوروق يۇزىن.

5825 قۇياش يەشتى بولغاي ئوزۇگلۇك چېچى،
قاما، قۇندۇز رەڭ ئالدى دۇنيا ئىچى.

5826 təxək ḳoldï yattï bir az inqrünüp
uḑïdï bir anqa süqig amrulup

5827 oḑundï baḳa kərdi kətrüp baxïn
ḳalïḳ ḳïz külər təg yirixti tixin

5828 yaxïḳ bax kətürdi yüz aqtï yaŋï
azun pütrü tuttï ərüŋ ḳux əŋi

5829 turu kəldi tərkin kər əgdülmixə
yunup taŋ nəmaz ḳïldï tattï axa

5830 atïn mindi bardï yana ḳarxïḳa
tüxüp kirdi ə̣lig taparu oḳa

Ə̣LIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

5831 ayïttï ə̣lig andïn oḑoɣurmïxïoɣ
ayur inq əsən barmu ḳïlḳï pïxïoɣ

A166 B417

5832 nəgü tə̣r mə̣ni üxgürürmü du'an
du'a ol bayattïn bəlaḳa əman

5833 du'a birlə yalŋuḳ bulur əḑgülük
du'a birlə uqmaḳ bulur mənülük

5834 ə̣zunda yoḳ ərsə bu əḑgü du'a
ə̣siz yə̣r ḳoḑï baroɣay ərdi tooɣa

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ Ə̣LIGKƏ

5835 yanut bə̣rdi əgdülmix aydï bu səz
kəni yarlïḳadï bilik birlə tüz

5826 توشەك سالدۇردى، ياتتى بىر ئاز سوزۇلۇپ،
شىرىن ئۇخلىدى خېلى ۋاقت تىنچلىنىپ.

5827 ئويغاندى، قاراپ كوردى كوتىرىپ بېشىن،
كورسەتتى پەلەك قىز كۆلەردەك چىشىن.

5828 قۇياش باش كوتەردى يۇز ئاچتى يېڭى،
جاهان ئالدى هەر ياندا ئاق قۇش رەڭگى.

5829 قوپۇپ تېز ئوگدۇلمش تاهارەت ئېلىپ،
ئوقىدى ناماز، سوڭ نانۇشتا قىلىپ.

5830 مىنىپ ئاتقا ماڭدى قەسىرگە يانا،
ئېلىگ قاشىغا كىردى توغرى مانا.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمشكە سوئالى

5831 ئېلىگ ئاندىن ئودغۇرمشنى سوريدى،
سالامەتمۇ ئۇ كامىل ئىنسان؟ دىدى.

5832 دۇنيا قىلغىنىنى قىلدىمۇ بايان؟
دۇنيادۇر خۇدادىن بالاغا ئامان.

5833 دۇنيا بىرلە ئىنسان تاپۇر ئەزگۈلۈك،
دۇنيا بىرلە جەننەت بولۇر مەڭگۈلۈك.

5834 جاهاندا يوق ئولسا بۇ ياخشى دۇنيا،
يامان يەر چوكەتتى ئاپەت ئاستىغا.

ئوگدۇلمشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

5835 جاۋابەن ئوگدۇلمش بۇ سوزنى دىدى:
بىلىم بىرلە ئېلىگ هەقنى سوزلىدى.

5836 qadaxīm bu kün anda yalnuzlukun
du'a birlə bizni qolur munluqun

5837 bizində usalrak adīn kim bolur
yazuk biz qilurmiz du'a ol qilur

5838 bu kün ol əligkə baqirsaklikin
du'a tildə kəsməz nə kənli yakīn

C349
5839 anīnda baqirsak takī kim bolur
əzi qadqusīn qodtī bizni qolur

5840 bizində usalrak kim ol ay əlig
yava boldī ed kün təgüməz əlig

5841 əzüg arzu ni'mət bilə səmritip
ərəz birlə avnur əzümiz yatīp

5842 ət əz əlgü ahir yəgəy qurt yīlan
əkünqtə adīn yok qikip barsa jan

5843 nəgü tər əxitgil ukuxluq səzi
bu səz ixkə tutsa tap ol ay qozī

B418
5844 ət əz səmrir ərsə yīlan qurt anuk
əzün səvnür ərsə kəqikli qonuk

5845 tüxün təg kəqər bu tiriglik barīr
tiriglik kəqərkə kəqər kün tanuk

ƏLIG JƏWABĪ ƏGDÜLMIXKƏ

5846 yanut bərdi əlig ayur ay bəgü
nətəg tutqu əzni nəgü təg kügü

5836 قاياشىم بۇ كۈن ئۇندا يالغۇز ئوتەر،
ئۇ مۇڭلۇق دۇنادا بىزنى ياد ئېتەر.

5837 بىزدىنمۇ غاپىلراق بولەك كىم بولۇر؟
قالۇرمىز گۈنا بىز، ئۇ دۇنا قالۇر.

5838 بۇ كۈن ئۇ ئېلىككە كويۇمچان بولۇپ،
تىلىدىن چۈشۈرمەس دۇنالار ئوقۇپ.

5839 ئۇنىڭدىن كويۇمچان تېخى كىم بولۇر،
قويۇپ ئوز غېمىن، بىز ئۈچۈن قايغۇرۇر؟

5840 بىزنىڭدىن غاپىلراق، ئېلىگ، كىمدۇر ئول؟
ۋاقىت زايە، تائەتكە تەگمەيدۇ قول.

5841 سەمرىتىپ ۋۇجۇت ئارزۇ-نېمەت بىلەن،
يېتىپمىز ئاۋۇنۇپ بۇ راھەت بىلەن.

5842 بۇ تەن ئولگەي ئاخىر، يىگەي قۇرت-يىلان،
ئوكۇنچتىن بولەك يوق چىقىپ بارسا جان.

5843 نىمەدەر ئىشتىكىن ئەقىللىق سوزى،
بۇ سوزگە ئەمەل قىلسا، كىپايە، قوزى:

5844 سەمرىگەن ۋۇجۇتقا تەييار قۇرت-يىلان،
سويۇنسەڭ قانچە سەن ئوتكۈنچى مېھمان.

5845 چۈشىگدەك كېچەر بۇ تىرىكلىك كېتەر،
بۇنىڭغا ئوتەر كۈن گۇۋادۇر ھامان.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

5846 ئەي ئاقىل، ــ دىدى ئوز جاۋابىدا بەگ، ــ
تۇتۇپ ئوزنى نىچۈك ساقلىماق كېرەك؟

5847 sənində baqïrsak ạḍïn yok maṇa
ïnanïp ïxanur mən əmdi saṇa

5848 mən əmdi əv iqrə yatur mən usal
ixim barqa taxtïn ay bilki tükəl

5849 kəzüm sən ḳulaḳïm sən kərgil əxit
nə təṇsiz kərünsə kərü ïḍma ạt

5850 mənindin kərək bolṣa yarï basut
maṇa ay ḳïlayïn ol ixkə mən ot

C350
5851 nü ḳïlsun ər at bạr ạkindi bilə
yava ḳïlma məni səvinqim tilə

5852 boḍundïn yïraḳ tutsu küqkəy əlig
biliksiz ạsiz əlsü ḳalsu bilik

5853 bayusu boḍun ḥəm ạtilsü ạlim
anïṇ xükri ḳïlsu mənin bu tilim

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ẠLIGKƏ

5854 yanut bạrdi əgdülmix aydï ay bəg
bayat bạrsü təwfiḳ aya ərdə yạg

5855 tiləkim bu ol kər kərəkim bu ol
aqa bạrsü təṇri kəni əḍgü yol

5856 ərəzlənsü ạlig tirilsü ḳutun
maṇa təgsü əmgək bax aoṛïoṛ pütün

B419.
5857 saṇa ḳildïm əmdi əzümni yuluoṛ
sən inqin tirilgil ay ạlqi uluoṛ

5847 سىنىڭدىن كويۇمچان كىشى يوق ماڭا،
پۇتۇن چىن ئىشەنىپ يۈرەرمەن ساڭا.

5848 مەن ئەمدى ياتۇرمەن ئوي ئىچرە غاپىل،
ئىشىم تاشقىرىدا، ئى ئىلمى كامىل.

5849 كوزۇم سەن، قۇلاغىم ھەم ئاڭلا، كۆزەت،
نىمىكى نالايىق بولسا سەن تۆزەت.

5850 كېرەك بولسا ياردەم مېنىڭدىن ساڭا،
ماڭا ئېيت، قىلاي چارە-تەدبىر ئاڭا.

5851 خادىملار چىقىشۇن بىر-بىرى بىلە،
مەشغۇل قىلما مېنى، سويۇنچىم تىلە.

5852 يىراق تۇتسۇن خەلقتىن قولىنى زالىم،
بىلىمسىز يامان ئولسۇن، قالسۇن ئالىم.

5853 بېيىسۇن ھەم خەلق، ھەم تۇزەلسۇن ئېلىم،
ئۇنىڭ شۇكرىن ئېيتسۇن مېنىڭ بۇ تىلىم.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

5854 ئوگدۇلمىش ئايا بەگ، ــ دەپ بەردى جاۋاپ،
خۇدا بەرسۇن تەۋپىق، ئى ئالى جاناپ.

5855 تىلەگىم ئىدى شول، كېرەگىمۇ شول،
ئېچىپ بەرسۇن تەگرى توغرا-ياخشى يول.

5856 ياشاسۇن ئېلىگ بەخت ئىچىدە راھەت،
ماڭا قالسۇن ئەمگەك، باش ئاغرىق ۋە دەرت.

5857 ساڭا قىلدىم ئەمدى ئوزۇمنى پىدا،
ئەي ئەلچى ئۇلۇغ سەن ھوزۇردا ياشا.

5858 bir ək ḥajətim bar səniṇdin bu kün
yorïk ḳïl anï sən səvinqin əgün

5859 bilir sən kimi tutsa bəglər yaḳïn
kixi barqa soṇdar anïṇ bar yoḳïn

5860 nəqəmə məni ə̣ḍgü tutsa əzüṇ
yoṇaoqqï yoṇasa tügülgəy yüzüṇ

5861 nəgü tə̣r əxitgil toṇa alp ərig
bilip səzləmix kər bu ət sav ərig

5862 ət ol bu kixi kəṇli artar yïḍïr
anï kəḍ küḍəzgü ay ḳïlḳï ḳaḍïr

5863 nəqə kəḍ ər ərsə yoṇaoq tïṇlamaz
ozunqï ara kirsə sərnü umaz

5864 nəqə kəḍ bəg ərsə uḳuxluoq oḍuoq
yaṇaoqqï yaḳïn bolsa təgrür yoḍuoq

5865 kəṇül bəg turur bu ət əz ḳul əsir
ara səzkə tomlïr arala isir

A167
5866 kixi təb'ï tərt ol ḳarïxma yaoqï
biri küldürür bir ḳïlur ün qooqï

C351
5867 biri ə̣vsə biri amulluḳ tilər
biri külsə biri sïoqïtḳa ular

5868 səvinqlig tə̣düktə saḳïnq kəldürür
saḳïnqlïoq tə̣sə bu səvinq küldürür

5869 muṇar əymənür mən ay ə̣lig ḳutï
yoṇaoqlï yoṇasa bu yalṇuḳ ïtï

5858 بىرلا ھاجىتىم بار سېنىڭدىن بۇ كۈن،
قوبۇل قىل شادىمان، ئىچىڭدىن چۈشۈن.

5859 بىلۈرسەنكى، بەگ كىمنى تۈتسا يېقىن،
قىلۇر غەيۋەت كىشى ئۇنىڭ بار-يوقىن.

5860 مېنى قانچىلىك ياخشى كورسەڭ ئوزۇڭ،
چېقىمچى چاقسا گەر، تۈرۈلۈر يۈزۈڭ.

5861 جەسۇر بىر باتۇر ئەر، ئاڭلا نە دىمىش،
بۇ پەند ۋە ناساتنى بىلىپ سوزلىمىش:

5862 كىشى كوڭلى گوشتۇر، سېسىپ بۇزۇلۇر،
ئۇنى بەك كۈزەتمەك كېرەك، ئەي جەسۇر.

5863 ھەر قانچە غەيۋەتنى ئاڭلىماس بۇ ئەر،
چېقىمچى ئاراغا كىرسە ئوزگىرەر.

5864 ھەر قانچە ئەقىللىق، ھۇشيار بولسا بەگ،
چېقىمچى يېقىن بولسا، تېگەر زىيان بەك.

5865 كوڭۈل—بەگ، ۋۇجۇت ئۇ ئەسىر-قۇل ئېرۇر،
ئىسىپ بەزىسگە، بەزىگە سوۋۇر.

5866 كىشى تەبئى توت قارمۇ-قارشى يېغى،
بىرى كۈلدۈرۈر، بىرى قىلۇر ئۇن چوغى[231].

5867 بىرى شاشسا، بىرى بېسقلىق تىلەر،
بىرى يىغلىتىپ، ئۇ بىرى كۈلدۈرەر.

5868 خوشاللىق دىگەن چاغدا غەم كەلتۈرۈر،
خاپىلىق دىسە بۇ خوشال كۈلدۈرۈر.

5869 مۇڭا ئەيمىنۈرمەن، ئەي ساھىپقىران،
چېقىمچى بۇ ئىتلار چاقسا ناگىھان،

5870 aqïr bolqa kənlüŋ təŋülgəy əzüŋ
yava bolqa tapqum əvürgəy yüzüŋ

5871 tiləkim bu ol ḥəm ətügüm saŋa
məni kim yoŋasa ayïtqïl maŋa

B420
5872 tüpiŋə təgü irtə artuḳ ayït
nəgü bəlgürər ərsə ḳïlqïl əvət

5873 saŋa kim yoŋasa əxitgil səzin
qïnïn yalqanïn kəḍ ayït tüp təzin

5874 əḍi yaḳxï aymïx kixidə burun
səzüg tïŋla ḳïlma kəŋüldə orun

5875 taḳï munda yəgrək ayur ux bu səz
munï ixkə tutqïl aya əḍgü əz

5876 səzüg barqa tïŋla kərəkini al
kərəksiz səzüg sən yana əvrə sal

5877 əxitgil səzüg irtə yalqan qïnïq
qïnïq əzkə alqïl ḳïna yalqanïq

5878 bu yalqan kixi birlə artar azun
kəni qïn kixi tut ay əlgi uzun

ƏLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

5879 yanut bərdi əlig ayur ay kixi
rəwa boldï ḥajət tiləkiŋ tuxï

5880 kixilik saŋa bərdi ərklik bayat
kəŋül til ḳïlïḳ ḥəm kəni boldï at

5870 دىلىك سقىلىپ، ئوزگىرەرسەن ئوزۇك،
كېتەر زايە خىزمەت، ئورەرسەن يۇزۇك.

5871 تىلەگىم شۇدۇر ھەم ئوتۇنچىم ساڭا،
مېنى كىمگى چاقسا دىگىن سەن ماڭا.

5872 تېگى-تەكتىگىچە تەكشۇرگىن سوراپ،
نە چىقسا قارار بەر شۇنىڭغا قاراپ.

5873 ساڭا كىمگى چاقسا ئىشتىكىن سوزىن،
سۇرۇشتۇر ئاساسىن، چىن ۋە يالغانىن.

5874 تولا ياخشى دەپتۇ كىشىلەر بۇرۇن،
سوز ئاڭلا، لېكىن دىلدا بەرمە ئورۇن.

5875 تېخى ياخشى مۇندىن دىيىلگەن بۇ سوز،
ئەمەل قىل بۇنىڭغا، ئايا ياخشى ئوز:

5876 جىمى سوزنى ئاڭلا، كېرەگىنى ئال،
كېرەكسىز سوز ئولسا، يىراق تاشلا، قال.

5877 ئىشىت سوزنى، تەكشۇر راسۇ-يالغانىن،
يالغاننى جازالا، قوبۇل قىل چىنىن.

5878 بۇ يالغانچى بىرلە بۇزۇلۇر ئاجۇن،
دۇرۇس چىن كىشى تۇت، ئى قولى ئۇزۇن.

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

5879 جاۋاپ بېرىپ ئېلىگ دىدى: ئى كىشى،
راۋا بولدى ھاجەت تىلەگىڭ تۇشى.

5880 ساڭا بەردى ئىنسانىيلىقنى بايات،
كوڭۇل، تىل، قىلىق ھەم دۇرۇس بولدى ئات.

5881 sənindin qaqan kəlgə əsiz yorīk
ərün süt bilə kirdi əḍgü qilīk

5882 səni səzləgüqi kixilər maṇa
yaoqī təg yaoqī ol ay bilki qəṇə

C352
5883 qaqan tīnlaoqay mən olarnīṇ səzin
apaṇ səzləsələr əküx ya azīn

5884 nəgü təg bolur əldə əlqi uluoq
aḍīrmasa əḍgü əsizig qamuoq

B421
5885 nətəg bəg bolur ol boḍun ərkligi
kəni əgrini aḍra tutmaz əgi

5886 qaqan yər əlin ol tünərmix künə
sīnamīx kixig ol sīnasa yana

5887 qalī arzu yər ol tərü bərgüqi
kəni yaloqanīoq aḍra tutmaz tuqī

5888 bayattīn maṇa qīn 'əṭa sən bu kün
səniṇdin yazīldī qamuoq bərk tügün

5889 tapuoq qildīṇ artuq baoqīrsaqlīqīn
ətədiṇ maṇa sən tuz ətmək ḥəqīn

5890 məniṇdin kərək əmdi əḍgü yanut
saṇa təgsə sən yə tiriglik anut

5891 nəgü tər əxitgil kixi əḍgüsi
kənilik bilə həlqqa yaḍmīx küsi

5892 kixi əḍgüsi kim kixilər baxī
kixilik qilīoqlī kixikə tuxī

5881 سېنىڭدىن قاچان كەلگەي يامانچىلىق،
ئۇ ئاق سۈت بىلەن كىردى ياخشى قىلىق.

5882 ئەي ئالىم كىشىكىم، چاقسا گەر سېنى،
بىلۈرمەن ئوزۇمگە بىر دۈشمەن ئۇنى.

5883 قاچان ئاڭلىغايمەن ئۇلارنىڭ سوزىن،
ئەگەر سوزلىسەلەر تولا يا ئازىن.

5884 نىچۈك بولغاي ئەلدە ئۇ ئېلچى ئۇلۇق،
يامانۇ-ياخشىنى پەرق ئەتمەس ئوچۇق؟

5885 بولۇرمۇ ئۇنى خەلق ئۇزرە بەگ دىسە،
تۇز ھەم ئەگرىنى ئەقلى پەرق ئەتمىسە؟

5886 قاچان ئەل سورارىكىم، ئۇ بەختى قارا،
سىنىغان كىشىنى سىنىسا يانا.

5887 نىچۈك تاپقاي ئارزۇ، قانۇنچى ھاكىم،
ئايرالماس بولسا راست-يالغاننى دائىم.

5888 خۇدادىن ماڭا چىن ئاتا سەن بۇ كۇن،
يېشىلدى سېنىڭلە ھەممە چىڭ تۇگۇن.

5889 خىزمەت قىلدىڭ ئارتۇق كويۇمچانلىغىن،
ئوتۇدۇڭ ماڭا سەن تۇزۇ-نان ھەقىن.

5890 ماڭا ئىشلەپ ئوتكەن ھاياتىڭ ئوچۇن،
كېرەك ياخشى جاۋاپ بېرىشىم بۇ كۇن.

5891 ئىشتىكىن، خەلقنىڭ ياخشىسى نەدەر،
دۇرۇسلۇق بىلەن ئەل ئىچرە مەشھۇر ئەر:

5892 كىشى ياخشىسىدۇر كىشىلەر بېشى،
كىشىلىك قىلۇچى كىشىگە تۇشى.

5893 kixikə yanut ḳīl kixilik təṇi
yanutluoɣ üqün at urundī kixi

ƏGDÜLMIX JƏWABĪ ƢLIGKƏ

5894 yanut bƣrdi Əgdülmix aydī ƣlig
ərəzlənsü ƣlkə yətürsü bilik

5895 bayat bƣrsü iki azun əḍgüsi
ava kəlsü arzu tilək umdusī

5896 bolu bƣrsü əvrən oṇay əvrülüp
uḍu bƣrsü əḍlək tiləkqə bolup

A168
5897 ay kəṇli kəni ḳilḳī alqaḳ pütün
tirig bol əsən tur tirilgil ḳutun

C353
5898 maṇa təgdi sƣndin ḳamuoɣ əḍgülük
aoɣīrlīḳ ya baylīḳ yƣgü kəḍgülük

5899 munu ḳur badīm mən tapuoɣḳa ḳatīoɣ
bayat bƣrsü təwfiḳ ay bilki patīoɣ

B422
5900 yana aydī ƏgdülmIx ƣlig ḳutī
azunḳa bayat yaḍtī əḍgü atī

5901 at əḍgü tiləgil bayat bƣrdi ḳut
ḳutuoɣ buldun ərsə kəṇül əḍgü tut

5902 tuqī bəg bolayīn tƣsə bəlgülüg
bu tərt nəṇ kərək ətrü təgsə ülüg

5903 biri til kəni bolsa ḳəwli pütün
ikinqi tərü ḳīlsa ƣlkə ḳutun

5893 كىشىگە جاۋاپ قىل كىشىلىككە تەڭ،
شۇنىڭچۇن ئاتالدى كىشى دەپ كىشى.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

5894 جاۋابەن ئوگدۇلمىش دىدىكىم: ئېلىگ ـ
ھوزۇرلانسۇن، يەتكۈزسۇن ئەلگە بىلىك.

5895 خۇدا ياخشىلىق بەرسۇن ئىككى جاھان،
ئۈمىت ـ ئارزۇسىغا يەتسۇن ھەر زامان.

5896 پەلەك دەۋر قىلسۇن ئۇنىڭ مەيلىچە،
يۇرسۇن زامانە ئىلەكلەرىچە.

5897 ئى كوڭلى دۇرۇس، پاك، خۇلقى مۇلايىم،
ئىسەن بول، ياشا سەن بەختتە دائىم.

5898 ماڭا تەگدى سەندىن پۇتۇن ياخشىلىق،
ئىززەت ياكى بايلىق يىمەك ـ كەيگۈلۈك.

5899 خىزمەتكە بېلىمنى مەھكەم باغلىدىم،
ئىگەم بەرسۇن تەۋپىق ماڭا، ئەي ئالىم.

5900 دىدى: بەختىيار بەگ، ئوگدۇلمىش يانا،
خۇدا ياخشى ئېتىگنى يايدى مانا.

5901 ئىلە ياخشى نام، ھەق بەردى ساڭا بەخت،
بەخت تاپقان ئولساڭ، كوڭۈل ياخشى ئەت.

5902 ھەمىشە بولاي بىر مەشھۇر بەگ دىسە،
كېرەكتۇر مۇنۇ توتتىن ئالماق ھەسسە:

5903 بىرى، ئىل دۇرۇس بولسا، سوزى پۇتۇن،
بىرى، قۇتلۇق قانۇن تەتبىق قىلىنسۇن.

5904 üqünqi əlig yazsa bolsa akï
təgürsə boḍunka baoqïrsakïkï

5905 bu tərtinq tətimlig kərək bolsa alp
yaoqï boynïn əgsə ixin kïlsa yarp

5906 kayu bəg bu tərt ix tükəl kïlmasa
ərüklük kirür əlkə anda basa

5907 bu ol əmdi bəglik kəki yïldïzï
bu ol əḍgü bəglər yorïkï izi

5908 yorïk buzmaoqïl sən bu izqə yorï
bu ərdi sənïndə ozakï kurï

5909 kayu bəg bu yol koḍsa tutsa ənin
buzar bəglikin ol alumaz onïn

5910 aoqïr tut ay əlig bu üq türlügüg
ayayïn sanə mən manə tut əgüg

5911 biri alp atïm kurq yürəklig ərən
kïlïq birlə əlkə tusulur tümən

5912 ikinqi bəgü bilgə əlqi kixi
kənəxkə tusulur ətər əl ixi

5913 üqünqi tətik uz bitikqi bolur
kirix həm qïkïx bilsə kaznak tolur

5914 səqə tut bularïoq sən aḍra ənï
aoqïrla aqïnoqïl kər asoqï tənï

B423 C354
5915 turu ətlü baroqay kamuoq ixlərin
əlin arta baroqay kənügəy yərin

5904 ئۇچىنچى، ئوچۇق قول ۋە بولسۇن سېخى،
يېتىپ تۇرسۇن ئەلگە كويۇمچانلىغى.

5905 توتىنچى، قەيسەرلىك بىلەن ئىشلىمەك،
ياۋ بوينىن ئېگىشكە جەسۇرلۇق كېرەك.

5906 قايۇ بەگ بۇ توت ئىش تولۇق قىلمىسا،
چۈشەر مەملىكەت چۈشكۈن ھالغا راسا.

5907 شۇدۇر ئەمدى بەگلىك ئىشى يىلتىزى،
شۇدۇر ياخشى بەگنىڭ ئىش-ھەركەت ئىزى.

5908 بۇ يولنى بۇزما سەن، مۇشۇ ئىزدا يۈر،
بۇ ئەردى سېنىڭدە بۇرۇنقىدىن قۇر.

5909 قايۇ بەگ بۇنىڭدىن بولەك يول تۇتار،
نەسىبىن ئالالماس ئۇ، بەگلىك بۇزار.

5910 ئېلىگ ئى، بۇ ئۇچ خىل كىشىن ئەزىزلا،
مەن ئېيتاي، بۇنى سەن دىققەتلە ئاڭلا:

5911 بىرى، قەھرىمان، قۇرچ يۇرەكلىك ئەرەن،
قىلىچ بىرلە ئەلگە نەپ بېرەر تۇمەن.

5912 ئىككىنچى، ھېكىم، ئالىم، ئېلچى كىشى،
كېڭەشكە نەپئىلىك، تۇزەر ئەل ئىشى.

5913 ئۇچىنچى، زىرەك ئۇستا كاتىپ ئېرۇر،
كىرىم ھەم چىقىم بىلسە، غەزنە تولۇر.

5914 بۇلارنى سەن خىللاپ، پەرقلىق تۇت ھامان،
قەدىرلە، نەپئىگە قىل لايىق ئېھسان.

5915 بارا، بارا تۇزىلۇر پۇتۇن ئىشلىرىڭ،
ئېلىڭ ئارتىپ ھامان، كېڭەيگەي يېرىڭ.

5916 atīŋ əḍgü boloqay qavīkoqay əzūŋ
azun boḍnī kərmək tiləgəy yüzüŋ

5917 yəmə yakxï aymïx kixi bilgəsi
kixi əlsə əlməz kər at əḍgüsi

5918 nə əḍgü bolur kər at əḍgü bolup
əlüp barsa barmaz kər atī əlüp

5919 tirig tə kim əlsə kər əḍgü atīn
nəqə yatsa oprap ḳara yər ḳatīn

5920 tiriglik tiləmə at əḍgü tilə
atīŋ əḍgü bolsa tirig sən külə

5921 tiriglik ḳayu ol kər əḍgü ḳayu
ayu bər maŋa sən ay bilgə bəgü

5922 bu əḍgü turur kər kənilik qīnī
tiriglik turur kərsə əḍgü anī

5923 kim əḍgü ḳilīnq tutsa boldī tirig
kim əsiz ḳilīḳ tutsa əldi tirig

5924 kəqər dunya kəqməz bu əḍgü ḳilīḳ
bu əḍgü ḳilīḳ birlə əḍgü yorīḳ

5925 yayïoq dunya səndin əvürsə yüzi
kərək boloqu əḍgü turur ay ḳozī

5926 avīnma bu dunya bilə ay əlig
wəfa ḳiloqu ərməz yətürgil bilik

5927 oyun saḳīxī ol bu dunya ixi
aḍaḳīn tiləsə bərür bu baxī

5916 ئېتىك ياخشى بولغاي، ئاتىنىپ ئوزۇك،
جاھان خەلقى كورمەك تىلەگەي يۈزۈك.

5917 ئەجەپ ياخشى دەپتۇ كىشى بىلگىسى،
كىشى ئولسە، ئولمەس بۇ نام ياخشىسى:

5918 نە ياخشى بولۇر بىر ياخشى نام تېپىپ،
كىشى ئولسە ئاتى يوقالماس بولۇپ.

5919 تىرىكتۇر، ياخشى ناملىق ئەر ئولگەن بىلەن،
چىرىپ ئۇ قارا يەردە ياتقان بىلەن.

5920 تىرىكلىك تىلەمە، ياخشى نام تىلە،
ئېتىك ياخشى بولسا تىرىكسەن، كۆلە.

5921 ھايات نىمەدۇر، ياخشىلىق ئول نەدۇر؟
ئى ئالىم، ھېكىم سەن ماڭا چۈشەندۇر.

5922 ئېرۇر ياخشىلىق ئۇ، دۇرۇسلۇق چىنى،
تىرىكلىك دەل شۇدۇر، كورەرسەن ئۇنى.

5923 كىم قىلسا ياخشى قىلىق ئۇ بولدى تىرىك،
كىمكى يامان خۇلق، ئۇ ئولدى تىرىك.

5924 كېتەر دۇنيا، بۇ ياخشى قىلىق كەتمىگەي،
بۇ ياخشى قىلىقنىڭ ئىزى ئوچمىگەي.

5925 ۋاپاسىز جاھاننىڭ ئورۇلسە يۈزى،
كېرەك بولغۇسى ياخشىلىق، ئى قوزى.

5926 ئېلىگ ئەي، گول بولما، بۇ دۇنياغا سەن،
ۋاپاسىز ئېرۇر ئۇ، بۇنى سەن چۈشەن.

5927 بۇ دۇنيا ئىشى ئۇ ئويۇنىدەك ئېرۇر،
دىسەڭ سەن ئاياغىن، ئۇ باشىن بېرۇر.

5928 oyunqa qatïlma usa ay unur
oyunqa qatïlsa boyun baoqlanur

5929 kərü barsa yaqxï bitimix bitik
unïtma bu səzni ay kənli tətik

B424
5930 bu dunya ixi kər oyun ol oyun
oyunqa qatïlma nərək bu oyun

C355
5931 iqin yarlïoqï qïl əzün qullukï
qalï qïlmasa sən anuq tut boyun

* * *

A169
5932 munuqï ay əlig əzüm bilmixin
ətündüm sana mən iqin həm taxïn

5933 səzüm tutsa tutoqïl qalï tutmasa
əzün kərgə xəksiz mana pütməsə

ƏLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

5934 əlig aydï təwfiq qolur mən turup
bayattïn bu ixkə kənül tüz urup

5935 tiləsə bayat bərgə yarï basut
mana ərtlür ərsə anï sən yarut

5936 qatïoqlan taxïrtï qamuoq ixkə bak
oquoq bol qulaq kəz yiti tut ma saq

5937 küqün yətmixin qïl ïnanma mana
taqï qalsa yarï qïlayïn sana

5928 ئویۇنغا قوشۇلما پەقەت، ئی جەسۇر،
قوشۇلساڭ ئویۇنغا بویۇن باغلىنۇر.

5929 نەزەر سال، كىتاپتا پۈتۈلگەن بۇ خوپ،
ئی ھۇشیار، ئۇنى سەن قالما ئۇنۇتۇپ:

5930 بۇ دۇنیا ئىشى، كور، ئویۇندۇر ئویۇن،
ئویۇنغا قىتىلما، نە لازىم ئویۇن؟

5931 ئىگەڭ یارلىغىن قىل، ئوزۇڭ قۇللىغىن،
ئەگەر قىلمساڭ سەن، تەییار تۇت بویۇن.

* * *

5932 مانا ئی ئىلىگ، مەن نە بىلىمەم شۇنى—
بایان قىلدىم ساڭا ئىچى-تىشىنى.

5933 سوزۇم تۇتساڭ تۇتقىن، ئەگەر تۇتمساڭ،
كورەرسەن، شۇبھىسز، ماڭا پۇتمىسەڭ.

ئىلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

5934 ئىلىگ ئىیتتى: تەۋپىق تىلەرمەن تۇرۇپ،
خۇدادىن بۇ ئىشقا، كوڭۇل تۇز قىلىپ.

5935 بىرەر خالىسا تەڭرى یارۇ-مەدەت،
ماڭا مەخپى ئولسا، ئۇنى یورۇق ئەت.

5936 تىرىش سەن، سىرتتىكى جىمى ئىشقا باق،
ئویغاق ئول، ئىتتىك قىل قۇلاق، كوزنى ساق.

5937 كۇچۇڭ یەتكەنىن قىل، قارىما ماڭا،
یەنە قالسا، یاردەم قىلۇرمەن ساڭا.

* * *

5938 sözüg kəsti ələg tilin tündī ol
turup qīkti ögdülmix akru amul

5939 atīn mindi köldi əvinə yana
tüxüp kirdi əvkə suquldī tona

5940 kəqə yattī ərtə yana atlanīp
turup karxīka kirdi attīn inip

5941 katīoqlandī ögdülmix anda naru
kamuoq ixni kīldī adakīn ərü

5942 boḍun inqkə təgdi ətildi azun
ərəzləndi ələg avīndī özün

B425
5943 əli toldī ədgü du'a birlə söz
atī kaldī mənü bolup yitgüsüz

5944 nə ədgü turur kər bu ədgü tərü
tərü birlə bəglik turur ol ərü

5945 bu yanlīoq bəg ərsə boḍun baxqīsī
mənilig bolur boḍnī əl barqasī

5946 boḍun ma muti' bolsa kīlkī köni
anīn ötrü bəglər yarutur küni

C356
5947 bu bəglər bayattīn musəllət turur
boḍun ədgü bolsa bəg ədgü bolur

5948 əsiz kīlsa boḍnī bəg əsiz kīlur
əsizkə əsiz kīlsa ötrü tīlur

* * *

5938 سوزىن كەستى ئېلىگ، تىلى شۇك بولۇپ،
بۇ ئوگدۇلمىش چىقتى ھەم ئاستا تۇرۇپ.

5939 ئاتىن مىندى، كەلدى ئويىگە يانا،
چۈشۈپ كىردى ئويگە، يېشىندى مانا.

5940 كېچە ياتتى، ئەرتە يەنە ئاتلىنىپ،
بېرىپ قەسىرگە كىردى ئاتتىن ئىنىپ.

5941 قىلىپ غەيرەت ئوگدۇلمىش شۇندىن بۇيان،
تۇرۇپ تىك ئىشلىدى تىنماي ھەر زامان.

5942 خەلق تاپتى راھەت، تۇزەلدى جاھان،
پاراغەتتە ئېلىگ بولدى شادىمان.

5943 تولۇپ ئەلگە ياخشى دۇئا بىرلە سوز،
ئېتى قالدى مەڭگۇ بولۇپ يۇتكۇسىز.

5944 قارا، ياخشى قانۇن ئەجەپ ياخشىدۇر،
قانۇن بىرلە بەگلىك ئۇ ئورە تۇرۇر.

5945 بۇ ياڭلىغ بەگ ئولسا بۇ خەلق باشچىسى،
راھەتكە ئېرىشۇر يۇرت-ئەل بارچىسى.

5946 خەلق بولسا ئىتائەتچى، خۇلقى كونى،
بۇنىڭ بىرلە بەگنىڭ يورىغاي كۇنى.

5947 بۇ بەگلەر خۇدادىن قويۇلغان ئېرۇر،
خەلق ياخشى بولسا، بېگى خوپ بولۇر.

5948 يامان قىلسا خەلق، بەگ ھەم يامان قىلۇر،
يامانغا يامان قىلسا، ئۇ توسۇلۇر.

5949 yorīk tüzsə boḍnī bəgi ḳīlḳ tüzər
ḳīlīḳ tüzsə bəglər tüzün ə̣l süzər

* * *

5950 bir anqa yə̣mə kəqti əḍlək kün ay
azun kərki kəldi boḍun boldī bay

5951 tuman toz arīdī aqīldī taṇuḳ
tüzüldi süzüldi ḳamuoɣ buloɣanuḳ

5952 xükür ḳīldī ə̣lig bayatḳa yana
təlim əgdi birlə oḳīdī ŝəna

5949 خەلق تۈزسە پەيلىن، بەگ خۇلقىن تۈزەر،
قىلىق تۈزسە بەگ، پاك ئەرلەر ئەل سۈزەر.

* * *

5950 يەنە ئوتتى شۇ ھالدا ۋاقت، كۈن ۋە ئاي،
گۈزەللەندى دۇنيا، خەلق بولدى باي.

5951 تۇمان-چاڭ تارىدى ھەم كەتتى تاڭۇق[232].
تۈزەلدى، سۈزۈلدى جىمى بۇلغانۇق.[233].

5952 شۇكۇر قىلدى ئىلىگ خۇداغا يانا،
تولا مەدھى بىرلە ئوقىدى سانا.

76

OḌƢURMÏX IGLIG BOLUP ƱGDÜL-MIXNI ÜNDƏMIXIN AYUR

5953 bu künlərdə bir tün bu ƱgdülmixƏ
turup yatƣalïr ərdi yastap baxa

5954 kapuƣda ün ạtti bəḍük ündədi
kixi ïḍtï tavrak baka kər tạdi

OƢLAN JƏWABÏ ƱGDÜLMIXKƏ

A170
5955 yumuxqï bakïp aydï bir ər turur
sƱzüm bar tuxayïn tạyü yol kolur

ƱGDÜLMIX SUALI OƢLANKA

B426
5956 yana aydï baroƣïl ayïtoƣïl sƱzi
nə ərmix nəgü tạr kim ərmix Ʊzi

يەتمش ئالتىنچى باب

ئودغورمۇشنىڭ ئاغرىپ قالىپ ئۆگدۈمۈشنى چاقىرغانلىغى

بايانىدا

5953 بۇ كۈنلەر بىردە، ئوگدۈلمش كېچە،
بېشىن قويدى ئۈخلاي دىبان، ئاڭغىچە—

5954 ئىشكىتە ۋاقىراپ بىرى ئۇندىدى،
كىشى بۇيرۇپ، ئىتتىك "چىقىپ كور" دىدى.

خىزمەتچىنىڭ ئوگدۈلمشكە جاۋابى

5955 خىزمەتچى كىرىپ ئېيتتى: بىر ئەر تۇرار،
سوزۇم بار، كىرەي دەپ رۇخسەت سورار.

ئوگدۈلمشنىڭ خىزمەتچىگە سوئالى

5956 يەنە ئېيتتى: چىققىن ۋە ئېيتقىن: سوزى—
نىمىكەن، نەدەركەن، كىمىكەن ئوزى؟

OOƢLAN SUALI YUMUXQĪĶA

5957 yana qīkti ooƣlan ayīttī səzin
ḳayun kəlmixin ḥəm tiləkin əzin

YUMUXQĪ JƏWABĪ OOƢLANĶA

5958 bu ər aydī oḍoƣurmīx īḍtī məni
səzüm bar ḳadaxīn kərəyin ḳanī

OOƢLAN JƏWABĪ ƏGDÜLMIXKƏ

5959 uḳup kirdi aydī nəgü aymīxīn
ḳadaxī anīṇdīn yumux īḍmīxīn

ƏGDÜLMIX SUALI YUMUXQĪĶA

5960 ḳopa kəldi tərkin aṇar ḳīldī yol
bu ər kirdi ətrü səlam ḳīldī ol

C357
5961 ayīttī ḳayudīn kəlir sən tạyü
tiləkiṇ nə ərki səzüṇ ay bəgü

YUMUXQĪ JƏWABĪ ƏGDÜLMIXKƏ

5962 bu aydī məni īḍtī oḍoƣurmīxa
saṇa aydī kəlgil maṇa bir tuxa

5963 aƣīr boldī kəṇli yatur īnƣīḳīn
təgip tux aṇar bir ay kəṇli yaḳīn

خىزمەتچىنىڭ خەۋەرچىگە سوئالى

5957 يەنە چىقتى خىزمەتچى، دىدى سوزىن،
نەدىن كەلمىشىن ھەم تىلەكىن ئوزىن.

خەۋەرچىنىڭ خىزمەتچىگە جاۋابى

5958 دىدى ئۇ: ئودغۇرمىش ئەۋەتتى مېنى،
سوزۇم بار، قاياشىن كورەيمەن، قېنى؟

خىزمەتچىنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

5959 ئۇقۇپ كىردى، ئېيتتى نىمە دىگەنىن،
قاياشى ئۇنىڭدىن خەۋەر بەرگەنىن.

ئوگدۇلمىشنىڭ خەۋەرچىگە سوئالى

5960 قوپۇپ تۇردى بەك تېز، ئۇنا بەردى يول،
ئۇ ئەر كىردى، دەرھال سالام قىلدى ئول.

5961 قەيەردىن كېلۇرسەن دىبان سوردى،
نىمەدۇر تىلەگىك، ئەي ھېكىم دىدى.

خەۋەرچىنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

5962 دىدى ئۇ: ئودغۇرمىش ئەۋەتتى مېنى،
ماڭا كەلسۇن ئۇ، بىر كورەي دەر سېنى.

5963 ئېغىرلاشتى ھالى، ياتۇر ئىنجىقىن،
بىرىپ كەل قېشىغا، ئى كوڭلى يېقىن.

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ YUMUXQÏĶA

5964 yanut bạrdi əgdülmix aydï kələ
nəgü ərsə yạgil baralïm bilə

YUMUXQÏ JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

5965 unamadï aydï ḳadaxïṇ ḥalï
yavuzraḳ ay bilgəm kənər təg yolï

5966 mən axnu barayïn səniṇdin oza
sən aḳru uḍu kəl ay ḳïlḳï tüzə

* * *

5967 ḳapuoɣdïn yana əvrə yandï ạvə
əṇip ḳaldï əgdülmix əlgin ova

5968 turup əvkə kirdi ạḍi ḳaḍoɣuluoɣ
səvinq kạtti boldï saḳïnqï uluoɣ

5969 yatu kərdi anqa usï kəlmədi
tüni boldï yïlqa yitip bolmadï

5970 kəzin yumdï ərsə uḍïmaḳ tiləp
usï uqtï bardï kəzindin yïrap

B427
5971 yana turdï anqa bu oldurdïya
sarïoɣ taṇ ata kəldi əṇdürdi ya

5972 qəqəkliktə sandvaq ünün sumlïdï
üḍiklig əxitti kəṇül yalṇudï

ئوگدۇلمشنىڭ خەۋەرچىسگە جاۋابى

5964 جاۋاپ بېرىپ ئوگدۇلمش ئېيتتى: كېلە،
نىمە بولسا يىگىن، بارايلى بىللە.

خەۋەرچىنىڭ ئوگدۇلمشكە جاۋابى

5965 ئۇنۇماي دىدىكىم، قاياش ھالى بەك—
ياماندۇر، ئەي ئالىم، يولغا چىقاردەك.

5966 مەن ئاۋال بارايىن سىنىڭدىن ئۇزا،
ئارقامدىن بارارسەن، ئى كوڭلى تازا.

* * *

5967 ئوگدۇلمش ئىشكىتىن ياندى يېنىشلاپ،
تېڭىرقاپ قالدى ئۇ قولىن ئۇۋۇلاپ.

5968 تۇرۇپ ئويگە كىردى ئۇ بەك قايغۇلۇق،
سويۇنچ كەتتى، بولدى غەمى بەك ئۇلۇق.

5969 يېتىپ باقتى، لېكىن ئۇيقۇ كەلمىدى،
تۇنى بولدى يىلچە، تۇگەپ بولمىدى.

5970 كوزىن يۇمدى بىر ئاز بولۇپ ئۇخلىماق،
ئۇچۇپ ئۇيقۇسى كەتتى كوزدىن يىراق.

5971 يەنە تۇردى، بىرەر دەم ئولتۇردىيا،
سىرتىق تاڭ ئېتىشقا باشلاپ قۇردى يا.

5972 چىچەكلىكتە بۇلبۇل يوچۇن سايرىدى،
ئۇدۇكلۇك ئىشىتتى، دىل يېلىنجىدى.

* * *

5973 atīn mindi bardī ḳadaxī tapa
təgip kirdi tuxtī əlig yüz ɵpə

5974 ḳadaxïnï kərdi uzatu yatur
qəgəsin təxənmix yạṇin yastanur

ƏGDÜLMIX SUALI OḌOIURMÏXḲA

5975 ayïttï nə boldï ɵzüṇ ay ḳadax
sạni kərdüm əmdi kəṇül boldï bax

OḌOIURMÏX JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

5976 ayur ay ḳadaxïm yolum kəngəlir
əlüm tutoɣaḳï tuttï ɵz baroɣalïr

5977 sənïṇ bir yüzüṇni kərəyin tạyü
saṇa təgdi əmgək oḳïdïm bərü

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ OḌOIURMÏXḲA

C358
5978 yanut bạrdi ɵgdülmix aydï ay jan
tirig bolsa yalṇuḳ yorïr ig toɣan

5979 yavuz ḳïlma kəṇlüṇ tiliṇni yïoɣa
yazuḳḳa kəfarət bolur ig toɣa

5980 nəgü tạr əxitgil biliklig sɵzi
bilik ol kạtərdəqi kəṇül tozï

* * *

5973 ئېتىن مىندى ماڭدى قېرىنداش سېرى،
بېرىپ كىردى، ئوپتى ئۇ قول-يۈزلىرى.

5974 قاياشىن كوردى ئۇ ئۇزۇنۇپ ياتۇر،
جۇۋاسىن يېپىنىپ، يېڭىن ياستىنۇر.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا سوئالى

5975 دىدى: ئەي قاياشىم، نە بولدى ساڭا؟
دىلىم بولدى كورگەچ سېنى كوپ يارا.

ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

5976 دىدى: ئى قاياشىم كورۇنەر يولۇم،
ئولۇم تۇتقىغى تۇتتى، كېتەرمەن ئوزۇم.

5977 يۈزۈڭنى سېنىڭ بىر كورەيىن دىبان،
سېنى ئەمگىتىپ مەن قىچقىرتتىم بۇيان.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

5978 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش: ئەي جانىم دىبان،
بولۇر دۇچار كېسەلگە ھەر تىرىك جان.

5979 يامانلىق ئويلىما، سەن تىلىڭنى يىغ،
گۇناغا كاپارەت بولۇر بۇ ئاغرىق.

5980 ئىشتىكىن، بىلىملىك كىشى نىمە دەر،
تۇزاننى كوڭۇلدىن بىلىم يوق ئېتەر:

B428

5981 yazuḳḳa kəfarət ig ol kər saṇa
yazuḳsuz kixi kim ayu bạr maṇa

5982 kixi igləsə barqa təklür yazuḳ
yazuḳ təksə ḳutlur kixi ay toṇa

5983 kixi barqa yazuḳ ḳīlur az əküx
yazuḳsuz kixi bu azunda kəsüx

5984 igiṇ əḍgü bolǫa əsən bolǫa sən
yazuḳuṇ arīǫay muyan bolǫa sən

5985 nəlük tildə kərksüz yorītur sən səz
əlürüṇ nə bildiṇ aya kəṇli tüz

OḌOIURMĪX JƏWABĪ ƏGDÜLMIXKƏ

5986 yanut bạrdi oḍoǫurmīx aydī səbəb
əlümüg tüxümdə yaruḳ ḳildī rəb

5987 tüxədim tüxümdin aqīldī maṇa
əlürüm uḳuldī maṇa ay toṇa

5988 bayat əḍgü ạsiz yorītsa ḳəẓa
yorītur anī yatsa tünlə uda

ƏGDÜLMIX JƏWABĪ OḌOIURMĪXḲA

A171

5989 yanut bạrdi əgdülmix aydī bu səz
yạmə əḍgü ərməz aya kəṇli tüz

5990 əlür ərsə igləp kixi təgmə ig
kixi ḳalmaǫay ərdi yạrdə tirig

5981 گۈناغا كاپارەت كېسەللىك ساڭا،
گۈناسىز كىشى كىم؟ دىگىن سەن ماڭا.

5982 گۈنايى توكۈلۈر، كىشى ئاغرىسا،
تۈگۈسە گۈنا ئەر قۇتۇلغاي، توڭا.

5983 گۈنا ئەيلەر ھەممە كىشى ئاز-تولا،
جاھاندا گۈناسىز كىشى كەم بولا.

5984 ساقايۇر كېسەلىك، بولۇرسەن ئىسەن،
گۈنايىمگە ئېرىغاي، ساۋاپ تاپارسەن.

5985 نىمشقا تىلىڭدىن چىقار يامان سوز،
ئولۇشنى قەيەردىن بىلدىڭ، كوڭلى توز؟

ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

5986 جاۋاپ بېرىپ ئودغۇرمىش، ئېيتتى: سەۋەپ—
ئولۇمنى چۈشۈمدە ئايان قىلدى رەب.

5987 چۈشۈدۈم، چۈشۈمدە بىلىندى ماڭا،
ئولۇرۇم ئۇقۇلدى ماڭا، ئى توڭا.

5988 يامان-ياخشى قازانى بىلدۇرسە خۇدا،
ئايان ئەيلەر ئۇنى ياتسا ئۇيقۇدا.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

5989 جاۋاپ بېرىپ ئوگدۇلمىش، ئېيتتى: بۇ سوز—
ھەم ياخشى ئەمەستۇر، ئايا كوڭلى توز.

5990 كىشى ھەر ئاغرىقتىن گەر ئولسە ئىدى،
تىرىك كىشى قالمايتتى يەردە زادى.

C359
5991 tirig yalnuk oqlï igin iglər ək
qamuoq ig əlüm birlə kəsməz bu kək

B429
5992 tüxər ək kixi tüx udïsa yatïp
anï yərgüqilər yərər uz ətip

5991 هایات ئىنسان ئوغلى ئۇ ئاغرىر ئوزى،
كېسىلمەس ھەر ئاغرىق بىلەن يىلتىزى.

5992 كىشى ياتسا ئۇخلاپ ئۇ چۈشلەر كورۈر
ئۇنى تەبىرچىلەر ئۇز-ياخشى ئورۈر.

77

ӨGDÜLMIX OḌƠIURMÏXḲA TÜX YӨRÜGIN AYUR

5993 bu tüx ʻilmi bilgü kərək axnu kəḍ
yərə bilsə ətrü əḍi saḳnu kəḍ

5994 təlim türlüg ol əmdi tüxkə yərüg
anī bilgü barqa ay ḳilḳī ərüg

5995 biliksizkə ayma tüxüṇni aqa
bilirkə ayīt tüx ayītma ḳəqə

5996 ḳəqəki tüxüṇkə yərügi aḍīn
yana kərsə kündüz kərügi aḍīn

5997 bu tüx ʻilmiṇə baḳsa xərṭī əküx
munī bilgü axnu yətürsə uḳux

5998 tüxüg yərməgü əz kəṇülqə kərüp
yəmə aymaƣu təgmə ərkə turup

يەتمىش تەتىنچى باپ

ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا چوش تەبىرنى ئېيتقانلىغى

بايانىدا

5993 كېرەك ياخشى بىلمەك بۇ چۈش ئىلمىنى،
قىلىپ ئېھتىيات، خوپ ئوربىسە ئۇنى.

5994 كوپ خىللىق ئېرۇر بۇ چۈش ئوربىمەك،
ئى تەمكىن ئەر، ئۇنى بىلمەكلىك كېرەك.

5995 بىلىمسىزگە چۈشنى ئېچىپ دىمگىن،
كېچىكتۈرمەي ئۇنى بىلگەنگە دىگىن.

5996 كېچەدىكى چۈش تەبىرى باشقادۇر،
يەنە كورسە كۈندۈز، ئۇ باشقا بولۇر.

5997 كورەرسەن، بۇ چۈش ئىلمىنىڭ شەرتى كوپ،
ئاۋال بىلگۈلۈك بۇنى ئەقىل يۈرۈتۈپ.

5998 ئوزۇڭچە ئوربىمە كورگەن چۈشۈڭنى،
ھەم ئېيتما كورۈنگەن كىشىگە ئۇنى.

5999 tüxüg barqa tüx tạp tilin yərməgü
bu tüxnüṇ yərügi təlim ay bəgü

6000 tüxüṇ yərmə yərsə bilik birlə yər
ḳiyas mə'ni birlə ạḍi yətrü kər

6001 kixi tüx tüxəsə yərügkə barïr
yərə bilməsə tüxnüṇ asoḳï ḳalïr

6002 nəgü tạr əxitgil ay bilki təṇiz
bu səz ixkə tutoḳïl ḳïzartoḳïl məṇiz

6003 yərügkə barïr tüx tüxüṇ yaḳxï yər
tüpi əṣlï bilgil uḳux birlə kər

6004 nətəg yərsə tüxni anï təg bolur
yavuz yərmə tüxni saṇa ḳïloḳa ḳor

B430
6005 təlim tüx bolur yạm iqimkə barïr
yaraoḳsïz yạmix bolsa təṇsiz kəlir

6006 taḳï bir tüx ol kər bu yïl fəṣlïṇa
tadusï küqənip barïr əṣlïṇa

C360
6007 yïl ülgi yaz ərsə kiqig ərsə ər
ḳïzïl kərsə barqa yaoḳïz kərsə yạr

6008 anï ḳan küqəmix bolur bəlgülüg
ayu bạr ḳan alsun aṇar ülgülüg

6009 yïl ülgi yay ərsə tüxəgli yigit
sarïoḳ al tüxəsə ya kürküm əgit

6010 sarïoḳï küqəmix bolur ay bəgü
əzini boxutoḳu tərəṇbin yạgü

5999 ئورئۇمە چۈش دەپ چۈشنىڭ ھەر بىرى،
ئى ئالىم، بۇ چۈشنىڭ كوپتۇر تەبىرى.

6000 ئورئۇمە چۈشنى، بىلىم بىرلە ئور،
قىياسەن مەنىسنى چۈشنىپ كور.

6001 كىشى چۈش چۈشسە ئورۇشكە بارۇر،
ئورۇش بىلمىگەندە نەپئى يوقىلۇر.

6002 نىمە دەر ئىشتىكىن بىلىمى دېگىز،
بۇ سوزگە ئەمەل قىل، قىزارسۇن مېگىز:

6003 چۈشۈڭ ئورى خوپ، چۈش ئورۇشكە باقۇر،
بىلىپ تۇپ ۋە ئەسلىن ئەقىل بىرلە كور.

6004 يامان ئورمە چۈشنى، زىيانى تېگۈر،
نىچۈك ئورسە چۈشنى ئۇ شۇنداق بولۇر.

6005 تالاي چۈشلەر بارىكى، غىزاغا قارار،
ئۇ بولسا يارامسىز، چۈش خۇنۇك بولار.

6006 يانا بىر چۈشكى، ئۇ پەسلىگە قارار،
كۇچەيسە تادۇسى ئاڭا ئۇ باقار.

6007 باھار پەسلى بولۇپ، كىچىك بولسا ئەر،
كورۇنسە قىزىل ھەممە ھەم قوڭۇر يەر.

6008 ئۇنىڭ قانى كۇچەيگەن بولۇر بەلگۈلۈك،
دىگىن سەن ئۇنىڭكى قېنىن ئالغۇلۇق.

6009 گەر ئولسا پەسلى ياز، چۈش كورسە يىگىت،
چۈشسە سىرىق، ھال يا كۇركۇم ئوگىت[234].

6010 ئىشىپتۇر ئۇنىڭ، ئى ھىكىم سەپراسى،
سۇركە ھەم تەرەنجىۋىل ئۇنىڭ دورىسى.

6011 yīl ülgi küz ərsə ər ərsə orut
qara kərsə taoq ya quḍuoq kərsə üt

6012 bu səwda küqənmix bolur ay qadax
ot iqgü mənəsin arītoqu adax

6013 qīx ərsə yana tüx kərügli qarī
aqar suv tüxəsə ya buz qar tolī

6014 küqənmix bolur kər anīŋ bəloqəmī
isig nəŋ yətürgü iqürgü əmi

6015 takī biri əẓoqaŝ-u əḥlam bolur
bu tüxkə yərüg yok ay qīlqī unur

6016 qəqə saqnu yatsa anī kərsə tüx
aŋar ma yərüg yok anīŋ yanoqī tux

6017 takī bir tüx ol kərsə yəktin bolur
tüxəgli anī kərsə suvqa yunur

6018 yana pixəsin kərsə tüxtə kər ər
aŋar ma yərüg yok ay qīlqī kür ər

6019 munī barqa bilgü yətürgü ·uqux
aḍīroqu əḍürgü anīn yərsə tüx

B431
6020 nəgü tər əxitgil mu'əbbir ḥəkim
ayītoqu kərək ər tüxər ərsə kim

6021 bu tüx kərsə yərmə bilü bilməyü
nətəg yərsə tüxni bolur anlayu

6022 sakīnq kərsə tüxtə yanutī səvinq
səvinq kərsə qaḍoqu bolur yīoqlayu

6011 كۆز پەسلى چۈشسە ئورتا ياش بىر ئەر،
چۈقۇر، تاغ، قۇدۇق يا قارا نەرسەلەر.

6012 سەۋداسى كۆچەيگەن بولۇر، ئەي قاياش،
يىسۇن دورا مىڭە ساپلاشقا، ئاداش.

6013 قىش پەسلى بولۇپ چۈش كورسە گەر قېرى،
ئاقار سۇ چۈشسە يا مۇز، قار، تولى.

6014 ئۇنىڭ بەلغەمى، كور، كۆچەيگەن بولۇر،
ئىسسقلىق ئىچۈرۈپ-يىدۈرسە بولۇر.

6015 ئېلىشمان، بىتەرتىپ چۈشلەردۇر بىرى،
جەسۇر ئەر، بۇنىڭ يوق ئېرۇر تەبىرى.

6016 نىمە ئويلاپ يېتىپ، چۈشسە شۇنى،
بولۇر ئورىمسە بۇ خىل چۈشلىنى.

6017 يەنە بىر چۈشكى، ئۇ شەيتانى چۈشتۇر،
بۇ چۈش كورگۈچى غۇسلە قىلسا بولۇر.

6018 ھونەرىنى بىر كىم چۈشىدە كورۇر،
ئۇنىڭ تەبىرى يوق ئېرۇر، ئى جەسۇر.

6019 بۇلارنىڭ بارچىسىن بىلمەكلىك زورۇر،
ئايرىپ تاللاپ ئاندىن ئورىسە بولۇر.

6020 نىمە دەر ئىشتىكىن، چۈش ئورۇر ھېكىم،
سوراسۇن ئوزى چۈش كورگەن بولسا كىم:

6021 بىلىپ ياكى بىلمەي بۇ چۈش ئورمىگىل،
نىچۈك ئورسە چۈشمۇ بولۇر دەل شۇ خىل.

6022 ئەگەر غەم چۈشسە بولۇر خوشچىلىق،
خوشاللىق چۈشسە كېلۇر قايغۇ، بىل.

A172 C361

6023 bir ək yaŋlïoɣ ərməz bu tüxkə yərüg
munï kəḑ saḳïnɣu ay ḳïlḳï ərüg

6024 ḳara ʻam tüxiŋə yərügi aḑïn
aḑïn boldï bəglər tüxi kər aḑïn

6025 səvinq kərsə tüxtə oyun ya büḑik
saḳïnq ḳaḑɣularḳa aqïldï kəzik

6026 yana yïɣlasa tüxtə kərsə saḳïnq
ərəz birlə avnur bulur miŋ səvinq

6027 yana tüx bolur kər yərügi anïŋ
aḑïnḳa bolur asɣï bolmaz sənïŋ

6028 kixikə kərüp yərlür əmdi bu tüx
aŋar yaḳxïɣ ərsə yaɣutur uḳux

6029 tüx ol kər anï kərsə bəklig bolur
ol oḳ tüx taḳï birni iglig ḳïlur

6030 munï barqa bilgü kərək ay ḳadax
anïn ətrü yərsə tüxüg ay adax

6031 nəgü ol tüxüŋni maŋa ay aqa
anï mən yərəyin kər aḑra səqə

6023 ئەمەس بىرلا خىلدا بۇ چۈش تەبىرى،
ئى تەمكىن، چۈشەنمەك كېرەك ھەر بىرى.

6024 ئاۋامنىڭ چۈشىگە تەبىر بولەكتۇر،
بولەكتۇر بەگ چۈشىنىڭ تەبىرى، كور.

6025 سويۇنچ كورسە چۈشتە ئويۇن يا ئۈسۈل،
ئېچىلغاي ئەلەم ۋە قايغو ئۈچۈن يول.

6026 يەنە يىغلىسا چۈشتە كورسە ئەلەم،
ھوزۇردا ياشار مىڭ، كېتىپ قايغۇ-غەم.

6027 يەنە بەزى چۈش بار تەبىرى ئۈنىڭ،
بولەككە بولۇر، نەپئى بولماس سېنىڭ.

6028 كىشىگە قاراپ چۈش تەبىرى بولۇر،
ئاڭا بولسا لايىق، ئەقىل چۈش ئورۇر.

6029 بۇ چۈشكى، كىشى كورسە ساغلام بولۇر،
شۇ چۈش بەزىلەرنى كېسەلمۇ قىلۇر.

6030 بىلىشلىك كېرەكتۇر بۇلارنى قاياش،
ئۈنىڭدىن كېيىن سەن ئورى چۈش، ئاداش.

6031 نىچۈكتۇر چۈشۈڭ ئۇ، سەن ئېيتقىن ئېچىپ،
بېرەي تەبىر ئاڭا مەن ئاجرىم قىلىپ.

78

OḌƣURMÏX ƢGDÜLMIXKƏ TÜX KƢRMIXIN AYUR

6032 yanut bạrdi oḍƣurmïx aqtï tilin
ayur sƢzləyin mən kƢŋülkə alïn

B432
6033 xatu kƢrdüm əlig anïŋ baƣnasï
yüz utru uruƣluƣ əḍiz ḥəm yasï

6034 aŋar aƣdïm əmdi birər baƣnaqa
baxïŋa təgi baƣna sadïm nəqə

6035 baxïnda bir ətqi maŋa suv bạrür
alïr mən tükətü iqip Ƣz ḳanur

6036 anïŋda basa kƢkkə uqtum təŋip
Ƣzüm bəlgüsüz boldï ƢrləP siŋip

یەتمىش گىزىنچى باپ

ئودغورمىشنىڭ گۈگۈمۇشكە چوشكۈرنىلىكنى ئېتىقانلىغى

بايانىدا

6032 جاۋاپ بېرىپ ئودغۇرمىش ئاچتى تىلىن،
دىدى: چىن قۇلاق سال، ئۇنى سۆزلەيمەن.

6033 شوتا كوردۇم ئىگىز، ئەللىك ۋاختىلىق،
ئالدىمدا تۇراتتى يانتۇ قويۇغلۇق.

6034 چىقىپ باردىم ئاڭا بىر-بىردىن ئورلەپ،
ساناپ تا باشقىچە ۋاختا نەچچە دەپ.

6035 بېشىدا بىر ئەتچى[235] سۇ بەردى ماڭا،
ئىلىپ ئىچتىم تۈگەتتىم، قاندىم ئاڭا.

6036 كېيىن كوككە ئۇچتۇم، ئىگىز يۈكسىلىپ،
يوقالدىم ئۇزۇم ئۇندا ئورلەپ سىگىپ.

79

ƏGDÜLMIX OḌƢURMÏX TÜXIŊƏ TƏ'BIR ḲÏLMÏXÏN AYUR

C362

6037 yanut bạrdi ɵgdülmix aydï bu tüx
ạḍi əḍgü tüx ol kɵr asƣï ɵküx

6038 nəlük ɵzkə təŋsiz yɵrər sən yɵrüg
yɵrügkə barïr tüx ay kɵŋli ɵrüg

6039 aƣïx barqa tüxtə aƣïrlïḳ bolur
aƣarï təŋinqə uluƣluḳ bulur

6040 nəqə aƣsa tüxtə aƣar ḳut ḳïvï
aƣïrlïḳ bulur kəḍ bulur yüz suvï

6041 xatuḳa aƣar təg aƣar ol ḳutï
uluƣluḳ bilə ạldə yaḍlur atï

6042 munuḳï bu sɵzkə tanuḳ kəldi sɵz
tüxüg yɵrgüqi tüx yɵrüp ḳoḍtï ɵz

6043 xatu tüxtə 'izz ol aƣarï təŋi
birər baƣna sayu aƣïrlïḳ ɵŋi

يەتمىش توققۇزىنچى باپ

ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىش چوشقىنىغا تەبىرىنى گەپلىگەن بايانلار

6037 جاۋاب بېرىپ ئوگدۇلمىش ئېيتتى: بۇ چۈش،
تولا پايدىلىقتۇر، ئېرۇر بەكمۇ خۇش.

6038 نىمىشقا بېرۇرسەن تەبىر بولمىغۇر؟
ئەي ئاقىل، بۇ چۈشكى، ئورۇشكە ماڭۇر.

6039 جىمى چۈشتە ئورلەش ئەزىزلىك بولۇر،
بۇ ئورلەش تېگىچە ئۇلۇغلۇق كېلۇر.

6040 ئىگىزلەپ چۈشەسە ئوسەر دەۋلىتى،
ئەزىزلىك تېپىپ بەك ئاشۇر شوھرىتى.

6041 شوتىغا چىقاردەك ئېشىپ بەخت-قۇتى،
ئۇلۇغلۇقلە ئەلدە يېيىلغاي ئېتى.

6042 گۇۋادۇر بۇ سوزگە توۋەندىكى سوز،
قويۇپتۇر ئورۇچى ئورۇپ ئۇنى ئۇز:

6043 شوتا چۈشتە ئىززەت يۈكسەلگەن قەدەر،
ھەر ۋاختا تېگىچە بولۇر موتىۋەر.

6044 nəqə aoɣsa anqa aoɣīrlīk bulur
azun malī ḳut ḳīv bulur əz əṇī

6045 īḍīxlīoɣ suvuoɣ sən alīp iqtükün
tiriglik uzun boloɣa yildīz kəkün

B433
6046 uqup kəkkə ərləp tükəl aoɣdukun
tilək bərgə tənri nəgü ḳoldukun

6044 نىچە چىقسا ئورلەپ شۇنچە قەدر تاپۇر،
جاھان مالى، تەلەي ۋە بەختكە يېتەر.

6045 قاچادىكى سۈنى ئىچكىنىڭ پۈتۈن،
ھايات يىلتىزىڭ بولغۇسىدۇر ئۇزۇن.

6046 ئۇچۇپ كوككە ئورلەپ تولۇق چىققىنىڭ،
خۇدا بەرگۈسىدۇر ئۈمىت قىلغىنىڭ.

80

OḌOIURMÏX BU TÜXKƏ AḌÏN YƏRÜG AYUR

6047 yanut bạrdi oḍoɣurmïx aydï tüxüm
yərügi bu ərməz ay ạxim tuxum

6048 əzüṇ kərmix ərsə bu tüxni yatïp
yərügi ol ərdi kim aydïṇ ạtip

6049 sənïṇ ḥimmətïṇ barqa dunya turur
bu dunya tiləgli bu dunya bulur

C363
6050 mənïṇ bu əzüm ḳaqtï dunya ḳoḍup
bu yạrdə turur mən kər əmgək yüḍüp

6051 tükəl yərmədïṇ tüx yərügin maṇa
əxitgil bu tüx mən yərəyin saṇa

6052 əḍiz baoɣnalïoɣ mən xatu kərdüküm
tiriglik turur ay ḳadax yərdüküm

6053 xatunuṇ baxïṇa təgi yoḳladïm
yaxïmnï tükəttïm tiriglik yạdim

سەكسەنچى باب

ئودغورمشنىڭ بۇخوشكە باشقاتەبىرىگە نامگى يايلاندا

6047 جاۋابەن ئودغورمش دىدى: بۇ چۈشۈم—
تەبىرى ئۇ ئەمەس، ئەزىز يولدۇشۇم.

6048 ئوزۇڭ كورگەن ئولساڭ بۇ چۈشنى يېتىپ،
شۇ ئەردى تەبىرى، دىدىڭ سەن يېشىپ.

6049 كى بارچە هەممىتىڭ دۇنيا ئۈچۈندۇر،
بۇ دۇنيا تىلەگەن، بۇ دۇنيا تاپۇر.

6050 قىچىپ مەن ئوزۇم بۇ جاهاننى قويۇپ،
بۇ يەردە يۇرەرمەن جاپالار يۇدۇپ.

6051 تولۇق ئورمىدىڭ سەن بۇ چۈشنى ماڭا،
ئىشتىكىن، بۇ چۈشنى ئورەي مەن ساڭا:

6052 ئىگىز ۋاختىلىق بىر شوتا كورگىنىم،
ئىرۇر ئەي قاياش ئۇ تىرىك يۇرگىنىم.

6053 شوتانىڭ بېشىغا قەدەر ئورلىدىم،
كى ئومرۇم تۈگەتتىم، رىزقىمنى يىدىم.

6054 baxïŋa aƣïp mən ol ətqi kəlip
maŋa bạrdüki suvnï iqtim alïp

6055 ol ətqi turur kər atalïƣlarïƣ
atasïz ḳïlïƣlï ay ḳïlḳï arïƣ

6056 ol ətqi turur kər ạtilmixlərig
buzuƣlï yorïtmaƣlï janlïƣ tirig

B434
6057 ïḍïxlïƣ suvuƣ mən tükəl iqmixim
tiriglikkə yərdüŋ uzattïŋ yaxïm

6058 tiriglik bolur suv sən aymïx təg ək
yarïm iqsə ḳalsa yarïmï ülüg

6059 yarïm suv iqip ḳoḍtum ərsə yarïm
yarïm ḳaloƣay ərdi tirigliklərim

A173
6060 ïḍïxlïƣ suvuƣ iqtim əmdi tükəl
tükəttim tiriglik əsən əḍgü ḳal

6061 nəgü tạr əxitgil uḳuxluƣ bəgü
bəgülər səzin səzkə ul tüp tạgü

6062 ïḍïxlïƣ suvuƣ tüxtə iqsə yarïm
tükədi tiriglik yarïmï bạrim

6063 ḳalï iqsə suvnï tükətü tükəl
tükədi tiriglik ḳazïldï ḳïrïm

6064 yoḳaru uqup bu əzüm təŋdüki
yaxïl kəkkə ərləp təŋip siŋdüki

6065 süzük jan turur ol bu kəptin qïḳïp
yana yandï kəlməz yạriŋə aƣïp

6054 بېشىغا چىققاندا، ئۇ ئەتچى كېلىپ،
ماڭا سۈنى بەردى، ئىچىمەن ئېلىپ.

6055 ئۇ ئەتچى ئېرۇر، كور، ئاتالىقلىنى—
ئاتاسىز قىلۇچى، ئى پاك، بىل بۇنى.

6056 ئۇ ئەتچى ئېرۇر، كور، ئابادانلىقنى—
بۇزار ھەم يۇرۇتمەس يۇرگەن جانلىقنى.

6057 قاچادىكى سۈنى تولۇق ئىچىشىم—
نى جورۇپ ھاياتقا، ئۇزارتتىك يېشىم.

6058 ھاياتلىق ئىدى سۇ سەن ئېيتقان كەبى،
يېرىمى ئىچىلىپ، قالسا يېرىمى.

6059 يېرىمىن ئىچىپ قويسام ئەردىم يېرىم،
يېرىم قالغاي ئەردى تىرىكلىكلىرىم.

6060 ئىچىمەن ئۇ سۈنى تامامەن بىراق،
تۇگىدى ھاياتىم، سەن قال ئىسەن-ساق.

6061 نىمەدەر ئەقىللىق ھېكىم، ئاڭلىغىن،
ھېكىملەر سوزىن سوزگە ئاساس دىگىن:

6062 گەر چۈشتە بىر قاچا سۇ ئىچسە يېرىم،
تۇگەدى تىرىكلىك يېرىمى يېرىم.

6063 ئەگەر ئىچسە سۈنى تۇگىتىپ ئېرىغ،
تۇگەدى تىرىكلىك، قېزىلدى قەۋرىم.

6064 يۇقۇرى ئۇچۇپ ھەم غايىپ بولغىنىم،
يېشىل كوككە ئورلەپ سىگىپ كەتكىنىم.

6065 ئېرۇر ئۇ سۈزۈك جان قېپىدىن چىقىپ،
كېتىپ قالدى، كەلمەس يېرىگە يېنىپ.

C364

6066 bayat tüxtə bəlgürtti əmdi maŋa
əlümkə anunoɣu kərək ay toŋa

6067 bu tüxnüŋ yərügi bu yaŋlïoɣ turur
aḑïnsïoɣ yərər sən maŋa ay unur

6068 sən əḑgü ḳïlur sən mənïŋ kəŋlümi
əlüm utru kəldi otï yoḳ əmi

6069 baḳa kərgil əmdi ay kəŋli tirig
əlüm kətki ḳïldï yaoɣïz yạrlərig

6070 nəqə ḳarxï ordu bəzəklig səray
əlüm buzdï barqa turu ḳaldï ḥay

6071 nəqə kür küvənür bəḑük bəglərig
əlüm yạrkə soḳtï baḳa kər tirig

B435

6072 nəqə küq biləklig yumïtmïxlarïoɣ
əlüm tuttï saqtï yïrattï arïoɣ

6073 taŋ ərməz əlüm tooɣsa yalŋuḳ əlür
ḳamuoɣ tïn toḳïoɣlï əlümkə turur

6074 tanï bu turur kər əlügli ət əz
əlümüg unïtïp ḳoḑur tildə səz

6075 usayuḳ bu yalŋuḳ bilir əlgüsin
əzindin ḳətərməz usallïḳ usïn

6076 əlüm ḥəḳ turur kər kəqix yoḳ aḑïn
nəgü ərki ḥalim əlümdə ḳəḑin

6077 saḳïnqïm bu ol ay kəŋüldəx əxim
əlümdə ḳəḑin təŋri ətsü ixim

6066 خۇدا چۈشتە بىلدۈردى ئەمدى ماڭا،
ئولۇمگە تەييارلىق كېرەك، ئى توڭا.

6067 بۇ چۈشنىڭ يورۇغى شۇ ياڭلىغ ئېرۇر،
بولەكچە ئورەرسەن ماڭا، ئى جەسۇر.

6068 تەسەللى بېرەرسەن ياساپ كوڭلىمنى،
ئولۇم تۈتتى ئەمدى يوق دورا-ئەمى.

6069 ئى كوڭلى تىرىك سەن دىققەت بىرلە كور،
قوڭۇر يەرنى قىلدى ئولۇم دوۋە-گور.

6070 نىچە قەسىر، ئوردا، بىزەكلىك ساراي—
نى بۇزدى ئولۇم، قىلدى ۋەيرانە، ۋاي!

6071 نىچە باتۇر، مەغرۇر بۇيۇك بەگلىنى،
ئولۇم يەرگە تىقتى تىرىك، كور ئۇنى.

6072 نى كۈچلۈك بىلەكلەر توپلاپ يىققىنىن،
ئولۇم ئالدى، چاچتى، تاراتتى بارىن.

6073 تاڭ ئەرمەس ئولۇم، تۇغسا ئىنسان ئولۇر،
جىمىكى تىنارلىق ئولۇچى ئېرۇر.

6074 ئاجايىپى شۇكى، ئولۇچى بۇ جان،
ئۇنۇتۇپ ئولۇمنى ئۇرار لاپ هامان.

6075 غاپىلدۇر بۇ ئىنسان، بىلۇر ئولۇشىن،
يوقاتماس ئوزىدىن غەپلەت ئۇيقۇسىن.

6076 ئولۇم هەق ئېرۇر، يوق ئوزگە ئامالىم،
نە بولغاي ئولۇمدىن كېيىن بۇ هالىم.

6077 شۇدۇر ئەندىشەم، ئى كوڭۇلداش ئەشىم،
ئولۇمدىن كېيىن هەق ئوڭلىسۇن ئىشىم.

6078 barïn tap ḳilïp mən kəqürdüm künüm
ərəz əmgək ərtti yarudï tünüm

6079 əlig ḳïsoɣa tuttum tavar tạrmədim
ḥəwa ạrzularḳa kəṇül bạrmədim

6080 bu künkə saḳïndïm əzüm yüklərin
yạnitmək tilədim yazuḳum barïn

6081 nəgü tạr əxitgil bilik bạrgüqi
baoɣïrsaḳ bu ət sav ərig bạrgüqi

C365
6082 usanma ḳatïoɣlan yükünṇni yạnit
yoluṇ ḳïlda yinqkə əzünṇni kənit

6083 bu kün yatma əmgə ixiṇni ạtin
kəqər əmgəkiṇ sən kəqərdə unït

6084 yana aydï ay qïn baoɣïrsaḳ ḳadax
barïr mən uḍu sən kəlir sən adax

6085 saṇa ḳaq aoɣïz səz əzüm səzləyin
unïtma anï sən məniṇdə kạḍin

6086 tirigdə baoɣïrsaḳ əzüm bolsunï
əzümdə kạḍin bu əzüm ḳalsunï

6078 قانائەت قىلىپ بارغا كەچۈردۇم كۈنۈم،
ھوزۇر، مېھنەت ئوتتى، يورۇدى تۈنۈم.

6079 قولۇم قىسقا تۇتتۇم، تاۋار يىغمىدىم،
ھاۋا-ئارزۇلارغا كوگۈل بەرمىدىم.

6080 بۇ كۈننى چۈشەنگەچ، ئوزۇم يۈكلىرىم،
يەگگىتمەك تىلەدىم بارچە گۈنايىم.

6081 نىمە دەيدۇ، ئاگلا، بىلىم بەرگۈچى،
كويۇمچان بولۇپ پەند-ناسات قىلغۇچى:

6082 تىرىش، بولما غاپىل، يېنىكلەت يۈكۈك،
تۇزەت ئوزنى، قىلدىن نازۇكتۇر يولۇك.

6083 بۇ كۈن ياتما، قىينال، ئىشىك تەييار ئەت،
كېچۈچى جاپانى ئۇنۇتقىن ئوزۇك.

6084 يەنە ئېيتتى: ئى چىن كويۇمچان قاياش،
كېتۇرمەن، سوگۈمدىن بارۇرسەن ئاداش.

6085 ساگا بىر قانچە سوز سوزلەپ ئوتەيىن،
ئۇنۇتما ئۇنى سەن مېنىگدىن كېيىن.

6086 تىرىكمەن، كويۇمچانلىغىم بولسۇن ئۇ،
ئوزۇمدىن كېيىن بۇ سوزۇم قالسۇن ئۇ.

81

OḌƣURMÏX ƱGDÜLMIXKƏ PƏND BƏRMIXIN AYUR

B436

6087 sözüm bu usal bolmaƣīl ay ḳadax
ạsizkə tiriglik yava ḳīlma yax

6088 kəni bol yitürmə kənilik yolīn
bu yol ạltgə arzu tiləkkə bilin

6089 baƣīrsaḳ bolun barqa tīnlīƣ əzə
tapuƣ ḳīl bayatḳa kəṇül til tüzə

6090 saḳīnq ḳīsƣa tutƣīl tapuƣ ḳīl uzun
ạvərdə amul bol puxarda tüzün

6091 əlümüg unītma ạtikiṇ ḳīlīn
əzüṇni unītma tüp əşlīṇ bilin

A174

6092 ḳaraƣurma dunyaḳa suḳluḳ ḳīlīp
ḳalīr bu barīr sən əkünqün ulīp

6093 bayat ḥukmi tapla nəgü kəlsə yüḍ
boḍunḳa asīƣ ḳīl bolu bạrsə əḍ

سەكىزىنچى باب

ئۇدغۇرمۇشنىڭ ئوگۇلۇشكە مەسلىھەت قىلغانلىغى بايانىدا

6087 سوزۇم شۇ قاياشىم، غاپىل بولمىغىن،
ھاياتنى يامانغا زايە قىلمىغىن.

6088 يوقاتما دۇرۇسلۇق يولىن، توغرا بول،
تىلەككە ئىلىتكەي سېنى ئۇشبۇ يول.

6089 كويۇمچان بول جىمى تىنارلىق ئۈچۈن،
تۈزەپ دىل، تىلىڭنى سەن ھەققە تېۋىن.

6090 غېمىڭنى قىسقا قىل، تائەتنى ئۇزۇن،
شاشقاندا تەمكىن بول، غەزەپتە تۇزۇن.

6091 ئولۇمنى ئۇنۇتما، تەييارلىقنى قىل،
ئوزۇڭنى ئۇنۇتما، تۇپ-ئەسلىڭنى بىل.

6092 بۇلغانما دۇنياغا ھىرىسلىق قىلىپ،
قالۇر بۇ، كېتۇرسەن، ئوكۇنچتە ئىڭرىپ.

6093 خۇدا ھوكمىگە كون، نە كەلسە كوتەر،
خەلققە نەپنى قىل، پەيت تاپساڭ ئەگەر.

6094 kəni səzlə ḳəwliṇ tükəl ḳīl pütün
bolur ḳəwli yalɣan kixilər otun

6095 külər yüz isig səz ḳīlīnq əḍgü tut
bolu bạrgə əḍlək kəlü bạrgə ḳut

6096 aḳī bolɣīl alqaḳ tuz ətmək yạtür
kixi ʻəybi aqma sən ərtüp yạtür

C366
6097 ḥəwa basɣīl əvkəṇ kəlir ərsə yīɣ
ət əz əgri yolḳa barīr ərsə yīɣ

6098 əzüṇ asɣī ḳolma boḍun asɣī ḳol
yüḍürmə yük ạlkə əzüṇ yükqi bol

6099 tavar nəṇ barīn ḳīl əzüṇkə yuluɣ
boḍunuɣ səvündür ay bilki uluɣ

B437
6100 kixi əḍrümi kər kixini yular
səvüg jan yuluɣlap səvinqin tilər

6101 ạḍi yaḳxī aymīx kər əḍrüm talu
biliklig uḳuxluɣ mənəsi tolu

6102 asīɣlīɣ kixi ol kixi əḍrümi
baɣīrsaḳ kixi ol boḍun kəḍrümi

6103 kixilik atī kər iki nəṇ turur
baɣīrsaḳ biri bir aḳī nəṇ bạrür

6104 taḳī munda yạgrək ayur kər uḳux
uḳux yolī tutsa asīɣlar əküx

6105 aḳī tạp ayurlar ḳayu ol aḳī
aḳī jan yuluɣlap ətər ər ḥəḳī

6094 دۇرۇس سوزلە سوزنى تولۇق قىل پۇتۇن،
بولۇر سوزى يالغان كىشىلەر ئوتۇن[236].

6095 كۆلەر يۈز، ئىسىق سوز، خۇيۇك ياخشى قىل،
كېلۇر بەخت ئايلىنىپ دەۋر ساڭا، بىل.

6096 سېخى ھەم مۇلايىم بول، تۇز-نان يىدۇر،
كىشى ئەيبىن ئاچما، يوشۇر سەن يوشۇر.

6097 يىغ نەپسىك، غەزەپتە باسقىن ئوزۇڭنى،
گەر نەپسىك ئەگرىگە ماڭسا يىغ ئۇنى.

6098 ئوزۇك نەپسى كۆتمە، خەلق نەپسى كۆت،
يۇكۇڭنى يۇتتۇرمە ئەلگە، ئوزۇك يۇت.

6099 تاۋار-مال بارىنى قىل ئوزگە يۇلۇغ[237]،
خەلقنى سويۇندۇر، ئەي ئىلمى ئۇلۇغ.

6100 كىشىنىك خىلى ئۇ كىشى قۇتقۇزار،
سويۇنچتىن تىلەپ ئوز جانىن پىدالار.

6101 تولا ياخشى ئېيتمىش كىشى ياخشىسى،
ئەقىللىق، بىلىملىك، پىكىرلىك كىشى:

6102 كىشىلەر خىلىدۇر پايدىلىق كىشى،
خەلقنىك ئۇلۇغى كويۇملۇك كىشى.

6103 كىشىلىك دىگەن ئات ئىككى نەرسەدۇر،
كويۇمچان بولۇش ھەم سېخىلىق ئېرۇر.

6104 قارا، ئېيتار ئەقىل بۇنىڭدىنمۇ خوپ،
ئەقىلنىك يولىن تۇتسا پايدىسى كوپ:

6105 سېخى دەپ ئاتارلەر، كىمدۇر ئول سېخى؟
سېخى جان پىدالاپ، ئوتەر ئەر ھەققى.

6106 akïlïk ol ərməz üləsə kümüx
akï janï həlkka kïlur ol yulux

6107 akïtsa akï ər boḍunka tavar
aka yïoqlu tərlür anar həlk avar

6108 iki nən turur dunya atï qavï
biri nən tavar ol biri yüz suvï

6109 bu iki bulup min yaxasa tükəl
ölüm tutsa ahir aḍïn boloqu ḥal

6110 kara tapsa bəglər bəḍüyür kopar
üzəngü bar ərsə qigən bərk kapar

6111 bu ol dunya dəwlət karanïn kurï
bulunmaz bulunsa bolur bəg karï

6112 özün köqgü atïn sənin köqkün ol
köqütqi ölüm kəlgü ahir kün ol

6113 köqügli kixi ətməz ordu saray
yorïoqlï kixi yolda kalmaz yïl ay

6114 özünni yol ötgən sakïn ay kadax
səvinq kïlma artuk yazuk tutma kax

B438 C367
6115 kəqikli turur bu azun kaloqusuz
ölügli turur öz küni bəlgüsüz

6116 anunmïx turur bu ölüm tarmakï
usanïp yorïrda ilər karmakï

6117 bu dunya ax ol bir bu ax yəglinin
atïnï sən ök ay xatïm yok mənin

6106 سېخىلىق ئەمەستۇر تاراتماق كۆمۈش،
سېخىلىق ــ خەلققە جانپىدا بولۇش.

6107 ئېقىتسا سېخى ئەر خەلققە تاۋار،
ئېقىپ خەلق ئۈنىگىغا كېلىپ توپلىنار.

6108 جاھان شوھرىتى ئىككى نەرسە ئېرۈر،
بىرى مال، بىرسى يۈز ئابرۇي بولۇر.

6109 تېپىپ ئىككىنى مىڭ ياشسا تۈگەل،
ئولۇم تۈتسا ئاخىر، ئۈزگە بولۇر ھال.

6110 ئاۋام ئىشلىسە، بەگ ئوسەر ــ زورىيۇر،
ئۈزەگگۈ بار ئەرسە يۈگەن چىڭ تۈتۈر.

6111 بۇدۇر دۇنيا، دەۋلەت ۋە خەلق ھاللىرى،
تېپىلماس، تېپىلسا بولۇر بەگ قېرى.

6112 كوچۇرسەن، سېنىڭ ئۇ ئېتىڭ ھەم كوچەر،
كوچۇرگۈچى ئولۇم، ئاخىرى كېلەر.

6113 كوچۇچى كىشى قىلماس ئوردا ـ ساراي،
يۇرۇچى كىشى يولدا قالماس يەل ـ ئاي.

6114 ئۈزۈگنى يولۇچى ھىساپلا قاياش،
خوشال بولما ئارتۇق ھەم ئوينىتما قاش.

6115 كېتۈچى ئېرۇر بۇ جاھان قالغۇسىز،
ئولۇچى ئېرۇر جان، كۈنى بەلگۈسىز.

6116 تۇرۇپتۇ تەييار بۇ ئولۇم تىرنىغى،
غاپىل يۇرگىنىگدە ئىلار قارمىغى.

6117 بۇ دۇنيا ــ بىر ئاشتۇر، سەن يىگۈچىنىڭ ــ
ئېتىنى ئۈزۈك ئېيت، چامام يوق مېنىڭ.

6118 tilək arzu sürmə ḥəwaṇnï yïoɣïn
kixig soṇdamaoɣïl tiliṇ ḳïl aoɣïn

6119 nəgü tạr əxitgil ay kəṇli oḍuoɣ
bu səz ixkə tutsa toḳïnmaz yoḍuoɣ

6120 tilək arzu sürmək ạḍi kəḍ tatïoɣ
tatïoɣ aytïoɣï bar yarïnlïḳ ḳatïoɣ

6121 tatïoɣḳa tatïoɣsïz süqigkə aqïoɣ
aoɣïxḳa inix ol əḍizkə patïoɣ

6122 tükəl ḳïz ḳïlïnqlïoɣ turur bu azun
sạni armasunï ay ḳïlḳï tüzün

6123 təlim yạlkə bạrdi sạni təglərig
kəqürdi ạlig təg təlim bəglərig

6124 kəz aqtï silərkə bu bạrdi əlig
usal bolmaoɣïl sən ay ḳïlḳï silig

6125 nəgü bạrdi ərsə yana aloɣay oḳ
nəqə tạrdi ərsə yana saqoɣay oḳ

6126 nəqə külsə bir kün yana sïoɣtatur
nəqə ạtsə əvrə buzar artatur

A175
6127 ḳïlïḳï jəfa ol ḳïlïnqï otun
yaruḳluḳï azraḳ əküxi tütün

6128 bəzənür kixikə əzin kərkitür
kəṇül bạrdiṇ ərsə aḍaḳ bərkitür

6129 xəkər birlə igḍür bạrür kin aoɣu
yayïoɣ ḳut ḳïlïnqï bu ol ay bəgü

6118 قوغلاشما سەن ئارزۇ، سەن قىلما ھەۋەس،
غەيۋەتتىن تىلىك يىغ، بولغىن گاچا، بەس.

6119 دىلى بىدار كىشى، ئاڭلا، نىمە دەر،
ئەمەل قىلسا بۇڭا، دۇچكەلمەس زەرەر:

6120 بۇ ئارزۇ قوغلىماق بەك تاتلىق ئىبرۇر،
سوراغى بۇنىڭ تاڭنا قاتتىق ئىبرۇر.

6121 تاتلىققا تېتىقسىز، چۇچۇككە ئاچچىق،
ئورلەشكە چۇشۇش بار، ئىگىزگە باتىق.

6122 قىلىقتا دەل قىزغا ئوخشايدۇ ئاجۇن،
سېنى ئالدىمىسۇن، ئەي خۇلقى تۇزۇن.

6123 تولا يەلگە بەردى سېنىڭدەكلىنى،
كوچۇردى ئېلىگدەك تولا بەگلىنى.

6124 كوز ئاچتى سىلەرگە، ئۇ قول بەردى، بىل،
ئى خۇلقى سىلىق سەن بولمىغىن غاپىل.

6125 نىمە بەرگەن ئولسا، يەنە ئالغاي ئۇ،
نىمە يىققان ئولسا، يەنە چاچقاي ئۇ.

6126 نىچە كۇلسە بىر كۇن يەنە يىغلىتار،
نىچە تۇزسە بىر كۇن ئورەر ۋە بۇزار.

6127 قىلىغى جاپادۇر، مىجەزى جاھىل،
نۇرى ئاز، تولاسى تۇتۇن ئۇنى بىل.

6128 بىزەنىپ كىشىگە ئوزىن كورسىتۇر،
كوڭۇل بەرگەنىگدە پۇتۇك بېكىتۇر.

6129 شېكەر بىرلە ئاسراپ، بېرۇر سوك ئاغۇ،
ئەي ئالىم، ۋاپاسىز بۇ بەخت خۇيى شۇ.

B439

6130 nəgü tər əxitgil sakïnuk baxï
sakïnoqïl ay dəwlət idisi kixi

C368

6131 kalïr dunyaka bərmə saklan kənül
jəfaqï turur bu ay kïlkï amul

6132 ədi yakxï aymïx kər ədrüm talu
biliklig ukuxluoq hirədi tolu

6133 yayïoq kutka ilnip yanïlma yorïk
ïnanqsïz turur kut kər əvrər kïlïk

6134 kəlikə turur dunya dəwlət küni
kəlikə bir ək yərdə turmaz kəni

6135 dininni aoqïr tut bu dunyan uquz
aoqïr kïloqa dinin ay bilki əgüz

6136 ərəzkə avïnma səvinmə sakïn
bayat yadï birlə tapuoq kïl bakïn

6137 əsürtməsü dəwlət səni ay kadax
adïldukta xəksiz kəzün toloqa yax

6138 nəgü tər əxitgil bu bodun bəgi
sïnap səzləmix səzni yətlip əgi

6139 kimi ərsə dəwlət əsürtsə kəlip
yaoqïz yərdə yarlur yürəki ulïp

6140 uluoqlukka əsrüp kim ahsumlasa
kara yər katïnda kïyïn yər basa

6141 yigitlik ya baylïk bu kut əsrüki
süqig əsrükinda bətər ay bəki

6130 نه دەیدۇ ئىشتىكىن، تەقۋالار بېشى،
چۈشەنگىن، ئى دەۋلەت ئىگەسى كىشى:

6131 قالۇر بۇ جاھانغا سەن بەرمە كوڭۈل،
ئەي ۋەزمىن قىلىقلىق، جاپاچىدۇر ئول.

6132 ئەقىل، ئاڭ، بىلىمدە سەرەـخىل بىر ئەر،
ئەجىپ ياخشى ئېيتىمش، ئىشت، نىمەدەر:

6133 ۋاپاسىز بەختنى كورۇپ ئازمىغىل،
ئوزگىرىپ تۇرار بەخت، ئىشەنچسىز ئۇ، بىل.

6134 كولەڭگە ئېرۇر دۇنيا ـ دەۋلەت كۇنى،
كولەڭگە ئۇ بىر يەردە تۇرماس كونى.

6135 دىنىڭنى ئەزىز تۇت، بۇ دۇنيانى خار،
ئى ئىلمى دەريا، دىن قەدىرلىك قىلار.

6136 ھوزۇرغا گول بولما، سويۇنمە، چۈشۈن،
خۇدا يادى بىرلە تائەت قىل پۇتۇن.

6137 سېنى مەس قىلمىسۇن بەختِ ـ دەۋلەت، قاياش،
ھۇشۇڭ يىققاچ، شەكسىز، تولۇر كوزگە ياش.

6138 نىمەدەر ئىشتىكىن خەلىقنىڭ بېگى،
سوزىنى سىناغان، يېتىلگەن ئوگى:

6139 كىمنىكى مەس قىلسا بىر دەۋلەت، كېلىپ،
قوڭۇر يەردە ئىگرار يۇرەك يېرىلىپ.

6140 بولۇپ مەس ئۇلۇغلۇققا كىم گوۋىنەر،
قارا يەر تېگىدە جازاسىنى يەر.

6141 يىگىتلىك يا بايلىق يا بەخت مەسلىگى،
شاراپ مەسلىگىدىن يامان، ئەي بەكى[238].

6142 əsürsə ḳalï borqï bornï iqip
uḏïp ḳopsa aḏlur usïnda kəqip

6143 bu dəwlət əsürtsə aḏïn aḏlumaz
əlüm tutmaƣïnqa uḏïr oḏnumaz

6144 atïṅ boldï ḳul ḳïlma bəglər ixi
əzüṅ ḳulluḳï ḳïl ay əḏgü kixi

B440
6145 təlim ḳaloƣu ərməz tiriglik küni
uzun baroƣu ərməz uluƣluḳ üni

6146 nəqə miṅ yaxasa əz əlgü turur
ulaxmïx ət əzlər üzülgü turur

6147 muṅar məṅzər əmdi əxit bu səzüg
kəṅülkə alïnoƣïl əvürmə yüzüg

C369
6148 tilək arzu ni'mət tükəl yạsə sən
tiriglik suvïn sən bulup iqsə sən

6149 sunup tutsa əlgiṅ əgər kək kəzin
baxïṅ kəkkə təgsə yana yạrdə sən

6150 kəni səzləyin səz saṅa ay ḳadax
nəgü kizləyin mən ay kəṅli tudax

6151 ḳalï səvməz əz kər bu dunya nəṅin
tü ni'mət talu yüz ḳïlïnqïn yaṅïn

6152 ərəz arzu ni'mət bu ḳoḏmak ḳamuƣ
yayïƣ dunya yaptï maṅa bu ḳapuƣ

6153 bayattïn yïratur bu dunya kixig
tïḏar ḳïldru ïḏmaz bu əḏgü ixig

6142 هاراقكەش مەس ئولسا هاراقنى ئىچىپ،
ئۇخلاپ قوپسا تۇزىلەر ھۇشنى تېپىپ.

6143 مەس قىلسا بۇ دەۋلەت ئەگەر كىشنى،
ئويغانماس، ئولۇم تۇتمىغۇنچە ئۇنى.

6144 ئېتىك بولدى قۇل، قىلما بەگلەر ئىشى،
ئوزۇك قۇللىغى قىل، ئى ياخشى كىشى.

6145 تۇرمايدۇ تولا بۇ تىرىكلىك كۇنى،
ئۇزۇن جايغا يەتمەس بۇيۇكلۇك ئۇنى.

6146 نىچە مىڭ ياشاسا، ئوز ئولگۇچىدۇر،
ئۇلانغان ئەزالار ئۇزۇلگۇچىدۇر.

6147 بۇڭا ئوخشار ئەمدى ئىشىت ئۇشبۇ سوز،
تۇتۇپ دىلدا مەھكەم، ھەرگىز ئورمە يۇز:

6148 جىمى ئارزۇ-نىمەتكە يەتسەڭمۇ گەر،
تېپىپ ئابىھايات ئىچسەڭمۇ گەر؛

6149 قولۇڭ يەتكەندىمۇ يۇلتۇزغا ھامان،
بېشىڭ كوككە تەگسە، ئورۇن ساڭا يەر.

6150 ساڭا توغرا سوزنى ئېيتاي، ئى قاياش،
نىچۇنمۇ يوشۇراي مەن ئەي كوڭۇلداش؟

6151 نىچۇك سويمەس ئىنسان بۇ دۇنيا مىلىن،
ئۇ نىمەت، گۇزەل يۇز ۋە ئىشۋەلىرىن؟

6152 ھوزۇر-راھەت، نىمەتنى قويغاچ ھامان،
ماڭا ياپتى ئىشكنى ۋاپاسىز جاھان.

6153 جاھان ھەقتىن ئەزنى يىراق تاشلىغاي،
توساپ ياخشى ئىشلارنى قىلدۇرمىغاي.

6154 bu qorqïnq üqün bilgə dunya qoḑup
azun təzginü yügrür əmgək yüḑüp

6155 qayu taoqda yügrür üŋürdə əvi
yəmi ot kəki iqgü yaoqmur suvï

6156 qayusï biyabanda yügrür kəzip
bayatqa bu qorqu saqïnqïn sïzïp

6157 qayusï ərüm kəḑti bükri uqa
qayu yər kəzər bu kəzi yax saqa

6158 qayusï yəməz ax əzin sïzoqurur
qayu tünlə yatmaz aḑaqïn turur

6159 bu yaŋlïoq yorïrlar oḑunmïx kixi
uḑïmïx tururmïz usayuq baxï

B441
6160 sən əmdi küḑəzgil əzüŋ ay qadax
sənïŋ boldï dunya əzüŋ boldï bax

A176
6161 ḫəwa bas uqux birlə nəfs boynï sï
bu ol ər nixanï uqux bəlgüsi

6162 bu iki bilə ər yoqaḑur küqün
muŋar kim bulun bolsa əmgər əqün

6163 munuqï barïr mən bu kün aḑrïlïp
sənïŋ mə yoluŋ bu kəl əḑgü qïlïp

C370
6164 əsizkə qatïlma qïlïnq əḑgü tut
əsiz iki azun qïlur əzkə yut

6165 nəgü tər əxit kəŋli pïxmïx kixi
əlümdə oza ixin ətmix kixi

6154 ئالىم شۇ تەشۋىشتە دۇنيانى قويۇپ،
جاھاننى كېزەر ھەم جاپانى يۇدۇپ.

6155 قايۇسى يۇرەر تاغدا ئوڭكۇر ئويىى،
يەپ يىلتىز، ئىچەر ئۇ ھەم يامغۇر سۇيى.

6156 قايۇسى باياۋاندا يۇرەرلەر كېزىپ،
خۇدادىن قورقۇشۇپ ئەندىشە سېزىپ.

6157 بىرى، ئەگنى جۇلجۇل يۇرەر دۇمچۇيۇپ،
بىرى زار، كېزەر يۇرت، كوزى ياش توكۇپ.

6158 بىرى، ئاش يىمەستىن ئوزىن ياداتۇر،
بىرى، تۇندە ياتماي ئاياقتا تۇرۇر.

6159 مۇشۇنداق يۇرەرلەر ئويغانغان كىشى،
بىز ئۇخلاپ ياتۇرمىز، غاپىللار بېشى.

6160 سەن ئەمدى كۇزەتكىن ئوزۇڭنى قاياش،
سېنىڭ بولدى دۇنيا، ئوزۇڭ ئەمدى باش.

6161 ھەۋەس باس، ئەقىل بىرلە نەپس بوينىن كەس،
ئەقىل بىرلە ئەرلىك نىشانى بۇ، بەس.

6162 بۇ ئىككى بىلەن ئەر ئوزىن يوقاتۇر،
بۇڭا كىم ئەسىر بولسا، كوپ جاپا چېكۇر.

6163 مانا مەن كېتۇرمەن بۇ كۇن ئايرىلىپ،
سېنىڭ ھەم يولۇڭ شۇ، كەل ئەزگۇ قىلىپ.

6164 يامانغا قوشۇلما، پەيلى ياخشى بول،
يامان ئىككى ئالەم پالاكەتتە ئول.

6165 نىمە دەر ئىشتىكىن، يېتىلگەن كىشى،
ئولۇمدىن ئاۋال ئىش رۇسلىغان كىشى:

6166 ąsizkə yürəklig aya buƣraƣu
ąsiz ḳïlma ąsiz yąmi ol aƣu

6167 aya kąṇ yorïḳlïƣ boḍun əktəmi
əlüm yətgəlir tərk otï ḳïl əmi

6168 aya mən tągüqi mąni sav mąni
əlümkə anunƣïl yanur kəḍ sąni

6169 aya aq kəzi suḳ bu dunya ḳulï
əlüm suḳlanur kər sąni tutƣalï

6170 ayur ay ḳadaxïm barïr mən muṇun
iki nəṇkə artuḳ aqïr mən bu kün

6171 biri bir bayat tapƣï mąndin ḳalïr
ikinqi iḍim yadï tildə barïr

6172 bu kün ya yarïn tut yumulsa bu kəz
silərniṇ du'aḳa bolur muṇluƣ əz

6173 du'ada unïtma mąni ay ḳadax
məniṇdə kąḍin sən kəlir sən ulax

6174 munuḳï kərür sən məniṇ ḥalimi
saṇa bolsu 'ibrət otï ḳïl əmi

B442
6175 əlüm kəldi ąltür barïr mən muṇun
saṇa kəlgə mąndə basa sən anun

6176 bu kün aḍrïlur mən muṇun əz barïr
ḳavuxƣum ḳaqan ərki təṇri bilir

6177 nəgü tąr əxitgil əlügli kixi
əlürdə ulïp yąrkə qalmïx baxï

6166 بۇغرىدەك كۈچ بىلەن يامانلىق قىلغان،
يامانلىق قىلما، ئۇ زەھەردۇر ھامان.

6167 ئى بىشەم ھەركەتلىك خەلق ئوكتىمى،
ئولۇم كېلۇر، تېز قىل سەن ئۇنىڭ ئەمى.

6168 ئايا مەن دىگۈچى "مەن"نى قوي، "مەن"نى،
ئولۇمگە تەييارلان ئۇ دەيدۇ سېنى.

6169 ئى ئاچكوز ۋە پىخسىق، بۇ دۇنيا قۇلى،
ئولۇم خىرس قىلماقتا سېنى تۇتقىلى.

6170 قاياشىم، ــ دىدى مۇڭ ئىچرە كېتۈرمەن،
بۇگۈن ئىككى نەرسىگە ئېچىنۇرمەن:

6171 بىرى، ھەق تائەتى مېنىڭدىن قالۇر،
ئىككىنچى، ئىگەم يادى تىلدىن كېتۈر.

6172 بۇ كۈن ياكى تاڭنا يۇمۇلسا كوزۇم،
دۇنايىڭغا ھاجەت بولۇرمەن ئوزۇم.

6173 دۇنادا ئۇنۇتما مېنى، ئى قاياش،
مېنىڭدىن كېيىن سەن كېلۇرسەن تۇتاش

6174 مانا، ئەي كورەرسەن ھالىمنى مېنىڭ،
ساڭا ئىبرەت ئۇ، قىل داۋاسىنى ئۇنىڭ.

6175 ئولۇم كەلدى يېتىپ، غەمكىن كېتەرمەن،
كېلەر ساڭا مەندىن كېيىن، سەن ئىشەن.

6176 بۇ كۈن ئايرىلۇرمەن، جېنىم مۇڭلىنار،
قوشۇلغايمىز قاچان بىز، تەڭرىم بىلەر.

6177 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، ئولۇچى كىشى،
ئولەردە ئىڭراپ يەرگە ئۇرغان بېشى:

6178 ölür mən ökünqün aḳar köz yulum
tatïoɣlar tatïoɣsïz ḳïlur bu ölüm

6179 ölümdə basa kər iki yol küḍər
ikidə ḳayu ərki baroɣu yolum

C371
6180 yaṇa oḳ ayur ay baoɣïrsaḳ ḳadax
mənin̨ ḳaḍoɣuma sən kən̨ül ḳïlma bax

6181 ulïma kən̨ül bərtmə mən̨də basa
kən̨ül bas du'a ḳïl ḳatïoɣlan usa

6182 sïoɣït ḳïlma artuḳ tïḍa tut özün̨
bu ixni bayat ïḍtï kəsgil sözün̨

6183 yorï yanoɣïl əmdi yana əvkə bar
saḳïnq ḳaḍoɣu birlə kən̨ül ḳïlma tar

6184 kərəklig tutuzdum saṇa barqa söz
unïtma sözümni aya kən̨li tüz

6185 ə̣ligkə təgürgil mənin̨din səlam
bu ahir səlam ol ay bilki təmam

ÖGDÜLMIX JƏWABÏ OḌOɪURMÏXḲA

6186 yanut bə̣rdi ögdülmix aydï turup
nəgü təg barayïn sə̣ni mən ḳoḍup

6187 aoɣïr ig bilə sən özün̨ yalṇuzun
nəgü təg ḳïlur sən ay uroɣï tüzün

OḌOɪURMÏX JƏWABÏ ÖGDÜLMIXKə

B443
6188 yana aydï oḍoɣurmïx əmdi yorï
mənin̨ ḳaḍoɣumï sən yə̣mə ay urï

6178 ئوكۇنچته ئوله‌رمه‌ن، ئاقار كوز يۇلۇم[239]،
تاتلىقنى تېتىقسىز قىلۇر بۇ ئولۇم.

6179 ئولۇمدىن سوڭ ئه‌رنى ئىككى يول كۇته‌ر،
بۇنىڭدىن قايسىسى بولۇركىن يولۇم؟

6180 يه‌نه ئېيتتى: ئه‌ي جان قېرىنداش، قارا،
غېمىم يه‌پ مېنىڭ، قىلما كوڭلۇڭ يارا.

6181 دىمه ئاھ، كوڭۇل بۇزما مه‌ندىن كېيىن،
بېسىپ ئوزنى، تىرىش، دۇنيا ئه‌يلىگىن.

6182 يىغا سالما ئارتۇق، توساپ تۇت ئوزۇڭ،
خۇدانىڭ ئه‌مرى بۇ، به‌س قىلغىن سوزۇڭ.

6183 قېنى يانغىن ئه‌مدى، يېنىپ ئويگه بار،
ئه‌لەم ـ قايغۇ بىرله كوڭۇل قىلما تار.

6184 ساڭا ئېيتتىم ئه‌مدى كېره‌كلىك سوزۇم،
سوزۇمنى ئۇنۇتما، ئى كوڭلى تۇزۇم.

6185 ئېلىككه دىگىن سه‌ن مېنىڭدىن سالام،
ئاخىرقى سالام بۇ، ئى ئىلمى تامام.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

6186 جاۋاپ به‌ردى ئوگدۇلمىش، ئېيتتى تۇرۇپ:
نىچۇكمۇ كېته‌رمه‌ن سېنى مه‌ن قويۇپ؟

6187 ئېغىر بۇ كېسه‌ل بىرله ئوزۇڭ يالغۇزۇڭ،
نىچۇكمۇ قىلۇرسه‌ن پاك نه‌سىل ئوزۇڭ؟

ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكه جاۋابى

6188 يه‌نه ئېيتتىكى "ماڭ" ده‌پ ئودغۇرمىش ئول،
مېنىڭكى غېممىنى يىمه، ئى ئوغۇل.

6189 iḍim yadī tap ol avīnoɣu ixim
kərü īḍmaoɣay təŋri əṭgəy ixim

6190 kimi əḍgü tutsa bayat əḍləsə
ḳamuoɣ əḍgü boldī anīŋda basa

6191 əḍi yaḳxï aymīx kəni səzlüg ər
ixig axru kərmix yiti kəzlüg ər

6192 bayat kimkə ḳīlsa 'inayət basut
anīŋ boldī azun bolu bə̣rdi ḳut

A177
6193 bayat fəẓlī kimkə yətilsə tükəl
bulur iki azun bolur əḍgü ḥal

6194 kimi ḳoḍtī ərsə ay ərsig urī
kərək bolsunī īt kərək kək bəri

6195 səzin kəsti oḍoɣurmīx aydī ḳadax
yorī bar əsən tur kəzün təkmə yax

* * *

C372
6196 turup ḳuqtī əgdülmix oḍoɣurmīxïoɣ
əpüp yïoɣladī yə̣rkə təkti yaxïoɣ

6197 sïoɣït birlə qïḳtī kər andīn turup
atīn mindi kəldi yüz əvkə urup

6198 tüxüp kirdi əvkə saḳīnqïn tügük
səvinqi kə̣tip kənli ḳaḍoɣun ügük

6199 nə munlüḳ turur kərsə yalnuḳ əzi
səvinqi az ol barqa ḳaḍoɣu təzi

6189 ئىگەم يادى تەسەللى ئۈچۈن ماڭا بەس،
تۈزەر ھەر ئىشىمنى، مېنى تاشلىماس.

6190 ئەزىز قىلسا كىمنى خۇدا لۇتپىدىن،
بولۇر ياخشى بارچە ئىش ئاندىن كېيىن.

6191 تولا ياخشى دەپتۇ دۇرۇس سوزلۈك ئەر،
ئىشىن باشتا كورگەن ئىتتىك كوزلۈك ئەر:

6192 خۇدا كىمگە ياردەم-ئىنايەت ئېتەر،
ئۇنىڭ بولدى دۇنيا، سائادەت كېلەر.

6193 خۇدا پەزلى كىمگە يېتىلسە تۈگەل،
تاپار ئىككى دۇنيا، بولۇر ياخشى ھال.

6194 خۇدا كىمنى تاشلاپ ئەتسە، ئەي جەسۇر،
كوك بورى ۋە يا ئىت بارى تەڭ بولۇر.

6195 ئۈزۈپ سوزنى ئودغۇرمىش ئېيتتى: قاياش،
قېنى، كەت، ئىسەن تۇر، تولا توكمە ياش.

* * *

6196 ئوگدۇلمىش قوپتى ۋە قاياشىن قۇچۇپ،
يېشىن يەرگە توكتى، ئۇ يىغلاپ ئوپۇپ.

6197 يىغى بىرلە چىقتى ئۇ ئاندىن تۇرۇپ،
ئېتىن مىندى كەلدى، ئويگە يۈزلۈنۈپ.

6198 چۈشۈپ كىردى ئويگە غەمدە بۇرچۇلۇپ،
سويۇنچى كېتىپ، دىل قايغۇغا تولۇپ.

6199 نە چاغلىق زەئىپ بۇ، كور، ئىنسان ئوزى،
سويۇنچى ئاز، ھەر ئىش قايغۇ يىلتىزى.

6200 tilək barqa bulsa səvinq küldürür
qalï qaḍoqu kəlsə saqïnq yïoqlatur

6201 səvərin bulup kərsə səvnü külə
qalïr aḍrïlurda bu qaḍoqu bilə

B444
6202 arala avïtur səvinqin wişal
ara yïoqlatur kər firaqïn tükəl

6203 nəgü bar azunda firaqta qatïoq
firaq qaḍoqularï təṇizdə patïoq

6204 tiriglə firaq bolsa qavxur yana
tiləp irtəxü yandru tapxur yana

6205 qamuoqda qatïoqraq firaq bu əlüm
əlümkə əṭik yoq ya tutmaz tolum

6206 qamuoqnuṇ firaqï yaqïn ya yïraq
əlümnüṇ firaqï yïraq bu firaq

6207 muṇar məṇzər əmdi bu bəytig oqï
oqïsa aqa bəṭrgə mə'ni taqï

6208 qamuoqda qatïoqraq əlüm ol firaq
firaqïn təkər yax kərügli qaraq

6209 tiriglə firaqqa wişal bar umïnq
əlügli wişaldïn səṭziksiz yïraq

* * *

6210 yəṭdi iqti əgdülmix az inqrünüp
nəmazïn yətürdi aḍaqïn turup

6200 تىلەككە ئېرىشسە سويۇنچ كۆلدۈرۈر،
ئەگەر قايغۇ كەلسە ھەسرەت يىغلىتۇر.

6201 گەر كورسە سويگىنىن سويىنۇر كۆلۈپ،
قالۇر ئايرىلار چاغدا غەمكىن بولۇپ.

6202 خوشاللىقله بەزمن بەزلەيدۇ ۋىسال،
گەھى يىغلىتۇر، كور، پىراقتا تۆگەل.

6203 جاھاندا پىراقتىن قاتتىق نىمەدۇر؟
پىراق قايغۇسىدۇر دېگىزدىن چوڭقۇر.

6204 تىرىكلەر جۇدا بولسا قوۋىشۇر يەنە،
تىلەپ ئىستەپ، قايتا كورىشۇر يەنە.

6205 ئولۇم بارچىدىنمۇ قاتتىقراق پىراق،
ئولۇم چارەسىزدۇر، يوق قارشى ياراق.

6206 پۈتۈن ئىش پىراقى يېقىن يا يىراق،
ئولۇمنىڭ پىراقى يىراق بىر پىراق.

6207 بۇگا ئوخشار ئەمدى بۇ بىيت، ئوقى،
ئوقۇساڭ، ئېچىلغاي مەناسى تېخى:

6208 ھەممىدىن قاتتىقراق ئولۇم ئول پىراق،
توكەر ياش پىراقنى كورۈچى قاراق.

6209 قوشۇلماق ئۈمىت بار ئايرىلسا تىرىك،
ئولۇچى ۋىسالدىن ئۇ شەكسىز يىراق.

* * *

6210 يىدى، ئىچتى ئوگدۈلمىش تىنجىپ بىر ئاز.
تۇرۇپ ئورنىدىن سوڭ، ئوقىدى ناماز.

6211 yaxïk yərkə indi yüzin kizlədi
qalïk qarxu kəldi izin izlədi

C373
6212 təxək qoldï yattï usï kəlmədi
sakïnq qaḍoqu birlə kəzin yummadï

6213 qopup qïktï əlkə yuvuldï yaxï
azun mənqzi boldï ḥəbəx kïrtïxï

6214 yana yandï əvkə təxəkkə kirip
yatïp bardï bir az sakïnqïn sərip

6215 yüzin kïzlədi yərkə rumi kïzï
azun mənqzi boldï bu zəngi yüzi

6216 usï kəlmədi turdï bakti yana
kər ülkər savulmïx uqukmïx tünə

B445
6217 kəzin kəkkə tikti baka turdï kəq
qara tün tünərdi yarumadï ḥiq

6218 yatïp bardï azrak oḍundï turup
yaxïl kəkkə bakti yokaru kərüp

6219 tooqardïn qara qux qopup ərlədi
yaoqï ot kətürmix təg ot yïldradï

6220 yətikən kətürdi yana bax ərü
tənitti yana yïldrïk aḍoqïr naru

6221 ərəntir baxï indi yərkə yaoquk
yaxïk bax kətürdi yüz aqtï yaruk

* * *

6211 قۇياش يەرگە پاتتى، يوشۇردى يۈزىن،
پەلەك باشلىدى ئىستىمەكنى ئىزىن.

6212 توشەك سالدۇردى، ياتتى، ئۇخلالمىدى،
ئەلەم-قايغۇ بىرلە كوزىن يۇممىدى.

6213 قوپۇپ چىقتى ئىشككە، توكۇلدى ياشى،
جاھان مەكزى بولغان گويا ھەبەشى.

6214 يېنىپ ئويگە يەنە توشەككە كىرىپ،
يېتىپ ئالدى بىر ئاز تەسەللى تېپىپ.

6215 يوشۇردى يۈزىن يەرگە رۇمى قىزى،
جاھان مەكزى بولدى ئۇ زەكگى يۈزى.

6216 كەلمەي ئۇيقۇسى، تۇردى، باقتى يانا،
قىكغايغان ھوكەر، تۇن ئاخىرى مانا.

6217 كوزىن كوككە تىكتى قارادى ئۇزۇن،
ھىچ يورۇي دىمىدى، قارا ئىدى تۇن.

6218 يېتىپ ئالدى ئازراق ئويغاندى تۇرۇپ،
يېشىل كوككە باقتى بېشىن كوتۇرۇپ.

6219 ئەنە شەرقتە قارىقۇش[240] قوپۇپ ئورلىدى،
يېغى ئوت كوتەرگەندەك ئوت چاقنىدى.

6220 يىتىكەن[241] كوتەردى ئورە باش يانا،
يىلدىرىق[242] ئايغىرغا[243] ئىگىلدى مانا.

6221 ئىرەنتىر[244] بېشى ئىندى يەرگە يېقىن،
قۇياش باش كوتەردى ئۇ چاچتى نۇرىن.

* * *

6222 yana ḳoptī yundī tarandī arīoɣ
nəmaz ḳildī wirdin oḳīdī arīoɣ

6223 azun ḳirtīxī boldī altun əṇi
yalīn təg bolup dunya ḳizdī əṇi

6224 tonīn kəḍti tərkin atīnī tutup
yana ḳarxīḳa bardī əvdin turup

6225 tüxüp kirdi ḳarxīḳa tərkin yorīp
oḳīdī ə̣lig kirdi kəṇlin tə̣rip

6226 baḳa kərdi ə̣lig kər ɵgdülmixig
tüxük kərdi kəṇlin ol əḍgü kixig

ə̣LIG SUALI ɵGDÜLMIXKƏ

A178
6227 ayīttī ə̣lig əmdi ḥaliṇ nə ol
saḳīnqlīoɣ kərür mən ɵzüṇ ay amul

6228 nəgü yük kətürdüṇ küṇülkə bu kün
nixanīn kərür mən alīnda tügün

6229 nəlük al boḍuduṇ ḳizīl məṇziṇi
nəgü bə̣rdi dunya saṇa ɵz əṇi

C374
6230 taḳī ḳut əvürmədi sə̣ndin yüzin
yayīoɣ dunya dəwlət yarutur kəzin

6231 oṇay əvrilür əmdi əvrən saṇa
tiləkqə tooɣar ay kün əḍlək toṇa

B.
6232 saṇa tügmədim mən bu ḳaxīm kəzüm
külər yüz tutar mən səvinqlig ɵzüm

6222 يەنە قوپتى، يۈيۈنۈپ-تاراندى ئېرىغ،
نامازقىلدى، ۋىردىن[245] ئوقىدى ئېرىغ.

6223 ئالتۇن رەڭگە كىردى دۇنيانىڭ رەڭگى،
يېلىندەك قىزاردى بۇ ئاسمان ئوڭى.

6224 تونىنى كىيىپ تېز، ئېتىنى مىنىپ،
يەنە قەسىرگە باردى ئويدىن مېڭىپ.

5225 چۈشۈپ كىردى تېزدىن ئۇ قەسىرگە مېڭىپ،
قىچقاردى ئېلىگ، كىردى كوڭلىن يىغىپ.

6226 ئېلىگ ئوگدۇلمىشنى كوردى قاراپ،
ئىدى بۇ خوپ ئەرنىڭ كوڭلى غەش-خاراپ.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

6227 ئېلىگ ئېيتتى: ھالىڭ نېچۈك، ئېيت قېنى،
ئەي بېسىق ئەر، غەمكىن كورەرمەن سېنى.

6228 نىمە دەرت سېلىپسەن كوڭۈلگە بۇ كۈن،
كورەرمەن نىشانىن، پىشانەڭ تۈگۈن.

6229 قىزىل مەڭزىڭ نېچۈن بويالدى سېرىق؟
ساڭا بەردى دۇنيا نە ئەندىشەلىق؟

6230 سېنىڭدىن ئورمىدى بەخت تېخى يۈزىن،
ۋاپاسىز جاھان بەخت يورۇتۇر كوزىن.

6231 بېقىپ چەرخ دەۋر ئېتەر رەيىگگە توڭا،
تۇغار-ۋاقت، ئاي، كۈن ھەم تىلەكچى ساڭا.

6232 ساڭا تۇرمىدىم مەن بۇ قاشىم-كوزۇم،
كۈلەر يۈز تۇتارمەن، سويۇنچلىق ئوزۇم.

6233 saṇa kim təgürdi bu ḳaḍoɣu sakïnɣ
nəgü ərki ḥaliṇ səzüṇ nə ərinɣ

6234 nəgü ḳaḍoɣu wəktï turur ay ooɣul
maṇa ay biləyin ay ḳïlḳï amul

6235 saṇa təgsə əmgək ya ḳaḍoɣu sakïnɣ
maṇa ma ḳaqan boloɣa anda səvinɣ

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƢLIGKƏ

6236 yanut bƣrdi əgdülmix aqtï səzin
ḳadaxï igi ḥali nə ərdükin

6237 əzi barmïxïn ḥəm nətəg kərmixin
ayu bƣrdi ət sav nəgü aymïxïn

ƢLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

6238 kəṇül bərtti ƣlig yuvuldï yaxï
ayur ay dərioɣa ol əḍgü kixi

6239 baoɣïxlasu təṇri anïṇ janïnï
ḳoratmasu andïn əti ḳanïnï

6240 yana aydï ḥali nəgü ol anïṇ
nəgü təg ḳoḍup kəldi kəṇlüṇ sənïṇ

6241 anï kim küḍəzür igin kim kərür
ol ig birlə yalṇuz nəgü təg yatur

6242 nəlük sərmədiṇ anda anqa turup
anï kimkə ḳoḍtuṇ bu yaṇlïoɣ kərüp

6233 ساڭا كىم سالدىكىن بۇ دەرت-قايغۇنى؟
نىمە كەچتى ھالىڭ، دىگىن سەن ئۇنى.

6234 نىچۈك قايغۇ ۋاقتى ئېرۇر بۇ، ئوغۇل؟
ماڭا ئېيت، بىلەي مەن، ئەي خۇلقى ئامۇل.(246)

6235 ئەگەر تەگسە قايغۇ ۋە مېھنەت ساڭا،
قاچان بولغۇسىدۇر خوشاللىق ماڭا؟

ئوگدۇلمىشىڭ ئېلىككە جاۋابى

6236 جاۋاپ بېرىپ ئوگدۇلمىش ئېيتتى سوزىن،
قاياشى كېسەلى، ھالىن نەلىگىن.

6237 ئوزى بارغانىن ھەم نەلەر كورگەنىن،
دىدى پەندىنى ھەم نەلەر ئېيتقىنىن.

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

6238 بۇزۇپ كوڭلىن ئېلىگ، توكۇلدى يېشى،
دىدى: ۋاي ئىسىت، ئەردى ياخشى كىشى.

6239 بېغىشلاسۇن تەڭرى ئۇنىڭ جانىنى،
قۇرۇتماسۇن ئاندىن ئېتى-قانىنى.

6240 يەنە دىدى: ھالى نىچۈكتۇر ئۇنىڭ،
نىمىشقا قويۇپ كەلدى كوڭلۇڭ سېنىڭ؟

6241 ئۇنى كىم كۆتەر، كىم كېسەلىن كورۇر؟
ئۇ يالغۇز، كېسەل ھالدا قانداق ياتۇر؟

6242 نەچۇن قىلمىدىڭ سەۋىر، ئۇندا تۇرۇپ،
ئۇنى كىمگە قويدۇڭ، شۇ ھالدا كورۇپ؟

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƢLIGKƏ

6243 yanut bƣrdi ƏgdülmIx aydï bu sƏz
aŋar sƏzlƏdim mƏn ay bilki Əgüz

6244 mƣni ƏvrƏ sürdi sƏzüm tutmadï
sƏzin ḳaḍra kƏrdüm küqüm yƏtmƏdi

ƢLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

c.
6245 ƣlig aydï tƏŋri küḍƏzgƏy anï
xifa bƣrgƏ ḳolsa ḳopuroɣay anï

6246 bayatḳa ulamïx turur Əg kƏŋül
yava ḳilmaoɣay bir bayat ay ooɣul

6247 ḳayu ḳul ḳamuoɣdïn ƏvürsƏ yüzi
yaratmïx iḍikƏ sïoɣïnsa Əzi

6248 sƣziksiz küḍƏzür anï bir bayat
tilƏkin bƣrür hƏm bulur Əḍgü at

6249 muŋar mƏŋzƏr Əmdi bu sƏzni Əxit
kƏŋülkƏ alïn Ətrü ƏzkƏ ix ƣt

6250 bayatḳa sïoɣïnoɣïl ḳamuoɣdïn üzül
kƏŋül til arïoɣ tut ḳilïnḳïn süzül

6251 bayat bƣrgƏ barqa tilƏkiŋ tükƏl
yƏkig kƣḍ yaoɣila bayatḳa tüzül

6252 yana aydï ƣlig ay ƏgdülmixƏ
sakïnq ḳaḍoɣu birlƏ yorïma puxa

ئوگدۇلمشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

6243 جاۋاپ بېرىپ ئوگدۇلمش ئېيتتى. بۇ سوز:
دىدىممەن ئۇنىڭغا، ئى ئىلمى ئوگۈز.

6244 مېنى ھەيدەپ تولا، سوزۇم تۈتمىدى،
سوزىن قايرىپ كوردۇم، كۈچۈم يەتمىدى.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمشكە جاۋابى

6245 ئېلىگ ئېيتتى: تەڭرى كۈزەتسۇن ئۇنى،
شىپالىق بېرىپ ھەم قوپارسۇن ئۇنى.

6246 خۇداغا باغلىغان ئۇ ئەقلۇ-كوڭۈل،
كى زايە قىلماس بىر خۇدا، ئى ئوغۇل.

6247 قايۇ قۇل گەر ئورۇپ ھەممىدىن يۈزىن،
ياراتقان خۇداغا تاپشۇرسا ئوزىن،

6248 بى شۇبھە، قورۇغدار ئۇنى بىر بايات،
بېرەر ھەم تىلەگىن، تاپار ياخشى ئات.

6249 بۇ سوزنى ئىشىت ئەمدى ئوخشار بۇڭا،
تۇتۇپ سەن كوڭۈلدە، ئەمەل قىل ئۇڭا:

6250 خۇداغا سىغىنغىن، ھەممىدىن ئۇزۇل،
كوڭۈل، تىل ئېرىغ تۇت، قىلىقتا سۇزۇل.

6251 خۇدا بەرگۈسىدۇر پۇتۇن تىلەكنى،
شەيتانغا ئوت ئاچقىن، خۇداغا تۇز ئول.

6252 ئېلىگ ئېيتتى يەنە: ئەي ئوگدۇلمشىم، بەس،
چوكۈپ غەم-قايغۇغا يۇرگۈلۈك ئەمەس.

6253 ol əḍgü kixi ərdi əḍgü baxī
kạlī əlsə ạtgəy bayatīm ixi

6254 biziṇə turur ix yarīn ay bəgü
nə ərki tiriglik nə ərdi tạgü

6255 ạsiz əz yıgitlik yava ḳīldīmīz
ạsiz kəp kəṇül əg ạsizdə ạsız

6256 kəqürmix tiriglik bu kün boldī tüx
nətəg kəqti ərsə yanut kəlgə tux

6257 bu ḳalmīx tiriglik yava ḳīlmaoḳu
ḥəwa arzularḳa kəṇül bạrməgü

6258 nəqə ḳīlsa ahir əz əlgü turur
əlümdə ḳạḍin miṇ əküngü turur

6259 bu kündə naru sən taxīrtī turup
boḍun küqlərin kər baoḳīrsak bolup

6260 məṇi ḳutoḳaru bạr əzüṇni bilə
yanutī bayat bạrgə əḍgü yola

6261 nəgü tạr əxitgil ay ḳīlḳī amul
bayat ḳullarīṇa baoḳīrsak kəṇül

6262 kim əḍgü ḳīlīnsa ḥəm əḍgü yanut
bayat oḳ bạrür əḍgü kəzni yarut

A179
6263 kim ạsiz ḳīlīnsa əziṇə ḳīlur
ol ạsiz yanutī ḥəm ạsiz bolur

6264 ạsizlik tiləsə bar ạsiz ḳīlīn
ol əsiz yanutī ulītoḳay bilin

6253 ئۇ ياخشى كىشىدى، ياخشىلار بېشى،
ئەگەر ئولسە، تۇزگەي ھەق ئۇنىڭ ئىشى.

6254 ھېكىم ئەي، تاڭنا بۇ بىزگە ھەم كېلۇر،
تاپارمىز نىمە ھەم ھايات نە بولۇر؟

6255 ئىست، بىز يىگىتلىك زايە قىپتىمىز،
ياماندىن ياماڭ تەن، ئەقىل، دىلىمىز.

6256 كەچۈرگەن تىرىكلىك بۇ كۈن بولدى چۈش،
نىچۈك كەچكەن ئولسا، جاۋاپ تېگى-تۇش.

6257 زايە قىلمىغۇلۇق بۇ قالغان ئومۇر،
ھەۋەسكە كۆڭۈلنى بەرمەسلىك زورۇر.

6258 نىچۈك قىلسىمۇ، جان ئاخىرى ئولۇر،
ئولۇمدىن كېيىن مىڭ پۇشايمان بولۇر.

6259 بۇ كۈندىن بۇيان تاشقىرىدا تۇرۇپ،
خەلق دەردىنى كور كويۇمچان بولۇپ.

6260 تىرىش قۇتقۇزۇشقا ئوزۇڭنى، مېنى،
بېرەر ھەق ئەجرىگە خوۋلۇق يولىنى.

6261 ئىشتىكىن، نىمە دەر بىر خۇلقى ئامۇل،
خۇدا قۇللىرىغا مېھرىۋان كۆڭۈل:

6262 قىلۇر ياخشىلىق كىم، بىر ياخشى يانۇت[247]،
بېرۇر ھەق، ئەي ياخشى كوزۇڭنى يورۇت.

6263 يامانلىق قىلۇر كىم، ئوزىگە قىلۇر،
يامانلىق جاۋابى يامانلىق بولۇر.

6264 يامانلىق تىلەسەڭ، مەيلىڭ ئۇنى قىل،
جاۋابى ئىگىرىتۇر ئۇنىڭ سېنى، بىل.

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƢLIGKƏ

6265 yanut bƣrdi ƏGdülmix aydï ƣlig
bu yanlïoɣ bƣrü tursa ƏT sav ƏRIG

6266 kamuoɣ ƏḍGÜ boloɣay boḍunka tƏRÜ
tuta bƣrgƏ tƏnri bu bƏglik ƏRÜ

6267 ƣlig kƏḍ yaxasu kutaḍsu kutun
yuluoɣ bolsu janïm tƏnim ƏZ pütün

6268 ƏLÜR ƏZKƏ tƏgmƏz mƏgƏr ƏḍGÜ at
bu atïn tirig tutsu ƏRKLIG bƣyat

6269 anunmïx turur bu ƏLÜM tutoɣalï
ƏZÜN ïḍmaoɣïl sƏn uḍïp yatoɣalï

6270 ƏḍI yakxï aymïx biliklig tili
bu yanlïoɣ bolur kƏR sakïnuk yolï

6271 pusuoɣda küḍƏR bu kƏRÜNmƏz ƏJƏL
usalïn basïkur umïnqïn 'ƏmƏl

6272 ƣsiz ƏḍGÜ barqa kara yƣr bolur
bitilmix ƏJƏLKƏ yƏtilsƏ ƏZƏL

ƢLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

6273 ƣlig aydï tƏnri bu kündƏ naru
manƣa bƣrsƏ tƏwfik kïlayïn tƏRÜ

* * *

ئوگدۇلمشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

6265 ئوگدۇلمش ئېلىككە دىدى: ھەر بارى،
بولۇپ تۇرسا شۇنداق نەسىھەتلىرى،

6266 بولۇر ئەلدە قانۇن ياخشى تامامەن،
قىلۇر ھەق بۇ بەگلىكنى ئورە جەزمەن.

6267 ئېلىگ بەخت ئىچىدە ياشىسۇن ئۇزۇن،
پىدا بولسۇن جىنىم، ۋۇجۇدۇم پۇتۇن.

6268 ئولۇچىگە ياخشى ئاتتەك نىمە بار،
شۇ ئاتنى مەگگۇ قىلغاي پەرۋەردىگار.

6269 تۇرۇپتۇ ھازىر بۇ ئولۇم تۇتقىلى،
ئوزۇگنى قويماغىن ئۇخلاپ ياتقىلى.

6270 تولا ياخشى دەپتۇ بىلىملىك تىلى،
شۇ ياگلىغ بولۇرلەر تەقۋادار يولى:

6271 يوشۇرۇن كۇتەر بۇ كورۇنمەس ئەجەل،
باسۇر بىتۇيۇق تۇرسا ئۇمىتتە دەل.

6272 يامان-ياخشى ھەممە قارا يەر بولۇر،
يېتىلسە پۇتۇلگەن ئەجەلى ئەزەل.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

6273 ئېلىگ ئېيتتى: بەرسە ھەق تەۋپىق ماگا،
قىلاي شۇ يولدا مەن ھوكۇمنى ئىجرا.

* * *

6274 sözin kəsti ƣlig özi amrulup
yorïp qïktiögdülmix andïn turup

6275 yƣmə sərdi ḳaq kün buögdülmixə
saḳïnq ḳaḍoqu birlə yorïdï tuxa

6276 saḳïnqïn ḳadaxï üqün ḳaḍoqurup
sarïoq ḳïldï mənzin özin sïzoqurup

6277 turup sərnümədi ḳadaxï üqün
yana baroqusï kəldi əvrə küqün

6278 turup bardi ƣlig taparu yorïp
oḳïdï ƣlig bu köründi kirip

ÖGDÜLMIX SUALI ƣLIGKƏ

6279 ötündi ƣligkə ayur mən bu kün
barayïn ḳadaxïm taparu yoḍun

6280 nəgü ərki ḥali kərəyin anïŋ
tirig barmu ərki ḳadaxïm mənïŋ

ƣLIG JƏWABÏ ÖGDÜLMIXKƏ

6281 ƣlig aydi barsa yaraoqlïoq turur
ḳadaxlïḳ yaḳïnlïḳ ulaxu bolur

6282 yorï bar mənïŋdin yƣmə ök ayït
nəgü ol igin kər mə kənlin avït

* * *

6274 ئېلىگ سوزىن كەستى، ئوزىن توختۇتۇپ،
يېنىپ چىقتى ئوگدۇلمش ئۇندىن تۇرۇپ.

6275 سەۋىر قىلدى ئوگدۇلمش بىر قانچە كۈن،
ئىچىگە سېلىپ غەم-ئەندىشە پۈتۈن.

6276 قېرىنداش غېمىدە تولا قايغۇرۇپ،
سىزىپ كەتتى ئوزى سىرتق يۈز بولۇپ.

6277 چىدالمدى ئاخىر قېرىندىشىغا،
يەنە بارغۇسى بەك كەلدى قېشىغا.

6278 تۇرۇپ باردى ئېلىگ يېنىغا، يۇرۇپ،
قىچقىردى ئېلىگ، ئۇ كورۇندى كىرىپ.

ئوگدۇلمشنىڭ ئېلىككە سوئالى

6279 ئوتۇندى ئېلىگدىن، دىدى: مەن بۇ كۈن،
بارايىن قاياشنى زىيارەت ئۈچۈن.

6280 نىچۈككىن ھالى، مەن كورەيىن ئۇنىڭ،
تىرىك بارمىكىن ئۇ قاياشىم مېنىڭ.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمشكە جاۋابى

6281 ئېلىگ دىدى: بارساڭ، بەك ياخشى بولۇر،
قاياشلىق، يېقىنلىق زىيادىلىشۇر.

6282 قېنى بار، مېنىڭچۈن ھەم ھالىن سورا،
ئاۋۇت كوڭلىنى سەن، كېسىلىن قارا.

* * *

6283 ilәl tәp turup qīkti andīn yana
әviŋә kәlip tüxti aldī tīna

6284 ax iqgü yәdi az yana at tutup
ḳadaxī tapa bardī ḳaḏoḳu yutup

6285 yäḳīn tәgdi tüxti yorīp bardī ol
ḳapuoḳḳa tәgip ündәdi ḳoldī yol

6283 دىبان "خوش" تۇرۇپ چىقتى ئۇندىن يېنىپ،
تىنىم ئالدى بىردەم ئويىگە كېلىپ.

6284 غىزالانغاچ بىر ئاز، يەنە ئات توقۇپ،
قاياشى تامان ماڭدى قايغۇ يۇتۇپ.

6285 ياياق ماڭدى يېقىن بارغاندا چۈشۈپ،
ئىجازەت سوردى ئىشىكتە تۇرۇپ.

82

ḲUMARU ӨGDÜLMIXKƏ OḌƢURMÏXNÏṆ ӨLMIXIN AYUR

6286 ḳadaxī muridi ḳumaru qīḳīp
səlam ḳīldī ətrü kəzi yax saqīp

6287 yorīp kəldi utru ayur ay ḳadax
muyan bərsü təṇri kəṇül ḳīlma bax

6288 ḳadaxīṇ kəqip bardī ḳoḍtī azun
sən inqin tirilgil yaxaƣīl uzun

6289 ulīma sən əmdi səringil tīḍīn
tirigkə qīḳīx yoḳ ölümdə aḍīn

6290 tooƣuƣlī ölür ək səvüg jan barur
kərək bəg kərək ḳul nə savqī ḳalur

6291 biziṇə anunmïx turur bu ölüm
ölümkə əṭik yoḳ azu bərk tolum

سەكىز ئىلگىنچى باب

قۇمارۇنىڭ ئوگۇلمىشكە ئۇدۇغۇرمىشىنىڭ ئولگە ئىلگىنى

ئېتىقانلىغى بايانىدا

6286 قاياشى مۇربدى قۇمارۇ[248] چىقىپ،
سالام قىلدى كوزدىن ياشلىرى ئېقىپ.

6287 يېقىن كەلگەچ دىدى: قېرىنداش، قارا،
خۇدا بەرسۇن ئەجرىن، قىلما دىل يارا.

6288 قاياشىڭ ئوتۇپ كەتتى تاشلاپ ئاجۇن،
تىرىل سەن هوزۇردا، ياشا سەن ئۇزۇن.

6289 ئاھ ئۇرما، چىدا، ئەمدى تۇت ئوزنى بەك،
تىرىككە ئامال يوق ئولۇمدىن بولەك.

6290 تۇغۇلغان ئولۇر، بۇ شىرىن جان كېتۇر،
نە بەگۇ-نە قۇل ۋە رەسۇللار قالۇر؟

6291 ئولۇم بىز ئۇچۇن هەم تەييار، بۇنى ئۇق،
ئولۇمگە قورال يا ياراغ چارە يوق.

* * *

6292 ünün siqtadi əxtip egdülmixə
urundi tokindi akitti yaxa

* * *

6292 ئوگدۇلمش ئىشتكەچ، ئۇن سەپ يىغلىدى،
يېشىنى ئېقتىپ ئوزىنى ئۇردى.

83

QUMARU ƏGDÜLMIXKƏ TƏ'ZIYƏT QİLMİXİN AYUR

6293 qumaru təgip tiḍtī aydī sərin
bayat ḥukmi tapla kənül əg tilin

6294 təzükə turur bu əlüm kəlgü kün
ol əldi sən əmdi əlümkə anun

6295 nəgükə qilur sən sīqīt ay urī
kim urdī ya kim səkti nə ol qorī

6296 bayat bərdi ərdi anar jan rəwan
yana yandru aldī qīqīp bardī jan

6297 ol əvrə yana yanoqu ərməz bərü
sana həm mana baroqu tərk ol naru

6298 ayur tur qadaxīn gürin kərgilə
ziyarət qilip sən yana yanoqila

سەكسەن توققىزىنچى باب

قۇمارۇنلۇق ئوگۈتۈشكە تەرىيە بىلدۈرگەنلىكى بايانىدا

6293 قۇمارۇ توساپ ئېيتتى: ئاچما ھازا،
بول ھەق ھوكمىگە تىل ۋە دىلدىن رىزا.

6294 جىسمىگە ئولۇمنىڭ كېلەر كۈنى بار،
ئۇ ئولدى، سەن ھەم بول ئولۇمگە تەييار.

6295 نىمىشقا قىلۇرسەن يىغا، ئى ئوغۇل،
ئۇرۇپ-سوقتى كىم، زەربە ئۇرغان كىم ئول؟

6296 ئۇنۇ تەگرى بەرگىنى روھىي راۋان،
يەنە ياندۇرۇپ ئالدى، كەتتى ئۇ جان.

6297 ئۇ قايتىپ كېلۇچى ئەمەستۇر يانا،
سەن ھەم بىزمۇ قايتىپ كېتەرمىز مانا.

6298 دىدى: تۇر، قاياشنىڭ كۈرىن كورگىنا،
زىيارەت قىلىپ سەن يەنە قايتقىنا.

84

ƱGDÜLMIX OḌƱURMÏXḲA YAS TUTMÏXÏN AYUR

A180

6299 turup bardï kərdi ḳadaxï gürin
ḳuqup yïoḳladï yaxï saqtï barïn

6300 ayur ay ḳadaxïm maṇa baḳ turup
üḍiklərim uqsun yüzüṇni kərüp

6301 küsəp kəldim ərdi sạni kərgəli
nəlük kizlədiṇ yüz maṇa kəlgəli

6302 ay kəṇlüm talusï səvüg janḳa jan
səniṇsiz nəgü təg tirilsü rəwan

6303 tüxümdəmü kərdüm sạni mən yatïp
kərürdə yitürdüm yïradïṇ patïp

سەكىز تۇتىنچى باب

ئوگدۇلمىشنىڭ ئوغۇرىشقا ماتەم تۇتقانلىغى بايانىدا

6299 تۇرۇپ باردى، كوردى قاياشى گورىن،
قۇچۇپ يىغلىدى، توكتى ياشىن بارىن.

6300 دىدى: ئى قاياشىم ماڭا باق تۇرۇپ،
بۇ ھەسرەتلىرىم ئۇچىۇن يۇزۇڭ كورۇپ.

6301 ئۇمىت بىرلە كەلدىم سېنى كورگىلى،
نەچۇن يۇز يوشۇردۇڭ، كورۇنمىگىلى؟

6302 ئى كوڭلۇم تاجى، بۇ شىرىن جانغا ـ جان،
نىچۇكمۇ ياشار سەنسىز بۇ روھ راۋان؟

6303 چۇشۇمدىمۇ كوردۇم سېنى مەن يېتىپ،
كوزۇمدىن يوقاتتىم، يوقالدىڭ يۇتۇپ.

(تېكىست ئۇزۇك)

85

ƏLIG ƏGDÜLMIXKƏ TƏ'ZIYƏT QĪLMĪXĪN AYUR

A-
C375

6304 əxitti ƣlig kəldi əvdin turup
aŋar tə'ziyət qildi kəŋlin urup

6305 ƣlig aydi əglən ay əgdülmixə
du'a birlə ƣtgil aŋar sən ixə

6306 bayat yarlīqasu ol oḍoɣurmīxīoɣ
kəqürsü anīŋdīn yazuq qilmīxīoɣ

6307 bu qaḍoɣu üqün bərsü təŋri muyan
bayattīn səvinq bul təmudīn əman

6308 qapuoɣ bəkləmix sən yəmə yol kəsip
yüzüŋ kizləmix sən tilin səz basīp

6309 sənīŋdin yaramaz bu yaŋlīoɣ qilīq
uquxluoɣ yorīmaz bu yolqa yorīq

سەككىزىنچى باب

ئىلگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە تەزىيە بىلدۈرگەنلىگى بايانىدا

6304 ئىشىتتى ئىلىگ، كەلدى سارايدىن تۇرۇپ،
ئۇنۇا تەزىيەت قىلدى كوڭلىن بۇزۇپ.

6305 ئىلىگ ئېيتتى: ئوگدۇلمىش ئەقلىگە كەل،
دۇنيا بىرلە قىلغىن يارەم ھەر مەھەل.

6306 خۇدا يارلىقاسۇن ئۇ ئودغۇرمىشىن،
كەچۈرسۇن ئۇنىڭدىن خاتا قىلمىشىن.

6307 خۇدا ئەجىر بەرسۇن بۇ قايغۇڭ ئۈچۈن،
بولۇپ رازى، ئوتتىن سېنى ساقلىسۇن.

6308 ئىشىكنى ئېتىپ سەن يەنە يول كېسىپ،
يۈزۈڭ يوشۇرۇپسەن، تىلىڭ بېكىتىپ.

6309 ياراشماس سانا ھىچ بۇ ياڭلىغ قىلىق،
بۇ خىل ھەركەتتە بولماس ھىچ ئەقىللىق.

6310 saṇa kim təgürdi maṇa ay bu küq
ya kim əvkələdi ya kim ḳildī əq

6311 bayat ḥukmi ərdi ḳadaxīṇ əzə
yorittī ḳəẓasīn sən əz ḳilḳ tüzə

6312 nəgükə ulīr sən nəgü bu sīoɣīt
bu ḳilḳ əḍgü ərməz munī sən aoɣīt

6313 tooɣuoɣlī əlür ol aoɣīoɣlī ilür
yorīoɣlī tīnur ol bạrigli alur

6314 ḳadaxīṇ əlümi saṇa bolsu pənd
səringil muyan ur xəkər bolsu ḳənd

6315 əlürüg kərügli tirig ḳaloɣuqī
kərək pənd tutunsa ḳanī tutoɣuqī

6316 əlüg pəndini baḳ ayur kər məṇi
əlüm tuttī bardīm tutar ux sạṇi

6317 muṇar mənẓər əmdi bu bəytig oḳī
oḳīp kəḍ kəṇülkə alīnoɣīl taḳī

6318 səniṇdə ozaḳī əlügli miṇə
bạrür pənd ayur ux maṇa kər maṇa

6319 usanīp yorīdīm avnīdīm əküx
əlüm tuttī bardīm kəlir ux saṇa

* * *

C376
6320 ayīttī ạlig əvrə oḍoɣurmīxīoɣ
nətəg əlmixin ḥal nəgü bilmixig

6310 ماڭا ئېيتقىن، ساڭا كىم ئىشلەتتى كۈچ،
كىم ئاچچىق قىلدى يا كىم ساقلىدى ئوچ؟

6311 خۇدا ھوكمى ئەردى قاياشىڭ ئۈزە،
يۈرۈتتى قازاسىن، سەن پەيلىڭ تۈزە.

6312 يىغا نە ئۈچۈندۇر، نەچۈن ئىڭراماق؟
ئەمەس ياخشى خۇلق بۇ، كېرەك تاشلىماق.

6313 تۇغۇلغان ئولەر ئول، چىققۇچى چۈشۈر،
يۈرۈچى تىنۇر ئول، بېرۈچى ئالۇر.

6314 قاياشىڭ ئولۇمى ساڭا بولسۇن پەند،
سەبىر قىل، ساۋاپ تاپ، شېكەر بولغاي قەند.

6315 ئولۇمنى كورۈچى—تىرىك قالغۇچى،
ئىبرەت ئالسا ئەردى، قېنى ئالغۇچى؟

6316 ئولۇك پەندىگە باق، دەر: قارا مېنى—
ئولۇم تۇتتى، كەتتىم، تۇتار ئۇ سېنى.

6317 مۇڭا ئوخشار ئەمدى بۇ بىيتنى ئوقى،
ئوقۇپ ياخشى ساقلا دىلىڭدە تېخى:

6318 سېنىڭدىن بۇرۇن مىڭ ئولگۈچىلەر،
"ماڭا باق، ماڭا" دەپ، ساڭا پەند بېرەر.

6319 يۈرۈپ غەپلەت ئىچرە ئاۋۇندۇم تولا،
ئولۇم تۇتتى، كەتتىم، ساڭامۇ كېلەر!

* * *

6320 ئېلىگ ئودغۇرمىشنى يەنە سوردى،
نىچۈك ئولدى، بىلگەنىڭنى ئېيت، دىدى.

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƢLIGKƏ

6321 ətündi ƣligkə nəgü kərmixin
əlürdə wəşiyət ƣtip ḳoḍmīxīn

6322 turup rəkwə birlə tayaḳīn alīp
ƣlig utru urdī ḳumaru ḳilīp

6323 ayur ux ḳadaxīm maṇa ḳoḍmīxī
bu ərdi nəṇi ux turu ḳalmīxī

6324 ƣlig mə kətürsü ḳumaru birin
ḳutaḍoɣay bu kün ḥəm tusuloɣay yarīn

ƢLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

6325 ƣlig sundī aldī tayak əlginə
ayur bu ḳumaru ḳutaḍsu maṇa

6326 sən aloɣīl bu rəkwə ḳadaxīṇ əzin
munīṇ birlə üxgür tiləsə yüzin

* * *

6327 sunup aldī rəkwə kər əgdülmixə
kəṇül bərtti kəzdə yuvuldī yaxa

* * *

6328 ƣlig aydī kərgil bu ‘ibrət bu kün
biriṇə tap əmdi sakīnsa əgün

ئوگدۇلمشىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

6321 ئېلىككە ئەرز ئەتتى نەلەر كورگىنىن،
ئولەردە ۋەسىيەت پۈتۈپ قويغىنىن.

6322 قوپۇپ ئۇ، ھاسا بىرلە ئىۋرىق ئېلىپ،
ئېلىگ ئالدىغا قويدى يادىكار قىلىپ.

6323 دىدى: بۇ قاياشىنىڭ ماڭا قويغىنى،
مۇشۇدۇر ئۇنىڭدىن مىراس قالغىنى.

6324 ئېلىگ ئالسۇن بۇ يادىكارلىقتىن بىرەر،
قۇتاتقاي بۇ كۇن ھەم تاڭنا نەپ تېگەر.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمشكە جاۋابى

6325 ئېلىگ قول سۇنۇپ ئالدى قولغا ھاسا،
دىدى: بۇ يادىكارلىق قۇتاتسۇن ماڭا.

6326 ئىۋرىقنى سەن ئالغىن، سېغىنساڭ ئۇنى
شۇنىڭ بىرلە ئەسلە ئۇنىڭ يۈزىنى.

* * *

6327 ئىۋرىقنى ئالدى، كور، بۇ ئوگدۇلمشى.
دىلى بەك بۇزۇلغاچ توكۇلدى يېشى.

* * *

6328 ئېلىگ ئېيتتى: كورگىن بۇ ئىبرەت بۇ كۇن،
يېتەرلىك ھەر ئاقىل ئاڭلىق ئەر ئۇچۇن.

6329 ol andaoɣ tirildi tükədi azun
takï ḳaldï artïp ay ḳïlḳï tüzün

6330 nəgü tạr əxitgil ḳïlïnqï silig
uḳux birlə ixkə yətürmix əlig

6331 əküx bolsa artmaz bu dunya nəṇi
nəqə mə az ərsə yətər əz təṇi

6332 bu dunya müni miṇ bir ol ərdəmi
nəgü təg kəqürsə kəqər adəmi

6333 əküxlük nə asoɣï əlümdə kạḍin
anï yạgli səvnür səniṇdə aḍïn

6334 ḳadaxïṇ ḳoḍup ḳaqtï dunya nəṇin
ərüm kəḍti arpa yạdi əz təṇin

6335 kəqürdi tiriglik turu əlmədi
anuḳ yạglilərkə nəṇin ḳoḍmadï

6336 ḳatïoɣlandï tün kün yạnitti yüki
kəqip bardï andïn azun əmgəki

C377
6337 ol ạtti ixin kər ḳutuldï bu kün
biziṇ ix nə ərki yazïlmaz tügün

* * *

6338 ạlig ətlədi kər miṇ əḍgü səzün
kəṇül ḥəm ḳarïn urdï ətləp uzun

6339 yana ḳarxïḳa bardï ạlig turup
tüxüp kirdi əvkə saḳïnqlïoɣ bolup

6329 ئۇ ئانداق یاشادی، تۇگەدی جاهان،
ئی پاك دىل، قالدی بۇ دۇنیالىق هامان.

6330 ئىشتىكىن، خۇلقى ئۇز كىشى نىمە دەر،
هەرئىشنى ئەقىل-ئاڭ بىلەن قىلغان ئەر:

6331 تولا بولسا ئاشماس بۇ دۇنیا مىلى،
ئاز ئولسامۇ قانچە يىتەر ئۇز يولى.

6332 جاهاننىڭ پەزلى بىر، قۇسۇرى مىڭدۇر،
نىچۇك ئوتكۇزسە كىشى، ئۇ شۇنداق ئوتۇر.

6333 ئولۇمدىن كىيىن مال كوپلۇك نە كېرەك؟
يىگەنلەر سويۇنەر، سىنىڭدىن بولەك.

6334 قاياشىڭ ئىتىپ تەرك جاهان مىلىنى،
كىيىپ جۇلدۇر، يىدى ئارپا نىنىنى.

6335 شۇ هالدا ياشىدى، ئولۇپ قالمىدى،
تەيىارتاپلارغا مالمۇ قالدۇرمىدى.

6336 تىرىشتى كىچە-كۇن، يىنىكلەپ يۇكى،
ئوتۇپ كەتتى ئۇندىن جاهان ئەمگىگى.

6337 ئۇ قىلدى ئىشنى، قۇتۇلدى بۇ كۇن،
نە ئولغاي بىزنىڭ هال، يىشلىمەس تۇگۇن.

* * *

6338 ئىلىگ ئەيلەپ تولا ياخشى نەسىھەت،
بوشاتتى ئىچىنى هەم تاپتى راهەت.

6339 ئىلىگ باردى يەنە قەسىرگە تۇرۇپ،
چۇشۇپ كىردى ئويگە ئۇ غەمكىن بولۇپ.

* * *

6340 sakïnq kïldï kaq kün bu ögdülmixə
kəqürdi bu kadoqu yazïldï kaxa

6341 unïttï bu kadoqu sakïnqïoq yəmə
yədi iqtı küldi səvindi yana

6342 ədi yakxi aymïx bodun baxlar ər
bilik birlə əl kün ixin ixlər ər

6343 nəqə kadoqu sakïnq səni bulnasa
yana ok külər kəz nəqə yïoqlasa

6344 azun əndisi bu təlimdə bərü
əsiz ədgü ərtər nəqə yïllasa

6345 sakïnqïn kəqürdi kər ögdülmixə
tapuoqka baka turdï ətti ixə

6346 hərişlïk bilə ol tapuoq baxladï
kəqə tanda bardï ixin ixlədi

ƏLIG SUALI ÖGDÜLMIXKƏ

6347 okïdï əlig bir kün ögdülmixig
ayïttï bodun hali əl kün ixig

6348 ayur əl hali nə bodun hali nə
nəgü təg kəqər əmdi ədlək künə

6349 mana kəz kulak sən iximni kamuoq
sənindin tilər mən aqa bər kapuoq

* * *

6340 ئوگدۇلمش نىچە كۈن ماتەملەر تۈتۈپ،
ئاخىر تاپتى ھۇشىن، بۇ غەمنى قويۇپ.

6341 ئۇنۇتتى بۇ قايغۇ-ئەلەمنى مانا،
يىدى، ئىچتى، كۈلدى، سويۇندى يانا.

6342 تولا ياخشى دەپتۇ خەلق باشلار ئەر،
بىلىم بىرلە خەلقنىڭ ئىشىن ئىشلەر ئەر:

6343 سېنى قانچە قىلسا ئەسىر قايغۇ-غەم،
كۈلەر بۇ كوزۇڭ، يىغلىسا قانچە ھەم.

6344 جاھان قانۇنى شۇ ئۇزۇندىن بۇيان،
ئوتەر قانچە تۇرسا ھەم ياخشى-يامان.

6345 ئوگدۇلمشمۇ قىلدى ماتەمنى تامام،
ئىشىگە كىرىشتى ئۇ قايتا داۋام.

6346 ھىرىسلىق بىرلە ئۇ خىزمەت باشلىدى،
ئۇلاپ تاڭنى تۈنگە ئىشىن ئىشلىدى.

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمشكە سوئالى

6347 ئېلىگ ئوگدۇلمشنى بىر كۈن ئۇندىدى،
ئەل-يۇرتنىڭ ئەھۋالىن-ھالىن سوريدى.

6348 دىدى: ئەل ھالى نە، يۇرت ھالى نەدۇر؟
زامانە ۋە كۈنلەر نىچۈكرەك كېچۈر؟

6349 ماڭا كوز-قۇلاقىەن، ئىشىمنى پۈتۈن—
سېنىڭدىن تىلەرمەن، ئىشىك ئاچ بۇ كۈن.

6350 saŋa təgdi qaq kün bu qaḍoqu saqïnq
təgümədiŋ ixkə ixiŋ nə ərinq

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƢLIGKƏ

6351 yanut bąrdi əgdülmix aydï ay bəg
boḍun ḥali əḍgü du'a artoqu təg

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƢLIGKƏ

A180 C.
6352 biri səz booquz kəz bu xəḥwət otï
bular ol kixikə bu ṭa'ət yutï

6353 biri booqzï tïḍsa bir az səzləsə
yïraq tutsa əzdin yaraoqsïz usa

6354 ḥəwa arzularqa bolur ərsə ərk
puxup əvkə kəlsə əzin tutsa bərk

6355 uquxluoq bu ol ḥəm biliklig bu ol
munï alsa boloqay uquxluoq amul

6356 uquxluoq kixilər əzi əggü təg
kəni tüz bolur ol əzi bəigü təg

6357 yaraoqsïzqa yaqmaz yïratur əzïn
kərəksizni kərməz yumïtur kəzin

ƢLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

6358 ƢLIG aydï kərklüg ayur sən bu səz
asïoqlïoq turur bu səzüŋ artuq əz

6350 ساڭا يەتتى بۇ نەچچە كۈن قايغۇ-غەم،
سەن ئىشلەلمىدىڭ، قانداق ئىشلار بۇ دەم؟

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

6351 ئوگدۇلمىش جاۋابەن دىدىكى: ئى بەگ،
خەلق ھالى ياخشى، دۇئا ئارتقۇدەك.

(تېكىست ئۈزۈك)

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

(تېكىست ئۈزۈك)

6352 بىرى: سوز، گال ۋە كوز ھەم شەھۋەت ئوتى،
بۇلاردۇر كىشىگە، تائەت ئاپىتى.

6353 كىمىكى يىغسا گال ۋە ئاز سوزلىسە،
يارامسزنى ئوزدىن يىراق ئەيلىسە،

6354 ھەۋەس-ئارزۇسىغا ھەم بولسا ئىگە،
غەزەپ ۋاقتىدا بولسا ئۇ چىڭ ئوزىگە،

6355 ئەقىللىق شۇدۇر ھەم بىلىملىك شۇدۇر،
ئاقىل ۋە تەمكىن ئەر ئاڭا ئېرىشۇر.

6356 ئەقىللىق كىشىلەر سوزى ئوككىدەك[249]—
دۇرۇس، توز بولۇر ئۇ ئوزى بەلگۈدەك.

6357 يارامسزغا تۇتماس ئوزىنى يېقىن،
كېرەكسىزنى كورمەس، يۇمار ئۇ كوزىن.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

6358 ئېلىگ ئېيتتى: بەكمۇ گۈزەل سوزلىدىڭ،
سەممى ھەم نەپلىك ئېرۇر سوزلىرىڭ.

ƏGDÜLMIX JƏWABĪ ƢLIGKƏ

6359 jəfaqī turur bu ət əz mə otun
jəfaḳa jəfa ḳīl əzüṇni tutun

6360 nəqə əḍgü ḳīlsa ət əzkə səvə
aṇar anqa yavlaḳ ḳīlur bu jəfa

6361 yƣmə yaḳxī aymīx kixi əḍrümi
jəfaqī ət əzkə otī.ḥəm əmị

6362 wəfa kimkə ḳīldīṇ jəfaḳa anun
jəfaqī jəfasīn təgürgəy künün

6363 kimi əḍgü tuttuṇ aṇar ḳorḳu tur
sƣni ƣsizin ol ulītoɣay ünün

6364 ay ƣlig bu üq ara səmzi yavuz
biri īt biri ḳux birisi ət əz

6365 aqurɣu bularīɣ yolīn tutsa kəḍ
anīn yolḳa kirsə boyun əgsə kəḍ

6366 yolīn ḳismasa ḳux məṇin əḍləməz
səmiz bolsa īt toḳ avīn avlamaz

6367 ət əz toḍsa ḳansa bolur buɣraɣu
ḳaqar əḍgülərin sürə īḍmaɣu

(تېكىست ئۈزۈك)

ئوگدۈلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

(تېكىست ئۈزۈك)

6359 جاپاچى ۋە گۈستاخ ئېرۈر ئۈشبۇ نەپس،
جاپاغا جاپا قىل، تۈتۈپ ئوزنى، بەس.

6360 كىشى ياخشىلىق قىلسا نەپسكە، سۈيۈپ،
جاپا شۇنچە ئەيلەر ياماناىلىق ئۈرۈپ.

6361 تولا ياخشى-دەپتۇ كىشى سەرەسى،
بۇ سوزدۇر جاپاچى ۋۇجۇد چارەسى:

6362 ۋاپا كىمگە قىلساڭ، جاپاغا تەخ ئول،
جاپاچى جاپاسىن قىلۇر بىر كۈن ئول.

6363 كىمى ياخشى تۈتتۈڭ، سەن قورق ئۈنىڭدىن،
ئىگراتقاي ياماناىلىق بىلەن سېنى شۇل.

6364 ياماندۇر بۇ ئۈچىنىڭ، ئېلىگ، سېمىزى،
بىرى ئىت، بىرى قۇش، بىرى نەپس ئوزى.

6365 سالاي يولغا دىسەڭ، تاچ قويماق كېرەك،
كىرىپ يولغا ئېگەر ھەم بوينىن، دىمەك.

6366 يولىن قىسمىسا قۇش، ئۇ دان ئىزلىمەس،
سېمىز بولسا ئىت توق، ئاۋىن ئاۋلىماس.

6367 بولۇر بىر بۇغرىدەك تويۇپ، قانسا نەپس،
قاچار، ياخشىلىقنى تاشلار، قويما، بەس.

6368 ḳuxuṇ avlamasa bir ərdək yas ol
ītīṇ ḳoḍsa avīn yasī bir as ol

6369 əzüṇ buoɣraoɣursa bəḍütsə boyun
sạni otḳa tartar ulītur ünün

6370 məṇilig turur kər məṇi yoḳ qīoɣay
barīn tap ḳilīp ol yorīr kəṇli bay

6371 əgin pütsə booɣzīn toḍursa axīn
ḳilur təṇri tapoɣī ạtər ol ixin

6372 uluoɣluḳ bu dəwlət bu ḳut ḳīv kixig
küvəzlikkə tartar ḳoḍup əz ixig

6373 küvəzlik bayattīn yīratur ḳuluoɣ
uḳuxluoɣ yorīmaz bu yaṇlīoɣ yoluoɣ

6374 qīoɣay ma əlür ək yạmə bay əlür
iki bəz ạlətür ḳara yạr bolur

6375 qīoɣay əlsə ḳutlur kạtər əmgəki
bay əlsə ḳalur nəṇ ạlətür yüki

6376 muṇar məṇzər əmdi bu səz bəlgülüg
bu səzdə əzüṇkə kətürgil ülüg

6377 ay ni'mət iḍisi əlüm miḥnətiṇ
ay miṇnət iḍisi əlüm ni'mətiṇ

6378 qīoɣay əlsə ḳutlur kạtər əmgəki
əlüm tutsa ay bay sakīx bạrməkiṇ

6368 قۇشۇڭ ئاۋلىسا، بىر ئوردەك زەرەر،
ئىتىڭ ئاۋلىسا، بىر سەۋسەر كېتەر.

6369 كىرىپ نەپس بۇغرىغا، بوينىن يوغىنتار،
سېلىپ ئوتقا سېنى ئۇنلۇك يىغلىتار.

6370 هوزۇردا يۇرەرلەر، كور، يوقسۇل-گاداي،
بارىغا قىلىپ شۇكر، ئوتەر كوڭلى باي.

6371 گېلى ئاشقا تويۇپ گەر ئەگنى پۇتەر،
قىلىپ هەققە تائەت، ئىشنى ئېتەر.

6372 بۇ دەۋلەت، بۇيۇكلۇك، بۇ بەخت كىشنى—
تەكەببۇر قىلۇر، قويدۇرۇر ئىشنى.

6373 غۇرۇر قۇلنى ئەيلەر خۇدادىن يىراق،
بۇ خىل يولنى تۇتماس ئاقىللار هىچ ۋاق.

6374 پېقىرمۇ ئولۇر، كور ۋە بايمۇ ئولۇر،
ئىككى بوزگە ئېلىپ، قارا يەر بولۇر.

6375 قۇتىلۇر پېقىر ئولسە، مېهنەت تۇگەر،
باي ئولسا قالۇر مال، يۇك ئېلىپ كېتەر.

6376 بۇنا ئوخشار ئەمدى بۇ سوز بەلگۇلۇك،
بۇ سوزدىن ئوزۇڭگە ئۇلۇش ئالغۇلۇق:

6377 ئى نېمەت ئىگەسى، ئولۇم مېهنەتىڭ،
ئى مېهنەت ئىگەسى، ئولۇم نېمەتىڭ.

6378 پېقىر ئولسە قۇتىلۇر، كېتۇر ئەمگىگى،
ئولۇم تۇتسا، باي، بار هساپ بەرمىگىڭ.

ƣLIG SƏZI ƏGDÜLMIXKƏ

6379 yana aydī ƣlig bu dunya iqi
yīlanī qaḍanī təlim tikgüqi

6380 axī az yƣgükə aƣusī əküx
yana əgdisi az əküxi səküx

6381 uḳuxluƣ sunup alƣusī az nəṇi
biliklig aqīp az yƣgüsi məṇi

6382 biliksizkə uƣmaḳ turur bu azun
ərəz birlə avnur yorīr muṇsuzun

6383 tikən ol uḳuxluƣḳa dunya tolu
aḍaḳ ursa yƣrkə kirür saḳlaƣu

6384 aƣu ol bilikligkə dunya iqi
anīn ax yƣyüməz üzər əz küqi

6385 anīn ḳaqtī zaḥid oƣul ḳīz ḳoḍup
munīn ḳoḍtī 'abid tapuƣḳa uḍup

6386 bu kün biz ilinmix tururmīz muṇar
küḍəzsün bayat bu bəladīn sīṇar

ƏGDÜLMIX JƏWABĪ ƣLIGKƏ

A181
6387 yanut bƣrdi əgdülmix aydī bu səz
tükəl səz qīnī ol uḳux birlə tüz

6388 kərü barsa dunya ḳīlīnqī təṇi
yƣgən yƣl bəkə təg bu ḳīlḳī yaṇī

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە ئېيتقان سوزى

6379 يەنە ئېيتتى ئېلىك: بۇ دۇنيا ئىچى—
يىلانى، چايانى تولا دىگۈچى.

6380 يىيىشكە ئېشى ئاز، زەھەرلىرى كوپ،
ماختارلىق يېرى ئاز، قاغار يېرى كوپ.

6381 ئاقىل قول ئۈزىتىپ ئالۇر نەرسە كەم،
ئالىم ئاچ ئېرۇر، ئاز يىمەكلىرى ھەم.

6382 بىلىمسىزگە جەننەت ئېرۇر بۇ جاھان،
ھوزۇردا ئۇ مۇھتاج ئەمەس ھىچ زامان.

6383 ئاقىلغا تىكەن بىرلە دۇنيا تولۇق،
ئاياق باسسا سانچار، دىققەت قىلغۇلۇق.

6384 ئاغۇدۇر بىلىملىككە دۇنيا ئىچى،
شۇڭا ئاش يىيەلمەي ئاجىزلار كۈچى.

6385 شۇڭا قاچتى زاھىت ئوغۇل-قىز قويۇپ،
شۇڭا كەتتى ئابىد، بىر ئابىد بولۇپ.

6386 مۇڭا بىز ئىلىنغان تۇرۇرمىز بۇ كۈن،
خۇدا بىزنى بۇندىن ئامان ئەيلىسۇن.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

6387 ئوگدۇلمىش دىدىكىم: بۇ سوز ئېرۇر چىن،
تولۇق، ھەم ئەقىلغە مۇۋاپىق يېقىن.

6388 ھەركەتتە خۇلقىغا ئوخشار بۇ جاھان،
گويا كى ئەجدىھا يەپ تويمايدىغان.

6389 əzi igḍür ək san əzi səmritür
əzi ək ətin yạr əzi yavrītur

6390 baḳa barsa yətrü azun ḥalini
əṇip ḳaloḳu taṇlap kər uḳsa anī

6391 apalī ḥəwalī azunḳa ilip
uruoḳ yaḍtī dunya iqində kəlip

6392 olarda bərü tut bu əḍkə təgi
nə yaṇlīoḳ ərən ḳoptī bəglər bəgi

6393 ḳayu bilgə tooḳdī ḳayu alp atīm
ḳayu kür küvəz ər ḳayu təg yalīm

6394 ḳayusī uḳuxluoḳ ḳayusī bəgü
ḳayu tạlwə munduz ḳayu ərməgü

6395 nəqə savqī tooḳdī okītqī amul
bayat ḥukmi birlə ayu bạrdi yol

6396 ḳayu az yaxadī ḳayusī uzun
ḳayu bax kətürdi bəḍükrək səzün

6397 ḳayusī tərütmix iḍikə turup
yaoḳī təg oḳ attī yasīnī ḳurup

6398 okīoḳīl bu bəytig nəgü tạr əxit
uḳa baroḳīl əmdi əzüṇ ḳīlḳī ạt

6399 kərək bilgə boloḳīl kərək miṇ yaxa
tutup pütrü azun ərəzin axa

6400 ahir əlgü əzüṇ ḳara yạr bolup
əlüm tutsa ạltür əkünqüṇ yaxa

6389 ئوزی شەخسەن ئاسرار، ئوزی سەمرىتۇر،
ئوزی يەپ گوشنی ۋە ئاجىزلىتۇر.

6390 دىققەت بىرلە كورسە قاراپ ھالىنى،
قالۇر ھەيرەتتە كىشى گەر ئۇقسا ئۇنى.

6391 ئادەم بىرلە ھاۋا جاھانغا چۇشۇپ،
ئۇرۇغ چاچتى دۇنيا ئىچىگە كىلىپ.

6392 ئۇلاردىن بۇيان تا مۇشۇ ۋاققىچە،
نى ئەرلەر كىلىپ كەتتى، بەگلەرگىچە.

6393 تۇغۇلدى بىرى ئالىم، بىرى قەھرىمان،
بىرى تىك قىيادەك مەغرۇر ھەر زامان.

6394 بىرىدۇر ئەقىللىق، دانىشمەن پۇتۇن،
بىرى تەلۋە، ئەخمەق، بىرىدۇر ھورۇن.

6395 تۇغۇلدى قانچە ئەلچى، دەۋەتچى ئامۇل،
خۇدا ھوكمى بىرلە بايان قىلدى يول.

6396 بىرى ئاز ياشادى، بىراۋلار ئۇزۇن،
بىرى باش كوتەردى، زورايتىپ سوزۇن.

6397 قايۇسى ياراتقان مەققە قارشى بوپ،
يىغدەك ئوق ئاتتى يايىنى قۇرۇپ.

6398 ئوقى بۇ بىيتنى، ئىشت نىمەدەر،
ئۇنىڭغا مۇناسىپ تۇزەت ئوزنى ئەر:

6399 خاھى ئالىم ئول، خاھ ياشا كوپ زامان،
خاھى كور ھوزۇرىن ئىلىپ سەن جاھان،

6400 ئاخىرى ئولەرسەن، قارا يەر بولۇپ،
ئولۇم تۇتسا ياقاڭ، يەيسەن پۇشايمان.

C378

6401 nəqə əḍgü ḳoptī bu bilgə bəgü
tiləp bulmadīlar tiriglik yạ̈gü

6402 bu kün kər nəqə tooɣmaduḳ təg bolup
ḳara yạ̈r ḳatīnda yaturlar əlüp

6403 nə türlüg nə yanlīoɣ kixi ḳoptī kər
yaoɣīz yạ̈r olarīoɣ yạ̈di optī kər

6404 ạ̈tiklig səray ordu ḳarxī ḳoḍup
yaoɣīz yạ̈r təxənip yaturlar küḍüp

6405 uḍīrmu üni yoḳ ya tīnmaz tīnī
nəgü ərki ḥali bilikli ḳanī

6406 olar barqa munlıuoɣ bu kün əḍgükə
əligləri yətməz yạ̈gü kəḍgükə

6407 əkünqün yaturlar kər īnqīḳlayu
küsəp əḍgülükni min arzu yạ̈yü

6408 bayat bạ̈rdi bizkə bu kün bu künüg
yava ḳīlsa bolmaz bu bulmīx əḍüg

6409 bayat bạ̈rsü təwfiḳ bu kündə naru
ḳamuoɣ əḍgülükkə ay əḍgü tərü

* * *

6410 tilin bạ̈rdi alḳix kər əgdülmixə
ayur ay bəgü bəg uzun kạ̈q yaxa

6411 azun ḳalmasunī sənindsiz ḳuruoɣ
bayat kəsməsüni sənindin uruoɣ

6401 نی ئالىم، ھېكىملەر، نى ياخشىلار كېلىپ،
كېتىشتى ئەبىدى ياشالماي قېلىپ.

6402 بۇگۈن كور، جاھانغا كەلمىگەن كەبى،
قارا يەر قېتىدا ياتارلەر ئولۇپ.

6403 نە ياڭلىغ، نە تۇرلۇك كىشى كەلدى، كور،
قارا يەر ئۇلارنى يىدى، يۇتتى، كور.

6404 بىزەلگەن ساراي، ئوردا، قەسىرنى قويۇپ،
قارا يەر توشەنىپ ياتۇرلەر كۇتۇپ.

6405 ئۇلار ئۇيقۇدىمۇ، ئۇنى يوق، تىنى،
نىچۇككىن ھاللىرى، بىلۇچى قېنى؟

6406 بۇ كۇن مۇھتاج ئۇلار ھەر ئەزگۈلۇككە،
قولى يەتمەس يىمەكلىك، ئىچكۈلۇككە.

6407 ياتۇرلەر پۇشايماندا ئىنجىقلىشىپ،
كۇتۇپ ياخشىلىقنى مىڭ ئارزۇ قىلىپ.

6408 خۇدا بەردى بۇ كۇننى بىزگە بۇگۇن،
زايە قىلما بولماس، پۇرسەتنى پۇتۇن.

6409 خۇدا بىزگە تەۋپىق ئاتا ئەيلىسۇن،
پۇتۇن ياخشىلىققا، ئى ياخشى قانۇن.

* * *

6410 ئوگدۇلمىش ئېلىگنى مەدھىيىلىدى،
ئۇزۇن ياشىغىن، ئى ھېكىم بەگ، دىدى.

6411 سىنىڭسىز بۇ ئالەم قۇرۇق قالمىسۇن،
ئۇرۇغ-نەسلىڭنى خۇدا ھىچ ئۇزمىسۇن.

6412 nəgü ərsə arzu tiləkiŋ ḳamuoɣ
aqa bạrsü təŋri saŋa ol ḳapuoɣ

6413 nəgü ərsə arzu tiləkiŋ takī
tükəl bạrsü təŋri saŋa ay akī

6414 səvinqin avīnqīn tirilgil uzun
ərəzləngil anqa ay ḳilḳī tüzün

6415 dərioɣa sənin təg kixilər elüp
ḳara yạrdə yatsa səŋüki ulup

6416 nəgü ḳiloɣu təŋri bu dunya ixi
bu yaŋlīoɣ tərütmix ay ạlqi baxī

6417 nəqə elsə bolmaz sạni təg elüg
özüŋ əḍgülərdin ilindi ülüg

C379
6418 kərək əl kərək kạq yaxaoɣīl uzun
atīŋ əḍgü birlə yaḍīldī səzün

6419 səvərin eküx bolsu səvməzlərin
saqīlsu birərin kạŋüsü yạrin

* * *

6420 yạr epti turup qīḳtī kəsti səzin
atīn mindi urdī əviŋə yüzin

6421 kəlip tüxti kirdi əviŋə yorīp
yạdi iqti yattī bir anqa sərip

6422 yana ḳoptī ərtə ixin baxladī
ayu bạrdi kerdi əzi ixlədi

6412 نىمە بولسا سەندە تىلەك-ئارىزۇ،
ساڭا ئۇ ئىشكىنى ئېچىپ بەرسۇن ئۇ.

6413 نىمە بولسا ئۇمىت-تىلەگىڭ تېخى،
تولۇق بەرسۇن تەڭرى، ساڭا ئى سېخى.

6414 سويۇنچ بىرلە خوشال ياشا سەن ئۇزۇن،
پاراغەت ئىچرە ئوت، ئەي خۇلقى تۇزۇن.

6415 دەرىخا، سېنىڭدەك كىشىلەر ئولۇپ،
قارا يەردە ياتسا سوڭەك ئۇۋۇلۇپ.

6416 نە چارە، خۇدايىم بۇ دۇنيا ئىشى—
مۇشۇنداق ياراتمىش، ئى خانلار بېشى.

6417 ئوزۇڭ ياخشىلىقلار قىلغاچ ھەر زامان،
گەر ئولسەڭ، دىيىلمەس ئولدى ھىچقاچان.

6418 خاھى ئول ۋە خاھى ياشا سەن ئۇزۇن،
ئېتىڭ ياخشىلىقتا يېيىلدى پۇزۇن.

6419 كوپەيسۇن دوستلۇرۇڭ، سەن سويگەنلىرىڭ،
چېچىلسۇن دۇشمىنىڭ، كېڭەيسۇن يېرىڭ.

* * *

6420 يەر ئوپتى، تۇرۇپ چىقتى، كەستى سوزىن،
ئېتىن مىندى، ئويگە ئورىدى يۇزىن.

6421 كېلىپ چۇشتى كىردى ئويىگە يۇرۇپ،
يىدى، ئىچتى، ياتتى بىر ئاز دەم ئېلىپ.

6422 يەنە قوپتى ئەرتە ئىشىن باشلىدى،
بېرىپ بۇيرۇق، كۇزەتتى، ئوزى ئىشلىدى.

6423 kөŋül til kөni tuttï tüzdi yorïk
kamuoɣ өgrilөr kөndi өtti kïlïk

6424 өtildi azun arttï өdgü du'a
kutadtï küni kündө өdgü du'a

6425 olar bardï kaldï ol өdgü atï
yitip baroɣu өrmөz atï ḫurmөti

* * *

6426 kөrü baroɣïl өmdi bu yaŋlïoɣ kixi
kiximü bolur bu fөrixtө ixi

A182
6427 kixi өrdi өrsө olar nө өdün
nөgü ol ayu bөr bu künki bodun

6428 kalï biz kixi өrsөmiz ay bөgü
olarïoɣ sөziksiz fөrixtө tөgü

6429 olarnïŋ kïlïnqï nө kïlkï sөzi
өxitip kutadoɣu ol өdgü izi

6430 ukuxluoɣ ukar ol biliklig bilir
өlür өz bu dunya sөziksiz kalïr

6431 bulunmïx bu өd kün yava kïlmadïn
tapuoɣ kïloɣu tөgmөz munïŋda adïn

6432 munïŋda uluoɣ pөnd takï nө bolur
sөniŋdө ozakï өlür kөz kөrür

6433 kalïr karxï ordu sөraylar kamuoɣ
anï pөnd tutumaz bu өz ay uluoɣ

6423 قىلىپ تۈز كۆڭۈل، تىل، تۈزدى ھەركىتىن،
پۈتۈن ئەگىلەرمۇ، تۈزەتتى خۇيىن.

6424 تۈزەلدى جاھان، ئارتتى ياخشى دۇنيا،
قۇتاتتى كۈنى ئەلنىڭ كوپەيگەچ دۇنيا.

6425 ئۇلار ئولدى، قالدى ئۇ ياخشى ئىتى،
يوقالماس ئۇلارنىڭ ئىتى-ھورمىتى.

* * *

6426 نەزەر سالغىن ئەمدى بۇ ياڭلىغ كىشى،
كىشىمۇ، بولار-ھە، پەرىشتە ئىشى.

6427 ئۇ چاغدا ئۇلارگەر دىيىلسە ئادەم،
بۇگۈنكى خەلق نىمە، قېنى ئىبىت بۇ دەم.

6428 ئى ئالىم، بىز ئىنسان ئىكەنمىز ئەگەر،
گۇمانسىز، پەرىشتە ئىرۇرلەر ئۇلار.

6429 ئۇلارنىڭ خۇيى-پەيلى ھەمدە سوزى،
چۈشەنسەك ئىرۇر بىر سائادەت ئىزى.

6430 ئەقىللىق ئۇقار ئول، بىلىملىك بىلۇر،
ئولەر، شەكسىز، ئىنسان، بۇ دۇنيا قالۇر.

6431 بۇ قالغان ۋاقىتنى زايە ئەيلىمەي،
تائەت قىل، ئوزگىدىن ھىچ نەپ تەگمىگەي.

6432 سىنىڭدىن بۇرۇنلار ئولدى، كوز كورۇر،
بۇنىڭدىن ئۇلۇغ پەند يەنە نە بولۇر.

6433 قالۇر قەسىر-ئوردا، سارايلار پۈتۈن،
قىلالماس بەنت ئۇنى ھىچ قولدا ئۇزۇن.

6434 nəqə ḳarxī ordu nəqə bərk tura
əlüm buzdī ḳildī ḳara yə̣r kərə

C380
6435 nəqə kənd ulux baoɣ qə̣qəkliklərig
ḳuruoɣ ḳoḍtī kər bu əlüm ay tirig

6436 ḳalīr ḳarxī ordu səray pak saṇa
alīp sən tutar sən bu bənd tə̣p maṇa

6437 ḳalīn sü iḍisi azunqī ḳanī
süsin ḳoḍtī boldī ḳara yə̣r sanī

6438 ḳanī ol suḳ ə̣lqi ə̣lim az tə̣di
əküx ə̣l küqədi yə̣yü bilmədi

6439 ḳanī ol küqəgli kixilər yə̣rin
ḳulaq yə̣r alīndī yatur īnqīḳīn

6440 ḳanī ol musulman ḳanī təkgüqi
nəlük kirdi yə̣rkə ḳanī ol küqi

6441 ḳanī ol kixig satoɣaoɣuqī kixi
nəlük boldī satoɣaoɣ ḳara yə̣r tuxī

6442 ḳanī ol tütüxügli dunya üqün
turu ḳaldī dunya ol əldi küqün

6443 ḳanī ol tə̣rigli tavar ḳoḍmadīn
iki bəz ə̣lətti tiləməz aḍīn

6444 ḳanī ol əküx yə̣r tiləgli kixi
ḳara yə̣r təxəndi ə̣tildi ixi

6445 bu yaṇlīoɣ turur dunya ḥali ḳamuoɣ
uḳux birlə kərgil aqīloɣay ḳapuoɣ

6434 نىچە قەسىر، ئوردا، نىچە چىمىق نورا،
ئولۇم بۇزدى، قالدى قارا يەر، قارا.

6435 نىچە كەنت-شەھەر، باغ-بوستانلىنى،
ئى تىرىك، قۇرۇتتى ئولۇم، كور ئۇنى.

6436 قالۇر قەسىر، ئوردا، ساراي بوش ساڭا،
قىلارسەن تەسەررۇپ، قالدى دەپ ماڭا.

6437 تولا لەشكىرى بار جاھاندار قېنى،
قارا يەر بولدى ئۇ، قېلىپ لەشكىرى.

6438 قېنى كوزى ئاچ بەگ، ئېلىم ئاز دىدى،
تولا ئەلنى ئالدى، بەھىر ئالمىدى.

6439 قېنى باشقىلارنىڭ يېرىن كوزلىگەن،
غۇلاچ يەردە ياتۇر ئەمدى ئىگرىبان.

6440 قېنى ئول مۇسۇلمان قېنىن توككۇچى،
نىچۇك يەرگە كىردى، قېنى ئۇ كۇچى؟

6441 قېنى ئۇ پىتنىخور، بوھتانچى كىشى،
نىچۇك بولدى ئۇ قارا يەر ئوخشىشى؟

6442 دۇنيا دەپ ئۇرۇشقان ئۇرۇشقاق قېنى،
بۇ دۇنيا قالدى، ئۇ ئولدى ئاخىرى.

6443 قېنى مالنى قويماي يىققانلار تامام،
نەسىبى بولدى بەس، پەقەت ئىككى خام.

6444 قېنى ئۇ تولا يەر تىلەگەن كىشى،
قارا يەر يىپىندى، تۇگەدى ئىشى.

6445 جاھان ھالى پۇتكۇل مۇشۇنداق تۇرۇر،
ئەقىل بىرلە كورگىن، ئىشىك ئېچىلۇر.

6446 ərəzləri əmgək səvinqi sakīnq
aoqīrī uquzluk avīnqī ərinq

6447 nəgü kəlsə yüdgil sən īnqīklama
ərəz ərsə ərtər nə əmgək yəmə

6448 əxitgil nəgü tər bilik bərgüqi
ay əmgək bilə sən şəbir kīloquqī

6449 ay ni'mət idisi xükür kīl yəgil
ay mihnət idisi şəbir kīl əgil

8450 şəbir kīlsa mihnət bolur ni'mətin
xükür kīlsa ni'mətka artar təgil

* * *

C381
6451 kərü bar ay bilgə bu künki ədüg
ənin boldī barqa kamuoq ix küdük

8452 biliklig uquz boldī tutnur əzin
ukuxluoq aoqīn boldī aqmaz səzin

6453 təlim boldī əldə bu yavlak kixi
yavax boldī satoqaoq kətürməz baxī

6454 borun yüz yuoquqī nəmaz kodoquqī
kər ərsig atandī yorītur küqi

6455 fəsad fisk idisi atandī ərən
bor iqməz kixi atī boldī saran

6456 nəmaz ruzə birlə yorīoqlī kixi
munafik atandī ay əlqi baxī

6446 هوزۇرى مۇشەققەت، خوشاللىغى غەم،
ئەزىزلىغى خارلىق، ئاۋۇنچى ئەلەم.

6447 نىمە كەلسە يۈت سەن، داتلانما، مەگەر—
ھالاۋەت يا مېھنەت ئوتەر-دە كېتەر.

6448 ئايا، ئەي جاپاغا سەۋرى قىلغۇچى،
ئىشتىكىن، نىمە دەر بىلىم بەرگۈچى؟

6449 ئى نېمەت ئىگەسى شۈكۈر قىل، يىگىل،
ئى مېھنەت ئىگەسى سەۋرى قىل، ئىگىل.

6450 سەۋرى قىلساڭ مېھنەت بولۇر نېمىتىڭ،
بولۇر نېمەت ئارقۇق، شۈكۈر قىلسا، بىل.

* * *

6451 ئى ئالىم قاراپ كور، بۇگۈنكى زامان—
ئوزگەردى، ئىش-ھالەت پۈتۈنلەي بۇ ئان.

6452 بىلىملىك خار ئولدى، چەتلەتتى ئوزىن،
ئەقىللىق گاچا بولدى، ئاچماس تىلىن.

6453 كوپەيدى ئەل ئىچرە يامان-پەس كىشى،
ياۋاش بولدى دەپسەندە، چۈشتى بېشى.

6454 يۈزىنى شاراپتا يۇغان بىناماز—
ئاتاندى يىگىت-ئەر تېپىپ ئىمتىياز.

6455 پاسات-پىسقى ئىگەسى ئاتالدى ئەرەن،
مەي ئىچمەس كىشىلەر ئاتالدى ساران(250).

6456 ناماز، روزا بىرلە يۈرۈچى كىشى،
مۇناپىق ئاتالدى، ئى بەگلەر بېشى.

6457 ḥəlal yitti barqa ḥəram üstədi
ḥəram yəgli kəŋlin qara kir tudī

6458 ḥəlal atī qaldī kərüglisi yok
ḥəram qarma boldī toḏuoɣlīsī yok

6459 qanī bu ḥəramīoɣ ḥəram təgüqi
ḥəramïoɣ qoḏup bir ḥəlal yəgüqi

6460 saḳïnuḳ təgüqi kim ol qīn kəni
kənilik küni bar yarutur küni

6461 ḥəram birlə artuḳ qarardī kəŋül
ḥəlal qayda buloɣu tiləp ay ooɣul

6462 muŋar məŋzətü kəldi əmdi bu səz
munī yaḳxī tïŋla aya kəŋli tüz

6463 ḥəram birlə kəŋlüm qara boldī kir
bilik ixkə tutmaz əzüm yüzdə bir

6464 ət əz əglü bərməz ḥəwa bulnadī
tapuoɣqa təgüməz əzüm aqtī sīr

6465 azun qïlqï barqa aḏīn boldī kər
kixi kəŋli tildə əŋin boldī kər

6466 wəfa qətti həlqta jəfa üstədi
tiləp bir ïnanoɣu kixi qalmadī

C382
6467 wəfa qətti həlqta jəfa urdi iz
ïnanoɣu tayanoɣu kixi boldī qïz

A183
6468 yaḳïnlïḳ yaoɣuḳluḳ yïratti qadax
baoɣïrsaḳlïḳïn qoḏtī əḏgü adax

6457 هالال بىتتى پۇتكۈل، هارام غولدىدى،
هارام يەر كوڭلىنى قارا قاپلىدى.

6458 هالالنىڭ ئىتىلا قالـدى، ئۈزى يوق،
هارام بولدى قاراقچى، تۈيغۇچى يوق.

6459 قېنى بۇ هارامنى هارام دىگۈچى،
هارامنى قويۇپ بىر هالال يىـگۈچى.

6460 هەقىقى تەقۋادار كىشى كىم، قېنى،
قىيامەت كۈنى بار يورۇتۇر كۈنى.

6461 هارام بىرلە ئارتۇق قارايدى كوڭۈل،
هالالنى قەيەردىن تاپارسەن ئوغۇل؟

6462 بۇڭا ئوخششىپ كەلدى ئەمدى بۇ سوز،
بۇنى ياخشى ئاڭلا، ئايا كوڭلى تۈز:

6463 هارام بىرلە كوڭلۈم قارا بولدى كىر،
بىلىمگە ئەمەل قىلمـدىم يۈزدە بىر.

6464 ئېگىلمەس ۋۇجۇدۇم هەۋەسـكە ئەسىر،
مەن تائەت قىلمىدىم، ئاچاي ئەمدى سىر.

6465 جاهان پەيلى پۇتكۈل بولەك بولدى، كور،
كىشى كوڭلى تىلدىن بولەك بولدى، كور.

6466 ۋاپا كەتتى خەلقتىن، جاپا غولدىدى،
ئىشەنچ قىلغۇدەك بىر كىشى قالمىدى.

6467 ۋاپا كەتتى خەلقتىن، جاپا ئالدى ئىز،
ئىشەنچ ۋە تايانچقا لايىق كـىشى قىز.

6468 تۇققانلىق، يېقىنلىقنى تاشـلاپ قاياش،
ساداقەتنى ئەتتى تەرك ياخـشى ئاداش.

6469 kiqigdə ədəb yoq uluqda bilik
otunlar əküx boldī yitti silig

6470 yaqīnlīq nəqə boldī yarmaq üqün
qanī ix qīlīqlī kəni ḥəq üqün

6471 əmanət atī bar qanī qīldaqī
nəṣiḥət səzi bar qanī tuttaqī

6472 qanī əmr-u mə'ruf qīlīqlī kixi
qanī nəḥy-u münkər tīḍīqlī kixi

6473 satīqqī kətürdi əmanətlərin
bu uzlar kətürdi nəṣiḥətlərin

6474 biliklig kəni səzləyüməz səzin
tixidə uvut qətti ərtməz yüzin

6475 kəni bardī kəldi nəqə əgrilik
qanī qalmadī bir kixi təŋrilik

6476 kixi barqa yarmaq qulī boldīlar
kümüx kimdə ərsə boyun bərdilər

6477 jəma'ət kəp ərdi bu məsjidlər az
qalīn boldī məsjid jəma'ətlər az

6478 nəgü tər əxitgil saqīnuq kixi
kəŋülkə alīn sən ay əḍgü baxī

6479 qanī bir kənilik qīlīqlī qanī
qanī təŋrilik ix yərīqlī qanī

6480 azun barqa pütrü tükəl artadī
kərüp taŋladaqī qanī bir munī

6469 كىچىكتە ئەدەپ يوق، ئۇلۇغدا بىلىك،
قوپاللار كوپەيدى، يوقالدى سىلىق.

6470 يېقىنلىق بولدى، بەس، پۇل-يارماق ئۈچۈن،
قېنى ئىش قىلۇچى دۇرۇس، ھەق ئۈچۈن؟

6471 ئامانەت ئېتى بار، قېنى قىلغۇچى،
نەسىھەت سوزى بار، قېنى تۇتقۇچى؟

6472 قېنى ئەمىر-مەرۇپ[251] قىلۇچى كىشى،
قېنى ئۇ يامانلىق توسۇچى كىشى؟

6473 سودىگەر ئامانەت ۋەسىپىن يوقاتتى،
ھۇنەرۋەن نەسىھەت-ئوگۈت تەرك ئەتتى.

6474 بىلىملىك قىلالماس دۇرۇس سوزىنى،
ئۇيات كەتتى، ياپماس ئايال يۈزىنى.

6475 دۇرۇسلۇق كەتتى، كەلدى نىچە ئەگرىلىك،
قېنى، قالمىدى بىر كىشى تەگرىلىك[252].

6476 كىشى بارچە يارماق قۇلى بولدىلەر،
كۇمۇش كىمدە بولسا بويۇن ئەگدىلەر.

6477 جامائەت كوپ ئەردى، بۇ مەسچىتلەر ئاز،
تولا بولدى مەسچىت، جامائەتلەر ئاز.

6478 نىمە دەر ئىشتىكىن، بىر تەقۋا كىشى،
بۇنى دىلدا تۇت، ئەي ياخشىلار بېشى:

6479 قېنى بىر دۇرۇسلۇق قىلۇچى قېنى؟
خۇدالىق ئۈچۈن ئىش قىلۇچى قېنى؟

6480 جاھان باشتىن-ئاخىر بۇزۇلدى پۈتۈن،
كورۇپ تاڭ قالغۇچى ئەر بارمۇ مۇنى؟

6481 musulman qarīxtī iqin ət yəxür
tükəl inqkə təgdi bu kafir yatur

6482 qapux qarma boldī musulman nəni
qanī aḑra tutoɣan ḥəramīoɣ əni

6483 fəsad fisq üni kər uḑītmaz qəqə
qanī ‘ilm-u qur‘an üni az qəqə

C384
6484 kənüllər qatīoɣ boldī til yumxadī
kənilik əzi bardī qaldī yīḑī

6485 atalīq qīlur kər ataqa ooɣul
ooɣul bəg bolup kər ata boldī qul

6486 tiriglik qīsīldī uzadī saqīnq
baru arttī suqluq qoradī səvinq

6487 qīoɣay tul yətimig suyurqaoɣlī yoq
azun təgxürüldi tanīrqaoɣlī yoq

6488 əḑi yaqxī aymīx bəgü bilki qən
azunuoɣ sīnaoɣlī aqī əlgi qən

6489 azun boldī ahir tərü artadī
əsizlərig əḑgü kərü artadī

6490 uquxluoɣ uqar ol biliklig bilir
yīl ay kün küninə baru artadī

6491 ooɣul qīz kəmixti ata ḥurməti
səküx boldī ərkə avuqoɣa atī

6492 qamuoɣ təgxürüldi tərü əndilər
qarali ərünlī bir ək boldīlar

6481 مۇسۇلمان ئوچەشپ، گوشىن يىيىشۇر،
يىتىپ تىنچ، كۆپارلار راھەت كورىشۇر.

6482 بۇلاندى، تالاندى مۇسۇلمان مىللى،
قىنى ئەر، ھارامنى بىلىپ يەتكىلى؟

6483 ئۇخلاتماس كىچەلەر پاسات شاۋقۇنى،
قىنى ئىلمۇ-قۇرئان، بەك ئازدۇر ئۇنى.

6484 كوكۇللەر قىتىشتى، تىللار يۇمشىدى،
دۇرۇسلۇق ئوزى كەتتى، قالدى ھىدى.

6485 ئاتالىق قىلۇر، كور، ئاتاغا ئوغۇل،
ئوغۇل بەگ بولۇپ، كور، ئاتا بولدى قۇل.

6486 ئىغىرلاشتى تۇرمۇش، كوپەيدى تەشۋىش،
ئىشىپ كەتتى ھىرسلىق، ئازلاپ سويۇنۇش.

6487 پىقىر، تۇل، يىتىملەرگە شەپقەتچى يوق،
جاھان ئوزگەردى ھەيران بولغۇچى يوق.

6488 تولا ياخشى ئىيتمىش ئالىم ئىلمى كەك،
جاھاننى سىناغان سىخى قولى كەك:

6489 ئاخىرلاشتى دۇنيا، بۇزۇلدى قانۇن،
ياماننى كورۇپ ھەم ياخشىلار بۇگۇن.

6490 ئەقىللىق ئۇقار، كور، بىلىملىك بىلۇر،
بۇزۇلدى جاھان، بىل، ئوتۇپ ئاي ۋە كۇن.

6491 ئوغۇل-قىز قويۇشتى ئاتا ھورمىتى،
سوكۇش بولدى ئەرگە قىرىلىق ئىتى.

6492 ئوزگەردى جىمىكى نىزام ۋە قانۇن،
قارا بىرلە ئاق بولدى پەرقسىز پۇتۇن.

6493 bu barqa uluoɣ kün nixanī turur
nixanī kərünsə kəligli kəlür

6494 küḑəzsü uoɣan təŋri imanīmīz
kətürsü bu fitnə bəla ąsiz iz

* * *

6495 yīl altmīx iki ərdi tərt yüz bilə
bitiyü tükəttim bu səz ülgülə

6496 əgüm yətmixi səz bitidim tükəl
okīoɣlī ukuoɣlī əzüŋ ülgi al

6497 ḳayu türlüg ərsə yorīḳīŋ yoluŋ
ayu bąrdim azraḳ bəkütgil uluŋ

6498 bu ol din yolī ḥəm bu dunya yolī
bu yolqa yorī yolda azma ulī

6499 ḳalī dunya ḳolsa yolī ux unu
apaŋ 'uḳbi ḳolsa izi ux munu

C385
6500 əzüŋ ḳulluḳī ḳīl bayat bąrgə küq
ḳayusīn tiləsə tilə ḳīlma üq

6501 ilaḥi əzüm bu səzüg baxladī
tiləkim nə ərdi bilir sən iḑi

6502 tiləmədim əzkə kü qav əḑgü at
kixi asoɣī ḳoldum əz ərsə ya yat

6503 okīoɣlī okīsa mąni üxgürüp
du'a ḳīloɣamu tąp maŋa bir turup

6493 بۇ هەممە قىيامەت نىشانى ئېرۇر،
نىشانى كورۇنسە كېلۇچى كېلۇر.

6494 كۆزەتسۇن بىر ئاللا بۇ ئىمانىمىز،
يوقالسۇن بۇ پىتنە بەلا، يامان ئىز.

* * *

6495 يىل ئاتمىش ئىكى ئەردى توت يۈز بىلە،
تۈگەتتىم سوزۇمنى پۈتۈپ ئۇلگۈلە.

6496 يېتىشچە ئەقلىم پۈتۈدۈم تۈگەل،
ئوقۇغان، ئىشتىكەن ئوزۇك ھەسسە ئال.

6497 نىچۈك بولماق كېرەك ئىش-ھەركەت يولۇك،
ئېيتىپ بەردىم ئازراق، بېكىتكىن ئولۇك.

6498 بۇدۇر دىن يولى ھەم بۇ دۇنيا يولى،
مۇشۇ يولچە يۈرگىن، ئازما ھىچ يولى.

6499 تىلەسەك بۇ دۇنيا، يولىدۇر مۇشۇ،
دىسەك ئاخىرەتنى ھەم يولى مۇشۇ.

6500 ئوزۇك قۇللىغىن قىل، خۇدا بېرۇر كۇچ،
قايۇسىن تىلەسەك، تىلە، قىلما ئۇچ[253].

6501 ئىلاھا بۇ سوزنى ئوزۇم باشلىدىم،
تىلەگىم نە ئەردى، بىلۇرسەن ئىزىم.

6502 تىلەگىم ئەمەس شان-شوھرەت، ياخشى ئات،
كىشى نەپىنى كۇتتۇم، ئوز ئولسۇن يا يات.

6503 ئوقۇچى ئوقۇسا، مېنى ياد ئېتەر،
ئۇمىدىم: ماڭا ھەم دۇئاسىن بېرەر.

6504 tiləkim bu ərdi umīnqīm bu ok
okïoɣlī maŋa bir du'a ïḍoɣa uk

A184
6505 tilim səzlədi səz bitidi əlig
əlüɣ bu əlig til ay kīlkī silig

6506 əlig til nixanī munu bu bitik
saŋa koḍtum əmdi bitip ay tətik

6507 unïtma məni ay okïoɣlī tirig
əzüm dunya koḍsa təxənsə yərig

* * *

6508 aya mənü muŋsuz iḍim sən uluoɣ
sən ək yarlïkaoɣīl bu muŋluoɣ kuluoɣ

6509 kürəmix kul ərdim yazukum təlim
yazuk yarlïkaoɣīl sən ək sən iḍim

6510 kuluŋ mən iḍim sən kul atī kul ok
iḍim sən tüzün sən iḍilik kīl ok

6511 kuluŋ mən iḍim sən maŋa ay oɣəfur
məni yarlïkaoɣīl yazukum kəqür

6512 yəmə yarlïkaoɣīl kamuoɣ mu'minïoɣ
tooɣardïn batarka təgi ay arïoɣ

6513 otun mən otundïn otunluk kəlir
tüzün sən yazukum kəqür ay bilir

6514 yïpardïn yïpar ok yïḍïr ol ïḍï
pəliddin kəlir ol arïoɣsïz yïḍï

6504 تىلەگىم بۇ ئەردى، ئۈمىدىم شۇلا،
ئوقۇغان ماڭا بىر دۇنادا بولا.

6505 تىلىم سوزلەپ بۇ سوزنى يازدى قولۇم،
بۇ تىل ۋە قولۇمغا ھەم باردۇر ئولۇم.

6506 قول ھەم تىل نىشانى مانا شۇ بىتىك،
ساڭا قويدۇم ئەمدى پۈتۈپ، ئەي تىتىك.

6507 ئۇنۇتما بۇنى سەن ئوقۇپ تىرىكلەر،
قويۇپ دۇنيانى مەن يىپىنغاندا يەر.

* * *

6508 ئى مەڭگۇ بىھاجەت ئىگەمسەن ئۇلۇغ،
كەچۈرگىن ئوزۇڭ سەن بۇ مۇھتاج قۇلۇغ[254].

6509 گۇناىىم تولا، يول ئازغان بەندىمەن،
گۇناىىم كەچۈرگىن، بىرلا ئىگەم سەن.

6510 ئىگەم سەن، قۇلۇڭ مەن، قۇل ئاتى، قۇل ئول،
ئىگەم سەن رەھىملىك، ماڭا ئىگە بول.

6511 قۇلۇڭمەن، ئىگەم سەن ماڭا، ئى غوپۇر[255]،
مىنى ئەپۇ ئەت سەن گۇناىىم كەچۈر.

6512 كەچۈرگىن يەنە ھەممە مومىنلىنى،
شەرقتىن غەرپكە قەدەر ھەممىنى.

6513 گۇستاخمەن، گۇستاختىن گۇستاخلىق كېلۈر،
رەھىملىك ئىرۈرسەن، گۇناىىم كەچۈر.

6514 ئىپاردىن ئىپارىنىڭ ھىدى تارىلۇر،
پەلىددىن[256] ئىرىغسىز پۇراق چىچىلۇر.

6515 umīnqīm sən ək sən maṇa ay umīnq
umīnq kəsməgəy mən saṇa ay umīnq

6516 yəzukluoɣ ḳuluṇ mən ḳilīnqīm jəfa
wəfalīoɣ iḍim sən maṇa ḳīl wəfa

C386
6517 jəfadīn jəfa oḳ kəlir ay iḍim
wəfada wəfadīn aḍīn bilmədim

6518 təzü yarlīḳaoɣīl ḳamuoɣ mu'minīoɣ
yazuḳum olarḳa baoɣīxla arīoɣ

6519 tümən miṇ səlamīm təgür savqīḳa
ol əḍgü ḳulawuz kəni yolqīḳa

6520 təzü tərt əxiṇə məniṇdin səlam
təgür ay bayatīm tutaxī ulam

6515 ئۇمىدىم سەنلا-سەن، ماڭا سەن ئۇمىت،
ئۇمىت ئۈزمىگەيمەن، سەندىن ئى ئۇمىت.

6516 گۇناكار قۇلۇڭمەن، قىلغىنىم جاپا،
ۋاپالىق ئىگەمسەن، ماڭا قىل ۋاپا.

6517 جاپادىن جاپالا كېلۈر، ئى ئىزىم،
ۋاپادا ۋاپادىن بولەك بىلمىدىم.

6518 كەچۈرسەن ئۈزۈك بارچە مومىنلىنى،
ئۇلار ھورمىتىچۈن ئەپۇ قىل مېنى.

6519 تۇمەن مىڭ سالامىم، يەتكۈز ئەلچىگە،
ئۇ شول ياخشى رەھبەر دۇرۇس يولچىغا.

6520 ئۇنىڭ توت يارىغا مېنىڭدىن سالام،
يەتكۈزگىن، ئىلاھا، تۇتاش ۋە داۋام.

I

A-

YIGITLIKKƏ AQÏP AVUQƢALÏĶÏN AYUR

6521 yorïƣlï bulït təg yigitlikni ïḍtïm
tüpi yạl kəqər təg tiriglik tükəttim

6522 ạsizim yigitlik ạsizim yigitlik
tuta bilmədim mən sạni tərk ḳaqittïm

6523 yana kəlgil əmdi yigitlik maṇa sən
ayada tutayïn aƣï quz təxəttim

6524 ạsiz bu yigitlik ḳanï ḳanqa bardï
tiləp bulmadïm mən nəqə mə tiləẗtim

6525 tiriglikkə tatƣï süqig jan sạvinqi
yigitlik təg əḍgü yoḳ ərmix ayïttïm

6526 kiqiglik tatïƣï yigitlik ərəẓi
yitürdüm mən əmdi tutarda kürəttim

6527 ḳarïlïḳta ḳor yoḳ kəni turdum ərsə
yavalïḳḳa ạsiz tiriglikni ïḍtïm

6528 əsïrkəp aqïr mən saṇa ay yigitlik
ḳamuƣ kərküṃi sən yïrattïṇ yïrattïm

E

I

يگتلىكىنى ئىچىنىپ، قىرىلىق مەقەدىيىتىگالىرى

6521 ئوتۇچى بۇلۇتتەك، يىگىتلىكنى ئىدتىم[257]،
بوران-يەل ئوتەردەك ھاياتنى تۈگەتتىم.

6522 ئىست ھەي يىگىتلىك، ئىست ھەي يىگىتلىك،
تۇتۇش بىلمىدىم مەن سېنى تېز قاچىتتىم[258].

6523 يەنە كەلگىن ئەمدى يىگىتلىك ماڭا سەن،
تۇتاي ئالقىنىمدا، ئاغى-چۈز توشەتتىم.

6524 ئىست، بۇ يىگىتلىك قېنى، نەگە كەتتى؟
تىلەپ تاپمىدىم مەن، شۇنچە تىلەيتتىم.

6525 ھايات تاتلىغى ئۇ شىرىن جان سويۇنچى،
يىگىتلىكتەك ئەزگۈ يوق ئەركەن، ئايتتىم[259].

6526 كىچىكلىك لەززىتىن، يىگىتلىك ھوزۇرىن—
يۇتۇردۇم، مەن ئەمدى تۇتالماي كۈرەتتىم[260].

6527 قىرىلىقتا ئەيپ يوق ئىدى توغرا ئوتىسەم،
ئىستىكىم، ئومۇرنى ئەجەپ زايە ئەتتىم.

6528 دەريغ! ئېچىنۇرمەن ساڭا ئەي يىگىتلىك،
جىمى ئۈزلىغىمنى يوقاتتىڭ، يوقاتتىم.

6529 təmam əroquwan təg kīzīl mənzim ərd
bu kün zə'fəran uroqīn əndə tarīttīm

6530 yīparsīoq kara baxka kafur axudum
tolun təg tolu yüz kayuka ələttim

6531 yaruk yaz təg ərdim tümən tü qəqəklig
həzanmu tüxüttüm kamuoqnī kurīttīm

C387
6532 kadīn təg bodum ərdi ok təg kəni tüz
ya təg əgri boldī əgildim tənittim

6533 yava kīldīm əsiz tiriglik avīnqīn
əkünq birlə kəzdə kanīn yax akīttīm

6534 kiqiglik kəqürdüm yigitlik yitürdüm
künüm qəlilədim əzümni qəkittim

6535 yəmək iqmək ərsə yədim iqtim ud təg
tilək sürmək ərsə tümən tooq tozīttīm

6536 nəqə kuxka avka avīndīm səvindim
uqar kux təg arkun aoqīmda kürəttim

6537 adax koldaxīmka səvüg jan təg ərdim
yaoqīm boldī ərsə tosun təg suqīttīm

6538 sərə səktüm əmdi nəqə yalnukuoq mən
yazuksuzka yarlīoq əlig til uzattīm

6539 kəgüz kərdim anqa yaoqī sanqmīx ər təg
küvəz təg kür ərip kaya təg kadīttīm

6540 iqip yatmīx ər təg udīp odlu kəldim
əzüm yolda azmīx bayatka uyadtīm

6529 قىزىل ئەردى مەڭزىم تامام ئەرغىۋاندەك،
بۇگۇن ئاڭا زەپەر ئۇرۇغىن سۇرۇتتىم.

6530 ئىپاردەك قارا باشقا مەن كافۇر پۇركۇدۇم،
تولۇندەك تولۇق يۈزنى نەگە ئەۋەتتىم.

6531 يورۇق يازدەك ئەردىم تۇمەن رەڭ چىچەكلىك
خازان بولدىمكىن، ھەممىنى قۇرۇتتۇم.

6532 قېيىندەك بويۇم ئەردى، ئوقتەك دۇرۇس-تۈز،
بولۇپ ئەگرى يادەك ئېگىلدىم، ئىگىشتىم.

6533 ئىست، زايە قىلدىم تىرىكلىك ئاۋۇنچىن،
پۇشايماندا قان ياشنى كوزدىن ئېقىتتىم.

6534 كىچىكلىك كەچۇردۇم، يىگىتلىك يۇتۇردۇم،
كۇنۇمنى قارايتتىم، ئۇزۇمنى چوكۇتتىم.

6535 يىمەك-ئىچمەك ئولسا، يىدىم، ئىچتىم ئۇيدەك،
ھەۋەس قوغلىشىپ مەن تۇمەن چاڭ توزىتتىم.

6536 نىچە قۇشقا، ئاۋغا ئاۋۇندۇم، سويۇندۇم،
ئۇچار قۇشتەك ئاتلارنى دوگدە يۇگۇرتتىم.

6537 ئاداش، قولدىشىمغا شىرىن جاندەك ئەردىم،
گەر ئولسا رەقىبىم توسۇندەك ھۇركۇتتىم.

6538 كايىپ تىللىدىم مەن نىچەلەپ كىشىنى،
گۇناسىزغا قول ھەم تىلىمنى ئۇزاتتىم.

6539 كېرىلدىم شۇنچە مەن ياۋنى يەڭگەن ئەردەك،
بولۇپ مەغرۇر ئۇزنى قىيادەك غادايىتتىم.

6540 ئىچىپ مەس ياتقان ئەردەك، ئۇيغانغىنىمدا—
سىزىپ ئازغىنىمنى، خۇدادىن ئۇياتتىم.

6541 bayat tapoqī qaldī kixi tapoqī qīldīm
azun təgrə yügrə əzümni kürəttim

6542 tilək arzu birlə yügürdüm nəqə mən
quturmīx bəri təg azunnī ulīttīm

6543 kixig tuttum aldīm küqün yarmaqīn mən
kimig sərdim ərdim kimi mə·aqīttīm

6544 maṇa rəbbīm aysa nəlük qīldīṇ andaoq
nəgü tīldaoqīm bar uvutqa tuxīqtīm

6545 qayu təlvə qīlqī bolur munda tətrü
kəqər künkə avnīp tiriglikni īdtīm

6546 səvinq kəqti əmgək yəmə kəqgəy ərdi
yava boldī kün ay əkünqkə basīqtīm

6547 tutayīn ya kisra ya qəyşərqa boldum
ya xəddad-u 'ad təg taqī uqmaq əttim

6548 azun pütrü tuttum sikəndər tutarqa
tükəl nuḥ yaxīn mən yaxadīm yaxattīm

C388
6549 əzüm ḥəydər ərsə yaxīn təg qīlīqlīoq
ya rustəmləyü mən azunda qavīqtīm

6550 ya 'isa bolup kəkkə aoqdīm taqī mən
ya nuxin rəwan təg tərü tüz yorīttīm

6551 ya gənqim tükəl boldī qarun nəṇi təg
ya əṣḥab-i rəs təg təmür kənd toqīttīm

6552 nəgü asoqī ahir yanīx yərkə boldī
turu qaldī dunya iki bəz ələttim

6541 خۇدا تائىتى قالدى، كىشى خىزمىتىچۇن،
كېزىپ مەن جاھاننى، يولدىن ئېزىقتىم.

6542 ھەۋەس-ئارزۇ قوغلاپ يۈگۈردۈم نىچە مەن،
قۇترىغان بوربىدەك جاھاننى ئىگراتتىم.

6543 كىشىنى تۇتۇپ مەن، كۇچەپ پۇلىن ئالدىم،
بېرىپ ئازار بىرىگە، بىرىنى رەنجىتىتىم.

6544 ماڭا تەگرى ئېيتىسا نىچۇك قىلدىڭ ئانداغ،
بولۇر نە جاۋابىم، ناھايەت ئۇياتتىم.

6545 قايۇ تەلۋە خۇلقى بولۇر مۇندىن ئارتۇق،
بولۇپ گول ئوتەر كۇنگە، ئومرۇم تۇگەتتىم.

6546 سويۇنچ كەتتى، بۇ مېھنەتمۇ كەتسە ئەردى،
بىكار كەتتى كۇن، ئاي، ئوكۇنچكە بېسىقتىم.

6547 قىلاي پەرەزكى، كىسرا[261] يا قەيسەرچە[262] بولدۇم،
يا شەددادۇ-ئادتەگ بېيىشمۇ ياساتتىم؛

6548 ئىسكەندەردەك ئالدىم جاھاننى پۇتۇنلەي،
نوھ ئومرىنى پۇتۇن ياشىدىم، ياشاتىتىم؛

6549 چېقىندەك قىلىچلىق ھەيدەر[263] ئەرسەم ئوزۇم،
يا رۇستەمدەك جاھانغا داڭقىم تاراتىتىم؛

6550 بولۇپ ياكى ئەيسا ئۇچۇپ كوككە چىقتىم،
يا نوشىرۋاندەك قانۇن ئەدىل يۇرۇتتىم؛

6551 يا غەزنەم تولۇق بولدى قارۇن مېلىدەك،
يا ئەسھابى رېستەك تومۇر شەھەر ياساتتىم؛

6552 نە پايدا بۇلاردىن، كىردىم ئاخىر يەرگە،
جاھان قالدى، مەن ئىككى بوز ئىلە كەتتىم.

6553 yalīŋ kəldim ərdi yalīŋ kirgü yạrkə
nəlük dunyaḳa əzni munqa isittim

6554 kəqər dunya kəqti tüpi yạl kəqər təg
kəqər dunyaḳa əz usalīn basittīm

6555 tiriglikkə asoqī ḳanī əḍgü ḳīlḳīm
tirigliktə tarlaoq ḳayu yạrkə əktim

6556 nəgü əktim ərsə anī oroqu ahir
nəgü ordum ərsə anīn əz süqittim

6557 yigitlikni īḍtīm ḳarīlīḳḳa təgdim
yana yanoqīl əmdi nəgü səz taoqīttīm

6558 uzun tünlə yatma iḍikə tapīn sən
oḍun yīoqla tīnma yazuḳḳa basittīm

6559 yīlan ḳurt ḳoŋuz yạmi əz igḍiləyü
bu ni'mət bilə mən nəgükə igiḍtim

6560 aya usrīḳ əz sən oḍun yīoqla tīnma
bayatḳa tapuoq ḳīl yoḳ ərsə yoḳaḍtīm

6561 ḳarīlīḳ ḳavurdī yigitlik yīradī
tatīoq bardī baroqu uḍu yol kənittim

6562 ạḍi kạqki dunya əküx ardī həlḳīoq
ḳayusīnda mən mən nə munqa səvittim

6563 ya rəb oḍoquru bạr mạni ay iḍim sən
sürə īḍmaoqīl mən kəŋülni arittīm

6564 sən ək sən yazuḳ yarlīḳaoqlī iḍim bir
suyurḳa mạni sən yazuḳum unittīm

6553 یالاڭغاچ تۇغۇلدۇم، شۇ خىل يەرگە كىرگۈم،
نەچۈن دۇنياغا ئوزنى مۇنچە ئىسىتتىم؟

6554 ئوتەر دۇنيا ئوتتى بوران سوققىنىدەك،
پانى دۇنياغا ئوزنى غاپىل باستتىم[264].

6555 نە قىلدىم ياخشىلىق ھاياتقا پايدىلىق،
تىرىكلىكتە داننى نە يەرلەرگە ئەكتىم.

6556 نىمە تەرگەن ئولسام، ئۇنى ئورغۇم ئاخىر،
نىمە ئورغان ئولسام، ئوزۇمگە تېتىتتىم.

6557 يىگىتلىك قاچۇردۇم، قېرىلىققا چۈشتۈم،
يەنە يانغىن ئەمدى، نە سوزلەر تاراتتىم.

6558 ئۇزۇن تۇندە ياتماي، تېڭىن تەڭرىگە سەن،
ئويغان، يىغلا تىنماي، گۇناغا بېسىقتىم.

6559 يىلان، قوڭغۇز-قۇرۇت يېمى بۇ بەدەننى،
بۇ نېمەت بىلەن نىچۇك شۇنچە سەمرىتتىم.

6560 ئەي، مەس ۋۇجۇدۇم ئويغان، يىغلا سەن تىنما،
تېڭىن ھەققە، بولمىسا ئوزنى يوقاتتىم.

6561 قېرىلىق قورۇپ تۇتتى، ياشلىق يوقالدى،
ھايات تەمى كەتتى، بارار يول تۇزەتتىم.

6562 تولا كونا دۇنيا كوپ ئالدىدى خەلقنى،
ئۇنىڭ قايسىسىن دەي، نىمانچە سويەتتىم.

6563 مېنى ئەيلە ئويغاق ئەي رەببىم، ئىگەم سەن،
مېنى قوغلىما سەن، دىلىمنى ئېرىتتىم.

6564 گۇناىىم كەچۈرگۈچى بىرلا ئىگەم سەن،
كەچۈرگىن مېنى سەن، گۇناىىم ئۇنۇتتىم.

II

ƏḌLƏK ARTAḲÏN DOSTLAR JƏFASÏN AYUR

C389

6565 turayï barayï azunuoɣ kəzəyi
wəfalïoɣ kim ərki azunda tiləyi

6566 kixi ḳïzlïḳï boldï ḳayda tiləgü
tiləp buloɣu ərsə tiləyü kərəyi

6567 ḳamuoɣ arzu buldum kixi bulmadïm mən
ḳalï bulsa arzum yüziṇə baḳayï

6568 wəfa ḳəḥtï boldï jəfa toldï dunya
wəfa kimdə ərki mən azraḳ ḳolayï

6569 apaṇ bulsa mən bir jəfalïoɣ aḳï ər
əginkə yüḍəyi kəzümkə urayï

6570 ḳalï bulmasa mən wəfa birlə yalṇuḳ
kəyik taoɣï birlə tiriglik ḳïlayï

6571 yəgüm ot kəki bolsu yaoɣmur suvï tap
əḍiz ḳum tünəyi taoɣar ton kəḍəyi

II

زامانىڭ بىر قىلغى ۋە دوستلارنىڭ جاپاسىنى تۇغرىسىدا

6565 قوپاي مەن، ماڭاي مەن، جاھاننى كېزەي مەن،
جاھاندا ۋاپالىق ئېرۇر كىم، ئاپاي مەن.

6566 كىشى قىلىغى بولدى، ئىستەي قەيەردىن؟
تىلەپ تاپقالى بولسا ئىستەپ كورەي مەن.

6567 جىمى ئارزۇ تاپتىم، كىشى تاپمىدىم مەن،
بۇ ئارزۇنى تاپسام، يۈزىگە باقاي مەن.

6568 ۋاپا قەھتى بولدى، جاھانغا تولۇپ جەۋر،
ۋاپا كىمدە باركىن، مەن ئازراق تىلەي مەن.

6569 ئەگەر تاپسام ئەردى ۋاپالىق سىخى ئەر،
يۈدۈپ ئۇنى يەلكەمدە، كوزگە سۈرەي مەن.

6570 ئەگەر تاپمىسام مەن ۋاپادار كىشىنى،
ياۋايى كىيىك بىرلە ئومۇر سۈرەي مەن.

6571 يىمەك ئوت كوكى بولسا، يامغۇر سۈيى، بەس،
قىلىپ قۇمنى توشەك، تاغار تون كىيەي مەن.

6572 ya wəḥxi bolup mən biyabanda yügrü
kixidə yīrayī azunda yitəyi

6573 takī bolmaz ərsə azun barqa qoḍtum
əgüz təg aqayī tüpi təg tooqayī

6574 iḍim muṇqa təgdim wəfasīzqa tuxtum
wəfalīoq kim ərki səvüg jan bərəyi

6575 atī qaldī yalṇuq kixi qīlqī bardī
bu qīlq qanqa bardī uḍu mən barayī

6576 baoqīrsaq kixi yoq azunda tilədim
baoqīrsīzqa kəṇlüm nəgü təg ulayī

6577 kimi əzkə kəz təg yaqīn tuttum ərsə
yaoqī qīqtī yək təg yəkig nə qīlayī

6578 kimi səvdim ərsə səvüg janqa tuttum
jəfa kəldi andīn kimi mət səvəyi

6579 kixi kəṇlī bilgü tanuq ərdi til səz
kəṇül til ala boldī kimkə pütəyi

6580 bu kün munda mənqə kimi əx qīlayī
ya kimkə pütəyi kimi dost tutayī

C390
6581 kəṇül kimkə bərgü muṇum kimkə ayoqu
muṇaḍtīm mən əmdi bir azraq ayayī

6582 adax qoldaxīmda umīnq bilmədim mən
qadax qīlqī yat təg nəgü təg aqayī

6583 apaṇ andqa ərsə əminlik pütünlük
bu and tutoquqī kim anī ər atayī

6572 بولۇپ ياكى ۋەھشى، باياۋاندا يۈگرەپ،
كىشىدىن يىراقلاپ، جاھاندىن يۈتەي مەن.

6573 بۇ ھەم بولمىسا گەر، بۇ دۇنيانى تاشلاپ،
ئېقىندەك ئاقاي مەن، شامالدەك ئۇچاي مەن.

6574 ئىگەم، مۇڭغا چومدۇم، ۋاپاسىزغا ئۇچراپ،
ۋاپالىق كىم ئولسا، شىرىن جان بېرەي مەن.

6575 كىشى ئاتى قالدى، يوقالدى كىشىلىك،
قايان كەتتى كىشىلىك، كەيىنىدىن باراي مەن.

6576 قىدىردىم، جاھاندا كويۇمچان كىشى يوق،
كويۇمسىزگە كۆڭلۈمنى قانداق ئۈلاي مەن.

6577 كوزۇمدەك يېقىن كورسەم مەن كىمنى ئوزگە،
شەيتاندەك ياۋ بولدى، ئۇنى نە قىلاي مەن.

6578 كىمى سويدۇم ئەرسەم، شىرىن جانچە ئۇتتۇم،
جاپا كەلدى ئۇندىن، كىمنىمۇ سويەي مەن.

6579 كىشى كۆڭلى بىلمەكىكە گۈۋا ئىدى تىل،
كۆڭۈل، تىل ئالا بولدى، كىمگە پۈتەي مەن.

6580 بۇ كۈن مۇندا كىمنى قىلاي ئوزگە ھەمرا،
پۈتۈپ كىمگە ياكى كىمنى دوست تۇتاي مەن.

6581 بېرەي كىمگە كۆڭۈل، مۇڭۇم كىمگە ئېيتاي،
مەن مۇڭلاندىم ئەمدى بىر ئاز مۇڭ توكەي مەن.

6582 ئاداش-قولدىشىمدىن ئۇمىت تاپمادىم مەن،
قاياش قىلىغى ياتتەك، نىچۈك تىل ئاچاي مەن.

6583 ئەگەر ئانت بىلەن بولسا، ئىشەنچ، ئىمىنلىك،
بۇ ئانتنى تۇتقۇچى كىم؟ ئۇنى ئەر ئاتاي مەن.

6584 tuz ətmək ḥəkī təp küḍəzigli barmu
kümüx gəwḥər altun bilə mən ḳalayī

6585 ḳanī ḳoxnī axnī səvinq ḳaḍoɣuḳa əx
ḳamuoɣum bərəyi mən əvdin qīḳayī

6586 adax ḳoldaxīm təp īnanq boldaqī kim
anī bəg ḳilīp mən əzüm ḳul bolayī

6587 kixi bulmadīm mən muṇaḍur ma yalṇuz
saḳīnqīn sīzar mən səvinqin küləyi

6588 nəlük artadī həlḳ nəgü əṇdi ḳoḍtī
ḳayu əḍkə tuxtum ya ḳayda turayī

6589 azu təlvə munduzmu boldum ya mundum
nəgü səzlədim mən ayu bər uḳayī

6590 ya səwda küqəḍip məṇim artadī ol
kəzümkəmü kərnür əzüm ḥəb iqəyi

6591 maṇa oḳmu tuxtī bu yaṇlīoɣ kixilər
azu mənmü tətrü kixi mən yanayī

6592 əsizim əsizim ḳanī ol kixilər
wəfa atī ḳoḍtī azunda əgəyi

6593 bu kün kərsə ərdi bu əṇdi tərü ḳilḳ
olar ḳoḍmīx ərsə səvinqlig bolayī

6594 yoḳ ərsə ayu bərsü əṇdi tərü ḳilḳ
tüzün tərkə kəqsü otunuoɣ sürəyi

6595 ḳamuoɣ əḍgü bardī tərü əṇdi əltti
kixi soṇī ḳaldī nə əḍgü bulayī

6584 تۇزۇ-ناننىڭ ھەققىنى ساقلاۋچى بارمۇ؟
كۆمۈش، جەۋھەر، ئالتۇن بىلەن غەرق قىلاي مەن.

6585 قېنى، غەم-سويۇنچكە ھەمرا خوشنا-خولۇملار،
بېرىپ بارلىغىنى، مەن ئويدىن چىقاي مەن.

6586 ئاداش-قولدىشىمدىن كىمىم بار ئىشەنچلىك،
ئۇنى مەن قىلىپ بەگ، ئۇزۇم قۇل بولاي مەن.

6587 كىشى تاپمىدىم مەن، مۇڭلاندىم يالغۇز،
سىزىپ كەتتىم غەمدە، سويۇنۇپ كۆلەي مەن.

6588 بۇزۇلدى نىچۇن خەلق، نىزامنى ئېتىپ تەرك،
نىچۇك بىر زامانغا قالدىم، قايان كېتەي مەن.

6589 يا تەلۋە يا ئەخمەق بولۇپ، ئايىندىم مەن،
نىمە سوزلىدىم مەن، سەن ئېيتقىن، ئۇقاي مەن.

6590 يا سەۋدا كۆچىيىپ بۇزۇلغانىمۇ مىڭەم،
كورۇندىمۇ كوزگە شۇنداق، دورا ئىچەي مەن.

6591 ماڭا دۇچكەلدىمۇ ياكى شۇنداق كىشىلەر،
ئۇزۇم ياكى تەتۇرمۇ، بۇندىن يانماي مەن.

6592 ۋاپادىن قويۇپ ئات ئوتكۈچىلەر قېنى،
قېنى ئۇلار؟ ئەپسۇس، مەن بىر ماختاي مەن.

6593 ئۇلار قويغان قانۇن، يوسۇن، قىلىقلارنى—
بۇگۈن كاشكى كورسەم ئىدىم، خوش بولاي مەن.

6594 يا بولمىسا تۇزسۇن يوسۇن، قىلىق، قانۇن،
ھېلىم تورگە ئوتسۇن، جاھىلنى سۇرەي مەن.

6595 جىمى ياخشى كەتتى، يوسۇن-قانۇنمۇ ھەم،
رەزىل قالدى، ياخشىنى نەدىن تاپاي مەن.

6596 bu boḑ sīn yorīoqlī kixi ərsə barqa
fərixtəmü ərdi olar nə biləyi

6597 olar bardī ḳaldīm bularnī bilə mən
nəgü təg yorīyī nə ḳīlḳīn yarayī

C391
6598 nəqə səzləsə mən tükəməz taḳī səz
bu munqa tap əmdi səzüṇ nə barayī

6599 maṇa munda yəgrək aḑīn bulmadīm mən
ulux kənd ḳoḑayī kixidə yīrayī

6600 atīm bilməsünlər məni kərməsünlər
tiləp bulmasunlər səzümni kəsəyi

6601 qaḑan təg tikərlər qībun təg sorarlar
kəpək təg ürərlər ḳayusīn urayī

6602 ulīṇdīm mən əmdi otunlarḳa tuxtum
əküṇq birlə tün kün nəqə yük yüḑəyi

6603 jəfa jəwri barī maṇa təgməsüni
otun bifalardīn sīṇardīn bolayī

6604 ilaḥi ruzi ḳīl səvüg savqī yüzin
yəmə tərt əxiniṇ yüzini kərəyi

6596 بویی بارنلق جمسی گەر بولسا ئىنسان،
پەرىشتە ئىدىمۇ ئۇلار، نە بىلەي مەن.

6597 ئۇلار كەتتى، قالدىم بۇلار بىرلە ئوزۇم،
نىچۇكمۇ يۇرەي مەن، نە ئىشقا يارايمەن.

6598 نىچە سوزلىسەم مەن تۇگىمەس يەنە سوز،
قىلاي بەس، سوزۇك بارمۇ، ئەمدى كېتەي مەن.

6599 تاپالمىدىم مۇندا ئوزگە ياخشىلىقنى،
شەھەر-يۇرتنى تاشلاپ، كىشىدىن قاچاي مەن.

6600 ئاتىم بىلمىسۇنلەر، مېنى كورمىسۇنلەر،
تىلەپ تاپمىسۇنلەر، سوزۇمنى كېسەي مەن.

6601 چايانىدەك چاقۇرلەر، چىۋىندەك شورارلەر،
ئىتتەك قاۋارلەر، قايىسىنى ئۇراي مەن.

6602 ئەلەم يەتتى ماڭا بۇ جاھىللار ئارا،
پۇشايماندا كۇن-تۇن نىچۇك يۇك يۇدەي مەن.

6603 ماڭا مەكەلمىسۇن ھەممە جەۋرۇ-جاپالار،
بۇ گۇستاخ، پەسلەردىن يىراقراق تۇراي مەن.

6604 ئىلاھا، نەسىپ قىل ئۇ سويۇملۇك رەسۇل،
ۋە توت يار دىدارىنى مەن بىر كورەي مەن.

III

KITAB IḌISI YUSUF ULUƣI ḤAJIB ƏZINƏ PƏND BƏRÜR

6605 bilik bil əzünkə orun kil tərə
bilik bilsə əzkə əḍi bərk tura

6606 biliksiz yürək til nəgükə yarar
bilik birlə suv təg kamuoqka yara

6607 nəqə bildin ərsə taki bir tilə
bilikli təgir kər tiləkkə sora

6608 bilir mən təsə sən bilikdin yirak
biliksizkə sandin bilikli ara

6609 bilik bir təniz ol uqi yok tüpi
nəqə suv kətürgəy səmürgük sora

6610 bu bilkin bilə əz baxin təzginür
bilüməz əzünni əzündə yira

III

كتاپنىڭ يۇسۇپ ئۇلۇغ خاس ھاجىپنىڭ ئوزىگىنە سەھىتى

6605 بىلىم بىل، ئوزۇڭ بول تورده ئولتۇرا،
بىلىمدۇر كىشىگە ئۇ مەھكەم تۇرا.

6606 بىلىمسىز يۇرەك، تىل نىمىگە يارار،
بىلىم بىرلە سۇدەك ئومۇمغا يارا.

6607 نىچە بىلگەن ئولساڭ، يەنە ھەم تىلە،
بىلىملىك يېتەر، كور، تىلەكىكە، سورا.

6608 بىلۇرمەن دىسەڭ، سەن بىلىمدىن يىراق،
بىلىمسىز سانالدىڭ بىلىملىك ئارا.

6609 بىلىم بىر دېگىزدۇر، ئۇچى يوق تۇۋى،
نىچەلىك سۇمۇرگەي سۇ سۇندۇك شورا.

6610 بۇ ئىلىمڭ بىلەن باش ئوزۇڭگە يانۇر،
بۇ بىلمەس ئوزۇڭنى ئوزۇڭدىن يىرا.

6611 bilik bil kixi bol bəḍütgil ezüṇ
ya yīlḳī atanoɣīl kixidə yīra

6612 biliklig yazīlmaz saḳīnqīn tügük
biliksiz səvinqin külər ḳatoɣura

6613 bilik bilsə ḳaḍoɣun ḳalī ḳatoɣurar
biliksiz sīoɣun sən aoɣīnap yora

6614 biliklig kixəldi turup yügrüməz
biliksiz yorīr kər tiləkin sürə

C392
6615 ay bilgə kixəldiṇ biliksiz yorīr
biliksiz kixəlsə kixənin bura

6616 əlig sundum ux mən bilikni tiləp
səzüg səzkə tizdim xaxurdum ura

6617 kəyik taoɣī kərdüm bu türkqə səzüg
anī aḳru tuttum yaḳurdum ara

6618 sīḳadīm səvittim kəṇül bṛdi tərk
taḳī ma bəliṇlər birərdə yṛə

6619 sunuṗ tutmīxīmqa əḍərdim səzüg
kəlü bṛdi ətrü yīparī bura

6620 kəni səzlədim səz irik ḥəm aqīoɣ
kəni səzni yüḍgən uḳuxluoɣ ərə

A185
6621 okīoɣlīḳa artuḳ aoɣir kəlməsün
əzüm ʻużri ḳoldum aqa ḥəm yora

6622 kəni səzdə taxtīn səzüg səz tṛmə
kəni əgri fərḳī ərünli ḳara

6611 بىلىم بىل، كىشى بول ئوزۇڭنى چوڭايت،
يا ھايۋان ئاتالغىن كىشىدىن يىرا.

6612 بىلىملىك خىيالچان، ئېچىلماي يۈرەر،
بىلىمسىز سويۇنچتىن كۆلەر قاتقارا.

6613 بىلىملىك غەم ئىچرە نىچۇكمۇ كۆلەر،
بىلىمسىز-سوغۇن[265] سەن، ئوينىقلاپ يۈرە.

6614 بىلىملىك-كىشەنلىك، يۈرەلمەس ئازات،
بىلىمسىز تىلەككە بېرىلگەن، قارا.

6615 كىشەنلەندىك ئالىم، بىلىمسىز ئازات،
كىشەنلەنسە ئۇ گەر چىگىت، سەن بۇرا.

6616 مانا قولنى سۇندۇم ئىلىمنى تىلەپ،
قېتىپ سوزنى-سوزگە تىزىپمەن ئۇرا[266].

6617 بۇ تۇركى سوزنى كوردۇم ياۋايى كىيىك،
ئۇنى ئاستا تۇتتۇم، ئوگەتتىم ئارا.

6618 سىلاپ ئەكىلەتتىم، كوڭۈل بەردى تېز،
تېخى بەزى قورقۇپ، ھۇركۇپلا تۇرا.

6619 سوز ئالدىم قولۇمغا چىققىنىچە مەن،
كېلىۋەردى خۇش ھىد ئىپارەك پۇرا.

6620 دۇرۇس سوزلىدىم سوز، ئاچچىق ھەم يىرىك،
دۇرۇس سوز كوتەرگەن ئۇ ئاقىل، قارا.

6621 ئوقۇچىغا ئارتۇق ئېغىر كەلمىسۇن،
ئوزرۇمنى مەن ئېيتتىم ئېچىپ ھەم يورا[267].

6622 دۇرۇس سوزدىن ئوزگە سوزنى سوز دىمە،
دۇرۇس-ئەگرى پەرقى ئېرۇر ئاق-قارا.

6623 yīl altmīx iki ərdi tərt yüz bilə
bu səz səzlədim mən tutup jan sürə

6624 tükəl on səkiz ayda aydīm bu səz
əḑürdüm aḑīrdīm səz əvdip tạrə

6625 yaḑīm tü qạqək təg yīdī kin burar
ətündüm mən ạtnü tükəttim tura

6626 səzüg kim tükətür nəqə səzləsə
aḳa tīnmaz ərtər bulaḳlar ara

6627 ay yusuf kərək səzni səzlə kəni
kərəksiz səzüg kizlə ḳīloɣa ḳora

6628 əküx səzlədiṇ səz suvī barmasun
əküx səzkə yalḳar bu yalṇuḳ ạrə

6629 īnanqsīz azun ḳīlḳī ạrsəl yayīoɣ
uḳuxluoɣ əzindin yīraḳ tur yīra

6630 sən əmdi yapuxtuṇ bu dunyaḳa bərk
ḳatīoɣlan kəṇül mundīn üzgil bura

6631 əmin bolma dunyaḳa artuḳ əmin
bayatḳa sīoɣīnoɣīl ḳatīoɣ yalvara

c-
6632 əküx həlḳnī īḑtī bu ạrsəl azun
kəni yolda azdī kixi kəḑ kərə

6633 saṇa ma ạtindi bəzənip külər
ayī səvmə azraḳḳīna ḳatoɣura

6634 nəqə dunya yạgli azun bəgləri
əlüm tuttī bardī kəzi təlmirə

6623 یىل ئاتمىش ئىككى ئەردى توت يۈز بىلە،[268]
بۇ سوز سوزلىدىم مەن تۈتۈپ جان سۈرە.[269]

6624 تولۇق ئون سەككىز ئايدا تۈگەتتىم بۇ سوز،
يىغىپ سوز تالىلىدىم ھەم تىزدىم تېرە.

6625 ئېچىلغان چىچەكتەك ئىپار ھىد پۇرار،
تىزىپ سۈندۈم بۇنى تاماملاپ، پۇرا.

6626 نىچە سوزلىسەكىم، تۈگەرمىدى سوز،
ئاقار توختىماستىن بۇلاقلار ئارا.

6627 يۈسۈپ، سەن ياراملىق، دۈرۈس سوزنى ئېيت،
يارامسىزنى يوشۇر، زەرەرلىك، قارا.

6628 تولا سوزلىدىك سوز، سۈيى كەتمىسۇن،
تولا سوزدىن ئىنسان زېرىكىپ بارا.

6629 جاھان بىۋاپادۇر، خۇلقى ئىشەنچسىز،
ئى ئاقىل، ئۇنىڭدىن يىراق تۇر، يىرا.

6630 سەن ئەمدى يېپىشتىك بۇ دۇنياغا چىك،
تىرىش، ئۇندىن ئۈزگىن كوڭۈلنى، بۇرا.

6631 ئىشەنمە جاھانغا، ئىشەنمە ئارتۇق،
خۇداغا سىغىنغىن قاتتىق يالۋۇرا.

6632 ۋاپاسىز جاھان كوپ خەقنى تاشلىدى،
ھەق يولدىن ئاداشتى نى ئەرلەر، قارا.

6633 راسلاندى ساڭا ھەم بىزەنىپ، كۈلۈپ،
ئاگاھ بول، سويمە بەك كۈلۈپ-قاتقارا.

6634 نىچە دۇنيا يىققان جاھان بەگلىرىن—
ئولۇم تۇتتى، كەتتى، كوزى تەلمۈرە.

6635 yigitlik yava boldī ąsiz künüm
tükər bu tiriglik əkün kąḍoqura

6636 nəqə miṇ yaxasa ahir əlgülüg
nəqə tąrsə dunya kąlīr arkara

6637 saṇa ok sīoqīndīm bayat sən küḍəz
bu oqəflət usīndīm mąni oḍoqura

6638 uvutsuz kąluṇ mən yazukąum təlim
tüzünlük sənindin kəlür bəlgürə

6639 saṇa yazdī sąndin kürədi əzüm
bu kün sīoqnu kəldim saṇa yalvara

6640 nəgükə īnandīṇ aya muṇluoq əz
kąyuka tayandīṇ kərür kəz kərə

6641 yoluṇ tüzgil əmdi yorīkīṇ kəni
əzüṇ iki azunda buloqīl tərə

6642 səvinqin süzülmix bu dunya pütün
munī kąoḍ takī bir azunka kərə

6643 tiliṇ tīḍ booquz yīoq uḍīma əküx
kəzüṇ yum kąlak tu bąr inqin tura

6644 ya rəb yarlīkaoqīl kąmuoq mü'minīoq
təlim rəḥmətiṇdin tükəl turoqura

6645 təgür savqīmīzka tümən miṇ səlam
təzü tərt ąxiṇə takī ərtürə

6635 يىگىتلىك زايە بولدى، ئىسىت ھەي...كۆنۈم،
تۈگەر بۇ تىرىكلىك، ئوكۇن، قايغۇرا.

6636 نىچە ماڭ ياشسا، ئاخىر ئولگۈلۈك،
نىچە يىغسا دۇنيا قالۇر ئارقارا[270].

6637 ساڭىلا سىغىندىم، خۇدا سەن كۆزەت،
بۇ غەپلەت ئۇيقۇدىن مېنى ئودغۇرا[271].

6638 ئۇياتسىز قۇلۇڭمەن، گۇناھىم تولا،
رەھىملىك سېنىڭدىن كېلۇر بەلگۈرە.

6639 سېنىڭدىن قېچىپ، ساڭا قىلىدىم گۇنا،
سىغىندىم بۇگۈن مەن ساڭا يالۋۇرا.

6640 نىمىگە ئىشەندىڭ ئەي مۇھتاج ۋۇجۇت،
نىمىگە تايانىدىڭ، كوزۇڭدە كورە.

6641 يولۇڭنى تۈزەتكىن، خۇي-پەيلىڭ تۈزەت،
بول ئىككى جاھانـدا تورده ئولتۇرا.

6642 سويۇنچ بىرلە تولغان بۇ دۇنيا پۈتۈن،
بۇنى قوي، يەنە بىر جاھانغا قارا.

6643 تىلىڭنى، گېلىڭنى يىغ، كوپ ئۇخلىما،
كوزۇڭ يۇم، قۇلاق ئەت، بول راھەت تۇرا.

6644 جىمى مومىننى سەن كەچۇر، ئەي خۇدا،
تولا رەھمىتىڭدىن تولۇق تۇرغۇرا[272].

6645 يەتكۈزگىن رەسۇلغا تۇمەن مىڭ سالام،
ئۇنىڭ توت يارىغا يەنە ئەرتۇرە[273].

(تۈگىدى)

ئىزاھاتلار

[1] ئېلىگ — (ق. ئۇ) ھوكۇمدار، پادىشا، خان، خاقان مەنىلىرىدە.
[2] سازا — (ئە) لايىق، مۇناسىپ.
[3] زۇلجەلال — (ئە) ئاللانىڭ بىر سۈپىتى.
[4] روزى — (ئە) رىزىق.
[5] قامۇغ — (ق. ئۇ) ھەممە، پۈتۈن، بارچە.
[6] بەگ — (ق. ئۇ) ئەلنىڭ بېشى، خان، ھوكۇمدار.
[7] ئەنسۇل مەمالىك — (ئە) سەلتەنەت سىردىشى.
[8] كونى — (ق. ئۇ) توغرا، دۇرۇس، ھەق.
[9] بايات — (ق. ئۇ) خۇدا.
[10] قۇز ئوردۇ — بالاساغۇن شەھرىنىڭ بىرخىل ئاتىلىشى.
[11] خىلئەت — (ئە) بۇ يەردە "مۇكاپات" مەنىسىدە.
[12] يارلىقا — (ق. ئۇ) ئەپۇ قىل، كەچۈر.
[13] لىقا — (ئە) دىدار.
[14] ئىزىم — (ق. ئۇ) ئىگەم، تەڭرىم.
[15] پەنا — (ئە) يوقالماق، زاۋال تاپماق.
[16] ھەققۇلىيەقىن — (ئە) ئىنسانىنىڭ ئۆز ۋۇجۇدىدا ئىسپاتلانغان ھەقىقەت.
[17] تانۇق — (ق. ئۇ) گۇۋا، شاھىت.
[18] ئىسلام ئەقىدىسى بويىچە، خۇدانىڭ تۇرار جايى يوق، ئۇ ھەممە جايدا ھازىر، ھەممە جاي ئۇنىڭغا ئورۇن دىمەكچى.
[19] ئەقىل بىلەن ئويلىما، چۈنكى قانچە ئويلىساڭمۇ ماھىيىتىگە يېتەلمەيسەن، دىمەكچى.
[20] ساۋچى — (ق. ئۇ) ئەلچى، پەيغەمبەر. بۇمىسرادىن مەقسەت مۇھەممەت پەيغەمبەر ھەممىدىن كېيىن كېلىپ، بارلىق پەيغەمبەرلەرگە تامغا بولدى، يەنى بىرەر ھوججەتنىڭ ئاخىرىغا تامغا بېسىلغاندىن كېيىن خەت يېزىلمىغىنىدەك، ئۇنىڭدىن كېيىن پەيغەمبەر كەلمەيدۇ، دىمەكچى.

[21] پارۇق — (ئە) ھەق بىلەن ناھەقنى ئايرىشتا بەك ماھىر، ئادىل دىگەن مەنىدە بولۇپ، ئومەرگە بېرىلگەن لەقەم ئىدى.

[22] پەيغەمبەرنىڭ شەرىئىتىنى خەلققە چۈشەندۈردى، دىمەكچى.

[23] كوك — (ق. ئۇ) نېگىز، ئاساس، ئۈل.

[24] توت تادۇ — (ق. ئۇ) ئوت، سۇ، ھاۋا، تۈپراقتىن ئىبارەت توت زات پاكى ماددا.

[25] كافۇر — ( ) ئاق، خۇشپۇراق ۋە تەبىئىتى سوغاق بىر خىل دورا.

[26] ئېسىن — (ق. ئۇ) شامال.

[27] ئوتمۇشتىكى مۇنەججىملەر ئاسماننى 12 بۇرجقا بولگەن، بۇنىڭ ئەرەپچە ئاتىلىشى: ھەمەل، سەۋر، جەۋزا، ئەسەد، سۇنبۇل، سەرەتان، مىزان، ئەقرەپ، قەۋس، جەدى، دەلۋە، ھۇت؛ ئۇيغۇرچە ئاتىلىشى: قوزا، ئۈي، قوش كېزەك، يولۇاس، تىماخ، بۇغداي بېشى، تارازا، چايان، ياچاق، ئوغلاق، سوغا، بېلىق. دىمەك بېلىق قىشىنىڭ ئاخىرقى ئېيى، قوزا باھارنىڭ باشلانغۇچ ئېيى. شائىر بۇ يەردە "قىش كېتىپ باھار كەلدى" دىگەن ئوقۇمنى شائىرانە تىلدا "بېلىق قۇيرۇغىدىن قوزى بۇرنىغا" دەپ كىنايە سەنئىتى بىلەن ئىپادىلىگەن.

[28] يىپۇن — (ق. ئۇ) توق قىزىل رەڭ.

[29] قىل — (ق. ئۇ) بىرخىل قۇش، "قىل قۇيرۇق" دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

[30] كوكىش — (ق. ئۇ) بىرخىل قۇش.

[31] قاتقارا — (ق. ئۇ) قاقاخلىماق.

[32] قارا قۇچقاچ ئۇچلۇق تۇمشۇغى بىلەن سايرىدى، دىمەكچى.

[33] سورى ئەبرى — (ئە) داۋۇت پەيغەمبەرنىڭ مۇقام بىلەن ئوقۇغان زابۇر سۈرىلىرى.

[34] ئاس — (ق. ئۇ) سەۋسەر.

[35] مۇئىن — (ئە) تۇۋرۇك، ھامى، تايانچ.

[36] ئورك — (ق. ئۇ) چۈلۈۋۈر.

[37] رايى ھىندى — بىرخىل قۇشنىڭ نامى.

[38] قەيسەرى — بىرخىل قۇشنىڭ نامى.

[39] ئارمىغان — (ق. ئۇ) ھەدىيە، سوغات.

[40] قىيامەتكىچە دىمەكچى. چۈنكى قىيامەت بولغاندا يەر مىستەك قىپ-قىزىل بولۇپ كىيا ئۇنمەسمىش.

[41] لوقمان يىلى — لوقماندەك ئۇزۇن ئومۇر كورسۇن، دىمەكچى.

[42] يەزەك — (ق. ئۇ) خەۋەرچى؛ چارلىغۇچى.

[43] سەكەنتىر — (ق. ئۇ) زۇھەل (ساتۇرن). يۇلتۇزى.

[44] ئوڭاي — (ق. ئۇ) مۇشتىرى (يۇپىتىر) يۇلتۇزى.

[45] كۇرۇد — (ق. ئۇ) مىرىخ (مارس). يۇلتۇزى.

[46] سەۋىت — (ق. ئۇ) زوھرا، چولپان (ۋېنېرا). يۇلتۇزى.

[47] ئارزۇ — (ق. ئۇ) ئاتاروت (مىركۇرى). يۇلتۇزى.

[48] يالچىق — (ق. ئۇ) ئاي.

[49] ھەمەل، سەۋر، جەۋزا — باھار بۇرجى؛ ئەسەد، سەرەتان، سۇنبۇل — ياز بۇرجى؛ قەۋس، مىزان، ئەقرەپ — كۆز بۇرجى؛ جەدى، دەلۋە، ھۇت — قىش بۇرجى.

[50] ئىلىگ — (ق. ئۇ) قول.

[51] ياز — (ق. ئۇ) يەش (بۇيەق پىل).

[52] پاساھەت — (ئە) روشەنلىك، سەنئەتلىك.

[53] يالكۇق ياكى يالاكۇق — قەدىمقى ئۇيغۇرچىدا "ئادەم" دىمەكتۇر. بۇ سوز "يېگىل" (يېگىلماق) سوزىدىن ئېلىنغاچقا، ئادەم يېگىلغاق، يەنى ئېزىپ، يېگىلىپ تۇرىدىغان نەرسە، دىمەكچى.

[54] ئەزىز — (ئە) بۇ يەردە نادىر، يەنى ئاز تېپىلىدىغان دىگەن مەنىدە.

[55] ئىندى (ئىنمەك) — (ق. ئۇ) چۇشتى (چۇشمەك).

[56] ئەزگۇلۇك — (ق. ئۇ) ياخشىلىق.

[57] زاھاك — ئىراننىڭ "پىشدادىيان" سۇلالىسىدىن زالىم شاھ ئىسمى.

[58] پەرىدۇن — ئىراننىڭ "پىشدادىيان" سۇلالىسىدىن ئادىل شاھ ئىسمى.

[59] تۇرا — (ق. ئۇ) قورغان، قەلئە. بۇ سوز ھازىرمۇ قۇمۇل شىۋىسىدە "تۇر" شەكلىدە ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن، "پالگان تۇر"، "توۋەن تۇر" دىگەنگە ئوخشاشلار.

[60] ئۇلۇغ — (ق. ئۇ) ئۇلۇش، نەسىبە.ھەسە.

[61] توغا ئالپ ئەر — (ق. ئۇ) قەھرىمان ئەر-يىگىت.

[62] نوشىن راۋان — (نوشىروان) مىلادى 6-ئەسىردە ياشىغان ۋە ئادالەت بىلەن تونۇلغان ئىران شاھى.

[63] ئىسلام ئەقىدىسى بويىچە، كىچىك بالىلار يەتتە ياشقا تولمىغىچە، ئۇلارنىڭ قىلمىشى پەرىشتىلەر تەرىپىدىن قەلەمگە ئېلىنماس ئىمىش. بۇ ئىسرا شۇنىڭدىن ئىشارەتتۇر.

[64] كىمىيا — (ئە) قەدىمقى كىشىلەر ماددىلارنى ئارىلاشتۇرۇپ مىسنى ئالتۇنغا ئايلاندۇرۇش مۇمكىن دەپ ئويلىغان ۋە بۇ ساھەدىكى ئىلىمنى "كىمىيا" دەپ ئاتىغان.

[65] ئەش — (ق. ئۇ) يولداش، ھەمرا.

[66] ياۋۇز — (ق. ئۇ) يامان، ۋەھشى.

[67] قوغۇ — (ق. ئۇ) ئاققۇ.

[68] ھەبىپ — (ئە) سويۇملۇك، دوست. بۇ يەردە مۇھەممەت پەيغەمبەرنى دىمەكچى.

[69] بۇ پىپل قەدىمقى ئۇيغۇرچىدا "سۇچۇل" (سۇچۇلماق)، يەنى سالماق، يەشمەك (كىيىم كېچەكنى) مەنىسىدە بولۇپ، ھازىر قۇمۇل شىۋىسىدە "چۇچۇل" (چۇچۇلماق) شەكلىدە ساقلىنىپ قالغان.

[70] ئوغاي — (ق. ئۇ) مۇلايىم، سىلىق، يۇمشاق.

[71] قۇت — (ق. ئۇ) بەخت-دەۋلەت، سائادەت؛ مۇبارەك.

[72] ئىتىندى ئىتىك — (ق. ئۇ) بىرىشقا تەييارلاندى. دىمەكچى

[73] ئىچىنسۇن — بۇ يەردە خەير-ئىھسان قىلىۋىن مەنىسىدە.

[74] مۇن — (ق. ئۇ) قۇسۇر، كەمچىلىك.

[75] ئەردەم — (ق. ئۇ) پەزىلەت.
[76] تۈزۈن — (ق. ئۇ) تۈزۈك، ياخشى، ئىسىل.
[77] قۇر — (ق، ئۇ) كەمەر، بەلۋاغ.
[78] قىز — (ق،ئۇ) ① قىس، كەم؛ ② قىز (قىزبالا).
[79] تاپۇغ — (ق. ئۇ) خىزمەت.
[80] شاشماق — ئالدىراشماق، ئالدىراڭغۇلۇق قىلماق.
[81] تاڭلىدىم — (ق. ئۇ) تاڭ قالدىم، ھەيران قالدىم.
[82] قوزى — (ق. ئۇ) ئامراق، سويۇملۇك دىگەن مەنىلەردە.
[83] باغ — بىرەر نەرسىنى باغلايدىغان باغ.
[84] قەدىمقى مۇنەججىملەر كىشىلەرنىڭ تەلىينى يۇلتۇزلارغا قاراپ ئايرىيتتى. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، ئاي بەخت ـ سائادەت يۇلتۇزى قاتارىغا كىرەتتى. شائىر بۇ بىيىتتە ئەنە شۇ پىكرنى ئېيتماقچى.
[85] مۇنقەلىپ — (ئە) يوتكىلىپ، ئايلىنىپ تۇرغۇچى، تۇراقسىز.
[86] ئۇراغۇن — ھىندىستاندىن چىقىدىغان بىرخىل ئاچچىق (زەھەرلىك) ئوسۇملۇك.
[87] قۇرۇم — (ق. ئۇ) قورام تاش.
[88] سابىت — (ئە) تۇرغۇن، قىمىرلىماس.
[89] كۇچۇن — (ق. ئۇ) كۇچۇنۇپ.
[90] ئىلا ئاتلىغى — ئىلى (ۋىلايىتى)دە ئات چىقارغان مەشھۇر شەخس، دىمەكچى.
[91] قۇتۇن — (ق. ئۇ) بەختلىك.
[92] ئاغى — (ق. ئۇ) ئالتۇن ۋە كۈمۈش قوشۇپ ئىشلەنگەن بىرخىل يىپەك رەخت؛ قىممەتلىك ماللار بىلەن تولغان غەزنە.
[93] چۈز — (خەنزۇچە) جۇڭگودىن چىقىدىغان بىرخىل رەڭدار تاۋار.
[94] ئوگ — (ق. ئۇ) ئەقىل، ئىدراك.
[95] ئاجۇن — (ق. ئۇ) دۇنيا، جاھان.
[96] ياي — (ق. ئۇ) ياز (پەسىل).
[97] تەرياك — (ئە) زەھەرنى قايتۇرۇش دورىسى.
[98] شەلىسە — (ئە) بىرخىل دورا، يەنى مۇمىيا.
[99] ماترىدۇس — (سانسكىرىتچە) بىر تۇرلۇك دورا.
[100] باتىق — (ق. ئۇ) چوڭقۇرلۇق، ئوي يەر.
[101] تاتىق — (ق. ئۇ) تاتلىق، لەززەت.
[102] پىدا — (ئە) بۇ يەردە "پىدىيە" يەنى بەدەل مەنىسىدە.
[103] يۇرۇگلۇك — يۇرۇپ تۇرغان، مېڭىپ تۇرغان.
[104] ئوت ـ ئەم — (ق. ئۇ) دورا ـ داۋا.
[105] ياۋا — بۇ يەردە بەڭۋاش مەنىسىدە.
[106] ئىز — (ئە)ئىززەت.

[107] مۇن — (ق. ئۇ) بۇ يەردە دەسمايە مەنىسىدە.
[108] يارىن — (ق. ئۇ) تاڭنا، ئاخىرەت.
[109] نەك — (ق. ئۇ) نەرسە، مال ـ مۇلۇك.
[110] قونۇم — (ق. ئۇ) ئەسلىدە يۇرت ياكى قونالغۇ مەنىسىدە، بۇ يەردە شائىر "مەخلۇقات" مەنىسىدە ئىشلەتكەن.
[111] تۇشۇن — (ق. ئۇ) قونالغۇ، چۈشكۈن، ئوتەك.
[112] ساقىن — (ق. ئۇ) ساقلانماق، ھۇشيار بولماق.
[113] ئوكۇش — (ق. ئۇ) تولا، كوپ، جىق.
[114] ئالۇۋۇن — (قۇمۇل شىۋىسى) سەراپ، ۋىلۇۋىل، ئېزىنتقۇ.
[115] ئوكسۇز — (ق. ئۇ) باشپاناسىز.
[116] تۇرۇق — (ق. ئۇ) ئورۇن، تۇرار جاي.
[117] تولۇم — (ق. ئۇ) قورال ـ ياراق.
[118] تىتىك — بۇ يەردە ئالىم مەنىسىدە.
[119] ئاسىغ — (ق. ئۇ) پايدا، مەنپەئەت.
[120] مۇمتاز — (ق. ئۇ) تاللانغان، خىل.
[121] ئۇنى — ئوگدۇلمىشنى. دىمەكچى
[122] ياغما — تۇركى قەبىلىلەرنىڭ بىرى.
[123] يۇلۇغ — (ق. ئۇ) پىدا.
[124] توغى — تۇمان، توزاق.
[125] ئاتا — (ئە) بىرىلگەن، ئېھسان قىلىنغان.
[126] ئەر بۇزى — (ق. ئۇ) ئەرلەرنىڭ ئەرەنى، جەسۇرى؛ سىرىيە يىلۇنزى.
[127] ساۋاپ — (ئە) بۇ يەردە توغرا، دەل دىگەن مەنىدە.
[128] "ل" ھەرپى ئەرەپچىدە "لام" دەپ ئوقۇلىدۇ. شائىر بۇ يەردە كونا ئىملا قائىدىسى بويىچە "بىلىك" سوزىنىڭ "بلك" "شەكلىدە، بەگ" سوزىنىڭ "بك" شەكلىدە يېزىلىشنى نەزەردە تۇتۇپ، "بلك" سوزىدىن "ل" كەتسە، "بك" قالىدۇ، يەنى بەگ ئېتى بىلىم بىلەن باغلىقتۇر، بەگلەر بىلىملىك بولۇشى لازىم، دىمەكچى.
[129] ئوتۇكەن — كوك تۇركلەرنىڭ ئورخۇن ۋادىسىدىكى مۇقەددەس ئانا ۋەتىنى.
[130] شائىر بۇ ئىككى بىيىتتە شىرىيەتتىكى تۇيۇق سەنئىتىدىن ئۇستۇلۇق بىلەن پايدىلانغان. چۈنكى قەدىمقى ئۇيغۇرچىدا "ئوگ" سوزى بىرىنچى، ئەقىل ـ ئىدراك؛ ئىككىنچى، ماختاش ـ مەدھىيىلەش؛ ئۈچىنچى، چوڭ دىگەن مەنىلەردە ئىشلىتىلەتتى.
[131] ئوگە — (ق. ئۇ) ئاقىل؛ مۇشاۋىر.
[132] گەنج — (پ) غەزنە، پايلىق.
[133] بودۇن — (ق. ئۇ) خەلق.
[134] يازۇق — (ق. ئۇ) گۈنا.

[135] ئىسلام دىنى ئېتىقادى بويىچە، خۇدا ئالەمنى يارىتىشتىن ئىلگىرى بىر تاختا بىلەن قەلەمنى يارىتىپ، ھەممە ئىشنى ھىساپلاپ، ھىلىقى قەلەم بىلەن تاختىغا يازغان ۋە داۋاملىق يازىدۇ. بۇ تاختا لەۋھى مەھفۇز (ساقلىغۇچى تاختا)دىيىلىدۇ. شائىر بۇ بىيىتتە شۇنى دىمەكچى.

[136] قونۇق (قوناق) — (ق. ئۇ) قونۇچى، مېھمان.

[137] تۇتقاق — (ق. ئۇ) دۇشمەننىڭ ئالدىنقى قىسمى.

[138] يۇرتۇغ — (ق. ئۇ) مۇھاپىزەتچى قىسىم.

[139] تىل — خەۋەر؛ ئەسىر مەنىسىدە.

[140] قىۋچاق — (ق. ئۇ) ئىچى بوش، كاۋاك.

[141] نەك — (ق. ئۇ)نەرسە.

[142] چەۋگەن — (ق. ئۇ) ئاتلىق ئوينىلىدىغان توپ ئويۇنى.

[143] نۇجۇم — (ئە) يۇلتۇزلار توغرىسىدىكى ئىلىم.

[144] كوك ئايۇق — تۈركمەن چوڭلىرىغا بېرىلگەن ئۇنۋان.

[145] ئىتىك — (ق. ئۇ) قىلىشقا تېگىشلىك ئىش.

[146] ھەندىسە — (ئە) گېئومېتىرىيە.

[147] تادۇ — (ق. ئۇ) بۇ يەردە تەبىەت، مىجەز، زات مەنىسىدە.

[148] ئىدىشچى — (ق. ئۇ) ئىچىملىك بېشى، يەنى ئىچىملىك ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى، شاراپدار.

[149] ئوگۇز — (ق. ئۇ) دەريا.

[150] ئوگۇپ — (ق. ئۇ) ماختاپ.

[151] پانى — (ئە) ئوتۇپ كېتىدىغان دۇنيا، دىمەكچى.

[152] دۇنيا ئىشلىرىدىن كوڭلىنى ئۈزدى،دىمەكچى.

[153] ئاغي — (ق. ئۇ) سېخى، مەرت.

[154] ئوتى — (ق. ئۇ) دورىسى.

[155] كەنت — (ق. ئۇ) شەھەر، يۇرت.

[156] ماجاز — مېتافورا، سوزنىڭ كوچىمە مەنىدە ئىشلىتىلىشى. بۇ يەردە "ئەسلى ئوزى ئەمەس" دىمەكچى.

[157] قارا زەڭگى — ھەبەشلەرنىڭ يۈزىدەك قارا ئاسمان، دىمەكچى.

[158] ئۈستەم — (ق. ئۇ) ئالتۇن ـ كۈمۈشتىن ئىشلەنگەن ئىگەر ـ جابدۇق.

[159] چىگىل — تۈركى قەبىلىلەرنىڭ بىرى.

[160] ئادەم ئاتىنى دىمەكچى.

[161] ئابدال — (ئە) تەرىقەت ئەھلى، دەرۋىش.

[162] ئاغ — (ق. ئۇ) تور.

[163] دېگىز ياكى تۈزلۈق كول سۈلىرىدەك دىمەكچى.

[164] تۈزۈم — (ق. ئۇ) ئىسىل تەبىەتلىگىم.

[165] كوچۇتچى — (ق. ئۇ) كوچتۇرگۇچى، كوچۇرۇپ ماڭغۇچى.
[166] ستا — (ق. ئۇ) بۇ يەردە نۇر نەيزىسى مەنىسىدە ئىشلىتىلگەن. شائىر كۇننىڭ ئوزىنى قالقاننا، ئۇنىڭ چېچىلىپ چىققان نۇرىنى نەيزىگە ئوخشىتىدۇ.
[167] ئەردەنى — (سانسكرىتچە) ئۇنچە؛ گوھەر.
[168] ئىنانچ بەگ — (ق. ئۇ) مەنسەپ نامى.
[169] چاغرى بەگ — (ق. ئۇ) مەنسەپ نامى.
[170] تېكىن بەگ — (ق. ئۇ) مەنسەپ نامى.
[171] چاۋلى بەگ — (ق. ئۇ) مەنسەپ نامى.
[172] يابغۇ — (ق. ئۇ) خەلق ئىچىدىن چىقىپ، خاقاندىن ئىككى دەرىجە توۋەن تۇرىدىغانلارغا بېرىلىدىغان ئۇنۋان.
[173] يۇغرۇش — (ق. ئۇ) مەنسەپ نامى.
[174] خەيل — (ئە) بىر توپ لەشكەر.
[175] ئون ئوتاغ — (ق، ئۇ) ئون چادىر باشلىقلىغى.
[176] سىغۇرچۇق — بىرخىل قۇش نامى.
[177] قاق — غازىنىڭ بىر خىلى.
[178] يۇغاق — غازىنىڭ بىر خىلى.
[179] قىيا ياڭقۇسى — (ق. ئۇ) ئاۋازىنىڭ تاققا ئۇرۇلۇشىدىن چىقىدىغان ئەكس سادا.
[180] ئىسلام شەرىتىدە بىراۋنىڭ غەيۋىتىنى قىلىش ئۇنىڭ گوشىنى يىيىش بىلەن تەڭ دېيىلىدۇ. شائىر بۇ يەردە كىشىنىڭ غەيۋىتىنى قىلما، دېمەكچى.
[181] تەزئىق — (ئە) ئىككى قاتلاش، قاتلىما.
[182] تەنسىق — (ئە) كېمەيتىش، ئېلىش.
[183] جەزىر — (ئە) يىلتىز تېپىش.
[184] جەمئى تەفرىق — (ئە) قوشۇش - ئايرىش.
[185] مساھەت — (ئە) يەر مەيدانى.
[186] ئوقلىدىس — قەدىمقى يۇنان ھېكىملىرىدىن بىرى.
[187] تېگىن — (ق. ئۇ) شاھزادە.
[188] بۇ مىرادىن مەقسەت تىلىگىنى يىغ دېمەكچى.
[189] فۇقا — بىر تۇرلۇك شاراپ.
[190] بۇگۇ — (ق. ئۇ) دانا، ھېكىم.
[191] شەددىاتنى دېمەكچى.
[192] نەمرۇتنى دېمەكچى.
[193] فىرئەۋننى دېمەكچى
[194] قارۇننى دېمەكچى.
[195] ئىسكەندەر زۇلقەر نەيىننى دېمەكچى.

[196] مۇسا پەيغەمبەرنى دىمەكچى.
[197] سۇلايمان پەيغەمبەرنى دىمەكچى.
[198] ئەيسا پەيغەمبەرنى دىمەكچى.
[199] مۇھەممەت پەيغەمبەرنى دىمەكچى.
[200] ئىلى ئەركىنى — ئىلى رايونىنىڭ چوڭى، يورت باشلىغى.
[201] ئوتۇن — (ق. ئۇ) گۇستاخ؛ ئەھمىيەتسىز.
[202] تۇزۇم — (ق. ئۇ) پاك قەلبلىك كىشىم.
[203] چايان — (ئەقرەپ) يۇلتۇز نامى.
[204] بوكە ياكى بۇگە — (ق. ئۇ) قەھرىمان، جەسۇر، باتۇر.
[205] شەر — (ئە) يامانلىق.
[206] سوغۇن — (ق. ئۇ) تاغ تېكسى.
[207] ھەشەم — (ئە) سەلتەنەت داغدۇغىلىرى.
[208] ئۇنى — شوھرىتى.
[209] يىرا — (ق. ئۇ) يىراقلاش (بۇيرۇق پېئىل).
[210] بۇ جايدا نەمرۇت ۋەقەسىگە ئىشارەت قىلىدۇ.
[211] تەرەپ — (ئە) خوشاللىق، نەشئە، ھوزۇر.
[212] مەئىۋپ — (ئە) قۇسۇرلۇق، ئەيىپلىك.
[213] قەسەپ — (ئە) ھىندىستان شايىسى.
[214] تۇزى رۇمى — (ئە) رۇم (ۋىزانتىيە) كىمخاپلىرى.
[215] كەۋەل تازى — (پ) يۇگرۇك ئەرەپ ئېتى.
[216] بوكتەل — (ق. ئۇ) بىرخىل چىرايلىق ئات.
[217] ئارغۇن — (ق. ئۇ) ياۋا ئات بىلەن نەسىللەنگەن ئارغىماق.
[218] تېتىر — (ق. ئۇ) ھىگگاك،چىشى توگە.
[219] قوتۇز — (ق. ئۇ) قوتاز.
[220] ئۇۋىن — (ق. ئۇ) كىيىكنىڭ بىر خىلى.
[221] قورداي، يوغاق، توي، يۇگدىك، تودلىچ، قاق — (ق. ئۇ) قۇشلارنىڭ نامى.
[222] خۇلقى تۇرى — (ق. ئۇ) قىلىغى سوغاق، تېتىقسىز.
[223] ئايار — (ئە) ئالتۇن ـ كۈمۈش پۇلنىڭ ساپلىغى.
[224] ئوچۇن — ئوچلۇك.
[225] قاراقۇش — مۇشتىرى (يۇپىتىر) يۇلتۇزىنى دىمەكچى.
[226] يىلدىرىق، ئايغىر، ئىرىنتىر (ق.ئۇ) — يۇلتۇز نامىلىرى.
[227] مىزامىر — (ئە) سورە ئەبرى.
[228] سارت — بۇ يەردە سودىگەر مەنىسىدە.
[229] يانۇتلۇق كىشى — (ق. ئۇ) ياخشىلىققا ياخشىلىق ياندۇرغۇچى كىشى.

[230] تازی تاي — نەسللىك ئەرەپ ئېتى.
[231] ئۇن چوغى — (ق. ئۇ) غەۋغا قىلماق.
[232] تاڭۇق — (ق. ئۇ) زۇلۇم، ئېزىش - ئېزىلىش.
[233] بۇلغا نۇق — (ق. ئۇ)قالايمىقانچىلىق، ئىسيان، توپىلاڭ.
[234] كۆركۈم ئوكىت — ئۇكۇتۇلغان (كۆكۈم تالقان قىلىنغان) نەرسىلەر.
[235] ئەتچى — (ق. ئۇ) مال سويغۇچى ياكى گوش ساتقۇچى، قاساپ. بۇ يەردە "ئەزرائىل" دىمەكچى.
[236] ئوتۇن — (ق. ئۇ) جاھىل، گۇستاخ، پەس، رەزىل.
[237] يۇلۇغ — (ق. ئۇ) فىدىيە، يەنى دىنىي ئېتىقات بويىچە، گۇناھلارنىڭ كاپارىتى ئۈچۈن بەرمەر نەرسىنى قۇربان قىلماق.
[238] بەكى — (ق. ئۇ) مۇستەھكەم، ساغلام، بەك، پۇختا (كىشى).
[239] يۇل — (ق. ئۇ) بۇلاق.
[240] قاراقۇش — مۇشتىرى (يۇپىتىر) يۇلتۇزىدىن كىنايە.
[241] يىتىكەن — چوڭ ئېيىق ياكى يەتتە قاراقچى يۇلتۇزى.
[242] يىلدىرىق — چوڭ پىسا يۇلتۇزى.
[243] ئايغىر — سىرىئوس يۇلتۇزى.
[244] ئېرەنتىر — مۇشتىرى يۇلتۇزى.
[245] ۋىردىن — (ئە) بەلگىلىك چاغلاردا ئوقۇلىدىغان بىرخىل دۇئا.
[246] ئامۇل — (ق. ئۇ) تەمكىن، ۋەزمىن، ئېغىر - بېسىق.
[247] يانۇت — (ق. ئۇ) جاۋاپ.
[248] قۇمارۇ — (ق. ئۇ) ۋەسىيەت، نەسىھەت، مىراس، بۇ يەردە ئودغۇرمىشىنىڭ خىزمەتچىسى مەنىسىدە.
[249] ئوككىدەك — (ق.ئۇ) ماختىغۇدەك.
[250] ساران — (ق. ئۇ) پىخسىق.
[251] ئەمىر - مەرۇپ — (ئە) ياخشىلىققا بۇيرۇماق.
[252] تەكرىلىك — خۇداگوي.
[253] قىلما ئۇچ—ئۇچىنچى بىر يولنى ئىزدەپ يۇرمە دىمەكچى.
[254] قۇلۇغ — (ق.ئۇ) قۇلنى يەنى بەندىنى دىمەكچى.
[255] غوپۇر — (ئە) ئەپۇ قىلغۇچى.
[256] پەلىد — (پ) پاسكىنا نەرسە.
[257] ئىدىتىم — (ق.ئۇ) ئوتكۇزۇۋەتتىم.
[258] قاچىتتىم — (ق.ئۇ) قاچۇرۇۋەتتىم.
[259] ئايتتىم — (ق.ئۇ) سوردىم، سوراشتۇردۇم.
[260] كۆرەتتىم — (ق.ئۇ) قولدىن چىقىرىۋەتتىم.
[261] كىسرا — ئىران شاھلىرىنىڭ ئۇنۋانى.

[262] قەيسەر — رۇم شاھلىرىنىڭ ئۇنۋانى.
[263] ھەيدەر — ھەزرىتى ئەلىنىڭ لەقىمى.
[264] باستىتىم — (ق.ئۇ) باستۇردۇم.
[265] سوغۇن — تاغ ئوچكىسى.
[266] ئۇرا — رەتلەپ.
[267] يورا — يورۇتۇپ، ئىزاھلاپ.
[268] ھىجرىيە توت يۈز ئاتمىش ئىككىنچى يىلى.
[269] جان سۈرە — (ق. ئۇ) جان بىلەن تىرىشىپ.
[270] ئارقارا — (ق. ئۇ) ئارقىدا.
[271] ئودغۇرا — (ق. ئۇ) ئويغىتىپ.
[272] تۇرغۇرا — (ق.ئۇ) بەھرىمەن قىلىپ.
[273] ئەر تورە — ئۇلاشتۇرۇپ.

يۇسۇپ خاس هاجىپ

قۇتادغۇبىلىك

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائى پەنلەر ئاكا-
دېمىيىسى مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقات ئىنستىتۇتى
تەرىپىدىن نەشرگە تەييارلاندى

مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى
شىنخۇا كىتابخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلىدۇ
مىللەتلەر باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى
1984 - يىل 5 - ئايدا 1 - قېتىم نەشر قىلىندى
1984 - يىل 5 - ئايدا بېيجىڭدا 1 - قېتىم بېسىلدى
قاتتىق مۇقاۋىلىغىنىڭ باھاسى: 10.00 يۈەن

福 乐 智 慧
（维吾尔文）
尤素甫·哈斯·哈吉甫著
新疆社会科学院
民族文学研究所编
民族出版社出版 新华书店发行
民族印刷厂印刷
787×1092毫米1/16 印张：88
1984年5月第1版
1984年5月北京第1次印刷
精装本印数：0001—25,000册 定价：10.00元
书号：M10049（4）169